

Wapômbêŋ Anêŋ Abô
Matheŋ

The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New
Guinea

**Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the Malei-Hote Language of
Papua New Guinea**

Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini

copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malê people

Language: Hotê-Malê (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malê people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 31 Aug 2023

c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a

Contents

Matyu	1
Mak	80
Luk	128
Jon	209
Aposel	267
Lom	343
1 Kolin	380
2 Kolin	411
Galesia	431
Epesus	443
Pilipai	456
Kolosi	464
1 Tesalonaika . .	472
2 Tesalonaika . .	479
1 Timoti	483
2 Timoti	493
Titi	500
Pilemon	505
Hiblu	508
Jems	533
1 Pita	542
2 Pita	551
1 Jon	557
2 Jon	566
3 Jon	568
Jut	570
Auk Lonj Kapô . .	573

Abô Mavi atu ba Matyu hato Abô mōŋ

Matyu hato kapya êntêk. Ma anêŋ athêŋ yaŋ nena Livi. Yani ma anyô Israel te. Yani hadum ku hawa takis havinj Lom vêm ma hatak ku êŋ ma hasopa Yisu. Yisu halam Pita lo Andulu ma Jems lo Jon vêm ma halam Matyu (Mat 4:18-22; 9:9-13). Matyu ma Yisu anêŋ njé ku laumiŋ ba lahavuju takatu te.

Matyu hato ek injik thô êndêŋ avômalô Israel nena Yisu ma thêlô iniŋ Mesia. Mesia ma abô Hiblu ma hathak abô Glik ma Kilisi. Ma anêŋ ôdôŋ nena, 'Ôpatu ba Wapômbêŋ habi banj hayô hêk ek nêm anêŋ avômalô bulubinj.' Matyu hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba bôk eto hathak yani hêk Mose lôk plopet iniŋ kapya ba intu abô takêŋ lêk hik anônj hathak Kilisi. Yani hato kapya êntêk ek avômalô Israel, ma dontom lahavinj avômalô loŋ buyan nesam imbinj.

Hato hadêŋ 60 mena 70 AD la.*

*Yisu Kilisi anêŋ limi
(Luk 3:23-38)*

1 *Êntêk ma Yisu Kilisi anêŋ limi. Yani ma Ablaham lo Devit iniŋ lim lukmuk.

* :: '60 AD' anêŋ ôdôŋ nena Yisu anêŋ talêbô havathu yani ma sondabêŋ hatôm 60 bôk hale ba hi yôv. * 1:1: Stt 22:18; 1Sto 17:11 * 1:3: Stt 38:29-30; Rut 4:18-22 * 1:5: Rut 4:13-17 * 1:6: 2Sml 12:24 * 1:11: 2Kin 24:14-16; 2Sto 36:10; Jer 27:20; 40:1; Dan 1:1-2

2 Ablaham habi Aisak vê, ma Aisak habi Jekop vê, ma Jekop habi Juda lôk iviyanj vê.

3 *Ma Juda habi Peles lo Sela vê, ma thainiŋ talêbô Tama.

Ma Peles habi Heslon vê, ma Heslon habi Lam vê.

4 Ma Lam habi Aminadap vê, ma Aminadap habi Nason vê, ma Nason habi Salmon vê.

5 *Ma Salmon habi Boas vê, ma Boas talêbô Lahap.

Ma Boas habi Obet vê, ma Obet talêbô Lut.

Ma Obet habi Jesi vê.

6 *Ma Jesi habi Kinj Devit vê.

Ma Devit habi Solomon vê, ma Solomon anêŋ talêbô ma Ulia yanavi.

7 Ma Solomon habi Lehoboam vê,

ma Lehoboam habi Abiya vê, ma Abiya habi Asa vê.

8 Ma Asa habi Jehosapat vê, ma Jehosapat habi Jeholam vê.

Ma Jeholam ma Usaia anêŋ lim.

9 Ma Usaia ma Jotam anêŋ bumalô,

ma Jotam habi Ahas vê, ma Ahas habi Hesekaia vê.

10 Ma Hesekaia habi Manasa vê,

ma Manasa habi Amon vê, ma Amon habi Josaia vê.

11 *Ma Josaia ma Jekonaia lôk iviyanj iniŋ bumalô.

Jekonaia lôk iviyanj ibitak ma avômalô Babilon ik vovak ba

ewa avômalô Islael i
êmô Babilon.

¹² *Avômalô Islael êmô Babilon denaŋ,
ma Jekonaia habi Sialtel vê,
ma Sialtel ma Selubabel
anêŋ bumalô. Èŋ ma
avômalô Islael êvôi ininj
loŋ hathak loŋbô.

¹³ Ma Selubabel ma Abiut
anêŋ lim,
ma Abiut ma Elaiakim anêŋ
lim,
ma Elaiakim ma Aso anêŋ
lim.

¹⁴ Ma Aso ma Sadok anêŋ lim,
ma Sadok ma Akim anêŋ lim,
ma Akim ma Eliut anêŋ lim.

¹⁵ Ma Eliut ma Eleasal anêŋ
lim,
ma Eleasal ma Matan anêŋ
lim,
ma Matan ma Jekop anêŋ lim.

¹⁶ Ma Jekop habi Josep vê, ma
Josep intu Malia ya-
malô. Ma Malia êŋ intu
havathu Yisu. Ma Yisu
êŋ atu ba elam nena
“Mesia”.

¹⁷ Ma avômalô takatu
ba ibitak anêŋ Ablaham
haveŋ aleba hayô Devit,
thêlô ma hatôm ôdôŋ laumiŋ
ba lahavuva. Ma avômalô
takatu ba ibitak anêŋ Devit
aleba hayô avômalô Islael
i Babilon, thêlô ma hatôm
ôdôŋ laumiŋ ba lahavuva aêŋ
iyom. Ma avômalô takatu ba
ibitak hadêŋ waklavôŋ atu ba
avômalô Islael êmô Babilon
aleba hayô Mesia ma hatôm
ôdôŋ laumiŋ ba lahavuva aêŋ
iyom.

*Malia havathu Yisu
(Luk 2:1-7)*

* **1:12:** Esr 3:2 * **1:18:** Luk 1:27,35

¹⁸ *Ma abô hathak Yisu
Kilisi halêm pik aêntêk. Malia
anêŋ avômalô bôk epesaŋ abô
yôv ek nendom yani êndêŋ
Josep. Thai miŋ ewa i ami
denaŋ ma êyê nena yani
hasabenj. Lovak Mathenj da
hêv amena êŋ.

¹⁹⁻²⁰ Ma Josep, ôpatu ba enja
Malia ma anyô thêthôn ba
intu hadum ek êndô Malia.
Ma hadô indum yani mama
êndôk avômalô maleŋij.

Èŋ ma habôlêm auk ek êndô
avi êŋ menaŋna ba ni. Ma
doŋtom hayê niaviŋ nena
Wapômbêŋ anêŋ anjela hayô
ba hanaŋ, “Josep, Devit anêŋ
lim lukmuk, amena êntêk
ma Lovak Mathenj hêv hadêŋ
yani. Ba intu miŋ ôkô ek
onja Malia ba nu anêm unyak
êtôm vônim ami.

²¹ *Ma tem embathu okna
te ek nêm anêŋ avômalô bu-
lubiŋ ba intu ondam anêŋ
athêŋ nena Yisu.”

²² Ma nômkama takêntêk
bôk habitak ek Wapômbêŋ
anêŋ abô injik anôŋ ba hanaŋ
hadêŋ plopet nena,

²³ “Avi te miŋ hêk haviŋ anyô
ami denaŋ ma tem
esabenj ba embathu
okna te. Ba tem
nendam anêŋ athêŋ
nena Imanuel.” *Aisia
7:14*

Abô êŋ anêŋ ôdôŋ nena,
“Wapômbêŋ hamô haviŋ
alalô.”

²⁴ Ma Josep hayê niaviŋ êŋ
yôv ma haviyô. Ma hadum
hatôm atu ba Wapômbêŋ anêŋ
anjela hanaŋ ba hawa Malia

* **1:21:** Luk 1:31; 2:21

ba hi anêj unyak hatôm yanavi.

²⁵* Ma miŋ hêk haviŋ ami aleba havathu amena êj. Ma halam nena Yisu. Havathu amena êj vêm ka hêk haviŋ yanavi havenj yam.

2

*Nê lôkauk hathak vulinj êlêm
êyé Yisu*

¹ Helot hatu kiŋ ma Malia hawa Yisu hêk Betlehem anêj lonj Judia. Êj ma njê lôkauk hathak vulinj anêj lonj wak hathak êlêm Jelusalem

²* ma enaŋ hik linj, “Amena lukmuk atu ba hatu avômalô Islael iniŋ kiŋ, anêj talêbô havathu hêk êsê? Yêlô ayê anêj vulinj habitak lonj wak hathak ba alêm ek nanêm yeŋ êndêŋ yani.”

³ Ma kiŋ Helot lôk avômalô Jelusalem sapêŋ elanô abô êj ba êkô hathak.

⁴ Êj ma Helot halam avômalô iniŋ njê bêŋbêŋ êbôk da lôk iniŋ njê lôkauk hathak abô balabuŋ sapêŋ ethak donjtom. Ma hanaj hik thêlô linj, “Mesia atu tem nembathu ênjêk êsê?”

⁵ Ma thêlô enaŋ viyan nena, “Wapômbêŋ bôk hanaj ba plopet te bôk hato nena,

^{6*} “O Betlehem atu ba hômô Juda iniŋ pik, anyô bêŋ te tem imbitak anêj o ba eyabinj yenanj avômalô Islael êtôm boksipsip iniŋ alaŋ

ba intu o miŋ malak oyaŋ te hômô pik Juda malêvôj ami. Mi anôŋ!” *Maika 5:2*

⁷ Yôv ma Helot halam njê lôkauk eyala vulinj menaŋna ek endanô nena anjê intu vulinj êj habitak.

⁸ Ma hêv thêlô ba i Betlehem ma hanaj, “Môlônu nômbôlêm amena êj katô. Ba ôpôm ma nôlêm nonaŋ êndêŋ ya ek yana yanêm yeŋ êndêŋ yani imbiŋ.”

⁹⁻¹⁰ Thêlô elanô kiŋ anêj abô yôv ma i. Ma êyê vulinj sêbôk ba habitak lonj wak hathak. Êj ma thêlô lenjîmavi bêŋ anôŋ. Vulinj êj hamôŋ ba hi aleba hamiŋ unyak atu ba amena hêk vôv.

¹¹* Thêlô êyô unyak kapô ba i ma êyê amena lo talêbô Malia. Êj ma elek venjîdôŋ lêlô ba êkôm ba êv yeŋ hadêŋ yani. Ma epesaj iniŋ nômkama mavi ba êv iniŋ lenjîmavi hadêŋ yani. Êv gol lôk nôm ôv mavi ju atu ba epesaj hathak alokwaj thôk.

¹² Ma êyê niavij ma Wapômbêŋ hanaj hadêŋ thêlô nena miŋ ini ek Helot ami. Êj ma elom lonjôndê yanj ba i iniŋ lonj hathak lonjôbô.

Josep lo Malia ma Yisu i Ijip

¹³ Nê lôkauk hathak vulinj etak unyak yôv, ma Josep hayê niavij ba Wapômbêŋ anêj aŋela te hayô ba hanaj, “Helot tem êmbôlêm amena ek injik vônô. Aêŋ ba umbiyô onja amena lo talêbô ba ôsôv

* **1:25:** Luk 2:21 * **2:2:** Nam 24:17
Ais 60:6

* **2:6:** Jon 7:42 * **2:11:** Sng 72:10-15;

ba nu Ijip ma ômô endeba yanêm abô êndêj o am.”

¹⁴ Aêj ba intu Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô hadêj bôlôvôj ba etak Betlehem ma êsôv ba i Ijip

¹⁵ ma hamô aleba Helot hama. Nôm takêj habitak ek Wapômbêj anêj abô injik anôj ba hanaj hadêj plopet nena,

“Yahalam yenañ okna hêk Ijip ba halêm.” *Hosea 11:1*

Kiñ Helot hik apenena vônô

¹⁶ Nê lôkauk hathak vulinj miñ êvôi hathak lonjbô ami ba Kiñ Helot hayala nena esau yani. Ma lajanja kambom anôj ma lahabi thêlôniñ abô takatu ba bôk enañ hathak vulinj anêj waklavôj. Èj ma hanaj ek nijik apenena takatu ba iniñ sondabêj hatôm lokwanju sapêj vônô anêj Betlehem lôk anêj lon yaô nena sapêj.

¹⁷ Aêj ba Wapômbêj anêj abô hik anôj ba hanaj hadêj plopet Jelemaia nena,

¹⁸ * “Vonvoj bêj hêk Lama, asêj malêj lôk malainj bêj,

Lesel anêj limi lêk ema ba mi. Aêj ba halanj ba hadô nênm yani thêvô.” *Jelemaia 31:15*

Êvôi Nasalet

¹⁹ Josep hamô Ijip denañ ma Helot hama. Hayê niavîn ma Wapômbêj anêj ajebla te hayô

²⁰ ba hanaj nena, “Nê takatu ba idum ek nijik amena vônô bôk ema yôv ma umbiyô onja amena lo talêbô ba ômbônu pik Isael esak lonjbô.”

²¹ Èj ma Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô ba êvôi pik Isael.

²² Ma halanjô nena Akelaus hawa lambô Helot anêj lon ba hatu avômalô Judia iniñ kinj. Ba intu hakô ek ni lon êj. Ma hayê niavîn ma hasôv ba hi

²³ *hamô malak nate anêj athêj nena Nasalet ba hamô Galili kapô. Nom êj habitak ek Wapômbêj anêj abô injik anôj ba hanaj hadêj plopet doho nena, “Avômalô tem nendam yani nena anyô Nasalet te.”

3

Jon anyô hathik ñañ hanaj Wapômbêj anêj abô

(*Mak 1:2-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28*)

¹ Wak êj ma anyô te ba elam nena “Jon anyô hathik ñañ” hayô Judia iniñ lon ek enañ Wapômbêj anêj abô êndêj avômalô. Ôpêj hamô lon thiliv

² *ma hanaj nena, “Wapômbêj anêj lon lôklinjak lêk habobo. Ba intu node kapôlômim liliñ.”

³ Jon êj ma ôpatu ba Wapômbêj hanaj hadêj plopet Aisaia nena,

* **2:18:** Stt 35:19

* **2:23:** Ais 11:1; 53:2; Luk 2:39; Jon 1:45

Mak 1:15

* **3:2:** Mat 4:17;

“Kaêk te halam haveñ loj thiliv nena,
 ‘Nôpôpêk lojôndê ek Anyô Bêj êlêm,
 ma nopesañ ba imbitak thêthôj ek yani.’” *Ai-saia 40:3*

⁴ *Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesañ hathak bok kamel vuluk ma hayak bokñgôp epesañ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayañ kôm sopek lôk hanum biyo thôk.

⁵ Ma avômalô anêj Jelusalem lôk Judia anêj malak sapêj lôk loj takatu ba êmô habobo ñaŋ Jolodaŋ ethak i hadêj Jon.

⁶ Ma thêlô enaŋ iniŋ kambom bêj ma Jon hathik i halôk ñaŋ Jolodaŋ.

⁷ *Ma hayê avômalô Islael iniŋ ñê bêjbêj takatu ba elam nena Palisi lôk Sadyusi ma hanan, “Môlô ma umya kambom anêj nali ba osoñ nena tem yasik môlô ek nôsôv ênjék Wapômbêj anêj lamaniŋ e? Mi anôj!

⁸ Nundum ku takatu ba injik thô nena lêk ole kapôlômim liliŋ am.

⁹ *Ma miŋ lemimimbi auk te ba nonaŋ êndêj am nena, ‘Abraham ma yêlôaniŋ bumalô. Ba intu yêlô avômalô thêthôj.’ Mi, yanaŋ êndêj môlô nena Wapômbêj hatôm enja valu takênték ba epesañ Abraham anêj limi esak.

* **3:4:** 2Kiŋ 1:8 * **3:7:** Mat 12:34; 23:33

Mat 7:19; Luk 13:6-9 * **3:11:** Jon 1:26-27,33; Ap 1:5 * **3:16:** Jon 1:32 * **3:17:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; 17:5; Luk 9:35

¹⁰ *Kisiŋ lêk hamô alokwaj ôdôj yôv, ek alokwaŋ takatu ba miŋ hik anêj anôj mavi ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.

¹¹ *“Yahathik môlô hathak ñaŋ ek injik thô nena bôk ole kapôlômim liliŋ yôv. Ma dontom ôpatu ba tem embeŋ ya yam anêj lôklokwaŋ ma bomaŋ ek yenaŋ ba intu tem isik môlô esak Lovak Matheŋ lôk atum. Yani ma anyô lôk athêj bêj ma ya ma yaônalôk ba intu miŋ hatôm yanja anêj va bokñgôp êtôm anyô ku oyaŋ ami. Mi anôj.

¹² Yani tem isuv nôm anêj kupik vê ba êndô anôj êmô unyak kapô. Ma yavoyav takatu ba hamô piklêvôj ma isi ba êmbôk esak atum atu ba tem miŋ ema ami.”

*Jon hathik Yisu halôk ñaŋ
 (Mak 1:9-11; Luk 3:21-22;
 Jon 1:31-34)*

¹³ Yisu hatak Galili ma hi ñaŋ Jolodaŋ ek Jon isik yani.

¹⁴ Ma dontom Jon hadum ek imin yani loj siŋ ba hanan, “Aisê ka hôlêm hadêj ya? Usik ya.”

¹⁵ Êj ma Yisu hanan viyan nena, “Alalô nasopa lojôndê thêthôj ba intu usik ya.” Ma Jon halôk ba hathik Yisu.

¹⁶ *Ma kethen oyaŋ ma haviyô hêk ñaŋ kapô. Ma lej hakyav ma hayê Wapômbêj anêj Lovak Matheŋ halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô yani.

* **3:9:** Jon 8:33,39; Lom 4:12 * **3:10:**

* **3:16:** Jon 1:32 * **3:17:**

17 *Ma abô te halêm anêj malak lej ba hanaj nena, “Intu ma yenañ Okna atu ba yaleñhavinj videdauñ. Ma ya kapôlôj mavi hathak yani.”

4

Sadañ halôk Yisu la ek indum kambom

(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

1 *Yôv ma Lovak Mathen halom Yisu hi loj thiliñ ek Sadañ êndôk yani la ek indum kambom.

2 *Yani hatip ek nôm ba haveñ hatôm wak lo bôlôvôj 40 ba intu hama kisi.

3 Èj ma ñgôk iniñ anyô bêj hayô ek Yisu ma hanaj, “O Wapômbêj anêj Nakadun ma onaj ek valu takêntêk imbitak êtôm polom.”

4 *Ma Yisu hanaj viyan nena, “Wapômbêj anêj kapya hanaj nena, ‘Anyô miñ hatôm êmô lôkmala esak nôm iyom ami. Mi. Esopa Wapômbêj anêj abô lôkthô.’”

5 Vêm ma ñgôk hawa Yisu ba hi Jelusalem loj bêj atu ba mathen ma hadô hamij unyak mathen anêj vôv daim te.

6 Ma hanaj, “O ma Wapômbêj anêj Nakadun, e? Wapômbêj anêj kapya hanaj nena,

“Wapômbêj tem nêm anêj aŋela ek neyabinj o.

Ma thêlô tem netak bahanj ek miñ valu la embatho vemkapô ami.’ Kapya Yen 91:11-12

Ba intu ôsôv kisi.”

7 *Ma Yisu hanaj, “Abô bute hêk Wapômbêj anêj kapya aéntêk, ‘Miñ hatôm mólô nundum mambêj esak Wapômbêj, mólônim Anyô Bêj ami.’”

8 Vêm ma ñgôk hawa yani hathak loj bô ba hi dumlolê daim te. Ma hik loj lôk nômkama mavi lomaloma takatu ba hamô pik bêj êntêk lôkthô thô hadêj yani.

9 Ma hanaj hadêj Yisu, “Tem yanêm nôm takêntêk sapêj êndêj o. Ma dojtom ondek vemdôj lêlô ba nêm yej êndêj ya am.”

10 *Ma Yisu hanaj, “Sadañ, o vê. Wapômbêj anêj kapya hanaj, ‘Nêm yej êndêj Wapômbêj anêm Anyô Bêj ma undum yanida anêj ku iyom.’”

11 Ba intu ñgôk èj hatak yani ba hi ma aŋela êyô êv yani sa.

Yisu hadum anêj ku môj
(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)

12 *Ma Yisu halanô nena bôk êdô Jon hamô koladôj. Ba intu havôhi Galili

13 ba hi hamô Kapaneam ma miñ hamô Nasalet ami. Kapaneam èj hamô habobo kasukthôm te ba hamô Sebulun lo Naptali iniñ pik.

14 Yani hamô loj èj ek Wapômbêj anêj abô injik anôj ba hanaj hadêj plopet Aisaia nena,

15 “Sebulun lo Naptali iniñ pik

* 4:1: Hib 2:18; 4:15 * 4:2: Kis 34:28

* 4:4: Lo 8:3 * 4:7: Lo 6:16 * 4:10:

Lo 6:13 * 4:12: Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20

atu hamô habobo kasuk-thôm,
lôk pik atu ba hêk ɳaj
Jolodaŋ anêŋ dan vi,
Galili, loŋ atu ba avômalô
loŋ buyaŋ êmô.

¹⁶ Avômalô takatu ba êmô momaŋiniŋ bêŋ kapô,
thêlô lêk êyê deda bêŋ te.
Ba idum ek nema,
ma dontom deda habi
hayô hêk thêlô ba hêv
momaŋiniŋ vê." *Aisaia 9:1-2*

¹⁷ *Yisu hayô Kapaneam yôv ma hadum anêŋ ku môt ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô nena, "Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak lêk habobo ba node kapôlômim liliŋ."

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani
(*Mak 1:16-20; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42*)

¹⁸ Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêŋ liŋdaŋ ma hayê anyô lo yan Saimon atu ba elam nena Pita lôk yan molok Andulu. Thai ma ɳê ik alim ba ibi iniŋ yakseŋ halôk kasukthôm.

¹⁹ Ma hanaŋ hadêŋ thai, "Mamu nôlêm nosopa ya! Tem yandum ba mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yakseŋ."

²⁰ Ma ketheŋ oyaŋ ma thai êdô iniŋ yakseŋ hamô ma esopa Yisu.

²¹ Habup hathak vauna ma hayê anyô loyan, Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nakadun. Thêlô lôk lambô êmô yeŋ ba

idu iniŋ yakseŋ. Ma Yisu halam thai.

²² Ma ketheŋ oyaŋ ma etak lambô lôk yeŋ hamô ma esopa Yisu.

Yisu hadum avômalô lôk li-jin mavi
(*Luk 6:17-19*)

²³ *Yisu hi haveŋ Galili lôbôlôbô ba hathak habitak hayô iniŋ unyak yeŋ ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hathak anêŋ loŋ lôklinyak hadêŋ i. Ma hadum iniŋ malaiŋ lôk lijin lomaloma ba ibitak mavi.

²⁴ *Ma avômalô anêŋ plovins Silia elanô abô hathak Yisu anêŋ ku ma ewa iniŋ ɳê lôk lijin lomaloma sapêŋ ba i hadêŋ yani. Ewa ɳê takatu ba ewa vovaŋ bêŋ lôk ɳê ɳgôk hamô havin i ma ɳê ema yak lôk ɳê ivuvin sapêŋ i hadêŋ yani ek hêv iniŋ lijin takêŋ vê.

²⁵ *Avômalô bêŋ anôŋ êlêm esopa yani. Doho êlêm anêŋ Galili, ma doho êlêm anêŋ Jelusalem, ma doho êlêm anêŋ Judia. Ma doho êlêm anêŋ Dekapolis lôk loŋ takatu ba hamô ɳaj Jolodaŋ vi.

5

Yisu hadôŋ avômalô
(*Luk 6:20-23*)

¹ Yisu hayê avômalô bêŋ anôŋ êlêm ma hathak dumte ba hi hamô. Ma avômalô takatu ba esopa yani i êyô ek yani.

² Ma hadôŋ i ba hanaŋ nena,

* **4:17:** Mat 3:2

* **4:23:** Mat 9:35; Mak 1:39; Ap 10:38

* **4:24:** Mak 6:55

* **4:25:** Mak 3:7-8

3 * “Ôpatu ba hayala nena yani anyô kambom anôj, ôpêj lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbêj anêj loj lôklinyak.

4 * Ma ôpatu ba lamalaij, ôpêj lêk hamô mavi ba Wapômbêj tem nêm yani thêvô.

5 * Ma ôpatu ba hamô malinyaô, ôpêj lêk hamô mavi ba tem enja pik sapêj.

6 * Ma ôpatu ba hama kisi lôk hathakmunij ek imbitak êtôm anyô thêthôj, ôpêj lêk hamô mavi ba tem laviyak.

7 Ma ôpatu ba hêv kapô ek anyô yanj, ôpêj lêk hamô mavi ba Wapômbêj tem nêm kapô ek ôpêj aêj iyom.

8 Ma ôpatu ba kapô mabuŋ, ôpêj lêk hamô mavi ba tem ênjê Wapômbêj.

9 Ma ôpatu ba hêv bulubinj, ôpêj lêk hamô mavi ba tem nendam nena Wapômbêj anêj nakadun.

10 * Ma anyô thêthôj te hapôm vovanj, ôpêj lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbêj anêj loj lôklinyak.

11 * “Hosopa ya ba anyô te hanaj abôma hathak o lôk hêv vovanj hadêj o lôk hanaj abô kambom lomaloma hathak o mena hanaj abôyan

hathak o, êj ma lêk hômô mavi!

12 * “Avômalô bôk idum aêj hadêj plopet tak sêbôk ba êmôj ek o. Ma Wapômbêj tem nêm vuli mavi bêj te êndêj o êmô malak lej ba intu lemmavi anôj ba ômbô o!

Wapômbêj anêj avômalô hatôm ñgwêk lo deda

(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

13 “Môlô ma pik êntêk anêj ñgwêk. Ma dontom ñgwêk vabô, êj ma lêk habitak hatôm siñusik ma hatôm imbitak vasiŋ esak lojbô ami ba intu nômbi ni ek avômalô nêyô nimiŋ ba nembak pesa.

14 * “Môlô ma pik anêj deda. Ma malak atu ba hamô dum ba avômalô êtôm atum lam sapêj, thêlô êthôkwêj ek nêm deda ma miŋ ivuŋ ami.

15 * Ma miŋ othak ôtôm atum lam ba uvuŋ halôk uŋ kapô ami. Othak opesaŋ lam anêj deda ek imbi êyô unyak kapô lôkthô.

16 * “Ma môlônim deda imbi êyô ênjêk avômalô lôkthô ek nêgê unim ku mavi takatu ba udum ek nebam môlônim lemambô atu ba hamô malak lej anêj athêj.

Yisu halêm ek embatho abô balabuŋ loj

17 * “Môlô miŋ nosoŋ nena yahalêm ek yambuliŋ abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô ami. Yahalôk ba yahalêm ek abô takêj injik anôj ma miŋ yahalêm ek yanêm vê ami.

* 5:3: Ais 57:15 * 5:4: Ais 61:2-3; ALK 7:17 * 5:5: Sng 37:11 * 5:6: Ais 55:1-2

* 5:10: 1Pi 3:14 * 5:11: 1Pi 4:14 * 5:12: 2Sto 36:16; Ap 7:52 * 5:14: Jon

8:12; 9:5 * 5:15: Mak 4:21; Luk 8:16; 11:33 * 5:16: Ep 5:8-9; 1Pi 2:12 * 5:17: Lom 3:31

18 *Yanañ avanôj êndêj mólô. Abô lêlêyan yaô nena sapêj atu ba eto hêk kapya abô balabuñ te tem miñ nêm yak ami. Mi anôj. Abô takêj tem ênjêk endeba pik lo lenj anêj danj. Ma nômkama takatu ba hamô abô balabuñ sapêj tem injik anôj.

19 *Aêj ba ôpatu ba hêv abô balabuñ yaônate vê ba hadôj avômalô hathak tem êtôm okna hathek ênjêk Wapômbêj anêj loj lôklinyak. Ma doñtom ôpatu ba hasopa abô balabuñ lôk hik thô hadêj avômalô tem imbitak anyô lôk athêj bêj ênjêk Wapômbêj anêj loj lôklinyak.

20 Yanañ avanôj êndêj mólô. Anêm thêthôj miñ hamôj ek Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ iniñ ami, êj ma tem miñ hatôm ôyô Wapômbêj anêj loj lôklinyak ami.

Notauviñ unim lemim maniñ

(Luk 12:57-59)

21 * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ hadêj bu-malô thêlô nena, ‘Miñ uñgwik anyô vônô paliñ ami. Ma ôpatu ba hik anyô vônô paliñ tem êpôm abô.’

22 *Ma doñtom yanañ êndêj mólô. Anyô te lamanij hadêj anyô yanj, ôpêj tem êpôm abô. Ma anyô te hanaj abôma hathak anyô yanj, ôpêj tem imiñ ñê bêjbêj maleñij ek indum abô. Ma anyô te

hanañ hadêj anyô yanj nena, ‘O anyô molo’, yakô ôpêj tem nimbi êndôk loj atum lôkmala.

23 * “Aêj ba hômô loj êbôk da ek ômbôk anêm da, ma lemhabi nena anêm abô hêk havij anyô te,

24 êj ma otak anêm da êmô loj êbôk da ma nu êndêj ôpêj. Ma opesañ abô imbiñ yani vêmam ka nu ômbôk anêm da.

25 “Ma anyô te hadum ek idum abô ek o ba mamu ovej lonjôndê hi denaç ek nôyô loj nindum abô, ma opesañ abô imbiñ yani kethenj. Yakô tem etak o êndôk anyô halañô abô bañ. Èj ma ôpêj tem etak o êndôk anêj ñê ku bahenj ek nêndô o êmô koladôj.

26 Odanjô! Yanañ avanôj êndêj o. Tem ômô koladôj endeba nêm anêm vuli sapêj atu ba anyô bêj hanaj am.

Otak auk sek waliliñ

27 * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ yôv nena, ‘Miñ undum sek imbiñ anyô yanj yanavi ami.’

28 Ma doñtom yanañ êndêj mólô nena anyô te makilik hathak avi te ba hadum ek ênjêk imbiñ yani, êj ma lêk hêk havij avi êj yôv.

29 *Aêj ba malem vianôj hadum ba hudum kambom, êj ma ômbi vê ba umbini! Malem daluk doñtom iyom, êj ma malaiñ. Ma doñtom, lemvimkupik sapêj êndôk

* 5:18: Luk 16:17; 21:33 * 5:19: Jem 2:10 * 5:21: Kis 20:13; Lo 5:17 * 5:22: 1Jon 3:15 * 5:23: Mak 11:25 * 5:27: Kis 20:14; Lo 5:18 * 5:29: Mat 18:9; Mak 9:47

lonj atum lôkmala, êj ma malaiñ bêj anôj.

30 *Ma bahem vianôj hadum ba hudum kambom, êj ma odabêj kisi ba umbini! Bahem dontom iyom, êj ma malaiñ. Ma dontom lemvimkupik sapêj êndôk lonj atum lôkmala, êj ma malaiñ bêj anôj.

*Miñ nêm vônim vê ami
(Mat 19:9; Mak 10:11-12;
Luk 16:18)*

31 *“Môlô bôk olañô yôv nena, ‘Anyô hadum ek êndô avi ma eto abô êndôk kapya ba nêm kapya êj êndêj yanavi ek nêm yani vê. Ma miñ hatôm nêm yanavi vê oyanj ami.’

32 *Ma dontom yanañ êndêj môlô aëntêk. Anyô te hêv yanavi vê oyanj ma miñ hadum sek ami ba avi êj hi hawa anyô yañ êj ma ôpêj hadum ba avi êj hadum sek. Ma yamalô lukmuk êj hadum sek aej iyom.

Nonañ abô anôj iyom

33 * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ hadêj bu-malô thêlô nena, ‘Hovak balabuñ hathak Wapômbêj anêj athêj hathak nômla, êj ma undum nôm êj anôj.’ Miñ ômbôliñ dômim ami.

34 *Ma dontom yanañ êndêj môlô nena miñ ombak balabuñ esak nômla ami lôk miñ ombak balabuñ esak Wapômbêj anêj athêj ami

ek malê nena yanida hamô malak lej hatôm kiñ.

35 *Ma miñ ombak balabuñ esak pik ami ek malê nena pik bêj êntêk ma balê Wapômbêj da hatak vakapô hayô hamij. Ma miñ ombak balabuñ esak Jelusalem ami ek malê nena Jelusalem ma Kiñ Bêj atu anêj malak.

36 Ma miñ ombak balabuñ esak lemkadôk ami ek malê nena o miñ hatôm onañ ba lemkadôk ñauj imbitak tha-puk mena longavu la ami.

37 Ba intu môlô nonañ abô avanôj iyom. Ma miñ nonañ balabuñ lomaloma ek injik thô nena onañ abô avanôj ami. Abô takêj habitak anêj Sadaj anêj.

*Môlô miñ uñgwik kambom liliñ ami
(Luk 6:29-30)*

38 * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ yôv nena, ‘Anyô te habi anyô yañ madaluk siñ, êj ma nômbi ôpêj madaluk siñ aej iyom. Ma anyô te hik anyô yañ abôlêk kalalañ lu, ma uñgwik ôpêj abôlêk kalalañ lu aej iyom.’

39 Ma dontom yanañ êndêj môlô nena miñ uñgwik anyô yañ anêj kambom liliñ ami. Ma anyô te hapetav malem dañ vi, êj ma nunjgwik vi liliñ ek epetav imbiñ.

40 Ma anyô te hadum abô ek o ba anyô atu halañô abô

* 5:30: Mat 18:8; Mak 9:43 * 5:31: Lo 24:1-4; Mak 10:4 * 5:32: 1Ko 7:10-11

* 5:33: Wkp 19:12; Nam 30:2; Lo 23:21 * 5:34: Ais 66:1; Mat 23:22; Jem 5:12

* 5:35: Sng 48:2; Ais 66:1 * 5:38: Kis 21:24; Wkp 24:20; Lo 19:21

hanaŋ nena nêm anêm kwêv êndêŋ ôpêŋ, êŋ ma nêm anêm kwêv thilibuŋ êndêŋ ôpêŋ imbiŋ.

⁴¹ Ma anyô vovak te hanaŋ nena onja anêŋ nômkama ba nu êtôm kilomita te, êŋ ma nu êtôm kilomita ju.

⁴² Ma anyô te hanaŋ hik o liŋ ek nêm nômlate êndêŋ yani, êŋ ma nêm êndêŋ yani. Ma anyô te lahavinj enja nômlate ênjêk o vêm ka nêm viyanj, êŋ ma miŋ ôpôlik ami.

Lemimimbiŋ ñê takatu ba êpôlik hathak o
(Luk 6:27-36)

^{43 *} “Môlô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ yôv nena, ‘Lemimibinj anêm avômalô ma ôpôlik esak ñê takatu ba êpôlik hathak o.’

⁴⁴⁻⁴⁵ *Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena lemimimbiŋ ñê takatu ba êpôlik hathak môlô lôk noteŋ mek esak ñê takatu ba êv vovanj hadêŋ môlô ek numbitak êtôm Lemambô atu ba hamô malak leŋ anêŋ nali. Ek malê nena yanida hêv wak hadêŋ avômalô mavi lôk kambom ma hêv ôthôm ek ñê thêthôŋ lôk ñê lokbanj.

⁴⁶ Ma môlô othak lemimhavinj ñê takatu ba leniŋhavinj môlô iyom, êŋ ma nôm oyaŋ. Tem miŋ môlô noja nôm mavi te ami. Nê ewa takis ethak idum aêŋ havinj!

⁴⁷ Ma môlô othak ôv waklêvônj hadêŋ môlônim

avômalô iyom, môlô osoŋ nena kobom hik môlô vônô e? Nê daluk idum aêŋ havinj!

⁴⁸ *Ba intu nômô batôŋ oyaŋ êtôm Lemambô atu ba hamô batôŋ oyaŋ hamô malak leŋ.”

6

Nônêm avômalô siv sa

^{1 *}“Môlô noyabinj am! Miŋ nundum ku mavi lomaloma ek avômalô nêgê ba nebam môlô ami. Yakô Wapômbêŋ atu ba hamô malak leŋ tem miŋ nêm nôm mavi la êndêŋ môlô ami.

² “Môlô udum ek nônêm avômalô siv sa, ma miŋ nundum êtôm ñê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô ethak êv anyô ek iyuv lavuak êmôŋ ba i unyak yenj. Êŋ ma thêlô êv nômlate hadêŋ avômalô siv ek avômalô nêgê ba nebam thêlô. Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena ñê takêŋ lêk ewa inij mavi yôv ba embeŋ yam ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm nôm mavi yaŋ êndêŋ i ami.

³ Ma doŋtom môlô udum ek nônêm nômlate êndêŋ avômalô siv, êŋ ma nubunj ba nônêm ek avômalô vi miŋ nêgê ami. Nôm atu ba bahem vianôŋ hadum ma bahem vikenj êsôŋ palinj

⁴ ek ku êŋ ênjêk loŋ kapô iyom. Ma Lemambô atu ba hayê ku takatu ba hudum hêk loŋ kapô ma tem nêm nôm mavi te êndêŋ o.

* **5:43:** Wkp 19:18 * **5:44-45:** Kis 23:4-5; Luk 23:34; Ap 7:60; Lom 12:14,20

* **5:48:** Wkp 19:2; Lo 18:13 * **6:1:** Mat 23:5

*Okopak ba otej mek
(Luk 11:2-4)*

5 * “Môlô udum ek notej mek, ma miŋ nundum êtôm njê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô leñijhaviŋ neteŋ mek nimiŋ malaklêvôŋ lôk unyak yeŋ ek avômalô nêgê i. Odaŋô! Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô. Nê takêŋ lêk ewa iniŋ mavi yôv ba embeŋ yam ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm nôm mavi yaŋ êndêŋ i ami.

6 Ma dontom hudum ek otej mek, êŋ ma nu anêm unyak kapô ma nuŋgwik unyak abôlêk siŋ. Ma otej mek êndêŋ Lemambô atu ba hamô loŋ kapô. Ma Lemambô tem ênjê ku takatu ba hudum hêk loŋ kapô ma nêm nôm mavi te êndêŋ o.

7 * “Hudum ek otej mek, ma miŋ ondela abô êtôm njê daluk ethak idum ami. Thêlô eten mek daim ek esoŋ nena Wapômbêŋ tem endaŋô iniŋ mek daim êŋ.

8 * Ma dontom hudum ek otej mek ma Wapômbêŋ lêk hayala anêm malaiŋ yôv ba intu miŋ osopa iniŋ bôk loŋ ami.

9 Ma notej mek aêntêk,
“Wakamik, hômô malak leŋ.
Yêlô nambô anêm athêŋ matheŋ liŋ.

10 * Anêm loŋ lôklinyak êlêm.

* **6:5:** Mat 23:5; Luk 18:10-14 * **6:7:** 1Kin 18:26-29 * **6:8:** Mat 6:32 * **6:10:** Luk 22:42 * **6:12:** Mat 6:14-15; 18:21-35 * **6:13:** Luk 22:40; Jem 1:13; Jon 17:15; 2Te 3:3; 2Ti 4:18 * **6:13:** Nê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Matyu hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Loŋ lôklinyak lôk lôklokwaŋ ma athêŋ lôkmajgiŋ, êŋ ma oda anêm êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ. * **6:14:** Mak 11:25-26

* **6:16:** Ais 58:5-9

Yêlô nasopa anêm lemhavinj ênjêk pik êtôm thêlô esopa hêk malak leŋ.

11 Nêm nôm êndêŋ yêlô êndêŋ wak êntêk.

12 * Ma otak kapôlôm ek yêlô êtôm atu ba yêlô atak kapôlôŋiŋ ek avômalô vi atu ba idum kam-bom hadêŋ yêlô.

13 * Miŋ otak yêlô ek nan-dum kambom ami. Ma nêm yêlô vê ênjêk kam-bom.”*

14 * “Ma notak kapôlômim ek avômalô vi, ma Lemambô atu ba hamô malak leŋ tem etak kapô ek môlô aêŋ iyom.

15 Ma hovaloŋ kapôlôm lôŋ ek avômalô vi, ma Lemambô tem embaloŋ kapô loŋ ek o aêŋ iyom.

*Hutip ek nôm ek lemimbi
Wapômbêŋ*

16 * “Hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêŋ, ma miŋ malem tiyamtiyam êtôm njê esau avômalô ethak idum ami. Thêlô miŋ ithik i ba epesan i katô ami ek avômalô neyala nena thêlô lêk itip ek nôm. Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena njê êŋ lêk ewa iniŋ nôm mavi yôv ba embeŋ yam ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm nôm mavi yaŋ êndêŋ i ami.

17 Ma dontom hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêŋ, ma otak nôm lêŋlêŋ esak

lemkadôk lôk usik thoñam lo malem êtôm lemmavi iyom

¹⁸ ek avômalô miŋ neyala nena lêk hutip ek nôm ami. Ma lemambô atu ba hamô lonj kapô, yani iyom intu hayê anêm ku lonj kapô êŋ ba tem nêm nôm mavi te êndêŋ o.

Nômbôlêm nômkama malak lenj

(Luk 12:33-34)

¹⁹* “Pik ênték ma didu lo da tem nimbulinj nômkama lôk ɳê vani tem nijik unyak vose ba neja nômkama takêŋ vani. Ba intu miŋ nômbôlêm nômkama mavi ba nôndô êmô pik ênték ami.

²⁰* Mi, nusup nômkama malak lenj mavimavi iyom. Êŋ ma miŋ hatôm da lo didu nimbulinj nômkama takêŋ lôk ɳê vani miŋ hatôm nijik anêm unyak vose ba neja anêm nômkama vani ami.

²¹ Loŋ atu ba anyô anêŋ nômkama mavi hamô intu kapôlôŋiŋ tem êmô lonj êŋ imbiŋ.

Maleŋ ma kupik anêŋ deda

(Luk 11:34-36)

²² “Maleŋdaluk ma leŋviŋkupik anêŋ deda. Aêŋ ba malemdaluk hamô mavi, êŋ ma anêŋ deda êŋ hayabinj lemvimkupik sapêŋ.

²³ Ma doŋtom maleŋdaluk kambom, êŋ ma momanjiniŋ lêk hayabinj leŋviŋkupik sapêŋ. Ba deda atu ba hamô kapôlôm miŋ hadum anêŋ ku ami, ma momanjiniŋ tem indumbak bêŋ.

* **6:19:** Jem 5:1-3

* **6:20:** Mat 19:21; Luk 18:22

5:7

* **6:26:** Mat 10:29-31; Luk 12:6-7

Anyô te miŋ hatôm indum anyô ju iniŋ ku ami
(Luk 16:13)

²⁴ “Anyô te miŋ hatôm indum anyô bêŋ ju iniŋ ku ami. Ma tem la imbiŋ anyô yanj ma kapô êndô yanj. Ma tem ma endahalinj anyô yanj ma imbuliŋ dôm ek anyô yanj. Môlô miŋ hatôm nosopa Wapômbêŋ lôk valuseleŋ ami.

Miŋ lemin imbi bêŋ anôŋ esak nômkama pik ami
(Luk 12:22-32)

²⁵* “Lôkmala ma bêŋ ek nôm eyaŋ. Leŋviŋkupik ma bêŋ ek kwêv lo sup. Aêŋ ba intu yanaŋ êndêŋ môlô nena miŋ lemin imbi bêŋ anôŋ esak nômkama pik lomaloma êtôm kwêv mena nôm lôk ɳaŋ ami.

²⁶* Ôŋgô menak. Thêlô miŋ ethak idum ku lôk elav nôm ami. Ma miŋ ethak ewa nôm ba etak hamô unyak kapô ami. Môlônim Lemambô atu ba hamô malak lenj havakôŋ thêlô. Ma môlô ma Wapômbêŋ lahavij bêŋ anôŋ hamôŋ ek menak.

²⁷ Ma môlô lemhikam hathak nôm pik takêŋ, ma tem nômô lôkmala wak te imbiŋ e? Mi anôŋ!

²⁸ “Aisê ka môlô othak leminhabi bêŋ anôŋ hathak kwêv? Môlô ôŋgô alokwaj vuak takatu ba hamô mayaliv. Thêlô ibitak aisê? Thêlô miŋ ethak idum iniŋ ku lôk idu iniŋ kwêv ami.

²⁹* Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô! Solomon hathak hik

* **6:25:** Plp 4:6; 1Ti 6:6-8; 1Pi

* **6:29:** 1Kin 10:4-7; 2Sto 9:3-6

anêj kwêv kêtôlô. Ma anêj kwêv sapêj ma nôm yaôna ek alokwañ vuak mavi takatu.

³⁰ Môlô ma avômalô ôêvhaviñ yaôna lôk! Kethen oyan matem nedabêj kamuñ takatu kisi ba nêmbôk esak atum! Ma dontom Wapômbêj hathak hêv kwêv hadêj kamuñ takêj. Ba intu tem eyabiñ môlô mavi aêj iyom.

³¹ Aêj ba môlô miñ lemim injik am ba nonaç, ‘Yêlô arjan malê lôk nanum malê?’ ma ‘Yêlôaniñ kwêv êsê?’ Dô.

³²* Nê daluk ethak elanvíñ ba esopa nôm takêj. Ma dontom môlônim Lemambô atu ba hamô malak leñ hayala môlônim malaiñ ba tem nêm nôm takêj êndêj môlô.

³³* Ba intu ku môj ma lem injik o esak Wapômbêj anêj loj lôklinyak lôk osopa anêj abô ma tem nêm nôm takêj sapêj êndêj o.

³⁴ Aêj ba môlô miñ lemim malaiñ ek yamuñ anêj nômkama ami. Yamuñ anêj malaiñ ma wak êj da anêj. Ma wak te anêj malaiñ ma wak êj da iyom anêj.

7

*Miñ nutitinij avômalô ami
(Luk 6:37-42)*

¹* “Môlô miñ nutitinij anyô vi ami. Wapômbêj tem ititiniñ môlô aêj iyom!

²* Abô takatu ba honaç hathak anyô vi, êj ma

Wapômbêj tem enaç aêj êndêj o. Ma malêla takatu ba huik sam hadêj anyô vi ma tem nêm viyañ aêj iyom êndêj o.

³ Ma lem hik o hathak siñusik yaô atu ba hamij mamuyañ madaluk. Ma dontom aselej atu ba hapalañaniñ hamij oda malem siñ ma hôthôj palinj.

⁴ Ba honaç, ‘Aiyanj, ya-hadum ek yanêm siñusik atu ba hamô malem daluk vê.’ Nôngô katô, oda anêm ma aselej hapalañaniñ hamij malem loj siñ.

⁵ O anyô abôyanj! Nêm aselej atu ba hêk malem vê ek nôngô tak vêm ka miñ nêm siñusik atu ba hêk mamuyañ madaluk vê.

⁶ “Ma miñ noja nôm matheñ ba nônmêj êndêj avuñ ami. Tem nijik lilij ba nesañ môlô mayaliv. Ma miñ nômbi unim kômkôm mavi êndêj bok ami. Tem nembak pesa esak venij kapô.

*Lojôndê neteñ mek
(Luk 11:9-13)*

⁷⁻⁸* Nê takatu ba enaç hik Wapômbêj liñ, ma tem neja nômkama êtôm atu ba enaç. Ma anyô habôlêm nômlate, êj ma tem épôm. Ma ôpatu ba hapididiñ unyak abôlêk, ma tem injik unyak abôlêk vê ek ôpêj. Aêj ba nonaç injik Wapômbêj liñ ma tem nêm môlônim lemimhaviñ êndêj môlô. Ma môlô ôbôlêm ma

* **6:32:** Mat 6:8 * **6:33:** 1Kin 3:11-14; Sng 37:4,25; Lom 14:17 * **7:1:** Lom 2:1; 1Ko 4:5; Jem 4:11-12 * **7:2:** Mak 4:24 * **7:7-8:** Mak 11:24; Jon 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Jon 3:22; 5:14-15

tem nôpôm. Ma upididinj unyak abôlêk ma tem injik vê ek môlô.

⁹ “Nalummâlô hanaj hik o liñ ek nêm polom êndêj yani, ma tem nêm valu te êndêj yani e? Mi.

¹⁰ Ma nalummâlô hanaj hik o liñ ek nêm alim ñgwêk te êndêj yani, ma tem nêm umya kambom te êndêj yani e? Mi.

¹¹ *Odanô! Môlô ma avômalô kambom! Ma dontom môlô othak ôêv nômkama mavi hadêj nalumi. Ma môlônim Lemambô atu ba hamô malak lej ma Wapômbêj mavi anôj ba intu tem nêm nômkama mavi êndêj môlô ñê takatu ba onan hik yani liñ.

¹² * “Ma malêla takatu ba môlô lemimhavij avômalô vi nindum êndêj môlô, ma nundum aêj êndêj i. Èj ma abô balabuñ lôk plopet iniñ abô anêj ôdôj bêj.”

Unyak abôlêk yaôna (Luk 13:24)

¹³⁻¹⁴ “Loñôndê bêj ma hi loñ ñama. Ma badêj abôlêk bêj te hamô loñ êj ba avômalô bêj anôj ethak ibitak êyo. Ma dontom loñôndê kamuñ hi loñ lôkmala. Ma badêj abôlêk yaônatê hêk loñ êj ba avômalô tomtom iyom ethak êpôm ba elom. Ba intu nôsôam ek numbitak nôyô badêj abôlêk yaôna êj ba unu.

* **7:11:** Jem 1:17 * **7:12:** Mat 22:39-40; Luk 6:31; Lom 13:8-10 * **7:15:** Mat 24:24; Ap 20:29; 2Pi 2:1 * **7:16:** Gal 5:19-22; Jem 3:12 * **7:19:** Mat 3:10; Luk 3:9; Jon 15:6 * **7:20:** Mat 12:33 * **7:21:** Luk 6:46; Jem 1:25

Nê plopet abôyanj (Luk 6:43-44; 13:25-27)

¹⁵ *“Môlô noyabinj am êndêj ñê plopet abôyanj. Thêlô ma hatôm avuñ yatap ba ivuliv i siñ hathak boksipsip kupik ba i hadêj boksipsip ek nimbulinj i.

¹⁶ *Aêj ba iniñ anôj intu tem injik i thô. Yak lôkmanjinj mena kamuñ lôk lilu ma avômalô ethak elav hatôm iniñ nôm e?

¹⁷ Alokwañ mavi sapêj hathak hik anêj anôj mavi iyom. Ma alokwañ kambom hathak hik anêj anôj kambom aej iyom.

¹⁸ Ba intu alokwañ mavi miñ hatôm injik anêj anôj kambom ami. Ma alokwañ kambom miñ hatôm injik anêj anôj mavi ami.

¹⁹ *Aêj ba alokwañ sapêj atu ba miñ hik anêj anôj ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.

²⁰ *Ba intu plopet abôyanj iniñ anôj tem injik thêlôda thô êndêj môlô.

²¹ * “Avômalô ethak elam ya nena, ‘Anyô Bêj, Anyô Bêj.’ Ma dontom thêlô sapêj miñ hatôm nêyô Wapômbêj anêj loñ lôkliyak kapô ami. Ma avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak lej anêj abô, thêlô êj iyom intu tem nêyô Wapômbêj anêj loñ lôkliyak kapô.

²² Waklavôñ yandanô avômalô sapêj iniñ abô, ma

bēj anōj tem nenaŋ êndēj ya ‘Anyô Bēj, Anyô Bēj, yêlô athak alam anêm athêj ba adum anêm ku plopet. Ma yêlô athak alam anêm athêj ba êv ɳgôk vê lôk adum nômbithi bêj anōj hathak.’

²³*Êj ma tem yanaŋ êndêj i, ‘Môlô nu! Môlô ɳê udum kambom ba yahathôj môlô palinj.’

*Lojôndê ju ek nedav unyak
(Luk 6:46-49)*

²⁴“Aêj ba ôpatu ba halanô yenaŋ abô sapêj ba hasopa hatôm anyô lôkauk mavi atu ba halav anêj unyak halôk valu.

²⁵Ma ôthôm lôk lovak bêj ma ɳambô hayô ba hayôkwiŋ unyak êj. Ma valu havalonj unyak êj lonj lôklokwaŋ ba miŋ hapu ami.

²⁶Ma anyô halanô yenaŋ abô ba miŋ hasopa ami hatôm anyô auk mi ba halav anêj unyak halôk thathe oyaŋ.

²⁷Ma ôthôm malokola lôk lovak bêj ma ɳambô hayô ba hayôkwiŋ unyak êj ba hapu lôk diŋdiŋ bêj ba hi.”

²⁸Yisu hanaŋ abô sapêj yôv ma avômalô takatu ba elanô eson kambom ba enaŋ,

²⁹*“Yani miŋ hadôj alalô ba halam kêdôŋwaga bô iniŋ abô hatôm ɳê lôkauk hathak abô balabuŋ ethak idum ami. Mi. Hadôj alalô hatôm anyô lôk athêj bêj.”

* **7:23:** Sng 6:8; 2Ti 2:19 * **7:29:** Mak 1:22; Luk 4:32 * **8:2:** Lijin lepla ma palê hatêtô anyô liŋkupik aleba ibitak puliŋ ba avômalô êpôlik hathak i. * **8:4:** Wkp 14:1-32; Mat 9:30; Luk 17:14

8

Yisu hadum anyô palê lepla te mavi

(Mak 1:40-45; Luk 5:12-14)

¹Yisu hatak dumlolê ba hi ma avômalô bêj anōj esopa yani.

²Ma anyô palê lepla te halêm hadêj Yisu ma halek vadôj lêlô ma hanaj, “Anyô bêj, odanêm lemhaviŋ ma hatôm undum ba yambitak mavi.”*

³Ma hatak baŋ hayô hêk ôpêj ma hanaj, “Yaleŋhaviŋ umbitak mabuŋ mavi!” Ma kethen oyaŋ ma lijin êj hêv yak ba habitak mabuŋ mavi.

⁴*Êj ma Yisu hanaj hadêj yani, “Nu nungwik o thô êndêj anyô habôk da ma nêm da êtôm sêbôk ba Mose hanaj ek injik thô nena anêm lijin lêk hêv yak. Ma miŋ onaŋ bêj êndêj anyôla ami.”

*Yisu hadum anyô vovak
anêj anyô ku te mavi*

(Luk 7:1-10)

⁵Yisu hayô malak Kapaneam, ma anyô vovak laik te anêj malak bêj Lom halêm hadêj yani

⁶ma hanaj, “Anyô bêj, yenaŋ anyô ku hapôm lijin va lo baŋ havuviŋ ba hawa vovaŋ bêj ba hêk unyak iyom.”

⁷Ma Yisu hanaj hadêj yani, “Tem yasôk ek yandum ôpêj mavi.”

⁸⁻⁹Ma dontom anyô vovak laik êj hanaj, “Anyô bêj, ya miŋ anyô mavi ek ôlêm yenaŋ

unyak ami. Yada yahamô anyô bêŋ te vibiŋ, ma yenaŋ ñê vovak êmô ya vibiŋ. Ba yahanaŋ hadêŋ yenaŋ anyô vovak te nena, ‘Nu,’ êŋ ma hi. Mena yahanaŋ hadêŋ yan nena, ‘Ôlêm,’ êŋ ma halêm. Ma yahanaŋ hadêŋ yenaŋ anyô ku nena, ‘Undum ku êntêk,’ êŋ ma hadum. Aêŋ ba yahayala nena onaŋ iyom ek yenaŋ anyô ku imbitak mavi ma tem imbitak mavi.”

10 Yisu halaŋô abô êŋ ba hasoŋ kambom ma hanan̄ hadêŋ avômalô takatu ba esopa yani nena, “Yanan̄ avanôŋ êndêŋ môlô. Ya miŋ bôk yahapôm anyô hêvhaviŋ bêŋ te aêntêk hamô loŋ Isael ami.

11 *Yanan̄ êndêŋ môlô. Avômalô loŋ buyan̄ bêŋ anôŋ tem nejan̄ ba ninum imbiŋ Ablaham lo Aisak ma Jekop nêmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.

12 *Sêbôk ma Wapômbêŋ lahaviŋ avômalô Isael nêyô anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô, ma dontom lêk ma yani tem nêm thêlô vê ba ini loŋ momajiniŋ bêŋ. Loŋ êŋ ma tem thêlô nedan̄ asêŋ maleŋ ba nesan̄ veŋinjôlêk ôdôŋ loŋ.”

13 Êŋ ma Yisu hanan̄ hadêŋ anyô vovak laik êŋ, “Nu! Ma nôm atu ba lêk hôvhaviŋ ma tem imbitak aêŋ.” Ma ketheŋ oyaŋ ma ôpêŋ anêŋ anyô vovak atu habitak mavi.

Yisu hadum Pita yanjavi

* 8:11: Luk 13:29

* 8:12: Mat 22:13; 25:30; Luk 13:28

* 8:21: 1Kiŋ 19:20

mavi

(Mak 1:29-31; Luk 4:38-39)

14 Ma Yisu hayê Pita anêŋ unyak kapô ma hayê Pita yanjavi hapôm lijiŋ vovan̄ ba hêk iyom.

15 Ma Yisu havalon̄ avi êŋ ban̄ ma lijiŋ êŋ hatak yani ma haviyô hapôpêk nôm ek Yisu.

Yisu hadum avômalô bêŋ anôŋ mavi

(Mak 1:32-34; Luk 4:40-41)

16 Yanjsiŋ ma ewa ñê lôk ñgôk habulin̄ i doho êlêm hadêŋ Yisu. Ma Yisu hanan̄ abô iyom ma ñgôk takêŋ etak avômalô takêŋ ba i. Ma hadum avômalô lôk lijiŋ sapêŋ ibitak mavi.

17 Ba intu Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba bôk hanan̄ hadêŋ plopet Aisaia hik anôŋ nena, “Yani hapesaŋ alalôaniŋ lijiŋ mavi ma hêv alalôaniŋ vovan̄ vê.”

Aisaia 53:4

Ku bêŋ ek nesopa Yisu vanjgwam

(Luk 9:57-62)

18 Yisu hayê avômalô bêŋ anôŋ êmô ma hanan̄ hadêŋ anêŋ ñê ku nena, “Alôana ka-sukthôm vi tuvulu.”

19 Êŋ ma ñê lôkauk hathak abô balabuŋ te halêm hadêŋ Yisu ma hanan̄ nena, “Kêdôŋwaga, loŋ nômbêŋ atu ba hu ma tem yasopa o.”

20 *Ma Yisu hanan̄, “Avuŋ yatap iniŋ pik abyat hamô ma menak iniŋ unyak hamô, ma dontom ya Anyô Anêŋ

* 8:20: 2Ko 8:9

Nakaduŋ atu anēŋ loŋ ênjêk ma mi.”

²¹ *Ma Yisu anēŋ anyô te hanaj, “Anyô Bêŋ, otak ya ek yana yandav wakamik vêmam.”

²² Ma doŋtom Yisu hanan hadêŋ ôpêŋ, “Dô! Nê ɣama da nedav inij ɣama. Ma ôlêm osopa ya!”

Lovak halanô Yisu

(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)

²³ Yôv ma Yisu hathak yeŋ ma anēŋ ɣê ku i haviŋ yani.

²⁴ *Thêlô i êyô kasukthôm malêvôŋ ma ketheŋ oyaŋ ma ôthôm bêŋ lôk lovak hayô. Ma ɣan̄ budum hik ba hadum ek êyô yeŋ vôv. Ma doŋtom Yisu hêk sôm denaŋ.

²⁵ Ma anēŋ ɣê ku i ik yani liŋ ba enaŋ, “Anyô Bêŋ, nêm alalô bulubin! Tem alalô nama!”

²⁶ *Ma Yisu hanaj hadêŋ i, “Môlô ɣê ôēvhaviŋ yaôna lôk! Aisê ba môlô ôkô?” Êŋ ma haviyô hathaj lovak lôk ɣan̄ budum ba êk malinjâo ba thêthê mavi.

²⁷ Thêlô esoŋ kambom ba enaŋ, “Anyô aisête ba lovak lôk ɣan̄ budum elanô anêŋ abô ba esopa?”

Yisu hêv ɻgôk doho vê

(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

²⁸ Yôv ma Yisu hi kasukthôm vi tuvulu ba hayô avômalô Gadala inij pik. Ma anyô lokwanju atu ba ɻgôk kambom hathak habulinj i êlêm anêŋ siô ba êpôm yani halôk loŋjôndê. Anyô ju êŋ

ethak ibuliŋ avômalô ba intu êkô ek nendom loŋjôndê êŋ.

²⁹ *Ma êyê Yisu ma elam lôklala, “Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ, hôlêm ek undum malê êndêŋ yêlô? Waklavôŋ nindum abô hêk denaŋ. Ma hôlêm loŋ êntêk ek nêm vovanj êndêŋ yêlô e?”

³⁰ Ma bok dum te êmô daim dokte ba eyaŋ kamunj êmô.

³¹ Ma ɻgôk takêŋ elan̄ lôklokwaŋ hadêŋ Yisu, “Nêm yêlô vê ni êndôk bok takêŋdaku kapô.”

³² Ma Yisu hanaj hadêŋ thêlô “Môlô nu!” Êŋ ma ɻgôk takêŋ etak anyô ju êŋ ma i êlôk bok takêŋ kapô ba elan̄viŋ ketheŋ ba i hadêŋ loŋ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ema.

³³ Nê takatu ba eyabiŋ bok êyê nôm êŋ ma êsôv ba i êyô malak bêŋ. Ma enaŋ hadêŋ avômalô hathak nôm atu ba Yisu hadum hadêŋ bok lôk anyô ju atu ba ɻgôk habulinj thai.

³⁴ Êŋ ma avômalô malak lôŋ êŋ iki thô ba i hadêŋ Yisu. Thêlô êyê yani ba êkô kambom ma enaŋ nena, “Otak yêlô ba nu!”

9

Yisu hadum anyô havuviŋ te mavi

(Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

¹ *Yôv ma Yisu hathak yeŋ ɻgwêk te ba havôhi anêŋ loŋ.

² Ma anyô doho evak anyô havuviŋ te hêk yêm ba êlêm

* 8:24: Sng 4:8 * 8:26: Mat 14:31; Sng 89:9 * 8:29: Mak 1:24; Luk 4:41 * 9:1: Mat 4:13

hadêj yani. Êj ma Yisu hayê thêlônīj êvhavīj ma hanāj hadêj anyô havuvīj atu nena, “Yenāj okna, lem êndôk bīj. Lék yahêv anêm kambom sapêj vê.”

³ Nê lôkauk hathak abô balabūj doho elanôj abô êj ma enāj hadêj i, “Ôpêj hasōj nena yani ma Wapômbêj e?”

⁴*Yisu hayala thêlônīj auk ma hanāj, “Aisê ka môlô owa auk kambom êj?

⁵ Abô alê intu vumvum ek yanāj: ‘Lék yahêv anêm kambom sapêj vê’ mena ‘Umbiyô ombēj.’

⁶*Aêj ba tem yaŋgik thô êndêj môlô nena Anyô Anêj Nakadūj atu anêj athêj ma bêj ba hatôm nêm kambom vê.” Êj ma hanāj hadêj anyô havuvīj atu nena, “Umbiyô umīj ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.”

⁷ Êj ma ôpêj haviyô haminj ba hi anêj unyak.

⁸ Ma avômalô êyê nôm êj ba esoj kambom ma êbô Wapômbêj atu ba hêv lôklokwāj lôk athêj bêj hadêj avômalô.

Yisu halam Matyu

(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)

⁹ Yisu hi ma hayê anyô te ba anêj athêj nena Matyu ba hamô unyak ewa takis. Ma hanāj hadêj ôpêj nena, “Ôlêm osopa ya,” êj ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁰ Yisu hayāj nôm havinj Matyu hamô anêj unyak. Ma

nê ewa takis lôk nê idum kambom bêj anôj êlêm eyāj nôm havinj yani lôk anêj nê ku.

¹¹*Palisi êyê ma enāj hik anêj nê ku līj, “Aisê ka môlônim kêdônjwaga hayanj nôm havinj nê ewa takis lôk nê idum kambom?”

¹² Yisu halanô abô êj ma hanāj, “Nê lôk lijīj iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijīj mi ma mi.

¹³*Aêj ba môlô lemimimbi Wapômbêj anêj abô atu ba hêk kypyä hanāj nena, “Yaleŋhavīj môlô nônêm kapôlômim êndêj avômalô.

Ma yahapôlik hathak da.’
Hosea 6:6

Ba intu yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom. Ma mīj yahalêm ek yandam nê thêthôj ami.”

Enāj hik Yisu līj hathak kobom evak balabūj ek nôm
(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

¹⁴*Jon anêj nê ku êlêm hadêj Yisu ma enāj hik yani līj, “Yêlô lôk nê Palisi athak avak balabūj ek nôm ek leŋiŋhabi Wapômbêj. Ma dontom anêm nê ku mīj ethak idum aej ami eka?”

¹⁵ Ma Yisu hanāj, “Anyô te hawa avi lukmuk, êj ma anêj anyô môlô eyāj nôm lôk leŋiŋmavi. Ma mīj hatôm nembak balabūj ek nôm ami. Ma dontom havēj yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êj ma

* **9:4:** Luk 9:47; Jon 2:25 * **9:6:** Jon 17:2 * **9:11:** Luk 15:2 * **9:13:** Mat 12:7

* **9:14:** Luk 18:12

anêj ñê môlô tem nembak balabuŋ ek nôm.”

¹⁶ “Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anêj abyaj siŋ esak ami. Hadum aêj ma tem sôp lukmuk buêj êmô sôp bô kisi. Êj ma tem itip bêj.

¹⁷ Ma môlô othak ôkê wain lukmuk halôk kolopak epe-saŋ hathak bok kupik bô e? Mi! Wain lukmuk êj tem imbuliŋ bok kupik bô atu bôk thekthek ba tem ipup ba wain engasô ni. Ba intu othak ôkê wain lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isiŋ mavi ma miŋ ipup ami lôk wain miŋ engasô ni ami.”

Amena ñama lôk avi lijiŋ

(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸ Yisu hanaŋ abô denaŋ ma anyô bêj te halêm halek vadôj lêlô hêk yani va ma hanaŋ, “Yenaŋ avena lêk hama. Ôlêm otak bahem êyôngêk yani ek imbiyô esak lonjbô.”

¹⁹ Ma Yisu lôk anêj ñê ku i iviŋ yani ba i.

²⁰ Thêlô evenj ba i ma avi lôk lijiŋ te halêm hadêj Yisu dômlokwaŋ ma havaloŋ Yisu anêj kwêv anêj daŋ. Avi êj hapôm lijiŋ thalaleŋ halom hatôm sondabêj laumiŋ ba lahavuju.

²¹ *Ma avi êj anêj auk nena, “Yambalonj anêj kwêv iyom, ma tem ya mavi.”

²² Ma Yisu hik i lilij ba hayê avi êj ma hanaŋ, “Yenaŋ avena, lem êndôk biŋ. Anêm

hôêvhavinj hadum ba lêk hubitak mavi.” Ma ketheŋ oyaŋ ma avi êj habitak mavi.

²³ Vêm ma Yisu hi hayô anyô bêj atu anêj unyak. Ma hayê avômalô iyuv abinj ba elanj ba idum thôthô bêj

²⁴ ma hanaŋ, “Môlô vê! Avena hêk sôm iyom ma miŋ hama ami.” Êj ma thêlô emalik hathak yani.

²⁵ Ma doŋtom êv avômalô vê ma Yisu habitak hayô unyak kapô ba havaloŋ avena êj banj, ma haviyô hamiŋ.

²⁶ Ba intu abô hathak nôm êj haveŋ lonj êj lôkthô.

Anyô maleŋ pusip ju lôk anyô abôlêk putup te

²⁷ *Ma Yisu hatak lonj êj ma haveŋ ba hi, ma anyô maleŋ pusip ju esopa yani ba elam kaék nena, “Devit anêj Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek yai!”

²⁸ Yisu hayô unyak kapô ba hi ma anyô ju atu i hadêj yani. Ma hanaŋ hik thai liŋ, “Mamu ôêvhavinj nena ya hatôm yandum ba mamu numbitak mavi e?”

Ma thai enaŋ, “Intu êj. Anyô Bêj.”

²⁹ Êj ma yani hatak banj hayô hêk thai maleŋdaluk ma hanaŋ, “Mamu lêk ôêvhavinj ba intu tem numbitak mavi.”

³⁰ *Êj ma maleŋliŋ daluk hakyav. Ma Yisu hêv abô lôklokwaŋ hadêj thai, “Miŋ nonaŋ êndêj anyôla esak nôm êntêk ami.”

³¹ Ma dojtom i ma enaj nôm atu ba Yisu hadum hadêj thai haveñ lonj êj lôkthô.

³² Anyô ju êj etak Yisu ba i denañ, ma avômalô ewa anyô abôlêk putup te atu ba ñgôk habulinj yani ba êlêm ek Yisu.

³³ *Ma hêv ñgôk êj vê ma ôpêj hanaj abô. Ma avômalô esoñ kambom ba enañ, "Sêbôk ma miñ nômlate aej habitatak Islael ami."

³⁴ *Ma dojtom ñê Palisi enañ, "Ngôk iniñ anyô bêj hêv lôklokwanj hadêj ôpêj. Ba intu hatôm nêm ñgôk sapêj vê ênjêk avômalô."

Nê ku naju iyom

³⁵ *Ma Yisu haveñ lonj buêj sapêj ba habitak hayô avômalô iniñ unyak yeñ ba hadôj avômalô lôkhanañ Abô Mavi hathak Wapômbêj anêj lonj lôklinyak. Ma hapesanj avômalô iniñ malaiñ sapêj lôk hêv iniñ lijiñ lomaloma sapêj vê.

³⁶ *Yisu hayê avômalô nômbêj atu ininj auk lêk mayaliv ba êmô malaiñ kambom hatôm boksipsip anêj alañ mi. Aej ba lahiki hathak i.

³⁷ *Ba intu hanaj hadêj anêj ñê ku nena, "Nôm bêj anôj lêk hayôk ba hamô ku kapô, ma dojtom ñê ku ma tomtom iyom.

³⁸ Aej ba noteñ mek êndêj ku anêj alañ ek nêm ñê ku ba ini ek nindum anêj ku."

10

Nê ku laumiñ ba lahavuju iniñ athêj

(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

¹ *Ma Yisu halam ñê ku laumiñ ba lahavuju i hadêj yani. Ma hêv lôklokwanj hadêj thêlô ek nêñem ñgôk lelaik vê ênjêk avômalô ma nindum avômalô lijiñ lôk malaiñ lomaloma mavi.

² Éntek ma aposel laumiñ ba lahavuju takatu iniñ athêj: anyô môj ma Saimon, anêj athêj yan nena Pita, ma yan Andulu; ma Jems loyan Jon, thai ma Sebedi nali;

³ ma Pilip, Batolomiu, Tomas, Matyu, anyô hawa takis; ma Jems Alpius nakaduñ ma Tadius,

⁴ ma Saimon, anyô Selot te, ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanaj Yisu bêj.

Yisu hêv ñê ku ba i

(Mak 6:7-11; Luk 9:1-5)

⁵ Yisu hanaj abô hadêj anyô laumiñ ba lahavuju takêj yôv ma hêv i ba i ma hanaj, "Avômalô Samalia iniñ lonj lôk avômalô lonj buyañ ma miñ unu êndêj i ami.

⁶ *Ma dojtom unu êndêj boksipsip Islael takatu ba eveñ mayaliv.

* **9:33:** Mak 2:12 * **9:34:** Mat 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **9:35:** Mat 4:23;
Mak 1:39 * **9:36:** Nam 27:17; 1Kiq 22:17; Sek 10:2; Mat 14:14; Mak 6:34 * **9:37:**
Luk 10:2 * **10:1:** Mak 6:7; Luk 9:1 * **10:6:** Jer 50:6 * **10:7:** Mat 3:2; 4:17;
Luk 10:9,11

⁷ *Unu luvuluvu ba nonaŋ
Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ
avômalô nena, ‘Dokte ma
Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinjyak
tem êlêm.’

⁸ Nundum avômalô lôk lijinj
mavi, ma uŋgwik ñê ñama liŋ,
ma nundum ñê lôk palê lepla
mabuŋ mavi, ma nônêm ñgôk
vê ênjék avômalô. Athêŋ bêŋ
ma miŋ môlô ôev vuli ami.
Bôk yahêv oyaŋ hadêŋ môlô
ba intu nundum ku takêŋ
oyaŋ esak avômalô.

⁹⁻¹⁰ * “Môlô u hatôm ñê ku
ba mavi ek avômalô neyabiŋ
môlô ba intu nombeŋ oyaŋ.
Miŋ nobek vak ami. Valuse-
len mi. Kwêv mi. Veŋ
bokŋgôp mi. Ma kôm mi.

¹¹ Ma môlô ôyô loŋ te ma
nômbôlêm anyô wapôm te ba
nômô imbiŋ yani endeba no-
tak loŋ êŋ ek unu buyaŋ.

¹² *Ma ubitak ôyô anêŋ un-
yak kapô, ma nonaŋ êndêŋ
yani lôk anêŋ avômalô nena,
‘Wapômbêŋ anêŋ lamavi êmô
imbiŋ môlô.’

¹³ Avômalô unyak êŋ
leŋiŋmavi ba ewa môlô thô,
êŋ ma môlônim abô mavi êŋ
tem êmô imbiŋ i. Ma doŋtom
miŋ leŋiŋmavi ba ewa môlô
thô ami, êŋ ma noja unim abô
mavi êŋ vê ênjék i ba unu.

¹⁴ *Ma avômalô loŋ takatu
ba miŋ ewa môlô thô ami
lôk êdô nedanô môlônim abô,
ma waklavôŋ otak loŋ êŋ, ma
uŋgwik voŋgovan takatu ba
hamô vemimkapô vê êndôk

thêlô maleŋinj ma unu.

¹⁵ *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ
môlô nena waklavôŋ atu
ba Wapômbêŋ endelêm ek
endaŋô abô, êŋ ma avômalô
loŋ atu ba miŋ ewa môlô
thô ami, thêlôniŋ malain tem
êmôŋ ek avômalô kambom
anêŋ Sodom lo Gomola.

*Malaiŋ lomaloma tem
êpôm môlô*
(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

¹⁶ * “Odaŋô! Yahêv môlô
hatôm boksipsip ba u ôlôk
avuŋ yatap malêvôŋ. Aêŋ
ba môlô noja umya iniŋ auk
mavi ba nômô mabuŋ êtôm
menak bôbô.

¹⁷ *Aêŋ ba intu môlô noy-
abiŋ am ek avômalô! Thêlô
tem nebalonj môlô ba netak
êndôk iniŋ ñê bêŋbêŋ bahenj
lôk nebali môlô êmô iniŋ un-
yak yeŋ.

¹⁸ Ma môlô ma yenaŋ
avômalô ba intu tem nendom
môlô ba unu êndêŋ kiŋ lôk ñê
bêŋbêŋ ek nonaŋ yenaŋ Abô
Mavi êndêŋ i lôk avômalô loŋ
buyaŋ.

¹⁹⁻²⁰ *Ma doŋtom evalonj
môlô ma môlônim Lemambô
anêŋ Lovak Matheŋ tem êmô
imbiŋ môlô ba waklavôŋ êŋ
ma tem nêm abô êndêŋ môlô
ek nonaŋ. Tem miŋ môlôda
nonaŋ unim abô ami. Ba intu
miŋ nôkô ba nonaŋ nena,
‘Yêlô nanaŋ malê?’ mena
‘nanaŋ aisê?’ ami.

* **10:9-10:** Luk 10:4,7; 1Ko 9:14 * **10:12:** Luk 10:5-6 * **10:14:** Luk 10:10-12;
Ap 13:51 * **10:15:** Mat 11:24; Jut 7 * **10:16:** Luk 10:3; Lom 16:19 * **10:17:**
Mat 5:22; 23:34; Mak 13:9 * **10:19-20:** Luk 12:11-12; 21:12-15; Jon 14:26

21 * “Ma anyô loyaq tem yaq enaq yaq bêj ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aej êndêj nakaduq. Ma avômena tem nêmboliq dômiq êndêj lami lo taluvi ba nenaq ek nijik i vônô.

22 Ma mólô ma yenaq avômalô. Ba intu avômalô sapêj tem nêpôlik esak mólô. Ma dojtom ñê takatu ba imiq lôklokwaq aleba hayô anêj dan, ma Wapômbêj tem nêm i bulubiq.

23 Aej ba avômalô malak te êv vovaq hadêj mólô, ma nôsôv ba unu malak yaq. Yanaq avanôj êndêj mólô, tem nundum ku ej embej Isael denaq ma Anyô Anêj Nakaduq atu tem êlêm.

24 * “Avômena ethak unyak ma miq bêj ek iniq kêtôjwaga ami. Ma ñê ku miq bêj ek iniq anyô bêj ami.

25 * Avômalô elam lambô nena, ‘Ngôk Bêj Belsebul’ ej ma tem nindum aej esak yani anêj avômalô aej iyom. Avômena ewa kêtôjwaga iniq malaiq, ej ma hatôm. Ma ñê ku ewa iniq anyô bêj anêj malaiq, ej ma hatôm.

*Nakô ek Wapômbêj iyom
(Luk 12:2-7)*

26 * “Aej ba miq mólô nôkô ek ñê takatu ba idum kambom takêj ami. Nôm takatu ba havuji hêk loj kapô, tem imbitak yain. Ma

abô takatu ba havuji, tem avômalô sapêj neyala.

27 Aej ba abô takatu ba yahanaq hadêj mólô hadêj bôlôvôj, ej ma nonaq êndêj lôkwak. Ma abô takatu ba anyô vi enaq thikuthik, ej ma numiq unyak vôv ba nodam ek avômalô nedanô.

28 * Min nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma dahôlômim ma thêlô miq hatôm nijik vônô ami. Aej ba intu nôkô ek Anyô Bêj iyom! Yani hatôm imbuliq mólônim lemvimkupik lôk dahôlômim êndôk loj atum lôkmala.

29 “Avômalô ethak êv vuli menak yaônená hathak valuseleq yaô ek eyaq. Ma Lemambô lahiki hathak menak yaô takatu ba te hama.

30 Ma dojtom mólô ma Wapômbêj bôk hakatuq mólô sapêj lemidkadôk ñauj yôv.

31 * Aej ba mólô ma bêj ek menak, ba intu miq nôkô ami.

*Miq mama esak Yisu ami
(Luk 12:8-9)*

32 “Aej ba ôpatu ba hanaj hadêj avômalô nena hasopa ya, intu tem yanaq imiq Wakamik atu ba hamô malak lej ma nena, ‘Ôpentek ma yenaq.’

33 * Ma ôpatu ba hanaj hadêj avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanaq êndêj Wakamik atu ba hamô

* **10:21:** Mai 7:6; Mat 10:35; Mak 13:12; Luk 21:16 * **10:24:** Luk 6:40; Jon 13:16;
15:20 * **10:25:** Mat 9:34; 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **10:26:** Mak 4:22; Luk
8:17 * **10:28:** Lom 8:31; Jem 4:12 * **10:31:** Mat 6:26 * **10:33:** Mak 8:38; Luk
9:26; 2Ti 2:12

malak lej nena, ‘Yahathôj ôpêj paliŋ’.

Yisu hadum ba avômalô evaki vose
(Luk 12:49-53; 14:26-27)

³⁴ “Yahalêm ek yanêm kôm janjak êndêj mólô! Ba intu miŋ nosoŋ nena yahalêm ek yandum mólô kapôlômim êndôk biŋ ami ma milôk.

³⁵ Yahalêm ek
‘namalô êmbôlinj dôm êndêj lambô,
ma nalavi êmbôlinj dôm êndêj talêbô,
ma namalô yanavi êmbôlinj dôm êndêj yaŋavi.

³⁶ Anyô te lôk anêj thalaleŋ tem nêpôlik esak i.’

Maika 7:6

³⁷ “Ma opalê atu ba lahavinj lambô lo talêbô bêj anôj hamôj ek ya, ôpêj hatôm anyô ôv vathek ba miŋ yenaŋ ami. Ma opalê atu ba lahavinj nali bêj anôj hamôj ek ya, ôpêj hatôm anyô ôv vathek ba miŋ yenaŋ ami.

³⁸ *“Ma ôpatu ba miŋ hawa anêj alovalaŋanjiŋ ba hasopa ya ami, ôpêj hatôm anyô ôv vathek ba miŋ yenaŋ ami.

³⁹ *“Ma opalê atu ba hadum ku bêj ek embatho anêj lôkmala loŋ, êj ma anêj lôkmala êj tem nêm yak. Ma ôpatu ba hatak anêj lôkmala ek hasopa ya, ôpêj tem embaloŋ anêj lôkmala loŋ.

⁴⁰ *“Ma ôpatu ba hawa mólô thô, êj ma hawa ya thô havinj. Ma ôpatu ba hawa ya

thô, êj ma hawa Ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô havinj.

⁴¹ Ma ôpatu ba hayê plopet te ba hawa thô, êj ma tem enja nôm mavi êtôm atu ba plopet êj hawa. Ma ôpatu ba hayê anyô thêthôŋ te ba hawa thô, êj ma tem enja nôm mavi êtôm atu ba anyô thêthôŋ êj hawa.

⁴² Ma ôpatu ba hayê anyô oyan te hasopa ya ba hêv ɳaŋ thilibuŋ hadêj yani, yanaŋ avanôŋ biŋ êndêj mólô nena ôpêj tem enja anêj vuli.”

11

¹ Ma Yisu hadôŋ anêj ɳê ku laumiŋ ba lahavuju yôv, ma hatak loŋ êj ma hi hanaj Wapômbêŋ anêj abô lôk hadôŋ avômalô hamô Galili anêj malak nenanena.

Yisu hanaj abô hathak Jon anyô hathik ɳaŋ
(Luk 7:18-35)

² Jon hamô koladôŋ ma halanjô abô hathak ku takatu ba Kilisi hadum. Êj ma hêv anêj ɳê ku doho ba i hadêj yani

³ ek nenaŋ injik yani liŋ, “O ma Mesia atu ba Wapômbêŋ bôk habutinj abô ek nêm êlêm mena yêlô nayabiŋ anyô yaŋ?”

⁴⁻⁵ *Êj ma Yisu hanaj viyanj, “Nôbônu ma nonaj êndêj Jon esak nôm takatu ba mamu olaŋô lo ôyê. Nê maleŋiŋ pusip éyê tak, ma ɳê veŋiŋvuyiŋ evenj, ma ɳê palê lepla ibitak mavi, ma ɳê leniŋjôndôŋ kôtôŋ elanjô

* **10:38:** Mat 16:24-25; Mak 8:34-35; Luk 9:23-24 * **10:39:** Luk 17:33; Jon 12:25

* **10:40:** Mak 9:37; Luk 10:16; Jon 13:20 * **11:4-5:** Ais 35:5-6; 61:1

abô, ma ñê ñama iviyô hathak lonjbô, ma avômalô siv elanjô Wapômbêj anêj Abô Mavi atu. Ba intu unu nonaŋ êndêj Jon esak nôm takêj.

⁶ Ma ñê takatu ba êyê ya ba evalon inij êvhavin lon, nêmô lôk leñijmavi."

⁷ Jon anêj ñê ku êvôi denaŋ, ma Yisu hanaŋ abô hathak Jon hadêj avômalô nena, "Bôk môlô u lon thiliv ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e?

⁸ Mi. Ma môlô u ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê anyô te hik kwêv kékêlô e? Mi. Ñê takatu ba ik kwêv kékêlô, ma êmô kiŋ inij unyak ma miŋ êmô lon thiliv ami.

⁹ Môlô u lon thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanôj! Ma dojtom yanaŋ êndêj môlô nena Jon ma bêj ek plopet sapêj.

¹⁰* Bôk eto hathak ôpêj hêk Wapômbêj anêj kapya nena, "Odaŋô, tem yanêm yenaŋ anyô ku te êmôj ek o, ek enaŋ yenaŋ abô bêj ek êpôpêk lonjôndê ek o."

Malakai 3:1

¹¹"Yanaŋ avanôj biŋ êndêj môlô nena Jon ma bêj ek avômalô pik sapêj. Avi te miŋ bôk havathu anyô te aêj ami ma mi. Ma dojtom ôpatu ba yaona hêk Wapômbêj anêj lon lôklinyak, ôpêj ma bêj ek Jon.

¹²⁻¹³ * "Ma plopet sapêj lôk kapya balabunj bôk enaŋ Wapômbêj anêj abô bêj

aleba lêk hayô Jon habitak haviŋ. Ma sêbôk aleba lêk ma ôpêj hanaŋ abô ma Wapômbêj anêj lon lôklinyak halêm hatôm ñê vovak ibi thêthô i ba i aleba ik vovak ba lovak.

¹⁴ * Ma môlô lemimhavinj nodanôj plopet takatu inij abô ba nodanôj! Wapômbêj anêj kapya hanaŋ nena Elia tem êlêm. Elia êj ma Jon.

¹⁵ Aêj ba môlô ñê lôk lemôndôj ma nodanôj abô êntêk katô!

¹⁶ "Yanaŋ aisê esak avômalô bôlôj êntêk? Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êmô lon ethak dojtom halôk ma elam hi ek avômena vi nena,

¹⁷ "Yêlô abi yenj beleŋ ek môlô nondo yenj, ma dojtom miŋ olo yenj ami. Ma yêlô alaŋ asêj malêj ek môlô nodanj, ma dojtom miŋ olaŋ ami."

¹⁸ "Ma avômalô bôlôj êntêk êtôm avômena takêj. Jon halêm ba hathak hatip ek nôm lo waiŋ. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onaŋ nena ñgôk hamô haviŋ yani.

¹⁹ * Ma dojtom Anyô Anêj Nakaduŋ atu halêm ma miŋ hatip ek nôm lo waiŋ ami. Ba intu avômalô êpôlik ba enaŋ, 'Ôngô! Anyô êj hathak hayaŋ nôm lôk hanum waiŋ bêj anôŋ aleba intu halo molo. Yani ma ñê idum kambom lôk ñê ewa takis inij anyô môlô.' Aêj ba Wapômbêj

* **11:10:** Luk 1:76 * **11:12-13:** Luk 16:16 * **11:14:** Mat 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13 * **11:19:** Mat 9:14

anêj auk tem injik anôj mavi
ba avômalô tem nêgê nena
auk êj ma thêthôj anôj."

Avômalô lejôndôj kôtôj
(Luk 10:13-15)

20 Yisu bôk hadum nômbithi
bêj anôj yôv hamô malak
doho ma avômalô takêj miñ
ele kapôlônjij liliñ ami. Ba
intu Yisu hathanj i

21 *ba hanañ, "Alikaknena,
môlô avômalô Kolasin lo Bet-
saida! Môlô bôk ôyê nômbithi
lomaloma. Ma dojtom bôk
yandum nômbithi takêj êmô
Taia lo Saidon malêvôj, êj
ma kethen oyañ ma tem ni-
jik kwêv kambom lôk nesav
atum ñgavu esak leñiñkadôk
ek nede kapôlônjij liliñ.

22 Odanôj! Yahananj avanôj
êndêj môlô nena waklavôj
atu ba Wapômbêj endelêm ek
endanôj abô, êj ma môlônim
malaiñ tem bêj anôj êmôj ek
avômalô Taia lo Saidon iniñ!

23 * "Ma môlô avômalô
Kapaneam, tem nêmbô
môlônim athêj esak leñ e? Mi,
môlô tem unu ñê ñama iniñ
lonj! Môlô bôk ôyê nômbithi
lomaloma. Ma dojtom bôk
yandum nômbithi takêj êmô
Sodom malêvôj, êj ma tem
netak iniñ kambom ma tem
nêmô denaj endeba lêk.

24 *Odanôj! Yanañ avanôj!
Waklavôj atu ba Wapômbêj
endelêm ek endanôj alalôaniñ
abô, êj ma môlônim malaiñ

tem bêj anôj êmôj ek
avômalô Sodom!"

*Wapômbêj anêj aseleñ ma
vumvum*
(Luk 10:21-22)

25 *Yôv ma Yisu hanañ,
"Wakamik, O ma pik lo lej
anêj alanj! Lék huvuñ anêm
auk hadêj ñê lôkauk lôk ñê
bêj bêj, ma huik thô hadêj
ñê takatu ba êtôm avômena
yaônenä. Ba intu yahabô
anêm athêj!

26 Wakamik, avanôj oda
hosopa anêm lemhavinj ba
intu hudum aêj.

27 * "Wakamik bôk hôêj
ya auk sapêj yôv. Ba anyô
late miñ hayala Nalum atu
ami. Mi, O Wakamik iyom.
Ma anyô late miñ hayala
O Wakamik katô ami. Mi,
Nalum lôk ñê takatu ba
Nalum lahavinj injik O thô
êndêj i iyom.

28 * "Môlô ñê takatu ba
udum ku bêj ba owa malaiñ
nôlêm êndêj ya ma tem
yanêm lovak êndêj môlô.

29-30 *Yahathak yahatauvinj
ya hatôm anyô ku ba intu tem
nômô mavi. Ma aseleñ atu ba
yahêv ma vumvum ek noja.
Ma vak atu ba yahêv ek nôbô
ma miñ malaiñ ami. Ba intu
nôlêm êndêj ya ek noja yenañ
auk."

12

Yisu ma Sabat anêj alaj
(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

* 11:21: Ais 23; Ese 26:1-28:26; Jol 3:4-8; Amo 1:9-10; Sek 9:2-4 * 11:23: Stt
19:24-28; Ais 14:13-15 * 11:24: Mat 10:15; Luk 10:12 * 11:25: 1Ko 1:26-29
* 11:27: Mat 28:18; Jon 1:18; 3:35; 10:15; 17:2 * 11:28: Jer 31:25 * 11:29-30:
1Jon 5:3 * 12:1: Lo 23:25

¹*Sabat te ma Yisu lôk anêj ñê ku i evenj ku kapô te. Ma anêj ñê ku ema kisi ba ewa wit doho hêk ku êj kapô ba eyan.

²*Palisi doho êyê ma enaŋ, “Ondanjô! Abô balabuŋ hanaŋ nena Sabat ma miŋ hatôm nandum ku ba naja nôm ek naŋaŋ ami. Ma dontom anêm ñê ku ibulinj waklavôŋ êŋ!”

³*Ma Yisu hanaŋ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêj ñê môlô ema kisi ba idum e?

⁴*Yani habitak hayô Wapômbêŋ anêj unyak mathenj kapô ma hayan polom atu ba mathenj anônj. Polom êŋ ma ñê êbôk da iyom iniŋ ek nejaŋ ba intu habulinj abô balabuŋ buêŋ.

⁵*Odanjô abô te imbiŋ. Môlô bôk osam abô te hamô abô balabuŋ nena Sabat sapêŋ ma ñê êbôk da idum ku ba êv da hadêŋ Wapômbêŋ. Thêlô ethak ibulinj abô balabuŋ bô êntêk hathak Sabat. Ma dontom thêlô ma kambom mi.

⁶*Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô nena nômlate lêk hamô loŋ êntêk ma nômbêŋ lôk ek unyak mathenj.

⁷⁻⁸*Môlô bôk osam abô êŋ yôv ba hanaŋ nena,
“Yaleŋhavinj môlô nônêm kapôlômim êndêŋ avômalô
ma yahapôlik hathak da.”
Hosea 6:6

“Ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma Sabat anêŋ Alanj. Ba intu oyala abô êŋ anêŋ ôdôŋ, ma tem miŋ hatôm notak malaiŋ êyômô ôpatu ba anêŋ kambom mi ami. Mi.”

Sabat ma Yisu hadum anyô baŋ hatyôk te mavi
(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹Yôv ma Yisu hatak buêŋ ma habitak hayô avômalô loŋ êŋ iniŋ unyak yenj kapô. Ma anyô baŋ hatyôk te hamô loŋ êŋ.

¹⁰*Ma Palisi doho êbôlêm loŋôndê ek nenaŋ Yisu bêŋ ba intu enaŋ hik yani liŋ, “Kapyâ balabuŋ hanaŋ aisê? Hatôm alalô nandum anyô lôk liŋ mavi êndêŋ Sabat mena mi e?”

¹¹*Ma Yisu hanaŋ, “Anyô te anêŋ boksipsip hêv yak halôk lôv hadêŋ Sabat, ma ôpêŋ tem ni edadi boksipsip êŋ imbitak yaiŋ mena mi e?

¹²Anyô ma bêŋ ek boksipsip. Ba intu kypyâ balabuŋ hanaŋ nena alalô hatôm nandum anyô mavi êndêŋ Sabat.”

¹³Aêŋ ba Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Oto bahem.” Ma hato baŋ ma baŋ vi kambom atu habitak mavi hathak loŋbô hatôm baŋ vi atu mavi.

¹⁴*Êŋ ma Palisi iviyô ba i ethak dontom ma ekak abô ek nêpôm loŋôndê te ek nijik Yisu vônô.

Wapômbêŋ anêŋ anyô ku
¹⁵Yisu hayala nôm êŋ ba intu hatak loŋ êŋ ba hi. Ma

* **12:2:** Kis 20:10 * **12:3:** 1Sml 21:1-6 * **12:4:** Wkp 24:5-9 * **12:5:** Nam 28:9-10 * **12:6:** Mat 12:41-42 * **12:7-8:** Mat 9:13 * **12:10:** Luk 14:3 * **12:11:** Luk 14:5 * **12:14:** Jon 5:16

avômalô bêj anôj esopa yani ba hadum iniŋ lijiŋ sapêj mavi.

¹⁶ *Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêj thêlô nena miŋ nenaŋ yani bêj êndêj anyôla ami.

¹⁷ Yisu hanaŋ aej ek Wapômbêj anêj abô injik anôj ba bôk hanaŋ hadêj plopet Aisaia nena,

¹⁸ *“Ôpentek ma yenaj anyôku atu ba bôk yahabi yabahej hayô hêk yani yôv.

Ôpêj ma yaleŋhavinj yani bêj anôj, ma yakapôlôj mavi ek yani;

tem yanêm yenaj Lovak Mathenj êmô imbiŋ ôpêj,
ma tem enaj bêj êndêj avômalô nena tem nêm i bulubiŋ.

¹⁹ Yani ma anyô bônôj ba miŋ hathak hanaŋ abô lôk lôklala ami,

ma miŋ hathak hanaŋ abô hamô loŋ ekaksa ami.

²⁰ Ma tem miŋ edabêj base-lak atu hapu ba hêk pik ami,

ma miŋ imbi ayôk ñgathiniŋ ni ami ma mi.

Ma tem indum mavi iyom endeba etak kambom sapêj nêmô ku mavi vibinj am.

²¹ Ma avômalô pik sapêj tem nênmaleŋiŋ êndêj yani.” *Aisaia 42:1-4*

Yisu lôk Belsebul
(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

²² Vêm ma ewa anyô te atu ñgôk habulinj ba êlêm hadêj Yisu. Ngôk eej hadum ba ôpêj madaluk pusip ma abôlêk putup. Ma Yisu hadum ba ôpêj madaluk lôk abôlêk hakyav ba hayê tak lôk hanaŋ abô.

²³ Ma avômalô sapêj esoŋ kambom ba enaj, “Yakô êntek ma Devit anêj Lim Lukmuk atu ba Wapômbêj hêv halêm ek nêm alalô bulubiŋ la?”

²⁴ *Ma Palisi elanjô abô eej ma enaj, “Ngôk iniŋ anyô bêj Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêj ôpêj. Ba intu hatôm nêm ñgôk sapêj vê ênjêk avômalô.”

²⁵ Yisu hayala thêlônij auk ba hanaŋ, “Loŋ bêj te da iniŋ avômalô evaki vose hi ôdôŋ ju, eej ma loŋ bêj eej tem ênjêk ñgathiniŋ. Ma malak te evaki vose hi ôdôŋ ju, eej ma tem nênm Yak. Ma ôdôŋ te evaki vose hi ôdôŋ ju, eej ma tem nênm Yak aej iyom.

²⁶ Ma Sadaŋ hêv anêj ñgôk vê, eej ma hatôm evaki vose hi ôdôŋ ju. Ba anêj loŋ lôklinyak tem iminj majaŋ aisê? Mi.

²⁷ Môlô onaj nena ñgôk bêj Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêj ya ba yahêv ñgôk vê. Ma mólônim avômalô idum ku eej havinj! Ma opalê intu hêv lôklokwaŋ hadêj thêlô ba idum ku mavi eej? Ngôk Bêj, e? Mi! Môlôda unim

* **12:16:** Mat 8:4; Mak 3:12

* **12:18:** Mat 3:17

* **12:24:** Mat 9:34; 10:25

* **12:28:** Ap 10:38; 1Jon 3:8

avômalô ik thô nena môlô onaŋ abôyaŋ.

²⁸* Ma dojtom Wapômbêj anêŋ Lovak Mathenj hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya ba yahêv ñgôk vê hêk avômalô. Aêŋ ba oyala nena Wapômbêj anêŋ loŋ lôklinyak lêk halêm yôv.

²⁹ “Odanô abô yaŋ imbiŋ. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwaŋ yaŋ anêŋ unyak kapô ba enja anêŋ nômkama vani e? Mi anôŋ! Ôpêŋ embaloŋ anyô lôklokwaŋ êŋ ba ekak loŋ am, êŋ ma yani hatôm enja anêŋ nômkama vani.

³⁰* “Ôpatu ba miŋ lahavinj ya ami, yani êŋ intu hapôlik hathak ya. Ma ôpatu ba miŋ hasup avômalô ba ethak dojtom ami, êŋ ma hatôm halupunin i.

³¹* “Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêj tem nêm avômalô iniŋ kambom lomaloma lôk abôma takatu ba enaŋ hathak Wapômbêj vê. Ma dojtom anyô te hayê Lovak Mathenj anêŋ ku ba hanan abôma nena, ‘Entêk ma Ngôk Bêŋ anêŋ ku’, êŋ ma Wapômbêj miŋ hatôm nêm kambom êŋ vê ênjêk ôpêŋ ami. Ma mi.

³² Ma anyô te hanan abô kambom hathak Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu, ma Wapômbêj tem nêm ôpêŋ anêŋ kambom vê. Ma dojtom anyôla hanan abô kambom hathak Lovak Mathenj, êŋ ma Wapômbêj tem miŋ nêm ôpêŋ anêŋ

kambom êŋ vê ami ma ênjêk thêthô.

Alokwaŋ kambom hathak hik anêŋ anôŋ kambom
(Luk 6:43-45)

³³* “Alokwaŋ mavi ma tem injik anôŋ mavi, ma alokwaŋ kambom ma tem injik anôŋ kambom aêŋ iyom. Ma anyô ethak êyê anêŋ anôŋ vêm ma eyala nena alokwaŋ mavi mena kambom.

³⁴* Môlô ma umya kambom anêŋ nali ba kapôlômim putup hathak nôm kambom lomaloma atu ba habitak vemimbôlêk. Ba miŋ hatôm nonaŋ abô mavi ami!

³⁵ Anyôla hapesaŋ anêŋ nômkama mavi lomaloma ba hamô yani kapô, êŋ ma tem enaŋ abô mavi iyom. Ma anyôla hapesaŋ nômkama kambom lomaloma ba hamô yani kapô, êŋ ma tem enaŋ abô kambom iyom.

³⁶ “Odanô! Yanaŋ êndêŋ môlô! Wapômbêj tem êlêm ek endanô abô. Ba intu anyô tomtom tem nenaŋ iniŋ kambom takatu ba bôk enaŋ hadêŋ avômalô vi lôk ibuliŋ i bêŋ.

³⁷ Wapômbêj tem endanô anêm abô ba enaŋ êndêŋ o nena o anyô thêthôj mena o anyô lokbaŋ.”

Palisi leŋiŋhaviŋ nêgê lavôŋiŋ te
(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

³⁸* Vêm ma Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ

* **12:30:** Mak 9:40; Luk 9:50

* **12:31:** Hib 6:4-6

* **12:33:** Mat 7:16-20

* **12:34:** Mat 3:7; 15:18; Luk 3:7; 6:45

* **12:38:** Mat 16:1; Luk 11:16; Jon 6:30

doho enaŋ hadēŋ Yisu, "Kêdôŋwaga, yêlô leŋiŋhaviŋ undum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ hêv o ba hôlêm."

39-40 *Ma Yisu hanan̄, "Môlô avômalô bôlôŋ êntêk ma avômalô kambom ba miŋ ôévhaviŋ ya ami. Ba intu lemimhaviŋ yandum lavôŋiŋ ek injik thô nena Wapômbêŋ bôk hêv ya ba yahalêm, ma donjtom tem mi. Wak lô ma Jona hamîŋ alim ŋgwêk bêŋ te kapô. Ma wak lô aêŋ iyom ma tem Anyô Anêŋ Nakadun̄ atu ênjêk pik kapô. Lavôŋiŋ êŋ iyom intu tem Wapômbêŋ injik thô nena bôk hêv ya ba yahalêm.

41 *Sêbôk ma Jona hanan̄ abô hadêŋ avômalô Ninive ba ele kapôlôŋiŋ liliŋ. Odanô! Nômlate lêk hamô loŋ êntêk ma bêŋ hamôŋ ek Jona. Ma môlô miŋ ôévhaviŋ ami. Ma waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hatak ek nindum abô ma avômalô Ninive tem nenaŋ môlônim kambom takêŋ bêŋ.

42 *Ma sêbôk ma Siba iniŋ kwin hatak anêŋ loŋ ma halêm anêŋ loŋ daim boman̄ ek endanô Solomon anêŋ auk mavi. Odanô! Nômlate lêk hamô loŋ êntêk ma bêŋ ek Solomon. Ma donjtom môlô ôdô anêŋ nodanô. Ma waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hatak ek nindum abô ma tem Siba iniŋ kwin êŋ enaŋ môlônim kambom takêŋ bêŋ."

*Ngôk hatup siŋ
(Luk 11:24-26)*

43 "Ngôk lelaik hatak anyô te, êŋ ma hi haveŋ loŋ thiliŋ ek êmbôlêm loŋ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miŋ hapôm loŋ te ami,

44 ma tem enaŋ nena, 'Yatup siŋ yana unyak sêbôk esak loŋbô.' Ma hayô ba hayê nena unyak êŋ lêk hamô oyaŋ ma epesaŋ ba lêk habitak mabuŋ mavi.

45 *Êŋ ma tem ni êmbôlêm ngôk bahen̄vi ba lahavuju takatu ba iniŋ lôklokwaŋ hamôŋ ek anêŋ ba enja i imbiŋ ek nimbitak nêyô unyak êŋ kapô esak loŋbô. Êŋ ma ôpêŋ tem êmô kambom anôŋ ek yaŋ sêbôk. Ba intu môlô avômalô kambom bôlôŋ êntêk tem nôpôm malaiŋ êŋ imbiŋ."

*Yisu anêŋ talêbô lôk iviyan̄
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)*

46 Yisu hanan̄ abô hadêŋ avômalô denaŋ ma anêŋ talêbô lôk iviyan̄ leŋiŋhaviŋ nenaŋ abô imbiŋ yani ba intu êlêm imiŋ unyak viyain̄.

47 Ma anyô te hi hanan̄ hadêŋ Yisu, "Lemtambô lôk môlôviyan̄ imiŋ yaiŋ ba thêlô leŋiŋhaviŋ nenaŋ abô imbiŋ o."

48 Ma Yisu hanan̄, "Opalê intu yenaŋ wakatik lôk aiyan̄ thêlô?"

49-50 *Ma habi baŋ hayô hamîŋ anêŋ ŋê ku ba hanan̄, "Avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak

* 12:39-40: Mat 16:4; Mak 8:12; Jna 1:17

* 12:45: 2Pi 2:20 * 12:49-50: Lom 8:29

* 12:41: Jna 3:5 * 12:42: 1Kin 10:1-10

leñ anêj lahavinj, intu yenañ wakatik lôk aiyaj ma livôj thêlô. Ba intu mólô êntêk ma yenañ wakatik lôk aiyaj thêlô."

13

Abô loj kapô hathak anyô hapaliv yañvêk

(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

¹ Wak êj iyom ma Yisu hathak unyak atu ma hi hayô kasukthôm anêj dañ ma halôk hamô biñ.

² *Ma avômalô bêj anôj ekalabu yani sinj ba intu hathak yeñ te ba hi hamô, ma avômalô imij liñdañ habup hathak.

³ Ma hadôj avômalô hathak abô loj kapô bêj anôj. Ba hanaj nena, "Anyô te hi hapaliv anêj yañvêk halôk anêj ku.

⁴ Yani hapaliv yañvêk takêj ma vi halôk lojôndê. Êj ma menak épôm ba eyaj.

⁵ Ma doho halôk valu kikiliñ ba intu hapup kethenj ek malê nena pik dokte iyom.

⁶ Ma dojtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêj ñgalôk ma bidonja.

⁷ Ma vi halôk loj yak lôkmañgiñ kapô ba yak êj halumbak hayô yañvêk takêj vôv.

⁸ Ma dojtom vi halôk pik mavi ba hik anôj ba vi hatôm 100 ma vi 60 ma vi 30.

⁹ Aej ba mólô ñê lôk lemôndôj ma nodanô abô êntêk katô!"

Aisê ka Yisu hanaj abô loj kapô?

(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)

¹⁰ Yisu anêj ñê ku i hadêj yani ma enaj hik yani linj, "Aisê ba hothak honaj abô loj kapô hadêj avômalô?"

¹¹ Ma Yisu hanaj viyanj nena, "Wapômbêj lêk hik anêj auk loj kapô hathak anêj loj lôklinjyak thô hadêj mólô. Ma miñ hik thô hadêj thêlô ami.

¹² *Ba anyô te hayala auk êj, ma tem Wapômbêj nêm auk doho imbiñ ba imbitak bêj anôj. Ma dojtom anyô te hathôj auk êj, ma anêj auk dokte atu ba ôpêj havalonj loj tem yani nêm vê.

¹³ *Ba intu yahanañ abô loj kapô hadêj thêlô ba
"Ejê, ma dojtom miñ ejê katô ami.

Elanjô, ma dojtom miñ elanjô katô ba eyala abô êj anêj ôdôj ami.

¹⁴⁻¹⁵ *Aej ba Wapômbêj anêj abô hik anôj hatôm bôk ba Aisaia hanan,

"Avômalô iniñ auk bôk thek-thek
ba ibi leñôndôj siñ
ma ivuliv maleñiñ siñ.

Wak nômbêj intu ma tem nedanô abô,
ma dojtom miñ hatôm neyala anêj ôdôj ami.

Ma wak nômbêj intu ma tem
nêgê nômlate,
ma dojtom miñ hatôm
nêpôm anêj ôdôj ami.

Ba intu etak kambom ej

* **13:2:** Luk 5:1-3 * **13:12:** Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18; 19:26 * **13:13:** Lo

29:4; Jer 5:21 * **13:14-15:** Jon 12:40; Ap 28:26-27

ma tem nêgê esak
maleñinj
lôk nedanôj êndôk
leñondôj
ma neja ênjêk iniñ auk
ma nede i liliñ ek yandum
thêlô mavi.' *Aisaiya
6:9-10*

16* Ma môlô lêk ôyê ya hathak malemim daluk lôk olañô ya halôk lemid ôndôj. Ba intu lêk ômô mavi.

17 Odañô! Yanañ avanôj êndêj môlô! Sêbôk ma plopet lôk ñê thêthôj bêj anôj leñinjhiki ek nêgê nôm êntêk ba lêk môlô ôyê, ma dontom miñ êyê ami. Ma leñinjhiki ek nedanôj abô takêntêk ba lêk môlô olañô, ma dontom miñ elanôj ami.

Abô loj kapô hathak yanvêk anêj ôdôj

(*Mak 4:13-20; Luk 8:11-15*)

18 "Aej ba tem yanañ abô loj kapô hathak epaliv yanvêk anêj ôdôj bêj êndêj môlô.

19 Anyô te halañô abô hathak Wapômbêj anêj loj lôklinjyak ma dontom miñ hayala anêj ôdôj ami, ej ma Sadañ hayô ba hawa yanvêk atu ba Wapômbêj havatho halôk yani kapô vê. Ej ma hatôm yanvêk atu ba halôk lojondê.

20-21 "Ma ôpatu halañô abô ba hêvhavij kethenj lôk lamavi ma dontom malainj lôk vovaj hapôm yani hathak Wapômbêj anêj abô ma hatak anêj hêvhavij kethenj oyanj, ej ma hatôm yanvêk atu

ba hêv yak halôk valu kikiliñ
ba miñ habi ñgalôk ami.

22 * "Anyô te halañô abô ma dontom lahiki bêj anôj hathak anêj lôkmala pik êntêk lôk nômkama lomaloma lôk valuselenj. Ma auk takêj intu hasivuj Wapômbêj anêj abô ba ôpêj miñ hik anêj anôj ami. Ej ma hatôm yanvêk atu ba halôk yak lôkmañgiñ kapô.

23 "Ma anyô halañô Wapômbêj anêj abô ba hayala anêj ôdôj ej ma tem indum ku ba injik anôj mavi êtôm 100 mena 60 mena 30 la. Ej ma hatôm yanvêk atu ba halôk pik mavi."

Abô loj kapô hathak kamuj kambom

24 Yisu hanañ abô loj kapô yan nena, "Wapômbêj anêj loj lôklinjyak ma aêntêk. Anyô te havatho yanvêk mavi halôk anêj ku.

25 Ma avômalô i êk sôm, ma ôpêj anêj anyô lamanij te halêm havatho kamuj kambom halôk ku kapô ej havinj ma hi.

26 Vêm ma nôm anôj hadum ek êyôk, ma kamuj kambom ej havuak havinj.

27 Ma ñê eyabij ku i hadêj ku alanj ma enaj hadêj yani, 'Anyô bêj, bôk hovatho yanvêk mavi halôk anêm ku iyom. Aisê ka kamuj kambom habitak havinj?'

28 "Ma yani hanañ hadêj thêlô, 'Anyô te lamanij hathak ya ba hadum nôm ej.'

* **13:16:** Luk 10:23-24

* **13:22:** Luk 12:16-21; 1Ti 6:9-10,17

“Ma ñê ku enaŋ hik yani liŋ, ‘Lemhavinj yêlô nayavovoŋ ku êŋ e?’

29 “Ma doŋtom ku alan hananj, ‘Mi. Yahakô mólô noyavovoŋ ba nosapu nôm mavi vê imbiŋ kamunj kambom.

30 Mólô nôndô luvi êmô endeba avômalô nedav nôm am. Êŋ ma tem yanaŋ êndêŋ ñê ku takatu ba tem nedav nôm nena, “Mólô nusup kamunj kambom sapêŋ ba nokak lôkulôku ba nôndô êmô loŋ nêmbôk esak atum. Ma nusup nôm anêŋ anôŋ ba notak êmô unyak nôm hamô.”

Abô loŋ kapô hathak ava yaôna

(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)

31 Yisu hananj abô loŋ kapô te nena, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma aêntêk. Anyô te hawa ava yaônate ba havatho halôk anêŋ ku kapô.

32 Ava êŋ ma yaôna lôk, ma doŋtom habitak alokwaj daim ba hamôŋ ek nômkama ku kapô vi. Ma menak ethak elav iniŋ unyak halôk anêŋ nauŋ.”

Abô loŋ kapô hathakyis
(Mak 4:33-34; Luk 13:20-21)

33 Yisu hananj abô loŋ kapô te nena, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma aêntêk. Avi te hawa yis dokte ba hayelanj halôk palawa bêŋ anôŋ kapô, ma havenj yam ma palawa sapêŋ hathinj bêŋ.”

34 Abô takêntêk ba Yisu hananj hadêŋ avômalô ma hananj hathak abô loŋ kapô iyom ma minj hathak hadôŋ i hathak abô yaŋda ami

35 ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba hananj hadêŋ plopet nena,

“Yaveŋbôlêk tem ekyav ba yanaŋ abô loŋ kapô êndêŋ mólô.

Ma yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk lomaloma takatu ba havuŋ hadêŋ sêbôk ba yani hapesaŋ pik êntêk aleba lêk bêŋ.” *Kapya Yen* 78:2

Yisu hananj kamunj kambom anêŋ ôdôŋ bêŋ

36 Yôv ma Yisu hatak avômalô ba i ma hi unyak kapô. Ma anêŋ ñê ku i ek yani ma enaŋ, “Nunjwik abô loŋ kapô atu ba hathak kamunj kambom habitak ku kapô anêŋ ôdôŋ thô êndêŋ yêlô.”

37 Êŋ ma hananj, “Ôpatu ba havatho yanvêk mavi, êŋ ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu.

38 Ma ku kapô ma pik êntêk, ma yanvêk mavi ma loŋ lôkliŋyak anêŋ avômalô, ma kamunj kambom ma anyô kambom anêŋ avômalô.

39 Anyô lamanij atu ba havatho yanvêk kambom, yani ma Sadanj. Avômalô takatu ba elav nôm, thêlô êŋ ma hatôm aŋela. Nôm hayôk, êŋ ma pik lo leŋ anêŋ daŋ.

40-42 * “Pik lo leŋ anêŋ daŋ hayô ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem nêm anêŋ

* **13:40-42:** Mat 8:12; 24:31; 25:31; Mak 13:27; Jon 15:6

anjela ba ini anêj loj lôklinyak atu ba hamô pik êntêk ek neja avômalô kambom takatu ba êvôv avômalô ek nindum kambom lôk avômalô sapêj atu ba ethak idum kambom ba nimbi êndôk loj atum lôkmala. Thêlô tem nedan̄ kambom ba nesañ veniñbôlêk ôdôj loj. Nôm êj hatôm avômalô takatu ba isup kamuñ kambom ba êbôk hathak atum.

43 * “Ma dontom avômalô thêthôj tem nimbitak êtôm wak anêj deda ba nêmô Lambô anêj loj lôklinyak. Aej ba môlô njê lôk lemôndôj ma nodanô abô êntêk katô!”

Abô loj kapô hathak ivuñ nôm mavi te

44 “Wapômbêj anêj loj lôklinyak ma hatôm ku kapo te ba ivuñ nôm mavi te hamô. Ma anyô te hapôm nôm mavi êj. Ma havuñ halôk lojbo. Yani lamavi ba hêv anêj nômkama sapêj ek nênm vuli. Ma hawa valuseleñ ba hêv hadêj ku atu ba nôm mavi êj hamô anêj alan̄ ek enja ku êj.”

Abô loj kapô hathak kômkôm mavi

45 “Abô loj kapô te havin̄ nena Wapômbêj anêj loj lôklinyak ma aêntêk. Anyô hadum ku valuseleñ te habôlêm kômkôm kêkêlô ek nêm vuli.

46 Yani habôlêm aleba hapôm kômkôm kêkêlô anêj dôeñ te ba anêj vuli bêj anôj. Êj ma hi hêv anêj nômkama

sapêj ek nênm vuli. Ma hawa valuseleñ ba hi hêv kômkôm kêkêlô êj hathak.”

Abô loj kapô hathak yakseñ

47 “Abô loj kapô te hathak lonjbo nena Wapômbêj anêj loj lôklinyak ma hatôm aêntêk. Nê ibi yakseñ halôk kasukthôm êvôv alim loma-loma aleba putup.

48 Êj ma êvôv yakseñ hathak liñdañ. Ma êlôk êmô ma isup alim mavi halôk vak sam doho. Ma dontom alim kambom ma ibi hi.

49 Ba intu waklavôj pik lo leñ anêj dañ ma Wapômbêj tem indum aej iyom. Ba anêj anjela tem nêlêm neja njê kambom vê ênjêk njê thêthôj malêvôj

50 *ba nimbi êndôk loj atum lôkmala. Thêlô tem nedan̄ kambom ba nesañ veniñbôlêk ôdôj loj.”

51 Ma Yisu hanañ hik anêj njê ku liñ nena, “Môlô lêk oyala abô sapêj anêj ôdôj e?”

Ma thêlô enañ hadêj yani, “Intu êj.”

52 Êj ma yani hanañ hadêj thêlô, “Anyô lôkauk hathak abô balabuñ te halanô abô ba hawa auk hathak Wapômbêj anêj loj lôklinyak, yani êj hatôm unyak te anêj lambô. Yani hi unyak kapô ba hawa nôm mavi lukmuk lôk bô havin̄ ba hêv hadêj avômalô.”

*Plopet ma athêj mi hêk anêj malak ôdôj
(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)*

* 13:43: Dan 12:3 * 13:50: Mat 13:42; Luk 13:28

53 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô takêŋ yôv ma yani hatak loŋ êŋ.

54 *Ma hi yanida anêŋ malak ôdôŋ. Ma hadôŋ avômalô hamô iniŋ unyak yen aleba eson̄ kambom ba enaŋ, “Ôpentêk hawa auk êntêk anêŋ êsê? Aisê ba yani hatôm idum nômbithi?

55 *Ôpêŋ ma anyô halav unyak te anêŋ nakadun̄ ma anêŋ talêbô ma Malia. Ma anêŋ iviyaŋ ma Jems lo Josep ma Saimon lo Judas.

56 Ma anêŋ livi êmô loŋ êntêk havin̄. Ma aisê ka anyô êŋ hatôm idum nôm takêŋ?”

57 *Ma thêlô enaŋ aêŋ, ma êpôlik hathak yani. Ba intu Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Plopet hawa athêŋ bêŋ hêk malak yan̄. Ma dontom anêŋ malak ôdôŋ lôk anêŋ thalaleŋ ma hatôm anyô athêŋ mi.”

58 Aêŋ ba intu miŋ hadum nômbithi bêŋ anôŋ hêk loŋ êŋ ami ek malê nena thêlô miŋ êvhavin̄ yani ami.

14

*Ik Jon anyô hathik ɳaŋ vônô
(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)*

1 Wak êŋ ma Anyô Bêŋ Helot Antipas halan̄o abô hathak nôm takatu ba Yisu hadum.

2 Êŋ ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ɳê ku nena, “Ôpêŋ ma Jon anyô hathik ɳaŋ iyom intu haviyô hathak loŋbô. Ba intu yani hawa lôklokwaŋ ba hadum nômbithi takêŋ.”

3-4 *Sêbôk ma Helot hawa yaŋ Pilip anêŋ avi Helodias vani. Ba Jon hanaŋ hadêŋ Helot, “Lêk howa avi êntêk vani ba intu hubulin̄ abô balabuŋ.” Êŋ ma Helot hêv anêŋ ɳê ku ba i evalon̄ Jon ba ekak ma êdô hamô koladôŋ.

5 *Avômalô leŋin̄habi nena Jon ma plopet te. Ba intu Helot hadum ek injik Jon vônô ma dontom hakô ek avômalô.

6 Anyô doho êlêm eyan̄ nôm havin̄ Helot ek leŋin̄habi anêŋ waklavôŋ talêbô hawa yani. Ma Helodias nalavi halêm haloyeŋ hamiŋ thêlô malêvôŋ. Ma Helot hayê ba lamavi anêŋ dôen̄.

7 Êŋ ma Helot havak abô havin̄ yani nena, “Yanaŋ avanôŋ biŋ dake nena honaŋ hik ya liŋ hathak nômlate ek yanêm êndêŋ o, êŋ ma tem yanêm iyom.”

8 Ma talêbô hêv auk hadêŋ nalavi ek enaŋ nena, “Yaleŋhavin̄ Jon wakadôk êndôk belev te ba nêm êndêŋ ya!”

9-10 Ma kiŋ halaŋô ba lamalain̄. Ma dontom bôk havak abô halôk ɳê bêŋbêŋ maleŋin̄ yôv ba intu hanaŋ hadêŋ ɳê ku ba i koladôŋ ma edabêŋ Jon laselo kisi hatôm atu ba avena hanaŋ.

11 Ma thêlô etak Jon wakadôk halôk belev te ba ewa êlêm êv hadêŋ avi muk atu. Ma yani hawa ba hi hêv hadêŋ talêbô.

* 13:54: Jon 7:15 * 13:55: Jon 6:42 * 13:57: Jon 4:44 * 14:3-4: Wkp 18:16;
20:21; Luk 3:19-20 * 14:5: Mat 21:26

¹² Ma Jon anêŋ ñê ku elanô ma êlêm ewa anêŋ liŋkupik ba i elav. Elav vêm ma i enaŋ hadêŋ Yisu.

Yisu havakôŋ avômalô hatôm 5,000

(Mak 6:32-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-15)

¹³ Yisu halaŋô abô êŋ vêm ma hatak loŋ êŋ ma hathak yen te ba hi loŋ thiliv bute. Ma avômalô bêŋ anôŋ elanô nena yani iyom lêk hi ba intu etak iniŋ malak ma even yani Yam ba i.

¹⁴ Ma Yisu hathak lin ma hayê avômalô bêŋ anôŋ lêk êmô yôv. Ma lahiki hathak thêlô ba hadum iniŋ ñê lôk liŋ mavi.

¹⁵ Yaŋsiŋ hayô ma anêŋ ñê ku êlêm ma enaŋ, “Lêk yaŋsiŋ ma alalô amô loŋ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak takatu ba hamô habobo ek nênmô iniŋ nôm vuli.”

¹⁶ Ma doŋtom Yisu hanan nena, “Mi! Thêlô nêmô. Môlô da nobakôŋ i.”

¹⁷ Ma doŋtom thêlô enaŋ, “Yêlôaniŋ polom baheŋvi ma alim ju iyom.”

¹⁸ Êŋ ma Yisu hanan, “Noja nôlêm.”

¹⁹ *Ma hanan hadêŋ avômalô nena, “Nôndôk nômô kamuŋ takêntêk.” Ma hawa polom baheŋvi lôk alim ju atu ma hêv ma hathak leŋ ma hêv mek. Vêm ma haya polom lôk alim ba hêv hadêŋ anêŋ ñê ku, ma ñê ku ewa ba ibi sam

ba êv hadêŋ avômalô nômbêŋ atu.

²⁰ Ma avômalô sapêŋ eyaŋ ba lenjiviyak. Ma nôm wata vi atu ba hamô ma ñê ku isup halôk vak sam laumiŋ ba la-havuju.

²¹ Anyô iyom intu hatôm 5,000 ma avi lo avômena takatu ba eyaŋ nôm êŋ haviŋ miŋ ekatuŋ i ami.

Yisu haveŋ kasukthôm anêŋ dômlê

(Mak 6:45-52; Jon 6:16-21)

²² Vêm ma Yisu hanan hadêŋ anêŋ ñê ku nena nesak yen ba nêmôŋ ba ini kasukthôm vi tuvulu. Ma yanida hamô ek nêm avômalô ba ini am.

²³ *Yani hêv avômalô ba i ma hathak dum te ba hi ek eten mek. Bôlôvôŋ hayô ma yani hamô dum êŋ denan.

²⁴ Ma yen lêk hi kasuk malêvôŋ ma lovak hayuv ba hamô yen loŋ hale hi ba intu ñaj budum hik ba yen êŋ halelela liliŋ kambom.

²⁵ Habobo tem eyaŋ ma yani haveŋ kasuk anêŋ dômlê ba hi hadêŋ anêŋ ñê ku.

²⁶ *Ma anêŋ ñê ku êyê yani haveŋ kasuk anêŋ dômlê ma êkô kambom ba enaŋ nena, “Anyôla dahô!” ba elan boloba.

²⁷ Ma kethen oyaŋ ma yani hanan hadêŋ thêlô nena, “Môlô miŋ nôkô ami ma nômô yaô! Ya êntêk!”

²⁸ Êŋ ma Pita hanan, “O Anyô Bêŋ Yisu, ma onan ek

* **14:19:** Mat 15:35-39; Mak 8:6-10

* **14:23:** Luk 6:12; 9:28

* **14:26:** Luk 24:37

yambeŋ kasuk anēŋ dōmlê ba
yasôk êndêŋ o.”

²⁹ Ma Yisu hanan̄j, “Ôlêm.”

Êŋ ma Pita hatak yen̄ ma
haveŋ kasuk anēŋ dōmlê ba
hi.

³⁰ Ma dontom hayê lovak
hayuv ba hakô. Êŋ ma hêv
yak halôk kasuk kapô ma ha-
lam nena, “Anyô Bêŋ! Nêm ya
sa!”

³¹ *Kether̄ oyan̄ ma Yisu
havalon̄ yani. Ma hanan̄j,
“O anyô hôêvhaviŋ yaôna lôk.
Hoson̄ nena hatôm yayabiŋ o
ami e?”

³² Ma thai ethak yen̄ ma lo-
vak bêŋ êŋ hama.

³³ Aêŋ ba ñê takatu ba
êmô yen̄ elek veniŋdôŋ lêlô
ma êkôm ba êv yen̄ ba
enan̄j, “Avanôŋ biŋ! O ma
Wapômbêŋ anêŋ Nakadun̄.”

*Yisu hadum avômalô lôk li-
jiŋ mavi hêk Genesalet*

(Mak 6:53-56; Jon 6:22-25)

³⁴ Thêlô ethak liŋdaŋ vi tu-
vulu anêŋ Genesalet.

³⁵ Ma avômalô loŋ êŋ êyê
Yisu ba eyala yani. Ma êv abô
haveŋ malak loŋ êŋ sapêŋ.
Ma ewa iniŋ ñê lôk lijiŋ sapêŋ
ba i hadêŋ Yisu.

³⁶ *Ma eteŋ Yisu ba enan̄j ek
ñê lôk lijiŋ nêşôm anêŋ kwêv
anêŋ dan̄ iyom. Ma sapêŋ atu
ba êşôm ma ibitak mavi.

15

*Yisu hanan̄j hathak nôm
takatu ba tem indum anyô
lelaik*
(Mak 7:1-23)

¹ Palisi lôk ñê lôkauk hathak
abô balabuŋ doho êlêm anêŋ
Jelusalem ba i hadêŋ Yisu ma
enan̄j hik yani liŋ nena,

² “Bumalô iniŋ abô majan̄
hanan̄j ek alalô nasik bahen̄j
vêmam ka miŋ aŋgaŋ nôm
ek indum Wapômbêŋ lamavi.
Ma aisê ka anêm ñê ku ibulin̄
abô êŋ ba miŋ ithik bahen̄j
ami?”

³ Êŋ ma Yisu hanan̄j, “Aisê
ka môlô ubulin̄ Wapômbêŋ
anêŋ abô balabuŋ ba osopa
môlôda unim abô majan̄?

⁴ *Hatôm Wapômbêŋ hanan̄
nena, ‘Nodovak lemami
lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba
hathan̄ lambô lo talêbô
hathak abô kambom, ma
nijik ôpêŋ vônô.’

⁵ Ma dontom môlô othak
onaŋ nena anyôla hanan̄j
hadêŋ lami nena, ‘Yenaj
nômkama takatu ba hamô ek
yanêm mamu sa, êŋ ma bôk
yahanaŋ nena tem yanêm
êndêŋ Wapômbêŋ êtôm da.

⁶ Ba intu miŋ hatôm yanêm
mamu sa ami.’ Êŋ ma
hatôm môlô ôvôliŋ dômim
ek Wapômbêŋ anêŋ abô ba
osopa lîbumi iniŋ bôk lo loŋ.

⁷ Môlô ñê kambom! Môlô
udum ba avômalô esoj nena
môlô ñê wapôm. Ma dontom
môlô ma ñê paloŋ anôŋ ba
plopet Aisaia anêŋ abô lêk hik
anôŋ ba hanan̄j nena,

⁸ “‘Avômalô êntêk êbô
yenaŋ athêŋ hathak
veniŋbôlêk oyan̄.

* **14:31:** Mat 8:26; Mak 4:39
Wkp 20:9; Lo 5:16

* **14:36:** Mat 9:20-21

* **15:4:** Kis 20:12; 21:17;

Ma doñtom kapôlôjij ma hêk daim bô ek ya.

⁹ Thêlô êv yen oyañ hadêj ya.

Ma ethak enañ thêlôda inij abô iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbêj anêj abô.” ” Aisaia 29:13

¹⁰ Ma Yisu halam avômalô nômbêj atu ba êlêm hadêj yani ma hanañ nena, “Môlô nodanô ba noyala katô.

¹¹ *Nôm takatu ba anyô hayañ halôk abôlêk miñ hadum yani habitak lelaik ami. Ma doñtom nôm takatu ba anyô hanañ hale abôlêk intu hadum anyô habitak lelaik.”

¹² Vêm ma ñê ku êlêm enañ hadêj Yisu nena, “Ondañô. Palisi elanô anêm abô êntêk ba lêk lenijmanij kambom hathak o.”

¹³ Ma Yisu hanañ viyan nena, “Wakamik atu ba hamô malak lej tem esapu nôm lôk ñgalôk takatu ba miñ yani havatho ami.

¹⁴ *Ba miñ môlô nodanô ñê takêj inij abô ami. Thêlô ma ñê maleñij pusip ba idum ek nendom avômalô vi embeñ lonjôndê. Ma anyô mapusip yan halom anyô mapusip yan haveñ lonjôndê, êj ma tem luvi nêñem yak êndôk lôv.”

¹⁵ Êj ma Pita hanañ hadêj Yisu nena, “Nuñgwik abô loj kapô êj anêj ôdôj thô êndêj yêlô.”

¹⁶ Ma Yisu hanañ hadêj thêlô nena, “Môlô ôthôj havinj e?

¹⁷ Odañô katô! Nôm takatu ba halôk anyô abôlêk ba hi hamiñ anyô lasoam vêm ma hale yainj ba hi.

¹⁸ Ma doñtom nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hanañ hale abôlêk, êj ma habitak anêj anyô kapô ba intu hadum ôpêj habitak lelaik.

¹⁹ Nôm takêntêk intu hamô avômalô kapôlôjij ba hale yainj: auk kambom lôk ik anyô vônô ma idum sek havinj anyô yan yanavi lôk sek walilij ma vani lôk enaç abôyanj hathak anyô yan ba idum abô ek yani lôk enaç abô kambom hathak anyô vi.

²⁰ Aej ba anyô hayañ nôm ba miñ hathik bañ ami, nôm êj miñ hadum ba yani habitak lelaik ami. Mi. Kambom takêntêk intu hadum ba ôpêj habitak lelaik.”

*Avi Kenan te hêvhavij Yisu
(Mak 7:24-30)*

²¹ Yisu hatak loj êj ma hi hamô habobo Taia lo Saidon.

²² Ma avi Kenan te hamô loj êj ba halêm ma halam nena, “Anyô Bêj! Devit anêj Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek ya! Ngôk habulinj yenañ avena kambom anôj.”

²³ Ma doñtom yani bônôj iyom aleba ñê ku êlêm ma enaç nena, “Avi êntêk halam kaêk haveñ alalô yam bôsahe! Onaç ek yani ni!”

* **15:11:** Mat 12:34 * **15:14:** Luk 6:39; Lom 2:19 * **15:24:** Mat 10:6

²⁴ *Êj ma hanaŋ viyan nena, "Wapômbêj hêv ya ba yahalêm hadêj avômalô Islael takatu ba even̄ mayaliv iyom hatôm bôksipsip."

²⁵ Ma avi atu halêm ma halek vadôj lêlô ma hanaŋ, "Anyô bêŋ, nêm ya sa!"

²⁶ Ma hanaŋ hadêj avi êj nena, "Kambom ek nakaliv avômena iniŋ nôm êndêj avuŋ."

²⁷ Avi êj hanaŋ, "Anyô Bêŋ, êj ma avanôŋ. Ma doŋtom avuŋ ethak eyaŋ alaŋsi iniŋ nôm mapmap."

²⁸ Yisu hanan, "O avi hôêvhaviŋ bêŋ anôŋ ba Wapômbêj tem êndôk esak anêm lemhaviŋ." Ma avi êj nalavi habitak mavi hathak lonjôbô.

Yisu hadum avômalô lôk lijiŋ bêŋ anôŋ mavi

²⁹ Ma Yisu hatak loŋ êj ma habup hathak kasukthôm anêŋ Galili. Vêm ma hathak dumlolê te ba hi hamô.

³⁰ Ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm hadêj yani ma ewa ñê veñiŋvuvij, lôk ñê maleŋinj pusip, lôk ñê veñiŋ lo bahenjij thotho, lôk ñê veñiŋbôlêk putup, lôk ñê lijiŋ lomaloma ba êdô i hêk Yisu valuvi. Ma yani hadum ba ibitak mavi.

³¹ *Ma avômalô êyê ñê veñiŋbôlêk putup enaŋ abô, lôk ñê veñiŋ lo bahenjij thotho ibitak mavi, ma ñê veñiŋvuvij even̄, lôk ñê maleŋinj pusip êyê tak. Ma thêlô eson̄ kambom ba êbô

Islael iniŋ Wapômbêj anêŋ athêŋ.

*Yisu havakôŋ avômalô hatôm 4,000
(Mak 8:1-10)*

³² *Yisu halam anêŋ ñê ku êlêm ma hanaŋ hadêj i nena, "Yaleŋ hik ya hathak avômalô nômbêj êntêk. Thêlô bôk êmô haviŋ ya hatôm wak lô ba iniŋ nôm lêk mi. Ma yahadô yanêm thêlô ba ini oyaŋ. Yakô tem maleŋinj etaba êndôk lonjôndê ba nênenâ yak."

³³ Ma anêŋ ñê ku enaŋ nena, "Alalô amô loŋ thiliŋ ma avômalô bêŋ anôŋ ba intu naja nôm anêŋ êsê ba nanêm êndêŋ i?"

³⁴ Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, "Môlônim polom vithê intu hamô?"

Ma enaŋ nena, "Polom baheŋvi ba lahavuju lôk alim yaônena tomtom."

³⁵ Ma Yisu hanaŋ hadêj avômalô nômbêj atu nena nêndôk nêmô biŋ.

³⁶ Êj ma hawa polom baheŋvi ba lahavuju atu lôk alim ma hêv lamavi hadêj Wapômbêj. Ma haya polom lôk alim ba hêv hadêj anêŋ ñê ku. Ma ñê ku ewa ba ibi sam hadêj avômalô.

³⁷ Sapêŋ eyaŋ ba leñiŋviyak ma ñê ku isup nôm wata halôk vak sam baheŋvi ba lahavuju.

³⁸ Anyô iyom intu hatôm 4,000 ma avi lo avômena takatu ba eyaŋ nôm êj haviŋ miŋ ekatuŋ i ami.

³⁹ Yôv ma Yisu hêv avômalô ba i ma hathak yenj ba hi Magadala.

16

Palisi lo Sadyusi leñijhaviñ nêgê lavôñij te

(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

¹ *Palisi lo Sadyusi doho êlêm hadêj Yisu ek nesaê yani. Ba intu thêlô enaç hadêj yani nena, “Undum lavôñij te ek injik thô nena Wapômbêj hêv o ba hólêm mena mi e?”

² Ma Yisu hanaç nena, “Yañsiñ ma môlô othak onaç nena, ‘Sômuyum mavi, êj ma wak mavi tem ênjék sawa daim.’

³ Ma lôkbôk ma môlô othak onaç, ‘Wak habi thapuk ba tem ôthôm.’ Môlô oyala leñlêvôj anêj kobom katô. Ma doñtom ku lomaloma takatu ba lêk habitak anêj ôdôj, ma môlô ôthôj palin denaj.

⁴ *Môlô avômalô bôlôj êntek ma avômalô kambom ba miñ ôêvhaviñ ya ami. Môlô lemimhavinj yandum lavôñij ek injik thô nena Wapômbêj bôk hêv ya ba yahalêm, ma doñtom tem mi. Môlô tem nôngô Jona anêj lavôñij iyom.” Êj ma Yisu hatak thêlô ba hi.

Abô lon kapô hathak Palisi lo Sadyusi inij yis

(Mak 8:14-21)

⁵ Yisu lôk anêj ñê ku êyô kasukthôm vi tuvulu. Ma

anêj ñê ku leñijpalin polom ba miñ ewa havinj ami.

⁶ *Ma hanaç hadêj thêlô nena, “Noyabiñ am esak Palisi lo Sadyusi inij yis.”

⁷ Ma ñê ku enaç abô hadêj thêlôda nena, “Alalô miñ awa polom ami ba intu hanaç abô êntek la.”

⁸ Ma doñtom yani hayala inij abô atu ba enaç ba hanaç, “Môlô ñê ôêvhaviñ yaôna lôk. Onaç hathak miñ owa polom ami eka?

⁹*Môlô ôthôj denaj e? Miñ lemimhabi polom baheñvi atu ba avômalô 5,000 bôk eyaj ami e? Ma vak sam vithê intu usup nôm wata halôk?

¹⁰ *Ma polom baheñvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma doñtom vak sam vithê intu bôk usup nôm wata halôk ba lemimpalinj?

¹¹ “Môlô ôthôj yenaç auk denaj ba osoñ nena yahanaj abô hathak polom e? Noyabiñ am ek Palisi lo Sadyusi inij yis!”

¹² Êj ma ñê ku eyala Yisu anêj auk. Yani hanaç nena thêlô neyabiñ i ek Palisi lo Sadyusi takatu ba êdôj avômalô hathak auk lokbanj. Ma miñ hanaç hathak yis atu ba avômalô engebôm polom hathak ami.

Pita hanaç nena Yisu ma Kilisi

(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

¹³ Yisu habitak hayô Sisalia Pilipai ma hanan hik ñê ku linj

* **16:1:** Mat 12:38; Luk 11:16 * **16:4:** Mat 12:39; Luk 11:29 * **16:6:** Luk 12:1

* **16:9:** Mat 14:17-21 * **16:10:** Mat 15:34-38

nena, "Avômalô inin auk aisê? Anyô Anêj Nakaduñ atu ma opalê?"

¹⁴ *Ma thêlô enaŋ nena, "Doho enaŋ nena o ma Jon anyô hathik ɳaŋ. Ma doho enaŋ nena o Elia. Ma vi enaŋ nena o ma Jelemaia mena plopet bô te."

¹⁵ Ma hanaŋ hik thêlô liŋ, "Ma mólôda olam ya nena opalê?"

¹⁶ *Êj ma Saimon Pita hanaŋ nena, "O ma Mesia, Wapômbêj lôkmala anêj Nakaduñ atu ba hêv ek nêm anêj avômalô bulubiŋ."

¹⁷ *Ma hanaŋ viyaŋ, "Saimon, Jona anêj nakaduñ, lêk hômô mavi. Ek malê nena anyô pik êntêk te miŋ hik auk êj thô hadêj o ami, ma mi. Wakamik atu ba hamô malak len, yani êj intu hik auk êntêk thô hadêj o.

¹⁸ *Ma yanaŋ êndêj o nena o ma Pita.* Ma tem yandav yenaŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ êyô êmô valu êj. Ma nômlate miŋ hatôm imbuliŋ avômalô ôdôj êj ba nema ami ma mi.

¹⁹ *Tem yanêm loŋ lôkliŋyak anêj vovaleŋ êndêj o. Nôm takatu ba hubutin hamô pik ma tem yambutin ênjêk len aej iyom. Ma nôm takatu ba hopole hamô pik ma tem yapole ênjêk len aej iyom."

²⁰ Ma hanaŋ lôklokwaŋ hadêj anêj ɳê ku ek miŋ

nenaŋ êndêj anyôla nena yani ma Mesia atu ami.

Yisu hanaŋ abô hathak anêj ɳama

(Mak 8:31-9:1; Luk 9:22-27)

²¹ Pita hanaŋ nena Yisu ma Mesia vêm ma Yisu anêj ku yan hayô nena êndôj anêj ɳê ku, "Tem yasopa Wapômbêj anêj lahavin ba yana Jelusalem. Ma Islael inin ɳê bêjbêj lôk ɳê bêjbêj êbôk da lôk ɳê lôkauk hathak abô balabuŋ tem nênm vovanj êndêj ya. Ma Wapômbêj tem indum ba nijik ya vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik ya liŋ imbiyô esak lonjbô."

²² Ma Pita hawa yani hidaim dokte ma hathaŋ ba hanaŋ nena, "Anyô Bêj, mi anôŋ! Nôm êj miŋ hatôm êpôm o ami ma mi anôŋ!"

²³ Yisu hik i lilin ma hanaŋ hadêj Pita, "Sadan, nu danj! Hosopa anyô inin auk iyom ma miŋ hosopa Wapômbêj anêj auk ami. Ba intu o hatôm gwasilim te atu ba elav ek enja ya êmô."

²⁴ *Êj ma Yisu hanaŋ hadêj anêj ɳê ku nena, "Anyôla hadum ek esopa ya, êj ma êmboliŋ dôm êndêj yanida ma enja anêj alovalaŋsaŋ ba esopa ya.

²⁵ *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêj anôŋ hathak anêj lôkmala pik, anêj lôkmala êj

* **16:14:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8

1:15-16

* **16:18:** Jon 1:42; Ep 2:20

* **16:19:** Mat 18:18; Jon 20:23

10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

* **16:16:** Jon 6:69

* **16:18:** Athêj êj anêj ôdôj nena 'valu'.

* **16:24:** Mat 10:38; Luk 14:27

* **16:25:** Mat

tem nêm yak. Ma dojtom ôpatu ba hatak anêj lôkmala ek hasopa ya, yani êj tem enja lôkmala anôj.

²⁶ * “Anyô te hawa nômkama pik sapêj ma dojtom miñ hasopa Wapômbêj anêj abô ami ba anêj lôkmala hêv yak, êj ma tem yani êmô mavi e? Mi anôj, tem enja vovanj. Ma anyôla hatôm nêm nômlate êndêj Wapômbêj ek enja anêj lôkmala esak loñbô e? Mi anôj!

²⁷ * Anyô Anêj Nakaduñ atu tem êlêm imbiñ anjela ba embalonj Lambô anêj lôklokwañ lôk deda lôkmañginj. Êj ma tem yani nêm vuli êndêj avômalô sapêj êtôm ku mavi lôk ku kambom takatu ba bôk thêlô idum yôv anêj vuli.

²⁸ Yanaj avanôj êndêj môlô nena Anyô Anêj Nakaduñ atu tem êlêm imbiñ anêj loñ lôkliñyak. Ma môlô vi atu ba lêk umij loñ êntêk tem nômô lôkmala denaj ma ônjgô nôm êj imbiñ.”

17

*Yisu liñkupik habitak yanđa
(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)*

¹ Wak baheñvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita havinj anyô loyanj Jems lo Jon ba ethak dumlolê daim bêj te ba i. Ma thêlô iyom êmô dumlolê êj.

² *Êj ma Yisu liñkupik habitak yanđa hêk thêlô

* **16:26:** Mat 4:8-9 * **16:27:** Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 25:31; Lom 2:6; ALK 22:12

* **17:2:** 2Pi 1:16-18 * **17:5:** Lo 18:15; Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22

* **17:10:** Mal 4:5

maleñiñ. Ma thohavloma hatôm wak anêj deda, ma anêj kwêv sapêj habitak thapuk hatôm deda.

³ Ma kethenj oyañ ma Mose lo Elia êyô ma enaj abô havinj Yisu ba thêlô êyê.

⁴ Êj ma Pita hanañ hadêj Yisu, “Anyô Bêj, mavi anôj ek lêk alalô amô loñ êntêk. Lemhavinj ma tem yandav unyak lôkkupik lokwañlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia?”

⁵ *Pita hanañ abô denaj ma buliv mabuñ anôj te hayô hava thêlô siñ. Ma abô te halêm anêj buliv êj kapô nena, “Intu ma yenañ Okna atu ba yalenjhavinj videdauñ. Ma ya kapôlôj mavi hathak yani. Ba nodanô anêj abô!”

⁶ Nê ku elanjô abô êj ma êkô ba elanj boloba ba êlôk êk pik.

⁷ Ma Yisu halêm ma hasôm thêlô ba hanañ, “Numbiyô, miñ nôkô ami.”

⁸ Êj ma thêlô esoñ êyê ma Yisu iyom haminj. Ma anyô ju atu ma mi.

⁹ Vêm ma etak dumlolê êj ba êlôk ele i ma Yisu hanañ lôklokwañ nena, “Môlô miñ nonaj nôm atu ba ôyê bêj êndêj anyôla ami endeba Wapômbêj injik Anyô Anêj Nakaduñ atu liñ imbiñyô ênjêk ñama esak loñbô am.”

¹⁰ *Nê ku enaj hik Yisu liñ nena, “Aisê ka ñê lôkauk hathak abô balabuñ enaj

nena Elia tem êmôj ba êlêm vêm ka Mesia?"

11 Éj ma Yisu hanaŋ, "Avanôŋ! Elia tem êlêm ba indum ku ek nômkama sapêŋ imbitak mavi esak loŋbô.

12 *Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ mólô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô êthôŋ yani paliŋ ba esopa iniŋ leŋiŋhaviŋ iyom ba idum kambom lomaloma hadêŋ yani. Ma tem nêñem vovanj êndêŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu aêŋ iyom."

13 *Nê ku elanjô abô êj, ma eyala nena Yisu hanaŋ abô hathak Jon anyô hathik ŋaŋ.

*Yisu hêv ŋôk vê hêk okna te
(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)*

14 Yisu thêlô i éyô ma êyê avômalô bêŋ anôŋ lêk êmô. Ma anyô te halêm hadêŋ Yisu ma halek vadôŋ lêlô hêk yani ma,

15 ma hanaŋ, "Anyô Bêŋ, nêñem kapôlôm ek yenaj okna. Yani hawa lijiŋ hama yak ba hathak hêv yak halôk ŋaŋ lôk atum. Ma vovanj bêŋ hathak hapôm yani.

16 Ma yahawa hi hadêŋ anêñ ŋê ku, ma doŋtom thêlô miŋ hatôm nindum yani mavi ami."

17 Ma Yisu hanaŋ, "Yahamô haviŋ mólô sawa daim ma doŋtom miŋ ôêvhaviŋ ami ma owa auk lokbaŋ aleba yakapôlôn lêk hagiap hathak mólô. Noja okna ên êlêm!"

* 17:12: Mat 11:14 * 17:13: Luk 1:17
21:21; Mak 11:23; Luk 17:6; 1Ko 13:2
doho atu ba Matyu hato ma hêk denaŋ. Abô êj ma aêntêk: Ovak balabuŋ ek nôm
ba oteŋ mek iyom ma hatôm nêñ ŋôk lôklokwaŋ anêŋ aêŋ vê.
* 17:24: Kis 30:13; 38:26

18 Ma hathaŋ ŋôk ba ŋôk hatak okna êj ma kethen ɔyaŋ ma habitak mavi.

19 *Nê ku i hadêŋ Yisu ma enaŋ, "Aisê ka yêlô miŋ hatôm nanêm ŋôk êj vê ami?"

20-21 *Éj ma Yisu hanaŋ, "Môlô miŋ hatôm ami ek malê nena mólônim ôêvhaviŋ ma yaôna lôk ba mi! Ava yaôna ma bêŋ anôŋ ek mólônim ôêvhaviŋ! Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô. Mólônim ôêvhaviŋ hatôm ava yaônaté iyom, êj ma hatôm nonaŋ êndêŋ dumlolê êntêk, 'Umbiyô ba nu buyaŋ', êj ma tem ni. Ma mólô hatôm nundum nômbêŋ intu sapêŋ!"*

*Yisu hanaŋ bôlôŋ yan
hathak anêŋ ŋama*

(Mak 9:30-32; Luk 9:43-45)

22 *Yisu lôk anêŋ ŋê ku sapêŋ ethak doŋtom halôk Galili ma hanaŋ hadêŋ i nena, "Tem nenaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ ba netak êndôk avômalô bahenjîŋ.

23 Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem injik yani linj imbiyô esak loŋbô." Nê ku elanjô abô êj ma leŋiŋmalaiŋ kambom.

Yisu hêv da unyak matheŋ

24 *Yisu lôk anêŋ ŋê ku i éyô Kapaneam ma ŋê ewa da unyak matheŋ êlêm ma enaŋ hik Pita linj, "Môlônim

* 17:19: Mat 10:1 * 17:20-21: Mat
* 17:20-21: Nê lôkauk vi enaŋ nena abô
ba oteŋ mek iyom ma hatôm nêñ ŋôk lôklokwaŋ anêŋ aêŋ vê.
* 17:22: Mat 16:21

kêdôjwaga hathak hêv da unyak matheñ e?"

²⁵ Ma Pita hanan̄, "Intu êj. Yani hathak hêv."

Ma Pita habitak hayô unyak kapô ma Yisu hanan̄ hik yani lin̄ hamôn̄, "Saimon, lemhabi aisê? Pik sapêj inij kin̄ ethak ewa da anêj opalêla? Thêlôdaniñ nali mena avômalô vi?"

²⁶ Ma hanan̄, "Ewa anêj avômalô vi."

Aêj ba Yisu hanan̄, "Nali ma miñ ethak êv da êj ami.

²⁷ Ma doñtom yahadô alalô nanêm malaiñ êndêj ñê takêj. Ba intu nu kasukthôm ma okaliv lôm. Alim mój atu ba hôvôv, êj ma onja ba okyav abôlêk. Ma tem nônjô valuseleñ te hamin̄ kapô. Onja valuseleñ êj ba nêm êndêj ñê êj ek êtôm da unyak matheñ."

18

Opalé intu bêj hêk Wapômbêj anêj loj lôklinjyak kapô

(Mak 9:33-37,42-48; Luk 9:46-48; 17:1-2)

¹*Wak êj ma ñê ku êlêm hadêj Yisu ma enan̄ hik yani lin̄, "Opalé te tem imbitak anyô lôk athêj bêj êmô Wapômbêj anêj loj lôklinjyak kapô?"

² Ma Yisu halam amena te halêm ma hadô hamin̄ thêlô malêvôj

³*ma hanan̄, "Yanan̄ avanôj êndêj mólô nena miñ otak unim kobom ba ubitak

hatôm amena êntêk ami, êj ma mólô tem miñ numbitak nôjô Wapômbêj anêj loj lôklinjyak kapô ba unu ami. Ma mi.

⁴ Aêj ba anyô te hatauvij i aleba yaôna hatôm amena êntêk, yani êj tem imbitak anyô lôk athêj bêj êmô Wapômbêj anêj loj lôklinjyak kapô.

⁵*Ma ôpatu ba hêvhavij ya ba hawa amena te aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô havin̄.

⁶ "Ma doñtom anyô te hadum ba yenañ amena atu ba hêvhavij ya te hêv yak, ôpêj tem êpôm malaiñ bêj anôj. Ôpêj tem nêskwêj valu bêj te esak laselo ba nimbi yani êndôk ñgwêk makidiñ ba ema. Malaiñ êj ma yaôna ek malaiñ atu ba yani tem êpôm embeñ yam.

⁷ "Alikaknena mólô avômalô pik êntêk! Nôm lomaloma hamô pik êntêk ba hadum ba mólô udum kambom. Nôm takêj tem imbitak. Ma doñtom ôpatu ba halom anyô vi ba idum kambom, yani êj tem êpôm malaiñ bêj anôj.

⁸*Bahem lo vem hadum ba hudum kambom, êj ma odabêj kisi ba umbini ek miñ undum kambom esak lonjbô ami! Bahem lo vem vi iyom ma malaiñ, ma doñtom mavi ek nu malak leñ. Ma bahem lo vem luvi hamô ba hudum kambom, êj ma lemvimkupik sapêj tem ni lon atum hathan̄ hamô hatôm

* **18:1:** Luk 22:24 * **18:3:** Mat 19:14; Mak 10:15; Luk 18:17 * **18:5:** Mat 10:40;
Luk 10:16; Jon 13:20 * **18:8:** Mat 5:29-30

wak nômbêj intu sapêj ba
intu malaij bêj anôj.

⁹ Ma malem daluk hadum
ba hudum kambom, êj ma
ômbi vê ba okaliv ni ek miñ
undum kambom esak loñbô
ami! Malem daluk vi iyom
ma malaij, ma doñtom mavi
ek nu malak leñ. Ma malem
daluk luvî hamô ba hudum
kambom êj ma lemvimkupik
sapêj tem êndôk loj atum
lôkmala ba intu malaij bêj
anôj.

¹⁰* “Aêj ba noyabiñ am!
Miñ nosoñ nena yenañ
avômena ma nôm oyañ ami.
Yanañ êndêj môlô nena iniñ
añela ethak êye nôm takatu
ba udum hadêj i ma i enaç
hadêj Wakamik atu ba hamô
malak leñ.

¹¹* Ya Anyô Anêj Nakadun
yahalêm ek yanêm avômalô
takatu ba evenj mayaliv bulu-
biñ.*

*Abô loj kapô hathak bok-
sipsip te mi*
(Luk 15:4-7)

¹² “Anyô te anêj boksipsip
hatôm 100 êmô ba te haveñ
aidoho. Lemhabi aisê? Bok-
sipsip alaç tem indum malê?
Tem etak 99 takatu ba nêmô
dumlolê ma ni êmbôlêm ali
atu ba mi.

¹³ Yanañ avanôj êndêj
môlô! Yani hapôm ali êj, ma
tem lamavi anêj dôeñ esak
ali atu ba hapôm êmôj ek 99
takatu ba êmô.

* **18:10:** Hib 1:14 * **18:11:** Luk 19:10
eto Abô Mavi eto abô 11 haviñ, ma doho miñ eto ami.

* **18:15:** Nê lôkauk vi leniñhabi nena abô ‘hadêj o’ êj, ma Matyu da miñ hato ami,
ma anyôla hato haveñ yam. * **18:16:** Lo 19:15; Jon 8:17 * **18:18:** Mat 16:19;
Jon 20:23 * **18:19-20:** Mak 11:24; Jon 15:7

¹⁴ Ma môlônim Lemambô
atu ba hamô malak leñ hadô
anyô athêj mi te ni loj atum
lôkmala aej iyom.

*Loñjôndê opesañ abô imbiñ
mamuýañ*

¹⁵* “Mamuyañ hadum
kambom hadêj o,* ma nu
êndêj yani ma onaç anêj
kambom bêj. Yani halanô o,
êj ma mamu ômô hatôm anyô
loyaç hathak loñbô.

¹⁶* Ma miñ halanô o ami, êj
ma onja anyô te mena ju la
imbiñ o ba unu êndêj yani ma
nonaç anêj kambom êj bêj
esak loñbô. Anyô ju êj tem
nimiñ ba nedanô mamunim
abô êtôm atu ba Wapômbêj
bôk hanar yôv.

¹⁷ Yani lêndôj kôtôj denaç,
êj ma nu onaç anêj kambom
bêj êndêj avômalô ôdôj
êvhaviñ. Ma doñtom yani
lêndôj kôtôj denaç ba hadô
endañô avômalô ôdôj êvhaviñ
iniñ auk, êj ma môlô nôñgô
yani êtôm anyô daluk lôk
anyô hawa takis.

¹⁸* “Yanañ avanôj êndêj
môlô. Nôm takatu ba ubu-
tiñ hamô pik ma tem yambu-
tiñ êmô malak leñ. Ma nôm
takatu ba opole hêk pik ma
tem yapole ênjêk malak leñ
aej iyom.

¹⁹⁻²⁰* “Odanôj! Anyô ju
mena lu la ethak doñtom
hathak yenaç athêj, êj ma
yada tem yamô i malêvôj. Ba

* **18:11:** Hadêj sêbôk ñê doho atu ba
eto Abô Mavi eto abô 11 haviñ, ma doho miñ eto ami. * **18:15:** Luk 17:3; Gal 6:1

* **18:15:** Nê lôkauk vi leniñhabi nena abô ‘hadêj o’ êj, ma Matyu da miñ hato ami,
ma anyôla hato haveñ yam. * **18:16:** Lo 19:15; Jon 8:17 * **18:18:** Mat 16:19;
Jon 20:23 * **18:19-20:** Mak 11:24; Jon 15:7

intu te mena ju la kapôlôhijŋ
doŋtom hathak nômlate
ba eteŋ mek, ma yenaŋ
Wakamik atu ba hamô malak
leŋ tem indum nôm êŋ anôŋ."

*Abô loŋ kapô hathak anyô
palonj*

²¹ Vêm ma Pita halêm ma
hanaŋ hik Yisu liŋ, "Anyô
Bêŋ, yenaŋ aiyaŋ hadum
kambom hadêŋ ya, êŋ ma
yatak yakapôlôŋ bôlôŋ vithê?
Bôlôŋ bahenví ba lahavuju,
e?"

²²* Ma Yisu hanaŋ, "Yanaŋ
êndêŋ o. Otak kapôlôm ek
mamuyaŋ êtôm wak nômbêŋ
intu sapêŋ, ma miŋ bôlôŋ ba-
henví ba lahavuju ami!"

²³ "Wapômbêŋ anêŋ loŋ
lôklinyak ma hatôm kiŋ te
hadum ek anêŋ ñê ku nélêm
nêwê anêŋ valuseleŋ viyanj.

²⁴ Wak êŋ hayô, ma ewa
anyô ku atu halêm. Ôpêŋ
bôk hayaŋ kiŋ anêŋ valuseleŋ
vithê ba hathôŋ palinj.

²⁵ Yani miŋ hatôm nêm
viyanj ami ba intu kiŋ hanaŋ
nena nênlêm ôpêŋ lôk veŋi
lôk nali ba nimbitak êtôm
anyô yaŋ anêŋ ñê ku oyaŋ
ek nênlêm valuseleŋ êŋ viyanj.
Ma nênlêm anêŋ nômkama
sapêŋ ba anyô vi nênlêm vuli
ma neja valuseleŋ esak ba
nêwê kiŋ anêŋ valuseleŋ êŋ
viyanj.

²⁶ "Êŋ ma ôpêŋ hêv yak
halôk hêk yani valuvi ma
halanj nena, 'Oyabinj vêmam!
Valuseleŋ takatu ba yahawa
hêk o ma tem yanêm viyanj.'

²⁷ Ma kiŋ lahiki ba hanaŋ,
'Viyanj dôlôk!' Ma hatak ôpêŋ
ba hi.

²⁸ "Anyô ku êŋ hatak kiŋ
anêŋ unyak ma hi hapôm
anyô ku yaŋ ba thainiŋ ku
hatôm doŋtom. Anyô yaŋ
hawa valuseleŋ yaôna lôk hêk
yani ba miŋ bôk hêv ami.
Êŋ ma yani havalonj ôpêŋ ba
hakakô laselo siŋ lôklokwaŋ
ma hathaŋ ba hanaŋ, 'Yenaŋ
valuseleŋ êlêm!'

²⁹ "Ma yaŋ êŋ hêv yak halôk
hêk yani valuvi ma halanj
nena, 'Oyabinj vêmam! Tem
yanêm anêm valuseleŋ êŋ
viyanj.'

³⁰ "Ma doŋtom ôpêŋ hapôlik
hathak yaŋ êŋ anêŋ abô
ba hawa ba hi hatak halôk
koladôŋ endeba ôpêŋ nêm
valuseleŋ êŋ viyanj am.

³¹ Ñê ku vi êyê nôm atu
ba ôpêŋ hadum ba esoj kam-
bom ma leŋiŋmalaiŋ bêŋ ba i
enaj hadêŋ kiŋ.

³² "Êŋ ma kiŋ halam ôpêŋ
ba halêm ma hanaŋ, 'O anyô
kambom anôŋ! Holaŋ bêŋ
hadêŋ ya aleba yahatak o
ba miŋ hôwê anêm valuseleŋ
viyanj ami.'

³³ "Yaleŋ hik ya hathak o, ma
aisê ka miŋ hudum aêŋ hadêŋ
mamuyaŋ ami?"

³⁴* Ma kiŋ lamanij ba
hatak ôpêŋ halôk ñê takatu
ba eyabinj koladôŋ ek thêlô
nênlêm vovaj êndêŋ yani
endeba nêm valuseleŋ êŋ
viyanj am.

* **18:22:** Luk 17:4 * **18:34:** Mat 5:25-26
Kol 3:13

* **18:35:** Mat 6:15; Mak 11:25; Ep 4:32;

35 * “Aêj ba môlô tomtom lemimmavi ba notak unim kapôlômim kambom ek môlôviyan. Yakô Wakamik atu ba hamô malak lej tem indum aêj êndêj o êtôm atu ba kiñ hadum hadêj anêj anyô ku atu.”

19

Yisu hanaj abô hathak ñê lôk venji êdô i

(Mak 10:1-12; Luk 16:18)

1 Yisu hanaj abô takêj vêm ma hatak Galili ma hi ñaj Jolodan vi tuvulu hêk Judia.

2 Ma hamô loj êj ma avômalô bêj anôj êyô. Ma hadum ñê lôk lijin ba ibitak mavi.

3 Ma Palisi doho êlêm hadêj Yisu ma idum ek nesau yani ba enaç hik yani lij, “Abô balabuñ hanaj aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê esak ôdôj lomaloma mena mi e?”

4 *Ma dojtom Yisu hanaj, “Môlô bôk osam Wapômbêj anêj abô atu ba hanaj nena, ‘Sêbôk ba môj anôj atu ba Wapômbêj hapesañ avômalô ma hapesañ anyô lo avi.

5 *Ba intu Wapômbêj bôk hanaj nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak dojtom imbiñ yanavi ek thai nimbitak êtôm kupik dojtom iyom.”

6 Thai miñ ju hathak lojbo ami ma lêk ibitak dojtom. Aêj ba nôm atu ba Wapômbêj bôk havak loj hathak dojtom

ma miñ hatôm anyôla epole vê ami.”

7 *Ma Palisi enaç, “Ma dojtom Mose bôk hanaj nena anyô hadum ek êndô yanavi ma eto kypyâ nêm yanavi vê ba nêm êndêj yanavi ek nêm yani vê.”

8 Ma Yisu hanaj, “Môlô ñê lemimôndôj kôtôj. Ba intu Mose hik lonjôndê êj thô hadêj môlô. Môj anôj atu ba Wapômbêj hapesañ pik êntêk, ma auk êj miñ hamô haviñ ami.

9 *Yanañ êndêj môlô nena anyô te yanavi miñ hadum sek ami, ma dojtom yamalô hadô yanavi ba hawa avi yan. Anyô êj hadum sek haviñ avi yañ êj.”

10 Nê ku enaç hadêj Yisu, “Aêj ba anyô muk hamô mavi ek anyô lôk avi.”

11 Ma hanaj hadêj thêlô, “Anyô sapêj miñ hatôm nedanô abô êj ami. Ôpatu ba Wapômbêj hêv lôklokwañ hadêj i iyom intu hatôm nedanô abô êj.

12 Anyô doho ma taluvi ewa i ba malaiñ hamô ba miñ hatôm neja avi ami. Doho ma êvê iniñ thalôk vê ek neyabiñ kiñ iniñ vêñi. Ma doho leñiñhaviñ nêñem iniñ lôklokwañ lôkthô ek nindum Wapômbêj anêj loj lôklinyak anêj ku ba intu miñ ewa avi ami. Ôpatu ba halanô abô êj ba hasopa, ma esopa iyom.”

* 19:4: Stt 1:27; 5:2 * 19:5: Stt 2:24; Ep 5:31 * 19:7: Lo 24:1-4; Mat 5:31

* 19:9: Mat 5:32; 1Ko 7:10-11

*Yisu hêv mek hathak avômena
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)*

¹³ Avômalô doho ewa avômena yaônena êlêm ek Yisu etak bañ êyô ênjék thêlô ba nêm mek esak i. Ma dojtom anêj ñê ku ethaŋ avômalô takêj.

¹⁴ *Êj ma Yisu hanaŋ, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndêj ya ma miŋ numinj thêlô loŋ siŋ ami ek malê nena avômalô takatu ba athêj mi ma hatôm avômena takéntêk ba Wapômbêj anêj loŋ lôklinyak ma thêlônij.”

¹⁵ Êj ma hatak bañ hayôhêk i vêm ma hatak loŋ êj ba hi.

Anyô muk lôk nômkama bêj hanaŋ abô havij Yisu

(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

¹⁶ Anyô te halêm hadêj Yisu ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga, yandum malê mavi te ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêj intu sapêj?”

¹⁷ *Ma Yisu hanaŋ, “Anyô te iyom intu mavi! Ma honaŋ hik ya liŋ hathak abô ‘mavi’ êj eka? Lemhavinj onja lôkmala atu ba hamô hatôm wak nômbêj intu, êj ma osopa Wapômbêj anêj abô balabuŋ.”

¹⁸ *Ma ôpêj hanaŋ hik yani liŋ nena, “Yasopa abô balabuŋ alisê?”

Êj ma Yisu hanaŋ, “Minj nuŋgwik anyô vônô ami. Minj undum sek imbiŋ anyô yan

yanavi ami. Miŋ onja vani ami. Miŋ onaŋ abôyaŋ esak anyô vi ba undum abô ek i ami.

¹⁹ *Ondovak lemambô lo lemtambô.’ Ma ‘lemimbiŋ avômalô vi êtôm lemhavinj oda.’”

²⁰ Ma anyô muk êj hanaŋ, “Abô balabuŋ takêj, ma ya-hathak yahasopa. Yandum malê te imbiŋ?”

²¹ Ma Yisu hanaŋ, “Lemhavinj nuŋgwik anêm ku anêj daŋ siŋ, êj ma nu nêm anêm nômkama sapêj ek avômalô nênêm vuli. Ma onja valuelenj sapêj ba nêm êndêj avômalô siv. Hudum aej, ma tem anêm nômkama mavi lomaloma êmô malak leŋ. Ma ôlêm osopa ya.”

²² Anyô muk êj ma anyô lôk nômkama bêj anôj. Ba intu halaŋô abô êj ma hêv malaiŋ bêj hadêj yani ba hi lôk lamalaiŋ.

²³ Êj ma Yisu hanaŋ hadêj anêj ñê ku nena, “Yanaŋ avanôj êndêj môlô nena ñê lôk nômkama bêj tem nêpôm malaiŋ bêj ek nimbitak nêyô Wapômbêj anêj loŋ lôklinyak kapô ba ini.

²⁴ Odanjô! Miŋ malaiŋ bêj ek bok kamel imbitak êyô lu-vik idu sôp anêj abyaj ba ni ami, ma dojtom malaiŋ anôj ek anyô lôk nômkama bêj te imbitak êyô Wapômbêj anêj loŋ lôklinyak kapô.”

²⁵ Nê ku elanô abô êj ma eson kambom ba enaŋ,

* **19:14:** Mat 18:2-3 * **19:17:** Wkp 18:5; Luk 10:28 * **19:18:** Kis 20:13-16; Lo 5:17-20

* **19:19:** Kis 20:12-16; Lo 5:16-20; Wkp 19:18

“Avanôj e? Aêj ba miñ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêj anêj loj lôkliňyak kapô ba ni ami e?”

26 *Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaŋ ma hanaj, “Wapômbêj iyom hatôm indum nômkama sapêj. Ma anyô te miñ hatôm nêm yanida bulubiŋ ami ma mi.”

27 Ma Pita hanaj, “Yêlô bôk atak yêlôaniŋ nômkama sapêj ba alêm asopa o ba intu tem naja malê?”

28 *Ma Yisu hanaj hadêj i, “Yanaŋ avanôj êndêj mólô! Wak te ma Wapômbêj tem epesaŋ loj lukmuk. Ma Anyô Anêj Nakaduŋ atu tem êmô loj êj ba eyabiŋ anêj avômalô êtôm kiŋ lôkmaŋgiŋ. Ma mólô anyô ku laumiŋ ba lahavuju takatu ba osopa ya, mólô tem noyabiŋ avômalô Is-lael ôdôj laumiŋ ba lahavuju êtôm kiŋ aej iyom.

29 Ma avômalô takatu ba leniŋhabi ya ba etak iniŋ un-yak lôk iviyâŋ ma livi lôk lami ma taluvi lôk iniŋ nali lôk iniŋ ku, êj ma tem Wapômbêj nêm bêj anôj êndêj i êtôm 100 êyô êmô iniŋ loj imbiŋ. Ma thêlô tem neja lôkmala atu ba nêm ôtôm wak nômbêj intu sapêj imbiŋ.

30 *Odaŋô! Nê lôk athêj bêj, bêj anôj tem nimbitak nê lôk athêj mi. Ma nê lôk athêj mi bêj anôj tem nimbitak nê lôk athêj bêj.”

20

Abô loj kapô hathak ku anêj vuli

1 Yisu hanaj, “Wapômbêj anêj loj lôkliňyak ma hatôm aêntêk. Lôkbôk momajiniŋ ma ku te anêj alaŋ hi ek êmbôlêm nê ku ek nindum ku embeŋ anêj ku kapô.

2 Yani hapôm anyô doho ma hanaj hik i liŋ ek nindum anêj ku êtôm wak daluk te ma nêm i vuli esak valuseleŋ dojtom ma êlôk hathak anêj abô. Yôv ma hêv thêlô ba i anêj ku kapô.

3 “Wak hathak lej ma hi loj ethak dojtom halôk ma hayê anyô doho atu ba ida êmô iyom.

4 Ma hanaj hadêj thêlô, ‘Mólô nu nundum yenaŋ ku, ma tem yanêm mólô vuli êtôm unim ku.’

5 Êj ma i.

“Waklêvôj biŋ ma hi hadum aej ma habobo wak êndôk ma hi hadum aej hathak lonjbô.

6 Yaŋsiŋ ma hayê anyô doho ida êmô iyom ma hanaj, ‘Aisê ka mólô ômô oyan wak daluk êntêk?’

7 “Ma enaj, ‘Anyô te miñ hêv ku hadêj yêlô ami.’

“Ma ku alaŋ hanaj, ‘Mólô nu nundum yenaŋ ku imbiŋ.’

8 * “Bôlôvôj hayô ma ku alaŋ hanaj hadêj anyô hayabiŋ ku, ‘Ondam nê takatu ba idum ku nêlêm ek nêm i vuli. Nê yaŋsiŋ êmôj ma nê wak halôk êyô ênjêk

* 19:26: Jop 42:2 * 19:28: Mat 25:31; Luk 22:30; ALK 3:21 * 19:30: Mat 20:16;
Luk 13:30 * 20:8: Wkp 19:13; Lo 24:15

vêm ma ñê waklêvôj ma ñê lôkbôk ma emben yam anôj."

⁹ "Nê yañsiñ êlêm ma hêv i valuseleñ doñtom.

¹⁰ Ma ñê lôkbôk esoj nena tem neja valuseleñ esak. Ma doñtom mi. Ewa hatôm doñtom.

¹¹ Ewa iniñ vuli yôv, ma thêlô enañ abô munuñmunuñ hathak ku alañ ba enañ,

¹² 'Aisê ba yêlô alêm hadêj lôkbôk ba adum ku bêj lôk vovanik hamij wak mathalaleñ. Ma ñê yañsiñ idum ku yaôna lôk. Ma doñtom ewa valuseleñ hatôm yêlôaniñ!'

¹³ "Êj ma ku alañ hanan̄ hadêj anyô te nena, 'Aiyan̄, miñ yahadum kambom hadêj o ami. Bôk yahanan̄ ba hôlôk nena undum ku ma tem onja valuseleñ doñtom iyom.

¹⁴ Yenaj yalenjhaviñ ba yahêv ñê takatu ba evenj yam iniñ vuli hatôm môlônim. Aêj ba onja anêm ba nu!

¹⁵ Valuseleñ êntêk ma yenañ ba intu hatôm yasopa yenaj yalenjhaviñ iyom ek yanêm. Ma môlô malemim thêlêv eka?"

¹⁶ * "Aêj ba ñê êmôj tem nimbitak êtôm ñê evenj yam. Ma ñê evenj yam tem nimbitak êtôm ñê êmôj."

Yisu hanan̄ abô hathak anêj ñama bôlôj te lô

(Mak 10:32-34; Luk 18:31-33)

¹⁷ Yisu hi Jelusalem ma hawa anêj ñê ku laumin ba

lahavuju takatu. Thêlô evenj ba i ma Yisu havôv thêlô i dañ vi ma hanan̄ nena,

¹⁸ * "Odañô. Alalô a daku Jelusalem. Ma tem nenañ Anyô Anêj Nakaduñ atu bêj ba nêñêm yani êndêj ñê bêñbêj êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ. Ma tem nenañ ek nijik yani vônô.

¹⁹ Tem nêñêm ya êndêj avômalô loj buyañ ek nenañ abôma lôk nebali ya ma nijik ya vônô esak a. Ma êtôm wak lô, ma tem injik ya liñ ba yambiyô esak lojybô."

Jems lo Jon iniñ talêbô anêj lahaviñ

(Mak 10:35-45)

²⁰ Vêm ma Sebedi anêj nakaduñ ju atu iniñ talêbô halêm hadêj Yisu. Ma halek vadôj lêlô ma hadum ek enañ injik yani liñ esak abô te.

²¹ *Êj ma Yisu hanan̄, "Lemhaviñ malê te?"

Ma avi êj hanan̄, "Tem otak yenañ okna ju êntêk yan̄ sê êmô bahem vianôj ma yan̄ sê êmô bahem viken̄ ênjêk anêm loj lôklinyak kapô?"

²² *Ma hanan̄ hadêj anyô loyañ, "Mamu ôthôj nôm atu ba onañ hik ya liñ palin̄. Hatôm nunum êndôk tase atu ba tem yanum e?"

Ma thai enañ, "Yai hatôm."

²³ Ma hanan̄ nena, "Avanôj, tase êj tem nunum êndôk. Ma doñtom nêmô yabaheñ vianôj lôk viken̄, ma miñ yenañ ku ami. Mi,

* **20:16:** Mat 19:30; Mak 10:31 * **20:18:** Mat 16:21; 17:22-23 * **20:21:** Mat 19:28; Luk 22:30 * **20:22:** Mat 26:39; Jon 18:11

Wakamik da hayabin ku êj ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêmô loj êj."

²⁴Nê ku laumiñ takêj elanô abô êj ba leñiñjaña hadêj Jems lo Jon.

²⁵*Ma Yisu halam thêlô êlêm ethak dontom ma hanaj, "Môlô bôk oyala nena avômalô loj buyañ iniñ kiñ ethak ebam i ba ibuliñ ñê takatu ba êmô thêlô vibiñ. Ma iniñ ñê bêjbej ethak ethan iniñ avômalô aej iyom ek nesopa iniñ abô.

²⁶*Odanô! Môlô miñ nundum kobom êj ami! Môlô te lahavinj imbitak anyô lôk athêj bêj ênjek môlô malêvônj, êj ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nêm môlô sa.

²⁷Ma ôpatu lahavinj imbitak êtôm môlônim anyô bêj, êj ma êmô êtôm môlônim anyô ku oyañ

²⁸*hatôm ya Anyô Anêj Nakaduñ atu ba yahadum aej iyom. Miñ yahalêm ek yandum ñê bêjbej pik iniñ kobom ba yasañ avômalô ek nindum yenañ ku ami. Mi anôj! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanêm avômalô sa lôk yatak yenañ lôkmala ek nêm avômalô bulubiñ."

Yisu hadum anyô mapusip ju mavi

(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

²⁹Yisu lôk anêj ñê ku etak Jeliko ba i ma avômalô bêj anôj esopa yani.

³⁰Ma anyô malej pusip lokwanju êmô lojôndê dañ vi, ma thai elanô nena Yisu halêm. Êj ma thai elam lôklokwañ nena, "Anyô Bêj! Devit anêj Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek yai!"

³¹Ma avômalô ethañ thai ba enañ, "Mamu bôñôj!" Ma dontom thai elam lôklala nena, "Anyô Bêj! Devit anêj Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek yai!"

³²Êj ma Yisu haminj ma halam thai ba hanaj, "Lemimhavinj yandum malê êndêj mamu?"

³³Ma thai enañ nena, "Anyô Bêj, yai leñiñhavinj nagê tak!"

³⁴Êj ma Yisu lahiki hathak thai ba hatak banj hayô hêk maleñiñ daluk. Ma kethen oyañ ma thai ibitak mavi ba êyê tak ma i esopa yani.

21

*Yisu habitak hayô
Jelusalem hatôm kiñ
(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)*

¹Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpagi, malak êj hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêj ñê ku ju ba i

²ma hanaj nena, "Mamu unu malak entuvulu. Ma kethen oyañ ma tem ônjô bok donki te lôk nakaduñ ba ekak luvi loj ba imiñ. Nopole yak vê ma nodom luvi ba nôlêm êndêj ya.

* **20:25:** Luk 22:25-26

* **20:26:** Mat 23:11; Mak 9:35

* **20:28:** Luk 22:27; Plp

³ Ma anyôla hanaŋ abôla hadêŋ mamu, ma nonaŋ nena, ‘Anyô Bêŋ lahavinj indum ku te esak luvi’, êŋ ma tem êndôk ba etak luvi ek nêlêm kethen.”

⁴ Nôm êŋ habitak ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet nena,

⁵ “Nonaŋ abô êŋ êndêŋ avômalô Saion,

‘Ôŋgô. Môlônim kiŋ lêk halêm hadêŋ môlô.

Ôpêŋ anyô labali ba hayô hamô bok doŋki te.

Yani hayô hamô bok doŋki nakaduŋ te ba halêm.’” *Sekalaia 9:9;*

Aisaia 62:11

⁶ Ma ñê ku ju atu i ma idum hatôm atu ba Yisu hanaŋ.

⁷ Ma ewa doŋki talêbô lôk nakaduŋ êŋ ba i ma ibi iniŋ kwêv thilibuŋ daim thô ba engava hayôhêk bok doŋki dômlokwaŋ ma Yisu hayô hamô.

⁸ Ma avômalô lubuŋlubuŋ engava iniŋ kwêv thilibuŋ hêk lonjôndê. Ma vi ele nôkyalô ñauŋ ba engava hêk lonjôndê.

⁹ Ma vi êmôŋ ma vi evenj Yam ma Yisu halôk malêvôŋ ba leŋiŋmavi anôŋ ba lôk lêlô ba elam nena,

“Osana ni êndêŋ Devit anêŋ Lim Lukmuk!”

“Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ!” *Kapyá Yen 118:26*

“Osana! Nambô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ esak len!”

¹⁰ Yisu habitak hayô Jelusalem kapô ma avômalô nômbêŋ atu ba êmô Jelusalem eson kambom ba enaŋ hik linj mayaliv nena, “Ôpêntêk ma opalê?”

¹¹ Ma avômalô nômbêŋ atu ba esopa Yisu enaŋ nena, “Yani ma Yisu, plopet atu ba halêm anêŋ malak Nasalet hêk Galili.”

Yisu hêv ñê idum ku valu vê hêk unyak matheŋ kapô
(*Mak 11:15-19; Luk 19:45-46*)

¹² Yisu habitak hayô unyak matheŋ kapô anêŋ piklêvôŋ ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêñem vuli. Êŋ ma halupuniŋ i ba hêv i vê hêk unyak matheŋ kapô ba ele yaiŋ ba i. Ma hale ñê takatu ba êwê ñê lonj buyaŋ iniŋ valuseleŋ hathak Hibalu iniŋ valuseleŋ iniŋ balê liliŋ. Ma hadum aêŋ hadêŋ ñê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nêñem vuli.

¹³* Ma hanaŋ hadêŋ thêlô aêntêk, “Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena, ‘Yenaj unyak ma unyak neteŋ mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba lêk habitak hatôm ñê vani iniŋ lonj ekopak êmô.”

¹⁴ Vêm ma ñê maleŋiŋ pusip lôk ñê venjvuiŋ i êyô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma hadum ba ibitak mavi.

* **21:13:** Ais 56:7; Jer 7:11

¹⁵ Nê bêybêj êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ eyê nômbithi takatu ba Yisu hadum. Ma thêlô elanô avômena elam kaêk haveñ unyak mathen anêj piklêvônj nena, “Osana ni êndêj Devit anêj Lim Lukmuk!” Êj ma thêlô leñijmanij

¹⁶ ba enañ hadêj Yisu nena, “Ondañô avômena iniñ abô!”

Ma Yisu hanaj, “Yahalañô. Ma môlô bôk osam abô atu ba hêk Wapômbêj anêj kapya ba hanaj hathak

“Avômena lôk amena kasek nena Wapômbêj bôk hatak abô mavi halôk thêlô venijbôlêk ek nêmbo anêj athêj.”

Kapya Yen 8:2

¹⁷ Vêm ma hatak avômalô takêj ma hi hêk Betani bolôvônj te.

Alokwañ ñauñ hayen
(Mak 11:12-14, 20-24)

¹⁸ Lôkbôk momañiniñ ma Yisu havôhi Jelusalem hathak loñbô ma hama kisi.

¹⁹ Yani hayê alokwañ sabo te hamiñ loñôndê danj vi. Hi hadêj alokwañ êj, ma hayê nena ñauñ oyañ iyom hamiñ ma anêj anôj mi. Ma hanaj hadêj alokwañ êj, “Miñ hatôm nungwik anôj esak loñbô ami!” Ma kethen oyañ ma alokwañ êj anêj ñauñ hayen ba hama.

²⁰ Nê ku eyê nôm êj ba eson kambom ba enañ, “Honan malê hathak alokwañ êntêk ba lêk hama kethen?”

²¹* Ma Yisu hanaj, “Yanañ avanôj êndêj môlô nena môlô ôêvhaviñ ba miñ kapôlômim ju ami, êj ma hatôm nundum êtôm atu ba yahadum hadêj alokwañ êntêk lôk hatôm nundum nômla yan imbiñ nena nonañ êndêj dumlolê êntêk, ‘Ômbi o kisi ni tamu ñgwêk.’ Êj ma Wapômbêj tem indum ba dumlolê êj endanô môlônim abô.

²²* Môlô ôêvhaviñ ba otej mek, ma Wapômbêj tem nêm nôm takatu ba onañ hik yani liñ hathak êndêj môlô.”

Yisu, opalê hêv athêj bêj hadêj o?

(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

²³ Yisu habitak hayô unyak mathen anêj piklêvônj ma hadôj avômalô hamô. Êj ma nê bêybêj êbôk da lôk avômalô iniñ nê bêybêj êlêm hadêj yani ma enañ, “Opalê hêv athêj bêj hadêj o lôk hêv ku hadêj o ba intu hudum nôm takêntêk?”

²⁴ Ma Yisu hanaj, “Tem yanañ injik môlô liñ esak abô te aêj iyom. Ba onañ abô êj bêj hadêj ya, ma tem yandam ôpatu ba hêv athêj bêj hadêj ya êndêj môlô.

²⁵ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ñañ hadêj Jon? Wapômbêj leñ? Mena anyô pik?”

Ma thêlôda enañ hadêj i nena, “Alalô anañ nena Wapômbêj hêv ku êj hadêj Jon ma tem yani enañ, ‘Aisê

* **21:21:** Mat 17:20; Luk 17:6; Jon 14:12; 1Ko 13:2 * **21:22:** Mat 7:7-11; 18:19

ka môlô miŋ ôêvhaviŋ yani ami?

²⁶ *Ma dontom alalô anaŋ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êŋ,’ êŋ ma avômalô tem leniŋmaniŋ êndêŋ alalô. Ek malê nena thêlô sapêŋ êvhaviŋ nena Jon ma plopet te.”

²⁷ Ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Yêlô athôŋ palin.”

Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Aêŋ ba miŋ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ya anêŋ athêŋ bêŋ êndêŋ môlô ami. Ma mi.”

Abô loŋ kapô hathak anyô lo yanj

²⁸ “Lemimbi kukuthinj êntêk. Anyô te anêŋ nakaduŋ lokwanju êmô. Ma yani hi ek namalô yanj ma hanaŋ, ‘Yenaj okna! Undum yenaj ku embeŋ ku yak waiŋ kapô!’

²⁹ “Ma namalô hanaŋ viyan nena, ‘Yahadô.’ Vêm ma hik anêŋ auk liliŋ ma hi.

³⁰ “Lambô hi hadêŋ namalô yanj ma hanaŋ abô êŋ hathak loŋbô. Ma nakaduŋ hanaŋ, ‘Wakamik, tem yana’. Ma miŋ hi ami.

³¹ “Namalô ju êŋ yanj sê intu hasopa lambô anêŋ abô?”

Ma thêlô enaŋ, “Namalô yanj mōŋ.”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Yanaj avanôŋ êndêŋ môlô. Nê takis lôk avi sek waliliŋ tem nimbitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinjyak kapô nêmôŋ ek môlô.

³² *Jon bôk halêm ba hik loŋôndê thêthôŋ thô hadêŋ môlô. Ma dontom môlô miŋ ôêvhaviŋ anêŋ abô ami. Ma nê takis lôk avi sek waliliŋ, thêlô êvhaviŋ ba bôk môlô ôyê yôv. Ma dontom môlô miŋ ole kapôlômim liliŋ ami. Ba intu nê takêŋ tem nêmôŋ ba nimbitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinjyak kapô ba ini.”

*Abô loŋ kapô hathak nê kambom eyabinj ku yak waiŋ
(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)*

³³ * “Môlô nodanô abô loŋ kapô yanj. Ku alan te havatho anêŋ ku yak waiŋ ma havak lôk hawê haveŋ. Ma halav lôv nêyô nimiŋ waiŋ anêŋ anôŋ pesa ek neja anêŋ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêmô ek neyabinj ku êŋ. Vêm ma hatak ku êŋ halôk anyô doho baheŋjek ek neyabinj ek hik anôŋ ma thêlô neja anôŋ vi ma nêñem vi êndêŋ yani. Ma hatak loŋ êŋ ba hi loŋ buyaŋ.

³⁴ “Yak waiŋ êŋ hadum ek injik anôŋ ma ku alan hêv anêŋ nê ku ba i ek neja yak waiŋ anêŋ anôŋ.

³⁵ Ma nê takatu ba eyabinj ku evalonj thêlô ba epatinj i ma ik doho vônô ma ik doho hathak valu.

³⁶ Êŋ ma ku alan hêv nê ku bêŋ anôŋ ba i ma nê eyabinj ku yak waiŋ ibulinj thêlô aêŋ iyom.

³⁷ “Ma hasoŋ nena thêlô tem nedanô namalô anêŋ abô ba intu hêv yani iyom ba hi.

* **21:26:** Mat 14:5

* **21:32:** Luk 3:12; 7:29-30

* **21:33:** Ais 5:1-2

* **21:38:**

38 *Nê eyabiŋ ku êyê ku alaŋ nakaduŋ hayô ma enaŋ hadêŋ i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alaŋ anêŋ nakaduŋ ba tem eyabiŋ lambô anêŋ ku. Alalô ik yani vônô, ma ku êŋ tem imbitak alalôaniŋ.’

39 *Ba intu evaloŋ yani ba ewa ele ku viyaiŋ ma ik vônô.

40 “Aêŋ ba ku alaŋ hayô ma tem indum malê êndêŋ ñê takatu ba eyabiŋ ku êŋ?”

41 Nê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô inij ñê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ yani nena, “Yani tem imbuliŋ ñê kambom takêŋ kambom anôŋ. Ma tem enja ku yak waiŋ êŋ ba nêm êndêŋ anyô vi. Yak waiŋ hik anôŋ, ma ñê êŋ tem nêñem ku alaŋ anêŋ sam.”

42 *Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô bôk osam abô êntêk ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,

“Valu atu ba ñê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landiŋ anôŋ.

Anyô Bêŋ da hadum aêŋ,
ma yêlô ayê nôm êŋ
nena mavi anêŋ
dôeŋ.” Kapya Yeŋ
118:22-23

43 “Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ tem nêm anêŋ loŋ lôkliŋyak vê ênjêk môlô ba nêm êndêŋ ñê ôdôŋ yaŋ. Ma thêlô tem nijk anôŋ êtôm alokwaj mavi te hathak hik anôŋ.

44 Ma ôpatu ba hêv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem ipup nenanena. Mena valu êŋ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ôpêŋ ipulusik ba imbitak malimmalim.”*

45 Nê bêŋbêŋ êbôk da lôk Palisi elanô Yisu anêŋ abô loŋ kapô takêŋ ma eyala nena yani hanaŋ hathak thêlôda.

46 Êŋ ma thêlô êbôlêm lonjôndê ek nebalon yani. Ma doñtom êkô hathak avômalô inij eyala nena Yisu ma plopet te ba intu êkô.

22

*Abô loŋ kapô hathak
enjagabôm nôm ewa i
(Luk 14:16-24)*

1 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô yaŋ hathak lonjbô nena,

2-3 “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm aêntêk. Avômalô idum ek nendom avi te ni ek kin te anêŋ nakaduŋ. Êŋ ma hêv abô hadêŋ avômalô doho ek nêlêm nejaŋ nôm imbiŋ thêlô. Ba haŋgabôm nôm bêŋ atu yôv ma halam avômalô ek nêlêm nejaŋ nôm ewa i êŋ imbiŋ thêlô. Ma doñtom êdô.

4 “Êŋ ma hêv ñê ku doho hathak lonjbô ba hanaŋ hadêŋ avômalô takatu ba halam nena, ‘Môlô nodanjô! Lêk yahapôpêk nôm yôv. Yahik yenaŋ bokmaŋkao doho lôk alim dopdop doho ba yahaŋgabôm! Ba intu nôlêm!’

* 21:39: Hib 13:12 * 21:42: Lom 9:33; 1Pi 2:6-8 * 21:44: Nê lôkauk vi enaŋ nena, “Abô 44, ma Matyu da miŋ hato ami ma anyô yaŋ hawa abô êŋ hêk Luk ba hato.” Ma vi enaŋ nena, “Mi, Matyu da hato.”

5 “Ma dontom miŋ elanô ami ma i mayaliv. Vi i iniŋ ku ma vi i idum iniŋ ku valuseleŋ.

6 *Ma vi evaloŋ kiŋ anêŋ ñê ku ba idum kambom loma-loma hadêŋ i vêm ma iki vônô.

7 Kiŋ lamaniŋ kambom ba hêv ñê vovak i ek nijik ñê êŋ leŋkadôk liŋ lôk nêmbôk atum esan̄ loŋ êŋ.

8 “Êŋ ma hanan̄ hadêŋ ñê ku nena, ‘Nôm lêk yahapôpêk yôv ba hamô. Ma dontom avômalô takatu ba yahalam i, ma avômalô kambom ba intu êdô nêlêm.

9 Aêŋ ba unu malaklêvôŋ ma nodam avômalô takatu ba ôpôm i ba nêlêm ek nejaŋ nôm êntêk.’

10 Ma ñê ku i mayaliv ba even̄ loŋjondê sapêŋ ma enaŋ kiŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô takatu ba êpôm i. Êŋ ma elom avômalô mavi lôk avômalô kambom ba êyô aleba unyak kapô êŋ putup.

11 “Ma kiŋ habitak hayô unyak kapô ba hi ek ênjê avômalô, ma hayê nena anyô te miŋ hapesan̄ i mavi ami.

12 Ma hanan̄ hadêŋ ôpêŋ, ‘Aiyaj, miŋ huik kwêv mavi ami eka? Ma opalê hêv o ba hôlêm unyak kapô êntêk?’ Ma ôpêŋ bônôŋ iyom.

13 *“Êŋ ma hanan̄ hadêŋ anêŋ ñê ku nena, ‘Nobalon̄ ôpêntêk ba nokak va lo ban̄ lusu ma nônêm yani vê ba ni loŋ momaŋiniŋ. Loŋ êŋ ma tem thêlô nedan̄ kambom ba nesaŋ veŋinjôlêk ôdôŋ loŋ.’”

14 Yisu hanan̄ abô loŋ kapô êŋ yôv ma hanan̄, “Wapômbêŋ halam avômalô bêŋ anôŋ, ma dontom tem enja naju iyom ek nimbitak anêŋ avômalô.”

Nênen̄ takis êndêŋ Sisa mena dô
(Mak 12:13-17; Luk 20:26)

15 *Ma Palisi i ethak dontom ba ibutin̄ abô ba iniŋ abô ma hatôm elav gwasilim. Thêlô idum aêŋ ek Yisu hanan̄ abô kambom te ma nebalon̄ yani.

16 Êŋ ma thêlô êv iniŋ ñê ku doho lôk ñê ôdôŋ te iniŋ athêŋ nena “Helotian” ba i hadêŋ Yisu. Ma enaŋ, “Kêdôŋwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanôŋ. Ma hothak huik Wapômbêŋ anêŋ abô thô hadêŋ avômalô. Ma miŋ hothak hobam anyô yan̄ ma hôdô anyô yan̄ ami. Ba intu ñê bêŋbêŋ êdô anêm abô, ma miŋ hôkô ek i ami.

17 Aêŋ ba onaŋ êndêŋ yêlô. Bumalô iniŋ balabuŋ hanan̄ nena yêlô hatôm nanêm valuseleŋ êndêŋ Sisa mena mi? Ba lemhabi aisê?”

18 Yisu hayala iniŋ auk kambom ba intu hanan̄, “Môlô ñê abôyan! Aisê ba môlô udum ek numbuliŋ ya?

19 Uŋgwik valuseleŋ atu ba othak ôev hadêŋ Sisa te thô êndêŋ ya.” Ma ewa valuseleŋ êŋ ba i êv hadêŋ yani.

20 Ma hanan̄ hik thêlô liŋ, “Opalê anêŋ dahô lôk anêŋ athêŋ hêk valuseleŋ êntêk?”

21 *Ma enaŋ nena, “Sisa.”

* 22:6: Mat 21:35

* 22:13: Mat 8:12; 25:30; Luk 13:28

* 22:15: Mak 3:6

* 22:21: Lom 13:7

Êj ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Sisa anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Sisa da. Ma Wapômbêŋ anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Wapômbêŋ da.”

22 Thêlô elanô abô êj ba eson kambom ma etak Yisu ba i.

Abô hathak ñê ñama tem nimbiyô aisê

(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

23 *Wak êj ma Sadyusi doho i hadêŋ Yisu. Thêlô ma ôdôŋ te atu ba enaŋ nena ñê ñama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Aêŋ ba intu enaŋ hik Yisu liŋ nena,

24 *“Kêdôŋwaga, Mose bôk hanaŋ hadêŋ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêŋ yaŋ hamô, ma enja avi tôp êj ek imbi yaŋ atu ba hama anêŋ nakaduŋ vê.’

25 Aêŋ ba ñê lôk iviyan̄ baheŋvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduŋ mi. Ma nôk enja avi tôp êj, hawa

26 ba hama ma nakaduŋ mi. Ma ñgwa enja avi tôp bô êj, nena hama havin̄. Êj ma iviyan̄ takatu ba êmô ma ne-sopa kobom dontom êj iyom.

27 Vêm ma avi tôp êj hama havin̄.

28 Ma waklavôŋ ñê ñama iviyô hathak loŋbô ma avi tôp atu ba ñê lôk iviyan̄ baheŋvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêŋ avi?”

* 22:23: Ap 23:8 * 22:24: Lo 25:5
6:5

29 Ma Yisu hanaŋ, “Môlô miŋ oyala Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ abô atu ba hêk anêŋ kapyä katô ami. Ba intu onaŋ abô lokbaŋ êntêk.

30 Waklavôŋ ñê ñama iviyô hathak loŋbô, ma anyô lo avi tem miŋ neja i esak loŋbô ami ma mi. Thêlô tem nêmô êtôm anjela malak leŋ iyom.

31 “Môlô onaŋ nena ñê ñama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Ma dontom môlô bôk osam abô atu Wapômbêŋ bôk hanaŋ hadêŋ Mose aêntêk,

32 * ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniŋ Wapômbêŋ.’ Wapômbêŋ ma miŋ ñê ñama iniŋ Wapômbêŋ ami. Mi, yani ma ñê lôkmala iyom iniŋ Wapômbêŋ. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma dontom lêk êmô lôkmala.”

33 Avômalô bêŋ anôŋ elanô Yisu anêŋ abô êj ba eson kambom.

Balabuŋ alisê intu bêŋ ek vi?

(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

34 Palisi elanô nena Yisu hik Sadyusi iniŋ auk lokbaŋ thô aleba thêlô bônôŋ iyom. Ma thêlô ethak dontom ba i hadêŋ Yisu.

35 Ma iniŋ anyô lôkauk bêŋ te hathak balabuŋ hadum ek esaê Yisu ba hanaŋ,

36 “Kêdôŋwaga, abô balabuŋ alisê intu bêŋ ek abô balabuŋ vi?”

37 *Êj ma Yisu hanaŋ nena, “Lemimimbiŋ Anyô Bêŋ

* 22:32: Kis 3:6; Mat 8:11 * 22:37: Lo

unim Wapômbêj ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma unim auk sapêj.'

³⁸ Ma balabuŋ êntêk ma bêj anôj ba hamôj.

³⁹ *Ma balabuŋ yaŋ ma hatôm balabuŋ môj atu iyom ba hanaŋ nena, ‘Lemimbij avômalô vi êtôm lemhavinj oda.’

⁴⁰ *Abô balabuŋ sapêj lôk plopet inij abô ma hamô balabuŋ ju êntêk kapô.’

Mesia ma opalê anêj lim lukmuk?

(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

⁴¹ Yôv ma Yisu hanaŋ hik Palisi takatu linj,

⁴² * “Môlô lemimhabi aisê hathak Mesia atu? Yani ma opalê anêj lim lukmuk?”

Ma thêlô enaŋ, “Devit anêj.”

⁴³⁻⁴⁴* Ma Yisu hanaŋ hadêj thêlô, “Mavi. Ma dontom odanô Devit anêj abô te. Lovak Mathenj hêv auk hadêj yani ba Devit da hanaŋ nena, ‘Anyô Bêj Wapômbêj hanaŋ hadêj yenaŋ Anyô Bêj Mesia nena,

“Ômô yabahenj vianôj endeba yatak njê takatu ba ik vovak hadêj o nêmô vemkapô vibinj am.”’
Karya Yen 110:1

⁴⁵ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêj Anyô Bêj. Ma aisê ka Mesia ma yani

* ^{22:39:} Wkp 19:18; Mat 7:12 * ^{22:40:} Lom 13:10; Gal 5:14 * ^{22:42:} Jon 7:42

* ^{22:43-44:} Mat 26:64 * ^{23:3:} Mal 2:7-8 * ^{23:4:} Luk 11:46 * ^{23:5:} Kis 13:9;

Nam 15:38-39; Lo 6:8; Mat 6:1

anêj lim lôk anêj Anyô Bêj imbiŋ?”

⁴⁶ Ma thêlô miŋ hatôm ne-naŋ viyanj ami. Ba intu hayô hamô wak êj ba hi, ma thêlô êkô ba miŋ enaŋ hik yani linj ek nesau yani esak loŋbô ami.

23

Yisu hathaŋ Palisi lôk njê lôkauk hathak abô balabuŋ
(Mak 12:38-39; Luk 20:45-46)

¹ Yisu hanaŋ hadêj avômalô lubuŋlubuŋ takatu lôk anêj njê ku nena,

² “Nê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk Palisi ma môlônim njê bêjbêj êdôj môlô hathak Mose anêj abô.

³ *Ba intu nosopa njê êj inij abô sapêj. Ma dontom thêlôda miŋ ethak esopa inij abô ami ma mi. Aej ba miŋ nundum êtôm atu ba thêlô idum ami.

⁴ *Thêlô êv balabuŋ anêj malaiŋ lomaloma hadêj avômalô ek nesopa. Nôm êj ma hatôm vak malaiŋ kambom. Ma dontom thêlôda miŋ êv sa dokte ami.

⁵ *“Nê takêj ethak epe-saŋ vak yaônena ek netak Wapômbêj anêj abô êndôk ba ibutinj hêk luvônj lôk baheninj. Ma ethak ibutinj yak daim haminj inij kwêv anêj danj hêk veñinj luvi ek injik thô nena njê êvhavinj Wapômbêj. Lôk epesaj inij vak yaô lôk yak daim takatu

ba bēj ek avômalô vi inij ek avômalô nêgê ba nebam i.

⁶ *Ma avômalô eñgabôm nôm bêj, ma leñinjhabiñ nejan nôm êmô ñê bêjbêj inij loj ethak êmô. Lôk leñinjhabiñ nêmô êtôm ñê bêjbêj êmô unyak yen kapô.

⁷ Ethak i loj ethak dontom halôk ma leñinjhabiñ avômalô bêj anôj nenañ nena, ‘Waklêvôj anyô bêj’ lôk nebam i nena ‘Kêdôjwaga’.

⁸ “Môlônim Anyô Bêj ma dontom iyom ma môlô ma ñê lôk iviyan sapêj. Ba intu miñ malemimkilik ek avômalô nebam môlô nena ñê bêjbêj ami.

⁹ Ma môlônim lemambô ma dontom iyom hamô malak lenj. Ba intu miñ nodam anyô pik te nena môlônim lemambô ami.

¹⁰ Ma môlônim kêdôjwaga ma dontom iyom. Yani ma Mesia atu. Ba intu miñ anyô te endam môlô nena ‘kêdôjwaga’ ami.

¹¹ *Ôpatu ba hadum môlônim ku ek hêv môlô sa, yani êj intu tem imbitak anyô lôk athêj bêj.

¹² *Ma ôpatu ba habam yanida, yani êj tem imbitak anyô athêj mi. Ma ôpatu ba hatauvij i, yani êj tem nebam yani.

Yisu hathañ ñê bêjbêj sapêj

(Mak 12:40; Luk 11:39-52; 20:47)

¹³ “Alikaknena môlô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma dontom môlô udum kambom ba uik Wapômbêj anêj loj lôklinyak anêj unyak abôlêk siñ ek avômalô. Môlôda ôdô ek numbitak nôyô loj êj. Ma anyô te hadum ek imbitak êj, êj ma môlô uminj yani loj siñ.

¹⁴ “Alikaknena môlô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma dontom môlô udum kambom. Môlô othak owa avi tôp inij unyak lôk nômkama sapêj! Ma dontom môlô othak otej mek daim bêj ek avômalô nebam môlô. Ba intu môlônim vovaj tem imbitak bêj anôj ek avômalô vi inij.*

¹⁵ “Alikaknena môlô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma dontom môlô udum kambom. Môlô othak ovej pik lôk ñgwêk sapêj ek ôdôj avômalô hathak môlônim auk. Ma avômalô takêj esopa môlônim auk ba idum kambom takêj ma hatôm anyô ju inij kambom idum bôlôj ju ba tem ini loj atum lôkmala êtôm môlô.

¹⁶ * “Alikaknena! Môlô ma hatôm ñê maleñij pusip ba yañ halom yañ haveñ lonjôndê ba othak onañ nena, ‘Anyô te havak balabuñ hathak Wapômbêj anêj unyak, êj ma nôm yaôna ba yani hatôm êmbôlij dôm êndêj

* **23:6:** Luk 11:43 * **23:11:** Mat 20:26; Mak 9:35; Luk 22:26 * **23:12:** Jop 22:29;

Snd 29:23; Luk 14:11; 18:14 * **23:14:** Ñê lôkauk vi leñinjhabi nena abô 14 êj, ma

Matyu da miñ hato ami, ma anyôla hato haveñ yam. * **23:16:** Mat 15:14

abô êj. Ma doñtom anyô te havak balabuŋ hathak gol atu ba hamô Wapômbêŋ anêŋ unyak, êj ma nômbêŋ ba yani indum êtôm atu ba yani hanaŋ.'

¹⁷ Môlô ñê molo lôk malemim pusip! Wapômbêŋ anêŋ unyak ma nômbêŋ ek gol. Ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ unyak hadum ba gol êj habitak mathenj.

¹⁸ "Ma môlô othak onan abô bute haviŋ nena, 'Anyô te havak balabuŋ hathak lonj êbôk da, yani êj hatôm êmbôliŋ dôm êndêŋ abô êj. Ma doñtom anyô te hêv da ba havak balabuŋ hathak da êj, êj ma yani indum êtôm atu ba yani hanaŋ.'

¹⁹ Môlô ñê malemim pusip! Lonj êbôk da ma nômbêŋ ek nôm atu ba anyô hêv hatôm da. Ek malê nena lonj êbôk da hadum ba da êj habitak mathenj.

²⁰ "Ba intu Anyô te havak balabuŋ hathak lonj êbôk da, yani lêk havak balabuŋ hathak lonj êbôk da lôk da atu ba hamô haviŋ.

²¹ Ma anyô te havak balabuŋ hathak unyak mathenj êj, yani êj lêk havak balabuŋ hathak unyak mathenj lôk Wapômbêŋ atu ba hamô unyak mathenj êj kapô haviŋ.

²² *Ma anyô te havak balabuŋ hathak malak leŋ, êj ma hatôm havak balabuŋ hathak Wapômbêŋ lôk lonj atu

ba hayô hamô ek hayabiŋ nômkama sapêŋ.

²³⁻²⁴ *“Alikaknena môlô ñê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk Palisi! Môlô lôklokwaŋ ba osopa balabuŋ yaônena ma balabuŋ bêŋ ma môlô ôthôŋ palinj. Môlô othak usup ava nenanena atu ba hadum nôm vasiŋ ma uik sam hi ôdôŋ lauminj ba ôêv te hadêŋ Wapômbêŋ hatôm da. Ma doñtom môlô othak ubulinj avômalô ba miŋ udum thêthôŋ hadêŋ i ami lôk miŋ ôêv kapôlômim ek i ami. Ma miŋ môlô ôêvhaviŋ ba osopa Wapômbêŋ anêŋ abô sapêŋ ami.

"Môlô othak ôêv thêmathôm vê hêk môlônim nôm, ma doñtom bok kamel ma môlô ôtôkwêŋ palinj! Ba intu môlô hatôm anyô mapusip te ba halom anyô yaŋ haveŋ lonjôndê. Notak auk takêŋ ma nosopa balabuŋ bêŋbêŋ lôk balabuŋ yaônena imbiŋ.

²⁵ *“Alikaknena môlô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô osau avômalô ba othak uthik unim tase lôk belev anêŋ vidôm iyom. Ma doñtom nôm takatu ba oŋgasô halôk ma bôk owa vani ba oaŋ palonj.

²⁶ Ba intu môlô ñê malemim pusip! Nusik tase lôk belev vi kapô ek viyaiŋ imbitak mabuŋ imbiŋ!

²⁷ *“Alikaknena môlô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô osau avômalô hatôm valu atu ba hamô siô

* 23:22: Ais 66:1; Mat 5:34

* 23:23-24: Wkp 27:30; Mai 6:8

* 23:25: Mak 7:4

* 23:27: Ap 23:3

ma esaba hathak nôm thapuk ek nepesaŋ mavi anôj. Ma dontom siô kapô ma putup hathak ñê ñama iniŋ lokwanj bôk hapalê hamô.

28 *Ba intu avômalô êyê môlônim bôk lo lonj ma thêlô esoŋ nena môlô ma ñê thêthôj. Ma dontom môlônim kapôlômim ma putup hathak ku esau avômalô lôk auk ôdô Wapômbêj anêj abô.

29 “Alikaknena môlô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô onaŋ nena môlô ôdô kambom te. Ma dontom môlôda udum kambom êntêk. Môlô othak olav unyak mavi hayô plopet bô iniŋ siô ma môlô opesâŋ kamunj mavi hamô ñê thêthôj iniŋ siô.

30 Ma môlô othak onaŋ nena, ‘Bumalô iniŋ kambom ma bêj ek yêlôaniŋ. Ba intu thêlô ik plopet vônô. Ma yêlô namô imbiŋ bumalô, ma tem miŋ yêlô nadôk ek nijik plopet vônô ami.’

31 *Aej ba lêk hik thô nena môlô ma ñê takatu ba uik plopet vônô iniŋ limi ba intu môlô othak udum iniŋ kambom takêŋ haviŋ.

32 Yô! Môlônu nundum bumalô iniŋ kambom takêŋ endeba êyô anêj dan!

33 *“Môlô umya kambom! Môlô nyaleŋ kambom anêj nali! Wapômbêj indum abô ek môlô ma tem môlônu lon atum lôkmala. Ma miŋ hatôm nôsôv ba unu ami.

34 “Ba intu tem yanêm plopet lôk ñê lôkauk ma kêtôŋwaga doho êsôk êndêj môlô ma tem uŋgwik vi vônô ma vi ma uŋgwik esak alovalaŋsanj. Ma vi ma tem nobali êndôk môlônim unyak yeŋ lôk nudupuniŋ i ba nêsôv mayaliv ba ini lomalak lomalak.

35 *Môlô othak osopa libumi takatu ba bôk ik ñê thêthôj bêj anôj vônô. Anyô môj atu ba ik vônô ma Abel ma ik aej habup hathak aleba hayô Sekalaia, Belekia nakaduŋ. Ik yani vônô hêk unyak matheŋ lôk lonj êbôk da anêj malêvôj. Ba intu Wapômbêj tem nêm vovanj bêj êndêj môlô.

36 Yanaŋ avanôj êndêj môlô! Avômalô bôlôj êntêk tem nêpôm vovanj bêj esak limi iniŋ kambom.”

Yisu lahiki hathak Jelusalem

(Luk 13:34-35; 19:41-44)

37 “Ai, Jelusalem, Jelusalem! Môlô othak uik plopet pôpônô! Ma ñê takatu ba Wapômbêj hêv halêm ma môlô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlôj ek yasup nalumi esak dontom êtôm tale tiŋ hasup nali ba êmô banik kapô. Ma dontom môlô ôdô.

38 *Odanôj! Môlônim malak ma tem kambom ba êmô ngathiniŋ!

39 *Yanaŋ avanôj êndêj môlô nena môlô tem

* 23:28: Luk 16:15

* 23:31: Ap 7:52

* 23:33: Mat 3:7; 12:34; Luk 3:7

* 23:35: Stt 4:8; 2Sto 24:20-21

* 23:38: 1Kiŋ 9:7-8; Jer 22:5

* 23:39: Sng

miŋ ôŋgô ya esak loŋbô ami endeba nonaŋ nena, ‘Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ! am.’

24

*Yisu hanaj abô hathak unyak mathen Jelusalem
(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)*

¹ Yisu hatak unyak mathen anêŋ piklêvôn ba haveŋ denaŋ ma anêŋ ñê ku êlêm hadêŋ yani ba enaŋ nena, “Nôŋgô unyak mathen lôk anêŋ unyak yaônena mavi anôŋ takênték!”

² *Ma Yisu hanaj, “Môlô ôyê nôm takênték ba lemim-mavi hathak e? Yanan avanôŋ êndêŋ môlô. Malaiŋ bêŋ tem imbitak ba ñê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêŋ ênték pesa ba valu yan miŋ hatôm êyômô yan loŋ ami.”

Malaiŋ lomaloma tem nimbitak

(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

³ Yisu hathak Dum Oliv ba hi halôk hamô biŋ. Ma anêŋ ñê ku iyom i hadêŋ yani ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Aŋgê intu nôm takêŋ tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena tem ôlêm ek pik lo leŋ anêŋ dan?”

⁴⁻⁵ *Ma Yisu hanaj nena, “Ñê lomaloma tem nêlêm esak yenaj athêŋ ba nenaj nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêŋ anôŋ. Ba intu noyabiŋ am.

⁶ Ma môlô tem nodanô abô esak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvulu. Nôm takêŋ tem imbitak ma doŋtom pik lo leŋ anêŋ dan ma mi denaŋ. Ba intu miŋ nodowaliŋ ami.

⁷ Ma avômalô ôdôŋ yan tem nijik vovak imbiŋ ôdôŋ yan. Ma kiŋ yan lôk anêŋ avômalô tem nijik vovak êndêŋ kiŋ yan. Ma loŋ lomaloma ma tem bôm lôk duviaŋ bêŋ imbitak.

⁸ Nôm takêŋ ma hatôm vovaj môŋ atu ba hapôm avi lôk lasabeŋ ek embathu.

^{9 *} “Ma tem nebalonj môlô ba netak êndôk anyô vi bahenjek nênenem vovaj êndêŋ môlô lôk nijik môlô vônô. Môlô ma yenaj avômalô ba intu tem avômalô sapêŋ nêpôlik esak môlô.

¹⁰ Ma avômalô takatu ba êvhavij ja bêŋ anôŋ tem netak iniŋ êvhavij, ma thêlôda tem nêpôlik esak i ba nenaŋ thêlôda bêŋ.

¹¹ *Ma plopet abôyanj bêŋ anôŋ tem nimbitak ba nesau avômalô bêŋ anôŋ.

¹² Ma avômalô takatu ba êdô nesopa Wapômbêŋ anêŋ abô tem nimbitak bêŋ anôŋ. Aêŋ ba avômalô iniŋ leninjhavenj avômalô vi tem imbitak thilibuŋ.

¹³ *Ma doŋtom ñê takatu ba imiŋ lôklokwaŋ aleba hayô anêŋ dan, ma Wapômbêŋ tem nêm i bulubuinj.

¹⁴ *Aêŋ ba avômalô tem

* **24:2:** Luk 19:44

* **24:4-5:** Mat 24:23-24; 1Jon 2:18

* **24:9:** Mat 10:22

* **24:11:** Mat 24:5,24; 1Jon 4:1

* **24:13:** Mat 10:22

* **24:14:** Mat 28:19

nenaŋ Wapômbêj anêŋ Abô Mavi êntêk esak anêŋ loŋ lôkliŋyak bêŋ emben pik sapêŋ ek avômalô sapêŋ nedanjô vêm ka pik lo leŋ anêŋ daŋ tem êyô.

Nôm kambom anôŋ tem im-bitak
(Mak 13:14-23; Luk 21:20-24)

15-16 * “Plopet Daniel bôk hanaŋ abô te hathak nôm kambom anôŋ atu ba tem imiŋ loŋ matheŋ anôŋ. (Aêŋ ba môlô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môlô takatu ba ômô Judia ôyê nôm êy, ma nôsôv kethenj ba unu dumlolê.

17 * Ma ñê takatu ba êmô unyak vôv, miŋ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniŋ nômkama ami.

18 Ma ñê takatu ba êmô ku kapô miŋ hatôm nendeni unyak ek neja iniŋ kwêv thilibuŋ ami.

19 Ai, kikaknena. Waklavôŋ êy ma tem malaiŋ bêŋ ek avi takatu ba esabeŋ lôk avi takatu ba êv sôm hadêŋ nali.

20 Noteŋ mek ek malaiŋ takêŋ miŋ imbitak êndêŋ Sabat mena beleŋ simbak la ami.

21 * Ek malê nena waklavôŋ êy ma tem malaiŋ bomaj ba êmôŋ ek malaiŋ tak sêbôk ba môj anôŋ aleba lêk. Ma tem miŋ imbitak aêŋ esak loŋbô ami.

22 Ma miŋ hadabêŋ waklavôŋ malaiŋ takêŋ kisi

ami, êy ma avômalô sapêŋ tem nema. Ma doŋtom lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabêŋ waklavôŋ êy hi bidonj.

23 * “Waklavôŋ êy ma anyôla hanaŋ hadêŋ môlô nena, ‘Ôŋgô, Mesia hamô loŋ êntêk’ mena ‘hamô loŋ tamu,’ ma miŋ nônêmimbiŋ ami.

24 * Anyô doho tem nêlêm ba nenaŋ abôyaŋ nena, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbêj anêŋ plopet te’, ma nindum lavôŋiŋ lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêj halam i yôv havinj. Ma doŋtom Wapômbêj bôk halam i yôv ba intu miŋ hatôm ami.

25 Odanjô! Nôm takêntêk miŋ lêk habitak ami denaŋ ma yahanaŋ nôm takêŋ bêŋ hadêŋ môlô ek môlô noyabinj am.

26 * “Aêŋ ba anyô late hanaŋ hadêŋ môlô nena, ‘Ôŋgô, yani hamô loŋ thiliv,’ êy ma miŋ môlô unu ami. Mena hanaŋ, ‘Ôŋgô, yani hamô unyak êntêk,’ êy ma miŋ môlô nônêmimbiŋ ôpêŋ ami.

27 * Nodaŋô! Damak hêv ba habi deda haveŋ loŋ lôkthô ma avômalô sapêŋ êyê. Ma Anyô Anêŋ Nakadunj atu tem êlêm ma avômalô sapêŋ tem nêgê yani aêŋ iyom.

28 * “Menak lambek ethak doŋtom êmô loŋ takatu ba alim palê hêk.

* 24:15-16: Dan 9:27; 11:31; 12:11

* 24:23: Mat 24:5 * 24:24: Lo 13:1-3; 2Te 2:8-9; ALK 13:13-14

17:23-24 * 24:27: Mat 24:37-39

* 24:17: Luk 17:31

* 24:21: Dan 12:1

* 24:26: Luk

* 24:28: Luk 17:37

Anyô Anêj Nakaduñ atu tem endelêm

(Mak 13:24-32; Luk 21:25-33)

29 * “Malaiñ takêj hale halôk vêm ma kethen oyan ma

“wak tem imbitak momanjinij,

ma ayôj tem miñ imbi deda ami,

ma vuliñ leñ tem nêñem yak, ma nôm takatu ba hamô leñ tem nedowalinj.” Aisaia 13:10; 34:4

30 *“Ma wak êj ma Anyô Anêj Nakaduñ atu anêj lavôniñ tem imbitak ênjêk leñ. Ma avômalô pik tem nedan boloba ba nêgê Anyô Anêj Nakaduñ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiñ anêj lôklinyak lôk anêj deda lôkmañgiñ.

31 *“Ma lavuak tem endan lôklokwañ bomañ, ma yani tem nêm anêj aŋela ba ini pik anêj dan sapêj ek nisup avômalô takatu ba bôk halam i yôv.

32 “Ba intu môlô noja auk esak alokwañ beleñ.* Hayen ba ɻauñ lukmuk habitak, êj ma oyala nena tem wak mavi êyô.

33 Ma aêj iyom, môlô ôyê nôm takêntêk habitak, êj ma noyala nena Anyô Anêj Nakaduñ atu anêj waklavôj

endelêm lêk habobo ba hamij unyak abôlêk.

34 *Yanañ avanôj êndêj môlô nena avômalô bôlôj êntêk tem miñ nema ami denañ, ma nôm takêntêk sapêj tem imbitak.

35 *Pik lôk leñ tem nêm yak ba ni, ma dojtom yenañ abô bute miñ hatôm nêm yak ami.

Anyô te miñ hayala waklavôj Yisu endelêm ami

(Mak 13:32-37; Luk 17:26-36)

36 *“Anyô te miñ hayala Yisu anêj waklavôj endelêm ami. Aŋela leñ miñ eyala ami, ma Nakaduñ miñ hayala havinj ami. Ma Kamik iyom intu hayala.

37 *Ma avômalô bôlôj êntêk tem nindum êtôm bôk idum hadêj Noa anêj waklavôj. Êj ma Anyô Anêj Nakaduñ atu tem êlêm.

38-39 *Avômalô eyan lo inum ma ewa i aleba êthôj paliñ ma Noa hi yeñ kapô. Êj ma ɻambô bêj hayô ba habulinj thêlô sapêj. Ma avômalô bôlôj êntêk tem nêşôj paliñ aêj iyom. Ma Anyô Anêj Nakaduñ atu tem êlêm.

40 Wak êj, ma anyô ju tem nêmô kulêvôj, ma tem enja anyô yan ma yan êmô.

41 Ma avi ju tem nepesañ nôm êmô, ma tem enja avi yan ma yan êmô.

* 24:29: Ese 32:7; Jol 2:10,31; 2Pi 3:10; ALK 6:12-13 * 24:30: Dan 7:13; Sek 12:10; ALK 1:7 * 24:31: 1Ko 15:52; 1Te 4:16 * 24:32: Abô Bômbôm ma ‘fik’. Ma Abô Malê ma ‘sabo’, ma dojtom sabo anêj waklavôj miñ hatôm Isael inij sabo anêj waklavôj. * 24:34: Mat 16:28 * 24:35: Mat 5:18 * 24:36: Ap 1:7; 1Te 5:1-2

* 24:37: Stt 6:5-8 * 24:38-39: Stt 7:21-23 * 24:42: Mat 25:13

⁴²* “Aêj ba môlô noyabin am ek malê nena môlô miŋ oyala waklavôŋ atu ba môlônim Anyô Bêj endelêm ami.

⁴³* Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêj alaŋ halanô abô nena ñê vani tem nijik anêj unyak vose, êj ma yani hêk lêlê ek ñê vani miŋ hatôm nijik unyak êj vose ami.

⁴⁴ Ma Anyô Anêj Nakaduj atu tem endelêm ba indum môlô noson kambom. Ba intu nômô lêlê aêj iyom.

Abô loŋ kapô hathak anyô ku mavi lôk anyô ku kambom
(Luk 12:42-46)

⁴⁵ “Aêj ba môlô nundum ku êtôm anyô lôkauk mavi atu ba hayabiŋ nômkama mavi. Unyak alaŋ hatak yani ek eyabiŋ anêj ñê ku ba nêm nôm êndêj i êtôm anêj wakma atu ba hatak. Vêm ma hi loŋ buyaŋ.

⁴⁶ Ma unyak alaŋ havôhalêm hathak lonjbô ba hayê nena anêj anyô ku êj hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpêŋ.

⁴⁷* Yanaŋ avanôŋ êndêj môlô nena unyak alaŋ êj tem etak ôpêŋ ek eyabiŋ anêj nômkama sapêŋ.

⁴⁸ “Ma doŋtom ôpêŋ ma anyô kambom, êj ma tem laimbi ênjék kapô nena, ‘Lêk sawa daim ma yenaŋ anyô bêj miŋ havôhalêm kethen ami.’

⁴⁹ Èj ma hik ñê ku takatu ba idum ku haviŋ yani ma hayaŋ nôm lôk hanum waiŋ

bêj anôj haviŋ ñê takatu ba ethak inum waiŋ ba elo molo.

⁵⁰ Hadum aêj ba hathôŋ palinj, ma unyak alaŋ tem êj ba indum ôpêŋ eson kam-bom.

⁵¹ Èj ma unyak alaŋ tem nêm vovaŋ bêj êndêj yani ma êndô ôpêŋ êmô imbiŋ ñê takatu ba esau avômalô. Loŋ êj ma thêlô tem nedaj kam-bom ba nesaŋ veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ.

25

Abô loŋ kapô hathak avi muk laumiŋ

¹*“Wapômbêŋ anêj lôkliŋyak ma aêntêk. Avi muk laumiŋ ewa iniŋ atum ba i ek nêpôm ôpatu ba tem enja avi lukmuk.

² Avi lôkauk ma baheŋvi ma auk mi ma baheŋvi.

³ Avi auk mi ewa iniŋ atum ba i, ma miŋ ewa iniŋ alok-waŋ thôk ami.

⁴ Ma doŋtom avi lôkauk ewa iniŋ atum lôk alokwaŋ thôk halôk kolopak.

⁵ Avi takêŋ eyabiŋ anyô êj ek êyô aleba mi ma maleŋiŋ hayaŋ ba êk sôm.

⁶ “Bôlôvôŋ biŋ ma elam, ‘Anyô hawa avi lêk hayô yôv ba alôana!’

⁷ “Èj ma avi muk takêŋ iviyô ma êpôpêk iniŋ atum.

⁸ Ma avi auk mi enaŋ hadêŋ avi lôkauk nena, ‘Yêlôaniŋ atum hadum ek ema ba môlô nônmêm athôk doho êlêm.’

⁹ “Ma avi lôkauk enaŋ, ‘Miŋ hatôm alalô sapêŋ ami ba dô,

* **24:43:** Luk 12:39-40; ALK 16:15
ALK 19:7

* **24:47:** Mat 25:21,23 * **25:1:** Luk 12:35;

ma unu nonaŋ êndêŋ avômalô doho ek nônêm vuli.'

10 "Êŋ ma thêlô i ek nêñêm iniŋ vuli. Thêlô i denaŋ ma anyô atu hayô. Ma vi atu ba lêk êpôpêk i yôv ibitak êyô unyak kapô havinj yani ek nejanj nôm ma ik unyak abôlêk siŋ.

11 * "Vêm ma vi atu êyô ma enaŋ, 'Anyô bêŋ, anyô bêŋ! Uŋgwik unyak abôlêk vê ek yêlô.'

12 * "Ma dontom ôpêŋ hanaŋ, 'Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô nena yahathôŋ mólô paliŋ.'

13 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô takatu ba elanjô anêŋ abô nena, "Môlô miŋ oyala waklavôŋ atu ba Anyô Bêŋ tem endelêm ami. Ba intu noyabiŋ am."

Abô loŋ kapô hathak ñê ku eyabiŋ valuseleŋ
(Luk 19:11-27)

14 "Nodaŋô abô doho imbiŋ. Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm anyô te hadum ek ni loŋ buyaŋ ba halam anêŋ ñê ku êlêm ek nêm nômkama êndêŋ i ek neyabiŋ.

15 *Yani hik valuseleŋ sam hatôm thêlônij auk lôk iniŋ ku ba hêv valuseleŋ 5,000 hadêŋ anyô te, ma 2,000 hadêŋ anyô yanj, ma 1,000 hadêŋ anyô te ma hi.

16 Kether oyan ma ôpatu ba hawa 5,000 hi hadum ku hathak ma havôv 5,000 hayô hamô loŋ havinj.

17 Ma yaŋ atu ba hawa 2,000 hi hadum aêŋ ba havôv 2,000 hayô hamô loŋ havinj.

18 Ma ali atu ba hawa 1,000 hi halav lôv ba havuŋ halôk.

19 "Wak doho hale ba hi ma ñê êŋ iniŋ anyô bêŋ havôhalêm. Ma halam i ek endanjô iniŋ ku anêŋ lavôŋ.

20 Ma ali atu ba hawa 5,000 lôk 5,000 hayô hamô loŋ havinj halêm ma hanaŋ, 'Anyô bêŋ, bôk hôev 5,000 ek yayabiŋ. Nôŋgô! Lék yahavôv 5,000 hayô hamô loŋ havinj.'

21 * "Ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ, 'Mavi anôŋ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lék hoyabiŋ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêŋ anôŋ êndêŋ o ek oyabiŋ. Ôlêm ek alai leŋiŋmavi imbiŋ il!'

22 "Ma ôpatu ba hawa 2,000 halêm ma hanaŋ nena, 'Anyô bêŋ, bôk hôev ya 2,000 ek yayabiŋ. Nôŋgô! Lék yahavôv 2,000 hayô hamô loŋ havinj.'

23 "Ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ 'Mavi anôŋ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lék hoyabiŋ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêŋ anôŋ êndêŋ o ek oyabiŋ. Ôlêm ek alai leŋiŋmavi imbiŋ il!'

24 "Êŋ ma ali atu ba hawa 1,000 halêm ma hanaŋ, 'Anyô bêŋ, yahayala nena o ma anyô malem thêlêv. Hothak holav nôm hêk ku kapô atu ba miŋ hovatho ami. Ma pik atu ba anyô yanj hapaliv yanvêk

* 25:11: Luk 13:25-27 * 25:12: Mat 7:23 * 25:13: Mat 24:42 * 25:15: Lom

12:6 * 25:21: Mat 24:45-47; Luk 16:10

halôk ma hothak howa anêj anôñ.

25 Yahakô ba yahavun anêm 1,000 atu halôk pik. Nôñgô! Anêm valuseleñ êntêk.'

26 "Ma anyô bêj hanan viyan, 'O anyô vau kambom! Hôyê yenañ ku aisê ba intu honañ aêj?

27 Aisê ka miñ hotak yenañ valuseleñ halôk unyak valuseleñ ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak loñbô ma tem yanja doho êyômô loñ imbiñ.'

28-29* "Ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenañ nômkama ba habitak bêj, êj ma tem yatak doho êyômô loñ imbiñ ba yanêm êndêj ôpêj ba anêj tem imbitak bêj anôñ. Ma ôpatu ba miñ hadum ku hathak yenañ nômkama ami, êj ma tem yanêm dokte atu ba havalon loñ vê ênjêk yani. Ba intu noja 1,000 atu vê ênjêk ôpêj ba nônêm êndêj ôpatu ba hawa 10,000.

30* Ma nônêm ôpêj vê ba ni loñ momañiniñ. Loñ êj ma tem nedan kambom ba nesan veniñbôlêk ôdôñ loñ."

Abô loñ kapô hathak boksip lôk bokmeme

31* "Anyô Anêj Nakadun atu ma tem êlêm imbiñ deda lôkmañgiñ lôk aŋela ma tem êndôk êmô biñ ek endanô avômalô inij abô êtôm kir.

* 25:28-29: Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18

* 25:31: Mat 16:27; 19:28 * 25:32: Ese 34:17; ALK 20:11-13 * 25:35: Ais

58:7 * 25:40: Snd 19:17; Mat 10:42; Mak 9:41

32* Tem nesak dontom ba ini êndêj yani ma embaki vose ni ôdôñ ju êtôm boksip-sip anêj alañ hathak hik boksip-sip sam ba êmô buyañ ma bokmeme êmô buyañ.

33 Ma yani tem etak boksip-sip êmô bañ vianôj ma bokmeme êmô bañ viken.

34 "Êj ma tem enaj êndêj avômalô takatu ba êmô bañ vianôj nena, 'Môlô nôlêm! Wakamik bôk hadum mavi hadêj môlô. Nôlêm noja loñ lôkliñyak atu ba Wapômbêj la-havinj nêm êndêj môlô. Sêbôk ba yani hapesañ pik lukmuk, ma hapesañ loñ êj êk môlô.

35* Yahama kisi ma môlô ôêv nôm hadêj ya, ma yahathakmuniñ ma ôêv ñañ hadêj ya, ma ya anyô loñ buyañ ma owa ya thô.

36 Ya sôp mi ma ôêv sôp hadêj ya, yahapôm lijin ma oyabiñ ya, yahamô koladôñ ma ôlêm ôyê ya. Aêj ba nôlêm noja loñ lôkliñyak atu!"

37 "Ma avômalô thêthôj tem nenañ injik liñ, 'Anyô Bêj, aŋgê te ma yêlô ayê homa kisi ba yêlô êv nôm hadêj o ma hothakmuniñ ba yêlô êv ñañ hadêj o?

38 Aŋgê te ma o anyô loñ buyañ ba yêlô awa o thô ma o sôp mi ba yêlô êv sôp hadêj o?

39 Aŋgê te ma hôpôm lijin ba yêlô ayabiñ o lôk ayê hômô koladôñ ba yêlô athôk ayê o?"

40* "Ma Kin tem enaj êndêj

* 25:30: Mat 8:12; Luk 13:28

* 25:35: Ais

i, 'Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô! Mólô bôk udum nôm takêŋ hadêŋ yenaŋ avômalô takatu ba athêŋ mi, êŋ ma hatôm udum hadêŋ ya.'

⁴¹ * "Yôv ma tem enaŋ êndêŋ avômalô takatu ba iminj baŋ viken nena, 'Mólô nu! Wapômbêŋ lêk hêv malain hadêŋ mólô ba unu loŋ atum hathaŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ. Bôk ebaŋ yôv ba hamô ek Sadaŋ lôk anêŋ ñê ku nêndôk.

⁴² Sêbôk ba yahama kisi ma miŋ ôev nôm hadêŋ ya ami, ma yahathakmuniŋ ma miŋ ôev ñaŋ hadêŋ ya ami.

⁴³ Ma ya anyô loŋ buyaŋ ma miŋ owa ya thô ami, ma ya sôp mi ma miŋ ôev sôp hadêŋ ya ami. Yahapôm lijin ba yahamô koladôŋ ma miŋ oyabiŋ ya ami. Ba intu mólô nu loŋ atum êŋ.

⁴⁴ "Ma tem nenaŋ, 'Anyô Bêŋ, aŋgê te ma yêlô ayê homa kisi, mena hothakmu-niŋ mena o anyô loŋ buyaŋ, mena o sôp mi, mena hôpôm lijin, mena hômô koladôŋ, ba miŋ yêlô êv o sa ami?'

⁴⁵ "Ma tem enaŋ nena, 'Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô! Mólô miŋ bôk udum nôm takêŋ hadêŋ yenaŋ avômalô takatu ba athêŋ mi te ami. Êŋ ma hatôm udum nôm êŋ hadêŋ ya.'

⁴⁶ * "Aêŋ ba avômalô takêŋ tem ini ek neja vovaŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma

dointom avômalô thêthôŋ tem ini ek neja lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ."

26

Nê bêŋbêŋ êbôlêm auk ek ni-jik Yisu vônô

(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

¹ Yisu hanaj abô nômbêŋ êŋ yôv ma hanaj hadêŋ anêŋ ñê ku nena,

² * "Mólô oyala nena wak ju hêk denaŋ ma waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Hale ba Hi* tem êyô. Waklavôŋ êŋ ma tem netak ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu êndôk avômalô doho bahenjîŋ ek nijik ya vônô esak a."

³ Ma ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ ñê bêŋbêŋ ethak dointom halôk anyô bêŋ habôk da Kaiapas anêŋ unyak.

⁴ Ma êbôlêm lonjôndê ek ne-sau Yisu ba nebalonj ek nijik yani vônô.

⁵ Ma thêlô enaŋ, "Lêk ma waklavôŋ matheŋ ba intu natak ku êŋ ênjêk vêmam. Yakô avômalô tem leŋiŋmaniŋ ba nijik vovak."

Avi te hangasô nôm ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk

(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

⁶ Wak êŋ ma Yisu hamô Sa-mon anêŋ unyak anêŋ Betani. Sêbôk ma ôpêŋ hapôm palê lepla ma dointom bôk mi.

⁷ * Ma thai lôk Yisu ma anêŋ ñê ku eyaŋ nôm denaŋ ma avi te halêm unyak kapô. Ma

* 25:41: Mat 7:23

* 25:46: Dan 12:2; Jon 5:29

* 26:2: Kis 12:1-27; Mat 20:18

* 26:2: Sêbôk Wapômbêŋ anêŋ aŋela hik Ijip iniŋ apenena môŋ vônô. Ma Isael ma hale ba hi ba miŋ hik te vônô ami.

* 26:7: Luk 7:37-38

hawa kolopak valu te ba thapuk ba nôm ôv mavi hamô kapô ba anêj vuli ma bêj anôj. Ma avi atu hi hañgasô nôm ôv mavi êj hayô hamô Yisu wakadôk.

⁸ Nê ku êyê nôm êj ma leñijmanij ba enaç, “Aisê ka habulij nôm ôv mavi êj hi oyaç?

⁹ Hatôm nêm ek anyô yan nêm vuli ma naja valuselej bêj esak ek nanêm avômalô siv sa.”

¹⁰ Yani halañô thêlônij abô êj ma hanaj, “Aisê ka môlô ôev malaij hadêj avi êntêk? Yani hadum nôm mavi anôj hadêj ya.

¹¹ *Avômalô siv tem nêmô imbiñ môlô êtôm wak nômbêj intu sapêj. Ma doñtom tem miñ yamô imbiñ môlô sawa daim ami.

¹² Avi êntêk hañgasô nôm ôv mavi hayô hamô ya ek epe-saç yaleñiyñkupik ek nedav ya.

¹³ Odañô! Yanaç avanôj êndêj môlô! Pik nômbêj atu ba enaç yenaç Abô Mavi bêj haverj, ma tem nenaç esak nôm atu ba avi êntêk lêk hadum imbiñ ek avômalô leñijimbi yani.”

Judas habutij abô ek nêm Yisu êndêj ñê bêj bêj

(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

¹⁴ Judas Iskaliot ma ñê ku laumiñ ba lahayuju takatu te ma yani hi hadêj ñê bêj bêj êbôk da

¹⁵ *ma hanaj hik i liñ, “Yanêm Yisu êndêj môlô, ma

tem nônêm malê te êndêj ya?” Ma ekatuñ valuselej seleva hatôm 30 ba êv hadêj yani.

¹⁶ Êj ma Judas habôlêm lonjôndê ek nêm Yisu êndôk thêlô bahenij.

Yisu hayaç nôm waklavôj Hale ba Hi haviñ anêj ñê ku
(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13,21-23; Jon 13:21-30)

¹⁷ *Waklavôj anêj athêj nena Eyaç Polom Yis Mi anêj wak te môj hayô. Ma ñê ku i hadêj Yisu ma enaç hik yani liñ, “Lemhavinj yêlô ana unyak alê ek napôpêk nôm leñijimbi waklavôj Hale ba Hi êndôk?”

¹⁸ Ma yani hanaj, “Môlô unu malak bêj kapô ba ôpôm ôpatu ma nonaç êndêj yani nena, ‘Kêdôñwaga hanaj nena anêj waklavôj atu ma lêk habobo. Ma yani lôk anêj ñê ku tem nêlêm anêm unyak ek leñijimbi waklavôj Hale ba Hi.’”

¹⁹ Ma ñê ku idum hatôm atu ba yani hanaj ba thêlô i êpôpêk waklavôj Hale ba Hi anêj nôm.

²⁰ Bôlôvôj ma Yisu hayaç nôm hamô haviñ anêj ñê ku laumiñ ba lahayuju takatu

²¹ ma hanaj, “Yanaç avanôj êndêj môlô nena môlô te tem enaç ya bêj.”

²² Nê ku kapôlôñij malaij kambom ba thêlô tomtom enaç, “Anyô Bêj, ya mi! Aêj e?”

²³ *Êj ma Yisu hanaj nena, “Ôpatu ba hatak banj halôk

* 26:11: Lo 15:11

* 26:15: Sek 11:12; Mat 27:3

* 26:17: Kis 12:14-20

* 26:23: Sng 41:9

belev haviŋ ya intu tem enaŋ ya bēŋ.

²⁴ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma doŋtom alikakna. Malaiŋ bêŋ ek ôpatu ba hanaj Anyô Anêŋ Nakaduŋ bêŋ. Talêbô miŋ bôk havathu ami, eŋ ma mavi ek ôpêŋ!"

²⁵ Ma Judas, ôpatu ba tem enaŋ Yisu bêŋ, hanaj hik liŋ nena, "Kêdôŋwaga, ya mi! Aêŋ e?" Ma Yisu hanaj, "Hatôm intu honaŋ aêŋ."

Yisu hêv polom lo waiŋ leniŋimbîyani

(Mak 14:22-26; Luk 22:15-20; 1Ko 11:23-25)

²⁶ Thêlô eyaŋ nôm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma haya ba hêv hadêŋ anêŋ ñê ku ma hanaj, "Noja ba oŋgwaŋ. Êntêk ma yenaŋ vathiap."

²⁷ Vêm ma hawa tase lôk waiŋ ma hêv lamavi. Ma hêv hadêŋ thêlô ma hanaj, "Môlô sapêŋ nunum."

²⁸ *Êntêk ma yenaŋ thalaŋen atu ba tem engasô ek embak tabô imbiŋ Wapômbêŋ lôk avômalô pik êntêk ek nêm avômalô bêŋ anôŋ iniŋ kambom vê.

²⁹ Odanô! Yanaŋ êndêŋ môlô nena tem miŋ hatôm yanum waiŋ eŋ esak loŋbô ami endeba waklavôŋ eŋ hayô ma tem yanum waiŋ lukmuk êmô Wakamik anêŋ lon lôklinyak kapô."

³⁰ *Êv yeŋ te vêm ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanaj nena Pita tem enaŋ nena hathôŋ yani palinj
(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

³¹ *Ma Yisu hanaj hadêŋ anêŋ ñê ku, "Bôk eto hêk Wapômbêŋ anêŋ kapyâ nena, "Tem yangik boksipsip alanj vônô, ma boksipsip tem nêšôv mayaliv ba ini." *Sekalaia 13:7*

Ba intu yaô bôlôvôŋ ma tem môlô òŋgô nôm takatu ba tem êpôm ya. Ma môlô sapêŋ tem notak ya ma nôsôv mayaliv ba unu.

³² *Ma doŋtom hik ya liŋ hathak loŋbô, ma tem yamôŋ ba yana Galili vêm ka môlô nombeŋ ya yam."

³³ Ma Pita hanaj nena, "Dô! Thêlô sapêŋ etak o ba i, ma tem yamin imbiŋ o denaj."

³⁴ *Ma Yisu hanaj nena, "Ondaŋô! Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ o nena bôlôvôŋ êntêk ma tale miŋ halanj ami denaj, ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya palinj."

³⁵ Ma Pita hanaj, "Mi anôŋ! Ik ya vônô, ma miŋ hatôm yanaŋ nena yahathôŋ o palinj ami. Milôk!" Ma ñê ku sapêŋ enaŋ abô eŋ iyom.

Yisu hateŋ hamô Getsemani
(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

³⁶ Vêm ma Yisu lôk anêŋ ñê ku êyô lon atu ba elam nena

* **26:28:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16 * **26:30:** Luk 22:39; Jon 18:1

* **26:31:** Jon 16:32 * **26:32:** Mat 28:7,16 * **26:34:** Mat 26:69-75

Getsemani ma hanaj hadêj i, "Môlô nômô loj êntêk ma yana saka ek yatej mek."

³⁷ Ma hawa Pita lôk Sebedi nakaduñ luvi ba i. Ma yani kapô lêk malaiñ bomañ.

³⁸ *Ma hanaj hadêj thêlô, "Yakapôlôj lêk malaiñ bomañ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loj êntêk ma nônêm lêlê imbiñ ya."

³⁹ Ma hi daim dokte ma hêv yak ba thohavloma halôk pik. Ma hatej mek nena, "Yenaj Wakamik, lojôndê vi hamô, êj ma yaleñhavinj onja tase êntêk vê ênjêk ya. Ma doñtom miñ osopa yenaj yaleñhavinj ami. Mi, osopa oda anêm lemhavinj."

⁴⁰ Ma Yisu hale hi ma hayê njê ku takatu ma lêk êk sôm. Êj ma hanaj hik Pita linj, "Aisê? Môlô miñ hatôm nônêm lêlê imbiñ ya êtôm wakma te ami e?"

⁴¹ Nômô lêlê ba notej mek ek miñ nônêm yak ba nundum kambom ami. Kapô lahavinj indum mavi ma doñtom auk ma pulusikna ba miñ hatôm indum ami."

⁴² Ma havôhi hathak lojôbô ma hatej mek nena, "Wakamik, lemhavinj malaiñ bêj êntêk êpôm ya, êj ma mavi. Ma tem yandum êtôm honañ."

⁴³ Ma halehi hathak lojôbô ma hayê thêlô êk sôm denaj ek malê nena maleñj hayañ ba miñ hatôm nêmô lêlê ami.

⁴⁴ Ma hatak thêlô ma havôhi hatej mek bô atu

bôlôj te lu hathak lojôbô.

⁴⁵ Vêm ma halehi hadêj anêj njê ku ma hanaj, "Môlô ôk sôm ba owa lovak denaj e? Odañô. Wakma lêk habobo ek netak ya Anyô Anêj Nakaduñ atu êndôk njê kambom baheñinj.

⁴⁶ *Aêj ba numbiyô ek alôana! Ônjô! Ôpatu ba tem enaj ya bêj lêk halêm yôv!"

Evalon Yisu

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:1-11)

⁴⁷ Yisu hanaj abô denaj ma Judas hayô. Yani ma njê ku lauminj ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêj anôj êlêm ivij yani ba ewa bij vovak lôk okdiba. Njê takêj ma njê bêjbêj êbôk da lôk avômalô inij njê bêjbêj êv thêlô ba êlêm.

⁴⁸ Ôpatu ba tem enaj Yisu bêj bôk hik lavôñij te thô hadêj i nena, "Ôpatu ba yahalinju, êj ma Yisu ba nobalonj!"

⁴⁹ Ma ôpêj hi kethej hadêj Yisu ma hanaj, "Kêdôñwaga, bôlôvôj mavi." Ma haliñu yani.

⁵⁰ Ma Yisu hanaj, "Aiyanj, undum ku atu ba hôlêm hathak." Ma njê takatu ba êlêm havinj Judas i ma evalon Yisu ba ewa ba i.

⁵¹ *Ma anyô te atu ba hamij havinj Yisu hadadi anêj bij vovak ma hale anyô bêj habôk da anêj anyô ku te limbuk vi vê.

* 26:38: Jon 12:27

* 26:46: Jon 14:31

ALK 13:10

* 26:51: Jon 18:26

* 26:52: Stt 9:6;

52 *Ma Yisu hanaŋ, “Otak anêm biŋ êndôk anêŋ lonj esak lonjbô! Ôpatu ba hik vovak hathak biŋ, ma biŋ êŋ tem enjan yani vônô.

53 Lemimbi! Yahalaŋ hadêŋ Wakamik ma kethen ma yani tem nêm aŋela vovak ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju ma doho imbiŋ ba nêlêm ek nênêm ya sa.

54 Ma doŋtom abô atu ba bôk hêk Wapômbêŋ anêŋ kapyä tem injik anôŋ aisê? Wapômbêŋ anêŋ kapyä hanaŋ nena nôm takêŋ tem épom ya.”

55 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu nena, “Ya ma anyô kambom anôŋ ba intu owa biŋ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobaloŋ ya e? Aisê? Wak nômbêŋ intu ma yahadôŋ avômalô hamô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ma miŋ ovaloŋ ya ami eka?

56 Ma doŋtom nômkama takêntêk ba lêk habitak ek plopet iniŋ abô takatu ba bôk eto injik anôŋ.” Êŋ ma anêŋ ñêku sapêŋ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

Yisu hadum abô
(Mak 14:53-65; Luk 22:54-71; Jon 18:13-24)

57 Nê takatu ba evaloŋ Yisu ewa ba i Kaiapas anêŋ unyak, ôpêŋ ma anyô bêŋ habôk da. Nê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk ñê bêŋbêŋ ethak doŋtom ba êmô lonj êŋ.

* 26:55: Luk 19:47; 21:37

* 26:61: Jon 2:19-21
7:13; Mat 24:30

58 Ma Pita hasopa Yisu haveŋ yam ma doŋtom haveŋ daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêŋ habôk da anêŋ badêŋ kapô. Ma hi halôk hamô havinj sôp bidoŋ ek ênje nena malê intu tem imbitak.

59 Nê bêŋbêŋ êbôk da lôk Sanhedlin sapêŋ* êbôlêm avômalô doho ek nenaŋ abôyaŋ esak Yisu ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô.

60 Anyô bêŋ anôŋ êlêm ma enaŋ abôyaŋ hathak yani, ma doŋtom thêlô miŋ épom Yisu anêŋ kambom te ek nijik yani vônô ami. Êŋ ma anyô ju êlêm

61 *ma enaŋ, “Anyô êntêk bôk hanaŋ yôv nena, ‘Yahatôm yandiniŋ Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak lonjbô.’”

62 Êŋ ma anyô bêŋ habôk da haviyô hamîŋ ma hanaŋ hik Yisu liŋ nena, “Anyô ju êntêk lêk enaŋ o bêŋ yôv ma o bônôŋ eka? O abô mi e?”

63 *Ma doŋtom Yisu bônôŋ iyom. Ma anyô bêŋ habôk da hanaŋ hadêŋ Yisu, “Yanaŋ êndêŋ o! Ondam Wapômbêŋ lôkmala atu anêŋ athêŋ ba onaŋ êndêŋ yêlô nena, ‘O ma Mesia, Wapômbêŋ anêŋ nakaduŋ atu e?’”

64 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Oda honaŋ aêŋ. Ma yanaŋ abô te imbiŋ êndêŋ môlô sapêŋ nena wak te am ka tem môlô ôŋgô Anyô

* 26:59: Elam iniŋ kaunsil nena ‘Sanhedlin’.

* 26:63: Ais 53:7; Mat 27:12 * 26:64: Sng 110:1; Dan

Anêj Nakadun atu tem êmô Wapômbêj Lôklinyak Anôj banj vianôj ba tem êyô êmô buliv ba êlêm."

65 *Ma anyô bêj habôk da halanô abô êj ma hakakavij anêj kwêv ma hanaj, "Lêk yôv! Ôpentek habulin Wapômbêj anêj athêj ba hanaj nena yanida ma hatôm Wapômbêj ba môlô lêk olañô abô êj yôv! Aisê ka alalô leñinjavij nadanô abô doho imbiñ?"

66 *Môlônim auk aisê? Yandum malê te?" Ma thêlô enaj, "Yani hanaj abôma hathak Wapômbêj ba intu ema."

67 *Êj ma thêlô êsôvwapôk hathak Yisu thohavloma ma êpêñ yani. Ma doho epetav yani

68 ba enaj, "O ma Mesia e? O plopet te ma onaj êndêj yêlô nena opalê intu hik o?"

Pita hanaj nena hathôj Yisu palij

(Mak 14:66-72; Luk 22:55-62; Jon 18:15-18,25-27)

69 Pita hamô unyak atu anêj badêj kapô ma avi ku te halêm hadêj yani ma hanaj, "O êntek intu bôk hovenj havij Yisu anêj Galili."

70 Ma Pita hanaj, "Injo! Yahathôj abô intu ba honaj palij!" Ma avômalô sapêj elanô anêj abô.

71 Pita hi badêj abôlêk ma avi ku yañ hayê ma hanaj hadêj avômalô, "Anyô êntek

bôk hamô havij Yisu anêj Nasalet."

72 Ma Pita halam Wapômbêj anêj athêj ba hanaj hathak lonjbô, "Mi anôj! Yahathôj ôpentu palij!"

73 Vêm ma njê takatu ba imij badêj kapô êlêm hadêj Pita ma enaj, "Môlô lemim-selo dontom ba intu o ma Yisu anêj anyô te."

74 Ma dontom Pita hanaj, "Ya miñ yahanañ abô avanôj ami, êj ma tem Wapômbêj nêm vovaj êndêj ya. Yahalam Wapômbêj anêj athêj ba yahanañ nena yahathôj ôpentu palij!" Kethen oyan ma tale halanj.

75 *Ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanaj hadêj yani nena, "Tale miñ halañ ami denaj, ma tem onaj êtôm bôlôj lô nena hôthôj ya palij." Êj ma Pita hale yain ma lahiki ba halanj bêj.

27

Ewa Yisu ba i hadêj Pailat
(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

1 Lôkbôk momañiniñ ma njê bêjbêj êbôk da sapêj lôk avômalô Isael inij njê bêjbêj ethak dontom ma ibutij abô ek nijik Yisu vônô.

2 Ma ekak bañ luvi lusu ma ewa ba i hadêj Pailat, anyô Lom atu ba hayabiñ Judia.

Judas hama

(Ap 1:18-19)

3 Judas ôpatu ba hanaj Yisu bêj halanô nena lêk idum

* 26:65: Mat 9:3; Jon 10:33

* 26:66: Wkp 24:16; Jon 19:7

* 26:67: Ais 50:6;

53:5 * 26:75: Mat 26:34

abô yôv ek nijik Yisu vônô. Èj ma lahiki bêj ba hi hêv valuseleñ 30 seleva takatu hadêj ñê bêjbêj êbôk da lôk avômalô iniñ ñê bêjbêj hathak lojôbô

⁴ ma hanan, “Lêk yahadum kambom hathak yahanaj ôpatu ba kambom mi bêj.”

Èj ma thêlô enaç, “Oda anêm malaiñ ma miñ yêlôaniñ ami.”

⁵* Ma Judas hakaliv valuseleñ seleva takêj hayô unyak matheñ kapô ma hi havaklôk ba hama.

⁶ Ma ñê bêjbêj êbôk da isup valuseleñ seleva takêj ba enaç, “Valuseleñ êntêk ma valuseleñ êv ek nijik anyô vônô esak. Ba intu abô balabuñ hanañ nena valuseleñ takêj ma miñ nandô êmô imbiñ unyak matheñ anêj valuseleñ ami.”

⁷ Ma thêlô ibutiñ abô ek nêñêm anyô hapesañ uñ anêj pik bute vuli ek nedav avômalô loj buyañ ênjêk.

⁸ Ma avômalô elam pik êj nena “Eñgasô Thalaleñ” ek malê nena ewa valuseleñ ek nijik anyô yañ vônô esak.

⁹⁻¹⁰* Ba intu Wapômbêj anêj abô hik anôj ba hanañ hadêj plopet Jelemaia nena, “Thêlô ewa valuseleñ ba êv anyô hapesañ uñ anêj pik bute vuli hatôm atu ba Wapômbêj hanañ hadêj ya.

Valuseleñ êj ma avômalô Israel elam hatôm yani

anêj vuli ba êv ek nijik yani vônô.” *Sekalaia 11:12-13*

Yisu hadum abô hathak Pailat

(Mak 15:2-15; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16)

¹¹ Yisu hamiñ anyô bêj Pailat thohavloma, ma Pailat hanañ, “O ma avômalô Islael iniñ kiñ e?” Ma Yisu hanañ nena, “Intu êj, hatôm intu honaç.”

¹²* Ñê bêjbêj êbôk da lôk avômalô iniñ ñê bêjbêj ibi Yisu liñkupik hathak abô lomaloma.

¹³ Èj ma Pailat hanañ, “Aisê! Miñ holanjô iniñ abô ami ma o bôñôj eka?”

¹⁴ Ma dojtom yani bôñôj iyom ma miñ hanañ iniñ abô viyañ ami. Ba intu Pailat hasoñ kambom.

¹⁵ Waklavôj Hale ba Hi nômbêj intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôj te anêj athêj ek Pailat nêm vê. Ma Pailat hathak hêv ôpêj vê.

¹⁶ Sondabêj êj ma anyô te anêj athêj nena Yisu Balabas hamô koladôj. Ma avômalô bêj anôj eyala ôpêj.

¹⁷ Aej ba avômalô sapêj ethak dojtom ma Pailat hanañ hik thêlô linj, “Yatak opalê te êndêj mólô, Balabas mena Yisu atu ba elam nena Mesia?”

¹⁸* Pailat hayala nena ñê bêjbêj êbôk da lôk ñê bêjbêj lenjindañ hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanañ aej.

* **27:5:** Mat 26:14-15 * **27:9-10:** Jer 19:13; 32:6-9 * **27:12:** Ais 53:7 * **27:18:** Jon 11:47-48; 12:19

¹⁹ Pailat halañô abô denaj ma yanavi hêv abô hadêj yani ba hanaj, “Bôkam ma yahayê niavinj te ba yahakô kambom. Aêj ba miñ undum nômlate êndêj anyô thêthôj intu ami.”

²⁰ Ma donjom nê bêjbêj êbôk da lôk nê bêjbêj êlôk avômalô leñij ek nendam Balabas ma nenañ êndêj Pailat nena nijik Yisu vônô.

²¹ Aêj ba Pailat hanaj hik thêlô liñ, “Yatak anyô ju êntêk yañ sê?” Ma avômalô elam, “Balabas.”

²² Ma Pailat hanaj hik thêlô liñ hathak loñbô nena, “Ma Yisu atu ba elam nena Mesia, yandum ôpêj aisê?” Ma sapêj elam nena, “Nijik vônô esak a!”

²³ Ma Pailat hanaj, “Eka? Yani hadum malê kambom?” Ma donjom thêlô elam lôklala hathak loñbô nena, “Nijik vônô esak a!”

²⁴ *Pailat halanjô thêlôniñ kaêk ma hayê nena vovak bêj hadum ek imbitak ba anêj ku êj tem miñ hik anôj ami. Êj ma yani hawa ñaj ma hathik bañ hamiñ avômalô maleñij ma hanaj nena, “Ôpentêk hama, ma môlôda unim malaiñ ma miñ yenaj malaiñ ami!”

²⁵ *Ma avômalô sapêj enaj viyanj, “Yô! Yêlô lôk yêlôaniñ avômena inij malaiñ!”

²⁶ Êj ma Pailat hatak Balabas ba hi. Ma hanaj ek nebali Yisu esak yak lôkmañgiñ vêm ma hatak

halôk nê vovak bahanj ek nijik vônô esak a.

Nê vovak enaj abôma hathak Yisu
(Mak 15:16-20; Jon 19:2-3)

²⁷ Pailat anêj nê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêj unyak badêj kapô. Ma elam nê vovak sapêj êlêm ethak donjom ba ekalabu yani siñ.

²⁸ *Ma ibi anêj nômkama thô ba hamiñ liñ popam. Ma ewa kiñ anêj kwêv thalaleñ daim te ma ik hathak yani.

²⁹ Ma ewa yak lôkmañgiñ atu ba epesaj hatôm kiñ inij kuluñ ma ik halôk wakadôk. Ma etak kôm halôk yani bañ vianôj ba havaloj hatôm kiñ inij kwandinj. Ma thêlô elek veñiñdôj lêlô hadêj yani ma enaj abôma nena, “Waklêvôj mavi, avômalô Israel inij kiñ!”

³⁰ *Ma vi êsôvwapôk hathak yani ma vi ewa kwandinj atu ba ik wakadôk hathak.

³¹ Ma enaj abôma hathak yani vêm ma ibi kwêv thalaleñ atu thô ma ik yanida anêj kwêv daim hathak loñbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a
(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

³² Ewa ba i ma êpôm anyô Sailini te ba anêj athêj nena Saimon halôk loñjondê. Ma êpôviñ ôpêj ek enja Yisu anêj alovalañjasiñ.

³³ Êj ma thêlô i êyô loj te anêj athêj nena Golgota,

athêŋ êŋ anêŋ ôdôŋ nena Loŋ Leŋkadôk Lokwaŋ.

34 *Loŋ êŋ ma thêlô ewa waiŋ ba eyelaŋ nôm maniŋ te halôk ma êv hadêŋ yani ek inum ek miŋ vovaj bêŋ anôŋ ami. Yani hanum dokte iyom ma hadô.

35 *Êŋ ma thêlô ik yani loŋ hathak a. Vêm ma ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anêŋ kwêv lo sôp.

36 Vêm ma êlôk êmô ma eyabiŋ iniŋ ku êŋ.

37 Yani wakadôk vuliŋ ma eto abô atu ba idum anêŋ abô ñama hathak ba eto nena,

ÔPÊNTÊK MA YISU, AVÔMALÔ ISLAEL INIÑ KIN

38 *Ma êthôkwêŋ anyô vani lokwanju haviŋ. Êthôkwêŋ yaŋ haminj Yisu baŋ vianôŋ, ma yaŋ haminj baŋ vikeŋ.

39 *Ma avômalô takatu ba elom loŋôndê êŋ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuniŋ leŋiŋkadôk

40 *ba enaŋ, “O atu ba honaŋ nena tem undiniŋ Wapômbêŋ anêŋ unyak mathenj ma ondav esak loŋbô êtôm wak lô iyom e? Êŋ ma nêm oda bulubiŋ! O ma Wapômbêŋ anêŋ Nakadunj, e? Êŋ ma otak alovalanjaŋsiŋ ma ôlêm pik!”

41 Ma ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk avômalô iniŋ ñê bêŋbêŋ, thêlô enaŋ abôma haviŋ ba enaŋ,

42 “Ôŋgô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubiŋ, ma doŋtom miŋ hatôm nêm yanida bulubiŋ ami eka? Yani ma Islael iniŋ kin e? Êŋ ma etak alovalanjaŋsiŋ ba êlêm pik ek alalô nagê ba nanêmimbij yani!

43 *Ôpêŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ba hanaj, ‘Ya Wapômbêŋ anêŋ Nakadunj’. Yôv! Alalô nagê! Wapômbêŋ lahavinj nêm yani bułubiŋ e?”

44 Ma anyô kambom ju atu ba imiŋ alovalanjaŋsiŋ haviŋ yani enaŋ abôma haviŋ.

Yisu hama
(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

45 Waklêvôŋ biŋ ma momaŋiniŋ hayô pik sapêŋ vôv ba hêk aleba hayô 3 kilok.

46 *Habobo 3 kilok ma Yisu halam lôklala nena, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êŋ anêŋ ôdôŋ aêntêk, “Yenaj Wapômbêŋ, yenaj Wapômbêŋ, aïsê ka hôdô ya?”

47 Ma avômalô vi atu ba imiŋ loŋ êŋ elanjô abô êŋ ma enaŋ, “Yani halam Elia!”

48 *Kethenj oyaŋ ma ñê êŋ te hi ma hawa kapôk ba hassoj halôk waiŋ maniŋ. Ma hathôkwêŋ kapôk êŋ hathak apiyak te ba hêv hadêŋ yani ek inum.

49 Ma anyô vi enaŋ, “Dô! Alalô nagê vêmam! Yakô Elia tem êlêm nêm yani bulubiŋ la?”

* 27:34: Sng 69:21 * 27:35: Sng 22:18

109:25 * 27:40: Mat 26:61; Jon 2:19

* 27:48: Sng 69:21

* 27:38: Ais 53:12 * 27:39: Sng 22:7;

* 27:43: Sng 22:8 * 27:46: Sng 22:1

50 Ma yani halam kaêk lôklala hathak lonjbô ma hatak dahô ba hi ma hama.

51 *Ma sôp bêj atu ba hamiñ unyak mathenj ek hayañ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vulinj ba hayô vibinj. Ma duviañ hayôkwij pik ma valu hapupup nenanena.

52-53 Ma siô abôlêk hakyav. Ma avômalô mathenj sêbôk atu ba ema ma Wapômbêj hik i liñj ba etak siô ma iviyô hathak lonjbô. Ma eyabinj Yisu anêj haviyô hathak lonjbô, êj ma thêlô lôkthô i unyak mathenj Jelusalem. Ma avômalô bêj anôj êyê i.

54 Ma anyô vovak laik lôk njê vovak takatu ba eyabinj Yisu êmô êyê duviañ lôk nôm takatu ba habitak. Êj ma thêlô êkô kambom ba enañ nena, “Avanôj biñj, ôpêntêk ma Wapômbêj anêj Nakaduj anôj!”

55-56 *Ma Malia anêj Magadala, ma Malia Jems lo Josep iniñ talêbô, ma Sebedi anêj nakaduj luvi iniñ talêbô, thêlô lôk avi bêj anôj imin daim dokte ba êyê. Avi takêj bôk etak Galili ma evenj havinj Yisu ek êv yani sa.

Elav Yisu

(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

57-58 *Yañsiñ ma anyô lôk valuselenj bêj te anêj Alimatisa ba anêj athêj nena Josep halêm hayê Pailat. Yani bôk

halanjô Yisu anêj abô ba hasopa ba intu hi hanañ hadêj Pailat nena, “Hatôm yanja Yisu anêj kupik e?” Êj ma Pailat hanañ hadêj njê vovak ba êv hadêj Josep.

59 Ma Josep hawa Yisu liñkupik ba havuliv siñ hathak sôp thapuk mabuñ mavi te.

60 *Ma hawa Yisu liñkupik ba hi hadô hêk anêj siô lukmuk te. Siô êj ma elav valu abyaj ba epesaj ek nedav njê njama êndôk. Yôv ma habubi valu bêj te ba hik siô abôlêk siñ hathak ma hi.

61 Ma Malia anêj Magadala, thai lôk Malia yañ, êmô saku ma êyê siô êj.

Nê vovak eyabinj siô

62 Waklavônj êpôpêk nômkama Sabat lêk hale ba hi yôv. Ma haviyô hayañ ma njê bêjbenj êbôk da lôk njê Palisi i ek nêgê Pailat.

63 *Ma thêlô enañ, “Anyô bêj, yêlô leñhabi nena anyô abôyañ atu hamô lôkmala deñañ ma hanañ nena êtôm wak lô, ma tem nijik yani liñj ba imbiyô esak lonjbô.

64 “Ba intu nêm njê vovak ini ek neyabinj siô êtôm wak lô êj. Yakô yanida anêj njê ku ini neja anêj kupik vani ma nesau avômalô nena, ‘Wapômbêj lêk hik yani liñj ba haviyô hathak lonjbô.’ Abôyañ êj ma tem kambom anôj ek yañ môtj atu.”

* 27:51: Kis 26:31-33; Hib 10:19-20

21:22-23 * 27:60: Ais 53:9 * 27:63: Mat 12:40; 16:21; Mak 9:31; 10:33-34; Luk 9:22; 18:31-33; Jon 2:19-21

* 27:55-56: Luk 8:2-3

* 27:57-58: Lo

65 Èŋ ma Pailat hanaj hadêŋ thêlô, "Mavi. Noja ñê vovak doho ba unu ek nepesaj siô abôlêk êŋ ba majan."

66 Èŋ ma thêlô i ma ebalaŋ valu atu ba hamô siô abôlêk sin. Yôv ma thêlô enaŋ hadêŋ ñê vovak, "Môlô nômô ek noy-abinj siô êntêk."

28

Yisu haviyô hathak loŋbô

(*Mak 16:1-10; Luk 24:1-10; Jon 20:1-18*)

1 Sabat hale ba hi. Ma sonda êŋ anêŋ wak te môle hayô. Lôkbôk momanjiniŋ ma Malia anêŋ Magadala lôk Malia yan thai i ek nêgê siô.

2 Ma duviaŋ bêŋ hayô ek malê nena Anyô Bêŋ anêŋ ajela te halôk anêŋ leŋ ba halêm ba habubi valu bêŋ atu vê ma hayô hamô loŋ ba hamô.

3 Anêŋ thohavloma hatôm damak ma anêŋ kwêv ma tha-puk anêŋ dôdêŋ.

4 Ma ñê vovak êyê ba êkô kambom ba elowaliŋ. Ba êv yak êlôk êk êtôm ñê ñama.

5 Èŋ ma ajela hanaj hadêŋ avi ju êŋ, "Miŋ nôkô ami. Ya-hayala nena mamu ôbôlêm Yisu, ôpatu ba ik hathak a.

6 *Wapômbêŋ lêk hik yani liŋ yôv ba haviyô hathak loŋbô hatôm bôk ba hanaj. Yani miŋ hêk loŋ êntêk ami ma lêk hi yôv. Ma nôlêm ek òŋgô loŋ atu ba yani hêk.

7 Mamu kethenj ba unu nonaŋ êndêŋ anêŋ ñê ku

nena, 'Wapômbêŋ lêk hik yani liŋ hêk ñama ba haviyô hathak loŋbô. Ma lêk hamôŋ ek môle ba hi Galili. Ôyô loŋ êŋ ma tem nôpôm yani.' Abô êntêk intu yahalêm hathak.'

8 Avi ju êŋ elanjô abô êŋ ba êkô, ma doŋtom thai leŋiŋmavi anôŋ havinj. Ma thai etak siô ma elanvjn kethenj ba i ek nenaŋ abô êŋ êndêŋ anêŋ ñê ku.

9 Ma Yisu hapôm thai ma hanaj, "Lôkbôk mavi." Ma thai i evaloŋ vakapô ma êv yeŋ hadêŋ yani.

10 *Èŋ ma hanaj, "Mamu miŋ nôkô ami ma unu nonaŋ êndêŋ yenaj aiyan thêlô nena ini Galili. Loŋ êŋ ma tem thêlô nêpôm ya."

Nê vovak iniŋ abôyaŋ

11 Avi ju êŋ evenj denaŋ ma ñê vovak doho eyabiŋ siô êyô Jelusalem. Ma thêlô i hadêŋ ñê bêŋbêŋ êbôk da ma enaŋ abô hathak duviaŋ lôk ajela.

12 Ma ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk ñê bêŋbêŋ ethak doŋtom ma epesaj abô ek nêñem valuse-leŋ bêŋ anôŋ êndêŋ ñê vovak.

13 Ma thêlô enaŋ hadêŋ ñê vovak nena, "Môlô nonaŋ aêntêk êndêŋ avômalô, 'Yêlô ek sôm ba athôn palin ma Yisu anêŋ ñê ku êlêm hadêŋ bôlôvôŋ ma ewa anêŋ kupik vani.'"

14 Ma thêlô enaŋ abô doho haviŋ hadêŋ ñê vovak nena, "Anyô bêŋ Pailat halanjô abô hathak nôm êŋ, ma yêlô tem napesaj abô imbiŋ yani ek

* 28:6: Mat 12:40; 16:21 * 28:10: Mat 26:32

môlô miŋ nôpôm malaiŋ ami.”

¹⁵ Ma ñê vovak ewa valuse-
len ma idum hatôm atu ba ñê
bêybêy enaŋ. Ma abô êŋ intu
hi haveŋ Islael iniŋ loŋ sapêŋ
ba enaŋ aêŋ aleba lêk.

*Yisu hêv ku hadêŋ anêŋ ñê
ku*
(Mak 16:14-18; Luk 24:36-
49; Jon 20:19-23)

¹⁶ *Nê ku laumiŋ ba la-
havute i Galili ma êyô dum-
lolê atu ba Yisu bôk hanan̄
yôv nena thêlô ini.

¹⁷ Thêlô êyê Yisu ma êv
yen hadêŋ yani. Ma doho
êthôŋ palin dokte ba leŋinhabi
nena, “Êntêk ma Yisu mena
mi e?”

¹⁸*Êŋ ma halêm ma hanan̄
hadêŋ i, “Wapômbêŋ hêv
athêŋ bêŋ hadêŋ ya ek
yayabiŋ leŋ lôk pik lôkthô.

¹⁹ *Aêŋ ba môlô unu
êtôm pik sapêŋ ma nundum
avômalô sapêŋ ba nimbitak
êtôm yenaŋ avômalô. Ma
nusik thêlô êndôk ɳaŋ esak
Wapômbêŋ lôk Nakadun̄ ma
Lovak Mathen̄ iniŋ athêŋ.

²⁰ Ma nôndôŋ thêlô ek
nesopa abô nômbêŋ atu ba
bôk yahêv hadêŋ môlô yôv.
Odanjô! Tem yamô imbiŋ
môlô êtôm wak nômbêŋ intu
sapêŋ endeba pik lo leŋ anêŋ
dan̄.”

* **28:16:** Mat 26:32 1:8

* **28:18:** Jon 13:3; Ep 1:20-22

* **28:19:** Mak 16:15-16; Ap

Abô Mavi atu ba Mak hato Abô mōŋ

Mak hato kypyā êntêk. Yani anēŋ athēŋ yan̄ nena Jon Mak. Yani ma anyô Israel te. Sêbôk atu ba Yisu hadum anēŋ ku hamô pik, ma Mak ma anyô muk denaŋ ba intu miŋ hi haviŋ Yisu ami. Yani halumbak bēŋ hamô Jelusalem ba intu halanjô abô hathak Yisu (Ap 12:12). Mōŋ anôŋ ma Pol lo Banabas i luvuluvu, ma ewa Mak haviŋ (Ap 12:25; 13:5; 13:13; 15:36-39; Kol 4:10; 2Ti 4:11). Haveŋ Yam ma Mak hamô haviŋ Pita hamô Lom. Pita bôk hayê Yisu anēŋ ku lôkthô hathak ma, ba intu hanaj̄ ba Mak hato.

Mak hik thô nena Yisu Kilisi ma Wapômbêŋ anēŋ Nakaduŋ ba havalon̄ Wapômbêŋ anēŋ lôklokwaŋ ba hadum nômbithi lomaloma hathak. Ma hato haviŋ nena Yisu halêm pik hatôm anyô ku te. Mak hayê malaiŋ lomaloma hapôm avômalô êvhaviŋ anēŋ Lom, ba intu hato kypyā êntêk ek embatho avômalô êvhaviŋ loŋ ek nimiŋ lôklokwaŋ. Mak hayê nena Yisu anēŋ lôklokwaŋ ma bêŋ anôŋ ba hamôŋ ek Sadan̄ anēŋ.

Hato kypyā êntêk hadêŋ sondabêŋ 55 mena 65 AD la.

* 1:3: Ais 40:3 * 1:4: Ap 13:24; 19:4
13:25

*Jon anyô hathik ɳaŋ
hapôpêk Yisu anêŋ loŋôndê
(Mat 3:1-12; Luk 3:1-17;
Jon 1:19-28)*

¹ Abô Mavi êntêk ma hathak Wapômbêŋ nakaduŋ Yisu Kilisi.

² Hatôm plopet Aisaia bôk hato aêntêk,
“Ondanjô! Tem yanêm yenaj̄ anyô ku te ek enja abô emôŋ ek o,

*ôpêŋ tem êpôpêk anêm
loŋôndê. Malakai 3:1*

³ *Kaék te halam haveŋ loŋ thiliŋ nena,
‘Nôpôpêk loŋôndê ek Anyô
Bêŋ êlêm,
ma nopesaŋ ba imbitak
thêthôŋ ek yani.’” Aisaia 40:3

⁴ *Aêŋ ba Jon anyô hathik ɳaŋ habitak anêŋ loŋ thiliŋ ba hanaj̄ ek avômalô nede kapôlônij̄ liliŋ ba nisik ɳaŋ ek Wapômbêŋ nêm iniŋ kam-bom vê.

⁵ Èŋ ma avômalô Judia lo Jelusalem sapêŋ ibi thêthô ba i hadêŋ yani ek enaŋ iniŋ kambom bêŋ. Ma Jon hathik i halôk ɳaŋ Jolodan̄.

⁶ *Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesaŋ hathak bok kamel vuluk ma havak bokŋôp epesaŋ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayaŋ kôm sopek lôk hanum biyo thôk.

⁷ *Ma hanaj̄ nena, “Ôpatu ba tem embeŋ ya Yam anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ ek yenaj̄. Yani ma anyô lôk athêŋ bêŋ ma ya ma yaônalôk

* 1:6: 2Kiŋ 1:8; Mat 11:8 * 1:7: Ap

ba intu miŋ hatôm yakôm ba yapole anêŋ vakapô bokŋôp anêŋ yak vê ami.

⁸ Yahathik mólô hathak ɳaj. Ma doŋtom yani tem isik mólô esak Lovak Matheŋ.”

Jon hathik Yisu
(Mat 3:13-17; Luk 3:21-22;
Jon 1:32-34)

⁹ Wak te ma Yisu hatak Nasalet anêŋ Galili ba halêm ma Jon hathik yani halôk ɳaj Jolodan.

¹⁰ Yisu haviyô anêŋ ɳaj kapô ma hayê leŋ hakyav ma Lovak Matheŋ halôk ba halêm ek yani hatôm menak bôbô.

¹¹* Ma abô te halêm anêŋ leŋ nena, “O ma yenâŋ Okna atu ba yaleŋhaviŋ. Yaleŋmavi anôŋ hathak o.”

Sadaŋ halôk Yisu la ek indum kambom

(Mat 4:1-11; Luk 4:1-13)

¹² Ma ketheŋ oyaŋ ma Lovak Matheŋ hêv Yisu vê hi lon thiliv.

¹³* Yisu hamô lonj êŋ hatôm wak 40, êŋ ma Sadaŋ hayô ba halôk yani la. Yani hamô havinj alim bomanj ma aŋela eyabiŋ yani.

Yisu anêŋ ku môŋ
(Mat 4:12-17; Luk 4:14-15)

¹⁴* Etak Jon halôk koladôŋ, êŋ ma Yisu hi Galili ma hananj Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ nena,

¹⁵*“Wakma lêk hayô yôv ba Wapômbêŋ anêŋ lon lôklinyak lêk habobo. Aêŋ

ba node kapôlômim liliŋ lôk nônêmimbij Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi!”

Yisu halam anyô ayova ek nesopayani

(Mat 4:18-22; Luk 5:1-11;
Jon 1:35-42)

¹⁶ Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêŋ daŋ ma hayê Saimon lo yanj Andulu. Thai ma ɳê ik alim ba lêk ekaliv yakseŋ haveŋ.

¹⁷ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thai, “Mamu nôlêm nosopa ya. Tem yandum ba mamu nôbôy avômalô êtôm ôvôv alim halôk yakseŋ.”

¹⁸ Ketheŋ oyaŋ ma thai êdô inij yakseŋ hamô ma esopa yani.

¹⁹ Yisu habup hathak vauna ma hayê Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nali ba êmô inij yeŋ ma idu inij yakseŋ titip.

²⁰ Hayê thai ma halam, êŋ ma êdô lambô Sebedi hamô yeŋ havinj anêŋ ɳê ku, ma i esopa yani.

Yisu hêv ɳgôk vê
(Luk 4:31-37)

²¹ Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ba êmô. Ma Sabat hayô ba Yisu hi unyak yeŋ ma hadôŋ avômalô.

²²* Thêlô elanjô anêŋ abô ba esonj kambom ma leŋinhabi nena yani miŋ hadôŋ i hatôm ɳê lôkauk hathak abô balabuŋ ami. Mi, hadôŋ i hatôm anyô lôk athêŋ bêŋ.

* **1:11:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; Mak 9:7 * **1:13:** Sng 91:11-13 * **1:14:**

Mak 6:17 * **1:15:** Mat 3:2 * **1:22:** Mat 7:28-29

23 Ma anyô te hamô unyak yen êj ba ñgôk lelaik hamô haviñ yani. Ma halam nena,

24 *“Yisu anêj Nasale, hôlêm ek udum malê êndêj yêlô? Hôlêm ek umbulinj yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêj anêj Anyô Mathen.”

25 Êj ma Yisu hathanj ñgôk êj ba hanaj, “O bônôj ma otak ôpêntu!”

26 *Ma ñgôk lelaik êj hayôkwiñ ôpêj kambom anôj ba hanjaliak ma hatak ôpêj ba hi.

27 Ma avômalô sapêj eson kambom ba enaj hadêj i, “Malê êntêk aej am? Yani hadôj auk lukmuk hatôm anyô lôk athêj bêj. Ma hanaj lôklokwañ hadêj ñgôk lelaik ma elanjô anêj abô ba esopa.”

28 *Ma abô hathak Yisu hanjviñ havenj Galili inij loj sapêj.

Yisu hadum avômalô lijinj bêj anôj mavi

(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Ma Yisu thêlô etak unyak yen, ma i Saimon lo Andulu inij unyak. Ma Jems lo Jon i ivinj.

30 Êj unyak, ma enaj hadêj Yisu nena Saimon yanavi hapôm lijinj vovanj ba hêk.

31 Ma Yisu hi hadêj avi êj ma havalonj banj ma hadadi haviyô. Êj ma lijinj hatak yani ma hapôpêk nôm ek thêlô.

32 Wak halôk abuk ma avômalô ewa ñê lôk lijinj lôk ñê takatu ba ñgôk habulinj i ba êlêm ek Yisu.

33 Lôk avômalô malak lôj êj sapêj êlêm ivinj ba êmô unyak anêj piklêvôj.

34 *Êj ma Yisu hadum avômalô lôk lijinj lomaloma bêj anôj mavi. Ma hêv ñgôk bêj anôj vê haviñ. Ñgôk takêj eyala nena yani intu opalê ba miñ hatak i ek nenañ abô ami.

Yisu da hi loj thiliv ek eten mek
(Luk 4:42-44)

35 *Lôkbôk momanjiniñ mi ma Yisu haviyô ba hi loj thiliv ek eten mek.

36 Ma Saimon thêlô i êbôlêm yani haveñ.

37 Êpôm yani ma enaj, “Avômalô sapêj êbôlêm o haveñ.”

38 Ma Yisu hanaj, “Alôana buyanj. Alôana malak lôj takatu ba hamô habobo ek yanañ Wapômbêj anêj abô êndêj i imbiñ. Hathak ôdôj êj iyom intu yahalêm.”

39 *Ma Yisu haveñ Galili inij loj sapêj ma hanaj Wapômbêj anêj abô hamô inij unyak yen lôk hêv ñgôk bêj anôj vê hêk avômalô.

Yisu hadum anyô lôk palê lepla te mavi

(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

40 Ma anyô lepla te hi hayô ek Yisu ma halek vadôj lêlô ma habui hadêj Yisu ba hanaj, “Hathak oda anêm

* 1:24: Mak 5:7 * 1:26: Mak 9:26 * 1:28: Mat 4:24 * 1:34: Mak 3:10-12

* 1:35: Mat 14:23; Mak 6:46 * 1:39: Mat 4:23; 9:35

lemhavinj, ma hatôm undum ba yambitak mavi."

⁴¹ Ma Yisu lahiki hathak ôpêj ba hatak bañ hayôhêk yani ma hanaj, "Yalejhavinj. Umbitak mabuñ mavi."

⁴² Èj ma palê lepla èj hayôv ma liñkupik habitak mabuñ mavi.

⁴³ Ma Yisu hêv ôpêj ba hi kethej ma hanaj lôklokwañ hadêj yani nena,

^{44 *} "Min onañ nôm êj bêj êndêj avômalô vi ami. Nu êndêj ñê êbôk da ma nuñgwik o thô êndêj i iyom. Ma osopa balabuñ atu ba Mose bôk hato ba nêm da ek ñê êbôk da nêgê o nena lêk hubitak mabuñ."

⁴⁵ Ma doñtom ôpêj miñ hasopa Yisu anej abô thêthôj ami. Mi, hanaj bêj ba abô êj hi mayaliv. Ba intu Yisu miñ hatôm ni lomalak nenanena ami. Mi, hi haveñ loj thiliv, ma avômalô êlêm anej luvuluñ ba êyô ek nêgê yani.

2

Yisu hadum anyô havuviñ te mavi

(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

¹ Wak doho hale ba hi ma Yisu hi Kapaneam hathak lonbjô ma avômalô elanjô nena Yisu lêk hayô anej loj.

² Èj ma avômalô bêj anoj êlêm ba êmô unyak kapô ej aleba putup, ma unyak abôlêk putup aej iyom. Ma Yisu hanaj Wapômbêj anej abô hadêj i.

* **1:44:** Wkp 14:1-32

³ Ma anyô doho ewa anyô havuviñ te ba êlêm ma anyô ayova evak.

⁴ Avômalô bêj anoj ba loj putup ba miñ hatôm neja ôpêj ba ini unyak kapô ek Yisu ami. Ba ethak unyak vôv ba êngô unyak vôv abyaj ma êlêlô ôpêj halôk yêm aleba habup ek Yisu.

⁵ Yisu hayê thêlônij êvhavinj, ma hanaj hadêj anyô havuviñ atu nena, "Yenaj okna, lêk yahêv anêm kambom sapêj vê."

⁶ Ma ñê lôkauk hathak abô balabuñ doho êmô havinj ba leñinhabi nena,

⁷ "Aisê ka ôpêntêk hanaj aej? Ôpêj hasoj nena yani ma Wapômbêj e? Anyô late miñ hatôm nêm kambom vê ami ma Wapômbêj iyom."

⁸ Yisu hayala thêlônij auk ba hanaj nena, "Aisê ka molô lemimhikam hathak abô êntek?"

⁹ Abô alê intu vumvum ek yanañ êndêj anyô havuviñ êntek: 'Lêk yahêv anêm kambom sapêj vê' mena 'Umbiyô onja anêm yêm ba ombej.'

¹⁰ Aej ba tem yañgik thô êndêj molô nena Anyô Anej Nakaduj atu anej athêj ma bêj ba hatôm nêm kambom vê." Èj ma hanaj hadêj anyô havuviñ atu aentek,

¹¹ "Yanañ êndêj o nena umbiyô umiñ ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak."

¹² Èj ma ôpêj haviyô anej avômalô malêvôj ma hawa anej yêm ma hale yainj ba

hi. Avômalô esoŋ kambom ba êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba enaŋ, "Yêlô miŋ bôk ayê nômlate aéntêk ami!"

*Yisu halam Livai
(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)*

¹³ Ma Yisu hatup hi kasuk-thôm anêŋ daŋ. Ma avômalô bêŋ anôŋ êyô ma yani hadôŋ i.

¹⁴ Yani habup hathak ma hayê Livai, Alpius nakaduŋ hamô unyak ewa takis. Ma hanaŋ, "Ôlêm osopa ya." Êŋ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁵ Yisu hayaŋ nôm havin Li-vai hamô anêŋ unyak. Ma njê ewa takis lôk njê idum kam-bom bêŋ anôŋ êyô eyaŋ nôm havin yani lôk anêŋ njê ku ek malê nena thêlô bêŋ anôŋ esopa Yisu.

¹⁶ *Ma Palisi doho atu ba njê lôkauk hathak abô balabuŋ êyê ma enaŋ hik anêŋ njê ku liŋ, "Yisu hayaŋ nôm havin njê ewa takis lôk njê idum kam-bom eka?"

¹⁷ Yisu halaŋô iniŋ abô ma hanaŋ, "Nê lôk liŋ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma njê liŋ mi ma mi. Ma aéŋ iyom yahalêm ek yandam njê takatu ba idum kambom. Ma miŋ yahalêm ek yandam njê thêthôŋ ami."

*Enaŋ hik Yisu liŋ hathak kobom evak balabuŋ ek nôm
(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)*

¹⁸ Wak te ma Jon anêŋ njê ku lôk Palisi esopa iniŋ kobom evak balabuŋ ek nôm ek leŋiŋhabi Wapômbêŋ. Ma avômalô doho êyô ek Yisu ma

enaŋ hik liŋ, "Jon lo Palisi iniŋ njê ku evak balabuŋ ek nôm ma anêm ma mi eka?"

¹⁹ Ma Yisu hanaŋ, "Anyô te hawa avi lukmuk, êŋ ma anêŋ anyô mólô eyaŋ nôm lôk leŋiŋmavi. Ma miŋ hatôm nembaŋ balabuŋ ek nôm ami.

²⁰ Ma doŋtom haveŋ yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êŋ ma anêŋ njê mólô tem nembaŋ balabuŋ ek nôm.

²¹ "Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anêŋ abyen siŋ esak ami. Hadum aêŋ ma tem sôp luk-muk buenj êmô sôp bô kisi. Êŋ ma tem itip bêŋ.

²² Ma mólô othak ôkê waiŋ lukmuk halôk kolopak epe-saŋ hathak bok kupik bô e? Mi! Waiŋ lukmuk êŋ tem imbuliŋ bok kupik bô atu ba bôk thekthek ba tem ipup ba waiŋ engasô ni. Ba intu othak ôkê waiŋ lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isiŋ mavi ma miŋ ipup ami lôk waiŋ miŋ engasô ni ami."

*Yisu ma Sabat anêŋ alaŋ
(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)*

²³ Sabat te ma Yisu lôk anêŋ njê ku i eveŋ ku kapô te, ma njê ku ewa wit doho ek nejan.

²⁴ *Ma Palisi enaŋ hadêŋ Yisu, "Ondanjô! Abô balabuŋ hanaŋ nena Sabat ma miŋ hatôm nandum ku ba naja nôm ek naŋgaŋ ami. Ma doŋtom anêm njê ku ibulinj waklavôŋ êŋ!"

²⁵ *Ma Yisu hanaŋ nena, "Môlô bôk osam abô hathak

* **2:16:** Mat 11:19 * **2:24:** Lo 23:25

* **2:25:** 1Sml 21:1-6

Devit lôk anêj ñê môlô ema kisi ba idum e?

²⁶ *Sêbôk atu ba Abiata hadum ku anyô bêj habôk da, ma Devit habitak hayô Wapômbêj anêj unyak mathen kapô ma hayañ polom atu ba mathen anôj. Polom êj ma ñê êbôk da iyom iniñ ek nejañ ba intu habulin abô balabuñ buñej. Ma doñtom Devit hayañ doho ma hêv doho hadêj anêj ñê takatu ba ivinj yani ba eyan.”

²⁷ *Ma Yisu hanañ hadêj thêlô, “Wapômbêj hapesañ Sabat ek nêm avômalô sa ma miñ hapesañ avômalô ek Sabat eyabiñ i ami.

²⁸ Aêj ba Anyô Anêj Nakaduñ atu ma Sabat anêj Alan.”

3

Sabat ma Yisu hadum anyô banj hatyôk te mavi

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

¹ Ma Yisu habitak hayô unyak yeñ kapô hathak lonjôbô. Ma anyô banj hatyôk te hamô unyak êj kapô.

² Ma ñê takatu ba êbôlêm lonjôndê ek nenañ Yisu bêj êmô ma ititiñ yani nena tem indum ôpêj mavi êndêj Sabat mena mi e?

³ Êj ma Yisu hanañ hadêj opatu ba banj hatyôk nena, “Umbiyô umiñ ek avômalô sapêj nêgê o.”

⁴ *Vêm ma hanañ hik thêlô liñ nena, “Alalô hatôm nandum malê ek nasopa

balabuñ Sabat? Hatôm alalô nandum mavi mena nandum kambom? Hatôm alalô nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nañgik i vônô?” Ma doñtom sapêj bôñoj.

⁵ Ma Yisu lamaninj ba hatitinj i hawê haveñ lôk lamalainj hathak thêlô evaloñ kapôlôñij loñ. Êj ma hanañ hadêj ôpatu, “Oto bahem.” Ma ôpêj hato banj ma banj êj habitak mavi hathak lonjôbô.

⁶ *Yôj ma Palisi ethak doñtom havinj avômalô Islael vi atu ba esopa Helot. Ma evak abô ek nêpôm lonjôndê te ek nijik Yisu vônô.

Avômalô bêj anôj esopa Yisu
(Mat 12:15-16; Luk 6:17-19)

⁷ Yisu lôk anêj ñê ku etak lonj êj ba i kasukthôm anêj danj ma avômalô Galili bêj anôj esopa yani.

⁸ Avômalô anêj Judia ma Jelusalem lo Idumia ma ñaj Jolodañ vi lôk Taia ma Saidon, bêj anôj elanô nôm takatu ba Yisu hadum ba intu êlêm ek nêgê yani.

⁹ Ma Yisu hayê avômalô bêj anôj ba hanañ hadêj anêj ñê ku nena nêpôm yeñ te yapıñ ek avômalô ekalabu yani sinj ma esak yeñ êj ba ni êmô.

¹⁰ *Ek malê nena bôk hadum avômalô lôk lijinj bêj anôj mavi ba avômalô takatu ba idum lijinj denaç intu lôklokwañ ek nêsmô yani.

* **2:26:** Wkp 24:5-9 * **2:27:** Lo 5:14

* **3:10:** Mat 14:36 * **3:11:** Luk 4:41

* **3:4:** Luk 14:3 * **3:6:** Mat 22:15-16

11 *Ma ḥgôk lelaik takatu
êyê yani ma êv yak êlôk
êk yani ma ba elaj lôklala
nena, “O ma Wapômbêj anêj
Nakaduŋ.”

12 *Ma donjom Yisu hanaj
lôklokwaŋ hadêj thêlô ek miŋ
nenaŋ yani bêj êndêj anyôla
ami.

*Yisu halam ñê ku laumiŋ
ba lahavuju*

(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

13 Ma Yisu hathak dum te
ba hi ma halam ñê takatu ba
yani lahavinj ba i hadêj yani.

14 Ma habi baj hayô
hamiŋ anyô hatôm laumiŋ
ba lahavuju ma halam i nena
aposel. Yani hatak i ek nêmô
imbiŋ yani lôk nêm i ba ini ek
nenaŋ Wapômbêj anêj abô
bêj.

15 Ma yani lahavinj nêm
lôklokwaŋ êndêj thêlô ek
nênêm ḥgôk lomaloma vê.

16 *Enték ma anyô laumiŋ
ba lahavuju takatu ba Yisu
halam i. Saimon atu ba ha-
lam nena Pita ma

17 *Jems lo yan Jon, thai
iniŋ lambô ma Sebedi. Ma
halam i nena Boanegis.
Boanegis anêj ôdôj nena
Kakalu anêj Nali.

18 Ma Andulu lôk Pilip
ma Batolomiu lo Matyu
ma Tomas lo Jems Alpius
nakaduŋ ma Tadius lôk
Saimon anyô Selot* te

19 ma Judas Iskaliot, ôpatu
vêm ma hanaj Yisu bêj.

* 3:12: Mak 1:34 * 3:16: Jon 1:42 * 3:17: Luk 9:54 * 3:18: Selot anêj ôdôj
nena anyô atu ba hapôlik hathak Lom iniŋ gavman ek miŋ eyabin avômalô Israel
ami. * 3:22: Mat 9:34; 10:25 * 3:22: Belsebul ma Sadan anêj athêj yan.

Yisu lo Belsebul
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-
23; 12:10)

20 Ma Yisu lôk anêj ñê
ku êyô unyak te kapô ma
avômalô bêj anôj êyô ba
ekalabu thêlô siŋ hathak
lonjbô aleba miŋ hatôm nejaŋ
nôm ami.

21 Ma Yisu anêj avômalô
elanjô abô hathak nôm êj
ma êlêm ek neja yani ba
ini neyabiŋ ek malê nena
avômalô enaŋ nena anêj auk
lêk molo.

22 *Ñê lôkauk hathak abô
balabuŋ anêj Jelusalem êlôk
ba êlêm ma enaŋ, “Belsebul*
hamô havinj yani! Ba intu
hêv ḥgôk vê hathak ḥgôk
iniŋ anyô bêj Belsebul anêj
lôklokwaŋ.”

23 Ma Yisu halam thêlô
êlêm ethak donjom ma hanaj
abô lonj kapô doho hadêj i.
“Sadan hatôm nêm Sadan vê
e?”

24 Mi, avômalô lonj bêj te
evaki vose hi ôdôj ju, êj ma
tem nêñêm yak.

25 Lôk avômalô ôdôj te
evaki vose hi ôdôj ju, êj ma
tem nêñêm yak aêj iyom.

26 Ba intu Sadan hik vovak
havinj yanida ba havaki vose
hi ôdôj ju, êj ma tem yani
nêm yak ba tem miŋ êmô ami.

27 Odanjô abô yan imbiŋ.
Anyô te hatôm imbitak
êyô anyô lôklokwaŋ yan
anêj unyak kapô ba enja
anêj nômkama vani e? Mi

anôj! Ôpêj embaloj anyô lôklokwañ êj ba ekak loj am, êj ma yani hatôm enja anêj nômkama vani.

²⁸ Yanañ avanôj êndêj môlô nena Wapômbêj tem nêm avômalô iniñ kambom lomaloma lôk abôma takatu ba enaç vê.

²⁹ Ma dojtom anyôla hayê Lovak Mathej anêj ku ba hanañ abôma nena, ‘Entêk ma Ngôk Bêj anêj ku’, êj ma Wapômbêj miñ hatôm nêm kambom êj vê ênjêk ôpêj ami. Ma mi. Anêj kambom êj tem ênjêk thêthô.’

³⁰ Yisu hanañ abô takêj hathak njê takatu ba enaç nena ñgôk lelaik hamô havinj yani.

Yisu anêj talêbô lôk iviyañ
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

³¹ *Ma Yisu anêj talêbô lôk iviyañ êyô imin yaiñ ma êv anyô te ba hi ek enaç êndêj Yisu nena êlêm yaiñ.

³² Avômalô bêj anôj lêk ekalabu yani sinj ba enaç, ‘Lemtambô lôk môlôviyañ imin yaiñ ba leñijhavinj nêgê o.’

³³ Ma Yisu hanañ hik liñ, ‘Opalê intu yenaj wakatik lôk aiyanj thêlô?’

³⁴⁻³⁵ Ma Yisu hayê avômalô nômbêj atu ba ekalabu yani sinj ma hanañ, ‘Avômalô takatu ba esopa Wapômbêj anêj lahavinj, intu yenaj wakatik lôk aiyanj ma livôj thêlô. Ba intu môlô êntêk

ma yenaj wakatik lôk aiyanj thêlô.’

4

Abô loj kapô hathak anyô hapaliv yanvêk

(Mat 13:1-23; Luk 8:4-15)

¹ *Ma Yisu hadôj avômalô hathak lojbô hamô kasuk-thôm anêj dañ. Ma avômalô bêj anôj ekalabu yani siñ ba intu hathak yeñ te ba hi hamô kasuk habobo liñdañ ma avômalô imin liñdañ habup hathak.

² *Ma hadôj thêlô hathak abô loj kapô bêj anôj. Ba hanañ nena,

³ “Odanô! Anyô te hi hapaliv anêj yanvêk halôk anêj ku.

⁴ Yani hapaliv yanvêk takêj ma vi halôk lojôndê. Êj ma menak êpôm ba eyañ.

⁵ Ma doho halôk valu kikiliñ ba intu hapup kether ek malê nena pik dokte iyom.

⁶ Ma dojtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêj ñgalôk ma bidonja.

⁷ Ma vi halôk loj yak lôkmanjîn kapô ba yak êj halumbak hayô yanvêk takêj vôv. Ba intu miñ yanvêk êj hik anôj ami.

⁸ Ma dojtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bêj ba hik anêj anôj. Vi hatôm 30, ma vi 60, ma vi 100.”

⁹ Yôv ma Yisu hanañ hadêj thêlô, ‘Môlô njê lôk lemôndôj ma nodanjô abô êntêk katô!’

* **3:31:** Mak 6:3; Jon 2:12; Ap 1:14 * **4:1:** Mak 3:7-9; Luk 5:1-3

13:34; Mak 4:33-34

* **4:2:** Mat

¹⁰ Avômalô nômbêj atu etak Yisu ba i, êj ma yani lôk anêj ñê ku laumiñ ba la-havuju ma avômalô takatu ba evenj havenj yani iyom intu thêlô êmô. Ma thêlô enaj hik yani lin hathak abô loj kapô takatu ba yani hanaj anêj ôdôj.

¹¹ Ma Yisu hanaj, "Wapômbêj lêk hêv anêj auk loj kapô hathak anêj loj lôkliyak hadêj mólô. Ma donjom avômalô vi atu ba êmô yañj ek anêj loj lôkliyak, thêlô ethak elanjô abô êj hathak abô loj kapô iyom.

¹²* Aej ba,
"thêlô tem nêgê bêj anôj,
ma donjom tem miñ
neyala ami.

Ma tem nedanjô abô bêj
anôj,
ma donjom tem miñ
neyala abô takêj anêj
ôdôj ami.

Yakô thêlô nede kapôlôjij
liliñ,

ma Wapômbêj nêm inij
kambom vê." Aisaija
6:9-10

¹³ Ma Yisu hanaj hadêj thêlô, "Môlô miñ oyala abô loj kapô êntêk ami e? Aej ba tem mólô noyala abô loj kapô yañj aisê?

¹⁴ Anyô atu ba havatho yanjvêk, êj ma hatôm yani havatho Wapômbêj anêj abô.

¹⁵ Ma avômalô vi ma êtôm yanjvêk atu ba epaliv halôk lojôndê. Thêlô êj elanjô Wapômbêj anêj abô. Ma

donjom kethej oyañ ma Sadaj hayô ba hêv abô takatu ba evatho halôk thêlô kapôlôjij vê.

¹⁶ Ma avômalô vi ma hatôm yanjvêk epaliv halôk valu kikilinj. Thêlô elanjô Wapômbêj anêj abô ba êvhaviñ kethej lôk leñijmavi.

¹⁷ Ma donjom miñ habi ñgalôk ami ba intu imij vauna iyom. Ek malê nena malaiñ lôk vovañ hapôm thêlô hathak Wapômbêj anêj abô, êj ma etak iniñ êvhaviñ kethej oyañ.

¹⁸ Ma avômalô vi êtôm yanjvêk epaliv halôk loj yak lôkmañgiñ kapô. Avômalô takêj elanjô Wapômbêj anêj abô,

¹⁹*ma donjom thêlô leñihiki bêj anôj hathak iniñ lôkmala pik êntêk lôk valuseleñ ma maleñiñkilik hathak nômkama lomaloma. Auk takêj intu hasivuñ Wapômbêj anêj abô ba thêlô miñ ik iniñ anôj ami.

²⁰ Ma avômalô vi ma êtôm yanjvêk epaliv halôk pik mavî. Thêlô elanjô ba evaloñ loj hêk thêlôniñ kapôlôjij. Doho iniñ anôj atu ba hik ma hatôm 30 ma doho 60 ma doho hatôm 100."

*Êthôkwêj atum hamij ek
nêm deda
(Luk 8:16-18)*

²¹* Ma Yisu hanaj hik thêlô liñ nena, "Môlô othak ôtôm atum ba osoñ halôk uñ kapô mena uvuñ hamô loj kapô e?

* **4:12:** Ap 28:26-27 * **4:19:** Mat 19:23-24 * **4:21:** Mat 5:15; Luk 11:33

Mi, mólô ôtôm ba ôthôkwêj liñ haminj.

²² *Nômkama nômbêj atu ba hamô loj kapô, êj ma vêmam ka tem imbitak yaiñ. Ma nômkama takatu ba anyô havuj hêk loj kapô, êj ma vêmam ka tem imbitak deda.

²³ O anyô lôk lemôndôj ma ondanjô abô êntêk.”

²⁴ *Vêm ma Yisu hanaj, “Lemimimbi abô takatu ba yahanañ katô. Ma olañô mavi, êj ma tem noyala katô anôj lôk noja auk mavi bêj anôj imbinj.

²⁵ *Ôpatu ba halanô Wapômbêj anêj abô, ma tem Wapômbêj nêm auk bêj anôj êndêj yani. Ma dontom ôpatu ba miñ halanô Wapômbêj anêj abô ami, anêj auk mavi atu ba bôk hamô haviñ yani, Wapômbêj tem nêm vê.”

Abô loj kapô hathak yanvêk halumbak bêj

²⁶ Ma Yisu hanaj, “Wapômbêj anêj loj lôkliyak ma aëntêk. Anyô te hapaliv yanvêk halôk anêj ku kapô.

²⁷ Ma hêk hadêj bôlôvôj ma haveñ hadêj lôkwak. Ma dontom yanvêk da hapup ba habitak bêj, ba anyô êj miñ hayala ami.

²⁸ Pik da hadum ku ba yanvêk êj hapup ba livuk habitak ma habi ñauñ ba hik va hayô hamô.

²⁹ *Ma nôm takêj hapôpêk i, êj ma anyô êj hawa biñ ba hale anôj hathak ek malê

nena waklavôj neja anôj hayô.”

Abô loj kapô hathak ava yaôna

(Mat 13:31-32; Luk 13:18-19)

³⁰ Ma Yisu hanaj, “Yanañ aisê esak Wapômbêj anêj loj lôkliyak ek nêm auk êndêj mólô? Lôk abô loj kapô alê yañ intu tem yanañ?

³¹ Wapômbêj anêj loj lôkliyak ma hatôm ava yaônate ba havatho halôk anêj ku. Ava êj ma yaôna lôk.

³² Ma dontom hapup ba habitak alokwaj daim ba hamôj ek nômkama ku kapô vi. Alokwañ êj anêj thañañ ma bêj ba intu loj kapô mavi ek menak nedav iniñ unyak êndôk ba nêmô.”

Yisu hanaj abô loj kapô iyom

(Mat 13:34-35)

³³ Ma Yisu hathak hanaj abô loj kapô bêj anôj aëj iyom hadêj avômalô. Ma hadôj thêlô hatôm thêlôda iniñ auk eyala nômkama.

³⁴ Avômalô bêj anôj êmô haviñ yani, êj ma hathak hadôj i hathak abô loj kapô iyom. Ma yanida lôk anêj ñê ku iyom êmô, êj ma hanaj anêj ôdôj bêj hadêj i.

Yisu hanaj ba lovak bêj hama

(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

³⁵ Wak êj anêj yanşinj habôk ma Yisu hanaj hadêj anêj ñê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.”

* **4:22:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **4:24:** Mat 7:2 * **4:25:** Mat 13:12; 25:29; Luk

19:26 * **4:29:** Jol 3:13; ALK 14:15

³⁶ Èj ma thêlô etak avômalô nômbêj atu ma ethak yej atu ba Yisu hamô ba i. Ma yej doho i havinj.

³⁷ Èj ma ôthôm bêj lôk lovak hayô ba hayuv ñaj ba ñaj hanjasô halôk yej kapô ba hadum ek êmô yej sesoñ.

³⁸ Yisu hayô hêk kwalim te hêk yej layuk ba hêk sôm. Èj ma anêj ñê ku êyô ik liñ ba enaç, “Kêdôjwaga, ñaj tem endok alalô. Ma hosoj nena èj ma nôm oyañ e?”

³⁹ Èj ma Yisu haviyô ma hathaç ñaj budum lôk lovak ba hanaj nena, “Nôngwêk yaô ma ômô tinjinj!” Yôv ma lovak hama ma ñaj hêk labalina.

⁴⁰ Ma Yisu hanaç hadêj anêj ñê ku nena, “Môlô ôkô eka? Miñ ôêvhavinj ami denanç e?”

⁴¹ Ma ñê èj elowalinj kam-bom ba enaç hik thêlôda liñ, “Yani ma opalê ba intu ñaj lo lovak elanjô anêj abô ba esopa.”

5

Yisu hêv ñgôk kambom vê hêk anyô te

(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

¹ Yisu lôk anêj ñê ku i kasukthôm vi tuvulu ma êyô avômalô Gelasa iniñ pik.

² Ma yej hathak liñ ma Yisu habup pik. Èj ma anyô lôk ñgôk lelaik te halêm anêj siô ba hi hadêj Yisu.

³ Yani hathak hamô siô ma miñ hatôm anyô late embalonj yani loj ami. Ma

miñ hatôm nekak yani loj esak sej ami.

⁴ Bôk evalonj yani lôbôlônj ba ekak va lobanj lusu hathak sej ma dojtom hathô sej èj kisi. Anyô late miñ hatôm em-balonj ôpêj ba êmô tinjinj ami, milôk.

⁵ Ma wak lo bôlôvôj sapêj ma hamô ba haveñ siô lo dum ma hanjaliak ba hanjoghe linjkupik hathak valu.

⁶ Yani hayê Yisu halêm daim denaç, ma halañvinj ba hi hadêj Yisu ma halek vadôj lêlô hamô Yisu ma.

⁷⁻⁸ *Ma Yisu hanaç hadêj ôpêj, “Ngôk lelaik, otak ôpêntêk ba nu.” Ma anyô lôk ñgôk èj halam lôklala bomañ, “Yisu, Wapômbêj Lej Anôj Biñ anêj Nakadunj, hólêm ek undum malê êndêj ya? Esak Wapômbêj anêj athêj miñ nêm vovaj êndêj ya ami!”

⁹ Èj ma Yisu hanaç hik ôpêj liñ, “Anêm athêj nena?”

Ma ôpêj hanaç, “Yenaç athêj nena Nê Vovak Lubunjlubunj, ek malê nena yêlô ma bêj anôj.”

¹⁰ Ma yani hatej Yisu lôbôlônj nena miñ nêm thêlô vê ênjêk loj èj ami.

¹¹ Bok bêj anôj eyaç nôm êmô dum te habobo loj èj.

¹² Ma ñgôk takêj enaç hik Yisu liñ nena, “Nêm yêlô vê ni êndôk bok takêñdaku kapô.”

¹³ Èj ma Yisu halôk ba hêv thêlô vê i êlôk bok takêj kapô. Ma bok takêj elanjviñ kethenj ba i hadêj loj kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ñaj

halok sapēj vônô. Bok takêj ma hatôm 2,000.

¹⁴ Ma ñê takatu ba eyabin bok êsôv ba i enaj bêj havej malak bêj lôk loj yaô nena-nena havinj. Êj ma avômalô i ek nêgê nôm atu ba lêk habitak.

¹⁵ Thêlô êyô ma êyê ôpatu ba bôk ñgôk lubuŋlubuŋ êmô ivinj yani lêk hapuk sôp ma anêj auk mavi ba hamô tiŋinj. Êj ma thêlô êkô kambom.

¹⁶ Ma ñê takatu ba êyê nôm êj enaj abô hadêj avômalô hathak malê atu hapôm anyô lôk ñgôk êj ma enaj hathak bok takatu ba elok ñaŋj ba ema havinj.

¹⁷ Êj ma avômalô eten Yisu lôklokwaŋ ek etak thêlônij loj ba ni buyanj.

¹⁸ Yôv ma Yisu hathak yenj, ma anyô atu ba ñgôk bôk hamô havinj yani hapetenak nena, “Hatôm yasôk imbiŋ o e?”

¹⁹ Ma donjom Yisu miŋ halôk hathak ôpêj anêj abô ami ba hanaj nena, “Nu anêm unyak lôk anêm avômalô. Ma onaj êndêj thêlô esak nômbêj atu ba Anyô Bêj hadum hathak olôk hêv anêj lahavinj hadêj o.”

²⁰ Êj ma ôpêj havôhi anêj loj ma hanaj hathak nômbêj atu ba Yisu hadum hadêj yani havej malak laumiŋ atu ba hamô Dekapolis kapô. Ma avômalô loj êj sapêj elanjô ba esoj kambom.

*Avena ñama lôk avi lijin
(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)*

²¹ Yisu hathak yenj ba hi liŋdaŋ vi tuvulu hathak lonjbô. Yani haminj liŋdaŋ, ma avômalô bêj anôj isup i ethak donjom ba ekalabu yani siŋ.

²² Ma anyô bêj hayabinj unyak yenj te halêm, anêj athêj nena Jailus. Yani hi hayê Yisu ma hêv yak halôk Yisu va luvi.

²³ Ma hapetenak nena, “Yenanj avena tem ema. Ma hatôm ôlêm ba otak bahem êyôŋgêk yani ek imbitak mavi ba êmô lôkmala e?”

²⁴ Êj ma Yisu hi havinj yani.

Ma avômalô bêj anôj esopa yani ba ekalabu yani siŋ.

²⁵ Avi te hamô loj êj ba hapôm lijinj thalaleŋ halom hatôm sondabêj laumiŋ ba lahavuju.

²⁶ Dokta bêj anôj idum ek nênêm yani sa ma donjom miŋ êtôm ami ma êv vovaj iyom. Avi êj hêv anêj valu lôkthô hadêj thêlô, ma donjom lijinj êj miŋ hakapok dokte ami ma halom hêk denaj.

²⁷ Ma bôk halaŋô abô hathak Yisu, ba intu halôk avômalô nômbêj êj kapô ma havej Yisu yam ba hasôm anêj sôp danj.

²⁸ Yani lahabi nena, “Yambaloŋ anêj kwêv iyom ma tem ya mavi.”

²⁹ Hasôm iyom ma kethenj oyaŋ ma anêj thalaleŋ hakapok ma hayala nena malaiŋ êj hatak yani.

³⁰ *Ma Yisu hasaê nena anêj lôklokwaŋ doho hêv yak. Êj ma hik i liliŋ haminj

avômalô takêj malêvôj ma hanaç, “Opalê hasôm ya?”

³¹ Ma anêj ñê ku enaç, “Hôyê avômalô nômbêj êntêk ekalabu o siñ ma honaç hik liñ hathak opalê hasôm o eka?”

³² Ma dojtom Yisu hatitîn hawê haveñ nena opalê intu hasôm yani.

³³ Ma avi êj hayala nôm atu ba lêk hapôm yani, ba intu hakô ba halowaliñ ma hi halek vadôj lêlô hêk Yisu va. Ma hanaç nôm takêj bêj hadêj yani.

³⁴ *Ma Yisu hanaç hadêj yani nena, “Yenaj avena, anêm hôêvhaviñ hadum ba lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali. Anêm lijiñ lêk hatak o.”

³⁵ Yisu hanaç abô denaç ma anyô doho êlêm anêj Jailus anêj unyak ba enaç, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdôjwaga ma miñ nêm malaiñ êndêj yani ami.”

³⁶ Ma dojtom Yisu miñ halanjô iniñ abô ami ma hanaç hadêj Jailus nena, “Miñ ôkô ami, ônêmimbiñ iyom.”

³⁷ Yisu hadô avômalô ini nimbiñ yani ba hawa Pita lo Jems ma yan Jon iyom ba i havinj yani.

³⁸ Thêlô êyô Jailus anêj unyak ma hayê avômalô lêk elan asêj malêj lôk thôthô bêj anôj.

³⁹ Êj ma hi unyak kapô ma hanaç hadêj thêlô nena, “Olanj ba thôthô bêj êntêk

eka? Amena ma hêk sôm iyom ma miñ hama ami.”

⁴⁰ Ma thêlô emalik hathak yani.

Ma Yisu hêy thêlô vê ba ele yaiñ ba i, ma hawa amena êj anêj talêbô lo lambô ma anêj ñê ku lô atu iyom iviñ yani ba i unyak kapô atu ba amena hêk.

⁴¹ *Êj ma havaloj avena bañ ma hanaç hathak abô Hiblu aêntêk, “Talita kum!” (Abô êj anêj ôdôj nena, “Yenaj avena, yanaç êndêj o nena umbiyô.”)

⁴² Ma kethej oyañ ma avena êj haviyô ba haveñ. Yani anêj sondabêj hatôm laumiñ ba lahavuju. Thêlô êyê ba eboloba kambom.

⁴³ Ma Yisu hanaç lôklokwañ hadêj thêlô nena miñ nenaç nôm êj bêj êndêj anyôla ami. Ma nêñem nôm ek enjañ.

6

*Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu
(Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)*

¹ Yisu hatak loj êj ma hi anêj malak ôdôj ma anêj ñê ku i iviñ.

² *Sabat anêj Waklavôj hayô ba Yisu hi unyak yen ma hadôj avômalô. Ma avômalô bêj anôj elanjô anêj abô ba esoñ ma enaç nena, “Ôpentêk hawa abô lôk auk takêntêk anêj êsê ba intu hadum nômbithi hathak?

³ Ôpêj ma anyô halav unyak e? Yani ma Malia

* **5:34:** Mak 10:52; Luk 7:50; 17:19

* **5:41:** Luk 7:14 * **6:2:** Jon 7:15

nakaduŋ ma Jems lo Josep ma Judas lo Saimon thêlô iniŋ te bêŋ e? Ma anêŋ livi êmô loŋ êntêk haviŋ alalô e?” Thêlô enaŋ aẽŋ, ma êpôlik hathak yani.

⁴ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Plopet hawa athêŋ bêŋ hêk malak yan. Ma doŋtom anêŋ malak ôdôŋ lôk anêŋ thalaleŋ ma anêŋ avômalô, ma hatôm anyô athêŋ mi.”

⁵ Aẽŋ ba Yisu miŋ hatôm idum nômbithi ênjêk loŋ êŋ ami, ma hatak baŋ hayô hêk anyô lôk lijiŋ tomtom iyom ba ibitak mavi.

⁶ Ma Yisu hasoŋ kambom hathak thêlô miŋ êvhaviŋ yani ami.

*Yisu hêv ñê ku ba i
(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)*

Ma Yisu hi lomalak nena-nena ma hadôŋ avômalô.

⁷ Ma halam anêŋ ñê ku laumiŋ ba lahavuju ethak doŋtom ma habi i sam ba hêv juju ba i lôk hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek nêñêm ñgôk lelaik vê.

⁸ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i nena, “Nobaloŋ unim kôm kwandiŋ iyom. Ma miŋ noja nômla doho imbiŋ ami. Polom lôk vak ma valu imiŋ unim vak damaj ami, dô.

⁹ Ma uŋgwik vemim kapô bokŋôp iyom, ma miŋ noja kwêv ju ami.

¹⁰ Ma ôyô unyak te, ma nômô unyak êŋ iyom endeba notak loŋ êŋ baunu buyaŋ.

* **6:4:** Jon 4:44 * **6:8:** Luk 10:4-11

* **6:14:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19-20

¹¹ *Ma loŋ takatu ba miŋ ewa môlô thô ami lôk êdô nedanjô môlônim abô, ma waklavôŋ otak loŋ êŋ, ma uŋgwik voŋgoval takatu ba hamô vemim kapô vê êndôk thêlô maleŋiŋ ek injik iniŋ kambom thô.”

¹² Êŋ ma Yisu anêŋ ñê ku i lomalak ma enaŋ ek avômalô nede kapôlôŋiŋ liliŋ.

¹³ *Thêlô êv ñgôk bêŋ anôŋ vê lôk etak nôm lêŋlêŋ hayô hamô avômalô lôk lijiŋ bêŋ anôŋ leŋiŋkadôk ba idum i ibitak mavi.

*Helot lahabi nena Yisu ma Jon anyô hathik ñaŋ
(Mat 14:1-12; Luk 3:19-20;
9:7-9)*

¹⁴ *Kiŋ Helot Antipas halanjô abô hathak Yisu ek malê nena avômalô sapêŋ bôk eyala yani katô. Doho enaŋ, “Jon anyô hathik ñaŋ haviyô hathak loŋbô ba intu hawa lôklokwaŋ ba hadum nômbithi takêŋ.”

¹⁵ Ma vi enaŋ, “Yani ma Elia.”

Ma vi enaŋ, “Yani ma plopet te hatôm plopet tak sêbôk doho.”

¹⁶ Ma doŋtom Helot halanjô abô takêŋ ma hanaŋ nena, “Jon, ôpatu ba bôk yahadabêŋ laselo kisi, lêk haviyô hathak loŋbô!”

¹⁷⁻¹⁸ *Sêbôk ma Helot hawa yaŋ Pilip anêŋ avi Helodias vani. Ba Jon hanaŋ hadêŋ Helot nena, “Lêk howa mamuyan yanavi vani ba intu

* **6:11:** Ap 13:51 * **6:13:** Jem 5:14

* **6:17-18:** Wkp 18:16

hubuliŋ abô balabuŋ.” Èŋ ma Helot hêv abô ek nebalon Jon. Ma evalon yani ba ekak lon ma êdô hamô koladôŋ.

¹⁹ Ma Helodias havalon anêŋ lamanin hathak Jon lon ba lahavinj nijik yani vônô, ma doŋtom miŋ hatôm ami,

²⁰ ek malê nena Helot hakô ek Jon. Yani hayala nena Jon ma anyô matheŋ lôk anyô thêthônj. Aêŋ ba hayabinj Jon mavi. Ma hathak halanô Jon anêŋ abô ba lahiki kambom, ma doŋtom lahavinj bêŋ anôŋ ek endaŋô anêŋ abô.

²¹ Havenj yam ma Helodias hapôm lonjôndê te. Helot hanjabôm nôm bêŋ ek lahabi anêŋ waklavôŋ talêbô hawa yani. Ba halam anêŋ ñê bêŋbêŋ takatu ba ethak êv yani sa lôk ñê vovak laik môŋ ma ñê bêŋbêŋ anêŋ Galili.

²² Thêlô eyanj nôm êmô ma Helodias nalavi hayô haloyenj ba hadum Helot lôk anêŋ ñê bêŋbêŋ sapêŋ maleŋij mavi.

Èŋ ma kiŋ hanaŋ hadêŋ avena êŋ, “Lemhavinj malê ba honaŋ ma tem yanêm êndêŋ o.”

²³ Ma havak abô havinj yani nena, “Yanaŋ avanôŋ bin dake nena honaŋ hik ya liŋ hathak nômlate ek yanêm êndêŋ o, êŋ ma tem yanêm iyom. Ma honaŋ hadêŋ ya ek yambak yenaŋ pik lôk nômkama sapêŋ vose êndôk malêvônj ba yanêm vi êndêŋ o, êŋ ma hatôm.”

²⁴ Èŋ ma avena êŋ hi hanaŋ hik talêbô liŋ, “Yanaŋ aisê?”

Ma talêbô hanaŋ, “Onaŋ nena, ‘Yaleŋhavinj Jon anyô hathik ñaŋ wakadôk.’”

²⁵ Ma avena êŋ havôhi lêvôkê ma hanaŋ hadêŋ kiŋ nena, “Yaleŋhavinj êntêk iyom ma otak Jon anyô hathik ñaŋ wakadôk êndôk belev te ba nêm êndêŋ ya.”

²⁶ Ma kiŋ halanô ma lamalainj bêŋ, ma doŋtom bôk havak abô halôk ñê bêŋbêŋ maleŋij yôv. Ba intu hadô enaj nena mi.

²⁷ Aêŋ ba hêv ôpatu ba hathak hik anyô vônô ba hi ek enja Jon wakadôk ba êlêm. Anyô êŋ hi koladôŋ ma hadabêŋ Jon laselo kisi.

²⁸ Ma hatak halôk belev te, ma hawa ba hi hêv hadêŋ avi muk atu. Ma avi êŋ hawa ba hi hêv hadêŋ talêbô.

²⁹ Ma Jon anêŋ ñê ku elanô abô êŋ, ma êlêm ewa anêŋ linjupik ba i elav halôk siô valu abyaj.

Yisu havakôŋ avômalô hatôm 5,000

(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-13)

³⁰ *Aposel itup êyô ek Yisu hathak lonjbô ma enaj hathak nôm takatu ba thêlô idum lo êdôŋ.

³¹ Ma avômalô bêŋ anôŋ i ba êlêm ba Yisu lôk anêŋ ñê ku miŋ hatôm nejaŋ nôm ami. Ba intu hanaŋ hadêŋ anêŋ ñê ku nena, “Nôlêm ek alôana lon thiliv bute ek naja lovak.”

32 Aêj ba thêlôda iyom ethak yej te ba i loj thiliv bute.

33 Ma dojtom avômalô bêj anôj êyê thêlô ma eyala loj atu ba thêlô tem ini. Ba intu avômalô anêj lomalak lomalak elanvíj ba êyô loj êj êmôj vêm ka Yisu lôk anêj ñê ku êyô evenj Yam.

34 *Ma Yisu hathak lij ma hayê avômalô bêj anôj lêk êmô hatôm boksipsip takatu ba alanji mi, ba intu lahiki hathak thêlô. Ma hadôj thêlô hathak nômkama bêj anôj.

35 *Yançin hayô ma anêj ñê ku i hadêj yani ma enaj, “Lêk yançin ma alalô amô loj thiliv.

36 Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk loj takatu ba hamô habobo ek nêñem inij nôm vuli ek nejanj.”

37 Ma dojtom Yisu hanaj nena, “Mi, môlôda nobakôn i.”

Êj ma thêlô enaj viyanj, “Ai, avômalô nômbêj anôj ba intu napôm valu êtôm ku ayôj baheñvi ba lahavulô anêj vuli ek nanêm nôm vuli esak e?”

38 Ma Yisu hanaj hik thêlô lij, “Môlônim polom vithê? Ôngô am.”

Ma i êyê ma enaj nena, “Polom baheñvi ma alim ju.”

39 Êj ma Yisu hanaj ek anêj ñê ku nenañ êndêj avômalô ek nimbi i sam ni lodôjlodôj nenanena ba nêndôk nêmô kamuñ mavi atu.

40 Ma thêlô ibi i sam hi lodôjlodôj ba vi ma hatôm 100 êmô dôm te ma ôdôj yañ ma hatôm 50 êmô lodôjlodôj aêj.

41 Ma Yisu hawa polom baheñvi lôk alim ju atu. Ma hêv ma hathak lej ma hêv mek. Vêm ma haya polom êj ma hêv hadêj anêj ñê ku ek nimbi sam êndêj avômalô takatu ba êmô. Ma hadum aêj hathak alim ju atu haviñ.

42 Ma avômalô sapêj eyanj ba leñinjviyak.

43 Ma polom lôk alim wata vi atu ba hamô ma ñê ku isup halôk vak sam laumiñ ba lahavuju.

44 Ma anyô takatu ba eyanj nôm êj ma hatôm 5,000.

Yisu haveñ kasukthôm anêj dômlê

(Mat 14:22-33; Jon 6:16-21)

45 Vêm ma Yisu hanaj hadêj anêj ñê ku nena nesak yej ba nêmôj ba ini Betsaida. Ma yanida hamô ek nêm avômalô ba ini am.

46 *Yani hêv avômalô ba i, êj ma yani hathak dum te ba hi ek etenj mek.

47 Hale vônô ma yej atu lôk anêj ñê ku êmô kasukthôm malêvôj biñ ma Yisu da intu hamô liñdañ denaj.

48 Ma hayê lovak hayuv anêj ñê ku lôk yej ba hamô yej loj hale hi. Ma thêlô lôklokwañ ek ivusinj yej. Habobo tem eyanj ma Yisu haveñ kasuk anêj dômlê ba hi hadêj thêlô. Yani hadum ek nêm thêlô liliñ,

49-50 *ma doñtom anêj ñê ku êyê yani havej kasuk anêj dômlê ba esoj nena anyôla dahô. Thêlô sapêj êyê yani ba êkô kambom ba elaj boloba.

Ma kethej oyan ma Yisu hanaj hadêj thêlô nena, “Môlô miñ nôkô ami ma nômô yaô! Ya êntêk!”

51 *Ma yani hathak yen haviñ thêlô ma lovak bêj êj hama. Ma thêlô esoj kambom ba lenjñhabi mayaliv.

52 Ek malê nena iniñ auk ma thekthek denaç ba miñ eyala polom atu ba Yisu hanjgôli anêj ôdôj ami.

Yisu hadum avômalô lôk lijiñ mavi hêk Genesalet

(Mat 14:34-36; Jon 6:22-25)

53 Thêlô ethak liñdañ vi tuvulu anêj Genesalet ma êthô yen hamô.

54 Etak yen ba êlôk biñ ma avômalô êyê Yisu ba eyala yani kethej.

55 Ba intu elajviñ evenj loj sapêj ba ewa ñê lôk liñ halôk yêm ba i loj atu ba elanjô nena Yisu tem êmô.

56 Loj nômbêj atu ba yani hi, malak yaônena lôk malak bêjbêj, ma avômalô ewa ñê lôk liñ ba i êdô i hêk loj ethak doñtom halôk. Ma etenj yani ek nêsmôan anêj kwêv daim anêj dañ iyom. Ma sapêj atu ba êsôm ma ibitak mavi.

7

Yisu hanaj hathak nôm takatu ba tem indum anyô

lelaik

(Mat 15:1-20)

1 Ma Palisi lo ñê lôkauk hathak abô balabuñ doho êlêm anêj Jelusalem ba ekalabu Yisu sinj.

2 *Ma thêlô êyê Yisu anêj ñê ku doho eyañ nôm lôk bahenjñ “lelaik” ma miñ ithik bahenjñ hatôm Palisi iniñ abô majan hanaj ami.

3 (Palisi lôk avômalô Isael ethak esopa limi iniñ kobom ba intu ethak ithik bahenjñ hatôm kobom atu ba limi ethak idum. Ithik aej ma hatôm nejañ nôm, ma miñ ithik aej ami ma miñ hatôm nejañ nôm ami.

4 *Lôk i loj etak nôm hamô ek nêñem vuli ba êvô êlêm ma miñ ithik nôm takatu ba ewa hatôm iniñ bôk lo loj atu ba ethak idum ami, ej ma miñ hatôm nejañ nôm takêj ami. Thêlô ethak esopa limi iniñ bôk lo loj ba ithik tase lôk uñ ma belev lôk nômkama lomaloma hatôm iniñ abô majan hanaj.)

5 Èj ma Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ enaç hadêj Yisu, “Aisê ka anêm ñê ku eyañ nôm lôk bahenjñ lelaik ma miñ esopa bumalô iniñ abô majan ami?”

6 Ma Yisu hanaj hadêj thêlô, “Plopet Aisaia bôk hato abô avanôñ hathak môlô ñê takatu ba onaç abô mavi ma doñtom udum kambom lomaloma ba hanaj nena,

“Avômalô êntêk êbô yenaç athêj hathak

* 6:49-50: Luk 24:37

* 6:51: Mak 4:39

* 7:2: Luk 11:38

* 7:4: Mat 23:25

veñiñbôlêk oyañ.

Ma doñtom kapôlôñjiñ ma
hêk daim bô ek ya.

⁷ Thêlô êv yen oyañ hadêñ ya.
Ma ethak enañ thêlôda
iniñ abô iyom ba esau
nena,
“Entêk ma Wapômbêj
anêñ abô.” , Aisaija
29:13

⁸ Môlô ovaloñ ñê pik
iniñ kobom loñ ma otak
Wapômbêj anêñ abô balabunj.

⁹ Ma Yisu hanañ hadêñ
thêlô nena, “Môlô ôdô
Wapômbêj anêñ abô balabunj
ba osopa môlôda unim abô
majan.

¹⁰* Hatôm Mose bôk hanañ
aêntêk, ‘Nodovak lemami
lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba
hathaj lambô lo talêbô
hathak abô kambom, ma
nijik ôpêñ vônô.’

¹¹ Ma doñtom môlô othak
onañ nena anyôla hanañ
hadêñ lami nena, ‘Yenaj
nômkama atu ba hamô ek
yanêm mamu sa, êñ ma bôk
yahanañ nena tem yanêm
êndêñ Wapômbêj êtôm da. Ba
intu miñ hatôm yanêm mamu
sa ami.’

¹² Êñ ma numiñ yani loñ siñ
ek nêm talêbô lo lambô sa.

¹³ Môlô othak osopa libumi
iniñ bôk lo loñ ba ôvôlinj
dômiñ ek Wapômbêj anêñ
abô. Lôk ûdum kobom
lomaloma aëñ iyom.”

¹⁴ Ma Yisu halam avômalô
nômbêj atu êlêm hadêñ yani

hathak loñbô ma hanañ,
“Môlô sapêj, nodañô ya lôk
noyalâ abô takêntêk.

¹⁵⁻¹⁶* Nôm eyañ miñ hatôm
indum anyô imbitak lelaik
ami. Mi. Nôm takatu ba hamô
anyô kapô ba hale yaiñ, intu
hadum anyô habitak lelaik.”*

¹⁷ Yisu hatak avômalô
nômbêj atu ma hi unyak
kapô. Êñ ma anêñ ñê ku enañ
hik yani liñ hathak abô loñ
kapô atu ba hanañ.

¹⁸ Ma Yisu hanañ, “Ma môlô
ôthôj haviñ e? Odañô katô!
Nôm takatu ba eyañ, miñ
hatôm idum anyô imbitak
lelaik ênjêk Wapômbêj ma
ami.

¹⁹ Nôm takêñ miñ halôk
anyô kapô ba habuliñ iniñ
auk ami. Mi, hi hamiñ anyô
lasoam vêm ma hale yaiñ ba
hi.” (Yisu hanañ aëñ ek hik
thô nena nôm eyañ sapêj ma
lêk mavi iyom.)

²⁰ Ma Yisu hanañ nena,
“Nôm takatu ba hamô anyô
kapô ba hale yaiñ, intu
hadum anyô ibitak lelaik hêk
Wapômbêj ma.

²¹ Nôm takatu ba hamô
anyô kapô ba hale yaiñ ma
aêntêk: auk kambom lôk sek
waliliñ ma vani lôk ik anyô
vônô ma idum sek haviñ anyô
yañ yanavi lôk

²² malenjñkilik ma leñjñhabi
auk kambom hathak anyô
vi lôk abôyañ ma idum
nôm kambom hathak anyô
yañ ma miñ mama ami lôk
leñdañ hathak anyô yañ anêñ

* **7:10:** Kis 20:12; 21:17; Lo 5:16 * **7:15-16:** Ap 10:14-15 * **7:15-16:** Nê lôkauk
vi enañ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: O anyô
lôk lemôndôj ma ondanjô abô êntêk.

nômkama ma enaŋ abôyaŋ hathak anyô yan lôk êbôî hathak iniŋ athêŋ ma idum nômkama hatôm ñê molo.

²³ Nôm kambom takêŋ intu hamô anyô kapô ba hale yaiŋ ba hadum ôpêŋ habitak lelaik."

*Avi Ponisia te hêvhaviŋ Yisu
(Mat 15:21-28)*

²⁴ Ma Yisu hatak loŋ êŋ ma hi haveŋ loŋ takatu ba habobo Taia. Ma hi unyak te kapô ma hadô ek avômalô neyala nena yani hamô loŋ êŋ. Ma doŋtom miŋ hatôm imbuŋ i ek avômalô ami.

²⁵ Ma avi te atu ba ñgôk lelaik hamô havin nalavi halanô nena Yisu lêk hayô loŋ êŋ. Êŋ ma hi kethen ma halek vadôŋ lêlô hêk Yisu ma.

²⁶ Yani ma avi Glik te ba talêbô havathu hêk Ponisia hamô Silia kapô. Ba hanan hik Yisu liŋ lôk kapô malain nena nêm ñgôk atu ba hamô havin nalavi vê.

²⁷ Ma Yisu hanan nena, "Alalô nanêm nôm êndêŋ avômena vêmam. Ma kam-bom ek nakaliv avômena iniŋ nôm êndêŋ avuŋ."

²⁸ Ma avi êŋ hanan, "Anyô Bêŋ, êŋ ma avanôŋ. Ma doŋtom avuŋ ethak isup avômena iniŋ nôm mapmap atu ba hêv yak halôk balê vibiŋ ba eyan."

²⁹ Ma Yisu hanan, "Abô atu ba honan ma mavi ba intu ômbônu. Ngôk êŋ lêk hatak nalum avi yôv."

³⁰ Ma avi êŋ hayô anêŋ un-yak ma hayê nena ñgôk lêk hatak nalavi ba nalavi lêk hêk bônôŋ hêk anêŋ lon.

Yisu hadum anyô lêndôŋ lôk abôlêk putup te mavi

³¹ Ma Yisu hatak Taia iniŋ loŋ hêk ma hasopa Saidon habup halôk ba hi hayô Dekapolis iniŋ loŋ vêm ma havôhi kasukthôm Galili.

³² Êŋ ma ewa anyô lêndôŋ lôk abôlêk putup te ba êyô ek Yisu ma enaŋ hik yani liŋ lôk kapôlôŋiŋ ek etak banj êyôngêk ôpêŋ.

³³ Ma Yisu hawa ôpêŋ ba hi daim dokte ek avômalô ma hasonj baŋgwasiŋ halôk ôpêŋ lêndôŋ kapô. Vêm ma hasôwapôk hathak banj ma hasôm ôpêŋ dahalanj.

³⁴ Ma hayê leŋ ma hik siv auk ma hanan hadêŋ ôpêŋ hathak abô Hiblu nena, "Epata!" (Anêŋ ôdôŋ nena lemôndôŋ ekyav.)

³⁵ Êŋ ma ôpêŋ lêndôŋ lo abôlêk hakyav ma hanan abô halêm yaiŋ.

³⁶ *Ma Yisu hanan nena miŋ nenan bêŋ êndêŋ anyôla ami. Hanan aêŋ lôbôlôŋ ma doŋtom avômalô miŋ bônôŋ ami ma enaŋ bêŋ hi ba hi.

³⁷ *Ma avômalô esoj kam-bom ba enaŋ, "Yani hadum nômkama lôkthô ma mavi anôŋ. Hadum ñê leŋôndôŋ kôtôŋ elanô abô ma ñê veŋiŋbôlêk putup enaŋ abô halêm yaiŋ."

8

*Yisu havakôj avômalô hatôm 4,000
(Mat 15:32-39)*

¹*Ma wak te ma avômalô bêj anôj êlêm ethak doñtom hathak lonjbô. Ma thêlô nôm mi ek neajan. Êj ma Yisu halam anêj njê ku êlêm ma hanaj hadêj i nena,

²“Yalen hik ya hathak avômalô nômbêj êntêk. Thêlô bôk êmô haviñ ya hatôm wak lô ba inij nôm lêk mi.

³Doho êlêm anêj loj daim bô ba intu yahêv i ba i oyan, ma tem maleñij etaba êndôk lonjondê ba nêñem yak.”

⁴Ma anêj njê ku enaj nena, “Loj êntêk ma loj thiliv ma avômalô bêj anôj. Aêj ba alalô naja polom anêj êsê ek nanêm êndêj i?”

⁵Ma Yisu hanaj hik thêlô linj, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enaj nena, “Baheñvi ba lahavuju.”

⁶Ma Yisu hanaj hadêj avômalô nômbêj atu nena nêndôk nêmô biñ. Ma hawa polom baheñvi ba lahavuju atu ma hêv lamavi hadêj Wapômbêj. Ma haya ba hêv hadêj anêj njê ku ek nebani êndêj avômalô nômbêj atu ba êmô.

⁷Ma inij alim yaônena tomtom hamô haviñ. Hêv lamavi hathak vêm ma hêv hadêj anêj njê ku ek nebani êndêj avômalô imbiñ.

⁸Ma avômalô nômbêj êj eyañ ba leñinjviyak. Ma njê ku isup nôm wata halôk vak sam baheñvi ba lahavuju.

⁹Avômalô takêj ma hatôm 4,000. Yôv ma Yisu hêv thêlô sapêj ba i.

¹⁰Ma yani hathak yej haviñ anêj njê ku ba i Dalmunata inij loj.

*Palisi leñinjhavinj nêgê lavôñij te
(Mat 16:1-4)*

¹¹Ma Palisi êyô ma enaj hik Yisu linj lôklokwañ nena, “Undum lavôñij te ek injik thô nena Wapômbêj hêv o ba hôlêm mena mi e?” Thêlô enaj aej ek nesau yani iyom.

¹²*Êj ma Yisu hik siv auk ma hanaj, “Avômalô bôlôj êntêk leñinjhavinj yandum lavôñij te ek injik thô nena Wapômbêj bôk hêv ya ba yahalêm eka. Yanañ avanôj êndêj môlô nena tem miñ yandum lavôñij ek avômalô bôlôj êntêk nêgê ami, ma mi.”

¹³Yôv ma Yisu hatak thêlô ma hathak yej hathak lonjbô ba hi kasukthôm vi tuvulu.

*Abô loj kapô hathak Palisi lôk Helot inij yis
(Mat 16:5-12)*

¹⁴Yisu anêj njê ku leñinjpalij ba miñ ewa polom bêj anôj ba ethak yej ami ma ewa polom doñtom iyom.

¹⁵*Ma Yisu hanaj lôklokwañ hadêj thêlô nena, “Noyabiñ am esak Palisi lo Helot inij yis.”*

* **8:1:** Mak 6:35-44 * **8:12:** Mat 12:39; Luk 11:29 * **8:15:** Luk 12:1 * **8:15:** Yis ma nôm atu ba hadum polom hathinj bêj.

¹⁶ Ma ñê ku enaŋ hadêŋ thêlôda nena, “Betha hanaŋ hathak alalô polom mi la.”

¹⁷ *Ma doŋtom yani hayala iniŋ abô atu ba enaŋ ba hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlô onaŋ hathak miŋ owa polom ami eka? Môlô ôthôŋ lôk miŋ oyala ami denaŋ e? Ma unim auk ma thekthek e?”

¹⁸ Môlô ñê lôk malemim ma miŋ ôyê tak ami e? Ma môlô ñê lôk lemimôndôŋ ma miŋ olaŋô abô ami e? Ma môlô miŋ lemimhabi nôm atu ba bôk yahadum ami e?

¹⁹ *Yahaya polom baheŋvi ek avômalô hatôm 5,000 ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enaŋ, “Laumiŋ ba lahavuju.”

²⁰ “Ma yahaya polom baheŋvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enaŋ, “Baheŋvi ba lahavuju.”

²¹ Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ i, “Aisê, miŋ oyala ami denaŋ e?”

Yisu hadum anyô mapusip te mavi hêk Betsaida

²² Ma thêlô i éyô Betsaida ma avômalô doho ewa anyô mapusip te hayô ma enaŋ hik yani liŋ lôklokwaŋ ek êsôm ôpêŋ.

²³ Ma Yisu havalonj anyô mapusip hamô baŋ ma hadadi ba thai etak malak bêŋ ma i daim dokte. Ma Yisu hasôwapôk hathak ôpêŋ madaluk luvi ma hatak baŋ

hayô hêk ôpêŋ. Ma hanaŋ, “Hôyê nômlate mena mi e?”

²⁴ Ma ôpêŋ hêv ma liŋ ma hanaŋ, “Yahayê avômalô doho, ma doŋtom thêlô hatôm alokwaŋ i ba êlêm.”

²⁵ Êŋ ma Yisu hatak baŋ hayô hêk ôpêŋ madaluk hathak loŋbô. Ma ôpêŋ madaluk hakyav ba habitak mavi ma hayê nômkama sapêŋ halêm yaiŋ.

²⁶ Ma Yisu hanaŋ nena, “Nu oda anêm unyak ma miŋ nu malak bêŋ ami.”

Pita hanaŋ nena Yisu ma Kilisi

(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

²⁷ Ma Yisu lôk anêŋ ñê ku etak loŋ êŋ ma ibup ethak malak nenanena takatu ba hamô habobo Sisalia Pilipai. Eveŋ loŋôndê denaŋ ma hanaŋ hik anêŋ ñê ku liŋ, “Avômalô ethak elam ya nena opalê?”

²⁸ *Ma thêlô enaŋ nena, “Doho enaŋ nena o ma Jon anyô hathik ñaŋ ma doho enaŋ nena o ma Elia ma doho enaŋ nena o ma plopet bô te.”

²⁹ *Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

Êŋ ma Pita hanaŋ bêŋ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbêŋ hêv ek nêm anêŋ avômalô bulubinj.”

³⁰ *Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ ek miŋ nenaŋ abô êŋ bêŋ êndêŋ anyôla ami.

* **8:17:** Mak 6:52 * **8:19:** Mak 6:41-44

* **8:30:** Mak 9:9

*Yisu hanan abô hathak
anêj ñama*
(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 Ma Yisu hadôj thêlô ba hanan nena, "Anyô Anêj Nakaduñ atu tem esopa Wapômbêj anêj lahavinj ba enja vovanj bêj anôj. Ma Islael inij ñê bêjbêj lôk ñê bêjbêj êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ tem nimbuliñ dômiñ êndêj yani. Ma Wapômbêj tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak lojôbô."

32 Yisu hanan abô takêj bêj hadêj thêlô, êj ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathanj ba hanan nena, "Minj onanj aej ami."

33 Ma dojtom Yisu hik ma liliñ ba hayê anêj ñê ku vi ma hathanj Pita ba hananj, "Sadañ, nu dañ! Hosopa anyô inij auk iyom ma miñ hosopa Wapômbêj anêj auk ami."

34 *Êj ma Yisu halam avômalô nômbêj atu ba êlêm ivinj anêj ñê ku ma hananj, "Anyôla hadum ek esopa ya, êj ma êmboliñ dôm êndêj yanida ma enja anêj alovalaŋsañj ba esopa ya.

35 Ek malê nena ôpatu ba lahabî bêj anôj hathak anêj lôkmala pik, anêj lôkmala êj tem nêm yak. Ma dojtom ôpatu ba hatak anêj lôkmala ek hasopa ya lôk yenañ abô, yani êj tem enja lôkmala anôj.

36 Anyô te hawa nômkama pik sapêj, ma dojtom miñ hasopa Wapômbêj ami ba anêj lôkmala hêv yak, êj ma tem yani êmô mavi e? Mi anôj, tem enja vovanj.

37 Ma anyôla hatôm nêm nômlate êndêj Wapômbêj ek enja anêj lôkmala esak lojôbô e? Mi anôj!

38 *Avômalô bôlôj êntêk ma lêk idum kobom kambom lomaloma ba êdô Wapômbêj. Aej ba anyôla mama ek ya lôk yenañ abô, ma embej yam atu ba Anyô Anêj Nakaduñ êlêm imbiñ Lambô anêj deda lôkmaŋgij lôk anêj aŋela mathenj, ma yani tem mama ek ôpêj aej iyom."

9

1 *Ma Yisu hananj hadêj thêlô, "Yanañ avanôj êndêj môlô nena Wapômbêj anêj lonj lôkliŋyak tem êlêm imbiñ anêj lôklokwañ bêj. Ma môlô vi atu ba umiñ lonj êntêk tem nômô lôkmala denaj, ma ôŋgô nôm êj imbiñ."

Yisu liŋkupik habitak yanđa
(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

2 *Wak bahenjvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita lo Jems ma Jon ivinj yani ba ethak dumlolê daim te ba i êmô daluk. Ej ma Yisu liŋkupik habitak yanđa hêk thêlô maleŋinj.

3 Ma anêj kwêv habitak thapuk anôj biñ ba anyô pik la miñ hatôm isik anêj kwêv ba imbitak thapuk aej ami.

* 8:34: Mat 10:38-39; Luk 14:27

* 8:38: Mat 10:33

* 9:1: Mak 13:30

* 9:2:

Ap 3:22; 2Pi 1:17-18

⁴ Ma ketheñ oyan ma Elia lo Mose êyô ma enaŋ abô haviŋ Yisu ba thêlô êyê.

⁵ Ma Pita hanan̄ hadêŋ Yisu, “Kêdôŋwaga, mavi anôŋ ek lêk alalô amô loŋ êntêk. Yêlô tem nadav unyak lôkkupik lokwaŋlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.”

⁶ (Thêlô êkô kambom ba êthôŋ abô nenaŋ palin̄ ba intu Pita hanan̄ aêŋ.)

⁷ Ma buliv te hayô hava thêlô siŋ, ma abô te halêm anêŋ buliv êŋ kapô nena, “Intu ma yenan̄ Okna atu ba yaleŋhaviŋ videdauŋ. Ba nodanô anêŋ abô!”

⁸ Ma ketheñ oyan ma thêlô êyê hawê haven̄ ma Yisu iyom intu hamin̄ ma miŋ anyôla hamin̄ haviŋ yani ami.

⁹ Vêm ma etak dumlolê êŋ ba êlôk ele i ma Yisu hanan̄ lôklokwaŋ ek miŋ nenaŋ nôm atu ba êyê bêŋ êndêŋ anyôla ami endeba Anyô Anêŋ Nakadun̄ atu ema ba imbiyô ênjêk ñama esak loŋbô am.

¹⁰ Aêŋ ba thêlô ivuŋ abô êŋ hêk thêlôda ma miŋ enaŋ bêŋ ami, ma doŋtom enaŋ abô pôk bêŋ hathak “ema lo imbiyô ênjêk ñama” anêŋ ôdôŋ ma aisê?

¹¹* Ma thêlô enaŋ hik Yisu liŋ, “Aisê ka njê lôkauk hathak abô balabuŋ enaŋ nena Elia tem êmôn̄ ba êlêm vêm ka Mesia?”

¹²⁻¹³* Ma Yisu hanan̄ nena, “Avanôŋ! Elia tem êmôn̄ ek in-dum nômkama sapêŋ imbitak

mavi esak loŋbô. Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô esopa inin̄ leŋin̄haviŋ iyom ba idum kambom lomaloma hadêŋ yani hatôm atu ba Wapômbêŋ anêŋ kapya bôk hanan̄ hathak yani. Ma doŋtom aisê ka Wapômbêŋ anêŋ kapya hanan̄ nena Anyô Anêŋ Nakadun̄ atu tem enja vovaŋ bêŋ lôk nêmbôlin̄ dômiŋ êndêŋ yani?”

*Yisu hêv ñgôk vê hêk okna te
(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)*

¹⁴ Yisu thêlô êyô ek njê ku vi ma êyê avômalô bêŋ anôŋ lêk ethak doŋtom ba êmô. Ma njê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk anêŋ njê ku vi atu ba êmô enaŋ abô ba êkôki hathak.

¹⁵ Ma avômalô nômbêŋ êŋ êyê Yisu, ma esoŋ kambom ba elan̄vin i ma ewa yani thô.

¹⁶ Ma Yisu hanan̄ hik thêlô liŋ, “Môlô ôkôkam hathak malé?”

¹⁷ Ma anyô te hamin̄ avômalô nômbêŋ êŋ kapô ba hanan̄, “Kêdôŋwaga, ñgôk te havalon̄ yenan̄ okna abôlêk loŋ ba miŋ hatôm enaŋ abô ami. Ba intu yahawa halêm ek o.

¹⁸ Ngôk hathak hayôkwiŋ yani ba habi yani halôk pik ma abôlêk wapôk thapuk hale yaiŋ ma halonjoloŋ abôlêk kalalan̄ ma liŋ havu-viŋ ba thotho. Yahanan̄ ek anêm njê ku nênm̄ ñgôk êŋ vê ma doŋtom thêlô miŋ hatôm ami.”

* **9:11:** Mal 3:1 * **9:12-13:** Sng 22:1-18; Ais 53:3; Mal 4:5-6; Mat 11:14

¹⁹ Ma Yisu hanan̄ viyan̄, “Yahamô haviñ mólô sawa daim ma doñtom miñ ôévhaviñ ami ma owa auk lokbañ aleba yakapôlôñ lêk hagiap hathak mólô. Noja okna êñ élêm.”

²⁰ Êñ ma ewa okna atu hi hadêñ Yisu. Ngôk hayê Yisu, ma hayôkwiñ okna êñ kam-bom ba hêv yak halôk pik ba hapiki ma abôlêk thôk hêv yak.

²¹ Ma Yisu hanan̄ hik lambô liñ, “Ngôk habuliñ yani hadêñ anjê?”

Ma lambô hanan̄ nena, “Sêbôk ba yani yaôna.

²² Ngôk êñ habi yani halôk atum lôk ñañ lôbôlôñ ek injik yani vônô ma doñtom mi. Aêñ ba o hatôm undum ek ngôk êñ etak yenar̄ okna, êñ ma hôëv kapôlôm ek yai.”

²³ *Ma Yisu hanan̄, “Aisê ka honañ nena, ‘o hatôm?’ Wapômbêñ hatôm indum nômkama sapêñ ek ñê takatu ba êvhaviñ yani.”

²⁴ Ma ketheñ oyañ ma okna êñ anêñ lambô hanan̄, “Yahêvhaviñ ba undum ek yenar̄ auk atu ba miñ yahêvhaviñ ami êkôk ya liñ ek yanêmimbiñ!”

²⁵ Ma Yisu hayê nena avômalô êvôv i ketheñ ethak doñtom, êñ ma hathañ ngôk lelaik atu ba hanan̄, “O ngôk vembôlêk lôk lemôndôñ putup, yahanañ hadêñ o nena otak okna êntêk ba nu

ma miñ ômbôlêm esak loñbô ami.”

²⁶ *Ma ngôk halañ boloba ma hayôkwiñ okna êñ kam-bom ma hale yain̄ ba hi. Ma okna êñ hêk inañ anyô ñama ba avômalô enañ nena, “Lêk hama.”

²⁷ Ma doñtom Yisu havalon̄ hamô ban̄ vi ma havôv ba haviyô hamiñ.

²⁸ Vêm ma Yisu lôk anêñ ñê ku iyom êmô unyak kapô ma thêlô enañ hik yani liñ, “Aisê ka yêlô miñ hatôm nanêm ngôk êñ vê ami?”

²⁹ Ma Yisu hanan̄ viyan̄ hadêñ thêlô, “Mek iyom intu hatôm nêm ngôk anêñ aêñ vê.”

Yisu hanan̄ bôlôñ yan̄ hathak anêñ ñama

(Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)

³⁰ *Ma thêlô etak loñ êñ ba ibitak êyô Galili. Ma Yisu hadô avômalô neyala nena thêlô lêk êmô êsê

³¹ *ek êndôj anêñ ñê ku. Êñ ma Yisu hanan̄ hadêñ thêlô, “Temnenan̄ Anyô Anêñ Nakaduñ atu bêñ ba netak êndôk avômalô baheñiñ. Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loñbô.”

³² *Ma anêñ ñê ku êthôj abô êñ anêñ ôdôj palin̄ lôk êkô ek nenañ injik yani liñ.

Opalê intu anyô bêj?

(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

³³ Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ma i êmô unyak

* ^{9:23:} Mat 21:21; Mak 11:23 * ^{9:26:} Mak 1:26 * ^{9:30:} Jon 7:1 * ^{9:31:} Mak 8:31; 10:32-34 * ^{9:32:} Luk 9:45

kapô te. Èj ma Yisu hanaj hik thêlô liñ, "Môlô ôkôkam hathak malê havenj loñôndê ba ôlêm?"

³⁴ Thêlô eyala nena thêlô êkôki hathak thêlô alisê intu anyô bêj ek Yisu anêj ñê ku vi ba intu thêlô bônôj.

³⁵* Ma Yisu halôk hamô ma halam anêj ñê ku laumiñ ba lahavuju takatu ba êlêm. Ma hanaj, "Lemimhavinj numbitak anyô bêj, èj ma undum o endeba yaôna ba ôtôm avômalô lôkthô inij anyô ku oyanj."

³⁶ Ma hawa amena te ba hadô haminj thêlô malêvôj. Ma havalonj haminj ma hanaj hadêj thêlô,

³⁷* "Ôpatu ba hêvhavij ya ba hawa amena yaônate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô havinj."

Ôpatu ba hadum ku haviñ alalô ma miñ numiñ yani loñ siñ ami

(Luk 9:49-50)

³⁸ Ma Jon hanaj hadêj Yisu nena, "Kêdôñwaga, yêlô ayê anyô te hêv ñgôk vê hathak anêm athêj. Ma doñtom yani ma miñ alalô te ami, ba intu yêlô anaj ek yani etak ku êj."

³⁹ Ma doñtom Yisu hanaj nena, "Dô! Miñ numiñ yani loñ siñ ami. Ôpatu ba hadum nômbithi hathak yenañ athêj

ma tem miñ enaj abô kam-bom kethenj esak ya ami,

⁴⁰* ek malê nena ôpatu ba miñ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniñ te.

⁴¹* Yanañ avanôj êndêj mûlô nena anyô te hayê nena mûlô ma Kilisi anêj avômalô ba hêv ñaj hadêj mûlô, ôpêj tem enja anêj vuli.

Umiñ lôklokwañ ek kambom miñ esale o thô ami
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

⁴² "Ma anyô te hadum ba yenañ amena atu ba hêvhavij ya te hêv yak, ôpêj tem êpôm malaiñ bêj anôj. Ôpêj tem nêsôkwêj valu bêj te esak laselo ba nimbi yani êndôk ñgwêk makidiñ ba ema. Malaiñ èj ma yaôna ek malaiñ atu ba yani tem êpôm embeñ yam.

⁴³⁻⁴⁴* Ma bahem hadum ba hudum kambom, èj ma odabêj kisi ba nêm vê ek miñ undum kambom esak loñbô ami! Bahem vi iyom ma malaiñ, ma doñtom mavi ek nu malak leñ. Ma bahem luvi hamô ba hudum kambom, èj ma lemvimkupik sapêj tem ni loñ atu ba atum hathañ ba miñ hama ami. Ba intu malaiñ bêj anôj.*

⁴⁵⁻⁴⁶ Ma vem hadum ba hudum kambom, èj ma odabêj kisi ba nêm vê ek miñ undum kambom esak loñbô ami! Vem vi iyom ma

* **9:35:** Mat 20:25-27; Mak 10:43-44; Luk 22:24-26 * **9:37:** Mat 10:40 * **9:40:** Mat 12:30; Luk 11:23 * **9:41:** Mat 10:42 * **9:43-44:** Mat 5:30 * **9:43-44:** Nê lôkauk vi enaj nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaj. Abô èj ma aêntêk: Loñ èj ma matiñyak tem neaj anyô liñkupik êtôm wak nômbêj intu sapêj, ma atum tem esaj anyô êmô aej.

malaiñ, ma doñtom mavi ek nu malak leñ. Ma vem luvi hamô ba hudum kambom, êj ma lemvimkupik sapêj tem ni loj atu ba atum hathañ ba miñ hama ami. Ba intu malaiñ bêj anôj.*

⁴⁷ *Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êj ma ômbi vê. Malem daluk vi iyom ma malaiñ, ma doñtom mavi ek nu malak leñ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom, êj ma lemvimkupik sapêj tem ni loj atu ba atum hathañ ba miñ hama ami. Ba intu malaiñ bêj anôj.

⁴⁸ * ‘Loj êj ma matinjak tem nejañ anyô liñkupik êtôm wak nômbêj intu sapêj, ma atum tem esañ anyô êmô aej.’

⁴⁹ Atum tem êpôm avômalô sapêj êtôm ñgwêk etak hathak nôm ek atum êj esaê thêlô.

⁵⁰ * “Ngwêk ma nôm mavi, ma doñtom anêj maniñ hêv yak, êj ma opalê hatôm idum ba imbitak maniñ esak lonjbô am? Ngwêk hathak hadum nôm ba vasiñ, ba intu nôm yôhôk* mavi imbiñ am aej iyom.”

10

*Yisu hanaj abô hathak ñê lôk venji êdô i
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)*

* **9:45-46:** Nê lôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaç. Abô êj ma aêntêk: Loj êj ma matinjak tem nejañ anyô liñkupik êtôm wak nômbêj intu sapêj, ma atum tem esañ anyô êmô aej. * **9:47:** Mat 5:29 * **9:48:** Ais 66:24

* **9:50:** Mat 5:13; Luk 14:34 * **9:50:** ‘Yôhôk’ anêj ôdôj nena ôpatu ba hamô malinjyaô havij avômalô vi. Lôk miñ lamanij ketheñ ami. Ma hêv avômalô sa ek netak vovak. * **10:4:** Lo 24:1-4; Mat 5:31 * **10:6:** Stt 1:27; 5:2 * **10:7:** Stt 2:24; Ep 5:31-33

¹ Ma Yisu hatak loj êj ma hi haveñ loj Judia lo ñañ Jolodaj vi. Ma avômalô bêj anôj êlêm hathak lonjbô. Êj ma hasopa anêj bôk lo lonj ba hadôj i.

² Ma Palisi doho êlêm ma idum ek nesau Yisu ba enaç hik yani liñ, “Abô balabuñ hanaj aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê mena mi e?”

³ Ma Yisu hanaj viyanj, “Mose bôk hanaj aisê?”

⁴ *Ma thêlô enaç, “Mose halôk ek anyô eto kapya nêm yanavi vê ba etak êndôk yanavi bañ ek nêm yani vê.”

⁵ Êj ma Yisu hanaj nena, “Môlô ñê lemôndôj kôtôj kambom ba intu Mose hato balabuñ êj ba hêv hadêj môlô.

⁶ *Ma doñtom ‘sêbôk ba môj anôj atu ba Wapômbêj hapesañ avômalô ma hape-sañ anyô lo avi.

⁷ *Ba intu Wapômbêj bôk hanaj nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doñtom imbiñ yanavi

⁸ ek thai nimbitak êtôm kupik doñtom iyom.”, Thai miñ ju hathak lonjbô ami ma lêk ibitak doñtom.

⁹ Aej ba nôm atu ba Wapômbêj bôk havak loj hathak doñtom, ma miñ hatôm anyôla epole vê ami.”

10 Vêm ma Yisu lôk anêj ñê ku êmô unyak kapô, ma anêj ñê ku enaç hik yani linj hathak abô êj.

11 *Êj ma Yisu hanaj hadêj thêlô, “Anyô hadô yanavi ba hawa avi yaç, êj ma hadum sek ba habulinj yanavi bô.

12 Ma avi te hadô yamalô ba hawa anyô yaç, êj ma hadum sek aêj iyom.”

Yisu hêv mek hathak avômena
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

13 Ma avômalô ewa avômena yaônena i hadêj Yisu ek etak bajj êyô ênjék thêlô. Ma donjom anêj ñê ku ethanj avômalô takêj.

14 Yisu hayê nôm êj, ma lamanij ba hanaj hadêj anêj ñê ku nena, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndêj ya ma miç numinj thêlô loj siç ami ek malê nena avômalô takatu ba athêj mi ma hatôm avômena takéntek ba Wapômbêj anêj loj lôklinyak ma thêlônij.

15 *Yanaç avanôj êndêj mólô nena ôpatu ba miç hawa Wapômbêj anêj loj lôklinyak hatôm avômena yaônena ami, miç hatôm imbitak êyô loj êj kapô ba ni ami. Ma mi.”

16 Ma Yisu havaloj avômena ma hatak bajj hayô hêk i ma hêv mek hathak thêlô.

* 10:11: Mat 5:32 * 10:15: Mat 18:3

Anyô lôk nômkama bêj hanaj abô havij Yisu
(Mat 19:16-30; Luk 18:30)

17 Ma Yisu haviyô ba hi ma anyô te halanjviñ hadêj yani ma halek vadôj lêlô hamô valuvî ma hanaj, “Kêdôñwaga mavi, yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêj intu sapêj?”

18 Ma Yisu hanaj, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miç mavi ami ma Wapômbêj iyom intu ba mavi.

19 *Abô balabuñ ma bôk hoyala yôv: ‘Miç uñgwik anyô vônô ami. Miç undum sek imbiñ anyô yaç yanavi ami. Miç onja vani ami. Miç onaç abôyañ esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Miç onaç abôyañ ek ômbôv anyô yaç anêj nômkama ami. Ma ondovak lemambô lo lem-tambô.’”

20 Ma ôpêj hanaj, “Kêdôñwaga, ya yaôna aleba lêk ma yahasopa abô balabuñ takêj.”

21 Ma Yisu hayê ôpêj ba lahavinj. Ma hanaj, “O ma nômlate mi denaç. Nu nêm anêm nômkama sapêj ek avômalô nêñem vuli, ma onja valuselenj sapêj ba nêm êndêj avômalô siv. Hudum aej, ma tem anêm nômkama mavi lomaloma êmô malak lej. Ma ôlêm osopa ya.”

22 Yani ma anyô lôk nômkama bêj anôj. Ba intu halanjô abô êj, ma hakôm ba hi lôk lamalainj bêj.

* 10:19: Kis 20:12-17; Lo 5:16-20

²³ Ma Yisu hayê hawê haveŋ ma hanaj hadêŋ anêŋ ñê ku, “Nê lôk nômkama bêŋ tem nêpôm malaiŋ bêŋ ek nimbitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak kapô ba ini.”

²⁴ Yisu anêŋ ñê ku elanô ba esoŋ kambom. Ma Yisu hanaj hadêŋ thêlô hathak loŋbô nena, “Yenaj avômena, avômalô takatu ba indum ek nimbitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak kapô ba ini ma tem nêpôm malaiŋ bêŋ anôŋ!”

²⁵ Miŋ malaiŋ bêŋ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêŋ abyaj ba ni ami, ma dontom malaiŋ anôŋ ek anyô lôk nômkama bêŋ te imbitak êyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak kapô.”

²⁶ Ma Yisu anêŋ ñê ku esoŋ kambom anôŋ ba enaj hadêŋ i, “Avanôŋ e? Aêŋ ba miŋ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak kapô ba ni ami e?”

²⁷ Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaŋ ma hanaj, “Wapômbêŋ iyom hatôm indum nômkama sapêŋ. Ma anyô te miŋ hatôm nêm yanida bulubinj ami ma mi.”

²⁸ Ma Pita hanaj hadêŋ Yisu, “Yêlô bôk atak yêlôaniŋ nômkama sapêŋ ba alêm asopa o!”

²⁹ Ma Yisu hanaj nena, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô, anyô te lahabî ya lôk yenaŋ Abô Mavi ba hatak anêŋ unyak lôk iviyanj ma livi lôk

talêbô lo lambô ma nali lôk anêŋ pik,

³⁰ êŋ ma Wapômbêŋ tem nêm bêŋ anôŋ êndêŋ ôpêŋ êtôm 100 êyô êmô anêŋ loŋ imbiŋ. Ôpêŋ hamô pik denaj, ma tem enja nômkama bêŋ anôŋ aêntêk unyak lôk iviyanj ma livi lôk taluvi ma nali lôk pik, ma dontom avômalô vi tem nimbuliŋ yani imbiŋ. Ma emben yam ma tem êmô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

³¹ *Odanô! Nê lôk athêŋ bêŋ, bêŋ anôŋ tem nimbitak ñê lôk athêŋ mi. Ma ñê lôk athêŋ mi bêŋ anôŋ tem nimbitak ñê lôk athêŋ bêŋ.”

*Yisu hanaj abô hathak anêŋ ñama bôlôŋ te lô
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)*

³² *Yisu thêlô i Jelusalem ma Yisu hi hamôŋ. Ma anêŋ ñê ku êyê ba esoŋ kambom ma avômalô takatu ba evenj yam êkô. Ma Yisu hanaj hadêŋ anêŋ ñê ku lauminj ba lahavuju takatu ek nêlêm bidonj ma hanaj hathak nôm takatu ba tem êpôm yani.

³³ “Odaŋô. Alalô ayô Jelusalem ma tem nenaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ ba nênêm yani êndêŋ ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ. Ma tem nenaŋ ek nijik yani vônô ma nênêm yani êndêŋ avômalô loŋ buyanj

³⁴ ek thêlô nenaŋ abôma lôk nêsvwapôk esak yani ma

* **10:31:** Mat 20:16; Luk 13:30 * **10:32:** Mak 8:31; 9:31

nebali yani lôk nijik yani vônô. Wak lô ende ba ni ma tem imbiyô esak lojbô."

Jems lo Jon leñiñhaviñ nim-bitak ñê bêj
(Mat 20:20-28)

³⁵ Yôv ma Sebedi nakadun luvi, Jems lo Jon, i hadêj Yisu ma enaç, "Kêdôñwaga, yai leñiñhaviñ undum nômlate ek yai."

³⁶ Ma Yisu hanaç, "Mamu lemimhaviñ malê?"

³⁷ Ma thai enaç nena, "Otak yai yañ êmô bahem vianôj ma yañ êmô bahem vikenj ênjék anêm loj lôkmajinj kapô."

³⁸* Ma Yisu hanaç, "Mamu ôthôj nôm atu ba onaç hik ya liñ paliñ. Hatôm nunum êndôk tase atu ba tem yanum lôk nusik êndôk ñaç atu ba tem yasik e?"

³⁹* Ma enaç, "Yai hatôm."

Ma Yisu hanaç, "Avanôj, tase êj lôk ñaç êj tem nunum lôk nusik.

⁴⁰ Ma dontom nêmô yabaheñ vianôj lôk vikenj, ma miñ yenaç ku ami. Mi, Wapômbêj da hayabiñ ku êj ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêmô lon êj."

⁴¹ Nê kulauminj takêj elanjô abô êj ba leñiñjaña hadêj Jems lo Jon.

⁴²* Ma Yisu halam sapêj ethak dontom ma hanaç, "Môlô bôk oyala nena avômalô loj buyaç inij kiñ ethak ebam i ba ibuliñ ñê takatu ba êmô thêlô vibij. Ma

iniñ ñê bêj bêj ethak ethaç inij avômalô aej iyom.

⁴³* Odañô! Môlô miñ nundum kobom êj ami! Môlô te lahaviñ imbitak anyô lôk athêj bêj ênjék môlô malêvôj, êj ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nêm môlô sa.

⁴⁴ Ma ôpatu lahaviñ imbitak êtôm môlônim anyô bêj, êj ma êmô êtôm avômalô sapêj inij anyô ku oyan

⁴⁵ hatôm ya Anyô Anêj Nakaduñ atu ba yahadum aej iyom. Miñ yahalêm ek yandum ñê bêj bêj pik inij kobom ba yasaç avômalô ek nindum yenaç ku ami. Mi anôj! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanêm avômalô sa lôk yatak yenaç lôkmala ek nêm avômalô bulubij."

Yisu hadum Batimeas madaluk mavi
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

⁴⁶ Ma Yisu lôk anêj ñê ku êj Jeliko. Idum ek netak Jeliko ma avômalô bêj anôj i haviñ thêlô. Ma anyô madaluk pusip te anêj athêj nena Batimeas hamô lonjondê daj vi ba hapetenak ek avômalô nêñem yani sa. (Batimeas anêj ôdôj nena Timeas nakaduñ.)

⁴⁷ Yani halañô nena Yisu anêj Nasaret halêm, ma halam kaêk lôklala nena, "Yisu, Devit anêj Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek ya!"

* **10:38:** Mak 14:36; Luk 12:50

22:25-26 * **10:43:** Mat 23:11; Mak 9:35

* **10:39:** Ap 12:2; ALK 1:9

* **10:42:** Luk

⁴⁸ Ma avômalô bêj anôj ethan̄ yani ba enāj, “O bônôj!” Ma don̄tom yani halam lôklala nena, “Yisu, Devit anêj Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek ya!”

⁴⁹ Èj ma Yisu hamin̄ ma hanāj, “Nodam yani êlêm.”

Ma elam hadêj anyô madaluk pusip atu nena, “Lemnavi! Umbiyô ba nu! Yani halam o.”

⁵⁰ Èj ma hakaliv anêj kwêv thilibūj hi ma hasôv kisi haviyô hamin̄ ma hi hadêj Yisu.

⁵¹ Ma Yisu hanāj hadêj yani, “Lemhavin̄ yandum malê êndêj o?”

Ma anyô madaluk pusip êj hanāj, “Kêdôjwaga, yaleñhavin̄ yañgê tak.”

⁵² *Ma Yisu hanāj, “Umbiyô ba nu. Anêm hôêvhaviñ hadum ba hubitak mavi.” Ma kether̄ oyan̄ ma ôpêj madaluk hakyav ba hayê tak, ma hasopa Yisu haveñ lonjôndê.

11

*Yisu habitatik hayô
Jelusalem hatôm kinj
(Mat 21:1-11; Luk 19:28-
40; Jon 12:12-19)*

¹ Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpagi lo Betani, malak ju êj hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêj ñê ku ju ba i

² ma hanāj nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ubitak ôyô kapô ba u, ma tem ôngô ekak bok don̄ki map te lon̄ ba hamin̄. Bok êj ma miñ

bôk anyôla hayô hamô ami. Nopole yak vê ma nondom ba nôlêm.

³ Ma anyôla hanāj hik mamu liñ nena, ‘Udum aej eka?’ ma nonāj êndêj yani nena, ‘Anyô Bêj lahavin̄ idum ku te esak vêmam, ka tem nêm êmbôlêm.’

⁴ Èj ma ñê ku ju atu i ma êyê bok don̄ki map atu ekak lon̄ ba êthô hamô unyak abôlêk habobo lonjôndê viyain̄. Ma thai epole yak vê.

⁵ Ma anyô doho imin̄ lon̄ êj êyê ba enāj, “Mamu udum malê ba opole bok anêj yak vê?”

⁶ Ma thai enāj hatôm atu ba Yisu hanāj hadêj thai. Èj ma etak thai ba i.

⁷ Ma ewa bok don̄ki êj ba i hadêj Yisu, ma ibi inij kwêv thilibūj daim thô ba engava hayôhêk bok dômlokwañ ma Yisu hayô hamô.

⁸ Ma avômalô bêj anôj enjgava inij kwêv thilibūj daim ma vi ele nôkyalô ñauñ hamô kamuñ ba engava hêk lonjôndê.

⁹ Ma vi êmôj ma vi even̄ yam ma Yisu halôk malêvôj ba elam nena, “Osana!”

“Wapômbêj nêm lamavi êndêj ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêj anêj athêñ!” *Kapya Yen̄ 118:25-26*

¹⁰ “Wapômbêj nêm anêj lamavi êyô êmô bu malô Devit anêj lim êntêk atu ba tem eyabin̄ alalô êtôm kinj

* **10:52:** Mak 5:34

êtôm sêbôk ba Devit
hayabiŋ!

Osana! Nambô Wapômbêŋ
anêŋ athêŋ esak leŋ!"

¹¹ Ma hi Jelusalem ma
habitak hayô unyak matheŋ
anêŋ piklêvôŋ kapô ba hi.
Ma hayê nômkama takatu ba
hamô loŋ êŋ. Ma doŋtom
wak lêk halôk jalôm, êŋ ma
hatak Jelusalem ma hi Betani
haviŋ anêŋ ñê ku laumiŋ ba
lahavuju takatu.

*Yisu hêv ñê idum ku valu vê
hêk unyak matheŋ kapô*

(Mat 21:12-19; Luk 19:45-
48; Jon 2:13-22)

¹² Haviyô hayan ma etak
Betani ek ini Jelusalem. Ma
Yisu hama kisi.

¹³* Ma hayê alokwaj sabo
te lôk ñauŋ haminj daim
dokte. Êŋ ma hi hayô
alokwaj êŋ ôdôŋ ek êŋjê
nena hik anôŋ mena mi. Ma
doŋtom hayê ñauŋ oyaŋ iyom
ma miŋ hik ami ek malê nena
miŋ anêŋ waklavôŋ injik ami.

¹⁴ Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ
alokwaj êŋ nena, "Anyô late
miŋ hatôm enjanj anêm anôŋ
esak loŋbô ami." Ba anêŋ ñê
ku elanjô.

¹⁵* Ma Yisu thêlô êyô
Jelusalem. Ma habitak hayô
unyak matheŋ kapô anêŋ
piklêvôŋ. Ma hayê avômalô
ewa nômkama ba êdô hamô ek
avômalô vi nêñem vuli. Êŋ ma
halupuniŋ i ba hêv i vê hêk
unyak matheŋ kapô ba ele
yaiŋ ba i. Ma hale ñê takatu
ba êwê ñê loŋ buyaŋ ininj

* 11:13: Luk 13:6 * 11:15: Jon 2:14

Mak 14:1 * 11:23: Mat 17:20

valuseleŋ hathak Hiblu ininj
valuseleŋ ininj balê liliŋ. Ma
hadum aêŋ hadêŋ ñê takatu
ba êdô menak bôbô hamô ek
avômalô vi nêñem vuli.

¹⁶ Ma haminj loŋ siŋ
ek avômalô miŋ neja ininj
nômkama ba ini kapô ek
nêñem vuli ami.

¹⁷* Ma Yisu hadôŋ thêlô ba
hanaŋ aéntêk, "Wapômbêŋ
anêŋ kapya hanaŋ nena,
'Yenaŋ unyak ma unyak
avômalô pik sapêŋ netenj mek
êndôk.' Ma môlô lêk udum ba
habitak hatôm ñê vani ininj
loŋ ekopak êmô."

¹⁸* Ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk
ñê lôkauk hathak abô bal-
abuŋ elanjô abô êŋ ma êbôlêm
loŋjôndê ek nijik yani vônô.
Ma doŋtom thêlô êkô hathak
yani ek malê nena avômalô
sapêŋ esonj kambom hathak
anêŋ abô.

¹⁹ Yaŋsiŋ anôŋ ma Yisu
thêlô etak Jelusalem ba i.

Alokwaj sabo hakapok (Mat 21:20-22)

²⁰ Hayan lôkbôk ma Yisu
thêlô êvôi ma êyê alok-
waj sabo atu lêk hama ba
hakapok hêk ñauŋ ba hayô
ôdôŋ.

²¹ Ma Pita lahabi Yisu
anêŋ abô ba hanaŋ nena,
"Kêdôŋwaga, nôŋgô! Alokwaj
sabo wakbôk atu ba hothaŋ
ma lêk hakapok yôv."

²² Ma Yisu hanaŋ
hadêŋ thêlô, "Nôñemimbîŋ
Wapômbêŋ.

* 11:17: Ais 56:7; Jer 7:11 * 11:18:

23 *Yanañ avanôj êndêj mólô nena ôpatu ba hanañ hadêj dumlolê êntêk nena, ‘Ômbi o kisi ni tamu ñgwêk’, ma hêvhaviñ ba havalon anêj abô êj lon lôklokwañ ma miñ laluvi ami, êj ma Wapômbêj tem indum ba dumlolê êj endanjô ôpêj anêj abô.

24 *Aêj ba intu yanañ êndêj mólô nena malê atu ba mólô onañ halôk unim mek, êj ma nônêmimbiñ nena lêk owa yôv, ma nôm êj tem imbitak êtôm mólônim.

25-26 *Mólô umiñ ba otej mek, ba lemidhabi kambom atu ba anyôla bôk hadum hadêj o, êj ma notak unim kapôlômim ek ôpêj. Udu aêj ma mólônim Lemambô atu ba hamô malak lej tem etak kapô ek mólô aêj iyom.”*

Yisu, opalê hêv athêj bêj hadêj o?

(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)

27 Ma Yisu thêlô i Jelusalem hathak lojôba ba êyô unyak mathenj anêj piklêvôj. Ma ñê bêjbêj êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ lôk ñê bêjbêj vi i hadêj Yisu.

28 Ma enaç hik yani liñ nena, “Opalê hêv athêj bêj hadêj o lôk hêv ku hadêj o ba intu hudum nôm takêntêk?”

29 Ma Yisu hanañ hadêj i nena, “Tem yanañ injik mólô liñ esak abô te aêj iyom. Ba onañ abô êj bêj hadêj ya

ma tem yandam ôpatu ba hêv athêj bêj hadêj ya êndêj mólô.

30 Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ñaç hadêj Jon? Wapômbêj lej? Mena anyô pik? Mólô nonaç êndêj ya!”

31 Ma thêlôda enaç hadêj i nena, “Alalô anaç nena Wapômbêj hêv ku êj hadêj Jon ma tem yani enaç, ‘Aisê ka mólô miñ ôêvhaviñ yani ami?’

32 Ma dojtom alalô anaç nena, ‘Anyô pik te hêv ku êj’, êj ma avômalô tem leñijmaniñ êndêj alalô. Ek malê nena thêlô sapêj êvhaviñ nena Jon ma plopet te.”

33 Ma thêlô enaç hadêj Yisu nena, “Yêlô athôj palinj.”

Êj ma Yisu hanañ hadêj thêlô, “Aêj ba miñ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêj bêj hadêj ya anêj athêj bêj êndêj mólô ami. Ma mi.”

12

Abô loj kapô hathak ñê kambom eyabiñ ku yak waiñ
(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

1 *Ma Yisu hanañ abô loj kapô doho hadêj thêlô. Ba hanaç, “Anyô te havatho anêj ku yak waiñ ma havak lôk hawê haveñ. Ma halav lôv nêyô nimiñ waiñ anêj anôj pesa ek neja anêj thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô

* 11:24: Mat 7:7 * 11:25-26: Mat 6:14-15 * 11:25-26: Ñê lôkauk vi enaç nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaç. Abô êj ma aëntêk: Ma dojtom mólô miñ otak kapôlômim ek avômalô vi iniñ kambom ami, êj ma mólônim Lemambô tem miñ etak anêj kapô ek mólônim kambom ami. * 12:1: Ais 5:1-2

nêmô ek neyabinj ku êj. Vêm ma hatak ku êj halôk anyô doho bahenjinj ek neyabinj ba hik anôj ma thêlô neja anôj vi ma nênm vi êndêj yani. Vêm ma hatak loj êj ba hiloj buyaŋ.

² Waklavôj yak waiŋ hik anôj hayô ma hêv anêj anyô ku te ba hi hadêj njê takatu ba eyabiŋ anêj ku atu. Yani lahavinj thêlô nênm anôj doho êndêj yani êtôm sêbôk ba thêlô evak abô haviŋ i.

³ Ma dojtom thêlô evaloŋ ôpêŋ loj ma ik yani kambom ba êv yani hi oyanj.

⁴ Vêm ma hêv anyô ku yaŋ ba hi hathak lojbô, ma dojtom ik halôk wakadôk ma êv mama hadêj yani.

⁵ Êj ma hêv anyô ku te hathak lojbô ma dojtom thêlô ik yani vônô. Vêm ma hêv tomtom aej habup hathak ba vi ma evali ma vi ma ik vônô.

⁶ "Hadum aej aleba lêk mi ma anyô dojtom iyom hamô. Ôpêŋ ma anêj namalô atu ba yani lahavinj. Hêv ôpêŋ hi ma lahabi nena, 'Entêk ma yenaŋ okna ba tem nedanjo anêj abô.'

⁷ "Ma dojtom njê takatu ba eyabiŋ ku êj eje ôpêŋ ma enaŋ hadêj thêlôda aentêk, 'Opêntêk ma ku alanj anêj nakaduŋ ba tem eyabiŋ lambô anêj ku. Alalô ik yani vônô ma ku êj tem imbitak alalôaniŋ.'

⁸ *Ba intu evaloŋ yani ba ik yani vônô ma ibi anêj kupik

hale viyaiŋ ba hi.

⁹ "Aej ba ku alanj tem indum malê? Tem ni injik njê takêj vônô ma nêm ku êj êndêj anyô vi ek neyabinj.

¹⁰ Môlô bôk osam Wapômbêj anêj abô bu êntêk mena mi e?

"Valu atu ba njê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landinj anôj.

¹¹ Anyô Bêj da hadum nôm êj,

ma yêlô ayê nôm êj nena mavi anêj dôeŋ." *Kanya Yen* 118:22-23

¹² Ma Islael iniŋ njê bêjbêj eyala nena Yisu hanaŋ abô loj kapô êj hathak thêlô ba intu êbôlêm lojondê ek nebalonj yani. Ma dojtom êkô hathak avômalô, ba intu etak yani ma thêlô i.

Nênm takis êndêj Sisa mena dô
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)

¹³ *Vêm ma êv Palisi doho lôk njê esopa Helot doho ba i hadêj Yisu ek nesau yani esak abô ek nebalonj yani.

¹⁴ Thêlô eje ôpêŋ ma enaŋ, "Kêdôŋwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanôj. Ma miŋ hothak hobam anyô yaŋ ma hôdô anyô yaŋ ami. Ba intu njê bêjbêj êdô anêm abô, ma miŋ hôkô ek i ami. Ma hothak huik Wapômbêj anêj abô thô hadêj avômalô. Aej ba lemhabi aisê? Bumalô iniŋ balabuŋ hanaŋ nena

* **12:8:** Hib 13:12 * **12:13:** Luk 11:53-54

yêlô hatôm nanêm valuselen êndêj Sisa mena mi?"

15 Ma dontom Yisu hayê thêlônij auk kambom thô ba hanaj hik thêlô lij, "Aisê ba mólô udum ek numbuliñ ya? Noja valuselen te êlêm ek yanjê."

16 Èj ma thêlô ewa valuselen te halêm ek Yisu. Ma Yisu hanaj hadêj thêlô nena, "Opalê anêj dahô lôk anêj athêj hêk valuselen êntêk?"

Ma thêlô enaj, "Sisa."

17 *Èj ma Yisu hanaj hadêj thêlô nena, "Sisa anêj nômkama ma nônêm êndêj Sisa da. Ma Wapômbêj anêj nômkama ma nônêm êndêj Wapômbêj da."

Ma thêlô elanjô ba eson kambom hathak anêj abô èj.

Abô hathak njê njama tem nimbiyô aisê

(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

18 *Ma Sadyusi doho i hadêj Yisu. Thêlô ma ôdôj te atu ba enaj nena njê njama tem miñ nimbiyô esak lonjbô ami. Aej ba intu enaj hik Yisu lij nena,

19 *"*Kêdôjwaga, Mose bôk hato hadêj alalô nena, 'Anyô te hama ba nali mi ma anêj yanj hamô, ma enja avi tôtêj ek imbi yanj atu ba hama anêj nakadun vê.'*"

20 Aej ba njê lôk iviyaj bahenji ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakadun mi.

21 Ma nôk enja avi tôtêj hawa ba hama ba nakadun mi. Ma njwa enja avi tôtêj bô èj, nena hama havinj.

22 Èj ma iviyaj takatu ba êmô ma nesopa kobom dontom èj iyom. Vêm ma avi tôtêj hama havinj.

23 Ma waklavôj njê njama iviyô hathak lonjbô ma avi tôtêj atu ba njê lôk iviyaj bahenji ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêj avi?"

24 Ma Yisu hanaj hadêj thêlô, "Môlô miñ oyala Wapômbêj anêj lôklokwañ lôk anêj abô atu ba hêk anêj kapya katô ami. Ba intu onaj abô lokbañ êntêk.

25 Njê njama iviyô hathak lonjbô, ma anyô lo avi tem miñ neja i esak lonjbô ami ma mi. Thêlô tem nêmô êtôm ajele malak lej iyom.

26 *Môlô onaj nena njê njama tem miñ nimbiyô esak lonjbô ami. Ma dontom mólô bôk osam Mose anêj kapya lôk kukuthiñ atum hathañ hamô alij e? Wak èj ma Wapômbêj hanaj hadêj Mose aëntêk, 'Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniñ Wapômbêj.'

27 Wapômbêj ma miñ njê njama iniñ Wapômbêj ami. Mi, yani ma njê lôkmala iyom iniñ Wapômbêj. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma dontom lêk êmô lôkmala. Môlônim abô ma lokbañ anôj!"

Balabuñ alisê intu bêj ek

* 12:17: Lom 13:7 * 12:18: Ap 23:8

* 12:19: Lo 25:5 * 12:26: Kis 3:2,6

vi?

(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

28 *Nê lôkauk hathak abô balabuŋ te hayô ma halanô Yisu lo Sadyusi êkôki. Ma halanô Yisu hanaŋ thêlônij abô viyaiŋ mavi anôŋ. Aêŋ ba yani hanaŋ hik Yisu liŋ, “Balabuŋ alisê intu bêŋ ek balabuŋ vi?”

29 *Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, “Balabuŋ môŋ hanaŋ nena, ‘Môlô Israel nodanô katô. Anyô Bêŋ alalôaniŋ Wapômbêŋ, yani iyom intu Anyô Bêŋ.

30 Lemimimbiŋ Anyô Bêŋ unim Wapômbêŋ ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwaŋ lôk unim auk sapêŋ.’

31 *Ma balabuŋ yaŋ ma aêntêk: ‘Lemimbiŋ avômalô vi êtôm lemhaviŋ oda.’ Balabuŋ vi ma êmô balabuŋ bêŋ ju êntêk kapô.’

32 Ma anyô lôkauk hathak abô balabuŋ hanaŋ hadêŋ Yisu, “Kêdôŋwaga, honaŋ abô mavi anôŋ. Anêm abô ma avanôŋ biŋ nena Anyô Bêŋ iyom intu Wapômbêŋ ma miŋ wapômbêŋ la yaŋ hamô doho haviŋ ami.

33 *Alalô lenjînimbîŋ yani avanôŋ ênjêk alalôaniŋ kapôlôŋiŋ lôk auk ma lôklokwaŋ sapêŋ. Lôk lenjînimbîŋ avômalô vi êtôm alalô lenjînhaviŋ alalôda. Abô balabuŋ ju êŋ ma bêŋ ek da

nômbêŋ atu ba êbôk hathak atum.”

34 Yisu halaŋô ôpêŋ hanaŋ viyan lôkauk mavi ba intu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Miŋ hômô daim ek Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ami. Mi.” Ma avômalô sapêŋ elanô anêŋ abô ba êkô ma miŋ enaŋ hik yani liŋ ek nesau yani esak loŋbô ami.

Mesia ma opalê anêŋ lim lukmuk?

(Mat 22:41-23:36; Luk 20:41-47)

35 Ma Yisu hadôŋ avômalô hamô unyak mathen anêŋ piklêvôŋ ma hanaŋ, “Nê lôkauk hathak abô balabuŋ ethak enaŋ nena Mesia ma Devit anêŋ lim lukmuk eka?

36 Lovak Matheŋ hêv auk hadêŋ Devit da ba hanaŋ,

“Anyô Bêŋ Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ yenaŋ Anyô Bêŋ Mesia nena, “Ômô yabahen vianôŋ endeba yatak ñê takatu ba ik volvak hadêŋ o nêmô vemkapô vîbiŋ am.” ,
Kapya Yes 110:1

37 Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêŋ Anyô Bêŋ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêŋ lim lôk anêŋ Anyô Bêŋ imbiŋ?”

Avômalô elanô Yisu anêŋ abô êŋ ba lenjînmai anôŋ.

38 Yisu hadôŋ thêlô ba hanaŋ, “Môlô noyabin am ek ñê lôkauk hathak abô balabuŋ. Thêlô lenjînhaviŋ nijik kwêv daim kêkêlô ba

13

Yisu hanaŋ abô hathak un-yak matheŋ Jelusalem

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

nembeŋ ek avômalô nebam i. Lôk leŋinjhavinj avômalô bêŋ anôŋ nenanj, ‘Waklêvôŋ anyô bêŋ’ emben loŋ ethak doŋtom halôk.

³⁹ Ma leŋinjhavinj nêmô êtôm ñê bêŋbêŋ êmô unyak yeŋ kapô. Ma avômalô en gabôm nôm bêŋ, ma leŋinjhavinj nejan nôm êmô ñê bêŋbêŋ iniŋ loŋ ethak êmô.

⁴⁰ Thêlô ethak esau avi tôp ba ewa iniŋ unyak vani lôk eteŋ mek daim bêŋ ek avômalô leŋinjimbi nena thêlô ma ñê thêthôŋ anôŋ. Ñê anêŋ aęŋ ma tem nêpôm vovanj bêŋ êndêŋ waklavôŋ idum abô.”

*Avi tôp te anêŋ da
(Luk 21:1-4)*

⁴¹ Yisu hi halôk hamô habobo unyak matheŋ anêŋ alapa da ma hayê avômalô lubunjlubuŋ i ibi iniŋ da. Ma ñê lôk valu bêŋ ekaliv valu bêŋ anôŋ halôk alapa da.

⁴² Ma avi tôp te atu ba nômkama mi anôŋ hayô ma hatak anêŋ da hatôm valuselen thalaleŋ ju iyom halôk alapa da eŋ.

⁴³ *Ma Yisu halam anêŋ ñê ku êlêm ma hananj, “Yananj avanôŋ êndêŋ mólô nena avi tôp êntêk hêv valuselen bêŋ anôŋ hamôŋ ek takêntêk sapêŋ.

⁴⁴ Avômalô nômbêŋ êntêk iniŋ valu bêŋ anôŋ hamô ma doŋtom êv doktena iyom. Ma avi tôp êntêk ma nômkama mi anôŋ ma lêk hêv anêŋ valuselen sapêŋ ba miŋ havalonj dokte loŋ ami.”

Yisu hanaŋ abô hathak un-yak matheŋ Jelusalem

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Yisu hatak unyak matheŋ ba hale yaiŋ ma anêŋ ñê ku te hanaŋ hadêŋ yani, “Kêdôŋwaga, nôŋgô unyak matheŋ anêŋ lêlêyaŋ ma kékêlô bomaj lôk anêŋ valu bêŋbêŋ!”

² *Ma Yisu hanaŋ nena, “Hôyê unyak bêŋbêŋ takêntêk e? Malainj bêŋ tem imbitak ba ñê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêŋ êntêk pesa ba valu yaŋ miŋ hatôm êyômô yaŋ loŋ ami.”

Malainj lomaloma tem im-bitak

(Mat 24:3-28; Luk 21:7-24)

³ Vêm ma Yisu hamô Dum Oliv ma hayê unyak matheŋ hamô vi tuvulu. Ma Pita lo Jems ma Jon lo Andulu thêlô iyom i enaŋ hik yani linj,

⁴ “Onaj êndêŋ yêlô nena aŋge intu nôm takêŋ tem imbitak? Lôk malê intu tem imbitak ek injik thô nena nômbêŋ eŋ lêk habobo?”

⁵⁻⁶ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Nê lomaloma tem nêlêm esak yenaj athêŋ ba nenaŋ nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêŋ anôŋ. Ba intu noyabinj am.

⁷ Ma mólô olaŋô abô hathak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvuluvu. Nôm takêŋ tem imbitak, ma doŋtom pik lo leŋ anêŋ daŋ ma mi denaj. Ba intu miŋ nodowalinj ami.

* 12:43: 2Ko 8:12 * 13:2: Luk 19:44

8 Ma avômalô ôdôŋ yaŋ tem nijik vovak imbiŋ ôdôŋ yaŋ. Ma kiŋ yaŋ lôk anêŋ avômalô tem nijik vovak êndêŋ kiŋ yaŋ. Ma loŋ lomaloma ma tem duviaŋ lôk bôm bêŋ imbitak. Nôm takêŋ ma hatôm vovanj môŋ atu ba hapôm avi lôk lasaberj ek embathu.

9 * “Aêŋ ba noyabinj am. Tem nebalonj môlô ba netak êndôk njê elanjô abô bahenj. Lôk nebali môlô êmô unyak yenj. Hathak yenaj athêŋ ma tem numinj njê bêŋbêŋ lôk kiŋ maleŋinj ek nonaj yenaj abô bêŋ êndêŋ i.

10 Avômalô pik sapêŋ tem nedajô yenaj Abô Mavi vêmam ka nôm takêŋ tem imbitak embenj yam.

11 * Thêlô ekak môlô loŋ ma ewa ba i ek nundum abô, êŋ ma miŋ nôkô ba nonaj nena, ‘Yêlô tem nanaŋ malê?’ Mi. Waklavôŋ êŋ ma nonaj auk takatu ba êv hadêŋ môlô iyom. Auk takêŋ ma Lovak Matheŋ da hanaj ma miŋ môlôda onaj ami.

12 * “Ma anyô loyaŋ tem yanj enaj yanj bêŋ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aej êndêŋ nakadunj. Ma avômena tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ lami lo taluvi ba nenaŋ ek nijik i vônô.

13 * Môlô ma yenaj avômalô. Ba intu avômalô sapêŋ tem nêpôlik esak môlô. Ma dojtom njê takatu ba iminj lôklokwaŋ aleba hayô anêŋ

daŋ, ma Wapômbêŋ tem nêm i bulubinj.

14 * “Nôm kambom anôŋ te tem iminj loŋ matheŋ anôŋ ba loŋ êŋ ma miŋ hatôm iminj ami. (Aêŋ ba môlô takatu ba osam abô êntêk, ma lemim-imbi katô am.) Ma môlô takatu ba ômô Judia ôyê nôm êŋ ma nôsôv kethenj ba unu dumlolê.

15 * Ma njê takatu ba êmô unyak vôv miŋ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniŋ nômkama ami.

16 Ma njê takatu ba êmô ku kapô miŋ hatôm nendeni unyak ek neja iniŋ kwêv thilibuŋ ami.

17 * Ai, kikaknena. Waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bêŋ ek avi takatu ba esabeŋ lôk avi takatu ba êv sôm hadêŋ nali.

18 Noteŋ mek ek malaiŋ takêŋ miŋ imbitak êndêŋ waklavôŋ beleŋ simbak ami.

19 * Ek malê nena waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bomaj anôŋ ba êmôŋ ek malaiŋ tak sêbôk atu ba Wapômbêŋ hapse-san pik aleba lêk. Ma tem miŋ imbitak aej esak lonbô ami.

20 Ma Anyô Bêŋ miŋ hadabêŋ waklavôŋ malaiŋ takêŋ kisi ami, êŋ ma avômalô sapêŋ tem nema. Ma dojtom yani lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabêŋ waklavôŋ êŋ hi bidoŋ.

21 “Waklavôŋ êŋ ma anyôla hanaj hadêŋ môlô nena,

* 13:9: Mat 10:17-20 * 13:11: Luk 12:11-12 * 13:12: Mat 10:22; Jon 15:21 * 13:14: Dan 9:27; 11:31; 12:11 * 13:15: Luk 17:31 * 13:17: Luk 23:29 * 13:19: Dan 12:1; ALK 7:14

‘Ôngô, Mesia hamô loj êntêk’ mena ‘hamô loj tamu,’ ma miŋ nônêmimbij ami.

²²* Anyô doho tem nêlêm ba nenaŋ abôyaŋ aêntêk, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbêj anêŋ plopet te’, ma nindum lavônjî lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêj halam i yôv havinj. Ma dojtom Wapômbêj bôk halam i yôv ba intu miŋ hatôm ami.

²³ Odaŋô! Nôm takêntêk miŋ lêk habitak ami denaŋ ma yahanaŋ nôm takêŋ bêŋ hadêŋ môlô ek môlô noyabiŋ am.

Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêm

(Mat 24:29-35; Luk 21:25-33)

²⁴* “Malaiŋ takêŋ hale halôk vêm,
“ma wak tem imbitak momanjiŋ,

ma ayôŋ tem miŋ imbi deda ami;

²⁵ ma vuliŋ leŋ tem nênêm yak
ma nôm takatu ba hamô

leŋ tem nedowaliŋ.’ *Aisaia 13:10; 34:4*

²⁶* “Ma wak êŋ ma avômalô tem nêgê Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiŋ anêŋ lôklinyak lôk anêŋ deda lôkmaŋgiŋ.

²⁷* Yani tem nêm anêŋ anjela ba ini pik anêŋ daŋ sapêŋ ek nisup avômalô takatu ba bôk halam i yôv.

* 13:22: ALK 13:13

* 13:27: Mat 13:41
Luk 12:38

* 13:24: Jol 2:10,31; 3:15; ALK 6:12-13

* 13:28: Abô Bômbôm ma “fik”. Nôngô Mat 24:32. * 13:35:

²⁸ “Ba intu môlô noja auk esak alokwaŋ beleŋ.* Hayenj ba ɳauŋ lukmuk habitak, êŋ ma oyala nena tem wak mavi êyô.

²⁹ Ma aêŋ iyom, môlô ôyê nôm takêntêk habitak, êŋ ma noyala nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ waklavôŋ endelêm lêk habobo ba hamîŋ unyak abôlêk.

³⁰ Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena avômalô bôlôŋ êntêk tem miŋ nema ami denaŋ ma nôm takêntêk sapêŋ tem imbitak.

³¹ Pik lôk leŋ tem nêm yak ba ni, ma dojtom yenaŋ abô bute miŋ hatôm nêm yak ami.

Anyô te miŋ hayala waklavôŋ Yisu endelêm ami
(Mat 24:36-44)

³² “Anyô te miŋ hayala Yisu anêŋ waklavôŋ endelêm ami. Anjela leŋ miŋ eyala ami, ma Nakaduŋ miŋ hayala havinj ami. Ma Kamik iyom intu hayala.

³³ Aêŋ ba noyabiŋ am ba nônêm lêlê! Môlô miŋ oyala waklavôŋ atu ba nôm êŋ tem imbitak ami.

³⁴ Nôm êŋ ma hatôm anyô hatak anêŋ unyak ba hi loŋ buyaŋ. Yani hi ma hanaj hadêŋ anêŋ ɳê ku ek neyabiŋ anêŋ nômkama. Ma hik ku sam tomtom hatôm thêlô. Ma hanaj hadêŋ anyô hayabin malak abôlêk nena eyabiŋ dedauŋ mavi.

* 13:26: ALK 1:7

* 13:35: Luk 12:38

³⁵ * “Môlô miŋ oyala waklavôŋ atu ba unyak alaŋ tem endelêm esak loŋbô ami. Tem êlêm êndêŋ yaŋsiŋ mena bôlôvôŋ biŋ mena wakma tale halaŋ mena hayaŋ wak bêŋ la.

³⁶ Yakô ek êlêm kethenj ma ênjê nena môlô ôk sôm de-naŋ.

³⁷ Ma abô êntêk ba yahanaŋ hadêŋ môlô, ma lêk yahanaŋ hadêŋ avômalô sapêŋ havinj nena, ‘Noyabin am!’ ”

14

Avi te haŋgasô nôm ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk
(Mat 26:1-16; Luk 22:1-6;
Jon 11:45-53; 12:1-8)

¹ Wak lokwanju hêk denan̄ ek waklavôŋ nôm bêŋ ju, yan̄ ma Hale ba Hi* ma yan̄ ma Eyaŋ Polom Yis Mi. Ma ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ idum ek nesau Yisu ba nebalon̄ ek ni-jik yani vônô.

² Ba enaŋ, “Lêk ma waklavôŋ mathen̄ ba intu natak ku êŋ ênjêk vêmam. Yakô avômalô tem leŋiŋmaniŋ ba ni-jik vovak.”

³ *Wak êŋ ma Yisu hamô Saimon anêŋ unyak anêŋ Be-tani. Sêbôk ma ôpêŋ hapôm palê lepla ma doŋtom bôk mi. Yisu hamô balê eyaŋ nôm hamô ma avi te halêm ma hawa kolopak valu te ba tha-puk ma nôm ôv mavi hamô kapô ba anêŋ vuli ma bêŋ

anôŋ. Ma hik kolopak êŋ wakadôk lu ma haŋgasô nôm ôv mavi êŋ hayô hamô Yisu wakadôk.

⁴ Ma avômalô vi atu ba êmô loŋ êŋ havinj êyê ba leŋiŋmaniŋ ba enaŋ hadêŋ thêlôda, “Aisê ka habuliŋ nôm ôv mavi êŋ hi oyan̄?

⁵ Hatôm nêm ek anyô yan̄ nêm yuli êtôm 300 seleva ek naja ba nanêm avômalô siv sa esak!” Èŋ ma leŋiŋmaniŋ ba ethaŋ avi êŋ.

⁶ Ma doŋtom Yisu hanaŋ, “Aisê ka môlô ôv malaiŋ hadêŋ avi êntêk? Notak yani. Yani hadum nôm mavi anôŋ hadêŋ ya.

⁷ *Avômalô siv tem nêmô imbiŋ môlô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, ba lemimhavinj nônêm i sa ma nônêm sa. Ma doŋtom tem miŋ yamô imbiŋ môlô sawa daim ami.

⁸ *Nôm atu ba yani hatôm indum, ma lêk hadum yôv, ba haŋgasô nôm ôv mavi hayô hamô ya ba lêk hapôpêk ya yôv ek nedav.

⁹ Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena pik nômbêŋ atu ba enaŋ yenaŋ Abô Mavi bêŋ haveŋ ma tem nenaŋ esak nôm atu ba avi êntêk lêk hadum imbiŋ ek avômalô leŋiŋimbi yani.”

¹⁰ Èŋ ma Judas Iskaliot, Yisu anêŋ ñê ku laumiŋ ba la-havuju takatu te, hi hadêŋ ñê bêŋbêŋ êbôk da ek nêm Yisu êndôk thêlô bahenjîŋ.

* **14:1:** Waklavôŋ Hale ba Hi ma avômalô Islael leŋiŋhabî hathak sêbôk atu ba Wapômbêŋ anêŋ aŋela hi avômalô Islael iniŋ unyak ma hêv liliŋ ba hi hathak avômalô Ijip iniŋ unyak ma hik iniŋ bôp sapêŋ vônô. * **14:3:** Luk 7:37-38

* **14:7:** Lo 15:11 * **14:8:** Jon 19:40

11 Thêlô elanô abô êj ma lenijmavi anôj ba ibutiñ abô ek nênmê valuselej êndêj yani. Ba intu yani habôlêm lonjôndê ek enaç Yisu bêj.

Yisu hayañ nôm waklavôj Hale ba Hi havinj anêj ñê ku (Mat 26:17-30; Luk 22:7-23; Jon 13:21-30; 1Ko 11:23-25)

12 *Waklavôj anêj athêj nena Eyan Polom Yis Mi anêj wak te môn hayô. Wak êj ma ethak ik boksipsip nakaduñ te ek lenijhabi waklavôj Hale ba Hi. Ma Yisu anêj ñê ku enaç hik yani linj, “Lemhavinj yêlô ana unyak alê ek napôpêk nôm lenjinjimi waklavôj Hale ba Hi êndôk?”

13 Ma Yisu hêv anêj ñê ku ju ba i ma hanaj, “Mamu unu malak bêj kapô ma tem nôpôm anyô te ba hawa ñaj lôk kolopak bêj te halôk lonjôndê, ma nosopa yani ba unu.

14 Ma habitak hayô unyak kapô te ba hi, ma nonaj êndêj unyak êj anêj alan nena, ‘Kêdôñwaga hanaj nena, “Yenaj unyak kapô atu ba yanganj nôm waklavôj Hale ba Hi imbiñ yenaj ñê ku hamô êsê?”’

15 Êj ma tem injik unyak kapô bêj atu ba hêk vulij thô êndêj mamu. Unyak kapô êj ma nômkama sapêj bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk alalôaniñ nôm êmô loj êj.”

16 Êj ma ñê ku ju atu i êyô malak lôj êj kapô. Ma êpôm

nômkama sapêj hatôm atu ba yani hanaj. Ma êpôpêk nôm waklavôj Hale ba Hi ek thêlô.

17 Yanjsiñ habôk ma Yisu lôk anêj ñê ku laumiñ ba lahavuju i êyô loj êj.

18 *Thêlô eyaj nôm êmô ma Yisu hanaj, “Yanañ avanôj êndêj mólô nena mólô te tem enaç ya bêj. Ôpêj lêk hayanj nôm havinj ya.”

19 Ma thêlô lenijmalaiñ ba tomtom enaç hadêj yani nena, “Ya mi, aej e?”

20 Ma Yisu hanaj hadêj thêlô, “Môlô laumiñ ba lahavuju takatu te. Ôpêj intu hasonj bañ halôk belev havinj ya.

21 Anyô Anêj Nakaduñ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma donjom alikakna. Malaiñ bêj ek ôpatu ba hanaj Anyô Anêj Nakaduñ bêj. Talébô miñ bôk havathu ami, êj ma mavi ek ôpêj!”

22 Thêlô eyaj nôm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma haya ba hêv hadêj anêj ñê ku ma hanaj, “Noja ba ongwañ. Èntêk ma yenaj vathiap.”

23 Vêm ma hawa tase lôk wainj ma hêv lamavi. Ma hêv hadêj thêlô ba sapêj inum.

24 *Ma hanaj hadêj thêlô, “Èntêk ma yenaj thalalej atu ba tem enjasô ek embak tabô imbiñ Wapômbêj lôk avômalô pik ek nêm avômalô bêj anôj sa.

* **14:12:** Kis 12:6 * **14:18:** Sng 41:9
1Ko 10:16; Hîb 9:20

* **14:24:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11;

25 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô nena tem miŋ hatôm yanum waiŋ esak loŋbô ami endeba waklavôŋ êŋ hayô ma tem yanum waiŋ lukmuk êmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô.”

26 Vêm ma êv yen te yôv ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanan̄ nena Pita tem enaŋ nena hathôŋ yani paliŋ
(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

27 Ma Yisu hanan̄ hadêŋ thêlô, “Bôk eto hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,
“Tem yangik boksipsip alan̄ vônô,

ma boksipsip tem nêšôv mayaliv ba ini.”

Sekalaia 13:7

Ba intu mólô sapêŋ tem notak ya ma nôsôv mayaliv ba unu.

28 *Ma doŋtom hik ya liŋ hathak loŋbô, ma tem yamôŋ ba yana Galili vêm ka mólô nombeŋ ya Yam.”

29 Ma Pita hanan̄ nena, “Dô! Thêlô sapêŋ etak o ba i, ma tem yamiŋ imbiŋ o denaŋ.”

30 Ma Yisu hanan̄, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ o nena bôlôvôŋ êntêk ma tale miŋ halan̄ bôlôŋ ju ami denaŋ, ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.”

31 *Ma doŋtom Pita hanan̄ lôklokwaŋ nena, “Mi anôŋ! Ik ya vônô, ma miŋ hatôm yanaŋ nena yahathôŋ o paliŋ ami. Milôk!” Ma ñê ku sapêŋ enaŋ aêŋ iyom.

* 14:28: Mat 28:16; Mak 16:7 * 14:31: Jon 11:16 * 14:32: Jon 18:1 * 14:34:
Jon 12:27 * 14:36: Mak 10:38; Jon 6:38 * 14:36: ‘Aba’ anêŋ ôdôŋ ma kamik.
Êŋ ma abô Alam, Yisu thêlô iniŋ abô.

Yisu hateŋ mek hamô Getsemani
(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

32 *Vêm ma thêlô êyô loŋ atu ba elam nena Getsemani ma hanan̄ hadêŋ anêŋ ñê ku, “Môlô nômô loŋ êntêk ma yana ek yateŋ mek.”

33 Ma hawa Pita lo Jems ma Jon haviŋ yani. Ma yani kapô halêlêk lôk lamalain kambom.

34 *Ma hanan̄ hadêŋ thêlô nena, “Yakapôlôŋ lêk malaiŋ bomaŋ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loŋ êntêk ma nônmêl lêlê.”

35 Ma hi daim dokte ma hêv yak halôk pik ma hateŋ mek nena loŋôndê la hêk ek yani ma nêm malaiŋ lôk vo-van̄ êntêk vê.

36 *Ma hanan̄, “O Aba* Wakamik, o hatôm undum nômkama sapêŋ. Aêŋ ba nêm tase êntêk vê ênjêk ya. Ma doŋtom miŋ osopa yenaŋ yaleŋhavin̄ ami. Mi, osopa oda anêm lemhavin̄.”

37 Ma Yisu hale hi ma hayê anêŋ ñê ku lêk êk sôm. Ma hanan̄ hadêŋ Pita, “Saimon, hôék sôm e? O miŋ hatôm ômô lêlê wakma te ami e?”

38 Nômô lêlê ba noteŋ mek ek miŋ nônmêl yak ba nundum kambom ami. Kapô lahavin̄ indum mavi ma doŋtom auk ma pulusikna ba miŋ hatôm indum ami.”

39 Vêm ma havôhi ma hateŋ mek bô atu hathak loŋbô.

⁴⁰ Ma halehi hathak loŋbô ma hayê thêlô êk sôm denaŋ ek malê nena maleŋiŋ hayaŋ ba miŋ hatôm nêmô lêlê ami. Ba intu êthôŋ nena nenaŋ malê êndêŋ yani.

⁴¹ Vêm ma halehi bôlôn te lô ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô ôek sôm ba owa lovak denaŋ e? Hatôm! Odaŋô, wakma lêk hayô yôv ek netak ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu êndôk ñê kambom baheŋiŋ.

⁴² Aêŋ ba numbiyô ek alôana. Ônjgô! Ôpatu ba tem enaŋ ya bêŋ lêk halêm yôv.”

Evaloŋ Yisu

(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴³ Yisu hanaŋ abô denaŋ ma Judas hayô. Yani ma ñê kulaumin ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêŋ anôŋ êlêm iviŋ yani ba ewa biŋ vovak lôk okdiba. Ñê takêŋ ma ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk ñê bêŋbêŋ vi êv thêlô ba êlêm.

⁴⁴ Ôpatu ba tem enaŋ Yisu bêŋ bôk hik lavôŋiŋ te thô hadêŋ i nena, “Ôpatu ba ya-haliŋu, êŋ ma Yisu. Ba intu nobaloŋ loŋ ma noja ba unu.”

⁴⁵ Ma ôpêŋ hi kethen hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga.” Ma haliŋu yani.

⁴⁶ Ma ñê takatu ba i haviŋ Judas evaloŋ Yisu ba ewa ba i.

⁴⁷ Ma ñê takatu ba imin habobo te hadadi anêŋ biŋ vovak ma hale anyô bêŋ

* **14:49:** Luk 19:47; 21:37; Jon 18:20 Sanhedlin ma avômalô Israel iniŋ kaunsil.

habôk da anêŋ anyô ku te limbuk vi vê.

⁴⁸ Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Ya ma anyô kam-bom anôŋ ba intu owa biŋ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobaloŋ ya e?”

⁴⁹ *Aisê? Wak nômbêŋ intu ma yahamô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ba yahadôŋ mólô ma miŋ ovaloŋ ya ami eka? Ma doŋtom lêk nôm takêŋ habitak ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ.”

⁵⁰ *Êŋ ma anêŋ ñê ku sapêŋ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

⁵¹ Ma anyô muk te hasopa Yisu haveŋ yam ba havuliv liŋkupik hathak sôp mavi te iyom. Ma idum ek nebaloŋ yani,

⁵² ma doŋtom evaloŋ sôp oyan ma hasôv liŋpopam ba hi.

Enaŋ Yisu bêŋ hadêŋ San-hedlin

(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71; Jon 18:12-14,19-24)

⁵³ Ma thêlô ewa Yisu ba i hadêŋ anyô bêŋ habôk da. Ma ñê bêŋbêŋ êbôk da sapêŋ lôk ñê bêŋbêŋ sapêŋ lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ sapêŋ ethak doŋtom.

⁵⁴ Ma Pita hasopa Yisu haveŋ yam ma doŋtom haveŋ daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêŋ habôk da anêŋ badêŋ kapô. Ma hi hamô haviŋ sôp bidon ba havuŋu atum haviŋ thêlô.

⁵⁵ Ma ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk Sanhedlin* sapêŋ êbôlêm

* **14:50:** Mak 14:27-31

* **14:55:**

avômalô doho ek nenañ Yisu anêñ kambom takatu ba hadum bêñ ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. Ma doñtom miñ êpôm Yisu anêñ kambom te ek nijik yani vônô ami.

⁵⁶ Avômalô bêñ anôñ enañ abôyañ hathak Yisu, ma doñtom iniñ abô takatu ba enañ ma miñ hatôm doñtom ami.

⁵⁷ Ma doho iviyô imiñ ma enañ abôyañ hathak Yisu aêntêk,

^{58*} “Yêlô alañô yani hanan nena, ‘Tem yandiniñ unyak matheñ êntêk ba anyô elav hathak bâheñiñ. Ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav lukmuk yañ atu ba miñ elav hathak bâheñiñ ami.’”

⁵⁹ Ma doñtom iniñ abô takatu ba enañ hi mayaliv ma miñ enañ abô doñtom ami.

⁶⁰ Èñ ma anyô bêñ habôk da haviyô hamiñ thêlô malenjiñ ma hanan hik Yisu liñ nena, “Nê takêntêk lêk enañ o bêñ yôv ma o bônôñ eka? O abô mi e?”

⁶¹ Ma doñtom Yisu bônôñ iyom ma miñ hanan abôla ami.

Ma anyô bêñ habôk da hanan hik Yisu liñ hathak loñbô nena, “O ma Mesia, Anyô Bêñ Mather atu anêñ Nakaduñ e?”

⁶² Ma Yisu hanan nena, “Ya èñ êntêk. Ma tem ôngô Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem êmô Wapômbêñ Lôklinjyak Anôñ

bañ vianôñ ba tem êyô êmô buliv ba êlêm.”

⁶³ Ma anyô bêñ habôk da halañô abô èñ ma hakakavinj anêñ kwêv ma hanan, “Lêk yôv. Aisê ka alalô leñijhavinj nadanô abô doho imbiñ?

^{64*} Lêk alañô yôv nena habulij Wapômbêñ anêñ athêñ ba hanan nena yanida ma hatôm Wapômbêñ. Ba intu lemimhabi aisê?”

Ma thêlô sapêñ enañ nena, “Hadum kambom ba intu ema.”

⁶⁵ Vêm ma doho êsôvwapôk hathak yani. Ma vi ivuliv ma siñ hathak sôp ma êpêñ yani ba enañ nena, “O plopet te ma onan nena opalê intu hik o?” Ma sôp bidoñ evaloñ yani ba ik haviñj.

Pita hanan nena hathôj Yisu paliñ

(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18,25-27)

⁶⁶ Pita hamô tamu unyak atu anêñ badêñ kapô, ma anyô bêñ habôk da anêñ avi ku te halêm.

⁶⁷ Ma hayê Pita havuñju atum hamô. Ma hatitiñ yani ba hanan, “O êntêk intu bôk hoveñ haviñ Yisu, anyô Nasalet atu.”

⁶⁸ Èñ ma Pita hanan, “Mi, yahathôj abô intu ba honan paliñ.” Ma hale ba hi habobo badêñ abôlêk. Ma tale te halanj.

⁶⁹ Ma avi ku atu hayê Pita hathak loñbô ma hanan hadêñ anyô takatu ba imiñ

* 14:58: Jon 2:19-21

* 14:64: Wkp 24:16; Jon 19:7

habobo yani aêntêk, “Ôpêntêk ma ñê takatu iniñ anyô te.”

⁷⁰ Ma doñtom yani hanan̄ hathak lonjbô, “Mi.”

Vêm ma ñê takatu ba imin̄ habobo yani enañ hadêj Pita hathak lonjbô, “Avanôj biñ nena o ma anyô Galili te ba intu o ma anêj anyô te.”

⁷¹ Ma doñtom Pita hanan̄ nena, “Ya miñ yahanañ abô avanôj ami, êj ma tem Wapômbêj nêm vovaj êndêj ya. Yahalam Wapômbêj anêj athêj ba yahanañ nena yahathôj ôpêntu ba onaj abô hathak palin̄.”

⁷² Kethen̄ oyañ ma tale halan̄ bôlôj yan̄, êj ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanan̄ hadêj yani nena, “Tale miñ halan̄ bôlôj ju ami denañ, ma tem onaj êtôm bôlôj lô nena hôthôj ya palin̄.” Êj ma Pita hakôm ba halan̄ kambom.

15

*Ewa Yisu ba i hadêj Pailat
(Mat 27:1-2,11-26; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16)*

¹ *Lôkbôk momanjiniñ ma Sanhedlin sapêj ethak doñtom. Thêlô ma ñê bêjbêj êbôk da lôk avômalô iniñ ñê bêjbêj lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ. Ma ibutin̄ abô hathak doñtom vêm ma ekak ban̄ luvi lusu ma ewa ba i hadêj Pailat.

² Ma Pailat hanan̄ hik Yisu liñ aêntêk, “O ma avômalô Israel iniñ kiñ e?”

Ma Yisu hanañ nena, “Intu êj, hatôm intu honañ.”

³ Ma ñê bêjbêj êbôk da ibi Yisu liñkupik hathak abô lomaloma.

⁴ Ma Pailat hanan̄ hadêj Yisu hathak lonjbô, “O abô mi e? Thêlô ibi lemvimkupik hathak abô lomaloma.”

⁵ *Ma doñtom Yisu bônôj iyom. Ba intu Pailat hason̄ kambom.

⁶ Waklavôj Hale ba Hi nômbêj intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôj te anêj athêj ek Pailat nêm vê. Ma Pailat hathak hêv ôpêj vê.

⁷ Sondabêj êj ma anyô te anêj athêj nena Balabas hamô koladôj. Yani hamô koladôj havin̄ ñê takatu ba thêlô ik vovak hadêj Lom ba ik anyô doho vônô.

⁸ Êj ma avômalô i hadêj Pailat ma elam ek nêm anyô koladôj te vê êtôm hathak hadum lôbôlôj.

⁹ Ma Pailat hanan̄ hadêj thêlô nena, “Lemimhavin̄ yatak mólô avômalô Israel unim kiñ êntêk e?”

¹⁰ Pailat hayala nena ñê bêjbêj êbôk da leñijdañ hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanan̄ aej.

¹¹ *Ma doñtom ñê bêjbêj êbôk da ik avômalô kapôlôjij liñ ek nendam nena netak Balabas ba ni ma nebaloñ Yisu loj.

¹² Ma Pailat hanan̄ hik thêlô liñ hathak lonjbô nena, “Yandum malê êndêj ôpatu ba

* **15:1:** Luk 22:66 * **15:5:** Ais 53:7; Mak 14:61 * **15:11:** Ap 3:13-14

môlô olam nena Islael iniñ kin?"

¹³ Ma sapêñ elam nena, "Nijik vônô esak a!"

¹⁴ Ma Pailat hanañ, "Eka? Yani hadum malê kambom?"

Ma donjom thêlô elam lôklala hathak lojôbô nena, "Nijik vônô esak a!"

¹⁵ Ma Pailat lahaviñ nêm lenjiñmavi êndêñ avômalô nômbêñ atu ba intu hatak Balabas ba hi. Ma hanañ ek nebali Yisu esak yak lôkmañgiñ vêm ma hatak halôk ñê vovak bahenjîn ek nijik vônô esak a.

Nê vovak enañ abôma hathak Yisu

(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)

¹⁶ Vêm ma ñê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêñ unyak badêñ kapô. Ma elam ñê vovak sapêñ ba êlêm ethak donjom.

¹⁷ Ma ewa kiñ anêñ kwêv thalaleñ daim te ma ik hathak Yisu ma ewa yak lôkmañgiñ atu ba epesan hatôm kiñ iniñ kuluñ ma ik halôk wakadôk.

¹⁸ Ma iviyô ma êv bahenj hathak leñ ma enañ, "Waklêvôñ mavi, avômalô Islael iniñ kin!"

¹⁹ Ma ik wakadôk hathak alokwaj te lôbôlôj ma êsôvwapôk hathak yani. Vêm ma elek venjiñdôj lêlô hadêñ yani lôk êbô anêñ athêñ.

²⁰ Ma enañ abôma hathak yani vêm ma ibi kwêv thalaleñ atu thô ma ik yanida anêñ kwêv daim hathak lojôbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a
(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

²¹ *Ma anyô te anêñ athêñ nena Saimon anêñ Sailini halêm anêñ buyañ ba hadum ek ni Jelusalem. Yani ma Aleksanda lo Lopus iniñ lambô. Ma ñê vovak êpôm yani ba êpôviñ ek enja Yisu anêñ alovalaňaşsiñ.

²² Êñ ma ewa Yisu ba i loj te anêñ athêñ nena Golgota. Athêñ êñ anêñ ôdôj nena Loj Lejkadôk Lokwanj.

²³ Ma ewa wainj ba eyelañ haviñ alokwaj te anêñ thôk ba êv hadêñ yani ek inum ek etauviñ vovanj. Ma donjom hadô.

²⁴ *Êñ ma thêlô ik yani loj hathak a. Vêm ma ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anêñ kwêv lo sôp.

²⁵ Wakma hatôm 9 kilok lôkbôk ma ik Yisu loj hathak a.

²⁶ Alovalaňaşsiñ anêñ vuliñ ma eto abô atu ba enañ hathak Yisu aêntêk,

AVÔMALÔ ISLAEL ININ KIN

²⁷⁻²⁸ *Ma êthôkwêñ anyô vani lokwaňju haviñ. Êthôkwêñ yañ haminj Yisu bañ

* **15:21:** Lom 16:13 * **15:24:** Sng 22:18 * **15:27-28:** Ais 53:12 * **15:27-28:** Nê lôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Aêñ ba Wapômbêñ anêñ abô bute hik anôj. Abô êñ hanañ aêntêk, "Thêlô êyê yani hatôm anyô kambom." * **15:29:** Sng 22:7; 109:25; Mak 14:58

vianôj, ma yaŋ hamiŋ ban viken.*

²⁹ *Ma avômalô takatu ba elom loŋôndê êj ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuniŋ leŋiŋkadôk ba enaŋ, “Ai! O atu ba honaŋ nena tem undiniŋ Wapômbêŋ anêŋ unyak mathenj ma ondav esak loŋbô êtôm wak lô iyom e?

³⁰ Êj ma oda nêm oda bulubinj ba otak alovalaŋaŋsiŋ ma ôlêm pik!”

³¹ Ma ñe bêŋbêŋ êbôk da lôk ñe lôkauk hathak abô balabuŋ enaŋ abôma haviŋ. Ba enaŋ hadêŋ i nena, “Ôŋgô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubiŋ, ma doŋtom miŋ hatôm nêm yanida bulubiŋ ami eka?”

³² Yani ma Mesia, Islael iniŋ kiŋ e? Êj ma etak alovalaŋaŋsiŋ ba êlêm pik ek alalô nagê ba nanêmimbiŋ!” Ma anyô ju atu ba imiŋ alovalaŋaŋsiŋ haviŋ yani enaŋ abôma haviŋ.

Yisu hama

(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

³³ Waklêvôŋ biŋ ma momajiniŋ hayô pik sapêŋ vôv ba hêk aleba hayô 3 kilok.

³⁴ *Ma 3 kilok ma Yisu halam lôklala aêntêk, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êj anêŋ ôdôŋ nena, “Yenaŋ Wapômbêŋ, yenaŋ Wapômbêŋ, aisê ka hôdô ya?”

³⁵ Ma avômalô vi atu ba imiŋ loŋ êj elanô abô êj ma enaŋ, “Odanô, yani halam Elia.”

* 15:34: Sng 22:1 * 15:36: Sng 69:21

³⁶ *Ma anyô te hi bôlôŋ doŋtom ma hawa kapôk ba hasoŋ halôk wainj maniŋ. Ma hathôkwêŋ kapôk êj hathak apiyak te ba hêv hadêŋ Yisu ek inum. Ma ôpêŋ hananj, “Dô! Alalô nagê vêmam. Yakô Elia tem êlêm enja yani vê ênjk alovalaŋaŋsiŋ la?”

³⁷ Ma Yisu halam kaêk lôklala ma hama.

³⁸ Ma sôp bêŋ atu ba hamiŋ unyak mathenj ek hayaŋ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vuliŋ ba hayô vibinj.

³⁹ Ma anyô vovak laik atu ba hamiŋ habobo Yisu hayê kobom atu ba Yisu hama hathak, êj ma hananj, “Avanôŋ biŋ, ôpêntêk ma Wapômbêŋ anêŋ Nakadun anôŋ.”

⁴⁰ *Avi doho imiŋ daim dokte ba êyê imiŋ. Thêlô êj te ma Malia anêŋ Magadala. Ma te ma Malia, Jems yaô lo Josep iniŋ talêbô. Ma te ma Salome.

⁴¹ Sêbôk ba Yisu hamô Galili ma avi takêŋ esopa yani ba êv yani sa. Ma avi bêŋ anôŋ êmô haviŋ ba iviŋ Yisu ba i Jelusalem.

Elav Yisu

(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

⁴² Wak ik Yisu vônô, êj ma waklavôŋ avômalô ethak êpôpêk iniŋ nômkama ek Sabat. Ma wak êj anêŋ yaŋsiŋ bôlôvôŋ ma tem Sabat.

⁴³ Ba intu wak hamiŋ de-naŋ ma Josep anêŋ Alimatia

* 15:40: Luk 8:2-3

hayô. Yani ma Sanhedlin ininj anyô bêj te. Yani hathak hêv ma ek Wapômbêj anêj loj lôkliyak atu tem êlêm. Ma miñ hakô ami ma hi hadêj Pailat ma hanaj ek enja Yisu anêj kupik.

⁴⁴ Ma Pailat halanjô nena Yisu lêk hama yôv ba hasoñ kambom ma halam anyô vovak laik halêm. Ma hanaj hik ôpêj liñ nena, "Yisu lêk hama yôv mena mi e?"

⁴⁵ Ma halanjô anyô vovak laik anêj abô yôv ma halôk ek Josep enja anêj kupik.

⁴⁶ Èj ma Josep hêv sôp daim mavi te vuli ma hawa Yisu linjkupik vê hêk alovalanjanisij ma havuliv siñ hathak sôp atu. Ma hi hadô hêk siô valu abyaj atu ba elav ek nedav ñê ñama êndôk. Ma habubi valu bêj te ek hik siô abôlêk siñ hathak.

⁴⁷ Malia anêj Magadala lôk Malia, Josep anêj talêbô, imiñ ma êyê loj atu ba etak Yisu anêj kupik hêk.

16

*Yisu haviyô hathak lojybô
(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12;
Jon 20:1-10)*

¹ Sabat hale ba hi ma Malia anêj Magadala lôk Malia, Jems anêj talêbô, ma Salome êv vuli nôm ôv mavi ek neja ba ini ek netak esak Yisu kupik.

² Ma sonda êj anêj wak te mój anêj lôkbôk momanjiniñ ma thêlô iviyô ba i siô.

* **16:7:** Mat 26:32; Mak 14:28 * **16:8:** Ñê lôkauk bêj anôj leñihabi nena abô êj ma Mak da miñ hato ami, ma anyôla hato haveñ yam.

³ Ma enaj hadêj i nena, "Opalê tem ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê ek alalô am?"

⁴ Èjô siô ma êyê nena valu bêj atu ma lêk ibubi hi hamô danj.

⁵ Thêlô ibitak êyô valu abyaj kapô ma êyê anyô muk lôk kwêv thapuk daim te hamô thêlô bahej vianôj. Thêlô êyê ma eson kambom.

⁶ Ma doñtom ôpêj hanaj, "Miñ nosoñ ami. Yahayala nena ôbôlêm Yisu anêj Nasalet atu ba ik hathak a. Yani lêk haviyô ba hi ma miñ hêk loj êntêk ami. Ôngô loj atu ba êdô yani hêk êntêk."

⁷ *Ma unu nonaj êndêj anêj ñê ku lôk Pita nena, 'Yani lêk hamôj ek môlô ba hi Galili. Ôyô loj êj ma tem nôpôm yani êtôm atu ba bôk hanaj yôv hadêj môlô.'

⁸ Ma avi takêj êkô ba elowalinj kambom ma etak siô ba êsôv ele yaij ba i. Thêlô êkô ba bônôj iyom ma miñ enaj abô êj hadêj anyôla ami.

*[Malia anêj Magadala lôk
Yisu anêj ñê ku êyê yani]*
(Mat 28:9-20; Luk 24:13-49; Jon 20:11-23)*

⁹ Yisu haviyô hadêj sonda te anêj wak te mój. Ma hik i thô mój hadêj Malia Magadala, avi atu ba bôk Yisu hêv ngôk bahejvi ba lahavuju vê hêk yani.

¹⁰ Èj ma Malia hi hanaj hadêj ñê takatu ba bôk

evenj haviñ yani. Nê takêj leniñmalaiñ ba elanj êmô.

¹¹ Ma elanjô nena Yisu lêk hamô lôkmala ba Malia lêk hayê yani, ma doñtom miñj êvhaviñ abô êj ami.

¹² Havenj Yam ma Yisu anêj ñê ku ju etak malak bêj ba i loñ yanj. Ma Yisu habitak yanđa ba hik i thô hadêj thai.

¹³ Ma ele i enañ abô êj hadêj ñê ku vi, ma doñtom miñj êvhaviñ iniñ abô ami.

¹⁴ *Yôv ma Yisu anêj ñê ku laumiñ ba lahavute eyan nôm êmô, ma Yisu da hayô ek thêlô. Ma hathañ thêlô hathak iniñ kapôlônij thek-thek ba miñj êvhaviñ ñê takatu ba êyê nena yani lêk haviyô yôv iniñ abô ami.

¹⁵ *Êj ma Yisu hanaj hadêj thêlô, "Unu êtôm pik sapêj ma nonañ Abô Mavi atu ba hathak ya bêj êndêj avômalô sapêj.

¹⁶ *Nê takatu ba êvhaviñ ba ithik ñañ ma tem Wapômbêj nêm i bulubinj. Ma ñê takatu ba miñj êvhaviñ ami, ma tem nêpôm Wapômbêj anêj abô atu nena ini nêndôk loñ atum.

¹⁷ *Wapômbêj tem etak lavônjîn lomaloma êndôk ñê êvhaviñ bahanj aêntêk. Esak yenañ athêj, ma tem nêñêm ñgôk vê lôk nenañ abô masôm lukmuk.

¹⁸ *Ma nebalonj umya kam-bom êmô bahanj lôk ninum nôm atu ba injik anyô vônô ma doñtom tem nêmô mavi.

Ma netak bahanj êyôngêk ñê lôk lijinj, ma tem nimbitak mavi."

Wapômbêj hawa Yisu

(Luk 24:50-53; Ap 1:9-11)

¹⁹ *Anyô Bêj Yisu hanaj abô haviñ thêlô yôv ma ewa yani hathak leñ ba hi hamô Wapômbêj bañ vianôj.

²⁰ *Vêm ma anêj ñê ku i enañ Abô Mavi êj havenj loñ sapêj. Ma Anyô Bêj hadum ku haviñ thêlô ba hik iniñ abô loñ hathak lavônjîn takatu ba idum.]

* **16:14:** 1Ko 15:5 * **16:15:** Ap 1:8 * **16:16:** Ap 2:38 * **16:17:** Ap 2:4; 8:7

* **16:18:** Luk 10:19; Ap 28:3-6 * **16:19:** Ap 1:9-11; 2:33-34 * **16:20:** Ap 14:3; Hib 2:3-4

Abô Mavi atu ba Luk hato Abô môŋ

Luk hato kapya êntêk. Yani ma anyô loŋ buyaŋ ma miŋ Islael te ami. Yani ma dokta te ma Pol anêŋ anyô mólô. Yanida ma miŋ hayê Yisu ami, ma doŋtomhanaŋ abô havinj nê nômbêŋ atu ba bôk êyê Yisu hathak maleŋinj.

Yani hato kapya êntêk hadêŋ anyô bêŋ Tiapilus. Tiapilus ma anyô Lom te. Tiapilus miŋ bôk hayê pik atu Yisu hamô ba haveŋ ami. Ba intu Luk hawasa bêŋ anôŋ. Luk lahavinj Tiapilus eyala abô avanôŋ esak malêla takatu ba Yisu hanaŋ ba hadum. Ba intu hato hathak malêla takatu habitak vêm ka evathu Yisu hi aleba hayô waklavôŋ hathak lenj ba hi. Aêŋ iyom ma Luk hik thô nena Yisu miŋ halêm ek nêm nê Islael iyom bulubiŋ ami. Mi, halêm ek nêm nê Islael lôk nê loŋ buyaŋ bulubiŋ imbiŋ. Luk halam Yisu nena, “Anyô Anêŋ Nakaduŋ” bêŋ anôŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ 60 mena 70 AD la. Ma haveŋ yam ma hato kapya Aposel havinj.

Abô môŋ

¹ *Anyô bêŋ Tiapilus, avômalô bêŋ anôŋ eto kapya hathak nôm takatu ba bôk hik anôŋ hêk yêlô malêvôŋ.

* 1:1: Ap 1:1 * 1:9: Kis 30:7

² Thêlô eto abô hatôm atu ba anyô vi êyê Yisu hadum ba hanaŋ. Nê êŋ êmô hatôm Wapômbêŋ anêŋ nê ku ek enaŋ abô hadêŋ avômalô.

³ Aêŋ ba yaleŋmavi anôŋ ba yahato kapya êntêk hadêŋ o hathak nôm takêŋ ek malê nena yada yahadum ku bêŋ anôŋ ek yahanaŋ hik abô takêŋ liŋ hathak Yisu anêŋ ku sapêŋ ek yenaŋ abô êŋ imbitak êtôm loho mavi.

⁴ Yahato abô takêŋ ek nêm o sa ek oyala abô takatu ba bôk holanjô, êŋ ma abô avanôŋ.

Ajela hayô ek Sekalaia

⁵ Sêbôk atu ba Kiŋ Helot hayabiŋ avômalô Judia ma anyô habôk da te hamô ba anêŋ athêŋ nena Sekalaia. Yani hadum ku habôk da havinj nê ôdôŋ atu ba inij athêŋ nena Abiya. Ma yanavi Elisabet habitak anêŋ Alon anêŋ limi havinj.

⁶ Thai êmô thêthôŋ mavi hêk Wapômbêŋ ma, ma ethak esopa abô balabuŋ lôk Anyô Bêŋ anêŋ abô sapêŋ ba inij kambom mi.

⁷ Ma doŋtom Elisabet ma avi yamu ba intu thai avômena mi, ma êmô aleba eyalôv.

⁸ Wak te ma ôdôŋ Abiya inij waklavôŋ nindum ku êmô unyak matheŋ. Ma etak Sekalaia ek indum ku êŋ.

⁹ *Thêlô esopa nê êbôk da inij kobom ba ibi valu ek nêgê nena opalê intu tem imbitak êyô Anyô Bêŋ anêŋ unyak matheŋ ba ni ek êmbôk

kamuŋ ôv mavi. Éŋ ma Sekalaia anêŋ athêŋ habitak ba yani hi Wapômbêŋ anêŋ unyak ek êmbôk da.

¹⁰ Ma Sekalaia habôk da ôv mavi ba avômalô bêŋ anôŋ imin unyak viyaiŋ ba eten mek iminj.

¹¹ Éŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela te hayô ek Sekalaia ba haminj lonj êbôk da ôv mavi anêŋ lonj vianôŋ.

¹² Sekalaia hayê aŋela, éŋ ma hasoŋ ba hakô kambom.

¹³ Ma doŋtom aŋela hanaŋ, "Sekalaia, miŋ ôkô ami. Anêm mek ma Wapômbêŋ halanjô. Vônim Elisabet tem embathu nalum malô te ba ondam anêŋ athêŋ nena Jon.

¹⁴ Ma tem lemmavi bêŋ anôŋ. Amena êŋ habitak ma avômalô bêŋ anôŋ tem leŋinjnavi

¹⁵*ek malê nena yani tem imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ iminj Anyô Bêŋ ma. Yani miŋ hatôm inum yakwainj lôk ñaj manij vi ami. Haminj talêbô la denaŋ ma tem Lovak Mathenj êmbôlô yani kapô sinj.

¹⁶ Ma tem endom avômalô Israel bêŋ anôŋ ba ini êndêŋ Anyô Bêŋ, thêlônij Wapômbêŋ.

¹⁷*Ma yani tem êmôŋ ek Anyô Bêŋ ma anêŋ lôklokwaŋ lôk ku lo lonj ma tem êtôm Elia anêŋ. Ma tem indum ba lami lôk nali nimbitak kapôlôŋij doŋtom. Lôk indum njê leŋôndôŋ kôtôŋ leŋôndôŋ ekyav ek nedanjô

njê thêthôŋ ininj auk mavi. Ma yani tem indum aêŋ ek avômalô nêpôpêk i ba neyabiŋ Anyô Bêŋ anêŋ éyô."

¹⁸ Ma Sekalaia hanaŋ hadêŋ aŋela, "Yai luvi bôk ayalôv yôv ba yanêmimbij abô éŋ aise?"

¹⁹*Ma doŋtom aŋela hanaŋ viyaiŋ nena, "Ya Gebriel, ba yahamiŋ Wapômbêŋ thohavloma. Ba intu yanida hêv ya ba yahalêm ek yanaŋ abô mavi éntek êndêŋ o.

²⁰ Yôv ma ondaŋô, miŋ hôêvhaviŋ yenaj abô ami. Aéŋ ba vembôlêk tem putup ba miŋ hatôm onaŋ abô ami endeba yenaj abô éntek injik anôŋ êtôm waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hanaj am."

²¹ Avômalô eyabiŋ Sekalaia aleba mi ma leŋinjhabí nena malê te lêk hapôm Sekalaia hamô unyak mathenj kapô am?

²² Ma Sekalaia hale yaiŋ ma abôlêk putup. Ba hik nômkama thô hathak baŋ iyom ma miŋ hanaŋ abô ami. Aéŋ ba thêlô eyala nena yani lêk hayê wêŋ te hêk unyak mathenj kapô.

²³ Sekalaia hadum anêŋ ku yôv ma yani havôhi anêŋ unyak.

²⁴ Havenj yam ma Sekalaia yanavi Elisabet hasabenj. Ma havunj i hatôm ayôŋ bahenví.

²⁵ Ma hanaŋ nena, "Anyô Bêŋ lamavi ba hadum nôm éŋ ek ya ba hêv yenaj mama vê hêk avômalô maleŋinj."

Anjela hayô ek Malia

26 Elisabet hasabej hatôm ayôj baheñvi ba lahavute, ma Wapômbêj hêv anjela Gebliel ba hi hayô malak Nasalet hêk Galili kapô.

27 *Yani hi hadêj avi muk te anêj athêj nena Malia. Malia anêj avômalô bôk epesaj abô yôj ek nendom yani êndêj anyô te anêj athêj nena Josep. Josep ma Kiñ Devit anêj lim.

28 Anjela hi hadêj Malia ma hanaj, "Waklêvôj mavi o! Anyô Bêj hêv lamavi anôj hadêj o ba hamô haviñ o."

29 Ma Malia halanô abô êj ma hason kambom ba lahabi nena abô êntek ma aisê am.

30 Ma donjom anjela hanaj hadêj yani, "Malia, miñ ôkô ami. Lék hôpôm Wapômbêj anêj lamavi.

31 *Ondanô, tem osaben ba onja okna te ba ondam anêj athêj nena Yisu.

32 *Yani ma tem imbitak anyô lôk athêj bêj. Ma tem nendam yani nena Wapômbêj Lej anêj Nakaduj. Ma tem Anyô Bêj Wapômbêj nêm lim Devit anêj ku kiñ êndêj yani.

33 Ma tem êmô êtôm Jekop anêj avômalô inin kiñ wak nômbêj intu sapêj. Ma anêj ku eyabin anêj avômalô hatôm nêm yak ami ma mi anôj."

34 Ma Malia hanaj hadêj anjela aëntek, "Nôm êj tem im-

bitak aisê am? Miñ bôk yahêk haviñ anyô te ami."

35 Ma anjela hanaj nena, "Lovak Mathej tem êlêm êndôk o ma Wapômbêj Lej anêj lôklokwan tem êyô o vôv. Ba amena atu ba hovathu ma tem mathen ba nendam nena Wapômbêj Anêj Nakaduj.

36 Ondanô. Yatam avi Elisabet bôk avôdôjna ba elam yani nena avi yamu, ma donjom lêk hasabej ba anêj ayôj baheñvi ba lahavute ba tem embathu amena te.

37 *Nômlate miñ malaiñ ek Wapômbêj indum ami."

38 Ma Malia hanaj, "Ya ma Anyô Bêj anêj avi ku. Ba indum êndêj ya êtôm intu honaj." Êj ma anjela hatak Malia ba hi.

Malia hi hayê Elisabet

39 Ma Malia hatak anêj loj ma hi ketheñ ba hayô malak te atu ba hêk loj dumlolê anêj Judia.

40 Ma habitak hayô Sekalaia anêj unyak kapô ma hanaj waklêvôj mavi hadêj Elisabet.

41 Ma Elisabet halanô anêj abô ma amena hapundik hamij yani la kapô ba Lovak Mathej havôlô yani kapô siñ.

42 Êj ma Elisabet halam kaêk lôk lamavi ba hanaj, "Wapômbêj hêv lamavi bêj anôj hadêj o hamôj ek avi vi. Ba tem indum mavi êndêj o imbiñ amena intu ba hamij o kapôlôm."

* 1:27: Mat 1:16,18 * 1:31: Ais 7:14; Mat 1:21-23 * 1:32: 2Sml 7:12-13,16; Ais 9:7 * 1:37: Stt 18:14

43 Ma dojtom ya avi alê te ba yenaŋ Anyô Bêŋ anêŋ talêbô halêm ek ênjê ya?

44 Ondanô, yahalaŋô anêm waklêvôŋ, êŋ ma amena êntêk hamin yaleŋsoam lamavi ba hapundik.

45 Bôk holanô Wapômbêŋ anêŋ abô ba hôêvhavîŋ nena tem indum aêŋ. Ba intu ômô lôk lemmavi!"

Malia anêŋ yeŋ

46 *Ma Malia hanaŋ, "Yakapôlôŋ habô Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ,

47 ma yadahôlôŋ lamavi hadêŋ Wapômbêŋ atu ba hêv ya bulubiŋ

48 ek malê nena yani hayê ba lahabi anêŋ avi oyaŋ atu ba hadum anêŋ ku.

Avômalô sapêŋ tem nenaŋ nena Wapômbêŋ hêv lamavi hadêŋ ya hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ

49 ek malê nena Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Anôŋ hadum nômbêŋ ek ya.

Ma anêŋ athêŋ ida ênjêk matheŋ.

50 *Yani hathak hêv kapô hadêŋ ñê takatu ba elanô anêŋ abô hadêŋ sêbôk ma êntêk ma emben yam imbiŋ.

51 *Yani hadum ku bêŋbêŋ hathak yani anêŋ lôklokwaŋ.

Ma hathak havaloj avômalô takatu ba êbôi ma habi i hi.

52 *Ma hathak hamô ñê bêŋbêŋ ininj lôklokwaŋ lu.

Ma hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ñê athêŋ mi.

53 *Ma hathak havakôŋ avômalô takatu ba ema kisi hathak nôm mavi anôŋ ba leniŋviyak.

Ma dojtom ñê lôk nômkama bêŋ, ma hathak hêv i vê ba i oyaŋ.

54-55 *Ma yani hathak hêv anêŋ avômalô ku Islael sa, ma lahabi anêŋ abô atu ba bôk havak havîŋ Ablaham lôk anêŋ limi sapêŋ nena tem laimbi i ba nêm i sa wak nômbêŋ intu sapêŋ."

56 Êŋ ma Malia hamô havîŋ Elisabet hatôm ayôŋ lô vêm ma halehi anêŋ loŋ hathak loŋbô.

Elisabet havathu Jon anyô hathik ñaj

57 Ma Elisabet anêŋ waklavôŋ embathu hayô ba havathu okna te.

58 Êŋ ma Elisabet anêŋ thalaleŋ lôk anêŋ avômalô elanô nena Anyô Bêŋ hêv kapô bêŋ hadêŋ yani ba intu êbôi lôk leniŋmavi anôŋ.

59 *Ma amena êŋ hamô hatôm wak baheŋvi ba lahavulô, ma anêŋ avômalô êlêm ek neŋgothe anêŋ kupik.

* 1:46: 1Sml 2:1-10 * 1:50: Sng 103:13,17 * 1:51: 2Sml 22:28 * 1:52: Jop

12:19; 5:11; Sng 147:6 * 1:53: Sng 34:10 * 1:54-55: Sng 98:3; Stt 17:7; Mai 7:20

* 1:59: Stt 17:12; Wkp 12:3; Luk 2:21

Ma leñiñhavij nêñêm lambô Sekalaia da anêj athêj êndêj okna êj.

⁶⁰ Ma doñtom talêbô hanañ nena, "Mi. Alalô nandam nena Jon."

⁶¹ Ma thêlô enañ hadêj yani nena, "Libumi la miñ bôk ewa athêj Jon ami."

⁶² Èj ma thêlô enañ hik lambô liñ hathak bahenij nena nendam anêj athêj aisê?

⁶³ Aêj ba hanañ hathak banj nena neja aseleñ te êlêm. Ma hato nena, "Okna êj anêj athêj ma Jon." Ma thêlô sapêj êyê athêj êj ba eson kambom.

⁶⁴ Ma kethej oyan ma Sekalaia hanañ abô hathak loñbô ba habô Wapômbêj anêj athêj.

⁶⁵ Ma avômalô malak êj êyê nôm êj ba êkô kambom. Ma abô êj hi haveñ Judia iniñ lon takatu ba hamô dumlolê sapêj.

⁶⁶ Ma thêlô enañ hadêj i nena, "Anyô Bêj anêj lôklokwañ hamô haviñ amena êntêk ba embeñ yam ka tem imbitak aisê?"

Sekalaia anêj yej

⁶⁷ Yôv ma Lovak Mathej hayô halôk Jon lambô Sekalaia kapô ba hanañ abô plopet aêntêk,

⁶⁸ * "Anyô Bêj, Islael iniñ Wapômbêj, lêk halêm ek nêm anêj avômalô vê ênjêk iniñ malaiñ.

Ba intu nanêm athêj bêj êndêj yani.

⁶⁹ *Yani hêv Anyô Lôklokwañ te habitak anêj anyô ku Devit anêj thalaleñ ek nêm alalô bulubij.

⁷⁰ Yani hadum aej hatôm sêbôk ba hanañ hadêj anêj plopet mathen ba enañ neña

⁷¹ *tem Wapômbêj nêm alalô bulubij ênjêk njê vovak lôk njê takatu ba bôk êpôlik hathak alalô.

⁷² *Aêj ba yani hêv kapô ek alalôanij bumalô lôk lahabi anêj tabô mathenj.

⁷³ *Abô atu ba yani bôk havak balabuñ haviñ alalôanij kamik Ablaham nena

⁷⁴ tem nêm alalô bulubij ênjêk njê vovak iniñ lôklokwañ ek alalô nandum anêj ku ma miñ nakô ami

⁷⁵ *ek namô mathen lôk thêthôj ênjêk Wapômbêj ma êtôm wak nômbêj intu sapêj.

⁷⁶ *Aêj ba, yenaj okna, tem ômôj ek ôpôpêk Anyô Bêj anêj loñondê ek êlêm ba intu tem nendum onena Wapômbêj Len anêj plopet.

⁷⁷ *Lôk ôndôj anêj avômalô ek neyala

* **1:68:** Sng 72:18 * **1:69:** Sng 18:2 * **1:71:** Sng 106:10 * **1:72:** Stt 17:7; Sng 105:8-9 * **1:73:** Stt 22:16-17 * **1:75:** Tit 2:12-14 * **1:76:** Ais 40:3 * **1:77:** Jer 31:34

nena Wapômbêj tem
nêm i bulubinj esak hêv
iniñ kambom vê.

⁷⁸ *Alalôaniñ Wapômbêj
lahiki bêj anôj ba intu
hêv kapô ba tem in-
dum nôm êj lôk nêm
anêj wak êlêm anêj
lej

⁷⁹ ek nêm deda êndêj avômalô
takatu ba bôk ema ba
êmô momañiniñ bêj
kapô. Lôk anêj deda
êj tem nêm alalô sa ek
nambeñ lonjôndê labali
mavi."

⁸⁰ Ma Jon halumbak bêj
ma habitak lôklokwañ hathak
hêvhavinj. Êj ma hi hamô
lonj thiliñ ba hayabij anêj
waklavôj êlêm yaiñ ek in-
dum anêj ku ênjêk avômalô
Isael maleñiñ.

2

*Malia havathu Yisu
(Mat 1:18-25)*

¹ Waklavôj êj ma Sisa
Ogastus havak abô majan ek
neja avômalô pik takatu ba
Lom eyabij i iniñ athêj.

² Wak êj ma môj anôj ek
gavman hawa avômalô iniñ
athêj. Ma Kulinus ma hamô
hatôm plovins Silia iniñ gav-
man bêj.

³ Êj ma avômalô sapêj i
iniñ malak ôdôj nenanena ek
neja iniñ athêj.

⁴ Josep habitak anêj Kinj
Devit anêj thalalenj. Ba intu
hatak Nasaret anêj Galili ma

hi Devit anêj malak ôdôj
Betlehem anêj Judia.

⁵ Yani hi havinj Malia ek
neto thainiñ athêj. Avi êj
bôk epesaj anêj abô yôv ek
nendom êndêj Josep. Ma wak
êj ma Malia hasabenj.

⁶ Émô Betlehem denaj ma
Malia anêj waklavôj hayô ek
embathu.

⁷ Ma havathu namalô bôp
ba havuliv hathak sôp ba
hadô hêk bokmañkao iniñ
kabum ek malê nena unyak
atu ba hêk ek avômalô néjêk
ma lêk putup ba mi.

Ajela hayô ek ïjê eyabij bok

⁸ Ma ïjê eyabij boksipsip
doho êmô lonj êj viyaiñ
ba eyabij iniñ bok hadêj
bôlôvôj.

⁹ Ma Anyô Bêj anêj ajela
te hayô ek thêlô lôk Anyô
Bêj anêj deda lôkmañgiñ
habi hayôhêk thêlô ba êkô
kambom.

¹⁰ Ma doñtom ajela hanaj
nena, "Minj nôkô ami. Odanjô!
Yahawa abô mavi halêm ek
môlô ba tem indum avômalô
sapêj leñiñmavi anôj.

¹¹ Lék êntêk hêk Devit anêj
malak ma avi te havathu
okna te atu ba tem nêm môlô
bulubinj. Yani ma Anyô Bêj,
Mesia* atu ba Wapômbêj bôk
hatak ek nêm anêj avômalô
bulubinj.

¹² Môlô tem ônjô amena
kasek te ivuliv hathak sôp
ba êdô hêk bokmañkao iniñ
kabum. Nôm êj ma hatôm
lavôñiñ ek môlô ônjô."

* **1:78:** Ais 60:1-2 * **2:11:** Mesia ma abô Hiblu ma Kilisi ma abô Glik. Ma anêj ôdôj ma 'Ôpatu ba Wapômbêj hêv ek nêm avômalô bulubinj.'

13 Añela hanan̄ yôv ma ketheñ oyañ ma añela bêj anôñ anêñ leñ êlêm ivin̄ yani. Ma êbô Wapômbêñ anêñ athêñ ba enañ aëntêk,

14 * “Nômbô Wapômbêñ anêñ athêñ lôkmañgiñ esak leñbum.

Ma pik ma anêñ labali êmô imbiñ avômalô takatu ba Wapômbêñ lamavi hathak.”

Nê eyabiñ bok i êyê Yisu

15 Añela etak thêlô ba i malak leñ ma ñê eyabiñ bok enañ hadêñ i, “Alôana ek nagê nôm atu ba Anyô Bêñ hanan̄ hadêñ alalô nena lêk habitak Betlehem.”

16 Èñ ma thêlô i ketheñ ma êpôm Malia lo Josep ma amena kasek atu ba hêk bok-majkao iniñ kabum.

17 Thêlô êyê yôv ma enañ abô takatu ba añela hanan̄ hadêñ i hathak amena êñ.

18 Ma avômalô elan̄ô ñê eyabiñ bok iniñ abô êñ ba eson̄ kambom.

19 *Ma Malia lahabi abô takêñ ba havalon̄ loñ hêk kapô.

20 Ma ñê eyabiñ boksipsip ele i ma êbô Wapômbêñ lôk leñiñmavi anôñ hadêñ Wapômbêñ hathak nôm takatu ba thêlô êyê lo elan̄ô hatôm atu ba añela hanan̄ hadêñ i.

Elam Yisu anêñ athêñ

21 *Wak baheñvi ba la-havulô hale ba hi ma engothe

* 2:14: Luk 19:38 * 2:19: Luk 2:51

* 2:23: Kis 13:2 * 2:24: Wkp 12:8

okna êñ anêñ kupik ba elam anêñ athêñ nena Yisu. Athêñ êñ ma Malia miñ hasabeñ ami denañ ma añela te bôk halam yôv.

Simeon lo Ana êyê Yisu

22 *Josep lo Malia iniñ waklavôñ nimbitak mabuñ ênjêk Wapômbêñ ma hayô hatôm balabuñ atu ba Mose bôk hato. Èñ ma ewa Yisu ba i Jelusalem ek nêñem êndêñ Anyô Bêñ

23 *hatôm anêñ balabuñ bôk hanan̄ yôv nena, “Nônêm anyô môñ sapêñ êndêñ Wapômbêñ.”

24 *Lôk i ek nêmbôk da hatôm Anyô Bêñ anêñ balabuñ bôk hanan̄ nena, “menak bôbô lokwanju mena thabiyom muk lokwanju.”

25 Ma anyô te hamô Jelusalem ba anêñ athêñ nena Simeon. Yani ma anyô thêthôñ ba hasopa abô balabuñ dedauñ mavi. Yani hayabiñ Mesia atu ba tem nêm Israel thêvô. Ma Lovak Matheñ hamô haviñ Simeon.

26 Ma Lovak Matheñ bôk hanan̄ hadêñ yani yôv nena tem miñ ema ami ma êmô endeba ênjê Anyô Bêñ anêñ Mesia vêmam.

27 Ma Lovak Matheñ halom yani ba hi Wapômbêñ anêñ unyak matheñ. Yani hamô denañ ma Josep lo Malia ewa Yisu ba êlêm ek nesopa abô balabuñ.

* 2:21: Luk 1:31 * 2:22: Wkp 12:1-8

28 Ma Simeon hasip okna hamô baŋ ma habô Wapômbêŋ ba hanaŋ aëntêk,

29 "Anyô Bêŋ Wapômbêŋ, ya anêm anyô ku. Lék yahayê yôv ba tem yama lôk yalenmavi êtôm atu ba bôk hovak abô havinj ya.

30 *Lék yamaleŋ hayê nôm atu ba hôev ek nêm yêlô bulubinj.

31 Hôpôpêk nôm êŋ hêk avômalô sapêŋ maleŋinj.

32 *Nôm êŋ ma hatôm deda ek avômalô loŋ buyan nêgê,

ma tem nêm athêŋ lôkmaŋinj êndêŋ anêm avômalô Islael."

33 Yisu anêŋ lambô lo talêbô elanjô Simeon anêŋ abô atu ba hanaŋ hathak okna êŋ ba esoj kambom.

34 *Êŋ ma Simeon hêv mek hadêŋ thêlô ma hanaŋ hadêŋ Malia aëntêk, "Wapômbêŋ hatak okna êntêk ek indum avômalô Islael bêŋ anôŋ nênm yak ma bêŋ anôŋ nimbiyô nimiŋ. Yani tem êmô êtôm Wapômbêŋ anêŋ lavôŋinj te ma doŋtom avômalô bêŋ anôŋ tem miŋ nênmimbiŋ yani ami.

35 Êŋ ma avômalô bêŋ anôŋ iniŋ auk loŋ kapô tem imbitak loŋ yaiŋ. Ma tem kapôlôm indiŋ o êtôm biŋ

vovak hadabêŋ bimdaluk kisi."

36 Ma plopet avi te hamô haviŋ ba anêŋ athêŋ nena Ana. Yani ma Panuel anêŋ nalavi ba habitak anêŋ Asel anêŋ ôdôŋ. Yani bôk avôdôŋna ba anêŋ sondabêŋ hatôm 84. Sêbôk ba yani avi muk ma hawa anyô ba hamô haviŋ yamalô hatôm sondabêŋ bahenjvi ba lahavuju.

37 Vêm ma yamalô hama ma yani hamô hatôm avi tôp sondabêŋ bêŋ anôŋ. Wak lo bôlôvôŋ ma miŋ hatak unyak mathenj ami, ma hathak hatak nôm ek nêm yeŋ lo etej mek.

38 Ma Simeon hanaŋ abô denaj, ma avi êŋ hi habobo thêlô ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ. Ma hanaŋ abô hathak okna êŋ hadêŋ avômalô takatu ba êmô ek eyabiŋ waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ nêm avômalô Islael vê ênjêk iniŋ malainj.

39 *Josep lo Malia idum nômkama sapêŋ hatôm atu ba Anyô Bêŋ anêŋ balabuŋ hanaŋ vêm ma ele i iniŋ malak Nasalet hêk Galili.

40 Ma okna halumbak ba habitak lôklokwaŋ. Ma anêŋ auk mavi bêŋ anôŋ. Ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm hamô havinj yani.

Yisu hamô unyak mathenj kapô

* 2:30: Ais 52:10; Luk 3:6; Tit 2:11

8:14; Mat 21:42; 1Pi 2:8

* 2:32: Ais 42:6; 49:6; 52:10

2:39: Mat 2:23

* 2:34: Ais

2:41: Kis 12:24-27; 23:14-17; Lo

16:1-8 * 2:41: Sêbôk ma Wapômbêŋ anêŋ aŋela ik Ijip iniŋ apenenamô vônô. Ma hayô Islael ma hayê thalaleŋ hamô iniŋ unyak abôlêk, êŋ ma hale ba hi ba miŋ hik Islael te vônô ami.

41 *Sondabêj nômbêj intu ma Yisu anêj talêbô lo lambô i Jelusalem ek nêgê waklavôj anêj athêj nena Hale ba Hi.*

42 Ma Yisu anêj sondabêj hatôm laumiñ ba lahavuju, ma thêlô idum aêj ba ethak ba i Jelusalem ek nêgê waklavôj êj.

43 Waklavôj bêj êj hale halôk ma thêlô ele i inij lonj. Ma okna Yisu ma hamô Jelusalem denaç. Ma talêbô lo lambô êthôj ba i.

44 Ma esoj nena lêk haviñ anêj avômalô vi ba hi la. Ba eveñ wak daluk te vêm ma êyê mi, êj ma i êbôlêm yani haveñ inij avômalô malêvôj.

45 Ma doñtom miñ êpôm ami, êj ma êvôi Jelusalem hathak lonjbô ek nêmbôlêm yani.

46 Wak lô hale ba hi yôv ma êpôm yani hamô unyak mathenj kapô. Yani hamô haviñ kêdôjwaga doho ba halanjô inij abô ma hanaj hik thêlô linj.

47 Avômalô takatu ba elanjô anêj abô lôk anêj auk bêj ma esoj kambom.

48 Êj ma lambô lo talêbô êyê yani ba esoj kambom haviñ. Ma talêbô hanaj, "Yenaj okna, hudum malê aêj? Yai akô kambom ba abôlêm o."

49 Ma Yisu hanaj viyan nena, "Mamu ôbôlêm ya eka? Miñ oyala nena tem yamô Wakamik anêj unyak ami e?"

50 Ma doñtom êthôj anêj abô êj anêj ôdôj paliñ.

51 *Yôv ma hi haviñ talêbô lo lambô ba i Nasalet. Ma halanjô inij abô ba hasopa. Ma talêbô havalonj abô takêj lonj hêk kapô.

52 *Yisu habitak bêj ma anêj auk mavi anôj. Ma Wapômbêj lôk avômalô leñiñmavi hathak yani.

3

*Jon anyô hathik ñaç hanaj
Wapômbêj anêj abô
(Mat 3:1-12; Mak 1:2-8; Jon 1:19-28)*

¹ Hadêj sondabêj laumiñ ba labaheñvi atu ba kiñ Sisa Taibelias hayabiñ Lom, ma Pontius Pailat hayabiñ Judia, ma Helot hayabiñ Galili, ma yañ molok Pilip hayabiñ Itulia lo Takonitis, ma Lisanias hayabiñ Abilene,

² ma Anas lo Kaiapas êmô hatôm anyô bêj êbôk da. Hadêj wak êj ma Sekalaia nakaduñ Jon hamô lonj thiliñ, ma Wapômbêj hêv anêj abô hadêj yani.

³ *Êj ma Jon hi haveñ lonj takatu ba hamô habobo ñaç Jolodaj ma hanaj ek avômalô nede kapôlônij liliñ ba nisik ñaç ek Wapômbêj nêm inij kambom vê.

⁴ Hatôm plopet Aisaia bôk hato halôk anêj kapya nena, "Kaêk te halam haveñ lonj thiliñ nena,
'Nôpôpêk lonjôndê ek Anyô Bêj êlêm,

* 2:51: Luk 2:19 * 2:52: 1Sml 2:26; Snd 3:4 * 3:3: Ap 13:24

ma nopesaŋ ba imbitak
thêthôŋ ek yani.

⁵ Nusivuŋ kolosoŋ sapêŋ
siŋ

ma node dumlolê sapêŋ
pesa ba imbitak kalôŋ
mavi.

Ma nopesaŋ loŋôndê
lokbaŋ ba imbitak
thêthôŋ,

ma loŋôndê kekela ma
nopesaŋ ba imbitak
thêthê mavi.

⁶ Ma avômalô pik sapêŋ
tem nêgê Wapômbêŋ
anêŋ kobom atu ba
hêv avômalô bulubin.”

Aisaia 40:3-5

⁷ *Avômalô bêŋ anôŋ i
hadêŋ Jon ek isik thêlô ma
hanaŋ hadêŋ i, “Môlô ma
umya kambom anêŋ nali ba
osoj nena tem yasik môlô ek
nôsôv ênjêk Wapômbêŋ anêŋ
lamaniŋ e? Mi anôŋ!

⁸ *Ma nundum kobom
takatu ba injik thô nena lêk
ole kapôlômim liliŋ. Ma miŋ
lemimimbi auk takatu ba
nonaŋ êndêŋ am nena, ‘Abla-
ham ma yêlôaniŋ bumalô.
Ba intu yêlô ma avômalô
thêthôŋ.’ Mi, yanaŋ êndêŋ
môlô nena Wapômbêŋ hatôm
enja valu takênték ba epesan
Ablaham anêŋ limi esak.

⁹ *Kisiŋ lêk hamô alokwaj
ôdôŋ yôv ek alokwaj takatu
ba miŋ hik anôŋ mavi ami ma
tem nede lu ba nêmbôk esak
atum.”

¹⁰ Ma avômalô nômbêŋ
atu ba elanjô anêŋ abô enaŋ

hik yani liŋ, “Yêlô nandum
malê?”

¹¹ Ma Jon hanaŋ nena,
“Anyô anêŋ kwêv ju hamô ma
nêm yaŋ êndêŋ anyô yaŋ atu
ba kwêv mi. Ma anêŋ nôm
hamô ma nêm aêŋ iyom.”

¹² *Ma ñê ewa takis doho
êlêm ek Jon isik thêlô imbiŋ
ba enaŋ hik yani liŋ nena,
“Kêdôŋwaga, yêlô nandum
malê?”

¹³ Ma Jon hanaŋ, “Môlô
noja takis êtôm atu ba Lom
iniŋ anyô bêŋ hanaŋ iyom ma
miŋ noja vi oyaŋ ami.”

¹⁴ Ma ñê vovak doho enaŋ
hik yani liŋ havin nena, “Ma
yêlô nandum malê?”

Ma hanaŋ nena, “Miŋ o
mathalaleŋ êndêŋ avômalô
ek noja iniŋ valuseleŋ oyaŋ
ami. Lôk miŋ osau ñê idum
abô ek onja anyô yaŋ anêŋ
nômkama ami. Ma lemimimbi
nena môlônim ku anêŋ vuli
ma hatôm môlô.”

¹⁵ Avômalô Islael ethak êv
maleŋinj ek Mesia nena tem
êlêm. Ba êyê Jon hadum ku
takêŋ ma esoj nena yani ma
Mesia la.

¹⁶ *Êŋ ma Jon hanaŋ
hadêŋ i nena, “Yahathik
môlô hathak ñaŋ, ma doŋtom
ôpatu ba tem embeŋ ya yam
anêŋ lôklokwaŋ ma bomaj
ek yenaŋ. Yani ma anyô lôk
athêŋ bêŋ ma ya ma yaônalôk
ba intu miŋ hatôm yapole
anêŋ vakapô bokŋôp anêŋ
yak vê ami. Yani tem isik
môlô esak Lovak Mathen lôk
atum.

* **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:8:** Jon 8:33,39 * **3:9:** Mat 7:19 * **3:12:** Luk 7:29

* **3:16:** Ap 13:25

¹⁷ Yani tem isuv nôm anêj kupik vê ba êndô anôj êmô unyak kapô. Ma yavoyav takatu ba hamô piklêvôj ma isi ba êmbôk esak atum atu ba tem miñ ema ami.”

¹⁸ Ma Jon hanaj abô bêj anôj haviñ ek imbi avômalô leñij liñ ba hathak kobom êj ma hanaj Wapômbêj anêj Abô Mavi bêj hadêj thêlô.

¹⁹ *Vêm ma Jon hathaj Galili inij Anyô Bêj Helot hathak anêj kambom takatu ba hadum ba hanaj te bêj nena, “Aisê ka howa mamuyañ molok yanavi Helodias hatôm vônim?”

²⁰ Êj ma Helot hadum kam-bom yañ hathak loñbô nena hatak Jon hamô koladôj.

Jon hathik Yisu

(Mat 3:13-17; Mak 1:9-11;
Jon 1:32-34)

²¹ Jon hathik avômalô bêj anôj halôk ñaj aleba hathik Yisu haviñ. Hathik vêm ma Yisu hamij ba hateñ mek ma leñ hakyav.

²² *Ma Lovak Matheñ halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô yani. Ma kaek te halêm anêj leñ ba hanaj nena, “O ma yenaj okna atu ba yaleñhaviñ videdauñ. Ma yaleñmavi anôj hathak o.”

²³ *Yisu hadum anêj ku môj haveñ avômalô maleñij, ma anêj sondabêj ma habobo 30. Ma avômalô eson nena yani ma Josep nakaduj.

Ma Josep ma Heli nakaduj.

²⁴ Ma Heli ma Matat nakaduj.

Matat ma Livai nakaduj. Livai ma Melki nakaduj. Melki ma Janai nakaduj. Janai ma Josep nakaduj.

²⁵ Josep ma Matatias nakaduj.

Matatias ma Amos nakaduj.

Amos ma Nahum nakaduj.

Nahum ma Esli nakaduj. Esli ma Nagai nakaduj.

²⁶ Nagai ma Mat nakaduj.

Mat ma Matatias nakaduj.

Matatias ma Semen nakaduj.

Semen ma Josek nakaduj.

Josek ma Joda nakaduj.

²⁷ Joda ma Joanan nakaduj.

Joanan ma Lesa nakaduj.

Lesa ma Selubabel nakaduj.

Selubabel ma Sealtiel nakaduj.

Sealtiel ma Neli nakaduj.

²⁸ Neli ma Melki nakaduj.

Melki ma Adi nakaduj.

Adi ma Kosam nakaduj.

Kosam ma Elmadam nakaduj.

Elmadam ma El nakaduj.

²⁹ El ma Josua nakaduj.

Josua ma Eliesel nakaduj.

Eliesel ma Jolim

nakaduj.

* **3:19:** Mat 14:3-4; Mak 6:17-18 * **3:22:** Jon 1:32 * **3:23:** Luk 4:22; Jon 6:42

Jolim ma Matat nakaduŋ.
Matat ma Livai nakaduŋ.
 30 Livai ma Simeon
nakaduŋ.
Simeon ma Juda
nakaduŋ.
Juda ma Josep nakaduŋ.
Josep ma Jonam
nakaduŋ.
Jonam ma Eliakim
nakaduŋ.
 31 Eliakim ma Melea
nakaduŋ.
Melea ma Mena
nakaduŋ.
Mena ma Matata
nakaduŋ.
Matata ma Natan
nakaduŋ.
Natan ma Devit
nakaduŋ.
 32 *Devit ma Jesi
nakaduŋ.
Jesi ma Obet nakaduŋ.
Obet ma Boas nakaduŋ.
Boas ma Salmon
nakaduŋ.
Salmon ma Nason
nakaduŋ.
 33 Nason ma Aminadap
nakaduŋ.
Aminadap ma Atmin
nakaduŋ.
Atmin ma Alni nakaduŋ.
Alni ma Heslon nakaduŋ.
Heslon ma Peles
nakaduŋ.
Peles ma Juda nakaduŋ.
 34 Juda ma Jekop
nakaduŋ.
Jekop ma Aisak nakaduŋ.
Aisak ma Ablaham
nakaduŋ.
Ablaham ma Tela
nakaduŋ.
Tela ma Naho nakaduŋ.

35 Naho ma Seluk
nakaduŋ.
Seluk ma Leu nakaduŋ.
Leu ma Pelek nakaduŋ.
Pelek ma Ebel nakaduŋ.
Ebel ma Sela nakaduŋ.
 36 *Sela ma Kainan
nakaduŋ.
Kainan ma Alpaksat
nakaduŋ.
Alpaksat ma Sem
nakaduŋ.
Sem ma Noa nakaduŋ.
Noa ma Lamek nakaduŋ.
 37 Lamek ma Metusela
nakaduŋ.
Metusela ma Inok
nakaduŋ.
Inok ma Jalet nakaduŋ.
Jalet ma Mahalalel
nakaduŋ.
Mahalalel ma Kenan
nakaduŋ.
 38 *Kenan ma Inos
nakaduŋ.
Inos ma Set nakaduŋ.
Set ma Adam nakaduŋ.
Adam ma Wapômbêŋ
nakaduŋ.

4

Sadaŋ halôk Yisu la ek in-dum kambom

(Mat 4:1-11; Mak 1:12-13)

¹ Lovak Mathen hadum ku lôklokwaŋ hamô Yisu kapô, êj ma hatak ɳaŋ Jolodaŋ hêk. Ma Lovak Mathen halom yani ba hi loŋ thiliv.

² Ma hamô loŋ êj hatôm wak 40 ek Sadaŋ êndôk yani la ek indum kambom. Ma miŋ hayaŋ nôm ami aleba hama kisi.

* 3:32: Rut 4:17-22 * 3:36: Stt 11:10-26 * 3:38: Stt 4:25-26

³ Ma Sadaŋ hanaŋ hadēŋ yani, “Avanōŋ, o Wapōmbēŋ anēŋ Nakaduŋ ma onaŋ ek valu êntēk imbitak êtōm polom.”

⁴ *Ma dojtom Yisu hanaŋ viyan, “Wapōmbēŋ anēŋ kapyā hanaŋ, ‘Anyô miŋ hatōm êmō lōkmala esak polom iyom ami.’”

⁵ Vêm ma Sadaŋ halom Yisu ba hathak dumlolê bēŋ te ba hi daku anēŋ dum. Ketheŋ oyan ma hik pik êntēk anēŋ lon lōkliŋyak sapēŋ thô hadēŋ yani.

⁶ Ma hanaŋ hadēŋ Yisu, “Tem yanêm lon takēŋ iniŋ athēŋ bēŋ lōk inin lōkmangin sapēŋ êndēŋ o ek oyabinj. Nôm takēŋ ma yenaŋ ba yaleŋhavinj yanêm êndēŋ opalê, êŋ ma tem yanêm.

⁷ Aēŋ ba hôev yeŋ hadēŋ ya, ma tem yanêm nômkama takēntēk sapēŋ êndēŋ o.”

⁸ *Ma Yisu hanaŋ, “Wapōmbēŋ anēŋ kapyā hanaŋ, ‘Nêm yeŋ êndēŋ Wapōmbēŋ anêm Anyô Bēŋ lōk undum yani iyom anēŋ ku.’”

⁹ Yôv ma Sadaŋ halom ba hi Jelusalem ma hatak yani haminj unyak mathenj anēŋ vôv. Ma hanaŋ, “Avanōŋ, o ma Wapōmbēŋ anēŋ Nakaduŋ ma ôsôv kisi nu tamu pik

¹⁰ ek malê nena bôk eto yôv nena,

“Yani tem nêm anēŋ aŋela ek neyabinj o mavi

¹¹ lôk nisip o ek miŋ hatōm valu la embatho vemkapô ami.’” *Karya Yeŋ 91:11-12*

¹² *Ma Yisu hanaŋ, “Wapōmbēŋ anēŋ kapyā hanaŋ nena, ‘Miŋ osaê Wapōmbēŋ anêm Anyô Bêŋ ami.’”

¹³ *Sadaŋ halôk Yisu la ek indum kambom takēŋ vêm ma hatak yani ba hi ma hayabinj wak yaŋ.

Yisu hadum ku môŋ daluk hêk Galili

(Mat 4:12-17; Mak 1:14-15)

¹⁴ Hathak Lovak Mathenj anēŋ lôklokwaŋ ma Yisu hale hi Galili hathak lonjbô. Ma abô hathak yani haveŋ lon takēŋ sapēŋ.

¹⁵ Ma hadôŋ thêlô hamô iniŋ unyak yeŋ ba avômalô sapēŋ ebam yani.

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu

(Mat 13:53-58; Mak 6:1-6)

¹⁶ Ma Yisu hi Nasalet, lon êŋ intu anēŋ lon halumbak bêŋ hamô. Ma Sabat ma hi unyak yeŋ hatōm anēŋ kobom hathak hadum. Haviyô haminj ek esam Wapōmbēŋ anēŋ abô.

¹⁷ Ma êv plopet Aisaia anēŋ kapyā hadēŋ yani, ma hakak ma hapôm abô bute hanaŋ aêntêk,

¹⁸ “Anyô Bêŋ anēŋ Lovak Mathenj hamô havinj ya

ek malê nena Anyô Bêŋ hatak ya ek yanaŋ

* **4:4:** Lo 8:3 * **4:8:** Lo 6:13-14 * **4:12:** Lo 6:16; 1Ko 10:9 * **4:13:** Hib 2:18;
4:15

anêŋ Abô Mavi êndêŋ avômalô siv.

Ma hêv ya ba yahalêm ek yanaŋ bêŋ êndêŋ nê takatu ba êmô koladôŋ ek nede yaiŋ

lôk yanaŋ êndêŋ nê maleŋinj pusip ek nêgê tak esak loŋbô

ma yanja nê takatu ba anyô vi êv vovanj hadêŋ i vê

19 *lôk yanaŋ nena lêk ma Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ hik anêŋ lamavi thô.” *Aisaia 62:1-2*

20 Êŋ ma hik kapyä siŋ ma hêv hadêŋ ôpatu ba hayabinj kapyä ma halôk hamô biŋ. Ma avômalô sapêŋ ititinj yani.

21 Ma hanaj nena, “Abô êntêk ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapyä ba olaŋô intu lêk hik anôŋ.”

22 *Ma thêlô sapêŋ eson ba enaj nena anêŋ abô ma mavi anôŋ. Ma doŋtom enaj, “Yani ma Josep anêŋ nakadun iyom, aêŋ e?”

23 Ma Yisu hanaj hadêŋ thêlô, “Yahayala nena môlô tem nonaj abô loŋ kapô te êndêŋ ya aêntêk, ‘Dokta, oda undum lemvimkupik mavi am. Yêlô bôk alaŋô nôm takatu ba hudum hêk Kapaneam. Ba intu undum aêŋ ênjêk anêm malak ôdôŋ imbiŋ.’”

24 *Ma hanaj, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena plopet te hi anêŋ malak ôdôŋ

ma anêŋ avômalô miŋ ethak ewa yani thô ami.

25 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô nena sêbôk atu ba Elia hamô pik ma Islael iniŋ avi tôp bêŋ anôŋ êmô. Ma Wapômbêŋ hadum ba ôthôm mi hatôm sondabêŋ lô ma wata te havinj ba bôm bêŋ habitak loŋ êŋ.

26 *Ma doŋtom Wapômbêŋ miŋ hêv Elia ba hi hadêŋ avi Islael te ami, ma mi. Ma hêv hi hadêŋ avi tôp te atu ba hamô Salepat Saidon iniŋ pik.

27 *“Ma sêbôk atu ba plopet Elisa hamô ma avômalô Islael bêŋ anôŋ êpôm palê lepla. Ma doŋtom thêlô te miŋ mavi ami, ma mi. Ma Elisa hêv anyô loŋ buyaŋ Naiman anêŋ Silia iyom sa.

28 “Ma avômalô takatu ba êmô unyak yeŋ elanjô abô takêŋ ba leŋinjmaniŋ kambom.

29 Ma iviyô imij ma êv Yisu vê hêk anêŋ malak. Ma êmô yani siŋ hi hadêŋ dumlolê atu ba elav iniŋ malak hamô anêŋ dum. Ma êmô siŋ hadêŋ loŋ kambom te ek nêso yani pöŋêŋ êndôk.

30 Ma doŋtom Yisu hêv i vê hêk thêlô malêvôŋ ba haveŋ ba hi.”

*Yisu hêv ñgôk vê
(Mak 1:21-28)*

31 Vêm ma Yisu halôk ba hi Kapaneam anêŋ Galili. Ma Sabat ma hadôŋ avômalô.

* 4:19: Ais 58:6 * 4:22: Luk 3:23; Jon 6:42 * 4:24: Jon 4:44 * 4:25: 1Kin 17:1,7 * 4:26: 1Kin 17:8-16 * 4:27: 2Kin 5:1-14 * 4:32: Mat 7:28-29

³²*Thêlô elanô anêj abô ba esoj kambom ek malê nena anêj abô ma lôklokwaŋ bo-maj.

³³ Ma unyak yeŋ êŋ, ma anyô te atu ba ŋgôk lelaik hamô haviŋ yani hamô. Ma yani halam kaék lôklala aêntêk,

³⁴ “Ei. Yisu anêj Nasale, hôlêm ek undum malê te êndêj yêlô? Hôlêm ek umbulinj yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêj anêj Anyô Mathen.”

³⁵ Ma doŋtom Yisu hathaŋ ŋgôk êŋ ba hanaj, “O bônôŋ ma otak ôpêntu.” Ma ŋgôk êŋ hadum ba ôpêŋ hêv yak halôk pik hêk thêlô malêvôŋ ma hatak ôpêŋ ba hi ma miŋ habulinj ôpêŋ dokte ami.

³⁶ Ma avômalô sapêŋ esoj kambom ba enaŋ hadêŋ thêlôda nena, “Malê êntêk aej am? Yani hanaj hadêŋ ŋgôk lelaik hatôm anyô lôk athêŋ bêŋ ma anêj abô ma lôklokwaŋ boman ba ŋgôk elanô ba ele yaiŋ ba i.”

³⁷ Ma abô hathak yani hi haveŋ loŋ bêŋ êŋ sapêŋ.

Yisu hadum ŋê lôk lijiŋ bêŋ anôŋ mavi

(Mat 8:14-17; Mak 1:29-39)

³⁸ Ma Yisu hatak unyak yeŋ ma hi Saimon anêj unyak. Ma Saimon yaŋavi hapôm lijiŋ vovalj kambom. Ma thêlô enaŋ ek Yisu nêm yani sa.

³⁹ Êŋ ma Yisu hi habobo avi êŋ ma hathaŋ lijiŋ êŋ ma lijiŋ êŋ hatak yani. Ma kethen

oyaŋ ma haviyô ba hapôpêk nôm ek thêlô.

⁴⁰ Wak halôk jalôm ma avômalô ewa ŋê lôk lijiŋ lomaloma êyô ek Yisu. Ma hatak banj hayô hêk tomtom ma sapêŋ ibitak mavi.

⁴¹*Ma hadum ba ŋgôk etak avômalô bêŋ anôŋ ba ele yaiŋ ma elam lôklala nena, “O ma Wapômbêj Anêj Nakadun.” Ngôk takêŋ eyala nena yani intu Mesia ba intu hathaŋ i ek bônôŋ.

⁴² Lôkbôk momaŋiniŋ ma Yisu hatak loŋ êŋ hêk ma hi loŋ thiliv. Ma avômalô êbôlêm yani aleba êpôm. Ma idum ek nebalonj yani loŋ ek miŋ etak thêlô ba ni loŋ buyaŋ ami.

⁴³ Ma doŋtom hanaj, “Wapômbêj hêv ya ba ya-halêm ek yandum ku êŋ ba intu yana ek yanaŋ Abô Mavi esak Wapômbêj anêj loŋ lôklinyak êndêŋ avômalô malak yan imbiŋ.”

⁴⁴*Êŋ ma hi Judia inij unyak yeŋ tomtom ma hanaj Wapômbêj anêj abô bêŋ hadêŋ i.

5

Yisu hêv ku lukmuk hadêŋ Saimon

(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20; Jon 1:35-42)

¹*Wak te ma Yisu hamij kasukthôm Genesalet* anêj daŋ ma avômalô bêŋ anôŋ imiŋ ba elanô Wapômbêj anêj abô ba ililiŋ yani siŋ hawê haveŋ.

* **4:41:** Mat 8:29; Mak 3:11-12 * **4:44:** Mat 4:23

* **5:1:** Mat 13:1-2; Mak 3:9-10

* **5:1:** Genesalet ma kasukthôm Galili anêj athêŋ yaŋ.

² Ma hayê njê ik alim etak inij yeŋ luvi hamô liŋdaŋ ma i ithik inij yakseŋ.

³ Éŋ ma hi hathak yeŋ éŋ yan, yeŋ éŋ ma Saimon anéŋ. Ba intu hanan̄ hadēŋ Saimon nena, “Ôlêm ususuniŋ yeŋ dokte ni tovola kasuk.” Ma halôk hamô ma hadôŋ avômalô.

⁴ Yani hadôŋ avômalô yôv ma hanan̄ hadēŋ Saimon nena, “Onja yeŋ ba nu kasuk malêvôŋ ma otak yakseŋ êndôk kasuk ek ômbôv alim.”

⁵ *Ma Saimon hanan̄, “Anyô bêŋ, bôkam bôlôvôŋ daim ma yêlô atak yakseŋ halôk kasuk aleba miŋ avôv alim te ami ma mi anôŋ. Ma dontom lêk honaŋ ba intu tem yêlô natak yakseŋ êndôk kasuk.”

⁶ Thêlô idum aêŋ ma êvôv alim bêŋ anôŋ ba yakseŋ hadum ek itip.

⁷ Éŋ ma ik kaiyav hadêŋ yeŋ yan atu ba thêlô idum ku êvôv alim haviŋ i nena nêlêm ek nênêm thêlô sa. Éŋ ma êlêm ba etak alim halôk yeŋ luvi ba hayô sinj ba hadum ek êmô yeŋ luvi sesoŋ.

⁸⁻⁹ Saimon Pita lôk njê takatu ba êmô haviŋ yani éyê alim nômbêŋ atu ba êvôv ma esoŋ kambom. Éŋ ma Saimon halek vadôŋ lêlô hamô Yisu va luvi ma hanan̄ nena, “Anyô Bêŋ, otak ya ba nu. Ya anyô yahadum kambom.”

¹⁰ Ma Sebedi anêŋ nakaduŋ Jems lo Jon atu ba thêlô idum

ku êvôv alim haviŋ i éyê nôm éŋ ba esoŋ kambom haviŋ.

Ma Yisu hanan̄ hadêŋ Saimon, “Miŋ ôkô ami. Vêm ka tem ômbôv anyô êtôm lêk hôvôv alim.”

¹¹ *Éŋ ma ewa yeŋ ba i ethak liŋdaŋ. Ma etak inij nômkama sapêŋ hamô ma i esopa Yisu.

Yisu hadum anyô lepla te mavi

(Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)

¹² Wak te ma Yisu hamô malak lôŋ te ma anyô palê lepla hatêtô liŋkupik te halêm. Hayê Yisu ma halek vadôŋ lêlô ba hakôm halôk pik. Ma hanan̄, “Anyô Bêŋ, lemhavinj ma hatôm opesaj ya ek yenaŋ kupik imbitak thêthê mavi.”

¹³ Éŋ ma Yisu hasôm ôpêŋ ma hanan̄, “Yaleŋhavinj. Umbitak mabuŋ mavi.” Ma kethen̄ oyan̄ ma palê lepla hatak ôpêŋ ma ôpêŋ habitak liŋsiŋ anôŋ.

¹⁴ *Ma Yisu hanan̄ hadêŋ ôpêŋ nena, “Miŋ onaŋ nôm êntêk bêŋ ami. Ma nu nuŋgwik o thô êndêŋ anyô habôk da lôk nêm da êndêŋ Wapômbêŋ hatôm Mose bôk hanan̄ yôv. Ma njê êbôk da tem nenaŋ êndêŋ avômalô sapêŋ nena lêk o mabuŋ mavi.”

¹⁵ Ma dontom abô hathak Yisu hi mayaliv. Ba intu avômalô bêŋ anôŋ êlêm ek nedanô anêŋ abô lôk indum inij lijiŋ mavi.

* **5:5:** Jon 21:3-8 * **5:11:** Mat 19:27

* **5:14:** Wkp 14:1-32

¹⁶ Ma doñtom wak bêj anôj ma Yisu hatak avômalô hamô ma hi loj thiliiv ek eteñ mek.

Yisu hadum anyô havuviñ te mavi

(Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)

¹⁷ Wak te ma Yisu hadôj avômalô. Ma ñê Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ êlêm anêj Jelusalem lôk malak takatu ba hamô Galili lôk Judia kapô. Ma Anyô Bêj anêj lôklokwañ hamô haviñ Yisu ek indum avômalô lôk li-jin nimbitak mavi.

¹⁸ Ma anyô doho etak anyô havuviñ te halôk hêk yêm ba ewa ba êyô. Thêlô idum ek neja yani ba ini unyak kapô ek netak ênjêk ebobo Yisu.

¹⁹ Ma doñtom avômalô bêj anôj ba loj putup ba miñ hatôm neja yani ba ini unyak kapô ami. Êj ma ethak unyak vôv ma êngô unyak vôv abyaj ba êlêlô ôpatu halôk avômalô malêvôj aleba hayô Yisu thohavloma.

²⁰ *Yisu hayê thêlônij êvhaviñ ma hanañ hadêj anyô havuviñ atu nena, “Aiyan, lêk yahêv anêm kambom sapêj vê.”

²¹ Ma Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ elanô abô êj ma leñinhabi nena, “Ôpêntêk ma opalê ba hasoñ nena yani ma Wapômbêj e? Anyô late miñ hatôm nêm kambom vê ami ma Wapômbêj iyom.”

²² Yisu hayala thêlônij auk ba hananj nena, “Aisê ka

môlô lemimhikam hathak abô êntêk?

²³ Abô alê intu vumvum ek yanañ: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapêj vê’ mena ‘Umbiyô ombeñ.’

²⁴ *Aej ba tem yangik Anyô Anêj Nakadunj atu thô êndêj môlô nena anêj athêj ma bêj ba hatôm nêm kambom vê.” Êj ma Yisu hanañ hadêj anyô havuviñ atu aêntêk, “Yanañ êndêj o nena umbiyô umiñ ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.”

²⁵ Kethej oyañ ma ôpêj haviyô hamij avômalô malêvôj ma hawa anêj yêm. Ma hi anêj unyak ba habô Wapômbêj anêj athêj.

²⁶ Ma avômalô sapêj esoñ kambom ba êbô Wapômbêj anêj athêj haviñ. Ma êkô ba enañ nena, “Lêk êntêk ma alalô ayê nômbithi anôj te.”

Yisu halam Livai

(Mat 9:9-13; Mak 2:13-17)

²⁷ Vêm ma Yisu hi hayê anyô hawa takis te ba anêj athêj nena Livai ba hamô unyak ewa takis. Ma hanañ hadêj ôpêj nena, “Ôlêm osopa ya.”

²⁸ Êj ma Livai haviyô ba hatak nômkama sapêj hamô ma hi hasopa yani.

²⁹ Ma Livai hi hañgabôm nôm bêj hamô anêj malak ek Yisu enjanj. Ma ñê ewa takis bêj anôj lôk avômalô vi eyanj nôm haviñ thai.

³⁰ *Ma Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ doho atu

* **5:20:** Ais 43:25; Luk 7:48

* **5:24:** Jon 5:8

* **5:30:** Luk 15:1-2

ba êmô Palisi kapô êyê ba enaŋ abô diŋdiŋ hadêŋ anêŋ ñê ku nena, “Môlô oaŋ ba unum haviŋ ñê takis lôk ñê idum kambom eka?”

³¹ Êy ma Yisu hanaŋ nena, “Nê lôk lijiŋ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma ñê lijiŋ mi ma mi.

³² Ma aêŋ iyom yahalêm ek yandam ñê takatu ba idum kambom ek nede kapôlôŋiŋ liliŋ. Ma miŋ yahalêm ek yandam ñê thêthôŋ ami.”

Enaŋ hik Yisu liŋ hathak kobom evak balabuŋ ek nôm

(Mat 9:14-17; Mak 2:18-22)

³³ Ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, “Wak bêŋ anôŋ ma Jon anêŋ ñê ku evak balabuŋ ek nôm ek leŋiŋhabi Wapômbêŋ, ma Palisi iniŋ ñê ku idum aêŋ iyom. Ma aisê ka anêm ñê ku eyaŋ nôm wak nômbêŋ intu sapêŋ?”

³⁴ *Ma Yisu hanaŋ nena, “Anyô te hawa avi lukmuk, êŋ ma anêŋ anyô môlô eyaŋ nôm lôk leŋiŋmavi. Ma miŋ hatôm nembak balabuŋ ek nôm ami.

³⁵ Ma donjom haveŋ yam ba ewa yani vê hêk thêlô, êŋ ma anêŋ ñê môlô tem nembak balabuŋ ek nôm.”

³⁶ Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te aêntêk, “Anyô te miŋ hatôm edabêŋ sôp lukmuk ek indu sôp bô anêŋ abyauŋ siŋ esak ami. Hadum aêŋ ma habulin sôp lukmuk lôk sôp bô iniŋ lêlêyaŋ haviŋ.

* 5:34: Jon 3:29 * 6:1: Lo 23:25 * 6:2: Jon 5:10 * 6:3: 1Sml 21:1-6 * 6:4: Wkp 24:5-9

³⁷ “Ma môlô othak ôkê waiŋ lukmuk halôk kolopak epe-saŋ hathak bok kupik bô e? Mi! Waiŋ lukmuk êŋ tem imbuliŋ bok kupik bô atu ba bôk thekthek ba tem ipup ba waiŋ engasô ni.

³⁸ Ba intu othak ôkê waiŋ lukmuk halôk bok kupik luk-muk atu ba belap ek isin̄ mavi ma miŋ ipup ami lôk waiŋ miŋ engasô ni ami.

³⁹ “Ma donjom ñê takatu ba inum waiŋ bô yôv ma ethak êpôlik ek waiŋ lukmuk. Ba enaŋ, ‘Waiŋ bô ma vasiŋ mavi ek waiŋ lukmuk.’”

6

Yisu ma Sabat anêŋ alaŋ
(Mat 12:1-8; Mak 2:23-28)

¹*Sabat te ma Yisu lôk anêŋ ñê ku i even̄ ku kapô te. Ma anêŋ ñê ku even̄ haviŋ yani. Ma ewa wit anêŋ va ba ekamithiŋ hamô baheŋiŋ kapô ek anêŋ kupik nêm yak ek nejaŋ.

² *Ma Palisi doho êyê ba enaŋ, “Abô balabuŋ hanaŋ nena Sabat ma miŋ hatôm nandum ku ba naja nôm ek naŋgaŋ ami. Ma donjom anêm ñê ku ibulin waklavôŋ êŋ!”

³ *Ma Yisu hanaŋ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêŋ ñê môlô ema kisi ba idum e?”

⁴ *Yani habitak hayô Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ kapô ba hawa polom matheŋ atu ba matheŋ anôŋ.

Polom êj ma ñê êbôk da iyom iniŋ ek nejaŋ ba intu habulinj abô balabuŋ buēj. Ma dontom Devit hayaŋ ma hêv doho hadêj anêj ñê takatu ba evenj havinj yani ba eyanj.”

⁵ Êj ma Yisu hanaŋ hadêj thêlô, “Anyô Anêj Nakaduŋ atu ma Sabat anêj Alanj.”

Sabat ma Yisu hadum anyô banj hatyôk te mavi
(Mat 12:9-14; Mak 3:1-6)

⁶ Sabat yanj ma Yisu habitak hayô unyak yen te ba hi ma hadôŋ avômalô. Ma anyô te hamô lönj êj ba banj vianôŋ hatyôk.

⁷ Ma ñê Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ doho êmô ba ititiŋ Yisu ek nêgê nena tem indum avômalô lôk lijiŋ mavi êndêj Sabat mena mi e? Thêlô êbôlêm lönjondê ek nanaŋ yani bêj.

⁸ Ma dontom hayala thêlônij auk ba hanaŋ hadêj anyô banj hatyôk atu nena, “Umbiyô umiŋ ek avômalô sapêŋ nêgê o.” Êj ma ôpêŋ haviyô haminj.

⁹ Ma Yisu hanaŋ, “Yahadum ek yanaŋ injik môlô linj. Alalô hatôm nandum malê ek nasopa Sabat anêj balabuŋ? Hatôm nandum mavi mena kambom? Hatôm nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nambulinj i ek nema?”

¹⁰ Ma Yisu hatitiŋ thêlô sapêŋ hawê havenj ma hanaŋ hadêj ôpatu nena, “Oto

bahem.” Êj ma ôpêŋ hadum aêj ma banj habitak mavi hathak loŋbô.

¹¹ Ma dontom ñê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk Palisi leŋiŋmanij kambom ba enaŋ hadêj i hi ba halêm nena, “Alalô nandum malê êndêj Yisu?”

Yisu halam aposel laumiŋ ba lahavuju

(Mat 10:1-4; Mak 3:13-19)

¹² Wak te ma Yisu hathak dum te ba hi ek etenj mek. Ma bôlôvôŋ êj aleba hayaŋ ma hateñ mek iyom hadêj Wapômbêj.

¹³ Hayaŋ ma halam ñê takatu ba esopa yani ethak dontom. Ma habi banj hayô hamiŋ tomtom hatôm laumiŋ ba lahavuju ma halam i nena aposel.*

¹⁴ Ma halam Saimon ba hêv athêŋ lukmuk nena Pita hadêj yani ma yanj molok Andulu ma Jems lo Jon ma Pilip lo Batolomiu

¹⁵ ma Matyu lo Tomas ma Jems Alpius nakaduŋ ma Saimon ba elam yani nena Selot

¹⁶ ma Judas Jems nakaduŋ ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanaŋ Yisu bêj.

Yisu hadum avômalô bêj anôŋ mavi

(Mat 4:24-25; Mak 3:7-12)

¹⁷ Yôv ma Yisu lôk anêj ñê ku êlôk ba i kalôŋ bute. Ma avômalô nômbêj atu ba bôk esopa yani êmô lonj êj lôk avômalô bêj anôŋ êlêm anêj Judia lo Jelusalem ma

* **6:13:** ‘Aposel’ anêj ôdôŋ nena ñê takatu ba Yisu hêv i ba i ek nenaŋ Wapômbêj anêj abô.

avômalô ñgwêk Taia lo Saidon
êlêm havinj.

¹⁸ Thêlô êlêm ek nedanô
anêj abô lôk indum iniñ ñê
lôk lijiñ mavi. Ma ñê lôk ñgôk
lelaik ma Yisu hêv ñgôk takêj
vê ba ibitak mavi.

¹⁹ Ma avômalô bêj anôj
idum ek nêsôm yani ek malê
nena anêj lôklokwañ bêj
anôj habitak ba hi ba hathak
thêlô ma tem thêlô nimbitak
mavi.

Yisu hadêj avômalô
(Mat 5:1-12)

²⁰ Ma Yisu hayê avômalô
takatu ba esopa yani ma
hanañ hadêj i nena,

“Môlô avômalô siv, môlô
lêk ômô mavi ba
Wapômbêj anêj lon
lôkliyak ma tem
môlônim.

²¹ *Ma môlô takatu ba lêk
oma kisi, môlô lêk
ômô mavi ba tem
lemimviyak.

Ma môlô takatu ba lêk olañ,
môlô lêk ômô mavi ba
tem nomalik.

²² *Ma avômalô êyê môlô
takatu ba osopa Anyô
Anêj Nakaduñ atu, ba
êpôlik lôk êvôliñ dômiñ
ma enañ abôma nena
môlônim athêj ma nôm
ôvathek kambom.

²³ “Êj ma lemimmavi lôk
nodam kaêk lôklala ek malê
nena môlônim nôm mavi bêj
lêk hamô malak leñ. Sêbôk
ma iniñ bumalô idum aêj
hadêj plopet lôkthô.

²⁴ “Ma dojtom kikaknena
môlô ñê lôk nômkama

bêj anôj, lêk owa
unim nômkama lôk
lemimmavi yôv.

²⁵ Ma kikaknena môlô takatu
ba lêk lemimviyak,
tem noma kisi.

Ma kikaknena môlô takatu
ba lêk omalik, tem
lemimmalaiñ kam-
bom ba nodanj.

²⁶ Ma kikaknena môlô takatu
ba lêk avômalô sapêj
êbô môlô. Sêbôk ma
môlônim bumalô êbô
plopet abôyanj aêj
iyom.

*Lemimimbiñ ñê takatu ba
ik vovak hadêj môlô*
(Mat 5:38-48)

²⁷ “Ma dojtom yanañ êndêj
môlô takatu ba othak olañj
yenaj abô nena lemimimbiñ
ñê takatu ba ik vovak hadêj
môlô ma nundum kobom
mavi êndêj ñê êpôlik hathak
môlô.

²⁸ Ma nonaj êndêj
Wapômbêj ek indum mavi
êndêj ñê takatu ba enañ nena
Wapômbêj imbuliñ môlô.
Ma noteñ mek ek Wapômbêj
indum mavi êndêj ñê takatu
ba idum kambom hadêj
môlô.

²⁹ Ma anyô te hapetav
malem dañ vi, ma nuñgwik
vi liliñ ek epetav imbiñ. Ma
anyô te havôv anêm kwêv
daim vê, êj ma otak yani ek
enja anêm kwêv yañ imbiñ.

³⁰ Ma anyô te hanañ hik o
liñ hathak nômkama, êj ma
nêm iyom. Ma anyô te hawa
anêm nômkama, êj ma miñ

* **6:21:** Sng 126:5-6; Ais 61:3; ALK 7:16-17

* **6:22:** Jon 15:19; 16:2; 1Pi 4:14

onaŋ lôklokwaŋ ek nêm endelêm ami. Dô.

³¹ *Ma kobom atu ba lemhabinj anyô yan indum êndêŋ o, êŋ ma undum aêŋ êndêŋ yani.

³² “Môlô lemimhavinj njê takatu ba lenjinhavinj môlô iyom, êŋ ma osoŋ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôŋ, njê idum kambom ethak idum aêŋ iyom.

³³ Ma môlô othak udum kobom mavi hadêŋ njê takatu ba idum kobom mavi hadêŋ môlô iyom, êŋ ma osoŋ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôŋ, njê idum kambom ethak idum aêŋ iyom.

³⁴ Ma môlô ôev nômkama hadêŋ njê takatu ba lemimhabi nena tem nêñem viyanj iyom, êŋ ma osoŋ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôŋ, njê idum kambom ethak idum aêŋ iyom.

³⁵ Ma dojtom lemimhavinj nundum kobom mavi, êŋ ma lemimimbiŋ njê épôlik hathak môlô ba nundum kobom mavi lôk nônêm nômkama oyanj êndêŋ i. Udum aêŋ ma embeŋ yam ma tem noja vuli bêŋ, ma tem nômô êtôm Wapômbêŋ Leŋ anêŋ nali ek malê nena osopa yani anêŋ bôk lo loŋ. Yani hathak hadum kobom mavi hadêŋ njê paloŋ lôk avômalô idum kambom havinj.

³⁶ Ma môlô kapôlômim injik am esak avômalô lôkthô êtôm môlônim Lemambô kapô hiki hathak avômalô pik sapêŋ.

Môlô miŋ notatale anyô vi

* **6:31:** Mat 7:12 * **6:37:** Mat 6:14

* **6:40:** Mat 10:24-25

iniŋ kobom ami

(Mat 7:1-5)

³⁷ * “Môlô miŋ notatale anyô vi ami. Wapômbêŋ tem etatale môlô aêŋ iyom! Ma miŋ nonaŋ êndêŋ anyô vi nena vovaj bêŋ tem épôm yani ami. Wapômbêŋ tem enaŋ êndêŋ môlô aêŋ iyom. Ma anyô te hadum kambom hadêŋ o, ma otak kapôlôm ek ôpêŋ. Êŋ ma tem Wapômbêŋ nêm anêm kambom vê aêŋ iyom.

³⁸ *Ma ôev nômkama hadêŋ avômalô vi, ma tem Wapômbêŋ nêm nômkama êndêŋ môlô. Yani tem nêm bêŋ anôŋ. Ma dojtom yani hathak hasopa môlônim kobom. Môlô udum paloŋ ma tem yani indum aêŋ. Ma udum wapôm, ma tem Wapômbêŋ indum aêŋ iyom êndêŋ môlô.”

³⁹ *Vêm ma Yisu hanaj abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô aêntêk, “Hatôm anyô mapusip yan endom anyô mapusip yan e? Mi anôŋ. Thai luvi tem nêñem yak êndôk lôv.

⁴⁰ *Avômena ethak unyak ma miŋ bêŋ ek iniŋ kêtôŋwaga ami. Ma dojtom ethak unyak vêm ma tem nimbitak êtôm iniŋ kêtôŋwaga.

⁴¹ “Aisê ka hôyê sijsik hamô mamuyaŋ madaluk ma miŋ lemhabi aseleŋ atu ba hapalaŋjaniŋ hêk malemdaluk ami?

* **6:38:** Mak 4:24 * **6:39:** Mat 15:14

⁴² Ma aisê ka honaŋ hadêŋ mamuyaŋ, ‘Aiyaŋ, yaleŋhaviŋ yanêm siŋusik vê ênjk malem?’ O anyô abôyaŋ, nêm aseleŋ atu ba hapalaŋaniŋ hêk malem vê ek nôŋgô katô am ka nêm siŋusik atu ba hamô mamuyaŋ madaluk vê.”

Alokwaŋ lôk anêŋ anôŋ
(Mat 7:15-20; 12:33-35)

⁴³ “Alokwaŋ mavi ma miŋ hathak hik anôŋ kambom ami. Ma alokwaŋ kambom miŋ hathak hik anôŋ mavi ami.

⁴⁴ Ma anyô ethak êyê alokwaŋ anêŋ anôŋ ma eyala nena alokwaŋ mavi mena alokwaŋ kambom. Ma anyô miŋ hatôm enja ŋôbêŋ mena bada êmô yak lôkmaŋgiŋ kapô ami. Milôk.

⁴⁵ Aêŋ ba anyô iniŋ kobom tem injik iniŋ kapôlôŋiŋ thô. Auk mavi hamô anyôla kapô ma tem indum nômkama mavi. Ma dontom auk kambom hamô anyôla kapô ma tem indum nômkama kambom. Aêŋ ba malêla takatu ba hamô anyô kapô sin intu tem enaŋ ende abôlêk.”

Kobom elav unyak
(Mat 7:24-27)

⁴⁶ * “Aisê ka olam ya nena, ‘Anyô Bêŋ’ ma miŋ osopa yenaŋ abô ami?

⁴⁷ Ma ôpatu ba halêm hadêŋ ya ba halanô yenaŋ abô ba hasopa, êŋ ma tem yançik ôpêŋ anêŋ bôk lo lonj thô êndêŋ môlô.

* **6:46:** Mat 7:21

⁴⁸ Yani ma hatôm ôpatu ba halav anêŋ unyak landiŋ halôk pik lôk valu ba havaloŋ lonj majan. Ma ŋambô bêŋ hayô ba hayôkwiŋ unyak êŋ, ma dontom miŋ hapu ami ek malê nena pik lôk valu havaloŋ lonj majan.

⁴⁹ Ma dontom ôpatu ba halanô yenaŋ abô ma miŋ hasopa ami, êŋ ma hatôm halav anêŋ unyak hayô hamô pik pulusik. Ma ŋambô bêŋ hayô ba hayôkwiŋ unyak êŋ, ma hapu kethen oyan ba mi.”

7

Anyô vovak laik anêŋ hêvhaviŋ
(Mat 8:5-13)

¹ Yisu hanaj abô takêŋ hadêŋ avômalô vêm ma hi Kapaneam.

² Ma anyô vovak laik te anêŋ Lom hamô ba yani lamavi hathak anêŋ anyô ku te, ma dontom anêŋ anyô ku êŋ hapôm lijiŋ kambom ba hadum ek ema.

³ Anyô vovak laik atu halanô nena Yisu lêk hamô lonj êŋ, êŋ ma yani hêv Isael iniŋ ŋê bêŋbêŋ doho ba i hadêŋ Yisu ek nenaŋ injik yani liŋ ek êlêm indum anêŋ anyô ku êŋ mavi.

⁴ Thêlô êyô ek Yisu ma enaŋ, “Ôpêntêk ma anyô mavi ba intu mavi ek nêm yani sa.

⁵ Ôpêŋ hathak lahaviŋ alalô avômalô Isael ba bôk hêv yêlô sa ek alav unyak yen.”

⁶⁻⁸ Êŋ ma Yisu hi havinj thêlô. Thêlô ebobo anêŋ

unyak ma anyô vovak laik êj hêv anêj anyô môlô doho ba i hadêj Yisu ma enaŋ, "Anyô Bêj, ya miŋ anyô mavi ek ôlêm yenaŋ unyak kapô ami ba intu dô. Ma aêj iyom ma ya miŋ anyô mavi ek yasôk yangê o ami. Yada yahamô anyô bêj te vibij ma yenaŋ ñê vovak êmô ya vibij aêj iyom. Ba yahanaŋ hadêj yenaŋ ñê vovak te nena, 'Nu', ma hi. Mena yahanaŋ hadêj yan nena, 'Ôlêm' ma halêm. Ma yahanaŋ hadêj anyô ku te, 'Undum ku êntêk,' ma hadum. Ba intu humiŋ daim ba honaŋ ek yenaŋ anyô ku imbitak mavi ma tem mavi."

⁹ Yisu halaŋô ôpêŋ anêj abô ba hasoŋ kambom ma hik i liliŋ havôhi ma hanan hadêj avômalô nômbêj atu ba even yani yam nena, "Yanaŋ êndêj môlô nena miŋ bôk yahayê anyô te anêj pik Islael anêj hêvhavinj hatôm ôpêntêk ami!"

¹⁰ Ma ñê takatu ba enaŋ abô haviŋ Yisu êvôi unyak ma êyê nena anyô lôk lijiŋ atu lêk habitak mavi.

Yisu hik anyô ñama te liŋ

¹¹ Kasana ma Yisu hi malak te anêj athêj nena Nain. Ma anêj ñê ku lôk avômalô bêj anôj i haviŋ yani.

¹² Thêlô ebobo malak êj anêj badêj abôlêk ma avômalô malak êj ewa anyô ñama te ba ele yaiŋ ba i. Yani ma avi tôp te anêj nakaduŋ dontom êj iyom. Ma avômalô malak êj bêj anôj i haviŋ avi

tôp lôk nakaduŋ ñama atu ba i ek nedav.

¹³ Yisu hayê avi êj ma lahiki ba hanan hadêj yani nena, "Miŋ ondaŋ andô."

¹⁴ Ma Yisu hi ma hatak baŋ hayôhêk alapa, ma ñê takatu ba evak ôpêŋ imiŋ tinij. Ma Yisu hanan, "Anyô muk, yanaŋ êndêj o, umbiyô!"

¹⁵* Ma anyô ñama êj haviyô hamô ma hanan abô, ma Yisu hêv ôpêŋ hadêj talêbô.

¹⁶* Ma avômalô sapêŋ êyê ba êkô ma êbô Wapômbêj anêj athêj ba enaŋ, "Plopet bêj te lêk habitak alalô malêvôj. Ma Wapômbêj lêk halêm ek nêm anêj avômalô sa."

¹⁷ Êj ma abô hathak Yisu anêj ku atu ba hadum hi haveŋ avômalô Judia iniŋ loŋ sapêŋ lôk pik buyaŋ takatu ba habobo haviŋ.

Jon hêv ñê ku ju ba i ek ne-

naŋ injik Yisu liŋ

(Mat 11:2-19)

¹⁸ Jon anêj ñê ku enaŋ hadêj yani hathak nôm takatu ba Yisu hadum.

¹⁹ Ma halam anêj anyô ju êlêm ma hêv i ba i ek nenaŋ injik Yisu liŋ, "O ma Mesia atu ba Wapômbêj bôk habutiŋ abô ek nêm êlêm mena yêlô nayabiŋ anyô yan?"

²⁰ Anyô ju êj êyô ek Yisu ma enaŋ, "Jon anyô hathik ñaŋ hêv yai ba alêm ek nanaŋ injik o liŋ nena, 'O ma Mesia atu ba Wapômbêj bôk habutiŋ abô ek nêm êlêm mena yêlô nayabiŋ anyô yan?'"

* **7:15:** 1Kin 17:23; 2Kin 4:36 * **7:16:** Luk 1:68

²¹ Thai êyô ma êyê Yisu hadum avômalô lôk lijin lomaloma mavi lôk hêv ñgôk kambom bêj anôj vê hêk avômalô. Ma hadum ñê maleñij pusip bêj anôj êyê tak.

²² *Vêm ma hanaj hadêj thai aëntêk, “Nôbônu ma nonaj êndêj Jon esak nôm takatu ba mamu ôyê lo olañô. Ñê maleñij pusip êyê tak, ma ñê veñijvuvin evenj, ma ñê palé lepla ibitak mavi, ma ñê leñijñôndôj kôtôj elanô abô, ma ñê ñama iviyô hathak lonjô ma ñê siv elanô Wapômbêj anêj Abô Mavi atu. Ba intu unu nonaj êndêj Jon esak nôm takêj.

²³ Ma ñê takatu ba êyê ya ba evaloñ inij êvhavinj lonj, nêmô lôk leñijmavi.”

²⁴ Ma Jon anêj anyô ku êvôi ma Yisu hanaj abô hathak Jon hadêj avômalô nena, “Bôk mólô u lonj thiliv ek ôyê malê? Mólô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e?

²⁵ Mi. Mena u ek ôyê anyô te hik kwêv kékêlô ba hayan nôm mavi lomaloma e? Mi, ñê takatu ba ik kwêv kékêlô ma êmô kiñ anêj unyak ma miñ êmô lonj thiliv ami.

²⁶ *Mólô u lonj thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanôj! Ma dontom yanañ êndêj mólô nena Jon ma bêj ek plopet sapêj.

²⁷ Bôk eto hathak ôpêj hêk Wapômbêj anêj kypyä nena, “Odañô, tem yanêm yenañ

anyô ku te êmôj ek o, ek enañ yenañ abô bêj ek êpôpêk lonjôndê ek o.’ *Malakai 3:1*

²⁸ “Yanañ êndêj mólô nena Jon ma bêj ek avômalô pik sapêj. Avi te miñ bôk havathu anyô te aej ami ma mi. Ma dontom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbêj anêj lonj lôklinjyak, ôpêj ma bêj ek Jon.”

²⁹ *(Sêbôk ma Jon hathik avômalô lôk ñê ewa takis haviñ ba intu elanô abô atu ba Yisu hanaj hathak Jon ma enaç, “Wapômbêj anêj kobom ma thêthôj anôj.”

³⁰ *Ma dontom ñê Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ êdô ek Jon isik thêlô ba intu êvôliñ dômiñ hadêj lonjôndê atu ba Wapômbêj hik thô hadêj i.)

³¹ Ma Yisu hanaj, “Yanañ aisê esak avômalô bôlôj êntêk? Ma thêlô hatôm malê?”

³² Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êmô lonj ethak dontom halôk ba elam hi ek avômena vi nena,

“Yêlô abi yeñ beleñ ek mólô nondo yeñ,
ma dontom miñ olo yeñ ami.

Ma yêlô alañ asêj malêj ek mólô nodarj,
ma dontom miñ olañ ami.”

³³ “Ma avômalô bôlôj êntêk êtôm avômena takêj. Jon anyô hathik ñaj halêm ma hatip ek nôm lôk waiñ. Ma mólô

ôpôlik hathak yani ba onaŋ nena ñgôk hamô haviŋ yani.

³⁴* Ma doŋtom Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu halêm ma miŋ hatip ek nôm lo waiŋ ami. Ba intu mólô onaŋ, ‘Ôŋgô, anyô êŋ hathak hayaŋ nôm lôk hanum waiŋ bêŋ anôŋ aleba intu halo molo. Yani ma ñê idum kambom lôk ñê ewa takis iniŋ anyô mólô.’

³⁵ Aêŋ ba Wapômbêŋ anêŋ auk tem injik anôŋ mavi ba avômalô tem nêgê nena auk êŋ ma thêthôŋ anôŋ.”

Avi te hathik Yisu va hathak nôm ôv mavi

³⁶ Palisi te halam Yisu hi ek enjaŋ nôm imbiŋ yani. Êŋ ma yani hi hayô ôpêŋ anêŋ unyak ma halôk hamô ek enjaŋ nôm.

³⁷* Ma avi sek te anêŋ loŋ êŋ halanô nena Yisu lêk hayaŋ nôm hamô Palisi atu anêŋ unyak. Êŋ ma hawa nôm ôv mavi halôk kolopak valu te ba thapuk ba hi unyak êŋ.

³⁸ Ma halêm hamiŋ Yisu dôm habobo valuvi ma halan ba mathôk hêv yak hayô hamô Yisu vakapô. Ma hathav mathôk vê hathak yanida wakadôk ñauŋ. Ma haliŋu Yisu vakapô lôbôlôŋ ma hawa nôm lêŋlêŋ ôv mavi atu ba hathik Yisu vakapô hathak.

³⁹ Palisi atu hayê nôm êŋ ma lahabi nena, “Yisu ma miŋ plopet te ami. Yani plopet ma tem eyala nena avi atu ba hasôm yani ma avi sek te ba tem êpôlik.”

⁴⁰ Yisu hayala ôpêŋ anêŋ auk ma hanaŋ, “Saimon, yenaŋ abô te hêk ek yanaŋ êndêŋ o.”

Ma Saimon hanaŋ, “Kêdôŋwaga, onaŋ.”

⁴¹ Ma Yisu hanaŋ, “Anyô ju bôk ewa valuseleŋ hêk anyô bêŋ te. Anyô yaŋ hawa hatôm 500, ma yaŋ hawa hatôm 50 ba iniŋ viyaŋ hêk.

⁴² Ma thai miŋ hatôm nêñem valuseleŋ êŋ viyaŋ ami. Ma anyô bêŋ êŋ hanaŋ hadêŋ thai luvi nena, ‘Dô, hatôm.’

Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ yôv ma hanaŋ hik Saimon liŋ nena, “Lemhabi nena anyô ju êŋ yaŋsê intu lahaviŋ ôpêŋ bêŋ anôŋ?”

⁴³ Ma Saimon hanaŋ viyaŋ nena, “Yaŋ atu ba hawa valu bêŋ la.”

Ma Yisu hanaŋ, “Anêm auk ma mavi.”

⁴⁴ Ma Yisu hik i liliŋ ma hayê avi êŋ ma hanaŋ hadêŋ Saimon, “Nôŋgô avi êntêk. Yahabitak hayô anêm unyak kapô ma miŋ hôv ñaŋ ba yahathik yaveŋ ami. Ma doŋtom avi êntêk hathik yaveŋ hathak yanida mathôk ma haya vê hathak yanida wakadôk ñauŋ.

⁴⁵ Ma miŋ huliŋ ya ami, ma doŋtom avi êntêk haliŋu yaveŋkapô lôbôlôŋ.

⁴⁶ Ma miŋ howa nôm lêŋlêŋ ba hoŋgasô hayô hamô yaleŋkadôk ami, ma doŋtom avi êntêk hawa nôm lêŋlêŋ ôv

* **7:34:** Luk 15:2 * **7:37:** Mat 26:7; Mak 14:3; Jon 12:3

mavi ba haŋgasô hayô hamô
yaveŋkapô.

⁴⁷ Aēj ba yanaŋ êndêŋ o
nena avi êntêk lahavinj ya
bēŋ anōŋ ba intu alalô ayala
nena anēŋ kambom bēŋ anōŋ
bôk hêv yak yôv. Ma doŋtom
avômalô takatu ba eson nena
iniŋ kambom takatu ba
Wapômbêŋ hêv vê ma dokte
iyom, êŋ ma leŋinjhavinj yani
dokte aēŋ iyom.”

⁴⁸ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ
avi êŋ nena, “Anêm kambom
sapêŋ lêk hêv yak yôv.”

⁴⁹ Ma avômalô takatu ba
êmô Saimon anêŋ unyak
elanjô abô êŋ ma enaŋ hadêŋ
i nena, “Ôpentêk ma opalê ba
intu hêv kambom vê?”

⁵⁰ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ
avi êŋ, “Anêm hôêvhavinj hêv o
bulubiŋ. Nu lôk lemmavi.”

8

Avi doho êv Yisu thêlô sa

¹ Yôv ma Yisu hi haveŋ
malak lôbôlôbô ba hanaŋ Abô
Mavi hathak Wapômbêŋ anêŋ
loŋ lôklinyak.

² *Nê ku laumiŋ ba
lahavuju lôk avi takatu ba bôk
hêv iniŋ ŋgôk lôk lijiŋ vê eveŋ
havinj yani. Avi takatu te ma
Malia anêŋ Magadala sêbôk
ba ŋgôk bahenjvi ba lahavuju
etak yani.

³ Ma avi yan ma Joana,
Kusa yanavi. Kusa ma ôpatu
ba hayabiŋ Helot anêŋ unyak.
Ma te ma Susana lôk
avi bêŋ anōŋ havir. Avi takêŋ

ethak êv Yisu thêlô sa hathak
nômkama.

*Abô loŋ kapô hathak anyô
hapaliv yaŋvêk*

(Mat 13:1-23; Mak 4:1-20)

⁴ Avômalô bêŋ anōŋ ibi
thêthô hêk lomalak lomalak
ba êlêm ethak doŋtom ek nêgê
Yisu. Ma Yisu hanaŋ abô loŋ
kapô te nena,

⁵ “Anyô te hi hapaliv
yaŋvêk halôk anêŋ ku. Ma
hapaliv yaŋvêk takêŋ ma vi
halôk lonjôndê ba avômalô
evak pesa lôk menak êpôm ba
eyanj.

⁶ Ma doho halôk pik lôk
valu ba hapup. Ma doŋtom
pik êŋ moma ba yaŋvêk êŋ
hayerj ba hama.

⁷ Ma vi halôk loŋ yak
lôkmaŋgiŋ kapô ba yak êŋ
halumbak hayô yaŋvêk takêŋ
vôv.

⁸ Ma doŋtom vi halôk pik
mavi ba hapup ba habitak
bêŋ ma hik anōŋ ba hatôm
100.”

Yisu hanaŋ abô takêŋ yôv
ma halam nena, “Môlô ŋê
lôk lemôndôŋ ma nodanô abô
êntêk katô.”

⁹ Ma Yisu anêŋ ŋê ku enaŋ
hik yani liŋ hathak abô loŋ
kapô êŋ anêŋ ôdôŋ.

¹⁰ *Ma yani hanaŋ nena,
“Wapômbêŋ lêk hik anêŋ auk
loŋ kapô hathak anêŋ loŋ
lôklinyak thô hadêŋ môlô yôv.
Ma doŋtom avômalô vi ma ya
hathak yahanaŋ hathak abô
loŋ kapô iyom. Ba intu
“thêlô êyê, ma doŋtom miŋ
êyê katô ami.

* 7:50: Luk 8:48; 18:42

* 8:2: Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49

* 8:10:

Ma thêlô elanô, ma
doñtom miñ eyala anêj
ôdôj katô ami.’ ”Aisaia
6:9

¹¹ Ma Yisu hanaj nena,
“Abô loj kapô êj anêj ôdôj
ma aëntêk. Yanvêk ma hatôm
Wapômbêj anêj abô.

¹² Yanvêk takatu ba halôk
lonjondê ma hatôm avômalô
takatu ba elanô Wapômbêj
anêj abô, ma havej yam
ma Sadan hayô ma hêv
Wapômbêj anêj abô vê
hêk thêlô kapôlônij ek miñ
nêñêmimbiñ ami. Ba intu
Wapômbêj miñ hatôm nêm
thêlô bulubinj ami.

¹³ Ma yanvêk takatu ba
halôk pik lôk valu ma hatôm
avômalô takatu ba elanô
Wapômbêj anêj abô ba
evaloñ lôk leñijmavi. Ma
doñtom inij ñgalôk miñ halôk
pik kapô ba hi ami. Ba intu
êvhavinj bidonja iyom ma
malaiñ hayô ma etak inij
êvhavinj.

¹⁴ Ma yanvêk takatu ba
halôk yak lôkmañgiñ kapô
ma hatôm avômalô takatu ba
elanô Wapômbêj anêj abô,
ma doñtom thêlô êmô dokte
ba pik êntêk anêj malaiñ lôk
anêj nômkama lôk anêj nôm
mavi hathivuñ Wapômbêj
anêj abô siñ ba thêlô miñ ik
anôj ami ma mi.

¹⁵ Ma doñtom yanvêk
takatu ba halôk pik mavi
ma hatôm avômalô takatu
ba kapôlônij mavi ba maleñ
lêlê. Thêlô elanô Wapômbêj
anêj abô ba evaloñ loj

majañ. Èj ma hatôm imiñ
lôklokwañ ba ik anôj mavi.

*Miñ evuñ atum lam anêj
deda ami*
(Mak 4:21-25)

¹⁶ * “Anyô miñ ethak êtôm
atum lam ba êdô hamô uñ
kapô mena ivuñ hamô loj
kapô te ami. Thêlô ethak
êthôkwêj hamiñ ek avômalô
takatu ba êyô unyak kapô ma
nêgê deda.

¹⁷ *Nômkama takatu ba
ivuñ hêk loj kapô ma tem
nimbitak loj yaiñ. Ma
nômkama takatu ba ivuñ
i êmô loj momajiniñ ma
tem nimbitak yaiñ ek sapêj
neyala i.

¹⁸ *Aej ba môlô nodañô
yenaj abô êntêk katô. Ôpatu
ba hayala yenaj abô katô
ma tem Wapômbêj indum ba
yani eyala nômkama doho im-
binj. Ma doñtom ôpatu ba
miñ hayala yenaj abô ami,
ma tem Wapômbêj enja auk
takatu ba ôpêj hasoñ nena
bôk hawa yôv vê ênjêk ôpêj.”

*Yisu anêj talêbô lôk iviyanj
(Mat 12:46-50; Mak 3:31-
35)*

¹⁹ Ma Yisu anêj talêbô lôk
iviyanj êlêm ek nêgê yani, ma
doñtom avômalô bêj anôj
imiñ loj siñ ba miñ hatôm
nêgê yani ami.

²⁰ Èj ma anyô te hanaj
hadêj Yisu nena, “Lemtambô
lôk môlôviyanj imiñ yaiñ ba
leñijhavinj nêgê o.”

* **8:16:** Mat 5:15; Luk 11:33 * **8:17:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **8:18:** Mat 25:29;
Luk 19:26

²¹ Èj ma Yisu hanaŋ, “Yenaŋ wakatik lôk aiyan thêlô ma ñê takatu ba elanô Wapômbêŋ anêŋ abô ba esopa.”

Yisu hanaŋ ba lovak bêŋ hama

(Mat 8:23-27; Mak 4:35-41)

²² Wak te ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ñê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” Èj ma ewa yeŋ ba i.

²³ Thêlô i ma Yisu hêk sôm. Ma ôthôm bêŋ lôk lovak hayô ba hayuv kasuk ba hik halôk yeŋ kapô ba hadum ek êmô thêlô sesoŋ êndôk kasuk kapô ba ini.

²⁴ Èj ma i ik Yisu liŋ ba enaŋ, “Anyô bêŋ, anyô bêŋ, alalô tem nama ba mi!”

Ma Yisu haviyô ma hathan lovak lôk kasuk budum bêŋ takatu ba ema ba êk tiŋinj.

²⁵ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlônim ôêvhavinj hamô êsê?” Ma thêlô êkô ba esoŋ kambom ba enaŋ hi ba halêm nena, “Ôpêntêk ma opalê ba intu hanaŋ abô hadêŋ kasuk lo lovak ba elanô anêŋ abô ba esopa?”

Yisu hêv ñgôk vê hêk anyô te
(Mat 8:28-34; Mak 5:1-20)

²⁶ Ma thêlô ewa yeŋ êj ba ibup êyô kasuk ba i avômalô Gelasa ininj pik. Loŋ êj hêk Galili vi tuvulu.

²⁷ Ma thêlô ethak liŋ ma Yisu hatak yeŋ ba hi, ma anyô te atu ba ñgôk hamô havinj yani anêŋ loŋ êj halêm ba hapôm Yisu. Ôpêŋ bôk hatak anêŋ malak ma hi hamô siô ba haveŋ kôlôlôŋ.

²⁸⁻²⁹ Nê loŋ êj ethak ekak ôpêŋ baŋ lo va lusu hathak seŋ ma êv anyô te ek eyabiŋ, ma doŋtom ñgôk êj hayô ba hayôkwiŋ ôpêŋ ma hamô seŋ êj kisi. Ma habi ôpêŋ vôkê ma hi hamô loŋ thiliŋ.

Ma anyô êj hayê Yisu ma halaŋ boloba ba hêv yak halôk pik habobo Yisu valuvi. Èj ma Yisu hanaŋ hadêŋ ñgôk lelaik atu nena, “Otak ôpêntêk ba nu.” Èj ma ôpêŋ halam lôklala bomaŋ nena, “Yisu, o ma Wapômbêŋ Leŋ Anôŋ Biŋ anêŋ Nakaduŋ, lemhabinj undum malê êndêŋ ya? Miŋ nêm vovaj êndêŋ ya ami!”

³⁰ Èj ma Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, “Anêm athêŋ nena?”

Ma ôpêŋ hanaŋ, “Yenaŋ athêŋ nena Nê Vovak Lubunljubun” ek malê nena ñgôk bêŋ anôŋ êmô yani kapô.

³¹ Ma ñgôk takêŋ enaŋ lôbôlôŋ hadêŋ Yisu nena, “Miŋ ômbi yêlô êndôk Viv atu ami.”

³² Nêm yêlô ni êndôk bok takêŋdaku ba êmô dum endaku.” Èj ma Yisu halôk hathak ininj auk.

³³ Ma ñgôk takêŋ etak ôpêŋ ma i êlôk bok takêŋ kapô. Ma bok takêŋ elanvíŋ kethenj ba i hadêŋ loŋ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ñaŋ halok sapêŋ vônô.

³⁴ Ma ñê takatu ba eyabiŋ bok êyê nôm êj ma êsôv ba i enaŋ mayaliv haveŋ lomalak.

³⁵ Ma avômalô êlêm ek nêgê nena malê te habitak loŋ êj. Thêlô êyô ma êyê Yisu lôk

Ôpatu ba ŋgôk bêj anôj bôk êmô havinj yani ba lêk anêj auk habitak mavi ba hapuk sôp ma hamô habobo Yisu valuvi. Avômalô êyê ba êkô kambom.

³⁶ Ma ñê takatu ba êyê nôm êj enaŋ hadêj avômalô hathak nôm takatu ba hadum ba anyô lôk ŋgôk atu habitak mavi.

³⁷ Ma avômalô Gelasa sapêj êkô ba elowaliŋ kambom ba enaŋ ek Yisu etak i ba ni buyanj. Aêj ba Yisu hathak yeŋ ma thêlô êvôi Galili hathak lonjbô.

³⁸ Ma anyô lôk ŋgôk atu lêk mavi ba hanaj lôklokwaŋ hadêj Yisu nena, “Hatôm yasôk imbiŋ o e?” Ma doŋtom Yisu hêv ek êmbôni anêj lon ba hanaj,

³⁹ “Onaj êndêj avômalô esak nômbêj atu ba Wapômbêj hadum hathak o.” Êj ma havôhi anêj lon ma hanaj hadêj avômalô sapêj hathak nômbêj atu ba Yisu hadum hadêj yani.

*Avena ñama lo avi lijiŋ
(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)*

⁴⁰ Yisu hale hi kasukthôm vi tuvulu hathak lonjbô ma avômalô bêj anôj lêk eyabiŋ yani êmô liŋdaŋ ba ewa yani thô.

⁴¹ Ma anyô bêj hayabiŋ unyak yeŋ te halêm ma anêj athêj nena Jailus. Yani halek vadôj lêlô habobo Yisu valuvi ma hanaj hik yani liŋ lôk kapô malaiŋ ek Yisu imbiŋ yani ba ini anêj unyak.

⁴² Ek malê nena anêj amena ma doŋtom iyom ba hapôm lijiŋ ba hadum ek ema. Amena êj anêj sondabêj ma hatôm laumiŋ ba lahavuju.

Êj ma Yisu hi havinj yani ma avômalô bêj anôj ekalabu yani siŋ.

⁴³ Ma avi te hamô lonj êj ba hapôm lijiŋ thalaleŋ halom hatôm sondabêj laumiŋ ba lahavuju. Ma anyôla miŋ hatôm idum yani mavi ami.

⁴⁴ Avi êj halêm habobo Yisu dômlokwaŋ ma hasôm Yisu anêj kwêv daim anêj danj iyom ma kethenj oyaŋ ma thalaleŋ êj hakapok.

⁴⁵ Êj ma Yisu hanaj hik thêlô liŋ, “Opalê hasôm ya?”

Ma thêlô sapêj enaŋ nena thêlô mi. Ma Pita hanaj, “Anyô Bêj, avômalô bêj anôj ekalabu o siŋ ba intu êsôm o.”

⁴⁶ Ma doŋtom Yisu hanaj, “Anyôla hasôm ya ba yahasaê nena yenaŋ lôklokwaŋ doho hêv yak.”

⁴⁷ Ma avi êj hayê nena miŋ hatôm imbuŋ i ami. Ba intu hakô ba halowaliŋ ba hi halek vadôj lêlô habobo Yisu va. Ma hanaj hathak hasôm yani ma kethenj oyaŋ ma anêj thalaleŋ atu hakapok ba avômalô nômbêj atu elajô.

⁴⁸ *Ma Yisu hanaj hadêj avi êj, “Yenaŋ avena, anêm hôêvhavinj hadum ba lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali.”

⁴⁹ Yisu hanaj abô haminj denaŋ ma anyô te halêm anêj

Jailus anêj unyak ba hanaq, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdôjwaga ma miñ nêm malaiñ êndêj yani ami.”

⁵⁰ Yisu halanô abô êj ma hanaq hadêj Jailus, “Miñ ôkô ami. Nêmimbiñ iyom ma tem nalum avi mavi esak loñbô.”

⁵¹⁻⁵³ Yisu hayô Jailus anêj unyak ma avômalô êmô ba elaq asêj malêj lôk leniñmalaiñ bêj hathak yani. Ma Yisu hanaq, “Asêj dô. Yani hêk sôm iyom ma miñ hama ami.” Thêlô eyala nena lêk hama yôv ba intu emalik hathak Yisu. Ma Yisu hadô avômalô ini imbiñ yani ba hawa Pita lo Jon ma Jems lôk amena êj talêbô lo lambô iyom ba i unyak kapô havij yani.

⁵⁴ Êj ma havalon avena hamô banj ma halam nena, “Avena, umbiyô!”

⁵⁵ Ma avena êj anêj dahô hayô halôk kupik hathak loñbô ma kethen oyañ ma haviyô. Ma Yisu hanaq ek nêñêm nôm êndêj avena êj ek enjañ.

⁵⁶ Ma anêj talêbô lo lambô esoñ kambom. Ma doñtom Yisu hanaq lôklokwañ nena miñ nenaq nôm êj bêj êndêj anyôla ami.

9

Yisu hêv ñê ku ba i

(Mat 10:5-15; Mak 6:7-13)

¹ Yisu halam anêj ñê ku laumiñ ba lahavuju ethak doñtom ma hêv lôklokwañ lôk athêj bêj hadêj i ek nêñêm

ngôk sapêj vê lôk nindum avômalô lijiñ mavi.

² Ma yani hêv thêlô ba i ek nenaq abô esak Wapômbêj anêj loj lôkliñyak lôk nindum avômalô lôk lijiñ mavi.

³ *Ma Yisu hanaq hadêj thêlô, “Môlô nu lomalak lomalak. Ma miñ noja kôm lo vak ma nôm lo valuseleñ imbiñ ami. Uñgwik kwêv doñtom ma miñ noja kwêv yañ imbiñ ami.

⁴ Unyak alêla takatu ba mólô ôyô, ma nômô unyak êj iyom endeba notak loj êj ek unu buyanj.

⁵ Ma doñtom loj takatu ba miñ ewa mólô thô ami, ma waklavôj otak loj êj, ma uñgwik vonjovañ takatu ba hamô verimkapô vê êndôk thêlô maleñiñ ek injik iniñ kambom thô.”

⁶ Yôv ma thêlô i evenj lomalak lomalak ba enaq Wapômbêj anêj Abô Mavi lôk idum avômalô lôk lijiñ mavi.

Helot lahabi nena Yisu ma opalê

(Mat 14:1-2; Mak 6:14-16)

⁷ *Anyô Bêj Helot halanô nôm takatu ba Yisu hadum ba lahabi bêj anôj hathak ek malê nena anyô doho enaq aêntêk, “Jon haviyô hêk ñama hathak loñbô.”

⁸ Ma anyô doho enaq, “Elia halêm,” ma doho enaq, “Plopet tak sêbôk te haviyô hathak loñbô.”

⁹ *Êj ma Helot hanaq nena, “Bôk yahadabêj Jon laselo

kisi yôv, ma doñtom Yisu ma opalê ba yahalanô avômalô enaŋ abôkama hathak yani?" Èŋ ma yani hadum ek ênjê Yisu.

Yisu havakôŋ avômalô hatôm 5,000

(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-15)

¹⁰ Ma Yisu anêŋ aposel êyô, ma enaŋ hathak nôm takatu ba thêlô idum bêŋ hadêŋ Yisu. Yôv ma Yisu halom thêlôda iyom ba i malak te anêŋ athêŋ nena Betsaida.

¹¹ Ma doñtom avômalô bêŋ anôŋ eyala nena Yisu lêk hi. Èŋ ma thêlô esopa yani ba i. Thêlô i êyô ek Yisu ma yani hawa thêlô thô. Yôv ma yani hanan abô hathak Wapômbêŋ anêŋ lonj lôklinyak ba hadum avômalô lôk liŋi ibitak mavi.

¹² Ma yaŋsiŋ bôlôvôŋ ma Yisu anêŋ nê ku êlêm ma enaŋ hadêŋ yani nena, "Lêk yaŋsiŋ ma alalô amô lonj thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk lonj takatu ba hamô habobo ek nêmbôlêm iniŋ nôm lôk lonj nêjêk."

¹³ Ma doñtom Yisu hanan nena, "Mi, môlôda nobakôn i." Ma thêlô enaŋ, "Yêlôaniŋ nôm ma polom bahenví ma alim ju iyom hamô ba miŋ hatôm ami. Aêŋ ba yêlô ana nanêm nôm vuli ek avômalô nômbêŋ êntêk êŋ la?"

¹⁴ Thêlô enaŋ abô êŋ ek malê nena anyô bêŋ anôŋ ba hatôm 5,000 la intu êmô.

Ma Yisu hanan hadêŋ anêŋ nê ku nena, "Môlô nonan

êndêŋ avômalô nena nesak doñtom êtôm aêntêk 50 dum te, ma 50 dum yaŋ êtôm 5,000."

¹⁵ Nê ku idum aêŋ hadêŋ avômalô ba sapêŋ êlôk êmô biŋ.

¹⁶ Ma Yisu hawa polom bahenví lôk alim ju atu ba hêv ma hathak leŋ ma hateŋ mek. Vêm ma haya hi lôbôlôbô ma hêv hadêŋ anêŋ nê ku ba ibi sam hadêŋ avômalô nômbêŋ atu.

¹⁷ Ma avômalô sapêŋ eyan ba leŋinviyak. Ma nôm wata vi atu ba hamô ma nê ku isup halôk vak sam laumiŋ ba la-havuju.

Pita hanan nena Yisu ma Kilisi

(Mat 16:13-28; Mak 8:27-9:1)

¹⁸ Wak te ma Yisu hateŋ mek ma anêŋ nê ku iyom êmô haviŋ yani. Ma Yisu hanan hik thêlô liŋ nena, "Avômalô ethak elam ya nena opalê?"

¹⁹ *Ma thêlô enaŋ nena, "Doho enaŋ nena o ma Jon anyô hathik ɳaŋ. Ma doho enaŋ nena o ma Elia, ma doho enaŋ nena o ma plopet bô te intu haviyô hathak lonjbô."

²⁰ *Ma Yisu hanan hik thêlô liŋ, "Ma môlôda olam ya nena opalê?"

Ma Pita hanan viyan nena, "O ma Mesia atu ba Wapômbêŋ hêv ek nêm anêŋ avômalô bulubin."

²¹ Èŋ ma Yisu hanan lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek

* 9:19: Luk 9:7-8 * 9:20: Jon 6:68-69

miŋ nenaŋ abô êŋ bêŋ êndêŋ anyôla ami.

22 *Ma yani hanaŋ nena, "Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem esopa Wapômbêŋ anêŋ lahavinj ba enja vovanj bêŋ anôŋ. Ma Islael inij ñê bêŋbêŋ lôk ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ yani. Ma Wapômbêŋ tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik yani liŋ imbiyô esak lonbô."

23 *Ma yani hanaŋ hadêŋ avômalô sapêŋ nena, "Anyôla hadum ek esopa ya, êŋ ma êmbôliŋ dôm êndêŋ yanida ma enja anêŋ alovalanjanjsinj êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba esopa ya.

24 *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêŋ anôŋ hathak anêŋ lôkmala pik ma anêŋ lôkmala êŋ tem nêm yak. Ma dontom ôpatu ba hatak anêŋ lôkmala ek hasopa ya, yani êŋ tem enja lôkmala anôŋ.

25 Anyô te hawa nômkama pik sapêŋ, ma dontom miŋ hasopa Wapômbêŋ ami ba anêŋ lôkmala hêv yak, êŋ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôŋ, tem enja vovanj.

26 *Ma anyôla mama ek ya lôk yenaj abô, ma embenj yam atu ba ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ yanddealêm imbiŋ yenaj deda lôkmaŋgiŋ lôk lambô ma anjela mathenj inij deda lôkmaŋgiŋ, ma tem ya

mama ek ôpêŋ aêŋ iyom.

27 Aêŋ ba yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êlêm. Ma mólô vi atu ba umiŋ loŋ êntêk tem nômô lôkmala denaj ma ôŋgô nôm êŋ imbiŋ."

Yisu linjkupik habitak yanđa (Mat 17:1-13; Mak 9:2-13)

28 Ma Yisu hanaŋ abô êŋ yôv ma wak bahenjvi ba lahavulô hale ba hi. Ma Yisu hathak dumlolê te ba hi ek etej mek ma hawa Pita lo Jems ma Jon iviŋ yani.

29 Yisu hatej mek denaj ma thohavloma habitak yanđa ba anêŋ kwêv habitak thapuk hatôm damak hêv.

30-31 *Ma kethej oyaŋ ma anyô lokwanju lôk deda bêŋ imiŋ ba enaj abô havinj yani, yaŋ ma Mose ma yanj ma Elia. Thai enaj abô hadêŋ Yisu hathak nôm takatu ba Yisu tem indum ba injik anôŋ êmô Jelusalem endeba yani etak pik êntêk ba ni.

32 *Ma Pita lo Jems ma Jon thêlô maleŋ hatulak ba êk sôm. Ma thêlô iviyô ma êyê Yisu anêŋ deda bêŋ lôk anyô ju imiŋ ivinj yani.

33 Ma thai idum ek ini ma Pita hanaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, "Anyô bêŋ, mavi anôŋ ek lêk alalô amô loŋ êntêk. Yêlô nadav unyak lôkkupik lokwanjlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia." Pita hathôŋ abô atu ba enaj ba intu hanaŋ aêŋ.

* 9:22: Luk 9:44; 18:32-33 * 9:23: Mat 10:38; Luk 14:27 * 9:24: Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * 9:26: Mat 10:33; Luk 12:9 * 9:30-31: Luk 9:22 * 9:32: 2Pi 1:16-18

³⁴ Pita hanaŋ abô denaŋ ma buliv te hayô hava thêlô siŋ ba thêlô êkô.

³⁵ *Ma abô te halêm anêj buliv êj kapô nena, “Intu ma yenaŋ Okna ba bôk yahatak yani yôv ek indum yenaŋ ku. Ba nodanô anêj abô.”

³⁶ Abô êj habitak yôv ma thêlô êyê Yisu iyom hamij. Pita lo Jems ma Jon miŋ enaŋ hadêj anyôla hathak nôm takatu ba êyê lo elanô ami.

*Yisu hêv ñgôk vê hêk okna te
(Mat 17:14-21; Mak 9:14-29)*

³⁷ Haviyô hayan ma Yisu thêlô etak dumlolê hêk ma êlôk ba i, ma avômalô bêj anôj i êpôm yani.

³⁸ Ma anyô te halam aêntêk, “Kêdôŋwaga, hatôm nêm kapôlôm ek yenaŋ okna ba nêm yani sa ek malê nena yenaŋ okna dojtom iyom.

³⁹ Ngôk te hathak hayôkwiŋ yani ba kethenj oyan ma yani halanj boloba ba halowalinj kambom ba wapôk habitak abôlêk. Ngôk êj habulinj yani linkupik kambom anôj ba miŋ hathak hatak yani dokte ami.

⁴⁰ Yahananj hik anêm njê ku liŋ lôklokwaŋ ek nêñem ñgôk kambom êj vê, ma dojtom thêlô miŋ hatôm ami.”

⁴¹ Ma Yisu hanaŋ viyan nena, “Yahamô havinj mólô sawa daim ma dojtom miŋ ôêvhavij ami ma owa auk lokbaŋ aleba yakapôlôj lêk hagiap hathak mólô. Onja okna êj êlêm.”

* **9:35:** Luk 3:22

* **9:44:** Luk 9:22

* **9:48:** Mat 10:40

⁴² Ma okna êj haveŋ denaŋ, ma ñgôk êj habi vôkê halôk pik ba hadum ba okna halowalinj kambom. Ma dojtom Yisu hathaŋ ñgôk lelaik êj, ma hadum okna êj ba habitak mavî ma hêv hi hadêj lambô hathak loŋbô.

⁴³ Ma avômalô sapêŋ esoj kambom hathak Wapômbêj anêj lôklokwaŋ bêj.

*Yisu hanaŋ bôlôj yan
hathak anêj ñama*

(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)

Avômalô sapêŋ leŋinhabi abô bêj anôj hathak nôm takatu ba Yisu hadum, ma Yisu hanaŋ hadêj anêj njê ku nena,

⁴⁴ *“Môlô nodanô abô êntêk katô. Tem nenaŋ Anyô Anêj Nakaduŋ atu bêj ba netak êndôk avômalô baheŋij.”

⁴⁵ *Ma anêj njê ku êthôj abô êj anêj ôdôŋ palinj ek malê nena havuŋ ek thêlô. Ma êkô ek nenaŋ injik yani liŋ ek enaŋ anêj ôdôŋ bêj êndêj thêlô.

Opalê intu anyô bêj?

(Mat 18:1-5; Mak 9:33-41)

⁴⁶ *Ma Yisu anêj njê ku êkôki nena thêlô alisê intu bêj ek njê ku vi.

⁴⁷ Ma Yisu hayala thêlôniŋ auk êj. Ma hawa amena te ba hadô hamij habobo yani.

⁴⁸ *Ma hanaŋ hadêj anêj njê ku nena, “Ôpatu ba hêvhavij ya ba hawa amena nate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba

* **9:45:** Luk 18:34

* **9:46:** Luk 22:24

hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô havin. Ma ôpatu ba hadum i aleba yaôna hamô môlô malêvôj intu anyô bêj ek môlô.”

⁴⁹ Ma Jon hanaŋ nena, “Anyô Bêj, yêlô ayê anyô te hêv ɳgôk vê hathak anêm athêŋ. Ma doŋtom yani ma miŋ alalô te ami ba intu yêlô anaŋ ek yani etak ku êj.”

⁵⁰* Ma doŋtom Yisu hanaŋ nena, “Dô! Miŋ numiŋ yani lon siŋ ami. Ôpatu ba miŋ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniŋ te.”

Avômalô Samalia êdô Yisu

⁵¹ Waklavôj Wapômbêŋ enja Yisu ni leŋ lêk habobo, êj ma yani lavidoŋ ek ni Jelusalem.

⁵² Ma yani hêv anyô doho ba i malak te hêk Samalia ek nêpôpêk nômkama êmôj ek yani.

⁵³ Ma doŋtom avômalô lon êj êdô neja yani thô ek malê nena hi Jelusalem.

⁵⁴* Ma ɳê ku Jems lo Jon êyê nôm êj ma enaŋ hik yani liŋ aêntêk, “Anyô Bêj, yai nadam atum êndôk ba êlêm anêŋ leŋ ek esan thêlô e?”

⁵⁵ Ma doŋtom Yisu hik i liliŋ ma hayanda thai.

⁵⁶ Ma thêlô i malak yan.

Ku bêj ek nesopa Yisu vanjgwam

(Mat 8:18-22)

⁵⁷ Thêlô eveŋ lonjôndê ba i ma anyô te hanaŋ nena, “Lon

nômbêŋ atu ba hu ma tem ya-sopa o.”

⁵⁸ Ma Yisu hanaŋ, “Avuŋ yatap iniŋ pik abyâŋ hamô ma menak iniŋ unyak hamô aliŋ, ma doŋtom ya Anyô Anêŋ Nakadun atu ma yenaŋ lon yanĝek ma mi.”

⁵⁹ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anyô yan nena, “Osopa ya.”

Ma doŋtom ôpêŋ hanaŋ, “Anyô Bêj, otak ya ek yana yandav wakamik vêmam.”

⁶⁰ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Dô, ɳê ɳama da nedav iniŋ ɳama. Ma nu onaŋ abô esak Wapômbêŋ anêŋ lon lôklinjyak bêj.”

⁶¹* Ma anyô yan hanaŋ hadêŋ Yisu nena, “Anyô Bêj, tem yasopa o, ma doŋtom otak ya ek yanaŋ waklêvôj êndêŋ yenaŋ avômalô vêmam.”

⁶² Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Ôpatu ba haveŋ lonjôndê ma hik ma liliŋ miŋ hatôm indum ku ênjêk Wapômbêŋ anêŋ lon lôklinjyak kapô ami ma mi.”

10

Yisu hêv ɳê ku hatôm 72 ba i

(Mat 11:20-24)

¹* Yôv ma Anyô Bêj hatak avômalô yanđa hatôm 72 ba hêv i juju ba êmôj ek yani ba i hadêŋ malak lôj sapêŋ atu ba yani tem ni.

²* Ma yani hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Nôm bêj anôŋ lêk hayôk ba hamô ku kapô,

* 9:50: Mat 12:30; Luk 11:23 * 9:54: 2Kiŋ 1:9-16 * 9:61: 1Kiŋ 19:20 * 10:1:

Mak 6:7 * 10:2: Mat 9:37-38; Jon 4:35

ma donptom ḥê ku ma tom-tom iyom. Aēj ba notej mek êndêj ku anêj alanj ek nêm ḥê ku ba ini ek nindum anêj ku.

³ *Môlô nu. Yahêv môlô ba u hatôm boksipsip nali i êmô avuŋ yatap malêvôŋ.

⁴ *Ma miŋ môlô noja valuselen lôk vak lôk bokŋôp imbiŋ ami. Ma miŋ nonaŋ abô pôk emben lojôndê ami ma unu nundum ku eŋ kethenj.

⁵ “Môlô ôyô unyak te kapô, ma nonaŋ êndêj thêlô aêntêk, ‘Wapômbêj hatôm indum ba môlô nômô yôhôk mavi.’

⁶ Anyô yôhôk te hamô unyak eŋ ba hêvhavinj, eŋ ma tem môlônîm abô mavi eŋ êmô imbiŋ thêlô. Ma mi, ma tem abô eŋ êmbôlêm ek môlôda esak lonbô.

⁷ *Ma môlô nômô unyak eŋ iyom. Ma môlô oŋgwaŋ ba nunum êtôm atu ba êv hadêj môlô iyom ek malê nena môlô ma ḥê ku ba mavi ek avômalô neyabiŋ môlô. Ma miŋ môlô unu nosak unyak mayaliv ami.

⁸ * “Môlô ôyô malak lôŋ te ba ewa môlô thô ba êv nôm hadêj môlô, eŋ ma môlôŋganj.

⁹ Ma môlô nundum thêlônij avômalô lôk lijiŋ nimbitak mavi, ma môlô nonaŋ aêntêk, ‘Wapômbêj anêj loŋ lôklinjyak lêk halêm habobo môlô.’

¹⁰ Ma donptom miŋ ewa môlô thô ami, eŋ ma môlô

unu numiŋ lojôndê ma nonaŋ nena,

¹¹ *‘Yêlô ik voŋgoŋaŋ veŋiŋkapô vê halôk môlô malemim ek injik môlônîm kambom thô. Ba intu môlô lemin imbi katô nena Wapômbêj anêj loŋ lôklinjyak lêk halêm habobo môlô.’

¹² *Yanaŋ êndêj môlô nena waklavôŋ atu ba Wapômbêj endelêm ek endaŋô abô, eŋ ma avômalô loŋ atu ba miŋ ewa môlô thô ami, thêlônij malaiŋ tem êmôŋ ek avômalô kambom anêj Sodom.

¹³ “Alikaknena, môlô avômalô Kolasin lo Betsaida! Môlô bôk ôyê nômbithi loma. Ma donptom bôk yandum nômbithi takêj êmô Taia lo Saidon malêvôŋ, eŋ ma kethenj oyaŋ ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atum ḥagavu esak lenjîŋkadôk ek nede kapôlônij liliŋ.

¹⁴ Waklavôŋ atu ba Wapômbêj endelêm ek endaŋô abô, eŋ ma môlônîm malaiŋ tem bêj anôj êmôŋ ek avômalô Taia lo Saidon inij!

¹⁵ Ma môlô avômalô Kapaneam, tem nêmbô môlônîm athêj esak leŋ e? Mi, môlô tem unu ḥê ḥama inij loŋ!

¹⁶ * “Anyô halanjô môlônîm abô, eŋ ma yani halanjô yenaŋ abô havinj. Ma anyô havoliŋ dôm hadêj môlô, eŋ ma yani havoliŋ dôm hadêj ya havinj. Ma anyô havoliŋ dôm hadêj ya, eŋ ma yani havoliŋ dôm

* **10:3:** Mat 10:16 * **10:4:** Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5 * **10:7:** 1Ko 9:6-14; 1Ti 5:18 * **10:8:** 1Ko 10:27 * **10:11:** Ap 13:51; 18:6 * **10:12:** Stt 19:24-25; Mat 10:15; 11:24 * **10:16:** Mat 10:40; Luk 9:48; Jon 5:23

hadêj Ôpatu ba hêv ya ba ya-halêm havinj.”

*Nê ku êvôlêm hathak lonjbô
(Mat 11:25-27; 13:16-17)*

¹⁷ Nê ku 72 takatu êvôlêm hathak lonjbô ma leñijmavi bêj anôj ba enaç, “Anyô Bêj, yêlô adum ku lomaloma lôk êv ñgôk vê hathak anêm athêj.”

¹⁸ *Ma Yisu hanaj aëntêk, “Yahayê Sadanj hêv yak anêj len hatôm damak.

¹⁹ *Odanjô, yahêv lôklokwañ hadêj mólô ek nombak umya lo dañgavinj pesa. Ma mólô hatôm nômô Sadanj ôpatu ba lamanij hathak mólô anêj lôklokwañ sapêj lu. Ma nômlate miñ hatôm imbulinj mólô ami ma mi.

²⁰ *Ma mólô miñ lemim-mavi bêj anôj esak ñgôk elanjô mólônim abô ami ma mi, ma doñtom mólô lemimmavi esak Wapômbêj bôk hato mólônim athêj hêk lenj.”

²¹ Yôv ma Lovak Mathenj hadum Yisu anêj kapô lamavi ba hanaj, “Wakamik, O ma leñ lo pik anêj alaç! Lék huvuñ anêm auk hadêj ñê lôkauk lôk ñê bêñbêj ma huik thô hadêj ñê takatu ba êtôm avômena yaônena. Ba intu ya-habô anêm athêj! Wakamik, avanôj oda hosopa anêm lemhavinj ba intu hudum aej.

²² * “Wakamik bôk hôev ya auk sapêj yôv. Ba anyô late miñ hayala Nalum atu

ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miñ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk ñê takatu ba Nalum lahavinj injik O thô êndêj i iyom.”

²³ Ma Yisu hik i liliñ ba hanaj hadêj anêj ñê ku iyom nena, “Wapômbêj hadum mavi hadêj mólô ba mólô ôyê nôm takatu.

²⁴ Yanaj êndêj mólô nena sêbôk ma plopet lôk kiñ bêj anôj leñijhavinj nêgê nôm êntêk ba lêk mólô ôyê, ma doñtom miñ êyê ami. Ma leñijhavinj nedanjô abô takêntêk ba lêk mólô olanjô, ma doñtom miñ elanjô ami.”

*Anyô Samalia mavi te
(Mat 22:34-40; Mak 12:28-34)*

²⁵ *Wak te ma anyô lôkauk hathak abô balabuñ hayô hamij ba hadum ek esaê Yisu ba hanaj, “Kêdôñwaga, yandum malê ek Wapômbêj nêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj êndêj ya?”

²⁶ Ma Yisu hanaj hik yani liñ aëntêk, “Abô balabuñ hanaj malê? Eñ ma oda osam abô eñ ba lemimbi nena abô eñ hanaj aisê?”

²⁷ *Ma yani hanaj nena, “Lemimimbij Anyô Bêj unim Wapômbêj ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwañ lôk unim auk sapêj. Ma lemimbiñ anêm avômalô êtôm lemhavinj oda.”

* **10:18:** Jon 12:31; ALK 12:8-9 * **10:19:** Sng 91:13; Mak 16:18 * **10:20:** Plp 4:3;
ALK 3:5 * **10:22:** Jon 3:35; 10:15 * **10:25:** Mat 22:35-40; Luk 18:18 * **10:27:**
Wkp 19:18; Lo 6:5

²⁸ *Ma Yisu hanaŋ nena, “Avanôŋ. Undum aēŋ ma tem ômô lôkmala.”

²⁹ Ma doŋtom yani hadum ek avômalô nêgê nena anêŋ auk ma mavi, aēŋ ba yani hanaŋ nena, “Yenanj avômalô êŋ ma opalêla?”

³⁰ Ma Yisu hanaŋ viyaŋ aēntêk, “Anyô te hatak Jelusalem ma halôk ba hi Jeliko. Êŋ ma ñê vani êpôm yani ba ik yani ba hamayak hêk loŋôndê ma ewa anêŋ nômkama vani ba i.

³¹ Ma anyô habôk da te ha-sopa lorjôndê êŋ ba halôk ba hi. Êŋ ma yani hayê anyô êŋ, ma doŋtom yani habup halôk lorjôndê vi hale ba hi.

³² Aēŋ iyom ma Livai te halôk lorjôndê bô êŋ hale ma hayê ôpêŋ, ma kethen oyan habup halôk lorjôndê vi atu hale ba hi.

³³ Ma doŋtom anyô Samalia* te halom lorjôndê êŋ ba hi ma hayê ôpêŋ ba lahiki.

³⁴ Êŋ ma yani hi hadêŋ ôpêŋ ma hanjasô wainj lôk nôm lêŋlêŋ hathak ôpêŋ anêŋ palê ma hasum. Yôv ma yani hawa ôpêŋ ba hatak hayô hamô anêŋ bok doŋki ma halom ba hi unyak atu ba êv vuli ba êk. Ma yanida hayabiŋ ôpêŋ.

³⁵ Ma haviyô hayaŋ ma yani hêv valuselen seleva ju hadêŋ unyak alaŋ ma hanaŋ nena, ‘Oyabiŋ anyô liŋj êntêk mavi. Ma valu êntêk miŋ hatôm ami ba wak yaŋ atu ba

yahalehalêm ma tem yanêm doho imbiŋ.’

³⁶ Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ yôv ma hanaŋ hik anyô lôkauk êŋ liŋ aēntêk, “Lemhabi aisê? Ôpatu ba ñê kambom ik ma opalê hêv yani sa hatôm yanida anêŋ avômalô te?”

³⁷ Ma anyô lôkauk hanaŋ viyaŋ nena, “Ôpatu ba hêv kapô hadêŋ yani.”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, “Nu ma undum aēŋ iyom.”

Yisu hamô Mata lo Malia iniŋ unyak

³⁸ Yisu lôk anêŋ ñê ku evenj ba i ma Yisu habitak hayô malak lôŋ te ba hi. Ma avi te anêŋ athêŋ nena Mata hawa Yisu thô ba hi hamô anêŋ unyak.

³⁹ *Mata anêŋ yaŋ molok Malia hamô habobo Anyô Bêŋ valuvi ba halanjô anêŋ abô.

⁴⁰ Ma doŋtom Mata hadum ku bêŋ anôŋ ek hapôpêk nôm. Êŋ ma yani hi hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Anyô Bêŋ, lemhabi aisê? Yahadum ku bêŋ anôŋ ma yenaj aiyanj molok miŋ hêv ya sa dokte ami. Ba intu otak yani êlêm ek nêm ya sa.”

⁴¹ Ma doŋtom Anyô Bêŋ hanaŋ viyaŋ hadêŋ yani nena, “Mata, Mata, aisê ka lem hik o ba kapôlôm malainj hathak nômkama lomaloma?

⁴² *Ma doŋtom nômlate iyom intu ba nômbêŋ ma Malia lêk hawa nôm êŋ yôv ba

* **10:28:** Wkp 18:5 * **10:33:** Avômalô Samalia ma Isael iniŋ ñê kambom.

* **10:39:** Jon 11:1; 12:2-3 * **10:42:** Mat 6:33

anyô te miŋ hatôm enja nôm
êŋ vê êŋjêk yani ami ma mi.”

11

Kobom neteŋ mek (Mat 6:9-15; 7:7-11)

¹ Wak te ma Yisu hateŋ mek hamô bute. Ma hateŋ mek yôv ma anêŋ ñê ku te hanaj hadêŋ yani nena, “Anyô Bêŋ, ôndôŋ yêlô ek yêlô nateŋ mek êtôm sêbôk ba Jon hadôŋ anêŋ ñê ku.”

² Ma Yisu hanaj, “Môlô noteŋ mek aêntêk,
“Wakamik, anêm athêŋ
êŋjêk matheŋ.

Ma anêm loŋ lôklinyak êlêm
êtôm loŋ lôkthô.

³ Ma nêm wak tomtom anêŋ
nôm êndêŋ yêlô.

⁴ Ma yêlô êv avômalô inij
kambom takatu ba
idum hadêŋ yêlô vê,
ba intu nêm yêlôanij
kambom vê aêŋ iyom.

Lôk miŋ otak yêlô êndôk nôm
atu ba esau yêlô ami.’”

⁵⁻⁶ Yôv ma Yisu hanaj
abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô
aêntêk, “Bôlôvôŋ biŋ te ma
hu hadêŋ anêm anyô môlô
te anêŋ unyak ma honaj,
‘Aiyan, yenaŋ anyô môlô te
halêm anêŋ loŋ daim ba lêk
hamô yenaŋ unyak ba hama
kisi ma ya nôm mi. Ba hatôm
nêm polom lokwanjô ek yani
e?’”

⁷ Ma anêm anyô môlô atu
hamô unyak kapô tem enaŋ
viyan nena, ‘Yahadô. Yêlô lêk
êk sôm ba unyak abôlêk lêk
putup yôv ba tem miŋ yanêm
nôm êndêŋ o ami ma mi.’”

⁸ Yani hadô ek nêm anêŋ
anyô môlô sa. Ma donjtom
yahanaŋ hadêŋ môlô nena
oteŋ lôbôlôŋ, êŋ ma tem yani
mama ba imbiyô ba nêm nôm
êtôm atu ba hoten yani.

⁹⁻¹⁰ “Ba intu yahanaŋ
hadêŋ môlô nena ñê takatu
ba enaŋ hik Wapômbêŋ liŋ,
ma tem neja nômkama êtôm
atu ba enaŋ. Ma êbôlêm
nômlate ma tem nêpôm. Ma
ipididiŋ unyak abôlêk ma
tem injik vê ek i. Aêŋ ba onaŋ
hik Wapômbêŋ liŋ ma tem
nêm môlônim lemimhavinj
êndêŋ môlô. Ma ôbôlêm ma
tem nôpôm. Ma upididiŋ
unyak abôlêk ma tem injik vê
ek môlô.

¹¹ “Môlô avômena inij lami,
nalum hanaj hik o liŋ ek en-
jaŋ alim ma tem nêm umya
kambom te êndêŋ yani e? Ma
mi!

¹² Mena yani hanaj ek en-
jaŋ menak daluk, êŋ ma tem
nêm ñgalivaŋ te e? Ma mi!

¹³ Môlô avômalô pik unim
bôk lo loŋ ma kambom,
ma donjtom môlô othak ôev
nômkama mavi hadêŋ nalumi.
Aêŋ ba môlô noyala katô
nena môlônim Lemambô Bêŋ
atu ba hamô malak leŋ yani
lamavi anôŋ ek nêm Lovak
Matheŋ êndêŋ ñê takatu ba
enaŋ hik yani liŋ.”

Yisu lo Belsebul
(Mat 12:22-32,43-45; Mak
3:20-27)

¹⁴ Yisu hêv ñgôk vê hêk
anyô abôlêk putup te. Ma
ñgôk êŋ hatak ôpêŋ ba hi ma
ôpêŋ hanaj abô ba avômalô
sapêŋ êyê ba esoŋ kambom.

¹⁵* Ma doñtom avômalô doho enaŋ, “Ngôk iniŋ anyô bêŋ Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêŋ ôpêŋ. Ba intu hatôm nêm ŋgôk sapêŋ vê ênjêk avômalô.”

¹⁶* Ma avômalô doho idum ek nesau Yisu ba enaŋ hik yani liŋ nena, “Undum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ hêv o ba hôlêm mena mi e?”

¹⁷ Ma doñtom Yisu hayala thêlônîŋ auk ba hanaj abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô nena, “Avômalô malak lôŋ te evaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma tem malak lôŋ êŋ ŋgathiniŋ ba bapu ipup imbitak. Ma avômalô ôdôŋ te evaki vose hi ôdôŋ ju ma tem thêlôda nênm yak.

¹⁸ Aêŋ ba Sadan anêŋ ŋgôk vi evaki vose hi ôdôŋ ju, êŋ ma Sadan anêŋ loŋ lôklinyak tem imij majaŋ aisê? Mi. Ma aisê ka mólô onaj nena yahêv ŋgôk vê hathak Belsebul anêŋ lôklokwaŋ?

¹⁹ Mólô onaj nena ŋgôk bêŋ Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya ba yahêv ŋgôk vê. Ma mólônim avômalô idum ku êŋ havinj! Ma opalê intu hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ba idum ku mavi êŋ? Ngôk Bêŋ, e? Mi! Mólôda unim avômalô ik thô nena mólô onaj abôyaŋ.

²⁰ Wapômbêŋ da hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya ba yahêv ŋgôk vê hêk avômalô. Aêŋ ba oyala nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak lêk halêm yôv.

²¹ “Anyô lôklokwaŋ te havalonj nômkama vovak ba hayabiŋ anêŋ loŋ, êŋ ma anêŋ nômkama tem êmô mavi.

²²* Ma doñtom anyô vovak laik môŋ hayô ba hik vovak hadêŋ ôpêŋ aleba hamô lu, êŋ ma yani tem enja ôpêŋ anêŋ nômkama vovak takatu ba bôk hadum ôpêŋ ba habitak lôklokwaŋ vê. Aêŋ ba ôpatu ba lovak ma tem imbi yanj atu ba hêv yak anêŋ nômkama sam.

²³* “Anyôla miŋ hêv ya sa ek yai naŋgik vovak êndêŋ Sadanj ami, ôpêŋ hatôm havinj Sadanj ba thai ik vovak hadêŋ ya. Ma anyô miŋ hêv ya sa ba hasup avômalô hathak doñtom ami, êŋ ma hatôm halupuniŋ i ba êsôv mayaliv.”

²⁴ “Ngôk lelaik hatak anyô te, êŋ ma hi haveŋ loŋ thiliŋ ek êmbôlêm loŋ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miŋ hapôm loŋ te ami ma tem enaŋ nena, ‘Yatup siŋ yana unyak sêbôk esak loŋbô.’

²⁵ Ma hayô ba hayê nena unyak êŋ lêk epesan ba habitak mabuŋ mavi.

²⁶ Êŋ ma tem ni êmbôlêm ŋgôk baheŋvi ba lahavuju takatu ba iniŋ lôklokwaŋ hamôŋ ek anêŋ ba enja i imbiŋ ek nimbitak nêyô unyak êŋ kapô esak loŋbô. Êŋ ma ôpêŋ tem êmô kambom anôŋ ek yanj sêbôk.”

²⁷* Yisu hanaj abô takêŋ hamô denaŋ ma avi te haminj avômalô nômbêŋ êŋ malêvôŋ ma halam aêntêk, “Avi atu ba

* **11:15:** Mat 9:34; 10:25 * **11:16:** Mat 12:38 * **11:22:** Kol 2:15 * **11:23:** Luk 9:50 * **11:27:** Luk 1:28,42,48

havathu o ba hêv sum hadêj o, yani êj êmô lôk lamavi."

²⁸ Ma dojtom Yisu hanaq, "Ôpatu ba halanô Wapômbêj anêj abô ba hasopa, yani êj êmô lôk lamavi anôj."

Anyô doho lejînhavij nêgê lavônjîj

(Mat 12:38-42; Mak 8:11-12)

²⁹ *Avômalô bêj anôj êyô ek Yisu. Êj ma Yisu hanaq, "Avômalô bôlôj êntêk ma avômalô kambom. Thêlô enaq ek yandum lavônjîj ek injik thô nena Wapômbêj bôk hêv ya ba yahalêm, ma dojtom tem mi. Thêlô tem nêgê Jona anêj lavônjîj iyom.

³⁰ Sêbôk ma Jona habitak hatôm lavônjîj ek avômalô Ninive. Ma lêk Anyô Anêj Nakadun atu tem imbitak aej iyom êndêj avômalô bôlôj êntêk.

³¹ * "Sêbôk ma Siba iniq kwin hatak anêj loj ma halêm anêj pik anêj danj ek endanôj Solomon anêj auk mavi. Odañô! Nômlate hamô loj êntêk ma bêj ek Solomon. Ma dojtom môlô ôdô anêj nodanôj. Ma waklavôj atu ba Wapômbêj hatak ek nindum abô ma Siba iniq kwin êj tem enaq môlônim kambom takêj bêj.

³² *Ma sêbôk ba avômalô Ninive elanôj Jona anêj abô ba ele kapôlôjîj liliq. Ma nômlate lêk hamô loj êntêk ma bêj ek Jona. Ma dojtom môlô ôdô anêj nodanôj. Ma

waklavôj atu ba Wapômbêj hatak ek nindum abô ma tem avômalô Ninive nimiq ba ne-naj môlônim kambom takêj bêj."

Deda lejviñkupik
(Mat 5:15; 6:22-23)

³³ * "Anyô miq ethak êtôm atum ba ivuq hamô lôj kapô mena êdô hamô uj kapô ami ma mi. Thêlô êthôkwêj hamiq ek avômalô takatu ba êyô unyak kapô tem nêgê deda.

³⁴ Malem daluk ma hatôm atum ek nêm deda êndêj lemvimkupik. Malem daluk mavi ma tem deda êmô lemvimkupik sapêj. Ma dojtom malem daluk kam-bom ma tem momaçiniq bêj ênjek lemvimkupik.

³⁵ Aej ba nôngô katô nena anêm deda ma deda anôj ek malê nena deda doho ma hatôm momaçiniq.

³⁶ Ma deda hamô lemvimkupik sapêj, ma momaçiniq miq hêk bute ami. Êj ma lemvimkupik sapêj tem imbitak deda êtôm atum habi malem lonj."

Yisu hathaq Palisi lôk njê lôkauk hathak abô balabuq
(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40; Luk 20:45-47)

³⁷ Yisu hanaq abô yôv ma Palisi te hanaq hik Yisu liq ek enjaq nôm êmô imbiq yani. Êj ma Yisu hi hayô ôpêj anêj unyak kapô.

³⁸ Ma Palisi ej hayê Yisu halôk hamô ek enjaq nôm ma

* **11:29:** Mat 16:4 * **11:31:** 1Kin 10:1-10 * **11:32:** Jna 3:5-10 * **11:33:** Mak 4:21; Luk 8:16

miŋ hathik i ami. Éŋ ma yani hasoŋ kambom.

³⁹ Ma Yisu hanaŋ hadēŋ yani nena, “Môlô ŋê Palisi, môlô othak uthik unim tase lôk belev anêŋ vidôm iyom, ma doŋtom môlônim kapôlômim putup hathak kobom vani lo kobom kambom.

⁴⁰ Môlô ŋê molo, Wapômbêŋ hapesaŋ viyaiŋ lôk vikapô havinj.

⁴¹ Ma doŋtom môlônim nômkama takatu ba hamô ma môlô nônêm êndêŋ ŋê nômkama mi ek nêm thêlô sa. Môlô nundum aêŋ ma tem môlônim nômkama sapêŋ êmô mabuŋ mavi ênjêk Wapômbêŋ ma.

⁴² “Alikaknena môlô ŋê Palisi, vovanj bêŋ tem êpôm môlô. Môlô othak usup ava takatu ba hadum nôm vasiŋ ba uik sam hi ôdôŋ lauminj ba ôev ôdôŋ te hadêŋ Wapômbêŋ hatôm da. Kobom êŋ ma nôm yaôna. Ma doŋtom môlô otak kobom thêthôŋ lôk kobom lemimimbiŋ Wapômbêŋ. Kobom êntêk ma nômbêŋ! Nodaŋô! Môlô nosopa abô balabuŋ bêŋ takêntêk lôk abô balabuŋ yaônenâ imbiŋ!

⁴³ “Alikaknena môlô ŋê Palisi, vovanj bêŋ tem êpôm môlô! Môlô lemimhavinj nômô êtôm ŋê bêŋbêŋ êmô unyak yeq kapô lôk lemimhavinj avômalô nenanj, ‘Waklêvôŋ anyô bêŋ’ êndôk loŋ ethak doŋtom halôk.

⁴⁴ “Alikaknena, vovanj bêŋ tem êpôm môlô. Môlô lelaik hatôm ŋama te atu ba bôk

elav bô ma lêk miŋ anyôla hayala ami. Ba intu avômalô êyô imiŋ ba ibitak lelaik hamô Wapômbêŋ ma. Aêŋ ba avômalô takatu ba ele ebobo môlô ma ibitak lelaik aêŋ iyom.”

⁴⁵ Ŋê eyala abô balabuŋ te halanô abô êŋ ma hanaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, “Kêdôŋwaga, honaŋ abô êŋ hadêŋ ŋê Palisi ma huik yêlô susu havinj.”

⁴⁶ Ma Yisu hanaŋ, “Alikaknena môlô ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ havinj, vovanj bêŋ tem êpôm môlô. Môlô ôev balabuŋ anêŋ malaiŋ lomaloma hadêŋ avômalô ek ne-sopa. Nôm êŋ ma hatôm vak malaiŋ kambom ek thêlô. Ma doŋtom môlô miŋ ôev thêlô sa dokte ami.

⁴⁷⁻⁴⁸ “Alikaknena, vovanj bêŋ tem êpôm môlô. Môlônim libumi bôk ik plopet bêŋ anôŋ vônô ma môlô oyabiŋ iniŋ siô dedauŋ mavi. Aêŋ ba hik thô nêna môlô ôlôk hathak libumi iniŋ bôk lo loŋ takatu ba idum.

⁴⁹ Ba intu Wapômbêŋ anyô lôkauk bêŋ bôk hanaŋ aêntêk, ‘Tem yanêm plopet lo aposel bêŋ anôŋ êndêŋ thêlô, ma tem thêlô nindum kambom êndêŋ doho ba nijik doho vônô.’

⁵⁰ Aêŋ ba avômalô bôlôŋ êntêk tem neja vovanj bêŋ esak plopet takatu ba ik vônô hadêŋ waklavôŋ Wapômbêŋ hapesaŋ pik aleba lêk.

⁵¹ Plopet môt atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêŋ habup hathak aleba hayô Sekalaia ma anêŋ danj. Ik

yani vônô hêk unyak mathenj lôk loj êbôk da anêj malêvôj. Avanôj, yanaq êndêj môlô, vuli kambom hathak bôk lo lonj takêj tem imbitak êpôm avômalô bôlôj êntêk.

⁵² “Alikaknena môlô njê uik abô majaq thô, vovanj bêj tem êpôm môlô! Môlô umiñ auk mavi anêj lonjôndê lonj sinj. Môlôda miñ ovej lonjôndê êj ami ma umiñ sinj ek avômalô takatu ba leniñhavij nesopa ma miñ hatôm nesopa ami.”

⁵³ Yôv ma Yisu hatak unyak êj ma njê lôkauk hathak abô balabuñ lôk njê Palisi leniññaña kambom ba enaj ik yani liñ lomaloma.

⁵⁴ Thêlô idum aej ek neja yani êndôk adêk esak anêj abô.

12

Noyabiñ am esak Palisi iniñ kobom kambom
(Mat 10:26-33; 12:31-32;
10:19-20)

¹ *Avômalô bêj anôj bo-maj ethak dojtom ba êyô imiñ i pesa. Ma Yisu hanaq hadêj anêj njê ku aêntêk, “Noyabiñ am esak Palisi iniñ kobom kambom. Thêlô idum hatôm njê mavi êmô avômalô malêvôj, ma dojtom auk lomaloma hêk iniñ kapôlôñiñ. Nôm êj ma hatôm yis ba tem êmbôv avômalô bêj anôj.

² *Nôm takatu ba havunji hêk loj kapô ma tem imbitak lonj yaiñ. Ma abô takatu

ba havunji ma tem avômalô sapêj neyala.

³ Aej ba abô takatu ba môlô onaq hadêj bôlôvôj ma tem avômalô nedanôj êndêj lôkwak. Ma abô takatu ba môlô onaq thikuthik halôk unyak kapô, ej ma tem nimiñ unyak vôv ba nendam bêj.

⁴ “Yenanj avômalô, yanaq êndêj môlô nena miñ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm ni-jik lemvimkupik iyom vônô. Ma embenj yam ma tem miñ hatôm nindum nômlate ami.

⁵ Odanôj tem yangik ôpatu ba môlô nôkô esak thô: Nôkô ek Anyô Bêj. Yani hatôm injik môlô lemvimkupik vônô vêm ma imbi êndôk atum lôkmala. Ba intu nôkô ek yani iyom.

⁶ “Avômalô ethak êv vuli menak yaônena hathak valuseleñ yaô ek eyaq. Ma dojtom Wapômbêj miñ hathôj thêlô te ami, mi.

⁷ *Yani bôk hakatuñ môlô sapêj lemidkadôk ñauñ yôv. Aej ba môlô ma bêj ek menak, ba intu miñ nôkô ami.

⁸ “Yanaq êndêj môlô nena ôpatu ba hanaq hadêj avômalô nena hasopa ya ma tem ya Anyô Anêj Nakaduñ atu yanaq imiñ Wapômbêj ma ba aqela nedanôj nena, ‘Ôpentêk ma yenaj.’

⁹ Ma ôpatu ba hanaq hadêj avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanaq imiñ Wapômbêj ma ba aqela nedanôj nena, ‘Yahathôj ôpêj palij.’

* **12:1:** Mat 16:5-6; Mak 8:14-15

* **12:2:** Luk 8:17

* **12:7:** Luk 12:24; Ap 27:34

10 Ma anyô te hanaŋ abô kambom hathak Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu, ma Wapômbêŋ tem nêm ôpêŋ anêŋ kambom vê. Ma doŋtom anyôla hayê Lovak Matheŋ anêŋ ku ba hanaŋ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêŋ anêŋ ku’, êŋ ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm ôpêŋ anêŋ kambom êŋ vê ami.

11 * “Avômalô evaloŋ mólô loŋ ba u unyak yeŋ mena êdô mólô hamiŋ ñê bêŋbêŋ mena ñê loŋ buyaŋ ininj ñê bêŋbêŋ maleŋinj, êŋ ma miŋ nôkô ba nonaŋ nena, ‘Yêlô tem nanaŋ malê?’ mena ‘nanaŋ viyaŋ aisê?’ ami. Mi.

12 Lovak Mathenj tem nêm auk êndêŋ mólô ek nonaŋ.”

Anyô lôkmaŋgiŋ atu ba auk mi

13 Anyô te hamiŋ avômalô nômbêŋ atu kapô ma hanaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, “Kêdôŋwaga, wakamik bôk hama yôv ba onaŋ ek aiyang bêŋ imbi anêŋ nômkama sam ba nêm ôdôŋ te ek ya.”

14 Ma doŋtom Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, “Aisête? Opalê te hatak ya ek yambitak anyô bêŋ ek yambi mólônim nômkama sam?”

15 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô aêntêk, “Noyabiŋ am katô ek miŋ malemimkilik ek nômkama lomaloma ami. Anyô miŋ hamô lôkmala hathak nômkama ami.”

16 Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te hadêŋ thêlô aêntêk, “Anyô lôk nômkama bêŋ te

anêŋ nômkama hik anôŋ bêŋ anôŋ hamiŋ ku.

17 Êŋ ma yani lahabi aêntêk, ‘Yatak yenaŋ nôm êmô êsê? Yenaŋ unyak kapô sapêŋ putup ba mi.’

18 Ma yani hanaŋ, ‘Aêŋ ba dô ma yandum aêntêk. Yaseŋ yenaŋ unyak sapêŋ thô ma yandav unyak lukmuk bêŋbêŋ ek yandô yenaŋ nôm lôk nômkama sapêŋ êmô kapô.

19 Ma yada yanaŋ êndêŋ ya aêntêk, “Ya ma anyô lôkmaŋgiŋ kambom. Yenaŋ nômkama bêŋ anôŋ hamô. Ba tem yanŋaŋ lo yanum ma yamô mavi iyom êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma miŋ hatôm yandum ku te ami.”

20 “Ma doŋtom Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ ôpêŋ aêntêk, ‘O anyô molo! Bôlôvôŋ êntêk ma tem yanja anêm lôkmala vê ba oma, ma opalê tem enja nômkama takatu ba hopesaŋ ek oda?’

21 *“Noyabiŋ am! Avômalô takatu ba êpôm nômkama bêŋ anôŋ ek thêlôda ba leŋinŋpalij Anyô Bêŋ hatôm ôpêntêk, thêlô êŋ ma nômkama mi anôŋ hêk malak leŋ.”

Miŋ nôkô esak nôm atu tem imbitak ami (Mat 6:25-34)

22-23 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ñê ku aêntêk, “Lôkmala ma bêŋ ek nôm eyaŋ. Ma leŋviŋkupik ma bêŋ ek kwêv lo sup. Aêŋ ba intu yanaŋ êndêŋ mólô nena miŋ lemimimbi bêŋ anôŋ esak nômkama pik

* 12:11: Mak 13:11; Luk 21:12-15

* 12:15: 1Ti 6:9-10

* 12:21: Mat 6:19-20

lomaloma êtôm kwêv mena nôm ami.

²⁴ Môlô lemimimbi menak yelam. Thêlô ku kapô mi. Ma miŋ ethak ewa nôm ba etak hamô unyak kapô ek waklavôŋ nôm mi ami. Ma doŋtom Wapômbêŋ havakôŋ thêlô. Ma môlô ma Wapômbêŋ lahavinj bêŋ anôŋ hamôŋ ek menak ba intu tem eyabiŋ môlô.

²⁵ Ma hatôm anyô te hamô ba hakôki ek êmô pik êntêk, êŋ ma tem kobom êŋ nêm yani sa ek êmô lôkmala dokte imbiŋ e? Ma mi anôŋ.

²⁶ Môlô miŋ hatôm nundum nôm yaôna aêŋ ami. Aêŋ ba aisê ka môlô lemimhabî bêŋ anôŋ hathak nômkama takêŋ.

²⁷ “Lemimimbi alokwaŋ vuak. Thêlô miŋ idum ku lôk epesaj sôp ami. Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena alokwaŋ vuak takêŋ iniŋ lêlêyaŋ hamôŋ ek Kiŋ Solomon anêŋ nômkama mavi sapêŋ.

²⁸ Aêŋ ba Wapômbêŋ hêv sôp mavi anôŋ hadêŋ alokwaŋ vuak lo kamun lomaloma atu ba êmô bidonj, êŋ ma anyô ethak ele ba êbôk hathak atum. Aêŋ ba môlô oyala nena Wapômbêŋ lahavinj bêŋ anôŋ ek nêm sôp êndêŋ môlô imbiŋ. Alikak-nena, môlônim ôêvhaviŋ miŋ bêŋ ami.

²⁹ Ba miŋ kapôlômim injik am esak oŋgwaŋ malê mena nunum malê ami.

³⁰ Nê daluk ethak leŋinjhiki ba êbôlêm nôm takêŋ, ma doŋtom môlônim Lemambô hayala môlônim malaiŋ ba tem nêm nôm takêŋ êndêŋ môlô.

³¹ Aêŋ ba môlô lemim injik am ek nômbôlêm Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak. Èŋ ma tem yani nêm nôm takêŋ sapêŋ êndêŋ môlô imbiŋ.

³² * “Môlô boksipsip ôdôŋ yaôna, miŋ nôkô ami. Lemambô lamavi ek nêm loŋ lôkliŋyak êndêŋ môlô.

³³ * Ma môlô owa vuli hathak unim nômkama ma nônmêŋ êndêŋ ñê siv. Noja vak valuseleŋ atu ba tem miŋ kambom ami, ma nusup nômkama kêkêlô lomaloma ek môlô ênjk leŋ. Loŋ êŋ ma ñê vani lo didu mi, ba intu unim nômkama valova tem êmô.

³⁴ Ma loŋ atu ba môlônim nômkama kêkêlô hamô, loŋ êŋ iyom intu tem môlônim lemimhavij êmô imbiŋ.

*Noyabiŋ Anyô Anêŋ
Nakaduŋ atu*

(Mat 24:42-51)

³⁵ * “Môlô nôpôpêk am ek nundum ku ba intu nupuk unim sôp ma nôtôm unim atum lam ba noyabiŋ nômô

³⁶ êtôm avômalô ku takatu ba eyabiŋ iniŋ anyô bêŋ. Thêlônij anyô bêŋ bôk hi hayaŋ nôm ewa avi vêm ma tem êmbôlêm esak loŋbô. Yani havôhalêm anêŋ loŋ ba hapididiŋ unyak abôlêk ma tem nijik unyak abôlêk vê ketheŋ ba neja yani thô.

* **12:32:** Mat 14:27; 25:34

* **12:33:** Mat 6:20; Luk 18:22; Ap 2:45; Jem 5:2

* **12:35:** Mat 25:1-13

37 Anyô bêj êj hayô ba hayê nena anêj njê ku eyabin yani ba êmô lêlê, êj ma tem yani lamavi ma thêlô nêmô lôk lejenj mavî. Yanaç avanôj êndêj mólô nena anyô bêj êj tem ipuk anêj sôp ku ma enaç ek thêlô nêndôk nêmô binj ma yani nêm nôm êndêj thêlô êtôm anyô ku te.

38 Anyô bêj hale halêm hadêj bôlôvôj binj mena lôkbôk momanjinj ba hayê anêj njê ku miñ êk sôm ami ma eyabin yani iyom, êj ma tem nêm anêj lamavi êndêj thêlô.

39 *“Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêj alan halanô abô nena njê vani tem nijik anêj unyak vose, êj ma yani hêk lêlê ek njê vani miñ hatôm nijik unyak êj vose ami.

40 Ma Anyô Anêj Nakadun atu tem endelêm ba indum môlô nosonj kambom. Ba intu nômô lêlê aêj iyom.”

41 Ma Pita hanaj aêntêk, “Anyô Bêj, hôêv abô loj kapô êntêk hadêj yêlô iyom mena hôêv hadêj avômalô sapêj havinj e?”

42 Êj ma Anyô Bêj hanaj nena, “Yahanaç hadêj njê takatu ba idum inij anyô bêj anêj ku mavi êtôm anyô lôkauk bêj atu ba hayabin nômkama mavi. Unyak alan hatak yani ek eyabin anêj njê ku vi ba nêm nôm êndêj i êtôm anêj wakma atu ba hatak. Vêm ma hi loj buyanj.

43 Ma unyak alan havôhalêm hathak lonjbô ma hayê nena anyô ku êj hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpêj.

44 *Yanaç avanôj êndêj mólô nena unyak alan êj tem etak ôpêj ek eyabin anêj nômkama sapêj.

45 Ma dontom anyô ku êj lahabi hêk kapô nena, ‘Lêk sawa daim ma yenaç anyô bêj miñ havôhalêm kethenj ami.’ Êj ma hik anyô lo avi ku vi ma hayaç nôm lôk hanum wainj bêj anôj aleba halo molo.

46 Hadum aêj ba hathôj palinj ma unyak alan tem êyô ba indum ôpêj esoj kam-bom. Êj ma unyak alan tem nêm vovanj bêj êndêj yani ma êndô ôpêj êmô imbiñ njê takatu ba miñ êvhavinj ami.

47 * “Anyô ku atu ba hayala anêj anyô bêj anêj la-havinj ma dontom miñ hape-saç nômkama ba hasopa anêj anyô bêj anêj lahavinj ami ma tem enja vovanj bêj.

48 Ma dontom anyô ku atu ba miñ hayala anêj anyô bêj anêj lahavinj ami ma hadum nômkama kambom ma tem enja vovanj yaô.

“Ôpatu ba Wapômbêj hêv auk bêj hadêj yani, êj ma Wapômbêj lahavinj yani indum ku bêj esak. Ma ôpatu ba Wapômbêj hêv auk bêj anôj hadêj yani, êj ma Wapômbêj lahavinj yani indum ku bêj anôj esak.

* 12:39: Mat 24:43-44; 1Te 5:2

* 12:44: Mat 25:21,23

* 12:47: Jem 4:17

*Yisu halêm ek embak avômalô vose
(Mat 10:34-36)*

49 "Yahalêm ek yambi atum êndôk pik. Yalenjhavin lôklokwaŋ nena atum êŋ bôk hathaq yôv.

50 *Tem yanja vovanj bêŋ ba intu yakapôlôŋ malaiŋ kambom endeba anêŋ danj.

51 Môlô osoŋ nena yahalêm ek yandum avômalô kapôlôŋiŋ êndôk biŋ e? Mi anôŋ! Yananj êndêŋ môlô nena yahalêm ek yambak i vose.

52 Yaô lôk embeŋ yam ma avômalô bahenji anêŋ unyak te tem nembaki vose ni ôdôŋ ju ba lokwanjlô tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ lokwanju ma lokwanju tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ lokwanjlô.

53 *Tem thêlô nembak i vose, ba lambô tem êmbôliŋ dôm êndêŋ nakadun, ma namalô tem êmbôliŋ dôm êndêŋ lambô, ma talêbô tem êmbôliŋ dôm êndêŋ nalavi, ma nalavi tem êmbôliŋ dôm êndêŋ talêbô, ma yanavi tem êmbôliŋ dôm êndêŋ namalô yanavi, ma namalô yanavi tem êmbôliŋ dôm êndêŋ yanavi."

*Noyala waklavôŋ bôlôŋ êntêk
(Mat 16:2-3; 5:25-26)*

54 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu aêntêk, "Môlô ôyê buliv lonjgavu hamô lonj wak halôk, êŋ ma môlô onaŋ nena, 'Ôthôm tem êyô.' Êŋ ma ôthôm hik hayô.

55 Ma lovak halêm anêŋ lonj vovanj, êŋ ma môlô onaŋ nena, 'Tem vovanj kambom.' Êŋ ma tak vovanj kambom.

56 Môlô avômalô abôyaŋ. Môlô ôyê leŋ lo pik ma oyala anêŋ ôdôŋ, ma donjom waklavôŋ êntêk ma môlô ôthôŋ anêŋ ôdôŋ palinj.

57 "Aisê ka môlô minj lemimhabi katô nena yenaŋ abô ma thêthôŋ mena mi e?

58 Nodanjô! Anyô te hadum ek idum abô ek o ba hawa o ba hi unyak nindum abô. Mamu oven lonjondê denaŋ, êŋ ma opesaŋ abô imbiŋ yani kethenj. Ma minj honaŋ abô mavi hadêŋ yani ami, êŋ ma tem ôpêŋ êmbôv o lôklokwaŋ kambom ba ni êndêŋ anyô halanjô abô. Ma anyô bêŋ êŋ tem nêm o ni êndêŋ sôp bidoŋ. Ma sôp bidoŋ tem êmbôv o kisi ba ni etak o êndôk koladôŋ.

59 Yananj êndêŋ o nena tem ômô koladôŋ endeba nêm anêm vuli sapêŋ am. Aêŋ ba lemimbi katô am!"

13

Node am liliŋ

1 Yôv ma anyô doho êyô ba enaŋ hadêŋ Yisu hathak ŋê Galili doho êbôk inij da ma Pailat hik thêlô vônô ba inij thalaleŋ haŋgasô hathak inij da.

2 *Ma Yisu hanaŋ viyan nena, "Môlô osoŋ nena ŋê Galili êŋ inij kambom hamôŋ ek avômalô Galili vi ba malaiŋ êŋ hapôm thêlô e?"

³ Ma mi. Ma dojtom mólô miŋ ole kapôlômim liliŋ ami, êŋ ma malain tem êpôm mólô imbiŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

⁴ Ma anyô hatôm 18 takatu ba unyak daim anêŋ Siloam hançôli ba hik thêlô vônô, êŋ ma mólô osoŋ nena thêlônîŋ kambom hamôŋ ek avômalô Jelusalem iniŋ kambom e?

⁵ Ma mi. Ma dojtom mólô miŋ ole kapôlômim liliŋ ami, êŋ ma malain tem êpôm mólô imbiŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.”

Abô loŋ kapô hathak alokwaj anôŋ mi

⁶ Ma Yisu hanaj abô loŋ kapô te aêntêk, “Alokwaŋ sabo te hamiŋ anyô te anêŋ ku kapô. Ma wak te ma yani hi ku kapô ek ênjê nena hik mena mi e? Ma dojtom mi.

⁷*Êŋ ma yani hanaj hadêŋ anêŋ anyô ku nena, ‘Ondaŋô. Sondabêŋ lokwaŋlô ma ya-halêm ek yangê a êntêk anêŋ va ma dojtom mi. Alokwaŋ êŋ habulinj yenaj pik anêŋ lêŋlêŋ, ba dô ma onde lu.’

⁸*“Ma anyô ku êŋ hanaj viyanj nena, ‘Anyô bêŋ, otak imiŋ sondabêŋ te vêmam ek yandav pik lo bok la esak ôdôŋ.

⁹Êŋ ma tem injik anôŋ êndêŋ sondabêŋ yan endake. Nena mi, ma onde lu.’”

Sabat te ma Yisu hadum avi te mavi

* **13:7:** Luk 3:9 * **13:8:** 2Pi 3:9,15 * **13:14:** Luk 14:5

¹⁰ Sabat te ma Yisu hanaj abô hadêŋ avômalô halôk un-yak yeŋ.

¹¹ Ma avi te hamô ba ñgôk bôk hêv lijiŋ hadêŋ avi êŋ hatôm sondabêŋ 18. Avi êŋ anêŋ dômlokwaŋ lokbanj kambom ba miŋ hatôm imiŋ tibum dokte ami ma mi.

¹²⁻¹³ Ma Yisu hayê avi êŋ ma halam “Ôlêm.” Ma avi êŋ halêm ma Yisu hatak banj hayôhêk yani ma hanaj, “Avi, yahêv anêm lijiŋ vê.” Êŋ ma ketheŋ oyaŋ ma avi êŋ hamiŋ tibum mavi ma habô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.

¹⁴*Ma dojtom anyô bêŋ atu ba hayabiŋ unyak yeŋ lamanij hathak Yisu hadum avi êŋ mavi hadêŋ Sabat. Êŋ ma anyô bêŋ atu hanaj hadêŋ avômalô aêntêk, “Wak baheŋvi ba lahavute ma wak nindum ku. Ma mólô nôlêm êndêŋ wak takêŋ ek nêm mólônim lijiŋ vê, ma Sabat ma dô.”

¹⁵*Ma Anyô Bêŋ hanaj ôpêŋ anêŋ abô viyanj nena, “Môlô ñê abôyaŋ. Môlô sapêŋ othak opole unim bokmaŋkao lôk dojki ba i inum ñaŋ hadêŋ Sabat mena mi e?”

¹⁶ Avi êntêk ma Ablaham anêŋ lim te. Sadanj hakak yani loŋ hathak lijiŋ hatôm sondabêŋ 18. Ma kambom ek yapole anêŋ yak vê êndêŋ Sabat e? Mi anôŋ. Êŋ ma nôm mavi.”

¹⁷ Yisu hanaj abô êŋ ma ñê takatu ba êpôlik hathak yani

* **13:14:** Kis 20:9-10; Lo 5:13-14 * **13:15:**

elaŋô ba mama kambom, ma avômalô sapêŋ leŋiŋmavi hathak nômbêŋ atu ba Yisu hadum.

Wapômbêŋ anêŋ lôkliŋyak ma hatôm malê?
(Mat 13:31-33; Mak 4:30-32)

¹⁸ Vêm ma Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma aisê ba hatôm malê?”

¹⁹ Èŋ ma hatôm ava yaônate. Ma anyô te hawa ba havatho halôk anêŋ ku kapô. Ma haveŋ yam ma ava èŋ halumbak bêŋ hatôm alokwaj̄ ba menak elav iniŋ unyak halôk anêŋ thaŋaŋ.”

²⁰ Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ hathak loŋbô, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak, èŋ ma hatôm malê?”

²¹ Èŋ ma hatôm yis. Avi te hawa yis dokte ba hayelan halôk palawa bêŋ anôŋ kapô, ma haveŋ yam ma palawa sapêŋ hathiŋ bêŋ.”

Unyak abôlêk yaôna

(Mat 7:13-14,21-23)

²² Yisu hi Jelusalem ma haveŋ malak lodôŋlodôŋ nenanena ba hadôŋ avômalô.

²³ Ma anyô te hanaŋ hik yani liŋ nena, “Anyô Bêŋ, Wapômbêŋ tem nêm anyô tomtom iyom bulubiŋ e?”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena,

²⁴ “Môlô majan anôŋ ek numbitak nôyô unyak abôlêk yaôna. Yanaŋ êndêŋ môlô nena tem anyô bêŋ anôŋ

leŋiŋhavin nimbitak nêyô, ma doŋtom thêlô miŋ hatôm ami.

²⁵ *Unyak alan tem imbiyô injik unyak abôlêk siŋ, èŋ ma môlô tem numiŋ viyaiŋ ma nupididiŋ unyak abôlêk ba nodam nena, ‘Anyô bêŋ, nuŋgwik unyak abôlêk vê ek yêlô.’

“Ma doŋtom yani tem enaŋ viyanj nena, ‘Yahathôŋ môlô palinj. Môlô ôlêm anêŋ êsê?’

²⁶ “Ma môlô tem nonaŋ êndêŋ yani nena, ‘Bôk yêlô aŋ nôm haviŋ o ma hôdôŋ yêlô hamô yêlôaniŋ loŋ.’

²⁷ *Ma doŋtom yani tem enaŋ nena, ‘Yahathôŋ môlô palinj. Môlô ôlêm anêŋ êsê? Môlô ñê kambom ba unu daim ek ya!’

²⁸⁻²⁹ *“Ma avômalô loŋ buyanj tem netak pik luvulu sapêŋ ma ini nejaŋ nôm bêŋ nêmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak. Èŋ ma môlô tem ôŋgô Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk plopet sapêŋ tem nêmô loŋ èŋ. Ma doŋtom Wapômbêŋ tem nêm môlô vê ba môlô tem nodan asêŋ malêŋ ba nosaŋ vemimbôlêk ôdôŋ loŋ.

³⁰ *Odanô, anyô yaô doho ma tem nimbitak anyô bêŋ. Ma anyô bêŋ doho ma tem nimbitak anyô yaô.”

Yisu halan hathak Jelusalem

(Mat 23:37-39)

³¹ Yisu hanaŋ abô yôv ma Palisi doho êlêm ma enaŋ

* 13:25: Mat 25:10-12

* 13:27: Sng 6:8

* 13:28-29: Mat 8:11-12; Sng 107:3

* 13:30: Mat 19:30

hadêj Yisu nena, “Otak loj êntêk ma nu buyaŋ ek malê nena Helot hadum ek injik o vônô.”

³² Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Unu nonaŋ êndêj avuŋ yataŋ êŋ aêntêk, ‘Ondanô, yaô lo yamuŋ ma tem yanêm ŋgôk kambom vê lôk yandum avômalô lôk lijiŋ mavi. Ma êtôm wak lô ma tem yaŋik yenâŋ ku anêj dan siŋ.’

³³ Aêŋ ba yaô lo yamuŋ ma yaŋ ma tem yambeŋ ba yana Jelusalem ek malê nena kambom ek plopet ema ênjêk loj yaŋda.

³⁴ “Ai, Jelusalem, Jelusalem! Môlô othak uik plopet pôpônô. Ma ŋê takatu ba Wapômbêŋ hêv halêm ma môlô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlôŋ ek yasup nalumi esak donjom êtôm tale tiŋ hasup nali ba êmô banik kapô. Ma donjom môlô ôdô!

³⁵ *Odanô! Môlônim malak ma tem kambom ba êmô ŋgathiniŋ! Yanaŋ avanôŋ êndêj môlô nena môlô tem miŋ ôŋgô ya esak lojþô ami endeba nonaŋ nena, ‘Wapômbêŋ nêm lamavi êndêj ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêj athêŋ!’ am.”

14

Yisu hadum anyô thiŋ te mavi

¹ Sabat te ma Yisu hi hayan nôm hamô Palisi iniŋ anyô

* 13:35: Sng 118:26 * 14:3: Luk 6:9
Snd 25:6-7

bêŋ te anêj unyak ma thêlô ititiŋ yani lôklokwanj.

² Anyô te hathinj kambom ba hamô havinj yani.

³ *Ma Yisu hanaŋ hik ŋê Palisi lôk ŋê lôkauk hathak abô balabun liŋ nena, “Alalôaniŋ abô balabun te hanaŋ nena alalô hatôm nandum anyô lôk lijiŋ mavi êndêj Sabat mena mi e?”

⁴ Ma donjom thêlô bônôŋ iyom. Eŋ ma yani hawa anyô lijiŋ eŋ ba hadum yani mavi ma hatak yani ba hi.

⁵ *Ma Yisu hanaŋ hadêj thêlô nena, “Môlônim nalumi mena bokmaŋkao la hêv yak halôk lôv hadêj Sabat, ma môlô tem ketheŋ unu nodadi imbitak yainj mena mi e?”

⁶ Ma thêlô miŋ hatôm neŋan abô eŋ viyaŋ ami.

Undum o endeba yaôna

⁷ Yisu hayê avômalô êlêm ek nejaŋ nôm ma thêlô leŋinjhavenj nêndôk nêmô ŋê bêŋbêŋ iniŋ loj iyom. Aêŋ ba yani hanaŋ abô loj kapô te hadêj thêlô nena,

⁸ * “Anyô te hapôpêk anêj nôm bêŋ ba halam o ma miŋ nu ômô ŋê bêŋbêŋ iniŋ loj ami. Yakô thêlô bôk netak loj eŋ ek anyô lôk athêŋ bêŋ te la.

⁹ Ma nôm anêj alaŋ tem êyô ma enaŋ, ‘O vê ek anyô êntêk enja anêm loj.’ Eŋ ma tem o mama kambom ba nu ômô ŋê yaô iniŋ loj.

¹⁰ Aêŋ ba anyô te halam o ba hu ek noŋgwanj nôm, eŋ

* 14:5: Mat 12:11; Luk 13:15 * 14:8:

ma nu ômô anyô yaô iniŋ lon. Hudum aēj ma nôm anêj alaŋ tem êlêm ma enaŋ, ‘Aiyaŋ, ôlêm ômô imbiŋ ñê bêjbêj.’ Yani hadum aēj ma tem onja athêj bêj ênjêk ñê nômbêj atu ba êlêm eyaŋ nôm êj.

¹¹ *Anyô habô anêj athêj hathak leŋ ma tem Wapômbêj etauiŋ yani. Ma doŋtom anyô hatauiŋ i aleba yaôna ma Wapômbêj tem nêm athêj bêj êndêj yani.”

¹² Ma Yisu hanaŋ hadêj unyak anêj alaŋ nena, “Hudum ek ôpôpêk nôm bêj ma miŋ ondam anêm avômalô mólô lôk anêm thalaleŋ ma avômalô lôkmaŋgiŋ ami. Embeŋ yam ma thêlô tem nendam o ba nu noŋgwaŋ nôm êndôk thêlôniŋ unyak aēj iyom.

¹³ Ma doŋtom hôpôpêk nôm bêj, ma ondam ñê siv ma ñê baheŋiŋ kambom lôk ñê veŋiŋ kambom ma ñê maleŋiŋ pusip.

¹⁴ *Ñê anêj aēj ma miŋ hatôm nêñêm anêm nôm viyan ami. Êj ma tem lem-mavi ek malê nena embeŋ yam ma tem Wapômbêj nêm anêm nôm êj viyan êndêj waklavôŋ atu ba ñê thêthôj mavi iviyô hêk ñama.”

Abô loŋ kapô hathak nôm bêj te

(Mat 22:1-14)

¹⁵ *Anyô te atu ba hayan nôm hamô haviŋ Yisu halanjô abô êj ma hanaŋ hadêj Yisu

nena, “Avômalô takatu ba tem nejaŋ nôm nêmô Wapômbêj anêj loŋ lôkliŋyak anêj leŋ nêmô lôk leŋiŋmavi.”

¹⁶ Ma Yisu hanaŋ viyan nena, “Anyô te hatak waklavôŋ te ek êpôpêk anêj nôm bêj ma hêv abô hadêj avômalô bêj anôj ek nêlêm nejaŋ.

¹⁷ Waklavôŋ hayô ma yani hêv anêj anyô ku ba hi hadêj avômalô takatu ba bôk hanaŋ yôv hadêj i ma hanaŋ nena, ‘Môlô nôlêm, lêk yêlô apesaŋ nôm yôv.’

¹⁸ “Ma doŋtom avômalô takêj maleŋ baki iyom. Anyô te hanaŋ, ‘Lêk yahêv pik te vuli yôv ba yana ek yaŋê. Alikakna, ku êj havalon ya loŋ ba tem miŋ hatôm yasôk ami.’

¹⁹ “Ma anyô yaŋ hanaŋ, ‘Lêk yahêv bokmaŋkao lau-miŋ vuli ek nindum yenaŋ ku ba tem yana ek yasaê i ek yaŋê. Alikakna, ku êj havalon ya loŋ ba tem miŋ hatôm yasôk ami.’

²⁰ * “Ma anyô yaŋ hanaŋ, ‘Lêk yahawa avi lukmuk ba miŋ hatôm yasôk ami.’

²¹ “Êj ma anyô ku hawa abô takêj ba hi hadêj anêj anyô bêj. Ma unyak anêj alaŋ lamaniŋ kambom ba hanaŋ hadêj ôpêŋ nena, ‘Nu ketheŋ êndêj malak lôŋ anêj loŋôndê bêj lôk loŋôndê yaô ma onja ñê siv lôk ñê baheŋiŋ kambom ma ñê maleŋiŋ

* **14:11:** Mat 23:12; Luk 18:14 * **14:14:** Jon 5:29 * **14:15:** Luk 13:29 * **14:20:**
1Ko 7:33

pusip lôk ñê veñij kambom ba ôlêm yenañ unyak kapô.’

²² “Havenj yam ma anyô ku êj hanaj, ‘Anyô bêj, lêk yahadum hatôm honaj, ma doñtom unyak miñ putup ami denaj.’

²³ “Ma anyô bêj hanaj hadêj anyô ku nena, ‘Otak malak lôj ênjék ma nu ku kapô lôk unyak kudum lôk ñaj onaj sapêj ba onaj lôklokwañ nena thêlô nêlêm. Yalenjavin yenañ unyak putup am.

²⁴ Yanaj êndêj mólô nena ñê takatu ba maleñij baki, thêlô miñ hatôm nejan yenañ nôm dokte ami ma mi anôj.’”

Hudum ek osopa Yisu (Mat 10:37-38)

²⁵ Avômalô bêj anôj i havinj Yisu. Ma yani hik i liliñ ma hanaj hadêj thêlô nena,

²⁶* “Anyô hadum ek esopa ya ma doñtom miñ hatak lambô lo talêbô ma yanavi lôk nali ma iviyanj lôk livi ma anêj lôkmala haviñ ami ma miñ hatôm imbitak yenañ anyô ku ami.

²⁷ Ma ôpatu ba miñ hawa anêj alovalaŋaŋsiñ ba hasopa ya ami ma miñ hatôm imbitak yenañ anyô ku ami.

²⁸ “Môlônim anyô te lahavinj endav unyak bêj te, ma êmô ba laimbí katô nena hatôm endav unyak êj ba injik siñ e.

²⁹ Ma miñ lahabi aêj ami ma tem endav landiñ iyom ma miñ hatôm injik siñ ami.

Ma avômalô sapêj tem nêgê ba nemalik esak yani

³⁰ ba nenañ nena, ‘Halav landiñ iyom ma miñ hatôm injik unyak siñ ami!’ Ba intu hudum ek osopa ya ma lemimbi katô am.

³¹ “Ma kiñ te lahabi injik vovak êndêj kiñ yañ, êj ma êmô ba laimbí katô êña anêj ñê vovak ma 10,000 iyom ba hatôm nijik vovak êndêj kiñ yañ atu ba anêj 20,000 e?

³² Ma mi, ma nêm abô ni ek kiñ yan atu ba hamô daim denaj ek thai nepesañ abô ek voyak dô.

³³ “Ma aêj iyom ma mólô te lahavinj imbitak yenañ anyô ku, êj ma etak anêj nômkama sapêj.

³⁴* “Ngwêk ma nôm mavi. Ma doñtom ñgwêk doho thilibuñ kambom ma tem nindum aisê ek anêj vasiñ êmô esak loŋbô? Mi anôj.

³⁵* “Ma anêj ku lêk mi ba dô ma nubini. Nê lôk leŋôndôj ma nodanô abô êntêk katô.”

15

Abô loŋ kapô hathak bok-sipsip mi

(Mat 18:12-14)

¹ Nê ewa takis lôk ñê idum kambom, thêlô êlêm ek nedanô Yisu anêj abô.

²* Ma doñtom ñê Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ enaŋ abô munuŋmunuŋ nena, “Ôpêntêk hawa ñê kambom thô ba hayaŋ nôm hamô haviñ thêlô.”

* **14:26:** Luk 9:23 * **14:34:** Mak 9:49-50

* **14:35:** Mat 5:13 * **15:2:** Luk 5:30

³ Aêj ba Yisu hanaj abô loj kapô hadêj thêlô aêntêk,

⁴ * “Môlônim anyô te anêj boksipsip hatôm 100 ba te mi, êj ma tem yani etak 99 ba nejan kamuj nêmô ma ni ek êmbôlêm ali atu ba mi endeba êpôm am.

⁵ Ma hapôm boksipsip êj, ma tem ekaliv ênjêk vakôk lôk lamavi ba ni.

⁶ Ma hayô anêj unyak ma tem endam anêj avômalô ma enaj nena, ‘Yaleñmavi anêj dôêj hathak lêk yahapôm yenañ boksipsip hathak lonjô ba nôlêm ek alalô leñijmavi imbiñ i.’

⁷ “Yanañ êndêj môlô nena Wapômbêj lamavi hathak avômalô thêthôj hatôm 99 takatu ba bôk ele kapôlôñij liliñ yôv. Ma doñtom anyô kambom te hale kapô liliñ ma tem avômalô malak leñ leñijmavi anôj êtôm ôpatu ba hapôm boksipsip atu ba mi.”

Abô loj kapô hathak valuseleñ mi

⁸ Ma Yisu hanaj, “Avi te anêj valuseleñ seleva laumij hamô ma doñtom te mi. Êj ma yani tem indum malê? Yani tem êtôm atum ba injik unyak kapô kisi ba êmbôlêm endeba êpôm am.

⁹ Êj ma yani halam anêj avômalô ba hanaj hadêj thêlô, ‘Yaleñmavi anêj dôêj ek malê nena lêk yahapôm yenañ valuseleñ hathak lonjô ba alalô leñijmavi.’

¹⁰ Yanañ êndêj môlô nena leñijmavi anêj aêj iyom habitak Wapômbêj anêj anjela malêvôj hathak anyô kambom te hale kapô liliñ.”

Abô loj kapô hathak nakaduñ hatak lambô

¹¹ Ma Yisu hanaj, “Anyô te anêj nakaduñ bôp lo nôk êmô.

¹² Wak te ma nôk hanaj hadêj lambô aêntêk ‘Wakamik, ômbi anêm nômkama sam ba nêm ôdôj yañ êndêj ya.’ Êj ma lambô hik nômkama sam hi ôdôj ju.

¹³ “Nôk hamô vauna ma hêv anêj nômkama ba êv vuli ma yani hawa valuseleñ sapêj ba hi loj buyanj. Ma yani hadum kambom lomaloma ba habulinj anêj nômkama sapêj.

¹⁴ Êj ma yani anêj valuseleñ lêk thô, ma bôm bêj hayô loj êj. Ba yani hama kisi kambom.

¹⁵ Ma nôk hi hayô ek anyô loj êj te ma ôpêj hêv ku ni ek embakôj anêj bok. Ku êj ma lelaik kambom hêk Isael maleñij.

¹⁶ Ma nôk hama kisi ba lahavinj enjañ bok iniñ nôm, ma doñtom thêlô miñ êv nôm dokte hadêj yani ami.

¹⁷ “Êj ma yani hawa auk mavi ma hanaj, ‘Ai, Wakamik anêj njê ku sapêj eyañ nôm mavi bêj anôj. Ma doñtom yahamô loj êntêk ba yahama kisi kambom ba tem yama!

* 15:4: Ese 34:11,16; Luk 19:10 * 15:18: Sng 51:4

¹⁸ *Yambiyô ba yana ek wakamik ma yanaŋ êndêŋ yani aêntêk, "Wakamik, ya-hadum kambom bêŋ hadêŋ o lôk Wapômbêŋ.

¹⁹ Ya miŋ anyô mavi hatôm ondam ya nena nalum ami. Otak ya êtôm anêm anyô ku te."

²⁰ "Yôv ma yani haviyô ba hi hadêŋ lambô. Ma hamîŋ daim denaŋ ma lambô hayê ba lahiki kambom hathak yani. Ma halanviŋ ba hi hadêŋ namalô ma havalon ba halan hathak.

²¹ "Ma nakadun hanan hadêŋ lambô aêntêk, 'Wakamik yahadum kambom bêŋ hadêŋ o lôk Wapômbêŋ. Ya miŋ anyô mavi hatôm ondam ya nena nalum ami.'

²² "Ma doŋtom lambô halam hadêŋ anêŋ ñê ku nena, 'Kethen! Noja kwêv daim mavi te êlêm ek naŋgik esak yenaŋ okna. Ma notak mote êndôk bangwasiŋ ma uŋgwik va bokŋôp esak vakapô.

²³ Ma môlô unu noja bokmaŋkao dopdop te êlêm ma uŋgwik ek alalô aŋgaŋ lôk leniŋmavi.

²⁴ *Ek malê nena yenaŋ okna êntêk bôk hama yôv, ma doŋtom lêk hamô lôkmala hathak loŋbô. Yani bôk mi, ma doŋtom lêk apôm yani hathak loŋbô." Êŋ ma thêlô engabôm nôm bêŋ ba eyaŋ lôk leniŋmavi.

²⁵ "Ma namalô bôp haven ku denaŋ. Ma haven yam ma

yani hale halêm anêŋ ku kapô ba habobo unyak ma halaŋô avômalô eloyen bêŋ.

²⁶ Êŋ ma yani halam anyô ku te halêm ma hanan hik yani liŋ, 'Idum malê?'

²⁷ Ma anyô ku hanan hadêŋ yani nena, 'Mamuyaŋ molok hale halêm hathak loŋbô ba lemambô hik bokmaŋkao dopdop te ek malê nena yani hamô mavi ba halêm.'

²⁸ "Bôp halaŋô abô êŋ ma lamaniŋ kambom ba hadô ni unyak kapô. Êŋ ma lambô hale yain ma hadum ek indum yani lamavi.

²⁹⁻³⁰ Ma doŋtom yani hanan hadêŋ lambô aêntêk, 'On-danjô! Aisê ba huik bok siŋ mavi ek nalum atu ba hadô o ba hi buyaŋ. Yani habulin anêm nômkama sapêŋ ba hêv hadêŋ avi idum sek waliliŋ. Ma ya ma yahayabiŋ o mavi ba yahalaŋô anêm abô hatôm sondabêŋ nômbêŋ intu sapêŋ. Yahadum anêm ku hatôm anyô oyan. Ma doŋtom miŋ bôk huik bok nate ek ya lôk yenaŋ ñê môlô ami.'

³¹ "Ma lambô hanan hadêŋ yani nena, 'Yenâŋ okna, wak nômbêŋ intu ma hômô haviŋ ya ba yenaŋ nômkama sapêŋ ma o iyom anêm.

³² Ma doŋtom lêk ma alalô leniŋmavi ek malê nena mamuyaŋ molok bôk mi ma lêk alalô apôm yani hathak loŋbô. Alalô ason nena bôk hama ma doŋtom lêk hamô lôkmala hathak loŋbô."

16

*Abô loj kapô hathak
kobom neyabiñ valuseleñ*

¹ Yisu hanaj hadêj anêj ñê ku nena, “Anyô lôkmañgin te hatak anyô te ek eyabiñ anêj ku. Ma haveñ yam ma halanô nena ôpêj habuliñ anêj nômkama.

² Ba intu halam yani ba hanaj, ‘Yahalañô nena hubulin yenañ nômkama. Ba oto anêm ku anêj lavôj êlêm ek yañgê. O miñ hatôm oyabiñ yenañ ku esak lojbo ami.’

³ “Ma anyô ku lahabi aëntêk, ‘Yenaj anyô bêj tem nêm ya vê ênjêk anêj ku, aej ba yandum malê. Ya miñ anyô lôklokwañ hatôm yandum ku êmô ku kapô ami. Lôk ya mama ek yapetenak ek avômalô nêñem ya sa.

⁴ Ai! Yahayala nôm atu ba yandum ek avômalô leñijmavi ba neja ya thô êndêj waklavôj atu ba ya ku mi.’

⁵ “Aej ba yani halam ñê takatu ba bôk ewa anyô bêj anêj nômkama ba anêj viyan hêk denaj. Anyô mój hayô ba yani hanaj hik ôpêj liñ, ‘Howa yenaj anyô bêj anêj nômkama vithê ba anêj viyan hêk?’

⁶ “Ma hanaj, ‘Yahawa nôm lêjlej lôk uj hatôm 100.’ Eej ma anyô ku hanaj, ‘Onja kappya atu ba bôk ato anêm nômkama halôk êlêm ma oto 50 iyom.’

⁷ “Yôv ma hanaj hadêj yañ atu ba haveñ yam, ‘Anêm viyan ma vithê?’

“Eej ma ôpêj hanaj, ‘Yahawa wit lôk vak hatôm 100.’

“Ma anyô ku hanaj, ‘Onja kappya atu ba bôk ato anêm nômkama halôk êlêm ma oto 80 iyom.’

⁸ “Ma haveñ yam ma anyô lôkmañgin atu hayê nôm atu ba anêj anyô ku hadum. Eej ma hanaj nena ôpêj ma anyô kambom ma dojtom hadum nômkama hatôm anyô lôkauk bêj. Avanôj, ñê pik eyala kobom pik mavi anôj hamôj ek avômalô takatu ba esopa deda.

⁹ “Yenaj êndêj mólô nena noja nômkama pik ba nônêm êndêj avômalô vi ek thêlô leñijmavi êndêj mólô. Ma waklavôj atu ba nômkama mi, eej ma tem Wapômbêj enja mólô thô ba unu unyak atu ba tem nômô mavi wak nômbêj intu sapêj.

¹⁰ *“Ópatu ba hayabiñ nôm yaônenä mavi ma hatôm eyabiñ nômbêj mavi aej iyom. Ma ópatu ba hayabiñ nôm yaônenä kambom ma tem eyabiñ nômbêj kambom aej iyom.

¹¹ Aej ba oyabiñ nômkama pik êntêk kambom, eej ma opalê tem nêm nômkama anôj êndêj mólô? Mi.

¹² Ma oyabiñ anyô yañ anêj nômkama kambom, eej ma opalê tem nêm nômkama ek mólôda? Milôk.

* **16:10:** Luk 19:17-26 * **16:13:** Mat 6:24

^{13 *} “Anyô ku te miŋ hatôm indum anyô bêŋ ju iniŋ ku ami. Ma tem la imbiŋ anyô yanj ma kapô êndô yanj. Ma tem ma endahalinj anyô yanj ma imbuliŋ dôm ek anyô yanj. Môlô miŋ hatôm nosopa Wapômbêŋ lôk valuseleŋ ami.”

¹⁴ Nê Palisi takatu ba leŋiŋhaviŋ valuseleŋ elanjô Yisu anêŋ abô takêŋ ba maleŋ thêlêv hathak Yisu.

^{15 *} Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô udum ek avômalô leŋiŋimbi nena môlô ñê thêthôn mavi. Ma dontom Wapômbêŋ hayala môlônim kapôlômim. Nôm takatu ba avômalô leŋiŋhabi nena nôm mavi anôŋ, êŋ ma Wapômbêŋ hayê nena nôm ôvathek.

Yisu hanaŋ abô hathak balabuŋ

^{16 *} “Abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô iyom hayabinj avômalô aleba hayô Jon anêŋ waklavôŋ. Ma lêk yahanaŋ Abô Mavi bêŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak. Ba avômalô bêŋ anôŋ lôklokwaŋ ek nimbitak nêyô loŋ lôkliŋyak êŋ kapô ba ini.

^{17 *} Pik lo len hatôm nêm yak. Ma dontom Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ bunate miŋ hatôm nêm yak ami.

^{18 *} “Anyô te hadô yanavi ba hawa avi yanj, êŋ ma hadum sek. Ma anyô te hawa

avi atu ba yamalô bôk hadô, êŋ ma hadum sek haviŋ.”

Anyô lôkmaŋgiŋ lôk Lasalus

¹⁹ “Anyô lôkmaŋgiŋ te hamô ba wak nômbêŋ intu sapêŋ ma yani hik kwêv thapuk lo sôp thalaleŋ kêkêlô ba hayaŋ nôm mavi lomaloma lôk lamavi bêŋ anôŋ.

²⁰ Ma anyô siv te anêŋ athêŋ nena Lasalus hêk ôpêŋ anêŋ malak badêŋ abôlêk. Ma palê hatêtô liŋkupik lôkthô.

²¹ Ma yani lahaviŋ enjaŋ ôpêŋ anêŋ nôm mapmap atu ba ibi hi, ma dontom mi. Yani hamô ma avuŋ ethak êlêm elami anêŋ palê.

²² “Havenj yam ma anyô siv hama, ma aŋela ewa yani ba i êdô hamô habobo Ablaham. Ma anyô lôkmaŋgiŋ êŋ hama haviŋ ba elav.

²³ Anyô lôkmaŋgiŋ hamô ñê ñama iniŋ loŋ ba hawa vovanj bêŋ. Yani hêv ma liŋ ba hayê Ablaham lo Lasalus êmô daim bô.

²⁴ Êŋ ma yani halam nena, ‘Wakamik Ablaham, lem ek ya ba nêm Lasalus ek etak baŋgwasinj kupik êndôk ñaŋ ba etak éyô êmô yadahalaŋ ek thilibuŋ ek malê nena ya-hawa vovanj bêŋ anôŋ hamô atum êntêk.’

²⁵ “Ma dontom Ablaham hanaŋ viyaŋ nena, ‘Yenaj okna, sêbôk ba hômô pik ma howa anêm nôm mavi yôv ma Lasalus hawa anêŋ kambom. Ma dontom lêk yêlô êv yani

* **16:15:** Mat 23:28; Luk 18:9-14

* **16:16:** Mat 11:12-13

* **16:17:** Mat 5:18

* **16:18:** Mat 5:31-32; 19:9; Mak 10:11-12; Lom 7:2-3; 1Ko 7:10-11

thêvô ma o ma lêk howa vovanj.

²⁶ Ma Wapômbêj bôk hatak kolosoj bêj te hêk malêvônj ek yêlô ma mólô. Ba intu miñ hatôm mólô nôlêm êndêj yêlô ma yêlô nasôk êndêj mólô ami.’

²⁷ “Ma ôpêj hanaj, ‘Aêj ba wakamik, hatôm nêm Lasalus ba endeni wakamik anêj unyak

²⁸ ma enaj abô lôklokwañ êndêj yenaj aiyanj baheñvi takatu ek miñ nêlêm loj vovanj bêj êntêk imbiñ ya ami.’

²⁹ “Ma doñtom Ablaham hanaj, ‘Mose lo plopet iniñ abô hêk ba thêlô nedanô ba nesopa.’

³⁰ “Ma ôpêj hanaj, ‘Wakamik Ablaham, miñ hatôm ami. Ma doñtom anyô ñama te ni êndêj thêlô, êj ma tem thêlô nede kapôlôñij liliñ.’

³¹ “Ma doñtom Ablaham hanaj hadêj yani nena, ‘Thêlô miñ elanô Mose lo plopet iniñ abô ami. Èj ma anyô ñama te haviyô hathak lonjbô, ma tem miñ nedanô anêj abô imbiñ ami.’”

17

Kambom hathak habulinj êvhavij

(Mat 18:6-7; Mak 9:42-48)

¹ Yisu hanaj hadêj anêj ñê ku nena, “Nôm lomaloma tem êndôk avômalô lenjinj ek nin-dum kambom. Ma doñtom vovanj bêj tem épôm opalêla takatu ba indum nôm êj.

² Ma anyô te hadum ba yenaj amena atu ba hêvhavij ya te hêv yak, ôpêj tem épôm malaiñ bêj anôj. Ôpêj tem nêsôkwêj valu bêj te esak laselo ba nimbi yani êndôk ñgwêk makidinj ba ema. Malaiñ êj ma yaôna ek malaiñ atu ba yani tem épôm embeñ Yam.

³* Aêj ba noyabiñ am.

“Mamuyañ hadum kam-bom hadêj o, êj ma nu opesañ abô imbiñ yani. Ma yani hale kapô liliñ, êj ma nêm anêj kambom êj vê.

⁴* Wak te iyom ma mamuyañ hadum kambom hadêj o hatôm bôlôj ba-heñvi ba lahavuju, ma bôlôj baheñvi ba lahavuju havôhalêm hanaj hadêj o nena, ‘Alikakna, yahadum kambom’, êj ma nêm anêj kambom vê.”

Êvhavij

⁵ Ma aposel enaj hadêj Anyô Bêj nena, “Undum yêlôaniñ êvhavij indumbak bêj!”

⁶* Ma Anyô Bêj hanaj, “Môlônim ôêvhavinj ma yaôna hatôm ava yaônate, êj ma hatôm nonaj êndêj alokwañ sabo êntêk, ‘Osapu oda ba nu umiñ ñgwêk,’ êj ma tem endanô môlônim abô.”

Nê ku iniñ auk

⁷ Ma Yisu hanaj, “Môlô othak ôêv ku nêpôpêk nôm hadêj malak lôj te. Èj ma ñê bêjbêj tem nenañ êndêj

* 17:3: Mat 18:15

* 17:4: Mat 18:21-22

* 17:6: Mat 17:20; 21:21

thêlô nena nejan nôm êmôj e? Mi.

⁸ Nê bêjbêj tem nenañ êndêj thêlô nena, ‘Nôpôpêk yêlôaniñ nôm êmôj ma mólônim embeñ yam.’

⁹ Ma tem njê bêjbêj nenañ leniñmavi bêj êndêj malak lôj êj e? Mi, thêlô idum inij ku iyom.

¹⁰ Ma mólô aej iyom, mólô udum ku sapêj atu ba Anyô Bêj hêv hadêj mólô yôv, êj ma nonaj, ‘Yêlô ma njê ku iyom ba adum yêlôaniñ ku iyom.’”

Yisu hadum anyô laumiñ mavi

¹¹ Yisu hi Jelusalem denan ba hasopa lojôndê atu ba haveñ Samalia lo Galili inij pik malêvôj.

¹² Ma hi habobo malak te ma njê lepla laumiñ êlêm êpôm yani. Thêlô imin daim dokte

¹³*ma elam nena, “Anyô Bêj Yisu, lem ek yêlô.”

¹⁴*Ma Yisu hayê thêlô ma hanaj, “Môlôunu unu uñgwik am thô êndêj njê êbôk da.” Êj ma thêlô evenj ba i denaj ma lenviñkupik habitak mavi.

¹⁵ Ma thêlô ej te hayê nena liñkupik lêk habitak mavi ma halehi ma halam kaek lôk habô Wapômbêj anej athêj.

¹⁶ Ma hayô ma halek vadôj lêlô ba thohavloma halôk pik habobo Yisu valuvi ma hêv lamavi hadêj yani. Ôpêj ma anyô Samalia te.

¹⁷ Ma Yisu hanaj, “Yahadum anyô laumiñ mavi. Ma anyô bahenví ba lahayuva êmô esê?”

¹⁸ Aisê ka anyô loj buyan iyom hale halêm ek habô Wapômbêj anej athêj?”

¹⁹ Ma Yisu hanaj hadêj ôpêj aentêk, “Umbiyô ba nu, anêm hôêvhaviñ hadum ba o mavi.”

Wapômbêj anej loj lôkliñyak tem êlêm
(Mat 24:23-28,37-41; Mak 13:14-23)

²⁰ Nê Palisi enaj hik Yisu liñ nena, “Anej ka tem Wapômbêj anej loj lôkliñyak êlêm?” Ma Yisu hanaj viyanj nena, “Wapômbêj anej loj lôkliñyak halêm ma tem miñ êlêm lôk lavônjî ek avômalô nêgê ami.

²¹ Aej ba tem miñ nenañ nena, ‘Ôngô, Wapômbêj anej loj lôkliñyak êntêk aej’ mena ‘Endaku aej’ ami. Mi, Wapômbêj anej loj lôkliñyak lêk hamô mólô malêvôj.”

²² Ma Yisu hanaj hadêj anej njê ku nena, “Wak te tem ejô ba mólô tem lemimimbiñ bêj anoj ek ôngô Anyô Anej Nakaduj atu, ma dontom mólô tem miñ ôngô ami.

²³*Ma avômalô tem nenañ êndêj mólô nena, ‘Ôngô, yani hamij loj êntêk!’ mena ‘hamij loj endaku!’ Êj ma mólô nômô malinjyaô ma miñ nosopa thêlô ami

²⁴ ek malê nena Anyô Anej Nakaduj atu anej waklavôj

* **17:13:** Wkp 13:45-46 * **17:14:** Wkp 14:2-3; Mat 8:3-4 * **17:23:** Mak 13:21;
Luk 21:8

ma tem avômalô sapêj nêgê êtôm damak hêv ba habi deda havej lej lôkthô.

²⁵ Ma dojtom tem yanja vovaj lomaloma ma mólô nê bôlôj êntêk tem nômbolij dômim êndêj ya vêmam.

²⁶ “Anyô Anêj Nakaduñ atu anêj waklavôj tem êtôm sêbôk ba Noa anêj waklavôj.

²⁷ Avômalô eyan lo inum ma ewa i aleba êthôj palinj ma Noa hi yej kapô. Êj ma ñambô bêj hayô ba habulinj thêlô sapêj.

²⁸ *Aêj ba hatôm aêsêbôk ba Lot anêj waklavôj. Avômalô eyan ba inum ma êv vuli lôk ewa vuli ma evatho ku lôk elav inij unyak.

²⁹ Ma dojtom wak atu ba Lot hatak Sodom ba hi ma atum lôk valu vovaj solpa halôk anêj lej ba habulinj thêlô sapêj.

³⁰ Waklavôj atu ba Anyô Anêj Nakaduñ atu injik i thô ma tem imbitak kethej oyan aêj iyom.

³¹ * “Wak êj ma anyô te hamô unyak vôv ma anêj nômkama hamô unyak kapô, êj ma miñ ni unyak kapô ek enja anêj nômkama ami. Mi, êsôv ba ni iyom. Ma aêj iyom ma anyôla hamiñ ku kapô ma miñ endeni unyak ami. Mi, êsôv ba ni iyom.

³² *Môlô lemim imbi Lot yanavi!

* **17:28:** Stt 18:20-19:25

* **17:31:** Mat 24:17-18

* **17:33:** Luk 9:24

* **17:35-36:** Nê lôkauk vi enaç nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaç. Abô êj ma aêntêk: Anyô ju êmô ku kapô ma neja yan ma yan êmô.

* **18:1:** Kol 4:2; 1Te 5:17

³³ *Anyô te hadum ek embalonj yanida anêj lôkmala lon ma anêj lôkmala tem nêm yak. Ma dojtom anyô te hatak anêj lôkmala ma anêj lôkmala tem êmô mavi.

³⁴ “Yanaç êndêj mólô nena bôlôvôj êj ma anyô ju tem nêjêk yêm dojtom ma tem neja anyô yan ma yan ênjêk.

³⁵⁻³⁶ Ma avi ju tem nepesaj inij palawa ma tem neja avi yan ma yan êmô.”*

³⁷ Nê ku enaç hik Yisu liñ nena, “Anyô Bêj, nôm êj tem imbitak êsê?”

Ma Yisu hanaç viyañ nena, “Menak lambek ethak dojtom ba êmô lon takatu ba alim hapalê hêk.”

18

Abô loj kapô hathak avi tôp lôk anyô halanjô abô

¹ *Yisu hanaç abô loj kapô te hadêj thêlô ek neteñ mek êtôm wak nômbêj intu sapêj ma miñ kapôlônjin engiap ami.

² Aêj ba yani hanaç aêntêk, “Malak lôj te ma anyô bêj halanjô avômalô inij abô hamô. Yani ma miñ hakô Wapômbêj ami ma hapôlik ek avômalô inij abô havinj.

³ Ma avi tôp te hamô lôj êj. Ma yani hi hadêj anyô bêj êj lôbôlôj ma hanaç, ‘Anyô te habulinj ya. Ma ôlêm ondañô yenaj abô ba opesaj.’

* **17:32:** Stt 19:17,26

* **17:35-36:** Nê lôkauk vi enaç nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaç. Abô êj ma aêntêk: Anyô ju êmô ku kapô ma neja yan ma yan êmô.

* **18:1:** Kol 4:2; 1Te 5:17

⁴ Ma doñtom anyô bêj hadô avi tôp êj anêj abô hatôm wak bêj anôj.

“Havenj yam ma anyô bêj êj lahabi nena, ‘Minj yahalanjô Wapômbêj anêj abô ami ma yakapôlôj hadô avômalô inij abô haviñ,

⁵ ma doñtom yahadô ek avi tôp êntek êlêm wak nômbêj intu sapêj ba imbuliñ yenañ auk. Aêj ba yandañô yani anêj abô ba yapesañ kethej ek yani êmô tinjñ.’”

⁶ Ma Anyô Bêj Yisu hanaj, “Noja auk esak anyô bêj kambom êntek anêj kobom.

⁷ Aêj ba Wapômbêj tem endanjô anêj avômalô takatu ba bôk hatak i yôv inij asêj atu ba elanj bolôvôn ba wak mena mi e? Tem endanjô. Ma tem yani endanjô yaôyaô e?

⁸ Mi anôj! Yanañ avanôj binj nena yani tem endanjô kethej ma tem epesañ. Ma doñtom Anyô Anêj Nakaduj atu halêm pik hathak lonjôbô, êj ma tem êpôm nena avômalô êvhaviñ doho êmô mena mi e?”

Abô lonj kapô hathak anyô ju etej mek

⁹ Ma Yisu hanaj abô lonj kapô te hadêj avômalô takatu ba lenjinhabi nena thêlô ma avômalô thêthôj iyom ba êyê avômalô vi kambom. Êj ma Yisu hanaj nena,

¹⁰ “Anyô ju i unyak mathenj ek netej mek. Anyô yanj ma Palisi ma yanj ma anyô hawa takis.

¹¹ Palisi êj da haminj ba hatej mek nena, ‘Wapômbêj, mavi anôj ek ya anyô mavi ma ya miñ hatôm anyô vi ami. Thêlô ma njê vani lôk njê kambom lôk njê idum sek haviñ anyô yanj yanavi. Ma ya ma mi anôj, ya ma miñ hatôm anyô hawa takis endaku ami.

¹² *Sonda te anêj wak ju ma yahavak balabuñ ek nôm. Ma nômkama nômbêj atu ba yahawa ma yahabi sam hi ôdôj laumiñ ba yahêv ôdôj te hadêj o.’

¹³ *“Ma doñtom anyô hawa takis haminj daim ma hakô ek ênjê lej. Ma yani hakôm ba hatak banj luvi hêk madaluk siñ ma hanaj, ‘Wapômbêj, ya anyô kambom ba nêm kapôlôm ek ya.’”

¹⁴ *Ma Yisu hanaj, “Yanañ êndejj môlô nena anyô hawa takis havôhi anêj unyak ma lêk anyô thêthôj hêk Wapômbêj ma. Ma anyô yanj ma mi. Ôpatu ba hêv anêj athêj linj ma tem Wapômbêj etauvinj anêj athêj. Ma doñtom ôpatu ba hatauvinj i ma tem Wapômbêj nêm anêj athêj linj.”

*Yisu hêv mek hathak avômena
(Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)*

¹⁵ Avômalô ewa inij avômena yaônena i hadêj Yisu ek etak banj êyô ênjêk thêlô. Ma anêj njê ku êyê ma ethañ i.

* **18:12:** Ais 58:1-4; Mat 23:23

* **18:13:** Sng 51:1

* **18:14:** Mat 23:12

16 Ma doñtom Yisu halam avômena êlêm ma hanañ nena, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndêj ya ma miñ numiñ loj siñ ami ek malê nena avômalô takatu ba athêj mi hatôm avômena takêntêk ma Wapômbêj anêj loj lôklinyak ma thêlôniñ.

17 *Yanañ avanôj êndêj mólô nena ôpatu ba miñ hawa Wapômbêj anêj loj lôklinyak hatôm avômena yaônena ami ma miñ hatôm imbitak êyô loj êj kapô ba ni ami. Ma mi.”

Anyô lôk nômkama bêj hanañ abô haviñ Yisu

(Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)

18 *Anyô bêj te hanañ hik Yisu liñ nena, “Kêdôñwaga mavi, ma yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêj intu sapêj?”

19 Ma Yisu hanañ, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miñ mavi ami ma Wapômbêj iyom intu ba mavi.

20 *Abô balabuñ ma bôk hoyala yôv: ‘Miñ undum sek imbiñ anyô yanavi ami. Miñ nunjwik anyô vônô ami. Miñ onja vani ami. Miñ onañ abôyañ esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Ma ondovak lemambô lo lem-tambô.’”

21 Ma anyô bêj êj hanañ, “Ya yaôna aleba lêk ma yaha-sopa abô balabuñ takêj.”

22 Ma Yisu halañô ma hanañ hadêj ôpêj nena, “Mavi anôj, ma doñtom

nômlate hamô denañ. Nu nêm anêm nômkama sapêj ek avômalô nêñem vuli ma onja valuseleñ sapêj ba nêm êndêj ñê siv. Êj ma tem anêm nômkama mavi lomaloma êmô malak lej. Ma ôlêm osopa ya.”

23 Yani ma anyô lôk nômkama bêj anôj. Ba intu halañô abô êj ma hêv malaiñ bêj hadêj yani ba hi lôk lamalaiñ.

24 Yisu hayê yani lamalaiñ ma hanañ, “Nê lôk nômkama bêj tem nêpôm malaiñ bêj ek nimbitak nêyô Wapômbêj anêj loj lôklinyak kapô ba ini.

25 Avanôj biñ nena miñ malaiñ bêj ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêj abyaj ba ni ami, ma doñtom malaiñ anôj ek anyô lôk nômkama bêj te imbitak êyô Wapômbêj anêj loj lôklinyak kapô.”

26 Avômalô elanôj abô êj ma enañ nena, “Avanôj e? Aêj ba miñ hatôm anyôla im-bitak êyô Wapômbêj anêj loj lôklinyak kapô ba ni ami e?”

27 Ma Yisu hanañ, “Nôm takatu ba anyô miñ hatôm nindum ami, intu Wapômbêj hatôm indum.”

28 Ma Pita hanañ, “Yêlô bôk atak yêlôaniñ nômkama sapêj ba alêm asopa o.”

29 Ma Yisu hanañ hadêj thêlô nena, “Yanañ avanôj nena avômalô takatu ba lenjñhabi Wapômbêj anêj loj lôklinyak ba etak inij unyak

* **18:17:** Mat 18:3 * **18:18:** Luk 10:25

* **18:20:** Kis 20:12-16; Lo 5:16-20

lo avi ma iviyanj lôk lami ma nali,

³⁰ Ma thêlô êmô pik denaŋ ma Wapômbêŋ tem nêm iniŋ nômkama lôkthô êndêŋ i ba tem nêm bêŋ anôŋ êyô êmô iniŋ loŋ imbiŋ ma embenj Yam ma tem nêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ i imbiŋ."

Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ñama bôlôŋ te lô

(Mat 20:17-19; Mak 10:32-34)

³¹* Yisu hawa njê ku laumiŋ ba lahavuju takatu hathak doŋtom ma hananj, "Nodanjô. Alalô ana daku Jelusalem ma abô tak sêbôk ba plopet eto hathak Anyô Anêŋ Nakadunj atu tem imbitak avanôŋ.

³²* Tem nêñêm yani êndôk njê loŋ buyaŋ Lom baheŋinj. Ma tem nemalik esak yani ba nenaŋ abô lomaloma esak yani ma nêñôvwapôk êyômô yani.

³³ Ma nebali yani ba ni-jik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem yani imbiyô esak loŋbô."

³⁴* Ma doŋtom njê ku miŋ eyala abô takêŋ ami. Abô êŋ anêŋ ôdôŋ ma havuŋ ek thêlô ba thêlô miŋ eyala ami ma êthôŋ palinj.

Yisu hadum anyô mapusip te mavi

(Mat 20:29-34; Mak 10:46-52)

³⁵ Yisu hayô habobo Jeliko ma anyô mapusip te hamô

lonjôndê daŋ vi ba hapetenak ek avômalô nêñêm yani sa.

³⁶ Yani halanjô avômalô bêŋ anôŋ ele ba i ma hanaŋ hik thêlô liŋ nena, "Malê?"

³⁷ Ma thêlô enaŋ hadêŋ yani nena, "Yisu anêŋ Nasalet halêm."

³⁸ Èŋ ma anyô mapusip halam nena, "Yisu, Devit anêŋ Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek ya!"

³⁹ Avômalô takatu ba êmôŋ ethaŋ yani ba enaŋ, "O bôñôŋ." Ma doŋtom yani halam lôklala nena, "Devit anêŋ Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek ya!"

⁴⁰ Èŋ ma Yisu haminj ma hanaŋ ek thêlô neja ôpêŋ êlêm. Yani hayô ma Yisu hanaŋ hik yani liŋ nena,

⁴¹ "Lemhavinj yandum malê êndêŋ o?"

Ma ôpêŋ hanaŋ, "Anyô Bêŋ, yaleñhavinj yangê tak."

⁴² Ma Yisu hananj hadêŋ ôpêŋ nena, "Nôñgô tak. Anêm hôëvhavinj hadum ba hubitak mavi."

⁴³ Ma kethenj oyaŋ ma ôpêŋ madaluk hakyav ba hayê tak. Ma yani hasopa Yisu lôk habô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ. Ma avômalô nômbêŋ atu ba i havinj yani êyê nôm êŋ ba êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ havinj.

19

Yisu hi Sakius anêŋ unyak

¹ Yisu hayô Jeliko ma hi iyom.

² Ma anyô lôk valuselenj bêŋ te hamô. Yani ma anyô

* 18:31: Luk 24:44 * 18:32: Luk 9:22,44 * 18:34: Mak 9:32

bēj hawa takis ba anêj athêj nena Sakius.

³ Yani lahavinj ênjê nena Yisu ma opalê, ma dontom avômalô bêj anôj ma Sakius anyô bidonj ba miñ hatôm ênjê ami.

⁴ Èj ma yani halanjvij hamôj ba hi ma hathak alokwaj sabo te ba hamô ek ênjê Yisu.

⁵ Yisu hayô loj êj ma hêv ma hathak lej ma hanaj, “Sakius, ôndôk ba ôlêm kethenj. Yaô ma tem yamô anêm unyak.”

⁶ Èj ma kethenj oyañ ma Sakius halôk ma hawa Yisu thô lôk lamavi.

⁷ *Ma avômalô sapêj êyê ba kapôlônjij dijdij ba enaj nena, “Yani hi hamô havinj anyô kambom te.”

⁸ *Ma dontom Sakius haviyô hamiñ ma hanaj hadêj Anyô Bêj nena, “Anyô Bêj, ondañô. Tem yambi yenañ nômkama sam ni ôdôj ju ba yanêm yanj êndejj ñê siv. Ma bôk yahasau anyôla ba yahawa anêj valuseleñ doho vani, êj ma tem yanêm valuseleñ êtôm dum ayova êyômô loj imbiñ.”

⁹ *Ma Yisu hanaj hadêj yani nena, “Lêk ma Wapômbêj hêv avômalô unyak êntêk êj bulubiñ ek malê nena yani ma Ablaham anêj nakadunj te.

¹⁰ *Anyô Anêj Nakadunj atu halêm ek êmbôlêm ñê

takatu ba êv yak ek nêm i bulubiñ.”

Abô loj kapô hathak anyô bêj te hêv valuseleñ hadêj ñê ku
(Mat 25:14-30)

¹¹ Avômalô elanjô abô êj yôv ma Yisu hanaj abô loj kapô te haviñ ek malê nena yani lêk habobo Jelusalem. Ma avômalô takêj lenjinhabí nena yani hayô Jelusalem, êj ma Wapômbêj anêj loj lôklinyak tem imbitak êmô pik.

¹² Èj ma Yisu hanaj nena, “Anyô bêj te anêj namalô tem ni loj buyañ ek enja athêj lôk kuluñ kiñ vêmam ka êmbôlêm anêj malak ôdôj esak lojbo ek eyabiñ anêj avômalô. Loj êj ma daim kambom.

¹³ Vêm ma yani halam anêj ñê ku laumiñ hathak dontom ma hêv valuseleñ hatôm 100 hadêj thêlô tomtom sapêj. Ma hanaj aêntêk, ‘Môlô noja valuseleñ êntêk ba nundum ku esak endeba yambô alêm esak lojbo am.’ Yôv ma hatak thêlô ba hi.

¹⁴ “Ma dontom yanida anêj avômalô kapôlônjij agiap ek yani. Èj ma yani hi loj buyañ ma thêlô êv anyô doho ba esopa yani ek nenañ aêntêk, ‘Yêlô adô anyô êntêk imbitak êtôm yêlôaniñ kiñ.’

¹⁵ “Ma dontom yani habitak kiñ yôv ma havôhalêm ma hanaj aêntêk, ‘Nodam ñê ku takatu ba bôk yahêv valuseleñ hadêj i ek yayala

* **19:7:** Luk 15:2 * **19:8:** Kis 22:1; Nam 5:6-7 * **19:9:** Luk 13:16; Ap 16:31

* **19:10:** Luk 15:4; Jon 3:17; 1Ti 1:15

nena thêlô tomtom bôk êvôv valuseleñ vithê haviñ.'

16 "Êj ma anyô te hamôj hi ma hanaj, 'Anyô bêj, yahadum ku hathak anêm valuseleñ êj ba yahavôv valuseleñ hatôm 1,000.'

17 * "Ma anêj anyô bêj hanaj nena, 'Mavi anôj! O anyô katô ba hudum ku mavi. Hoyabiñ nôm yaôna dedauñ mavi ba intu oyabiñ malak lôj laumin.'

18 "Yôv ma anyô yañ halêm ma hanaj, 'Anyô bêj, hathak anêm valuseleñ, yahavôv valuseleñ hatôm 500.'

19 "Ma anêj anyô bêj hanaj hadêj yani, 'Oyabiñ malak lôj baheñvi.'

20 "Yôv ma anyô ku te lô halêm ma hanaj, 'Anyô bêj, anêm valuseleñ atutêk. Yahavuvi halôk sôp ba yahadô hamô'

21 ek malê nena yahakô ek o. O ma anyô malem thêlêv. Hothak hôvôv anyô vi iniñ nômkama ba howa hatôm anêm. Ma pik atu ba anyô yañ hapaliv yanvêk halôk ma hothak howa anêj anôj.'

22 "Êj ma anêj anyô bêj hanaj, 'O anyô ku mi kambom ba oda anêm abô intu hanaj o bêj. Bôk hoyala yôv nena ya hathak yahavôv anyô vi iniñ nômkama ba yahawa hatôm yenañ. Lôk pik atu ba anyô yañ hapaliv yanvêk halôk ma ya hathak yahawa anêj anôj.'

23 Ma aisê ka miñ hotak yenañ valuseleñ halôk unyak valuseleñ ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak lonjbô ma tem yanja doho êyômô loj imbiñ?"

24 "Êj ma hanaj hadêj ñê takatu ba imiñ habobo nena, 'Môlô noja anêj valuseleñ hatôm 100 vê ênjêk yani ba nônêm êndêj ôpatu ba hawa 1,000.'

25 "Ma thêlô enaj hadêj yani nena, 'Anyô bêj, yani anêj 1,000 bôk hamô yôv.'

26 * "Ma yani hanaj, 'Yanañ êndêj môlô nena ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenañ nômkama ba habitak bêj, êj ma tem yatak doho êyômô loj imbiñ ba yanêm êndêj ôpêj. Ma dontom ôpatu ba miñ hadum ku hathak yenañ nômkama ami, êj ma tem yanêm dokte atu ba havalonj loj vê ênjêk yani.'

27 "Ma dontom ñê takatu leñijmanij hathak ya ba êdô ek yambitak iniñ kiñ, 'Noja i êlêm loj êntêk ma uñgwik i pôpônô ênjêk yamaleñ.'

28 Yisu hanaj abô êj yôv ma hamôj ba hi Jelusalem.

*Yisu habitak hayô
Jelusalem hatôm kiñ
(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11;
Jon 12:12-19)*

29 Yisu habobo Betpagi lo Betani, malak ju êj hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêj ñê ku ju ba i ma hananj nena,

* 19:17: Luk 16:10 * 19:26: Mat 13:12; Luk 8:18

30 "Mamu unu malak entuvulu. Ma numbitak nôyô ma tem ôngô ekak bok doŋki map te lon ba hamin. Bok êŋ ma miŋ bôk anyôla hayô hamô ami. Ma nopole yak vê ma nondom ba nôlêm.

31 Ma anyôla hanaŋ nena, 'Mamu opole eka', êŋ ma nonaŋ viyan nena, 'Anyô Bêŋ lahavinj indum ku te esak.'

32 Yisu hêv thai ba i ma êyê nômkama sapêŋ hatôm atu ba yani hanan.

33 Thai epole bok doŋki êŋ anêŋ yak vê ma bok anêŋ alaŋsi enaŋ hadêŋ thai nena, "Mamu opole eka?"

34 Ma thai enaŋ, "Anyô Bêŋ lahavinj indum ku te esak."

35 Êŋ ma thai ewa bok doŋki ba i êv hadêŋ Yisu. Ma thai ibi iniŋ kwêv thilibunj daim thô ba engava hayôhêk bok doŋki dômlokwanj, ma thai êv Yisu sa ek hathak hayô hamô bok êŋ.

36 Ma Yisu hi ma avômalô engava iniŋ kwêv thilibunj hêk lonôndê.

37 Yani halôk Dum Oliv ek ni vi tuvulu Jelusalem. Ma avômalô nômbêŋ atu ba esopa yani leŋinj mavi hathak nômbithi nômbêŋ atu ba bôk thêlô êyê. Ba êbô Wapômbêŋ ba elam nena,

38 * "Wapômbêŋ nêm lamavi êndêŋ kiŋ atu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ! Kapyá Yen
118:26

Avômalô malak leŋ leŋinj mavi ma alalô nanêm athêŋ lôkmaŋginj

* 19:38: Luk 2:14 * 19:44: Luk 21:6

êndêŋ Wapômbêŋ esak leŋ ba ni."

39 Ma Palisi doho imiŋ avômalô takêŋ kapô ba enaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, "Kêdôŋwaga, osaŋ anêm ŋê ku takêntêk."

40 Ma Yisu hanaŋ viyan nena, "Yanaŋ êndêŋ môlô nena thêlô bônôŋ ma tem valu nendam kaék."

41 Yisu habobo Jelusalem ma hayê vi tuvulu ba halan hathak avômalô Jelusalem

42 ba hanaŋ, "Yaleŋhavinj lêk oyala nôm takatu ba nundum ek Wapômbêŋ indum môlô kapôlômim ênjêk yaô. Ma doŋtom mi, nôm takêŋ hamô lonj kapô ba môlô miŋ hatôm ôngô ami.

43 Aêŋ ba waklavôŋ hayô ma ŋê vovak tem nêyô ba nedav badêŋ êwê emben Jelusalem sapêŋ ba nêmô kapô ba nindum ek nijik môlô vônô.

44 *Thêlô tem nimbulinj môlônim loŋ sapêŋ ba nijik môlô takatu ba ômô unim badêŋ kapô vônô. Ma valu atu ba olav unyak hathak ma tem miŋ êyômô yaŋ loŋ ami. Nôm malainj êŋ tem êlêm ek malê nena môlô miŋ oyala waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ halêm pik ek nêm môlô bulubinj ami."

*Yisu hêv ŋê idum ku valu vê hêk unyak matheŋ kapô
(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)*

45 Vêm ma Yisu habitak hayô Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ. Ma

hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêñêm vuli. Èj ma halupuniñ i ba hêv i vê hêk unyak mathenj kapô ba ele yaiñ ba i. Ma hananj hadêj thêlô aëntêk,

⁴⁶* “Wapômbêj anêj kappy hananj nena, ‘Yenanj unyak ma unyak neteñ mek êndôk.’ Ma mólô lêk udum ba habitak hatôm njê vani iniñ lonj ekopak êmô.”

⁴⁷* Ma wak nômbêj intu ma yanî hadôj avômalô halôk unyak mathenj. Ma njê bêjbêj êbôk da lôk njê lôkauk hathak abô balabuñ lôk Islael iniñ njê bêjbêj, thêlô êbôlêm lonjôndê ek nijik Yisu vônô.

⁴⁸ Ma dojtom thêlô miñ hatôm nêpôm lonjôndê te ami ek malê nena avômalô sapêj leniñmavi bêj ek Yisu ba êmô ek nedanô anêj abô sapêj.

20

Yisu, opalê hêv athêj bêj hadêj o?

(Mat 21:23-27; Mak 11:27-33)

¹ Wak te ma Yisu hadôj avômalô hamô Wapômbêj anêj unyak mathenj anêj piklêvôj ba hananj Wapômbêj anêj Abô Mavi hadêj i. Ma njê bêjbêj êbôk da lôk njê lôkauk hathak abô balabuñ ethak dojtom haviñ njê bêjbêj ba i hadêj Yisu.

² Ma thêlô enañ, “Opalê hêv athêj bêj hadêj o lôk hêv ku hadêj o ba intu hudum nôm takêntêk?”

³ Ma Yisu hananj viyañ nena, “Tem yanañ injik mólô liñ esak abô te aej iyom.

⁴ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ñañ hadêj Jon? Wapômbêj leñ? Mena anyô pik?”

⁵ Ma thêlôda enañ hadêj i nena, “Alalô anañ nena Wapômbêj hêv ku ej hadêj Jon ma tem yani enañ, ‘Ma aisê ka mólô miñ ôvhaviñ yani ami?’

⁶ Ma dojtom alalô anañ nena, ‘Anyô pik te hêv ku ej,’ ej ma avômalô tem nijik alalô esak valu ek malê nena thêlô ôvhaviñ nena Jon ma plopet te.”

⁷ Ma thêlô enañ hadêj Yisu nena, “Yêlô athôj palin.”

⁸ Èj ma Yisu hananj hadêj thêlô, “Aej ba miñ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêj bêj hadêj ya anêj athêj bêj êndêj mólô ami. Ma mi.”

*Abô loj kapô hathak njê kambom eyabiñ kuyak waiñ
(Mat 21:33-46; Mak 12:1-12)*

⁹ * Ma Yisu hananj abô loj kapô te hadêj avômalô, “Anyô te havatho anêj ku yak waiñ ma hêv hadêj njê ku doho ek neyabinj ba hananj nena, ‘Waklavôj yak waiñ hik anôj ma nombak vose ni ôdôj ju ba nôñêm vi êndêj ya ma noja vi êtôm mólônim vuli.’ Ma hi hamô loj buyanj sawa daim.

¹⁰ Ma waklavôj yak waiñ hik anôj hayô ma hêv anêj anyô ku te ba hi hadêj thêlô

* 19:46: Ais 56:7; Jer 7:11

* 19:47: Luk 21:37

* 20:9: Ais 5:1

ek enja anêj sam. Ma dojtom thêlô ik yani kambom ba êv yani hi oyanj.

¹¹ Èj ma ku anêj alaç hêv anyô ku yaç ba hi hadêj thêlô, ma dojtom thêlô idum kobom kambom hadêj yani lôk ik yani ma êv yani vê oyanj ba hi.

¹² Yôv ma hêv anyô ku te lô ba hi, ma dojtom njê ku takêj ibulinj yani ma êvôv yani ba ibi yani hi.

¹³ “Aêj ba ku alaç hananj hadêj yanida nena, ‘Yandum malê? Tem yanêm yenaj okna atu ba yaleñhaviñ bêj anôj. Yahadum aêj ma tem nedanjô anêj abô.’

¹⁴ Ma dojtom njê ku êyê namalô hayô ma enaç hadêj i nena, ‘Ôpentêk ma ku alaç anêj nakaduñ ba tem eyabiñ lambô anêj ku. Alalô ik yani vônô ma ku êj tem imbitak alalôaniñ.’

¹⁵ Ba intu evaloñ yani ba êvôv hale yaiñ ma ik yani vônô.

“Aêj ba ku anêj alaç tem indum malê êndêj thêlô?

¹⁶ Tem ni injik njê ku takêj vônô ma nêm ku êj êndêj anyô vi ek neyabiñ.”

Ma avômalô elanjô abô lonj kapô êj ma enaç, “Yêlô adô abô lonj kapô êj injik anôj!”

¹⁷ Ma dojtom Yisu hatitinj thêlô lôklokwañ ma hananj, “Ma bôk eto abô êntêk aêj eka?”

“Valu atu ba njê elav unyak êpôlik hathak,

ma lêk habitak landinj anôj.” *Kapya Yenj 118:22*

¹⁸ *Ma avômalô takatu ba êv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem nipup nenanena. Mena valu êj hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ipulusik ba imbitak malimmalim.”

¹⁹ Ma njê bêjbjêj êbôk da lôk njê lôkauk hathak abô balabuñ eyala nena Yisu hananj abô lonj kapô êj hathak thêlô. Ba intu êbôlêm lonjôndê ek nebaloñ yani, ma dojtom êkô hathak avômalô.

Nênêm takis êndêj Sisa mena dô
(Mat 22:15-22; Mak 12:13-17)

²⁰ *Yôv ma njê bêjbjêj maleñ hadahalinj Yisu ek nebaloñ yani esak anêj abô. Ma thêlô êv njê kambom doho vuli ek nimbitak êtôm njê thêthôj ek nesau Yisu. Thêlô elav gwasilim ek nebaloñ Yisu anêj abô êndôk ba nênm yani êndêj Lom iniñ anyô bêj Pailat.

²¹ Èj ma thêlô enaç hadêj Yisu nena, “Kêdôjwaga, yêlô ayala nena anêm abô sapêj ma abô avanôj iyom. Ma hudum kobom dojtom hadêj avômalô sapêj lôk hôdôj avômalô hathak Wapômbêj anêj abô ma thêthôj iyom.

²² Aêj ba lemhabi aisê? Bumalô iniñ balabuñ hananj nena yêlô hatôm nanêm valuseleñ êndêj Sisa mena mi e?”

²³ Yisu hayala thêlônij auk ba hananj hadêj thêlô,

* **20:18:** Ais 8:14-15 * **20:20:** Luk 11:54

²⁴ “Môlô uñgwik valuselen te thô ek yangê. Opalê anêj dahô lôk athêj hêk valuselen êntêk?” Ma thêlô enaŋ, “Sisa.”

²⁵ Êj ma Yisu hanaŋ hadêj thêlô nena, “Sisa anêj nômkama ma nônêm êndêj Sisa da. Ma Wapômbêj anêj nômkama ma nônêm êndêj Wapômbêj da.”

²⁶ Yisu hanaŋ aêj ba avômalô sapêj elanjô. Ba intu njê êj miŋ hatôm nebalon yani esak anêj abô ami. Ma eson kambom hathak anêj abô ba thêlô bônôj.

Abô hathak njê njama tem nimbiyô aisê

(Mat 22:23-33; Mak 12:18-27)

²⁷ Ma Sadyusi doho i hadêj Yisu. Thêlô ma ôdôj te atu ba enaŋ nena njê njama tem miŋ nimbiyô esak lonjbô ami. Aêj ba intu enaŋ hik Yisu liŋ nena,

²⁸* “Kêdôjwaga, Mose hato hadêj alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêj yan hamô, ma enja avi tôp êj ek imbi yan atu ba hama anêj nakaduŋ vê.’

²⁹ Aêj ba njê lôk iviyan bahenjvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduŋ mi.

³⁰ Ma nôk enja avi tôp êj, hawa ba hama ba nakaduŋ mi.

³¹ Ma ñgwa aêj iyom. Ma iviyan takatu ba êmô ma ne-sopa kobom dontom êj iyom.

³² Vêm ma avi tôp êj hama havinj.

³³ Ma waklavôj njê njama iviyô hathak lonjbô ma avi tôp atu ba njê lôk iviyan bahenjvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêj avi?”

³⁴ Ma Yisu hanaŋ viyan hadêj thêlô nena, “Avômalô pik ethak ewa i,

³⁵ ma dontom avômalô takatu ba Wapômbêj hêv i bulubinj ba ewa lôkmala hathak lonjbô, thêlô êj miŋ hatôm neja i esak lonjbô ami.

³⁶ Thêlô ma tem nêtôm anjela ba intu tem miŋ nema ami. Wapômbêj bôk hik thêlô liŋ yôv hêk njama ba intu hik thô nena thêlô ma yani anêj nali.

³⁷* “Mose da anêj abô hik thô nena njê njama tem nimbiyô esak lonjbô. Sêbôk ba Mose hayê atum hathanj hamô alokwaj liŋ ma halam Anyô Bêj nena ‘Ablaham lo Aisak ma Jekop inij Wapômbêj.’

³⁸ Alalô ayala nena Wapômbêj ma miŋ njê njama inij Wapômbêj ami. Mi, yani ma njê lôkmala iyom inij Wapômbêj ek malê nena yani hayala nena avômalô lôkthô ma êmô lôkmala.”

³⁹ Njê lôkauk hathak abô balabuŋ doho elanjô abô êj ma enaŋ hadêj Yisu aêntêk, “Êê, Kêdôjwaga, anêm abô ma mavi anônj!”

⁴⁰ Ma avômalô sapêj elanjô anêj abô ba êkô ma miŋ enaŋ hik yani liŋ ek nesau yani esak lonjbô ami.

* 20:28: Lo 25:5 * 20:37: Kis 3:6

Mesia ma opalê anêj lim lukmuk?

(Mat 22:41-23:36; Mak 12:35-40; Luk 11:37-54)

⁴¹ Yôv ma Yisu hanaj hadêj thêlô nena, “Avômalô ethak enaj nena Mesia ma Devit anêj lim lukmuk eka?”

⁴² Hêk Kapya Yej kapô ma Devit da hanaj aëntêk,

“Anyô Bêj Wapômbêj hanaj hadêj yenaj Anyô Bêj Mesia nena, “Ômô yabahej vianôj

⁴³ endeba yatak njê takatu ba ik vovak hadêj o nêmô vemkapô vibiñ am.” ’

Kapya Yej 110:1

⁴⁴ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêj Anyô Bêj. Ma aisê ka Mesia ma yani anêj lim lôk anêj Anyô Bêj imbiñ?”

⁴⁵ Avômalô elanjô Yisu anêj abô imiñ denaj ma Yisu hanaj hadêj anêj njê ku aëntêk,

⁴⁶ “Môlô noyabinj am ek njê lôkauk hathak abô balabuñ. Thêlô leñiñhaviñ nijik kwêv daim kékêlô ba nembej ek avômalô nebam i. Ma leñiñhaviñ avômalô nenañ nena, ‘Waklêvôj anyô bêj’ êmô loj ethak doñtom halôk. Ma leñiñhaviñ nêmô êtôm njê bêjbêj êmô unyak yej kapô. Ma avômalô engabôm nôm bêj ma leñiñhaviñ nejañ nôm êmô njê bêjbêj iniñ loj ethak êmô.

⁴⁷ Thêlô esau avi tôp ek neja iniñ unyak ba etej mek daim bomañ ek avômalô nêgê. Wapômbêj tem nêm vovanj kambom êndêj i.”

21

Avi tôp te anêj da
(Mak 12:41-44)

¹ Yisu hamô Wapômbêj anêj unyak ba hayê njê lôk nômkama bêj etak iniñ valuseleñ halôk alapa da.

² Ma avi tôp te atu ba nômkama mi anôj hayô ma hatak anêj da hatôm valuseleñ thalaleñ ju iyom halôk alapa da êj.

³ *Yisu hayê ma hanaj nena, “Yanañ avanôj biñ êndêj môlô nena avi tôp êntêk hêv valuseleñ bêj anôj hamôj ek avômalô takêntêk sapêj.

⁴ Avômalô nômbêj êntêk iniñ valu bêj anôj hamô ma doñtom êv doktena iyom. Ma avi tôp êntêk ma nômkama mi anôj ma lêk hêv anêj valuseleñ sapêj ba miñ havalonj dokte loj ami.”

Yisu hanaj abô hathak unyak matheñ Jelusalem

(Mat 24:1-2; Mak 13:1-2)

⁵ Njê ku doho enaj abô hathak valu kékêlô lôk nôm da mavi anôj atu ba etak hathak unyak matheñ ek anêj lêlêyañ mavi anôj. Êj ma Yisu hanaj,

⁶ * “Odanô katô. Nôm takêntêk ba lêk môlô ôyê, malaiñ bêj tem imbitak ba njê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêj êntêk pesa ba valu yan miñ hatôm êyômô yan loj ami.”

* 21:3: 2Ko 8:12 * 21:6: Luk 19:44

Malaiŋ lomaloma tem nimbitak
(Mat 24:3-14; 10:17-22;
Mak 13:3-13)

⁷ Ma thêlô enaŋ hik Yisu liŋ nena, “Kêdôŋwaga, anĝê intu nôm takêŋ tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena nôm takêŋ lêk habobo?”

⁸ Ma Yisu hanaj, “Noyabiŋ am, avômalô tem nindum ek nesau môlô. Nê lomaloma tem nêlêm esak yenaŋ athêŋ ba nenaŋ nena, ‘Ya ma Mesia atu’. Lôk nenaŋ nena, ‘Waklavôŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ lêk habobo tem êyô.’ Ma dontom miŋ nônêmimbiŋ iniŋ abô ba nosopa ami.

⁹ Môlô olaŋô vovak bêŋ ba avômalô iki vônô, êŋ ma miŋ nôkô ami. Nôm takêŋ tem imbitak êmôŋ, ma dontom pik lo leŋ anêŋ daŋ tem miŋ imbitak kethen̄ oyan̄ ami.”

¹⁰ Êŋ ma Yisu hanaj, “Ma avômalô ôdôŋ yaŋ tem nijik vovak imbiŋ ôdôŋ yaŋ. Ma kiŋ yaŋ lôk anêŋ avômalô tem nijik vovak êndêŋ kiŋ yaŋ.

¹¹ Ma loŋ lomaloma ma duviaŋ lôk bôm ma lijiŋ bêŋ tem êyô injik avômalô bêŋ anôŋ vônô. Lavôŋiŋ lôkmaŋgiŋ lomaloma tem ênjêk leŋlêvôŋ ba indum avômalô nêkô kambom anôŋ.

¹² “Ma nôm takêŋ tem miŋ imbitak ami denaŋ ma tem nebalon̄ môlô ba nindum kambom êndêŋ môlô. Ma tem nenaŋ môlô bêŋ imiŋ unyak yen̄ lôk nindum abô ek netak

môlô êndôk koladôŋ. Môlô osopa ya ba intu tem neja môlô ba unu numiŋ kiŋ lôk iniŋ nê bêŋbêŋ maleŋiŋ.

¹³ Ma nôm êŋ tem imbitak êtôm loŋjondê ek nonaŋ yenaŋ Abô Mavi bêŋ êndêŋ i.

¹⁴ *Ma miŋ lemimimbi nena, ‘Dokte ka yêlô nanaŋ aisê êndêŋ thêlô’ ami.

¹⁵ *Ek malê nena yada tem yanêm abô lôkauk mavi êndêŋ môlô. Ma nê takatu ba idum abô ek môlô ma miŋ hatôm nijik abô êŋ pesa ami.

¹⁶ *Avômalô tem nenaŋ môlô bêŋ ba tem nijik môlô doho vônô ma môlônim lemami lôk môlôviyaŋ lôk anêm thalaleŋ lôk anêm anyô môlô tem nindum aêŋ iyom.

¹⁷ Môlô ma yenaŋ avômalô ba intu avômalô sapêŋ tem nêpôlik esak môlô.

¹⁸ Ma dontom Wapômbêŋ tem eyabiŋ môlô ba lemimkadôk njaŋ te miŋ hatôm nêm yak ami.

¹⁹ Ma môlô numiŋ lôklokwaŋ ma tem noja lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.”

Tem nimbuliŋ Jelusalem
(Mat 24:15-28; Mak 13:14-23)

²⁰ Ma Yisu hanaj, “Môlô ôyê nena nê vovak lodôŋlodôŋ êyô even̄ Jelusalem luvi, êŋ ma môlô noyala nena tem nimbuliŋ malak lôŋ êŋ kethen̄.

* 21:14: Luk 12:11-12

* 21:15: Ap 6:10

* 21:16: Mat 10:21-22

²¹ Aêj ba mólô takatu ba ômô Judia kapô, ma nôsôv ba unu dumlolê. Ma mólô takatu ba ômô Jelusalem kapô, ma unu viyaiñ kethenj. Ma mólô takatu ba ômô Jelusalem viyaiñ, ma miñ unu kapô ami.

²²* Ek malê nena waklavôj êj ma Wapômbêj anêj wakma nêm vovaj viyanj ek abô takatu ba hêk Wapômbêj anêj kapya ma tem injik anôj.

²³Ai, kikaknena. Waklavôj êj ma tem malaiñ bêj ek avi takatu ba esabenj lôk avi takatu ba êv sôm hadêj nali ek malê nena malaiñ lôk vovanj bêj tem imbitak Islael iniñ pik êntêk, ma Wapômbêj anêj lamanij tem êyô êmô avômalô pik êj.

²⁴* Nê vovak tem ini Jelusalem ma iniñ biñ vovak tem injik avômalô Jelusalem pôpôñô. Ma tem neja avômalô Jelusalem vi ba ini pik lomalloma. Ma avômalô loj buyanj tem nêyô nêmô Jelusalem ba neyabinj Jelusalem endeba ñê loj buyanj iniñ waklavôj anêj dañ am.”

*Anyô Anêj Nakaduñ atu tem endelêm
(Mat 24:29-35; 13:24-31)*

²⁵* “Ma lavôjij tem êpôm wak lo ayôj ma vulinj. Ma ñgwêk budum tem injik ba pôk lôklala bomañ ba avômalô pik sapêj tem nedanô ba

* **21:22:** Jer 5:29; 46:10; Hos 9:7 * **21:24:** Sng 79:1; ALK 11:2 * **21:25:** Ais 13:10; Ese 32:7; Jol 2:31; ALK 6:12-13

* **21:29:** Abô Bômbôm ma “fik”. Nôngô Mat 24:32.

nêkô kambom anôj ba iniñ auk tem ni mayaliv.

²⁶ Ma nôm takatu ba hamô lej tem nedowalinj ba avômalô tem nêkô ba nemayak esak malaiñ bêj atu ba tem imbitak pik.

²⁷* Ma wak êj ma tem thêlô nêgê Anyô Anêj Nakaduñ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiñ anêj lôklinjyak lôk anêj deda lôkmañgiñ.

²⁸ Nômkama takêj hadum ek imbitak ma numiñ ba nônêm malemim esak lej ek malê nena waklavôj Wapômbêj nêm mólô vê ênjêk unim malaiñ lêk habobo.”

²⁹ Ma Yisu hanaj abô loj kapô te hadêj thêlô aêntêk, “Lemimimbi esak alokwaj beleñ* lôk alokwaj vi imbiñ.

³⁰ Ôyê nena alokwaj takêntêk habi ñauj belap, êj ma oyala nena wak mavi lêk habobo.

³¹ Ma aêj iyom, mólô ôyê nôm takêj habitak, êj ma noyala nena Wapômbêj anêj loj lôklinjyak tem êyô kethenj.

³² “Yanañ avanôj êndêj mólô nena avômalô bôlôj êntêk tem miñ nema ami denañ ma nôm takêntêk sapêj tem imbitak.

³³ Pik lo lej tem nêm yak ba ni, ma doñtom yenañ abô bute miñ hatôm nêm yak ami.

³⁴⁻³⁵ “Mólô noyabiñ am. Anyô Anêj Nakaduñ tem êlêm esak lojbo ba tem êpôm avômalô pik sapêj. Mólô

* **21:24:** Sng 79:1; ALK 11:2

* **21:27:** Dan 7:13; Mat 26:64; ALK 1:7

udum pik anêj kobom ba unum waiñ ba olo molo lôk lemimhikam hathak nômkama pik, ma wak êj tem enja môlô kethej êtôm gwasilim ba tem nosoñ kambom.

³⁶ Aêj ba wak nômbêj intu ma môlô noyabiñ am lôklokwañ ba notej mek ek Wapômbêj nêm môlô sa ek numiñ lôklokwañ ek nôm takêntêk miñ hatôm imbulinj môlô ami. Êj ma môlô hatôm numiñ Anyô Anêj Nakaduñ atu ma.”

³⁷ Wak nômbêj intu ma Yisu hadôj avômalô hamô Wapômbêj anêj unyak mathej. Ma bôlôvôj ma yani hathak hi hamô Dum Oliv.

³⁸ Ma lôkbôk momanjiniñ ma avômalô sapêj ethak i unyak mathej ek elanô Yisu anêj abô.

22

Judas hanañ Yisu bêj

(Mat 26:1-5,14-16; Mak 14:1-2,10-11; Jon 11:45-53)

¹ Waklavôj anêj athêj nena Eyan Polom Yis Mi lêk habobo ba thêlô elam waklavôj êj nena Hale Ba Hi.*

² Ma ñê bêjbêj êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabunj êbôlêm lojôndê ek nijik Yisu vônô ek malê nena thêlô êkô ek avômalô.

³*Ma Sadaj halôk Judas Iskaliot la. Yani ma ñê ku laumiñ balahavuju takatu te.

* **22:1:** Sêbôk ba Wapômbêj hêv anêj ajiela atu ba idum ku injik anyô vônô ma hik ñê Ijip iniñ nali vônô. Ma donjom ñê Israel esaba thalaleñ hathak unyak abôlêk ba intu ajiela miñ hik iniñ nali ami. Yani hayê thalaleñ ma hatak ma hale ba hi.

* **22:3:** Jon 13:2,27 * **22:7:** Kis 12:1-27

⁴ Yani hi ba hanañ abô haviñ ñê bêjbêj êbôk da lôk unyak mathej iniñ sôp bidonj nena yani tem enañ Yisu bêj aisê?

⁵ Nê êj leñiñmavi ma thêlô evak abô ek nêñem valuseleñ êndêj yani.

⁶ Êj ma Judas halôk hathak thêlôniñ abô ba hadum ek nêm Yisu êndôk thêlô bahenjñ êndêj wak te atu ba avômalô miñ êmô haviñ Yisu ami.

Nê ku lokwañju êpôpêk nôm
(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

⁷*Waklavôj anêj athêj nena Eyan Polom Yis Mi hayô. Wak êj ma thêlô ik boksipsip nakaduñ te vônô ek leñiñhabi waklavôj anêj athêj nena Hale ba Hi.

⁸ Êj ma Yisu hêv Pita lo Jon ba i ma hanañ, “Mamu unu nôpôpêk nôm waklavôj Hale ba Hi ek alalô angañ.”

⁹ Ma thai enañ hik Yisu liñ, “Yai napôpêk nôm êmô êsê?”

¹⁰ Ma Yisu hanañ hadêj thai nena, “Odañô. Mamu unu malak bêj kapô ma tem nôpôm anyô te hawa ñaj lôk uñ. Ma nosopa yani ba numbitak nôyô unyak atu ba yani habitak hayô ba hi.

¹¹ Êj ma nonañ êndêj unyak anêj alan nena, ‘Kêdôñwaga hanañ hik o liñ nena unyak kapô atu ba yañganj nôm waklavôj Hale

ba Hi imbiŋ yenaŋ ñê ku hamô êsê?"

¹² Èŋ ma tem injik unyak kapô bêŋ atu ba hék vuliŋ thô êndêŋ mamu. Unyak kapô èŋ ma nômkama sapêŋ bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk nôm êmô lonj êŋ."

¹³ Èŋ ma thai i ma êpôm nômkama sapêŋ hatôm atu ba yani hanaŋ. Èŋ ma thai êpôpêk waklavôŋ Hale ba Hi anêŋ nôm.

Yisu hév polom lôk waiŋ hadêŋ anêŋ ñê ku

(Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Ko 11:23-25)

¹⁴ Wakma nejanj nôm hayô ma Yisu hayaŋ nôm hamô haviŋ anêŋ aposel.

¹⁵ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, "Ya vovanj ek yanjanj nôm waklavôŋ Hale ba Hi imbiŋ môlô vêm ka yanja vovanj.

¹⁶ Yahanaŋ avanôŋ nena tem miŋ yanjanj nôm êntêk esak lonjbô ami endeba waklavôŋ Hale ba Hi injik anôŋ ênjék Wapômbêŋ anêŋ lonj lôklinyak am."

¹⁷ Ma yani hawa waiŋ lôk tase ma hêv lamavi ma hanaŋ, "Noja ba nunum imbiŋ am.

¹⁸ Yananj êndêŋ môlô nena tem miŋ hatôm yanum waiŋ esak lonjbô ami endeba Wapômbêŋ anêŋ lonj lôklinyak êlêm am."

¹⁹ Ma yani hawa polom te ma hêv lamavi ma haya ba hêv hadêŋ thêlô ma hanaŋ,

"Êntêk ma yenaŋ vathiap atu ba yahêv ek nêm môlô sa. Nundum aêŋ ek lemimimbi ya."

²⁰ Eyan vêm ma hadum aêŋ hathak tase lôk waiŋ ma hanaŋ, "Êntêk ma tabô lukmuk atu ba yahavak hathak yenaŋ thalaleŋ ba tem yanjasô ek nêm môlô sa.

²¹ *Ma doŋtom odaŋô. Ôpatu ba tem enaŋ ya bêŋ lêk hayaŋ nôm haviŋ ya.

²² Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem indum êtôm atu ba Wapômbêŋ bôk hanaŋ yôv, ma doŋtom alikakna. Malainj bêŋ ek ôpatu ba hanaŋ yani bêŋ."

²³ Nê ku elanô abô êŋ ma thêlôda enaŋ hik i liŋ nena, "Opalê te tem indum nôm êŋ?"

²⁴ *Ma Yisu anêŋ ñê ku êkôki nena thêlônij opalê tem êtôm thêlônij anyô bêŋ êmô lonj lôklinyak atu ba tem imbitak embenj yam.

²⁵ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, "Avômalô daluk inij kiŋ ethak ebam i ba ibuliŋ ñê takatu ba êmô thêlô vibinj. Ma ñê lôk athêŋ lenjinjhavenj avômalô nebam thêlô nena 'Nê wapôm mavi'.

²⁶ *Ma doŋtom môlô miŋ nundum aêŋ ami. Môlônim anyô lôk athêŋ indum êtôm anyô athêŋ mi. Ma môlônim anyô bêŋ indum ku êtôm anyô ku oyaŋ.

* **22:21:** Sng 41:9; Jon 13:21-22

10:42-45 * **22:26:** Mat 23:11; Mak 9:35

* **22:24:** Luk 9:46

* **22:25:** Mat 20:25-27; Mak 13:12-15

27 *Opalê te ma anyô bêŋ, ôpatu ba halôk hamô ba hayaŋ nôm mena ôpatu ba hapôpêk nôm? Ôpatu ba halôk hamô ba hayaŋ nôm, aêŋ e? Ma dontom yahamô haviŋ mólô hatôm anyô ku te.

28 “Môlô takatu ba malain lomaloma habitak ma dontom ômô haviŋ ya denan.

29-30 *Ma yahêv athêŋ ‘kiŋ’ hadêŋ mólô hatôm wakamik hêv hadêŋ ya ek mólô tem ongwaŋ nôm lôk nunum ŋaŋ imbiŋ ya êmô yenaŋ loŋ lôkliŋyak. Ma mólô tem nôtôm kiŋ ek noyabiŋ avômalô Israel ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju takatu.”

*Yisu hanaj nena Pita tem enaj nena hathôŋ yani paliŋ
(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon 13:36-38)*

31 Ma Yisu hanaj, “Saimon, Saimon, ondaŋô. Sadan hanaj hik Wapômbêŋ liŋ ek yani êyôkwiŋ mólô êtôm lovak hayôkwiŋ alokwaŋ te ek ênje nena o lôklokwaŋ mena mi e?

32 *Ma dontom lêk yahateŋ mek yôv ek anêm hôêvhaviŋ miŋ nêm yak ami. Ma hole o liliŋ, êŋ ma ombatho mólôviyaŋ loŋ.”

33 Ma dontom Pita hanaj, “Anyô Bêŋ, ya anyô lôklokwaŋ ba ya hatôm yamô koladôŋ ba yama imbiŋ o.”

34 Ma dontom Yisu hanaj nena, “Pita, yanaŋ êndêŋ o nena bôlôvôŋ êntêk ma tale miŋ halan̄ ami denaj, ma

tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.”

Noja valuseleŋ lôk vak ma biŋ vovak

35 *Yôv ma Yisu hanaj hadêŋ thêlô aêntêk, “Bôk yahêv mólô ba u ma miŋ mólô owa valuseleŋ lôk vak lôk vemimkapô bokŋôp haviŋ mólô ami. Wak êŋ ma mólô nômkama mi e?”

Ma thêlô enaj, “Mi, hamô.”

36 Ma Yisu hanaj hadêŋ thêlô nena, “Ma dontom lêk anêm valuseleŋ lôk vak hamô ma noja. Ma o biŋ vovak mi, ma nêm anêm kwêv daim ek nênenâ vuli ma onja biŋ vovak esak.

37 *Ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ kapyä hanaj aêntêk, ‘Thêlô tem nêgê yani êtôm anyô kam-bom te.’ Abô êŋ tem injik anôŋ esak ya ma nômkama sapêŋ atu ba hathak ya ma anêŋ dan tem êyô.”

38 Ma thêlô enaj, “Anyô Bêŋ, nôŋgô yêlôanij biŋ vovak ju êntêk haminj.”

Ma Yisu hanaj hadêŋ thêlô nena, “Yôv.”

*Yisu hateŋ mek hamô Dum Oliv
(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)*

39 Yisu hatak Jelusalem ma hi Dum Oliv hatôm hathak hadum, ma ŋê ku esopa yani.

40 Yisu hayô loŋ êŋ ma hanaj hadêŋ thêlô nena, “Noteŋ mek ek miŋ nônêm yak ba nundum kambom ami.”

* 22:29-30: Mat 19:28

* 22:32: Jon 17:15

* 22:35: Luk 9:3; 10:4

* 22:37:

⁴¹ Ma hatak thêlô ba hi daim dokte. Ma halek vadôj lêlô ma hateñ mek aëntêk,

⁴² “Wakamik, lemhavinj nêm tase êntêk vê ênjêk ya, ma nêm vê. Ma dontom miñ osopa yenañ yaleñhavinj ami. Mi, osopa oda anêm lemhavinj.”

⁴³ Ma anjela te anêj leñ hayô ek yani ma havatho yani loñ.

⁴⁴ Yisu kapô malaiñ kambom ba hateñ mek lôklokwañ ba vovanik hatektek halôk pik hatôm thalaleñ.

⁴⁵ Yani hateñ mek yôv ma haviyô haminj ma hi hadêj anêj ñê ku ma hayê thêlô êk sôm ek malê nena thêlônij kapôlônij malaiñ kambom.

⁴⁶ Ma hanañ hadêj thêlô, “Môlô ôêk sôm eka? Numbiyô noteñ mek ek miñ nônêm yak ba nundum kambom ami.”

*Thêlô evaloñ Yisu
(Mat 26:47-56; Mak 14:43-52; Jon 18:1-11)*

⁴⁷ Yisu hanañ abô denaj ma avômalô bêj anôj êyô. Ôpatu ba elam nena Judas, yani ma ñê ku lauminj ba la-havuju takatu te, intu halom thêlô ba êlêm. Yani hayô ek indiñu Yisu,

⁴⁸ ma dontom Yisu hanañ hik ôpêj liñ aëntêk, “Judas, hudum ek undiñu Anyô Anêj Nakaduñ atu ek onañ yani bêj e?”

⁴⁹ Êj ma ñê ku eyala nôm atu ba tem imbitak ba intu enañ, “Anyô Bêj, yêlô nañgik thêlô esak biñ vovak e?”

⁵⁰ Êj ma thêlônij anyô te hale anyô bêj habôk da anêj anyô ku te limbuk vianôj vê.

⁵¹ Ma Yisu hayê ma hanañ, “Dô.” Ma hatak bañ hayôhêk ôpêj limbuk ma habitak mavi hathak lonjbô.

⁵² Êj ma Yisu hanañ hadêj ñê bêjbêj êbôk da lôk unyak mathenj iniñ sôp bidoñ lôk ñê bêjbêj takatu ba êlêm ek nebalonj yani aëntêk, “Ya ma anyô kambom anôj ba intu owa biñ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobaloñ ya e?

⁵³ Aisê? Wak nômbêj intu ma yahamô unyak mathenj anêj piklêvôj havinj môlô ma miñ ovaloñ ya ami eka? Ma dontom lêk ma momanjiniñ hayabinj pik ba intu môlônim waklavôj.”

*Pita hanañ nena yani hathôj Yisu palinj
(Mat 26:69-75; Mak 14:66-72; Jon 18:15-18,25-27)*

⁵⁴ *Ma evaloñ Yisu ba ewa ba i êyô anyô bêj habôk da anêj unyak. Ma Pita hasopa havenj yam ma dontom havenj daim dokte.

⁵⁵ Anyô doho ebañ atum hamô unyak êj anêj badêj kapô, ma Pita hi halôk hamô havinj thêlô.

⁵⁶ Pita hamô atum deda ma avi ku te hatitiñ yani ma hanañ, “Anyô êntêk ma hathak hamô havinj Yisu.”

⁵⁷ Ma dontom Pita hanañ, “Livôj, yahathôj ôpêj palinj.”

⁵⁸ Kasana ma anyô yañ hayê yani ma hanañ, “O ma ñê takatu iniñ anyô te.”

Ma dojtom Pita hanaŋ, “Mi anôŋ.”

⁵⁹ Yani hamô hatôm wakma te ma anyô yan hanan lôklokwaŋ hathak loŋbô nena, “Avanôŋ biŋ, yani ma anyô Galili te. Aēŋ ba yani ma Yisu anêŋ anyô ku te.”

⁶⁰ Ma Pita hanaŋ, “Aiyan, yahathôŋ anêm abô palin!” Pita hanaŋ denaŋ ma tale halan.

⁶¹ Ma Anyô Bêŋ hik i liliŋ ma hatitiŋ Pita ma Pita lahabi anêŋ abô atu ba hanaŋ, “Tale miŋ halan ami denaŋ ma tem onaŋ êtôm bôlôn lô nena hôthôŋ ya palin.”

⁶² Èŋ ma Pita hale yaiŋ ma lahiki ba halan bêŋ.

*Ik Yisu lôk emalik hathak
(Mat 26:67-68; Mak 14:65)*

⁶³ Nê takatu ba evaloŋ Yisu enaŋ abôma hathak yani ma ik yani.

⁶⁴ Thêlô ivuliv thohavloma siŋ ma ik yani ba enaŋ nena, “O plopet te ma onaŋ nena opalê intu hik o?”

⁶⁵ Ma enaŋ abô kambom lomaloma hadêŋ yani havin.

*Enaŋ Yisu bêŋ hamiŋ Islael
iniŋ nê bêŋbêŋ maleŋiŋ*

*(Mat 26:59-68; Mak 14:55-
65; Jon 18:19-24)*

⁶⁶ Haviyô hayaŋ ma avômalô Islael iniŋ nê bêŋbêŋ ethak dojtom ek elanô abô. Nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ êmô. Ma thêlô ewa Yisu ba enaŋ hik yani liŋ,

⁶⁷ * “Onaŋ êndêŋ yêlô nena o ma Mesia e?”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Yanaŋ abô èŋ êndêŋ mólô, èŋ ma mólô tem miŋ nônêmimbij ami.

⁶⁸ Ma yanaŋ injik mólô liŋ, ma tem miŋ mólô nonaŋ viyaŋ ami.

⁶⁹ * Ma dojtom yaô ma Anyô Anêŋ Nakadun atu tem èyô êmô Wapômbêŋ lôklokwaŋ anêŋ ban vianôŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapen.”

⁷⁰ Ma thêlô sapen enaŋ hik yani liŋ, “Aēŋ ba oda ma Wapômbêŋ anêŋ Nakadun e?”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlôda oyala ba onaŋ.”

⁷¹ Èŋ ma thêlô enaŋ, “Aisê ka alalô leŋiŋhaviŋ nadanô abô doho imbiŋ? Yani hanaŋ yanida bêŋ ba alalô lêk alaŋô yôv.”

23

*Enaŋ Yisu bêŋ hamiŋ Pailat
ma*

*(Mat 27:11-14; Mak 15:1-5;
Jon 18:28-38)*

¹ Ma nê bêŋbêŋ takatu iviyô ma ewa Yisu ba i ek Pailat.

² Èŋ ma enaŋ yani bêŋ aêntêk, “Ôpêntêk habulin yêlôaniŋ avômalô. Yani hadô mólô Lom noyabiŋ yêlô ba hanaŋ ek miŋ nênm takis êndêŋ Sisa ami. Ma hanaŋ nena yani ma Mesia. Mesia anêŋ ôdôŋ nena kiŋ.”

³ Ma Pailat hanaŋ hik Yisu liŋ, “O ma avômalô Islael iniŋ kiŋ e?”

Ma Yisu hanaŋ nena, “Intu èŋ, hatôm intu honaŋ.”

* 22:67: Jon 3:12 * 22:69: Ap 7:56

⁴ Èj ma Pailat hanan̄ hadēj ñê bêjbêj êbôk da lôk avômalô nômbêj atu nena, “Miñ yahapôm yani anêj kambom la ami.”

⁵ Ma doñtom enaŋ lôklokwaŋ nena, “Yani hadôj avômalô ba halela inij auk haveŋ Judia lôkthô. Môj hêk Galili aleba hayô loŋ éntêk.”

⁶ Pailat halaŋô abô êj ma hanan̄ hik thêlô liŋ, “Ôpêj ma anyô Galili e?”

⁷*Pailat halaŋô nena Yisu halêm anêj Galili, êj ma hêv yani hi hadêj Helot ek malê nena yani hayabin̄ loŋ êj. Wak êj ma Helot hamô Jelusalem havin̄.

⁸ Ma Helot hayê Yisu ba lamavi bêj anôj. Yani bôk halan̄ô abô hathak Yisu ba lahavin̄ ênje yani ma doñtom mi aleba lêk hayê ma lahavin̄ Yisu indum lavônj te ek yani ênje.

⁹ Ba intu Helot hanan̄ hik Yisu liŋ bêj anôj, ma doñtom yani bônôj iyom.

¹⁰ Ma ñê bêjbêj êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ takatu ba imin̄ loŋ êj enaŋ abô lôklokwaŋ ba ibi yani liŋkupik hathak abô lomaloma.

¹¹ Èj ma Helot lôk anêj ñê vovak ewa kiŋ anêj kwêv thalaleŋ daim te ma ik hathak Yisu ma enaŋ abôma ba emalik hathak yani. Vêm

ma Helot hêv yani ba hi ek Pailat hathak lonjbô.

¹² Bôk Helot lo Pailat êpôlik hathak i, ma doñtom lêk ma thai ibitak ñê môlô.

Pailat hanan̄ ba ik Yisu hathak a
(Mat 27:15-26; Mak 15:6-15; Jon 18:38-19:16)

¹³ Yôv ma Pailat halam ñê bêjbêj êbôk da lôk ñê bêjbêj lôk avômalô ba ethak doñtom.

¹⁴ Ma hanan̄, “Môlôwa anyô êntêk halêm hadêj ya ma môlô onaŋ nena anyô êntêk hanan̄ abôyan̄ hadêj avômalô ek thêlô nêndô Lom eyabiŋ thêlô. Ma môlô ômô ma yahanan̄ hik ôpêj liŋ hathak nôm takêj. Yôv ma môlô odaŋô. Miñ yahapôm ôpêntêk anêj kambom takatu ba môlô onaŋ yani bêj hathak ami.

¹⁵ Ma Helot anêj auk aej iyom ba intu hêv ôpêntêk halêm hadêj alalô hathak lonjbô. Odaŋô. Anyô êntêk miñ hadum kambom te ek yanaŋ nena nijik yani vônô ami.

¹⁶⁻¹⁷ Aej ba yambali yani ma yatak yani ba ni.”*

¹⁸ Ma doñtom avômalô sapêŋ elam kaek lôklala aentêk, “Nijik ôpêntu vônô ma netak Balabas ba êlêm êndej yêlô.”

¹⁹ (Balabas ma ôpatu ba hik vovak hadêj gavman Lom hamô Jelusalem kapô ba hik

* **23:7:** Luk 3:1 * **23:16-17:** Ñê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaj. Abô êj ma aentêk: Kobom te hamô Jelusalem aentêk, “Hanan̄ aej ek malê nena waklavôj nôm bêj êj anêj sondabêj tomtom ma hêv anyô koladôj te vê ba hi hadêj i”.

anyô te vônô ba êdô yani hamô koladôj.)

²⁰ Yôv ma Pailat hadum ek etak Yisu ba ni. Èj ma yani halam hadêj avômalô hathak lojôbô.

²¹ Ma dontom thêlô elam lôbôlôj aêntêk, “Nijik vônô esak a! Nijik vônô esak a!”

²² Yôv ma Pailat hanaj bôlôj te lô hadêj thêlô nena, “Eka? Yani hadum malê kambom? Ôdôj te mij hamô ek yañgik yani vônô ami. Aêj ba tem yambali yani ma yatak yani ba ni.”

²³ Ma dontom thêlô lôklokwañ kambom ba elam kaêk nena Pailat injik Yisu esak a. Thêlônij kaêk êj ma bêj anôj ba Pailat halañô.

²⁴ Aêj ba Pailat hasopa thêlônij abô

²⁵ ba hatak Balabas hadêj thêlô ma hêv Yisu hadêj ñê vovak hatôm iniñ leñinjaviñ.

*Ik Yisu hathak a
(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27)*

²⁶ Thêlô ewa Yisu ba i ma épôm anyô Sailini te halôk lonjôndê ba anêj athêj nena Saimon. Yani halêm anêj loj buyan ba hadum ek ni Jelusalem. Ma ñê vovak evaloñ yani ba êv Yisu anêj a ba hawa ba haven Yisu yam.

²⁷ Ma avômalô bêj anôj evenj Yisu yam, lôk avi doho elan asêj malêj ba even yani yam.

²⁸ Ma dontom Yisu hik i lilij ma hanaj hadêj thêlô aêntêk, “Môlô avi Jelusalem,

mij nodañ ek ya ami. Mi, nodañ ek amda lôk nalumi.

²⁹ *Odanjô, malaiñ bêj tem êyô ma tem avômalô nenañ aêntêk, ‘Avi yamu atu ba avômena mi lôk mij bôk êv sum ami, thêlô nêmô mavi ek malê nena iniñ avômena mij hatôm nêpôm vovaj ami.’

³⁰ *Wak êj ma avômalô tem nenañ êndêj dumlolê nena, ‘Upu ba usivuñ yêlô.’

³¹ Ma Yisu hanaj abô loj kapô te aêntêk, “Lék ma idum kambom hadêj alokwaj lôkmala ma tem nindum malê êndêj alokwaj kapok?”

³² Ma thêlô ewa anyô kambom ju haviñ ek nijik vônô imbiñ Yisu.

³³ Thêlô i êyô loj te ba anêj athêj nena Leñkadôk Lokwañ. Loj êj ma thêlô êthôkwêj Yisu lôk anyô kambom ju atu hathak a. Êthôkwêj yañhamiñ Yisubañ vianôj ma yañhamiñ bañvikenj.

³⁴ *Ma Yisu hanaj, “Wakamik, nêm thêlônij kambom vê ek malê nena thêlô êthôj palij ba idum.” Vêm ma ñê vovak ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anêj kwêv lo sôp.

³⁵ *Avômalô imin ba êyê iyom. Ma ñê bêjbêj ibi yani lilij ba enaç, “Yani bôk hêv avômalô vi bulubiñ. Yani ma Mesia, ôpatu ba Wapômbêj bôk hatak yôv ek nêm avômalô bulubiñ, êj ma nêm yanida bulubiñ.”

* **23:29:** Luk 21:23 * **23:30:** Hos 10:8; ALK 6:16 * **23:34:** Sng 22:18; Ais 53:12

* **23:35:** Sng 22:7-8

³⁶* Ma njê vovak êyô haviñ ba enaŋ abôma ma êv waiñ maniŋ hadêŋ yani.

³⁷ Ma enaŋ, "O ma avômalô Israel iniŋ kiŋ e? Êŋ ma nêm oda bulubiŋ."

³⁸ Ma eto abô te hamiŋ Yisu vuliŋ aêntêk,

AVÔMALÔ ISLAEL ININ KIN

³⁹ Anyô kambom ju atu ba êthôkwêŋ haviñ Yisu ma yan hanan abôma hadêŋ Yisu nena, "O ma Mesia e? Êŋ ma nêm oda bulubiŋ lôk yai imbiŋ."

⁴⁰ Ma dontom yan halanô abô êŋ ma hathan yan êŋ ba hanan, "Alalô tem nama ba miŋ hôkô ek Wapômbêŋ ami e?"

⁴¹ Alai adum kambom bêŋ anôŋ ba intu êv vovaŋ hadêŋ alai, ma dontom ôpentêk ma miŋ hadum kambom te ami."

⁴² Êŋ ma hanan, "Yisu, hôyô anêm loŋ lôklinyak ma lemimbi ya."

⁴³ Ma Yisu hanan, "Yanaŋ avanôŋ êndêŋ o nena yaô ma tem ômô imbiŋ ya êmô malak lej."

Yisu hama

(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30)

⁴⁴⁻⁴⁵* Habobo waklêvôŋ biŋ ma momaŋiniŋ hayô pik sapêŋ vôv ba hêk aleba hayô 3 kilok. Ma sôp bêŋ atu ba êthôkwêŋ hamiŋ unyak matheŋ kapô hapup hi luvi.

⁴⁶ Ma Yisu halam kaék lôklala nena, "Wakamik, oyabiŋ yadahôlôn." Yani

hanaŋ aêŋ ma auk habitak ba hi ma hama.

⁴⁷ Anyô vovak laik hayê nôm êŋ ma yani habô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba hanan, "Avanôŋ biŋ, ôpentêk ma anyô thêthôŋ mavi."

⁴⁸ Ma avômalô takatu ba ethak dontom ba imiŋ ek êyê, thêlô êyê nôm êŋ ba kapôlônij malaiŋ kambom ba ik biŋ daluk ba êvôi.

⁴⁹ Ma dontom Yisu anêŋ avômalô sapêŋ lôk avi takatu ba even haviñ yani hêk Galili ba êlêm imiŋ daim dokte ma êyê nôm takatu ba habitak.

Elav Yisu

(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 19:38-42)

⁵⁰⁻⁵¹ Josep ma anyô Alimati te anêŋ Judia. Yani hayabiŋ waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak tem êlêm pik. Yani ma anyô thêthôŋ mavi te ma Sanhedlin iniŋ anyô bêŋ te. Ma miŋ halôk hathak Sanhedlin iniŋ auk atu ba ik Yisu vônô ami.

⁵² Ba intu hi hadêŋ Pailat ma hanan hik liŋ ek enja Yisu anêŋ kupik.

⁵³ Êŋ ma hawa Yisu liŋkupik vê ma havuliv siŋ hathak sôp, ma hawa ba hi hadô hêk siô lukmuk atu ba ekolop valu ba abyen ek nedav njê njama êndôk. Ma miŋ bôk êdô anyô njama la hêk ami.

⁵⁴⁻⁵⁵ Avi takatu ba esopa Yisu hêk Galili ba êlêm, ma esopa Josep ba i êyê valu abyen atu ba êdô Yisu hêk. Wak êŋ ma waklavôŋ atu ba

* 23:36: Sng 69:21

* 23:44-45: Hib 6:19-20; 10:19-20

avômalô Isael nêpôpêk i ek nêgê Sabat.

⁵⁶ *Aêj ba avi takêj i iniñ unyak ma êpôpêk nôm ôv mavi lôk nôm lêñlêj. Sabat hayô ma ewa lovak hatôm balabuñ hanaj.

24

Yisu haviyô hathak lojbjô
(Mat 28:1-10; Mak 16:1-8;
Jon 20:1-10)

¹ Sonda êj anêj wak te môj anêj lôkbôk momanjiniñ ma avi ewa nôm ôv mavi takatu ba bôk epesañ yôv ba i siô.

² Thêlô êyô ma êyê valu atu ba hamô lôv abôlêk lêk ibubi hi hamô danj.

³ Ma thêlô ibitak êyô kapô, ma dontom thêlô miñ êpôm Anyô Bêj Yisu anêj kupik ami.

⁴ Ma thêlô lenjinhabi bêj anôj iminj denaç ma kethenj oyañ ma anyô ju lôk kwêv thapuk hatôm damak hêv iminj havinj thêlô.

⁵ Êj ma avi takêj êkô ba êkôm ba êyê pik. Ma dontom thai enaç hadêj thêlô aêntêk, "Aisê ka môlô ôlêm ôbôlêm anyô lôkmala haveñ ñê ñama iniñ lon?

⁶ *Yani miñ hêk loj êntêk ami, ma yani lêk haviyô yôv. Ma môlô lemidbi abô sêbôk ba yani hanaj hadêj môlô hêk Galili.

⁷ Yani hanaj aêntêk, 'Tem nêñêm Anyô Anêj Nakaduj atu êndôk ñê kambom bahenj ba nijik yani vônô esak a ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak lojbjô.'

⁸ Êj ma thêlô lenjinhabi abô êj.

⁹ Êj ma thêlô etak siô ba êvôi ma enaç abô takêj sapêj hadêj ñê ku laumiñ ba lahayute lôk avômalô vi atu ba êmô havinj.

¹⁰ Avi takêj te ma Malia anêj Magadala, ma Joana lo Jems anêj talêbô Malia, lôk avi doho havinj.

¹¹ Ma aposel elanjô avi takêj iniñ abô ba esoj nena enaç abô molo la ba miñ êvhavinj ami.

¹² Ma dontom Pita haviyô ma halanviñ ba hi siô ma hakôm ba hayê sôp iyom hamô. Yôv ma yani hale hi anêj unyak hathak lojbjô ma lahabi bêj anôj hathak nôm takatu ba lêk habitak.

Yisu hapôm anyô lokwanju halôk lojôndê

(Mak 16:12-13)

¹³ Wak êj iyom ma anyô ku ju i malak Emeus. Loj êj hamô daim dokte hatôm 11 kilomita ek Jelusalem.

¹⁴ Thai evenj lojôndê ba i ma enaç hathak nôm takatu ba habitak.

¹⁵ Thai enaç abô bêj anôj, ma Yisu da halêm haveñ havinj thai,

¹⁶ ma dontom Yisu hik thai maleñ lon ba miñ eyala yani ami.

¹⁷ Ma yani hanaj hik thai liñ, "Mamu onaj malê?"

Êj ma thai iminj ma idum hatôm thai elanj.

¹⁸ Anyô yañ anêj athêj nena Kelopas hanaj hik yani

* 23:56: Kis 20:10; Lo 5:14 * 24:6: Luk 9:22

linj, “Êê, avômalô Jelusalem sapêŋ eyala nôm atu ba lêk habitak hêk loŋ êntêk, ma hovenj êsê ba miŋ hoyala ami?”

¹⁹ Ma Yisu hanaj hik thai linj, “Malê?”

Ma thai enaj hadêŋ yani nena, “Nôm takatu ba habitak hapôm Yisu anêŋ Nasalet. Yani ma plopet te ba hadum ku bêŋbêŋ ba anêŋ abô ma lôkliŋyak kambom hamij Wapômbêŋ ma lôk avômalô sapêŋ maleŋinj.

²⁰⁻²¹ *Ma yêlô leŋinhabi nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbêŋ hêv ek nêm Isael vê ênjêk iniŋ malaiŋ. Ma dojtom alalôaniŋ ŋê bêŋbêŋ lôk ŋê bêŋbêŋ êbôk da enaj yani bêŋ hadêŋ Lom iniŋ anyô bêŋ ba halôk hathak iniŋ abô ba intu ik vônô hathak a. Ma lêk ma wak te lô.

²² Ma yêlôaniŋ avi doho elela yêlôaniŋ auk. Hadêŋ lôkbôk momaŋinj ma thêlô i siô

²³ ma miŋ êpôm Yisu anêŋ kupik ami. Ma thêlô êvô êlêm ma enaj nena thêlô êyê wêŋ anjela doho ba enaj nena Yisu hamô lôkmala.

²⁴*Ma yêlôaniŋ anyô doho i siô ma êyê nôm takeŋ hatôm atu ba avi enaj, ma dojtom thêlô miŋ êyê Yisu ami.”

²⁵ Ma Yisu hanaj hadêŋ thai nena, “Mamu ŋê auk mi lôk kapôlômim pulusikna ba intu miŋ ôêvhaviŋ plopet iniŋ abô ami!

²⁶ *Thêlô bôk enaj yôv nena Mesia tem enja vovaj takêŋ vêm ka tem enja anêŋ athêŋ lôkmaŋgiŋ ênjêk leŋ.”

²⁷ *Vêm ma yani hawa Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba bôk eto hathak yanida sa hadêŋ thai. Môŋ ma hanaj hathak Mose anêŋ kapya vêm ma plopet sapêŋ iniŋ abô takatu ba bôk eto hathak yani haviŋ.

²⁸ Ma thêlô êyô malak Emeus ma Yisu hadum ek ni thêthô.

²⁹ Ma dojtom thai enaj lôklokwaŋ, “Lêk yaŋsiŋ habôk ba tem bôlôvôŋ ba dô ma ômô imbiŋ yai.” Êŋ ma yani hi unyak kapô ek ênjêk imbiŋ thai.

³⁰ Yôv ma thêlô êmô ek nejanj nôm ma yani hawa polom ba hêv mek ma haya ba hêv hadêŋ thai.

³¹ Thai êyê ma maleŋ hakyav ba eyala yani. Ma kethenj oyaŋ ma yani mi.

³² Ma thai enaj hadêŋ i nena, “Êê, avanôŋ biŋ. Alai avenj loŋôndê ma yani hik Wapômbêŋ anêŋ abô thô ba alaianij kapôlôŋij hatôm atum hathanj.”

³³ Ma bôlôŋ dojtom ma thai etak loŋ êŋ ma ele i Jelusalem hathak loŋbô. Thai êyô ma êpôm ŋê ku laumiŋ ba lahavute lôk anyô doho ethak dojtom haviŋ ba êmô.

³⁴ *Ma thêlô enaj hadêŋ thai aêntêk, “Avanôŋ biŋ nena Anyô Bêŋ haviyô

* **24:20-21:** Luk 19:11; Ap 1:6

* **24:27:** Sng 22:1-21; Ais 53

* **24:24:** Jon 20:3-10

* **24:34:** 1Ko 15:4-5

* **24:26:** Luk 9:22

hathak lonjôbô ba yani hik i thô hadêj Saimon."

³⁵ Yôv ma anyô ju êj enaŋ nôm takatu ba hapôm thai halôk lonjôndê lôk polom atu ba yani haya, êj ma thai eyala nena Yisu.

Nê ku êyê Yisu hathak lonjôbô

(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23)

³⁶ Nê ku enaŋ abô êmô denaŋ ma Yisu hamij thêlô malêvôj ma hanaj, "Môlô kapôlômim ênjêk labali!"

³⁷ *Ma thêlô esoŋ nena ñgôk anyô dahô ba êkô kambom.

³⁸ Ma dontom Yisu hanaj, "Môlô oson ba unim auk hêv yak eka?

³⁹ Ôngô yabahen lo yavenj. Yada êj êntêk ba nobalon yaleñviñkupik. Ma ñgôk linjupik mi, ma dontom yenanj ma hamô."

⁴⁰ Èj ma Yisu hik va lo banj thô hadêj thêlô.

⁴¹ Thêlô êyê yani ma leñijmavi, ma dontom thêlônij auk mayaliv ba miŋ êvhaviŋ ami. Èj ma Yisu hanaj, "Nôm doho hamô e?"

⁴² Èj ma êv alim êbôk kabuk te vi,

⁴³ ma yani hawa ba hayan ma thêlô êyê.

⁴⁴ *Ma Yisu hanaj hadêj thêlô, "Bôk yahamô lôkmala haviŋ môlô, ma yahanaŋ nena abô takatu ba bôk eto hathak ya ba hêk Mose anêj Abô Balabuŋ lôk Kapya

Plopet ma Kapya Yeŋ tem injik anôŋ."

⁴⁵ Ma yani hik iniŋ auk liŋ ek neyala Wapômbêj anêj kapya

⁴⁶ ba hanaj, "Wapômbêj anêj kapya hanaj nena Mesia tem enja vovanj ba ema ma êtôm wak lô ma tem imbiyô ênjêk ñê ñama iniŋ lonj esak lonjôbô.

⁴⁷ Ma esak anêj athêj ma tem nenaŋ êndêj ñê Jelusalem lôk Islael ma avômalô lonj buyanj sapêŋ nena nede kapôlônij liliŋ ek Wapômbêj nêm inin kambom vê.

⁴⁸ *Môlô lêk ôyê nôm takêj yôv ba intu nonaj lôkthô bêj.

⁴⁹ *Odanjô! Tem yanêm nôm atu ba Wakamik bôk havak abô ek nêm êyômô môlô. Aej ba nômô Jelusalem endeba lôklokwaŋ anêj leŋ êndôk êyômô môlô am."

Yisu hathak leŋ ba hi

(Mak 16:19-20; Ap 1:9-12)

⁵⁰ Ma Yisu halom thêlô ba hi hayô Betani inin lonj ma hêv banj liŋ ba hêv mek hadêj thêlô.

⁵¹ Hêv mek denaŋ ma hatak thêlô ma ewa yani hathak leŋ ba hi.

⁵² Èj ma thêlô êbô yani ma ele i Jelusalem lôk leñijmavi bêj anôŋ.

⁵³ Ma wak nômbêj intu sapêŋ ma êbô Wapômbêj êmô unyak matheŋ.

* 24:37: Mat 14:26 * 24:44: Luk 9:22
Jon 14:16; 15:26; Ap 1:4

* 24:48: Jon 15:27; Ap 1:8 * 24:49:

Abô Mavi atu ba Jon hato Abô môj

Jon hato kypyá êntêk. Yani ma anyô Israel te. Yani ma anyô havôv alim vêm ma hasopa Yisu. Yani ma Yisu anêj ñê ku laumiñ ba lahavuju takatu te ba intu hato hathak nôm takatu ba habitak ba hayê hathak madaluk. Jon ma 'ñê ku ali atu ba Yisu hathak lahavinj bêj anôj' (Jon 13:23; 19:26; 20:2; 21:7, 20, 24).

Jon anêj abô môj hêk kypyá êntêk ma hananj hathak Yisu intu opalê. Ma hato kypyá êntêk ek avômalô nesam ba nêñemimbiñ nena Yisu ma Mesia atu lôk Wapômbêj anêj Nakadunj. Ma hato ek nêñemimbiñ ek neja lôkmala esak anêj athêj (Jon 20:31).

Hato hadêj 87 AD la.

Abô habitak hatôm anyô

¹ *Sêbôk atu ba môj anôj ma Abô hamô. Ma Abô êj hamô haviñ Wapômbêj ba Wapômbêj da intu abô êj

² ba hamô haviñ Wapômbêj hadêj sêbôk ba môj anôj.

³ *Abô êj intu Wapômbêj hapesañ nômkama sapêj hathak. Nômlate atu ba miñ habitak ami, êj ma miñ yani hapesañ ami.

* **1:1:** Jon 17:5; 1Jon 1:1-2; ALK 19:13

Jon 5:26

* **1:5:** Jon 3:19

* **1:13:** Jon 3:3-6; 1Pi 1:23

⁴ *Abô êj hadum ba nômkama sapêj habitak lôkmala. Ma lôkmala êj ma avômalô inij deda.

⁵ *Deda êj habi hayô hêk momanjiniñ. Ma momanjiniñ êj hathôj palinj ba miñ hatôm ênjêk deda êj loj siñ ami.

⁶ *Ma Wapômbêj hêv anyô te halêm ba anêj athêj nena Jon.

⁷ Yani halêm ek injik Abô deda êj thô ek avômalô sapêj nedanôj ba nêñemimbiñ.

⁸ Yanida ma miñ deda êj ami ma halêm ek injik thô iyom.

⁹ *Deda êj halêm pik ba habi hayô hêk avômalô. Deda êj ma deda anôj.

¹⁰ Wapômbêj bôk hapesañ avômalô hathak Abô êj ba halêm pik. Ma donjom êthôj palinj denaj.

¹¹ Yani hi ek anêj avômalô, ma miñ ewa yani thô ami.

¹² Ma avômalô takatu ba ewa yani thô lôk êvhaviñ ma hatak avômalô takêj ek nimbitak Wapômbêj anêj nali.

¹³ *Avômena takêj ma Wapômbêj da hapesañ lonjondê ba intu ibitak yanida anêj nali. Ma miñ ibitak hatôm avômalô pik sapêj atu ba ibitak ami. Lôk anyô te miñ habi thêlô vê ami. Ma taluvi lo lami miñ idum ba ibitak ami lôk miñ ibitak hathak lami inij leñijhaviñ ami. Mi.

* **1:3:** 1Ko 8:6; Kol 1:16-17; Hib 1:2 * **1:4:**

* **1:6:** Mat 3:1; Luk 1:13-17,76

* **1:9:** Jon 8:12

* **1:14:** Plp 2:7

¹⁴ *Abô êj intu habitak anyô ba halêm hamô havinj yêlô ba bôk ayê nena anyô lôkmañgiñ anôj. Yani ma wapôm anêj ôdôj biñ ba hik nômkama avanôj thô hadêj avômalô. Yani ma Lambô anêj Nakaduñ dojtom êj iyom ba intu Lambô hêv lôkmañgiñ êj hadêj yani.

¹⁵ Jon hik anyô êj thô ba halam, “Bôk yahanañ yôv hathak anyô êntêk êj nena, ‘Anyô te tem embej ya Yam. Ma dojtom yani hamô hadêj sêbôk ba miñ yahabitak ami. Ba intu yani ma bêj ek ya.’”

¹⁶ Yani ma lôkmañgiñ anôj ba anêj wapôm hêv liñ sinj ba halêm ek alalô lôbôlôj.

¹⁷ *aêntêk nena sêbôk ma hêv abô balabuñ hadêj Mose lôk alalô. Yôv ma Yisu Kilisi halêm ba hik Lambô lôk anêj wapôm thô.

¹⁸ *Anyô te miñ bôk hayê Wapômbêj ami. Ma dojtom Wapômbêj anêj Nakaduñ dojtom êj iyom intu Wapômbêj ba hamô havinj Lambô ma hik Lambô thô hadêj alalô.

Jon anyô hathik ñaj hanaj anêj ku bêj

(Mat 3:1-12; Mak 1:7-8; Luk 3:15-17)

¹⁹ Islael iniñ ñê bêjbêj takatu ba êmô Jelusalem êv ñê êbôk da lôk avômalô Livai doho ba i hadêj Jon ma enaç hik yani liñ nena, “O ma opalê?”

²⁰ Ma yani miñ bônôj ami ma hanaj bêj nena, “Ya ma miñ Mesia atu ba Wapômbêj hêv ek nêm avômalô bulubinj ami. Mi anôj.”

²¹ *Êj ma enaç hik yani liñ, “Sêbôk ma enaç nena Elia tem êmôj vêm ka Mesia embej yam. O êj êntêk e?”

Ma hanaj, “Mi.”

“Sêbôk ma Mose hanaj nena plopet te tem êlêm. O êj êntêk e?” *Lo 18:15-18*

Ma hanaj viyanj, “Mi.”

²² “Aêj ba o opalê? Onaç aisê esak oda? Onaç viyanj ek yêlô ana nanañ êndêj ñê bêjbêj.”

²³ Êj ma Jon hawa plopet Aisaia anêj abô ba hanaj, “Ya ma kaêk atu ba halam halêm anêj loj thiliv nena,

‘Nopesañ lojôndê ek Anyô Bêj êlêm.’” *Aisaia 40:3*

Hasam Aisaia anêj abô êj yôv ma hanaj, “Ya êj êntêk.”

²⁴ Vêm ma Palisi takatu ba êlêm havinj ñê bêjbêj

²⁵ enaç hik yani liñ, “O ma miñ Mesia lôk plopet ma Elia ami. Aisê ka huthik avômalô halôk ñaj?”

²⁶ Ma Jon hanaj viyanj, “Yathik thêlô hathak ñaj, ma dojtom anyô te hamô môlô malêvôj ba môlô ôthôj ôpêj palij.

²⁷ *Yani ma ôpatu ba tem embej ya Yam. Yani ma anyô lôk athêj bêj ma ya ma yaônalôk ba intu miñ hatôm

* **1:17:** Kis 34:28; Lom 6:14 * **1:18:** Kis 33:20; Jon 6:46; 1Ti 6:16 * **1:21:** Mal 4:5; Mat 11:14 * **1:27:** Jon 1:15

yapole anêj vakapô boknôgôp anêj yak vê ami."

28 Nôm êj habitak anêj Betani hêk Jolodaj vi, loj atu ba Jon hathak hathik avômalô halôk ɳaŋ.

Yisu ma Wapômbêj anêj Boksipsip Nakaduj

29 *Haviyô hayaŋ ma Jon hayê Yisu halêm. Ma hanaj, "Ôngô, ôpêŋ ma Wapômbêj anêj Boksipsip Nakaduj atu ba hêv ek nêm avômalô pik iniŋ kambom vê.

30 *Yani ma ôpatu ba bôk yahanaŋ nena, 'Anyô te tem embeŋ ya yam. Ma doŋtom yani hamô hadêŋ sêbôk atu ba miŋ yahabitak ami denaj. Ba intu yani ma bêŋ ek ya.'

31 Yada ma yahathôj ôpêŋ anêj ku paliŋ. Ma doŋtom yahalêm yahathik avômalô halôk ɳaŋ ek yaŋgik ôpêŋ thô êndêŋ avômalô Israel."

32-33 *Êj ma Jon hanaj hathak nômlate atu ba bôk yani hayê yôv. Yani hanaj nena, "Sêbôk ma yahathôj ôpêŋ anêj ku paliŋ. Ma doŋtom Wapômbêj hêv ya ba yahalêm ek yasik avômalô êndôk ɳaŋ. Ma yani hanaj hadêŋ ya nena, 'Tem nôŋgô Lovak Mathenj êlêm anêj leŋ ba êyô êmô anyô te. Ma ôpêŋ intu tem isik avômalô esak Lovak Mathenj.' Wapômbêj bôk hanaj abô êj hadêŋ ya. Êj ma yahayê Lovak Mathenj hatak leŋ ma halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô

hamô ôpêŋ. Yada yahayê nôm êj.

34 *Avanôŋ! Yada bôk yahayê nôm êj. Ma yahanaŋ nena anyô êntêk ma Wapômbêj anêj Nakaduj."

Anyô doho ibitak Yisu anêj ñê ku

35 Haviyô hayaŋ ma Jon lôk anêj ñê ku ju êmô loj atu hathak loŋbô.

36 *Ma hayê Yisu halêm ma hanaj, "Ôŋgô, Wapômbêj anêj Boksipsip Nakaduj atu intu."

37 Ñê ku ju êj elanô abô êj ma i esopa Yisu.

38 Êj ma yani hik i liliŋ ma hayê thai esopa yani ma hanaj hik thai liŋ, "Mamu lemimhavinj malê?"

Ma thai enaj, "Labai, hôék êsê?" ("Labai" anêj ôdôŋ nena "Kêdôŋwaga".)

39 Ma Yisu hanaj, "Mamu nôlêm nôŋgô."

Êj ma thai i êyê loj atu ba yani hamô. Nôm êj habitak hadêŋ yaŋsiŋ hatôm 4 kilok. Ma thai êmô havinj yani aleba bôlôvôŋ.

40 *Andulu ma Saimon Pita anêj yaŋ, yani ma Jon anêj anyô ku te atu ba halanjô Jon anêj abô ba hi hasopa Yisu.

41 Yani hayê Yisu vêm ma hi ketheŋ ba hapôm yaŋ Saimon ma hanaj, "Yêlô lêk ayê Mesia." (Mesia anêj ôdôŋ nena "Kilisi, ôpatu

* 1:29: Ais 53:6-7; 1Pi 1:18-19

Mat 3:17 * 1:36: Jon 1:29

Hiblu. "Kilisi" ma abô Glik.

* 1:30: Jon 1:15

* 1:40: Mat 4:18-20

* 1:32-33: Mat 3:16 * 1:34: * 1:41: "Mesia" ma abô

ba Wapômbêj hêv ek nêm avômalô bulubinj").^{*}

⁴² *Ma Andulu hawa Saimon ba hi hadêj Yisu. Yisu hayê ma hanaj, "O Saimon, Jon nakadunj. O ma tem nendam nena Sipas." (Athêj "Sipas" êj ma hatôm "Pita". Ma athêj ju êj anêj ôdôj nena "valu".)

Yisu halam Pilip lo Nataniel

⁴³ Haviyô hayañ ma Yisu hadum ek ni Galili ba hapôm Pilip ma hanaj, "Ôlêm osopa ya."

⁴⁴ Pilip ma anyô Betsaida. Betsaida êj ma Andulu lo Pita inij malak ôdôj.

⁴⁵ *Yani hapôm Nataniel ma hanaj nena, "Sêbôk ma Mose hato abô te hêk kapya balabuñ hathak anyô te. Ma plopet doho bôk eto abô hathak ôpêj havinj. Ma yêlô lêk ayê yani yôv. Ôpêj ma Yisu anêj Nasalet, Josep nakadunj."

⁴⁶ Ma Nataniel hanaj nena, "Malê mavi te tem imbitak Nasalet?"

Ma Pilip hanaj, "Ôlêm nôngô." Êj ma thai i.

⁴⁷ Ma Yisu hayê Nataniel halêm ma hanaj, "Avanôj! Ôpêntêk ma anyô Israel mavi te. Yani ma abôyan mi."

⁴⁸ Ma Nataniel hanaj, "Hoyala ya aisê?"

Ma Yisu hanaj, "Pilip miñ halam o ami denaj. Ma yahayê hômô alokwañ avi te ôdôj ba yahayala o."

⁴⁹ *Nataniel halanjô abô êj ma hanaj, "Kêdôjwaga, o ma Wapômbêj anêj Nakadunj ma avômalô Islael inij Kin."

⁵⁰ Ma Yisu hanaj, "Thatu yahayê hômô alokwañ ôdôj ba intu hôêvhaviñ e? Ondanjô! Nôm êj ma yaôna ek yañ atu ba tem embeñ yam."

⁵¹ *Ma hanaj abô doho haviñ nena, "Yanañ avanôj biñ êndêj mólô. Tem mólô ônjô lej ekyav ma aŋela nesak ba nêndôk ek ya Anyô Anêj Nakadunj."

2

Yisu hadum ba ñaj habitak waiñ

¹ Wak ju hale ba hi ma anyô te hawa avi te anêj Kena. Malak Kena êj hêk Galili kapô. Ma Yisu anêj talêbô hi havinj.

² Ma elam Yisu lôk anêj ñê ku ba i havinj.

³ Avômalô inum waiñ aleba thô. Ma Yisu anêj talêbô hanaj hadêj Yisu nena, "Nônjô! Thêlônij waiñ lêk thô."

⁴ *Ma Yisu hanaj, "Avi bêj, honaj abô êj hadêj ya eka? Yenaj waklavôj mi denaj."

⁵ Ma Yisu talêbô hanaj hadêj ñê takatu ba eyabiñ nôm nena, "Nodañô anêj

* **1:42:** Mat 16:18 * **1:45:** Lo 18:18; Ais 7:14; 9:6; Jer 23:5; Ese 34:23 * **1:49:** Mat 14:33; 16:16; Mak 3:11 * **1:51:** Stt 28:12 * **2:4:** Jon 7:30; 8:20

abô ba nundum êtôm atu ba hanaj."

6 Ma uj valu bahejvi ba lahavute hamô habobo thêlô. Uj te hatôm embaloj ñajê êtôm 100 lita la. Avômalô Isael ethak ithik halôk ek nêñêm leñijmavi êndêj Wapômbêj.

7 Èj ma Yisu hanaj hadêj ñê eyabin nôm nena, "Noñgasô ñajê êndôk uj sapêj." Ma engasô halôk aleba hayô abôlêk siñ.

8 Yôv ma hanaj hadêj thêlô, "Noja doho ba nôñêm êndêj anyô bêj atu hayabin nôm." Ma ñê ku ewa ba i êv hadêj yani.

9 Anyô bêj êj hanum ñajê atu ba Yisu hik liliñ ba habitak waiñ. Ma doñtom miñ hayala ami. Ñê takatu ba ethakôv iyom intu eyala.

Yani hanum ba hasoñ kam-bom ma halam anyô hawa avi ba thai i daim dokte

10 ma hanaj, "Ethak êv waiñ vasiñ mavi hamôj ek avômalô inum aleba maleñiñ hataba êj ma miñ êv waiñ maniñ haveñ yam. Ma doñtom waiñ êntêk anêj vasiñ ma vasiñ anôj ek waiñ yañ atu ba hamôj."

11 Yisu hadum nôm êj hamô Kena anêj Galili. Nôm êj ma lavôñiñ môj anôj atu ba hadum ek hik anêj lôkmañgiñ thô. Ma anêj ñê ku êvhaviñ yani.

12 *Vêm ma Yisu lôk iviyaj ma talêbô etak Kena ma êlôk ba i Kapaneam. Ma ñê ku ivin

thêlô ba i êmô loj êj hatôm wak doho.

Yisu halupuniñ avômalô doho hêk unyak matheñ kapô (Mat 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)

13 *Avômalô Isael iniñ waklavôj te habobo anêj athêj nena Hale ba Hi. Ma Yisu hi daku Jelusalem ek ênjê waklavôj êj.

14 Yani hi unyak matheñ anêj piklêvôj ma hayê avômalô etak bokmañkao lôk sipsip ma menak bôbô ek nêñêm vuli ek nêmbôk êtôm da lôk ñê takatu ba êwê ñê loj buyan iniñ valuseleñ hathak Hiblu iniñ valuseleñ êmô.

15 Èj ma havuvi yak balawa te ba halupuniñ ilôk iniñ boksipsip lo bokmañkao ma hêv i vê hêk unyak matheñ ba i. Ma hakayañ ñê êj iniñ balê ba valuseleñ hagililiñ mayaliv.

16 Ma hanaj hadêj ñê takatu ba etak menak bôbô ek nêñêm vuli nena, "Noja unim menak ba unu! Wakamik anêj unyak ma loj netak nômkama êmô ek nêñêm vuli e?"

17 Ma Yisu anêj ñê ku êyê nôm êj ma leñijhabi hathak abô te hêk Wapômbêj anêj kapyä nena,

"Yahêv lêlê ek anêm unyak ma yaleñhavin unyak êj bêj anôj." *Kapyä Yeñ 69:9*

18 Isael iniñ ñê bêjbej êyê ma enaj, "Undum lavôñiñ te ek injik o thô

* 2:12: Mat 4:13 * 2:13: Kis 12:1-27

nena Wapômbêj halam o ba
hudum nôm êj!"

¹⁹ *Ma Yisu hanaq viyanj,
"Nundininj unyak mathenj
êntêk, ma êtôm wak lô iyom
ma tem yandav esak lonjbô."

²⁰ Ma ñê bêjbêj enaq,
"Avômalô idum ku hatôm
sondabêj 46 ek elav unyak
êntêk ma doñtom mi denaq!
Ma hatôm ondav wak lô iyom
e?"

²¹ *Unyak mathenj atu ba
Yisu hanaq hathak êj ma
yanida lijkupik.

²² *Ba Yisu haviyô hathak
lonjbô hêk ñama ma anêj ñê
ku leñinhabî abô atu ba bôk
hanaq. Êj ma êvhaviñ abô
atu ba hêk Wapômbêj anêj
kapya lôk Yisu da hanaq.

²³ *Yani hamô Jelusalem
ma hayê waklavôj atu ba
anêj athêj nena Hale ba Hi.
Ma avômalô bêj anôj êye
lavônij takatu ba hadum ba
êvhaviñ.

²⁴ Ma doñtom Yisu miñ
hêvhaviñ i ami. Hayala anyô
sapêj inij auk.

²⁵ Anyô te miñ hêv auk
hadêj yani hathak avômalô
inij kobom ami. Mi, bôk
hayala avômalô sapêj inij
kapôlônij.

3

*Yisu hêv auk hadêj
Nikodimus*

* **2:19:** Mat 26:61; 27:40 * **2:21:** 1Ko 6:19 * **2:22:** Luk 24:6-8; Jon 12:16
* **2:23:** Jon 7:31 * **3:1:** Jon 7:50; 19:39 * **3:3:** Mat 18:3; 1Pi 1:23 * **3:3:**
Abô Glik "hathak lonjbô" lôk "halêm anêj vulinj" thai luvi ma abô doñtom iyom.
Yisu anêj auk nena "halêm anêj vulinj" ma doñtom Nikodimus hason nena "hathak
lonjbô". * **3:5:** Ese 36:25-27 * **3:6:** Jon 1:13

¹ *Isael iniñ anyô bêj te
anêj athêj nena Nikodimus.
Yani ma Palisi te.

² Bôlôvôj ma hi hadêj
Yisu ma hanaq, "Kêdôñwaga,
hothak hudum lavônij lo-
maloma ba intu yêlô ayala
nena Wapômbêj hêv o ba
hôlêm hatôm kêdôñwaga. Ma
Wapômbêj miñ hamô havinj
anyô te ami, êj ma miñ hatôm
indum lavônij êtôm atu ba
hudum ami."

³ *Ma Yisu hanaq viyanj,
"Yanaq avanôj biñ êndêj
môlô. Ôpatu ba evathu
hathak lonjbô iyom intu tem
êyô Wapômbêj anêj lonj
lôklinyak kapô."*

⁴ Ma ôpêj hanaq, "Aisê
ka nembathu ôpatu ba bôk
hayalôv yôv? Yani tem êndôk
talêbô kapô ba nembathu
esak lonjbô e? Ma mi!"

⁵ *Ma Yisu hanaq viyanj
nena, "Yanaq avanôj biñ
êndêj môlô. Ôpatu ba
Wapômbêj hathik hathak
ñaq lôk Lovak Mathenj hatôm
evathu hathak lonjbô, ôpêj
iyom intu tem imbitak êyô
Wapômbêj anêj lonj lôklinyak
kapô.

⁶ *Avômalô pik ibitak
hathak lami ibi i vê. Ma
Wapômbêj anêj avômalô
ibitak hathak Lovak Mathenj
habi i vê.

⁷ Ma aisê ka hoson hathak
abô êntêk ba yahanaq hadêj

o nena 'nimbi o vê esak loñbô.'

⁸ Lovak da hathak hayuv hatôm anêj lahavinj ma holanjô anêj diñdiñ iyom. Ma dontom hôthôj nena halêm anêj êsê ba hi êsê. Ma ñê takatu ba Lovak Mathenj havathu i ma aej iyom."

⁹ Ma ôpêj hananj hik liñ hathak loñbô, "Nôm takêj tem imbitak aisê?"

¹⁰ Ma Yisu hananj, "Ai! O Islael iniñ kêdôjwaga bêj ma hôthôj nôm êntêk paliñ, e?"

¹¹⁻¹³ Ya Anyô Anêj Nakaduñ iyom intu yahatak malak leñ ba yahalêm. Ma anyôla miñ bôk hi loñ êj ba hale halêm hathak loñbô ami. Yananj avanôj biñ êndêj mólô. Yêlô anañ hathak nôm takatu ba bôk ayala. Ma anañ bêj hathak nôm takatu ba bôk ayê. Ma mólô miñ olañjô yêlôaniñ abô ami. Lék yahananj abô doho hathak nômkama pik ek oyala Wapômbêj anêj auk. Ma mólô miñ ôêvhavinj ami. Ba intu nômkama malak leñ tem miñ nônêmimbiñ aej ami.

¹⁴* Sêbôk ma avômalô Islael êmô loñ thiliñ ma umya bêj anôj ethanj i. Èj ma Mose hathôkwêj umya dahô te hathak kôm ba hêv liñ hamij leñ ek avômalô nêgê ba nimbitak mavi. Wapômbêj anêj lahavinj ba tem nêsôkwêj ya Anyô Anêj Nakaduñ ba nônêm liñ aej iyom

¹⁵* ek avômalô takatu ba êvhaviñ tem neja lôkmala anôj atu ba nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj.

¹⁶* "Wapômbêj lahavinj avômalô pik bêj anôj ba intu hêv Nakaduñ dontom êj halêm ek ôpatu ba hêvhavinj tem enja lôkmala anôj atu ba êmô êtôm wak nômbêj intu sapêj. Ma tem miñ ema ami.

¹⁷* Wapômbêj hêv Nakaduñ halêm pik ek nêm avômalô bulubinj. Ma miñ hêv ek indum abô ek injik avômalô vônô ami.

¹⁸* Ôpatu ba hêvhavinj Nakaduñ êj ma Wapômbêj miñ hathak hadum abô ek injik yani vônô ami. Ma ôpatu ba miñ hêvhavinj Nakaduñ dontom êj ami ma ôpêj lêk hama yôv ek malê nena Wapômbêj bôk hadum abô hathak yani yôv.

¹⁹* Wapômbêj hadum abô hathak avômalô pik aêntêk. Deda bôk halêm pik yôv. Ma avômalô idum kambom lo-maloma ba intu leñihavinj momanjiniñ ma êdô deda êj.

²⁰ Deda tem injik avômalô iniñ kambom thô ma tem thêlô mama ba intu ñê kambom ethak êpôlik ba miñ ibitak êyô deda kapô ami.

²¹ Ma dontom ôpatu ba halanjô Wapômbêj anêj abô nena avanôj, yani êj ma hatôm hamij deda ba avômalô sapêj êyê anêj ku takatu ba hadum ma Wapômbêj da hêv yani sa."

* **3:14:** Nam 21:9; Jon 8:28; 12:32

Lom 5:8; 8:32; 1Jon 4:9-10

* **3:15:** Jon 20:31

* **3:17:** Luk 19:10

* **3:16:** Jon 3:36; 10:28;

* **3:18:** Jon 5:24

* **3:19:** Jon 1:5,9; 8:12

*Jon anyô hathik ɳaŋ hik
Yisu anêŋ ku thô*

22 *Yôv ma Yisu lôk anêŋ nê ku i Judia anêŋ loŋ kamuŋ ma hamô haviŋ anêŋ nê ku wak doho. Ma thêlô ithik avômalô halôk ɳaŋ.

23-24 Ainon hêk habobo Salim. Loŋ êŋ ma ɳaŋ bêŋ anôŋ hêk ba avômalô ibi thêthô i loŋ êŋ. Jon miŋ hamô koladôŋ ami denaŋ, ba intu hamô loŋ êŋ ek isik thêlô.

25 Ma anêŋ nê ku lôk anyô Islael te êkôki hathak auk nimbitak mabuŋ ênjkê Wapômbêŋ ma.

26 Êŋ ma nê ku i hadêŋ Jon ma enaŋ, “Kêdôŋwaga! Ôpatu sêbôk ba hamô haviŋ o hamô Jolodan vi ba honaŋ abô bêŋ anôŋ hathak yani. Ondaŋô! Ôpêŋ lêk hathik avômalô halôk ɳaŋ ba avômalô sapêŋ i hadêŋ yani!”

27 Ma Jon honaŋ, “Wapômbêŋ da anêŋ lahavinj ba nômlate habitak aêŋ hadêŋ anyô te ma yôv.

28 *Môlôda bôk olanjô abô atu ba yahanaŋ. Ya ma ôpatu ba Wapômbêŋ hêv hamôŋ ek yanaŋ êndêŋ avômalô nena Mesia tem êlêm. Ya miŋ Mesia ami.”

29 Anyô te hawa avi te, êŋ ma tem enja êtôm yanida anêŋ. Ma dontom yapmalô ma tem êtôm ôpêŋ anêŋ anyô môlô atu ba imiŋ ek embatho yani loŋ. Ba halanjô ôpêŋ anêŋ abô ma tem lamavi

iyom. Ma yada intu hatôm yapmalô êŋ. Ba intu lêk yaleŋmavi bêŋ anôŋ hamô yakapôlôŋ sinj.

30 Wapômbêŋ anêŋ lahavinj ba yani habitak anyô bêŋ, ma yada yahabitak anyô oyan.”

31 * “Ôpêŋ bôk hamô leŋ ba halêm, yani ma bêŋ anôŋ ek avômalô pik sapêŋ. Ôpatu ba hamô pik êntêk, ôpêŋ ma anyô pik ba intu hanan abô hathak nômkama pik iyom. Avanôŋ! Ôpatu ba halêm anêŋ malak leŋ, ôpêŋ ma bêŋ anôŋ ek avômalô pik sapêŋ.

32 *Yani hanan hathak nôm takatu ba yanida bôk hayê lo halanjô bêŋ. Ma avômalô miŋ êvhavinj abô êŋ ami.

33-34 Wapômbêŋ bôk hêv Lovak Matheŋ ba hamô ôpêŋ kapô sinj ba halêm hanan Wapômbêŋ anêŋ abô. Ba intu ôpatu ba hêvhavinj yani ma hik thô nena Wapômbêŋ ma hanan abô avanôŋ iyom.

35 *Lambô lahavinj Nakaduŋ ba hêv nômkama sapêŋ ek eyabinj.

36 *Ôpatu ba hêvhavinj Nakaduŋ lêk hawa lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma ôpatu ba havolij dôm hadêŋ Nakaduŋ ma Wapômbêŋ bôk hadum abô yôv ba ôpêŋ lêk hawa vovaj. Ba intu tem miŋ enja lôkmala ami.”

4

Yisu hanan abô haviŋ avi

* 3:22: Jon 4:1-2 * 3:28: Mat 11:10; Jon 1:20 * 3:31: Jon 8:23 * 3:32: Jon 3:11 * 3:35: Mat 11:27; Jon 5:20 * 3:36: Jon 3:16-18; 1Jon 5:12

Samalia te

¹⁻² *Yisu da miŋ hathak hathik avômalô ami. Avômalô takatu ba leŋiŋhavij nesopa Yisu i hadêŋ anêŋ ɳê ku ek nisik i êndôk ɳaŋ. Ma Palisi elanô nena avômalô bêŋ anôŋ i hadêŋ Yisu ek isik i. Ma Jon anêŋ lêk auviŋna.

³ Yisu halaŋô abô êŋ ma hayê nena Palisi lêk ititin anêŋ ku ba intu hatak Judia ma havôhi Galili.

⁴ Ma loŋôndê atu ba hi Galili ma hi Samalia haviŋ.

⁵ *Êŋ ma yani haveŋ ba hi hayô Samalia iniŋ malak lôŋ te ba elam nena Sika. Loŋ êŋ ma habobo pik sêbôk ba Jekop hêv hadêŋ nakadun Josep.

⁶ Ma Jekop bôk halav ɳaŋ lôv te hamô loŋ êŋ. Yisu haveŋ aleba waklêvôŋ biŋ ma hayô ɳaŋ lôv êŋ ma yani lêk vau ba halôk hamô biŋ.

⁷⁻⁸ Nê ku lêk i malak ek nênêm vuli nôm. Ma avi Samalia te halêm ek enja ɳaŋ. Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avi êŋ, “Naŋ ek yanum.”

⁹ *Avômalô Islael ethak êpôlik ek avômalô Samalia ba intu avi êŋ hanaŋ, “O ma Islael ma ya ma avi Samalia. Ma aisê ka honaŋ nena ɳaŋ êlêm ek unum?”

¹⁰ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avi êŋ, “Hoyala nôm mavi atu ba Wapômbêŋ hêv lôk hoyala ôpatu ba hanaŋ, ‘Naŋ ek yanum’, êŋ ma tem onaj injik

yani liŋ ek nêm ɳaŋ lôkmala êndêŋ o.”

¹¹ Ma avi êŋ hanaŋ hadêŋ yani, “Anyô Bêŋ, lôv êntêk ma daim ba anêm uŋ onja ɳaŋ êsê? Ma ɳaŋ lôkmala êŋ tem onja anêŋ êsê?

¹² *Yêlôaniŋ bumalô Jekop hêv ɳaŋ lôv êntêk hadêŋ yêlô. Ma yanida lôk nali lôk anêŋ bokmaŋkao sapêŋ inum halôk ɳaŋ lôv êntêk. Ma anêm ɳaŋ ma mavi anôŋ ek ɳaŋ êntêk lôk o ma bêŋ ek Jekop e?”

¹³ Ma Yisu hanaŋ, “Naŋ êntêk ba inum ma tem nesakmuniŋ esak loŋbô.

¹⁴ *Ma doŋtom ôpatu ba hanum ɳaŋ atu ba yahêv ma miŋ hatôm esakmuniŋ esak loŋbô ami. Lôk ɳaŋ êŋ ma tem imbitak êtôm ɳaŋ onaj te ênjêk o kapôlôm ba nêm lôkmala anôŋ atu ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.”

¹⁵ Ma avi êŋ hanaŋ hadêŋ Yisu, “Anyô bêŋ, nêm ɳaŋ êŋ êndêŋ ya ek miŋ yasakmuniŋ esak loŋbô ami. Lôk miŋ yalêm loŋ êntêk ek yanja ɳaŋ esak loŋbô ami.”

¹⁶ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Nu ondam vônim êlêm.”

¹⁷ Ma avi êŋ hanaŋ, “Ya anyô mi.”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Lêk honaŋ avanôŋ nena o anyô mi.”

¹⁸ Sêbôk ma vônim baheŋvi. Ba anyô atu ba lêk hômô haviŋ yani ma miŋ vônim ami. Lêk honaŋ abô avanôŋ!”

* **4:1-2:** Jon 3:22 * **4:5:** Stt 33:19; Jos 24:32 * **4:9:** Esr 4:1-5 * **4:10:** Jon 7:37-38; ALK 21:6 * **4:12:** Jon 8:53 * **4:14:** Jon 6:35

19 Ma avi êj hanaŋ hadêj yani, "Anyô bêj, lêk yahayala nena o ma plopet te."

20 *Yêlôaniŋ bumalô ethak êv yen halôk dumlolê êntêk. Ma dontom mólô avômalô Is-lael onaŋ nena Wapômbêj la-havinj alalô nanêm yen êndôk Jelusalem."

21 Ma Yisu hanaŋ, "Livôn! Ondaŋô! Wak te ma tem miŋ mólô nônêm yen ek Wakamik êndôk dumlolê êntêk lo Jelusalem ami.

22 *Mólô avômalô Samalia ma ôthôj ôpatu ba ôev yen hadêj. Ma Wapômbêj hêv anyô Is-lael te ek nêm avômalô bulubinj ba intu yêlô avômalô Is-lael ayala ôpatu ba yêlô êv yen hadêj yani.

23-24 * "Wapômbêj ma lôkmala anêj ôdôj. Ba intu Wapômbêj habôlêm avômalô takatu ba êv yen ek injiki thô nena thêlô bôk ewa Wapômbêj anêj lôkmala anôj yôv. Aej ba avômalô takatu ba êvhavinj Wapômbêj intu nênm yen aej. Ma waklavôj atu ba nôm êj imbitak intu tem imbitak. Ma lêk hayô yôv."

25 Ma avi êj hanaŋ hadêj Yisu, "Yahayala nena Mesia tem êlêm ma tem injik nômkama sapêj thô êndêj alalô." (Ma "Mesia" êj intu elam nena "Kilisi".)

26 *Ma Yisu hanaŋ hadêj yani, "Ôpatu ba hanaŋ abô hadêj o ma yani êj."

* 4:20: Lo 12:5-14; Sng 122:1-5
* 4:23-24: Lom 12:1; 2Ko 3:17; Plp 3:3
6:38 * 4:35: Luk 10:2

27 Enaŋ abô denaŋ ma Yisu anêj njê ku êvô êlêm hathak lonjbô ma êyê Yisu hanaŋ abô havinj avi êj ba esoj kambom. Ma dontom thêlô bônôj ma miŋ enaŋ hik yani liŋ nena, "Lemhavinj malê?" mena "Honaŋ abô havinj avi êntêk eka?"

28 Êj ma avi êj hatak anêj uŋ hawa ŋaŋ hamô ma havôhi malak ôdôj hathak lonjbô. Ma hanaŋ hadêj avômalô nena,

29 "Mólô nôlêm ôŋgô anyô te! Nôm takatu ba bôk yahadum yôv ma yani hayala ba hanaŋ bêj hadêj ya. Betha yani ma Mesia atu la."

30 Avômalô elaqô abô êj ma etak malak ba i hadêj Yisu.

31 Avi Samalia hamô malak denaŋ ma njê ku enaŋ hadêj Yisu nena, "Kêdôŋwaga, noŋgwaŋ nôm."

32 Ma hanaŋ, "Yenaŋ nôm hamô ek yaŋgan ma mólô ôthôj nôm êj palinj."

33 Êj ma njê ku enaŋ hadêj thêlôda nena, "Betha anyôla lêk hêv nôm hadêj yani la?"

34 *Ma Yisu hanaŋ hadêj thêlô, "Yenaŋ nôm êntêk. Tem yasopa Wapômbêj anêj la-havinj ba yandum anêj ku lôkthô atu ba hêv ya ba ya-halêm.

35 *Mólô othak onaŋ, 'Ayôŋ ayova iyom hêk, êj ma tem nôm injik anôj ba alalô naja.' Yanaŋ êndêj mólô! Malemim ekyav ba ôŋgô ku katô! Nôm lêk hik anôj yôv!

* 4:22: 2Kiŋ 17:29-41; Ais 2:3; Lom 9:4-5
* 4:26: Mak 14:61-62 * 4:34: Jon

³⁶ Ôpatu ba halav nôm ma hawa anêj vuli. Yani halav nôm anôj ek nôm sapêj êj neja lôkmala anôj atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj ek anyô havatho nôm lôk anyô halav nôm thai luvi lenijmavi.

³⁷ Aêj ba abô êntêk ma abô avanôj. ‘Anyô yanj habaŋ ku ba havatho ma anyô yanj halav anêj anôj.’

³⁸ Yahêv mólô ba u ek noja nôm êmô ku atu ba miŋ bôk mólô udum ku êj ami. Anyô vi idum ku êj. Ma mólô u olav anôj iyom.”

³⁹ Avômalô Samalia bêj anôj êmô malak êj ba elanô avi êj hanaŋ, “Nôm takatu ba bôk yahadum yôv ma yani hayala ba hanaŋ bêj hadêj ya!” Ba intu thêlô êvhaviŋ Yisu.

⁴⁰ Êj ma nê Samalia takêj êlêm enaŋ hik yani liŋ, “Ômô imbiŋ yêlô wak doho!” Ma yani hamô havinj thêlô hatôm wak ju.

⁴¹ Ma hanaŋ abô havinj i ba intu bêj anôj êvhaviŋ yani.

⁴²* Ma thêlô enaŋ hadêj avi êj nena, “Sêbôk yêlô alanjô anêm abô ba êvhaviŋ. Ma lêk yêlôda alanjô anêj abô ma ayala nena avanôj. Ôpêj ma ôpatu ba tem nêm avômalô pik bulubinj.”

Yisu hadum anyô bêj te nakaduj mavi

⁴³⁻⁴⁵* Wak ju hale ba hi ma hatak lonj êj ma hi Galili. Ma

avômalô Galili doho bôk êmô Jelusalem hadêj waklavôj Hale ba Hi ba intu êyê nôm takatu ba hadum. Aêj ba hayô Galili ma ewa yani thô. Ma dojtom ewa yani thô oyaŋ hathak nêgê nômbithi iyom ba intu hatôm abô atu ba Yisu hanaŋ nena plopet ma athêj mi hêk iniŋ malak ôdôj.

⁴⁶* Hamô Galili vêm ma havôhi Kena lonj atu ba bôk hadum njaŋ ba habitak wainj. Kena ma hamô Galili kapô. Ma anyô bêj te hamô Kapaneam ba namalô hapôm lijinj ba hadum ek ema.

⁴⁷* Ôpêj halanjô nena Yisu bôk hatak Judia ma lêk hamô Galili. Êj ma hi hadêj Yisu ba halanj hadêj yani nena ni indum namalô mavi.

⁴⁸* Aêj ba Yisu hathaŋ yani aêntêk, “Mólô lemhaviŋ yandum lavônij lôk nômbithi lomaloma ek mólô nônêmimbiŋ ya e?”

⁴⁹ Êj ma anyô bêj êj hanaŋ hadêj Yisu, “Anyô bêj, ôlêm kethenj! Yenaŋ okna tem ema!”

⁵⁰* Ma Yisu hanaŋ hadêj yani, “Ondenu! Nalummalo tem êmô lôkmala.”

Yôv ma ôpêj hêvhaviŋ Yisu anêj abô ba hi

⁵¹ ma anêj nê ku êpôm yani ba enaŋ nena, “Nalummalo hamô lôkmala.”

⁵² Êj ma yani hanaŋ hik thêlô liŋ nena wakma alê intu okna êj mavi. Ma enaŋ,

* **4:42:** 1Jon 4:14 * **4:43-45:** Mat 13:57; Jon 2:23 * **4:46:** Jon 2:1-11 * **4:47:** Mat 8:5-6 * **4:48:** Jon 2:18; 1Ko 1:22 * **4:50:** Mat 8:13

“Wakbôk yañsiñ hatôm 1 kilok ma lijiñ êj hatak yani.”

⁵³ Ma lambô lahabi nena wakbôk atu ba hatôm wakma êj ma Yisu hanan̄ hadêj yani nena, “Nalummâlô tem êmô lôkmala.” Ba intu yani lôk anêj avômalô sapêj êvhaviñ.

⁵⁴ *Yisu bôk hatak Judia ba hi Galili ma hadum lavôñij yan êj ek hik thô nena Wapômbêj hêv yani ba halêm.

5

Anyô lijiñ Betesda te

¹ Vêm ma Yisu hi daku Jelusalem ek ênjê avômalô Israel iniñ waklavôñ te.

² Kasuk te hêk Jelusalem ba avômalô Israel elam nena Betesda. Kasuk êj hêk habobo Jelusalem anêj badêj abôlêk atu ba elam nena Sipsip iniñ Unyak Abôlêk. Ba kapo danj êyô êmô bâheñvi hêk loj êj.

³⁻⁴ Ma njê lôk lijiñ hatôm njê maleñiñ pusip lôk njê veniñ kambom ma njê ivuviñ ethak êk kapo danj takêj.*

⁵ Ma anyô te hawa lijiñ havuviñ ba hêk kapo danj êj te hatôm sondabêj 38.

⁶ Yisu hayê ôpêj ma hayala nena lijiñ bôk hamô bô ba hanan̄ hik yani lijiñ, “Lemhaviñ umbitak mavi e?”

⁷ Ma ôpêj hanan̄ viyan̄, “Anyô bêj, kasuk hathak linjaliñ ma anyôla miñ hamô ek nêm ya sa ami. Yahadum

ek yandôk êmôñ ma donjom anyô vi êlôk êmôñ ek ya.”

⁸ *Êj ma Yisu hanan̄ hadêj yani, “Umbiyô umiñ! Ma onja anêm yêm ba nu!”

⁹ Kethej oyan̄ ma yani habitak mavi ba hawa anêj yêm ba hi.

Wak êj ma Sabat.

¹⁰ *Ba intu Islael iniñ njê bêjbehêj enañ hadêj anyô havuviñ atu ba lêk habitak mavi nena, “Lêk ma Sabat! Abô balabuñ hatip ek miñ onja yêm ba ombeñ ami.”

¹¹ Ma ôpêj hanan̄ viyan̄, “Ôpatu ba hadum ya mavi hanan̄ nena, ‘Onja anêm yêm ba nu.’”

¹² Ma thêlô enañ hik yani lijiñ, “Opalê intu hanan̄ nena onja anêm yêm ba nu?”

¹³ Avômalô bêj anôj êmô lonj êj ba Yisu hêv i vê menajna ba hi. Ba intu ôpêj hathôj nena opalê.

¹⁴ Yôv ma Yisu habitak hayô unyak mathen̄ anêj pilklevôj ma hayê ôpêj hamô ma hanan̄, “Ondañô. O lêk mavi hathak lonjbô ba otak anêm kambom. Yakô malainj bêj yan̄ tem êpôm o.”

¹⁵ Êj ma ôpêj hi hanan̄ hadêj Israel iniñ njê bêjbehêj, “Yisu ma ôpatu ba hadum ya mavi.”

¹⁶ Yisu hadum nôm takêj hadêj Sabat. Ba intu Islael iniñ njê bêjbehêj ethan̄ yani.

* **4:54:** Jon 2:11 * **5:3-4:** Nê lôkauñ vi enañ nena abô doho atu ba Jon hato ma hêk denañ. Abô êj ma aëntêk: Nê lijiñ takatu ba êk balê ek eyabin̄ Anyô Bêj anêj anela te halôk ba hadum kasuk êj linjaliñ. Ma ôpatu ba halôk kasuk kapô hamôñ tem imbitak mavi. * **5:8:** Mat 9:6 * **5:10:** Neh 13:19; Jer 17:21

17 Ma Yisu hanaŋ, "Wakamik hathak hadum ku wak nômbêŋ intu sapêŋ ba hadum ku takêŋ denaŋ. Ba intu ya tem yandum ku aêŋ iyom."

18 *Islael iniŋ ñê bêŋbêŋ elanô abô êŋ ma êyê nena Yisu lêk habuliŋ abô balabuŋ hathak Sabat ba hadum ku. Ma halam Wapômbêŋ nena Lambô ma yanida hadum i hatôm Wapômbêŋ. Ba intu leŋinjmaniŋ kambom ba êbôlêm auk ek nijik yani vônô.

Yisu ma Wapômbêŋ Nakaduŋ

19 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ñê bêŋbêŋ, "Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ mólô. Ya ma Nakaduŋ. Ma malê atu ba Lambô hadum ma tem Nakaduŋ indum aêŋ iyom. Ya miŋ hatôm yandum nômlate êtôm yenaŋ auk ami. Aêŋ ba nômkama sapêŋ atu ba yahayê Wakamik hadum ma tem yasopa.

20 Wakamik lahavinj ya anêŋ Nakaduŋ ba hik nômkama takatu ba yani hadum thô hadêŋ ya. Aêŋ ba Nakaduŋ hatôm indum nôm takatu ba Lambô hadum. Ma tem injik ku mavi bêŋ anôŋ thô êndêŋ Nakaduŋ ba indum mólô nosoŋ kambom ek ku yanj sêbôk.

21 Wakamik hathak hik ñê ñama liŋ ba hêv lôkmala hadêŋ i. Ma aêŋ iyom ma ya Nakaduŋ tem yanêm lôkmala

êndêŋ avômalô êtôm yada yaleŋhavij.

22 *Ma wakamik hatak ku nedanô avômalô iniŋ abô halôk yabaheŋ. Ma yanida miŋ hadum ku êŋ ami. Aêŋ ba lôkmala atu ba Wakamik hêv ma tem yanêm aêŋ iyom

23 *ek avômalô takatu ba elovak Nakaduŋ vibiŋ intu elovak Lambô aêŋ iyom. Ma ñê takatu ba êpôlik ek ya intu êpôlik ek Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm.

24 * "Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ mólô. Ôpatu ba halanô yenaŋ abô ba hêvhavij Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm ma lêk hawa lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ yôv. Ma Wapômbêŋ tem miŋ indum abô ek yani ba ema ami. Yani bôk hatak ñama yôv ba lêk hamô lôkmala anôŋ.

25 Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ mólô. Avômalô ñama tem nedanô ya Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ anêŋ abô. Ma avômalô takatu ba esopa ma tem nêmô lôkmala. Wak te ma nôm takêŋ tem imbitak. Ma wak êŋ lêk hayô yôv.

26 "Wakamik ida hamô lôkmala ba hadum ba ya Nakaduŋ yahamô lôkmala aêŋ iyom. Ba intu hatôm yanêm lôkmala êŋ êndêŋ avômalô.

27 Ma ya ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu. Aêŋ ba hatak ya ek yandum ku yandaŋô avômalô iniŋ abô.

28 "Mólô miŋ nosoŋ esak

* 5:18: Mat 26:4; Jon 7:1; 10:30

* 5:23: Plp 2:10-11; 1Jon 2:23

* 5:19: Jon 5:30

* 5:22: Jon 5:27; Ap 10:42

* 5:24: Jon 3:15-18

yenaŋ abô êntêk ami. Wak te am ka tem ñê ñama nedanjô ya Nakadunj yaleŋselo

²⁹ *ba nimbiyô esak lonjbô. Ma thêlô takatu ba bôk idum mavi ma tem nêmô lôkmala. Ma vi atu ba bôk idum kam-bom ma tem nêpôm abô ba nema.

³⁰ *Yada miŋ hatôm yandum nômlate êtôm yada yenaŋ auk ami. Yahasopa Wakamik anêŋ auk atu ek yandanjô avômalô iniŋ abô ek yanêm lôkmala mena ñama êndêŋ i la. Yahasopa Wakamik anêŋ lahavinj, ôpatu ba hêv ya ba yahalêm. Ma yada miŋ yahasopa yenaŋ yaleŋhavinj ami. Ba intu yenaŋ abô yahadum ma thêthônj.

Anyô vi evatho Yisu anêŋ abô loŋ

³¹ “Yahavatho yenaŋ abô loŋ êŋ ma tem miŋ avômalô nêñemimbij ya ami.

³² Ma doŋtom anyô yaŋ bôk havatho yenaŋ abô loŋ yôv. Ma yahayala nena anêŋ abô atu ba hanaj hathak ya ma avanôŋ.

³³ “Sêbôk ma môlô onaj hik Jon liŋ hathak ya ba yani bôk hanaj abô avanôŋ.

³⁴ Ma anyô pik te hatôm em-batho yenaŋ abô loŋ e? Yahanaŋ hathak Jon anêŋ abô êŋ ek môlô noja bulubinj.

³⁵ Jon ma hatôm atum lam atu ba êtôm ba hêv deda. Ma môlô othak ôlêlêk am hathak

anêŋ deda êŋ sawa bidon iyom.

³⁶ * “Ma doŋtom yahadum ku takatu ba Wakamik hêv hadêŋ ya ba intu hik thô nena Wakamik hêv ya ba yahalêm. Ba ku êŋ ma hamôŋ ek Jon anêŋ abô.

³⁷⁻³⁸ *Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu hik ya thô. Ma môlô miŋ ôêvhavinj ya ami. Aêŋ ba môlô miŋ bôk olaŋô Wakamik laselo lôk ôyê yani thohavloma ami ma anêŋ abô miŋ hêk havinj môlô ami aêŋ iyom.

³⁹ *Môlô othak utitiŋ Wapômbêŋ anêŋ kapyâ ba osoŋ nena tem nêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ môlô. Abô êŋ ma hik ya thô,

⁴⁰ ma doŋtom môlô ôdô nosopa ya ek noja lôkmala anôŋ êŋ.

⁴¹ “Ya miŋ yahanaŋ abô êŋ ek avômalô nebam ya ami.

⁴² Ma doŋtom yahayala môlô! Môlô miŋ lemimhavinj Wapômbêŋ ami.

⁴³ Wakamik hêv ya ba yahalêm ek yanaŋ anêŋ abô bêŋ. Ma môlô ôpôlik hathak ya. Ma doŋtom anyô te halêm ba hanaj yanida anêŋ abô, êŋ ma môlô othak owa yani thô!

⁴⁴ Môlô othak ôêv athêŋ lôkmanginj hadêŋ ôpatu ba lahavinj môlô. Ma doŋtom miŋ môlô malemkilik hathak Wapômbêŋ doŋtom atu anêŋ lamavi ami. Êŋ ma tem nôñemimbij aisê?

* **5:29:** Dan 12:2; Mat 16:27; Ap 24:15

14:11 * **5:37-38:** Mat 3:17; Jon 5:32; 8:18

* **5:30:** Jon 5:19; 6:38 * **5:36:** Jon 3:2;

* **5:39:** Luk 24:27

⁴⁵ “Môlô othak ôêv malem hadêj Mose. Ma dontom tem enaŋ môlô bêj. Ba intu miŋ môlô lemimimbi nena tem yanaŋ môlô bêj iminj Wakamik ma ami. Mi anôj!

⁴⁶ *Mose bôk hato abô hathak ya yôv. Aêj ba môlô ôêvhaviŋ Mose anêj abô, êj ma tem nônêmimbiŋ ya imbinj.

⁴⁷ Ma dontom môlô miŋ ôêvhaviŋ abô atu ba yani hato ami. Ba intu môlô miŋ ôêvhaviŋ yenaŋ abô havinj ami.”

6

Yisu havakôj anyô hatôm 5,000

(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17)

¹ Yôv ma Yisu hi kasuk-thôm Galili anêj dan vi. Kasuk êj anêj athêj yaŋ nena Taibelias.

² Ma avômalô bêj anôj bôk êyê lavôŋij takatu ba hadum hathak avômalô lijiŋ ba intu esopa yani.

³ Yisu hathak dum ba hi ma halôk hamô biŋ haviŋ anêj njê ku.

⁴ Avômalô Islael iniŋ waklavôŋ elam nena Hale ba Hi habobo.

⁵ Ma Yisu hayê avômalô bêj anôj êlêm ma hanaŋ hadêj Pilip, “Alalô nanêm vuli polom embenj êsê ek nabakôj avômalô takéntêk?”

⁶ Yani hayala nôm atu ba tem yani indum ba intu hanaŋ ek eyala Pilip anêj auk iyom.

* **5:46:** Ap 3:22 * **6:14:** Lo 18:15,18

⁷ Ma Pilip hanaŋ viyanj, “Alalô nandum ku êtôm ayôj bahenjvi ba lahavulô la anêj vuli ma miŋ hatôm nanêm polom vuli ek avômalô tomtom nejaŋ dokte dokte ami!”

⁸ Èj ma njê ku te anêj athêj nena Andulu, Saimon Pita anêj yaŋ molok, hanaŋ nena,

⁹ “Nônjô okna êntêk anêj polom bali yaônena bahenjvi lôk alim yaôna lokwanju. Ba nôm êj hatôm avômalô nômbêj êntêk e?”

¹⁰ Ma Yisu hanaŋ, “Nonaj êndêj avômalô ek nêndôk nêmô biŋ.” Kamuŋ bêj anôj hamô loŋ êj ba anyô sapêj êlôk êmô. Thêlô hatôm 5,000.

¹¹ Èj ma Yisu hawa polom ma haterj mek ba havani hatôm thêlônij leŋinjaviŋ vêm ma hadum aej hathak alim ju atu haviŋ.

¹² Thêlô eyaŋ ba leŋinjivak ma Yisu hanaŋ hadêj anêj njê ku nena, “Môlô nusup nôm wata sapêj esak dontom ma miŋ nômbi ni ami.”

¹³ Èj ma isup polom wata ba etak halôk vak sam hatôm laumiŋ ba lahavuju.

¹⁴ *Ma avômalô êyê lavôŋij ej ba enaj, “Avanôj! Sêbôk ma enaj nena plopet te tem êlêm. Ma êntêk lêk halêm yôv.”

¹⁵ *Èj ma idum ek nebalonj yani ek imbitak êtôm iniŋ kinj. Ma hayala iniŋ auk ej, ba intu hatak loŋ ej ma havôhi dum atu hathak loŋbô.

* **6:15:** Jon 18:36

*Yisu haveŋ̊ kasukthôm
anêŋ̊ dômlê
(Mat 14:22-33; Mak 6:45-
52)*

¹⁶ Yaŋsinj ma anêŋ̊ ñê ku i tamu kasukthôm anêŋ̊ danj.

¹⁷ Bôlôvôŋ̊ ma miŋ̊ Yisu hayô ek thêlô ami. Ma thêlô iyom ethak yeŋ̊ ba i tuvulu Kapaneam.

¹⁸ Ma lovak bêŋ̊ te hayuv ba kasuk hik bêŋ̊.

¹⁹ Thêlô ivusinj yeŋ̊ ba i hatôm 6 kilomita la. Ma êyê Yisu haveŋ̊ kasukthôm anêŋ̊ dômlê ba halêm habobo yeŋ̊ ba hadum thêlô êkô kambom.

²⁰ Ma Yisu hanaŋ̊ hadêŋ̊ thêlô nena, "Yada êntêk! Miŋ̊ nôkô ami."

²¹ Èŋ̊ ma thêlô leŋ̊iŋ̊mavi ba êlôk ek yani ni yeŋ̊ kapô. Ma kasana ma yeŋ̊ hi hathak liŋ̊daŋ̊.

²² Haviyô hayaŋ̊ ma avômalô takatu ba êmô kasukthôm anêŋ̊ danj vi tuvulu eyala nena wakbôk ma yeŋ̊ doŋtom iyom hamô ba ñê ku iyom ethak yeŋ̊ èŋ̊ ba i. Ma Yisu miŋ̊ hathak yeŋ̊ èŋ̊ havinj anêŋ̊ ñê ku ba hi ami ma mi.

²³ Èŋ̊ ma avômalô Taibelias iniŋ̊ yeŋ̊ doho êlêm ebobo lonj atu ba Anyô Bêŋ̊ hava polom liŋ̊ halôk ba thêlô eyaŋ̊.

²⁴ Ma avômalô êyê nena Yisu lôk anêŋ̊ ñê ku miŋ̊ êmô ami. Èŋ̊ ma thêlô ethak yeŋ̊ ba i Kapaneam ek nêmbôlêm Yisu.

Yisu ma polom lôkmala

* **6:27:** Jon 6:48-58 * **6:29:** 1Jon 3:23
Sng 78:24; Mat 16:1; Jon 2:18

²⁵ Avômalô i êpôm Yisu hêk lonj atu ma enaŋ̊, "Kêdôŋ̊waga, anjê te intu hôlêm lonj êntêk?"

²⁶ Ma Yisu hanaŋ̊ nena, "Yanaŋ̊ avanôŋ̊ biŋ̊ êndêŋ̊ môlô. Môlô bôk oanj polom aleba lemimviyak. Ba intu môlô ôbôlêm ya. Ma lavôŋ̊iŋ̊ ma môlô bôk ôyê ma doŋtom ôthôŋ̊ palinj denaŋ̊.

²⁷ *Nundum ku ek noja nôm atu ba tem nêm lôkmala ba nêmô êtôm wak nômbêŋ̊ intu sapêŋ̊. Wakamik Wapômbêŋ̊ bôk havak sêk hayô hêk ya Anyô Anêŋ̊ Nakadunj ba tem nêm lôkmala êŋ̊ êndêŋ̊ môlô. Ma miŋ̊ malemkilik esak nôm atu ba tem epalê ami!"

²⁸ Èŋ̊ ma thêlô enaŋ̊, "Wapômbêŋ̊ lahavijŋ̊ yêlô nandum ku malê?"

²⁹ *Ma Yisu hanaŋ̊, "Wapômbêŋ̊ anêŋ̊ ku nena nônêmimbij ôpatu ba yani hêv ba halêm."

³⁰⁻³¹ *Èŋ̊ ma thêlô enaŋ̊ hik yani liŋ̊, "Undum lavôŋ̊iŋ̊ te ek yêlô nagê ma tem nanêmimbij anêm abô. Mose bôk hêv mana hadêŋ̊ yêlôaniŋ̊ bumalô ba eyanj hamô lonj thiliv ba eto aêntêk, 'Yani hêv polom anêŋ̊ malak leŋ̊ hadêŋ̊ avômalô ba eyanj.' *Etak Ijip 16:4* Ma o, tem undum lavôŋ̊iŋ̊ alê yaŋ̊?"

³²⁻³³ Ma Yisu hanaŋ̊, "Yanaŋ̊ avanôŋ̊ biŋ̊ êndêŋ̊ môlô nena Anyô Bêŋ̊ hêv anyô te ba halêm anêŋ̊ malak

* **6:30-31:** Kis 16:14-15; Nam 11:7-9;

leñ ba hêv lôkmala hadêj avômalô hatôm polom anôj. Ba intu Wakamik iyom hêv nôm anôj anêj malak leñ hadêj mólô. Ma miñ Mose hêv ami.”

³⁴ Éj ma thêlô enaŋ, “Anyô Bêj, wak nômbêj intu sapêj ma nêm polom êj êndêj yêlô.”

³⁵ *Éj ma Yisu hanaŋ, “Ya ma polom lôkmala. Ôpatu ba halêm hadêj ya ma tem miñ ema kisi ami. Ma ôpatu ba hêvhaviŋ ya ma tem miñ esak-muniŋ ek inum ñaŋ ami.

³⁶ Ma dontom bôk yahanan hadêj mólô yôv. Mólô lêk ôyê ya ma miñ mólô ôêvhaviŋ ami.

³⁷⁻⁴⁰ *Lék yahalêm anêj malak leñ ek yasopa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm anêj lahavinj. Ma miñ yahalêm ek yasopa yada yenaŋ yalenjhavinj ami. Avômalô takatu ba éyê ya Nakadun ba êvhaviŋ ma tem neja lôkmala anôj atu ba nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj. Ma pik lo leñ anêj daŋ ma tem yançik thêlô liŋ. Éntek ma Wakamik anêj lahavinj. Ba intu miñ hatôm yatak avômalô takatu ba Wakamik hêv hadêj ya te ami. Milôk. Pik lo leñ anêj daŋ ma tem yançik thêlô liŋ. Éntek ma yani atu ba hêv ya ba yahalêm anêj lahavinj. Ba intu avômalô takatu ba Wakamik hêv hadêj ya ma tem nêlêm êndêj ya. Ma opalê atu ba halêm hadêj ya ma

tem miñ yandupuniŋ yani ami.”

⁴¹ Avômalô Isael elaqô Yisu anêj abô êj “Ya ma nôm atu ba halôk anêj malak leñ ba halêm.” Éj ma enaŋ abô munuŋmunuŋ

⁴² *nena, “Anyô êntek ma Yisu, Josep anêj nakadun! Ma alalô ayala talêbô lo lambô! Ma aisê ka hanaŋ nena halôk anêj malak leñ ba halêm?”

⁴³ Ma Yisu hanaŋ, “Môlô bônôj!

⁴⁴ *Wakamik hêv ya ba yahalêm ba ôpatu ba halom hadêj ya iyom intu tem enja lôklokwaŋ ek êlêm êndêj ya. Ma pik lo leñ anêj daŋ ma tem yançik avômalô takêj liŋ nimbiyô esak loŋbô.

⁴⁵ Plopet te bôk hato abô halôk kapya aëntek, “Wapômbêj tem nêm auk êndêj avômalô sapêj.”
Aisaia 54:13

Avômalô takatu ba elaqô Wakamik anêj abô ba ewa auk, thêlô tem nêlêm ek ya.

⁴⁶ *Anyô te miñ bôk hayê Wakamik ami. Ôpatu ba hamô haviŋ Anyô Bêj ba halêm iyom intu hayê.

⁴⁷ *Yanaŋ avanôj biŋ êndêj mólô. Anyô hêvhaviŋ ya ma lêk hawa lôkmala anôj atu ba êmô êtôm wak nômbêj intu sapêj yôv.

⁴⁸ *Ya ma polom lôkmala.

⁴⁹ Môlônim bumalô takatu ba eyaŋ mana hamô loŋ thiliŋ bôk ema yôv.

* **6:35:** Jon 4:14 * **6:37-40:** Jon 10:28-29; 17:12 * **6:42:** Mat 13:55 * **6:44:**
Jon 6:65 * **6:46:** Jon 1:18 * **6:47:** Jon 3:15-16 * **6:48:** Jon 6:32,58

50 Ma polom atu ba halêm anêj malak lej ba avômalô eyan tem miñ nema ami.

51 Yada intu polom lôkmala ba yahalêm anêj malak lej. Anyô te hayañ, êj ma tem êmô lôkmala êtôm wak nômbêj intu sapêj. Polom êj ma yenañ vathiap ek yanêm ek avômalô pik neja lôkmala.”

52 Ma avômalô Islael elanô abô êj ma kapôlônij ñôñô ba enañ nena, “Anyô êntêk hatôm nêm anêj vathiap êndêj alalô ba aŋgañ aisê?”

53 Ma Yisu hanaj, “Yanañ avanôj biñ êndêj môlô. Môlô miñ oañ ya Anyô Anêj Nakaduj atu anêj vathiap lôk unum anêj thalalej ami, ma tem miñ noja lôkmala ami.

54-55 Yenañ vathiap ma nôm anôj biñ ek nejañ, ma yenañ thalalej ma nôm anôj biñ ek ninum. Ba intu anyô hayañ yenañ vathiap lôk hanum yenañ thalalej ma yani hawa lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj. Ma pik lo lej anêj dan ma tem yançik yani liñ.

56 Ôpatu ba hayañ yenañ vathiap lôk hanum yenañ thalalej intu hamô havinj ya ma yahamô havinj yani.

57 *Wakamik ida hamô lôkmala ba hêv ya ba yahalêm ba intu yada yahamô lôkmala aej iyom. Aej ba ôpatu ba hayañ ya ma tem êmô lôkmala aej iyom.

58 Êntêk ma polom atu ba lêk halêm anêj malak lej. Sêbôk ma bumalô eyan mana

ba bôk ema ba mi. Ma ôpatu ba hayañ polom êj, ma tem enja lôkmala anôj atu ba êmô êtôm wak nômbêj intu sapêj.”

59 Yisu hamô unyak yej anêj Kapaneam ma hadôj avômalô hathak auk takêj.

Yisu anêj ñê ku doho êdô yani

60 Avômalô takatu ba esopa Yisu elanô abô takêj ma bêj anôj êpôlik ba enañ, “Abô êntêk ma abôma ba opalê hatôm endaŋô?”

61 Yisu hayala nena thêlô enañ abô munuñmunuñ hathak abô atu. Êj ma hanaj, “Abô êntêk habulinj môlô e?”

62 Ma môlô ôyê ya Anyô Anêj Nakaduj atu havôhi daku loj sêbôk atu ba yani hamô, êj ma tem môlô lemimimbi aisê?

63 Lovak Mathej da hêv lôkmala hadêj avômalô. Ma avômalô pik miñ êtôm ami. Abô takatu ba yahanañ hadêj môlô ma ida hamô lôkmala ba halêm anêj Lovak Mathej ba hêv lôkmala êj hadêj môlô.

64-65 *Ma dojtom môlô doho miñ ôêvhavij ami. Ba intu bôk yahanañ hadêj môlô nena ôpatu ba Wakamik halom hadêj ya iyom intu tem enja lôklokwañ ek êlêm êndêj ya.”

Aej ba môj anôj ma Yisu hadôj avômalô ba hayala ñê takatu ba miñ êvhavij ami.

* 6:57: 1Jon 3:24 * 6:64-65: Jon 6:44; 13:11

Ma hayala ôpatu ba tem enaŋ
yani bêŋ aêŋ iyom.

⁶⁶ Êŋ ma avômalô bêŋ
anôŋ elanjô abô êŋ ma êpôlik
hathak yani ba miŋ esopa
yani hathak loŋbô ami.

⁶⁷ Yisu hanaŋ hik ñê ku lau-
miŋ ba lahavuju takatu liŋ,
“Ma mólô lemimhaviŋ unu
imbiŋ e?”

⁶⁸* Ma Saimon Pita hanaŋ
viyan, “Anyô Bêŋ, yêlô ana
êndêŋ opalê am? Anêm abô
iyom intu hêv lôkmala atu ba
tem nêmô êtôm wak nômbêŋ
intu sapêŋ.

⁶⁹ Ma yêlô êvhaviŋ ba ayala
katô nena o ma Wapômbêŋ
anêŋ Anyô Mathei.”

⁷⁰ Ma Yisu hanaŋ, “Bôk
yahatak mólô laumiŋ ba
lahavuju ek numbitak yenaŋ
ñê ku. Ma donjtom mólônim
anyô te ma ñgôk.”

⁷¹ Yani hanaŋ hathak
Judas, Saimon Iskaliot anêŋ
nakaduŋ. Yani ma ñê ku
laumiŋ ba lahavuju takatu te
ma donjtom wak te am ka tem
yani enaŋ Yisu bêŋ.

7

*Yisu hayê waklavôŋ bêŋ
halôk Jelusalem*

¹* Vêm ma Islael iniŋ ñê
bêŋbêŋ idum ek nijik Yisu
vônô. Ba intu hadô ek ni Judia
ma hi haveŋ Galili lôbôlôbô
iyom.

²* Ma avômalô Islael iniŋ
waklavôŋ te habobo ba elam
nena Elav Unyak Alôkŋauŋ.

³ Êŋ ma Yisu anêŋ iviyan ibi
yani liliŋ ba enaŋ, “Waklavôŋ
Elav Unyak Alôkŋauŋ lêk
hayô ba otak loŋ êntêk ma nu
Judia ek anêm avômalô takatu
ba esopa o tem nêgê lavôŋinj
takatu ba hathak hudum.

⁴ Lemhaviŋ avômalô sapêŋ
neyala o, êŋ ma miŋ umbuŋ
o ami. Bôk huik o thô yôv
ba intu nu yainj ek avômalô
sapêŋ neyala o!”

⁵* Yisu anêŋ iviyan miŋ
êvhaviŋ yani ami ba intu enaŋ
aêŋ.

⁶ Ma Yisu hanaŋ viyan,
“Yenaj waklavôŋ yana
Jelusalem ma mi denaŋ. Ma
mólô ma wak sapêŋ ma mavi.

⁷ Avômalô pik miŋ hatôm
nêpôlik ek mólô ami. Ma
yahik avômalô pik iniŋ kam-
bom thô ba intu êpôlik hathak
ya.

⁸ Môlô nu ôŋgô waklavôŋ
atu. Ma yenaj waklavôŋ
yana Jelusalem miŋ lêk hayô
ami denaŋ ba intu tem miŋ
yana daku ami.”

⁹ Êŋ ma hamô Galili.

¹⁰ Aêŋ ba anêŋ iviyan êmôŋ
ba i ek nêgê waklavôŋ êŋ. Ma
yani haveŋ i yam ma donjtom
miŋ hik i thô ami.

¹¹ Ma Islael iniŋ ñê bêŋbêŋ
takatu ba êyê waklavôŋ êmô
Jelusalem êbôlêm Yisu ba
enaŋ, “Anyô êntêk hamô êsê?”

¹² Ma avômalô nômbêŋ êŋ
enaŋ abô thikuthik bêŋ anôŋ
hadêŋ i hathak yani. Vi enaŋ,
“Yani anyô mavi anôŋ.” Ma
vi enaŋ, “Mi. Yani hasau
avômalô.”

13 Ma avômalô êkô ek iniŋ
nê bêjbêj ba intu miŋ imiŋ
piklêvôŋ ek nenaŋ iniŋ auk
bêj ami.

14 Waklavôŋ Elav Unyak Alôkjaŋ anêŋ wak te
malêvôŋ hayô. Ma Yisu hi
unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ
ba hêv auk hadêŋ avômalô.

15 *Islael iniŋ nê bêjbêj
elaŋô Yisu anêŋ abô êŋ ma
esoj kambom ba enaŋ, "Aisê
ka ôpêntêk hawa auk hathak
alalôaniŋ abô balabuŋ?
Kêdôŋwaga te miŋ hadôŋ yani
ami."

16 *Ma Yisu hanaŋ viyaŋ,
"Auk atu ba yahêv hadêŋ
môlô halêm anêŋ ôpatu ba hêv
ya ba yahalêm ma miŋ yada
yenaŋ auk ami.

17 Ôpatu ba hadum ek
esopa Wapômbêŋ anêŋ la-
havinj, yani tem eyala nena
yenaŋ auk êŋ halêm anêŋ
Wapômbêŋ mena halêm anêŋ
yada yenaŋ auk iyom.

18 *Ôpatu ba habam yanida
hadum aêŋ ek enja athêŋ
lôkmaŋgiŋ. Ma doŋtom ôpatu
ba hadum ku ek avômalô
nebam anyô atu ba hêv yani
ba halêm, ôpêŋ ma hanaŋ
abô avanôŋ. Ma miŋ hasau
avômalô ami.

19 *Mose bôk hêv abô bal-
abuŋ hadêŋ môlô yôv. Ma
doŋtom môlônim anyô te miŋ
hasopa abô balabuŋ takêŋ
ami! Ma môlô udum ek
uŋgwik ya vônô eka?"

20 *Ma avômalô enaŋ viyaŋ,

"Ngôk hamô havinj o. Opalê te
hadum ek injik o vônô?"

21 Ma Yisu hanaŋ, "Bôk ya-
hadum ku te hadêŋ Sabat
nena yahadum anyô havuvij
atu mavi. Êŋ ma hadum ba
môlô osoj kambom!

22 *Odaŋô! Môlô osoj
nena Mose hêv abô balabuŋ
neŋgothe anyô kupik hadêŋ
môlô. Ma doŋtom mi. Bumalô
da êv. Ba intu ku êŋ habitak
hadêŋ Sabat ma môlô othak
osopa aêŋ iyom.

23 *Abô balabuŋ neŋgothe
kupik ma bêŋ ek abô balabuŋ
Sabat. Ba intu môlô oŋgothe
okna kupik hadêŋ Sabat ek
môlô miŋ numbuliŋ Mose
anêŋ abô balabuŋ atu ami.
Ma nindum anyô mavi ma
bêŋ ek neŋgothe kupik! Aêŋ
ba yahatôm yandum anyô
te liŋkupik lôkthô mavi êndêŋ
Sabat. Ma môlô lemimmanij
eka?

24 Noja auk thêthôŋ esak ku
lo loŋ vêmam. Ma miŋ ôŋgô
iyom ma nundum abô esak
ami."

*Avômalô idum ek neyala
nena Yisu ma opalê*

25 Êŋ ma avômalô Jelusalem
doho enaŋ, "Ôpêntêk intu ba
nê bêjbêj idum ek nijik vônô,
e?"

26 Ôŋgô, yani hanaŋ abô
hamiŋ piklêvôŋ ma nê bêjbêj
êyê iyom. Yakô ek thêlô
neyala nena ôpêŋ ma Mesia
la.

* 7:15: Mat 13:54; Luk 2:47 * 7:16: Jon 12:49; 14:10 * 7:18: Jon 8:50 * 7:19:

Ap 7:53; Lom 2:21-24 * 7:20: Jon 8:48; 10:20 * 7:22: Stt 17:9-13; Wkp 12:3

* 7:23: Jon 5:8-10,16 * 7:27: Jon 7:41; 9:29

27 *Ma doñtom ôpêntêk ma ayala anêj malak ôdôj. Ma Mesia atu halêm ma tem miñ nayala anêj malak ôdôj ami.”

28 *Yisu hamiñ unyak mathenj anêj piklêvôj ma halanô thêlônij abô. Èj ma halam, “Môlô oyala ya lôk yenaj malak ôdôj e? Ôpatu ba hêv ya ba yahalêm ma Wapômbêj anôj atu ba môlô ôthôj yani palinj ba miñ yahalêm hatôm yadanañ auk ami.

29 Yahalêm anêj yani atu ba hêv ya ba yahalêm. Ba intu yadayahayala yani.”

30 *Thêlô elanô abô êj ba idum ek nebalonj yani ma doñtom anêj waklavôj miñ hayô ami denaj. Ba intu miñ hatôm anyôla embalonj yani ami.

31 Avômalô nômbêj atu ba êmô ma êyê. Bêj anôj ma êvhavinj yani ba enaj thikuthik, “Anyôla tem miñ embej yam ba indum lavônj bêj anôj êmôj ek ôpêntêk ami. Yakô yani ma Mesia atu la.”

32 Nê Palisi elanô thêlônij abô. Èj ma thêlô lôk njê bêjbêj êbôk da êv thêlônij sôp bidonj ba i ek nebalonj Yisu.

33 Ma Yisu hanañ, “Sawa bidonj ma tem yamô imbiñ môlô vêm ma tem yambôna êndêj ôpatu ba hêv ya ba yahalêm.

34 *Ma môlô tem nômbôlêm ya, ma doñtom tem miñ hatôm nôpôm ya ami lôk miñ hatôm unu lonj atu ba yahamô ami.”

35 Ma Islael inij njê bêjbêj enaj hadêj thêlôda, “Tem ni êsê ba miñ hatôm alalô napôm ami? Yani ni lonj atu ba alalôanij avômalô sêbôk ba ilupuniñ i ba lêk êmô havinj njê daluk ek êndôj thêlô e?

36 Yani anêj auk aisê ba intu hanañ aej, ‘Tem môlô nômbôlêm ya, ma doñtom tem miñ hatôm nôpôm ya ami lôk miñ hatôm unu lonj atu ba yahamô ami.’”

Yisu ma ñajj lôkmala

37 *Waklavôj bêj êj anêj danj ma bêj ek wak vi. Ma Yisu haviyô hamiñ unyak mathenj kapô ma halam, “Anyô te hathakmuniñ ek inum ñajj ma êlêm êndêj ya.

38 *Abô te hêk Wapômbêj anêj kapya ba hanañ, ‘Ñajj atu ba hêv lôkmala tem endajvinj êndôk avômalô takatu ba êvhavinj ya inij kapôlônij ba endaj endeba ni.’”

39 *Yisu hanañ abô êj hathak Lovak Mathej atu ba tem nêm êndêj avômalô takatu ba êvhavinj. Yani miñ hama ba haviyô ami denaj ba intu Lovak Mathej miñ halêm ami.

Avômalô evak i vose hi ôdôj ju

40 *Avômalô doho elanô Yisu anêj abô êj ma enaj,

* 7:28: Mat 11:27; Jon 8:55 * 7:30: Jon 7:44 * 7:34: Jon 8:21; 13:36 * 7:37: Wkp 23:36; Ais 55:1; Jon 4:14 * 7:38: Ais 58:11 * 7:39: Jon 16:7; 20:22; Ap 2:4
* 7:40: Lo 18:15; Jon 6:14

“Avanôŋ biŋ! Alalô ayabin plopet te! Ôpêŋ êntêk êŋ!”

41-42 *Ma vi enaŋ, “Yani ma Mesia!”

Ma vi enaŋ, “Mi. Wapômbêŋ anêŋ kapya hanan, ‘Mesia ma tem imbitak anêŋ Devit anêŋ thalaleŋ anêŋ malak Betlehem.’ Ma doŋtom yani ma anyô Galili te.”

43 Aêŋ ba avômalô evak i vose hi ôdôŋ ju.

44 Anyô doho leniŋ haviŋ nebalon yani, ma doŋtom miŋ evalon ami.

Isael iniŋ ñê bêŋbêŋ miŋ êvhaviŋ Yisu ami

45 Êŋ ma ñê bêŋbêŋ iniŋ sôp bidon êvôi ek ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk ñê Palisi. Ma thêlô enaŋ, “Aisê ba môlô miŋ ovalon yani ba owa ba ôlêm ami?”

46 *Ma sôp bidon takêŋ enaŋ, “Anyô êŋ hanan abô atu ba miŋ anyô la bôk hanan ami.”

47 Ma Palisi ethaŋ thêlô ba enaŋ, “Ôpêŋ bôk hasau avômalô bêŋ anôŋ. Ma lêk hasau môlô haviŋ e?”

48 *Ma alalôanij ñê bêŋbêŋ lôk Palisi takêntêk iniŋ anyô te hêvhaviŋ yani e?

49 Ma mi! Avômalô alonan takêŋ êthôŋ Mose anêŋ abô balabuŋ palinj. Ba intu Wapômbêŋ tem injiki vônô!”

50 *Nikodimus, anyô Palisi atu sêbôk ba hi hadêŋ Yisu

halanô abô takêŋ ma hanan hadêŋ thêlô,

51 “Alalôanij abô balabuŋ hanan nena nijik anyô te vônô oyaŋ e? Mi. Nadanô anêŋ abô ba nayala nôm takatu ba hadum vêmam.”

52 *Ma thêlô enaŋ viyan, “O Galili hatôm ôpêŋ e? Osam abô atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya katô ma tem oyala nena plopet te tem miŋ êlêm anêŋ Galili ami.”

*[Avi sek**

53 Yôv ma avômalô i iniŋ unyak.

8

1 Ma Yisu hi Dum Oliv.

2 Haviyô hayaŋ wak hapup ma Yisu havôhi unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ. Ma avômalô êlêm êdêŋ yani, ma yani halôk hamô ma hêv auk hadêŋ thêlô.

3 Nê Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ êpôm avi sek te ma ewa yani ba êlêm êdô haminj ñê bêŋbêŋ maleŋinj.

4 Ma enaŋ hik Yisu linj, “Kêdôŋwaga, lêk yêlô ayê avi êntêk hêk haviŋ anyô lôk avi te.

5 *Ma Mose anêŋ abô balabuŋ hanan nena avi anêŋ aêŋ ma nijik vônô esak valu. Ba lemhabi aisê?”

6 Iniŋ auk êŋ ma hatôm gwasilim ek neja yani êmô ek nenaŋ yani bêŋ.

* 7:41-42: Jon 1:46; Sng 89:3-4; Mai 5:2 * 7:48: Jon 12:42

* 7:50: Jon 3:1-2 * 7:52: Jon 7:41-42 * 8:5: Wkp 20:10;

7:53-8:11 ma Jon da miŋ hato ami, ma anyôla hato haveŋ yam. Lo 22:22-24

Ma doñtom Yisu hakôm ba hato abô hêk pik hathak banjwasiñ.

7 *Ma enaŋ hik liŋ mathalaleŋ aleba yani haviyô hamiŋ ma hanaj hadêŋ thêlô, "Môlô te hayala nena miŋ hadum kambom te ami êŋ ma enja valu ba injik avi êntêk esak êmôŋ."

8 Èŋ ma hakôm ba hato abô hêk pik hathak loŋbô.

9 Thêlô elanô abô êŋ ma thêlô tomtom etak loŋ êŋ ba i. Nê iniŋ sondabêŋ bêŋ anôŋ êmôŋ ba i. Ma anyô vi evenj Yam aleba Yisu lo avi êŋ iyom êmô.

10 Ma Yisu haviyô hamiŋ ma hanaj hadêŋ yani, "Livôŋ, nê takatu ma lêk i êsê ba mi? Ma opalê lêk hadum abô ek nijik o vônô?"

11 *Ma avi êŋ hanaj, "Anyô Bêŋ, anyô mi."

Êŋ ma Yisu hanaj, "Ya miŋ yahadum abô ek nijik o vônô ami. Nu! Ma otak anêm kam-bom êŋ!"]

Yisu ma pik anêŋ deda

12 *Yisu hanaj abô hadêŋ avômalô hathak loŋbô nena, "Ya ma hatôm avômalô pik iniŋ deda. Ôpatu ba hasopa ya tem enja deda atu ba nêm lôkmala anôŋ ma tem miŋ embeŋ loŋ momanjiniŋ ami. Milôk."

13 Ma Palisi enaŋ, "Oda ho-vatho anêm abô loŋ ba abô êŋ ma miŋ abô avanôŋ ami."

14 *Ma hanaj viyan, "Avanôŋ, lêk yahavatho yenaŋ abô loŋ. Ma yahayala loŋ atu ba yahamô ba yahalêm lôk loŋ atu ba tem yana. Ba intu yenaŋ abô ma avanôŋ. Ma doñtom môlô ôthôŋ loŋ atu ba yahamô ba yahalêm lôk loŋ atu ba tem yana palin."

15 *Môlô othak osopa avômalô pik iniŋ auk ba udum abô aêntêk, 'anyô êntêk ma mavi' mena 'avi êntêk ma kambom'. Ma doñtom yada miŋ aêŋ ami.

16 *Yai lôk Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm, yai adum ku êŋ havinj i. Ma miŋ yahadum abô hathak yada yenaŋ auk ami ma mi. Ba intu yahadum ek yandum abô, ma yenaŋ abô ma avanôŋ iyom.

17 *Môlôda unim abô bal-abuŋ hanaj aêntêk, 'Anyô lokwanju idum abô ba enaŋ abô te iyom êŋ ma abô avanôŋ.'

18 *Ma yada yahavatho yenaŋ abô loŋ. Ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu havatho yenaŋ abô loŋ havinj."

19 Èŋ ma nê Palisi enaŋ hik yani liŋ, "Lemambô hamô êsê?"

Ma Yisu hanaj viyan, "Môlô oyala ya, êŋ ma tem noyala Wakamik imbiŋ. Ma doñtom môlô ôthôŋ ya ba intu ôthôŋ Wakamik havinj."

* 8:7: Lo 17:7 * 8:11: Jon 5:14 * 8:12: Ais 49:6; Jon 1:4-9; 9:5; 12:46 * 8:14: Jon 5:31-32; 7:28 * 8:15: Jon 12:47 * 8:16: Jon 5:30; 8:29 * 8:17: Lo 19:15
* 8:18: 1Jon 5:9

20 *Yisu hanaŋ abô takêŋ lôk hadôŋ avômalô hamô unyak mathenj anêŋ piklêvôŋ hamô habobo loŋ êv da halôk. Ma anêŋ waklavôŋ miŋ lêk hayô ami denaŋ ba intu miŋ evalon yani ami.

Yisu anêŋ malak ôdôŋ

21 *Yisu hanaŋ hathak loŋbô. “Tem yana. Ma môlô tem nômbôlêm ya ba unim kambom atu ôthôŋ ya palin tem injik môlô vônô ba miŋ hatôm unu loŋ atu ba yaha ami.”

22 Islael iniŋ ñê bêŋbêŋ elanô abô êŋ ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, “Aisê ka yani hanaŋ, ‘Môlô miŋ hatôm unu loŋ atu ba yaha ami?’ Yakô yanida injik i vônô la?”

23 *Ma donjom Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlônim loŋ ma pik êntêk. Ma yenaŋ loŋ ma malak leŋ. Môlô ma avômalô pik ma donjom ya ma miŋ anyô pik êntêk ami.

24 Ma miŋ môlô ôêvhaviŋ abô êntêk ‘Yada Yahamô’ ami, êŋ ma tem noma. Ba intu bôk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv nena môlô othak udum kambom lomaloma ba tem noma.”

25 Thêlô enaŋ hik yani liŋ, “O ma opalê?”

Ma Yisu hanaŋ, “Sêbôk ba môj anôŋ ma yahanaŋ hadêŋ môlô.

26 Yahatôm yanaŋ môlônim kambom lomaloma bêŋ. Ma donjom Wakamik atu ba hév ya ba yahalêm, yani

ma avanôŋ. Ba yahalaŋô anêŋ abô ba yahanaŋ hadêŋ avômalô pik.”

27 Thêlô êthôŋ Yisu anêŋ abô atu ba hanaŋ hathak Lambô.

28 *Aêŋ ba yani hanaŋ hadêŋ thêlô, “Wak te am ka tem môlô nôsôkwêŋ ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu. Êŋ ma tem noyala nena Yada Yahamô ba yahanaŋ abô takatu ba Wakamik hik thô hadêŋ ya ma miŋ yahadum nômlate hatôm yada yenaŋ auk ami.

29 Ma ôpatu ba hév ya ba yahalêm intu hamô haviŋ ya. Yahadum nômkama hatôm anêŋ lahaviŋ. Aêŋ ba miŋ hatak ya ba yahamô daluk ami.”

30 Avômalô bêŋ anôŋ elanô Yisu anêŋ abô êŋ ba êvhaviŋ.

Avômena ethak idum hatôm lami

31 Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô Islael takatu ba êvhaviŋ yani nena, “Môlô ovalonj yenaŋ abô loŋ lôlklokwaŋ, êŋ ma môlô ma yenaŋ ñê ku anôŋ.

32 Ma tem noyala nôm avanôŋ. Ma nôm avanôŋ êŋ tem epole yak atu ba havuvi môlô loŋ vê.”

33 *Ma thêlô enaŋ viyanj, “Aisê! Yêlô ma Ablaham anêŋ limi ba anyôla ma miŋ yêlôaniŋ alaŋ ami. Ma honan aêŋ eka?”

34 *Ma Yisu hanaŋ viyanj, “Yanan avanôŋ biŋ êndêŋ

* 8:20: Jon 7:30

* 8:21: Jon 7:34; 13:33

* 8:23: Jon 3:31

* 8:28: Jon 3:14

* 8:33: Mat 3:9

* 8:34: Lom 6:16,20

môlô nena ñê takatu ba ethak idum kambom, êj ma hatôm yak havalon i loj ba intu kambom habitak thêlônij alaŋ.

³⁵ Ma ñê takatu ba ewa hêk lonj buyaŋ ma ininj alaŋ hamô. Ba intu ñê êj ma miŋ unyak alaŋ anêj thalaleŋ te ami. Nakadun iyom intu unyak alaŋ anêj avômalô wak nômbêj intu sapêj.

³⁶ Aêj ba ya Nakadun yahapole môlônim yak vê, ma yak êj tem miŋ embalon môlô lonj esak lonjbô ami.

³⁷ Yahayala nena môlô ma Ablaham anêj limi, ma doŋtom yenaŋ abô ma miŋ hamô môlônim kapôlômim ami. Ba intu udum ek uŋgwik ya vônô.

³⁸ Yahathak yahanaŋ abô hathak nômkama takatu ba Wakamik hathak hik thô hadêj ya. Ma môlô othak udum hatôm atu ba olanô hêk lemimbô."

³⁹ *Thêlô enaŋ viyaŋ, "Ablaham ma yêlôaniŋ wakamik."

Ma Yisu hanaŋ hadêj thêlô, "Môlô ma Ablaham anêj limi, êj ma tem nosopa anêj bôk lo lonj.

⁴⁰ Odanô! Wapômbêj hanaŋ abô avanôŋ hadêj ya ba yahanaŋ abô êj hadêj môlô. Ma lêk môlô udum ek uŋgwik ya vônô! Ablaham miŋ hadum aej ami. Ma môlô aisê?

⁴¹ *Môlô osopa lemambô iyom."

Ma thêlô enaŋ, "Yêlô miŋ avômena loj sawa ami. Wapômbêj da intu yêlôaniŋ wakamik. Ma o?"

⁴² Ma Yisu hanaŋ, "Yahalêm anêj Wapômbêj ba êntek yahamô. Yani hêv ya ba yahalêm ma miŋ yada yahalêm hathak yenaŋ auk ami. Ba intu Wapômbêj môlônim Lemambô, êj ma tem môlô lemimimbij ya aej iyom.

⁴³ Môlô ôdô yenaŋ abô. Ba intu môlô ôthôj yenaŋ abô denaŋ.

⁴⁴ *Sêbôk ba mōŋ anôŋ ma Sadan anyô hik avômalô vônô mayaliv ba êntek hadum aej haveŋ denaŋ. Nôm avanôŋ te miŋ hamô havinj yani ami. Ba intu hadô nôm avanôŋ sapêj. Yani ma anyô abôyaŋ lôk abôyaŋ anêj alaŋ. Aej ba abôyaŋ ma anêj abô anôŋ ba intu hanaŋ abôyaŋ iyom. Ma môlônim lemambô ma Sadan êj ba anêj nali ma môlô ba intu osopa anêj lahavinj.

⁴⁵ Ma ya anyô loj buyaŋ ba yahanaŋ abô avanôŋ. Ba intu môlô miŋ ôêvhavinj ya ami.

⁴⁶ *Môlô te hatôm injik yenaŋ kambom thô e? Yakô yenaŋ abô ma avanôŋ ma aisê ba miŋ môlô ôêvhavinj ya ami?

⁴⁷*Wapômbêj anêj nali ma ethak elanô anêj abô. Môlô ma miŋ Wapômbêj anêj nali ami. Ba intu miŋ olanô anêj abô ami."

Yisu hanaŋ abô hathak yanida

* **8:39:** Mat 3:9 * **8:41:** Ais 63:16

2:22 * **8:47:** 1Jon 4:6

* **8:44:** 1Jon 3:8 * **8:46:** 2Ko 5:21; 1Pi

⁴⁸ *Avômalô Islael enaŋ Yisu anêŋ abô viyaŋ, “Avanôŋ! O anyô Samalia te ba ɳgôk hamô haviŋ o!”

⁴⁹ Ma Yisu hanaj, “Ngôk miŋ hamô haviŋ ya ami. Ya-halovak Wakamik vibinj. Ma mólô miŋ olovak ya vibinj ami.

⁵⁰ Miŋ yada yahadum ek avômalô nebam ya ami. Mi. Anyô te intu hamô. Ba intu hadum ek avômalô nebam ya ma tem endaŋô avômalô iniŋ abô.

⁵¹*Yanan avanôŋ biŋ êndêŋ mólô. Ôpatu ba hasopa yenaŋ abô ma tem miŋ ema ami. Mi anôŋ.”

⁵² Avômalô Islael enaŋ, “Yêlô lêk ayala nena ɳgôk hamô haviŋ o. Ablaham lôk plopet sapêŋ bôk ema yôv. Ma dontom oda honaj, ‘Ôpatu ba hasopa yenaŋ abô ma tem miŋ ema ami.’

⁵³O bêŋ ek yêlôaniŋ bumalô Ablaham, e? Yani bôk hama yôv! Ma plopet sapêŋ bôk ema haviŋ. Ma hoson nena o anyô bêŋ e?”

⁵⁴ Êŋ ma Yisu hanaj, “Yahabam yada, êŋ ma nôm oyaŋ. Wakamik atu ba mólô olam nena unim Wapômbêŋ, yani êŋ intu habam ya.

⁵⁵ Ma dontom mólô miŋ oyala yani ami ma mi. Ya ma yahayala yani katô ba yahanaŋ nena yahathôŋ yani paliŋ, êŋ ma tem yambitak anyô abôyaŋ êtôm mólô. Aêŋ

ba yahayala yani ba intu ya-hasopa anêŋ abô.

⁵⁶ Môlônim bumalô Abla-ham bôk hayala nena tem yalêm ba lamavi anôŋ. Ma hayê yenaŋ waklavôŋ êŋ ma hadum yani lamavi anêŋ dôeŋ.”

⁵⁷ Avômalô Islael enaŋ hadêŋ Yisu, “Anêm sondabêŋ miŋ hatôm 50 ami denaŋ ma honaj nena bôk hôyê Ablaham. Hosau!”

⁵⁸*Ma Yisu hanaj, “Yanan avanôŋ biŋ êndêŋ mólô. Abla-ham miŋ habitak ami denaŋ, ma yada bôk yahamô yôv.”

⁵⁹ Thêlô elanô abô êŋ ma ewa valu ek nijik yani esak. Ma dontom Yisu hêv i vê menaŋna hêk unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ba hi.

9

Anyô madaluk pusip

¹ Yisu haveŋ ba hi ma hayê anyô mapusip te. Sêbôk ba talêbô havathu ma mapusip.

²*Ma anêŋ ɳê ku enaŋ hik yani liŋ, “Kêdôŋwaga, opalê intu hadum kambom ba talêbô hawa ôpêntêk ba mapusip? Ôpêŋ da anêŋ kambom mena lambô lo talêbô iniŋ e?”

³*Ma Yisu hanaj, “Wapômbêŋ hadum ku êŋ hathak ôpêŋ ek avômalô pik nêgê. Ma miŋ ôpêŋ mena lambô lo talêbô iniŋ kambom ami. Mi.

⁴ Deda hêk denaŋ ba alalô nandum ôpatu ba hêv ya ba

* ^{8:48:} Mak 3:21-22 * ^{8:51:} Jon 5:24

13:2,4 * ^{9:3:} Jon 11:4

* ^{8:58:} Jon 1:1 * ^{9:2:} Ese 18:20; Luk

yahalêm anêj ku. Bôlôvôj tem êyô ba miñ hatôm anyô nindum ku ami.

⁵ *Yahamô pik ma ya ma avômalô pik iniñ deda."

⁶ *Êj ma yani hasôwapôk hathak pik ma hayelan aleba habitak malim. Ma hawa ba hatak hathak anyô mapusip êj madaluk.

⁷ Ma hanaj hadêj yani, "Nu usik o êndôk kasuk Siloam." (Athêj Siloam êj anêj ôdôj nena, "Êv yani ba hi.") Ma ôpêj hi hathik i. Ma hale halêm hathak loñbô ma lêk hayê tak mavi.

⁸ Yanida anêj avômalô lôk avômalô takatu ba bôk eyala yani êyê ôpêj ma enaj, "Êntêk ma anyô petenak sêbôk e?"

⁹ Ma doho enaj, "Ôpêj intu."

Ma vi enaj, "Mi, anyô yan ba hatôm ôpêj."

Ma dojtom ôpênda hanaj, "Ya êj êntêk."

¹⁰ Ma thêlô enaj hik yani liñ, "Aisê ba malem daluk hakyav?"

¹¹ Ma hanaj, "Ôpatu ba elam nena Yisu, hayelan pik haviñ wapôk aleba hatôm pik malim ma hatak hathak yamaleñ. Yôv ma hanaj nena, 'Nu kasuk Siloam ma usik o.' Êj ma yaha yahathik ma yamaleñ hakyav."

¹² Ma thêlô enaj hik yani liñ, "Ôpêj hamô êsê?"

Ma yani hanaj, "Yahathôj palinj."

Palisi enaj abô hadêj anyô madaluk hakyav

¹³ Êj ma thêlô ewa anyô madaluk pusip atu ba lêk mavi hi ek Palisi.

¹⁴ Lêk Sabat ma Yisu hadum ku êj.

¹⁵ Aêj ba Palisi enaj hik yani liñ hatôm atu ba avômalô enaj hik yani liñ, "Malem hakyav aisê?" Ma yani hanaj, "Ôpêj hatak pik malim hathak yamaleñ ma yahathik ma lêk yahayê tak."

¹⁶ Ma Palisi doho enaj, "Anyô êj miñ halêm anêj Wapômbêj ami ek malê nena habuliñ Sabat."

Ma dojtom vi enaj, "Anyô kambom hatôm indum lavôjij anêj aej e?" Ma thêlô evak i vose hi ôdôj ju.

¹⁷ *Yôv ma thêlô enaj hik anyô madaluk pusip êj liñ hathak loñbô, "Yani hadum anêm malem ba hakyav. Ma honaj aisê hathak yani?"

Ma ôpêj hanaj, "Yani ma plopet te."

¹⁸ Ma Islael inij ñê bêjbêj miñ êvhaviñ nena sêbôk ma yani mapusip ma dojtom lêk habitak mavi ami. Ba intu elam lambô lo talêbô ba êlêm.

¹⁹ Ma enaj hik thai liñ, "Mamunim nalum êntêk e? Talêbô bôk havathu ba mapusip e? Aisê ka lêk hayê tak?"

²⁰ Ma talêbô lo lambô enaj, "Avanôj! Ôpêntêk ma yaianij okna. Talêbô hawa ma bôk mapusip yôv.

²¹ Ma dojtom madaluk hakyav lôk opalê hadum

* 9:5: Mat 5:14; Jon 8:12 * 9:6: Mak 8:23 * 9:17: Jon 4:19

yani madaluk mavi, êŋ ma yai athôŋ palinj. Yani bôk anyô muk yôv ba nonaŋ injik yanida liŋ."

²² Islael iniŋ ñê bêŋbêŋ bôk enaŋ nena anyôla hananj nena Yisu ma Mesia, êŋ ma tem nêñêm ôpêŋ vê. Aêŋ ba intu thai êkô

²³ ba enaŋ, "Yani bôk anyô muk yôv ba nonaŋ injik yanida liŋ."

²⁴ Yôv ma elam ôpatu ba madaluk mavi hathak lonjbô ma enaŋ, "Ondam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ma onaŋ abô avanôŋ! Ôpêŋ ma anyô kambom! Aêŋ e?"

²⁵ Ma yani hananj, "Injo! Ôpêŋ anyô mavi mena anyô kambom la! Nôm atu ba yahayala katô, sêbôk ma yamaļenj pusip ma lêk yamaļenj hakyav!"

²⁶ Ma enaŋ hik yani liŋ, "Yani hadum malê hadêŋ o ba malem hakyav?"

²⁷ Ma yani hananj, "Lêk yahanaŋ yôv hadêŋ môlô, ma môlô lemimôndôŋ kôtôŋ. Môlô udum ek nodanjô esak lonjbô ek numbitak anêŋ ñê ku e?"

²⁸ Êŋ ma Palisi enaŋ abôma lôk ethaŋ yani nena, "Oda intu hosopa ôpêŋ! Ma yêlô ma asopa Mose iyom!"

²⁹ Alalô ayala nena Wapômbêŋ bôk hananj abô hadêŋ Mose. Ma doñtom ôpêŋ anêŋ loŋ ma yêlô athôŋ palinj."

³⁰ Ma ôpêŋ hananj, "Aêŋ e? Môlô ôthôŋ ôpêŋ anêŋ loŋ, e?"

Odanjô! Yani hadum yamaļenj mavi.

³¹ *Wapômbêŋ hathak halanjô ñê idum kambom iniŋ abô e? Mi. Halanjô ñê thêthôŋ atu ba esopa anêŋ abô iyom.

³² Sêbôk aleba lêk ma miŋ ayê anyô te hadum ba anyô mapusip te habitak mavi ami.

³³ Wapômbêŋ miŋ hêv ôpêŋ ba halém ami, êŋ ma miŋ hatôm indum nômlate ami."

³⁴ *Palisi elanjô aêŋ ba enaŋ, "Waklavôŋ lemtambô havathu o, ma hubup lôk kambom ma aisê ka hudum ek ôndôŋ yêlô? Dô!" Êŋ ma ilupuniŋ ôpêŋ.

Palisi ma hatôm ñê maleŋinj pusip

³⁵ Yisu halanjô nena ilupuniŋ ôpêŋ ba intu hi ek êmbôlêm yani. Hapôm ma hananj, "Hôêvhaviŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu e?"

³⁶ Ma yani hananj, "Anyô bêŋ, anyô êŋ ma opalê? Onaŋ êndêŋ ya ek yanêmimbiŋ yani."

³⁷ Ma Yisu hananj hadêŋ yani, "Bôk hôyê yani yôv. Ondanjô! Yani êŋ êntêk ba hananj abô havinj o."

³⁸ Ma ôpêŋ hananj, "Anyô Bêŋ, yahêvhaviŋ." Êŋ ma yani halek vadôŋ lêlô hadêŋ Yisu.

³⁹ Ma Yisu hananj, "Yahalêm pik ek yanaŋ avômalô iniŋ kambom bêŋ ek ñê maleŋinj pusip tem nêgê tak ma ñê êyê tak tem maleŋinj pusip."

* 9:31: Sng 34:15 * 9:34: Sng 51:5

* 9:40: Mat 15:14

⁴⁰ *Ma Palisi doho êmô ba elanjô abô êj. Ma enaŋ hik yani liŋ, “Aisê! Yêlô ma ñê malenjinj pusip havij e?”

⁴¹ Ma Yisu hanaj, “Malenjinj pusip, êj ma kambom mi. Ma dontom mólô othak onaŋ, ‘Yêlô athak ayê tak.’ Ba intu mólônim kambom havalon mólô loŋ denaj.”

10

Yisu ma boksipsip iniŋ alaŋ

¹ Yisu hanaj, “Yanan avanôŋ binj êndêŋ mólô. Ôpatu ba hasôv lôk kisi ma miŋ habitak hayô kola abôlêk ek enja boksipsip ami, yani ma anyô vani lôk anyô kambom.

² Ma anyô hathak habitak hayô kola abôlêk ba hi, intu boksipsip iniŋ alaŋ.

³ Anyô hayabinj kola halate abôlêk vê ek boksipsip alaŋ enja anêŋ bok. Halam tomtom iniŋ athêŋ ma elanjô ba halom i hi yainj.

⁴ Yani hawa anêŋ boksipsip sapêŋ ele yainj yôv ma hamôŋ ma boksipsip evenj yam. Boksipsip eyala alaŋsi leŋselo ba intu esopa i.

⁵ Ma anyô yaŋ ma êthôŋ ôpêŋ laselo palinj ba intu êsôv ma miŋ ethak esopa ami.”

⁶ Yisu havuŋ abô ba miŋ eyala anêŋ ôdôŋ ami.

⁷ Aêŋ ba Yisu hanaj hathak lonjbô nena, “Avanôŋ! Yanan êndêŋ mólô nena yada ma hatôm kola abôlêk ek boksipsip nêyô kola kapô.

⁸ *Avômalô sapêŋ atu ba êmôŋ ek ya ma ñê vani lôk ñê kambom. Ma dontom boksipsip miŋ elanjô thêlô leŋjinselo ami.

⁹ Yada ma kola abôlêk. Anyô te halêm hadêŋ ya ba hayô kola kapô ma Wapômbêŋ tem nêm yani bulubinj. Ôpêŋ tem ni ba êlêm êmô kola kapô ma tem êpôm nôm mavi ek enjaŋ.

¹⁰ Anyô vani halêm ek enja boksipsip vani lôk injik i vônô lôk imbuliŋ i. Ma dontom ya halêm ek neja lôkmala atu ba êmô thêlô kapôlôŋiŋ siŋ.

¹¹ *“Ya ma boksipsip iniŋ alaŋ mavi ba yahatak yenaŋ lôkmala ek nêm boksipsip sa.

¹² *Alaŋ anêŋ ñê ku ma miŋ boksipsip iniŋ alaŋ ami. Ba êyê avuŋ yatap te halêm ma tem netak boksipsip nêmô ma nêsôv ba ini. Ma avuŋ yatap tem indupuniŋ i ba nêsôv mayaliv.

¹³ Alaŋ anêŋ ñê ku ma leŋjinhavinj vuli iyom ma miŋ leŋjinhiki hathak boksipsip ami. Ba intu thêlô êsôv ba i.

¹⁴ “Yada iyom intu boksipsip iniŋ alaŋ mavi. Yahala yenaŋ boksipsip ma thêlô eyala ya

¹⁵ *hatôm atu ba Wakamik hayala ya ma yahala Wakamik. Ma yahatak yenaŋ lôkmala ek nêm boksipsip sa.

¹⁶ *Yenaj boksipsip doho miŋ êmô kola êntêk kapô ami. Ma yahalam i ma tem nedanjô yaleŋselo ma tem yandom i

* **10:8:** Jer 23:1-2; Ese 34:2-3

* **10:15:** Mat 11:27; 1Jon 3:16

* **10:11:** Sng 23:1; ALK 7:17

* **10:16:** Ais 56:8; Ese 34:23

* **10:12:** Ap 20:29

ba ni nêyô kola kapô ek nim-bitak ôdôj doñtom lôk alaŋ doñtom iyom.

¹⁷*Wakamik lahavinj ya ba intu yaleŋhavinj yani ek yatak yenaŋ lôkmala ma tem yanja esak loŋbô.

¹⁸ Anyôla miŋ hatôm nêm yenaŋ lôkmala vê ami. Mi. Yada yenaŋ yaleŋhavinj ek yatak yenaŋ lôkmala. Ya-hatôm yatak ma ya-hatôm yanja esak loŋbô. Wakamik hanaŋ ek yandum aēj."

¹⁹ Avômalô Israel elanjô abô êj ma evak i vose hi ôdôj ju hathak loŋbô.

²⁰ Ma bêŋ anôŋ enaŋ nena, "Ngôk kambom hamô havinj yani ba anêj auk molo. Aisê ka môlô olaŋjô anêj abô?"

²¹ Ma doñtom vi enaŋ, "Mi! Anyô lôk ngôk te miŋ hatôm enaŋ abô takêj ami. Ma ngôk kambom miŋ hatôm indum maleŋ pusip mavi ami. Mi."

Nê Israel miŋ êvhaviŋ ami

²² Waklavôŋ Èv Mek Ek Un-yak Matheŋ hayô ba avômalô Israel i Jelusalem ek nêgê.*

Lêk ma beleŋ simbak

²³ ba Yisu haveŋ unyak matheŋ anêj kapo danj te ba elam nena Solomon Anêj Kapo Danj.

²⁴ Ma avômalô Israel eka-labu yani siŋ ma enaŋ, "Hu-vuŋ abô ba aŋgê ka tem onan nena o ma opalê? O ma Mesia atu e? Èŋ ma onan bêŋ."

* **10:17:** Plp 2:8-9 * **10:22:** Sêbôk ba avômalô loŋ buyan ibulin unyak matheŋ ma avômalô Israel ik vovak. Vêm ma èv mek ek unyak matheŋ hathak loŋbô. Ba intu avômalô Israel leŋhabi waklavôŋ êj.

²⁵ Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, "Bôk yahanaŋ yôv hadêŋ môlô lôk lavôŋiŋ takatu ba yahadum hathak Wakamik anêj athêŋ hik ya thô hadêŋ môlô. Ma miŋ ôvhaviŋ ya ami.

²⁶ Ek malê nena môlô ma miŋ yenaŋ boksipsip ami ba intu miŋ ôvhaviŋ ya ami.

²⁷ Yenaŋ boksipsip ma ethak elanjô yaleŋselo. Ya-hayala thêlô ma thêlô ethak esopa ya.

²⁸*Yahêv lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ hadêŋ yenaŋ avômalô ek miŋ nema ami lôk miŋ hatôm anyôla enja i vê ênjêk yabaheŋ ami.

²⁹ Wakamik hêv i hadêŋ ya, ma yani ma bêŋ ek nômkama sapêŋ ba miŋ hatôm anyôla nêm thêlô vê ênjêk Wakamik banj ami.

³⁰ Yai lôk Wakamik ma doñtom iyom."

³¹ Avômalô Israel ewa valu hathak loŋbô ba idum ek nijik Yisu vônô.

³² Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, "Môlô bôk ôyê lavôŋiŋ mavi bêŋ anôŋ atu ba ya-hadum yôv. Ku êj ma Wakamik hêv hadêŋ ya. Ma lavôŋiŋ alisê intu yenaŋ kambom ba udum ek uŋgwik ya esak valu?"

³³*Ma thêlô enaŋ viyanj, "Yêlô adum ek nangik o esak valu ek malê nena honaŋ abôma hathak Wapômbêŋ

* **10:28:** Jon 3:16; 6:39 * **10:33:** Wkp 24:16

nena oda ma Wapômbêj. Ma donjom o ma anyô pik iyom. Ma miñ yêlô leñinhabi lavôñij la ami. Mi.”

³⁴ Ma Yisu hanaj, “Môlô da unim abô balabuñ te hanaj nena,

‘Wapômbêj da halam môlô
nena wapômbêj.’
Kapya Yen 82:6

³⁵ “Odañô! Abô atu ba hêk Wapômbêj anej kapya ma avanôj ba bôk hêv hadêj avômalô takatu ba halam i nena, ‘wapômbêj’.

³⁶ Ma hatak ya hatôm anej anyô ek yalêm pik êntek ba intu ya ma wapômbêj hatôm môlô. Ma donjom ya ma nakaduñ ba intu ya ma bêj ek môlô. Aej ba yahanañ nena, ‘Ya ma Wapômbêj Nakaduñ’ ma yahanañ abôma hathak Wapômbêj aisê ba intu onañ ya bêj?

³⁷ Yahadum ku takatu ba Wakamik hadum ba intu nônêmimbiñ ya.

³⁸ *Ma ôdô nônêmimbiñ ya, ej ma nônêmimbiñ lavôñij iyom. Nônêmimbiñ yenañ ku takatu ek êndôj môlô ek noyala katô nena Wakamik hamô ya kapô ma yahamô Wakamik kapô.”

³⁹ Ej ma idum ek nebalon yani esak lonbjô. Ma donjom hêv i vê hêk thêlô ba hi.

⁴⁰ *Ma habup hayô ñañ Jolodaj ba hi ma hamô lon sêbôk ba Jon hathik avômalô halôk

⁴¹ ma avômalô bêj anôj i hadêj yani ma enañ, “Avanôj! Jon miñ hadum lavôñij te ami. Ma donjom abô takatu ba yani hanaj hathak ôpêntek ma avanôj.”

⁴² Ma avômalô lon ej bêj anôj êvhavij yani.

11

Lasalus hama

¹ *Anyô te hapôm lijin ba anej athêj nena Lasalus. Yani ma anyô Betani. Betani ej ma avi loyañ Malia lo Mata inij malak ôdôj.

² *Malia ej atu ba yani hañgasô nôm ôv mavi hayô hamô Anyô Bêj va ma haya lopali vê hathak wakadôk ñauñ. Anyô lijin ej ma Lasalus, Malia atu limalô.

³ Ma avi lo yañ êv abô hadêj Yisu nena, “Anyô bêj, anêm anyô môlô hapôm lijin.”

⁴ *Yani halanô abô ej ma hanaj nena, “Lijin ej anej anôj ma miñ ñama ami. Lijin ej habitak ek injik Wapômbêj anej lôkmançinj thô. Ma lôkmançinj ej tem injik ya Nakaduñ anej lôkmançinj thô aen iyom.”

⁵ Yani lahavinj Mata lo yañ Malia ma Lasalus bêj anôj.

⁶ Ma donjom yani halanô nena Lasalus hapôm lijin ma miñ hi kethej ami ma hamô lon ej hatôm wak ju.

⁷ Ej ma hanaj hadêj ñê ku, “Alalô nabôana Judia.”

⁸ Ma thêlô enañ, “Kêdôñwaga, lon ej ma waksênyôk ma

* **10:38:** Jon 14:10-11 * **10:40:** Jon 1:28 * **11:1:** Luk 10:38-39 * **11:2:** Jon 12:3 * **11:4:** Jon 9:3

avômalô Islael idum ek nijik o vônô esak valu! Ma hudum ek ômbônu eka?"

⁹ Ma hanaj, "Wakma laumij ba lahavuju hadêj wakte, aêj e? Ma pik êntêk êj anêj deda habi ba anyô êyê tak. Ma tem miñ nêndôk ami.

¹⁰ Ma bôlôvôj ma deda mi ba anyô evenj ma tem nêndôk."

¹¹ Vêm ma hanaj, "Alalôaniñ anyô mólô Lasalus hêk sôm ba tem yana ek yañgik liñ."

¹² Ma ñê ku enaj, "Anyô Bêj, dô! Hêk sôm ek lijiñ etak yani ba imbitak mavi."

¹³ Thêlô esoñ nena hanaj hathak Lasalus hêk sôm la. Ma donjom mi. Hanaj hathak Lasalus anêj ñama.

¹⁴ Ba intu hanaj bêj nena, "Lasalus lêk hama

¹⁵ ba miñ yahamô haviñ ami ba intu yaleñmavi. Ma tem yanêm mólô sa ek nônêmimbiñ. Alôana i!"

¹⁶ *Êj ma Tomas anêj athêj yan nena Didimus* hanaj hadêj ñê ku vi nena, "Alôana imbiñ yani ek nijik alalô vônô imbiñ."

Yisu ma lôkmala anêj ôdôj

¹⁷ Yisu thêlô êjô Betani ma yani halanô nena Lasalus bôk hêk siô hatôm wak ayova.

¹⁸ Loñ êj hamô habobo Jelusalem ba hatôm kilomita lô iyom.

¹⁹ Ma avômalô Islael bêj anôj êlêm ek nêñêm Malia lo Mata thêvô.

²⁰ Mata halanô nena Yisu lêk halêm êj ma hi ek ênjê. Malia ma hamô unyak.

²¹ Ma Mata hanaj, "Anyô Bêj, hômô loñ êntêk ma yenañ livôj tem miñ ema ami.

²² Ma donjom yahayala nena malêla takatu ba honaj hik Wapômbêj liñ, êj ma tem yani indum."

²³ Ma Yisu hanaj, "Livôm tem imbiyô esak loñbô."

²⁴ *Ma Mata hanaj, "Avanôj! Pik lo lej anêj danj ba avômalô iviyô ma tem yani imbiyô imbiñ."

²⁵ Ma hanaj, "Yada ma anyô yahik avômalô liñ lôk yahêv lôkmala hadêj i. Ma ôpatu ba hama ma donjom hêvhaviñ ya, ôpêj tem êmô lôkmala.

²⁶ Avômalô takatu ba êvhaviñ intu ewa lôkmala anôj ma tem miñ nema ami. Höêvhaviñ abô êntêk mena mi e?"

²⁷ *Ma Mata hanaj, "Anyô Bêj! Avanôj! Yahêvhaviñ nena o ma Mesia lôk Wapômbêj Nakadunj atu ba bôk hanaj nena tem êlêm pik êntêk."

²⁸ Êj ma Mata hi hanaj yaôna hadêj Malia, "Kêdôjwaga hayô ba halam o."

²⁹ Malia halanô abô êj ma haviyô ketheñ ba hi ek ênjê.

³⁰ Yisu hamô loñ atu ba Mata hapôm yani halôk ma miñ hayô malaklêvôj ami.

* **11:16:** Mak 14:31 * **11:16:** Abô Glik "Didimus" anêj ôdôj 'anyô lopopek'.

* **11:24:** Jon 6:40 * **11:27:** Jon 6:69

31 Avômalô Islael takatu ba êmô unyak haviñ Malia ek nêñêm yani thêvô êyê haviyô ketheñ ba hi yain ma esopa ba i. Thêlô eson nena hi ek endaŋ embeñ siô la.

32 Malia hi hayô lonj atu ba Yisu hamô ma hayê yani. Ma halek vadôj lêlô habobo Yisu valuvi ma hanaj, “Anyô Bêj, hômô lonj êntêk ma tem miñ livôj ema ami.”

33 Yani halanô Malia lôk avômalô inij asêj malêj ba lamalaiñ lôk lahiki bêj anôj.

34 Ma hanaj, “Môlô ôdô yani hêk êsê?”

Ma thêlô enaj, “Anyô Bêj, ôlêm nôngô.”

35 Enaj aej ma halan.

36 Ma avômalô Islael takêj enaj, “Alikak! Yani lahavinj ôpêntêk bêj anôj.”

37 *Ma dojtom doho enaj, “Anyô ej hadum ba ñê maleñinj pusip êyê tak. Ma tem indum aej iyom êndêj ôpêntêk ba miñ hatôm ema ami.”

Yisu hik Lasalus lij hathak lonjbô

38 Yisu lamalaiñ ba lahiki bêj anôj hathak lonjbô aleba hi hayô siô. Siô ej ma valu abyañ te ba epesaj hêk dum-lolê. Ma valu te hamô lôv abôlêk siñ.

39 Ma hanaj, “Nônêm valu vê!”

Mata, anyô ñama ej anêj livavi, hanaj, “Anyô Bêj, bôk hêk siô hatôm wak ayova ba kupik bôk ôvpalê.”

40 Ma hanaj, “Lêk yahanañ hadêj o yôv! Hôvêhavinj, ma tem nôngô Wapômbêj anêj lôkmañginj.”

41 Ej ma thêlô êv valu vê. Ma hayê lej ma hanaj, “Wakamik! Hothak holanô yenaj abô ba yaleñmavi.

42 Yada yahayala yôv nena wak nômbêj intu ma holanô yenaj abô. Ma dojtom yahanañ abô êntêk ek nêm avômalô takêntêk sa ek nêñêmimbiñ nena hôêv ya ba yahalêm.”

43 Ej ma halam lôklala nena, “Lasalus, ôlêm yainj!”

44 Ma hatak siô ba hale yainj. Ivuvi va lo bañ hathak sôp seleñ ma thohavloma ma ivuliv hathak sôp. Ma Yisu hanaj hadêj thêlô, “Nopole sôp vê ek ni.”

45 *Ma avômalô Islael takatu ba elaj haviñ Malia êyê nôm atu ba Yisu hadum ba bêj anôj êvhavinj.

46 *Ma dojtom vi i hadêj ñê Palisi ma enaj hathak nôm takatu ba yani hadum.

47 Ej ma ñê bêjbêj êbôk da lôk ñê Palisi takatu ba elam nena Sanhedlin* elam sa te ba enaj nena, “Ônjô! Anyô êntêk hadum lavôñinj bêj anôj. Ma alalô ayê lon eka?

48 Atak yani ba hadum ku ej, ma tem avômalô sapêj nêñêmimbiñ. Ej ma Lom tem nêlêm nimbulinj alalôaniñ unyak matheñ lôk avômalô sapêj.”

* 11:37: Jon 9:6-7 * 11:45: Jon 7:31 kaunsil nena “Sanhedlin”.

* 11:46: Luk 16:31 * 11:47: Elam inij

⁴⁹ Ma thêlônij anyô te anêj athêj nena Kaiapas. Ma sondabêj êj ma yani hatôm anyô bêj habôk da ba hanaj hadêj thêlô nena, “Môlô molo e?”

⁵⁰ Odanô! Môlô ôthôj auk êntêk palij e? Anyô te hama êj ma nôm yaôna. Ma avômalô Israel sapêj ema êj ma malainj bêj. Aêj ba mavi ek anyô te iyom ema ek nêm avômalô bêj anôj sa.”

⁵¹⁻⁵² *Sondabêj êj ma Kaiapas hatôm anyô bêj habôk da. Ba intu hanaj abô lonj kapô atu ba tem injik anôj nena Yisu tem ema ek nêm avômalô Israel sa lôk isup Wapômbêj anêj nali takatu ba êmô mayaliv esak donjom ek malê nena miñ hama ek nêm avômalô Israel iyom sa ami. Ma Kaiapas miñ hanaj abô êj hatôm yanida anêj auk ami.

⁵³ *Nê bêjbêj elanjô Kaiapas anêj abô ma êbôlêm lonjondê ek nijik Yisu vônô.

⁵⁴ Êj ma Yisu hatak avômalô Israel ma hi Eplaim atu hamô habobo lonj thiliv ek êmô imbiñ anêj njê ku doho ba intu miñ haveñ Israel malêvôj ami.

⁵⁵ Avômalô Israel inij waklavôj Hale ba Hi habobo. Ma avômalô lomalak bêj anôj i daku Jelusalem ek nêpôpêk i ek nêgê waklavôj êj.

⁵⁶ Ma thêlô imij unyak mathenj anêj piklêvôj ek

nêmbôlêm Yisu. Ma thêlôda enaj hadêj i, “Môlô lemhabi aisê? Yani tem êlêm ênjê waklavôj êntêk imbiñ mena mi e?”

⁵⁷ Ma donjom njê bêjbêj êbôk da lôk njê Palisi enaj lôklokwañ hadêj avômalô, “Anyô te hayê nena Yisu hamô êsê êj ma enaj bêj ek nébalonj yani.”

12

*Malia hathik Yisu va
(Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)*

¹ *Wak baheñvi ba la havute hêk denaj ek êyô waklavôj Hale ba Hi. Ma Yisu hi Betani, Lasalus anêj lonj, ôpatu ba yani hik linj hathak lonjô hêk njama.

² *Êj ma thêlô eñgabôm nôm lenjinjnavi ek yani. Mata hathô nôm ma Lasalus hamô havinj njê takatu ba eyanj nôm havinj Yisu.

³ *Ma Malia hawa kolopak nôm ôv mavi hamô kapô ba anêj vuli ma bêj anôj ba hanjasô hayô hamô Yisu va kapô luvi. Ma hathav lôthôk vê hathak yanida wakadôk njaunj. Ma nôm ôv mavi atu anêj ôv haveñ unyak kapô êj sapêj.

⁴ Ma Yisu da anêj njê ku te elam nena Judas Iskaliot ôpatu ba tem enaj yani bêj hayê ba hanaj,

⁵ “Nôm ôv mavi êj ma anyô hadum ku sondabêj daluk te ek nêm vuli! Ma lêk eñgasô oyanj iyom! Nanêm nôm ên ek

* **11:51-52:** Jon 10:16 * **11:53:** Jon 5:18 * **12:1:** Jon 11:1,43 * **12:2:** Luk 10:40 * **12:3:** Luk 7:37-38

anyô vi nêñêm vuli ba naja valuselenj ek nanêm êndêj avômalô siv."

⁶ Judas anêj ku hayabij avômalô êvhavinj iniñ valuselenj ma doñtom anyô vani te ba hathak hawa vi vani hatôm yanida anêj lahavinj. Ba intu hanaj aej. Ma miñ lahiki hathak avômalô siv ba hanaj ami.

⁷ Ma Yisu hanaj, "Notak yani. Avi ej hapôpêk yenaj ñama.

⁸ *Avômalô siv tem nêmô imbiñ môlô êtôm wak nômbêj intu sapêj. Ma doñtom tem miñ yamô imbiñ môlô sawa daim ami."

⁹ Avômalô Isael bêj anôj elanjô nena Yisu hamô Betani. Ej ma i ek nêgê yani. Thêlô miñ i ek nêgê yani iyom ami. Mi. Leñinjhavenj nêgê Lasalus imbiñ, ôpatu ba Yisu hik liñ hathak lonjbô hêk ñama.

¹⁰⁻¹¹ *Ba intu avômalô Isael bêj anôj êvhavinj ba esopa Yisu. Ma ñê bêjbêj êbôk da evak abô ek nijik Lasalus vônô imbiñ Yisu.

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiñ

(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:29-40)

¹² Haviyô hayanj ma avômalô nômbêj atu ba bôk i Jelusalem ek nêgê waklavôj Hale ba Hi elanjô nena Yisu haveñ ba hi Jelusalem.

¹³ *Ma ewa nôkyalô thanjanj ba i êpôm Yisu ma elam kaêk nena,
"Osana!"

"Wapômbêj nêm lamavi êndêj ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêj anêj athêj!" *Kapyâ Yen*
118:25-26

"Wapômbêj nêm lamavi êndêj avômalô Isael iniñ Kiñ!"

¹⁴ Yisu hawa bok doñki map te ba hayô hamô hatôm atu ba bôk eto halôk Wapômbêj anêj kypyä nena,
¹⁵ "Môlô avômalô Saion miñ nôkô ami.

Ônjô! Unim kiñ halêm!
Yani hayô hamô bok doñki nakaduñ te ba halêm!"
Sekalaia 9:9

¹⁶ *Nê ku êyê nôm takêj ma doñtom êthôj anêj ôdôj palinj. Ma Yisu hama ba haviyô hathak lonjbô ma miñ leñinhabi abô takatu ba bôk eto halôk Wapômbêj anêj kypyä. Ej ma eyala nena abô ej eto hathak Yisu da lôk leñinhabi nôm takatu ba idum hadêj yani.

¹⁷ Avômalô takatu ba bôk êyê Yisu halam Lasalus hêk siô ba hik liñ hathak lonjbô enañ havenj denañ ba abô ej hi mayaliv.

¹⁸ Aej ba avômalô bêj anôj elanjô nena Yisu bôk hadum lavôñij ej. Ba intu etak Jelusalem ba i ek nêpôm yani.

¹⁹ Nê Palisi êyê ma thêlôda enañ hadêj i, "Ônjô! Avômalô sapêj lêk esopa yani ba alalôaniñ ku anôj mi."

Yisu anêj ku hayô

* **12:8:** Lo 15:11 * **12:10-11:** Jon 11:45

* **12:13:** Jon 1:49 * **12:16:** Jon 2:22

20 Avômalô loj buyaŋ doho i daku Jelusalem ek nêgê waklavôŋ Hale ba Hi ba nênêm yeŋ imbiŋ avômalô Islael.

21 Ma i hadêŋ Pilip, anyô Betsaida anêŋ Galili. Ma enaŋ hik yani liŋ, "Anyô bêŋ, yêlô adum ek nagê Yisu."

22 Èŋ ma Pilip hi hanan̄ hadêŋ Andulu ba thai i enaŋ hadêŋ Yisu.

23 *Ma Yisu hanan̄, "Wakma lêk hayô yôv ek injik Anyô Anêŋ Nakaduŋ anêŋ lôkmaŋgiŋ thô."

24 *Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ môlô. Yanvêk te miŋ evatho halôk pik ami, êŋ ma tem miŋ injik anôŋ ami. Tem ida êmô aęŋ. Ma dontom yanvêk atu ba evatho halôk pik, êŋ ma hama ba tem injik anêŋ anôŋ bêŋ anôŋ.

25 *Anyô te lahavin̄ anêŋ lôkmala bêŋ anôŋ êŋ ma anêŋ lôkmala êŋ tem nêm yak ba mi. Ma anyô te hapôlik hathak anêŋ lôkmala pik êntêk êŋ ma tem embaloŋ anêŋ lôkmala êŋ loŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ.

26 Ôpatu ba hadum ek indum yenar̄ ku ma esopa ya ba loŋ atu ba yahamô ma tem êmô imbiŋ. Ma Wakamik tem enaŋ abô mavi esak ôpêŋ.

27 * "Lêk yaleŋmalaiŋ bêŋ ba hatôm yanaŋ nena, 'Wakamik, nêm ya bulubin̄.' Dô! Yahalêm ek yandum ku êŋ.

* 12:23: Jon 13:31-32; 17:1 * 12:24: 1Ko 15:36 * 12:25: Mat 16:25 * 12:27: Sng 6:3; 42:5; Mat 26:38 * 12:32: Jon 3:14 * 12:33: Jon 18:32 * 12:34: Sng 110:4; Ais 9:7; Dan 7:14 * 12:35: Jon 8:12

28 Wakamik, nuŋgwik anêm lôkmaŋgiŋ thô!"

Èŋ ma kaék te halam anêŋ malak len̄ nena, "Bôk yahik yenar̄ lôkmaŋgiŋ thô yôv. Ma tem yandum esak loŋbô."

29 Avômalô nômbêŋ atu imiŋ loŋ êŋ elan̄ô abô êŋ ba enaŋ, "Kakalu!" Ma doho enaŋ, "Arjela te hanan̄ abô hadêŋ yani!"

30 Ma Yisu hanan̄ nena, "Kaék êŋ halêm ek nêm môlô sa. Yani miŋ halam ek nêm ya sa ami ma mi.

31 Ku nenaŋ avômalô pik bêŋ lêk hayô yôv. Ba tem nimbi pik êntêk anêŋ anyô bêŋ kambom atu ni.

32 *Ma tem nênêm ya liŋ êtôm sêbôk ba Mose hathôkwêŋ umya dahô hathak a ek endom avômalô sapêŋ nêlêm êndêŋ ya."

33 *Yisu hanan̄ abô êŋ ek injik loŋôndê atu ba tem nijik yani vônô esak alovalaŋaŋsiŋ thô.

34 *Ma avômalô nômbêŋ atu enaŋ, "Abô balabuŋ hanan̄ nena Mesia atu tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba yêlô ayala abô êŋ. Ma honaŋ nena nêšôkwêŋ o Anyô Anêŋ Nakaduŋ esak a. Anyô Anêŋ Nakaduŋ êŋ ma opalê?"

35 *Ma Yisu hanan̄, "Sawa bidoŋ iyom ma deda tem êmô imbiŋ môlô. Ba ôpatu haveŋ momaŋiniŋ ma hathôŋ nena tem ni êsê. Aęŋ ba intu môlô

nombeŋ yapiŋ êŋa tem momaŋiniŋ êyô môlô vôv!

³⁶* Deda hamô haviŋ môlô denaŋ. Aêŋ ba nônêmimbîn yani ek môlô tem numbitak deda anêŋ avômalô." Yisu hanan̄ abô êŋ yôv ma hatak thêlô ba hi hakopak.

Avômalô bêŋ anôŋ miŋ êvhaviŋ Yisu ami

³⁷ Yisu bôk hadum lavôŋinj lomaloma hêk avômalô maleŋinj. Ma dontom miŋ êvhaviŋ yani ami

³⁸ ek plopet Aisaia anêŋ abô injik anôŋ nena,
"Anyô Bêŋ, opalê lêk hêvhaviŋ alalôaniŋ abô?

Ma opalê lêk hayê anêm lôklokwaŋ atu ba bôk huik thô? Mi anôŋ." *Aisaia 53:1*

³⁹ Avômalô inin lôklokwaŋ mi ek nêmimbîn ba intu plopet Aisaia bôk hanan̄ hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya aêntêk,

⁴⁰ "Yani habi thêlô maleŋinj siŋ

ma hik thêlôniŋ auk siŋ ek miŋ nêgê esak maleŋinj lôk neyala ênjêk inin auk ba nêmbô nêlêm êndêŋ ya ek yandum thêlô mavi ami." *Aisaia 6:10*

⁴¹* Aisaia bôk hayê Yisu anêŋ lôkmaŋgiŋ. Aêŋ ba yani hanan̄ abô êŋ hathak Yisu.

⁴²* Ma avômalô Islael inin ñê bêŋbêŋ doho êvhaviŋ Yisu ma dontom miŋ enaŋ inin êvhaviŋ bêŋ ami. Thêlô êkô ek Palisi nêñem i vê

* 12:36: Ep 5:8 * 12:41: Ais 6:1

* 12:45: Jon 14:9 * 12:47: Jon 3:17

⁴³* ba intu leŋiŋhaviŋ avômalô pik inin leŋiŋmavi bêŋ anôŋ hamôŋ ek Wapômbêŋ anêŋ lamavi.

⁴⁴ Ma Yisu halam kaêk nena, "Ôpatu ba hêvhaviŋ ya ma hêvhaviŋ ôpatu ba hêv ya ba yahalêm haviŋ. Miŋ hêvhaviŋ ya iyom ami.

⁴⁵* Ôpatu ba hayê ya, êŋ ma hatôm hayê ôpatu ba hêv ya ba yahalêm.

⁴⁶ Yahalêm hatôm deda hamô pik ek opalêla takatu ba êvhaviŋ ya ma tem miŋ nêmô momaŋiniŋ esak loŋbô ami.

⁴⁷* "Yahalêm ek yanêm avômalô pik bulubinj. Ma miŋ yahalêm ek yandum abô ek avômalô pik ami. Aêŋ ba opalêla takatu ba elanđo yenaj abô ba miŋ esopa ami ma tem miŋ yandum abô ek i ami.

⁴⁸ Abô takêntêk ba yahanaŋ êŋ iyom intu tem êtôm abô nindum abô esak êndêŋ pik lo leŋ anêŋ dan̄ ba opalê atu ba hadô ya ba miŋ halanđo yenaj abô ami, êŋ ma tem yani indum abô.

⁴⁹ Ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu hêv abô êŋ ba yahanaŋ. Miŋ yada yahanaŋ yenaj abô ami. Ba intu tem nindum abô esak abô êŋ iyom.

⁵⁰ Ma yahayala nena Wakamik anêŋ abô tem nêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Aêŋ ba yahanaŋ abô takatu ba Wakamik hêv hadêŋ ya iyom."

* 12:42: Jon 9:22 * 12:43: Jon 5:44

13

Yisu hathik ñê ku veñiñkapô

¹ Avômalô Israel iniñ waklavôj Hale ba Hi habobo. Ma Yisu hayala nena anêj waklavôj etak pik ba ni ek Lambô lêk hayô. Yani hathak lahavinj anêj avômalô takatu ba êmô pik aleba hayô wakma hatak i. Ma dokte ma tem injik anêj lahavinj anêj anôj thô êndêj thêlô.

² *Yançinj ma thêlô eyan nôm êmô. Ma Sadañ bôk halôk Judas la yôv ek enaç Yisu bêj. Judas êj ma Saimon Iskaliot nakadunj.

³ *Ma Yisu hayala nena Wapômbêj hatak nômkama sapêj halôk yanida bañ. Lôk hayala nena yanida halêm anêj Wapômbêj ba tem êmbôni êndêj Wapômbêj esak lonjbô.

⁴ Èj ma hatak nôm hamô. Ma habi anêj kwêv thô hatôm anyô athêj mi ma hawa sôp te ba havuvi hayô haveñ lamalim.

⁵ Ma hañgasô ñaj halôk belev te ba hathik anêj ñê ku veñiñ kapô. Ma haya vê hathak sôp atu ba havak hawê haveñ lamalim.

⁶ Yani hathik anyô vi iniñ yôv ma hadum ek isik Saimon Pita anêj. Ma Pita hanaj, "Anyô Bêj, hudum ek usik yaveñkapô e?"

⁷ Ma hanaj, "Hôthôj nôm atu ba lêk yahadum. Wak te am ka tem oyala."

⁸ Ma Pita hanaj, "Dô! Miñ usik yaveñkapô ami. Mi anôj."

Ma hanaj viyanj, "Miñ yahathik o ami ma tem miñ umbitak yenaç avômalô te ami."

⁹ Ma Saimon Pita hanaj, "Anyô Bêj, êj ma usik yabahej lôk yaleñkadôk imbiñ ma miñ usik yaveñkapô iyom ami."

¹⁰ *Ma yani hanaj hadêj ôpêj nena, "Anyô bôk hathik i yôv, ma miñ isik i esak loñbô ami. Isik va iyom ek malê nena liñkupik ma mabuñ. Ma mólô ma mabuñ. Ma donjom miñ sapêj mabuñ ami."

¹¹ Yisu lêk hayala ôpatu ba tem enaç yani bêj. Ba intu hanaj, "Miñ sapêj mabuñ ami."

¹² Yani havôkwiñ thêlô veñiñ yôv ma hik anêj kwêv hathak loñbô ma halôk hamô. Ma hanaj hik thêlô liñ, "Môlô oyala nôm atu ba lêk yahadum anêj ôdôj e?"

¹³ Ya mólônim Kêdôñwaga lôk mólônim Anyô Bêj ba intu mólô udum mavi ba olam ya nena 'Kêdôñwaga' lôk 'Anyô Bêj'.

¹⁴ *Ôngô! Ya ma mólônim Anyô Bêj lôk Kêdôñwaga ma donjom lêk yahathik mólô vemim hatôm anyô athêj mi. Aej ba mólô sapêj nusik mólônim avômalô vi veñiñ aej iyom.

¹⁵ *Yahik ku ej thô hadêj mólô ek nosopa yaveñgwam

* **13:2:** Luk 22:3; Jon 13:27 * **13:3:** Jon 3:35; 16:28 * **13:10:** Jon 6:64,70-71;
15:3 * **13:14:** Mat 20:28; Luk 22:27 * **13:15:** Plp 2:5; Kol 3:13; 1Pi 2:21

ba nundum êtôm atu ba lêk
yahadum hadêj môtô.

¹⁶*Yanan avanôj biŋ êndêj môtô. Anyô ku ma miŋ bêj ek
anêj anyô bêj ami. Ma anyô
atu ba hi ma miŋ bêj ek ôpatu
ba hêv yani ba hi ami.

¹⁷ Lék môtô oyala auk
takêj. Ba udum aêj ma tem
Wapômbêj lamavi esak môtô.

*Yisu hayala Judas anêj
kambom*

(Mat 26:20-25; Mak 14:17-
21; Luk 22:21-23)

¹⁸ “Ma miŋ yahanaŋ abô
êj hathak môtô sapêj ami.
Yahayala môtô ñê takatu
ba yahalam yôv unim auk.
Ma dojtom abô atu ba hêk
Wapômbêj anêj kapya tem
injik anôj aéntêk,

‘Ôpatu ba hayan nôm haviŋ ya
ma tem nêm vangwam
liŋ ek embak ya esak.’
Kapya Yeŋ 41:9

¹⁹*“Nôm êj habitak ami de-
naŋ ma lék yahanaŋ hadêj
môtô yôv ek waklavôj atu ba
nôm êj habitak ma môtô tem
nônêmimbij ya nena Yada Ya-
hamô.

²⁰*Yanan avanôj biŋ êndêj môtô
nena ôpatu ba hawa anyô te atu ba yahêv hathôk
thô, yani hawa ya thô haviŋ.
Ma ôpatu ba hawa ya thô,
hawa Ôpatu ba hêv ya ba ya-
halêm thô haviŋ.”

²¹ Yisu hanaŋ yôv ma
lamalaiŋ kambom. Ma
hanaŋ bêj nena, “Yanan

avanôj biŋ êndêj môtô. Môtô
te tem enaŋ ya bêj!”

²² Ma ñê ku êthôj nena
thêlô alisê intu tem indum
nôm êj ba ititiŋ i mayaliv.

²³ Ñê ku ali atu ba Yisu
hathak lahavinj bêj anôj
hamô habobo yani.

²⁴ Ma Saimon Pita hik
thô hathak wakadôk nena,
“Onaŋ injik yani liŋ nena
yani hanaŋ hathak opalê.”

²⁵ Êj ma ôpêj hanaŋ
thikuthik nena, “Anyô Bêj,
honaŋ hathak opalê?”

²⁶ Ma Yisu hanan, “Tem
yatak polom te êndôk thôk
ba yahêv hadêj môtô te. Êj
ma ôpêj.” Ma hatak polom
selen êj halôk thôk ma hêv
hadêj Judas, Saimon Iskaliot
nakadun.

²⁷*Judas hawa polom êj
ma Sadan halôk yani kapô.

Ma Yisu hanaŋ hadêj yani,
“Nu undum anêm ku kethen.”

²⁸ Ñê takatu ba eyaŋ nôm
haviŋ Yisu elanjô ma dojtom
êthôj anêj abô atu ba hanaŋ
hathak Judas anêj ôdôj
palinj.

²⁹ Judas ma anyô hayabiŋ
valuselenj. Aêj ba doho
esoŋ nena Yisu hanaŋ ek ni
nêm nômkama vuli ek nêgê
waklavôj Hale ba Hi mena
ni nêm nômkama êndêj ñê siv
la.

³⁰Judas hawa polom êj yôv
ma hatak thêlô ba hi. Ma lék
bôlôvôj.

*Yisu hêv abô balabuŋ luk-
muk*

* **13:16:** Mat 10:24 * **13:19:** Jon 14:29; 16:4 * **13:20:** Mat 10:40 * **13:27:**

Jon 13:2 * **13:31:** Jon 12:23

31 *Judas hi yôv ma Yisu hanaŋ, “Dokte ma avômalô tem nêgê ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ lôkmâŋgiŋ thô. Ma lôkmâŋgiŋ êŋ tem injik Wapômbêŋ anêŋ lôkmâŋgiŋ anôŋ thô.

32 *Ma kasana Wapômbêŋ tem injik ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ lôkmâŋgiŋ thô aêŋ iyom.

33 * “Yenaj avômena, tem Yamô vauna imbiŋ mólô. Ma mólô tem nômbôlêm ya. Ma donjom mólô miŋ ôtôm unu loŋ atu ba tem yana ami. Bôk yahanaŋ abô êŋ hadêŋ avômalô Israel ma lêk yahanaŋ abô bô êŋ hathak loŋbô.

34 * “Ma yahêv balabuŋ lukmuk te hadêŋ mólô nena lemimimbiŋ am êtôm atu ba lêk yaleŋhaviŋ mólô.

35 Mólô lemimhaviŋ am aêŋ ma tem avômalô sapêŋ nêgê mólô nena yenaj avômalô takatu ba esopa ya.”

Yisu hanaŋ nena Pita tem enaj nena hathôŋ yani paliŋ (Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34)

36 Saimon Pita hanaŋ hik Yisu liŋ, “Anyô Bêŋ, nu êsê?”

Ma Yisu hanaŋ, “Loŋ atu ba tem yana ma miŋ hatôm osopa ya ami. Ma donjom wak te am ka tem osopa ya.”

37 Ma Pita hanaŋ, “Anyô Bêŋ, aisê ba miŋ hatôm yasopa o êndêŋ yaô ami?

Tem yatak yenaj lôkmala ek yanêm o sa!”

38 Ma Yisu hanaŋ, “Avanôŋ e? Lemhaviŋ otak anêm lôkmala ek nêm ya sa e? Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ o nena tale miŋ halan̄ ami denaj ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya palin̄.”

14

Yisu da ma loŋôndê

1 “Mólô miŋ kapôlômim malaiŋ ami. Nônêmimbiŋ Wapômbêŋ lôk nônêmimbiŋ ya.

2 Unyak lokapô lokapô hêk Wakamik anêŋ unyak ba yaha ek yapôpêk mólônim loŋ. Abô êŋ ma abôyaŋ, ma tem miŋ yanaŋ aêŋ ami.

3 *Yaha ek yapôpêk mólônim loŋ. Êŋ ma tem yandealêm ek yanja mólô ek nômô loŋ êŋ imbiŋ ya.

4 Ma bôk oyala loŋôndê atu ba hi loŋ atu ba tem yana.”

5 Tomas hanaŋ, “Anyô Bêŋ, yêlô athôŋ loŋ atu ba tem nu paliŋ ma tem nayala loŋôndê êŋ aisê?”

6 *Ma Yisu hanaŋ, “Yada intu loŋôndê lôk abô avanôŋ ma lôkmala. Ma anyô te miŋ hatôm esak loŋôndê yan̄ ba ni ek Wakamik ami. Mi. Ya iyom.

7 *Mólô oyala ya katô, êŋ ma tem noyala Wakamik aêŋ iyom. Avanôŋ! Bôk ôyê lôk oyala yani yôv!”

* 13:32: Jon 17:5 * 13:33: Jon 7:33-34

* 13:34: Jon 15:12,17; 1Jon 3:23; 2Jon

5 * 14:3: Jon 12:26

* 14:6: Jon 11:25; Lom 5:1-2

* 14:7: Jon 8:19

8 Ma Pilip hanaŋ hadēŋ Yisu, "Anyô Bêŋ, nuŋgwik Lemambô thô êndêŋ yêlô. Èŋ ma hatôm."

9 *Ma hanaŋ viyaŋ, "Pilip, bôkyahamô haviŋ mólô sawa daim ma miŋ hoyala ya ami denaŋ e? Anyô hayê ya ma hayê Wakamik. Ma honaŋ nena yanġik Wakamik thô eka?

10 *Ma miŋ hôēvhaviŋ nena yahamô Wakamik kapô ma Wakamik hamô yakapô ami e? Abô atu ba yahanaŋ hadêŋ mólô ma Wakamik hamô ya kapô ba hathak hadum anêŋ ku. Miŋ yada yahanaŋ hathak yenaŋ auk ami.

11 *Nônêmimbiŋ abô êntêk! Wakamik hamô ya kapô ma yahamô yani kapô. Ma mólô ôdô nônêmimbiŋ abô êntêk, èŋ ma lemimimbi ku takatu ba yahadum ek nêm mólô sa ek nônêmimbiŋ!

12 *Yanan avanôŋ biŋ êndêŋ mólô. Anyô hêvhaviŋ ya ma tem indum ku lomaloma êtôm yahadum. Ma yaha ek Wakamik. Aęŋ ba ôpatu ba hêvhaviŋ tem indum ku mavi lomaloma êmôŋ ek ku takatu ba yahadum.

13 *Nôm takatu ba mólô onaŋ hathak yenaŋ athêŋ ek yandum ma tem yandum ek Nakaduŋ injik Lambô anêŋ lôkmaŋgiŋ thô.

14 Ma nôm takatu ba mólô onaŋ hik liŋ hathak yenaŋ athêŋ ma tem yandum."

* 14:9: Jon 12:45; Kol 1:15; Hib 1:3

* 14:12: Mak 16:19-20

5:3 * 14:16: Jon 14:26; 15:26; 16:7

Lovak Matheŋ tem êlêm

15 *“Môlô lemimhaviŋ ya, èŋ ma tem nosopa abô takatu ba yahanaŋ.

16 *Ma tem yanaŋ injik Wakamik liŋ ek nêm anyô yaŋ ek embatho mólô loŋ.

17 *Ma anyô èŋ tem êmô imbiŋ mólô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ôpêŋ ma Lovak Matheŋ ba hathak hik Wapômbêŋ thô. Ma tem êmô imbiŋ mólô ba êmô mólô kapôlômim ek noyala yani. Ma doŋtom avômalô pik miŋ eyê lo eyala ami. Ba intu tem miŋ neja ami.

18 Tem yandaelêm esak lonjbô ba miŋ hatôm yatak mólô êtôm avômena bilak ami.

19 Dokte ma avômalô pik tem nêsôŋ ya palin. Ma doŋtom mólô tem ôŋgô ya. Yahamô lôkmala. Ba intu tem mólô nômô lôkmala imbiŋ.

20 *Wak èŋ ma tem mólô noyala nena yahamô Wakamik kapô, ma mólô ômô ya kapô, ma yahamô mólô kapôlômim.

21 Ma ôpatu ba halanô yenaŋ abô balabuŋ ba hasopa, ôpêŋ lahavinj ya. Ma ôpatu ba lahavinj ya ma Wakamik tem laimbiŋ yani. Ma aęŋ iyom tem yaleŋimbiŋ yani ma tem yanġik ya thô êndêŋ yani.”

22 Èŋ ma Judas yaŋ, miŋ Iskaliot ami, yani hanan,

* 14:10: Jon 12:49

* 14:12: Mak 16:19-20

5:3 * 14:16: Jon 14:26; 15:26; 16:7

* 14:11: Jon 10:38

* 14:13: Mat 7:7; Jon 15:16

* 14:15: Jon 15:10; 1Jon 14:17: Jon 16:13

* 14:20: Jon 17:21-23

“Anyô Bêj, aisê ba lemhavinj nuñgwik oda thô êndêj yêlô ma avômalô pik mi?”

²³ Ma Yisu hanaq, “Ôpatu ba lahavinj ya tem esopa yenaq abô. Ma Wakamik tem laimbij ôpêj, ma tem yai ana namô imbiq yani.

^{24*} Ma ôpatu ba miñ lahavinj ya ami tem miñ esopa yenaq abô ami. Abô êntêk ba mólô olanjô ma miñ yenaq abô ami. Mi. Abô takêj ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm anêj abô.

²⁵ “Yahamô denaq ma yahanaq abô takêj hadêj mólô.

²⁶ Ma Wakamik tem nêm anyô te ba êlêm esak yenaq athêj ek embatho mólô loñj. Ôpêj ma Lovak Mathej ba tem êndôj mólô esak nôm takêj sapêj. Ma tem indum ba mólô lemimimbi abô taksêbôk ba yahanaq.

²⁷ Yenaq labali yahêv lôk yahadô hamô haviq mólô. Èj ma yada yenaq. Miñ avômalô pik hatôm nêñêm êndêj mólô ami. Lemim êndôk biq ma miñ nôkô ami.

^{28*} “Ma lêk olanjô abô êntêk ba yahanaq hadêj mólô, ‘Yaha. Ma tem yanddealêm esak loñbô.’ Èj ma mólô lemimmalainj. Wakamik ma bêj ek ya. Ma mólô lemimimbiq ya, ma tem mólô lemimmavi ek yaha hadêj Wakamik.

^{29*} Nôm èj miñ habitak ami denaq ma lêk yahanaq hadêj

mólô ek wak êj hayô ma mólô nônêmimbiq.

³⁰ Dokte ma pik êntêk anêj anyô bêj tem êlêm ba intu miñ hatôm yanaq abô pôk bêj anôj ami. Ma miñ hatôm indum nômla esak ya ami.

³¹ Ma dontom yahadum ek avômalô pik neyala nena yaleñhavinj Wakamik ba yahasopa nôm takatu ba yani hanaq hadêj ya katô. Yôv ma nôlêm ek alôana i.”

15

Yisu ma yak lokwaj ta anôj

¹ Yisu hanaq, “Ya ma yak lokwaj ta anôj. Ma Wakamik ma ku kapô anêj alañj.

²* Yenaq thañaq sapêj atu ba miñ hik anôj ami ma Wakamik hathak halo vê. Ma thañaq sapêj atu ba hik anôj ma hêv katôj vê ek injik limamôk.

³ Abô atu ba yahanaq hadum ba mólô ubitak mabunj.

⁴ Mólô odahalinj ya êj ma tem yandahalinj mólô. Yak thañaq da miñ hatôm injik anêj anôj ami. Thañaq hadahalinj yak lokwaj ta ek injik limamôk. Aêj ba mólô miñ odahalinj ya ami, êj ma tem miñ uñgwik anôj ami.

⁵ “Yada ma hatôm yak lokwaj ta. Ma mólô ma thañaq. Ôpatu ba hadahalinj ya ma yahadahalinj yani ba intu hik limamôk. Ma miñ yahêv mólô

* **14:24:** Jon 7:16 * **14:28:** Jon 20:17

* **15:6:** Mat 7:19; 13:42

* **15:2:** Mat 3:10

sa ami, ma mólô miŋ hatôm nundum nômlate ami.

⁶ *Ma anyô te miŋ hadahaliŋ ya ami ma hatôm thaŋaŋ atu ba ibi halôk pik ba hakapok ba isup ek nêmbôk esak atum.

⁷ Ma mólô odahaliŋ ya ba yenaŋ abô hêk mólô kapô ba onaŋ hik ya liŋ hathak malêla takatu ba mólô lemimhaviŋ, êŋ ma tem noja.

⁸ *Ma avômalô takatu ba ethak ik anôŋ limamôk intu tem nêgê i nena yenaŋ. Èŋ ma uik Wakamik anêŋ lôkmanjîŋ thô.

⁹ "Yaleŋhaviŋ mólô hatôm atu ba Wakamik lahaviŋ ya. Nômô yenaŋ yaleŋhaviŋ êŋ kapô.

¹⁰ *Mólô osopa yenaŋ abô ma tem mólô nômô yenaŋ yaleŋhaviŋ kapô hatôm atu ba yahasopa Wakamik anêŋ abô ba yahamô yani anêŋ lahaviŋ kapô.

¹¹ Yahanaŋ abô takêntêk ek yenaŋ yaleŋmavi êmô imbiŋ mólô lôk êmô mólô kapôlômim siŋ.

¹² *Yanaŋ abô balabuŋ te êndêŋ mólô nena mólô tomtom lemimimbiŋ am êtôm atu ba bôk yaleŋhaviŋ mólô yôv.

¹³ *Ma anyô te hatak anêŋ lôkmala ek hêv anêŋ anyô mólô bulubiŋ, êŋ ma lahaviŋ êŋ hamôŋ ek leŋiŋhaviŋ vi.

¹⁴ *Mólô udum aêŋ êŋ ma mólô ma yenaŋ anyô mólô.

¹⁵ Sêbôk ma yahalam mólô

nena anyô ku. Anyô ku ma miŋ hayala anyô bêŋ anêŋ auk ami. Ma doŋtom lêk yahik auk nômbêŋ atu ba Wakamik bôk hêv hadêŋ ya thô hadêŋ mólô ba intu yahalam mólô tomtom nena anyô mólô. Ma miŋ ñê ku hathak loŋbô ami.

¹⁶ Mólô miŋ bôk olam ya ami. Mi. Yahalam mólô lôk yahatak yabaheŋ hayô hêk mólô ba hathak yenaŋ athêŋ nonan injik Wakamik liŋ esak unim lemimhaviŋ ma tem yanêm lemimhaviŋ takêŋ êndêŋ mólô ek unu unjgwik anôŋ atu ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

¹⁷ *Yenaŋ abô balabuŋ ma mólô lemimimbiŋ am."

Nê pik tem nêpôlik esak ñê ku

¹⁸ Yisu hanaŋ, "Avômalô pik êpôlik ek mólô, êŋ ma mólô lemimimbi nena bôk êpôlik hathak ya aêŋ iyom.

¹⁹ *Mólô ma pik anêŋ ma tem avômalô pik leŋiŋimbiŋ mólô êtôm atu ba leŋiŋ haviŋ thêlôda iniŋ avômalô. Ma doŋtom mólô ma miŋ avômalô pik êntêk ami. Bôk yahalam mólô yôv ek notak avômalô takêŋ ba intu êpôlik hathak mólô.

²⁰ *Mólô lemimimbi abô êntêk ba yahanaŋ hadêŋ mólô katô. 'Anyô ku miŋ bêŋ ek anêŋ anyô bêŋ ami.' Avômalô pik êntêk bôk êv vovaj hadêŋ ya ba intu tem nindum aêŋ

* **15:8:** Mat 5:16 * **15:10:** Jon 14:15; 1Jon 2:5 * **15:12:** Jon 13:34 * **15:13:**
Jon 10:11; 1Jon 3:16 * **15:14:** Mat 12:50 * **15:17:** Jon 13:34 * **15:19:** Jon
17:14 * **15:20:** Jon 13:16

16

iyom êndêj mólô. Ma aêj iyom doho bôk elanjô yenaq abô ba intu tem nedanjô mólônim abô imbiq.

²¹ Mólô ma yenaq avômalô. Ma avômalô pik êthôj ôpatu ba hêv ya ba yahalêm palinj. Ba intu tem nêñem vovaj êndêj mólô.

²² Ma miñ yahalêm ba yahêv abô hadêj avômalô takêj ami, êj ma tem miñ neja vuli esak inij kambom ami. Ma doñtom lêk miñ hatôm nenaq abô te ami.

²³ *Ôpatu ba hapôlik hathak ya ma hapôlik hathak Wakamik aêj iyom.

²⁴ Ma ya miñ yahamô thêlô malêvôj ba yahadum ku atu ba miñ bôk anyô te hadum ami êj ma thêlônij kambom mi. Ma doñtom bôk êyê yôv ma êdô yai lôk Wakamik.

²⁵ *Aêj ba thêlôda inij abô balabunj bute hik anôj aêntêk,

'Thêlô êdô ya oyanj.' *Kapya Yen* 35:19; 69:4

²⁶ * "Tem yanêm anyô te êlêm anêj Wakamik ek embatho mólô loj. Ôpêj ma Lovak Mathej atu ba Wakamik tem nêm ek injik Wapômbêj thô. Ma tem enaq yenaq abô bêj.

²⁷ Ma yenaq ku anêj mój ma mólô sapêj bôk ômô havinj ya aleba lêk. Êj ma mólô nonaq yenaq abô bêj imbiq.

¹ "Yahanaq abô takêj ek mólô miñ notak unim ôvhaviq ami.

²⁻³ *Êthôj yai lôk Wakamik palinj ba intu tem nêñem mólô vê lôk nijik mólô vônô ba nesoñ nena êj ma êv yenj hadêj Wapômbêj.

⁴ Lék yahanaq abô takêj yôv hadêj mólô ek waklavôj nôm takêj habitak, êj ma tem lemiñimbi nena bôk yahanaq yôv. Sêbôk ma yada yahamô havinj mólô ba intu miñ yahanaq abô êj hadêj mólô ami.

⁵⁻⁶ "Ma doñtom yaha ek yani atu ba hêv ya ba yahalêm. Ma yahanaq abô takêntêk hadêj mólô ba intu hadum mólô lemiñimalinj kambom ba miñ onaq hik ya liñ nena 'tem nu êsê' ami e?

⁷ *Yanaq avanôj êndêj mólô nena yaha ek Wakamik ek nêm mólô sa. Yaha ami êj ma Lovak Mathej, ôpatu ba embatho mólô loj tem miñ êlêm ami. Ba intu tem yana ek yanêm yani ba êlêm êndêj mólô.

⁸ Yani tem êlêm ek enaq avômalô pik inij kambom lokwañlô bêj aêntêk: inij kambom atu idum bêj lôk auk atu elela auk thêthôj ma inij auk lôkbañ hathak waklavôj idum abô.

⁹ Ku mój ma tem enaq avômalô inij kambom atu ba miñ êvhavinj ya ami bêj.

* **15:23:** Luk 10:16 * **15:25:** Jon 13:16 * **15:26:** Jon 14:26 * **16:2-3:** Mat 24:9; Luk 6:22; Jon 9:22; 15:21 * **16:7:** Jon 14:16

10 Ma ku yaŋ ma avômalô pik esoŋ nena ya miŋ anyô thêthôŋ ami. Ma doŋtom yaha ek Wakamik ba tem miŋ mólô nôŋgô ya ami ba intu ya ma anyô thêthôŋ. Aēŋ ba tem êlêm ek injik auk thêthôŋ êŋ thô.*

11 *Ma ku te lô nena avômalô pik esopa anyô mōŋ atu ba hayabiŋ pik êntêk ba esoŋ nena tem miŋ nindum abô ami. Ma doŋtom ôpêŋ bôk hamô loŋ idum abô yôv ek ema ba intu thêlô tem nindum abô imbiŋ. Aēŋ ba Lovak Matheŋ tem injik auk êŋ thô êndêŋ i imbiŋ.

12 *“Yalenŋhaviŋ yanêm abô bêŋ anôŋ imbiŋ êndêŋ mólô ma mólô miŋ hatôm nobalonj ami.

13 Ma doŋtom Lovak Matheŋ ôpatu ba hik Wapômbêŋ thô tem êlêm ek eyabiŋ mólônim auk ek noyala Wapômbêŋ lôk enaŋ abô esak nôm takatu ba tem imbitak embeŋ yam. Yani tem enaŋ abô atu ba halanô iyom ma tem miŋ enaŋ abô êtôm yanida anêŋ auk ami.

14 Yani tem enja yenaŋ auk ba enaŋ bêŋ êndêŋ mólô ma tem injik yenaŋ lôkmanŋinj thô êndêŋ mólô imbiŋ.

15 Wakamik anêŋ auk ma hatôm yenaŋ. Ba intu yahanaŋ nena Lovak Matheŋ tem enja yenaŋ auk ba injik thô êndêŋ mólô.”

*Leŋmalaiŋ tem imbitak
leŋmavi anôŋ*

* 16:10: Abô êŋ anêŋ ôdôŋ ma miŋ hêk yaiŋ ami.

1Ko 3:1-2 * 16:16: Jon 14:19

16 *Yisu hanaŋ, “Dokte ma tem mólô nôsôŋ ya paliŋ. Ma vêm ka tem ôŋgô ya esak loŋbô.”

17 Ma ñê ku doho enaŋ hadêŋ thêlôda, “Aisê ka yani hanaŋ nena dokte ma tem alalô nasôŋ yani paliŋ? Ma vêm ka tem nagê yani esak loŋbô lôk ni ek Lambô? Alalô athôŋ abô takêŋ paliŋ.”

18 Ma thêlô enaŋ lôbôlôŋ, “‘Dokte’ anêŋ ôdôŋ aisê? Alalô athôŋ abô êŋ paliŋ.”

19 Yisu hayala nena idum ek nenaŋ injik yani liŋ esak abô êŋ. Aēŋ ba hanaŋ, “Yahanaŋ ‘Dokte ma tem nôsôŋ ya paliŋ. Ma vêm ka tem ôŋgô ya esak loŋbô.’ Ba intu mólô onaŋ hik mólôda liŋ hathak abô atu ba yahanaŋ anêŋ ôdôŋ e?”

20 Yanaj avanôŋ biŋ êndêŋ mólô. Avômalô pik tem leŋiŋmavi. Ma doŋtom mólô tem nodanj asêŋ malêŋ. Mólô tem kapôlômim malainj. Ma doŋtom mólô lemimmalainj êŋ tem imbitak lemimmavi anôŋ.

21 Avi anêŋ waklavôŋ embathu hayô êŋ ma hawa vovalj ek embathu. Ma lêk havathu yôv ma miŋ lahabi vovalj êŋ hathak loŋbô ami. Amena lêk habitak yôv ba intu lamavi anôŋ.

22 Ma mólô aēŋ iyom. Lêk mólô kapôlômim malainj. Ma doŋtom tem yaŋê mólô esak loŋbô ba intu tem lemim mavi. Ma miŋ hatôm anyô la

* 16:11: Jon 12:31

* 16:12:

nêm lemim mavi êj vê ênjêk môlô ami.

²³*Yanañ avanôj biñ êndêj môlô. Tem yana ba nôm takatu ba môlô onañ hik Wakamik liñ hathak yenañ athêj ma tem yani nêm êndêj môlô. Ma môlô tem miñ nonañ injik ya liñ esak nômlate ami.

²⁴ Ya ma Nakaduñ ba intu nonañ injik yani liñ esak yenañ athêj ek noja lemimmavi bêj anôj êmô môlô kapôlômim siñ. Sêbôk aleba lêk ma miñ môlô onañ hik yani liñ hathak nômlate hathak yenañ athêj ami.”

²⁵ Yisu hanañ, “Bôk yahavuñ abô ba yahanañ abô sapêj hatôm abô loj kapô hadêj môlô. Ma wak te am ka tem yanañ abô avanôj êndêj môlô esak Wakamik ba tem yanañ bêj.

²⁶ Wak êj ma môlôda tem nodam yenañ athêj ba nonañ injik Wakamik liñ. Ma miñ yada yanja môlônim abô ba yanañ injik yani liñ ami.

²⁷ *Avanôj! Môlô lemimhavinj ya lôk ôêvhavinj nena yahalêm anêj Wapômbêj. Aêj ba intu Wakamik da lahavinj môlô ba môlôda tem nonañ injik yani liñ esak unim lemimhavinj.

²⁸ Yahatak Wakamik ba yahalêm pik. Ma lêk yahatak pik ba yahavôha ek Wakamik.”

²⁹ Êj ma Yisu anêj ñê ku enañ, “Lêk honañ abô êj bêj ma miñ huvuñ ami.

³⁰ Lêk yêlô ayala nena hoyala nômkama sapêj. Miñ yêlô anañ hik o liñ ami denaç ma hoyala yêlôaniñ abô ba honaç bêj. Ba intu yêlô êvhavinj nena hôlêm anêj Wapômbêj.”

³¹ Yisu hanañ, “Lêk môlô ôêvhavinj e?

³² *Odanôj! Avômalô temnidupuniñ môlô tomtom ba nôsôv mayaliv ba unu unim lonj. Ma môlô tem notak ya ba yada tem yamô thiliv. Ma doñtom Wakamik hamô havinj ya. Aêj ba tem miñ yamô daluk ami. Wak te am ka nôm êj tem imbitak. Ma wak êj lêk habitak yôv.

³³*“Lêk yahanañ abô takêj ek môlô nodahaliñ ya ba nômô yaô. Môlô tem nôpôm malaiñ êmô pik êntêk. Ma doñtom numiñ lôklokwañ! Ya bôk yahamô pik êntêk anêj lôklokwañ lu yôv.”

17

Yisu hatej mek ekyanida

¹⁻² Yisu hanañ abô takêj yôv ma hêv ma hathak lej ma hatej mek nena, “Wakamik, wakma lêk hayô yôv. Bôk hotak ya yôv ek yayabiñ avômalô takatu ba bôk hôev hadêj ya ek yanêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj êndêj i. Ba nuñgwik Nalum anêj lôkmañgiñ thô ek yançik anêm lôkmañgiñ thô aêj iyom.

³*Êntêk ma lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj. Neyala nena O

* **16:23:** Mat 7:7 * **16:27:** Jon 14:21,23 * **16:32:** Mat 26:31,56 * **16:33:** Jon 14:27; Lom 5:1; 1Jon 5:4 * **17:3:** 1Jon 5:20

ma Wapômbêj avanôj biŋ don̄tom lôk ya ma Yisu Kilisi, ôpatu ba O Wapômbêj hôēv ba halêm.

⁴⁻⁵ *Wakamik, lêk yahik anêm lôkmaŋgiŋ thô hamô pik êntêk hathak ku takatu ba hôēv hadêŋ ya aleba lêk anêŋ dan̄. Ma nêm mavi lôk athêŋ bêŋ êndêŋ ya esak lonjbô êtôm sêbôk atu ba pik miŋ habitak ami denaŋ ma yahawa athêŋ bêŋ êŋ haviŋ o ba yahamô mavi anôŋ.

Yisu hateŋ mek ek ŋe ku laumiŋ ba lahavuju

⁶ “Bôk yahik o thô hadêŋ avômalô pik takatu ba hôēv hadêŋ ya yôv. Sêbôk atu ba thêlô ma anêm avômalô ba hôēv hadêŋ ya ba lêk esopa anêm abô.

⁷⁻⁸ Yahêv abô sapêŋ atu ba hôēv hadêŋ ya hadêŋ i ba esopa. Thêlô eyala katô nena yahatak o ba yahalêm pik lôk êvhaviŋ nena hôēv ya ba yahalêm. Aêŋ ba lêk eyala nena nôm takatu ba hôēv hadêŋ ya ma halêm anêŋ o iyom.

⁹ Yahateŋ ek avômalô takatu ba bôk hôēv hadêŋ ya yôv. Thêlô ma anêm avômalô ba intu yahateŋ mek ek i. Ma miŋ yahateŋ mek ek avômalô pik ami.

¹⁰ Avômalô takatu ba yenaŋ êŋ ma anêm. Ma avômalô takatu ba anêm êŋ ma yenaŋ. Ma thêlô êŋ intu ik yenaŋ lôkmaŋgiŋ thô.

¹¹ Tem yatak pik ba yana ma tem miŋ yamô pik esak

lonjbô ami. Ma thêlô tem nêmô pik. Wakamik, o ma matheŋ! Ba oyabiŋ i esak anêm athêŋ atu ba bôk hôēv hadêŋ ya ek thêlô kapôlôŋiŋ don̄tom êtôm alai kapôlôŋiŋ don̄tom.

¹² *Bôk yahamô haviŋ thêlô ba yahayabiŋ i hathak athêŋ atu ba hôēv hadêŋ ya. Ma kambom te miŋ habulin i ami lôk thêlô te miŋ hatak o ami. Mi. Anyô te iyom intu tem ni loŋ atum ek abô atu ba bôk hêk anêm kapya tem injik anôŋ.

¹³ “Ma don̄tom yahamô pik denaŋ ba yahanaŋ abô êŋ ek yenaŋ yaleŋmavi bêŋ anôŋ êmô thêlô kapôlôŋiŋ siŋ ek malê nena tem yasôk.

¹⁴ Bôk yahêv anêm abô yôv hadêŋ i. Ma ya miŋ anyô pik êntêk ami. Ma thêlô aêŋ iyom. Ba intu avômalô êpôlik hathak i.

¹⁵ *Wakamik yahanaŋ hik o liŋ nena umiŋ anyô kam-bom loŋ siŋ ek thêlô ma miŋ onja i vê ênjêk pik êntêk ami.

¹⁶ Ya miŋ anyô pik êntêk ami ma thêlô aêŋ iyom.

¹⁷ Otak anêm abô êndôk thêlô kapôlôŋiŋ ba undum i ek nimbitak anêm avômalô ku matheŋ. Anêm abô êŋ ma avanôŋ.

¹⁸ *Yahêv thêlô ba i pik êntêk hatôm atu ba hôēv ya ba yahalêm.

¹⁹ Ma yahêv yada hadêŋ o ek thêlô nimbitak anêm avômalô ku matheŋ anôŋ.

* **17:4-5:** Jon 1:1-2; 4:34

* **17:12:** Jon 6:39; 13:18

* **17:15:** Mat 6:13; 2Te 3:3

* **17:18:** Jon 20:21

*Yisu hateŋ mek ek avômalô
évhaviŋ sapêŋ*

²⁰ “Min̄ yahateŋ mek hathak n̄ē ku takēŋ iyom ami. Mi. Yahateŋ mek hathak avômalô takatu ba tem nedanjō n̄ē ku takēŋ inin̄ abô ba nênmimbiŋ ya

²¹ ek thêlô sapêŋ nêmô kapôlônij dontom êtôm atu ba hômô yakapô ma yahamô o kapô. Wakamik, thêlô tem nêmô alai kapô imbiŋ ek avômalô pik nênmimbiŋ nena hôev ya ba yahalêm.

²² *Bôk hôev ya hatôm anyô lôkmaŋgiŋ ba lêk yahik lôkmaŋgiŋ êŋ thô hadêŋ thêlô ek thêlô kapôlônij dontom êtôm alai kapôlônij dontom.

²³ Yahamô thêlô kapôlônij ma hômô ya kapô. Undum ba thêlô lôkthô nimbitak kapôlônij dontom ek avômalô pik neyala nena hôev ya ba yahalêm lôk neyala nena lemhavinj thêlô hatôm atu ba lemhavinj ya.

²⁴ “Wakamik, yaleŋhavinj avômalô takênték ba hôev hadêŋ ya nêmô imbiŋ ya êmô lonj atu ba yahamô ek nêgê yenaj lôkmaŋgiŋ. Pik miŋ habitak ami denaj ma lemhavinj ya ba intu hôev lôkmaŋgiŋ êŋ hadêŋ ya.

²⁵ “Wakamik, o ma thêthôŋ. Avômalô pik êthôŋ o paliŋ ma dontom ya ma yahayala o. Ma yenaj avômalô takênték eyala nena hôev ya ba yahalêm.

²⁶ Bôk yahik o thô hadêŋ thêlô. Ma tem miŋ yatak

ku êŋ ami ek yada yamô thêlô kapôlônij ek leŋinjimbij avômalô vi êtôm atu ba lemhavinj ya.”

18

Evalon Yisu

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

¹ Yisu hateŋ mek yôv ma lôk anêŋ n̄ē ku ibup êyô n̄aŋ Kidlon. Nâŋ êŋ vi ma ku alokwaj oliv te hêk ba thêlô i lonj êŋ.

² Loŋ êŋ ma thêlô ethak i lôbôlônij. Ba intu Judas, ôpatu ba tem enaj Yisu bêŋ, hayala lonj êŋ.

³ Êŋ ma Judas halom n̄ê vovak Lom dumte lôk Palisi lôk n̄ê bêŋbêŋ êbôk da ma inij n̄ê bêŋbêŋ ba i lonj êŋ. Thêlô ewa atum lam lôk atum abiŋ kapok ma nômkama nijik vovak.

⁴ Yisu hayala nôm takatu ba tem êpôm yani ba hi yainj ma hanaj, “Môlô ôbôlêm opalê?”

⁵ Ma thêlô enaj, “Yisu anêŋ Nasalet.”

Ma yani hanaj, “Ya êŋ ênték.” Judas, ôpatu ba tem enaj Yisu bêŋ intu hamij haviŋ n̄ê êŋ.

⁶ Thêlô elanjô Yisu hanaj, “Ya êŋ ênték.” Êŋ ma ele i ma êv yak halôk pik.

⁷ Ma yani hanaj hik thêlô liŋ hathak lonjbô, “Môlô ôbôlêm opalê?”

Ma thêlô enaj, “Yisu anêŋ Nasalet.”

⁸ Ma hanaj, “Lêk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv nena ya êŋ ênték. Lêk ôpôm ya yôv ba notak n̄ê ênték ba ini.”

* 17:22: Ap 4:32 * 18:9: Jon 6:39

9 *Hanaŋ aēj ek abô bôsêbôk tem injik anôj nena miŋ hatôm etak avômalô takatu ba Lambô hêv hadêj yani te ami.

10 Éj ma Saimon Pita hawa biŋ vovak ma hale anyô bêj habôk da anêj anyô ku te limbuk vianôj vê. Anyô ku êj anêj athêj nena Malukus.

11 *Ma Yisu hanaŋ hadêj Pita, “Otak anêm biŋ êndôk anêj kupik esak loŋbô! Tem yandum ku malaiŋ atu ba Wakamik hêv hadêj ya.”

*Ewa Yisu ba i hadêj Anas
(Mat 26:57)*

12 Éj ma Lom iniŋ njê vovak lôk anyô vovak laik lôk avômalô Islael iniŋ sôp bidon evaloŋ Yisu ba ekak hathak yak.

13 Thêlônij ku môŋ ma ewa yani ba i hadêj Anas, yani ma Kaiapas anêj yanjalô. Kaiapas ma anyô bêj habôk da hadêj sondabêj êj.

14 *Yani anyô sêbôk atu ba hik auk thô hadêj Islael iniŋ njê bêjbêj nena, “Mavi ek anyô te iyom ema ek nêm avômalô Islael bêj anôj sa.”

*Pita hanaŋ “Yahathôj Yisu”
(Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)*

15 Saimon Pita lôk anyô ku yan esopa Yisu ba i. Anyô ku êj ma anyô bêj habôk da anêj anyô mólô te ba intu ha-sopa Yisu habitak hayô hadêj abôlêk ba hi.

16 Ma Pita hamiŋ badêj viyainj. Ma anyô ku yaŋ atu ba anyô bêj habôk da anêj anyô mólô havôhi ma hanaŋ abô hadêj avi atu ba hayabinj badêj abôlêk ba hawa Pita hayô badêj kapô.

17 Avi atu ba hayabinj unyak abôlêk hanaŋ hik Pita liŋ, “E! O ma ôpatu anêj anyô ku te e?”

Ma Pita hanaŋ, “Mi.”

18 Loŋ lêk thilibuŋ. Ma njê ku lôk njê êbôk da iniŋ sôp bidon ebaŋ atum ba ivuŋu iminj. Ma Pita hamiŋ havinj.

Anyô bêj habôk da hanaŋ hik Yisu liŋ

(Mat 26:59-68; Mak 14:55-65; Luk 22:66-71)

19 Ma anyô bêj habôk da hanaŋ hik Yisu liŋ hathak anêj njê ku lôk abô takatu ba hanaŋ ba hadôj avômalô.

20 Ma Yisu hanaŋ, “Yahathak yahamiŋ piklévôj ba yahanaŋ abô hadêj avômalô. Ma yahadôj avômalô hamô unyak yen lôk unyak mathen ma loŋ atu ba avômalô Islael ethak donjtom halôk. Ma miŋ yahavuŋ abô ami.

21 Ma aisê ka honaŋ hik ya liŋ? Avômalô takatu ba elanô abô takatu ba yahanaŋ, thêlô eyala abô êj katô. Ba intu onaŋ injik i liŋ.”

22 Hanaŋ aēj ma njê êbôk da iniŋ sôp bidon atu ba hamiŋ habobo hapetav Yisu ba hanaŋ, “E! Honan aēj hadêj anyô bêj habôk da eka?”

* 18:11: Mat 26:39 * 18:14: Jon 11:49-51

23 Ma Yisu hanaŋ, “Yahanaŋ abô kambom, êŋ ma onaŋ abô êŋ bêŋ. Yahanaŋ abô avanôŋ, ma aisê ka huik ya?”

24 Êŋ ma Anas hêv Yisu ba hi hadêŋ Kaiapas, anyô bêŋ habôk da. Ma yak atu ba ekak yani hamô denaŋ.

Pita hanaŋ “Yahathôŋ Yisu” bôlôŋyaŋ hathak loŋbô
(Mat 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Saimon Pita havuŋu atum hamiŋ ma enaŋ hik yani liŋ, “O ma ôpêŋ anêŋ nê ku te e?”

Ma Pita hanaŋ, “Mi.”

26 Êŋ ma anyô bêŋ habôk da anêŋ nê ku te hanaŋ, “Yahayê humiŋ alokwaŋ oliv kapô haviŋ yani.” Anyô ku êŋ ma ôpatu ba Pita hanjasiv limbuk vê anêŋ thalaleŋ te.

27 *Ma Pita hanaŋ hathak loŋbô, “Mi.” Kasana ma tale halanj.

Ewa Yisu hi hadêŋ Pailat
(Mat 27:11-26; Mak 15:1-15; Luk 23:1-5,13-25)

28 Ewa Yisu hêk Kaia-pas anêŋ unyak ba i anyô bêŋ Lom atu anêŋ unyak. Waklavôŋ Hale ba Hi anêŋ lôkbôk momaŋiniŋ lêk hayô ba Israel iniŋ nê bêŋbêŋ leniŋhaviŋ nêmô mabun ênjêk Wapômbêŋ ma ek nêgê waklavôŋ êŋ. Ba intu êdô nimbitak nêyô anyô loŋ buyaŋ bêŋ êŋ anêŋ unyak.

29 Ma Pailat hi viyaiŋ ma hanaŋ, “Ôpêŋ hadum malê ba mólô udum abô ek yani?”

30 Ma enaŋ, “Aisê! Yani miŋ anyô kambom ami, êŋ ma tem miŋ yêlô naja yani êlêm êndêŋ o ami!”

31 *Ma Pailat hanaŋ, “Yôv! Môlôda noja yani ba nundum abô esak mólôda unim abô balabuŋ.”

Ma enaŋ, “Môlô avômalô Lom unim abô balabuŋ hanaŋ nena yêlô avômalô Israel miŋ hatôm naŋgik ôpatu ba hadum kambom vônô ami.”

32 *Enaŋ aêŋ ek abô sêbôk atu ba Yisu hanaŋ hathak lorjôndê atu ba tem ema esak tem injik anôŋ.

33 Aêŋ ba Pailat hi unyak kapô hathak lorjôbô ma halam Yisu halêm ma hanaŋ hik yani liŋ, “O ma avômalô Israel iniŋ kiŋ e?”

34 Ma Yisu hanaŋ, “Oda anêm auk ba honaŋ abô êŋ mena anyôla hanaŋ hadêŋ o e?”

35 *Ma Pailat hanaŋ, “Hosoŋ nena ya anyô Israel e? Hudum malê ba oda anêm avômalô lôk nê bêŋbêŋ êbôk da ewa o ba êlêm hadêŋ ya?”

36 Ma Yisu hanaŋ, “Loŋ lôkliŋyak atu ba yahayabiŋ ma miŋ anêŋ pik êntêk ami. Yayabiŋ loŋ lôkliŋyak pik êntêk ma yenaŋ nê ku tem nijik vovak ek miŋ anyô te etak ya êndôk Israel iniŋ nê bêŋbêŋ bahenjîn ami. Ba intu

yenaŋ lonj lôkliŋyak ma miŋ hamô pik êntêk ami."

³⁷ Aēŋ ba Pailat hanaŋ, "O ma kinj!"

Ma Yisu hanaŋ "Intu êŋ. Ya ma kinj. Wakamik hêv ya ba yahalêm pik êntêk ma avi havathu ya ek yanġik abô avanôŋ thô. Ma ôpatu ba hayala abô avanôŋ êŋ intu halanô yenaŋ abô."

³⁸ Ma Pailat hanaŋ, "Abô avanôŋ, êŋ ma malê te?" Yôv ma hale unyak viyaiŋ ba hi hadêŋ avômalô Israel hathak lonjbô ma hanaŋ, "Lék yahalanô abô ba ôpêntêk ma anêŋ kambom mi."

³⁹ Ma yahathak yahasopa mólônim lemimhaviŋ nena sondabêŋ nômbêŋ intu anêŋ waklavôŋ Hale ba Hi ma yahatak anyô koladôŋ te ba hi hadêŋ mólô. Aēŋ ba lemimhaviŋ yatak mólô avômalô Israel unim kiŋ êntêk e?"

⁴⁰ Ma elam lôklala, "Yani mi. Otak Balabas!" Balabas ma anyô sêbôk atu ba hik vovak hadêŋ ñê bêŋbêŋ anêŋ Lom takatu ba eyabiŋ avômalô Israel.

19

Pailat hanaŋ ek nijik Yisu vônô

(Mat 27:26-31; Mak 15:15-20)

¹ Yôv ma Pailat hanaŋ ba evali Yisu.

²* Ma ñê vovak ewa yak lôkmaŋgiŋ atu ba epesan̄ hatôm kiŋ ininj kuluŋ ma ik halôk wakadôk. Ma ewa kiŋ

anêŋ kwêv thalaleŋ daim te ma ik hathak yani.

³ Ma i hadêŋ yani ma enaŋ mathalaleŋ, "Waklêvôŋ mavi, avômalô Israel ininj kinj!" ma epetav yani.

⁴ Ma Pailat hale yainj hathak lonjbô ma hanaŋ hadêŋ avômalô, "Odaŋô! Tem yanja yani ende yainj ek yanġik thô êndêŋ mólô nena lêk yahalanô abô yôv ba ôpêntêk ma anêŋ kambom mi."

⁵ Êŋ ma Yisu hale yainj ma kuluŋ yak lôkmaŋgiŋ hamô wakadôk ma kwêv thalaleŋ atu hamô liŋkupik. Ma Pailat hanaŋ, "Ôŋgô yani atu êntêk!"

⁶ Êŋ ma ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk ininj sôp bidon̄ eyê ma elam nena, "Nijik vônô esak a! Nijik vônô esak a!"

Ma Pailat hanaŋ, "Lék yahalanô abô yôv ba ôpêntêk anêŋ kambom mi! Aēŋ ba mólôda noja ba uŋgwik vônô esak a!"

⁷ Ma enaŋ viyan̄, "Anyô êntêk hanaŋ nena yani ma Wapômbêŋ anêŋ Nakadun̄. Ma yêlôaniŋ abô balabuŋ te hanaŋ nena naŋgik anyô anêŋ aēŋ vônô."

⁸ Pailat halaŋô abô êŋ ba liŋhaka.

⁹* Ma hi unyak kapô ma hanaŋ hik Yisu liŋ, "Hôlêm anêŋ êsê?" Ma doŋtom Yisu bônôŋ iyom.

¹⁰ Ma Pailat hanaŋ, "Hôdô onaŋ yenaŋ abô viyan̄ e? Ondaŋô! Ya ma anyô lôk athêŋ ba ya hatôm yanaŋ ek nijik o

* 19:2: Luk 23:11 * 19:9: Mat 27:12

vônô esak a mena yatak o ba nu la. Lék holañô e?”

¹¹* Ma hanaŋ, “Wapômbêj miŋ hêv athêj bêj êj hadêj o ami êj ma miŋ hatôm undum nômlate êndêj ya ami. Ba intu ôpatu ba hatak ya halôk bahem hathak yanida anêj auk intu anêj kambom ma bêj anôj ek anêm.”

¹²* Pailat halañô abô êj ma habôlêm lonjôndê ek etak Yisu ba ni. Ma doňtom Islael iniŋ ñê bêjbêj elam lôklala, “Hatak ôpêntu ba hi, o ma miŋ kiŋ Lom iniŋ anyô te ami! Ôpatu ba hanaŋ nena yani kiŋ, êj ma hapôlik hathak Lom iniŋ kiŋ.”

¹³ Pailat halañô abô êj ma hawa Yisu hale yaiŋ ma halôk hamô anêj loŋ idum abô. Loŋ êj elam nena Loŋ Valu. Ma avômalô Hiblu elam loŋ êj nena “Gabata”.

¹⁴ Habobo waklêvôj biŋ hadêj wak atu ba avômalô ethak epesaŋ i ek nêgê waklavôj Hale ba Hi.

Ma Pailat hawa Yisu hale yaiŋ ma hanaŋ hadêj avômalô Islael, “Ôngô, môlônim kiŋ êntêk.”

¹⁵ Ma thêlô elam lôklala, “Nônêm yani vê ek nijik esak a!”

Ma Pailat hanaŋ, “Yançik môlônim kiŋ esak alovalaŋsiŋ e?”

Ma ñê bêjbêj êbôk da enaŋ, “Yêlôaniŋ kiŋ intu Lom iniŋ kiŋ!”

* **19:11:** Jon 10:18; Ap 2:23; Lom 13:1

¹⁶ Êj ma Pailat hatak Yisu halôk ñê vovak bahanjîn ek nijik vônô esak alovalaŋsiŋ ma ewa ba i.

Ik Yisu hathak alovalaŋsiŋ

(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43)

¹⁷ Yisu da hawa anêj alovalaŋsiŋ ba hi malak viyaiŋ ba hayô loŋ te atu ba elam nena Leŋkadôk Lokwaŋ. Ma avômalô Hiblu elam nena Golgota.

¹⁸ Loŋ êj ma thêlô êthôkwêj Yisu lôk anyô lokwanju hathak alovalaŋsiŋ. Anyô yaŋ haminj vi ma yaŋ haminj vi ma Yisu haminj malêvôj.

¹⁹ Pailat hanaŋ ba eto abô te hathak aseleŋ te ba ik loŋ hathak alovalaŋsiŋ aêntêk, YISU ANÊJ NASALET, AVÔMALÔ ISLAEL INIŋ KIN

²⁰ Eto abô êj hathak abô Hiblu lôk abô Lom, ma abô Glik ba intu avômalô bêj anôj êyê ba esam abô êj. Loŋ atu ba êthôkwêj Yisu ma habobo malak lôŋ. Ma lonjôndê êj ma avômalô bêj anôj ethak elom ba intu esam.

²¹ Islael iniŋ ñê bêjbêj êbôk da êyê ma enaŋ hadêj Pailat, “Oto aêntêk, ‘Ôpêntêk hanaŋ nena yanida intu Islael iniŋ kiŋ.’ Ma miŋ oto nena, ‘Islael iniŋ kiŋ’ ami.”

²² Ma Pailat hanaŋ, “Dô, abô atu ba lêk yahato yôv ma ênjêk aej.”

²³ Nê vovak takatu ba ik Yisu hathak alovalaŋsiŋ ewa anêj kwêv lôk sôp ba ibi

* **19:12:** Luk 23:2; Ap 17:7

sam hi ôdôj ayova. Ma ñê vovak ewa tomtom ma kwêv te hamô denaŋ. Kwêv êj ma idu hathak sôp dontom iyom ma miŋ idu hathak sôp doho haviŋ ami.

²⁴ Ma ñê vovak enaŋ, “Alalô nato athêŋ esak valu ba natak êndôk tase ma nayôkwiŋ ek nagê nena opalê enja kwêv êntêk. Ma miŋ nakakavinj ami.”

Thêlô idum aej ek abô atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kypy hik anôŋ nena,

“Thêlô ibi yenaŋ kwêv sam ba ewa,
ma ibi valu ek neja
yenaŋ kwêv daim.”

Kypy Yeŋ 22:18

Aej ba intu ñê vovak idum aej.

²⁵ *Ma avi doho iminj habobo alovalaŋsij atu ba êthôkwêŋ Yisu hathak. Yisu anêŋ talêbô lôk talêbô yaô ma Malia Kelopas yanavi, ma Malia anêŋ Magadala.

²⁶ *Ma anyô ku atu ba Yisu lahavij bêŋ anôŋ haminj habobo. Ma hayê talêbô lo anyô ku êj ma hanaj, “Wakatik, ôpêntu ma nalum.”

²⁷ Ma hanaj hadêŋ anyô ku atu nena, “Avi intu ma lem-tambô.” Aej ba ôpêŋ hayabiŋ Malia hatôm anêŋ thalalen te hamô yanida anêŋ unyak.

Yisu hama

(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49)

²⁸ *Ma Yisu hayala nena lêk hadum anêŋ ku yôv ma

hanaŋ, “Yahathakmuŋ” ek abô atu ba hamô Wapômbêŋ anêŋ kypy injik anôŋ.

²⁹ *Kolopak waiŋ maniŋ te hamô ba ewa nômlate hatôm kapôk ba esoj halôk waiŋ aleba lôthôk. Ma etak hathak alokwaŋ thaŋaŋ te anêŋ athêŋ nena “isop” ba êv halôk Yisu abôlêk.

³⁰ Hanum vêm ma hanaj, “Ku lêk yôv.” Êj ma laselo haŋgoli ma hatak dahô ba hi ma hama.

³¹ *Wak êj ma wak nêpôpêk nômkama ek nêgê Sabat. Ma Sabat êj ma waklavôŋ bêŋ te ba Islael iniŋ ñê bêŋbêŋ êdô ek ñê takatu iniŋ kupik iminj alovalaŋsij. Ba intu enaŋ hik Pailat liŋ nena niŋik veŋinjlokwaŋ lu ek nema ketheŋ ek nêñem iniŋ kupik vê.

³² Êj ma ñê vovak i ma ik anyô yan atu ba êthôkwêŋ haviŋ Yisu valokwaŋ lu. Yôv ma idum aej hadêŋ anyô yan.

³³⁻³⁴ Ma êyô ek Yisu ma êyê nena lêk hama yôv ba intu anyô vovak te habi bayavi hathak kôm ma ketheŋ oyan ma thalaleŋ lôk ñaŋ haŋgasô. Ma miŋ ik valokwaŋ lu ami.

³⁵ *Ôpatu ba hayê nôm êj hanaj abô avanôŋ ba hayala nena anêŋ abô ma avanôŋ ba intu hanaj bêŋ ek môlô nônêmimbiŋ.

³⁶ Nôm takêŋ habitak ek abô te atu ba bôk hêk Wapômbêŋ anêŋ kypy injik anôŋ nena,

* **19:25:** Mat 27:55-56 * **19:26:** Jon 13:23 * **19:28:** Sng 22:15 * **19:29:** Sng 69:21 * **19:31:** Lo 21:22-23 * **19:35:** Jon 21:24

“Tem miŋ nijik yani lokwan
te lu ami.” *Etak
Ijip 12:46; Namba 9:12;
Kapya Yeŋ 34:20*

³⁷ *Ma

“Tem thêlô nêgê anyô atu ba
ibi.” *Sekalaia 12:10*

Elav Yisu

(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56*)

³⁸ Josep anêŋ Alimatis bôk halanjô Yisu anêŋ abô ba hasopa. Ma doŋtom hakô ek Islael iniŋ ŋê bêŋbêŋ ba intu havuŋ anêŋ hêvhaviŋ. Ik Yisu hathak alovalaŋsaŋsiŋ yôv ma hi hananj hik Pailat liŋ ek enja anêŋ lin kupik. Ma Pailat halanjô anêŋ abô ba halôk ma yani hi hawa.

³⁹ *Nikodimus hi haviŋ Josep. Yani ma anyô sêbôk atu ba hi hayê Yisu hadêŋ bôlôvônj. Yani hawa kamuŋ ôv mavi ju ba hatak hathak doŋtom ba anêŋ malainj hatôm 30 kilo la.

⁴⁰ Thai epesan ŋama êŋ ba esopa avômalô Islael iniŋ kobom ba ewa Yisu lin kupik ba etak kamuŋ ôv mavi êŋ hathak ma ivuliv siŋ hathak sôp seleŋ.

⁴¹ Ku te hêk habobo loŋ atu ba êthôkwêŋ Yisu hathak. Ku êŋ ma valu abyauŋ lukmuk te hêk ba miŋ bôk êdô ŋama la hêk ami.

⁴² Wak êŋ ma waklavônj atu ba avômalô Islael nêpôpêk i ek nêgê Sabat. Ma valu abyauŋ êdô ŋama hêk habobo. Aêŋ ba thai ewa Yisu anêŋ kupik ba i êdô hêk valu abyauŋ êŋ.

20

*Yisu haviyô hathak loŋbô
(Mat 28:1-8; Mak 16:1-8;
Luk 24:1-12)*

¹ Sonda êŋ anêŋ wak te mōŋ anêŋ lôkbôk momaŋiniŋ ma Malia anêŋ Magadala hi siô ma hayê nena lêk ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê.

² Ma halanjiŋ ba hi hadêŋ Saimon Pita thai lôk anyô ku atu ba Yisu lahavij bêŋ anôŋ ma hananj, “Anyôla ewa Anyô Bêŋ anêŋ kupik vê hêk siô ba yêlô athôŋ nena êdô yani hêk êsê.”

³ Êŋ ma thai iviyô ba i siô.

⁴ Thai luvi elanjiŋ ba i ma anyô ku yaŋ atu hamô ek Pita ba hayô siô mōŋ.

⁵ Yani hakôm ba hayê lôv kapô ma hayê sôp seleŋ takatu ba ivuliv hathak iyom intu hamô. Ma miŋ habitak hayô valu abyauŋ kapô ami.

⁶ Ma Saimon Pita havenj Yam hayô ma habitak hayô valu abyauŋ kapô ba hi. Ma hayê sôp seleŋ takatu ba ivuliv hathak

⁷ lôk sôp ivuliv thohavloma siŋ hathak intu hamô. Sôp ju êŋ intu lêk epesan ba êdô yaŋ hamô buyauŋ ma yaŋ hamô buyauŋ.

⁸ Êŋ ma anyô ku yaŋ atu ba hayô siô mōŋ hi kapô ma hayê ba hêvhaviŋ.

⁹ *Ma doŋtom thai êthôŋ abô atu ba bôk hananj hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena tem injik Yisu liŋ imbiyô ênjeŋ ŋama esak loŋbô palinj.

* 19:37: ALK 1:7 * 19:39: Jon 3:1-2

* 20:9: Sng 16:10; Ap 2:24-32

¹⁰ Yôv ma ñê ku ju êj êvôi malak.

Yisu hik i thô hadêj Malia anêj Magadala

(Mat 28:9-10; Mak 16:9-11; Luk 24:10-11)

¹¹ Malia halañ hamiñ valu abyañ viyaiñ ma hakôm ba hayê lôv kapô.

¹² Ma hayê anjela ju ba iniñ kwêv thapuk. Thai êmô lon bu atu ba Yisu anêj kupik hêk. Yañ hamô wakadôk ma yañ hamô valuvi.

¹³ Ma thai enañ hik Malia lin, "Livôn, holañ eka?"

Ma hanañ, "Anyôla hawa yenañ Anyô Bêj anêj kupik vê ba miñ yahayala lon atu ba êdô hêk ami."

¹⁴ *Hanañ aëj ma hik i liliñ ma hayê Yisu hamiñ ma donjom hathôj yani paliñ.

¹⁵ Ma Yisu hanañ, "Livôn, holañ eka? Ma hôbôlêm opalê?"

Malia hasoñ nena yani ma anyô hayabiñ ku kapô ba hanañ, "Livôn, howa anêj kupik ba hôdô hêk êsê ma onañ ek yana yanja."

¹⁶ Ma Yisu hanañ, "Malia."

Ma hasoñ losauk ba hik i liliñ ma hanañ hathak abô Hiblu nena, "Laboni!" Abô êj anêj ôdôj nena "Kêdôñwaga."

¹⁷*Ma Yisu hanañ, "Miñ yahavôha ek Wakamik ami deñañ ba intu otak ya ma nu êndêj yenañ ñê ku ma onañ êndêj i, 'Yana ek Wakamik ma môlônim Lemambô. Ma

yana ek yenañ Wapômbêj ma môlônim Wapômbêj."

¹⁸ Yôv ma Malia anêj Magadala hi ma hanañ hadêj ñê ku nena, "Lêk yahayê Anyô Bêj." Ma abô takatu ba Yisu hanañ hadêj yani ma hanañ hadêj thêlô havin.

Yisu hik i thô hadêj ñê ku
(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Luk 24:36-49)

¹⁹ Sonda êj anêj bôlôvôj ma ñê ku ethak donjom. Thêlô êkô ek Isael iniñ ñê bêjbêj ba intu ik unyak abôlêk siñ. Ma Yisu halêm hamiñ thêlô malêvôj ma hanañ, "Môlô kapôlômim ênjêk labali!"

²⁰ *Ma hik banj kapô lôk baya thô hadêj thêlô. Ñê ku êyê Anyô Bêj ba leñiñmavi anôj.

²¹ Ma hanañ hathak lonbô, "Môlô kapôlômim ênjêk labali! Yahêv môlô ba u hatôm atu ba Wakamik hêv ya ba yahalêm."

²² Êj ma hayuv auk hathak thêlô ma hanañ, "Noja Lovak Mathej.

²³ *Ma môlô ôêv anyô iniñ kambom vê êj ma iniñ kambom tem nêm yak. Ma miñ ôêv anyô iniñ kambom vê ami êj ma iniñ kambom tem êmô."

Yisu hik i thô hadêj Tomas

²⁴ Tomas ma ñê ku laumiñ ba lahavuju takatu te ba anêj athêj yañ nena Didimus.

* **20:14:** Luk 24:16; Jon 21:4

* **20:17:** Lom 8:29; Hib 2:11-12

* **20:20:** Jon

16:22; 1Jon 1:1

* **20:23:** Mat 16:19

Yisu hayô ek ñê ku vi ma yani miñ hamô ami.

²⁵ Èj ma ñê ku vi atu enaŋ hadêj yani, “Yêlô lêk ayê Anyô Bêj yôv!”

Ma Tomas hanaŋ, “Minj yahayê anêj pôpô atu ba hamô banj lôk yahatak yaba-hengwasin halôk yani baya êj ami ma tem miñ yanêmimbiŋ ami ma milôk.”

²⁶ Sonda te hale ba hi ma Yisu anêj ñê ku ethak doŋtom hathak lonjbô ba êmô unyak kapô. Ma Tomas hamô haviŋ. Thêlô ik unyak abôlêk sin ma doŋtom Yisu halêm hamiŋ thêlô malêvôŋ ma hanaŋ, “Môlô kapôlômim ênjek labali.”

²⁷ Ma hanaŋ hadêj Tomas, “Nôŋgô yabahen! Ma ôsôm pôpô êntêk! Ma otak bahemg-wasiŋ êndôk ya baya ek nôŋgô kôm lavôŋ. Otak auk thek-thek lôk nôŋgô esak malem, ma nêmimbiŋ iyom.”

²⁸ Ma Tomas hanaŋ, “Yenaj Anyô Bêj lôk Wapômbêj!”

²⁹ *Ma Yisu hanaŋ, “Lêk hôyê ba intu hôvhaviŋ e? Wapômbêj tem lamavi esak avômalô takatu ba miñ êyê ami ma doŋtom êvhaviŋ.”

Kapya êntêk anêj ôdôj

³⁰ Yisu hadum lavôŋinj bêj anôŋ haviŋ ba anêj ñê ku êyê. Ma doŋtom miñ yahato abô takêj halôk kapya êntêk ami.

³¹ *Yahato abô takêntêk ek môlô nônêmimbiŋ nena Yisu ma Mesia atu lôk Wapômbêj

anêj Nakaduŋ. Lôk yahato ek môlô nônêmimbiŋ ba noja lôkmala esak anêj athêj.

21

Nê ku evov alim bêj anôŋ

¹ Yôv ma ñê ku êmô ka-sukthôm atu anêj athêj nena Taibelias ma Yisu hik i thô hadêj i hathak lonjbô.*

² Saimon Pita lo Tomas, anêj athêj yan nena Didimus, ma Nataniel anêj Kena hêk Galili, ma Sebedi anêj nakaduŋ luvi, ma Yisu anêj ñê ku lokwanju, thêlô sapêŋ êmô lonj êj.

³ *Ma Saimon Pita hanaŋ, “Yana yançik alim.” Ma enaŋ, “Yêlô nasôk nambin o.” Èj ma thêlô i ethak yeŋ te ma bôlôvôŋ êj ma êvôv alim te ami.

⁴ Wak hapup ma Yisu hamiŋ kasukthôm anêj dan. Ma anêj ñê ku êyê yani ma doŋtom miñ eyala ami.

⁵ Ma Yisu halam, “Aiyan thêlô! Môlô alim mi, aej e?”

Ma enaŋ, “Intu êj.”

⁶ Ma hanaŋ, “Notak yak-seŋ êndôk yeŋ vianôŋ ma tem môlô noja alim doho.” Idum aej ma ewa alim bêj anôŋ ba intu miñ hatôm nêbôv yakseŋ esak ami.

⁷ *Anyô ku atu ba Yisu la-haviŋ bêj anôŋ hanaŋ hadêj Pita, “Intu ma Anyô Bêj!” Pita êj intu bôk habi anêj kwêv thilibuŋ thô ek indum ku. Ma halanô opêŋ anêj abô

* **20:29:** 1Pi 1:8 * **20:31:** Jon 3:15; Lom 1:17; 1Jon 5:13
intu elam athêj yan nena “Taibelias”.
Jon 13:23

* **21:1:** Kasuk Galili
* **21:3:** Luk 5:4-7 * **21:7:** Mat 14:29;

êj ma hik hathak loñbô ma hasôv kisi halôk kasukthôm ba hayam ba hi.

⁸ Thêlô ebobo kasukthôm danj hatôm 90 mita la ma ñê ku vi êmô yej ba êvô yakseñ haveñ yam ma Pita hayam hamôj.

⁹ Thêlô êlêm ethak liñdañ ma êyê atum te hathañ hamô ma Yisu habôk alim lôk polom.

¹⁰ Ma Yisu hanaj, “Alim doho êlêm!”

¹¹ *Ma Saimon Pita hayô hathak yej ma havôv yakseñ halêm hathak liñdañ. Yakseñ êj putup hathak alim daim lomaloma hatôm 153. Ma yakseñ miñ hatip ami.

¹² Ma Yisu hanaj, “Nôlêm ongwañ alim!” Thêlô lêk eyala nena yani ma Anyô Bêj ba êkô ba te miñ hanaj nena, “O ma opalé?” ami.

¹³ Ma Yisu hawa polom ba hi hêv hadêj thêlô ma hadum aej hathak alim.

¹⁴ *Entêk ma bôlôj te lô atu ba haviyô hathak loñbô ba hik i thô hadêj anêj ñê ku.

Yisu hapesañ abô haviñ Pita

¹⁵ Eyan nôm yôv ma Yisu hanaj hadêj Saimon Pita, “Saimon, Jon anêj nakadun, anêm lemhavinj ya ma bêj hamôj ek ñê ku vi mena mi e?”

Ma Pita hanaj, “Intu êj. Anyô Bêj, hoyala nena yaleñhavinj o bêj anôj.”

Ma Yisu hanaj, “Ombakôj yenañ boksipsip nali sapêñ.”

¹⁶ *Ma hanaj hathak loñbô, “Saimon, Jon anêj nakadun, lemhavinj ya e?”

Ma Pita hanaj, “Intu êj. Anyô Bêj, hoyala nena yaleñhavinj o.”

Ma Yisu hanaj, “Oyabiñ yenañ boksipsip.”

¹⁷ Ma hanaj bôlôj te lô “Saimon, Jon anêj nakadun, lemhavinj ya e?”

Yisu lêk hanaj hik Pita liñ hatôm bôlôj lô nena “Lemhavinj ya e?” ba Pita kapô malaiñ ma hanaj, “Anyô Bêj, o hoyala nômkama sapêñ ba hoyala nena yaleñhavinj o.”

Ma Yisu hanaj, “Ombakôj yenañ boksipsip.”

¹⁸ Yanañ avanôj biñ êndêj o. Sêbôk ba hôrô anyô muk denaj ma oda hothak huik kwêv ma hu hatôm odanêm lemhavinj. Ma doñtom hoyalôv ma tem nêm bahem ek anyô yanj injik anêm kwêv ma endom o ek nu loñ atu ba miñ lemhavinj nu ami.”

¹⁹ *Yisu hanaj abô êj ek injik loñondê atu ba Pita tem ema esak ek nêm athêj lôkmañgiñ êndêj Wapômbêj. Yôv ma Yisu hanaj hadêj Pita, “Osopa ya!”

²⁰ *Pita hik i liliñ ma hayê anyô ku atu ba Yisu lahavinj bêj anôj hasopa thai. Ôpatu ba hayan nôm hamô ma hakithinj Yisu ba hanaj, “Anyô Bêj, opalê intu tem enaj o bêj?”

* **21:11:** Luk 5:6 * **21:14:** Jon 20:19,26 * **21:16:** Ap 20:28 * **21:19:** Mat 16:24-25; 2Pi 1:14 * **21:20:** Jon 13:23-25

21 Ma Saimon Pita hayê ôpêŋ ma hanaŋ, “Anyô Bêŋ, anyô êntêk tem êpôm malê?”

22 Ma Yisu hanaŋ, “Yaleŋhavinj nena ôpêŋ tem êmô endeba yanddealêm am, o Pita miŋ anêm nômlate ami. Mi. Osopa ya iyom.”

23 Ma abô êŋ hi mayaliv ba ñê takatu ba esopa Yisu elanô haviŋ ba esoj nena anyô ku êŋ tem miŋ ema ami. Yisu hanaŋ nena êmô endeba yani endelêm am, ma miŋ Pita anêŋ nômla ami. Ma donjom miŋ hanaŋ hathak ôpêŋ anêŋ ñama ami.

24 *Anyô ku atu ba hanaŋ nôm takêŋ bêŋ ba hato halôk kapyä êntêk intu yêlô ayala nena anêŋ abô ma avanôŋ.

25 *Yisu hadum ku loma-loma bêŋ anôŋ haviŋ. Pik ma yaôna ba yakô miŋ hatôm nêndô kapyä nômbêŋ atu ba eto lôkthô êmô ami.

Aposel iniŋ ku Abô mōŋ

Luk hato karya lokwanju. Hato karya luvi ek Anyô Bêŋ Tiapilus. Yani ma Lom iniŋ anyô bêŋ te ba lahavinj nêñêm karya êŋ luvi êndêŋ avômalô ek nesam. Karya mōŋ atu ba Luk hato ma elam nena Luk ma hato hathak malêla takatu ba Yisu hadum aleba hathak leŋ ba hi. Ma karya yanj havenj yam ma elam nena Aposel. Ma hato hathak ku takatu ba aposel lôk avômalô êvhaviŋ idum hadêŋ waklavôŋ Yisu hatak pik êntêk ba hi leŋ.

Luk da miŋ hayê Yisu ami, ma dontom hawa abô hêk nê vi atu ba elanô lo êyê hathak maleŋij. Luk ma miŋ anyô Isael te ami, yani ma anyô lon buyaŋ.

Hato karya êntêk ek enaŋ abô avanôŋ esak ku takatu ba aposel idum lôk Yisu anêŋ Abô Mavi atu ba hi luvuluvu. Avômalô vi enaŋ abôyaŋ hathak nê takatu ba êvhaviŋ ba intu Luk hato karya êntêk ek injik thô nena nê êvhaviŋ ma nê mavi ba esopa gavman iniŋ abô. Malainj lomaloma hathak hapôm nê êvhaviŋ ba intu hato karya êŋ ek injik lonjondê mavi thô êndêŋ nê takatu ba esopa Yisu. Ma karya êntêk hik thô nena Yisu

lôk anêŋ avômalô êvhaviŋ tem nêmô nê kambom lu.

Hato karya êntêk hadêŋ 63 AD la.

Yisu havak abô nena tem nêm Lovak Matheŋ êlêm

¹ *Tiapilus, bôk yahato karya te hadêŋ o hathak nôm takatu ba bôk Yisu hadum lo hadôŋ,

² *mōŋ anôŋ aleba hayô waklavôŋ hathak leŋ ba hi. Hamô pik denaŋ ma hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ ma hêv abô ku hadêŋ anêŋ aposel* takatu ba bôk halam i yôv.

³ *Yani hawa vovaŋ ba hama vêm ma haviyô hathak lonjbô ma hik i thô hadêŋ anêŋ nê takêŋ. Lôk hadum nômkama bêŋ anôŋ ek hik thô nena yani hamô lôkmala hathak lonjbô. Wak hatôm 40 ma hik i thô lôbôlôŋ hadêŋ thêlô ba hanaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ lon lôklinyak.

⁴ *Wak te ma hayaŋ nôm haviŋ thêlô ma hanaŋ, “Noyabij nôm atu ba Wakamik bôk havak abô yôv ek nêm êndêŋ môlô hatôm atu ba bôk yahanaŋ ba olanô yôv. Ma miŋ notak Jelusalem ami.

⁵ *Jon bôk hathik avômalô halôk najaŋ ma kasana ma tem nisik môlô esak Lovak Matheŋ.”

* **1:1:** Luk 1:3 * **1:2:** Mak 16:19; Luk 24:49-51 * **1:2:** Aposel anêŋ ôdôŋ nena nê takatu ba Yisu hêv ek nenaŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ. * **1:3:** Luk 24:36-49; Ap 10:41 * **1:4:** Luk 24:49; Jon 14:16-17; Ap 2:33 * **1:5:** Mat 3:11

*Yisu hathak lej ba hi
(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)*

⁶ *Ma aposel êmô havinj Yisu ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Anyô Bêŋ, lêk êntêk ma tem undum ek alalô avômalô Islael naja alalôaninj kinj esak lonjbô e?”

⁷ *Ma Yisu hanaj, “Êŋ ma miŋ môlô unim nômla ek noyalâ waklavôŋ atu ba Kamik hatak ami. Hathak anêŋ lôklokwaŋ yanida hayabij wak êŋ.

⁸ *Ma Lovak Matheŋ hayô hamô môlô, ma tem noja lôklokwaŋ. Ma tem nonaŋ yenaŋ abô imiŋ Jelusalem lôk Judia sapêŋ ma Samalia lôk ni endeba êndôk pik anêŋ danj.”

⁹ Hanaŋ abô êŋ yôv, ma ewa yani hathak lej ba hi. Thêlô êyê imiŋ ma buliv hava yani siŋ ba êthôŋ.

¹⁰ Thêlô ititiŋ lej denaŋ ma kethenj oyanj ma anyô ju lôk nômkama thapuk ba imiŋ thêlô malêvôŋ.

¹¹ *Ma enaŋ, “Nê Galili, umiŋ ba utitiŋ lej eka? Yisu donjtom êntêk lêk Lambô hawa vê hêk môlô ba hi lej ma tem endelêm aêŋ iyom.”

*Thêlô etak anyô te ek enja
Judas anêŋ loŋ*

¹² *Vêm ma thêlô etak Dum Oliv ma ele i Jelusalem. Dum Oliv êŋ hêk habobo Jelusalem hatôm kilomita te iyom.

¹³ *Êyô Jelusalem ma i unyak kapô vulinj atu ba ethak

* **1:6:** Luk 24:21 * **1:7:** Mak 13:32 * **26:64:** Luk 21:27 * **1:12:** Luk 24:50-53

* **1:18:** Mat 27:3-8

êmô. Thêlô inij athêŋ ma Pita lo Jon ma Jems lo Andulu ma Pilip lo Tomas ma Batolomiu lo Matyu ma Jems, Alpius nakadun, lôk Saimon anyô Selot te, ma Judas, Jems nakadun.

¹⁴ Wak sapêŋ ma thêlô ethak donjtom ba etej mek hi ba hi. Ma avi doho lôk Malia, Yisu talêbô, lôk anêŋ iviyanj êmô havinj.

¹⁵ Ma wak te ma Pita haviyô hamiŋ nê êvhavinj hatôm 120 malêvôŋ ma hanaj,

¹⁶ *“Aiyanj thêlô, abô te hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ba lêk hik anônj. Abô êŋ ma Lovak Matheŋ bôk hanaj hale Devit abôlêk hathak Judas, ôpatu ba hik Yisu thô hadêŋ nê takatu ba evaloŋ yani.

¹⁷ Yani ma alalô te atu ba bôk hadum ku êntêk havinj alalô.”

¹⁸ *(Judas hêv pik bute vuli hathak valuseleŋ atu ba hadum kambom ba hawa. Êŋ ma hêv yak halôk pik buenj ba lasoam hapup ba la haŋgasô hale yainj.

¹⁹ Avômalô Jelusalem sapêŋ elanjô abô êŋ ba intu elam pik buenj hathak inij abô nena “Akeldama”. Anêŋ ôdônj nena, “Pik atu ba thalaleŋ hathanj.”)

²⁰ Êŋ ma Pita hanaj, “Hatôm bôk eto hêk Kapya Yeŋ nena,

“Anêŋ unyak tem ŋgathiniŋ;

1:8: Mat 28:19; Luk 24:48 * **1:11:** Mat

* **1:13:** Mat 10:2-4 * **1:16:** Sng 41:9

ma miŋ notak anyôla ek
êmô ami.' *Kanya Yen*
69:25

Ma buyan̄ hanaŋ nena,
‘Anyô yan̄ enja anêŋ loŋ lôk
anêŋ ku.’ *Kanya Yen*
109:8

²¹ Aêŋ ba alalô natak anyô
te atu ba Anyô Bêŋ Yisu
hamô havin̄ alalô denaŋ ma
yani hamô havin̄ alalô wak
nômbêŋ intu sapêŋ.

²² *môŋ ma waklavôŋ atu ba
Jon hathik Yisu halôk ñaŋ
aleba hayô wakma Lambô
hawa yani vê hêk alalô ba
hi malak len̄. Anyô êŋ tem
imbiŋ alalô ek enaŋ Yisu
anêŋ haviyô hathak loŋbô
bêŋ êndêŋ avômalô.”

²³ Yôv ma etak anyô lok-
wanju. Yan̄ ma Josep, elam
nena Balsabas, ma athêŋ yan̄
ma Jastas. Ma anyô yan̄ ma
Matias.

²⁴ Ma eteŋ mek nena,
“Anyô Bêŋ, hoyala avômalô
sapêŋ iniŋ kapôlônijŋ.
Nunjwik thô nena hotak anyô
ju êntêk yan̄ sê

²⁵ ek enja ku aposel atu ba
bôk Judas hatak ba hi anêŋ
loŋ.”

²⁶ Yôv ma ibi valu ek nêgê
nena athêŋ yan̄ sê habitak.
Êŋ ma etak Matias ek imbitak
aposel imbiŋ thêlô laumin̄ ba
lahavute takatu.

2

*Lovak Matheŋ halôk ba
halêm*

* **1:22:** Mak 1:9; 16:19; Jon 15:27

3:11 * **2:4:** Mak 16:17; Ap 4:31; 10:44-46; 19:6

¹ *Waklavôŋ Pentikos hayô,
êŋ ma avômalô êvhaviŋ ethak
dointom ba êmô unyak te.

² Ma kethen̄ oyaŋ ma
nômlate diŋdiŋ halêm anêŋ
leŋ ba anêŋ pôk ma hatôm
lovak bêŋ te ba hayô hamô
unyak atu ba thêlô êmô siŋ.

³ *Ma êyê nômlate hatôm
atum dahalaŋ hatakalek ba
hayô hamô thêlô tomtom.

⁴ *Ma Lovak Matheŋ hayô
hava thêlô sapêŋ kapôlônijŋ
siŋ ba enaŋ abô masôm loma-
loma hatôm Lovak Matheŋ
hêv hadêŋ thêlô.

⁵ Avômalô Isael takatu ba
êmô Wapômbêŋ vibin̄ bôk
etak pik lôbôlôbô takatu ba
êmô ma êlêm Jelusalem ek
Pentikos.

⁶ Ma elan̄o diŋdiŋ ba êlêm
ethak dontom. Ma eboloba
kambom hathak elan̄o ñê êŋ
enaŋ abô hathak thêlô tomtom
da inin̄ abô.

⁷ Ma esoŋ kambom ba enaŋ
hik thêlôda liŋ, “Thêlô ma ñê
Galili iyom. Malê te aêŋ am?

⁸ Aisê ba alalô alaŋô thêlô
enaŋ abô hathak alalôaniŋ
abô tomtom?

⁹ Alalô ma anêŋ Pa-
tia lo Midia ma Ilam lo
Mesopotemia ma Judia lo
Kapadosia ma Pontus lo Esia

¹⁰ ma Plijia lo Pampilia ma
Ijip lôk Libia bute atu habobo
Sailini ma ñê doho anêŋ Lom.

¹¹ (Ma vi ma avômalô Isael,
ma vi ma avômalô loŋ buyan̄
takatu ba ibitak êyô Isael
inin̄ êvhaviŋ kapô.) Ma doho

* **2:3:** Mat

anêj Klit lo Alebia. Ma dontom alalô alaŋô thêlô enaŋ abô hathak nômbêj atu ba Wapômbêj hadum hathak alalôaniŋ abô tomtom.”

¹² Ma avômalô sapêj eson kambom ba itutuniŋ leniŋkadôk ma enaŋ hik thêlôda liŋ nena, “Nôm êj anêj ôdôj ma aisê?”

¹³ Ma dontom vi ibi thêlô liliŋ ba enaŋ, “Inum waiŋ bêj anôj ba elo molo.”

Pita hanaj abô

¹⁴ Èj ma Pita haviyô hamij aposel lauminj ba lahavute malêvôj ma halam lôklokwaŋ nena,

“Môlô avômalô Islael lôk avômalô takêntêk ba lêk ômô Jelusalem, nodanô yenaŋ abô katô. Tem yanaŋ nôm êj anêj ôdôj bêj.

¹⁵ Lêk ma lôkbôk denaŋ hatôm 9 kilok. Ba intu miŋ nosoŋ nena ñê êntêk inum waiŋ ba elo molo ami.

¹⁶ Mi, nôm êj ma hatôm plopet Joel bôk hanaj,

¹⁷ “Wapômbêj hanaj nena habobo pik lo leŋ anêj daŋ
ma tem yanjasô yenaŋ Lovak Mathej êyômô avômalô sapêj.

Ma nalumi anyô lo avi tem yanêm yenaŋ abô êndêj i ba nenaŋ abô êtôm plopet.

Ma môlônim apenena tem netulak ba nêgê wêj.

Ma môlônim anyô boŋnena tem nêgê niaviŋ.

¹⁸ Ma tem yanjasô yenaŋ Lovak Mathej êyômô yenaŋ anyô lo avi ku êndêj waklavôj êj ma tem yanêm yenaŋ abô êndêj i ba nenaŋ abô êtôm plopet.

¹⁹ Ma tem yandum nômbithi ênjêk leŋ, ma yandum lavôŋiŋ ênjêk pik. Thalalej lôk atum ma atum yova bêj tem imbitak.

²⁰ Ma wak tem ende i liliŋ ba imbitak momaŋjinj, ma ayôj tem ende i liliŋ ba imbitak êtôm thalalej.

Vêm ma Anyô Bêj anêj waklavôj lôkmaŋginj bêj atu tem êlêm.

²¹ Ma avômalô takatu ba elam Anyô Bêj anêj athêj, tem nêm i bulubiŋ.’ Jol 2:28-32

²² “Avômalô Islael, nodanô abô êntêk. Wapômbêj bôk hadum ku lôklokwaŋ anôj lôk nômbithi ma lavôŋiŋ hathak Yisu anêj Nasalet anêj banj hamô môlô malêvôj ba hik thô nena yanida hêv ôpêj ba halêm. Ba bôk oyala nôm takêj yôv.

²³ Ma Wapômbêj hatak yani halôk môlô bahemim hatôm bôsêbôk ba lahabi lôk anêj auk ek nôm takêj imbitak aêj. Ma môlô udum ba ñê kambom ik yani loŋ hathak alovalaŋaŋsiŋ ba hama.

²⁴ Ma dontom Wapômbêj hik yani liŋ ba haviyô hathak loŋbô ba hawa yani vê hêk

ŋama anēŋ vovaj bēŋ ek malē nena ŋama miŋ hatōm embalon yani loŋ ami.

²⁵ Devit bōk hanaŋ hathak yani nena,

“Yahayē Anyô Bēŋ hamō haviŋ ya wak nōmbēŋ intu sapēŋ.

Yani hamō habobo ya ba intu miŋ hatōm nōmlate esale ya thō ami.

²⁶ Aēŋ ba yaleŋmavi anōŋ ba yahabôya.

Ma yaleŋviŋkupik hēv ma.

²⁷ Ek malē nena tem miŋ ôndō ya êmō ŋē ŋama inin loŋ ami, ma tem miŋ otak anêm Anyô Mathenj ek epalē ênjk siô ami.

²⁸ Bōk huik loŋôndê lôkmala thō hadēŋ ya yōv, ma tem yamō imbiŋ o ba undum yaleŋmavi anēŋ dōēŋ.’ *Kapya Yen 16:8-11*

²⁹ * “Aiyāŋ thêlō, yahanaŋ avanōŋ biŋ nena bumalō Devit bōk hama ba elav yōv. Ma anēŋ siô ênték hēk denaŋ aleba lēk.

³⁰ * Ma donjom Devit ma plopet te ba hayala nena Wapōmbēŋ bōk havak abō nena embeŋ yam ma tem etak lim lukmuk te ek imbitak kiŋ étōm yanida.

³¹ * Devit bōk hayala nōm atu ba tem imbitak embeŋ yam ba hanaŋ hathak Mesia atu ba Wapōmbēŋ tem nêm

lôkmala êndēŋ yani ba imbiyô esak loŋbō. Ba intu hanaŋ nena tem miŋ nêndō yani êmō ŋē ŋama inin loŋ ba kupik epalē ami.

³² Ôpēŋ ma Yisu atu ba Wapōmbēŋ bōk hik yani liŋ. Ma yēlō sapēŋ ayē nōm êŋ haviŋ ba ênték anaŋ bēŋ hadēŋ mōlō.

³³ * Ma Wapōmbēŋ hawa Yisu ba hatak yani hamō baŋ vianōŋ yōv. Ma hēv Lovak Matheŋ atu ba bōk havak abō ek nēm êndēŋ yani ma ênték lēk haŋgasō hayō hamō yēlō ba intu lēk ôyē lo olaŋō.

³⁴ Devit da miŋ hi malak leŋ hatōm Yisu ami, ma donjom hanaŋ,

“Anyô Bēŋ Wapōmbēŋ hanaŋ hadēŋ yenaŋ Anyô Bēŋ Mesia nena, “Ômō yabaheŋ vianōŋ

³⁵ endeba yatak ŋē takatu ba ik vovak hadēŋ o nēmō vemkapō vibin am.”’ *Kapya Yen 110:1*

³⁶ * “Aēŋ ba mōlō avōmalō Islael sapēŋ, noyala abō ênték katō. Yisu atu ba mōlō uik hathak a, Wapōmbēŋ hadum ba habitak Anyô Bēŋ lōk Mesia.”

Avōmalō bēŋ anōŋ ele i liliŋ ba ithik ŋaŋ

³⁷ Thêlō elanō Pita anēŋ abō takēŋ ma habi thêlō kapōlōŋiŋ vose. Ma enaŋ hadēŋ yani lōk aposel vi nena, “Aiyāŋ thêlō, yēlō nandum malē?”

* **2:29:** 1Kiŋ 2:10 * **2:30:** 2Sml 7:12; Sng 89:3-4; 132:11 * **2:31:** Sng 16:10

* **2:33:** Ap 5:32; 7:55-56 * **2:36:** Ap 5:30-31

38 Ma Pita hanaj, “Môlô tomtom node kapôlômim liliŋ ba nusik ɳaŋ esak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ ek Wapômbêŋ nêm môlônim kambom vê ma nêm Lovak Matheŋ êndêŋ môlô êtôm anêŋ wapôm.

39 *Havak abô êŋ ek avômalô takatu ba alalôaniŋ Wapômbêŋ tem endam i, môlô lôk unim avômena ma avômalô takatu ba êmô daimbô.”

40 Ma Pita hanaj abô bêŋ anôŋ haviŋ hadêŋ thêlô ba hanaj nena, “Noyabiŋ am. Nônêm amda sa ba nôsôv ênjêk avômalô kambom takêŋ ek miŋ nôpôm vovaŋ atu ba tem êpôm i ami.”

41 *Aêŋ ba ñê takatu ba ewa Pita anêŋ abô intu ithik ɳaŋ. Ma wak êŋ ma avômalô hatôm 3,000 êlêm haviŋ avômalô takatu ba bôk êvhaviŋ yôv.

Nê êvhaviŋ ethak dojtom haviŋ i

42 *Ma thêlô lôklokwaŋ ek nedanjo aposel iniŋ abô lôk ethak dojtom haviŋ i ma eyaŋ polom lo inum waiŋ matheŋ atu ba Yisu bôk hêv lôk eten mek haviŋ i.

43 Ma aposel idum lavôŋin lôk nômbithi bêŋ anôŋ ba avômalô sapêŋ êyê ba eson kambom.

44 *Ma avômalô êvhaviŋ sapêŋ ethak dojtom haviŋ i ma miŋ leŋvi iniŋ nômkama ami. Iniŋ nômkama lôkthô ma êdô hamô ek hêv thêlô sapêŋ sa.

45 Thêlô ethak êv iniŋ pik lôk nômkama ek nêñêm vuli ma ewa vuli takêŋ ba êv avômalô takatu ba nômkama vi mi sa.

46 Ma wak nômbêŋ intu ma thêlô ethak dojtom êmô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ. Ma ethak eyaŋ nôm haviŋ i lôk leŋinjavivi ma kapôlônij labalina.

47 *Lôk êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ. Êŋ ma avômalô sapêŋ leŋinjavivi anôŋ hathak i. Ma wak nômbêŋ intu sapêŋ ma Anyô Bêŋ hêv avômalô doho bulubiŋ ba hêv i ibitak êyô ñê êvhaviŋ kapô haviŋ.

3

Anyô va kambom te habitak mavi

¹ Wak te ma Pita lo Jon i unyak matheŋ hadêŋ wakma eteŋ mek. Wakma êŋ ma hatôm 3 kilok yaŋsiŋ.

² Êyô ma êyê ewa anyô va kambom te ba êlêm. Bôk evathu yani aêŋ. Ma wak nômbêŋ intu ma ewa yani ba i êdô hamô unyak matheŋ anêŋ badêŋ abôlêk atu ba elam nena Loŋ Kêkêlô. Êdô yani hamô lonj êŋ ek epetenak ek avômalô takatu ba i unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ek nêñêm valu êndêŋ yani.

³ Ôpêŋ hayê Pita lo Jon êlêm ek ini unyak matheŋ kapô, êŋ ma halam ek thai nêñêm valu êndêŋ yani.

⁴ *Pita lo Jon ititiŋ yani lôklokwaŋ. Ma Pita hanaj, “Nôŋgô yai!”

* 2:39: Ais 57:19 * 2:41: Ap 2:47; 4:4

* 2:47: Ap 6:7; 11:21 * 3:4: Ap 14:9

* 2:42: Ap 20:7 * 2:44: Ap 4:32-35

5 Èŋ ma ôpēŋ hik i liliŋ hadēŋ thai ma hasoŋ nena tem nêñêm nômla êndêŋ yani la.

6 *Ma Pita hanaj, "Ya valu mi. Ma doñtom nôm atu ba yahawa ma tem yanêm êndêŋ o. Hathak Yisu Kilisi anêŋ Nasalet anêŋ athêŋ, umbiyô ombeŋ."

7 Ma Pita havalonj ôpêŋ banj vianôŋ ba havôv yani haviyô. Ma kethenj oyaŋ ôpêŋ vagigin lôk vakapô habitak lôklokwaŋ.

8 Èŋ ma yani hasôv kisi ma haveŋ. Ma hi unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ haviŋ thai. Ma haveŋ ba hasôv kisi hathak loleŋ loleŋ ba habô Wapômbêŋ.

9 Ma avômalô sapêŋ êyê yani haveŋ ba habô Wapômbêŋ.

10 Ma eyala nena ôpêŋ ma anyô petenak atu ba hathak hamô unyak matheŋ abôlêk atu ba elam nena Loŋ Kêkêlô, èŋ ma eboloba ba dahôlônij hi.

Pita hanaj abô hamiŋ unyak matheŋ kapô

11 Ma anyô petenak atu havalonj Pita lo Jon, èŋ ma avômalô sapêŋ esoŋ kambom ba elanvjn êlêm hadêŋ thêlô halôk kapo danj atu ba elam nena Solomon anêŋ Kapo Danj.

12 Pita hayê ma hanaj hadêŋ thêlô nena, "Avômalô Isael, osoŋ kambom ba utitiŋ yai lôklokwaŋ eka? Osoŋ nena yai adum ôpêntêk mavi

hathak yaidanin lôklokwaŋ lôk kobom matheŋ e? Mi anôŋ!

13 *Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk alalôaniŋ bumalô thêlô inij Wapômbêŋ iyom intu hadum nôm èŋ ek nêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ anêŋ anyô ku Yisu. Môlô bôk otak ôpêŋ ek nijik vônô. Ma Pailat lahavinj etak yani, ma doñtom môlô ôvôliŋ dômim hadêŋ yani.

14 Avanôŋ, môlô ôvôliŋ dômim hadêŋ Anyô Matheŋ lôk Anyô Thêthôŋ atu ma onaj hik Pailat linj ek etak ôpatu ba bôk hik anyô vônô êlêm êndêŋ môlô.

15 Ôpatu ba lôkmala anêŋ ôdôŋ ma uik vônô. Ma doñtom Wapômbêŋ hik yani linj hathak loŋbô hêk ñama. Ma yai bôk ayê nôm takéŋ ba êntêk lêk anaŋ abô hathak.

16 Èvhavinj hathak Yisu anêŋ athêŋ iyom hadum ba ôpatu ba ôyê lo oyala lêk hawa lôklokwaŋ. Yani habitak mavi anôŋ hatôm ôyê hathak Yisu anêŋ athêŋ lôk èvhavinj atu ba halêm anêŋ yani.

17 * "Aiyanj thêlô, yahayala nena môlô lôk unim avaka miŋ oyala ôpêŋ katô ami ba intu udum kambom hadêŋ yani.

18 Ma doñtom sêbôk ma Wapômbêŋ hanaj hadêŋ plopet sapêŋ ba eto nena anêŋ Mesia tem enja vovaj. Aej ba unim kambom atu udum ma Wapômbêŋ anêŋ

* 3:6: Ap 4:10; 16:18 * 3:13: Kis 3:6,15; Luk 23:13-25; Ap 2:23 * 3:17: Luk 23:34; 1Tl 1:13

abô ên lêk hik anôj.

^{19 *} “Aêj ba node kapôlômim liliŋ ba nosopa Wapômbêj ek nêm môlônim kambom vê lôk nêm lovak êndêj môlô.

²⁰ Ma nêm anêj Mesia atu ba bôk hatak ek nêm êndêj môlô. Mesia êj ma Yisu atu.

²¹ Ma lêk yani hamô malak lenj ba hayabiŋ waklavôj atu ba Wapômbêj bôk hatak ek nômkama sapêj imbitak lukmuk esak loŋbô êtôm sêbôk atu ba yani havak abô ba hanaj ba anêj plopet mathenj enaj bêj.

^{22 *}Hatôm Mose bôk hanaj, ‘Wapômbêj unim Anyô Bêj tem etak plopet te êtôm ya ba imbitak anêj môlô malêvôj. Ba intu nodanjô anêj abô takatu ba hanaj bêj hadêj môlô katô.

²³ Ma ôpatu ba miŋ halanô plopet ên anêj abô ami, ma tem nêñêm yani vê ênjêk anêj avômalô ba nimbuliŋ yani vi dedauŋ.’

²⁴ “Samuel lôk plopet takatu ba ibitak eveŋ yam bôk enaj hathak waklavôj atu ba lêk habitak.

^{25 *}Môlô ma plopet takêj inij nali. Ma abô atu ba Wapômbêj bôk havak havinj libumi yôv, abô êj êntêk havalonj môlô lonj denaj. Hatôm bôk hanaj hadêj Ablaham, ‘Hathak anêm libumi, ma tem avômalô pik sapêj neja mek mavi.’

^{26 *}Ba intu Wapômbêj hik

* 3:19: Ap 2:38 * 3:22: Lo 18:15,18-19

* 4:4: Ap 2:41

anêj anyô ku liŋ ma hêv halêm hadêj môlô hamôj ek nêm mek mavi êndêj môlô lôk ende môlô tomtom liliŋ ênjêk unim kambom takatu ba udum.”

4

Evaloŋ Pita lo Jon

¹Pita lo Jon enaj abô hadêj avômalô iminj denaj, ma ñê êbôk da lôk unyak mathenj anêj sôp bidonj inij anyô votavak laik ma Sadyusi doho êyô ek thai.

² Thêlô leŋiŋmaniŋ hathak thai êdôj avômalô nena Yisu bôk haviyô hêk ñama ba intu avômalô ñama sapêj tem nimbiyô esak loŋbô aej iyom.

³ Lêk yaŋsiŋ habôk ba intu evaloŋ thai ba êdô hamô koladôj aleba hayaŋ wak bêj.

^{4 *}Ma dontom avômalô bêj anôj elanôj thai inij abô ba êvhavinj. Ba ñê takatu ba êvhavinj lêk halumbak hi habobo 5,000.

⁵ Haviyô hayaŋ ma ñê bêŋbêj eyabinj avômalô lôk ñê bêŋbêj ma ñê lôkauk hathak abô balabuŋ ethak dontom êmô Jelusalem.

⁶ Anas, anyô bêj habôk da, lôk Kaiapas ma Jon lo Aleksanda lôk anyô bêj habôk da anêj thalalej vi êmô havinj.

⁷ Ma ewa thai êlêm ma enaj hik thai liŋ nena, “Lôklokwaŋ lôk athêj alê intu udum ôpêj mavi hathak?”

⁸ Ma Lovak Matheŋ hava Pita kapô siŋ ba hanaj hadêj thêlô nena, “Nê bêŋbêj lôk

* 3:25: Stt 22:18

* 3:26: Ap 13:46

ŋê eyabinj avômalô, nodanjô yenaŋ abô!

9 Yai êv anyô va kambom êntêk sa ba intu udum ek nonaŋ yai bêŋ lôk lemimhavij noyala nena yai adum yani mavi aisê e?

10 *Aêŋ ba môlô lôk avômalô Islael sapêŋ noyala katô nena anyô va kambom êntêk lêk habitak mavi ba hamiŋ môlô malemim hathak Yisu Kilisi anêŋ Nasalet anêŋ athêŋ. Bôk uik yani vônô hathak a, ma dontom Wapômbêŋ hik yani liŋ hêk ɣama.

11 Yani ma

“valu atu ba môlô ŋê olav unyak ôpôlik hathak, ma lêk habitak valu landiŋ anôŋ.” *Kapya Yeŋ 118:22*

12 *Yisu da iyom anêŋ athêŋ hatôm nêm alalô bulubinj. Ma athêŋ yaŋ miŋ hêk pik lo leŋ sapêŋ ek nêm alalô bulubinj ami. Mi.”

13 Ma thêlô êyê Pita lo Jon imiŋ lôklokwaŋ ma kô mi, ma eyala nena thai ma ŋê oyan ba miŋ bôk ethak unyak ami. Êŋ ma thêlô eson kambom ba leniŋhabi nena bôk êmô havij Yisu.

14 Ma êyê anyô va kambom atu lêk mavi ba hamiŋ havij thai ba intu thêlô abô mi ek nenaŋ.

15 Êŋ ma enaŋ ek neja Pita lo Jon vê ênjêk Sanhedlin* anêŋ unyak ma nede yaiŋ ba ini. Ma ele yaiŋ ba i ma thêlô êbôlêm auk.

* 4:10: Ap 3:6,13-16 * 4:12: Mat 1:21
‘Sanhedlin’.

16 Ba enaŋ, “Alalô nandum malê esak anyô ju êntêk? Avômalô Jelusalem sapêŋ lêk eyala yôv nena thai idum lavôŋij bêŋ te ba miŋ hatôm alalô nasi ami.

17 Ma dontom alalô napôm lonjôndê te ek abô êŋ miŋ ni mayaliv ênjêk avômalô malêvôŋ ami. Aêŋ ba nanaŋ lôklokwaŋ êndêŋ thai nena miŋ nenaŋ abô esak athêŋ êŋ êndêŋ avômalô la esak lonjbô ami.”

18 *Yôv ma elam thai êlêm hathak lonjbô ma enaŋ lôklokwaŋ nena miŋ nenaŋ abô êŋ lôk nêndôŋ avômalô esak Yisu anêŋ athêŋ ami.

19 *Ma dontom Pita lo Jon enaŋ viyanj, “Malê intu ba mavi hêk Wapômbêŋ ma ek yai nandum? Nasopa môlônim abô mena Wapômbêŋ anêŋ abô?”

20 Yai miŋ hatôm bônôŋ esak nôm takatu ba ayê lo alanjô ami.”

21 Ma Sanhedlin enaŋ lôklokwaŋ ek thai nêmô bônôŋ, êŋ ma etak thai ba i. Avômalô sapêŋ êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ hathak nôm atu ba lêk idum ba intu miŋ hatôm nêpôm lonjôndê la ek nênenê vovanj êndêŋ thai ami.

22 Ek malê nena ôpatu ba habitak mavi ma anêŋ sondabêŋ hatôm 40. Ba intu eyala nena Wapômbêŋ iyom hatôm indum nôm êŋ.

Ngê êvhavij iniŋ mek

* 4:15: Israel elam iniŋ kaunsil nena

* 4:18: Ap 5:28 * 4:19: Ap 5:29

²³ Etak Pita lo Jon ba i hadêj avômalô êvhaviñ. Ma enaç abô takatu ba ñê bêjbêj êbôk da lôk ñê bêjbêj enaç hadêj thai.

²⁴ *Thêlô elanô aêj ma lôkthô êv veninbôlêk liñ ba eteñ mek hadêj Wapômbêj nena, "Anyô Bêj, nômkama sapêj anêj alan, bôk hopesaç pik lo lej ma ñgwêk lôk nômkama sapêj atu ba êmô kapô.

²⁵ Sêbôk ma honaç abô hathak Lovak Matheñ hale anêm anyô ku ma yêlôaniñ bumalô Devit abôlêk. Ba hanaç aêntêk,

"Avômalô pik sapêj leñinñaça eka?

Lôk ibutiñ abôyañ ek nijik vovak êndêj Wapômbêj eka?

²⁶ Pik iniñ kiñ lôkthô êpôpêk i ek nijik vovak. Lôk ñê bêjbêj pik sapêj ethak doñtom ek nêmô Anyô Bêj lôk anêj Mesia lu.' *Kapyä Yen* 2:1-2

²⁷* Avanôj binj, Helot Antipas lo Pontius Pailat ma ñê lon buyaç lôk avômalô Islael bôk ethak doñtom êmô malak lôj êntêk ba idum ek nêmô anêm anyô ku matheñ Yisu lu, ôpatu ba bôk holam yôv ek imbitak anêm Mesia.

²⁸* Thêlô idum nômkama sapêj hatôm anêm auk lôk lôklokwañ atu ba bôk lemhabi nena tem imbitak aêj.

²⁹* Anyô Bêj, lemimbi abô

takatu ba evak ba enaç ek indum yêlô nakô ba intu nêm yêlô anêm ñê ku sa ek nanaç anêm abô lôklokwañ ma miñ nakô ami.

³⁰ Ma otak bahem êyôngêk avômalô lôk liñj ba undum i mavi lôk undum lavônjîn lôk nômbithi lomaloma esak anêm anyô ku matheñ Yisu anêj athêj."

³¹ Thêlô eteñ mek yôv ma lonj atu ba êmô halowalinj. Ma Lovak Matheñ hayô hava thêlô lôkthô kapôlônjîn siñ. Ba enaç Wapômbêj anêj abô bêj ma miñ êkô ami.

Nê êvhaviñ sapêj kapôlônjîn doñtom

³²* Ma ñê êvhaviñ sapêj iniñ auk lôk kapôlônjîn doñtom iyom. Ma iniñ nômkama sapêj ma hatôm thêlô lôkthô iniñ ma miñ evasiñ ami.

³³ Ma aposel ethak enaç Yisu anêj haviyô hathak lonjbô bêj ba iniñ abô êj anêj lôklokwañ ma bomañ. Ma Wapômbêj habi anêj wapôm hayô hamô thêlô lôkthô.

³⁴* Ma thêlô vi iniñ pik lo unyak hamô ba ethak êv ba avômalô vi êv vuli. Ma ewa valu takêj

³⁵ ba êv hadêj aposel ek neyabiñ. Ma aposel ibi valuseleñ takêj sam hadêj avômalô takatu ba êv yak hathak nômkama. Ba intu thêlô te miñ hêv yak hathak nôm lôk nômkama ami.

* **4:24:** Kis 20:11; Neh 9:6; Sng 146:6

* **4:28:** Ap 2:23 * **4:29:** Ep 6:19 *

* **4:27:** Mat 27:1-2; Luk 23:7-11; Ap 3:13

4:32: Ap 2:44 * **4:34:** Ap 2:45

³⁶ Ma thêlô êj te ma Josep ba anêj loj ma ñgavithôm Saiplus ma habitak anêj ôdôj Livai. Ma aposel ethak elam yani nena Banabas, athêj êj anêj ôdôj nena, “Anyô hathak havatho avômalô kapôlôhijin loj.”

³⁷ Yani hêv anêj pik bute ek nêñêm vuli. Ma hawa valu hathak pik êj ba hi hêv hadêj aposel.

5

Ananaias lo Sapaila

¹ Ma anyô yan hamô ba anêj athêj nena Ananaias ma yanavi ma Sapaila. Thai êv inij pik bute ba êv vuli.

² *Ma hawa valu pik êj vi ek thaida ma hêv vi hadêj aposel ma hasau i nena, “Valu lôkthô êntêk yahawa ba ya-halêm.” Ma yanavi hayala nôm atu ba yamalô hadum.

³ *Ma Pita hanaj nena, “Ananaias, hotak Sadan ba hava kapôlôm siñ ma hosau Lovak Mathej, ba huvun anêm valu pik êj vi eka?

⁴ Miñ bôk êv vuli pik êj ami denaj, êj ma anêm pik. Ma bôk êv vuli yôv, valu êj ma anêm aej iyom. Ma dontom howa auk kambom êj anêj êsê ba honaj abôyan? Hosau ñê pik lôk Wapômbêj havinj.”

⁵ Ananaias halanjô abô êj ma hêv yak halôk biñ ba hama. Ma avômalô takatu ba elanjô abô êj êkô ba biñdaluk havalí kambom.

⁶ Èj ma apenena muk êlêm ma ivuliv anêj kupik ma ewa ba i elav.

⁷ Wakma lô hale ba hi ma yanavi halêm hayô ma hathôj nôm atu ba habitak palinj.

⁸ Ma Pita hanaj hik avi êj linj, “Valu êntêk ma hatôm vuli pik atu ba êv vuli e?”

Ma avi êj hanaj, “Intu êj, vuli êj intu hatôm.”

⁹ Èj ma Pita hanaj hadêj avi êj, “Aisê ka mamu ubutinj abô ek nosaê Anyô Bêj anêj Lovak Mathej? Nôngô! Nê takatu ba lêk elav vônim yôv, êntêk lêk iminj unyak abôlêk ba tem neja o ba ini nedav imbinj.”

¹⁰ Ma kethenj oyañ ma avi êj hêv yak halôk hêk Pita valuví ba hama. Ma apenena muk takatu ba ibitak êyô unyak kapô. Ma êyê avi êj lêk hama. Èj ma ewa ba i elav yani hêk yamalô vi.

¹¹ Yôv ma avômalô êvhavij sapêj lôk avômalô takatu ba elanjô abô êj, lôkthô êkô kam-bom.

Aposel idum avômalô bêj anôj ibitak mavi

¹² *Ma aposel idum lavônjîj lôk nômbithi lomaloma hêk avômalô maleñij. Ma ñê êvhavij sapêj ethak dontom lôbôlôj halôk unyak mathej anêj kapo dañ atu ba elam nena Solomon anêj Kapo Dañ.

¹³ Ma avômalô vi atu ba miñ êvhavij ami êkô ek nesak dontom imbiñ thêlô, ma

dontom avômalô sapêj êyê thêlô nena njê mavi.

¹⁴ Ma anyô lo avi bêj anôj ethak êvhaviñ Anyô Bêj ba ibitak êyô avômalô êvhaviñ kapô.

¹⁵ Èj ma avômalô ethak ewa inij njê lôk lijin hayô hêk balê lo yêm ba i ililin hêk lonjondê anêj dañ ek Pita havenj lonjondê, êj ma dahô imbi êyongêk i ek nimbitak mavi esak lonjbô.

¹⁶ Ma avômalô bêj anôj êlêm anêj lomalak takatu ba habobo Jelusalem ba êlêm ethak dontom. Ma ewa inij njê lôk lijin lôk njê takatu ba njôk lelaik habulin i ma lôkthô ibitak mavi hathak lonjbô.

Èv vovanj hadêj aposel

¹⁷ Ma anyô bêj habôk da lôk njê idum ku havinj yani, thêlô sapêj ma Sadyusi ba êyê nôm takatu ba aposel idum ba lenjndañ hathak i.

¹⁸ Ba evalon aposel ma etak i halôk malak lôj anêj koladôj.

¹⁹* Ma bôlôvôj êj ma Anyô Bêj anêj aŋela hik koladôj abôlêk vê ma hawa i ele yainj. Ma hananj,

²⁰ “Unu numij unyak mathej anêj piklêvôj ma nonaŋ abô sapêj esak lôkmala lukmuk êntêk êj bêj.”

²¹ Aposel elanjô abô êj ba lôkbôk momaŋinj ma i unyak mathej anêj piklêvôj. Ma êdôj avômalô.

Ma anyô bêj habôk da lôk anêj njê môlô êlêm ma elam njê Sanhedlin lôk Islael inij njê bêjbêj sapêj. Ma êv abô hadêj koladôj ek neja aposel ba nêlêm.

²² Èj ma njê koladôj inij sôp bidoj i ek neja aposel ma dontom miŋ êmô ami. Ma êvôi ma enaŋ nena,

²³ “Yêlô ayê koladôj anêj abôlêk putup ma njê takatu ba eyabinj iminj habobo. Ma dontom yêlô ik koladôj abôlêk vê ma miŋ apôm anyô late hamô kapô ami.”

²⁴ Unyak mathej anêj sôp bidoj inij anyô vovak laik lôk njê bêjbêj êbôk da elanjô abô êj ba lenjhabi bêj anôj hathak ba enaŋ, “Malê te tem imbitak?”

²⁵ Ma anyô te hayô ma hananj hadêj i, “Nodanjo! Nê takatu ba otak i hamô koladôj, lêk iminj unyak mathej anêj piklêvôj ba êdôj avômalô.”

²⁶ Èj ma anyô vovak laik lôk anêj sôp bidoj i ewa thêlô. Èkô ek avômalô nijik i esak valu ba intu miŋ êpôviñ thêlô ami.

²⁷ Ewa aposel êyô ma etak i hamij Sanhedlin maleŋinj ek anyô bêj habôk da enaŋ injik thêlô liŋ.

²⁸ * “Yêlô bôk anaŋ lôklokwaŋ hadêj môlô nena miŋ nôndôj avômalô esak ôpêj anêj athêj ami. Ma dontom lêk unim abô êj halaŋviñ havej Jelusalem mayaliv. Lôk lêk udum ek

* **5:19:** Ap 12:7-10 * **5:28:** Mat 27:25

nonaq nena yêlô intu anjasô ôpêñ anêñ thalalen.”

²⁹ *Ma donjom Pita lôk aposel vi enaq hadêñ i nena, “Yêlô nasopa Wapômbêñ anêñ abô iyom ma miñ anyô iniñ abô ami.

³⁰ Môlô bôk uik Yisu vônô hathak a. Ma donjom bumalô thêlô iniñ Wapômbêñ hik yani linj.

³¹ *Wapômbêñ bôk hawa yani hathak ba hi daku leñ ba hadô hamô bañ vianôñ hatôm Anyô Môñ lôk Anyô hêv alalô bulubinj ek nêm alalô Israel sa ek nande kapôlôhij liliñ lôk nêm alalôaniñ kambom vê.

³² Yêlô ma ñê takatu ba bôk ayê nôm takêñ ba lêk anañ abô êñ bêñ. Ma Lovak Mathenj atu ba Wapômbêñ hêv hadêñ avômalô takatu ba esopa anêñ abô hik nôm takêñ lonj havinj.”

Gameliel hanaj ek Sanhedlin netak aposel

³³ Sanhedlin elaqô abô êñ ma leñiñmanij kambom ba leñiñhavinj nijik aposel vônô.

³⁴ Ma donjom Gameliel haviyô hamiñ Sanhedlin malêvôñ. Yani ma anyô Palisi lôk anyô lôkauk hathak abô balabuñ ma hadum ku Sanhedlin havinj. Avômalô sapêñ ethak êv athêñ bêñ hadêñ yani. Yani hamiñ ba hanaj ek netak aposel takêñ ba ini yain dokte vêmam.

³⁵ Êñ ma hanaj hadêñ thêlô, “Môlô ñê Israel, lemim-imbi katô nena tem nundum malê êndêñ ñê takêntêk vêmam.

³⁶ *Sêbôk ma Teudas habitak anyô lôk athêñ ba hanaj, ‘Ya anyô bêñ’. Ma anyô hatôm 400 esopa yani. Ma donjom Lom ik yani vônô ma anêñ ñê ku êsôv mayaliv. Ma anêñ abô êñ hêv yak.

³⁷ Vêm ma waklavôñ ewa avômalô iniñ athêñ, êñ ma Judas anêñ Galili habitak anyô lôk athêñ ba havôv avômalô bêñ anôñ ek nijik vovak êndêñ gavman. Ma donjom ik yani vônô, ma anêñ ñê ku êsôv mayaliv aêñ iyom.

³⁸ Ba intu yahanañ hadêñ môlô Sanhedlin: Notak ñê takêntêk. Miñ nundum nômla esak i ami. Ku takatu ba idum halêm anêñ ñê pik iniñ hatôm Teudas lo Judas, êñ ma iniñ ku takêñ tem nêm yak.

³⁹ Ma donjom ku takatu ba halêm anêñ Wapômbêñ, ma môlô miñ hatôm numiñ i lonj siñ ami. Yahakô tem uñgwik vovak ni ba ni, êñ ma tem ôngô nena uik vovak êñ hadêñ Wapômbêñ.”

⁴⁰ *Yôv ma thêlô êlôk hathak Gameliel anêñ abô. Ba elam aposel êlêm ma evali i. Ma enaq lôklokwañ hadêñ thêlô nena miñ nenañ abô esak Yisu anêñ athêñ ami. Êñ ma etak i ba i.

⁴¹ *Aposel etak Sanhedlin ba ele yain ma thêlô leñiñmavi

* **5:29:** Ap 4:19

* **5:31:** Ap 2:33-34; Ep 1:20; Hib 2:10; 12:2

* **5:36:** Ap 21:38

* **5:40:** Ap 4:18

* **5:41:** Mat 5:10-12; 1Pi 4:13

hathak Wapômbêj hayê thêlô nena ñê mavi ek ewa mama hathak Yisu anêj athêj.

⁴² Ma wak nômbêj intu ma thêlô i unyak mathej anêj piklêvôj lôk lounyak lounyak ma êdôj avômalô ba enaj Abô Mavi bêj nena Yisu ma Mesia atu.

6

Etak anyô bachejvi ba lahavuju ek nêñem aposel sa

¹*Avômalô êvhavinj ilumbak ba êv linj sij, êj ma avômalô Islael vi atu ba êvhavinj ba enaj abô Glik, etatale avômalô Islael vi atu ba êvhavinj ba enaj abô Hiblu. Ba enaj, "Wak nômbêj intu ba ibi nôm sam ma miñ evani yêlôanij avi tôp iniñ sam ami."

² Êj ma aposel laumij ba lahavuju takatu elam ñê êvhavinj sapêj ethak donjom ma enaj, "Miñ mavi ek yêlô natak ku nanañ Wapômbêj anêj abô ma nandum ku nambi nôm sam ami.

³ Aêj ba, aiyanj thêlô, nômbôlêm mólônim anyô lôkauk bachejvi ba lahavuju takatu ba Lovak Mathej hava kapôlônjîj sij ek nanêm ku êj êndêj i.

⁴ Êj ma tem yêlô hatôm namô tinjinj ek natej mek lôk nanañ Wapômbêj anêj abô lôk nandôj avômalô."

⁵ Avômalô sapêj elanô abô êj ma lenijmavi. Ma etak Stiven, yani anyô hêvhavinj lôklokwanj lôk Lovak Mathej

hava yani kapô sij, ma Pilip lôk Plokulus ma Nikano lo Timon ma Pamenas lo Nikolas, yani ma anyô Antiok atu bôk habitak hayô avômalô Islael iniñ êvhavinj kapô vêm ma hêvhavinj Yisu.

⁶ Ewa ñê êj ba i hadêj aposel. Ma aposel etak bachejvi hayô hêk i ma etenj mek hathak i.

⁷*Aêj ba Wapômbêj anêj abô hi ba hi. Ma avômalô anêj Jelusalem takatu ba êvhavinj ilumbak hi ba hi. Ma ñê êbôk da bêj anôj êvhavinj ba esopa Yisu havinj.

Evaloñ Stiven

⁸ Ma Wapômbêj habi anêj wapôm sam ba hêv lôklokwanj bêj anôj hadêj Stiven. Ba intu Stiven hathak hadum nômbithi lôk lavônjîj lomalloma hêk avômalô malêvôj.

⁹ Ma donjom ñê doho êpôlik hathak yani. Nê êj iniñ unyak yej ma elam nena, "Nê takatu ba bôk iniñ alaç hêv athêj ku vê hêk i ma êmô oyanj havinj i". Thêlô sapêj ma avômalô Islael, doho anêj Sailini ma doho anêj Aleksandlia ma doho anêj plovins Silisia lo Esia. Ma ñê takêj êkoki hathak Stiven anêj abô.

¹⁰*Ma donjom Lovak Mathej hêv auk mavi hadêj Stiven ba miñ hatôm nêmô anêj abô lu ami.

¹¹ Êj ma thêlô eyenak ba i ibi anyô doho lenij linj ek nenañ nena, "Yêlô bôk alaçô

* **6:1:** Ap 4:35 * **6:7:** Ap 2:41; 16:5

* **6:10:** Luk 21:15

ôpêŋ hanaj abôma hathak
Mose lo Wapômbêŋ."

¹² Aêŋ ba thêlô ibi avômalô lôk ɳê bêŋbêŋ ma ɳê lôkauk hathak abô balabuŋ leŋin liŋ. Ma i evaloŋ Stiven ba ewa ba i êdô haminj Sanhedlin maleŋinj.

¹³ Ma êv anyô doho ek nenaj abôyan esak yani. Ba enaj, "Wak nômbêŋ intu ma ôpêntêk hathak hanaj abô kambom hathak unyak mathenj lôk Mose anêŋ balabuŋ.

¹⁴ Yêlô alanjô yani hanaj, 'Yisu anêŋ Nasalet tem indiniŋ unyak mathenj êntêk ma injik Mose anêŋ kobom sêbôk ba hêv hadêŋ alalô lilinj.'

¹⁵ Ma ɳê nômbêŋ atu ba êmô Sanhedlin ititiŋ Stiven lôklokwaŋ ma êyê thohavloma lêk hatôm anjela te.

7

Stiven hanaj abô hadêŋ Sanhedlin

¹ Ma anyô bêŋ habôk da hanaj, "Abô takêŋ ma avanôŋ e?"

²* Ma Stiven hanaj, "Aiyaj thêlô lo wakamik thêlô, nodanjô yenaŋ abô! Sêbôk atu ba alalôaniŋ bumalô Ablaham hamô Mesopotemia denaj ma miŋ hi Halan ami, ma Wapômbêŋ lôkmanginj hayô ek yani.

* **7:2:** Stt 11:31; 15:7 * **7:3:** Stt 12:1

15:18; 17:8 * **7:6:** Stt 15:13-14; Kis 12:40

³* Ma hanaj, 'Otak anêm pik lôk avômalô ma nu pik atu ba tem yançik thô êndêŋ o.'

⁴*"Êŋ ma hatak Kaldia iniŋ pik ba hi hamô Halan. Vêm ba lambô hama ma Wapômbêŋ hêv yani ba halêm pik êntêk atu lêk alalô amô.

⁵* Ma wak êŋ ma Wapômbêŋ miŋ hêv pik bute ek yani ami, milôk. Ma dontom havak abô nena embeŋ yam ma tem yani lôk anêŋ limi neja pik bêŋ êŋ lôkthô. Waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ hanaj abô takêŋ ma Ablaham nakadunj mi denaj.

⁶* Ma dontom Wapômbêŋ hanaj nena, 'Anêm libumi tem nêmô êtôm ɳê masôm êmô malak yaŋ iniŋ pik. Ma ɳê pik êŋ tem nimbitak thêlônij alanj ba nêñem malaiŋ êndêŋ i êtôm sondabêŋ 400.

⁷* Vêm ma tem yanêm vovalj êndêŋ alanj takêŋ. Ma embeŋ yam ma tem netak pik yaŋ êŋ ma nêbôñêlêm pik êntêk ma nêñem yeŋ êndêŋ ya.'

⁸* Vêm ma Wapômbêŋ havak abô havinj Ablaham ba hêv tabô neŋgothe kupik vê hadêŋ yani. Ma haveŋ yam ma Ablaham habitak Aisak anêŋ lambô ma hatôm wak baheŋvi ba lahavulô ma haŋgothe Aisak anêŋ kupik vê. Vêm ma Aisak habitak Jekop anêŋ lambô,

* **7:4:** Stt 11:31-12:5 * **7:5:** Stt 12:7;

* **7:7:** Kis 3:12 * **7:8:** Stt 17:9-14;

ma Jekop habitak hatôm bumalô laumiŋ ba lahavuju takatu iniŋ lambô. Ma thêlô sapêŋ esopa tabô atu ba hêv.

9 * "Bumalô thêlô leŋinđan̄ hathak Josep ba intu êv hadêŋ nê̄ lon̄ buyaŋ ba êv vuli ba intu anyô Ijip te habitak Josep anêŋ alaŋ. Ma donjtom Wapômbêŋ hamô havin̄ yani ba

10 * hêv yani bulubin̄ hathak malaiŋ lomaloma. Ba hêv auk mavi hadêŋ Josep ek indum Ijip iniŋ kiŋ Pelo lamavi esak yani. Ba intu hatak yani ek imbitak anyô bêŋ ek eyabiŋ Ijip lôk anêŋ unyak lôkmaŋgiŋ sapêŋ.

11 * "Haven̄ Yam ma bôm bêŋ lôk malaiŋ lomaloma habitak Ijip lo Kenan iniŋ lon̄ sapêŋ ba bumalô thêlô miŋ hatôm nêpôm nôm ami.

12 Ma Jekop halan̄o nena nôm hamô Ijip. Èŋ ma hêv bumalô thêlô ba i môŋ anôŋ.

13 * Ma i bôlôŋ yan̄, ma Josep hanan̄ yanida bêŋ hadêŋ iviyaŋ. Ma Pelo halan̄o nena Josep anêŋ lambô lôk iviyaŋ êmô.

14 * Èŋ ma Josep hêv abô ek lambô Jekop lôk anêŋ avômalô sapêŋ nêlêm. Thêlô hatôm 75.

15 * Ma Jekop halôk ba hi Ijip ba hamô aleba hama ma bumałô thêlô ema havin̄.

16 * Ma ewa iniŋ kupik ba i elav hêk malak Sekem. Siô èŋ

ma Ablaham bôk hêv vuli hêk Hamol anêŋ nali.

17 * "Waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ bôk havak abô havin̄ Ablaham lêk habobo injik anôŋ, èŋ ma alalôaniŋ avômalô lêk ilumbak ba êv liŋsiŋ êmô Ijip.

18 * Vêm ma kiŋ yaŋ habitak anêŋ Ijip ba hathôŋ Josep palin̄.

19 * Ôpêŋ hasau alalôaniŋ avômalô ba hêv malaiŋ hadêŋ bumalô thêlô lôk hanan̄ lôklokwaŋ nena neja avômena kasek ende yaiŋ ma nimbi i ni ek nema.

20 * "Èŋ ma Mose talêbô havathu yani, ma yani amena mavi hêk Wapômbêŋ ma. Ma hatôm ayôŋ lô ma eyabiŋ yani hamô lambô anêŋ unyak.

21 * Vêm ma êdô yani hamô yaiŋ ma Pelo nalavi hawa ba hi hayabiŋ yani hatôm anêŋ namalô.

22 Ma Mose hathak unyak ba êdôŋ yani hathak avômalô Ijip iniŋ auk mavi sapêŋ. Anêŋ abô lôk ku ma lôklokwaŋ anôŋ.

23 "Mose anêŋ sondabêŋ hatôm 40 ma lahavin̄ ni ek ênjeŋ anêŋ avômalô Isael.

24 * Ma hayê Ijip te habulin̄ Isael yan̄. Èŋ ma hêv Isael èŋ sa ba hik anyô Ijip atu anêŋ kambom liliŋ ba hik ôpêŋ vônô.

25 Ma lahabi nena tem anêŋ avômalô neyala nena

* 7:9: Stt 37:11,28; 39:2,21-23 * 7:10: Stt 41:37-44 * 7:11: Stt 41:54; 42:1-2

* 7:13: Stt 45:1-4,16 * 7:14: Stt 45:9-11; 46:27 * 7:15: Stt 46:1-7; 49:33

* 7:16: Stt 23:2-20; 33:19; Jos 24:32 * 7:17: Kis 1:7 * 7:18: Kis 1:8 * 7:19:

Kis 1:11-22 * 7:20: Kis 2:2 * 7:21: Kis 2:3-10 * 7:24: Kis 2:11-15

Wapômbêj hêv yani ek nêm thêlô bulubinj. Ma dojtom mi.

26 Haviyô hayañ ma Mose hi ma hayê anyô Islael ju ik i. Ma hadum ek nêm thai thêvô ek leñijimbiñ i ba hanaj, ‘Ai, mamu njê loyañ. Ma uik am eka?’

27 “Ma dojtom ôpatu ba habulinj yañ hathô Mose pônjêj ba hanaj, ‘Opalê hatak o hatôm yêlôaniñ anyô bêj lôk anyô nindum abô esak?’ Ma dojtom hathak aŋela atu ba Mose hayê hatôm atum ba hathañ hamô alokwaj thanaj, Wapômbêj da hatak yani ek imbitak inij anyô bêj lôk nêm thêlô bulubinj.

28 *Tem nunjwik ya vônô êtôm wakbôk ba huik Ijip alaŋ vônô e?’

29 *Mose halanjô abô êj ma hasôv ba hi hamô Midian inij pik hatôm anyô masôm. Ma hawa nakaduñ ju.

30 * “Sondabêj 40 hale ba hi ma aŋela te hayô ek Mose hêk loŋ thiliv habobo dum Sainai. Aŋela êj hamô atum atu ba hathañ hamô alokwaj yaônate kapô.

31 Mose hayê ma hasoñ kambom. Ma hi habobo ek ênjê katô, êj ma Anyô Bêj hanaj nena,

32 ‘Ya libumi inij Wapômbêj, Ablaham lo Aisak ma Jekop inij Wapômbêj.’ Êj ma Mose hakô kambom ba halowalinj ba miñ hatôm ênjê ami.

33 “Ma Anyô Bêj hanan hadêj yani, ‘Ômbi anêm vem boknjôp thô. Loŋ êntêk ba humin ma loŋ matheñ.

34 Yahayê kambom takatu ba Ijip idum hathak yenañ avômalô. Ma lêk yahalanj

inij asêñ ba êntêk yahalêm ek yanêm thêlô vê. Aêj ba ôlêm ek yanêm o ba ondenu Ijip esak lonjbô’.

35 * “Mose intu bôk thêlô êpôlik hathak ba enaŋ nena, ‘Opalê hatak o hatôm yêlôaniñ anyô bêj lôk anyô nindum abô esak?’ Ma dojtom hathak aŋela atu ba Mose hayê hatôm atum ba hathañ hamô alokwaj thanaj, Wapômbêj da hatak yani ek imbitak inij anyô bêj lôk nêm thêlô bulubinj.

36 *Mose hawa thêlô vê hêk Ijip ba hi ma hadum nômbithi lôk lavônjî hêk Ijip lôk Ngwêk Thalaleñ ma loŋ thiliv hatôm sondabêj 40.

37 * “Êntêk ma Mose atu ba hanaj hadêj avômalô Islael nena, ‘Wapômbêj tem etak mólôda te ba imbitak plopet. Ma tem enaŋ Wapômbêj anêj abô êtôm êntêk ba lêk yahanañ hadêj mólô.’

38 *Yani êj intu hamô havinj bumalô takatu ba ethak dojtom êmô loŋ thiliv. Ma hathak ba hi dum Sainai ma aŋela hanaj abô hadêj yani. Ma hawa Wapômbêj anêj abô takatu ba hêv lôkmala ek nêm êndêj alalô.

39 “Ma dojtom bumalô thêlô êpôlik hathak anêj abô. Lôk êdô yani ma ik kapôlôñij liliñ hale hi Ijip hathak lonjbô.

40 *Ma enaŋ hadêj Alon nena, ‘Opesanj ngôk doho ek endom yêlô. Mose atu ba hawa yêlô vê hêk Ijip ba alêm

* 7:28: Kis 2:14

* 7:29: Kis 2:21-22; 18:3-4

* 7:30: Kis 3:1-10

* 7:35: Kis

2:14 * 7:36: Kis 7:3; 14:21; Nam 14:33

* 7:37: Lo 18:15

* 7:38: Kis 19:3

* 7:40: Kis 32:1

lêk hi doho ba yêlô athôj palinj.'

41 *Aêj ba intu epesan**j** bokmañkao map te anêj dahô ba êv da hadêj yani. Ma engabôm nôm lôk eloyer bêj ek êv athêj bêj hadêj nôm atu ba epesan**j** hathak bahenjin.

42 Ba intu Wapômbêj havôlij dôm hadêj thêlô ba hatak thêlô ek nêñêm yenj êndêj wak lo ayôj ma vulij. Hatôm bôk eto hêk plopet inij kapyâ nena,

"Sêbôk atu ba môlô Islael ômô sondabêj 40 hamô loj thiliv,
osoj nena uik bok-
mañkao lôk boksipsip
ba ôev hatôm da hadêj
ya e? Milôk.

43 Môlô bôk owa unim ñgôk
Molek anêj malak yenj
lôk ñgôk Lepaŋ anêj
vulinj dahô,
ma ñgôk dahô takatu ba
opesan**j** ek nônêm yenj
êndêj.

Aêj ba intu tem yanêm môlô
vê ba unu Babilon
vidôm doho.' Amos
5:25-27

44 "Sêbôk atu ba bumalô thêlô êmô loj thiliv ma malak yenj hamô havinj thêlô hatôm tabô. Thêlô elav malak yenj êj hatôm Wapômbêj hanaj hadêj Mose nena endav aêj, lôk hatôm dahô atu ba Mose hayê.

45 *Vêm ma Josua halom thêlô ba ewa avômalô takatu ba Wapômbêj haliti i ba i inij

pik. Ma iniñ bumalô bôk êv malak yenj êj hadêj i ba ewa ba i pik lukmuk êj havinj i. Ma êmô pik êj aleba Devit habitat.

46 *Wapômbêj lamavi hathak Devit. Ma Devit hatej mek ek endav malak yenj ek Jekop anêj Wapômbêj êmô.

47 *Ma dontom nakaduŋ Solomon halav unyak êj.

48 "Ma Wapômbêj Lôkmañgin miŋ hathak hamô unyak atu ba anyô elav ami. Hatôm plopet te bôk hanaj:

49 "Wapômbêj hanaj nena,
'Lej ma yenaj balê
atu ba yahayô hamô
hatôm kiŋ,
ma pik ma yenaj
balê yaôna ek ya-
hatak yavenkapô hayô
haminj.

Ma môlô udum ek nodav
unyak alê te ek ya?

Ma tem yamô êsê ek
yanja lovak?

50 Ek malê nena yada
yahapesan**j** nômkama
takêj sapêj. Avanôj
e?' Aisaia 66:1-2

51 * "Môlô ñê lemimôndôj
kôtôj. Môlô kapôlômim ma
thekthek hatôm ñê daluk. Wak nômbêj intu ma môlô
ôpôlik hathak Lovak Mathej
anêj abô hatôm libumi
taksêbôk.

52 *Môlônim libumi bôk
idum kambom hadêj plopet
sapêj! Ma plopet takatu ba
bôk enaj nena Anyô Thêthôj
atu tem êlêm ma ik i pôpônô

* 7:41: Kis 32:2-6 * 7:45: Jos 3:14-17 * 7:46: 2Sml 7:1-16 * 7:47: 1Kin
6:1-38 * 7:51: Ais 63:10 * 7:52: Mat 23:31

havinj. Ma lêk môlô onaj ôpênda bêj haviñ ba uik vônô.

⁵³ Môlô ma ñê takatu ba bôk owa Wapômbêj anêj abô balabuñ takatu ba aŋela êv, ma donjtom miŋ osopa ami.”

Ik Stiven hathak valu ba hama

⁵⁴ Thêlô elanjô abô êj ma leŋinjmaniñ kambom hadêj Stiven ma ethaŋ veŋinjboldêk lokwaŋ lonj.

⁵⁵ *Ma donjtom Lovak Mathenj hadum ku lôklokwaŋ hamô Stiven kapô ba yani hayê leŋ lôklokwaŋ ma hayê Wapômbêj anêj deda lôkmaŋgiñ lôk Yisu haminj Wapômbêj banj vianôj.

⁵⁶ *Êj ma hanaj nena, “Ôŋgô! Yahayê leŋ abyaj ba Anyô Anêj Nakadunj atu haminj Wapômbêj banj vianôj.”

⁵⁷ Êj ma thêlô ibi leŋinjondôj siŋ ma elam kaék lôklala bomaj ma elanjiñ ba i evalonj Stiven.

⁵⁸ Ma êvôj yani hale malak lôj viyaiñ ma ik yani hathak valu. Nê takatu ba bôk enaj yani bêj, ibi inij kwêv daim thô ba êdô hamô anyô muk te anêj valuvi ek eyabiñ. Ôpêj anêj athêj nena Sol.

⁵⁹ Ik Stiven hathak valu ma yani hateñ mek nena, “Anyô Bêj Yisu, onja yadahôlôj.”

⁶⁰ *Ma yani hêv yak ba habi vadôj halôk pik ma halam nena, “Anyô Bêj, miŋ ombaloj inij kambom êntek

viyaŋ lonj ami.” Halam aêj ma hama.

8

¹⁻² Ma Sol hayê nena ik Stiven vônô ma hêv lamavi. Ma ñê vi atu ba esopa Wapômbêj anêj lahavinj elav yani lôk kapôlôŋiŋ malaiŋ kambom.

Solhabuliŋ avômalô êvhaviñ

Hadêj wak êj ba hi ma êv malaiŋ lomaloma hadêj avômalô êvhaviñ anêj Jelusalem. Êj ma êsôv mayaliv ba i hadêj lonj bêj Judia lo Samalia. Ma aposel iyom êmô Jelusalem denaŋ.

³ *Êj ma Sol hadum ek imbuliŋ avômalô êvhaviñ. Yani hi lounyak lounyak ba havalonj anyô lo avi ba havôv i ba hatak i hamô koladôj.

Pilip hi Samalia

⁴ Ma avômalô takatu ba êsôv mayaliv ba i ma enaj Wapômbêj anêj Abô Mavi haveñ lonj nômbêj atu ba êyô.

⁵ Ma Pilip hi hayô malak bêj te anêj Samalia ba hanaj abô hathak Yisu nena yani ma Mesia atu.

⁶ Avômalô bêj anôj elanjô Pilip anêj abô ba êyê lavôŋiŋ lôk nômbithi takatu ba hadum, ba intu elanjô anêj abô takatu ba hanaj katô.

⁷ Ma Pilip hêv ñgôk kambom bêj anôj vê hêk avômalô, ma ñgôk takêj elanj ba enjaliak lôklokwaŋ ba ele yaiñ ba i. Ma hadum ñê ivuviñ lôk ñê veŋinj kambom bêj anôj mavi hathak lonjbo.

* 7:55: Sng 110:1

* 7:56: Kol 3:1

* 7:60: Luk 23:34

26:9-11

* 8:3: Ap 9:1,13; 22:4;

8 Aēj ba avômalô malak bêj êj leñijmavi bêj anôj.

Saimon anyô lôk ñgôk soñgoj

9 Anyô te hamô malak bêj êj ba anêj athêj nena Saimon. Yani ma anyô lôk ñgôk soñgoj ba hadum anêj aloyak hamô loj êj sondabêj bêj anôj ba avômalô Samalia êj ba esoj kambom. Ma yani hathak habam yanida nena, "Ya anyô lôk athêj."

10 Ma avômalô lôk athêj bêj lôk athêj yaô ethak ititiñ yani ba enaj nena, "Yani intu ma Wapômbêj anêj lôklokwañ atu ba elam nena Lôklokwañ Bêj."

11 Wak bêj anôj ma yani hadum nôm takêj ba intu avômalô esopa yani ek êjê anêj aloyak takatu ba hadum ba nômbithi hathak habitak lôbôlôj.

12 Ma dontom Pilip hayô ba hanaj Abô Mavi hathak Wapômbêj anêj loj lôklinyak lôk Yisu Kilisi anêj athêj. Èj ma anyô lo avi bêj anôj êvhaviñ ba ithik ñaj.

13 Ma Saimon hêvhaviñ havinj ba ithik yani halôk ñaj. Ma hasopa Pilip haveñ loj nômbêj atu ba yani hi ek hayê lavôñij lôk nômbithi loma-loma takatu ba Pilip hadum. Èj ma hasoj kambom.

14 Aposel anêj Jelusalem elanjô nena avômalô Samalia lêk êvhaviñ Wapômbêj anêj abô. Èj ma êv Pita lo Jon ba i hadêj thêlô.

* 8:17: Ap 19:6

15-16 Thai êjô ma elanjô nena avômalô Samalia takatu ba bôk êvhaviñ lo ithik ñaj hathak Anyô Bêj Yisu anêj athêj, ma dontom miñ ewa Lovak Mathej ami. Èj ma thai etej mek ek thêlô neja Lovak Mathej.

17 *Etak bahanj hayô hêk thêlô, ma Lovak Mathej hayô hamô i.

18 Saimon hayê aposel ju atu etak bahanj hayô hêk avômalô ma Lovak Mathej hayô hamô i. Èj ma hadum ek nêm valuseleñ êndêj thai ba hanaj,

19 "Nônêm lôklokwañ intu êndêj ya imbiñ ek yahatak yabahenj hayô hêk anyô te, ma ôpêj tem enja Lovak Mathej."

20 Ma Pita hanaj nena, "Aisê? Hosoj nena hatôm nêm Wapômbêj anêj wapôm vuli e? O nêm yak ba nu loj atum imbiñ anêm valu!

21 O miñ hatôm undum Wapômbêj anêj ku êntêk imbiñ yêlô ami. Mi anôj! Kapôlôm miñ thêthôj hêk Wapômbêj ma ami.

22 Aêj ba onde kapôlôm lilij ma otak anêm kambom êj. Ma otej mek êndêj Anyô Bêj ek etak anêj kapô esak anêm kambom takatu ba havunji hêk kapôlôm.

23 Yahayê nena kapôlôm putup hathak kambom loma-loma ma kambom anêj lôklokwañ havalonj o loj majanj bomanj."

24 Ma Saimon hanaj nena,

“Noteŋ mek êndêŋ Anyô Bêŋ esak ya ek malaiŋ takatu ba honaŋ miŋ êpôm ya ami.”

²⁵ Ma Pita lo Jon enaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ lôk enaŋ hathak nôm takatu ba bôk êyê. Vêm ma êvôi Jelusalem hathak lonjbô ba enaŋ Abô Mavi bêŋ haveŋ Samalia iniŋ malak nenanena.

Pilip lo anyô Itiopia te

²⁶ Ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela hanan̄ hadêŋ Pilip, “Umbiyô ma ôndôk ba nu tamu lonjôndê atu ba hatak Jelusalem ma hi Gasa, loŋ êy ma loŋ thiliv.”

²⁷ Êy ma Pilip havyiyô ma hasopa lonjôndê êy ma hayê anyô Itiopia te, yani ma anyô bêŋ atu ba hayabin Itiopia iniŋ kwin Kandas anêŋ valuseleŋ. Ôpêŋ bôk êvê thalôk vê ek indum anêŋ ku. Ma hi Jelusalem ek hêv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ.

²⁸ Vêm ma hale hi anêŋ loŋ hathak lonjbô. Ma hathak anêŋ kalis ba hi ma hasam kypyä atu ba plopet Aisaia bôk hato.

²⁹ Ma Lovak Mathen̄ hanan̄ hadêŋ Pilip, “Nu bidoŋ ek kalis intu ma ombeŋ imbin.”

³⁰ Êy ma Pilip halanviŋ ba hi habobo kalis ma halanô ôpatu hasam plopet Aisaia anêŋ kypyä. Ma Pilip hanan̄ hik liŋ, “Hoyala abô intu ba hosam anêŋ ôdôŋ e?”

³¹ Ma ôpêŋ hanan̄, “Tem yayala aisê? Anyôla miŋ

hamô ek enaŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ êndêŋ ya ami.”

Êy ma hanan̄ nena Pilip esak anêŋ kalis ba ni êmô imbiŋ yani.

³² Ma Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba ôpêŋ hasam ma aêntêk, “Elom yani hatôm boksipsip atu ba elom hi ek nijik vônô.

Lôk hatôm boksipsip nakaduŋ atu ba ekapiŋ vuluk vê ba bônôŋ iyom, lôk miŋ halaŋ ba hanan̄ abô te ami.

³³ Thêlô êv mama bêŋ hadêŋ yani, ma miŋ idum abô thêthôŋ hathak yani ami. Thêlô ik yani vônô, ba intu limi mi.” *Aisaia 53:7-8*

³⁴ Ma anyô êy hanan̄ hik Pilip liŋ, “Plopet êy hanan̄ hathak yanida, mena anyô yaŋ?”

³⁵ Êy ma Pilip hanan̄ Abô Mavi bêŋ anôŋ hathak Yisu hadêŋ ôpêŋ, môŋ ma Aisaia anêŋ abô atu ba lêk hasam vêm ma hanan̄ Wapômbêŋ anêŋ abô vi havin̄.

³⁶⁻³⁷ *Thai even̄ lonjôndê aleba êyô ɳaŋ te, ma ôpêŋ hanan̄ hadêŋ Pilip, “Nôŋgô, ɳaŋ êntêk hêk. Hatôm usik ya mena mi e?”*

³⁸ Êy ma ôpêŋ hanan̄ ek nebalon̄ kalis loŋ. Ma thai lôk

* **8:36-37:** Ap 10:47 * **8:36-37:** Nê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaŋ. Abô êy ma aêntêk: Êy ma Pilip hanan̄, ‘Hôêvhaviŋ avanôŋ hêk kapôlôm, êy ma o hatôm.’ Ma yani hanan̄ viyan̄, ‘Yahêvhaviŋ Yisu Kilisi Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ.’

Pilip ibup ɳaŋ ma Pilip hathik yani.

³⁹ Etak ɳaŋ ma kethen̄ oyan̄ ma Anyô Bêj anêj Lovak Matheñ hawa Pilip vê. Ma ôpêŋ miŋ hayê Pilip hathak lonjbô ami. Ma hi lôk lamavi.

^{40*} Ma Pilip hasoŋ kambom ek lêk habitak hayô Asotas. Êŋ ma hi lomalak lomalak ba hanaŋ Abô Mavi bêj haveŋ aleba hayô Sisalia.

9

Sol hale kapô liliŋ

¹ *Ma Sol hanaŋ abô lôklokwaŋ denaŋ nena tem imbuliŋ lôk injik avômalô takatu ba esopa Anyô Bêj Yisu vônô. Ma hi hadêŋ anyô bêj habôk da

² ek eto kapya êndêŋ ɳê bêŋbêŋ takatu ba eyabiŋ Islael iniŋ unyak yeŋ takatu hamô Damaskas. Kapya êŋ hanaŋ nena Sol hapôm avômalô la esopa Yisu anêŋ lonjôndê, anyô mena avi, êŋ ma embalon i ba enja ba élêm Jelusalem êtôm ɳê koladôŋ.

³ Êŋ ma hatak Jelusalem ma hi Damaskas. Ma habobo Damaskas ma kethen̄ oyan̄ ma deda bêj te anêŋ leŋ hatôm damak hêv ba habi hayô hêk yani.

⁴ Ma hêv yak halôk pik ma halanjô abô te halam hadêŋ yani aëntêk, "Sol, Sol, hubulinj ya eka?"

⁵ Ma Sol hanaŋ, "Anyô Bêj, o opalé?"

Ma ôpêŋ hanaŋ, "Ya Yisu ôpatu ba hubulinj."

⁶ Umbiyô ba nu malak lôŋ kapô. Ma tem nenaŋ êndêŋ o esak nôm atu ba undum."

⁷ Ma ɳê takatu ba even̄ haviŋ Sol imiŋ bônoŋ iyom. Thêlô elanjô abô, ma dontom miŋ êyê anyôla ami.

⁸ Êŋ ma Sol haviyô ma dontom miŋ hatôm ênjê tak ami. Ba intu evalon̄ yani baŋ ma edadi ba i Damaskas.

⁹ Hatôm waklô ma yani mapusip ba miŋ hayaŋ nôm lo hanum ɳaŋ ami.

¹⁰ Yisu anêŋ anyô ku te hamô Damaskas ba anêŋ athêŋ nena Ananaias. Ma hayê wêŋ te atu ba Anyô Bêj hanaŋ hadêŋ yani nena, "Ananaias!"

Ma yani hanaŋ, "Anyô Bêj, ya êntêk yahamô."

¹¹ Ma Anyô Bêj hanaŋ hadêŋ yani, "Umbiyô ba nu Judas anêŋ unyak hêk lonjôndê atu anêŋ athêŋ nena Thêthôŋ. Ma onaŋ injik lin nena, 'Sol anêŋ Tasus hamô mena mi e?' Yani lêk hateŋ mek.

¹² Ma hatulak ma hayê wêŋ te nena anyô te anêŋ athêŋ nena Ananaias halêm hatak baŋ hayô hêk yani ek ênjê tak esak lonjbô."

¹³ Ma Ananaias hanaŋ viyan̄ nena, "Anyô Bêj, yahalaŋô abô bêj anôŋ hathak ôpêŋ. Yani hadum nôm kambom lomaloma hadêŋ anêm avômalô matheñ anêŋ Jelusalem.

¹⁴ Ma ɳê bêŋbêŋ êbôk da êv lôklokwaŋ hadêŋ yani ba halêm lon̄ êntêk ek embalon̄

* **8:40:** Ap 21:8 * **9:1:** Ap 8:3

avômalô takatu ba êvhavinj anêj athêj."

¹⁵ *Ma dojtom Anyô Bêj hanaj hadêj Ananaias nena, "Nu. Bôk yahatak ôpêj yôv ek imbitak yenaj anyô ku ba enja yenaj athêj ba ni ek avômalô loj buyanj lôk ininj kinj ma avômalô Islael imbiñ.

¹⁶ *Ma tem yangik malainj lomaloma takatu ba tem êpôm yani esak yenaj athêj thô êndêj yani."

¹⁷ Èj ma Ananaias hi unyak atu kapô ma hatak bañ hayô hêk Sol ma hanaj, "Aiyaj Sol, Anyô Bêj Yisu atu ba hapôm o halôk lojôndê hêv ya ba yahalêm ek nôngô tak esak lojbô lôk Lovak Mathenj êmbôlô kapôlôm sinj."

¹⁸ Ma kethej oyanj ma nômla hatôm alim anêj kalak hagililiñ hêk Sol madaluk. Ma hayê tak hathak lojbô. Haviyô ma Ananaias hathik yani.

¹⁹ Vêm ma hayañ nôm doho ma hawa lôklokwañ hathak lojbô.

Sol hanaj Abô Mavi hamô Damaskas

Sol hamô haviñ Yisu anêj ñê ku takatu ba êmô Damaskas hatôm wak doho.

²⁰ Vêm ma hi Islael ininj unyak yeq takatu ba hamô loj êj, ma hanaj bêj nena Yisu ma Wapômbêj anêj Nakadunj.

²¹*Avômalô takatu ba elanjô anêj abô esonj kambom ba

enañ, "Ôpêntêk ma ôpatu ba bôk habuliñ avômalô takatu ba êvhavinj Yisu anêj athêj anêj Jelusalem e? Ma lêk halêm lonj êntêk ek embalonj thêlô êtôm ñê koladôn ba enja ba ni ek ñê bênbêj êbôk da, aêj e?"

²² *Ma dojtom Sol anêj lôklokwañ halumbak hi ba hi. Ma anêj abô hik thô hadêj avômalô Islael takatu ba êmô Damaskas nena Yisu ma Mesia atu. Ma thêlô esonj kambom ba miñ hatôm nenaj abôla ami.

²³ Wak bêj anôj hale ba hi ma avômalô Islael anêj loj êj ethak dojtom ba ibutinj abô ek nijik Sol vônô.

²⁴ Ma dojtom Sol halanjô abô hathak ininj auk êj. Wak lo bôlôvôj ma ñê takêj eyabinj malak lôj êj anêj badêj abôlêk ek nijik yani vônô.

²⁵ *Ma dojtom bôlôvôj te ma Sol anêj ñê ku ewa yani ba etak halôk vak sam bêj te kapô. Ma êlêlô halôk badêj anêj loj lovak te ba hi tamu badêj viyanj.

Sol hi Jelusalem

²⁶ *Vêm ma Sol hi Jelusalem. Hayô ma lahavinj êmô imbiñ avômalô êvhavinj, ma dojtom thêlô sapêj êkô ek yani lôk miñ êvhavinj nena yani ma Yisu anêj anyô ku te ami.

²⁷ *Ma dojtom Banabas hawa Sol ba hi hayô ek aposel. Ma hanaj abô hathak

* **9:15:** Ap 26:2; 27:24; Lom 1:5

Ap 18:28 * **9:25:** 2Ko 11:32-33

* **9:16:** 2Ko 11:23-28

* **9:26:** Gal 1:17-19

* **9:21:** Ap 8:3

* **9:22:**

* **9:27:** 1Ko 9:1

Sol nena bôk hayê Anyô Bêj halôk lojôndê ma Anyô Bêj hanaj abô hadêj yani. Ma hanaj nena Sol hamô Damaskas ma hanaj abô lôklokwañ hathak Yisu anêj athêj ma miñ hakô ami. Ma aposel êvhaviñ anêj abô.

²⁸ Aej ba Sol hamô haviñ i. Ma hi ba halêm hamô Jelusalem kapô ma hanaj abô bêj hathak Anyô Bêj anêj athêj ma kô mi.

²⁹ Ma yani hi hanaj abô haviñ avômalô Islael takatu ba ethak enaç abô Glik. Ma hawa iniñ auk vose ek nêñemimbij Yisu. Ma dontom thêlô leñijmanij ba idum ek njik yani vônô.

³⁰ Ma abô eej hi hapôm njê êvhaviñ. Ba intu ewa yani ba i Sisalia ma etak halôk yej te ek ni Tasus.

³¹ Eej ma avômalô êvhaviñ anêj Judia lo Galili ma Samalia êmô labali ba miñ anyôla hêv malaiñ hadêj i ami. Ma thêlô ibitak lôklokwañ ma Lovak Mathej havatho thêlô kapôlôñij loj. Thêlô êmô Anyô Bêj vibiñ ma êbô anêj athêj. Ma avômalô êvhaviñ ilumbak hi ba hi.

Pita hadum anyô havuvij te mavi

³² Pita hi haveñ lomalak lomalak. Ma wak te ma hi ek ênjê avômalô mathej anêj Lida.

³³ Loj eej ma hapôm anyô te ba anêj athêj nena Ainias. Yani kupik bôk havuvij ma hêk biñ iyom hatôm sondabêj bahenví ba lahavulô.

³⁴ Ma Pita hanaj, "Ainias, Yisu Kilisi lêk hadum o mavi. Umbiyô ma umbuvi anêm yêm." Ma ketherj oyarj ma haviyô.

³⁵ Eej ma avômalô Lida lôk Salon sapêj êyê yani, ma ele i liliñ ba esopa Anyô Bêj.

Pita hik avi ñama te liñ

³⁶ Anêj Jopa ma avi êvhaviñ te ba anêj athêj nena Tabita, ma hathak abô Glik nena Dokas. Wak nômbêj intu ma yani hadum kobom mavi lomaloma lôk hêv avômalô siv sa.

³⁷ Pita hamô Lida denaj ma Dokas hapôm lijiñ ba hama. Ma ithik anêj kupik ba êdô hêk unyak kapô te atu ba hêk daku vulin.

³⁸ Jopa hamô habobo Lida ba intu avômalô êvhaviñ elanô nena Pita lêk hamô Lida, eej ma êv anyô ju ba i hadêj yani ma enaç lôklokwañ nena, "Ôlêm kethej!"

³⁹ Eej ma Pita hi haviñ thai ba eyô Jopa. Ma ewa yani ba i unyak kapô ali atu ba hêk daku vulin. Avi tôp bêj anôj êmô unyak kapô eej ba elan. Thêlô ekalabu Pita sinj ma ewa iniñ kwêv thilibuñ lôk sôp takatu ba Dokas bôk hamô ma hadu ba hêv hadêj i ma ik thô hadêj yani.

⁴⁰ Ma Pita hanaj ba avômalô sapêj ele yaiñ ba i. Ma halek vadôj lêlô ma hatej mek. Vêm ma hik i liliñ hadêj avi ñama eej ma hanaj, "Tabita, umbiyô." Ma madaluk hakyav ba hayê Pita ma haviyô hamô.

⁴¹ Ma Pita havalon baŋ ma hêv yani liŋ haviyô hamij. Ma halam avômalô mathen lôk avi tôp takatu ba êlêm. Ma hik thô nena yani lêk haviyô lôkmala hathak loŋbô.

⁴² Abô hathak nôm atu ba Pita hadum halanviŋ haveŋ Jopa inin loŋ sapêŋ ba avômalô bêŋ anôŋ êvhaviŋ Anyô Bêŋ Yisu.

⁴³ Ma Pita hamô Jopa sonda doho haviŋ Saimon, ôpatu ba hapesan nômkama hathak alim kupik.

10

Koniliyas halam Pita

¹ Anyô Lom te hamô Sisalia ba anêŋ athêŋ nena Koniliyas. Yani ma anyô vovak laik te ba hayabinj njê vovak ôdôŋ te hatôm 100 takatu ba êmô Lom inin njê vovak kapô ba elam i nena Nê Vovak Itali.

² Yani ma anyô hêv lêlê ek esopa Wapômbêŋ anêŋ lahavinj. Ba yani lôk vêŋi lôk nali ethak êmô Wapômbêŋ vibinj. Yani hathak hêv valuselen bêŋ anôŋ hadêŋ Islael inin avômalô siv, ma wak nômbêŋ intu ma hathak hateŋ mek.

³ Wak te hatôm 3 kilok yaŋsiŋ ma hayê wêŋ te nena Wapômbêŋ anêŋ aŋela te halêm ma hananj, "Koniliyas!"

⁴ Ma Koniliyas hatitin aŋela êŋ lôklokwaŋ ba hakô kam-bom ma hananj, "Anyô Bêŋ, aisê?"

Ma aŋela hananj, "Anêm mek nômbêŋ atu ba hoten lôk wapôm takatu ba hôêv

hadêŋ avômalô siv, lêk habitak hatôm da mavi hêk Wapômbêŋ ma.

⁵ Aêŋ ba nêm anyô doho ba ini Jopa ek neja anyô te anêŋ athêŋ nena Saimon, ma athêŋ yaŋ nena Pita ba nêlêm.

⁶ Ôpêŋ hamô haviŋ anêŋ wase Saimon, ôpatu ba hape-sanj nômkama hathak alim kupik. Anêŋ unyak hamô habobo ŋgwêk danj."

⁷ Aŋela hananj abô takêŋ yôv ma hi. Êŋ ma Koniliyas halam anêŋ anyô ku ju lôk anyô vovak te atu ba hêk lêlê ek esopa Wapômbêŋ. Ôpêŋ ma Koniliyas anêŋ anyô hamô haviŋ yani.

⁸ Ma Koniliyas hananj abô takêŋ sapêŋ hadêŋ thêlô yôv, ma hêv i ba i Jopa.

Pita hayê wêŋ te

⁹ Haviyô hayaŋ anêŋ waklêvôŋ biŋ ma thêlô lêk ebobo nêyô malak bêŋ Jopa. Ma wakma êŋ iyom ma Pita hathak unyak vôv atu ba kalôŋ ek eteŋ mek.

¹⁰ Ma hama kisi ba lahavinj enjaŋ nôm. Ma dontom êpôpêk nôm denaŋ ba ma hatulak ma hayê wêŋ te aêntêk.

¹¹ Leŋ abyang ma nômla hatôm sôp bêŋ te ba ibutiŋ anêŋ danj ayova loŋ ma êlêlô halôk ba halêm.

¹² Sôp êŋ kapô ma alim lo-maloma hamô. Alim doho evenj hathak veŋinj lo baheŋinj ma vi êyêyê hathak bôbôŋinj ma vi ma menak leŋlêvôŋ.

* **10:14:** Wkp 11:1-47; Ese 4:14

¹³ Ma abô te halêm hadêj yani nena, "Pita, umbiyô. Nunjwik ba nonjwañ."

¹⁴ *Ma Pita hanaj, "Anyô Bêj, ya milôk. Nôm takêj ma balabuñ hanaj nena lelaik ba miñ bôk yahañ ami."

¹⁵ *Ma abô êj hanaj hathak lonjbô nena, "Nôm takatu ba Wapômbêj hadum ba habitak mabuñ ma miñ onaj nena lelaik ami."

¹⁶ Nôm êj habitak hatôm bôlôn lô ma kethej oyan ma sôp lôk alim takêj hathak lej hathak lonjbô ba hi.

¹⁷ Ma Pita lahabi wêj êj anêj ôdôj denaj ma ñê takatu ba Koniliás hêv i ba êlêm êyô. Thêlô êbôlêm Saimon anêj unyak aleba êyô imin unyak abôlêk.

¹⁸ Ma elam nena Saimon atu ba elam nena Pita hamô mena mi e?

¹⁹ Ma Pita lahabi wêj atu denaj ma Lovak Mathenj hanaj, "Ondanjô, anyô lok-waŋlô êbôlêm o evenj."

²⁰ Ba intu nu tamu pik. Ma miñ ôkô ek nu imbiñ thêlô ami. Mi, yahêv thêlô ba êlêm ba intu nu imbiñ i."

²¹ Ma Pita habup ma hanaj, "Ya ôpatu ba môlô ôbôlêm êj êntêk. Môlô ôlêm eka?"

²² Ma thêlô enaj, "Koniliás hêv yêlô ba alêm. Yani ma Lom iniñ anyô vovak laik te. Yani ma anyô thêthôj ba hathak hamô Wapômbêj vibinj. Ma avômalô Isael takatu ba eyala yani êyê nena

yani ma anyô mavi te. Ma anjela mathej te hanaj hadêj yani ek endam o ba nu anêj unyak ek endanjô abô takatu ba tem onaj."

²³ Pita halanjô iniñ abô ma hanaj ek ini nêmô unyak kapô imbiñ yani.

Pita hayô Koniliás anêj unyak

Lôkbôk ma Pita hi havij thêlô ma ñê êvhavij doho anêj Jopa i havij.

²⁴ Thêlô evenj aleba êk lonjondê, ma haviyô hayañ ma i ba êyô Sisalia. Ma Koniliás hêv ma ek thêlô. Ma halam anêj avômalô lôk anêj ñê môlô ba thêlô ethak dontom êmô anêj unyak kapô ba eyabinj Pita.

²⁵ Pita hayô unyak kapô ma Koniliás halek vadôj lêlô hamô valuvi ma habô yani.

²⁶ *Ma dontom Pita hanaj nena, "Umbiyô, ya ma anyô pik hatôm o."

²⁷ Ma Pita hanaj abô havij yani ma hi unyak kapô ma hayê nena avômalô bêj anôj lêk ethak dontom ba êmô.

²⁸ Ma hanaj hadêj thêlô, "Môlô oyala nena Isael iniñ balabuñ hanaj lôklokwañ nena yêlô Isael miñ hatôm namô imbiñ avômalô lon buyañ ba nambitak nayô iniñ unyak kapô ami. Ma dontom Wapômbêj hik thô hadêj ya nena miñ hatôm yandam anyô te nena lelaik mena kambom ami.

²⁹ Ba intu ôvê anyô ba êlêm ek neja ya, ma miñ yahanañ

* **10:15:** Mak 7:15,19

* **10:26:** Ap 14:13-15; ALK 19:10

abôla ami. Mi, yahalêm iyom. Aêj ba hatôm onaj anêm auk atu ba holam ya ba yahalêm hathak bêj êndêj ya mena mi e?”

³⁰ Ma Konilias hanaj, “Wak ayova hale ba hi ma yahamô yenaç unyak kapô ba yahatenj mek hadêj wakma êntêk hatôm 3 kilok yañsiñ. Eñ ma anyô te hamij yamaleñ ba anêj kwêv lôk sôp ma thapuk anôj oyan.

³¹ Ma hanaj, ‘Konilias, Wapômbêj lêk halanô anêm mek lôk wapôm takatu ba hôev hadêj njê siv.

³² Aêj ba nêm abô ni Jopa ek Saimon atu ba elam nena Pita. Yani hamô haviñ anêj wase Saimon ôpatu ba hapesaç nômkama hathak alim kupik. Anêj unyak hamô habobo ñgwêk danj.’

³³ Aêj ba yahêv abô kethenj ek o, ma hudum nôm mavi ba lêk hôlêm yôv. Lêk yêlô sapêj athak dontom ba amô Wapômbêj ma ek nadanô abô takatu ba Anyô Bêj hanaj hadêj o ek onaj êndêj yêlô.”

Nê loj buyaç elanjô Abô Mavi

³⁴ *Eñ ma Pita hanaj abô hadêj thêlô nena, “Avanôj biñ, lêk yahayala nena Wapômbêj hadum kobom dontom hadêj avômalô lodôjlodôj. Ma miñ lamavi hathak ôdôj te iyom ami.

³⁵ Mi, yani lamavi hathak avômalô lodôjlodôj sapêj atu

ba elovak yani vibij ba idum nôm takatu ba thêthôj.

³⁶ Môlô oyala abô atu ba Wapômbêj hêv hadêj yêlô avômalô Israel. Abô êj hanaj hathak Abô Mavi atu ba hadum ek avômalô nêmô yôhôk imbiñ yani hathak Yisu Kilisi anêj ku. Yani ma avômalô sapêj inij Anyô Bêj.

³⁷ *Ma môlô bôk oyala nômbêj atu ba habitak Israel inij loj yôv. Môj ma habitak anêj Galili ba Jon anyô hathik ñaj hanaj ek avômalô nisik ñaj.

³⁸ *Lôk oyala nena Wapômbêj bôk hêv Lovak Mathej lôk lôkliyak bêj hadêj Yisu anêj Nasaret hatôm mek ek indum ku. Ma hi lomalak lomalak ma hadum mavi. Wapômbêj hamô haviñ yani ba intu hadum avômalô takatu ba êmô Sadaç anêj lôklokwañ vibij ibitak mavi hathak lojbô.

³⁹ “Ma yêlô aposel anaç hathak nôm takatu ba yêlô ayê yani hadum haveñ Jelusalem lôk Israel inij loj sapêj bêj hadêj avômalô. Thêlô ik yani hathak a ba hama,

⁴⁰ ma dontom wak te lô ma Wapômbêj hik yani linj hathak lojbô ek injik i thô êndêj avômalô.

⁴¹ *Avômalô sapêj miñ êyê yani ami. Mi, yêlô njê takatu ba bôk halam yôv ek nanaç nôm takêntêk bêj intu añ lo anum haviñ yani hadêj

* **10:34:** Lo 10:17; Lom 2:11

* **10:37:** Mat 4:12-17

* **10:38:** Mat 3:16; Luk

4:17-21 * **10:41:** Luk 24:42-43; Ap 1:8

waklavôj haviyô hathak loñbô.

42 *Ma yani hanaj hadêj yêlô ek yêlô nanaj anêj Abô Mavi bêj êndêj avômalô lôk nanaj bêj aêntêk, ‘Wapômbêj bôk hatak yani yôv ek endañô avômalô lôkmala lôk ñama iniñ abô.’

43 *Plopet bô sapêj bôk enaj nena avômalô takatu ba êvhavij yani ma tem Wapômbêj nêm iniñ kambom vê esak anêj athêj.’

44 *Pita hanaj abô êj denaj ma Lovak Mathen hayô hamô avômalô takatu ba elanjô anêj abô.

45-46 *Ma Islael iniñ ñê êvhavij takatu ba iviñ Pita ba i, elanjô thêlô enaj abô masôm lôk êbô Wapômbêj anêj athêj. Ba intu eson kambom ba enaj nena, ‘Wapômbêj hêv Lovak Mathen hadêj avômalô loj buyaç hatôm alalô.’

Êj ma Pita hanaj,

47 “Thêlô ewa Lovak Mathen hatôm alalô ñê Islael. Ma opalê hatôm iminj thêlô loj siñ ek nisik ñaj?”

48 *Êj ma hanaj nena, ‘Môlô nusik ñaj esak Yisu Kilisi anêj athêj.’ Ñê takêj ithik ñaj yôv ma enaj ek Pita êmô wak doho imbiñ thêlô.

11

Pita hanaj hathak ku takatu ba hadum havij

* **10:42:** Ap 17:31; 1Pi 4:5 * **10:43:** Ais 53:5-6; Jer 31:34; Ap 2:38 * **10:44:** Ap 11:15; 15:8 * **10:45-46:** Ap 2:4; 19:6 * **10:48:** Ap 19:5 * **11:3:** Ap 10:28; Gal 2:12 * **11:5:** Ap 10:9-48

avômalô loj buyaç

1 Aposel lôk avômalô êvhavij takatu ba êmô Judia elanjô nena avômalô loj buyaç lêk ewa Wapômbêj anêj abô havij.

2 Vêm ma Pita havôhi Jelusalem hathak loñbô ma ñê êvhavij takatu ba lôklokwaç ek neñgothe kupik, ethaç yani

3 *ba enaj, “Hu ñê loj buyaç takatu ba miñ eñgothe kupik ami iniñ unyak ma hoaç nôm havij i eka?”

4 Êj ma Pita hanaj hathak nômkama takatu ba habitak ba hanaj nena,

5 *“Yahamô malak bêj Jopa ba yahatenj mek hamô, êj ma yahatulak ma yahayê wêj te aêntêk. Nômlate hatôm sôp bêj te ba ibutin anêj dañ ayova loj ma êlêlô anêj lej halôk ba halêm habup ek ya.

6 Ma sôp êj kapô ma yahayê alim pik lomaloma takatu ba evenj hathak veñij lo bahenj ma alim kamuj kambom lôk alim vi atu ba êyêyê hathak bôbôñij ma menak leñlêvôj havij.

7 Êj ma yahalanjô abô te halam hadêj ya nena, ‘Pita, umbiyô, nuñgwik ba noñgwanj.’

8 “Ma doñtom yahanaç, ‘Anyô Bêj, ya milôk. Nôm takêj ma balabuñ hanaj nena lelaik ba miñ bôk yahaç dokte ami.’

⁹ “Êj ma abô anêj lej hanaj hathak lojbô nena, ‘Nôm takatu ba Wapômbêj hadum ba habitak mabuŋ, ma miŋ onaŋ nena lelaik ami.’

¹⁰ Abô êj habitak hatôm bôlôj lô. Ma nôm takêj hathak lej hathak lojbô ba hi.

¹¹ “Êj ma ketheŋ oyan ma anyô lokwaŋlô êyô imiŋ unyak atu ba yahamô. Thêlô ma anyô bêj te anêj Sisalia hêv i ba êlêm ek ya.

¹² Ma Lovak Matheŋ hanaj hadêj ya, ‘Nu umbin thêlô ma miŋ ôkô ba lemluvi ami.’ Ma aiyaŋ bâheŋvi ba lahavute anêj Jopa atu ba bôk i haviŋ ya êntêk lêk êlêm. Ma yêlô lôkthô abitak ayô ôpêj anêj unyak kapô.

¹³ Ma ôpêj hanaj nena yani hayê aŋela hayô anêj unyak kapô ba hanaj, ‘Nêm anyô doho ba ini Jopa ek neja Saimon, anêj athêj yaŋ nena Pita ba êlêm.

¹⁴ *Yani tem enaŋ abô êndêj môlô. Ma hathak abô êj ma Wapômbêj tem nêm o lôk anêm avômalô bulubinj.

¹⁵ *“Aêj ba yahadum ek yanaŋ abô êndêj thêlô ma ketheŋ oyan ma Lovak Matheŋ halôk ba halêm hayô hamô thêlô hatôm sêbôk ba môj anôj ma hayô hamô alalô.

¹⁶ *Êj ma yalenhabi Anyô Bêj anêj abô atu ba bôk hanaj nena, ‘Jon hathik

avômalô hathak ɳaŋ, ma doŋtom Wapômbêj tem isik esak Lovak Matheŋ.’

¹⁷ Thêlô êvhaviŋ Anyô Bêj Yisu Kilisi hatôm alalô bôk aêvhaviŋ yani. Êj ma Wapômbêj hêv anêj Lovak Matheŋ hatôm wapôm hadêj thêlô hatôm bôk ba hêv hadêj alalô. Ba intu ya opalê ba hatôm yaŋgêk Wapômbêj anêj lahavinj loŋ sinj?”

¹⁸ *Thêlô elanô abô êj ma bônôŋ ba êbô Wapômbêj anêj athêj ba enaŋ, “Intu êj, avômalô takatu ba ele kapôlôŋin liliŋ ma Wapômbêj tem enja thêlô ba nêm lôkmala êndêj i ma alalô Islael lôk ɳê loŋ buyanj imbiŋ.”

Avômalô êvhaviŋ anêj Antiock

¹⁹ *Ma ik Stiven vônô ma êv malaiŋ hadêj avômalô êvhaviŋ vi haviŋ. Ba intu ɳê êvhaviŋ bêj anôj anêj Jelusalem êsôv ba i luvuluvu. Vi i Ponisia ma vi i ɳgavithôm Saiplus ma vi i Antiok. Ma enaŋ Yisu anêj Abô Mavi hadêj avômalô Islael takatu ba êmô loŋ takêj iyom, ma ɳê loŋ buyanj ma mi.

²⁰ Ma doŋtom ɳê êvhaviŋ doho anêj Saiplus lo Sailini, i Antiok ma enaŋ Anyô Bêj Yisu anêj Abô Mavi hadêj avômalô Glik haviŋ.

²¹ Ma Anyô Bêj anêj lôkliŋyak hamô haviŋ thêlô. Ba intu avômalô bêj anôj

* **11:14:** Ap 16:31

* **11:15:** Ap 2:4

* **11:16:** Ap 1:5

* **11:19:** Ap 8:1-4

* **11:22:** Ap 4:36

* **11:18:** Ap 13:48; 14:27

êvhaviŋ ba ik kapôlôŋiŋ liliŋ hadêŋ Anyô Bêŋ.

²² *Êŋ ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Jelusalem elanô abô hathak nôm takatu ba habitak Antiok ma êv Banabas ba hi loŋ êŋ.

²³ Ma hi hayô ma hayê Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ thêlô, ma yani lamavi. Ma hik thêlô sapêŋ iniŋ auk liŋ ek nesopa Anyô Bêŋ ênjk kapôlôŋiŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

²⁴ Banabas ma anyô mavi ba hêvhaviŋ lôkliŋyak. Ma Lovak Matheŋ hadum ku lôklokwaŋ hamô yani kapô. Ma avômalô bêŋ anôŋ anêŋ loŋ êŋ êvhaviŋ Anyô Bêŋ.

²⁵ *Vêm ma Banabas hi Tasus ek êmbôlêm Sol.

²⁶ Hapôm yani ma hawa ba hi Antiok hathak loŋbô ba thai êmô hatôm sondabêŋ te haviŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Antiok ma êdôŋ avômalô bêŋ anôŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ abô. Antiok ma loŋ môŋ anôŋ atu ba elam avômalô êvhaviŋ nena Kilisi anêŋ avômalô.

²⁷ Banabas lo Sol êmô Antiok denaŋ ma plopet doho etak Jelusalem ba i tamu Antiok.

²⁸ *Ma thêlô te, anêŋ athêŋ nena Agabas, hamiŋ ba hanaŋ hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ nena bôm bêŋ tem imbitak pik sapêŋ. (Hadêŋ waklavôŋ Klodias hamô hatôm Lom iniŋ kij ma abô êŋ hik anôŋ.)

²⁹ Aêŋ ba avômalô êvhaviŋ evak abô ek nênm valuseleŋ ni ek iviyaŋ takatu ba êmô Judia ek nêm thêlô sa. Nê êvhaviŋ tomtom êv valuseleŋ hatôm atu ba thêlô êpôm.

³⁰ *Thêlô isup yôv ma êv hadêŋ Banabas lo Sol ek nênm êndêŋ avaka takatu ba eyabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Jelusalem.

12

Helot hik Jems vônô ma hadô Pita hamô koladôŋ

¹ Waklavôŋ atu ba nôm takêŋ habitak ma Kij Helot Aglipa havalonj avômalô êvhaviŋ doho ek nêm vovaŋ êndêŋ i imbiŋ.

² Ma hanaŋ ba edabêŋ Jon anêŋ yan Jems laselo kisi hathak biŋ vovak ba hama.

³ Ma hayê nena avômalô Islael leŋiŋmavi hathak nôm êŋ, êŋ ma evalonj Pita haviŋ. Yani hadum nôm êŋ hadêŋ waklavôŋ Eyan Polom Yis Mi.

⁴ Havalonj Pita, êŋ ma hadô hamô koladôŋ ma hatak yani halôk ñê vovak ôdôŋ ayova bâheŋiŋ. Nê vovak ôdôŋ ayova êŋ iniŋ ñê vovak hatôm ayova ayova eyabiŋ yani. Helot lahabî nena waklavôŋ Hale ba Hi anêŋ daŋ, ma tem enja Pita ende yaiŋ ba imiŋ avômalô maleŋiŋ ek enaŋ yani bêŋ.

⁵ Pita hamô koladôŋ ma avômalô êvhaviŋ eteŋ mek lôklokwaŋ ek Wapômbêŋ nêm yani sa.

* 11:25: Ap 9:30 * 11:28: Ap 21:10

* 11:30: Ap 12:25

6 Ma bôlôvôŋ te ma Pita hêk sôm hêk ñê vovak lokwanju malêvôŋ. Ma ekak banj luvi hathak seŋ ju ba êthô hathak anyô vovak ju atu bâheŋij. Ma sôp bidon vi eyabiŋ koladôŋ abôlêk. Helot bôk hanaj yôv nena biyamôŋ lôkbôk ma tem neja yani ende yainj ek indum abô.

7 Ma kethenj oyaŋ ma deda bêŋ habi halôk koladôŋ kapô ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela te hayô. Ma hapetav Pita baya vi ma hik linj ba hanaj, "Umbiyô kethenj!" Ma seŋ ju atu hêv yak hêk Pita banj.

8 Êŋ ma aŋela hanaj hadêŋ yani, "Umbuliv o siŋ esak anêm sôp ma nungwik anêm bokŋgôp." Ma Pita hadum aêŋ ma aŋela hanaj, "Nungwik anêm kwêv daim ba osopa ya."

9 Êŋ ma Pita hasopa aŋela ba thai i, ma dontom hasoŋ nena yani hayê wêŋ ma miŋ nôm avanôŋ ami.

10 *Thai ele ba i ma êv ñê eyabiŋ koladôŋ abôlêk lokwanju atu lilin ba ele ba i. Êŋ ma thai i êyô badêŋ abôlêk atu ba epesan hathak aenj, ma badêŋ abôlêk êŋ da hakyav ma thai ele yainj ba i malak bêŋ. Ma esopa lonjôndê te ba i. Ma kethenj oyaŋ ma aŋela hatak Pita ba hi.

11 Yôv ma Pita anêŋ auk hathak ba hanaj, "Lêk yahayala avanôŋ nena Anyô Bêŋ hêv anêŋ aŋela ba halêm hawa ya vê hêk Helot banj lôk nômkama sapêŋ atu ba

avômalô Islael esoŋ nena tem nindum aêŋ esak ya."

12 Yani lahabi abô êŋ yôv ma hi Jon talêbô Malia anêŋ unyak. Jon anêŋ athêŋ yan nena Mak. Avômalô bêŋ anôŋ lêk ethak dontom ba etenj mek êmô.

13 Ma Pita hapididiŋ unyak abôlêk hamij viyaiŋ ma avi ku te ba anêŋ athêŋ nena Loda, hi ek injik unyak abôlêk vê.

14 Ma dontom halanjô Pita laselo katô, êŋ ma lamavi anôŋ ba halanjviŋ hi unyak kapô hathak lonjôbô ma miŋ hik unyak abôlêk vê ami. Ma hanaj hadêŋ thêlô, "Pita hamij unyak abôlêk!"

15 Ma thêlô miŋ êvhaviŋ yani ami ba enaŋ, "O avi molo." Ma dontom yani lôklokwaŋ ba hanaj, "Mi anôŋ, yanida intu hamij." Êŋ ma enaŋ nena, "Betha Pita anêŋ aŋela la."

16 Ma dontom Pita hapi-didiŋ unyak abôlêk hamij denaŋ. Êŋ ma thêlô ik unyak abôlêk vê ma êyê Pita ba esoŋ kambom.

17 Ma Pita hik thô hathak baŋ nena thêlô bônôŋ ma hanaj hathak nôm takatu ba Anyô Bêŋ hadum ba hawa yani vê hêk koladôŋ. Ma hanaj, "Nonaj abô êntêk êndêŋ Jems lôk ñê êvhaviŋ vi imbiŋ." Ma hatak i ba hi buyaŋ.

18 *Haviyô hayan ma ñê vovak takatu ba eyabiŋ koladôŋ êyê nena Pita miŋ hamô ami.

* 12:10: Ap 5:19 * 12:18: Ap 5:22-24

Êñ ma eboloba ba enañ may-aliv, “Pita hamô sê?”

¹⁹ Ma Helot hêv ñê vovak ba i ek nêmbôlêm Pita, ma doñtom miñ êpôm ami. Êñ ma hanaj hik ñê takatu ba eyabin Pita hamô koladôn lin lôklokwañ nena idum aisê? Ma doñtom thêlô enañ nena injo. Êñ ma Helot hanaj ek njik sapêj vônô.

Vêm ma Helot hatak Judia ma halôk ba hi hamô Sisalia.

Kij Helot Aglipa hama

²⁰ Ma Helot bôk lamanij hathak avômalô Taia lo Saidon. Ba hi hamô Sisalia, êñ ma thêlô evak abô ek ini nepesañ abô imbiñ yani ek malê nena thêlô ethak ewa nôm halêm anêj kij anêj lonj. Ba intu thêlô enañ abô havin Blastas ôpatu ba hayabinj Helot anêj unyak kapô ma yani halôk ek nêm thêlô sa. Êñ ma hatak wakma te ek thêlô nepesañ abô imbiñ kij.

²¹ Ma wakma êñ hayô ma Helot hik kij inij nômkama kékêlô ma hi hamô anêj lonj kij. Êñ ma hanaj abô hadêj avômalô takêj.

²² Ma elam aêntêk, “Abô êntêk ma miñ anyô lejselo ami. Mi, wapômbêj te laselo.”

²³ *Ma Helot halanjô inij abô ba lamavi hathak i ma miñ habam Wapômbêj anêj athêj ami. Ba intu kethen oyan ma Anyô Bêj anêj aŋela hik yani ba matinjyak yaônena eyan yani ba hama.

* **12:23:** Dan 5:20 * **12:24:** Ais 55:11
Niga anêj ôdôj nena ñê kupik lonjgavu.

²⁴ *Malainj lomaloma hapôm avômalô êvhaviñ, ma doñtom Wapômbêj anêj abô halumbak ba halanjviñ ba hi luvuluvu.

²⁵ *Ma Banabas lo Sol ik inij ku atu ba êv hadêj thai danj siñ halôk Jelusalem, ma ele i Antiok hathak lonjbô. Ma ewa Jon atu ba elam nena Mak ba hi haviñ thai.

13

Êv Banabas lo Sol ek ini ne-naj Wapômbêj anêj abô

¹ Éntêk ma plopet lôk ñê êdôj Wapômbêj anêj abô takatu ba êmô Antiok inij athêj: Banabas lo Simeon elam nena Niga* ma Lusius anêj Sailini lo Sol ma Manain bôk ba thai lôk Kij Helot Antipas yaôna ma eveñ havin i.

² *Wak te ma thêlô ethak doñtom ba evak balabuñ nôm ek neteñ mek ma êv yeñ hadêj Anyô Bêj. Êñ ma Lovak Mathej hanaj nena, “Notak Banabas lo Sol ek nindum ku takatu ba yahalam thai ek nindum.”

³ *Êñ ma thêlô evak balabuñ ek netak nôm lôk neteñ mek esak lonjbô. Vêm ma etak bahanij hayô hêk thai ma êv thai ba i ek nindum ku takatu ba Lovak Mathej hanaj.

Banabas lo Sol i ñgavithôm Saiplus

⁴ Ma Lovak Mathej hêv thai ba i ibup tamu malak

* **12:25:** Ap 11:29-30; 15:37 * **13:1:**
* **13:2:** Ap 9:15 * **13:3:** Ap 6:6

Selusia, ma ethak yen te ba i
ŋgavithôm Saipius.

⁵ *Thai ethak malak Salamis ma enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hamô Israel iniŋ unyak yen takatu ba êmô lonj êŋ. Ma Jon Mak haver havin thai ek nêm thai sa.

⁶ Thai eveŋ ŋgavithôm Saipius anêŋ lomalak nena-nena aleba êyô Papos. Lonj êŋ ma thai êyê anyô Israel te atu ba hathak hadum ŋgôk soŋgoŋ. Yani ma plopet abôyaŋ havin. Ba anêŋ athêŋ nena Ba-Yisu.

⁷ Yani hathak hamô havin Lom iniŋ anyô bêŋ atu ba hayabinj lonj êŋ, ba anêŋ athêŋ nena Segius Polus. Segius Polus ma anyô lôk auk mavi. Yani lahavinj endaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ba intu halam Banabas lo Sol ba êlêm.

⁸ Ma dontom Ba-Yisu hadum ek esale thai iniŋ abô thô ma lahavinj injik Lom iniŋ anyô bêŋ anêŋ auk liliŋ ek miŋ nêmimbiŋ thai iniŋ abô ami. (Ba-Yisu anêŋ athêŋ hathak abô Glik nena Elimas ma anêŋ ôdôŋ ma anyô lôk ŋgôk soŋgoŋ.)

⁹ Êŋ ma Lovak Mathen hava Sol atu ba elam nena Pol kapô siŋ, ma hatitîŋ Elimas lôklokwanj ma hanan nena,

¹⁰ “O ma Sadaŋ anêŋ nakadunj ba intu hôpôlik hathak kobom takatu ba thêthôŋ! Kapôlôm hayô siŋ hathak abôyaŋ lôk kambom lomaloma sapêŋ. Wak nômbêŋ intu ma hothavuthinj Anyô Bêŋ anêŋ abô thêthôŋ

ba habitak hatôm abôyaŋ.

¹¹ *Aêŋ ba ondaŋô! Anyô Bêŋ anêŋ baŋ tem epetav o êndêŋ êntêk. Ba malem tem pusip ba miŋ hatôm nôŋgô wak anêŋ deda ami ma tem ômô aêŋ dokte vêmam.”

Ma ketheŋ oyan ma Elimas hayê nômlate hatôm buliv lôk momajiniŋ hava madaluk siŋ. Ma yani havalonj nômkama yakyak ek êpôm anyô te ek embalonj yani baŋ ba endom yani ba ni.

¹² Anyô bêŋ Lom atu hayê nôm êŋ ma hasoŋ kambom hathak Anyô Bêŋ anêŋ abô atu ba thai enaŋ ma hêvhavinj.

Thai enaŋ Abô Mavi hamô Antiok anêŋ Pisidia

¹³ *Ma Pol thêlô etak Papos ma ewa yen ba i Pega anêŋ plovins Pampilia. Ma dontom Jon Mak hatak thêlô ba havôhi Jelusalem hathak lonjbô.

¹⁴ Êŋ ma etak Pega ma i Antiok anêŋ Pisidia. Ma Sabat ma thêlô i êyô avômalô Israel iniŋ unyak yen ma êlôk êmô.

¹⁵ Esam abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô yôv, êŋ ma unyak yen iniŋ ŋê bêŋ êv abô hadêŋ Pol thêlô ba enaŋ, “Aiyan thêlô, unim abôla hamiŋ ek nobatho avômalô iniŋ kapôlônjŋ lonj, êŋ ma nonaŋ.”

¹⁶ Ma Pol haviyô hamiŋ ma hik thô hathak baŋ ba hanan, “Môlô avômalô Israel lôk ŋê lonj buyan takatu ba

* 13:5: Ap 12:12; 15:39

* 13:11: Ap 9:8

* 13:13: Ap 15:38

ôev yej hadêj Wapômbêj, nodanô ya!

17 *Sêbôk ma Islael iniç Wapômbêj halam alalôani bumalô thêlô ba etak iniç loj ba i êmô Ijip ma habi anêj wapôm sam hadêj i ba ibitak lôkmañgiç. Ma havej yam ma halom thêlô vê hêk Ijip hathak anêj lôklokwañ bêj.

18 *Ma êmô loj thiliv hatôm sondabêj 40 ba idum kam-bom lomaloma, ma dontom hayabiñ thêlô mavi.

19 *Ma yani hêv avômalô Kenan ôdôj baheñvi ba lahavuju vê ma hêv iniç pik hadêj avômalô Islael ba evaloñ hatôm iniç pik.

20 *Nôm takêj bôk habitak ba hale ba hi hatôm sondabêj 450.

“Vêm ma Wapômbêj hatak nê doho ek neyabiñ avômalô Islael. Ma hatak tomtom da iniç waklavôj neyabiñ endeba êyô plopet Samuel anêj waklavôj.

21 *Vêm ma avômalô Islael enaç hik Wapômbêj liñ ek nêm kiñ êndêj thêlô ma Wapômbêj hatak Sol ek imbitak kiñ. Yani ma Kis nakaduñ ba habitak anêj Benjamin anêj ôdôj. Yani hayabiñ Islael hatôm sondabêj 40.

22 *Vêm ma Wapômbêj hêv yani vê ma hatak Devit habitak thêlô iniç kiñ. Ma hananî hathak Devit aêntêk,

‘Yahayê Jesi nakaduñ Devit kapô ma hatôm yada yakapôlôj. Yani tem indum nômkama sapêj êtôm yenaj yaleñhavinj.’

23 * “Ma Devit anêj limi ma Wapômbêj hêv Yisu ôpatu ba nêm Islael bulubinj hatôm bôk ba habutij abô havinj i.

24 *Yisu miñ bôk hadum anêj ku ami denaç ma Jon hananî ek avômalô Islael nede kapôlôñinj liliñ ba nisik ñaç.

25 *Jon anêj ku anêj dan lêk habobo ma hananî, ‘Môlô lemimhabi aisê hathak ya? Ya ma miñ Mesia atu ba môlô oyabinj ek nêm môlô bulubinj ami. Mi, yani tem embeñ ya yam. Yani ma anyô lôk athêj ma ya ma yaonalôk ba intu miñ hatôm yakôm ba yapole anêj vakapô bokñgôp anêj yak vê ami.’

26 “Aiyan thêlô, môlô takatu ba Ablaham anêj limi lôk môlô takatu ba nê loj buyanj ba ômô Wapômbêj vibinj, odanô. Abô takatu ba hathak bulubinj, êj ma Wapômbêj hêv ek alalô sapêj.

27 Avômalô Jelusalem lôk iniç nê bêjbêj miñ eyala Yisu ên ami. Ba intu thêlô enaç ek nijik yani vônô, êj ma esopa plopet iniç abô takatu ba esam hadêj Sabat sapêj ba abô takêj intu hik anôj.

28 *Thêlô miñ êpôm anêj kambom la ek nijik yani vônô

* **13:17:** Kis 1:7; 6:6; 12:51 * **13:18:** Nam 14:34; Lo 1:31-32 * **13:19:** Lo 7:1; Jos 14:1 * **13:20:** Het 2:16; 1Sml 3:20 * **13:21:** 1Sml 8:5,19; 10:20-24
 * **13:22:** 1Sml 13:14; 16:12; Sng 89:20 * **13:23:** 2Sml 7:12-16 * **13:24:** Mat 3:1-2 * **13:25:** Jon 1:20,27 * **13:28:** Mat 27:22-23

ami, ma dojtom enā hik
Pailat līj ek injik yani vônô.

29 *Thêlô idum nômkama
sapê̄j hatôm bôk ba plopet
eto hathak yani, ê̄j ma ê̄
yani vê̄ hêk alovalanjāsīj ma
êdô yani hêk siô.

30 Ma dojtom Wapômbê̄j
hik yani līj haviyô hêk ɣama
hathak lonjbô,

31 *ma wak bê̄j anôj ma
anê̄j avômalô takatu ba bôk
even̄ havij yani anê̄j Galili
ba i Jelusalem êyê yani. Ma
ñê takatu ba bôk êyê nôm
takê̄j intu lêk enā bê̄j hadê̄j
alalôanīj avômalô.

32-33 “Ma lêk yêlô anāj Abô
Mavi êntêk bê̄j hadê̄j môlô
nena Wapômbê̄j lêk hik Yisu
līj hêk ɣama ba intu abô
takatu ba Wapômbê̄j bôk
havak havij bumalô thêlô
ma lêk hik anôj hathak inij
nali alalô. Hatôm bôk eto hêk
Kapyâ Yen̄ anê̄j abô ju nena,
“O ma yenaj Okna,

lêk yahabitak anêm
Lemambô.” Kapyâ Yen̄
2:7

34 “Wapômbê̄j hik yani līj
hêk ɣama ba mīj hatôm ema
esak lonjbô ba kupik epalê
ami. Hatôm bôk eto nena,
“Yahanan̄ avanôj bīj

nena tem yanê̄m mek
mathen̄ mavi êndê̄j
môlô êtôm bôk ba
yahabutin̄ ek yanê̄m
êndê̄j Devit.” Aisaia
55:3

35 “Ma bôk ik auk êntêk thô
hêk buyan̄ nena,
“Ma tem mīj ôdô anêm Anyô
Mathen̄ anê̄j kupik

ênjêk siô ba epalê ami.”
Kapyâ Yen̄ 16:10

36 “Devit mīj hato abô
ê̄j hathak yanida ami. Mi,
Wapômbê̄j halam yani ek
indum anê̄j ku êtôm anê̄j
waklavôj atu ba hamô
lôkmala vê̄m ma hama. Ma
elav yani havij limi ba anê̄j
kupik hapalê.

37 Ma dojtom ôpatu ba
Wapômbê̄j hik līj, mīj kupik
hapalê ami.

38 “Aê̄j ba aiyāj thêlô,
nodanô katô. Lêk yêlô anāj
hadê̄j môlô nena hathak
Yisu ma Wapômbê̄j tem nêm
môlônim kambom vê̄.

39 *Anyôla mīj hatôm esopa
Mose anê̄j abô balabūj
lôkthô ek Wapômbê̄j endam
yani nena anyô thêthôj ami.
Mi anôj, ma dojtom lêk
avômalô takatu ba êvhavij
Yisu, Wapômbê̄j hayê thêlô
nena ñê thêthôj ba mīj
lahabi inij kambom hathak
lonjbô ami.

40 Noyabin̄ am ek abô
takatu ba plopet bôk enāj
mīj injik anôj imīj môlô
ami. Thêlô bôk enāj aêntêk,

41 “Môlô ñê obi Wapômbê̄j
lilin̄, nodanô katô!

Tem yandum nômla bê̄j
te imbitak ênjêk môlô
malêvôj.

Ba anyôla hanaj nôm atu ba
tem imbitak bê̄j hadê̄j
môlô,

ma tem mīj nônêmimbīj
ami.

Ba intu tem indum môlô
nosor̄ kambom lôk

* 13:29: Mat 27:59-60 * 13:31: Ap 1:3,8

* 13:39: Lom 10:4

yambuliŋ mólô ba noma.' " *Habakuk 1:5*

⁴² Pol hanaj abô yôv ma thai lôk Banabas idum ek nede yaiŋ ma avômalô enaj nena, "Sabat yan endake ma mamu nonaŋ abô esak nôm takêntêk esak lonjbô."

⁴³ Sa anêŋ danj ma avômalô Islael lôk nê lon buyan takatu ba ibitak êyô Islael inij êvhaviŋ kapô esopa Pol lo Banabas. Thai enaj abô doho havin hadêŋ thêlô ek injik thêlônij auk lin ek nesopa Wapômbêŋ anêŋ lahavin ba nimin lôklokwaŋ ek anêŋ wapôm embatho thêlô lonj.

⁴⁴ Ma Sabat atu hayô ma habobo avômalô Antiock sapêŋ êyô ek nedanjô Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba thai tem nenaŋ.

⁴⁵ Ma donjtom nê bêŋbêŋ Islael vi êyê avômalô nômbêŋ êŋ ba lenjindaij ba enaj abôma hathak abô takatu ba Pol hanaj.

⁴⁶ *Êŋ ma Pol lo Banabas minj êkô ami ma enaj hadêŋ thêlô nena, "Wapômbêŋ hêv yai ba alêm ek nanaŋ anêŋ abô êndêŋ mólô nê Islael êmôŋ. Ma donjtom mólô ôpôlik hathak abô êŋ. Môlô ôdô lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ e? Aêŋ ba yai lêk atak mólô ba a ek avômalô lon buyan.

⁴⁷ Hatôm atu ba Anyô Bêŋ hanaj hadêŋ yai nena,

"Yahatak o hatôm deda ek avômalô lon buyan

ek onaŋ Abô Mavi esak bulubiŋ atu ba tem yanêm êndêŋ avômalô embeŋ pik bêŋ êntêk endeba êyô anêŋ danj." *Aisaia 49:6*

⁴⁸ Avômalô lonj buyan elanjô abô êŋ ba lenjimavi ba enaj nena Anyô Bêŋ anêŋ abô ma mavi anôŋ. Ma avômalô takatu ba Wapômbêŋ bôk hatak i yôv ek nêmô lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, lôkthô êvhaviŋ.

⁴⁹ Ma Anyô Bêŋ anêŋ abô halilup haveŋ lonj êŋ sapêŋ.

⁵⁰ Ma donjtom nê Islael doho i hadêŋ malak êŋ anêŋ nê bêŋbêŋ lôk avi bêŋbêŋ takatu ba ethak êmô Wapômbêŋ vibinj ma ik inij auk lin ek nimbuliŋ Pol lo Banabas. Êŋ ma thêlô evatho avômalô malak êŋ lonj ek nênen vovanj êndêŋ thai. Idum aêŋ vêm ma êv thai vê hêk inij lonj ba i.

⁵¹ *Êŋ ma thai ik vonjovanj vê hêk venjinkapô ek injik thô nena thêlô idum kambom ma thai etak i ba i malak Aikoniam.

⁵² Ma donjtom nê êvhaviŋ anêŋ Antiock lenjimavi anôŋ ba Lovak Mathen hava thêlô kapôlônij sinj.

14

Pol lo Banabas êmô Aikoniam

¹ Pol lo Banabas êyô malak Aikoniam ma esopa inij kobom ba i Islael inij unyak yeŋ. Ma thai enaj abô mavi anôŋ ba intu avômalô Islael

* **13:46:** Ap 3:26; 18:6 * **13:51:** Mat 10:14; Ap 18:6

lôk nê loj buyan bêj anôj êvhaviñ.

² Ma dontom nê Israel takatu ba miñ êvhaviñ ami ik avômalô loj buyan inin kapôlôñiñ liñ ba idum thêlô leniñmaniñ kambom hadêj avômalô êvhaviñ.

³ *Aêj ba thai êmô loj êj sawa daim ma enaç Anyô Bêj anêj abô bêj ma kô mi. Ma Anyô Bêj havatho thai loj ek nindum lavôñiñ lôk nômbithi lomaloma. Hathak nôm êj ma hik thô hadêj avômalô nena anêj wapôm takatu ba hêv ek nêm avômalô bulubij ma avanôj biñ.

⁴ Êj ma avômalô malak êj evak i vose hi ôdôj ju. Ôdôj yañ imiñ haviñ avômalô Israel takatu ba miñ êvhaviñ ami ma yañ imiñ haviñ aposel.

⁵ *Vêm ma avômalô loj buyan lôk avômalô Israel takatu ba êpôlik ek thai evak abô ek nimbuliñ thai ba nitu thai vônô esak valu.

⁶ Ma dontom thai elanô abô êj ma êsôv ba i malak Listla lo Debi hêk Likonia kapô lôk loj vi atu ba hêk habobo loj êj.

⁷ Ma thai evenj loj takêj ba enaç Abô Mavi hadêj avômalô.

Pollo Banabas êmô Listla

⁸ Malak Listla ma anyô vavuvij te hamô. Sêbôk ba talêbô havathu yani ma miñ bôk havej dokte ami.

⁹ Wak te ma Pol hanaç Abô Mavi hadêj avômalô ma yani

halanô anêj abô. Ma Pol hatitîj yani ma hayê nena anêj hêvhaviñ hatôm indum yani mavi.

¹⁰ Êj ma Pol halam nena, "Umbiyô umiñ." Ma kethen oyan ma ôpêj haviyô haminj ba havej.

¹¹ *Ma avômalô takatu ba êmô loj êj êyê nôm atu ba Pol hadum. Ma elam hathak inij abô Likonia nena, "Lêk wapômbêj lokwanju êwê i hatôm anyô ju êntêk ba êlôk ba êlêm ek alalô!"

¹² Thêlô inij wapômbêj môtj ma Sus ba intu elam Banabas nena Sus. Ma elam Pol nena Helmes ek malê nena Helmes ma inij wapômbêj atu ba hathak hanaç abô hamôtj.

¹³ Wapômbêj Sus anêj malakba hamô malak bêj viyainj. Ma anêj anyô habôk da lôk avômalô sapêj leniñhavinj nêñêm da êndêñ thai. Aêj ba Sus anêj anyô habôk da hawa bokmanjkao malô doho lôk alokwañ vuak atu idu hathak yak ma ele malak bêj anêj badêj abôlêk ek nêñêm da êndêñ thai.

¹⁴ Ma dontom aposel Banabas lo Pol elanô abô êj, ma ekakavij inij kwêv ma elanvíj ba i imiñ avômalô nômbêj atu malêvôj ma elam,

¹⁵ * "Avômalô Listla! Môlô udum aej eka? Yai ma anyô pik hatôm môlô. Yai alêm ek nanaç Abô Mavi êndêñ môlô ek notak nôm oyan

* **14:3:** Mak 16:20; Hib 2:4 * **14:5:** Ap 14:19 * **14:11:** Ap 28:6 * **14:15:** Sng 14:6; Ap 10:26

takêntêk atu ba ôêv yeñ hadêñ i ma unu êndêñ Wapômbêñ lôkmala. Yani hapesañ pik lo leñ ma ñgwêk lôk nômkama sapêñ atu ba hamô kapô.

¹⁶ *Sêbôk ma yani hatak avômalô sapêñ ek nesopa thêlôda iniñ auk.

¹⁷ *Ma doñtom hathak lavôñjin ma yani hadum ek avômalô neyala yani. Yani hathak hadum mavi hadêñ môlô ba hêv ôthôm lôk hadum ba unim nôm ku kapô hik anôñ. Ma hêv nôm bêñ anôñ hadêñ môlô lôk hadum ba môlô lemimmavi anôñ."

¹⁸ Thai enaç abô takêñ, ma doñtom avômalô nômbêñ êñ iniñ auk ma mayaliv ba idum lôklokwañ ek nêñêm da êndêñ thai.

¹⁹ *Vêm ma ñê Islael doho anêñ Antiok lo Aikoniam êyô ma enaç abô bêñ anôñ hadêñ avômalô Listla aleba ik iniñ auk liliñ ba êyê Pol lo Banabas nena ñê kambom. Êy ma ik Pol hathak valu ma êvôv yani hale malak bêñ viyaiñ ba hi ba eson nena lêk hama yôv.

²⁰ Ma doñtom ñê êvhavinj êyô ba ekalabu yani siñ, êñ ma yani haviyô ma havôhi malak bêñ kapô hathak lonjbô. Haviyô hayan ma thai lôk Banabas i malak Debi.

Thai êvôi Antiok anêñ Silia

²¹ Thai enaç Abô Mavi haveñ malak bêñ Debi. Ma idum ba avômalô bêñ anôñ

ibitak ñê êvhavinj. Vêm ma êvôi Listla lôk Aikoniam ma Antiok hathak lonjbô

²² *ek evatho ñê êvhavinj iniñ kapôlôñjin loñ lôk enaç nena nebalonj iniñ êvhavinj loñ lôklokwañ. Ma enaç haviñ nena, "Alalô tem naja malaiñ lomaloma ek nasopa Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak anêñ lonjôndê."

²³ Ma Pol lo Banabas etak avaka hatôm lomalak lomalak ek neyabiñ avômalô êvhavinj. Êv mek hathak thêlô ma etak i halôk Anyô Bêñ atu ba thêlô êvhavinj bañ. Vêm ma thêlô sapêñ evak balabuñ ek nôm ma etenj mek ek Anyô Bêñ embalonj thêlô loñ.

²⁴ Ma thai i plovins Pampilia ma elom hêk lonjôndê atu hêk plovins Pisidia ba i êyô Pampilia.

²⁵ Êy ma thai enaç Yisu anêñ abô hadêñ avômalô Pega anêñ Pampilia. Vêm ma êlôk ba i Atalia.

²⁶ *Ma anêñ Atalia ma ethak yeñ ba i Antiok anêñ Silia, loñ sêbôk atu ba ewa mek ek Wapômbêñ nêm anêñ wapôm êndêñ thai esak ku takatu ba idum aleba lêk anêñ danj.

²⁷ *Êyô Antiok ma isup avômalô êvhavinj ethak doñtom ma enaç hathak nôm takatu ba Wapômbêñ hêv thai sa ba idum bêñ. Lôk enaç nena, "Wapômbêñ hakyav ñê loñ buyanj iniñ unyak abôlêk

* **14:16:** Ap 17:30 * **14:17:** Jer 5:24

Ap 15:32; 1Te 3:3 * **14:26:** Ap 13:1-2

* **14:19:** Ap 17:13; 2Ko 11:25 * **14:22:**

* **14:27:** Ap 15:4,12

êvhaviŋ vê ba vi dedauŋ lêk
êvhaviŋ.”

²⁸ Ma thai êmô loŋ êŋ sawa
daim haviŋ avômalô êvhaviŋ.

15

Sam habitak Jelusalem

¹ *Ma nê Judia doho êlôk
ba i Antiok ma êdôŋ avômalô
êvhaviŋ ba enaŋ nena, “Môlô
miŋ ongothe kupik vê hatôm
bôk ba Mose hanaj ami, êŋ
ma Wapômbêŋ tem miŋ nêm
môlô bulubinj ami.”

² *Pollo Banabas elanjô inij
abô takatu ba enaŋ ma miŋ
êlôk hathak inij auk êŋ ami.
Ba intu thêlô êkôki bêŋ anôŋ.
Êŋ ma nê êvhaviŋ elam Pol
lo Banabas lôk nê êvhaviŋ
doho ek ini Jelusalem ek
nepesaj abô êŋ imbiŋ aposel
lôk avaka vi.

³ Ba intu êv i ba i. Ma eveŋ
Pinisia lo Samalia malêvônj
ba enaŋ hadêŋ avômalô
êvhaviŋ anêŋ lomalak ne
nanena hathak nôm takatu
ba Wapômbêŋ bôk hadum
ba avômalô loŋ buyaŋ ele
kapôlôŋinj liliŋ ba êvhaviŋ
Wapômbêŋ. Ma avômalô
êvhaviŋ takêŋ elanjô abô êŋ
ma lenjimavî anôŋ.

⁴ *Êyô Jelusalem ma
avômalô êvhaviŋ lôk inij
avaka doho lôk aposel ewa
thêlô thô. Ma Pol lo Banabas
enaŋ hathak nôm takatu ba
Wapômbêŋ hêv thai sa ba
idum bêŋ.

* **15:1:** Gal 5:2 * **15:2:** Gal 2:1 * **15:4:** Ap 14:27 * **15:7:** Ap 10:1-43 * **15:8:**
Ap 10:44; 11:15 * **15:10:** Mat 11:30; Gal 3:10 * **15:11:** Gal 2:16; Ep 2:5-8

⁵ Êŋ ma Palisi vi atu ba
êvhaviŋ Yisu iviyô imiŋ ma
enaŋ, “Avômalô loŋ buyaŋ
takatu ba êvhaviŋ, êŋ ma
nêmô Mose anêŋ abô balabuŋ
vibiŋ lôk neŋgothe anyô inij
kupik vê. Ma êdô ma dô.”

⁶ Aêŋ ba aposel lôk avaka
takatu ba êmô ethak dontom
ek nekaksa esak abô êŋ.

⁷ *Thêlô enaŋ abô pôk
bêŋ anôŋ aleba Pita haviyô
hamiŋ ma hanaj, “Aiyan
thêlô, môlô oyala nena sêbôk
ma Wapômbêŋ halam ya
hêk môlô malêvônj ek yanaŋ
Abô Mavi êndêŋ avômalô
loŋ buyaŋ ek nedanjô ba
nênêmimbij.

⁸ *Wapômbêŋ hayala
avômalô kapôlôŋinj. Ma hêv
anêŋ Lovak Matheŋ hadêŋ
avômalô loŋ buyaŋ hatôm hêv
hadêŋ alalô ek hik thô nena
yani lamavi ek enja thêlô
imbiŋ.

⁹ Wapômbêŋ miŋ hadum
nômlate hadêŋ alalô avômalô
Isael ma hadum nômla yan
hadêŋ thêlô ami. Mi, thêlô
êvhaviŋ yani ba intu yani
havôkwiŋ thêlô kapôlôŋinj.

¹⁰ *Ma alalô lôk bumalô
thêlô miŋ hatôm naja malaiŋ
takatu ba Mose anêŋ balabuŋ
hanaŋ ami. Ma aisê ka môlô
udum ek nônêm malaiŋ êndêŋ
avômalô loŋ buyaŋ takatu ba
êvhaviŋ? Môlô udum aêŋ ek
nômbi Wapômbêŋ la liŋ e?

¹¹ *Ma dontom alalô êvhaviŋ
nena Wapômbêŋ hêv alalô bu

lubinj hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ wapôm. Ma thêlô aêñ iyom."

12 Pita hanañ yôv ma Pol lo Banabas iviyô enañ abô ma lôkthô elanjô ba bônôj iyom. Thai enañ abô hathak lavônjîj lôk nômbithi lomaloma takatu ba Wapômbêj hatak halôk thai bahenjîj ba idum haveñ avômalô loj buyanj malêvôj.

13 *Thai enañ yôv ma Jems hanañ, "Aiyaj thêlô, nodanjô yenañ abô.

14 Saimon lêk hanañ hadêj alalô yôv nena Wapômbêj hik anêñ lahavinj thô hathak hawa avômalô loj buyanj vi ek nimbitak êtôm anêñ avômalô.

15 Ma plopet iniñ abô bôk enañ aêñ iyom. Ba te bôk hato nena,

16 "Emben yam ma tem yan-dealêm,

ma yapesañ Devit anêñ loj lôklinjyak atu ba bôk hapu yôv ek imbitak lôklokwañ esak lojbjô.

Ma loj lôklinjyak êj anêñ nômkama takatu ba bôk kambom,

ma tem yapesañ lukmuk esak lojbjô.

17 Ek avômalô takatu ba êmô denañ lôk avômalô loj buyanj takatu ba bôk yahêv yenañ athêj hadêj i hatôm nêpôm Anyô Bêñ.

Ya Anyô Bêñ atu ba tem yandum nôm takêntêk, intu yahanañ aej.

18 Ma nôm takêj intu bôk yahik thô hadêj yenañ

avômalô' 9:11-12 Amos

19 "Aej ba yenañ auk ma aêntêk. Avômalô loj buyanj takatu ba bôk ele kapôlônjîj liliç ba i hadêj Wapômbêj ma miñ nanêm malaij êndêj i ami.

20 *Mi, alalô nato kapya êndêj thêlô ma nanañ ek miñ nejañ nôm takatu ba anyô êv hatôm da hadêj ñgôk dahô ami, nôm êj intu lelaik hêk Wapômbêj ma. Lôk netak sek waliliç, ma miñ nejañ alim takatu ba evak laselo siñ ba thalalej hamô kapô siñ lôk ninum thalalej ami.

21 Êj ma hatôm. Ek malê nena sêbôk aleba lêk ma enaç Mose anêñ abô bêñ haveñ lomalak lomalak lôk esam hamô Islael iniñ unyak yenj hadêj Sabat sapêj. Ba intu njê loj buyanj hatôm neyala."

Eto kapya hi ek njê êvhaviñ anêj loj buyanj

22 Êj ma aposel lôk avaka ma avômalô êvhaviñ sapêj ibutij abô nena nendam iniñ anyô doho ek ini Antiok imbiñ Pol lo Banabas. Ma elam iniñ anyô bêñ ju. Yanj ma Judas, anêñ athêj yanj nena Balsabas, ma yanj ma Silas.

23 Ma eto kapya te ba êv hadêj thêlô. Kapya êj hanañ aêntêk.

Yêlô avaka lôk aposel, mólônim mólôviyanj, yêlô ato kapya êntêk hadêj mólô avômalô loj buyanj takatu ba ôêvhaviñ ba ômô

* 15:13: Gal 2:9 * 15:20: Kis 34:15-17; Wkp 17:10-16

malak Antiok lôk plovins Silia lôk Silisia. Aiyan thêlô, waklêvôj mavi.

²⁴ Yêlô alaŋô yôv nena yêlôaniŋ avômalô doho bôk êthôk ba ibulinj môlônim auk ba êv malaiŋ hadêŋ môlô hathak abô takatu ba enaj. Yêlô miŋ êv i ba êthôk ami. Mi, thêlôda êthôk.

²⁵ Ba intu yêlô alôk ek nanêm anyô doho ba nêsôk imbiŋ Pol lo Banabas, thai atu ba yêlô leŋinjhavenj bêŋ anôŋ.

²⁶ Thai bôk etak iniŋ lôkmala ek nindum Yisu Kilisi anêŋ ku.

²⁷ Aêŋ ba yêlô êv Judas lo Silas ek nepesaŋ abô ek embatho kapya êntêk lonj.

²⁸ *Yêlô lôk Lovak Mathenj adô nanêm malaiŋ êndêŋ môlô. Ba intu yêlô leŋinjhavenj môlô nosopa abô takêntêk iyom.

²⁹ Miŋ ongwaŋ nôm takatu ba anyô êv hatôm da hadêŋ ŋôk dahô ami. Lôk miŋ nunum thalaleŋ ami ma miŋ ongwaŋ alim takatu ba ekak leŋselo siŋ ba thalaleŋ hamô kapô ami, lôk notak sek waliliŋ. Môlô udum aêŋ, ma mavi.

Waklêvôj mavi môlô lôkthô.

³⁰ Eto kapya êŋ yôv ma êv hadêŋ thêlô ba ewa ba i tamu Antiok. Êyô Antiok ma elam avômalô êvhavinj ethak donjtom ma êv kapya êŋ hadêŋ

thêlô.

³¹ Ma avômalô Antiok esam kapya êŋ, ma kapya êŋ havatho thêlô lonj ba thêlô leŋinj mavi anôŋ.

³² Judas lo Silas, thai ma plopèt. Ba enaj abô bêŋ anôŋ ek evatho ŋê êvhavinj lonj lôk idum thêlô nimbitak lôklokwaŋ.

³³⁻³⁴ Émô lonj êŋ wak doho vêm ma avômalô êvhavinj anêŋ lonj êŋ êv mek labali hadêŋ thai ma êv thai ba êvôi hadêŋ ŋê taksêbôk ba êv thai ba êlêm.*

³⁵ Ma donjtom Pol lo Banabas êmô Antiok ma idum ku havinj avômalô bêŋ anôŋ ek enaj lo êdôŋ avômalô hathak Anyô Bêŋ anêŋ abô.

Pollo Banabas evak i vose

³⁶ Wak doho hale ba hi ma Pol hanaj hadêŋ Banabas, “Alai ana ek nagê avômalô êvhavinj embeŋ malak nena nena taksêbôk ba alai anaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô hadêŋ i. Ma nagê nena thêlô êmô mavi mena mi e?”

³⁷ *Ma Banabas lahavinj enja Jon atu ba elam nena Mak imbiŋ thai,

³⁸ *ma donjtom Pol hanaj nena, “Ôpêŋ bôk hatak alai halôk plovins Pampilia ma miŋ havinj alai ba hadum ku ami. Ba intu dô.”

³⁹ Thai êkôki mathalaleŋ aleba thai evaki vose. Ba Banabas hawa Mak havinj yani ba

* **15:28:** Mat 23:4 * **15:33-34:** Nê lôkauk vi enaj nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaj. Abô êŋ ma aêntêk: Ma donjtom Silas hik auk liliŋ ba hamô Antiok ba miŋ havôhi ami. * **15:37:** Ap 12:12,25 * **15:38:** Ap 13:13; Kol 4:10

thai ethak yen̄ ba i ḥgavithôm Saiplus.

⁴⁰ Ma Pol hawa Silas haviñ yani. Èñ ma avômalô êvhaviñ anêñ Antiok êv mek ek Wapômbêñ anêñ wapôm êmô imbiñ thai. Vêm ma etak i

⁴¹ ba i plovins Silia lôk Silisia iniñ malak nenanena ba evatho avômalô êvhaviñ lon.

16

Timoti hi haviñ Pol lo Silas

¹*Pol hi hayô Debi lo Listla. Lon̄ èñ ma anyô hêvhaviñ te hamô ba anêñ athêñ nena Timoti. Talêbô ma avi Islael te atu ba hêvhaviñ. Ma lambô ma anyô Glik te.

²*Ma avômalô êvhaviñ anêñ Listla lo Aikoniam enañ nena Timoti ma anyô mavi.

³Aêñ ba Pol lahaviñ ôpêñ ni imbiñ yani. Ma doñtom lahabi nena avômalô Islael takatu ba êmô lon̄ èñ eyala nena Timoti anêñ lambô ma anyô Glik te. Ba intu hawa Timoti ba hi ek neñgothe anêñ kupik vê.

⁴*Ma thêlô even̄ ba i lomalak lomalak ma enañ abô takatu ba aposel lôk avaka bôk evak anêñ Jelusalem ek avômalô nesopa.

⁵Aêñ ba avômalô êvhaviñ ibitak lôklokwañ hathak iniñ êvhaviñ ba wak nômbêñ intu ma êvôv avômalô lukmuk èyô ba ilumbak hi ba hi.

Pol hatulak ma hayê wêñ hathak anyô Masedonia te

* **16:1:** Ap 14:6; 2Ti 1:5 * **16:2:** Plp 2:19-22 * **16:4:** Ap 15:23-29 * **16:6:** Ap 18:23

⁶*Ma Lovak Matheñ miñ halôk ek Pol thêlô ini nenañ Wapômbêñ anêñ abô embeñ plovins Esia ami. Ba intu i Plijia lo Galesia iniñ malak nenanena.

⁷Ma èyô pik Misia anêñ dañ ma idum ek ini plovins Bitinia, ma doñtom Yisu anêñ Lovak Matheñ miñ halôk ek ini loñ èñ ami.

⁸Ba intu thêlô êv Misia liliñ ma i tamu Tloas.

⁹Ma bôlôvôñ ma Pol hatulak ma hayê wêñ te nena anyô plovins Masedonia te hamiñ ma hapetenak nena, “Ôlêm Masedonia ek nêm yêlô sa.”

¹⁰Pol hayê wêñ èñ yôv ma yêlô apesañ i ketheñ ek ana Masedonia. Yêlô ayala nena Wapômbêñ halam yêlô ek ana nanañ Abô Mavi èñ bêñ êndêñ thêlô.

Lidia halañô Pol anêñ abô ba hêvhaviñ Yisu

¹¹Vêm ma yêlô athak yen̄ te hêk Tloas ba a nôññôñ hadêñ ñgavithôm Samotles ma wak yañ ma a Niapolis.

¹²Vêm ma yêlô a Pilipai. Malak èñ ma Masedonia iniñ malak bêñ ma avômalô Lom takatu ba eyabin pik takêñ ethak êmô lon̄ èñ. Ma yêlô amô wak doho hamô lon̄ èñ.

¹³Ma Sabat hayô ma yêlô ale malak bêñ anêñ badêñ abôlêk ba a ñañ te hêk viyain. Yêlô leñinhabi nena lon̄ eten̄ mek hêk habobo ñañ èñ la. Ma ñañ èñ ma yêlô ayê avi doho ethak doñtom ba êmô.

Êj ma yêlô alôk amô havinj thêlô ma anaŋ abô hadêj i.

¹⁴ Ma avi Taiataila te halanjô abô êj, ba anêj athêj nena Lidia. Avi êj hadum ku valu hathak sôp thalalej ek avômalô êv yuli ma hathak hêv yenj hadêj Wapômbêj. Anyô Bêj hik avi êj anêj kapô liliŋ ek halanjô Pol anêj abô ba hêvhaviŋ.

¹⁵ Vêm ma yani lôk avômalô takatu ba êmô anêj unyak sapêj ithik ñaŋ. Êj ma yani hanaj hadêj yêlô, “Môlô lêk ôyê ya hatôm avi yahêvhaviŋ Anyô Bêj, êj ma nôlêm nômô yenaŋ unyak.” Ma yani hanjası yêlô aleba yêlô a anêj unyak.

Etak Pol lo Silas halôk koladôj

¹⁶ Wak te ma yêlô a lonj netej mek ma avi te atu ba anêj alaŋsi êmô hapôm yêlô. Yani ma avi lôk ngôk ba anêj ngôk hathak hêv yani sa ek hayala nôm takatu ba tem imbitak emberj yam ba hanaj bêj. Yani hathak havôv valu bêj hathak anêj ku êj ba hêv hadêj anêj alaŋsi.

¹⁷ *Yani hasopa yêlô lôk Pol ma halam kaék lôbôlôj aêntêk, “Nê êntêk êj ma Wapômbêj Leŋ Anôj Biŋ anêj njê kú. Ba lêk enaŋ hathak malêla takatu ma nundum ek Wapômbêj nêm môlô bulubinj.”

¹⁸ Wak bêj anôj ma yani hathak halam aej aleba habulij Pol kapô kambom anôj. Ba intu hik i liliŋ ma hanaj

hadêj ngôk êj nena, “Hathak Yisu Kilisi anêj athêj ma yanaŋ êndêj o nena otak avi intu ba nu!” Ma kethenj oyanj ma ngôk êj hatak avi êj.

¹⁹ Ma avi êj anêj alaŋsi êyê nena iniŋ lonjôndê nêbôv valuseleŋ lêk mi, êj ma evaloŋ Pol lo Silas ba êvôv thai ba i malak lônj êj anêj lonj ethak dontom halôk ek nimiŋ njê idum abô hathak maleŋinj.

²⁰⁻²¹ *Ewa thai ba êyô ek njê takatu ba idum abô hathak ba enaŋ, “Anyô ju êntêk ma njê Israel. Thai enaŋ ek avômalô nesopa kobom takatu ba kambom ek alalô avômalô Lom. Ba intu ibi avômalô malak bêj êntêk leŋinj lin ba leŋinjñaŋa mayaliv.”

²² *Ma avômalô bêj anôj enaŋ abô lôk leŋinjmaniŋ hathak thai haviŋ. Êj ma njê takatu ba idum abô hathak enaŋ ek nimbi iniŋ kwêv thô ma nebali thai esak yak wabeŋ.

²³ Evali thai kambom anôj vêm ma ibi thai halôk koladôj kapô. Ma enaŋ hadêj ôpatu ba hayabinj koladôj nena eyabinj thai dedauŋ mavi.

²⁴ Ôpêj halanjô abô êj, ma hawa thai ba halôk ba hi hadô hamô tamu koladôj kapô ali atu ba hêk vibinj anôj ma esoŋ veninj halôk alokwaj abyaj ba hadahalinj veninj lonj.

²⁵ Ma bôlôvôj biŋ ma Pol lo Silas etenj mek ba êv yenj

* **16:17:** Mak 1:24

* **16:20-21:** Mak 13:9

* **16:22:** 2Ko 11:25; 1Te 2:2

hadēj Wapômbêj, ma nê koladôj vi elanô.

26 Ma kethen oyañ ma duvian bêj te hayô ba hayôkwiñ koladôj anêj landiñ. Ma koladôj abôlêk sapêj hakyav ma señ takatu ba ibutin thêlô venij lo bahenij sapêj hêv yak.

27 *Ma ôpatu ba hayabiñ koladôj haviyô ma hayê koladôj anêj abôlêk sapêj lêk abyauñ. Ma lahabi nena nê koladôj sapêj lêk êsôv ba i, ba intu hadadi anêj biñ vovak ek embatho yanida vônô esak.

28 Ma dojtom Pol halam lôklokwañ, “Miñ ômbi o vônô ami! Yêlô sapêj êntêk amô!”

29 Êj ma ôpêj halam ek neja atum êlêm ma halanviñ ba hi koladôj kapô, ma hakô ba halowaliñ ba hêv yak halôk Pol lo Silas maleñiñ.

30 *Vêm ma hawa thai ba hi yaiñ ma hanaj, “Anyô bêj luvi, yandum malê ek yanja bulubinj?”

31 Ma thai enañ viyanj, “Ônêmimbiñ Anyô Bêj Yisu ma tem Wapômbêj nêm o lôk anêm avômalô bulubinj.”

32 Êj ma thai enañ Anyô Bêj anêj abô hadêj yani lôk avômalô takatu ba êmô anêj unyak kapô.

33 Bôlôvôj denañ ma yani hawa thai ba hi hathik inij

palê. Vêm ma Pollo Silas ithik ôpêj lôk anêj avômalô sapêj.

34 Ma yani hawa thai ba hi anêj unyak ma hêv nôm hadêj thai. Yani lôk anêj avômalô sapêj lenijmavi anôj ek lêk êvhaviñ Wapômbêj.

35 Haviyô hayañ lôkbôk ma nê takatu ba idum abô hathak êv inij sôp bidonj ba i hadêj ôpatu ba hayabiñ koladôj ma enañ nena, “Otak anyô ju intu ba ini.”

36 Ma ôpatu ba hayabiñ koladôj hi hanaj hadêj Pol nena, “Nê takatu ba idum abô hathak enañ nena mamu lôk Silas notak koladôj ba unu. Ba intu unu lôk kapôlômim labali.”

37 Ma dojtom Pol hanaj hadêj sôp bidonj takêj nena, “Yai ma nê Israel ma Lom haviñ.* Ma dojtom ik yai oyañ ma miñ enañ yaianiñ kambom bêj ami. Ma ibi yai halôk koladôj kapô. Ma Lom inij balabuñ hanaj nena miñ hatôm nindum aejêj êndêj nê Lom ami. Ma lêk ekopak ba idum ek netak yai menañna ba ana e? Mi anôj! Thêlôda nêlêm ma neja yai vê ênjêk koladôj.”

38 Ma sôp bidonj ewa abô êj ba i enañ hadêj nê takatu ba idum abô hathak. Ma elanô nena thai ma nê Lom haviñ, êj ma thêlô êkô kambom.

* 16:27: Ap 12:18-19 * 16:30: Ap 2:37 * 16:37: Abô êj anêj ôdôj hathak Abô Inglis nena ‘Citizenship’. Pol hawa thai lôk Silas sa ba hanaj nena thai ma Israel citizen lôk Lom citizen haviñ. Lom inij abô majan te nena miñ hatôm nijik Lom inij citizen te oyañ ami. Ba intu nê bêj idum abô hathak ibulinj Lom inij abô majan. Nôngô abô êj vi hêk Aposei 22:25-29.

³⁹ Ma thêlô i ma ibui hadêj Pol lo Silas ma ewa thai ele yaij. Ma enaj nena, “Hatôm mamu notak lonj êntêk ba unu e?”

⁴⁰ Éj ma thai etak koladôj ma ele yaij ma i Lidia anêj unyak. Ma êyê avômalô êvhavij ma enaj abô doho ek embatho ini j kapôlôhijj lonj. Vêm ma etak i ba i.

17

Pol lo Silas êmô Tesalon-aika

¹ Pol lo Silas êv malak Ampipolis lo Apolonia liliñ ma i thêthô ba êyô Tesalon-aika. Ma Islael ini j unyak yen te hamô lonj êj.

² Sabat te lô ma Pol hasopa anêj kobom ba habitak hayô unyak yenj êj kapô. Ma hadôj avômalô hathak Wapômbêj anêj kapy.

³ Ma hik thô nena kypy a êj ma hanaj nena Mesia tem enja vovaj ba ema ma imbiyô esak lonjbô. Éj ma Pol hik thô nena, “Yisu atu ba ya-hanaj hadêj mólô, ôpêj intu Mesia êj.”

⁴ Ma avômalô Islael doho lôk avômalô Glik bêj anôj atu ba êmô Wapômbêj vibij lôk avi lôk athêj bêj doho elanjô ma êvhavij ba i ivi j Pol lo Silas.

⁵ Ma dontom avômalô Islael lenjindaj ba ewa njê kambom doho anêj lonj ethak dontom halôk ba isup avômalô bêj anôj ethak dontom ek njik avômalô malak êj ini j kapôlôhijj linj. Ma thêlô

elañvi j ba i Jeson anêj unyak ek nêmbôlêm Pol lo Silas ek nebalonj thai ba neja ende yaij ba ini nêñem êndêj avômalô nômbêj atu.

⁶ Ma dontom mi j êpôm thai ami, êj ma êvôv Jeson lôk njê êvhavij doho ba ewa i hi hadêj njê bêj bêj lonj êj maleñij ma elam aëntêk, “Njê êntêk êj idum nôm kambom haveñ pik lôkthô aleba lêk êyô lonj êntêk.

⁷* Ma Jeson hawa thêlô thô ba hadô i hamô anêj unyak. Njê takêj êdô nêmô Lom ini j Kin Sisa anêj abô majan vibij ba enaj nena, ‘Kin yan hamô ba anêj athêj nena Yisu.’”

⁸ Njê bêj bêj lôk avômalô nômbêj atu elanjô abô êj ma esoj kambom ba kapôlôhijj halij i kambom.

⁹ Yôv ma malak êj anêj njê bêj bêj enaj hadêj Jeson thêlô nena, “Nônêm valuse-lej ek injik thô nena tem mi j nundum kambom êj esak lonjbô ami. Ba ômô tiñij, ma tem noja unim valu esak lonjbô.” Éj ma êv valu ma etak i ba i.

Avômalô Belia bêj anôj êvhavij Yisu

¹⁰ Bôlôvôj êj iyom ma njê êvhavij êv Pol lo Silas vê hêk Tesalonaika ba i Belia. Êyô Belia ma i Islael ini j unyak yenj.

¹¹ Avômalô Belia ini j kobom ma mavi anôj ek avômalô Tesalonaika ini j. Thêlô elanjô Pol lo Silas ini j

* **17:7:** Luk 23:2; Jon 19:12

abô lôk kapôlônjîn mavi ba wak nômbêj intu ma êyê Wapômbêj anêj kypyek nêgê nena iniñ abô ma avanôj mena mi.

¹² Èj ma avômalô Islael bêj anôj êvhavij ma avi Glik lôk athêj bêj doho lôk anyô Glik bêj anôj êvhavij aêj iyom.

¹³ Vêm ma avômalô Islael anêj Tesalonaika elanjô nena Pol hanaj Wapômbêj anêj abô hadêj avômalô Belia. Èj ma thêlô i lonj êj ma elela iniñ auk ek thêlô leñinjmaniñ.

¹⁴ Kethej oyan ma njê êvhavij anêj Belia êv Pol ba hi ñgwêk danj, ma Silas lo Timoti iyom êmô Belia.

¹⁵ Ma njê takatu ba elom Pol ba i ma iviñ yani ba i Atens. Ma etak Pol ek nêbônî, ma hêv abô hadêj i ek nenañ êndêj Silas lo Timoti nena ini kethej.

Pol hamô Atens

¹⁶ Pol hayabiñ thai hamô Atens ma hayê nena njê lôj êj iniñ ñgôk dahô bêj anôj êmô ba kapô malaiñ kambom.

¹⁷ *Aêj ba yani hi avômalô Islael iniñ unyak yej kapô ma hanaj abô havij avômalô Islael lôk avômalô lonj buyan takatu ba êmô Wapômbêj vibij. Ma wak nômbêj intu ma yani hathak hi lonj ethak dontom halôk ek enaj abô imbiñ avômalô takatu ba êmô lonj êj.

¹⁸ Ma njê lôkauk ôdôj ju êmô, yañ iniñ athêj nena Epikulian ma yañ ma Stoik. Thêlô elanjô Pol hanaj Abô

Mavi hathak Yisu lôk anêj haviyô hathak lonjbô. Ba intu thêlô lôk Pol êkôki. Ma vi enaj, "Anyô abô mayaliv êntêk hadum ek enaj malê?" Ma vi enaj, "Yani hanaj hathak wapômbêj masôm doho."

¹⁹ Yôv ma thêlô ewa Pol ba i êdô hamô Aliopagas, lonj atu ba avômalô ethak dontom ek enaj abô hathak auk lomaloma anêj ôdôj. Ma thêlô enaj, "Yêlô leñinjhavij nayala auk lukmuk takatu ba honaj hadêj avômalô.

²⁰ Abô takatu ba honaj ma hatôm abô masôm ek yêlô. Aêj ba yêlô leñinjhavij nayala anêj ôdôj."

²¹ Wak nômbêj intu ma avômalô Atens lôk avômalô lonj buyan takatu ba êmô Atens ethak dontom ek nedanjô abô esak auk lukmuk takatu ba hayô ek nenañ abô pôk esak. Ma miñ idum nômla yañ havij ami. Ba intu leñinjhavij nedanjô Pol anêj abô.

²²⁻²³ Èj ma Pol haviyô hamij Aliopagas maleñij ma hanaj, "Môlô njê Atens, lêk yahavej môlônim lonj ba yahayê nôm takatu ba môlô ôev yej hadêj. Ma yahapôm lonj êbôk da te ba abô te hanaj nena, 'Lonj êntêk ma wapômbêj te atu ba yêlô athôj palij anêj lonj êbôk da.' Ba intu yahayala nena môlô udum nôm lomaloma ek ôev athêj bêj hadêj unim wapômbêj lomaloma. Ma wapômbêj atu ba môlô ôthôj

palin ba ôêv yej hathak, êntêk tem yanaç bêj êndêj môlô.

^{24 *} “Wapômbêj atu ba hapesaç pik lôk anêj nômkama sapêj, ma yani ma pik lo lej inij alanj. Ma miñ hamô unyak mathej atu ba elav hathak bahanij ami.

^{25 *} Yanida hêv lovak kapôlôhij lôk lôkmala ma nômkama sapêj hadêj avômalô lôkthô. Ma yani miñ hêv yak hathak nômlate ek anyôla nêm yani sa ami, ma mi.

²⁶ Hathak anyô dojtom iyom ma yani habi avômalô lodônlodôj sapêj vê ek nêmô pik bêj êntêk sapêj. Yanida hatak inij waklavôj lôk inij lonj takatu ba nêmô.

^{27 *} Wapômbêj hadum nôm takêj ek avômalô sapêj nêgê ba nêmbôlêm yani atu ba êthôj. Ma dojtom miñ hamô daim ek alalô tomtom ami.

²⁸ “Mi, hatôm anyô lôkauk te bôk hato nena, ‘Yani habibôm hayô hêk alalô vôv ba awa lôkmala lôk avej ma lôkmala anêj ôdôj ma halêm anêj yani iyom.’ Ma unim ñê lôkauk te bôk hato nena, ‘Alalô ma yani anêj nali.’

^{29 *} “Avanôj biñ nena alalô ma Wapômbêj anêj nali ba intu miñ mavi ek lenjinimbi nena yani ma hatôm dahô takatu ba epesaj hathak gol lo seleva ma valu ami. Mi, dahô takêj ma anyô epesaj

hathak bahanij lôk inij auk iyom.

³⁰ Sêbôk ma avômalô êthôj Wapômbêj palin ba intu yani miñ hêv kambom êj anêj viyaç hadêj i ami. Ma dojtom yani lêk hanaj lôklokwaç hadêj avômalô pik sapêj nena nede kapôlôhij liliñ.

^{31 *} Yani bôk hatak waklavôj te yôv ek nindum abô. Ma bôk hatak anyô te ek indum ku êj thêthôj. Ôpêj bôk hama ma Wapômbêj hik linj hêk ñama ek injik thô nena yani tem endanjô avômalô sapêj inij abô.”

³² Thêlô elanjô Pol anêj abô hathak anyô haviyô hêk ñama, êj ma vi ibi anêj abô êj liliñ ma dojtom vi enaj, “Yêlô lenjinjavin nadanjô anêm abô esak nôm êntêk esak lonjbô.”

³³ Vêm ma Pol hatak thêlô ba hi.

³⁴ Thêlô doho êvhavinj ba esopa yani. Thêlô êj te ma Dionisius, yani ma Aliopagas inij anyô te, lôk avi te ba anêj athêj nena Damalis, ma doho havinj.

18

Pol hi Kolin

¹ Vêm ma Pol hatak Atens ma hi Kolin.

² *Ma hapôm anyô Islael te ba anêj athêj nena Akwila. Yani anêj malak ôdôj ma plovins Pontus. Bôk lovêj Plisila êmô malak Lom anêj Itali vêm ma Kiç Klodias

* **17:24:** 1Kin 8:27; Ap 7:48 * **17:25:** Sng 50:12; Ais 42:5 * **17:27:** Sng 145:18;

Jer 23:23 * **17:29:** Ais 40:18-20; 44:10-17; Ap 19:26 * **17:31:** Sng 96:13 * **18:2:** Lom 16:3

hanaŋ ek avômalô Israel sapêŋ netak Lom ba ini. Aêŋ ba thai i Kolin. Ba intu Pol hi ek ênjê thai.

³*Thai ethak idum ku epe-saŋ unyak hathak alim kupik ek nêñêm vuli. Ku êŋ ma Pol anêŋ ku hathak hadum ba intu hamô haviŋ thai ba hadum ku êŋ haviŋ.

⁴ Sabat sapêŋ ma Pol hi Israel ininj unyak yeŋ ma hanaŋ abô haviŋ thêlô ek injik avômalô Israel lôk Glik ininj auk liliŋ ek nêñêmimbiŋ.

⁵*Ma Silas lo Timoti etak Masedonia ma êlôk ba i Kolin, êŋ ma Pol hatak anêŋ ku epe-saŋ sôp ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô iyom. Ba hanaŋ bêŋ hadêŋ avômalô Israel nena, "Yisu ma Mesia atu."

⁶*Vêm ma thêlô êpôlik hathak Pol ma enaŋ abôma hathak yani. Êŋ ma yani hik vongovalj vê hêk anêŋ kwêv ek injik Wapômbêŋ anêŋ lamaninj thô ma hanaŋ hadêŋ thêlô, "Malainj atu ba tem êpôm môlô, êŋ ma môlôda unim kambom ma miŋ yenaj kambom ami. Ma lêk yahatak môlô avômalô Israel ma yaha ek avômalô lonj buyanj."

⁷Êŋ ma Pol hatak unyak yeŋ hêk ma hi hamô Titius Jastas anêŋ unyak. Ôpêŋ ma anyôlonj buyanj atu ba hathak hêv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ ba anêŋ unyak hamô habobo unyak yeŋ atu.

⁸ Ma Klispus, anyô bêŋ atu

* **18:3:** Ap 20:34 * **18:5:** Ap 17:14-15
Jos 1:9; Ais 41:10

ba hayabij Israel ininj unyak yeŋ, lôk anêŋ avômalô takatu ba êmô anêŋ unyak êvhaviŋ Anyô Bêŋ. Ma avômalô Kolin bêŋ anôŋ elanjô Pol anêŋ abô ba êvhaviŋ ma ithik ɳaŋ.

⁹ Ma bôlôvôŋ te ma Pol hayê wêŋ ma Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani nena, "Onaŋ abô takêŋ bêŋ ma miŋ ôkô ba o bônôŋ ami.

¹⁰*Yahamô haviŋ o ba miŋ hatôm anyô late êyô ba imbu-liŋ o ami. Mi, yenaj avômalô bêŋ anôŋ êmô malak êntêk."

¹¹Aêŋ ba Pol hamô Kolin ba hadôŋ avômalô hathak Wapômbêŋ anêŋ abô hatôm sondabêŋ te lôk ayôŋ bahenji ba lahavute haviŋ.

¹²Waklavôŋ Galio hayabij plovins Akaia, êŋ ma avômalô Israel anêŋ Kolin ethak dojtom ba idum leñijenja hathak Pol ba ewa yani ba i lonj idum abô.

¹³Êŋ ma thêlô enaŋ, "Ôpêntêk hadôŋ avômalô ek nêñêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ hathak lonjôndê yanya atu ba habulinj abô balabunj."

¹⁴Pol hadum ek enaŋ abô êŋ viyanj, êŋ ma Galio hanaŋ hadêŋ avômalô Israel takatu nena, "Môlô avômalô Israel, môlô ôyê nena ôpêntêk hadum nômlate ba habulinj Lom ininj abô majan mena hadum kambom bêŋ te, êŋ ma mavi ek yandaŋô môlônim abô.

¹⁵Ma dojtom abô takatu ba môlô onaŋ hathak ôpêntêk

* **18:6:** Ap 13:46,51; 20:26 * **18:10:**

ma hathak abô lôk athêj doho ma môlô Israel da unim abô balabuñ. Ba intu tem miñ yandanô abô êj ami. Mi, môlôda nopesañ abô êj.”

¹⁶ Ba intu hêv thêlô vê hêk lon idum abô.

¹⁷ Èj ma thêlô evaloñ Israel inin unyak yeñ anêj anyô bêj te anêj athêj nena Sostenes hêk ba ik yani habobo lonj atu ba idum abô viyainj. Ma Galio hayê ma hadum hatôm hathôj palinj.

Pol havôhi Antiock

¹⁸ *Pol hamô Kolin sawa daim dokte. Vêm ma hatak njê êvhaviñ ma hi tamu Senklia ek enja yeñ ba ni Silia. Ma Plisila lo Akwila ivinj yani ba i. Pol bôk havak abô havinj Wapômbêj hathak nômlate ba intu miñ hakapinj wakadôk ñauñ ami aleba hayô Senklia. Èj ma abô êj anêj danj ba intu hakapinj wakadôk ñauñ vê.

¹⁹⁻²¹ Vêm ma ethak yeñ te ba i Epesus. Ma Pol hi Israel inin unyak yeñ ma hanaj abô havinj avômalô Israel. Ma thêlô enañ ek yani êmô imbiñ thêlô wak doho vêmam, ma dontom yani miñ halôk hathak inin abô ami. Ba hathak yeñ ma hanaj hadêj thêlô nena, “Wapômbêj anêj lahaviñ ma tem yambôalêm êndêj môlô esak lonjbô.” Èj ma yani hatak Epesus ba hi. Ma hadô Plisila lo Akwila êmô Epesus.

²² Ma yeñ hi Sisalia ma Pol hatak yeñ êj ma hathak ba

hi Jelusalem ek ênjê avômalô êvhaviñ anêj lonj êj. Vêm ma halôk ba hi Antiok hamô Silia kapô.

²³ Pol hamô wak doho hamô Antiok vêm ma hi plovins Galesia lo Plijia inin malak nenanena ek embatho avômalô êvhaviñ kapôlôñij lonj.

Apolo hanaj abô hamô Epesus lo Kolin

²⁴ Ma anyô Israel te anêj athêj nena Apolo hi hayô Epesus. Yani anêj malak ôdôj ma Aleksandlia. Yani ma anyô lôkauk bêj ba hayala Wapômbêj anêj abô dedauñ mavi.

²⁵ Bôk êdôj yani hathak Anyô Bêj anêj lonjondê ba intu kapô lôklokwañ ek êdôj avômalô esak auk thêthôj êj. Ma hanaj abô thêthôj hathak Yisu anêj bôk lo lonj vi. Ma dontom hayala ñaj atu ba Jon hathik avômalô hathak iyom.

²⁶ Yani hi avômalô Israel inin unyak yeñ ma hanaj abô hathak Yisu ma miñ hakô ami. Ba Plisila lo Akwila elanô anêj abô ma elam yani ba hi inin unyak ma ewa Wapômbêj anêj abô atu ba miñ hayala ami sa hadêj yani.

²⁷ Vêm ma Apolo lahaviñ ni plovins Akaia, ma avômalô êvhaviñ anêj Epesus evatho yani anêj auk lonj ek indum aej. Ba eto kypyä hadêj avômalô êvhaviñ anêj Akaia ek neja yani thô. Hi hayô Akaia, êj ma hêv avômalô

* **18:18:** Nam 6:18; Ap 21:24

takatu ba êvhaviŋ Wapômbêŋ hathak anêŋ wapôm sa bêŋ anôŋ.

²⁸ *Yani hamiŋ lôklokwaŋ ba hanan̄ avômalô Islael iniŋ abô viyan̄ hêk avômalô sapêŋ maleŋin̄. Ma hawa Wapômbêŋ anêŋ kapya sa ba hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbêŋ bôk havak abô yôv ek nêm êlêm.

19

Pol hi Epesus hathak loŋbô

¹*Apolo hamô Kolin denan̄ ma Pol hi haveŋ plovins Galesia lo Plijia kapô ba haveŋ aleba hayô Epesus. Loŋ êŋ ma hapôm avômalô êvhaviŋ doho

²*ma hanan̄ hik thêlô liŋ, “Bôk ôêvhaviŋ ba owa Lovak Matheŋ e?”

Ma thêlô enaŋ, “Mi, yêlô miŋ bôk alaŋô abô te hathak Lovak Matheŋ ami.”

³ Êŋ ma Pol hanan̄, “Naŋ malê intu bôk mólô uthik?” Ma enan̄, “Jon anêŋ naŋ.”

⁴*Ma Pol hanan̄, “Jon bôk hathik avômalô hathak naŋ nede kapôlônjiŋ liliŋ ma hanan̄ ek avômalô nêñemimbiŋ ôpatu ba haveŋ yani yam. Ôpêŋ ma Yisu.”

⁵ Thêlô elan̄ô abô êŋ, ma ithik naŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu anêŋ athêŋ.

⁶*Ma Pol hatak ban̄ hayô hêk thêlô, êŋ ma Lovak Matheŋ hayô hamô thêlô

ba enaŋ abô masôm lôk abô plopet.

⁷ Nê takêŋ ma hatôm lau-miŋ ba lahavuju la.

⁸ Êŋ ma Pol hi hamô Epesus hatôm ayôŋ lô. Ma hathak hi avômalô Islael iniŋ unyak yeŋ ma hanan̄ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak ek thêlô nêñemimbiŋ ma miŋ hakô ami.

⁹ Ma doŋtom thêlô doho evaloŋ kapôlônjiŋ loŋ ba miŋ êvhaviŋ ami ma enaŋ abôma hathak Anyô Bêŋ anêŋ loŋôndê bêŋ ek avômalô sapêŋ nedan̄ô. Aêŋ ba Pol hatak thêlô ma hawa nê êvhaviŋ ba i Tailanus anêŋ kapo ekaksa halôk. Ma wač nômbêŋ intu ma thêlô enaŋ abô hamô loŋ êŋ.

¹⁰ Pol hadum aêŋ hatôm sondabêŋ ju. Aêŋ ba intu avômalô Islael lôk avômalô Glik takatu ba êmô plovins Esia elan̄ô Anyô Bêŋ anêŋ abô.

Skeva nali

¹¹*Wapômbêŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ Pol ba hadum nômbithi yanđa loma-loma.

¹²*Ba intu sôp seleŋ lo sôp daŋ takatu ba Pol hasôm, ewa ba i ethav hathak avômalô lôk liŋj ba ibitak mavi ma ŋgôk etak i ba i.

¹³ Ma avômalô Islael doho idum ku nêñem ŋgôk vê ba ethak i lomalak lomalak. Ma thêlô doho idum ku êŋ, ma elam Anyô Bêŋ Yisu anêŋ athêŋ hayô nê lôk ŋgôk takêŋ

* **18:28:** Ap 9:22 * **19:1:** 1Ko 3:6 * **19:2:** Ap 8:16 * **19:4:** Mat 3:11 * **19:6:**
Ap 8:17; 10:44,46 * **19:11:** Ap 14:3 * **19:12:** Ap 5:15

vôv ba enaŋ, "Hathak Yisu atu ba Pol hanaŋ abô hathak anêŋ athêŋ, yahanaŋ nena otak ôpêntêk ba nu."

¹⁴ Ma Islael iniŋ ñê bêŋbêŋ êbôk da te anêŋ athêŋ nena Skeva namalô bahenví ba la-havuju idum aêŋ havinj.

¹⁵ Ma wak te ma ñgôk hawê iniŋ abô viyaŋ ba hanaŋ, "Yahayala Yisu, mayahayala Pol, ma mólô ma opalê?"

¹⁶ Êŋ ma ôpatu ba ñgôk havalonj loŋ hasôv kisi hayô hêk i ba hik i mayav bomanj aleba thêlô sapêŋ ewa thalaŋ ba êsôv leŋviŋpopam ele unyak viyaiŋ ba i.

¹⁷ *Ma avômalô Islael lo Glik anêŋ Epesus elanô abô êŋ, ma êkô kambom ba êv athêŋ bêŋ hadêŋ Anyô Bêŋ Yisu.

¹⁸ Ma avômalô êvhaviŋ bêŋ anôŋ êlêm ma enaŋ iniŋ kam-bom lomaloma bêŋ.

¹⁹ Thêlô vi êbôk sinij ma vi idum aloyak, aêŋ ba isup iniŋ kapya aloyak sapêŋ hathak doŋtom ma êbôk hathak atum hêk avômalô malenj. Ekatuŋ kapya takêŋ ba anêŋ vuli hatôm 50,000 seleva.

²⁰ Hathak kobom êŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ abô halanviŋ ba hi mayaliv ma anêŋ lôklokwaŋ halumbak bêŋ.

²¹ *Nôm takêŋ habitak vêm ma Pol lahabi ni Jelusalem ba halom hêk loŋjondê yanj atu hi plovins Masedonia lo Akaia. Ma hanaj, "Yaha Jelusalem vêm ma tem yana Lom im-binj."

²² Ma yani hêv Timoti lo Elastus, anyô ju atu ba idum ku havinj yani, ba i Masedonia. Ma yanida hamô plovins Esia dokte vêmam.

Ngalakŋgalak bêŋ habitak Epesus

²³ *Wak êŋ ma avômalô ethaŋ i hathak Yisu anêŋ lonjondê ba ñgalakŋgalak bêŋ habitak.

²⁴ Anyô atu ba hadum ba nôm êŋ habitak anêŋ athêŋ nena Demitlius. Ôpêŋ ma anyô hapesaŋ nômkama hathak seleva. Ba hathak hapesaŋ ñgôkba avi Atemis anêŋ malakba anêŋ dahô ek avômalô nêndô êmô iniŋ unyak kapô. Yani lôk anyô doho ethak êvôv valu bêŋ hathak iniŋ ku êŋ.

²⁵ Wak te ma ôpêŋ halam ñê ku êŋ sapêŋ ethak doŋtom ba hanaŋ, "Aiyaj thêlô, odaŋô. Môlô oyala nena alalô avôv valu bêŋ hathak alalôaniŋ ku êntêk.

²⁶ Ma doŋtom lêk ôyê lo olaŋô abô hathak nôm atu ba Pol hadum. Ôpêŋ hathak hanaŋ nena ñgôk takatu ba anyô epesaŋ hathak bahenj, êŋ ma miŋ wapômbêŋ anôŋ ami. Yani hanaŋ aêŋ ba avômalô bêŋ anôŋ êvhaviŋ anêŋ abô ba etak alalôaniŋ ñgôkba Atemis. Yani hadum aêŋ hamô Epesus ma bidoŋ oyaŋ ma tem anêŋ abô êŋ endanviŋ embenj plovins Esia sapêŋ.

²⁷ Nôm êŋ tem indum ba avômalô nêgê alalôaniŋ ku

* **19:17:** Ap 5:11

* **19:21:** Ap 23:11; Lom 1:13

* **19:23:** 2Ko 1:8

êtôm nôm kambom. Lôk nêgê ɳgôk lôk athêj bêj ɳgôkba avi Atemis anêj malakba êtôm nôm oyan. Ma ɳgôk avi êj atu ba avômalô plovins Esia lôk avômalô pik bêj êntêk sapêj ethak êv yej hathak, yanida anêj athêj tem nêm yak.”

²⁸ Thêlô elanô abô êj ma lenijmanij kambom ba elam kaêk lôklala nena, “Atemis anêj Epesus ma ɳgôkba lôkmañgiñ anôj!”

²⁹ *Bidoj oyan ma ɳgalakŋgalak bêj êj havej Epesus sapêj. Ma avômalô evaloñ Gaius lo Alistakas, thai ma ɳê Masedonia ju atu ba ethak evenj haviñ Pol, ma elanviñ hathak doñtom ba i iniñ loj evaloñ sa bêjbêj halôk.

³⁰ Ma Pol lahaviñ ni loj êj kapô ek enaj abô êndêj avômalô nômbêj êj, ma doñtom ɳê êvhaviñ imiñ yani loj sinj.

³¹ Ma ɳê bêjbêj doho anêj plovins Esia takatu ba êmô Epesus, thêlô ma Pol anêj ɳê môlô ba êv abô hadêj Pol ba enaj nena, “Miñ ôyô kapô ami. Tem nijik o vônô ba dô.”

³² Ma avômalô nômbêj atu ba êmô loj êj kapô iniñ auk hêv yak ba elam kaêk loma-loma. Ma bêj anôj miñ eyala iniñ ethak doñtom êj anêj ôdôj ami.

³³ Ma avômalô Isael isisuñ iniñ anyô te anêj athêj nena Aleksanda ek ni imiñ avômalô nômbêj atu maleñiñ ek enaj abô esak malaiñ êj.

Êj ma Aleksanda hêv bañ hathak lej ek avômalô bônôj ek enaj abô.

³⁴ Ma doñtom avômalô nômbêj êj êyê nena yani ma anyô Isael te, êj ma thêlô êvôlô venjinbôlêk hathak doñtom ba elam lôklala nena, “Atemis anêj Epesus ma ɳgôkba lôkmañgiñ anôj!” Elam aej halôk ba halôk hatôm wakma lokwanju.

³⁵ Vêm ma Epesus iniñ anyô bêj hapesañ kapyä hanañ ek avômalô lôkthô bônôj. Êj ma hanañ, “Avômalô Epesus, avômalô pik sapêj eyala nena Epesus ma malak bêj atu ba hayabiñ ɳgôkba lôkmañgiñ Atemis anêj malakba lôk anêj valu mathen atu ba hêv yak halôk lej ba habup.

³⁶ Auk êj ma hêk yainj ba avômalô pik sapêj eyala. Ba intu môlô bônôj ma noyabiñ am ek miñ nundum nômlate mayaliv ami.

³⁷ Môlô ovaloñ anyô ju êntêk ba owa ba ôlêm, ma doñtom miñ enaj abôma hathak alalôaniñ ɳgôkba avi mena ewa malakba anêj nômla vani ami. Mi.

³⁸ Ma alalôaniñ unyak nedanô abô lôk anêj ɳê bêjbêj nindum abô esak i intu êmô. Aej ba Demitlius lôk ɳê takatu ba epesañ nômkama hathak seleva iniñ malaiñ la hêk, êj ma neja ba ini ek ɳê idum abô hathak.

³⁹ Aej ba abô yañ hamiñ denaj, êj ma waklavôj atu ɳê idum abô hathak ethak

* **19:29:** Ap 20:4; 27:2; Kol 4:10; Plm 24

dontom, ma nêm êndêj i.

⁴⁰ Noyabin am mavi. Nê bêj Lom idum abô ek alalô hathak nôm ŋgalakŋgalak takatu ba lêk habitak, êj ma tem alalô abô mi ek malê nena nôm ŋgalakŋgalak êj anêj ôdôj mi."

⁴¹ Yani hanaj abô êj yôv ma hêv avômalô ba i iniŋ lon mayaliv.

20

Pol hadum ku hamô plovins Masedonia lo Glis

¹ Ngalakŋgalak bêj êj lêk yôv, ma Pol halam avômalô êvhaviŋ ethak dontom. Ma hanaj abô doho ek embatho thêlô lon. Vêm ma hanaj waklêvôj hadêj i ma hatak Epesus ba hi Masedonia.

² Yani haveŋ lon êj anêj lomalak nenanena ma hanaj abô bêj anôj ek embatho i lon aleba hayô Glis.

³ Êj ma hamô lon êj ayôj lô. Ma hadum ek enja yen ba ni Silia, ma dontom halanjô nena avômalô Israel ibutin abô nena hathak yen ma thêlô nesak imbiŋ ek nijik yani vônô. Aej ba Pol lahabî nena êmbôni endom plovins Masedonia esak lonjbô.

⁴ Entek ma njê takatu ba ethak evenj havinj Pol iniŋ athêj: Sopata anêj Belia, yani ma Pailas anêj nakadun, ma Alistakas lo Sekandas anêj Tesalonaika, ma Gaius anêj Debi, ma Tikikus lo Tlopimas anêj plovins Esia, ma Timoti.

⁵ Nê takêntek êmôj ba i eyabiŋ yêlô êmô Tloas.

⁶ Ma yêlô a amô Pilipai aleba avômalô Israel iniŋ waklavôj Eyaŋ Polom Yis Mi hale ba hi. Êj ma yêlô atak Pilipai ma athak yen ba aveŋ hatôm wak bahenji ma yêlô athak Tloas ma apôm thêlô. Ma yêlô amô Tloas hatôm sonda te.

Pol hik Yutikas liŋ

⁷⁻⁹ Sonda te anêj wak mōj ma yêlô lôk njê êvhaviŋ athak dontom ek naŋgaj Anyô Bêj anêj polom mathenj. Yêlô athak unyak daim te ba amô kapô bôlô te lô atu hêk vulinj ma avômalô êtôm atum lam bêj anôj ba êthôkwêj haveŋ. Pol lahabi etak thêlô êndêj lôkbôk ba intu hanaj abô daim aleba bôlôvôj biŋ. Ma anyô muk te anêj athêj nena Yutikas hamô unyak abôlêk lovak ma halanjô Pol anêj abô aleba ma hayaŋ ma hêk sôm. Êj ma hêv yak ba hi tamu pik. Ma thêlô i ek neja yani, ma dontom lêk hama yôv.

¹⁰ Ma Pol halôk ba hi ma hayô hêk ôpêj ma havalonj yani ma hanaj, "Môlô miŋ noboloba ami. Yani hêk lôkmala."

¹¹ Vêm ma Pol thêlô êvôj unyak vulinj hathak lonjbô ma eyaŋ Anyô Bêj anêj polom mathenj. Êj ma Pol hanaj abô bêj anôj hathak lonjbô aleba hayaŋ wak bêj ma hi.

¹² Ma anyô muk atu ba Pol hik liŋ anêj avômalô ewa yani ba i unyak lôk leŋiŋmavi anôj.

Pol hatak Tloas ma hi Miletus

¹³ Pol lahaviŋ embeŋ pik ba ni Asos ma hanan ek yêlô nasak yeŋ ba ana napôm yani êndôk loŋ êŋ.

¹⁴ Pol hapôm yêlô halôk Asos ma yêlô awa yani hathak yeŋ ba a Mitilini.

¹⁵ Ma haviyô hayaŋ ma atak Mitilini ma yêlô a ŋgavithôm Kios ma doŋtom miŋ athak liŋ ami. Ma hayaŋ hathak loŋbô ma yêlô a ayô apôm ŋgavithôm Samos. Ma hayaŋ te ma yêlô ayô Miletus.

¹⁶ Pol lahaviŋ êŋjê waklavôŋ Pentikos êndôk Jelusalem ba intu lahaviŋ ni ketheŋ. Aêŋ ba hadô ni Epesus ek malê nena hi loŋ êŋ ma tem êmô plovins Esia sawa daim.

*Pol hanan waklêvôŋ hadêŋ
ŋê bêŋbêŋ anêŋ Epesus*

¹⁷ *Pol hamô Miletus ma hêv abô hadêŋ Epesus nena avômalô êvhaviŋ iniŋ avaka sapêŋ ini êndêŋ yani.

¹⁸ *Thêlô êyô ma yani hanan, "Môlô oyala ku takatu ba yahayô Esia môŋ anôŋ ma yahamô haviŋ môlô ba yahadum aleba lêk.

¹⁹ Avômalô Israel ethak êv malaiŋ lomaloma hadêŋ ya lôk ibutin abô ek nimbulin ya lôbôlônj. Ma doŋtom yahatauviŋ ya aleba yaôna ma yahadum Anyô Bêŋ anêŋ ku lôk yamaleŋ thôk.

²⁰ Ma oyala nena abô alêla takatu ba hêv môlô sa, êŋ

ma yahanaŋ abô takêŋ bêŋ lôk yaleŋvidon iyom. Ma yahadôŋ môlô hamô loŋ yain lôk haveŋ môlônim unyak ne-nanena haviŋ.

²¹ Ma yahanaŋ abô doŋtom êntêk hadêŋ avômalô Israel lôk avômalô loŋ buyaŋ nena nede kapôlôŋiŋ liliŋ êndêŋ Wapômbêŋ ba nênmimbiŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu.

²² "Ma lêk Lovak Mathen hakak ya ek yana Jelusalem. Ma miŋ yahayala nena malê intu tem êpôm ya anêŋ loŋ êŋ ami.

²³ *Nôm doŋtom intu yahayala ma aêntêk. Malak nômbêŋ atu ba yahayô ma Lovak Mathen hanan hadêŋ ya nena, "Tem malaiŋ lomaloma êpôm o lôk ômô koladôŋ."

²⁴ *Ma miŋ yaleŋ hik ya hathak nôm takêŋ ami. Lôk miŋ yahayê yaleŋviŋkupik hatôm nômbêŋ ek ya ami. Mi, yenaŋ auk bêŋ ma yamin lôklokwaŋ ba yandum ku takatu ba Anyô Bêŋ Yisu hêv hadêŋ ya endeba êyô anêŋ daŋ am. Ku êŋ ma aêntêk: yanaŋ Abô Mavi bêŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ wapôm.

²⁵ "Ma môlô takatu ba bôk yahamô haviŋ ba yahanaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak, ondaŋô. Lêk yahayala nena môlô te tem miŋ ênjeŋ yamaleŋ esak loŋbô ami.

²⁶ Aêŋ ba yahanaŋ bêŋ hadêŋ môlô nena anyôla hadô Wapômbêŋ anêŋ abô

* **20:17:** Ap 18:21 * **20:18:** Ap 18:19-19:41 * **20:23:** Ap 9:16; 21:11 * **20:24:** Ap 21:13; 2Ti 4:7

ba hapôm malainj, êj ma miŋ yenaŋ kambom ami.

27 Ek malê nena yahanaŋ Wapômbêj anêj loŋôndê sapêj bêj hadêj môlô ma miŋ yahakô ami.

28 *Noyabiŋ am lôk avômalô takatu ba bôk Lovak Mathen hêv hadêj môlô ek noyabiŋ i. Ma noyabiŋ Wapômbêj anêj avômalô êvhavinj takatu ba yani bôk hêv i vuli hathak yanida anêj thalaleŋ.

29 *Yahayala nena yahatak môlô ba yaha, êj ma kêtôŋwaga abôyaŋ tem nêlêm êtôm avuŋ yatap ek nimbulinj boksipsip.

30 Ma môlôda doho tem nonaŋ abôyaŋ ba nunduvinj abô avanôŋ ek nôbôv ñê êvhavinj vi ek nesopa i.

31 *Aêj ba noyabiŋ am ma lemimimbi nena hatôm sondabêj lô anêj wak lo bôlôvônj ma yahanaŋ abô hadêj môlô lôk yamaleŋ thôk ek yambatho môlô lôŋ.

32 "Ma lêk yahatak môlô halôk Wapômbêj banj lôk anêj abô hathak anêj wapôm. Abô êj ma hatôm embatho môlô loŋ ba nêm loŋ ênjêk malak leŋ ek môlô imbiŋ ñê mathen takatu ba bôk êmô yôv.

33 *Ma miŋ yamaleŋkilik hathak anyôla anêj seleva lo gol ma sôp ami.

34 *Ma môlôda oyala nena yada yahadum ku hathak yabahenj ek yahêv yada sa lôk

ñê takatu ba idum ku ivinj ya.

35 Ku takatu ba yahadum hik thô hadêj môlô nena mavi ek alalô nandum ku bêj ek nanêm avômalô siv sa. Ma lemimimbi abô takatu ba Anyô Bêj Yisu bôk hanaŋ nena, 'Anyô yaŋ hêv nômlate ek hêv o sa, ma tem lemmavi. Ma donjom hôev nômlate ek nêm anyô yaŋ sa, êj ma tem lemmavi anôŋ.'

36 Pol hanaŋ abô takêj yôv, ma halek vadôŋ lêlô ma hateŋ mek havinj thêlô.

37 Ma thêlô sapêj evaloŋ yani ba ilinu ma elanj bêj hathak yani.

38 Êj ma thêlô ewa yani ba i etak hathak yeŋ. Thêlô leŋiŋmalaiŋ kambom hathak abô takatu ba bôk hanaŋ nena tem miŋ nêgê yani ma esak loŋbô ami.

21

Pol hi Jelusalem

1 Yêlô atak thêlô lôk kapôlôŋinj malainj, ma yeŋ hatak ñgwêk daŋ anêj Mile-tus ba hi nôŋnôŋ hadêj ñgavithôm Kos. Haviyô hayaŋ ma yêlô ayô ñgavithôm Lodes vêm ma a Patala.

2 Ma yêlô atak yeŋ êj ma apôm yeŋ yaŋ atu ba tem ni Pinisia, êj ma yêlô athak yeŋ êj ba a.

3 Ma yêlô a aleba ayê ñgavithôm Saiplus hamô vituvulu baheŋvi keŋ ma yêlô alom baheŋvi anôŋ aleba ayô Taia hêk plovins Silia. Loŋ êj

* 20:28: 1Ti 4:16; 1Pi 5:2-4 * 20:29: Mat 7:15; Jon 10:12 * 20:31: 1Te 2:11

* 20:33: 1Ko 9:11-12 * 20:34: Ap 18:3; 1Te 2:9 * 21:4: Ap 20:23

ma yen hadum ek etak anêj nômkama êndôk bij.

⁴ *Êj ma yêlô apôm ñê êvhavinj anêj loj êj ba amô havinj thêlô hatôm sonda daluk te. Ma hathak Lovak Mathenj ma thêlô enaj lôklokwañ hadêj Pol nena miñ ni Jelusalem ami.

⁵ Ma dontom sonda daluk êj anêj dañ, ma yêlô a ek nasak yen esak lonjbô. Ma ñê êvhavinj lôk vêjî lôk nali elom yêlô ibup ñgwêk dañ. Ma ñgwêk dañ ma yêlô alek venij lêlô ma ateñ mek.

⁶ Vêm ma ekam yêlô ma yêlô athak yen ba a ma thêlô êvôi iniñ loj hathak lonjbô.

⁷ Ma yen hatak Taia ma hi aleba hayô Tolemes. Ma anêj Tolemes ma yêlô a ek nagê ñê êvhavinj ba namô imbiñ thêlô êtôm wak te.

⁸ *Haviyô hayan ma yêlô athak yen ba a ayô Sisalia. Ma yêlô amô Pilip anêj unyak. Yani ma anyô hananj Anyô Bêj anêj abô bêj. Bôk etak ñê bahanjvi ba lahavuju ek nênmê aposel sa ba Pilip ma ñê êj te.

⁹ Yani anêj nali avi muk ayova êmô. Thêlô ethak enaj abô hatôm plopet.

¹⁰ *Yêlô amô wak doho ma plopet te anêj athêj nena Agabas hatak Judia ma halôk ba halêm Sisalia.

¹¹ *Yani halêm hayô ek yêlô ma hawa Pol anêj boknjôp ba hakak yanida banj lo va loj hathak ma

hanañ, “Lovak Matheñ hanañ nena, ‘Avômalô Islael anêj Jelusalem tem nekak boknjôp êntêk anêj alanj aej iyom ba nênmê yani êndôk avômalô loj buyañ bahanj.’”

¹² Yêlô alanjô abô êj, ma yêlô lôk avômalô loj êj alanj ba anañ hadêj Pol nena miñ ni Jelusalem ami.

¹³ *Êj ma Pol hanañ nena, “Môlô olanj ba ômô yabiñdaluk lu eka? Ya lêk yahapesañ ya yôv ek yamô koladôj mena ik ya vônô halôk Jelusalem hathak Anyô Bêj Yisu anêj athêj la. Êj ma hatôm.”

¹⁴ Yêlô ayê nena yani miñ hatôm endanjô yêlôaniñ abô ami ba intu yêlô atak auk êj ma anañ, “Anyô Bêj anêj lahavinj inijk anôj.”

Pol hayô Jelusalem

¹⁵ Vêm ma yêlô apesañ i ek ana Jelusalem.

¹⁶ Ma ñê êvhavinj doho anêj Sisalia elom yêlô ba i Neson anêj unyak ek namô. Yani ma anyô Saiplus te atu ba bôk hêvhavinj môj anôj.

¹⁷ Yêlô ayô Jelusalem ma ñê êvhavinj ewa yêlô thô lôk leñiñmavi anôj.

¹⁸ Haviyô hayan ma yêlô lôk Pol a ek nagê Jems ma avômalô êvhavinj iniñ avaka sapêj êmô havinj.

¹⁹ *Ma Pol hakam thêlô ma hananj hathak nôm takatu ba Wapômbêj hadum hathak

* 21:8: Ap 6:5; 8:40 * 21:10: Ap 11:28 * 21:11: Ap 20:23; 21:33 * 21:13:

Ap 20:24 * 21:19: Ap 15:12

yani hêk avômalô loj buyan malêvôj.

20 *Thêlô elanô abô êj, ma êbô Wapômbêj. Ba enaj hadêj Pol, “Aiyaj, ondañô. Avômalô Islael lubuñlubuñ bôk êvhaviñ Yisu yôv ba thêlô lôklokwañ ek nesopa Mose anêj balabuñ.

21 Ma thêlô bôk elanô yôv nena hôdôj avômalô Islael takatu ba êmô njê loj buyan malêvôj nena netak Mose anêj balabuñ lôk miñ neñgothe nali iniñ kupik vê ami lôk miñ nebalon yêlôaniñ kobom ami.

22 Tem nedajô nena lêk hôlêm ba alalô nandum malê?

23 *Osopa yêlôaniñ auk êntêk. Yêlôaniñ anyô ayova êmô ba bôk ibutin abô haviñ Wapômbêj ek nindum nômlate ek nimbitak mathej.

24 Onja njê takêntêk ba nu unyak mathej ma umbiñ thêlô esak lojôndê atu ba esopa ek indum thêlô nimbitak mabuñ ênjêk Wapômbêj ma. Ma nêm valu ek thêlô nêñêm êtôm iniñ da vêm ma neñgulu leñiñkadôk ñauñ sapêj vê. Undum aej ma tem avômalô sapêj neyala nena abô takatu ba elanô ma abôyan. Ma oda hôwê balabuñ vibiñ haviñ.

25 *Ma hathak avômalô loj buyan takatu ba êvhaviñ, yêlô bôk ato kypy hadêj thêlô yôv ek nenañ abô takatu ba alalô bôk abutiñ nena thêlô

miñ nejañ alim takatu ba êv hatôm da hadêj ñgôk dahô ami, lôk miñ ninum thalalej ami, ma miñ nejañ alim takatu ba ekak leñselo siñ ami, ma netak sek walilin.”

26 *Haviyô hayan ma Pol lôk njê ayova atu i unyak mathej ba esopa lojôndê atu ba indum thêlô nimbitak mabuñ ênjêk Wapômbêj ma. Vêm ma hi unyak mathej kapô ma hanaj hadêj njê êbôk da nena wak bahenji ba lahavuju hale ba hi, ma tem iniñ waklavôj nêmô mabuñ anêj dañ ba intu tem nêlêm esak lojôbô ek nêmbôk thêlôda tomtom iniñ da.

Evalon Pol

27 Wakbahenji ba lahavuju atu habobo anêj dañ ma avômalô Islael anêj plovins Esia êyê Pol hamiñ unyak mathej. Êj ma ibi avômalô nômbêj atu leñinj ba evalon Pol.

28 Ma elam kaêk aêntêk, “Môlô njê Islael, nônêm yêlô sa! Anyô êntêk ma ôpatu ba hathak hanaj abô kam-bom hathak alalô lôk abô balabuñ ma unyak mathej êntêk haveñ lomalak nena-nena ba hadôñ avômalô sapêj hathak auk êj. Ma nômla yañ haviñ aêntêk. Yani halom njê loj buyan doho ba ibitak êyô unyak mathej êntêk kapô ba idum loj mathej habitak lelaik.”

29 *Thêlô enaj aej ek malê nena bôk êyê Tlopimas

* 21:20: Ap 15:1,5 * 21:23: Nam 6:1-20; Ap 18:18 * 21:25: Ap 15:29 * 21:26:

1Ko 9:20 * 21:29: Ap 20:4

anêj Epesus hamô Jelusalem haviñ Pol ba eson nena bôk Pol halom yani ba hi unyak matheñ kapô.

³⁰ Èj ma avômalô Jelusalem sapêj lejenjaña kambom ba elanjviñ ethak dojtom ma evalon Pol ba êvôv hale unyak matheñ viyaiñ ba hi. Ma kethen oyan ma ik unyak matheñ anêj badêj abôlêk sin ek miñ ini kapô esak lojþô ami.

³¹ Thêlô idum ek nijik yani vônô haveñ denañ, ma abô halañviñ hi hayô Lom iniñ anyô vovak laik møy nena avômalô Jelusalem sapêj idum pôk lili bêj anôj.

³² Èj ma yani hawa ñê vovak lôk ñê vovak laik doho ba elanjviñ ba i hadêj avômalô nômbêj atu. Avômalô êyê anyô vovak laik møy lôk anêj ñê vovak êlêm, êj ma etak Pol ba miñ ik yani hathak lojþô ami.

³³ Anyô vovak laik møy hayô ma havalon Pol ma hanaj hadêj ñê vovak nena nekak Pol loj esak señ ju. Ma hanaj hik avômalô liñ nena, “Yani ma opalê ba hadum malê te?”

³⁴ Ma avômalô vi elam abô te ma vi elam abô yañ. Pôk lili bêj habitak ba anyô vovak laik møy miñ hatôm êpôm malainj êj anêj ôdôj ami. Ba intu hanaj hadêj ñê vovak ek neja Pol imbitak êyô iniñ loj êmô.

³⁵ Thêlô ewa Pol êyô loj êj anêj alêlê ma avômalô

lejenjaña kambom ek nijik yani vônô ba intu ñê vovak êv Pol liñ hathak lej ek miñ hatôm nijik yani ami.

³⁶ *Ma avômalô nômbêj atu ba even yam elam mathalaleñ nena, “Uñgwik yani vônô! Uñgwik yani vônô!”

³⁷ Ma ñê vovak ebobo iniñ loj êmô, êj ma Pol hanaj hathak abô Glik hadêj anyô vovak laik møy nena, “Hatôm yanañ abô te êndêj o e?” Ma anyô vovak laik møy hasoñ ba hanaj, “Hoyala abô Glik, e?

³⁸ *Yahasoñ nena o anyô Ijip sêbôk ba huik vovak hadêj Lom ba howa ñê kambom takatu ba ik anyô vônô hatôm 4,000 ba hu loj thiliv la.”

³⁹ Ma Pol hanaj, “Mi. Ya anyô Islael te ba yenañ loj ma Tasus hêk plovins Silisia. Yenañ loj ma loj lôk athêj. Hatôm yanañ abô dokte êndêj avômalô takêntêk e?”

⁴⁰ Ma anyô vovak laik møy halôk, ma Pol hamij alêlê ma hêv bañ hathak lej ek avômalô bônôj. Thêlô bônôj, êj ma Pol hanaj abô hadêj thêlô hathak abô Hiblu.

22

¹ Ba hanaj nena, “Aiyan thêlô lo wakamik thêlô, nodanjô. Tem yanañ nôm êj bêj êndêj mólô.”

² Ma elanj Pol hanaj abô hathak abô Hiblu, êj ma thêlô imij tiñij.

Èj ma Pol hanaj,

* 21:36: Luk 23:18 * 21:38: Ap 5:36-37

* 22:3: Ap 5:34

^{3 *} “Ya anyô Islael. Wakatik havathu ya hêk Tasus anêj plovins Silisia, ma dontom yahalumbak bêj hamô loj êntêk. Ma Gameliel bôk hadôj ya dedauj mavi hathak bumalô iniç balabuñ. Ma ya bôk lôklokwañ bomaj ek yasopa Wapômbêj hatôm môlô êntêk lêk udum.

^{4 *} Bôk yahêv vovaj hadêj ñê takatu ba esopa Yisu anêj lojôndê ba yahatak anyô lo avi halôk koladôj lôk yahanañ ek nijik thêlô vônô.

⁵ Anyô bêj habôk da lôk Islael iniç ñê bêjbêj eyala nôm takêntêk. Thêlô eto kapya te hadêj iniç iviyañ anêj Damaskas ek nijik ku takatu tem yandum thô êndêj thêlô. Ku êj ma yambalonj ñê takatu ba esopa Yisu anêj lojôndê ba yanja i ba yalêm Jelusalem ek nêñem vovaj êndêj i.

⁶ “Yaha ek yandum ku êj ba hatôm waklêvôj biñ ma yahabobo Damaskas. Ma ketheñ oyan ma deda bêj te anêj leñ habi hayô hêk ya.

⁷ Ma yahêv yak halôk pik ma yahalanô abô te hananj hadêj ya, ‘Sol, Sol, aisê ka hubulinj ya?’

⁸ “Ma yahanañ viyanj, ‘Anyô Bêj, o ma opalê?’

“Ma hananj nena, ‘Ya Yisu anêj Nasalet, ôpatu ba hôêv vovaj hadêj.’

⁹ Ñê takatu ba ivinj ya êyê deda êj, ma dontom miñ elanô ôpatu anêj abô atu ba hananj hadêj ya ami.

¹⁰ “Ma yahanañ, ‘Anyô Bêj, yandum malê?’

“Ma Anyô Bêj hananj nena, ‘Umbiyô ba nu Damaskas ma anyô te tem enañ êndêj o esak ku takatu ba bôk yahatak yôv ek undum.’

¹¹ Deda bêj êj habi yamaleñ siñ ba miñ hatôm yañgê loj ami. Aêj ba ñê takatu ivinj ya evalonj yabaheñ ba edadi ya hi Damaskas.

¹² “Ma anyô te anêj athêj nena Ananaias hamô loj êj ba halêm ek ênjê ya. Yani hathak hasopa abô balabuñ dedauj mavi, ma avômalô Islael takatu ba êmô Damaskas ethak elam yani nena anyô mavi.

¹³ Yani hamij habobo ya ma hananj, ‘Aiyanj Sol, nôñgô tak esak lojôbô!’ Ma ketheñ oyan ma yahayê yani.

¹⁴ “Ma hananj, ‘Bumalô thêlô iniç Wapômbêj hatak o ek oyala anêj lahavinj lôk nôñgô anêj Anyô Thêthôj Yisu lôk ondañô laselo.

¹⁵ Tem umbitak êtôm anêj anyô onañ anêj abô bêj êndêj avômalô sapêj esak nôm takatu ba hôyê lo holanjô.

¹⁶ Lêk aisê, hoyabinj malê? Umbiyô ma usik o êndôk ñañ lôk ondam anêj athêj ek êmbôkwiñ anêm kambom sapêj vê?

¹⁷ “Vêm ma yahaleha Jelusalem ma wak te ma yahateñ mek hamô unyak matheñ kapô ma yahatulak ba yahayê wêñ te.

* **22:4:** Ap 8:3 * **22:18:** Ap 9:29-30

18 *Ma yahayê Anyô Bêj hanaŋ abô hadêj ya ba hanaŋ, ‘O kethenj, otak Jelusalem ba nu. Ek malê nena avômalô lonj êntêk tem miŋ nedanô anêm abô takatu ba honaŋ hathak ya ami.’

19 * “Ma yahanaŋ, ‘Anyô Bêj, thêlô eyala nena bôk yahavenj avômalô Islael iniŋ unyak yen nenanena takatu ba hamô lomalak ek yanja avômalô takatu ba êvhavij o ek yambali thêlô ba yatak i êndôk koladôj.

20 *Ma ik Stiven anêm anyô atu ba hanaŋ anêm abô bêj vônô ma lêk yahamiŋ lonj êj havij ba intu yahalôk hathak auk êj ba yahayabiŋ ñê ik yani vônô iniŋ sôp’.

21 *“Êj ma Wapômbêj hanaŋ hadêj ya, ‘Nu, tem yanêm o êndêj avômalô lonj buyan takatu ba êmô daimbô.’”

22 Avômalô Islael elanjô Pol anêj abô aleba hanaŋ bute nena, “Wapômbêj hêv yani ba hi ek ñê lonj buyan”, êj ma thêlô elam lôklala nena, “Ungwik yani vônô! Miŋ notak yani ek êmô lôkmala ami.”

23 Ma thêlô elam lôklala ba ibi iniŋ kwêv daim thô ma ibi vonjgovaŋ hathak lej ek injik thô nena leñijmanij hathak abô takatu ba Pol hanaŋ.

24 Êj ma anyô vovak laik môt hanaŋ ek ñê vovak neja Pol ba ini iniŋ lonj. Ma hanaŋ nena nebali yani esak yak wabenj lôk nenaŋ injik yani

liŋ ek neyala nena avômalô leñijnaŋa hathak malê ba elam kaêk lôklala.

25 *Thêlô eto Pol va lo baŋ thêthôj ma ekak lonj ek nebali yani, êj ma Pol hanaŋ hadêj anyô vovak laik atu ba hamiŋ habobo yani nena, “Lom iniŋ balabuŋ hanaŋ aïsê hathak avômalô Lom da? Hatôm nobali anyô Lom te atu ba miŋ hadum abô ba êpôm anêj kambom ami denaj e?”

26 Anyô vovak laik halajô abô êj ma hi hanaŋ hadêj anyô vovak laik môt nena, “Hudum malê? Ôpentêk ma anyô Lom te.”

27 Ma anyô vovak laik môt hi hadêj Pol ma hanaŋ hik yani liŋ, “O ma anyô Lom te e?” Ma Pol hanaŋ, “Intu êj.”

28 Ma anyô vovak laik môt hanaŋ, “Bôk yahêv valuseleŋ bêj anôj hadêj Lom ek yambitak anyô Lom te.” Ma Pol hanaŋ, “Ya mi, wakamik ma anyô Lom ba intu yahabitak anyô Lom havij.”

29 *Êj ma ñê takatu ba idum ek nenaŋ injik yani liŋ, etak yani ba i kethenj. Ma anyô vovak laik môt hasoŋ kambom ek malê nena hakak Pol anyô Lom te baŋ lo va lusu hathak senj.

Pol hamiŋ kaunsil malêvôj

30 Ma anyô vovak laik môt lahaviŋ eyala katô nena avômalô Islael enaŋ Pol bêj hathak malê. Aej ba haviyô hayanj ma hapole seŋ vê hêk

* 22:19: Ap 8:3; 26:9-11

* 22:20: Ap 8:1

* 22:21: Ap 9:15

* 22:25: Ap 16:37

* 22:29: Ap 16:38

Pol ma hêv abô hadêj ïê bêjbêj êbôk da lôk Sanhedlin ek nesak dontom. Êj ma hawa Pol ba hi hadô haminj thêlô maleñij.

23

¹ Pol hatitiñ Sanhedlin ma hanaj, “Aiyaj thêlô, yahadum Wapômbêj anêj ku dedauj mavi hêk Wapômbêj ma ba yakapôlôj miñ hanaj ya bêj hathak nômlate ami aleba lêk.”

² *Êj ma anyô bêj habôk da Ananaias hanaj hadêj ïê takatu ba imij habobo yani ek nepetav yani abôlêk.

³* Ma Pol hanaj, “Lemvimpup ma thêthê mavi, ma dontom kapôlôm ma lõngôlôj ba Wapômbêj tem epetav o. Hômô loj êntêk ek onaj ya bêj esak balabuj, ma dontom oda huik balabuj pesa ba honaj nena nepetav ya.”

⁴ Ma ïê takatu ba imij habobo yani enaj, “Honañ abô kambom hathak Wapômbêj anêj anyô bêj habôk da eka?”

⁵* Ma Pol hanaj, “Aiyaj thêlô, miñ yahayala nena yani ma anyô bêj habôk da ami. Hatôm bôk eto nena, ‘Miñ nonaj abô kambom esak anyô bêj atu ba hayabinj anêm avômalô ami.’”

⁶* Ma Pol hayala nena avômalô Sanhedlin vi ma Sadyusi ma vi ma Palisi. Ba intu yani halam hadêj thêlô nena, “Aiyaj thêlô,

wakamik ma anyô Palisi ma ya aëj iyom. Ba yahêvhavij nena ïê takatu ba bôk ema tem nimbiyô esak lojbjô, ma hathak abô êj ma lêk udum abô ek ya.”

⁷ Yani hanaj abô êj ma Palisi lôk Sadyusi enaj i aleba evak i vose hi ôdôj ju.

⁸* Evak i voše ek malê nena ïê Sadyusi iniñ auk nena ïê ñama tem miñ nimbiyô esak lojbjô ami, lôk enaj nena aŋela lôk ñgôk miñ êmô ami. Ma dontom Palisi êvhavij nena nôm takêj ma avanôj.

⁹ Êj ma pôk lili bêj habitak ma ïê lôkauk hathak abô balakun doho atu ba Palisi, iviyô imij ma enaj lôklala nena, “Yêlô miñ lêk apôm ôpêntêk anêj kambom la ami. Betha ñgôk mena aŋela te hanaj abô êj hadêj yani la.”

¹⁰ Ma leñijmanij halumbak hi bêj ba anyô vovak laik môt hakô nena tem nêbôv Pol endeba itip ni lovianj. Ba intu hanaj hadêj ïê vovak nena nêbôv Pol vê ênjêk i ba neja ba ini iniñ lonj.

¹¹* Wak êj anêj bôlôvôj ma Anyô Bêj haminj habobo Pol ma hanaj, “Umiñ lôklokwañ ma miñ ôkô ami! Bôk honaj abô hathak ya bêj haminj Jelusalem ma tem onaj imij Lom aëj iyom.”

Avômalô Israel evak abô ek niyük Pol vônô

¹² Haviyô hayañ ma avômalô Israel doho ethak

* 23:2: Jon 18:22-23 * 23:3: Wkp 19:15; Mat 23:27 * 23:5: Kis 22:28 * 23:6:

Ap 26:5 * 23:8: Mat 22:23 * 23:11: Ap 27:24; 28:16,23

dointom ma evak abô hathak Wapômbêj anêj athêj nena, "Alalô miñ hatôm nañgañ nôm lo nanum ñañ ami endeba nañgik Pol vônô am."

¹³ Nê takatu ba evak abô êj, ma hatôm 40 ba havôhi.

¹⁴ Ma thêlô i êyô ñê bêñbêj êbôk da lôk ñê bêñbêj Isael ma enañ, "Yêlô avak abô hathak Wapômbêj anêj athêj nena miñ hatôm añañ nôm lo nanum ñañ ami endeba nañgik Pol vônô am.

¹⁵ *Aêj ba mólô lôk Sanhedlin nônêm abô êndêj anyô vovak laik môj ba nosau yani nena neja Pol êlêm êndêj mólô ek nonañ injik yani liñ ek enañ anêj abô doho anêj ôdôj bêj. Ek malê nena yêlô lêk apesañ i yôv ek nañgik yani vônô êndôk lonjôndê."

¹⁶ Ma dointom Pol livavi anêj namalô halanô abô takatu ba thêlô ibutiñ. Ma hi ñê vovak iniñ lonj kapô ma hanan hadêj Pol.

¹⁷ Pol halanô anêj abô, êj ma halam anyô vovak laik te halêm ma hanan, "Ondom anyô muk êntêk ni anyô vovak laik môj ek enañ anêj abô te êndêj yani."

¹⁸ Èj ma anyô vovak laik êj hawa yani ba hi hadêj anyô vovak laik môj ma hanan, "Pol anyô koladôj halam ya ek yanja anyô muk êntêk êlêm êndêj o. Ek malê nena anêj abô te hêk ek enañ imbiñ o."

¹⁹ Èj ma anyô vovak laik môj havalon anyô muk atu bañ ba halom yani hi daim

dokte ma hanan hik yani liñ, "Hudum ek onañ malê êndêj ya?"

²⁰ Ma ôpatu hanan, "Avômalô Islael lêk evak abô ek nenañ injik o liñ nena yamuñ ma nêm Pol êndêj Sanhedlin. Thêlô esau nena tem nenañ injik Pol liñ esak anêj abô doho anêj ôdôj.

²¹ Ma miñ ondañô iniñ abô ami. Thêlô ma hatôm 40 ba havôhi evak abô mayañ hathak Wapômbêj anêj athêj nena miñ hatôm nejañ nôm lo ninum ñañ ami endeba nijik Pol vônô am. Ma lêk epesañ i yôv ba êmô lonjôndê ek nijik yani vônô, ma dointom eyabin o ek ôndôk esak iniñ abô am."

²² Ma anyô vovak laik môj hatak anyô muk atu ba hi ma hanan lôklokwañ nena, "Miñ onañ êndêj anyôla nena honañ abô êntêk hadêj ya ami."

Anyô vovak laik môj hêv Pol hadêj Peliks

²³ Èj ma anyô vovak laik môj halam ñê vovak laik ju ma hanan, "Nusup ñê vovak êtôm 200 takatu ba evenj pik lôk 70 takatu ba êyô êmô bokhos ma 200 takatu ba ik vovak hathak kôm janjak ek nêpôpêk i ek dokte bôlôvôj êtôm 9 kilok ma ini Sisalia.

²⁴ Ma nopesañ bokhos doho ek Pol ek noja yani dedauñ mavi endeba notak êndôk Peliks anyô bêj atu ba hayabin Judia ban."

²⁵ Lôk hato kypy te aêntêk:

26 Ya Klodias Lisias, yahato kapya êntêk hadêj o Peliks,

O ma anyô bêj mavi atu ba hoyabinj Judia. Waklêvôj mavi o!

27 *Nê Islael evaloñ anyô êntêk ba idum ek nijik yani vônô, ma dontom bôk yahalanjô yôv nena yani ma anyô Lom te. Ba intu ya lôk yenaj nê vovak ayô aêv yani sa.

28 *Ma yalenjhabiñ yan-
danjô nena avômalô Islael
leniñdañ ba enañ ôpêntêk bêj
hathak malê. Ba intu yahawa
yani hi hadêj iniñ Sanhedlin.

29 Ma iniñ abô takatu ba
enañ hathak yani ma hathak
Islael da iniñ balabuñ, ma
miñ yahapôm abôla hatôm
nañgik yani vônô mena
nandô yani êmô koladôj ami.

30 *Ma yahalanjô nena nê
Islael doho evak abô ek ni-
jik yani vônô, ba intu yahêv
yani kethen oyan ba hathôk
ek o. Ma yahanañ hadêj
nê takatu ba enañ yani bêj
nena thêlôda nenañ abô êj
bêj êndêj o.

31 Hato kapya êj yôv, ma
hêv hadêj anêj nê vovak. Ma
thêlô esopa anêj abô takêj
ma ewa Pol ba i malak Antipatlis hadêj bôlôvôj.

32 Ma haviyô hayañ ma nê
êjô êmô bokhos iyom ewa Pol
ba i Sisalia. Ma nê vovak vi
êvôi iniñ loj hathak lojbô.

33 Ma nê bokhos êjô Sisalia,
êj ma êv kapya atu lôk Pol

hadêj anyô bêj hayabinj Ju-
dia.

34 Ma hasam kapya êj ma
hanañ hik Pol liñ, "O anêj
plovins alê?" Ma Pol hanañ,
"Ya anêj Silisia."

35 Ma ôpêj hanañ, "Nê
takatu ba idum abô ek o êjô,
ma tem yandañô anêm abô." Ma
hanañ ek nê vovak doho
neyabiñ Pol êmô unyak bêj
atu ba Helot bôk halav bô.

24

*Nê bêjbjêj anêj Islael idum
abô ek Pol*

1 Wak bahenjvi hale ba hi,
ma Ananaias anyô bêj habôk
da lôk Islael iniñ nê bêjbjêj
doho ma Tetulus ôpatu ba
ewa hatôm iniñ anyô indum
abô, thêlô sapêj êlôk ba i
Sisalia. Ma enañ Pol bêj
hadêj Peliks anyô bêj atu ba
neyabiñ avômalô Judia.

2-3 Ewa Pol ba êjô loj
nedanjô abô. Êj ma Tetulus
hanañ Pol anêj kambom
bêj ba hanañ nena, "Anyô
bêj Peliks, o anyô mavi
anôj. Hoyabiñ yêlô mavi
anôj ba intu yêlô amô labali
mavi. Ma hathak anêm auk
mavi hopesañ nôm takatu
ba bôk hêv malaiñ hadêj
yêlô ba lêk habitak mavi
hathak lojbô. Aêj ba yêlô lôk
avômalô lomalak nenanena
sapêj anañ leniñmavi anôj
hathak nôm takêj hatôm wak
nômbêj intu sapêj.

4 Ma kambom ek yambaloñ
o loj bêj anôj lôk nanêm
malaiñ êndêj o ba intu lem ek

* 23:27: Ap 21:30-33; 22:25-27 * 23:28: Ap 22:30 * 23:30: Ap 23:16-23; 24:1-9

yêlô ba ondañô yêlôaniñ abô bidoñna êntêk.

⁵ *“Ôpentêk hêv malain bêñ anôñ hadêñ yêlô ba hik avômalô Israel kapôlôñij liñ haveñ pik sapêñ. Yani ma anyô bêñ ek ôdôñ lukmuk te atu ba esopa anyô Nasalet atu anêñ abô kambom.

⁶⁻⁸ *Ma yani hadum ek imbuliñ yêlôaniñ unyak mathenj ba imbitak lelaik ênjêk Wapômbêñ ma. Ba intu yêlô avalonj yani.* Oda onañ injik ôpêñ liñ ma tem oyala nena abô takatu ba yêlô anañ hathak yani ma avanôñ.”

⁹ Tetulus hanaj abô takêñ yôv ma avômalô Israel takatu ba iviñ yani ik Tetulus anêñ abô loñ haviñ ba enañ nena abô takatu ba hanaj ma avanôñ.

¹⁰ Ma anyô bêñ atu habi bañ hadêñ Pol nena enañ anêñ abô. Êñ ma Pol hanaj viyanj, “Yahayala nena hoyabiñ avômalô Judia sondabêñ bêñ anôñ ba holanjô iniñ abô ba hopesañ thêthôñ. Ba intu yaleñmavi ek yanañ yenañ abô bêñ êndêñ o ek opesañ.

¹¹ Ma onañ injik anyô doho liñ ma tem ôpôm nena wak laumiñ ba lahavuju iyom intu hale ba hi ma yaha Jelusalem ek yanêm yenj.

¹² Ma wak êñ ma ñê Israel takatu ba enañ ya bêñ miñ

êyê yahanañ abô lôk vovak hadêñ anyôla hamô unyak mathenj ami, lôk miñ yahabi avômalô leñij hamô malak yeñ la mena loñ la hamô malak bêñ Jelusalem haviñ ami. Mi.

¹³ Abô kambom takatu ba enañ hathak ya, abôla miñ hêk ek injik thô nena iniñ abô ma avanôñ ami.

¹⁴ Ma dojtom abô êntêk ma abô avanôñ: Yahêv yeñ hadêñ bumalô thêlô iniñ Wapômbêñ ba yahasopa Yisu anêñ loñôndê atu ba elam nena loñôndê lokbañ. Ma yahêvhaviñ Mose anêñ balabuñ lôk plopet iniñ abô takatu ba bôk eto.

¹⁵ *Ma ya hatôm ñê takêntêk ba yahêv yamaleñ ek Wapômbêñ injik avômalô taksêbôk ba bôk ema yôv liñ, avômalô thêthôñ lôk avômalô kambom.

¹⁶ Añj ba wak nômbêñ intu sapêñ ma ya lôklokwañ ek yakapôlôñ ênjêk mabuñ ma kambom mi ênjêk Wapômbêñ lo avômalô maleñij.

¹⁷ “Bôk yahatak Jelusalem sondabêñ doho ma lêk yahavôhalêm ek yanêm wapôm êndêñ yenañ avômalô Israel takatu ba êv i sêkêya lôk yambôk da êndêñ Wapômbêñ.

¹⁸ *Yaha unyak mathenj anêñ piklêvôñ ma yahadum nôm êñ lôk yahasopa kobom yambitak mabuñ ênjêk

* **24:5:** Ap 17:6 * **24:6-8:** Ap 21:28-30
doho atu ba Luk hato ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Ma leñijhaviñ nanan yani bêñ esak yêlôaniñ abô balabuñ. Ma dojtom anyô vovak laik môñ Lisiás halêm ma havôv yani vê hêk yêlô. Ma hanaj nena ñê takatu ba idum ek nenañ yani bêñ, nêlêm nindum abô esak o.

* **24:6-8:** Ñê lôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Ma leñijhaviñ nanan yani bêñ esak yêlôaniñ abô balabuñ. Ma dojtom anyô vovak laik môñ Lisiás halêm ma havôv yani vê hêk yêlô. Ma hanaj nena ñê takatu ba idum ek nenañ yani bêñ, nêlêm nindum abô esak o. * **24:15:** Jon 5:28-29 * **24:18:** Ap 21:17-28

Wapômbêj ma. Èj ma thêlô êpôm ya. Avômalô bêj anôj miŋ êmô haviŋ ya ami lôk miŋ yahadum thôthô bêj ami. Mi.

¹⁹ Avômalô Islael doho anêj plovins Esia iniŋ abôla hamiŋ ek nenaŋ ya bêj, èj ma mavi ek thêlô nêlêm nimiŋ malem ma nenaŋ ya bêj. Ma dojtom njê èj la miŋ halêm ami.

²⁰ Ba intu onaŋ ek njê takatu ba lêk êmô nenaŋ yenan kambom takatu ba bôk êpôm hadêj waklavôŋ atu ba idum abô ek ya hamiŋ Sanhedlin maleŋiŋ bêj.

²¹ *Betha thêlô êpôm yenan kambom dojtom iyom la. Kambom èj ma bôk yahalam hamiŋ thêlô maleŋiŋ nena, ‘Yahêvhaviŋ nena Wapômbêj tem injik avômalô ñama liŋ esak lonjbô. Ma hathak nôm èj iyom intu lêk mólô udum abô ek ya.’ ” Pol hanaŋ aej.

²² *Peliks bôk halanô abô bêj anôj hathak avômalô takatu ba esopa Yisu anêj lonjondê. Ba intu hakak abô daŋ siŋ ba hanaŋ nena, “Anyô vovak laik môŋ Lisias halêm hayô ma tem yanaŋ yenan auk bêj esak anêm abô.”

²³ Ma hanaŋ hadêj sôp bidon nena etak yani êndôk koladôj, ma dojtom nepole yak sêŋ vê ênjék yani banj ek êmô oyan ma anêj njê mólô êyô ma netak i ek nênenm yani sa.

Eyabinj Pol hamô Sisalia

* **24:21:** Ap 23:6 * **24:22:** Ap 23:26

²⁴ Wak doho hale ba hi ma Peliks lôk yanavi Dlusila, yani ma avi Islael te, i êyô iniŋ lonj ekaksa halôk. Ma Peliks halam Pol halêm ma halanô Pol hananj abô hathak anêj hêvhaviŋ Yisu Kilisi.

²⁵ Ma hananj abô hathak lonjondê thêthôn lôk bôk lo lonj nipuk i lonj lôk waklavôŋ Wapômbêj tem indum abô, èj ma Peliks hakô ba hananj, “Lêk hatôm, ma nu. Ma wakla ya ku mi, ma tem yanêm abô ek ôlêm esak lonjbô.”

²⁶ Peliks lahabi nena Pol tem nêm valu doho êndêj yani ek indum yani lamavi ek nêm Pol sa. Ba intu halam Pol lôbôlôŋ ek thai nenaŋ abô.

²⁷ Sondabêj ju hale ba hi ma Posias Pestas hawa Peliks anêj ku. Ma Peliks haviŋ indum avômalô Islael leŋinjnavi ba intu hadô Pol hamô koladôj denaŋ.

25

Idum abô ek Pol hamiŋ Pestas ma

¹ Pestas hawa ku eyabinj Juddia ba hamô Sisalia hatôm wak lô. Vêm ma hi Jelusalem.

² *Èj ma njê bênbêj êbôk da lôk njê bênbêj Islael i hadêj yani ma enaŋ Pol bêj.

³ *Ba enaŋ nena, “Lemnavi hathak yêlô, èj ma nêm ôpêntêk ba êlêm Jelusalem ek indum abô.” Ma dojtom iniŋ auk lonj kapô ma bôk evak abô ek netak anyô doho ek nekopak êmô lonjondê ek nijik Pol vônô.

* **25:2:** Ap 24:1 * **25:3:** Ap 23:15

⁴ Ma Pestas hanaj inij abô viyan nena, “Pol ma eyabiñ hamô Sisalia. Ma tem yana Sisalia esak lojbô.

⁵ Ba intu nônêm unim ñê bêjbêj doho nélém imbiñ ya ek nenañ kambom takatu ba onaj nena bôk hadum bêj êndôk loj êj.”

⁶ Pestas hamô havin thêlô hatôm wak bahenjvi ba la-havulô mena laumiñ la vêm ma halôk ba hi Sisalia hathak lojbô. Ma haviyô hayañ ma hi loj idum abô ma hanaj ek neja Pol ba ini loj êj.

⁷ *Pol hayô, êj ma ñê Isael takatu ba êlêm anej Jelusalem ekalabu yani siñ ma enaj yani bêj hathak abô malaiñ lomaloma, ma dojtom inij abô miñ hatôm injik nômla thô nena inij abô ma avanôj ami.

⁸ Êj ma Pol hanaj inij abô viyan nena, “Miñ yahadum kambom la hathak Isael inij balabun lôk inij unyak mathenj ma Sisa anej abô majañ ami. Milôk.”

⁹ Ma dojtom Pestas la-havinj indum avômalô Isael lenjinjnavi ba hanaj hadej Pol, “Lemnavi ek nu Jelusalem ek yandañô anêm abô takentek êndôk loj êj e?”

¹⁰ Ma Pol hanaj, “Unyak entek lêk yahaminj, êj ma Sisa anej unyak idum abô halôk. Ya ma anyô Lom ba intu loj entek ma thêthôj ek yandum abô êndôk. Ma oda hoyala nena miñ yahadum nômla

kambom hadej avômalô Isael ami.

¹¹ Ma yahadum nômla kambom ba abô majañ hanaj nena yama, êj ma mavi ek nijik ya vônô. Ma dojtom abô takentek ba thêlô enaj hathak ya miñ avanôj ami, êj ma miñ mavi ek otak ya êndôk thêlô bahenj ami. Ba intu yaleñhavij Sisa da endañô yenañ abô êndôk Lom.”

¹² Pestas halañô abô êj ma hanaj abô havinj anej ñê lôkauk vêm ma hanaj bêj nena, “Holam Sisa ek endañô anêm abô ba intu tem nu ek Sisa endañô.”

Pestas hanaj abô havinj Kiñ Aglipa hathak Pol

¹³ Wak doho hale ba hi ma Kiñ Aglipa lo livavi Benaisi êlêm Sisalia ek nêñêm lenjinjnavi êndej Pestas.

¹⁴*Thai êmô loj êj wak bêj anôj ma wak te ma Pestas hanaj abô hathak Pol hadej kin ba hanaj nena, “Anyô te hamô loj entek ba Peliks bôk hatak yani halôk koladôj.”

¹⁵ Wak atu ba yaha Jelusalem ma ñê bêjbêj êbôk da lôk Isael inij ñê bêjbêj enaj ôpentek anej kambom bêj, ba enaj ek yandum abô ba yanañ nena hadum kambom ek batu nijik yani vônô.

¹⁶ Ma yahanañ hadej i nena, ‘Yêlô Lom inij abô majañ hanaj aentek, yêlô miñ hatôm nangik anyô te vônô oyan ami. Mi, môj ma imij ñê takatu ba idum

* 25:7: Ap 24:5-6 * 25:14: Ap 24:27

abô hathak yani maleñij ek endaŋô iniŋ abô. Vêm ma enaŋ iniŋ abô viyanj.

¹⁷ Thêlô iviŋ ya ba êlêm, êŋ ma miŋ yahayabiŋ wak doho ami. Mi, haviyô hayaŋ ma yaha lonj idum abô ba ya-hanaŋ ek neja Pol ba nêlêm.

¹⁸ Ma ñê takatu ba idum abô ek yani iviyô imiŋ ma ya-hasoj nena tem nenaŋ yani anêŋ kambom anôŋ la bêŋ, ma doŋtom mi.

¹⁹ Thêlô enaŋ hathak lonjôndê takatu ba nesopa iniŋ Wapômbêŋ ba enaŋ nena Pol miŋ hasopa lonjôndê êŋ thêthôŋ ami. Lôk enaŋ hathak anyô ñama te anêŋ athêŋ nena Yisu atu ba Pol hanaŋ nena hamô lôkmala.

²⁰ Miŋ yahapôm lonjôndê la hatôm yapesaŋ malaiŋ êŋ ami. Ba intu yahanaŋ hik yani liŋ nena, ‘Lemhaviŋ nu Jelusalem ek yandaŋô anêm abô êŋ êndôk lonj êŋ e?’

²¹ Ma doŋtom yani hanaŋ nena yani lahaviŋ Sisa endaŋô anêŋ abô êndôk Lom. Ba intu yahanaŋ hadêŋ yenaŋ ñê vovak nena neyabiŋ yani endeba yanêm yani ni Lom ek ênje Sisa.”

²² Êŋ ma Aglipa hanaŋ hadêŋ Pestas, “Yaleŋhaviŋ yandaŋô ôpêŋ da anêŋ abô.” Ma Pestas hanaŋ viyanj, “Mavi, biyamôŋ ma tem ondaŋô.”

Pol hamiŋ Aglipa ma

²³ Haviyô hayaŋ ma Aglipa lo Benaisi ik iniŋ nômkama kékêlô ba i malak bêŋ atu ethak elanjô abô halôk. Ma

ñê vovak laik mōŋ lôk ñê bêŋbêŋ malak êŋ êlêm haviŋ thai. Ma Pestas hanaŋ ba ewa Pol halêm.

²⁴ Ma Pestas hanaŋ, “Kiŋ Aglipa lôk môlô avômalô takatu ba lêk ômô haviŋ yêlô. Ôpêntêk ma avômalô Islael sapêŋ anêŋ Jelusalem lôk lonj êntêk bôk elam lôklala hadêŋ ya ek yandôk esak iniŋ abô ba yanaŋ ek nijik ôpêntêk vônô.

²⁵ Ma doŋtom miŋ yahapôm ôpêntêk anêŋ kambomlate hatôm yanaŋ ek nijik yani vônô ami. Ma yanida lahaviŋ ni ek Sisa endaŋô anêŋ abô ba intu tem yanêm yani ni ek ênje Sisa.

²⁶ Ma doŋtom yato malê esak yani êndôk kapyä êntêk êndêŋ anyô bêŋ Sisa? Ba intu yahawa yani halêm ek o, Kiŋ Aglipa, lôk môlô sapêŋ ek alalô nadanjô anêŋ abô katô ek apôm ôpêŋ anêŋ malaiŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ, êŋ ma tem yato êndôk kapyä êntêk.

²⁷ Yanêm anyô koladôŋ te oyaŋ ni êndêŋ Sisa ma miŋ yahato abô atu ba enaŋ yani bêŋ hathak halôk kapyä ami, êŋ ma kambom.”

26

Pol hamiŋ Kiŋ Aglipa ma

¹ Êŋ ma Aglipa hanaŋ hadêŋ Pol, “Yahêv thalek ek onaŋ anêm abô.”

Ma Pol hêv baŋ liŋ ma hanaŋ anêŋ abô nena,

² “Kiŋ Aglipa, tem yangik thô nena ñê Islael iniŋ abô takatu ba enaŋ hathak ya ma miŋ abô avanôŋ ami.

Yaleñmavi anôj ek yanañ abô
êj iminj malem

³ ek malê nena o ma anyô
lôkauk bêj hathak yêlô Islael
iniñ kobom sapêj. Ma hoy-
ala abô takatu ba yêlô avak i
vose hathak. Aêj ba yahalanj
hadêj o nena ondañô yenañ
abô vêmam.

⁴ “Avômalô Islael sapêj
bôk eyala yenañ bôk lo lonj
takatu ba yahasopa hadêj
sêbôk atu ba ya yaôna ba
yahamô yenañ lonj aleba lêk.
Lôk eyala lonjondê takatu ba
yahasopa hamô Jelusalem
havinj.

⁵ *Thêlô bôk eyala ya bô
ba hatôm nenañ nena ya ma
Palisi te. Palisi ethak esopa
Wapômbêj lôk anêj balabuñ
lôklokwañ ba êmôj ek Islael
iniñ ôdôj vi.

⁶ *Ma yahathak yahêv
yamaleñ ek malêla takatu ba
Wapômbêj bôk havak abô
havinj bumalô thêlô ek nêm.
Ma hathak ôdôj êj, ma lêk
idum abô ek ya.

⁷ Yêlô ma lodôjlodôj hatôm
laumiñ ba lahavuju, ma wak
lo bôlôvôj ma athak aêv yeñ
lôklokwañ hadêj Wapômbêj
lôk aêv maleñ ek nôm takatu
ba yani bôk havak ek nêm in-
jik anêj anôj. Kin, yahêv ya-
maleñ ek nôm takêj ba intu
lêk avômalô Islael enañ ya
bêj.

⁸ Aisê ka môlô doho
lemimhabi nena Wapômbêj
miñ hatôm injik ñê ñama liñ
esak lonjbô ami e?

⁹ *“Sêbôk ma yenañ

auk thekthek ek yandum
nômkama bêj anôj ek yamiñ
avômalô takatu ba esopa Yisu
anêj Nasaret lonj siñ ek miñ
nesopa ami.

¹⁰ Ma bôk yahadum aêj
havenj Jelusalem. Nê bêjbêj
êbôk da anêj lonj êj bôk êv
athêj hadêj ya ba intu ya-
havalonj avômalô matheñ bêj
anôj ba yahadô i hamô kol-
adôj. Ma ik i vônô ma
yahalôk hathak iniñ auk êj
havinj.

¹¹ Ma wak bêj anôj ma
yaha unyak yeñ nenanena ek
yanêm vovalj êndêj i. Lôk ya-
habi thêlô leñiñ liñ ek nenañ
abôma esak Yisu. Yaleñmaniñ
kambom anôj hathak thêlô
ba intu yaha malak lôj takatu
ba êmô lonj buyanj ek yanêm
malaiñ êndêj i imbiñ.

¹² “Wak te ma yaha
Damaskas ek yambuliñ ñê
êvhaviñ ma ñê bêjbêj êbôk da
êv athêj lôk lôklokwañ hadêj
ya ek yandum ku êj.

¹³ Kin, hatôm waklêvôj biñ
ma yahabup hathak lonjondê
denañ ma deda lôkmañgiñ
anôj te anêj leñ habi hayô
hêk ya lôk ñê takatu ba evenj
havinj ya. Wak anêj deda ma
yaôna lôk ek deda êj anêj.

¹⁴ Ma yêlô lôkthô êv yak
halôk pik ma yahalanjô abô te
halêm hadêj ya hathak abô
Hiblu nena, ‘Sol, Sol, hubulinj
ya eka? O hatôm bokmañka
atu ba habôi ba miñ hasopa
anêj alan anêj lahavij ami
ba hapam i velevele hathak

* 26:5: Plp 3:5-6

* 26:6: Ap 23:6; 28:20

* 26:9: Ap 8:3

kôm damoma ba hawa vovanj.

¹⁵ “Ma yahanaŋ, ‘Anyô Bêŋ, o opalê?’

“Ma Anyô Bêŋ hanaŋ, ‘Ya ma Yisu atu ba hubulinj.

¹⁶ Umbiyô umiŋ. Yahik ya thô hadêŋ o ek yatak o ek umbitak yenaŋ anyô ku. Ma tem onaj abô esak nôm takatu ba lêk hôyê lôk nôm takatu ba tem yançik thô êndêŋ o embeŋ yam bêŋ êndêŋ avômalô.

¹⁷ Ma tem yanêm o bulubinj ênjêk anêm avômalô lôk avômalô loŋ buyanj bahenjinj. Ma yanêm o êndêŋ thêlô

¹⁸* ek okyav thêlô maleŋinj lôk nunjwik i liliŋ ênjêk momanjiniŋ ni êndêŋ deda. Ma nunjwik thêlô liliŋ ênjêk Sadanj anêŋ lôklokwaŋ ni êndêŋ Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ek yanêm iniŋ kambom vê lôk neja loŋ imbiŋ avômalô takatu ba bôk ibitak mathenj hathak iniŋ êhvavij ya.’

¹⁹ “Aêŋ ba, Kiŋ Aglipa, wêŋ atu ba yahayê anêŋ leŋ ma yahawê anêŋ abô vibinj.

²⁰ Ma yahanaŋ Abô Mavi hadêŋ avômalô ek nede kapôlônij liliŋ êndêŋ Wapômbêŋ ma nindum kobom thêthôŋ ek injik thô nena avanôŋ lêk ele kapôlônij liliŋ yôv. Môŋ ma yahanaŋ abô êŋ halôk Damaskas vêm ma Jelusalem lôk Judia sapêŋ aleba yahanaŋ abô êŋ hadêŋ njê loŋ buyanj havinj.

²¹ Aêŋ ba intu avômalô Islael evaloŋ ya hêk unyak mathenj anêŋ piklêvôŋ ma idum ek nijik ya vônô.

²² Ma doŋtom Wapômbêŋ hêv ya sa aleba lêk. Ba intu yahaminj loŋ êntêk ba yahanaŋ abô hadêŋ njê athêŋ mi lôk njê athêŋ bêŋ havinj. Ma abô takatu ba yahanaŋ ma miŋ abô yanđa ami. Mi, abô êŋ iyom intu plopet lo Mose bôk enaŋ nena tem imbitak.

²³* Ba enaŋ Mesia tem enja vovanj ba ema, ma tem imbiyô môt ek avômalô njama sapêŋ ba enaŋ abô esak deda êndêŋ anêŋ avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyanj imbiŋ.”

²⁴ Pol hanaŋ abô denaŋ ma Pestas halam lôklala nena, “Pol, anêm auk lêk hêv yak! Auk bêŋ takatu ba howa ma lêk hadum o hubitak anyô molo.”

²⁵ Ma Pol hananj, “Anyô bêŋ Pestas, abô takatu ba yahanaŋ ma thêthôŋ ma avanôŋ biŋ. Ma miŋ ya molo ami.

²⁶ Ma nôm takêŋ ma hêk loŋ yaiŋ ma miŋ hêk loŋ kapô ami. Ba intu Kiŋ Aglipa miŋ hatôm êsôŋ ami. Mi, yani bôk hayala nôm takêŋ yôv ba intu yahanaŋ abô takêŋ bêŋ hadêŋ yani.

²⁷ Kiŋ Aglipa, hôêvhavij plopet iniŋ abô takatu ba bôk eto bô mena mi e? Yahayala nena hôêvhavij.”

²⁸ Ma Aglipa hanaŋ hadêŋ Pol, “Hosoŋ nena sawa bidoŋ êntêk hatôm undum ba yambitak Kilisi anêŋ anyô te e?”

* **26:18:** Ais 42:16; Ep 2:2; Kol 1:13

* **26:23:** Luk 24:44-47; 1Ko 15:20

²⁹ Ma Pol hanaŋ, "Sawa bidon mena sawa daim, ma dontom yalenjhabi nôm dontom iyom ba intu yahaten mek hadêŋ Wapômbêŋ nena o lôk avômalô takatu ba lêk elanjô yenaŋ abô, môlô lôkthô numbitak êtôm ya. Ma dontom yahadô seŋ embalon môlô loŋ êtôm êntêk lêk havalon ya loŋ."

³⁰ Pol hanaŋ abô êŋ, ma Kinj Aglipa lôk anyô bêŋ hayabin Judia ma Benaisi lôk ñê takatu ba êmô havin thêlô, lôkthô iviyô imij

³¹ ma etak loŋ êŋ ba i. Ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, "Anyô êntêk miŋ hadum nômlate kambom ek nijik yani vônô mena nêndô êmô koladôŋ ami. Mi."

³² Ma Aglipa hanaŋ hadêŋ Pestas nena, "Ôpêntêk bôk halam Sisa yôv ek endaŋô anêŋ abô. Ma mi, ma tem nanêm yani vê ba ni."

27

Nê vovak ewa Pol ba i Lom

¹ Haveŋ yam ma thêlô epe-saŋ abô ek Pol lôk ñê koladôŋ doho neja yeŋ ba ini pik bêŋ Itali. Ma etak thêlô halôk anyô vovak laik te baŋ, yani anêŋ athêŋ nena Julias. Yani hayabin Sisa anêŋ ñê vovak ôdôŋ takatu ba lôkmangiŋ anôŋ.

² *Thêlô ethak yeŋ te ma yai lôk anyô Tesalonaika te anêŋ athêŋ nena Alistakas athak yeŋ êŋ havin ba yêlô a. Tesalonaika ma hamô

plovins Masedonia kapô. Yeŋ êŋ halêm anêŋ loŋ Adlamitiām ma hadum ek ni lomalak neñanena takatu ba hamô plovins Esia kapô.

³ Haviyô hayaŋ ma yêlô athak Saidon ma Julias hadum mavi hadêŋ Pol ba hatak yani ek ni ênjê anêŋ avômalô môlô ek nêñem yani sa esak nômkama takatu ba yani mi.

⁴ Yêlô atak Saidon ba a ma lovak bêŋ te hayuv yêlô vôkê ba intu yêlô asopa Ngavithôm Saiplus vidôm.

⁵ Ma yeŋ halom hêk ñgwêk malêvôŋ biŋ hêk plovins Silisia lo Pampilia aleba athak Maila anêŋ plovins Lisia.

⁶ Loŋ êŋ ma anyô vovak laik atu hayê yeŋ te halêm anêŋ Aleksandria ba hadum ek ni Itali. Ba hawa yêlô hathak yeŋ êŋ.

⁷ Ma lovak hayuv kambom ba intu yeŋ hi yaôyaô hatôm wak bêŋ anôŋ ba hêv malain bêŋ ek yeŋ ni esak Naidas. Hayô habobo Naidas, êŋ ma lovak bêŋ hayuv ba yeŋ miŋ hatôm esopa yeŋ anêŋ loŋ atu ba hathak halom ba hi Itali ami. Ba intu yeŋ hik i liliŋ ba halom hêk Ngavithôm Klit anêŋ viyaiŋ ba hi habobo loŋ te anêŋ athêŋ nena Salmoni.

⁸ Yeŋ anêŋ ñê ku idum ku bêŋ ba yêlô asopa ñgwêk dan iyom aleba ayô loŋ atu elam nena Loŋ Mavi Ek Yeŋ Êmô. Loŋ êŋ hamô habobo malak Lasia.

⁹ Wak bêŋ anôŋ bôk hale ba hi yôv lôk Israel inij

waklavôj Evak Balabuŋ Ek Nôm bôk hale ba hi haviŋ ba intu lêk ma waklavôj kambom ek yeŋ embenj ŋgwêk. Èŋ ma Pol hanan hadêŋ thêlô,

¹⁰ “Aiyan thêlô, yahayala nena alalô a ma malaiŋ bêŋ tem êpôm alalô ba imbuliŋ yeŋ lôk nômkama takatu ba hamô yeŋ ma alalô bêŋ anôŋ tem nama imbiŋ.”

¹¹ Ma doŋtom anyô vovak laik hasopa anyô hawa yeŋ lôk yeŋ anêŋ alaŋ iniŋ abô, ma miŋ hasopa Pol anêŋ abô ami.

¹² Loŋ Mavi Ek Yeŋ Èmô èŋ ma miŋ mavi ek yeŋ êmô êndêŋ waklavôj ŋgwêk beleŋ lokwaŋ hik ami. Ba intu avômalô bêŋ anôŋ leŋiŋhabi nena yêlô natak loŋ èŋ ma ana Piniks ek namô loŋ èŋ endeba ŋgwêk beleŋ lokwaŋ ende êndôk am. Piniks ma Ngavithôm Klit anêŋ loŋ te atu ba havova hêk ŋgwêk malêvôj ba intu loŋ mavi ek yeŋ êmô êndêŋ waklavôj ôthôm beleŋ lokwaŋ.

Lovak bêŋ hayuv

¹³ Yêlô amô aleba lovak yaônate hayuv ma thêlô eson nena hatôm yêlô ana mavi. Èŋ ma êvôv aŋga hathak ma idum ek nesopa Klit anêŋ ŋgwêk daŋ ba ini Piniks.

¹⁴ Ma miŋ yêlô a daim ami ma lovak lôklokwaŋ bêŋ te hayuv yêlô vökê hêk liŋdaŋ ba yeŋ hi ŋgwêk malêvôj biŋ.

¹⁵ Lovak hayuv lôklokwaŋ bomaŋ ba yeŋ miŋ hatôm im-bup êndôk ŋgwêk daŋ ami. Ba

intu yêlô atak ma yeŋ hasopa lovak anêŋ lahaviŋ.

¹⁶ Lovak hayuv yêlô vökê aleba ayô ŋgavithôm yaônate atu elam nena Kauda vidôm. Ma Kauda hêk lovak loŋ siŋ dokte. Ba intu yêlô avôv yêlôaniŋ yeŋ yaôna hathak ba halêm. Ma doŋtom yêlô avôv mathalaleŋ kambom ek malê nena lovak bêŋ hayuv denaŋ.

¹⁷ Thêlô êvôv yeŋ yaô ba etak halôk yeŋ bêŋ kapô ma ibutinj yeŋ lokwaŋ loŋ hathak yak balawa doho ek embalonj yeŋ loŋ. Thêlô êkô kambom nena lovak tem iyuv thêlô endeба nesak thathe atu ba hamô ŋgwêk malêvôj habobo Siltis anêŋ Aplika. Ba intu ibi aŋga halôk ŋgwêk ek embalonj yeŋ loŋ ek ni yaôyaô dokte.

¹⁸ Haviyô hayaŋ ma lovak lôk ŋgwêk hik yêlô kambom, ba ibi nômkama takatu ba yeŋ hawa doho halôk ŋgwêk ba hi.

¹⁹ Ma wak te lô ma evalonj yeŋ anêŋ alokwaŋ havalonj sôp loŋ lôk anêŋ yak ba ibi halôk ŋgwêk ba hi.

²⁰ Wak bêŋ anôŋ ma yêlô miŋ ayê wak lo vuliŋ ami ek malê nena lovak lôk ôthôm bêŋ hayuv denaŋ ba hadum ba yêlô sapêŋ akô kambom nena tem nama.

²¹ Wak bêŋ anôŋ ma yêlô sapêŋ miŋ aŋ nôm ami, èŋ ma Pol halam thêlô hathak doŋtom ma hanan, “Aiyan thêlô, bôk yahanaŋ nena miŋ alalô natak Klit ami, ma namô vêmam. Èŋ ma tem miŋ napôm malaiŋ êntêk lôk miŋ hatôm nômkama la nêm yak ami.

²² Ma doñtom lêk ma yanañ êndêj mólô nena numiñ lôklokwañ ma miñ nôkô ami ek malê nena anyôla tem miñ ema ami. Mi, yen iyom intu tem kambom.

²³ Bôkam ma yenañ alan Wapômbêj atu ba yahadum anêj ku anêj anjela hamin habobo ya ma hanan̄,

²⁴* ‘Pol, miñ ôkô ami. Tem umiñ Sisa ma ek undum abô. Aêj ba ondañô. Wapômbêj lêk halanjô anêm mek ba ñê takatu ba êmô yen havin̄ o, sapêj tem nêmô lôkmala.’

²⁵ Aêj ba numiñ lôklokwañ ma miñ nôkô ami! Yahêvhaviñ Wapômbêj nena tem indum ba nômkama sapêj tem imbitak êtôm atu ba anêj anjela hanan̄ hadêj ya.

²⁶*Yen tem esak ñgavithôm te anêj liñdañ ma alalô sapêj tem namô lôkmala.”

Yen hathak liñdañ

²⁷ Ma wak te laumiñ ba lahuva anêj bôlôvôj ma lovak hayuv yêlô lôklokwañ deñan̄ ba yêlô amô Ngwêk Adliatik.* Ma habobo bôlôvôj biñ ma ñê ku yen elanjô nena yen lêk habobo ñgwêk dañ.

²⁸ Aêj ba thêlô ililu yen anêj lavôñij ma êyê nena ñgwêk anêj daim ma lêk hatôm 37 mita. Ma yêlô a dokte ma ililu hathak loñbô ma êyê nena lêk hatôm 27 mita.

²⁹ Êj ma thêlô êkô kambom nena tem yêlô nasak valu ba ibi yen anêj anjga ayova halôk

yen layuk ma eteñ mek ek eyañ wak bêj kethen̄.

³⁰ Ma yen anêj ñê ku idum ek nêsôv ba ini. Ba intu etak yen yaô atu halôk ñgwêk ma esau nena imbi anjga doho halôk yen anêj thohav.

³¹ Ma doñtom Pol hanan̄ hadêj anyô vovak laik lôk anêj ñê vovak nena, “Ñê takénték etak yen ba i, ma tem mólô sapêj noma.”

³² Êj ma ñê vovak edabêj yen yaô anêj yak kisi ba hêv yak halôk ñgwêk.

³³ Habobo eyañ wak bêj ma Pol hason̄ thêlô lokwañ ba hanan̄ ek thêlô sapêj nejañ nôm. Ma hanan̄ nena, “Wak laumiñ ba lahuva bôk hale ba hi yôv ma mólô ômô lôk kapôlômim daluk ba miñ oan̄ nôm ami.

³⁴ Ma lêk yahanañ hadêj mólô nena tem miñ malain̄ la êpôm mólô ami. Mi. Ba intu yahason̄ mólô lokwañ nena ongwañ nôm dokte ek embatho mólô loj ek nômô mavi.”

³⁵ Yani hanan̄ aêj vêm ma hawa polom ba hêv lamavi hadêj Wapômbêj hamin thêlô maleñin̄. Ma hanjôli polom atu ba hayan̄.

³⁶ Êj ma anyô sapêj leñij halôk biñ ma ewa nôm ba eyañ.

³⁷ Yêlô sapêj atu ba amô yen ma hatôm 276.

³⁸ Eyañ nôm takatu ba leñinjavin̄ yôv, ma ibi wit halôk ñgwêk ek yen vumvum.

* **27:24:** Ap 23:11 * **27:26:** Ap 28:1

Meditelenian kapô habobo Itali.

* **27:27:** Ngwêk Adliatik hamô

28

Pol hamô ηγανιθôm Molta

1 Yêlô sapêŋ athak liŋ mavi vêm ma ayala nena ηγανিথôm êŋ ma elam nena Molta.

2 *Ma avômalô ηγανিথôm êŋ ewa yêlô thô ba idum kobom mavi anôŋ hadêŋ yêlô. Ôthôm hik ba loŋ lêk thilibuŋ kam-bom ba intu thêlô ebaŋ atum ek yêlô nabuŋu.

3 Ma Pol hasup ayôk doho ba haban̄ hathak atum ma umya kambom te hêk ayôk kapô ba atum halin̄ ba vovan̄. Èŋ ma hale yaiŋ ma hathan̄ Pol ban̄.

4 Ma avômalô loŋ êŋ êyê umya hakêlô hamin̄ Pol ban̄ ma enaŋ hadêŋ thêlôda nena, “Avanôŋ biŋ, ôpêntêk ma anyô hik anyô vônô la. Ma dontom ηgwêk miŋ halok yani vônô ami ba intu umya hadum ek injik loŋondê thêthôŋ thô.”

5 *Ma dontom Pol hatali baŋ ma umya êŋ hêv yak hayô hêk atum ma miŋ nômla hapôm yani ami.

6 *Avômalô loŋ êŋ leŋinhabi nena Pol liŋkupik tem isiŋ bêŋ mena nêm yak ba ema la. Ma dontom thêlô eyabiŋ aleba lêk sawa daim ma miŋ nômlate hapôm yani ami. Èŋ ma thêlô ik iniŋ auk liliŋ ma enaŋ, “Yani ma ηgôk te la.”

7 Anyô loŋ êŋ te anêŋ athêŋ nena Publias ma yani ma ηγανিথôm êŋ iniŋ anyô bêŋ. Ma anêŋ loŋ hamô habobo

39 Lu hayaŋ wak bêŋ hayô, ma thêlô êyê liŋdan̄, ma dontom êthôŋloŋ êŋ paliŋ. Ma êyê loŋ mavi te hêk ek yeŋ êmô ba loŋ êŋ ma loŋ thathe mavi. Ba intu leŋinhabi nena nimbusiŋ yeŋ ba ni nôjnôŋ êndêŋ loŋ êŋ.

40 Èŋ ma thêlô edabêŋ yeŋ anêŋ aŋga takatu ba havalon̄ yeŋ loŋ kisi ba êv yak halôk ηgwêk kapô. Ma epole yak balawa takatu ba havalon̄ yeŋ anêŋ nôm nimbusiŋ vê. Ma thêlô êthôkwêŋ yeŋ anêŋ sôp lovak hathak ma lovak hayuv yeŋ hi ek esak liŋdaŋ.

41 Ma dontom yeŋ halan̄viŋ ba hi hathak thathe atu ba hamô ηgwêk malêvôŋ ba havalon̄ yeŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma ηgwêk budum bêŋ hik yeŋ layuk aleba hapup nenanena.

42 Ma ñê vovak leŋinhabi nena nijik ñê koladôŋ sapêŋ vônô ek miŋ neyam ba nêsôv ami.

43 Ma dontom anyô vovak laik lahavîŋ nêm Pol sa ba intu hêk thêlô loŋ siŋ. Ma hanâŋ hadêŋ ñê takatu ba eyala neyam nena nêsôv kisi êndôk ηgwêk êmôŋ ba neyam ba ini liŋ.

44 Ma takatu ba êthôŋ neyam, êŋ ma vi nêyô nêjék aseleŋ ma vi neja yeŋ anêŋ nômkama takatu hapup lose-
len̄ loseleŋ ba nêyô nêjék seleŋ tomtom ba neyam ba ini liŋdaŋ. Thêlô idum aêŋ ma sapêŋ ethak liŋ mavi.

* 28:2: 2Ko 11:27 * 28:5: Mak 16:18

* 28:6: Ap 14:11

loŋ atu ba yeŋ hathak. Ôpēŋ hawa yêlô ba hi anêŋ unyak ma hayabiŋ yêlô mavi anôŋ hatôm wak lô.

⁸ Ôpēŋ anêŋ lambô bôk hapôm lijiŋ linjkupik vovanj lôk habopakla ba hêk iyom. Ma Pol hi ek ênjê yani. Hayô ma hateŋ mek vêm ma hatak banj hayô hêk yani ma hadum ôpêŋ habitak mavi hathak loŋbô.

⁹ Avômalô ŋgavithôm êyê nôm êŋ, ma iniŋ avômalô lôk lijiŋ sapêŋ i hadêŋ Pol ma yani hadum ba thêlô sapêŋ ibitak mavi.

¹⁰ Thêlô êv athêŋ bêŋ hadêŋ yêlô hathak kobom mavi lo-maloma. Aêŋ ba yêlô apôpêk i ek ana ma êv yêlô sa hathak nômkama takatu ba yêlô mi.

Pol hi Lom

¹¹ Yêlô amô ŋgavithôm êŋ hatôm ayôŋ lô, êŋ ma yêlô athak yeŋ te atu ba bôk hamô lon êŋ hadêŋ waklavôŋ ŋgwêk beleŋ lokwaŋ. Yeŋ êŋ halêm anêŋ malak Aleksandria. Ma yeŋ thohav ma etak ŋgôkba lopopek dahô hamô, ŋgôkba yaŋ anêŋ athêŋ nena Kasto ma yaŋ ma Polaks. Êŋ ma yêlô athak yeŋ êŋ ba a.

¹² Yêlô a aleba athak malak Silakius ma amô loŋ êŋ hatôm wak lô.

¹³ Ma yêlô atak loŋ êŋ ma a aleba athak malak Legiam. Ma haviyô hayanj ma yêlô a, ma lovak mavi hayuv ba wak yaŋ ma yêlô athak malak Puteoli.

¹⁴ Ma loŋ êŋ ma yêlô apôm njê êvhavinj doho ba ewa yêlô thô ma enaŋ ek yêlô namô imbiŋ i êtôm sonda te. Vêm ma yêlô atak i ma aveŋ pik ba a Lom.

¹⁵ Ma avômalô êvhavinj anêŋ Lom elanjô nena yêlô aveŋ lonjôndê ek nayô Lom, êŋ ma etak Lom ba i ek nêpôm yêlô êndôk lonjôndê. Doho i malak te anêŋ athêŋ nena "Apias Anêŋ Loŋ Èv Vuli Nômkama", ma doho i malak yaŋ ba anêŋ athêŋ nena "Unyak Lô Ek Vathi". Pol hayê thêlô ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ ma kapô halôk biŋ.

¹⁶ Yêlô ayô Lom ma enaŋ nena Pol ênjêk unyak te êtôm yani da anêŋ lahavinj. Ma anyô vovak te eyabiŋ yani.

Pol hanaj Abô Mavi bêŋ hamô Lom

¹⁷ Wak lô hale ba hi ma Pol halam Islael iniŋ njê bêŋbêŋ takatu ba êmô Lom ethak doŋtom ma hanaj, "Aiyanj thêlô, miŋ yahadum nômla kambom hadêŋ alalôaniŋ avômalô mena yahabulinj bu-malô thêlô iniŋ kobom ami. Ma doŋtom anêŋ Jelusalem ma evalonj ya ba etak ya halôk Lom baheŋiŋ.

¹⁸ *Ma avômalô Lom elanjô yenaŋ abô ma enaŋ nena miŋ yahadum nômlate kambom ek nijik ya vônô ami. Ba intu thêlô lenjihavinj nênmêŋ ya vê ênjêk koladôŋ.

¹⁹ *Ma doŋtom avômalô Islael êdô ba imiŋ lôklokwaŋ aleba ya loŋjôndê mi ba intu

* 28:18: Ap 26:31 * 28:19: Ap 25:11

yahalam ek Sisa endaŋô yenaŋ abô. Miŋ yahadum aēŋ ek yanaŋ thêlô bêŋ êndêŋ Sisa esak kambom takatu ba idum hadêŋ ya ami. Mi.

20 *Ba intu yahalam mólô ek nôlêm ek yangê mólô lôk yanaŋ abô imbiŋ mólô. Miŋ yahadum kambom la ami, ma doŋtom seŋ havalonj ya lonj. Ek malê nena yahêv yamaleŋ hathak nôm doŋtom atu ba avômalô Israel ethak êv maleŋinj hathak. Nôm êŋ ma Mesia.”

21 Ma enaŋ viyaŋ, “Miŋ anyô Judia la hato kapya hadêŋ yêlô ba hanaŋ abôla hathak o mena ŋê Israel takatu ba êlêm lonj êntêk, miŋ enaŋ abô kambom la hathak o ami. Mi.

22 *Ma doŋtom yêlô ayala nena lonj nômbêŋ intu sapêŋ ma avômalô enaŋ abô kambom hathak lonjôndê nénêmimbiŋ Yisu. Ba intu yêlô leŋinjhabiŋ nadanjô anêm auk nena honaŋ aisê hathak lonjôndê êŋ.”

23 Êŋ ma etak wak yanj ek nesak doŋtom imbiŋ yani.

Wak êŋ hayô ma avômalô Israel bêŋ anôŋ êyô unyak atu ba Pol hamô. Lôkbôk hi aleba bôlôvôŋ ma Pol hanaŋ abô hadêŋ thêlô. Ma hik Wapômbêŋ anêŋ lonj lôklinyak anêŋ ôdôŋ thô hadêŋ i. Ma hik iniŋ auk linj hathak Mose anêŋ balabuŋ lôk plopet iniŋ abô ek thêlô nénêmimbiŋ nena Yisu ma Mesia atu.

* 28:20: Ap 26:6-7 * 28:22: Ap 24:14
28:29, ma Luk da miŋ hato ami, ma anyôla hato haveŋ yam.

24 Ma thêlô doho êvhaviŋ abô takatu ba hanaŋ ma doho ma mi.

25 Ma thêlôda enaŋ abô lôk vovak ba evak i vose hi ôdôŋ ju. Ba idum ek ini ma Pol hanaŋ abô te haveŋ yam nena, “Lovak Matheŋ bôk hanaŋ abô avanôŋ hadêŋ libumi halôk plopet Aisaia ba hanaŋ aéntêk,

26 “Nu êndêŋ avômalô takêntêk ba onaŋ êndêŋ i nena,

“Wak nômbêŋ intu ma tem nodanjô abô,
ma doŋtom tem miŋ hatôm noyala anêŋ ôdôŋ ami;

Ma wak nômbêŋ intu ma tem ôŋô nômlate,
ma doŋtom miŋ hatôm nôpôm anêŋ ôdôŋ ami.”

27 Ek malê nena avômalô takêŋ iniŋ auk ma thekthek,
ma ibi leŋinjôndôŋ siŋ,
lôk ivuliv maleŋinj siŋ.

Ma mi, ma tem nêgê tak esak maleŋinj,
lôk nedanjô êndôk leŋinjôndôŋ,
lôk neja ênjêk iniŋ auk
ma tem nede kapôlôŋinj liliŋ
ek yandum thêlô ba nimbitak mavi.’ Aisaia 6:9-10

28 “Aêŋ ba noyala katô nena Wapômbêŋ hêv anêŋ abô hathak anêŋ bulubiŋ hadêŋ avômalô lonj buyaŋ ba tem thêlô neja thô.”

29 [Pol hanaŋ abô êŋ yôv, êŋ ma avômalô Israel etak yani

* 28:29: Nê lôkauk vi leŋinjhabi nena abô

ba i. Ma êkôki hathak anêŋ
abô takatu.]*

³⁰ Hatôm sondabêŋ ju ma
Pol hamô unyak atu ba
yanida hêv vuli ma hawa
avômalô takatu ba êlêm ek
nêgê yani thô lôk lamavi.

³¹ Ma yani haminj lôklokwaŋ
ma kô mi ma hanaj abô
hathak Wapômbêŋ anêŋ lonj
lôkliŋyak ma hadôŋ avômalô
hathak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi.
Ma anyôla minj haminj yani
lonj sinj ami.

Kapya atu ba Pol hato hi Lom Abô môj

Pol hamô Kolin mena Senklia la ma hato kapya êntêk hadêj avômalô êvhaviñ takatu ba êmô Lom. Yani da miñ bôk hi Lom ami. Lôk aposel la miñ hamô havinj thêlô ek êndôj i ami. Thêlô bêj anôj ma ñê lon buyanj, ma doho intu ñê Israel. Pol anêj auk nena tem ni Lom ek ênjê thêlô, ma dontom môj ma enja avômalô Kolin lo Masedonia inij da takatu ba êv ek nêm avômalô êvhaviñ anêj Jelusalem takatu ba bôm bêj hapôm i ba ewa malaiñ sa am. Ba intu hato ek injik thô nena tem ni ek ênjê thêlô vêm ma ni Spen ek enaj Wapômbêj anêj Abô Mavi êndêj i. Thêlô ma ñê daluk ba miñ bôk elanô abô dokte hathak Yisu ami.

Ma hato kapya êntêk ek hanaj bêj halêm yainj hathak Wapômbêj anêj lonjondê atu ba hadum ba avômalô ibitak thêthônj hathak inij êvhaviñ. Ma hadum ek enaj bêj nena aisê ba avômalô Israel bêj anôj êvôlij dômiñ hadêj Yisu. Hato nena embenj yam ka tem avômalô Israel bêj anôj nedanô Yisu anêj abô ba nesopa.

Hato kapya êntêk hadêj 57
AD la.

* 1:1: Ap 9:15 * 1:2: Lom 16:25-26
Nam 6:25-26

*Pol hato anêj lamavi
hadêj avômalô Lom*

¹ *Ya Pol, Yisu Kilisi anêj anyô ku, yahato kapya êntêk. Wapômbêj bôk halam ya ek yambitak aposel ma hatak ya ek yanañ anêj Abô Mavi êj bêj.

² *Abô Mavi êj ma bôk habutinj ek nêm ba anêj plopet bôk enaj bêj hêk kapya matheñ atu.

³ Abô Mavi êj ma hanaj hathak anêj Nakaduj atu ba halêm pik hatôm anyô ba habitak anêj Kiñ Devit anêj thalaleñ.

⁴ Wapômbêj hik yani linj hêk ñama ba hathak Lovak Matheñ hik yani thô nena Wapômbêj Nakaduj Lôklokwanj. Yani ma Yisu Kilisi, alalôaniñ Anyô Bêj.

⁵ *Hathak yani, Wapômbêj habi anêj wapôm sam hadêj yêlô ba hadum yêlô abitak anêj aposel ek nandom avômalô lonj buyanj lôkthô ek nênmibinj ba nesopa yani ek nênmâm athêj bêj êndêj yani.

⁶ Ma halam môlô aej iyom ek numbitak Yisu Kilisi anêj imbinj.

⁷ *Yahato kapya êntêk hadêj môlô takatu ba Wapômbêj lahavinj anêj Lom. Yani halam môlô ek numbitak anêj avômalô matheñ. Alalôaniñ Kamik Wapômbêj lôk Anyô Bêj Yisu Kilisi inij wapôm lôk labali êmô imbinj môlô.

* 1:5: Ap 26:16-18; Gal 2:7-9 * 1:7:

Pol lahaviŋ ênjê avômalô
Lom

⁸ Abô takatu ba yahadum ek yanaŋ êmôŋ ma avômalô pik bêŋ êntêk lôkthô enaŋ hathak unim ôêvhaviŋ. Ba intu yalenjhabi môlô ba yahêv yaleŋmavi hadêŋ yenaŋ Wapômbêŋ hathak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.

⁹ Yahathak yahadum Wapômbêŋ anêŋ ku lôk yakapôlôŋ lôkthô ba intu yahanaŋ Abô Mavi hathak Nakaduŋ bêŋ. Ma yanida hayala nena yahathak ya-haten mek velevele ek môlô

¹⁰*ma miŋ yalenjpalij ami. Bôk yahaten mek bôbô ba yahanaŋ hik anêŋ lahaviŋ liŋ hatôm êpôm lonjôndê te ek yasôk yançê môlô mena mi e?

¹¹ Yahêk lêlê ek yançê môlô ek yanêm môlô Lovak Mathenj anêŋ mek mavi doho ek embatho môlônim ôêvhaviŋ lonj.

¹² Ek batu môlônim ôêvhaviŋ embatho yenaŋ lonj ma yenaŋ embatho môlônim lonj.

¹³*Aiyâŋ thêlô, noyala katô nena wak bêŋ anôŋ yalenjhabi yasôk yançê môlô, ma doŋtom nôm lomaloma habitak ba havasiŋ ya. Yahadum ku lomaloma haviŋ avômalô lonj buyaŋ ba yahayê ku takêŋ anêŋ anôŋ habitak. Ba intu yalenjhaviŋ yasôk ek yandum ku imbiŋ môlô ek anêŋ anôŋ imbitak aêŋ iyom.

¹⁴ Wapômbêŋ hêv ku hadêŋ

ya ek yanaŋ anêŋ Abô Mavi êndêŋ avômalô sapêŋ, avômalô ŋgwêk lôk avômalô alonaŋ, ma ŋê lôkauk lôk ŋê thôŋôthôŋ. Ba intu miŋ hatôm yatak ku êŋ ami.

¹⁵ Aêŋ ba yahapôviŋ ya ek yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi êndêŋ môlô avômalô Lom imbinj.

Abô Mavi ma Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ

¹⁶*Abô Mavi ma Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ek nêm avômalô sapêŋ atu ba êvhaviŋ bulubinj. Ba intu ya miŋ mama ek yanaŋ abô êŋ bêŋ ami. Môŋ ma hêv avômalô Is-lael bulubinj vêm ma avômalô lonj buyanj.

¹⁷*Abô Mavi êŋ intu hik Wapômbêŋ anêŋ lonjôndê atu ba endam avômalô nena thêthôŋ thô. Lonjôndê êŋ ma êvhaviŋ iyom, ma miŋ lonjôndê yanj hêk ek nimbitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma ami. Hatôm bôk eto nena, “Avômalô takatu ba êvhaviŋ

Wapômbêŋ, ma tem endam i nena avômalô thêthôŋ ek nêmô lôkmala.” *Habakuk 2:4*

Avômalô sapêŋ êvôliŋ dômiŋ hadêŋ Wapômbêŋ

¹⁸ Wapômbêŋ leŋ lêk hik anêŋ lamaniŋ thô hadêŋ avômalô lôkthô atu ba êvôliŋ dômiŋ hadêŋ yani ba idum kambom lomaloma. Inij kambom takêŋ intu haluviŋ abô avanôŋ.

* **1:10:** Ap 19:21; Lom 15:23 * **1:13:** Ap 19:21 * **1:16:** Mak 8:38; Ap 13:46;
1Ko 1:18-24 * **1:17:** Lom 3:21-22 * **1:19:** Ap 14:15-17; 17:24-28

19 *Bôk Wapômbêj hik auk anôj hathak yanida thô hadêj avômalô sapêj ba intu bôk eyala yôv hêk kapôlônjij.

20 *Anyôla miñ hatôm ênjê Wapômbêj esak ma ami. Ma dojtom yani hapesañ pik lo lej ma hathak nôm takêj, thêlô hatôm neyala nena yani ma yanya ek malê nena yani ma Wapômbêj. Ma anêj lôklokwañ bôk hamô bô ba tem êmô êtôm wak nômbêj intu sapêj. Aêj ba avômalô lôkthô bôk eyala yôv, ba miñ hatôm nesavuthin ba nenañ nena êthôj Wapômbêj ami.

21 *Avanôj, thêlô bôk eyala Wapômbêj ma dojtom miñ êbô anêj athêj lôk êv lenijmavi hadêj yani ami. Mi, iniñ auk hi mayaliv ba êtôm ñê molo ba intu momanjiniñ havalonj iniñ auk molo êj lonj denanj.

22 *Thêlô esoj nena thêlô ma ñê lôkauk bêj ma dojtom mi, thêlô lôkthô ibitak ñê molo.

23 *Ba intu miñ êv yen hadêj Wapômbêj lôkmanjîn atu ida hamô aej ami. Mi, êv yen hadêj dahô takatu ba epesañ hatôm ñê pik takatu ba êmô vauna lôk menak ma alim lôk umya.

24 Aej ba Wapômbêj hatak thêlô ek nindum sek lôhgôlôj lomaloma hatôm iniñ thethañak habi alak ba intu thêlô êv mama hadêj thêlôda lenjinjkupik.

25 Thêlô êdô neja auk

anôj esak Wapômbêj ba ethavuthinj hathak abôyañ. Ma êv yen hadêj nôm takatu ba Wapômbêj hapesañ ba idum iniñ ku, ma nômkama lôkthô anêj alaŋ atu ba hapesañ ma mi. Wapômbêj êj intu nambô wak nômbêj intu sapêj. Avanôj.

26 Aej ba Wapômbêj hatak thêlô ek nesopa iniñ thethañak mama takêj. Ba intu iniñ avi êdô auk mavi atu nêjek imbiñ anyô ma êwê hathak auk lokbañ.

27 *Ma anyô aej iyom êdô auk mavi nêjek imbiñ avi ba iniñ thethañak halij i ek nêndêj i. Ba intu idum nôm mama bêj hathak anyô yan ba ewa kambom êj anêj vuli viyanj hathak thêlôda lenjinjkupik.

28 Thêlô êdô neyala Wapômbêj ba intu hatak i ek nesopa iniñ auk ôvathek takêj ek nindum nôm takatu ba miñ mavi ami.

29 Thêlô kapôlônjij putup hathak kambom lomaloma lôk lokbañ ma palonj lôk lenjinjdañ. Ma maleñkilik lôk nijik anyô vônô ma nijik vovak ma abôyañ lôk ewa auk kambom hathak anyô vi. Ma etatale avômalô

30 lôk enaŋ abôma hathak anyô yan. Ma êpôlik ek Wapômbêj, ma epek hathak avômalô vi, ma lenjinhabi nena thêlôda iyom intu mavi. Ma ethak ebam thêlôda, ma êbôlêm kambom lukmuk

* 1:20: Jop 12:7-9; Sng 19:1 * 1:21: Ep 4:17-18 * 1:22: Jer 10:14; 1Ko 1:20

* 1:23: Lo 4:15-19; Sng 106:20 * 1:27: Wkp 18:22; 20:13; 1Ko 6:9

lomaloma ek nindum, ma miŋ êwê taluvi lo lami iniŋ abô vibinj ami.

³¹ Thêlô ma ñê auk mi, lôk miŋ esopa iniŋ abô ami, ma leñijhavinj mi, lôk miŋ ethak êv kapôlônij ami.

³² Thêlô eyala abô thêthôj takatu ba Wapômbêj bôk hanaŋ nena ñê takatu ba idum nôm takêj tem nêpôm ñama. Ma donjtom idum havôhi thêthô lôk leñijmavi ek vi atu ba idum nôm takêj havinj.

2

Wapômbêj anêj hadum abô ma thêthôj

¹*Môlô doho lêk lemimhabi nena, “Avanôj biŋ, avômalô takêj ma ñê kambom.” Ma donjtom yahanaŋ nena môlô ma ñê kambom aêj iyom ba intu môlô bôñôj. Otatale thêlô ma hatôm otatale amda ek malê nena môlô udum hatôm atu ba thêlô idum.

² Wapômbêj halanjô abô, êj ma hêv malainj hadêj avômalô takatu ba idum kambom. Ma alalô ayala nena yani hayala nômkama sapêj ba intu anêj hadum abô ma thêthôj iyom.

³ Ma tem endanjô iniŋ abô ba nêm malainj êndêj i esak iniŋ kambom. Ma môlô udum kambom aêj iyom ba osoŋ nena tem miŋ endanjô môlônim abô ba nêm malainj êndêj môlô imbiŋ ami e? Mi.

⁴*Wapômbêj hadum mavi anôj hathak alalô ba intu

hamô maliŋyaô ba miŋ hêv kambom anêj vuli viyanj ketheŋ ami. Hoson nena êj ma nôm oyaŋ e? Miŋ hoyala nena Wapômbêj hadum mavi êj ek hêv thalek hêk ek môlô node kapôlômim liliŋ ba nosopa yani ami e?

⁵ Ma donjtom môlônim auk ma thekthek kambom ba miŋ ole kapôlômim liliŋ ami. Aêj ba môlô usup Wapômbêj anêj lamanij hathak amda ba tem êpôm môlô êndêj anêj waklavôj endanjô abô. Wak êj ma anêj lamanij atu ba thêthôj tem êlêm yaiŋ.

⁶ *Ma tem nêm anyô tomtom iniŋ vuli êtôm nôm takatu ba bôk idum.

⁷ Nê takatu ba idum mavi havôhi thêthô ek neja lôkmaŋgiŋ lôk athêj bêj ma lôkmala atu ba anêj danj mi ma Wapômbêj tem nêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj êndêj i.

⁸ *Ma donjtom ñê takatu ba idum paloŋ lôk êpôlik hathak abô avanôj ma idum kambom thêthô ma tem nêpôm Wapômbêj anêj lamanij lôk vovanj.

⁹ Avanôj biŋ, avômalô lôkthô atu ba idum kambom thêthô ma Wapômbêj tem nêm malainj lôk vovanj êndêj i, avômalô Islael êmôj ma avômalô loŋ buyaŋ nembeŋ yam.

¹⁰ Ma donjtom avômalô lôkthô atu ba idum mavi ma tem neja lôkmaŋgiŋ lôk athêj bêj ma kapôlônij ênjêk

* **2:1:** Mat 7:1-2; Jon 8:7 * **2:4:** Ep 1:7; 2Pi 3:15 * **2:6:** Sng 62:12; Snd 24:12;
Mat 16:27; 2Ko 5:10 * **2:8:** 2Te 1:8

yaô, avômalô Islael êmôj ma avômalô loj buyan nembeñ yam.

¹¹ Ek malê nena Wapômbêj hadum kobom dojtom hadêj avômalô lôkthô, avômalô Islael lôk avômalô loj buyan haviñ.

¹² Avômalô loj buyan idum kambom ma tem Wapômbêj indum abô ba nêm vovaj êndêj i. Thêlô miñ eyala Mose anêj balabuñ ami ba intu Wapômbêj tem miñ enja balabuñ êj ba indum abô ek i ami. Aej iyom ma avômalô Islael idum kambom ma tem Wapômbêj indum abô ba nêm vovaj êndêj i. Thêlô eyala Mose anêj balabuñ ba intu tem Wapômbêj enja balabuñ êj ba indum abô ek i.

¹³ Ek malê nena ñê takatu ba elanjô abô balabuñ ma miñ êwê vibinj ami ma Wapômbêj miñ halam i nena ñê thêthôj ami. Mi, ñê takatu ba êwê vibinj iyom, intu Wapômbêj halam i nena ñê thêthôj.

¹⁴ *Avômalô loj buyan miñ eyala Mose anêj abô balabuñ ami, ma dojtom doho esopa abô balabuñ êj vi hathak ida inij leñiñhabi. Ba intu hik thô nena eyala malê atu ba mavi lo kambom.

¹⁵ Aej ba inij kobom hik thô nena eyala Wapômbêj anêj balabuñ hêk kapôlôrjinj. Ma wak doho ma inij auk hananj thêlôda bêj, ma wak doho ma inij auk hananj nena thêlô idum mavi.

* **2:14:** Ap 10:35 * **2:19-20:** 2Ti 3:5

¹⁶ Nôm takêj tem imbitak êndêj waklavôj atu ba Wapômbêj hatak ek Yisu Kilisi endañô abô. Ma tem indum abô esak avômalô iniñ auk loj kapô. Abô Mavi atu ba yahananj intu hananj aej.

Avômalô Islael lôk abô balabuñ

¹⁷ Môlô vi olam am nena Islael. Môlô lemimhabi nena owa Mose anêj abô balabuñ ba intu Wapômbêj tem enja môlô thô. Lôk obam am nena, "Yêlô ma Wapômbêj anêj avômalô."

¹⁸ Ma Wapômbêj anêj abô bôk hadôj môlô ba intu oyala malêla takatu ba Wapômbêj lahavinj ma malêla takatu ba mavi anôj.

¹⁹⁻²⁰ *Ma môlô lemimhabi nena abô balabuñ ma môlô unim ba oyala auk lôk abô avanôj sapêj. Ba intu lemimhabi nena hatôm nondom ñê maleñinj pusip lôk nônêm deda êndêj avômalô takatu ba êmô momañinj lôk ujgwik auk thô ek avômalô auk thôjôthôj lôk auk pulusik e?

²¹ *Avanôj, ôdôj avômalô vi, ma aisê ka miñ ôdôj amda ami? Ma onaç nena avômalô miñ neja vani ami. Ma môlôda?

²² Ma onaç nena miñ nindum sek imbiñ anyô yanavî ami, ma môlôda udum mena mi e? Ma ôdô ñgôk, ma dojtom owa inij nômkama vani hayô inij malak matheñ e?

* **2:21:** Mat 23:3-4

²³ Ma obam am hathak abô balabuŋ ma doŋtom ômô lu êŋ ma hatôm otauvıŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.

²⁴ Hatôm bôk eto nena,
“Môlô Israel udum kambom ba intu avômalô lon buyaŋ enaŋ abôma hathak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ.” Aisaia 52:5

²⁵ Môlô osopa balabuŋ, êŋ ma tabô neŋgothe anyô iniŋ kupik ma nôm mavi. Ma doŋtom ômô balabuŋ lu, êŋ ma ubitak hatôm njê takatu ba miŋ engothe iniŋ kupik ami.

²⁶ *Ma aêŋ iyom ma njê takatu ba miŋ engothe iniŋ kupik ami ma doŋtom esopa balabuŋ, êŋ ma Wapômbêŋ tem ênjê i êtôm njê engothe kupik haviŋ.

²⁷ Avanôŋ, môlô avômalô Israel owa Wapômbêŋ anêŋ kapya balabuŋ ba ongothe unim kupik vê. Ma doŋtom ômô balabuŋ lu ba avômalô lon buyaŋ takatu ba miŋ engothe iniŋ kupik vê ami ma esopa abô balabuŋ tem nenaŋ môlônim kambom bêŋ.

²⁸⁻²⁹*Ôpatu ba habitak anêŋ Israel ba engothe anêŋ kupik vê, ma doŋtom kapô lôk auk miŋ hamô haviŋ Wapômbêŋ ami, miŋ Israel anôŋ ami. Mi, Israel anôŋ ma ôpatu ba anêŋ kapô hamô haviŋ Wapômbêŋ. Ma tabô engothe kupik anôŋ ma miŋ kupik viyaiŋ hatôm balabuŋ hanaŋ ami. Mi, tabô engothe kupik anôŋ ma Lovak Matheŋ da hangothe tabô

êŋ hêk anyô kapô. Ôpêŋ ma avômalô miŋ ebam ami. Mi, Wapômbêŋ da habam yani.

3

Kobom kambom miŋ hatôm indum ba Wapômbêŋ etak anêŋ balabuŋ ami

¹ Aêŋ ba malê mavi te intu hêk ek avômalô Israel? Ma engothe kupik, ma malê mavi te tem êpôm i?

² Mavi lomaloma bêŋ anôŋ hêk! Nôm môŋ ma Wapômbêŋ bôk hêv anêŋ abô halôk thêlô bahenij̄ ek neyabinj̄.

³ Ma doŋtom njê Israel doho miŋ êvhavıŋ ami. Ba intu nôm êŋ hatôm indum ba Wapômbêŋ etak anêŋ balabuŋ e?

⁴ Mi anôŋ! Avômalô lôkthô ma avômalô abôyaŋ, ma doŋtom Wapômbêŋ da hanaŋ abô avanôŋ ba hasopa anêŋ abô iyom. Hatôm bôk eto nena,

“Abô takatu ba honaŋ,
ma tem nêgê nena abô
avanôŋ iyom.

Ma avômalô idum abô ek o,
ma tem ômô i lu.” *Kapya
Yen 51:4*

⁵ Yêlôaniŋ kambom hik Wapômbêŋ anêŋ thêthôŋ thô halêm yainj̄. Aêŋ ba avômalô pik doho enaŋ nena, “Wapômbêŋ hik anêŋ lamaniŋ thô ba hêv vovaj viyaj hathak yêlôaniŋ kambom, êŋ ma hadum kambom.”

* **2:26:** Gal 5:6 * **2:28-29:** Lo 30:6; Kol 2:11

6 Èj̄ ma lokbañ! Wapômbêj miñ thêthôj ami, ma tem indum abô thêthôj aisê esak avômalô pik sapêj?

7 Ma anyôla tem enaj nena, "Yenaj abôyañ hik thô nena Wapômbêj anêj abô ma avanôj ba nanêm athêj lôkmañgiñ êndêj yani. Ma doñtom, aisê ka Wapômbêj hayê ya nena anyô kambom ba hanaj ya bêj?"

8 Abô èj̄ ma hatôm abô kambom atu ba bôk doho enaj, "Alalô nandum kambom ek nôm mavi imbitak." Ma avômalô doho esau nena yahanañ abô èj̄. Aêj̄ ba malaiñ takatu ba tem êpôm i ma thêthôj.

Anyô thêthôj la miñ hamô ami

9 *Aêj̄ ba alalô nanañ aisê? Avômalô Israel iyom intu mavi hêk Wapômbêj ma, ma avômalô loj̄ buyan̄ ma mi e? Mi, bôk yahanañ yôv nena alalô lôkthô ma amô kambom vibin̄, avômalô Israel lôk avômalô lon̄ buyan̄ havin̄.

10 Hatôm bôk eto nena, "Anyô thêthôj la miñ hamô ami. Mi anôj̄.

11 Ma anyô lôkauk mavi la miñ hamô ami.

Lôk anyôla miñ habôlêm Wapômbêj ami.

12 Avômalô lôkthô êvôlij̄ dôminij̄ hadêj̄ Wapômbêj ba intu ibitak êtôm nôm oyan̄.
Kanya Yen 14:1-3; 53:1-3; Sav 7:20

Ma miñ anyôla hadum mavi ami, milôk.

13 Abô takatu ba hale thêlô venijbôlêk ma ôvpalê hatôm elav anyô ñama iniñ lôv abôlêk vê.

Thêlô ethak enaj abôyañ bêj anôj̄ hale venijbôlêk.
Kanya Yen 5:9

Ma iniñ abô hatôm umya kambom anêj̄ sinij̄.
Kanya Yen 140:3

14 Wak nômbêj intu ma thêlô enaj abôma lôk leñijñaña. *Kanya Yen 10:7*

15 Ma elom evenj ek nijik anyô vônô.

16 Loj̄ takatu ba thêlô i, ma ibuliñ avômalô ba êv malaiñ hadêj i.

17 Ma êthôj̄ bôk lo loj̄ nêmô labali imbiñ avômalô vi paliñ. *Aisaia 59:7-8*

18 Ma miñ êkô dokte ek Wapômbêj ami."
Kanya Yen 36:1

19 Alalô bôk ayala yôv nena abô balabuñ takêj ma hanaj hathak avômalô Israel takatu ba êmô balabuñ vibin̄. Ba intu avômalô Israel lôk avômalô pik sapêj bônonj̄ iyom hathak Wapômbêj hanaj iniñ kambom bêj̄.

20 *Aêj̄ ba anyôla miñ hatôm esopa balabuñ ba imbitak thêthôj ênjêk Wapômbêj ma ami. Mi, balabuñ hathak hik alalôaniñ kambom thô hadêj alalôda.

Alalô abitak thêthôj hathak aêvhaviñ iyom

* 3:9: Lom 1:18-2:24; 3:23 * 3:20: Sng 143:2; Lom 7:7; Gal 2:16

²¹ Ma dontom lêk Wapômbêj hik lojôndê yanđa thô hadêj alalô ek nambitak thêthôj ênjêk yani ma. Ma Mose lôk plopet bôk enaŋ hathak lojôndê êj yôv. Ma lojôndê êj miŋ hanaŋ hathak nesopa balabuŋ ami. Mi.

²² *Lojôndê êj ma aentêk. Wapômbêj halam avômalô takatu ba êvhaviŋ Yisu Kilisi nena thêthôj. Avômalô Islael lôk avômalô loj buyaŋ sapêŋ ma imbitak thêthôj hathak lojôndê dontom êj iyom.

²³ Ek malê nena lôkthô idum kambom ba êv yak ba miŋ hatôm nêmô lôkmanginj êtôm Wapômbêj ami.

²⁴ *Aej ba intu Wapômbêj habi anej wapôm sam ba hapesaŋ lojôndê ek avômalô nimbitak thêthôj. Hadum aej hathak lôkmala atu ba Yisu Kilisi hêk ek hapole ñê takatu ba êvhaviŋ iniŋ kambom anej malaiŋ vê.

²⁵ Wapômbêj hatak Yisu Kilisi hêk avômalô maleñinj ek ema ba engasô anej thalaleñ êtôm da ek enja alalôaniŋ kambom anej vovalj. Ba intu alalô aevhaviŋ, ej ma Wapômbêj tem etak anej lamaniŋ atu hathak alalô. Ej ma hik thô nena yani bôk hadum thêthôj hathak avômalô takatu ba bôk êmô hamôj vêm ka Kilisi hama hathak a. Thêlô idum kambom, ma miŋ hadum abô ketheŋ ek i ami. Mi, havalonj lôkthô iniŋ kambom

loj aleba hatak hayô hamô Yisu iyom.

²⁶ Ma lêk hik thô nena yanida ma thêthôj ba hapesaŋ lojôndê ek halam avômalô takatu ba êvhaviŋ Yisu nena thêthôj.

²⁷ Aej ba opalê hatôm embam yanida? Mi anoj, ek malê nena alalô miŋ adum ku asopa balabuŋ ek nambitak thêthôj ênjêk Wapômbêj ma ami. Mi, aevhaviŋ iyom.

²⁸ Alalô aevhaviŋ nena ôpatu ba hêvhaviŋ iyom intu hamô thêthôj hêk Wapômbêj ma. Ma ku esopa balabuŋ miŋ hatôm indum ôpêj imbitak thêthôj ami. Mi.

²⁹ *Wapômbêj ma avômalô Islael iyom iniŋ Wapômbêj e? Mi, yani ma avômalô loj buyaŋ iniŋ Wapômbêj havinj.

³⁰ *Ek malê nena Wapômbêj ma dontom iyom. Ma hik lojôndê dontom iyom thô ek nambitak thêthôj ênjêk yani ma. Ñê takatu ba engothe iniŋ kupik ba êvhaviŋ ma Wapômbêj tem endam i nena ñê thêthôj. Ma ñê takatu ba miŋ engothe iniŋ kupik ami ba êvhaviŋ ma Wapômbêj tem endam i imbiŋ nena ñê thêthôj.

³¹ *Lêk aisê? Alalô adum êvhaviŋ hi bêj ma balabuŋ tem imbitak êtôm nôm oyanj e? Mi, êvhaviŋ havatho balabuŋ loj.

4

Wapômbêj halam Abla-

* 3:22: Gal 2:16 * 3:24: Lom 5:1 * 3:29: Lom 10:12 * 3:30: Lo 6:4; Gal 3:20

* 3:31: Mat 5:17

*ham nena anyô thêthôj
hathak anêj hêvhaviñ*

¹ Alalô lejnijimbi bumalô Ablaham. Yani hadum aisê ba habitak thêthôj?

² Yani hadum ku ba habitak thêthôj ba intu yani hatôm êmbôi, e? Mi anôj, Wapômbêj miñ lahabi aêj ami.

³*Bôk eto aisê? Eto nena, "Ablaham hêvhaviñ Wapômbêj ba intu halam yani nena anyô thêthôj."

Môj Anôj 15:6

⁴ Anyô te hadum ku ba anêj anyô bêj hêv yani vuli, êj ma nanaj nena hêv anêj anyô ku vuli ma miñ nanaj nena anêj anyô bêj hêv anêj wapôm hadêj yani ami.

⁵ Ma dojtom anyô miñ hatôm indum ku ek imbitak thêthôj ami. Mi, hêvhaviñ Wapômbêj iyom, ma tem Wapômbêj endam yani nena anyô thêthôj. Wapômbêj ma ôpatu ba halam jê kambom nena thêthôj.

⁶ Devit bôk hanaj aêj iyom hathak avômalô takatu ba miñ idum ku ek nimbitak thêthôj ami, ma Wapômbêj halam i nena jê thêthôj. Yani hanaj nena thêlô lêk êmô lôk lenijmavi ba hato hathak i nena,

⁷ "Nê takatu ba Wapômbêj bôk hêv iniñ kambom vê lôk haluvij iniñ sek, thêlô lêk êmô lôk lenijmavi.

⁸ Ma jê takatu ba bôk Wapômbêj lapalij iniñ kambom,

lêk êmô lôk lenijmavi." *Kanya Yen 32:1-2*

⁹ Môlônim auk aisê? Mek mavî êj ma jê Isael takatu ba engothe kupik iyom iniñ e? Ma jê loj buyan takatu ba miñ engothe kupik ami? Alalô bôk anañ nena Ablaham hêvhaviñ ba intu halam yani nena anyô thêthôj.

¹⁰ Ma engothe yani kupik vêm ka Wapômbêj halam yani nena anyô thêthôj e? Mi, bôk halam yani yôv nena anyô thêthôj.

¹¹*Minj engothe Ablaham kupik ami denaj ma hêvhaviñ ba Wapômbêj halam yani nena anyô thêthôj. Vêm ma Wapômbêj havak balabuñ neñgothe kupik hatôm tabô ek injik thô nena bôk halam yani nena anyô thêthôj yôv. Aêj ba Ablaham habitak hatôm Lambô ek jê êvhaviñ takatu ba miñ engothe iniñ kupik ami ek Wapômbêj endam i nena jê thêthôj.

¹² Ma aêj iyom ma Ablaham ma jê takatu ba engothe kupik lôk esopa anêj vangwam hathak êvhaviñ iniñ lambô. Iniñ êvhaviñ ma hatôm bumalô Ablaham anêj ba hêvhaviñ vêm ka engothe anêj kupik haveñ yam.

¹³*Wapômbêj habutij abô haviñ Ablaham lôk anêj limi nena tem nêm pik sapêj êndêj i hathak anêj thêthôj atu ba halêm anêj hêvhaviñ. Ma miñ hathak anêj hasopa balabuñ ami.

* **4:3:** Gal 3:6 * **4:11:** Stt 17:10-11

* **4:14:** Gal 3:18

¹⁴ *Avômalô esopa abô balabuŋ ba ewa nôm atu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô hathak, êŋ ma êvhaviŋ lêk habitak hatôm nôm oyan. Ma Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba habutiŋ haviŋ Ablaham habitak hatôm yavoyav oyan.

¹⁵ *Ek malê nena balabuŋ hathak havôv Wapômbêŋ anêŋ lamanin halêm hadêŋ avômalô takatu ba miŋ esopa ami. Balabuŋ mi, ma tem namô balabuŋ lu aisê?

¹⁶ *Aêŋ ba avômalô ewa nôm takatu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô hathak anêŋ anôŋ hathak iniŋ êvhaviŋ. Ba intu hathak anêŋ wapôm ma Wapômbêŋ hadum nôm êŋ. Ma Wapômbêŋ hik anêŋ abô habutiŋ haviŋ Ablaham lon hathak anêŋ limi sapêŋ atu ba êvhaviŋ, avômalô Islael takatu ba bôk ewa anêŋ balabuŋ lôk avômalô lon buyaŋ haviŋ. Ba intu yani ma bumalô ek alalô lôkthô.

¹⁷ Hatôm abô atu ba Wapômbêŋ bôk hanan̄ ba eto nena,

“Lêk yahatak o ek umbitak avômalô lodôŋlodôŋ iniŋ lim.” *Môj Anôj 17:5*

Abô êŋ ma avanôŋ hêk Wapômbêŋ ma. Ablaham hêvhaviŋ yani atu ba hathak hêv lôkmala hadêŋ ñê ñama ma hathak halam nômkama takatu ba miŋ hamô ami, ma lôkthô ibitak aêŋ.

¹⁸ Avômalô sapêŋ leñinhabi nena nôm êŋ miŋ hatôm

imbitak ami. Ma donjom Wapômbêŋ hik vuliŋ leñsawa thô hadêŋ yani ba hanan̄, “Anêm libumi tem nimbitak aêŋ.” *Môj Anôj 15:5*

Ma Ablaham hêvhaviŋ ba hêv ma ba intu habitak lodôŋlodôŋ iniŋ lambô.

¹⁹ *Ablaham hayala nena yani anêŋ sondabêŋ hatôm 100 ba lêk liŋkupik hayalôv. Ma Sala liŋkupik bôk hayalôv aêŋ iyom. Ma donjom nôm êŋ miŋ hatauviŋ anêŋ hêvhaviŋ ami. Mi, havalon̄ lon lôklokwaŋ.

²⁰ Ma miŋ hawa auk ju hathak abô atu ba Wapômbêŋ havak haviŋ yani ami. Mi, anêŋ hêvhaviŋ halumbak bêŋ ba hêv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ Wapômbêŋ.

²¹ Yani hayala yôv nena Wapômbêŋ hatôm indum êtôm atu ba bôk habutiŋ.

²² Ba intu
“Wapômbêŋ halam yani nena anyô thêthôŋ.” *Môj Anôj 15:6*

²³⁻²⁴ Ma abô atu ba eto nena “halam yani nena anyô thêthôŋ,” miŋ hathak Ablaham iyom ami. Mi, eto hathak alalô takatu ba êvhaviŋ Wapômbêŋ atu ba hik alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu liŋ hêk ñama. Ba intu halam alalô lôkthô atu ba aêvhaviŋ nena ñê thêthôŋ.

²⁵ *Yisu êŋ intu Wapômbêŋ hatak ek ema esak alalôaniŋ kambom ma hik liŋ hathak lonbô ek êpôpêk lonjondê ek alalô nambitak thêthôŋ.

5

*Alalô lêk amô labali haviñ
Wapômbêj*

¹ Alalô aêvhaviñ ba Wapômbêj halam alalô nena avômalô thêthôj. Aêj ba lêk amô labali haviñ Wapômbêj hathak alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi.

² Hathak aêvhaviñ ma yani hawa alalô ba hadô hamô Wapômbêj anêj wapôm kapô atu ba êntêk lêk amô. Ma alalô aêv maleñiñ lôk leñiñmavi ek namô Wapômbêj anêj lôkmajgiñ kapô.

³ *Ma aêj iyom ma alalô leñiñmavi esak malaiñ takatu ba hapôm alalô ek malê nena alalô bôk ayala nena malaiñ takêj tem indum ba alalô namiñ lôklokwañ.

⁴ Ma amiñ lôklokwañ, êj ma hik thô nena alalô amô malaiñ takêj lu. Ma amô malaiñ takêj lu, êj ma havatho alalô loj ek nanêm maleñiñ.

⁵ Ma aêv maleñiñ êj miñ hatôm indum alalô kapôlôjiñ malaiñ ami. Mi, Wapômbêj bôk hañgasô anêj lahaviñ halôk alalô kapôlôjiñ hathak anêj Lovak Mathenj atu ba hêv hadêj alalô.

⁶ Nodanjô. Bôk alalô lokwañ mi ba apôlik hathak Wapômbêj ma hadêj anêj waklavôj atu ba yanida hatak ma hêv Yisu halêm ba hama hathak alalô.

* 5:3: Jem 1:2-3; 1Pi 1:5-7 * 5:8: Jon 3:16; 1Jon 4:10 * 5:9: Lom 1:18; 2:5; Ep 2:3-5 * 5:12: Stt 3:6; Lom 6:23 * 5:13: Lom 4:15

⁷ Hatôm anyôla ema ek enja anyô thêthôj yañ anêj loj e? Injo, betha wakla intu anyô yañ hêv anêj lôkmala ek nêm anyô mavi yañ sa la.

⁸ *Ma dojtom Wapômbêj hik anêj lahaviñ alalô thô aêntêk. Alalô adum kambom denaç ma Kilisi hêv anêj lôkmala ba hama ek alalô.

⁹ *Ma lêk Wapômbêj halam alalô nena thêthôj hathak Yisu anêj thalalej. Aêj ba intu nayala nena hathak yani ma tem nêm alalô vê ênjêk anêj lamanij.

¹⁰ Sêbôk ma alalô lôk Wapômbêj apôlik hathak i, êj ma hapesañ abô haviñ alalô hathak Nakaduñ anêj ñama ek nambitak anêj ñê môlô. Ma lêk alalô ma anêj ñê môlô ba intu ayala katô nena tem nêm alalô bulubinj esak anêj lôkmala.

¹¹ Ma nôm mavi yañ ma aêntêk. Hathak Anyô Bêj Yisu Kilisi ma alalô abitak Wapômbêj anêj ñê môlô ba intu alalô athak leñiñmavi anôj hathak Wapômbêj.

Nama halêm anêj Adam ma lôkmala halêm anêj Kilisi

¹² *Kambom halêm pik hathak anyô dojtom iyom ma ñama halêm pik hathak kambom. Avômalô pik lôkthô idum kambom ba intu ñama hapôm sapêj.

¹³ *Abô balabuñ mi denaç ma kambom bôk hamô pik yôv. Ma Wapômbêj miñ

hakatuŋ avômalô iniŋ kam-bom tomtom ami ek malê nena balabuŋ mi denaŋ.

¹⁴ Avômalô takatu ba even Adam yam ba hi hayô waklavôŋ Wapômbêŋ hêv balabuŋ hadêŋ Mose ma miŋ êmô balabuŋ lu hatôm Adam ami. Ek malê nena thêlô miŋ êmô balabuŋ kapô ami. Ma dontom ŋama hayabiŋ thêlô sapêŋ.

Ma Adam ma hatôm anyô yaŋ atu ba havenj yam anêŋ dahô.

¹⁵ Adam ma anyô dontom, ma dontom hamô Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ lu ba avômalô bêŋ anôŋ ema. Ma Yisu Kilisi, yani ma anyô dontom aêŋ iyom. Ma dontom hathak yani anêŋ wapôm ma Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam ba hêv lijsinj ek hêv nôm mavi hadêŋ avômalô bêŋ anôŋ. Ba intu wapôm atu ba Wapômbêŋ hêv ma miŋ hatôm kambom atu ba Adam hadum ami.

¹⁶ Avanôŋ biŋ, wapôm êŋ lôk kambom êŋ iniŋ anôŋ ma yaŋda yaŋda. Kambom anêŋ anôŋ ma aéntêk, Wapômbêŋ hadum abô ba hik kambom êŋ anêŋ malaiŋ thô. Ma wapôm anêŋ anôŋ ma aéntêk, hadum ñê takatu ba idum kambom lomaloma ibitak thêthôŋ.

¹⁷ Anyô dontom hadum kambom ba intu ŋama hayabiŋ avômalô pik sapêŋ hathak anêŋ kambom. Ma dontom Wapômbêŋ anêŋ wapôm ma hamô vuliŋ ek

ŋama ba intu avômalô takatu ba ewa Wapômbêŋ anêŋ wapôm atu ba hêv lijsinj tem nimbitak thêthôŋ. Thêlô tem lovak ek kambom lo ŋama ma nêmô lôkmala êtôm kiŋ esak anyô dontom, ôpêŋ ma Yisu Kilisi.

¹⁸ *Aêŋ iyom ma anyô te hadum kambom te ba intu Wapômbêŋ hadum abô hathak avômalô sapêŋ ba hik iniŋ malaiŋ thô. Ma dontom anyô yaŋ hadum nôm thêthôŋ yaŋ ba intu Wapômbêŋ halam alalô sapêŋ nena thêthôŋ ba hêv lôkmala hadêŋ alalô.

¹⁹ *Avanôŋ, anyô te anêŋ lêndôŋ kôtôŋ hadum avômalô bêŋ anôŋ ibitak ñê idum kambom. Ma dontom anyô yaŋ anêŋ halanjô abô hadum avômalô bêŋ anôŋ ibitak thêthôŋ hêk Wapômbêŋ ma.

²⁰ Wapômbêŋ hêv balabuŋ ek avômalô neyala nena thêlônij kambom ma nôm kambom anôŋ. Ma dontom iniŋ kambom habitak bêŋ anôŋ, êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm halumbak hi ba hi.

²¹ *Sêbôk ma kambom hathak hayabiŋ avômalô lôkthô ba hêv ŋama. Ma dontom lêk ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm hayabiŋ alalô ba halam alalô nena thêthôŋ ek nêm lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ hathak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.

6

Kambom anêŋ lôklokwaŋ lêk

* **5:18:** 1Ko 15:22 * **5:19:** Ais 53:11

* **5:21:** Lom 6:23

hêv yak

¹ Môlônim auk aisê? Bôk yahato yôv nena avômalô idum kambom bêj anôj, êj ma Wapômbêj anêj wapôm tem indumbak ni ba ni. Aêj ba mavi ek alalô nandum kambom lomaloma ek Wapômbêj anêj wapôm indumbak ni ba ni e?

² Mi anôj! Alalô bôk atôm ñê ñama ek kambom anêj lôklokwaŋ miŋ êmbôv alalô ami ba intu hatôm nandum kambom thêthô e? Mi.

³* Alalô takatu ba athik ñaŋ lôk athak doŋtom haviŋ Yisu Kilisi bôk athik hathak anêj ñama haviŋ. Lemimpaliŋ e?

⁴* Ba intu athik ñaŋ, êj ma hatôm alalô ama ba elav haviŋ Kilisi. Ma hathak ôdôj êj ma Wapômbêj atu ba bôk hik Kilisi liŋ hêk ñama hathak anêj lôklokwaŋ lôkmaŋgiŋ lêk hadum aêj hadêj alalô ek namô imbiŋ lôkmala lukmuk êj.

⁵ Alalô bôk athak doŋtom aviŋ Kilisi lôk anêj ñama yôv ba intu avanôj biŋ nena tem nasak doŋtom imbiŋ anêj haviyô aêj iyom.

⁶* Alalô nayala nena alalôaniŋ kapôlôŋiŋ bô bôk ik vônô hathak a haviŋ yani ek kambom anêj lôklokwaŋ miŋ hatôm eyabin alalô esak lonjbô ami. Ba intu kambom ma miŋ lêk alalôaniŋ alan ami.

⁷ Ek malê nena ôpatu ba bôk hama yôv haviŋ Kilisi

ma miŋ hamô kambom anêj lôklokwaŋ vibinj ami.

⁸ Avanôj biŋ nena alalô bôk ama yôv haviŋ Kilisi ba intu ayala nena tem namô lôkmala imbiŋ yani.

⁹ Kilisi hama vêm ma Wapômbêj hik yani liŋ ba intu alalô nayala nena yani miŋ hatôm ema esak lonjbô ami. Ñama anêj lôklokwaŋ ma lêk nôm oyan ek yani.

¹⁰ Yani hama bôlôŋ te iyom ek imbuliŋ kambom anêj lôklokwaŋ. Ma lêk hamô lôkmala ek nêm athêj lôkmaŋgiŋ êndêj Wapômbêj.

¹¹* Aêj iyom lemimimbi nena lêk atak kambom hatôm ñê ñama ma amô lôkmala haviŋ Kilisi ek nanêm athêj bêj êndêj Wapômbêj.

¹²* Ba intu miŋ notak kambom ek eyabin lemvimkupik ba nosopa anêj thethaŋak ami.

¹³* Wapômbêj bôk hik môlô liŋ hêk ñama ba ômô lôkmala. Ba intu nôñem amda lôk unim kupik lôbôlôbô sapêj êndêj Wapômbêj ek nindum ku takatu ba thêthôj. Ma miŋ notak lemvimkupik bula ek indum kambom anêj ku ami.

¹⁴* Môlô ômô Wapômbêj anêj wapôm kapô ma miŋ ômô balabuŋ vibinj ami. Ba intu kambom miŋ môlônim anyô bêj hathak lonjbô ami.

Thêthôj ma alalôaniŋ alan

¹⁵ Lemimhabi aisê? Alalô amô Wapômbêj anêj wapôm kapô ma miŋ amô balabuŋ

* **6:3:** Gal 3:27

* **6:4:** Kol 2:12

* **6:6:** Gal 5:24

* **6:11:** 2Ko 5:15; Gal 2:19

* **6:12:** Stt 4:7

* **6:13:** Lom 12:1

* **6:14:** 1Jon 3:6

vibin̄ ami. Ba intu hatōm nandum kambom thēthō e? Mi anōj.

¹⁶ *Ópatu ba olan̄ō anēj abô ba osopa, êj ma hatōm mōlōnim anyō bēj. Ba osopa kambom, êj ma kambom hatōm mōlōnim anyō bēj ba tem endom mōlō ni ɻama. Ma aēj iyom ma olan̄ō Wapōmbēj anēj abô ba osopa, êj ma hatōm mōlōnim anyō bēj ba tem indum ba mōlō numbitak avōmalō thēthōj.

¹⁷ Sēbōk ma kambom ma mōlōnim alaŋ, ma dojtom Wapōmbēj hatak mōlō hamō abô avanōj vibin̄ ba lēk mōlō ôēv kapōlōmim ek olan̄ō abô êj ba osopa. Hathak nōm êj ma nanēm leŋiŋmavi êndēj Wapōmbēj.

¹⁸ Kilisi bōk hēy mōlō vē hēk kambom, mōlōnim alaŋ bō. Ma thēthōj lēk habitak mōlōnim alaŋ lukmuk.

¹⁹ Auk êj ma malaiŋ ek mōlō avōmalō pik noyala ba intu yahēv liliŋ hathak auk pik. Sēbōk ma mōlō ôēv lem̄imkupik bula ek lōngōlōj imbitak mōlōnim alaŋ ek kambom indumbak ni ba ni. Ma dojtom lēk ma nōnēm lem̄imkupik lōkthō ek thēthōj imbitak mōlōnim alaŋ ek êmbōv mōlō ni êndēj mathen̄.

²⁰ Sēbōk ma mōlōnim alaŋ ma kambom. Ba miŋ ômō thēthōj anēj lōklokwaŋ vibin̄ ami.

²¹ Ma bōk owa anōj alêla hēk kambom anēj? Mi, nōm

takēj anēj anōj ma ɻama iyom ba lēk mōlō mama hathak.

²² Ma dojtom lēk Kilisi hapole mōlō vē hēk kambom anēj lōklokwaŋ ba Wapōmbēj lēk habitak mōlōnim alaŋ. Ba ku êj anēj anōj lēk hadum mōlō ubitak matheŋ ba tem nōmō lōkmala êtōm wak nōmbēj intu sapēj.

²³ *Avōmalō takatu ba idum kambom anēj ku tem neja kambom anēj vuli, êj ma ɻama. Ma dojtom avōmalō takatu ba êmō haviŋ alalōaniŋ Anyō Bēj Yisu Kilisi ma Wapōmbēj tem imbi anēj wapōm sam oyaŋ biŋ ba nēm lōkmala atu ba nēmō êtōm wak nōmbēj intu sapēj êndēj i.

7

Lēk asopa loŋōndē lukmuk

¹ Aiyan̄ thēlō, mōlō oyala balabuŋ katō ba intu oyala nena balabuŋ hayabiŋ avōmalō takatu ba êmō lōkmala iyom. Ma takatu ba bōk ema ma mi.

² Anēj ôdōj ma hatōm avi atu ba hawa anyō. Thai êmō lōkmala ma balabuŋ havalon̄ thai loŋ. Ma yamalō hama, êj ma balabuŋ miŋ havalon̄ yanavi loŋ ami.

³ Aēj ba yamalō hamō lōkmala denaŋ ma yanavi hadō ba hi hawa anyō lukmuk, êj ma elam yani nena avi sek. Ma dojtom yamalō hama, êj ma balabuŋ miŋ havalon̄ yani loŋ ami ba intu hatōm enja anyō lukmuk

* **6:16:** Jon 8:34; 2Pi 2:19

* **6:23:** Lom 5:12,15

ma miŋ nendam yani nena avi sek ami.

⁴*Aiyaq thêlô, mólô ma Kilisi anêŋ linjkupik. Ba hathak ôdôŋ êŋ, ma oma hathak balabuŋ ek miŋ eyabiŋ mólô ami ek nosak dontom imbiŋ anyô yanj. Ôpêŋ ma Kilisi, ôpatu ba Wapômbêŋ hik liŋ hék ɻama. Aêŋ ba mólô ma Kilisi anêŋ ek uŋgwik anôŋ mavi êtôm atu ba Wapômbêŋ lahavinj.

⁵ Sêbôk atu ba alalôaniŋ kapôlôŋiŋ bô hayabiŋ alalô ma balabuŋ habisôk ek nandum kambom. Ba intu lenviŋkupik habi alak ek nandum kambom ba anêŋ anôŋ ma ɻama.

⁶*Ma dontom lêk alalô ama ek balabuŋ ba intu balabuŋ anêŋ lôklokwaŋ miŋ havaloŋ alalô loŋ hathak loŋbô ami. Ma nandum Wapômbêŋ anêŋ ku ba nasopa loŋôndê lukmuk atu ba Lovak Matheŋ hik thô hadêŋ alalô. Ma miŋ nasopa balabuŋ atu ba bôk eto anêŋ loŋôndê ami.

Balabuŋ hik kambom thô

⁷*Aêŋ ba intu yahanaŋ nena balabuŋ ma nôm kambom e? Mi anôŋ. Balabuŋ mi, ma tem yayala kambom aisê? Balabuŋ te hanaj aéntek, "Miŋ malemkilik esak anyô yanj anêŋ nômkama ami." Hathak abô êŋ iyom, yahayala nena yamaleŋkilik hathak avômalô vi iniŋ nômkama, êŋ ma kambom.

⁸ Ma dontom kambom hawa balabuŋ êŋ ba habisôk

ek yamaleŋkilik esak avômalô vi iniŋ nômkama lomaloma. Balabuŋ mi, ma kambom anêŋ lôklokwaŋ ma mi hatôm ɻama.

⁹ Sêbôk atu ba yahathôŋ balabuŋ palıŋ, êŋ ma yahasoj nena ya ma anyô lôkmala. Ma dontom balabuŋ halêm, êŋ ma hatôm kambom hawa anêŋ lôkmala hathak loŋbô ba intu yahayala nena

¹⁰ ya hatôm anyô ɻama. Aêŋ ba yahasoj nena balabuŋ tem nêm lôkmala êndêŋ ya. Ma dontom mi, hêv ɻama hadêŋ ya.

¹¹*Kambom hawa balabuŋ ba hasau ya hathak ek yandum kambom ek injik ya vônô.

¹²*Aêŋ ba nanaŋ aisê esak abô balabuŋ? Balabuŋ ma nôm kambom e? Mi, Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ ma matheŋ lôk thêthôŋ ma mavi.

¹³Aêŋ ba nanaŋ nena nôm mavi êŋ hik ya vônô e? Mi anôŋ! Kambom da hawa nôm mavi êŋ ba hadum ek injik ya vônô esak. Ba intu ayê nena kambom ma nôm ôvathek anôŋ.

¹⁴ Alalô nayala nena balabuŋ halêm anêŋ Lovak Matheŋ, ma dontom yada ma anyô pik ba kambom ma yenaŋ alaŋ ba yahadum ku hamô yani vibinj.

¹⁵*Miŋ yahayala nôm atu ba yahadum ami. Malêla takatu ba yaleŋhavij yandum ma miŋ yahadum ami. Ma

* **7:4:** Lom 6:2,11 * **7:6:** Lom 6:4; 8:2

3:13 * **7:12:** 1Ti 1:8 * **7:15:** Gal 5:17

* **7:7:** Kis 20:17; Lo 5:21 * **7:11:** Stt

malêla takatu ba yahapôlik, êj ma yahathak yahadum.

¹⁶ Yahadum kambom atu ba yahapôlik hathak, êj ma hik thô nena yenaj auk halôk hathak balabuñ anêj auk lôk hayala nena balabuñ ma nôm mavi.

¹⁷ Kambom atu ba hamô yakapôlôj iyom intu havôv ya ek yandum kambom. Ma miñ yenaj auk havôv ya ek yandum kambom takêj ami.

¹⁸ Yalenjhavij yandum malê atu ba mavi, ma doñtom miñ yahatôm yandum ami. Ba intu yahayala nena nômla mavi te miñ hêk yakapôlôj bô ami.

¹⁹ Nôm mavi atu ba yaleñ hik ya hathak ek yandum ma miñ yahadum ami. Ma kambom takatu ba yahadô, êj ma yahadum havôhi thêthô.

²⁰ Avanôj, nôm kambom takatu ba yahadô yandum ma yahathak yahadum, ba intu hik thô nena yada miñ yahadum ami. Mi, kambom takatu ba hamô yakapôlôj da intu hadum nôm êj.

²¹ Aej ba avanôj biñ nena wak nômbêj atu ba yalenjhavij yandum mavi ma kambom hamiñ ya loj sin.

²² Ya dahôlôj lamavi hathak Wapômbêj anêj balabuñ,

²³ *ma doñtom lôklokwañ yanđa hadum ku hathak yalenvjukipik ba hik vovak hadêj balabuñ atu ba yalenjhavij yasopa. Lôklokwañ êj ma kambom

anêj ba lovak ek yaleñhavij atu ba havalonj ya ek yandum anêj ku.

²⁴⁻²⁵ *Aej ba yenañ auk ma aêntêk. Yalenjhavij Wapômbêj anêj balabuñ imbitak yenañ alanj, ma doñtom yakapôlôj bô hathak hadum ba kambom habitak yenañ alanj. Ai, malainj êj habuliñ ya kambom anôj! Yalenvjukipik hathak hadum kambom ba intu havôv ya hi lojôndê ñama. Opalê intu hatôm nêm ya sa? Wapômbêj hathak alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi iyom intu hatôm nêm ya vê ênjêk kambom anêj lôklokwañ, ba intu yahanañ yaleñmavi hadêj Wapômbêj.

8

Lék asopa Lovak Mathej anêj lojôndê lukmuk

¹ Abô takatu ba bôk yahanañ yôv anêj ôdôj ma aêntêk. Wapômbêj tem miñ indum abô ba nêm malainj êndêj avômalô takatu ba êmô haviñ Yisu Kilisi ami.

² Ek malê nena hathak Yisu Kilisi anêj ku, ma Lovak Mathej atu ba hêv lôkmala anêj lôklokwañ hêv alalô vê hêk kambom anêj lôklokwañ atu ba havôv alalô hi ek nama.

³ Alalôaniñ kapôlôjij bô miñ hatôm esopa balabuñ ami ba intu balabuñ êj miñ hatôm nêm alalô vê ênjêk kambom anêj lôklokwañ ami. Ma doñtom Wapômbêj da

* **7:23:** Gal 5:17; 1Pi 2:11 * **7:24-25:** 1Ko 15:57

hadum nôm êj hathak hêv Nakaduñ halêm hatôm anyô pik atu ba hadum kambom. Ma hêv yani hatôm da hathak alalôaniñ kambom ba hawa anêj vovanj.

⁴ *Yani hadum aêj ek balabuñ injik anêj anôñ iminj alalô atu ba asopa Lovak Matheñ anêj lojôndê ma miñ kapôlôñij bô anêj lojôndê ami.

⁵ Avômalô takatu ba êmô kapôlôñij bô vibinj ethak leñinjhabi auk takatu ba kapôlôñij bô lahavinj. Ma doñtom avômalô takatu ba êmô Lovak Matheñ vibinj ethak leñinjhabi auk takatu ba Lovak Matheñ lahavinj.

⁶ Ma avômalô takatu ba iniñ auk hasopa kapôlôñij bô anêj auk tem nema. Ma doñtom avômalô takatu ba iniñ auk hasopa Lovak Matheñ anêj auk tem neja lôkmala ba nêmô labali.

⁷ Avômalô takatu ba evaloñ kapôlôñij bô miñ hatôm nesopa Wapômbêj anêj balabuñ ami. Ba intu miñ esopa ami ba iniñ auk hapôlik hathak yani.

⁸ Ma avômalô takatu ba kapôlôñij bô hayabiñ i miñ hatôm nindum Wapômbêj lamavi ami.

⁹ *Ma doñtom mólônim kapôlômim bô miñ hayabiñ mólô ami ma mi. Wapômbêj anêj Lovak Matheñ da intu hamô mólô kapôlômim ba hayabiñ mólô. Ma avômalô

takatu ba Kilisi anêj Lovak Matheñ mi, thêlô êj intu miñ yani anêj ami.

¹⁰ *Udum kambom ba intu unim kupik tem ema. Ma doñtom Kilisi hamô mólô kapôlômim ba bôk ubitak avômalô thêthôj yôv. Aêj ba dahôlômim lêk hawa lôkmala anôñ yôv.

¹¹ Wapômbêj bôk hik Yisu Kilisi liñ hêk ñama. Ma anêj Lovak Matheñ hamô mólô kapôlômim, ba hathak Lovak Matheñ anêj ku ma Wapômbêj tem nêm lôkmala êndêj kupik atu ba tem ema aêj iyom.

Lovak Matheñ hadum ba alalô abitak Wapômbêj nali

¹² Aêj ba aiyanj thêlô, alalôaniñ ku hêk ek nasopa Lovak Matheñ anêj auk ma miñ nasopa kapôlôñij bô anêj auk esak lojôbô ami.

¹³ *Mólô osopa unim kapôlômim bô anêj auk, êj ma tem noma. Ma doñtom uik kambom atu ba kapôlômim bô lahavinj vônô hathak Lovak Matheñ, êj ma tem nômô lôkmala.

¹⁴ Wapômbêj anêj avômena ma avômalô takatu ba Lovak Matheñ halom i.

¹⁵ * *Wapômbêj hêv anêj Lovak Matheñ hadêj alalô. Ma Lovak Matheñ hadum ek alalô nambitak Wapômbêj da anêj avômena ba intu alan nena, “Aba, Wakamik!”* Ma

* **8:4:** Gal 5:16,25 * **8:9:** 1Ko 3:16; 12:3 * **8:10:** Gal 2:20 * **8:13:** Gal 6:8;
Kol 3:5 * **8:15:** 2Ti 1:7 * **8:15:** Gal 4:5-7; ALK 21:7 * **8:15:** ‘Aba’ anêj ôdôj
nena ‘wakamik’ hathak Abô Alam. Nôñgô Mak 14:36.

miŋ hatak alalô hamô yani
vibiŋ ek nakô esak loŋbô ami.

¹⁶ *Ma Lovak Matheŋ
hathak hik alalôaniŋ auk loŋ
nena alalô ma Wapômbêŋ
anêŋ avômena anôŋ.

¹⁷ Alalô ma Wapômbêŋ
anêŋ avômena ba intu tem
alalô naja nôm mavi takatu
ba yani bôk habutin̄ haviŋ
anêŋ avômalô. Avanôŋ, tem
naja nôm mavimavi takêŋ
anêŋ Wapômbêŋ imbiŋ Kilisi.
Ma lêk awa vovan̄ hatôm yani
bôk hawa, êŋ ma tem naja
athêŋ lôkmaŋgiŋ imbiŋ yani.

Lôkmaŋgiŋ tem imbitak em- beŋyam

¹⁸ Avanôŋ, Wapômbêŋ tem
injik anêŋ lôkmaŋgiŋ thô ek
namô kapô. Ba intu yaleŋhabi
nena malaiŋ lomaloma
takatu ba lêk hapôm alalô, êŋ
ma nôm oyaŋ lôkthô.

¹⁹ Nômkama sapêŋ atu ba
Wapômbêŋ hapesaŋ ma êvsoŋ
ba eyabiŋ ek nêgê waklavôŋ
atu ba tem yani injik anêŋ
avômena thô.

²⁰⁻²¹ *Ek malê nena
nômkama pik sapêŋ lêk êmô
mayaliv. Wapômbêŋ habulin̄
hathak Adam anêŋ kambom
ba hêv malaiŋ hadêŋ nôm
takêŋ. Ma nôm takêŋ miŋ
leniŋhaviŋ aêŋ ami. Nômkama
takatu ba hapesaŋ lêk epalê
ba hatôm êmô koladôŋ. Ma
dointom wak te tem nêm nôm
takêŋ vê ênjêk koladôŋ êŋ ba
nede yaiŋ imbiŋ Wapômbêŋ
anêŋ avômena takatu ba êmô
anêŋ lôkmaŋgiŋ kapô. Ba

intu nômkama lôkthô lêk êv
maleŋiŋ.

²² Alalô ayala nena
nômkama sapêŋ atu ba
Wapômbêŋ bôk hapesaŋ ma
lôkthô lêk elan̄ ba elom eveŋ
hatôm avi lavuvi ek embathu
aleba lêk.

²³ *Vovaŋ êŋ lêk hapôm
alalô haviŋ ma miŋ nômkama
iyom ami. Wapômbêŋ bôk
hêv Lovak Matheŋ yôv hatôm
nôm mavi môŋ hadêŋ alalô.
Ba intu alalôaniŋ kapôlôŋiŋ
halan̄ ba halom haveŋ ba
hayabiŋ wak atu ba alalô tem
nambitak êtôm Wapômbêŋ da
anêŋ avômena anôŋ lôk nêm
kupik lukmuk êndêŋ alalô.

²⁴ Avanôŋ, Wapômbêŋ
bôk hêv alalô bulubiŋ yôv,
ma dontom miŋ alalô ayê
balabuŋ anêŋ anôŋ sapêŋ
hathak maleŋiŋ ami denaŋ.
Ba intu aêv maleŋiŋ ba
ayabiŋ anêŋ anôŋ. Avômalô
miŋ ethak eyabiŋ nôm takatu
ba bôk ewa yôv ami. Mi.

²⁵ Ma aêŋ iyom ma alalô aêv
maleŋiŋ hathak nôm takatu
ba miŋ bôk ayê ami denaŋ.
Ba intu amô malin̄yaô ba
ayabiŋ.

²⁶ Ma Lovak Matheŋ
hathak hêv alalô sa haviŋ.
Alalô lokwaŋ mi ba athôŋ
nena nateŋ mek aisê. Êŋ ma
Lovak Matheŋ da hêv alalô
sa ba hateŋ mek hatôm kapô
halan̄ iyom ma abô mi.

²⁷ *Ma Wapômbêŋ atu ba
hayala kapôlôŋiŋ sapêŋ ha-
lan̄ô ba hayala Lovak Matheŋ
anêŋ mek êŋ. Ek malê nena

Lovak Mathej hateŋ mek ek avômalô mathej hatôm Wapômbêŋ anêŋ lahavinj.

*Avômalô takatu ba
Wapômbêŋ halam tem nêtôm
Kilisi*

28 *Alalô ayala nena Wapômbêŋ hathak hawa nômkama nômbêŋ atu ba habitak ba hadum ek nôm mavi imbitak ek avômalô takatu ba lenjinhavij yani. Thêlô ma yani bôk halam i yôv hatôm yanida anêŋ lahavinj.

29 *Sêbôk atu ba môŋ anôŋ ma Wapômbêŋ bôk hayala i yôv ba habi baŋ hayôhêk i ek nimbitak êtôm yanida Nakaduŋ Kilisi. Hadum aêŋ ek Kilisi imbitak anyô môŋ ek iviyanj lôk livi nômbêŋ atu ba evenj yam.

30 Ma avômalô takatu ba bôk habi baŋ hayô hêk i yôv intu halam i havinj. Ma takatu ba bôk halam i yôv ma hayê i nena ñê thêthôŋ havinj. Ma takatu ba bôk hayê i nena thêthôŋ ma tem nêm deda lôkmaŋgiŋ êndêŋ i imbiŋ.

*Nômlate miŋ hatôm nêm
alalô vê ênjêk Wapômbêŋ anêŋ
lahavinj ami*

31 *Aêŋ ba alalô nanaŋ aisê esak nôm takatu ba Wapômbêŋ hadum? Yani haminj havinj alalô, êŋ ma opalê hatôm êmô alalô lu? Mi anôŋ!

32 Wapômbêŋ hatak Nakaduŋ halôk ñê kambom bahenjŋ ba hama hathak

alalô sapêŋ ma miŋ havasiŋ ami. Aêŋ ba intu nayala nena tem injik anêŋ lawapôm sam ba nêm mek lomaloma êyô êmô loŋ imbiŋ ek nêm alalô sa.

33 *Wapômbêŋ da bôk habi baŋ hayôhêk alalô yôv. Ba intu opalê hatôm enaŋ alalôaniŋ kambom bêŋ? Mi anôŋ, Wapômbêŋ da bôk halam alalô yôv nena thêthôŋ!

34 Ba intu opalêla tem ne-naŋ nena alalô naja kambom anêŋ vovanj? Mi anôŋ. Ek malê nena Yisu Kilisi atu ba bôk hama ma haviyô hathak loŋbô ba lêk hamô Wapômbêŋ baŋ vianôŋ ba hathak hananj hik lambô liŋ ek nêm alalô sa.

35 Malê te hatôm êmbôv alalô vê ênjêk Kilisi anêŋ lahavinj alalô? Malainj lomaloma lôk vovanj ma avômalô ethaŋ alalô lôk bôm bêŋ lôk amô thavuthinj hathak nômkama ma kambom takatu idum ek nijik alalô vônô mena ele alalô vônô hathak biŋ, nôm takêŋ hatôm êmbôv alalô vê e? Mi anôŋ!

36 Hatôm bôk eto nena,

“Yêlô ma anêm avômalô ba intu ethak idum ek nijik yêlô vônô wak nômbêŋ intu.

Yêlô hatôm boksipsip atu ba evalonj ek nijik vônô.” *Karya Yen 44:22*

37 Ma dontom malainj takêŋ miŋ hatôm êmô alalô lu ami. Mi, hathak Kilisi atu ba lahavinj alalô, alalô lovak ba ik nôm takêŋ sapêŋ sesonj.

* 8:28: Ep 1:11 * 8:29: Kol 1:18; Hib 1:6 * 8:31: Sng 118:6 * 8:33: Ais 50:8-9

38 Yenaj auk thekthek nena nômlate miŋ hatôm êmbôv alalô vê ênjêk Wapômbêj anêj lahavinj ami. Mi anôŋ! Alalô ama mena amô lôkmala, mena aŋela la lôk ŋgôk la, mena nôm takatu ba lêk hamô mena tem nimbitak embeŋ yam, mena lôklokwaŋ la,

39 mena nômkama vulinj lôk nômkama vibiŋ, mena nômlate atu ba Wapômbêj hapesan tem nêm alalô vê ênjêk Wapômbêj anêj lahavinj atu ba halêm anêj alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi e? Mi anôŋ!

9

Pol lahiki hathak avômalô Israel

1 Yahamô havinj Kilisi ba intu abô alêla takatu ba tem yanaŋ ma avanôŋ iyom. Miŋ yahasau mólô ami. Mi, yenaj auk ma Lovak Matheŋ hiklon havinj.

2 Wak nômbêj intu ma yakapôlôŋ malaiŋ kambom ba vovaj bêŋ halinj ya

3 *hathak yenaj avômalô, thêlô ma yêlô ôdôŋ te iyom. Yaleŋhavinj thêlô nênmimbij ek Wapômbêj nêm thêlô bulubinj. Hêv thêlô bulubinj, êŋ ma hatôm nêm ya vê ênjêk Kilisi ba imbi ya êndôk lonj atum ek nêm thêlô sa.

4 *Yahanaŋ hathak avômalô Israel iyom. Wapômbêj bôk halam i yôv ek nimbitak anêj avômena ma hik anêj lôkmaŋgiŋ thô hadêj i. Ma havak tabô lôk habutinj abô

havinj iniŋ limi. Ma hêv balabuŋ lôk hadôŋ i ek nêñem yeŋ êndêŋ yani.

5 Iniŋ limi bôbô ma ŋê lôk athêŋ bêj. Ma Kilisi halêm pik hatôm anyô ba habitak anêj inin thalalenj. Yanida ma Wapômbêj ma nômkama lôkthô anêj alanj. Nambô anêj athêŋ esak leŋ êtôm wak nômbêj intu sapêŋ. Avanôŋ.

Wapômbêj anêj lojôndê halam anêj avômalô

6 Wapômbêj bôk havak abô havinj avômalô Israel. Ma lêk Israel bêj anôŋ êdô Kilisi, ma doŋtom Wapômbêj anêj abô miŋ hêv yak ami. Ek malê nena avômalô takatu ba ibitak anêj Israel, vi atu ba Wapômbêj halam iyom intu Israel anôŋ ma vi ma mi.

7 Ma aenj iyom ma limi lukmuk takatu ba ibitak anêj Ablaham ma miŋ Ablaham nali sapêŋ ami. Mi, vi atu ba ibutinj abô hathak iyom intu nali anôŋ ma vi atu ba mi ma mi. Hatôm Wapômbêj bôk hanaj hadêj Ablaham nena, "Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak." *Môŋ Anôŋ 21:12*

8 *Abô êŋ anêj ôdôŋ nena avômena takatu ba Wapômbêj habutinj abô hathak iyom intu ba Wapômbêj anêj nali. Ma avômena takatu ba Ablaham habi vê, thêlô ma miŋ Ablaham nali anôŋ ami.

9 Abô êŋ ma hatôm abô atu ba bôk ibutinj ba hanaj,

“Sondabêj yaŋ endake ya-hale halêm hathak lonjbô ma Sala tem embathu okna te.”
Môj Anôj 18:10,14

¹⁰ Okna êj ma bumalô Aisak. Vêm ma hawa Lebeka ba havathu amena lopopek.

¹¹⁻¹² Amena ju êj mi denaŋ ma Wapômbêj hanaj hadêj Lebeka aëntêk,

“Amena yaŋ bêj tem imbitak yaŋ molok anêj anyô ku.”
Môj Anôj 25:23

Odaŋô! Amena ju êj mi denaŋ ba miŋ idum kambom lo mavi la ami. Ma doŋtom abô êj habitak môj ba hik thô nena Wapômbêj hathak habi banj hayôhêk avômalô hatôm yanida anêj auk atu ba bôk lahabi. Ma miŋ hathak iniŋ ku ami. Mi, halam i hathak yanida anêj lahavinj.

¹³ Hatôm bôk eto nena,

“Yaleŋhavinj Jekop, ma ya-hadô yaŋ bêj Isau”.
Mal 1:2-3

¹⁴ Aej ba nanaŋ aisê? Wapômbêj hadum aej ma miŋ thêthôj ami e? Mi anôj!

¹⁵ Yani bôk hanaj hadêj Mose nena,

“Yakapôlôj hik ya hathak anyôla, êj ma tem yanêm yakapôlôj ek ôpêj.

Ma yaleŋhavinj yanêm anyôla sa, êj ma tem yanêm ôpêj sa.”
Etak Ijip 33:19

¹⁶ *Aej ba intu Wapômbêj habi banj hayôhêk avômalô hathak yanida anêj lahiki.

* **9:16:** Ep 2:8 * **9:20:** Ais 29:16; 45:9

Ma miŋ hathak iniŋ ku lôk lenjinhavinj ami.

¹⁷ Hatôm bôk eto Wapômbêj anêj abô hadêj Pelo aëntêk,

“Yahatak o hatôm kiŋ ek yaŋgik yenaj lôklokwaŋ thô esak o ek avômalô pik sapêŋ neyala yenaj athêj.”
Etak Ijip 9:16

¹⁸ Ba intu Wapômbêj lahavinj nêm kapô ek anyôla, êj ma hêv kapô ek ôpêj. Ma lahavinj indum avômalô vi leŋôndôj kôtôj, êj ma hadum thêlô leŋôndôj kôtôj.

¹⁹ Môlô te tem endaŋô abô êj ba enaŋ, “Aisê ka Wapômbêj hanaj avômalô leŋôndôj kôtôj iniŋ kambom bêj? Thêlô miŋ hatôm netak Wapômbêj anêj lahavinj ba nesopa iniŋ leŋjinhavinj ami, aej e?”

²⁰ *Ma doŋtom o anyô alê ba hôwê Wapômbêj anêj abô viyanj? Hatôm nôm atu ba epesaŋ, enaŋ êndêj ôpatu ba hapesaŋ yani nena, “Hopesaŋ ya aej eka?”

²¹ *Ôpatu ba hapesaŋ uŋ hatôm enja pik tóktôk ba epesaŋ uŋ ek indum ku mavi-mavi esak lôk epesaŋ uŋ ek indum ku oyan esak imbiŋ e?

²² Ma aej iyom ma Wapômbêj da hatôm esopa anêj lahavinj ba injik anêj lôklinjyak lôk lamanij thô ba imbuliŋ njê takatu ba bôk epesaŋ i yôv ek neja vovanj. Ma doŋtom mi, havalonj kapô

* **9:21:** Jer 18:6

loŋ ba miŋ habuliŋ ɳê takêŋ ketheŋ ami.

²³ Yani hadum aēŋ ek in-jik anêŋ lôkmaŋgiŋ anôŋ thô êndêŋ avômalô ôdôŋ yaŋ atu ba lahiki hathak. Yani bôk hapesan i yôv ek nêm anêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ i.

²⁴ Avômalô takêŋ ma alalô takatu ba Wapômbêŋ bôk halam yôv, avômalô Islael lôk avômalô loŋ buyaŋ haviŋ.

²⁵ Hathak avômalô loŋ buyaŋ ma Wapômbêŋ bôk hanan̄ hadêŋ Hosea nena,

“Avômalô takatu ba miŋ yenaŋ ami ma tem yandam i nena ‘yenaŋ avômalô’.

Ma avômalô takatu ba miŋ yaleŋhaviŋ i ami ma tem yan-dam i nena ‘avômalô takatu ba yaleŋhaviŋ videdauŋ.’” *Hosea 2:23*

²⁶ Lôk hanan̄ nena,

“Loŋ atu ba bôk yahanan̄ hadêŋ thêlô nena, ‘Môlô ma miŋ yenaŋ avômalô ami’,

loŋ êŋ ma tem nendam thêlô nena, ‘Wapômbêŋ Lôkmala anêŋ nali.’”

Hosea 1:10

²⁷ Ma hathak avômalô Islael ma plopet Aisaia bôk halan̄ nena,

“Avômalô Islael ma hatôm thathe ɳgwêk daŋ, ma donjtom Anyô Bêŋ tem nêm auviŋna iyom bu-lubin̄.

²⁸ Ek malê nena Anyô Bêŋ tem esopa anêŋ idum abô esak avômalô pik sapêŋ

ba injik daŋ siŋ ketheŋ oyaŋ.” *Aisaia 10:22-23*

²⁹ Abô êŋ ma hatôm abô yaŋ atu ba Aisaia bôk hato nena,

“Anyô Bêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô Anêŋ Ôdôŋ miŋ hadô alalô doho ek namô lôkmala ami,

êŋ ma alalô lôkthô tem nambitak vonjogovaŋ oyaŋ êtôm Sodom lo Gomola.” *Aisaia 1:9*

Avômalô Islael miŋ esopa loŋjôndê êvhaviŋ ami

³⁰ Aēŋ ba alalô nanaŋ aisê? Avômalô loŋ buyaŋ miŋ idum ek nimbitak thêthôŋ ami, ma donjtom ibitak thêthôŋ hathak iniŋ êvhaviŋ.

³¹ Ma avômalô Islael esopa balabuŋ ek nimbitak thêthôŋ, ma donjtom miŋ ibitak thêthôŋ ami.

³² Eka? Thêlô esoŋ nena tem nimbitak thêthôŋ esak iniŋ ku esopa balabuŋ ma miŋ hathak iniŋ êvhaviŋ ami. Thêlô evak valu vuviyathin̄ atu silili ba habi i pôŋêŋ.

³³ Hatôm bôk eto nena,

“Odaŋô! Yahatak valu yaônate hamô Saion ek ende anyô liliŋ ba imbi i pôŋêŋ

lôk valu bêŋ te ek nem-bak silili ba nêñem yak.

Ma avômalô takatu ba êvhaviŋ yani

tem miŋ nêñem mama êndêŋ i ami.” *Aisaia 8:14; 28:16*

10

*Islael miŋ eyala Wapômbêj
anēj loŋôndê ek nimbitak
thêthôj ami*

¹ Aiyaŋ thêlô, yakapôlôŋ la-havinj yenaŋ avômalô Isael nêpôm Wapômbêj anêj bulubinj ba intu yahateŋ mek ek thêlô.

² Yahanaj avanôŋ nena thêlô ethak lôklokwaŋ ek ne-sopa Wapômbêj, ma doŋtom miŋ eyala loŋôndê êŋ katô ami.

³ Thêlô miŋ eyala loŋôndê atu ba Wapômbêj bôk hapôpêk ek endam avômalô nena thêthôj ami. Mi, esopa thêlôda iniŋ loŋôndê ek nimbitak thêthôj. Ba intu miŋ êwê Wapômbêj anêj lahavinj êŋ vibiŋ ami.

⁴ Kilisi ma balabuŋ anêj daŋ ba intu avômalô takatu ba êvhaviŋ yani ibitak thêthôj hêk Wapômbêj ma.

⁵ Mose bôk hato abô hathak loŋôndê balabuŋ atu ba avômalô nesopa ek nimbitak thêthôj ma aéntêk,

“Nê takatu ba esopa abô balabuŋ dedauŋ mavi ma miŋ êv yak hathak bute ami intu tem neja lôkmala.” *Wok Plis 18:5*

⁶ Ma doŋtom loŋôndê atu ba avômalô nimbitak thêthôj esak nênêmimbiŋ ma miŋ malaiŋ hatôm loŋôndê ne-sopa abô balabuŋ ami, ma mi. Hatôm bôk eto nena,

“Môlô miŋ nosoŋ nena unim ku bêŋ hêk ek nosak leŋ ba unu ami.” *Lo 30:12*

Mi, Kilisi bôk halêm yôv ba intu notak auk êŋ.

⁷ Ma hatôm bôk eto nena, “Môlô miŋ nosoŋ nena unim ku bêŋ hêk ek unu loŋ ñama ami.” *Lo 30:13*

Mi, Wapômbêj bôk hik yani liŋ yôv hêk loŋ ñama ba intu notak auk êŋ.

⁸ Loŋôndê nanêmimbiŋ miŋ hanaŋ hathak nandum ku takêj ami. Mi, hanaŋ nena, “Wapômbêj anêj abô lêk habobo môlô ba hamô vembôlêk lôk kapôlômim yôv.” *Lo 30:14*

Abô nênêmimbiŋ êntêk intu yêlô athak anaŋ hadêŋ môlô.

⁹ Aêntêk nena honaŋ bêŋ hale vembôlêk nena, “Yisu ma Anyô Bêŋ” lôk hôêvhaviŋ hêk kapôlôm nena Wapômbêj hik yani liŋ hêk ñama, êŋ ma Wapômbêj tem nêm o bulubiŋ.

¹⁰ Ek malê nena hêk kapôlônij ma avômalô ethak êvhaviŋ ba Wapômbêj halam i nena ñê thêthôŋ. Ma hale veñiŋbôlêk ma avômalô ethak enaŋ iniŋ êvhaviŋ bêŋ ba Wapômbêj hêv i bulubiŋ.

¹¹ Hatôm Wapômbêj anêj kapyâ bôk hanaŋ nena, “Opalêla takatu ba êvhaviŋ yani ma tem miŋ nênenêm mama êndêŋ i ami.” *Aisaia 28:16*

¹²* Anyô Bêŋ doŋtom êŋ iyom intu avômalô pik sapêŋ iniŋ Anyô Bêŋ. Ba intu abô êŋ hanaŋ hathak avômalô sapêŋ, avômalô Isael lôk avômalô loŋ buyaŋ havinj. Ma takatu

ba elam yani ma hathak hêv
anêj wapôm anôj hadêj i.

13 *Hatôm bôk eto nena,
“Lôkthô atu ba elam Anyô
Bêj anêj athêj ma tem
neja bulubinj.” *Joel
2:32*

14-15 Avômalô takatu ba miñ
êvhaviñ Anyô Bêj ami ma
tem nendam yani aisê? Môj
ma nanêm anyô ek enañ Abô
Mavi êj bêj. Ma hanaj
bêj ba elanjô, êj ma tem
nêñemimbij ba nendam yani
ek nêm thêlô bulubinj. Hatôm
bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba elanjô
Abô Mavi, thêlô êbôi
hathak njê takatu ba
ewa abô êj ba êyô
enaj.” *Aisaia 52:7*

16-17 Aêj ba avômalô ethak
elanjô abô hathak Kilisi vêm
ka êvhaviñ Abô Mavi takatu
ba elanjô. Ma dontom avômalô
Israel naju iyom ewa Abô
Mavi êj thô. Hatôm bôk Ai-
saia hanaj,

“Anyô Bêj, opalê hêvhaviñ
abô takatu ba yêlô
anaj hadêj i? Mi la.”
Aisaia 53:1

18 Ma malê te hapôm Israel
ba thêlô bêj anôj miñ êvhaviñ
ami? Thêlô miñ elanjô Abô
Mavi ami e? Mi, bôk elanjô
yôv. Hatôm bôk eto nena,
“Abô êj bôk havej mayaliv
ba hi hayô pik anêj
danj.” *Kapya Yeq 19:4*

19-21 Avanôj, Israel elanjô, ma
dontom êthôj anêj ôdôj palinj
e? Mi, thêlô bôk elanjô ba
eyala yôv ma dontom miñ

êvhaviñ ami. Lemimimbi abô
atu ba Aisaia bôk hato hathak
Israel nena,

“Wak nômbêj intu ma ya-
halek yabahej hadêj
môlô,
ma dontom môlô ma
njê auk thekthek lôk
lemimôndôj kôtôj.”
Aisaia 65:2

Ba intu Wapômbêj hanaj ba
Mose hato aëntêk,
“Tem yanêm mek mavi
êndêj avômalô athêj
mi lôk auk mi ek
yandum môlô Is-
rael maleñiqkilik lôk
leñiqqaja.” *Lo 32:21*

Ma Aisaia miñ hakô ami ma
hanaj auk êj bêj nena,
“Avômalô takatu ba miñ
êbôlêm ya ami intu bôk
êpôm ya yôv.

Ma avômalô takatu ba
miñ enaj hik ya liñ
ami ma tem yañgik ya
thô êndêj i.” *Aisaia
65:1*

11

*Wapômbêj miñ havôlij
dôm ek Israel ami*

¹ *Aêj ba intu yahanañ
hik môlô liñ nena Wapômbêj
hapôlik ek anêj avômalô
Israel e? Milôk. Yada ma
anyô Israel te ma Ablaham
anêj lim ba yahabitak anêj
Benjamin anêj ôdôj ba intu
oyala nena Wapômbêj miñ
hapôlik ek Israel ami.

² Sêbôk atu ba môj anôj
ma Wapômbêj bôk lahavinj
thêlô yôv ba intu miñ hapôlik
hathak anêj avômalô ami.

* 10:13: Jol 2:32 * 11:1: 1Sml 12:22; Sng 94:14; Plp 3:5

Lemimimbi Wapômbêj anêj kapyä bu atu ba hanaj hathak Elia. Yani hatatale avômalô Islael ba hanaj hadêj Wapômbêj nena,

³ "Anyô Bêj, thêlô ik anêm plopet pôpônô lôk ik anêm loj êbôk da pepesa. Ma yada iyom êntêk yahamô denaj ba thêlô idum ek nijik ya vônô imbiñ." *IKij 19:10,14*

⁴ Ma dontom Wapômbêj hanaj aisê hadêj Elia? Hanaj,

"Yahavalon avômalô Islael hatôm 7,000 takatu ba miñ êv yen hadêj Ngôk Baal ami loj hatôm yada yenaj. Ma miñ o iyom ami." *IKij 19:18*

⁵ Ma lêk aêj iyom, Wapômbêj hik anêj wapôm sam ba halam avômalô Islael auviñna.

⁶ *Yani habi anêj wapôm sam ba halam thêlô. Ma miñ hathak inij ku ami. Hêv hathak inij ku, êj ma miñ wapôm anôj ami.

⁷ Abô êj anêj ôdôj ma aëntêk. Avômalô Islael idum lôklokwañ ek nimbitak thêthôj ênjêk Wapômbêj ma, ma dontom mi. Vi atu ba Wapômbêj halam iyom intu ibitak thêthôj. Ma vi dedauj ma hadum thêlônij auk thekthek.

⁸ Hatôm Wapômbêj anêj kapyä hanaj, "Wapômbêj bôk hadum ba thêlô leñviñmalaiñ.

Ma bôk hik maleñij siñ ek miñ nêgê ami.

Ma bôk habi leñjôndôj siñ ek miñ nedanô ami.

Ba bôk êmô aêj aleba lêk." *Lo 29:4; Aisaia 29:10*

⁹ Ma hatôm bôk ba Devit hanaj hadêj Wapômbêj hathak avômalô Islael nena, "Undum nôm mavi atu ba thêlô ethak eyañ im-bitak êtôm adêk ek em-balonj thêlô loj

ek nêñêm yak ba neja malaiñ êtôm inij vuli.

¹⁰ Ômbi thêlô maleñij siñ ek miñ nêgê tak ami, ma wak nômbêj intu ma thêlô dômiñ lokwañ da lokbañ ênjêk aêj." *Kanya Yen 69:22-23*

Wapômbêj hawa alokwañ bomañ thañañ ba hagêgê loj haviñ alokwañ yôhôk

¹¹ *Ba intu yahanañ hadêj môlô hathak Islael aëntêk. Thêlô êv yak ba miñ hatôm nimbiyô esak lonjô ami e? Mi anôj, tem nimbiyô esak lonjô. Ma dontom hathak inij kambom ma Wapômbêj hêv avômalô loj buyañ bulubiñ ek batu nêgê ba maleñiñkilik esak.

¹² Hathak inij kambom lôk etak Wapômbêj ma avômalô pik sapêj lôk avômalô loj buyañ ewa mek mavi. Vêm ba ele i liliñ, êj ma oyala nena tem neja mek mavi bêj anôj êmôj ek yañ bô.

¹³ Yahato abô êntêk hadêj môlô avômalô loj buyañ. Wapômbêj bôk halam ya ek

* **11:6:** Gal 3:18 * **11:11:** Ap 13:46

yambitak avômalô lonj buyan inij aposel ba yaleñmavi hathak ku êj. Ba intu yahadum ku êj dedauñ mavi

¹⁴ ek batu yenañ avômalô Israel nêgê nôm mavi takatu ba Wapômbêj hadum hathak môlô ba maleñjiklik esak ek Wapômbêj nêm doho bulubinj.

¹⁵ Lék ma Wapômbêj hatak avômalô Israel ba intu avômalô pik sapêj ethak dojtom havinj Wapômbêj. Ma havenj yam atu ba Wapômbêj hawa i hathak lonjbô, êj ma tem êtôm iviyô hék ñama.

¹⁶ Alalô ayala nena êbôk polom ba êv bute hadêj Wapômbêj, êj ma polom lôkthô habitak matheñ. Ma alokwaj oliv ñgalôk matheñ ma anêj thañañ sapêj ma matheñ havinj. Ma aêj iyom ma avômalô Israel inij limi bôbô bôk matheñ ba intu limi lukmuk ma tem matheñ aêj iyom.

¹⁷ *Avômalô Israel ma hatôm alokwaj oliv yôhôk êj. Ma môlô avômalô lôj buyañ ma hatôm alokwaj oliv bomaj. Ma Wapômbêj hale oliv yôhôk anêj thañañ doho vê, ma hawa môlô oliv bomaj anêj thañañ ba hagêgê lonj hathak oliv yôhôk. Ba intu môlô othak dojtom havinj thañañ vi atu ba hamô denaj ba owa pik anêj lêjleñ atu ba oliv ñgalôk havôv.

¹⁸ Aêj ba miñ nobam amda ba nonaj nena yêlô awa alokwaj yôhôk thañañ anêj lonj

ami. Môlô ma thañañ oyañ ma Israel limi ma ñgalôk, ma ñgalôk êj intu havatho môlô lonj ma miñ môlô ovatho a êj anêj ñgalôk lonj ami.

¹⁹ Ma dojtom môlô doho tem nonaj nena, "Wapômbêj hale thañañ doho vê ek yêlô naja inij lonj."

²⁰ Avanôj, ma dojtom lemimimbi nena Wapômbêj hadabêj i kisi hathak miñ êvhaviñ ami ma hawa môlô hathak unim ôêvhaviñ. Ba intu nôkô ek Wapômbêj ba miñ nobam amda ami.

²¹ Wapômbêj bôk hadabêj alokwaj yôhôk da anêj thañañ vi kisi yôv, ma hatôm edabêj môlô kisi imbij.

²² *Ba intu lemimimbi nena Wapômbêj hathak mayôhôk lôk mathêlêv havinj. Yani mathêlêv hadêj avômalô takatu ba êv yak, ma mayôhôk hadêj môlô takatu ba ômô anêj mayôhôk kapô ba miñ notak ami. Ma otak, ma tem edabêj môlô kisi imbij.

²³ Ma avômalô Israel ele i liliñ ba êvhaviñ, êj ma tem Wapômbêj êgêgê i lonj esak alokwaj atu esak lonjbô. Yani hatôm indum aêj.

²⁴ Ek malê nena Wapômbêj bôk hale môlô vê hék oliv bomaj ba hagêgê lonj hathak oliv yôhôk yôv. Alokwaj êj ma miñ unim ami. Ba intu miñ malaiñ ek êgêgê oliv yôhôk da anêj thañañ esak lonjbô ami.

Wapômbêj lahavinj injik

* **11:17:** Ep 2:11-19 * **11:22:** Jon 15:2,4

anêj lahiki thô êndêj avômalô sapêj

25 Aiyan thêlô, yaleñhavinj mólô noyala abô lôk kup ênték ek miñ nômbôam ami. Abô lôk kup êj ma aénték. Avômalô Isael vi inij kapôlônij lêk thekthek ba tem nêmô aéj endeba avômalô lôj buyañ takatu ba Wapômbêj halam i, nêñemimbiñ ba nêyô ek yani am.

26 *Êj ma tem yani nêm Isael sapêj bulubinj. Hatôm bôk eto abô atu ba Wapômbêj hanañ nena,

“Anyô hêv bulubinj tem êlêm anêj Saion,
ma tem injik avômalô Isael liliñ ênjêk inij kambom.

27 *Êj ma tem yaleñimbi tabô atu ba bôk yahavak haviñ i nena

tem yanêm inij kambom vê.” *Aisaia 59:20-21*

28 Avômalô Isael miñ ewa Abô Mavi thô ami ba intu Wapômbêj hapôlik hathak i. Nôm êj hêv mólô avômalô lonj buyañ sa. Ma doñtom Wapômbêj bôk halam thêlô ba havak balabuñ haviñ inij limi ba intu lahaviñ thêlô deñan.

29 Ek malê nena Wapômbêj hathak halam avômalô ba hêv mek hadêj i ma tem miñ lapaliñ i ba nêm anêj mek vê esak loñbô ami.

30 Bôk mólô avômalô lonj buyañ lemimôndôj kôtôj hadêj Wapômbêj. Havenj

yam ma avômalô Isael leñiñôndôj kôtôj haviñ ba intu Wapômbêj hêv kapô hadêj mólô.

31 Ma aéj iyom ma avômalô Isael lêk leñiñôndôj kôtôj ba Wapômbêj hêv kapô ek mólô. Hadum aéj ek wak te ma tem nêm kapô ek thêlô imbiñ.

32 Wapômbêj hatak avômalô sapêj ek nesopa inij leñiñôndôj kôtôj ek injik anêj lahiki thô êndêj thêlô sapêj.

Nambô Wapômbêj anêj athêj

33 *Aiyê, yahasoñ kambom hathak Wapômbêj anêj wapôm lôk anêj auk lôk anêj hayala nômkama ma anêj dañ mil!

Opalê hatôm eyala anêj auk atu ba lahabî am? Mi anôj.

Anyô late miñ hatôm eyala anêj loñôndê atu ba hapesan ami.

34 *Opalê hatôm eyala Wapômbêj anêj tabilôk? Mi.

Ma opalê hatôm nêm auk êndêj yani? Mi anôj. *Aisaia 40:13*

35 Ma opalê hatôm nêm nômlate êndêj yani ek êwê viyanj. Milôk! *Jop 41:11*

36 *Nômkama lôkthô halêm anêj yani ba imiñ hathak anêj lôklokwañ lôk êmô ek nêmbô yani.

* 11:26: Ais 59:20-21

* 11:27: Ais 27:9; Jer 31:33-34

* 11:33: Ais 55:8-9

* 11:34: 1Ko 2:16

* 11:36: 1Ko 8:6

Nanêm athêŋ lôkmanginjêndêŋ yani êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ biŋ.

12

Nanêm i êtôm da êndêŋ Wapômbêŋ

¹ *Aêŋ ba, aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ lahiki lôbôlôŋ hathak alalô. Ba intu yahasonj môlô lokwaŋ nena nônêm am vidonj êndêŋ yani êtôm alim takatu ba ik vônô hêk lonj êbôk da. Da êŋ ma lôkmala lôk mathenj ba hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ. Êŋ ma hatôm ôvê yenj anôŋ hadêŋ Wapômbêŋ.

² Ba nônêm lonj ênjêk kapôlômim ek Wapômbêŋ epesaŋ môlônim auk imbitak lukmuk ek môlô numbitak yanđa. Ma miŋ nosopa avômalô pik veñingwam ami. Êŋ ma tem noyala ba nosopa nôm takatu ba Wapômbêŋ lahavinj. Lahavinj êŋ ma mavi lôk mabuŋ anôŋ ba tem indum Wapômbêŋ lamavi.

Nandum ku esak wapôm takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ alalô tomtom

³ *Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam ba hêv ya ku aposel. Ba intu yahanaŋ hadêŋ môlô nena lemimimbi am ba nutitiŋ am katô esak êvhavinj atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ môlô tomtom. Ma miŋ noson nena môlô ma ñê bênbêŋ ami.

⁴* Anyô liŋkupik ma donjtom iyom, ma donjtom anêŋ lôbôlôbô ma bêŋ anôŋ. Ma lôbôlôbô takêŋ ethak idum ku lomaloma.

⁵ Ma alalô aêŋ iyom. Alalô ma bêŋ anôŋ ma donjtom athak donjtom haviŋ Kilisi ba abitak kupik donjtom. Ba intu alalô amô hatôm ñê ôdôŋ te iyom.

⁶* Ma Wapômbêŋ hik anêŋ wapôm sam ba hêv auk ku lomaloma hadêŋ alalô tomtom. Ôpatu ba hawa auk ek enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êtôm plopet, êŋ ma yani indum ku êŋ êtôm anêŋ hêvhavinj.

⁷ Ma yaŋ hawa auk ek indum ku nêm avômalô sa, êŋ ma nêm i sa. Ma te hawa auk ek êndôŋ avômalô esak Wapômbêŋ anêŋ abô, ma êndôŋ.

⁸ Ma yaŋ hawa auk ek embatho avômalô vi lonj, êŋ ma embatho i lonj. Ma te hawa auk ek nêm avômalô sa esak nômkama, êŋ ma nêm lôk lavidonj. Ma te hawa auk ek eyabiŋ avômalô, êŋ ma eyabiŋ dedauŋ mavi. Ma te hawa auk nêm kapô ek avômalô, êŋ ma indum lôk lamavi.

Kobom leŋhavinj

⁹ Lemimbiŋ avômalô lôk lemvidonj. Ma nôpôlik esak nôm takatu ba kambom ma nobaloŋ nôm takatu ba mavi lonj.

* **12:1:** Lom 6:11,13; 1Pi 2:5 * **12:3:** 1Ko 12:11; Ep 4:7; Plp 2:3 * **12:4:** 1Ko 12:12,27 * **12:6:** 1Ko 12:4-11; 1Pi 4:10-11 * **12:10:** 1Pi 1:22

10 *Lemimbiŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ videdauŋ êtôm lemhaviŋ mamuyaŋ. Ma nêm athêŋ bêŋ êndêŋ i êmôŋ ek o.

11 Ma nônêm am lôkthô ek nundum Anyô Bêŋ anêŋ ku ma miŋ o vau ami. Ma notak Lovak Matheŋ ek esaŋ êtôm atum êmô môlô kapôlômim.

12 *Ma nônêm malemim lôk lemimmavi. Ma malaiŋ hapôm o ma ômô malinyaô. Ma oteŋ mek thôthô.

13 *Ma avômalô matheŋ takatu ba êv i sêkêya, êŋ ma nêm i sa. Ma avômalô malak yaŋ êlêm, onja i thô ba oyabinj i mavi.

14 *Nêm mek ek avômalô takatu ba idum kambom hadêŋ o. Nêm mek ma miŋ ondaŋ ek Wapômbêŋ nêm malaiŋ êndêŋ i ami.

15 Avômalô takatu ba leniŋmavi ma lemmavi imbiŋ i. Ma avômalô takatu ba elan asêŋ malêŋ ma ondaŋ imbiŋ i.

16 *Nômô malinyaô imbiŋ am. Ma miŋ osoŋ nena o anyô bêŋ ami. Mi, otauvinj o ba ômô imbiŋ ñê athêŋ mi. Ma miŋ osoŋ nena o anyô lôkauk bêŋ ami. Mi.

17 *Anyôla hadum kambom hadêŋ o ma miŋ nunjgwik kambom êŋ liliŋ êndêŋ yani ami. Undum malêla takatu ba avômalô eyala nena mavi iyom ênjêk thêlô maleŋinj.

18 Ombatho o lon lôklokwaŋ ek ômô labali imbiŋ avômalô

* 12:12: 1Te 5:16-18 * 12:13: Hib 13:2

Snd 3:7 * 12:17: 1Te 5:15 * 12:19: Mat 5:39

Snd 8:15; Tit 3:1 * 13:3: 1Pi 2:13-14

sapêŋ.

19 *Aiyâŋ thêlô, miŋ nôwê kambom viyaŋ ami ma notak êndôk Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ kapô. Hatôm bôk eto nena,

"Ya Anyô Bêŋ yahanaŋ nena ku nijik anyô leŋkadôk liŋ ma yenaŋ ku ba tem yandum." Lo 32:35

20 *Ma

"Ôpatu ba hapôlik hathak o hama kisi ma nêm nôm êndêŋ yani.

Ma hathakmuniŋ ma nêm ñaŋ ek inum. Hudum aêŋ ma tem nêm yani mama bêŋ." Gut-pela Sindaun 25:21-22

21 Aêŋ ba undum mavi iyom ek ômô kambom lu, ma miŋ otak kambom ek êmô o lu ami.

13

Alalô namô gavman vibiŋ

1 *Gavman pik sapêŋ ma Wapômbêŋ hatak i ba hêv lôklokwaŋ hadêŋ i ek neyabiŋ avômalô. Gavman te miŋ habitak oyaŋ ami ma mi. Ba intu avômalô lôkthô nêmô thêlô vibiŋ.

2 Aêŋ ba anyôla hadô êmô gavman vibiŋ, êŋ ma hadô ek êmô Wapômbêŋ banj vibiŋ. Ba intu ôpêŋ tem indum abô ba enja malainj.

3 *Opalêla intu êkô ek gavman? Avômalô takatu ba idum mavi e? Mi, ñê takatu ba idum kambom. Ba intu

* 12:14: Mat 5:44; 1Ko 4:12 * 12:16:

* 12:20: Mat 5:44 * 13:1:

undum mavi ek gavman miŋ nêm vovaj êndêj o ami, ma embam o iyom. Èj ma tem miŋ ôkô ek gavman ami.

⁴ Gavman ma Wapômbêj anêj ñê ku ek nêñem o sa ek ômô mavi. Wapômbêj hêv lôklokwaŋ hadêj i ek nêñem anêj vovaj êndêj avômalô takatu ba idum kambom. Ma thêlô miŋ ewa lôklokwaŋ êj oyan ami. Mi, ba intu hudum kambom, êj ma ôkô.

⁵ Aêj ba alalô miŋ namô gavman vibij esak akô ek naja vovaj iyom ami. Mi, esak nayala ênjék kapôlôniŋ nena êj ma mavi.

⁶ *Aêj ba intu alalô athak êv takis. Gavman ma Wapômbêj anêj ñê ku ba ethak idum iniŋ ku thêthôj.

⁷ Ba intu malêla takatu ba enaj nena nêm ma nêm. Elam takis alêla ma nêm. Ma anyôla hamô o vuliŋ ma ômô yani vibij. Ma opalêla takatu ba ewa athêj bêj ma nêm athêj bêj êndêj i.

Lemimbiŋ avômalô vi

⁸ *Ôwê anêm malêla takatu ba viyaŋ hêk denaŋ. Ma undum ku esak viyaŋ doŋtom atu hêk nena lemimbiŋ avômalô. Hudum aej ma hatôm abô balabuŋ lôkthô hik anôj hamin o.

⁹ *Abô balabuŋ hanaj aêntêk, "Miŋ undum sek imbiŋ anyô yaŋ yanavi ami. Miŋ nunjwik anyô vônô ami. Miŋ onja vani ami. Ma

miŋ malemkilik esak anyô vi iniŋ nômkama ami." Ma hanaj abô balabuŋ vi havinj. Balabuŋ nômbêj êj hamô balabuŋ ali êntêk kapô nena, "Lemimbiŋ anyô yaŋ êtôm lemhavinj oda."

¹⁰ *Alalô leŋiŋhavinj avômalô vi ma tem miŋ nandum i kambom ami. Ba intu alalô leŋiŋhavinj avômalô vi, êj ma hatôm balabuŋ lôkthô hik anôj.

Waklavôŋ naja bulubij lêk habobo

¹¹ *Oyala waklavôŋ êntêk ba lêk alalô amô, aej ba nosopa abô takatu ba lêk yahanaŋ yôv hadêj mólô. Sêbôk atu ba alalô aêvhavinj môj anôj ma hamô daim dokte, ma doŋtom waklavôŋ naja bulubij lêk habobo. Ba intu notak malemim hayaŋ ma numbiyô.

¹² *Bôlôvôŋ anêj daŋ lêk habobo ma wak tem imbi. Ba intu nômbi momanjinj anêj ku thô ma noba deda anêj nômkama vovak.

¹³ *Aej ba alalô nasopa waklavôŋ êj anêj kobom mavi. Ba miŋ nandum nômkama mayaliv lôk nanum waiŋ ba nambitak molo ami. Ma miŋ nandum sek waliliŋ lôk nasopa thethaŋak ami. Ma natak leŋiŋŋaŋa lôk leŋiŋdaŋ.

¹⁴ *Miŋ nendum kobom takêj ami, ma mi. Om̄ba Anyô Bêj Yisu Kilisi êtôm

* **13:6:** Mat 22:21 * **13:8:** Mat 22:39-40; Jem 2:8 * **13:9:** Kis 20:13-15,17; Lo 5:17-19,21 * **13:10:** 1Ko 13:4-7 * **13:11:** Ep 5:14; 1Te 5:6-7 * **13:12:** 1Jon 2:8
* **13:13:** Luk 21:34; Ep 5:18 * **13:14:** Ep 5:11

anêm kwêv ma miŋ ômbôlêm kambom anêŋ loŋhôndê ek undum thethaŋak lamavi ami.

14

Miŋ ôygô môlôviyaŋ ba nonaq nena ñê kambom ami

¹*Onja ñê takatu ba iniŋ êvhaviŋ pulusik thô. Ma hathak auk atu ba Wapômbêŋ anêŋ abô miŋ hik thô halêm yaŋ ami ma miŋ otatale i esak iniŋ auk atu ba leŋinhabi nena malê intu mavi lo kambom hêk Wapômbêŋ ma ami.

²*Ma anyô yaŋ anêŋ êvhaviŋ ma lôklokwaŋ ba hatôm enjaŋ nôm lomaloma sapêŋ. Ma yaŋ anêŋ hêvhaviŋ ma pulusikna ba intu hayaŋ nôm ku kapô iyom ma hatip ek alim atu ba êv hadêŋ ñgôk.

³*Ôpatu ba hayaŋ nômkama sapêŋ ma miŋ enaŋ nena ôpatu ba hatip ek nôm doho ma anyô kambom ami. Ma ôpatu ba hatak nôm doho ma miŋ etatale ôpatu ba hayaŋ nômkama sapêŋ ami. Mi, Wapômbêŋ bôk hawa yani yôv.

⁴*Ma o opalê ba hotatale anyô yaŋ anêŋ anyô ku? Ôpêŋ da anêŋ anyô bêŋ tem enaŋ nena ôpêŋ hamîŋ mena hêv yak. Ma Anyô Bêŋ da tem embatho ôpêŋ loŋ ek imiŋ.

⁵*Ma avômalô vi leŋinhabi nena wak doho ma mathen ma doho ma mi. Ma vi

leŋinhabi nena wak lôkthô ma hatôm dojtom iyom. Hathak auk êŋ ma anyô tomtom da leŋinjimbi katô am ka nesopa iniŋ êvhaviŋ.

⁶ Avômalô takatu ba leŋinhabi nena wak doho ma mathen ma ethak idum aêŋ ek êv athêŋ bêŋ hadêŋ Anyô Bêŋ. Ma vi atu ba ethak eyaŋ alim ma êv leŋinmavi hadêŋ Wapômbêŋ ba eyaŋ ek nêñem athêŋ bêŋ êndêŋ Anyô Bêŋ. Ma avômalô takatu ba itip ek alim ma êv leŋinmavi hadêŋ Wapômbêŋ ba eyaŋ iniŋ nôm ek nêñem athêŋ bêŋ êndêŋ Anyô Bêŋ.

⁷ Alalô ñê êvhaviŋ miŋ adum nômlate ek alalô da iyom ami. Mi, nômkama lôkthô atu ba adum, amô lôkmala mena ama, ma adum ek Anyô Bêŋ.

⁸*Alalô amô lôkmala, ma amô ek nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ Anyô Bêŋ. Ma ama, ma ama ek nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ Anyô Bêŋ aêŋ iyom. Ba intu alalô amô mena ama, alalô ma Anyô Bêŋ da anêŋ.

⁹Kilisi bôk hama ba haviyô hathak loŋbô ek imbitak ñê lôkmala lôk ñê ñama iniŋ Anyô Bêŋ.

¹⁰*Aêŋ ba aisê ka môlô otatale môlôviyaŋ? Ma aisê ka môlô ôyê môlôviyaŋ ba onaŋ nena thêlô ma ñê kambom? Wapômbêŋ tem indum abô ba alalô sapêŋ tem namiŋ yani ma êndêŋ wak êŋ.

¹¹*Hatôm bôk eto nena,

* **14:1:** Lom 15:7 * **14:2:** Stt 9:3-4

4:11-12 * **14:5:** Gal 4:10-11 * **14:8:** Gal 2:20

Plp 2:10-11

* **14:3:** Kol 2:16 * **14:4:** Mat 7:1; Jem

* **14:10:** 2Ko 5:10 * **14:11:**

“Yada Anyô Bêŋ, yahamô aêŋ,
ba yahanaŋ avanôŋ
biŋ nena
avômalô sapêŋ tem
nedek veŋiŋdôŋ lêlô
ma nêñem athêŋ bêŋ
êndêŋ ya Wapômbêŋ.”

Aisaia 45:23

12 Ba intu alalô tomtom tem
namiŋ Wapômbêŋ ma ek nandum
abô esak alalôaniŋ nôm
takatu ba adum.

*Miŋ undum mamuyaŋ nêm
yak ami*

13 Wapômbêŋ tem endaŋô
avômalô lôkthô iniŋ abô
ba intu notak auk notatale
avômalô êvhaviŋ vi. Ma
lemimimbi katô ek miŋ
nundum nômlate ek nosale
lôk numbuliŋ môlôviyaŋ ami.

14 *Yahamô haviŋ Anyô
Bêŋ Yisu ba yahayala lôk
yahêvhaviŋ nena nôm takatu
ba êv hadêŋ ñgôk lôk
nôm sapêŋ ma mavi hêk
Wapômbêŋ ma ek nejaŋ. Ma
doñtom anyôla lahabi nena
nômlate lelaik hêk Wapômbêŋ
ma, êŋ ma nôm êŋ lêk lelaik
ek ôpêŋ.

15 *Hoaj nômlate atu ba
mamuyaŋ hêvhaviŋ nena
lelaik ba hôeŋ malaiŋ hadêŋ
yani, êŋ ma miŋ hosopa
leŋhaviŋ anêŋ lonjondê ami.
Kilisi hama hathak ôpêŋ ba
intu miŋ undum ek yani nêm
yak esak nôm atu ba hoaj
ami.

16 Aêŋ ba hoyala nena nôm
lôkthô ma mavi ek nejaŋ, êŋ
ma auk mavi. Ma doñtom
mamuyaŋ atu ba hapôlik ek

nômla doho hayô, êŋ ma oyabiŋ o ek anêm auk mavi êŋ
miŋ imbuliŋ yani ba enaŋ
abô kambom esak anêm auk
êŋ ami.

17 Nôm eyaŋ lo inum, êŋ
ma nôm oyaŋ. Nômbêŋ hêk
Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak
ma nandum nômkama
thêthôŋ lôk namô labali imbiŋ
i ma namô lôk leŋiŋmavi.
Nôm takêŋ halêm anêŋ Lovak
Matheŋ.

18 Ôpatu ba hadum Kilisi
anêŋ ku takêŋ hêv lamavi
hadêŋ Wapômbêŋ ba avômalô
ebam yani.

19 *Aêŋ ba alalô nandum ek
namô yôhôk imbiŋ i lôk nam-
batho alalôaniŋ êvhaviŋ loŋ.

20 *Ma miŋ umbuliŋ
Wapômbêŋ anêŋ ku esak nôm
eyaŋ ami. Nôm lôkthô ma
mabuŋ hêk Wapômbêŋ ma,
ma doñtom hoaj nômla te atu
ba hadum ba anyô yan hêv
yak, êŋ ma hudum kambom.

21 Aêŋ ba hoaj alim mena
hunum waiŋ mena hudum
nômla yan atu ba hadum ma-
muyaŋ hêv yak, êŋ ma mavi
ek otak.

22 Anêm auk hathak nôm
takatu ba lêk yahanaŋ,
êŋ ma êmô imbiŋ oda lôk
Wapômbêŋ iyom. Avômalô
takatu ba esopa iniŋ êvhaviŋ
lôk kapôlôŋiŋ labali lêk êmô
lôk leŋiŋmavi.

23 Ma doñtom avômalô
takatu ba eyaŋ nôm lôk auk
ju, êŋ ma miŋ esopa iniŋ
êvhaviŋ ami ba intu idum
kambom hêk Wapômbêŋ ma.

* 14:14: Ap 10:15; Tit 1:15

* 14:15: 1Ko 8:11-13

* 14:19: Lom 12:18; 15:2

* 14:20: 1Ko 8:13

Malêla takatu ba hudum ma miŋ halêm anêŋ hôêvhaviŋ ami, êŋ ma hatôm hudum kambom.

15

Nundum nômkama lôkthô ek nônêm môlôviyaŋ sa

¹ Alalô takatu ba aêvhaviŋ lôklokwaŋ miŋ nasopa alalôaniŋ leŋinjaviŋ iyom ami. Mi, nanêm avômalô takatu ba iniŋ êvhaviŋ pulusikna sa ba naja iniŋ malaiŋ imbiŋ.

² *Ma alalô tomtom leŋinjimbi alalôaniŋ iviyan ek nanêm i sa ek iniŋ êvhaviŋ imbitak lôklokwaŋ.

³ Etôm Kilisi da bôk hadum ba miŋ hasopa yanida anêŋ lahaviŋ ami. Mi, bôk eto nena,

“Wapômbêŋ, abôma atu ba enaŋ hathak o ma lêk hapôm ya havin.”
Kapya Yeŋ 69:9

⁴ *Abô lôkthô atu ba bôk eto hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ma eto ek êndôŋ alalô ek namô malinŷaô lôk nêm alalô thêvô ek alalô nanêm maleŋin ek Wapômbêŋ anêŋ bulubin.

⁵ Wapômbêŋ atu ba hathak havatho môlô loŋ ek nômô malinŷaô lôk hêv môlô thêvô ma tem indum ba môlô kapôlômim imbitak doŋtom etôm Yisu Kilisi anêŋ lahaviŋ.

⁶ Ek môlô sapêŋ kapôlômim doŋtom lôk auk doŋtom ba nônêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ

Wapômbêŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Lambô.

Yisu halêm ek nêm avômalô Israel lo avômalô loŋ buyar sa

⁷ *Aêŋ ba onja ñê êvhaviŋ vi thô êtôm môlôviyaŋ hatôm Kilisi bôk hawa môlô thô. Nundum aêŋ ek nêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ.

⁸ *Yahanaŋ avanôŋ nena Kilisi habitak hatôm ñê Israel inij anyô ku ek hik thô nena Wapômbêŋ hasopa anêŋ abô takatu ba bôk habutiŋ havin inij limi.

⁹ *Ma Kilisi hadum ku êŋ ek avômalô loŋ buyar hatôm nêñem athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ hathak anêŋ hêv kapô hadêŋ thêlô. Hatôm bôk eto nena,

“Tem yambah anêm athêŋ ênjék ñê loŋ buyar malêvôŋ.

Lôk yanêm yeŋ êndêŋ o.”
Kapya Yeŋ 18:49

¹⁰ Ma buyar hanaj nena, “Môlô ñê loŋ buyar, lemim-mavi imbiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô.” *Lo 32:43*

¹¹ Ma bute hanaj nena, “Môlô avômalô loŋ buyar sapêŋ nômbô Anyô Bêŋ.

Lôk avômalô pik sapêŋ nôñem yeŋ ba nômbô yani.” *Kapya Yeŋ 117:1*

¹² *Ma Aisaia bôk hato abô te aêntêk, “Jesi anêŋ ôdôŋ ma su lukmuk tem ipililip.”

* **15:2:** 1Ko 10:24,33 * **15:4:** 2Ti 3:16
* **15:9:** Ap 3:25 * **15:12:** ALK 5:5 * **15:7:** Lom 14:1 * **15:8:** Mat 15:24
15:12: Jesi ma Kiŋ Devit anêŋ lambô.

Yani tem imbitak kiŋ ba eyabiŋ avômalô loŋ buyaŋ sapēŋ.

Ma thêlô tem nêñêm maleŋ ek nôm atu ba yani bôk havak abô hathak." *Aisaia 11:10*

¹³ Môlô ôévhaiŋ ma Wapômbêŋ ma nôm mavi lôkthô atu ba ôev malem hathak anêŋ ôdôŋ tem êmbôlô môlô kapôlômim siŋ esak leniŋmavi lôk labali. Ma hathak Lovak Mathen anêŋ lôklokwaŋ ma tem indum ek môlô malemim endahaliŋ nôm takatu ba tem Wapômbêŋ nêm.

Pol anêŋ ku hawa Abô Mavi hi loŋ buyaŋ

¹⁴ Aiyan thêlô, yahayala nena môlôda othak udum mavi lomaloma ba unim auk mavi ma bêŋ ba intu hatôm nôndôŋ amda.

¹⁵ Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam hadêŋ ya ba hêv anêŋ ku hadêŋ ya ba intu yahato abô lôkliŋyak doho hêk kypyä ênték hadêŋ môlô ek lemimimbi esak loŋbô.

¹⁶ *Yani halam ya ek yambitak êtôm Yisu Kilisi anêŋ anyô habôk da ek môlô avômalô loŋ buyaŋ. Ba intu yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô ek yanêm môlô êtôm da ôv mavi êndêŋ Wapômbêŋ. Lovak Mathen hadum ba da êŋ habitak mathen.

¹⁷ Aêŋ ba Yisu Kilisi hadum ku bêŋ hathak ya ek yandum Wapômbêŋ anêŋ ku ba intu

hathak ku takêŋ ma yahabam yada.

¹⁸ Tem miŋ yanaŋ abô esak malêla takatu ba yada yahadum ami. Mi, tem yanaŋ esak nôm takatu ba Kilisi hadum hathak ya iyom ek batu avômalô loŋ buyaŋ nêñêmibinj Wapômbêŋ esak nôm takatu ba yahadum lôk yahanaŋ.

¹⁹ Ma êyê nômbithi lôk lavôŋiŋ lomaloma takatu ba yahadum hathak Lovak Mathen anêŋ lôklokwaŋ. Ba intu ñê loŋ buyaŋ esopa Wapômbêŋ anêŋ abô. Aêŋ ba bôk yahanaŋ Abô Mavi lôkthô hathak Kilisi halôk Jelusalem ba hi loŋ sapêŋ aleba hayô plovins Ililikum.

²⁰ *Yahathak yaleŋ hik ya lôklokwaŋ ek yanaŋ Abô Mavi embeŋ loŋ takatu ba miŋ bôk elanô abô hathak Kilisi ami. Yahadô yandav unyak êyômô loŋ lavôŋ atu ba anyô yaŋ bôk halav halôk yôv.

²¹ Hatôm atu ba bôk eto nena,

"Avômalô takatu ba miŋ bôk enaŋ abô hathak yani hadêŋ i ami ma tem nêgê katô.

Ma avômalô takatu ba miŋ bôk elanô ami ma tem neyala katô anôŋ."

Aisaia 52:15

Pol hadum ekn Lom

²² *Ku takêŋ hathak havalonj ya loŋ bêŋ anôŋ ba intu miŋ yahathôk ek môlô ami.

23 Sondabêñ lôbôlôj ya thôthô ek yasôk yangê môlô ma dojtom mi. Ma yenaj ku loj êntêk lêk yôv ba intu tem yasôk.

24 Yahadum ek yana Spen, êj ma yalenhabi nena tem yande yangê môlô vêmam ek alalô lejniymavi imbiñ i. Vêm ma môlô nônêm ya sa esak lonjôndê ek yana Spen.

25 *Ma dojtom lêk êntêk ma tem yana Jelusalem ek yanêm i sa esak da vêmam.

26 *Avômalô plovins Masedonia lôk Akaia êv da takêj lôk lejniymavi anôj ek nênêm avômalô mathej takatu ba êv i sêkêya êmô Jelusalem sa.

27 *Thêlô lejniymavi ek nênêm da êj êndêj avômalô Jelusalem ek malê nena avômalô Isael bôk êv nômkama malak lej hadêj thêlô njê loj buyaç ba intu viyan hêk. Ma lêk ma mavi ek thêlô nêwê viyan esak nômkama pik.

28 Tem yada yanja da êj ba yana Jelusalem ek yanêm da êj solop êndêj i. Vêm ma yana Spen ma tem yangê môlô vêmam ka yana.

29 *Yahayala nena yathôk ek môlô ba alalô amô, êj ma Kilisi tem nêm mek bêj anôj êndêj alalô.

30 *Aiyâñ thêlô, Wapômbêj anêj Lovak Mathej hadum ba alalô lejniyavij i. Aêj ba yahason môlô lokwaç hathak Yisu Kilisi anêj athêj nena

nônêm lêlê esak mek imbiñ ya ek Wapômbêj nêm ya sa.

31 Môlô notej mek ek Wapômbêj eyabiñ ya mavi ek njê Isael takatu ba lejniyôndôj kôtôj miñ nimbulin ya ami. Ma notej mek imbiñ ek avômalô mathej anêj Jelusalem lejniymavi esak da takatu ba yahawa ba yaha ek thêlô.

32 Ek Wapômbêj anêj lahavinj yasôk, êj ma tem yasôk ek alalô lejniymavi lôk yambatho môlô loj ma môlô nobatho ya loj.

33 Wapômbêj, labali lôkthô anêj alan, êmô imbiñ môlô. Avanôj.

16

Pol hêv anêj lamavi hadêj avômalô

¹ Yahêv abô ek môlô hathak livôj Pibi atu ba hathôk ek ênjê môlô. Yani ma avômalô êvhavinj anêj Senklia iniñ avi ku te.

² Ba noja yani thô esak Anyô Bêj anêj athêj êtôm Wapômbêj anêj avi ku mathej te. Yani bôk hayabiñ ya lôk avômalô bêj anôj hathak anêj nômkama. Ba nônêm yani sa esak malainj malêla takatu ba hapôm yani.

³ *Nônêm yenaj yaleñmavi êndêj Plisila lo yamalô Akwila atu ba idum Yisu Kilisi anêj ku haviñ ya.

⁴ Sêbôk ma habobo tem njik thai vônô esak ya. Ba intu yada lôk avômalô êvhavinj

* 15:25: 1Ko 16:1-4 * 15:26: Ap 24:17; 1Ko 16:1; 2Ko 8:1; 9:2,12 * 15:27: 1Ko 9:11 * 15:29: Lom 1:11 * 15:30: 2Ko 1:11; Kol 4:3; 2Te 3:1 * 16:3: Ap 18:2

lodôjlodôj anêj loj buyan sapêj leñijmavi hathak thai.

⁵ Ma nônêm yaleñmavi ni êndêj avômalô êvhaviñ takatu ba ethak êv yen halôk thai iniñ unyak imbiñ.

Nônêm yaleñmavi êndêj yenañ aiyaj anôj Epainetus. Yani anyô mōj anêj plovins Esia atu ba hêvhaviñ Kilisi vêm ka vi êvhaviñ haveñ yam.

⁶ Ma nônêm yaleñmavi êndêj Malia. Yani hathak hadum ku bêj ek hêv mólô sa.

⁷ Ma nônêm yaleñmavi êndêj Andlonikus lo yanavi Junias. Thai ma yenañ avômalô Islael ba bôk êvhaviñ Kilisi hamôj ek ya. Ma bôk yêlô amô koladôj haviñ i. Thai ma aposel lôk athêj bêj.

⁸ Nônêm yaleñmavi êndêj Ampliatus atu ba yaleñhaviñ hathak Anyô Bêj anêj athêj.

⁹ Nônêm yaleñmavi êndêj Ulbanus, yani hadum Kilisi anêj ku haviñ alalô. Lôk nônêm yaleñmavi êndêj yenañ aiyaj Stakis.

¹⁰ Nônêm yaleñmavi êndêj Apeles, yani hawa malain lomaloma ma dontom hamin lôklokwañ hathak Kilisi. Ma nônêm yaleñmavi êndêj avômalô sapêj atu ba êmô haviñ Alistobulus.

¹¹ Ma nônêm yaleñmavi êndêj Helodion, yani ma yenañ avômalô Islael te. Ma nônêm yaleñmavi êndêj Anyô Bêj anêj avômalô sapêj atu ba êmô haviñ Nalsisus.

¹² Nônêm yaleñmavi êndêj Tlipina lo Tliposa, avi ju atu ba idum Anyô Bêj anêj ku. Nônêm yaleñmavi êndêj lîvôj Pelsis, yani hadum Anyô Bêj anêj ku lôklokwañ haviñ.

¹³ *Ma nônêm yaleñmavi êndêj Lupus atu ba Anyô Bêj bôk habi bañ hayô hêk yôv lo talêbô atu ba habitak hatôm yenañ wakatik.

¹⁴ Ma nônêm yaleñmavi êndêj Asinklitus lo Plegon ma Helmes lo Patlobas ma Helmas lôk avômalô êvhaviñ takatu ba ethak êmô haviñ thêlô.

¹⁵ Ma nônêm yaleñmavi êndêj Pilologus lôk Julia, ma Neleus lo livavi ma Olimpas lôk avômalô mathen lôkthô atu ba êmô haviñ thêlô.

¹⁶ *Ma nokam mólôviyañ esak kobom yôhkôk mathen.

Kilisi anêj avômalô êvhaviñ lodôjlodôj sapêj êv iniñ leñijmavi hadêj mólô.

Noyabin am

¹⁷ *Aiyaj thêlô, yahathô mólô loj lôklokwañ nena noyabin am esak njê takatu ba idum ek nembak mólô vose. Thêlô iniñ abô ma yanđa ek abô avanôj atu ba bôk olañô ba ôêvhaviñ. Ba intu imiñ mólô loj siñ hathak ôêvhaviñ. Aêj ba nômô daim ek i.

¹⁸ *Thêlô lôk avômalô takatu ba esopa iniñ kobom idum ku hathak thêlôda iniñ leñijhaviñ ma miñ idum alalôaniñ Anyô Bêj Kilisi anêj ku ami. Enaj abô vasin

* **16:13:** Mak 15:21

* **16:16:** 1Ko 16:20; 1Pi 5:14

* **16:17:** Mat 7:15; Tit 3:10

* **16:18:** Plp 3:19; 2Pi 2:3

mavi lôk abô lôk thôk ek
nesau avômalô takatu ba iniŋ
auk voloŋ.

¹⁹*Avômalô êvhavinj lôkthô
bôk elanjô yôv nena môlô ma
avômalô olaŋô abô ba osopa.
Ba intu yaleŋmavi anôŋ
hathak môlô. Ma dontom
yaleŋhavinj môlô nômô lôk
auk esak malêla takatu ba
mavi ma nômô mabuŋ ek
malêla takatu ba kambom.

²⁰*Ma Wapômbêj ma
labali anêŋ alan ba kassana
ma tem etak Sadaŋ êmô
vemimkapô vibinj ek nombak
pesa.

Anyô Bêŋ Yisu anêŋ wapôm
êmô imbiŋ môlô.

*Avômalô doho êv iniŋ
leŋiŋmavi hadêŋ avômalô Lom*

²¹*Timoti atu ba hadum
ku havinj ya hêv anêŋ lamavi
hadêŋ môlô. Ma Lusius lo
Jeson ma Sosipatel, thêlô ma
yenaj avômalô Islael ba êv
iniŋ leŋiŋmavi havinj.

²² Ma ya Teltius atu ba
yahato Pol anêŋ abô halôk
kapyâ êntêk, yahanaŋ yenaj
yaleŋmavi hathak Anyô Bêŋ
anêŋ athêŋ hadêŋ môlô
havinj.

²³⁻²⁴*Gaius hêv anêŋ
lamavi hadêŋ môlô. Yani
hathak hayabiŋ ya lôk
avômalô êvhavinj sapêŋ atu
ba êlêm êmô anêŋ unyak.
Ma Elastus atu ba hayabiŋ
malak bêŋ êntêk iniŋ valu
lôk yêlôaniŋ aiyaŋ Kwaltus

* **16:19:** Lom 1:8; 1Ko 14:20 * **16:20:** Stt 3:15 * **16:21:** Ap 16:1-2; 19:22; 20:4
* **16:23-24:** Ap 19:22; 1Ko 1:14 * **16:23-24:** Nê lôkauk vi enaj nena abô doho atu
ba Pol hato ma hêk denanj. Abô êŋ ma aêntêk: Yisu Kilisi anêŋ wapôm êmô imbiŋ
môlô. Avanôŋ. * **16:25:** Lom 1:5; Ep 1:9; 3:5,9; Kol 1:26

êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô
havinj.*

*Nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ
Wapômbêj*

²⁵*Alalô nambô Wapômbêj
anêŋ athêŋ. Yani hatôm em-
batho unim ôêvhavinj loŋ esak
Abô Mavi takatu ba yahanaŋ
hathak Yisu Kilisi. Abô Mavi
êŋ intu hik auk loŋ kapô
takatu ba bôk havuŋ i bô
halêm yainj.

²⁶Plopet bôk eto hathak
auk loŋ kapô êŋ ma
Wapômbêj atu ba hamô
lôkmala hatôm wak nômbêj
intu sapêŋ hanaj ek auk loŋ
kapô êŋ lêk halêm yainj ek
avômalô pik lôkthô hatôm
nênêmimbij ba nesopa.

²⁷Aêŋ ba alalô nanêm
athêŋ lôkmaŋinj êndêŋ
Wapômbêj, yanida iyom intu
Wapômbêj lôkauk lôkthô anêŋ
ôdôŋ hatôm wak nômbêj
intu sapêŋ esak Yisu Kilisi.
Avanôŋ.

Kapyá mōj atu ba Pol hato hi Kolin Abô mōj

Pol hato kypyá énték hadéj avômalô êvhaviñ anêj Kolin. Kolin ma malak bêj ba anêj avômalô ma hatôm 600,000. Avômalô Kolin ethak idum sek waliliñ bêj anôj ba intu hathak abô Glik ma abô aënték, 'Yahadum Kolin', êj ma abô loj kapô te. Ma anêj ôdôj nena, 'Yahadum sek waliliñ'.

Pol hamô Epesus ma halanjô nena avômalô êvhaviñ anêj Kolin ethak esopa kobom kambom takêj lôk evaki vose ba intu hato kypyá énték hadéj thêlô. Ma Pol bôk hato kypyá te hadéj thêlô ba thêlô vi miñ eyala katô ami ba intu hato kypyá énték hadéj thêlô ek injik anêj abô êj anêj ôdôj thô êndêj i. Ma avômalô Kolin doho bôk enaç hik Pol liñ hathak abô doho halôk kypyá te atu ba bôk eto hadéj yani ba intu hato iniñ kypyá êj viyan. Ma hato ek embatho iniñ êvhaviñ loj lôk hêv takatu ba bôk êv yak sa.

Hato kypyá énték hadéj 55 AD la.

Abô mōj

¹ Ya Pol ma Wapômbêj halam ya ba hadum ba ya habitak Yisu Kilisi anêj aposel hatôm anêj lahaviñ. Yai lôk

² alalôaniñ aiyaj Sostenes ato kypyá ênték ek môlô avômalô ôdôj takatu ba ôvhaviñ Wapômbêj anêj Kolin. Kilisi hadum ba thêlô ibitak mathej ma halam i nena Wapômbêj anêj avômalô haviñ avômalô luvulu takatu ba elam alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj athêj. Yani ma alalôaniñ Anyô Bêj ma thêlônij haviñ.

³ Wakamik Wapômbêj lôk Anyô Bêj Yisu Kilisi nêñêm iniñ wapôm lôk labali êndêj môlô.

Pol hanaj lamavi hadéj Wapômbêj

⁴ Wapômbêj hêv anêj wapôm hadéj môlô hathak Yisu Kilisi. Ba intu yahanañ yaleñmavi lôbôlôj hadéj yani hathak môlô.

⁵⁻⁶ Yani lêk havatho Yisu anêj abô loj lôklokwañ hamij môlô ba môlô ôvhaviñ ba Wapômbêj lêk hañgasô nôm mavi halôk môlô kapôlômim ba hayô siñ hatôm auk mavi lôk abô mavi.

⁷ Aej ba môlô ma avômalô ôpôviñ alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj waklavôj endelêm ek injiki thô ba intu môlô miñ ôev yak hathak wapôm la ami.

⁸⁻⁹ *Yani halam môlô ek numbitak Nakaduñ Yisu Kilisi, alalôaniñ Anyô Bêj anêj avômalô môlô lôk malêla takatu ba hanaj ma hatôm indum. Ba intu yani tem embatho môlô loj endebea anêj dan ek miñ môlônim abô la ênjêk êndêj alalôaniñ Anyô

* **1:8-9:** 1Te 3:13; 5:23; 5:24; 1Jon 1:3

Bêñ Yisu Kilisi anêñ waklavôj ami.

Avômalô êvhaviñ êkôki

10-12 *Aiyaj thêlô, Kaloe anêñ avômalô doho enaj hadêñ ya nena môlô intu ôkôkam ba tomtom onaj nena, "Yêlô ma Pol anêñ" ma vi enaj nena, "Apolo anêñ" ma vi enaj nena, "Sipas anêñ" ma vi ma "Kilisi anêñ". Ba intu aiyaj thêlô, hathak Yisu Kilisi anêñ athêñ ma yaleñ hik ya nena miñ nombak am vose ami ek nobaloj auk lôk kapôlômim donjom iyom.

13 Aisê. Hatôm nombak Kilisi vose ni nenanena e? Mena ik ya Pol hathak alovalajanjsin ek môlô e? Mena môlô uthik ñaj hathak Pol anêñ athêñ e?

14 *Yahathik Klispus lo Gaius iyom ma miñ yahathik anyôla haviñ ami ba intu yalerjnavi anôj hadêñ Wapômbêñ

15 ek môlô te miñ hatôm enaj nena yahathik môlô hathak yenañ athêñ ami.

16 *Bôk yahathik Stepanas anêñ avômalô doho. Ma injo betha bôk yahathik avômalô vi haviñ la.

17 Odanô! Kilisi hêv ya ba yahalêm ek yanañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi ma miñ hêv ya ek yasik avômalô ami. Yahadô yambuliñ Kilisi anêñ alovalajanjsin imbitak êtôm

nôm oyan. Ba intu miñ yahanañ anêñ Abô Mavi êj ek yandôk thêlô lenjñ êtôm ñê lôk auk bêñ ethak idum ami.

Nê lôk auk bêñ miñ hêv ya sa ami

18 *Ma avômalô takatu ba esopa lojôndê ñama elanjô abô hathak alovalajanjsin êj ba esoj nena abô molo. Ma donjom alalô takatu ba Wapômbêñ hêv bulubinj ayala nena nôm êj ma Wapômbêñ anêñ lôklokwanj.

19 *Hatôm bôk eto nena, "Tem yambuliñ ñê lôk auk bêñ iniñ auk ma tem yambak iniñ auk takêñ pesa ba imbitak êtôm nôm oyan." Aisia 29:14

20 *Ma ñê lôk auk bêñ lôk ñê ethak lôm bêñ lôk kêdôñwaga takatu ba evaloñ kapya auk bêñ bôlôj êntêk, thêlô aisê? Wapômbêñ hik thô nena auk bêñ takêñ habitak auk molo.

21 *Wapômbêñ ma anyô auk mavi ba hadô ek avômalô neyala yani esak auk luvôñij. Aej ba hawa abô molo ek nêm vi atu ba êvhaviñ bulubinj.

22 Ma avômalô Islael leñjñhavinj nêgê lavôñij ek nêñemimbij. Ma Glik êbôlêm auk lôm bêñ ek nêñemimbij.

23 *Ma donjom yêlô anañ bêñ nena Kilisi hama hathak alovalajanjsin. Auk êj habuliñ avômalô Islael ba intu

* 1:10-12: Ap 18:24-28; 1Ko 3:4; Plp 2:2

1Ko 16:15 * 1:18: Lom 1:16 * 1:19: Ais 29:14 * 1:20: Jop 12:17; Ais 19:12;

33:18; 44:25 * 1:21: Mat 11:25 * 1:23: Lom 9:32; 1Ko 2:14

* 1:14: Ap 18:8; Lom 16:23 * 1:16:

êpôlik. Ma ñê loj buyan elanô nena auk êj ma auk molo.

24-25 *Wapômbêj anêj auk molo êj ma auk bêj ek ñê pik iniñ auk. Ma Wapômbêj anêj pulusik ma lôklokwañ bêj ek ñê pik iniñ. Ba intu avômalô Islael lo Glik ma avômalô loj buyan takatu ba Wapômbêj halam i ma eyala nena Kilisi ma Wapômbêj anêj lôklokwañ lôk anêj auk bêj.

26 *Aiyanj thêlô, môlô lemimimbi esak sêbôk atu ba elam môlô. Avômalô lôkthô miñ ëyê môlô bêj anôj nena ñê lôk auk bêj mena anyô lôkmañgiñ mena anyô lôk athêñ bêj te ami. Mi.

27 Wapômbêj hawa auk molo anêj pik ek nêm mama êndêj ñê lôk auk bêj ma hawa nômkama pik takatu ba pulusikna ek nêm mama êndêj ñê lôklokwañ.

28 Nê takatu ba avômalô ëyê hatôm yavoyav lôk nôm ôvathek lôk nôm oyanj loma-loma pik êntêk intu yani halam ek nêm auk bôlôj êntêk vê esak,

29 *ek anyô late miñ hatôm êmbôi imiñ Wapômbêj ma ami.

30 *Ma môlô ma Wapômbêj da hadum ba lêk ômô haviñ Yisu Kilisi. Yani habitak hatôm Wapômbêj anêj auk atu ba hêv ek nêm alalô sa ek nêm kambom vuli lôk hapole alalô vê hêk kambom anêj ba lêk abitak thêthôj lôk matheñ

haminj Wapômbêj ma.

31 Ba intu eto nena,
“Opalêla takatu ba êbôî
ma nêmbôî esak
Wapômbêj iyom.”
Jelemaia 9:24

2

Pol hêv auk hadêj avômalô Kolin

1 Aiyanj thêlô, sêbôk atu ba yahayô ek môlô ma yahanañ Wapômbêj anêj abô takatu ba hik thô hadêj ya ma miñ yahanañ abô mavi mena auk mavi hatôm ñê lôk auk iniñ ami.

2 Mi anôj. Yahadum ek yanañ abô esak Yisu Kilisi atu ba hama hathak alovalaŋaŋsiñ iyom.

3 *Yahamô haviñ môlô ma ya anyô vau lôk bômkô ma yahalowaliñ bêj anôj.

4 *Ma donjom Lovak Matheñ da hik anêj lôklokwañ thô ba yahanañ abô ba miñ yahanañ hatôm ñê lôk auk iniñ abô ek yandôk môlô lemim ami

5 ek môlô nônêmimbiñ Wapômbêj anêj lôkliŋyak ma miñ ñê lôk auk iniñ abô ami.

Lovak Matheñ hêv auk

6-7 Nê talañ elanô yêlôaniñ abô hatôm auk bêj. Sêbôk bôlada ma Wapômbêj havuñ auk nêm alalô bulubinj ek indum ba alalô nambitak avômalô lôkmañgiñ. Ma yêlôaniñ auk êj ma miñ hatôm ñê bêjbêj iniñ auk

* 1:24-25: Kol 2:3; 2Ko 13:4 * 1:26: Mat 11:25; Jem 2:5 * 1:29: Ep 2:9 * 1:30:
Jer 23:5-6 * 2:3: Ap 18:9; 2Ko 10:1 * 2:4: 1Te 1:5

bôlôŋ êntêk ami. Thêlô takêj tem nêñêm yak.

8-9 *Hatôm bôk eto hathak auk êj nena,

“Wapômbêj bôk hapesan nômkama yôv ek nêm ek avômalô takatu ba leñinjhavij yani.

Ma donjtom malenjî miñ êyê nômkama takêj lôk leñôndôj miñ elanjô abô takêj ami.

Ba intu avômalô êthôj nômkama takêj palinj.” *Aisaia 64:4*

Nê bêjebêj bôlôŋ êntêk miñ eyala auk êj ami. Bôk neyala ma tem miñ nijik Anyô Bêj Lôkmañgij êj vônô esak a ami.

10-11 Alalôanij dahôlônjî da hayala alalôanij auk. Ma Wapômbêj da anêj dahô hayala anêj aej iyom. Ba intu Lovak Mathej hayala nômkama lôkthô lôk hayê Wapômbêj anêj auk anôj biñ ba lêk hik nômkama lôkthô thô hadêj alalô.

12 Wapômbêj hêv anêj Lovak Mathej êj hadêj alalô ek nayala anêj wapôm takatu ba hêv hadêj alalô. Ma miñ hêv auk pik ami.

13 Auk takêj ma Lovak Mathej intu hêv hadêj yêlô ba anañ bêj lôk adôj avômalô takatu ba êmô havij Lovak Mathej hathak anêj auk. Anyôla miñ hadôj yêlô ba anañ abô êj ami.

14 Lovak Mathej hêv avômalô sa ek neyala

* 2:8-9: Ais 64:4 * 2:15-16: Ais 40:13

1Ko 1:10-11 * 3:4: 1Ko 1:12 * 3:5: Ap 18:24

Wapômbêj anêj auk. Ba opalê atu ba miñ hawa Lovak Mathej ami hasoñ nena auk êj ma auk molo ba intu miñ hatôm ititin ba eyala auk takatu ba halêm anêj Wapômbêj anêj Lovak Mathej ami.

15-16 * “Ba opalê intu hayala Anyô Bêj anêj auk ba tem êndôj yani? Mi.”

Aisaia 40:13

Ma ôpatu ba hawa Lovak Mathej anêj auk tem ititin nômkama lôkthô. Ma ôpatu ba miñ hayala Anyô Bêj anêj auk ami tem miñ ititinij alalô takatu ba awa Lovak Mathej anêj auk ami. Aej ba alalô ma awa Kilisi da anêj auk.

3

Avômalô Kolin evak i vose

1-2 *Aiyaj thêlô, sêbôk ma môlô osopa avômalô pik êntêk veñingwam ba osopa Kilisi hatôm amena kasek ba miñ oaj nômkama takatu ba awa Lovak Mathej anêj auk ami. Ba intu yahêv sum hadêj môlô ba miñ yahanañ abô hatôm njê bôk ilumbak yôv iniñ abô ami. Ba êntêk unum sum denaç e?

3 *Môlô othak udum hatôm njê pik ba môlô lemimdan lôk lemimjanja

4 *ma ôdôj yañ enañ nena, “Yêlô ma Pol anêj” ma vi enañ, “Yêlô ma Apolo anêj.” Êj ma hathak uik unim auk thô nena môlô ma njê pik.

5 *Aej ba ya Pol ma opalê? Ma Apolo ma opalê? Yai ma

* 3:1-2: Hib 5:12-13; 1Pi 2:2 * 3:3:

Ap 18:24

Anyô Bêj anêj ñê ku iyom! Yani hêv anyô tomtom da iniñ ku ba hêv yaianiñ ba intu mólô bôk ôévhavîj yôv.

⁶ *Yahavatho yanvêk ma Apolo hathak hêv ñaj ma Wapômbêj da hadum ba yanvêk êj halumbak.

⁷ Ba ôpatu ba havatho mena hêv ñaj thai luvi ma nôm oyañ. Ma Wapômbêj iyom intu ba nôm avanôj.

⁸ *Opalê atu ba havatho mena opalê atu ba hêv ñaj, thai idum ku dojtom ba tem neja vuli êtôm ida iniñ ku atu idum.

⁹ *Yai adum Wapômbêj anêj ku iyom haviñ i ma mólô ma anêj unyak lôk anêj ku kapô.

¹⁰⁻¹¹ *Wapômbêj hêv wapôm hadêj ya ba yahabitak anyô lôkmañgiñ ek yandav unyak. Ba yahalav landiñ. Ma anyô vi etak pam thalôk lôk unyak vôv hayô hamô. Ma miñ anyôla endav landiñ yanđa imbiñ ami. Yisu Kilisi da intu landiñ êj ba bôk hamiñ yôv. Ba mólô ñê ku tomtom noyabiñ am katô ek nodav Wapômbêj anêj unyak êj.

¹²⁻¹³ *Waklavôj Idum Abô hayô ma tem injik ñê ku takêj iniñ ku sapêj êlêm yainj. Ma atum tem esañ anyô tomtom iniñ ku ek ênjê nena elav unyak êj mavi mena kambom. Ba intu uik siñ hathak gol mena seleva mena valu mavi

mena alokwañ kapi mena kamuj kondaj mena sesalik la, ma hêk mólôda.

¹⁴ Ma opalêla takatu ba iniñ ku elav unyak êj mavi ma tem neja vuli.

¹⁵ Ma ôpatu ba atum hathañ anêj ku ma tem miñ enja vuli ami. Ma dojtom bulubinj hamô ba tem nêm ôpêj vê ênjêk atum.

Môlôda ma Wapômbêj anêj unyak

¹⁶ *Môlô ma Wapômbêj anêj unyak mathenj atu ba yanida hamô kapô. Oyala nôm êj mena mi? Ma Wapômbêj anêj Lovak Mathenj hamô mólô kapôlômim.

¹⁷ Môlô ma Wapômbêj anêj unyak mathenj atu ba yanida hamô kapô ba intu lonj êj ma mathenj! Ma ôpatu ba habulinj unyak mathenj êj ma tem Wapômbêj imbulinj ôpêj aej iyom.

Miñ nobam anyô vi ami

¹⁸ Miñ mólô nosau am ami! Môlô leminhabî nena mólô ma ñê lôkauk bêj hatôm ñê lôk luvônij bôlôj êntêk, êj ma notak. Ma noja alovalaŋsañj anêj auk molo ek numbitak anyô lôk auk mavi.

¹⁹ Auk pik êntêk ma auk molo hêk Wapômbêj ma hatôm eto nena,

“Yani havalonj ñê lôk auk bêj hathak thêlôda iniñ auk ba êv yak.” *Jop 5:13*

* **3:6:** Ap 18:4-11,27-28 * **3:8:** Mat 16:27 * **3:9:** Ep 2:20-22 * **3:10-11:** Ais 28:16; 1Pi 2:4-6 * **3:12-13:** 1Ko 4:5 * **3:16:** 1Ko 6:19; 2Ko 6:16

20 Ma abô yaŋ hanaŋ nena,
“Anyô Bêŋ hayala nena ñê lôk
auk bêŋ iniŋ auk ma
anôŋ mi.” *Kapya Yen*
94:11

21 Aēŋ ba miŋ nobam anyô
te êmôŋ ek vi ami. Thêlô
sapêŋ ma ñê ku ek nêñêm
môlô sa iyom.

22 Pol lo Apolo ma Sipas
lôk pik êntêk ma lôkmala lo
ñama ma lêk lo embenj yam
ma nômkama lôk avômalô ma
nôm takêŋ ma môlônim iyom.

23 Ma môlô ma Kilisi anêŋ
ma Kilisi ma Wapômbêŋ anêŋ.

4

Kilisi anêŋ aposel

1 Aēŋ ba avômalô sapêŋ
nêgê yêlô nena Yisu Kilisi
anêŋ ñê ku oyaŋ iyom ek
ayabinj Wapômbêŋ anêŋ abô
lonj kapô atu ba hik thô hadêŋ
anêŋ avômalô.

2 *Aēŋ ba intu nayabiŋ ku
êŋ mavi êtôm anyô hamôŋ ek
ku.

3-4 Yakapôlôŋ miŋ hanaŋ
ya bêŋ nena yahadum
Wapômbêŋ anêŋ ku tombenj
ami. Aēŋ ba môlô otha ya
mena owa ya hi lonj idum abô
êŋ ma nôm oyaŋ. Ma yenaŋ
auk miŋ hatôm ami. Aēŋ ba
miŋ yahathô yada ba yahaya
ami. Anyô Bêŋ da intu tem
ititinij ya.

5 *Waklavôŋ Anyô Bêŋ
endelêm ma tem imbi anêŋ
deda êyô ênjêk nômkama
takatu ba havunji hêk lonj
momanjinij kapô ba injik

avômalô iniŋ auk takatu ba
hêk kapôlôŋiŋ thô. Ma wak
êŋ ma tomtom tem neja iniŋ
leñijmavi ênjêk Wapômbêŋ.
Aēŋ ba miŋ nosa avômalô vi
iniŋ ku ami.

Avômalô Kolin thêlôda ebam i

6 *Aiyanj thêlô, bôk ya-
hanaŋ hathak yai lôk Apolo
ek nêm môlô sa ek lemimimbi
abô êntêk “Nosopa abô
balabuŋ atu ba eto,” nena
miŋ nobam anyôla êmôŋ ek
vi ami.

7 *Ma opalê hatak môlô ba
ubitak anyô bêŋ? Môlôda
unim lôklokwaŋ ba owa auk
e? Mi! Wapôm takêŋ intu hêv
hadêŋ môlô. Ma aisê ka obam
amda?

8 Môlô lêk ubitak ôyô uŋlôv
yôv e? Ma môlô lêk ñê
lôkmaŋgiŋ e? Mena môlô lêk
hatôm kiŋ e? Kikaknena!
Alalô ñê lôk iviyaŋ ba lêk
môlô ubitak kiŋ ma tem yêlô
aêŋ iyom!

9 Nôŋgô! Wapômbêŋ hatak
yêlô aposel hatôm ñê oyaŋ
ba amiŋ piklêvôŋ ma avômalô
lôk aŋela ititiŋ yêlô hatôm
ñê kambom takatu ba enaŋ
nena, “Urŋwik thêlô vônô.”

10 Yêlô ma ñê auk molo
hathak Kilisi e? Ma môlô ñê
lôk auk bêŋ hathak Kilisi e?
Ma yêlô ñê vau ma môlô ñê
lôkliŋyak e? Môlô ñê lôk athêŋ
bêŋ ma yêlô ñê athêŋ mi e?

11 *Sêbôk aleba lêk ma yêlô
ama kisi lôk athakmuniŋ ma
ik nômkama titip lôk ik yêlô

* 4:2: Luk 12:42 * 4:5: 1Ko 3:8 * 4:6: Lom 12:3 * 4:7: Lom 12:6 * 4:11:
2Ko 11:23-27

ba epam mayaliv ba yêlôaniŋ malak namô mi.

¹² *Ma adum ku hathak bâheniŋ aleba yêlô lêk vau. Enaŋ ek nimbuliŋ yêlô, êŋ ma yêlô êv leŋiŋmavi iyom. Ilii yêlô ba êv vovaŋ, êŋ ma yêlô amiŋ leŋidoŋ.

¹³ Enaŋ abômapopak hathak yêlô ma yêlô anan viyan lôk labali mavi. Wak nômbêŋ intu sapêŋ ma yêlô hatôm matiŋyak pik lôk nôm ôvpalê.

Pol lahaviŋ avômalô Kolin nesopa yani

¹⁴ Môlô ma yenaŋ avômena takatu ba yaleŋhaviŋ ba intu yahadôŋ môlô. Ma miŋ yahato nôm takêntêk ek idum môlô mama ami.

¹⁵ *Nê êvhaviŋ bêŋ anôŋ ethak eyabiŋ môlô, ma dontom lemambô dontom iyom. Yada bôk yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô hatôm yahavathu môlô ba môlô ubitak Yisu Kilisi anêŋ avômalô.

¹⁶ *Aêŋ ba yaleŋ hik ya nena nosopa yâveŋgwam.

¹⁷ *Ba intu yahêv Timoti hathôk ek nêm môlô sa. Yani ma anyô ku anôŋ lôk yenaŋ okna atu ba hasopa Anyô Bêŋ ba yaleŋhaviŋ yani. Ma tem injik môlônim auk lin esak yenaŋ bôk lo loŋ atu ba hathak Yisu Kilisi ma yahadôŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba êmô luvuluvu hathak.

¹⁸ Môlô doho osoŋ nena tem miŋ yasôk esak

loŋbô ami ba intu môlô lemimôndôŋ kôtôŋ.

¹⁹⁻²⁰ *Nodanjô katô! Wapômbêŋ anêŋ avômalô miŋ enaŋ hathak abô oyaŋ ami. Mi. Lovak Matheŋ hêv lôklinyak ba idum Wapômbêŋ anêŋ lahavinj. Anyô Bêŋ lahavinj ma tem yasôk kethenj ek yaŋgê nena avômalô takêŋ bôk ewa lôklokwaŋ êŋ mena mi e?

²¹ Lemimhabi aisê? Yasôk ek yambali môlô ek noja auk mena yasôk êtôm anyô yaô ek yanaŋ abô labalina?

5

Nutiŋ ïe sek êndôk kamuŋ

¹ *Yahalaŋô nena môlô avômalô ôvhaviŋ te hadum sek haviŋ lambô yanavi lukmuk lôbôlôŋ. Ma dontom ïe daluk miŋ ethak idum aêŋ ami.

² Aisê ka môlô ôbô am? Lemiminjikam ba nutiŋ ôpêŋ êndôk kamuŋ!

³ *Ya miŋ yahamô haviŋ môlô ami. Mi. Ma dontom yakapôlôŋ hamô haviŋ môlô hatôm lêk yahamô haviŋ môlô. Ma lêk yahanaŋ ôpatu ba bôk hadum kambom êŋ bêŋ yôv hathak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.

⁴ Aêŋ ba othak dontom, êŋ ma yakapôlôŋ lêk hamô haviŋ môlô. Ma alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ lôklinyak lêk hamô haviŋ.

⁵ *Ba nônêm ôpêŋ êndêŋ Ngôk Bêŋ ek imbuliŋ ôpêŋ

* 4:12: Mat 5:44; 2Te 3:8 * 4:15: Gal 4:19 * 4:16: Plp 3:17 * 4:17: Ap 19:22

* 4:19-20: 1Ko 2:4 * 5:1: Wkp 18:7-8; Lo 22:30 * 5:3: Kol 2:5 * 5:5: 1Ti 1:20

anēj auk ek Anyô Bêj anēj Waklavôj Nindum Abô ma tem yani enja bulubiñ.

⁶ *Môlô ôbô am ma miñ mavi ami. Lôk miñ oyala nena yis doktena iyom hatôm êndôk polom bêj anôj kapô ba isinj bêj ami e?

⁷ *Sêbôk ma avômalô Islael ethak ik boksipsip nakaduñ te ek leñijhabi Waklavôj Hale ba Hi. Ma alalôaniñ boksipsip nakaduñ Waklavôj Hale ba Hi intu Yisu. Kilisi hama ek môlô ba intu lêk ubitak ôtôm polom lukmuk atu ba yis mi. Aêj ba nômbi unim kambom ni êtôm avômalô Islael ethak ibi yis bô hi ek leñijhabi Waklavôj Hale ba Hi.

⁸ *Ba intu alalô leñijimbi Waklavôj Hale ba Hi wak nômbêj intu sapêj ma nam-bitak êtôm polom atu ba anêj yis mi. Polom êj ma nôm anôj ba anêj lelaik mi. Ma yis bô atu êj ma adum kambom lo miñ asopa Wapômbêj ami. Ba intu nabi ni.

⁹ Bôk yahato yenañ karya hadêj môlô ek miñ nômô imbiñ ñê takatu ba idum sek lomaloma ami.

¹⁰ Ma donjom miñ yahanañ hathak avômalô pik êntêk ba idum sek lomaloma lo ñê esau avômalô ba ewa inin nômkama vani lôk ñê paloñ ma ñê esopa ñgôk ami. Mi. Ñê takêj ma êmô pik haviñ alalô ba natak i aisê?

¹¹ *Yenañ abô anêj ôdôj ma aêntêk. Ôpatu ba

hanañ nena, "Yahêvhaviñ Wapômbêj" ma donjom hadum sek lomaloma mena hadum paloñ mena hêv yej hadêj ñgôk mena hanañ abôma mena hanum waiñ ba molo mena hawa vani. Anyô anêj aej miñ noñgwañ nôm lo ômô imbiñ yani ami. Dôlôk!

¹² Nosa ñê takatu ba êmô avômalô êvhaviñ kapô iyom. Ma miñ nosa ôpatu ba miñ alalôaniñ te ami. Ku êj ma miñ bôk êv hadêj alalô ami.

¹³ *Aej ba Wapômbêj tem indum abô ek ñê daluk. Ba intu ñê takatu ba indum kambom ma
"Nônêm i vê ênjêk môlô." *Lo 17:7*

6

Kobom nepesan malaiñ

¹ Aisê ka môlô doho lemimaniñ hathak môlô doho ma othak u ñê daluk inin loj idum abô? Yahason kambom hathak môlô uik kobom êj liliñ!

² *Môlô oyala nena Waklavôj Idum Abô ma ñê matheñ tem nedanô ñê daluk inin abô. Môlô ñê auk pulsik ba miñ hatôm nopesan malaiñ pik lomaloma ami e?

³ Nodanô! Tem alalô nadanô ajiela inin idum abô. Aej ba malaiñ pik lôkthô ma yaôna ek alalô napesan.

⁴⁻⁶ Môlô te miñ anyô lôk auk bêj hatôm epesan abô imbiñ avômalô êvhaviñ vi ami e? Ma ñê êvhaviñ yan

* 5:6: Gal 5:9 * 5:7: Ais 53:7; 1Pi 1:19 * 5:8: Lo 16:3 * 5:11: 2Te 3:6; Tit 3:10 * 5:13: Lo 13:5; 17:7 * 6:2: ALK 20:4

lamaniŋ hathak yaŋ ma mólô olam ñê daluk ek nepesan abô êŋ eka? Ñê daluk elanô ma mólô miŋ mama ami e? Aêŋ ba mólônim malain lomaloma hamô ma mólônim anyô bêŋ la miŋ hamô ami, ma nodam mólônim anyô hêvhavîŋ takatu ba athêŋ mi ek nedanô abô êŋ. Ma miŋ nodam ñê daluk ami.

⁷ Dô! Hu ek undum abô, êŋ ma hik thô nena lêk hôhv yak yôv. Ma anyôla habuliŋ o mena hasau o la ma ômô yaô.

⁸ Ma dontom mólôda intu udum tombeŋ êŋ ba osau mólôviyaŋ ba ubuliŋ i hamô ñê daluk iniŋ loŋ idum abô.

⁹* Avômalô takatu ba idum kambom tem nêmô imbiŋ Wapômbêŋ êmô loŋ atu ba yani hayabiŋ, e? Mi anôŋ. Noyabiŋ am. Avômalô takatu ba idum sek lomaloma lôk êv yeŋ hadêŋ ñgôk ma idum sek haviŋ anyô yaŋ yanavi lôk anyô da idum i lôk avi da idum i ma

¹⁰ vani lo paloŋ ma inum waiŋ ba elo molo lôk enaŋ abôma ma esau avômalô ba ewa iniŋ nômkama vani. Ñê takêŋ miŋ hatôm nêmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak ami.

¹¹* Sêbôk ma mólô vi udum kambom takêŋ haviŋ. Ma dontom Wapômbêŋ hathik mólô ba ubitak matheŋ lôk thêthôŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ lôk alalôaniŋ Wapômbêŋ anêŋ

* **6:9:** Gal 5:19-21; Ep 5:5; ALK 22:15

* **6:13:** 1Te 4:3-5 * **6:14:** Lom 8:11; 1Ko 15:20; 2Ko 4:14
Jon 17:21-23; Lom 8:9-11; Ep 5:30

Lovak Matheŋ.

Alalôaniŋ leŋviŋkupik ma Lovak Matheŋ anêŋ unyak

¹²* Mólô onaŋ nena, “Balabuŋ te miŋ havalonj ya loŋ ami. Ba malêla takatu ba yaleŋhavîŋ yandum ma ya hatôm.” Ma dontom ya Pol yahanaŋ nena auk takêŋ tem miŋ nêm ya sa ami ba yahadô nômlate eyabiŋ ya.

¹³* Mólô onaŋ nena, “Nôm eyaŋ hêv leŋsoam sa ma leŋsoam hêv nôm eyaŋ sa. Ma thai luvi ma nôm pik iyom ba Wapômbêŋ tem nêm vê.” Ma mólô osoŋ nena sek waliliŋ ma nôm oyaŋ hatôm nôm eyaŋ lôk leŋsoam e? Ma yahanaŋ nena kupik ma Anyô Bêŋ anêŋ ek indum anêŋ ku. Aêŋ ba kupik lôk sek miŋ ethak dontom ami.

¹⁴* Wapômbêŋ da anêŋ lôklinyak hik Anyô Bêŋ linj ba tem injik alalô lin aêŋ iyom.

¹⁵⁻¹⁷* Mólônim lemvímkupik sapêŋ ma hatôm Kilisi da anêŋ liŋkupik bute. Mólô ôthôŋ auk êŋ e? Ma ôpatu ba hathak dontom haviŋ Anyô Bêŋ thai iniŋ dahôlônij habitatak dontom. Ma Wapômbêŋ anêŋ abô bute hanaj nena,

“Thai tem nimbitak êtôm kupik dontom.” *Môŋ Anôŋ 2:24*

Aêŋ ba anyô te hathak dontom haviŋ avi sek te, êŋ ma thai lêk ibitak kupik dontom. Ma naja Kilisi anêŋ

* **6:11:** Tit 3:3-7 * **6:12:** 1Ko 10:23

* **6:15-17:** Mat 19:5;

linjkupik bute ba nanêm êndêj avi sek e? Mi anôŋ!

¹⁸ Nôsôv ek sek waliliŋ. Kambom takatu ba avômalô ethak idum ba vi ma hêk kupik viyaiŋ. Ma opalê atu ba hadum sek waliliŋ êŋ ma yanida habulinj anêŋ linjkupik ba hadum sek hathak.

¹⁹⁻²⁰ *Môlô lemvimkupik ma Lovak Matheŋ anêŋ unyak matheŋ atu ba hamô kapô ba Wapômbêŋ da hêv hadêŋ alalô. Avanôŋ e? Ma hêv alalô vuli ba miŋ o anyô bêŋ ek oyabiŋ oda ami. Ba intu ômbô Wapômbêŋ esak lemvimkupik.

7

Abô hathak ewa i

¹ Yahato môlônîm abô viyanj nena mavi ek nômô daluk ma miŋ noja avi ami.

² Ma doŋtom avômalô ethak idum sek waliliŋ. Aêŋ ba mavi ek njê ewa i, anyô ênjêk imbiŋ yanavi ma avi ênjêk imbiŋ yamalô.

³ Ma anyô lahaviŋ ênjêk imbiŋ yanavi êŋ ma yanavi miŋ embasinj i ami. Ma yanavi lahaviŋ ênjêk imbiŋ yamalô ma yamalô indum aêŋ iyom ek malê nena njê lôk vêŋi iniŋ viyanj hêk.

⁴ Avi miŋ hayabiŋ yanida linjkupik ami. Mi. Anyô hayabiŋ. Ma anyô miŋ hayabiŋ yanida linjkupik ami. Mi. Avi hayabiŋ.

⁵ Ba intu ovasiŋ am, êŋ ma hatôm udum vani! Anyô hadum ek etenj mek ma miŋ

bônoŋ ami. Enaŋ êndêŋ yanavi. Ma avi hadum ek etenj mek ma miŋ bônoŋ ami. Enaŋ bêŋ êndêŋ yamalô ba thai nêndôk am. Êŋ ma netak iniŋ êk haviŋ i êtôm wak vithê. Ma mek anêŋ danj ma nêjêk esak loŋbô ek Sadaj miŋ hatôm enja iniŋ thethaŋak ek êndôk thai leŋiŋ ami.

⁶ Miŋ yahavak balabuŋ te ek avi lo anyô miŋ nêjêk imbiŋ i wak la ami. Mi. Yahanaŋ ek yanêm môlônîm auk sa iyom.

⁷ Yada ma anyô muk ba yaleŋhaviŋ anyô lôkthô nimbitak êtôm yada. Ma doŋtom anyô tomtom da ewa iniŋ wapôm lomaloma halêm anêŋ Wapômbêŋ. Aêŋ ba nôm takatu ba Wapômbêŋ habi sam ma yanđa yanđa.

⁸ Abô êntêk ba tem yanaŋ ma hathak aluŋ lo avi tôp. Mavi ek thêlô nêmô daluk êtôm ya.

⁹ *Thethaŋak miŋ êmbôk môlô êtôm atum hathaŋ ami, êŋ ma mavi anôŋ. Aêŋ ba anyô te miŋ hatôm ipuki loŋ ami, êŋ ma enja avi.

¹⁰ *Yahanaŋ abô êntêk ek avômalô ewa i. Avi te miŋ hatôm êndô yamalô ami. Abô êntêk ma Anyô Bêŋ anêŋ abô balabuŋ ma miŋ yenaŋ abô ami.

¹¹ Avi hadô yamalô êŋ ma epesaj abô imbiŋ yamalô ma miŋ enja anyô yaŋ ami. Ma anyô aêŋ iyom.

12-13 Yahanaŋ abô êntêk ek avômalô takatu ba ewa i ba yanj miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami. Ba anyô te hawa avi te ba miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami ma dontom lahavinj êmô imbiŋ yani, ma miŋ êndô avi êŋ ami. Ma avi te hawa anyô te ba miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami ma dontom lahavinj êmô imbiŋ yani, ma miŋ êndô ôpêŋ ami. Êntêk ma yenaŋ auk iyom. Ma miŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô balabuŋ te ami.

14 Anyô te hawa avi atu miŋ hêvhaviŋ ami, êŋ ma anyô anêŋ hêvhaviŋ hatôm nêm avi êŋ lôk nali sa ba nimbitak êtôm nôm mabuŋ hêk Wapômbêŋ ma. Ma avi hawa anyô atu ba miŋ hêvhaviŋ ami ma aêŋ iyom. Ma mi, êŋ ma tem Wapômbêŋ ênjê nali takêŋ nena lelaik. Aêŋ ba miŋ ôndô vônim atu ba anêŋ hêvhaviŋ mi ami.

15 *Ma howa avi atu ba miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami ba hadum ek êndô o, êŋ ma otak yani ek ni. Ma howa anyô atu ba miŋ hêvhaviŋ Wapômbêŋ ami ba hadum ek êndô o, êŋ ma otak yani ek ni aêŋ iyom. Tem miŋ undum abô esak nôm êŋ ami. Wapômbêŋ halam alalô hathak kobom namô malinjyaô imbiŋ i.

16 *Ba injo. Yanavi tem nêm yamalô sa ek imbitak anyô hêvhaviŋ mena yamalô nêm yanavi sa ek imbitak avi hêvhaviŋ la.

*Alalô namô êtôm lôkmala
atu ba Wapômbêŋ lahavinj
alalô namô*

17 Hômô aisê ba Wapômbêŋ halam o ma ômô aêŋ. Êŋ ma hatôm Anyô Bêŋ anêŋ wapôm atu ba hik sam hadêŋ môlô tomtom. Abô balabuŋ êntêk ma yahêv hadêŋ ñê êvhaviŋ lodôŋlodôŋ lôkthô.

18 Ôpatu ba bôk engothe anêŋ kupik ba Wapômbêŋ halam yani ma êmô aêŋ. Ma miŋ nepesaŋ anêŋ kupik esak loŋbô ami. Ma ôpatu ba miŋ engothe anêŋ kupik ami ba Wapômbêŋ halam yani ma êmô aêŋ iyom. Ma miŋ engothe anêŋ kupik vê ami.

19 *Engothe kupik lôk miŋ engothe kupik ami, nôm ju êŋ ma nôm oyaŋ. Ma nôm bêŋ ma nesopa Wapômbêŋ anêŋ abô.

20 Engothe anêm kupik mena engothe ami mena ewa avi mena miŋ ewa avi ami ba Wapômbêŋ halam o, ma ômô aêŋ.

21 Ma o atu ba anêm alaŋ hamô ba Wapômbêŋ halam o ma miŋ lemmalaiŋ andô. Ma dontom loŋondê la hêk ek otak anêm alaŋ anêŋ ku, êŋ ma undum aêŋ.

22 *Ba ñê takatu ba inij alaŋ hamô aleba Anyô Bêŋ halam i ma hatôm Anyô Bêŋ hapole inij yak vê. Ma aêŋ iyom ñê takatu ba miŋ êmô alaŋ la vibinj ami aleba Anyô Bêŋ halam i ma Kilisi lêk habitak inij alaŋ.

* 7:15: Lom 14:19 * 7:16: 1Pi 3:1 * 7:19: Lom 2:25; Gal 5:6; 6:15 * 7:22: Plm 16; 1Pi 2:16

²³ Wapômbêj bôk hêv môlô vuli hathak vuli bêj ba miñ anyôla habitak môlônim alaŋ ami ba intu lemiminjikam esak auk pik takêj ami.

²⁴ Aiyân thêlô, môlô tom-tom nômô êtôm aësêbôk ba Wapômbêj halam môlô. Môlô owa am mena miñ owa am ami mena engothe kupik mena miñ engothe kupik ami lôk ñê iniñ alaŋ hamô mena iniñ alaŋ mi, nômô aëj iyom ba nosopa Wapômbêj.

Pol hêv abô hadêj avômalô muk

²⁵ Anyô Bêj lahiki hathak ya ba intu yenaj abô ma avanôj ek môlô nônmimbiñ. Êntêk ma yenaj auk hathak avômalô muk ma miñ Anyô Bêj anêj abô balabuñ ami.

²⁶ Lék ma malaiñ lomaloma habitak. Aëj ba nômô êtôm avômalô muk ma tem nômô mavi.

²⁷ Ópatu ba lék epesaj anêj abô ek enja avi ma miñ êndô ami. Ma môlô takatu ba avi mi miñ nômbôlêm avi ami.

²⁸ Ma howa avi, ma miñ hudum kambom ami. Ma avi muk te hawa anyô, ma miñ hadum kambom ami. Ma doñtom môlô takatu ba owa am tem nôpôm malaiñ lomaloma êmô pik êntêk ba intu yahavatho môlô loj ek miñ malaiñ takêj êpôm môlô ami.

²⁹⁻³¹ *Yenaj abô anêj ôdôj nena pik êntêk tem êmô sawa bidoñ iyom ba anêj auk lôk anêj nômkama lôkthô lék idum ek nema. Ba opalê atu ba hawa avi, êj ma nôm

mavi. Ma doñtom lemimbi nena ewa i tem miñ êmô wak nômbêj intu sapêj ami. Ma opalê atu ba lamalainj miñ undum ba malainj êj eyabiñ anêm auk ami. Ma nôm mavi miñ eyabiñ anêm auk ami. O atu ba hôev vuli nômkama lomaloma miñ nôngwêk lêlê esak nôm takêj ami. Nômkama pik nômbêj êj ma nôm mavi anôj. Ma doñtom miñ nôngô êtôm nômbêj ênjêk anêm auk ami.

³² Yalenjhaviñ nena lejhiki lomaloma miñ embalonj môlô loj ami. Anyô muk lahiki hathak Anyô Bêj anêj ku ek indum Anyô Bêj lamavi.

³³ Ma doñtom anyô lôk avi lahiki hathak nômkama pik ek batu indum yanavi lamavi.

³⁴ Ba intu yani lahiki hathak yanavi ma Anyô Bêj havinj. Ma avi tôp lôk avi muk ethak lejhiki hathak Anyô Bêj anêj ku. Inij auk nena nêñem dahôlôñij lôk leñviñkupik êndêj Anyô Bêj. Ma doñtom avi lôk anyô lahiki hathak nômkama pik ek indum yamalô lamavi.

³⁵ Yahanañ abô takêntêk ek nêm môlô sa ma miñ nêm malaiñ êndêj môlô ami ek môlô nômô thêthôj ma miñ nômla embalonj môlô loj ami ek môlô nônmêm kapôlômim lôkthô êndêj Anyô Bêj. Ma miñ yahanañ ek êtôm yak embalonj môlô loj ami.

³⁶ Ma ópatu ba hapesaj abô yôv ek enja avi muk te ba

* 7:29-31: 1Jon 2:17

anêŋ thethaŋak hadum ek imbuliŋ avi êŋ ma ôpêŋ enja avi êŋ. Yani miŋ hadum kambom ami.

³⁷ Ma ôpatu ba hapesaŋ yanida anêŋ auk ma miŋ hasopa anyôla anêŋ auk ami ba hasopa anêŋ lahaviŋ iyom nena hadô enja avi muk, ôpêŋ hadum nôm mavi haviŋ.

³⁸ Aêŋ ba ôpatu ba hawa avi muk hadum nôm mavi. Ma ôpatu ba hadô enja avi êŋ ma anêŋ malaiŋ ma yaô ba intu hadum nôm mavi anôŋ.

³⁹* Avi atu ba hawa anyô ba yamalô hamô lôkmala denaŋ ma hatôm ibutiŋ thai loŋ endeba anyô ema am. Êŋ ma hatôm enja anyô yaŋ atu ba hasopa Anyô Bêŋ esak loŋbô êtôm yanida anêŋ lahaviŋ.

⁴⁰ Yenaj auk nena yani êmô daluk ma tem yani lamavi bêŋ anôŋ. Ma Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ hamô haviŋ ya ba intu ya anyô lôk auk hatôm môlô.

8

Ngôkba anêŋ nôm lôk ya

¹* Yahanaj abô êntêk hathak ngôkba anêŋ nôm lôk ya.* Môlô onaŋ nena, “Alalô lôkthô ma ñê lôkauk.” Môlônim auk êŋ hadum ba môlô ôyê am daŋ ba ubulinj avômalô êvhaviŋ vi. Ma môlô lemimhaviŋ avômalô takêŋ, êŋ ma tem nônêm i sa.

* **7:39:** Lom 7:2-3 * **8:1:** Ap 15:29
êv da hadêŋ ngôk. Ma ñê êvhaviŋ lejhaviŋ nejaŋ nôm takêŋ. Thêlônij auk aêntêk nena êŋ ma miŋ wapômbêŋ anôŋ ami ba intu thêlô hatôm nejaŋ. Aêŋ ba thêlô eto kapya hadêŋ Pol ek nedanjo anêŋ auk.

4:8 * **8:6:** Ep 4:5,6

²* Môlô osoŋ nena môlô oyala nômkama lôkthô e? Mi. Môlô ôthôŋ auk anôŋ palin!

³ Opalê atu ba lahavinj Wapômbêŋ ma Wapômbêŋ hayala yani.

⁴* Yenaj auk hathak eyaŋ ngôkba iniŋ nôm ma aêntêk. Alalô ayala nena Wapômbêŋ ma dojtom iyom. Ma ngôkba takatu avômalô êv yenj hathak miŋ Wapômbêŋ anôŋ ami.

⁵ Avômalô elam nôm lomalloma nena iniŋ ngôkba lo iniŋ anyô bêŋ. Aêŋ ba nôm takêŋ hatôm iniŋ wapômbêŋ lo anyô bêŋ.

⁶* Ma dojtom alalô ayala nena Wakamik Wapômbêŋ yani iyom intu Wapômbêŋ ba hapesaŋ nômkama lôkthô ba alalô abitak ek nandum anêŋ ku. Ma Yisu Kilisi yani iyom intu Anyô Bêŋ anôŋ ba Wapômbêŋ hapesaŋ nômkama lôkthô hathak yani. Ma Yisu êŋ hadum ba alalô abitak Wapômbêŋ anêŋ avômalô.

⁷ Ma avômalô doho miŋ lenjinhabi auk takêŋ hêk kapôlônij ami. Sêbôk ma thêlô engabôm ngôkba anêŋ nôm ma lêk êdô ba esopa Wapômbêŋ. Ma dojtom eyaŋ ngôkba anêŋ nôm ma hatôm esopa ngôkba hathak loŋbô. Thêlônij auk ma pulusikna ba intu lenjinmalaiŋ.

⁸ Avômalô takatu ba lejnjalainj hathak nôm êŋ ba miŋ eyaŋ ami ma Wapômbêŋ

* **8:1:** Avômalô Kolin ethak êbôk nôm ek nena êŋ ma miŋ wapômbêŋ anôŋ ami ba intu thêlô hatôm nejaŋ. Aêŋ ba thêlô eto

* **8:2:** Gal 6:3 * **8:4:** Lo 4:39; 6:4; Gal

miŋ hatatale i ami. Ma mólô avômalô takatu ba oaŋ nôm lomaloma ma Wapômbêj miŋ habam mólô ami. Aêŋ ba oaŋ mena ôdô ma nôm oyan hék Wapômbêj ma.

⁹* Aêŋ ba o anyô hôêvhaviŋ lôklokwaŋ, oyabiŋ o! Anêm malainiŋ mi ek noŋgwaŋ ñgôkba anêŋ nôm ba hoaŋ êŋ ma miŋ onaŋ êndêŋ avômalô takatu ba auk pulusik ek nindum aêŋ ami êŋa tem indum thêlô nênen yak.

¹⁰ Hu malakba ba hoaŋ ñgôkba anêŋ nôm ma anyôla lamalainiŋ hathak nôm êŋ te hayê hoaŋ, hoson nena hôêv yani sa ba tem eyala nena nôm êŋ ma nôm oyan e?

¹¹* Êŋ ma hubuliŋ yani ek endeni anêŋ kobom bô esak loŋbô ba anêm auk êŋ habulinj anyô hôêvhaviŋ pulusik atu ba Yisu hama ek nêm yani sa.

¹² Anyô te anêŋ auk pulusik ba hubuliŋ yani êŋ ma hudum kambom hathak Kilisi.

¹³* Ba intu yahaŋ nôm êŋ ba habulinj yenaŋ aiyaŋ ba hadum kambom êŋ ma tem miŋ yaŋgaŋ alim esak loŋbô ami. Yakô yandum ba yenaŋ aiyaŋ nêm yak.

9

Pol hadô vuli

¹* Odanjô! Abô balabuŋ lomaloma miŋ havaloŋ ya loŋ ami! Ma bôk yahayê

* **8:9:** Lom 14:13-15; Gal 5:13 * **8:11:** Lom 14:15,20 * **8:13:** Lom 14:21 * **9:1:** Ap 9:1-9; 26:16; 1Ko 15:8-9 * **9:2:** 2Ko 3:2-3 * **9:4:** Luk 10:8 * **9:6:** Pol hayala Kolin iniŋ auk lôkbarj ba intu havunj abô ba hadô ek enja Kolin iniŋ da. Aêŋ ba hadum thêlô leŋinjmaniŋ. * **9:9:** Lo 25:4; 1Ti 5:18

Yisu alalôaniŋ Anyô Bêŋ yôv! Ya ma aposel ba yada yenaŋ ku lôk Wapômbêj anêŋ lôklokwaŋ hadum ba intu mólô ubitak!

²* Avômalô doho êpôlik nena ya Pol ma miŋ aposel ami. Ma doŋtom mólônim ôvêhaviŋ hik ya thô nena ya ma Anyô Bêŋ anêŋ aposel. Aêŋ ba mólônim aposel ma ya.

³ Avômalô doho ibi yaleŋ nena yahabulinj yenaŋ ku aposel ba yahêv yada kisi aêntêk.

⁴* Avômalô ethak êv nôm hadêŋ yêlô hatôm ñê lôk athêŋ bêŋ takatu ba idum Wapômbêj anêŋ ku.

⁵ Ma Anyô Bêŋ anêŋ iviyanj lôk Sipas ma aposel vi ethak ewa avi takatu ba êvhaviŋ hatôm vêŋi. Ma yêlô hatôm nandum aêŋ imbiŋ.

⁶ Ma yai hatôm natak ku baheŋinj ek nandum Wapômbêj anêŋ ku êtôm aposel vi. Ma mólô osoŋ nena yai lôk Banabas iyom intu ñê athêŋ mi e? Mi. Yêlô lôkthô ma aposel iyom.*

⁷ Nê vovak da miŋ êv vuli iniŋ nôm ami. Ma avômalô takatu ba idum iniŋ ku ethak eyaŋ anêŋ anôŋ. Ma ñê takatu ba eyabiŋ bok ethak eyaŋ bok takêŋ.

⁸ Abô takêŋ ma auk pik e? Mi. Wapômbêj anêŋ abô balabuŋ bôk hanaŋ

⁹*ba Mose bôk hato nena,

“Bok oks hadum ku ma miŋ
nokak abôlêk siŋ ami.”

Lo 25:4

Ma Wapômbêŋ lahiki hathak
bok oks mena?

¹⁰ *Mi. Abô êŋ ma hathak
yêlô. Avanôŋ! Abô êŋ hathak
yêlô opalêla takatu ba adum
Wapômbêŋ anêŋ ku. Nê
takatu ba ele ku lôk evatho
ku, lôkthô êv maleŋinj ek
nejanj nôm.

¹¹⁻¹² *Môlô othak ôvê avômalô
ku vi sa. Ma yêlô avatho
Wapômbêŋ anêŋ abô halôk
môlô. Aêŋ ba awa nôm anêŋ
môlô ma ôyê nena malainj
e? Mi! Yêlôaniŋ athêŋ hêk
ba intu yêlô amôŋ ek naja
môlônim nôm!

Ma donjtom miŋ yêlô asopa
lonjôndê êŋ ami. Ba awa
malainj lomaloma ek miŋ em-
basin Wapômbêŋ anêŋ Abô
Mavi ami.

¹³ *Môlô oyala nena ñê
takatu ba idum ku hamô
unyak matheŋ ma eyanj nôm
takatu ba êv hadêŋ unyak
êŋ. Ma ñê takatu ba idum ku
hamô loŋ êbôk da ma eyanj
nôm takatu ba êv hatôm da.

¹⁴ *Anyô Bêŋ bôk hanaj aêŋ
iyom nena ñê takatu ba enaj
Wapômbêŋ anêŋ abô ma neja
iniŋ nôm êlêm anêŋ iniŋ ku
takatu ba idum.

¹⁵ Ma donjtom yada miŋ bôk
yahasopa lonjôndê takêŋ ami.
Ma miŋ yahato abô êntêk ek
môlô nobakôŋ ya ami. Mi! Ya-
hama ma mavi ek miŋ yanêm
malainj êndêŋ môlô ami ek
anyôla miŋ enja nôm takatu

ba yahabam ya hathak vê
ami.

¹⁶ *Miŋ yahabam ya
hathak yahanaŋ Wapômbêŋ
anêŋ abô ami. Mi. Wapômbêŋ
hêv ku êŋ hadêŋ ya. Ba miŋ
yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ
abô ami, êŋ ma malainj bêŋ
ek ya.

¹⁷ Yahapetenak ek yandum
ku êntêk êŋ ma tem yanja
vuli. Ma donjtom miŋ yada
yenaj auk ami. Ba intu
yahadum oyaŋ hatôm yenaj
ku atu ba Wapômbêŋ hêv ek
yayabiŋ.

¹⁸ Vuli alête intu tem
yanja? Yenaj vuli ma aêntêk.
Yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ
Abô Mavi ma miŋ avômalô
nênêm vuli ami. Êŋ ma hatôm
yenaj vuli atu ba yahabam
ya hathak.

¹⁹ Aêŋ ba yabaheŋ miŋ
ekak loŋ lôk anyôla miŋ
hayabiŋ ya ami. Ma donjtom
yenaj auk nena avômalô
lôkthô nimbitak yenaj alaŋ
ek yangik lonjôndê thô ek bêŋ
anôŋ ini nesopa Kilisi.

²⁰ *Yahamô haviŋ avômalô
Israel ma yahabitak hatôm
thêlô. Ma yahamô haviŋ
avômalô esopa abô balabuŋ
takatu êŋ ma yahabitak
hatôm thêlô ek yandom i ini
ek Kilisi. Ma donjtom abô
balabuŋ miŋ hayabiŋ ya ami.

²¹ Yahamô haviŋ ñê daluk
takatu ba iniŋ abô balabuŋ
mi, êŋ ma yahabitak hatôm
thêlô ba miŋ yahasopa alalô
avômalô Israel iniŋ abô bal-

* **9:10:** 2Ti 2:6 * **9:11-12:** Lom 15:27; Ap 20:34; 2Ko 11:9 * **9:13:** Lo 18:1-3

* **9:14:** Mat 10:10; Gal 6:6 * **9:16:** Jer 20:9 * **9:20:** Ap 21:20-26

10

Yakô ek alalô nanêm yak esak saé

¹ *Aiyâñ thêlô miñ môlô lemimpaliñ ami! Sêbôk ma alalôaniñ bumalô esopa buliv lôk evenj ñgwêk malêvôj.

² Ma buliv lo ñgwêk ithik thêlô ek injik thô nena thêlô esopa Mose.

³ *Thêlô sapêñ eyañ nôm matheñ atu

⁴ *ma sapêñ inum ñañ valu matheñ atu ba haveñ havin i. Valu êj ma Yisu da.

⁵ *Ma doñtom Wapômbêj miñ lamavi hathak thêlô ami ba intu ema ba kupik hêk mayaliv hêk loñ thiliv.

⁶ *Nôm takêñ habitak ek alalô leñijimbi esak ma miñ imbisôk imiñ alalô ek nandum kambom ami.

⁷ Bôk eto hathak thêlô nena, “Avômalô êj esopa ñgôk ba eloyenj hathak lôk eyañ ba inum ba idum sek lomaloma.” *Etak Ijip 32:6*

Aêj ba miñ môlô nundum aêj ami.

⁸ *Miñ alalô nandum sek waliliñ êtôm bôk ba alalôaniñ bumalô idum ba avômalô hatôm 23,000 ema wak doñtom iyom ami.

⁹ *Alalô miñ natatale Anyô Bêj êtôm avômalô vi atu ba bôk idum ba umya hathanj i pôpônô ami.

abuñ lomaloma ami ek yandom thêlô ini êndêj Kilisi. Ma yahasopa Wapômbêj lôk Kilisi iniñ abô ba intu eyabinj ya.

²² *Ma yahamô haviñ ñê takatu ba iniñ auk pulusik ma yahabitak pulusik hatôm thêlô ek yandom thêlô ini ek Kilisi. Yahasopa avômalô lôkthô iniñ auk lomaloma ek auk anêj aêj ma hatôm yanêm vi dedauñ sa.

²³ Yahadum aêj ek avômalô lôkthô nedanjô Wapômbêj anêj abô ba nesopa ek alalô lôkthô naja bulubiñ.

Nadañviñ lôklokwañ ek nayô uñjôv

²⁴ Avômalô takatu ba elañviñ sapêñ ewa vuli e? Mi. Ôpatu ba hamôj iyom. Aêj ba ondañviñ ek onja anêm vuli aêj iyom.

²⁵ *Avômalô takatu ba ik mambêj ma ethak êdôj i wak nômbêj intu ek neja kuluñ atu ba tem ekapok kethenj. Ma doñtom alalô adum ek naja kuluñ atu ba tem êmô wak nômbêj intu sapêñ.

²⁶ Ba intu ya miñ yahañviñ hatôm anyô halañviñ mayaliv ami. Ma miñ yahik vovak hatôm anyô hathak hik loñ oyanj ami.

²⁷ *Mi! Yahik yaleñviñkupik ek batu yenañ auk pik etauvinj. Yakô yanañ Wapômbêj anêj Abô Mavi êndêj avômalô ba nêñemimbiñ ma yada mi.

* 9:22: 2Ko 11:29 * 9:25: Plp 3:14; 2Ti 2:4-5; 4:7-8 * 9:27: Lom 8:13; 13:14

* 10:1: Kis 13:21-22; 14:22-29 * 10:3: Kis 16:35 * 10:4: Kis 17:6; Nam 20:11

* 10:5: Nam 14:29-30 * 10:6: Nam 11:4,34; 1Ko 10:11 * 10:8: Nam 25:1-9

* 10:9: Nam 21:5-6 * 10:10: Nam 16:41-49

10 *Ma miŋ nanaŋ abô munuŋmunuŋ êtôm bôk ba doho idum ba aŋela vovak hiki pôpônô ami.

11 Nôm takatu ba bôk habitak hathak avômalô bôsêbôk ma eto ek alalô avômalô bôlôŋ êntêk atu ba lêk amô habobo pik lo leŋ anêŋ daŋ leŋiŋimbî katô ba nayabinj i.

12 Aêŋ ba o atu ba hosonj nena humiŋ lôklokwaŋ êŋ ma oyabiŋ o ek miŋ nêm yak ami.

13 Kambom hathak halôk avômalô leŋiŋ ek nindum kambom. Ma hudum ek undum kambom ma Wapômbêŋ tem miŋ imbuliŋ dôm ek o ami. Tem yani êmbôlêm lonôndê ek otak auk êŋ ek umiŋ lôklokwaŋ. Ma tem miŋ etak o ek nêm yak ami.

Miŋ nônêm yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ ma ŋôkba imbiŋ ami

14 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, nônêm am vê ênjêk ŋôkba anêŋ ku lo loŋ.

15 Môlô avômalô lôkauk ba intu nutitiŋ abô êntêk nena thêthôŋ mena mi e?

16 *Kilisi anêŋ thalaleŋ hadum ba alalô abitak doŋtom lôk anum ba leŋiŋhabi hathak nôm mavi takatu ba yani hadum ek hêv alalô sa. Ma polom doŋtom êŋ ma hatôm Kilisi liŋ kupik ba intu alalô aŋgôli ba an.

17 *Ma alalô avômalô bêŋ anôŋ aŋ ek injik thô nena alalô sapêŋ lêk athak doŋtom

havinj Kilisi ba abitak ôdôŋ te iyom.

18 *Ma lemimimbi esak avômalô Isael. Thêlô êv inij da hadêŋ ŋê êbôk da ba êbôk ma sapêŋ eyan nôm da êŋ ma hatôm ethak doŋtom havinj Kilisi ba ibitak ôdôŋ te iyom.

19 *Ma yahanaj nena ŋôk inij nôm lôk alokwaj ma valu inij athêŋ hêk e?

20 *Mi. Nê daluk êv da hadêŋ ŋôk. Ma ŋôk takêŋ ma Wapômbêŋ e? Miŋ yalenjhavinj môlô nosak doŋtom imbiŋ ŋôk ami.

21 *Miŋ hatôm nunum êndôk Anyô Bêŋ anêŋ tase lôk ŋôk anêŋ imbiŋ ami. Ma miŋ hatôm noŋgwaŋ ŋôk anêŋ nôm lôk Anyô Bêŋ anêŋ imbiŋ ami.

22 *Hatôm alalô nadôk Anyô Bêŋ la ek ladaŋ e? Ma hêv vovaj hadêŋ alalô êŋ ma tem namô lôklokwaŋ ma miŋ nanêm yak ami e?

Nambô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ

23 *Môlô onaŋ nena, “Balabuŋ te miŋ havalon alalô lonj ami. Ba malêla takatu alalô leŋiŋhavinj nandum ma hatôm.” Ma doŋtom ya Pol yahanaŋ nena nômkama sapêŋ tem miŋ nêm môlô sa lôk embatho môlô lonj ami.

24 *Ba miŋ lemimimbi oda anêm mavi iyom ami ma lemimimbi anyô vi inij mavi imbiŋ.

* 10:16: Mat 26:26-28 * 10:17: Lom 12:5 * 10:18: Wkp 7:6 * 10:19: 1Ko 8:4 * 10:20: Lo 32:17; ALK 9:20 * 10:21: 2Ko 6:15-16 * 10:22: Lo 32:21
* 10:23: 1Ko 6:12 * 10:24: Lom 15:1-2 * 10:25-30: Sng 24:1; 1Ko 8:7; 1Ti 4:4

25-30 * Ma

"Nômkama pik lôkthô ma
Anyô Bêj anêj." *Karya
Yej 24:1*

Yahabô Wapômbêj ba yahañ lôk yaleñmavi êj ma anyôla miñ hatôm esaj ya ami. Yenaj auk nena yañgañ ma tem yañgañ. Ma yahadô ma dô. Anyô vi inij auk miñ havalonj ya loj ami. Aej ba noja alim vathiap lôkthô atu ba ôêv vuli ba ongwañ. Miñ lemim malaiñ ami.

Ma ñê daluk doho elam o ek nu nongwañ nôm imbiñ i ba hudum ek nu ma miñ onañ injik i liñ ami. Nongwañ iyom. Ma doñtom anyôla hanaj hadêj o nena nôm êntêk ma nôm ñgôkba, êj ma miñ nongwañ ami ek nêm anyô daluk êj sa ek miñ lamalaiñ esak o ami. Ma miñ yahanañ hathak ñê êvhaviñ ami. Mi. Yahananj hathak ñê daluk.

31 * Aej ba oanj mena unum mena udum aisê, nundum lôkthô aej iyom ek nobam Wapômbêj anêj athêj.

32 * Avômalô Islael lo Glik lôk Wapômbêj anêj avômalô êvhaviñ takatu, ma miñ nundum nômla ek nosale i thô ami.

33 * Nômkama lôkthô atu ba yahadum ma yahadum ek yanêm avômalô vi sa ek neja

* 10:31: Kol 3:17 * 10:32: Lom 14:13

* 11:3: Stt 3:16; Ep 5:23 * 11:3:

Abô Glik hathak "vulinj" anêj ôdôj yañ nena "lokwanj ta". Aej ba abô 11:3 havenj aëntêk. "Kilisi ma hatôm a anêj lokwanj ta ma anyô sapêj ma epesaj hathak Kilisi ba êtôm thañañ. Ma anyô hatôm a anêj lokwanj ta ma avi halêm anêj anyô ba êtôm thañañ. Ma Anyô Bêj hatôm a anêj lokwanj ta ma hêv Kilisi ba halêm ba hatôm thañañ."

bulubiñ. Miñ yahabôlêm nôm leñiñmavi ek yada ami.

11

1 *Yahasopa Kilisi ba intu nosopa yaveñgwam.

Pol hanaj hathak nendam leñkadôk siñ

2 Yahayê nena mólô miñ lemimpalij yenañ abô ami ba yahanañ abô mavi hathak mólô. Mólô ovalonj yenañ auk taksêbôk atu ba êdôj ya ba yahadôj mólô hathak.

3 *Yaleñhavinj mólô noyala nena Kilisi ma hamô vulinj ek anyô ma anyô hamô vulinj ek avi ma Wapômbêj hamô vulinj ek Kilisi.*

4 Ba ôpatu ba hadum ek etej mek mena hanaj Wapômbêj anêj auk bêj ek embatho avômalô loj ba hakôk kuluñ, êj ma hêv mama hadêj Kilisi atu ba hamô vulinj ek yani.

5 Avi takatu ba enaj Wapômbêj anêj auk bêj ek embatho avômalô loj lôk etej mek nendam leñiñkadôk siñ ma miñ nekapinj leñiñkadôk ñauñ ba popam ami. Edam leñiñkadôk siñ ami lôk ekapiñ leñiñkadôk ñauñ ba popam, êj ma hatôm êv mama hadêj ôpatu ba hamô vulinj ek i.

6 Avi atu ba miñ lahaviñ endam wakadôk ami êj ma nekapinj wakadôk ñauñ. Ma doñtom nôm êj ma nôm

* 10:33: 1Ko 9:20-22 * 11:1: 1Ko

4:16 * 11:3: Abô Glik hathak "vulinj" anêj ôdôj yañ nena "lokwanj ta". Aej ba abô 11:3 havenj aëntêk. "Kilisi ma hatôm a anêj lokwanj ta ma anyô sapêj ma epesaj hathak Kilisi ba êtôm thañañ. Ma anyô hatôm a anêj lokwanj ta ma avi halêm anêj anyô ba êtôm thañañ. Ma Anyô Bêj hatôm a anêj lokwanj ta ma hêv Kilisi ba halêm ba hatôm thañañ."

mama. Ba intu avi nesak nendam leñiqkadôk siŋ.

7-9 *Anyô ma hatôm Wapômbêj da ba hik Wapômbêj anêj lôkmanginj thô. Ba intu yani êkôk nômla êmô wakadôk ami. Anyô ma miŋ epesaŋ hathak avi lokwaŋ ami ma mi. Avi ma epesaŋ hathak anyô lokwaŋ. Miŋ epesaŋ anyô ek nêm avi sa ami, mi, avi ek nêm anyô sa. Ba intu avi hik anyô anêj lôkmanginj thô.

10 Aêj ba avi nendam leñiqkadôk siŋ êtôm lavôŋinj te ek anjela nêgê.

11-12 Avi ibitak anêj anyô. Ma avi evathu anyô ba intu anyô êlêm anêj avi aêj iyom. Ma donjom nômkama sapêj halêm anêj Wapômbêj. Ba intu avi takatu ba esopa Anyô Bêj miŋ hatôm nenaŋ nena, “Yêlô avi iyom ba yôv” mena anyô nenaŋ nena, “Yêlô anyô iyom ba yôv”. Mi.

13 Lemimhabi aisê? Avi miŋ edam leñiqkadôk siŋ ami ba etej mek hadêj Wapômbêj êj ma mavi e?

14-15 Alalô lôkthô ayala alalôaniŋ auk. Avi iniŋ leñiqkadôk ɻauŋ hamô ek imbuliv leñiqkadôk siŋ. Ma alalô anan nena yani ma avi mavi. Ma donjom anyô atu ba wakadôk ɻauŋ daim yani tem mama.

16 Avômalô takatu ba êpôlik hathak abô êntêk nodanô! Yêlôaniŋ avi lôk avi takatu ba êvhavij Anyô Bêj ba êmô luvuluvu ethak edam

leñiqkadôk siŋ ba intu môlô nundum aêj iyom.

Kolin ibuliŋ Wapômbêj anêj nôm matheŋ

17 Môlô othak donjom ma miŋ udum mavi hadêj avômalô vi ami. Môlô ubulinj i ba intu ya miŋ hatôm yanaŋ abô mavi esak môlô ami.

18 *Yahalanô môlô njê êvhavij othak donjom ma ovak am vose hi lodôŋlodôj. Yakô abô êj bute ma avanôj.

19 Yakô môlô osoŋ nena lodôŋlodôj êj ma mavi ek nêgê nena opalêla esopa Wapômbêj mavi ba hanaj mavi ma opalêla mi. Aisê?

20 Môlô othak donjom hatôm njê êvhavij ma osoŋ nena oanj Anyô Bêj anêj nôm e? Mi!

21 Môlô doho ômôj ba ovasiŋ nôm ba oanj paloŋ. Ma doho ema kisi ma doho eyaj ba inum aleba leñsoam bok.

22 Môlô unyak oŋgwaŋ lo nunum êmô mi e? Yakô môlô nôpôlik ek Wapômbêj anêj avômalô êvhavij takatu ba nômkama mi ba ôŋgô i nena avômalô ôvathek. Ba yanaŋ aisê êndêj môlô? Yambam môlô e? Mi anôj!

23 Anyô Bêj hadôj ya ba intu yandôj môlô aêntêk. Bôlôvôj atu ba tem nenaŋ Anyô Bêj Yisu bêj ma hawa polom

24 ma hêv lamavi ma haya ba hanaj, “Êntêk ma yenaŋ yaleŋviŋkupik ba yahêv ek nêm môlô sa. Nundum aêj ek lemimimbi ya.”

* 11:7-9: Stt 1:26-27; 2:18-23

* 11:18: 1Ko 1:10-12

²⁵ *Eyan vêm ma hawa tase te aêj iyom ma hanaj, “Êntêk ma tabô lukmuk atu ba yahavak hathak yenañ thalalej. Waklavôj atu ba unum ma nundum aêj ek lemimimbi ya.”

²⁶ Waklavôj mólô oan polom êntêk lôk unum halôk tase êntêk ma hanaj hathak Anyô Bêj anêj ñama lôk endelêm.

Alalô nasô i ba naya vêmam ka naja Anyô Bêj anêj nôm

²⁷ *Aêj ba anyôla hayan lo hanum paloñ êj ma habulinj polom lôk tase êj ba Anyô Bêj anêj lijkupik lo thalalej lôk ñama habitak hatôm nôm oanj ba ôpêj tem indum abô.

²⁸ Avômalô idum ek nejanj polom lôk ninum êndôk tase êj ma nêso i ba neya vêmam ka nejanj.

²⁹ Anyôla hayan lo hanum nôm mathenj êntêk ma miñ lahabî Yisu Kilisi lijkupik lôk anêj avômalô ami, ôpênda hadum ba tem Wapômbêj nêm malaiñ êndêj ôpêj.

³⁰ Aêj ba intu mólô doho lokwanj mi lôk ôpôm lijinj ma bêj anôj ema.

³¹ Ma dontom alalôda nasô i ba naya êja Wapômbêj miñ hatôm indum abô ek alalô ami.

³² *Anyô Bêj hanaj alalô bêj ba hêv malaiñ hadêj alalô ek êndôj alalô ek pik lo lej anêj danj atu ba Wapômbêj hêv avômalô pik

vê ma tem miñ nêm alalô vê imbiñ ami.

³³ Aêj ba aiyanj thêlô, waklavôj atu ba mólô ôlêm othak dontom ek ongwañ, êj ma noyabiñ mólôviyanj.

³⁴ Ma mólô doho oma kisi ma ongwañ nôm êmô unim unyak vêm ka nôlêm nosak dontom ek miñ abô la êpôm o ami.

Wak alê atu ba yahathôk ma tem yanêm auk doho imbiñ.

12

Lovak Mathenj anêj wapôm lomaloma

¹ Aiyanj thêlô yahadum ek yapesaq mólônîm auk lokbañ takatu ba hathak wapôm lomaloma atu ba Lovak Mathenj hêv hadêj avômalô.

² *Sêbôk ba mólô avômalô daluk ma elom mólô hi mayaliv ek ôêv yej hadêj nôm takatu ba miñ hatôm enaç abô ami.

³ *Aêj ba yanañ êndêj mólô nena Anyô Bêj anêj Lovak Mathenj hayabiñ anyôla, êj ma tem miñ yani esañ Yisu ba enaç abôma ami. Ma Lovak Mathenj iyom intu hatôm indum ôpêj ba enaç nena Yisu ma Anyô Bêj.

⁴ *Wapôm ma lomaloma ma Lovak Mathenj ma dontom iyom intu hêv.

⁵ Ma kobom nêñêm avômalô sa ma lomaloma ma Anyô Bêj ma dontom iyom.

⁶ Ma ku lomaloma hêk ma dontom Wapômbêj

* **11:25:** Kis 24:6-8; Hib 8:8-13

* **11:27:** Hib 10:29

* **11:32:** Hib 12:5-6

* **12:2:** Hab 2:18-19

* **12:3:** 1Jon 4:2-3

* **12:4:** Lom 12:6

ma doñtom iyom intu hêv lôklokwaŋ hadêŋ avômalô lôkthô ek nindum.

⁷ Lovak Matheŋ hadum ku hamô anyô tomtom ek hêv alalô sa ek namô mavi imbiŋi.

⁸ Anyô yaŋ ma hêv Wapômbêŋ anêŋ abô auk lôkmaŋgiŋ ek enaŋ bêŋ. Ma yaŋ ma Lovak Matheŋ êŋ hêv auk eyala Wapômbêŋ anêŋ auk lomaloma.

⁹ Ma te ma hêv auk hêvhaviŋ lôklokwaŋ. Ma te ma hêv lôklokwaŋ ek nindum anyô lijiŋ mavi.

¹⁰ Ma te ma hêv ek indum nômbithi lôklokwaŋ ma yaŋ ma enaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô loŋ ma te ma hatitiŋ ñê evatho avômalô loŋ hathak iniŋ ku ma te ma hêv abô masôm hadêŋ avômalô ma te ma hêv auk ek enaŋ abô masôm takêŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ.

¹¹ *Ku takêŋ lôkthô ma halêm anêŋ Lovak Matheŋ doñtom êŋ iyom ba hêv hadêŋ anyô tomtom hatôm yanida anêŋ lahaviŋ.

Alalô lôkthô ma kupik doñtom êŋ anêŋ lôbôlôbô

¹²*Kupik ma doñtom iyom, ma doñtom anêŋ lôbôlôbô hamô. Anêŋ lôbôlôbô takêŋ ma bêŋ anôŋ, ma doñtom kupik doñtom hayabiŋ. Ma Kilisi da anêŋ aêŋ iyom.

¹³ *Alalô lôkthô athik athak Lovak Matheŋ doñtom ba abitak kupik doñtom, avômalô Islael lôk avômalô Glik ma ñê lôk alaŋsi lôk

ñê alaŋsi mi, alalô sapêŋ abitak hatôm kupik doñtom iyom. Ma Lovak Matheŋ doñtom intu hamô alalô lôkthô kapôlôŋiŋ.

¹⁴ Ma kupik ma miŋ epesaŋ hathak nômla doñtom ami. Mi. Bêŋ anôŋ.

¹⁵ Veŋ kapô hanaŋ nena, “Bâheŋ ma yanđa ma veŋ kapô ma yanđa. Ba intu ya miŋ kupik bute ami.” Êŋ ma abô avanôŋ e? Mi. Veŋ kapô ma kupik êŋ bute.

¹⁶ Leŋôndôŋ hanaŋ nena, “Maleŋdaluk ma yanđa ma leŋôndôŋ ma yanđa. Ba intu ya miŋ kupik bute ami.” Êŋ ma abô avanôŋ e? Mi. Leŋôndôŋ ma kupik êŋ bute.

¹⁷ Aêŋ ba kupik lôkthô ma maleŋdaluk iyom ma tem alalô nadanô aisê? Ma kupik lôkthô ma leŋôndôŋ iyom, ma tem alalô nadiŋ ôv aisê?

¹⁸ Odaŋ! Wapômbêŋ hapesaŋ kupik êŋ bu tomtom halôk ida iniŋ loŋ hatôm yanida anêŋ lahaviŋ.

¹⁹ Ba intu kupik êŋ bute iyom ma kupik lôkthô tem aisê?

²⁰ Aêŋ ba kupik êŋ anêŋ lôbôlôbô hamô ma doñtom anêŋ kupik ma doñtom.

²¹ Maleŋdaluk miŋ hatôm êpôlik esak bâheŋ ba enaŋ, “O dô!” Ma leŋkadôk miŋ hatôm êpôlik esak veŋkapô ba enaŋ, “O dô!”

²² Mi! Kupik lôkthô ma anêŋ loŋ pulusik hamô ba loŋ pulusik takêŋ ma bêŋ ek eyabiŋ o mavi.

* **12:11:** 1Ko 7:7 * **12:12:** 1Ko 10:17

* **12:13:** Gal 3:28

13

Lojôndê lejijhaviñ

²³ Kupik anêj loj mama alalô athak apesan lôk aluvinj mavi ba adô hêk loj kapô.

²⁴ Ma kupik anêj loj mama mi ma miñ alalô athak ik kup ami. Ma Wapômbêj hapesanj kupik anêj lôbôlôbô atu ba ethak dontom ma hêv athêj bêj hadêj loj mama

²⁵ ek batu miñ nabaki vose ni lodôjlodôj ami ma nanêm i sa ni ba êlêm.

²⁶ Bute hawa vovaj, lôkthô ewa vovaj. Ma bute hawa athêj bêj, êj ma lôkthô êbôi.

²⁷ *Môlô ma Kilisi linjkupik ba môlô tomtom ma hatôm yani anêj kupik lôbôlôbô atu.

²⁸ *Nê êvhaviñ Anyô Bêj ma hêv ku lomaloma hadêj i. Môj anôj ma aposel, hayô hêk ma plopet, ma haveñ yam ma kêdôjwaga, vêm ma ñê ku idum nômbithi lôk ñê takatu ba idum avômalô mavi lôk ñê takatu ba êv avômalô sa lôk avaka ku lôkthô ma ñê enaj abô masôm.

²⁹ Aêj ba môlô doho lêk aposel ma doho plopet ma doho kêdôjwaga lôk doho idum nômbithi

³⁰ ma doho idum avômalô mavi lôk doho enaj abô masôm ma doho ik abô masôm liliñ êj ma mavi.

³¹ *Wapôm lomaloma takatu ba hamôj ek vi, êj ma ôpôviñ o ek onja.

Êntêk ma lonjôndê mavi anôj te intu tem yançik thô êndêj môlô.

* **12:27:** Lom 12:5 * **12:28:** Ep 4:11-12

* **13:6:** Lom 12:9 * **13:7:** 1Pi 4:8

¹ Ôpatu ba hanañ abô masôm lôk aŋela iniñ abô lomaloma ma dontom lahaviñ avômalô ami, yani êj hatôm subim atu ba ik ba halanj mayaliv lôk yen beleñ atu ba ibi ba pôk lili oyañ.

² *Ma ôpatu ba hanañ Wapômbêj anêj auk bêj mena hawa auk hathak auk loj kapô ba hanañ auk lôkmaŋgiñ mena anyô hêvhaviñ ba hanañ ba dum-lolê haviyô ba hi, ma dontom lahaviñ mi hêk ôpêj ma anêj ku ma nôm oyañ.

³ Ma anyôla hêv anêj nômkama ek hêv ñê siv sa lôk hêv ida hatôm da atum ma dontom miñ lahaviñ avômalô ami, nôm êj miñ hêv yanida sa ami.

⁴ Ôpatu ba lahaviñ avômalô, yani ma yôhôk mavi ba nêm la êndêj avômalô. Yani miñ ladañ lôk ebam yanida ba êmbôi ami.

⁵ Ma miñ indum nôm mama lôk êtôm anyô paloñ lôk miñ larjanja kethenj oyanj lôk embaloñ auk esak kam-bom bôsêbôk ami.

⁶ *Lejihaviñ ma miñ habôi hathak kambom ami, mi, habôi hathak abô avanôj iyom.

⁷ *Ôpatu ba lahaviñ avômalô hathak hamô malinjyaô ma anêj hêvhaviñ hamij lôklokwañ. Ma hathak

* **12:31:** 1Ko 14:1 * **13:2:** Mat 17:20

hêv ma ek Wapômbêj ba haminj majanj.

⁸ Kobom leñijhavij i ma anêj dañ mi. Ma opalêla takatu ba enaj abô plopet ma thêlônij ku tem anêj dañ. Lôk abô masôm lomaloma, jinjanj takêj tem ênjék tjinjinj. Lôk auk lôkmañginj tem ende ba ni.

⁹ Ma alalô ayala Wapômbêj anêj auk dokte iyom lôk anañ anêj auk dokte iyom.

¹⁰ Ma waklavôj atu ba Yisu endelêm ma ku sapêj tem êyô anêj dañ ba injik anôj ma tem enja loj ek ku takêj lôkthô.

¹¹ Sêbôk ma ya amena ma yahanañ abô inaj amena lôk yaleñhabî inaj amena ma yenaj auk inaj amena. Ma yahabitak anyô ma yahatak auk amena.

¹² Lêk ma alalô ayê lôk anôj ami. Mi. Ayê dahô oyanj. Ma embenj yam ma tem nagê lôk anôj. Lêk ayala dokte iyom ma embenj yam ma tem nayala anôj biñ hatôm Wapômbêj lêk hayala alalô lôkthô katô anôj.

¹³ *Ma nôm lô êntêk iyom hêk. Êvhavij lôk êv maleñ ek Wapômbêj ma leñhavij. Ma dontom leñhavij iyom intu bêj ek nôm lô êntêk.

14

Alalô leñijmavi anôj ek nanañ Wapômbêj anêj abô

¹ *Nosopa lojôndê leñijhavij iyom ba nondarvinj ek nonañ Lovak

Mathej anêj abô lomaloma. Lôk nômbêj ba nôpôvij am lôklokwañ ek nonañ Wapômbêj anêj auk bêj ek embatho avômalô loj.

² Ma opalê atu ba hanañ hathak abô masôm miñ hanañ hadêj avômalô pik ami. Mi. Hanañ hadêj Wapômbêj ba hanañ abô loj kapô atu ba Lovak Mathej hêv hadêj yani. Ba anyôla miñ hatôm eyala anêj ôdôj ami.

³ Ma opalêla takatu ba idum ek nembatho avômalô loj ma nenañ Wapômbêj anêj abô esak avômalô pik iniñ abô, ôpêj havatho thêlô loj lôk hathô thêlô ba haya lôk hêv abô labali hadêj i.

⁴ Ma ôpatu ba hanañ abô masôm havatho yanida loj. Ma dontom ôpatu ba hanañ Wapômbêj anêj auk hathak avômalô pik iniñ abô, yani havatho avômalô êvhavij loj.

⁵ Yaleñhavij môlô lôkthô nonañ abô masôm. Ma dontom yenañ auk lôklokwañ nena nonañ Wapômbêj anêj auk bêj ek embatho avômalô loj. Ôpatu ba havatho avômalô êvhavij loj ma bêj anôj ek ôpatu ba hanañ hathak abô masôm. Ma dontom anyôla hik abô êj liliñ ba havatho avômalô êvhavij lôkthô loj, êj ma mavi anôj aêj iyom.

⁶ Aêj ba aiyanj thêlô, nodanjô! Yahathôk ek môlô ba yahanañ abô lôk auk mena yahik Wapômbêj anêj auk

* 13:13: 1Te 1:3 * 14:1: 1Ko 12:31; 14:39

loŋ kapô thô mena yahadôj avômalô mena yahanaŋ Wapômbêj anêj auk bêj, êj ma hatôm yahavatho môlô loŋ. Ma dontom yahanaŋ abô masôm ba miŋ môlô oyala ami, êj ma yahavatho môlô loŋ aisê?

⁷ Ma môlô lemimimbi esak abinj lôk gita. Thêlô ma miŋ nôm lôkmala ami. Ma dontom iniŋ asêj hamô. Ma thêlônij pôk halanj mayaliv êj ma tem miŋ alalô nadanôj iniŋ asêj mavi ami.

⁸ Ma lavuak miŋ halanj mavi ami ma avômalô tem nêpôpêk i ek nijik vovak aisê am?

⁹ Ma môlô vemimbôlêk ma aej iyom. Môlô onaj abô masôm ma avômalô tem neyala aisê? Abô êj ma hatôm lovak ba miŋ eyala ami.

¹⁰ Yakô ek abô lomaloma takatu ba hêk pik bêj êntêk lôkthô iniŋ ôdôj hamô.

¹¹ Aej ba miŋ yahayala abô atu ba anyô yan hananj anêj ôdôj ami, êj ma hatôm ya anyô loŋ buyanj ma yani anyô loŋ buyanj.

¹² Ma môlô aej iyom. Môlô othak ôpôviŋ ek nundum Lovak Mathenj anêj ku lomaloma. Aej ba nundilup esak ku yan atu ba tem embatho avômalô êvhaviŋ lôkthô loŋ.

¹³ Ba intu opalêla takatu ba enaŋ abô hathak abô masôm ma neteŋ mek ek nijik iniŋ abô êj liliŋ ek avômalô lôkthô neyala.

¹⁴ Ma yahateŋ mek hathak

abô masôm, êj ma yadahôlôj hateŋ mek êj. Ma dontom yenaŋ auk miŋ havaloŋ ami.

¹⁵ Aej ba yandum aisê? Mek atu ba yadahôlôj hateŋ ma yenaŋ auk etej imbiŋ. Lôk yenj atu ba yadahôlôj hêv ma yenaŋ auk nêm imbiŋ.

¹⁶ Hôêv lemmavi hadêj Wapômbêj hathak abô masôm ma ôpatu ba miŋ halanjô ami tem miŋ hatôm eyala abô atu ba honaŋ ami. Ba tem miŋ enaŋ nena "avanôj" esak anêm mek êj ami.

¹⁷ Odanêm mek êj mavi ma dontom miŋ havatho ôpêj loŋ ami.

¹⁸ Yahamôj ek môlô lôkthô hathak yahanaŋ abô masôm ba intu yahanaŋ yaleŋmavi hadêj Wapômbêj.

¹⁹ Ma yahamô ñê êvhaviŋ malêvôj ba yahanaŋ abô bidonja hathak avômalô da iniŋ abô ek yanêm auk êndêj i, êj ma mavi. Ma abô daim hatôm 10,000 hathak abô masôm êj ma tem thêlô neja auk aisê?

²⁰ *Aiyaj thêlô, notak auk hathak nundum kambom êtôm avômena kasek takatu ba miŋ eyala nômla ami ma noja ñê bôk talaŋ yôv iniŋ auk.

²¹ *Eto hêk abô balabuŋ nena Wapômbêj hananj avômalô Islel bêj ba hananj, "Tem yançik vovak ba yanaŋ abô masôm lôk ñê pik yan iniŋ abô êndêj avômalô,

* **14:20:** Ep 4:14 * **14:21:** Ais 28:11-12

ma dojtom thêlô tem miñ
nedañô ya ami.'

Anyô Bêñ hanañ aêj." Aisaia
28:11-12

22 Ba intu abô masôm
ma hatôm lavôñij ba êv
hadêj ñê daluk ek injik i
thô. Ma abô takatu ba enaç
ek havatho avômalô loñ ma
hatôm lavôñij ba êv hadêj ñê
êvhaviñ.

23 *Avômalô êvhaviñ lôkthô
ethak dojtom ba enaç abô
masôm lôk vi atu ba miñ
êvhaviñ ami ba miñ êdôj i
ami, elanô abô êj, ma tem ne-
nan nena môlô ma avômalô
molo.

24 *Ma dojtom môlô onaç
Wapômbêj anêj auk bêj ek
embatho avômalô vi loñ, ma
auk êj intu tem indum abô
esak anyô vi ek nede i liliñ.

25 Malêla takatu ba havunji
hamin yani kapô tem imbitak
yaiñ. Êj ma tem yani endek
vadôj lêlô ba nêm yeñ êndêj
Wapômbêj ba enaç bêj nena,
"Avanôj biñ! Wapômbêj lêk
hamô havin môlô!"

*Ku nêñêm yeñ lôkthô im-
bitak thêthôj*

26 *Aêj ba aiyan thêlô, alalô
nanañ aisê? Alalô ayô athak
dojtom ma doho nêñêm yeñ
ma doho nêndôj avômalô ma
doho nenañ Wapômbêj anêj
abô loñ kapô ma doho ne-
nañ abô masôm ma doho ne-
nañ abô êj anêj ôdôj bêj.
Nômbêj êj imbitak aêj ek
embatho avômalô êvhaviñ loñ.

* 14:23: Ap 2:13

* 14:24: Jon 16:8

* 14:32-34: 1Ko 11:3; 1Ti 2:12

27 Ba intu anyô ju mena lô
la nenañ abô masôm ma te
êmôj ma yañ embeñ yam ma
te embeñ yam anôj ek anyô
lôkauk la hamô ma enaç abô
êj anêj ôdôj bêj.

28 Aêj ba ôpatu ba hanañ
abô masôm anêj ôdôj bêj te
miñ hamô avômalô malêvôj
ami, êj ma ôpatu ba hanañ
abô masôm bônôj ba iminj.
Yani enaç thikuthik êndôk
yanida ni ek Wapômbêj.

29 *Lokwanju mena lô la
takatu ba Wapômbêj hêv abô
hadêj i ek nenañ ma takatu
ba êmô ek elanô nititiñ abô
takêj katô.

30 Anyôla hanañ Wapômbêj
anêj abô haminj ba
Wapômbêj hêv abô halôk
anyô yañ kapô ek enaç, ma
ôpêj êndôk êmô biñ ma yañ
atu imbiyô enaç

31 ek môlô sapêj tomtom
nonaç abô ek avômalô sapêj
nedañô ba neja auk ek em-
batho i loñ.

32-34 *Wapômbêj hathak
hasup avômalô sapêj ethak
dojtom lôk kapôlôñij dojtom.
Ma miñ hadum nômla may-
aliv ami. Aêj ba avômalô
enaç Wapômbêj anêj abô
bêj, thêlô ethak eyabiñ
veñinjôlêk.

Avômalô êvhaviñ ethak
dojtom êj ma avi nêmô
bônôj. Avômalô ôdôj êvhaviñ
takatu ba êmô luvuluvu
ethak idum aêj. Thêlô miñ
hatôm nenañ abô ami. Ma

* 14:26: 1Ko 12:8-10

* 14:29: 1Te 5:21

thêlôda nêmô anyô vibiŋ êtôm atu ba abô balabuŋ hanaj.

³⁵ Avômalô êvhaviŋ lêk ethak doŋtom ek nêñêm yeŋ, ma avi la haminj ba hanaj abô, eŋ ma nôm mama. Aêŋ ba avi idum ek neja auk ma ini unyak am ka miŋ nenanj injik vêŋi liŋ.

³⁶ Ma mólô osoŋ nena mólôda intu Wapômbêŋ anêŋ abô anêŋ alaŋ e?

³⁷ *Anyô la hasoŋ nena yani anyô hanaj Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô vi mena hadum Lovak Matheŋ anêŋ ku lomaloma, eŋ ma enaŋ bêŋ nena abô êntêk yahato ma Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ mena mi e?

³⁸ Opalêla takatu ba êpôlik hathak abô êntêk ma nôpôlik esak i aêŋ iyom.

³⁹ Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, nôpôviŋ am ek nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô loŋ ma miŋ nôngwêk abô masôm loŋ siŋ ami.

⁴⁰ Ma nundum ku lôkthô thêthôŋ ma miŋ mayaliv ami.

15

Kilisi bôk hama ba haviyô hathak loŋbô

¹ Aiyaŋ thêlô, yahadum ek yaŋgik mólônim auk liŋ esak Abô Mavi takatu ba bôk yahanaŋ hadêŋ mólô yôv. Mólô bôk olaŋô ba lêk umiŋ lôklokwaŋ.

² Ma doŋtom yakô mólônim ôévhaviŋ eŋ anêŋ anôŋ mi.

* **14:37:** 1Jon 4:6 * **15:3:** Ais 53:5-12

Mat 28:16-17; Luk 24:34 * **15:7:** Ap 1:3-4 * **15:8:** Ap 9:3-6 * **15:9:** Ep 3:8;

1Ti 1:15 * **15:10:** 2Ko 11:23

Mólô ovaloŋ abô takatu ba bôk yahanaŋ bêŋ hadêŋ mólô lôklokwaŋ eŋ ma tem nêm mólô bulubiŋ.

³ *Abô bôk êdôŋ ya hathak ma yahadôŋ mólô aêntêk. Abô êntêk ma auk lôkthô anêŋ ôdôŋ. Kilisi hama ek hêv alalôaniŋ kambom lôkthô vê hatôm atu ba bôk eto yôv.

⁴ *Ba elav yani ma wak te lô ma haviyô hatôm atu ba bôk eto yôv.

⁵ *Pita hayê yani vêm ma aposel laumiŋ ba lahavuju êyê yani.

⁶ Vêm ma avômalô êvhaviŋ hatôm 500 ethak doŋtom êmô ba êyê yani. Bêŋ anôŋ êmô lôkmala ma vi bôk ema.

⁷ *Ma yani hik i thô hadêŋ Jems vêm ma aposel lôkthô.

⁸ *Ma ya hatôm amena atu ba evolŋ ba intu yani hiki thô hadêŋ ya haveŋ yam anôŋ.

⁹ *Yahabuliŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ ba intu yahatôm aposel yaônalôk ba ya miŋ anyô mavi ek nendam ya nena aposel ami.

¹⁰ *Ma Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ ya ba hik anôŋ ek yambitak aposel. Yahadum ku bêŋ anôŋ hamôŋ ek aposel vi. Ma doŋtom yada miŋ yahadum ku takêŋ ami ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm atu ba hamô havinj ya.

¹¹ Yêlô lôk aposel sapêŋ athak anaŋ abô doŋtom

* **15:4:** Mat 12:40; Ap 2:24-32 * **15:5:**

hadēj mōlō ba abō takēj intu bōk ôêvhaviñ yôv.

Avômalô ñama tem nimbiyô

¹² Yêlô athak anañ nena Yisu haviyô anêj ñama ma aisê ka mōlô vi onañ nena miñ hatôm imbiyô ami?

¹³ Aêj ba ñê ñama miñ iviyô ami, êj ma Kilisi miñ bôk haviyô anêj ñama ami.

¹⁴ Ma Kilisi miñ bôk haviyô hathak lonjbô ami, êj ma yêlôaniñ abô takatu ba anañ ma anêj anôj mi hatôm mōlônim ôêvhaviñ anêj anôj mi aej iyom.

¹⁵ Yêlô anañ nena Wapômbêj bôk hik Kilisi liñ. Ma ñê ñama miñ iviyô hathak lonjbô ami, êj ma Wapômbêj miñ bôk hik Kilisi liñ ami ba yêlô êv Wapômbêj anêj abô lelaliliñ ba adum hatôm abôyañ. Êj ma malaiñ bêj.

¹⁶ Ma ñê ñama miñ iviyô ami, êj ma Kilisi miñ bôk haviyô havin ami.

¹⁷ Ma Kilisi miñ haviyô ami, êj ma mōlônim kambom hamô denaç ba mōlônim ôêvhaviñ miñ hatôm nêm mōlô sa ami.

¹⁸ Ba ayômalô takatu ba bôk êmô havin Yisu Kilisi ba ema ma thêlô êj bôk êv yak havin.

¹⁹ Ma alalô asoñ nena alalôaniñ êvhaviñ hêv alalô sa hamô pik êntêk iyom, êj ma alalô kambom anôj ma ñê puliñ takatu ba ayômalô vi enaç nena “Alikaknena!” êmô mavi ek alalô.

Yisu haviyô anêj ñama

* **15:21:** Lom 5:12

* **15:23:** 1Te 4:16; ALK 20:5

* **15:24-25:** Mat 22:44

* **15:26:** ALK 20:14

* **15:27:** Sng 8:6

²⁰ Ma dojtom Kilisi bôk haviyô yôv anêj ñama. Yani hatôm vuñ mōj atu ba halôk mōj ba hayôk. Ba alalô ayê vuñ mōj êj ma ayala nena bêj anôj tem êyôk embej yam. Ma Yisu haviyô mōj ba ñê ñama lôkthô tem nimbiyô esak lonjbô aej iyom.

²¹ *Ma anyô yañ hadum ba ñama habitak. Ma yañ hadum ba ñê ñama iviyô hathak lonjbô.

²² Aej ba alalô ma Adam anêj ayômalô ba intu tem nama. Ma dojtom vi atu ba êvhaviñ Kilisi tem neja lôkmala esak lonjbô.

²³ *Ba ôdôj ju êj iniñ wakma da hamô. Kilisi ma hatôm vuñ yôk mōj atu ba bôk haviyô ba tem endelêm ek anêj ayômalô nimbiyô aej iyom.

²⁴⁻²⁵ *Kilisi tem eyabiñ anêj nômkama lôkthô endeba etak ñê takatu ba ik vovak hadêj yani nêmô vakapô vibiñ am. Êj ma pik lo lej anêj dan tem êyô ma tem imbuliñ kiñ lo ñê bêjbêj ma ngôk lomaloma. Ma nêm lonj lôkliñyak êmbôni êndêj Lambô Wapômbêj.

²⁶ *Ma nôm kambom anôj atu ba yani imbuliñ embej yam, êj ma ñama

²⁷ *hatôm bôk enaç nena, “Bôk etak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibiñ.” *Kapyä Yeñ 8:6*

Aej ba Wapômbêj da hatak

nômkama lôkthô hamô Kilisi vakapô vibinj. Ba intu alalô lôkthô ayala nena nômkama lôkthô tem êmô Kilisi vakapô vibinj ma dontom Wapômbêj da hamô vulinj.

²⁸ Wapômbêj hadum anêj ku hatak nômkama sapêj hamô Kilisi vakapô vibinj endeba anêj danj ma tem etak Nakaduñ êmô yani vibinj, Lambô atu ba hatak nômkama lôkthô hamô Nakaduñ vibinj ek Wapômbêj êmô nômkama sapêj vulinj.

²⁹ Ma ñê ñama miñ ewa lôkmala hathak loñbô ami ma aisê hathak ñê takatu ba ithik ñaj ek nêñêm ñê ñama sa? Aêj ba ñê ñama miñ iviyô ami ma idum aêj eka?

³⁰* Ma aisê ka yêlô ana loñ takatu ba yêlô apôm malain lomaloma?

³¹ Wak nômbêj intu ma yahama! Aiyan thêlô, yahabôya hathak môlô ek môlônim ôêvhavinj Yisu Kilisi alalôaniñ Anyô Bêj atu ba hadum ku haminj môlô ba yahanañ abô avanôj.

³²* Bôk yaha Epesus yôv ek yançik vovak imbiñ alim kambom atu. Ma abô hathak ñê ñama iviyô hathak loñbô ma abô êj abôyañ, êj ma tem miñ yandum aêj ami. Mi. Tem yasopa avômalô iniñ abô nena,

“Alalô nañgan ba nanum yapiñ ek yamuñ ma tem alalô nama.”

Aisaia 22:13

³³ Abô bute hanaj nena, “Avômalô kambom ethak

* **15:30:** Lom 8:36 * **15:32:** Ais 22:13

ibuliñ avômalô mavi.” Ba intu miñ nosopa avômalô takatu ba esau môlô ami.

³⁴ Môlô doho miñ oyala Wapômbêj ami. Ba intu yahanañ ek nêm mama êndej môlô. Aêj ba môlô nubiyô nombeñ thêthôj ba notak unim kambom.

Kupik atu ba haviyô hathak loñbô ma tem yañda

³⁵ Ma doho enaj, “Avômalô ñama tem nimbiyô aisê? Ma tem neja kupik alê?”

³⁶* Môlô avômalô auk mi! Miñ hovatho yanvêk ami êj ma tem enja lôkmala esak loñbô aisê?

³⁷ Hovatho ku te ma hovatho anêj anôj e? Mi. Hovatho anêj vêk iyom.

³⁸ Wapômbêj da hêv yanvêk takêj iniñ liñkupik hatôm yanida anêj lahavinj. Yani hêv yanvêk takêj da leñviñkupik tomtom.

³⁹ Vathiap lôkthô miñ hatôm dontom ami. Anyô iniñ vathiap yañda, ma alim iniñ te da, menak iniñ te da, ma alim ñgwêk iniñ te da.

⁴⁰ Ma nômkama leñ hamô ma nômkama pik hamô. Ma nômkama leñ da anêj lêlêyañ hamô ma nômkama pik anêj lêlêyañ da hamô aêj iyom.

⁴¹ Ma wak anêj lêlêyañ yañda ek ayôj anêj ma vulinj anêj te da. Ma vulinj lomaloma da iniñ lêlêyañ hamô aêj iyom.

⁴² Ma kupik takatu ba iviyô hathak loñbô iniñ lêlêyañ hamô aêj iyom. Ma kupik atu

* **15:36:** Jon 12:24

ba elav halôk lôv ma hapalê. Ma kupik atu ba haviyô êj ma yanđa ba tem miŋ epalê ami.

⁴³*Kupik atu ba elav êj ma anêj athêj mi. Ma kupik atu ba haviyô hathak loŋbô êj ma lôkmâŋgiŋ. Ma kupik atu ba elav, êj ma vauna. Ma kupik atu ba haviyô hathak loŋbô ma anêj lôklokwaŋ bo-maj.

⁴⁴ Kupik atu ba elav ma kupik pik. Ma kupik atu ba haviyô hathak loŋbô ma kupik dahô lôkmala. Avanôj. Kupik pik hamô ba intu kupik lej hamô aej iyom.

⁴⁵*Bôk eto nena,
“Adam mōj habitak hatôm
nôm lôkmala.” *Môj Anôj 2:7*

Ma doŋtom Adam yan atu ba haveŋ yam ma kupik dahô lôkmala anêj ôdôj ba tem nêm lôkmala.

⁴⁶Aej ba dahô êj miŋ habitak mōj ami. Ma kupik pik atu ba hamôj vêmam ka miŋ dahô lôkmala êj haveŋ yam.

⁴⁷ Ma anyô mōj habitak anêj pik ma anyô yan haveŋ yam halêm anêj malak lej aej iyom.

⁴⁸Aej ba avômalô takatu ba êmô pik, ej ma anyô pik atu anêj. Ma avômalô malak lej ma êtôm anyô malak lej atu anêj.

⁴⁹ Alalô lêk awa lenvíŋkupik anyô pik anêj ma embeŋ yam ka tem naja anyô malak lej anêj linjkupik aej iyom.

⁵⁰ Aiyan thêlô, yahanaŋ nena kupik lôk thalaleŋ atu ba hapalê tem miŋ êmô Wapômbêj anêj loŋ lôklinjyak ami. Ma nôm atu ba hapalê tem miŋ enja nôm atu ba tem miŋ epalê anêj loŋ ami.

⁵¹*Nodaŋô! Ya tem yanaŋ abô loŋ kapô te êndêj mólô. Alalô sapêj tem miŋ nama ami ma leŋvíŋkupik sapêj tem imbitak yanđa.

⁵² Alalô tem nadajô abiŋ ali atu ba anêj daŋ anêj asêj ma kasana ma tem ñê ñama nimbiyô ma kupik palê mi ma alalô tem nambitak yanđa.

⁵³*Ma kupik palê ej imbuliv i esak kwêv yan atu ba tem miŋ epalê ami. Ma kupik ñama ej imbuliv i esak kwêv yan atu ba tem miŋ ema ami.

⁵⁴*Ma kupik palê ej havuliv i hathak kwêv yan atu ba tem miŋ epalê ami lôk kupik ñama havuliv i hathak kwêv yan atu ba tem miŋ ema ami aej iyom, ej ma abô atu ba bôk eto tem imbitak avanôj nena,

“Lôklokwaŋ lovak ba hatôkwêj ñama.” *Ai-saia 25:8*

⁵⁵*“Ñama ma anêm lôklokwaŋ o lovak êsê?

Ñama ma anêm sinij nunjgwik anyô vônô êsê?” *Hosea 13:14*

⁵⁶*Ñama anêj sinij ma kambom lomaloma. Ma kambom hawa lôklokwaŋ hêk balabuŋ.

* **15:43:** Plp 3:20-21 * **15:45:** Stt 2:7 * 15:51: Mat 24:31; 1Te 4:15-17 * **15:53:**

2Ko 5:4 * **15:54:** Ais 25:8 * **15:55:** Hos 13:14 * **15:56:** Lom 7:13

57 Ba nanêm lejenjnavi êndêj Wapômbêj! Yani hêv alalôanij Anyô Bêj Yisu Kilisi atu ba hadum ba alalô athak lovak.

58 Yenaj aiyan lôkma anôj, môlô oyala nena udum Anyô Bêj anêj ku ba ku êj tem miñ anôj mi ami. Mi. Ba intu numij lôklokwañ ma miñ notak nômla ek êyôkwiñ môlô ami. Ma nônêm am dedauñ ek nundum Wapômbêj anêj ku êj.

16

Pol hanaj hathak da atu ni Jelusalem

1 *Yahanañ abô êntêk hathak da takatu ba tem môlô nônêm êndêj Wapômbêj anêj avômalô matheñ. Nundum êtôm atu ba yahanañ hadêj avômalô êvhaviñ takatu ba êmô Galesia.

2 Sonda lôkthô anêj wak te mój ma vithêla atu ba ôpôm ma nômbi sam ni lodôñlodôj ba notak valuseleñ da êndôk kolopak te ek imbitak bêj anôj ek yahayô ma da takêj bôk usup yôv.

3 Ma nodam anyô doho ek yato kapya te imbiñ ek injik i thô ek neja môlônim wapôm takêj ba ini Jelusalem.

4 Injo. Tem yana mena mi la. Yaha ma tem njê êj nimbiñ ya ek yêlô ana.

Pol lahaviñ ni Kolin

* **16:1:** Lom 15:25-26; 2Ko 8:1-9

* **16:8-9:** Ap 19:8-10; 2Ko 2:12

1Ko 3:6

5 *Tem yana Masedonia ba yamô wak doho vêm ka tem yasôk ek môlô.

6-7 *Yahathôj. Miñ yaleñhavij yançê môlô ma yatak môlô kethenj ami. Yaleñhavij nena yamô imbiñ môlô êtôm wak doho vêmam êtôm Anyô Bêj anêj lahaviñ. Ba intu beleñ simbak haviñ ba tem yamô imbiñ môlô wak doho mena injo ek batu môlô nônêm ya sa ek loj alêla takatu ba tem yana.

8-9 *Avômalô Epesus bêj anôj ethak êdô yenaj ku. Ma dojtom lojôndê nindum ku ek nêñem i sa lêk abyaj ba intu tem yamô loj êj endeba Pentikos.

10 *Timoti hadum Anyô Bêj anêj ku hatôm ya. Ba intu yani hathôk ma môlô noyabiñ am ek yani miñ êkô esak môlô ami. Ma wak takatu ba hamô haviñ môlô ma noyabiñ yani mavi.

11 *Ma miñ nôndô ek noja yani thô ami. Ma hatak môlô ma nônêm yani ni lôk lamavi ek batu endelêm êndêj ya. Tem yayabiñ yani lôk iviyan takatu ba tem nêlêm nimbiñ yani.

12 *Yahanañ hathak alalôanij aiyanj Apolo. Yahanañ abô lôklokwañ ek yani êsôk imbiñ iviyanj doho ek nêgê môlô. Yani popabuk ek êsôk ma tem yani êsôk êndêj wak alê atu ba yanida lahaviñ.

* **16:5:** Ap 19:21

* **16:10:** 1Ko 4:17

* **16:6-7:** Lom 15:24

* **16:11:** 1Ti 4:12

* **16:12:**

13 Nômô lêlê lôk nobalon êvhaviŋ lon. Numiŋ lôklokwaŋ êtôm anyô ñê.

14 Ma nundum nômkama lôkthô esak leñinjaviŋ iyom.

15 *Môlô oyala nena Stepanas lôk anêŋ avômalô, thêlô ma avômalô êvhaviŋ môŋ hamô Akaia. Ma thêlô êv i dedauŋ ek êv avômalô matheŋ sa. Aiyan thêlô, yahêv abô lôklokwaŋ hadêŋ môlô

16 ek nômô avômalô takêŋ lôk avômalô takatu ba ethak idum Wapômbêŋ anêŋ ku vibinj.

17 Ya miŋ yahamô haviŋ môlô ami ba yalenj hik ya bêŋ anôŋ. Ma dontom Stepanas lo Potunatus ma Akaikus lêk êlêm ba intu yalenj halôk biŋ

18 lôk yalenj mavi. Ma môlô aêŋ iyom. Aêŋ ba noja ñê anêŋ aêŋ thô êtôm ñê athêŋ bêŋ.

Abô anêŋ daŋ

19 *Avômalô êvhaviŋ anêŋ plovins Esia êv ininj leñinjnavi hadêŋ môlô. Akwila lo Plisila enaŋ ininj leñinjaviŋ anôŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ lôk avômalô vi atu ba êv yeŋ êmô thai ininj unyak.

20 Ñê êvhaviŋ lôkthô anêŋ lonj êntêk êv ininj leñinjnavi hadêŋ môlô. Ma nokam am esak kobom yôhôk matheŋ.

21 Ya Pol da yahato yalenjnavi êntêk hathak ya da yabahenj.

22 *Anyôla miŋ lahavinj Anyô Bêŋ ami, vovaŋ tem êpôm yani. Ôlêm, Anyô Bêŋ.

23 Anyô Bêŋ Yisu anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô.

24 Yenaj yalenjaviŋ êmô imbiŋ môlô lôkthô esak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.

* 16:15: 1Ko 1:16 * 16:19: Ap 18:2,18,26 * 16:22: Gal 1:8-9; ALK 22:20

Kapyा yaŋ atu ba Pol hato hi Kolin Abô mōŋ

Kêdôŋwaga abôyaŋ êmô Kolin ba enaŋ nena Pol miŋ aposel anôŋ ami. Lôk enaŋ nena Pol ma anyô abôyaŋ. Pol halanô abô takêŋ ba intu hato kypyâ êntêk ek injik thô nena ñê takêŋ inin abô ma abôyaŋ. Ma hanaj havin nena da takatu ba thêlô bôk enaŋ nena tem nêñem ma nêñem ni.

Pol hamô Masedonia ba hato kypyâ êntêk hadêŋ 55 AD la.

¹ Ya Pol atu ba Wapômbêŋ lahavin yambitak êtôm Yisu Kilisi anêŋ aposel yai lôk aiyaj Timoti ato kypyâ êntêk hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô anêŋ Kolin lôk avômalô mathen takatu ba êmô plovins Akaia.

² Wapôm lôk labali êlêm anêŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi.

Wapômbêŋ atu hêv alalô thêvô

³* Nambô Wapômbêŋ. Yani ma alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ lambô ma lahiki anêŋ alaŋ ba hêv alalô thêvô lôk hêv alalô sa.

⁴⁻⁵* Alalô athak apôm Kilisi anêŋ malaiŋ lomaloma ba hayô siŋ ba halelope. Ma dontom yani hathak hêv alalô thêvô aêŋ iyom. Aêŋ

ba alalô apôm malaiŋ ma hêv alalô thêvô ek nanêm avômalô takatu ba ewa malaiŋ thêvô esak thêvô atu ba bôk Wapômbêŋ hêv hadêŋ alalô.

⁶ Ma yêlô apôm malaiŋ ek môlô noja bulubin lôk thêvô. Ma Kilisi hêv yêlô thêvô êŋ ek môlô noja aêŋ iyom. Aêŋ ba ôpôm malaiŋ hatôm yêlô êŋ ma thêvô êŋ hadum ba tem numiŋ lôklokwaŋ lôk malinyaô.

⁷ Môlô unim malaiŋ hatôm yêlôaniŋ ma yêlô aêv maleŋiŋ nena môlô tem numiŋ lôklokwaŋ ba noja thêvô êtôm intu yêlô awa.

⁸ *Aiyaj thêlô, nodaŋô! Yêlô bôk amô plovins Esia ma awa malaiŋ lôk vovanj bêŋ aleba hamô yêlô lu ba malimmalim ba asoŋ nena tem nama.

⁹ Avanôŋ! Yêlô kapôlôŋiŋ hanaj nena tem yêlô nama êtôm enaŋ hathak anyô kam-bom haminj loŋ idum abô. Malaiŋ êŋ hadum ba yêlô anaŋ nena, “Wapômbêŋ da iyom hatôm ma yêlô mi. Yani iyom intu hik ñê ñama liŋ.”

¹⁰⁻¹¹ *Yani hêv yêlô vê hêk malaiŋ takatu ba hadum ek injik yêlô vônô ma hawa yêlô hathak loŋbô. Môlônim ku hêk ek noteŋ mek ma yêlô aêv maleŋiŋ nena tem yani nêm yêlô bulubin. Avanôŋ! Avômalô bêŋ anôŋ neteŋ mek êndêŋ Wapômbêŋ ma tem nêm wapôm êndêŋ yêlô. Ma tem avômalô bêŋ anôŋ nêgê

* **1:3:** Lom 15:5 * **1:4-5:** Sng 34:19
2Ti 4:18

* **1:8:** Ap 19:23; 1Ko 15:32 * **1:10-11:**

lôk nenan̄ leñiñmavi êndêj Wapômbêj.

*Pol miñ hasau avômalô
Kolin ami*

12-14 *Yêlô miñ asopa auk pik ami. Mi. Wapômbêj hêv wapôm ba intu yêlô lêk atitiñ yêlôaniñ ku ba ayê nena avalon Wapômbêj anêj auk ba anañ abô anôj ma miñ avôv mólônim auk ek yêlô aêv yêlôda liñ ami. Yêlô adum aêj hadêj avômalô lôkthô. Ma sêbôk atu ba amô haviñ mólô ma yêlô ayabiñ i dedauñ mavi ek nandum aêj iyom. Ma abô takatu ba bôk yêlô ato hadêj mólô êj ma yêlôaniñ auk anôj ba mólô lêk osam ba oyala yôv. Aêj ba yêlô ayê yêlôaniñ ku nena mavi. Ma lêk mólô oyala yêlôaniñ auk dokte. Yakô vêmam ka tem mólô noyala yêlôaniñ auk lôkthô ma tem alalô napesan abô imbiñ i. Ma waklavôñ Anyô Bêj Yisu anêj endelêm ma tem mólô nobam yêlô êtôm atu ba tem yêlô nabam mólô aêj iyom.

15-16 *Ma yahayala nena mólônim auk ma hatôm yenañ. Ba intu yaleñhaviñ yasôk ek mólô vêm ka yana plovins Masedonia ma yambôalêm esak loñbô ek mólô nônêm ya sa ek nôpôpêk nômkama ek yana Judia. Ba intu yaleñhaviñ yasôk ek mólô bôlôj ju ma yanêm yaleñmavi bôlôj ju êndêj mólô.

* 1:12-14: 2Ko 5:12; Plp 2:16 * 1:15-16: 1Ko 16:5-6 * 1:19: Ap 18:5 * 1:20:
ALK 3:14 * 1:22: 2Ko 5:5; Ep 1:13-14

17 Ma doñtom yahik yenañ auk liliñ. Ba lêk mólô onañ nena ya anyô auk pik ba yahasau mólô ba miñ yahathôk ami. Ba mólô onañ nena ya hathak yahanan̄ abô luvi nena “avanôj” lo “mi”, aêj e?

18 Wapômbêj hathak hanan̄ abô avanôj iyom. Ba intu yêlôaniñ abô takatu ba anañ ma avanôj aêj iyom ba miñ anañ abô takêj lôk leñ luvi ami.

19 *Yisu Kilisi ma Wapômbêj nakadun̄ ôpatu ba ya lôk Silas ma Timoti anañ anêj abô bêj hadêj mólô ba Wapômbêj hanan̄ abôla hathak yani ma miñ hasau ami. Mi! Yisu Kilisi ma Wapômbêj anêj “avanôj”!

20 *Wapômbêj habutin̄ abô lomaloma ba hanan̄, “Avanôj! Yisu Kilisi tem injik yenañ abô sapêj thô.” Ba intu alalô aêvhaviñ Kilisi ba anañ nena “avanôj” ek Wapômbêj enja athêj lôkmañgiñ.

21 Ma Wapômbêj da hanan̄ nena alalô ma Kilisi anêj avômalô ba habi bañ hayô hêk yani lôk alalô aêj iyom ek embatho alalô loñ ek nambitak anêj avômalô.

22 *Ma hakak sêk hayô hêk alalô ek injik thô nena alalô ma anêj avômalô ma hatak anêj dahô halôk alalô kapôlôniñ ek nayala nena anêj abô tem injik anôj.

23-24 *Yêlô miñ anyô bêj ek nasan̄ mólô ba nanañ nena, “Nônêmimbiñ.” Mi!

* 1:23-24: 1Pi 5:3

Môlôda bôk ôêvhavinj ba uminj lôklokwañ yôv. Ba intu alalô ñê lôk iviyaj ek nandum ku imbiñ i ma nanêm leñijmavi ni ba êlêm. Aêj ba yahaminj Wapômbêj ma ba yahanañ abô êntêk. Yakô yasôk Kolin ma tem yanêm malaiñ êndêj môlô ba intu miñ yahathôk ami.

2

¹*Ba yenañ auk thekthek nena tem miñ yasôk lôk malaiñ bôlôj te imbiñ ami.

²Yahêv malaiñ hadêj môlô ma opalê te tem indum yaleñmavi? Môlô takatu ba yahêv malaiñ e? Yakô mi.

³Môlô ma avômalô takatu ba othak udum yaleñmavi. Aêj ba bôk yahato kypy ek alalô miñ naja malaiñ ami. Yenañ auk ma thekthek nena alalô lôkthô lêk athak donjom lôk leñijmavi iyom.

⁴*Yaleñmalaiñ lôk yaleñ hik ya ma yahalañ ma bôk yahato kypy bôsêbôk lôk yamaleñ thôk. Miñ yahato kypy êj ek nêm môlô malaiñ ami. Mi. Yahato ek injik thô nena yaleñhavinj môlô bêj anôj.

Nodate kapôlômim ek ñê idum kambom

⁵Malaiñ takatu ba ôpatu hêv hadêj ya Pol ma hatôm hêv malaiñ êj hadêj alalô lôkthô. Betha ya iyom mena alalô lôkthô la.

⁶Malaiñ takatu ba bôk avômalô êvhavinj êv hadêj yani ma hatôm.

⁷ Ma ôpatu ba kapô malaiñ kambom ma nodate kapôlômim ek yani ma noja yani itup siñ ek miñ la injiki ami.

⁸ Ba intu yahanañ lôklokwañ nena môlô nopesañ abô ba lemimmavi esak yani.

⁹Bôk yahato hathak malaiñ takatu ek injik môlô thô ek yangê nena môlô ôtôm avômalô osopa abô mena mi e?

¹⁰Injo. Betha ôpêj hadum kambom ami la. Ba intu nodate kapôlômim ek ôpêj ek yandate yenañ aêj iyom. Yahamiñ Kilisi ma, ma tem ênjê nena lêk yahalate yakapôlôj ek yani ek yanêm môlô sa

¹¹*ek alalô miñ natak sawa bute ênjêk ek Sadan esau alalô ami. Alalô ayala anêj auk êj.

Aposel ma tabô lukmuk anêj ñê ku

¹²*Anyô Bêj da hadum ba yaha Tloas ek yanañ anêj Abô Mavi atu ba hathak Kilisi bêj.

¹³*Ma donjom miñ yahapôm Titi ami denaç ba yakapôlôj malaiñ ba yahanañ yañsiñ ma yaha plovins Masedonia.

¹⁴Aêj ba nanêm leñijmavi êndêj Wapômbêj. Yani lovak ba halom alalô takatu ba Yisu Kilisi anêj avômalô ba aloyej lôk leñijmavi. Wapômbêj hadum ku hamô alalô kapôlônij ba intu avômalô tem neja anêj auk

* **2:1:** 1Ko 4:21 * **2:4:** Ap 20:31 *

16:9 * **2:13:** Ap 20:1

2:11: Luk 22:31 * **2:12:** Ap 14:27; 1Ko

êtôm nômla ôv mavi emben luvuluvu.

¹⁵ Alalô ma Kilisi anêj da atu ba ôv mavi ba êv hadêj Wapômbêj ba avômalô lôkthô ilinju ôv êj. Avômalô takatu ba ewa bulubin lôk takatu ba i lon nimbiliñ i.

¹⁶ *Avômalô vi ilinju alalô hatôm nôm ôvpalê takatu ba hadum ek ema ba havôv thêlô i ek nema. Ma vi ilinju alalô hatôm nôm ôv lôkmala takatu ba havôv i ek nêm lôkmala. Aêj ba anyôla miñ lôkmañgiñ anôj ek indum Wapômbêj anêj ku ami.

¹⁷ Avômalô doho iluvinj Wapômbêj anêj abô ek neja valuselenj. Yêlô ma Kilisi anêj avômalô takatu ba Wapômbêj hêv ba amij thohavloma. Aêj ba anañ abô te ma avanôj iyom.

3

¹*Môlô osoñ nena yêlô aêv i liñ e? Mi. Yêlô miñ anañ hadêj môlô nena noto kypyä lôk abô mavi ek avômalô vi neja yêlô thô ami. Mi. Avômalô vi idum aêj. Ma yêlô ma mi.

²*Môlôda intu yêlôaniñ kypyä atu eto hêk yêlô kapôlôjiñ. Ba avômalô lôkthô esam ba eyala.

³*Môlô uik thô nena môlô ma kypyä halêm anêj Yisu. Ba yêlôaniñ ku anêj anôj ma miñ eto hathak kêlêpê ami ma hathak Wapômbêj lôkmala anêj

* **2:16:** Luk 2:34; 2Ko 3:5-6 * **3:1:** Ap 18:27; 2Ko 5:12 * **3:2:** 1Ko 9:2 * **3:3:**
Kis 24:12; Jer 31:33; Ese 36:26-27 * **3:6:** Jer 31:31; Jon 6:63; 1Ko 11:25 * **3:7:**
Kis 34:29 * **3:9:** Lo 27:26; Lom 1:17

Lovak Matheñ. Miñ eto hathak valu petap ami ma halôk anyô kapôlôjiñ.

⁴ Yêlô ma Kilisi anêj avômalô takatu ba amij Wapômbêj ma. Aêj ba intu alalô ayala avanôj biñ nena abô takêj ma avanôj iyom.

⁵ Yêlô da ma lôkmañgiñ ba hatôm nanaj, "Yêlô hatôm." e? Mi. Wapômbêj da hadum ba ku takatu ba yêlô adum ma habitak mavi.

⁶*Tabô bô takatu ba eto hathak hik avômalô vônô. Ma dontom Lovak Matheñ hêv lôkmala. Wapômbêj hadum yêlô abitak lôklokwañ ek nadum tabô lukmuk anêj ku atu ba miñ eto ami. Mi. Lovak Matheñ da hayabiñ.

Tabô lukmuk anêj lôkmañgiñ

⁷*Tabô bô ma edabêj valu ba eto hathak. Ma deda bêj habi hayô hêk Mose ba habi avômalô Israel maleñiñ lon ba miñ hatôm nêgê Mose thohavloma ami. Vêm ma deda hale hi yaôna ma dontom thêlô miñ hatôm nêgê ami denaj. Odanjô! Tabô halêm lôk deda bêj ma dontom anêj ku ma havôv ñama halêm havinj.

⁸ Ma Lovak Matheñ anêj ku hamôj lôk anêj deda ma lôkmañgiñ anôj ek tabô bô anêj.

⁹*Odanjô! Tabô bô anêj ku ma halêm lôk deda. Ma dontom avômalô miñ esopa

ami ba intu Wapômbêj hanaj, "Môlô noma." Ma tabô lukmuk anêj ku ma hapesaj lojôndê ek indum avômalô nimbitak thêthôj. Ba intu anêj deda ma mabuñ anôj hamôj ek tabô bô anêj.

¹⁰ Deda havenj yam hamôj ek yanj bô ba deda bô lêk hi ba mi.

¹¹ Ma yanj halêm lôk deda ma dojtom lêk hale hi mabô. Ma yanj ma tem ida imbi deda wak nômbêj intu. Ba intu anêj deda ma lôkmanjîn anôj ek yanj.

¹² Aêj ba yêlô aêv maleñij hadêj tabô lukmuk. Ba intu miñ akô ami ma anañ Wapômbêj anêj abô bêj.

¹³* Yêlô miñ avuliv maleñij sinj hatôm Mose ami. Deda thohavloma hale hi yaôna ma dojtom yani havuliv ma sinj ba miñ hatôm avômalô Israel nêgê ami.

¹⁴ Thêlô esam balabuñ tabô takêj ma dojtom iniñ auk thekthek hatôm ivuliv i sinj ba intu miñ eyala abô takêj ami aleba lêk êntêk. Anyôla miñ hatôm nêm sôp êj vê ênjêk anêj auk ek eyala abô takêj ami. Mi. Kilisi iyom.

¹⁵ Avanôj! Lêk êntêk njê bêjbêj esam Mose anêj balabuñ ma dojtom sôp êj havuliv kapôlôñij sinj denaj.

¹⁶* Ma anyôla hale i liliñ ba hasopa Anyô Bêj êj ma hatôm hêv sôp êj vê.

¹⁷* Anyô Bêj ma hatôm Lovak Mathej. Ma loj atu ba

Lovak Mathej havenj, êj ma hatôm hapole alalôaniñ yak vê.

¹⁸ Alalô maleñij ma miñ avuliv siñ ami ba lêk ayê Anyô Bêj anêj deda lôkmanjîn hatôm alalô ayê thonañjîn lo maleñij halôk liyali. Yanida intu Lovak Mathej êj ba hêv deda lôkmanjîn anôj halêm ba halêm aleba abitak yanja hatôm yanida. Alalô ma hatôm liyali ba ik deda êj thô ek avômalô vi nêgê.

4

Aposel ma êtôm uñ anôj

¹ Ma Wapômbêj lahiki hathak yêlô ba hêv ku êntêk hadêj yêlô. Ba intu yêlô namiñ lôklokwanj ma miñ natak ami.

²* Yêlô avoliñ dômiñ ek nôm mama takatu ba hêk loj kapô ba miñ avuñ abô ba asau avômalô lôk aluvij Wapômbêj anêj abô ami. Wapômbêj hayê yêlô. Aêj ba yêlô ik abô avanôj thô ma avômalô ititiñ yêlôaniñ ku ba eyala nena yêlô adum thêthôj.

³⁻⁴* Ma dojtom anyô bêj bôlôj êntêk Sadaj bôk havuliv avômalô maleñij sinj ba miñ êvhaviñ ami. Ba intu yêlôaniñ Abô Mavi hêk loj kapô ma avômalô takêj lêk idum ek nema ba miñ hatôm nêgê Abô Mavi anêj deda atu ba enaj hathak anyô

* **3:13:** Kis 34:33 * **3:16:** Kis 34:34

2:17; 1Te 2:5 * **4:3-4:** Ep 2:2; Kol 1:15; Hib 1:3

* **3:17:** Jon 8:36; Lom 8:2 * **4:2:** 2Ko

lôkmañgiñ Yisu Kilisi ami. Yanida ma Wapômbêñ.

⁵ Yêlô anañ bêñ nena Yisu Kilisi ma Anyô Bêñ. Ma yêlôda atôm mólônim ñê ku ek nadum Yisu anêñ ku. Ma yêlô miñ aêv yêlôda liñ ami.

⁶ *Wapômbêñ bôk hananj, "Deda tem imbi êyô ênjêk momajiniñ ba imbitak deda". *Môj Anôj 1:3*

Ba Wapômbêñ êñ iyom intu habi deda êñ halôk alalô kapôlôñiñ ek nagê Kilisi thohavloma. Êñ ma hatôm alalô ayê Wapômbêñ lôkmañgiñ aêñ iyom.

⁷ *Ma deda lôk Abô Mavi êñ ma hatôm payeñ atu ba halôk uñ anôj kapô ek injik thô nena anêñ lôklokwañ lôkmañgiñ ma Wapômbêñ anêñ ma miñ halêm anêñ alalô ami.

⁸ *Vovan lomaloma hapôm yêlô ma dontom miñ hakapiñ yêlô loñ ami. Hadum ek injik yêlô sesoñ aleba nanañ aisê. Ma dontom miñ hadum yêlô popabuk ami.

⁹ Maleñ thêlêv hathak yêlô ma dontom ayala nena Anyô Bêñ miñ hatak yêlô ami. Épêñ yêlô ba ama yak ma dontom miñ ama ami.

¹⁰⁻¹¹*Wak nômbêñ intu yêlô takatu ba asopa Yisu ba amô lôkmala ma avômalô idum ek niñik yêlô vônô êñ ma hatôm ik Yisu anêñ lôkmala atu ba hamô yêlôaniñ kupik pik thô. Aêñ ba Yisu anêñ ñama lêk

hamô yêlô leñviñkupik kapô ek injik Yisu anêñ ñama lôk lôkmala thô. Luvi êntêk lêk hamô.

¹² Aêñ ba ñama hadum ku hamô yêlô ma dontom lôkmala hadum ku hamô mólô.

¹³ Bôk eto hêk Wapômbêñ anêñ kapyä nena,

"Yahêvhavinj ba intu yahananj." *Kapyä Yenj 116:10*

Ma yêlô aêvhavinj aêñ iyom. Ba intu yêlô anañ Anyô Bêñ anêñ abô mavi.

¹⁴ *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hik Anyô Bêñ Yisu lin hêk ñama ma tem indum aêñ êndêñ yêlô ba endom alalô lôkthô ba ana namô imbiñ Yisu. Aêñ ba intu yêlô anañ Wapômbêñ anêñ abô bêñ.

¹⁵ Yahawa malainj takêntêk ek nêm môlô sa ek Wapômbêñ imbi anêñ wapôm sam êndêñ avômalô bêñ anôj endeba leñijnmavi indumbak ni ba ni ek nebam anêñ athêñ lôkmañgiñ esak leñ.

¹⁶ *Aêñ ba miñ hadum yêlô apôlik ba atak ku takêñ ami. Mi. Alalô leñviñkupik lêk hapalê ma dontom dahôlôñiñ halumbak ba habitak lukmuk hi ba hi.

¹⁷ *Ma alalôaniñ malainj ma vumvum ba hamô vauna. Ma dontom tem injik anêñ anôj lôkmañgiñ atu ba êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ ba êmô vuliñ ek nômkama lôkthô.

¹⁸ *Ma nôm takatu ba hôye ma tem nêm yak ba ni. Ma

* **4:6:** Ais 9:2; 2Ko 3:18 * **4:7:** 2Ko 5:1

15:31; Lom 8:36 * **4:14:** 1Ko 6:14

* **4:18:** Kol 1:16

* **4:8:** 2Ko 1:8; 7:5 * **4:10-11:** 1Ko

* **4:16:** Ep 3:16 * **4:17:** Lom 8:17-18

nôm takatu ba miŋ hôyê ami ma tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ba intu miŋ maleŋjikilik hathak nôm takatu ba ayê iyom ami. Mi. Alalô athak atitiŋ nôm takatu ba miŋ hatôm nagê ami.

5

Leŋviŋkupik lukmuk

¹*Alalôaniŋ leŋviŋkupik ma hatôm unyak kudum. Ma ayala nena ibulin unyak êŋ ma tem naja leŋviŋkupik yaŋ atu ba hatôm unyak anôŋ atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ ba hamô malak leŋ ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Unyak êŋ ma miŋ ñê pik epesaŋ hathak bahenjîŋ ami.

²*Ma alalô alaŋ ba adum ek naŋgik leŋviŋkupik malak leŋ atu êtôm kwêv ba aêv lêlê

³ek imbi êyô alalô vôv ek miŋ nambeŋ kôlôlôŋ ami.

⁴Alalô amô pik hatôm avômalô leŋ popam ba intu alaŋ lôk leŋiŋmalaiŋ ek naja kupik malak leŋ ek lôkmala êtôkwêŋ kupik pik.

⁵Wapômbêŋ hapesaŋ alalô ek nambitak aêŋ ma hatak anêŋ dahô halôk alalô kapôlôŋiŋ ek nayala nena anêŋ abô ma tem injik anôŋ.

⁶⁻⁷*Aêvhavinj hayabinj alalô. Ma miŋ aêv alalôaniŋ auk ek nôm atu ba ayê hathak maleŋdaluk ami. Aêŋ ba alalô ayala avanôŋ nena alalô amô lôk kupik pik ba intu miŋ amô haviŋ Anyô Bêŋ ami.

* **5:1:** 2Ko 4:7 * **5:2:** Lom 8:23
* **5:9-10:** Kol 1:10; 1Te 4:1; Sav 12:14

⁸*Avanôŋ! Alalô ayala auk êŋ ba apôviŋ ek natak kupik êntêk ba ana namô imbiŋ Anyô Bêŋ.

⁹⁻¹⁰*Ma alalô lôkthô tem namiŋ Kilisi ma ek nandum abô esak malêla takatu ba adum mavi mena kam-bom ek alalô tomtom naja alalôaniŋ vuli. Ba intu amô pik mena amô haviŋ Anyô Bêŋ ma nanêm i videdauŋ ek nandum yani lamavi.

Avômalô kapôlôŋiŋ esak doŋtom imbiŋ Wapômbêŋ

¹¹Yêlô ayala nena amô Anyô Bêŋ vibiŋ ba tem nandum abô. Aêŋ ba yêlô alôk avômalô leŋiŋ ek nesopa yani. Wapômbêŋ hayala yêlôaniŋ kapôlôŋiŋ. Ma yahêvhavinj nena môlô kapôlômim hayala yêlô aêŋ iyom.

¹²Yêlô adum ek môlô nobam am esak yêlôaniŋ ku lôk nonaŋ bêŋ êndêŋ avômalô takatu ba êv thêlôda liŋ hathak nômkama viyainj ma leŋiŋpaliŋ nômkama kapôlôŋiŋ. Ma miŋ yêlô aêv yêlôda liŋ ami.

¹³Ma avômalô doho enaŋ nena yêlô adum molo. Yôv lôk. Hêk Wapômbêŋ da. Ma vi enaŋ nena yêlô awa auk mavi. Yôv lôk. Êŋ ma hêv môlô sa.

¹⁴Alalô ayala nena anyô te iyom intu bôk hama ek hêv avômalô lôkthô sa ba intu lôkthô bôk ema yôv. Aêŋ ba Kilisi anêŋ lahavinj hayabinj alalô.

* **5:6-7:** Hib 11:13-16 * **5:8:** Plp 1:23
* **5:15:** Lom 14:7-8

15 *Avanôj! Yani hama ek avômalô lôkthô. Ba alalô njê lôkmala takatu ba asopa yani nasôj alalôda palin ma leminjimbi ôpatu ba bôk hama ba haviyô hathak lonjbô ek hêv alalô sa.

16 Aêj ba miñ alalô nabalon avômalô esak auk pik ami. Sêbôk ma adum aêj hathak Kilisi. Ma doñtom lêk ayala yani thêthôj.

17 *Aêj ba anyôla haveñ haviñ Kilisi êj ma ku lukmuk lêk hayô ma nômkama bô lôkthô lêk hale ba hi ma nômkama lukmuk lêk habitak hayô ba halêm.

18 *Ma Wapômbêj hadum nôm takêj lôkthô. Yani hêv Kilisi ek embak tabô. Ma hêv ku hadêj yêlô ek nanêm avômalô sa ek neyala ku êj.

19 *Ku êj ma aêntêk. Wapômbêj hêv Kilisi hatôm tabô ek yani lapaliñ alalôaniñ kambom ek alalô namô labali mavi imbiñ yani. Ma hêv ku ek nanañ abô êj êndêj avômalô.

20 Yêlô ma Kilisi anêj njê ku. Ba intu alan ba awa Wapômbêj abôlêk lôk alôk môtô lemid hathak Kilisi anêj athêj nena môtô nôlêm noja Wapômbêj anêj tabô.

21 *Kilisi ma kambom mi. Ma doñtom Wapômbêj hêv alalô sa ba hêv alalôaniñ kambom hayô hamô yani hatôm vuli ek nambitak thêthôj ênjêk Wapômbêj ma esak Kilisi anêj ku êj.

6

1-2 Yêlô lôk Wapômbêj adum ku haviñ i. Yani hanaj, “Bôk yahatak wak te yôv ek yanêm môtô sa.

Ba môtô olan ma yahalañô ba yahêv môtô bulubinj yôv” *Aisaia 49:8*

Môtô bôk owa Wapômbêj anêj wapôm yôv. Ba intu yêlô asoñ môtô lokwanj, “Lêk êntêk hêv môtô sa. Lêk êntêk hêv môtô bulubinj.”

Ba intu miñ nundum ku êj imbitak êtôm nôm oyan ami.

Aposel ewa malaiñ bêj hathak iniñ ku

3 Yêlô adô ek anyôla enaj abôma esak Wapômbêj anêj ku. Ba intu adum ku êj ek miñ nambulinj avômalô iniñ auk ami.

4-5 *Yêlô ma Wapômbêj anêj njê ku. Ba intu yêlô awa iniñ ku mavi takatu sa hadêj môtô. Yêlô awa vovanj lôk malaiñ hathak ku êntêk ba hakakô yêlô kambom. Epetav yêlô lôk etak yêlô halôk koladôj ma êkoki hathak abô. Yêlô adum ku lôk vovanik bêj ba aêv lêlê lôk nôm mi ba ama kisi. Malaiñ nômbêj êntêk hapôm yêlô ma doñtom amij lôklokwanj.

6 *Lovak Mathej hamô haviñ yêlô ba ayala Wapômbêj anêj auk ba kapôlônij ida hêk mabuñ ma yêlô njê malinjyaô lôk yôhôk ma wapôm. Ma yêlô leñinjhavenj avômalô ba miñ asau thêlô ami.

* 5:17: Lom 8:1; Gal 6:15 * 5:18: Lom 5:10 * 5:19: Lom 3:23-25 * 5:21:
Hib 4:15 * 6:4-5: 2Ko 11:23-27 * 6:6: 1Ti 4:12

7 Yêlô anaŋ abô avanôŋ iyom haviŋ Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ lôk avaloŋ anêŋ thêthôŋ hatôm nômkama vovak hamô bâheŋ luvi.

8 Avômalô vi ebam yêlô ma vi etatale yêlô. Doho enaŋ abô mavi hathak yêlô ma doho enaŋ abôma. Yêlô njê abô anôŋ iyom ma dontom avômalô vi elam yêlô nena njê abôyaŋ.

9 *Avômalô pik êthôŋ yêlô paliŋ ma dontom Wapômbêŋ hayala yêlô. Yêlô adum ek nama ma dontom nôngô, lêk amô lôkmala. Ik yêlô kambom ma dontom miŋ ami ami.

10 Leŋiŋmalaiŋ ma dontom leŋiŋmavi wak nômbêŋ intu. Yêlô ma njê nômkama mi ma dontom adum ba avômalô bêŋ anôŋ ibitak njê lôk nômkama bêŋ. Yêlô nômkama mi ma dontom nômkama sapêŋ ma yêlôaniŋ.

11 O yenaŋ avômalô Kolin! Yêlô anaŋ abô lôkthô hi yain ek môlô ma yêlô kapôlôŋiŋ hik i ek môlô nôlêm.

12 Yêlô miŋ avasiŋ kapôlôŋiŋ ek môlô ami. Mi. Môlô da.

13 *Aêŋ ba yahanaŋ hadêŋ môlô hatôm lambô hanaj hathak nakaduŋ. Malêla takatu ba yêlô adum hathak môlô ma nundum aêŋ iyom lôk nodate kapôlômim ek yêlô.

Njê daluk lôk njê êvhaviŋ miŋ nesak dontom ami

14 *Môlô miŋ nômô imbiŋ njê daluk ami. Thêthôŋ lôk

lokbaŋ hatôm dontom e? Deda lo momanjiniŋ hatôm dontom e?

15 Sadaŋ Belial lo Kilisi hatôm leŋiŋmavi imbiŋ i e? Mena njê êvhaviŋ lo njê daluk hatôm nesak dontom e?

16 *Ma Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ lôk njôkba hatôm nêmô imbiŋ i e? Milôk. Alalô ma Wapômbêŋ lôkmala anêŋ unyak matheŋ hatôm anêŋ abô hanaj,

“Tem yamô lôk yambeŋ imbiŋ i
ma ya tem êtôm thêlôniŋ Wapômbêŋ

ma thêlô tem nimbitak yenaŋ avômalô. *Wok Plis 26:12*

17 *Aêŋ ba notak avômalô takêŋ ma nômô daim. Ma miŋ nobalon lelaik takêŋ ami ek batu yanja môlô thô. *Aisaia 52:11; Esekiel 20:34,41*

Ya Anyô Bêŋ yahanaŋ aêŋ.

18 *Ya tem yambitak môlônim lemambô ma môlô tem numbitak êtôm yenaŋ okna lo avena. *2 Samuel 7:8, 14*

Ya Anyô Bêŋ Lôklokwaŋ yahanaŋ aêŋ.”

7

1 Aiyan thêlô, Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô haviŋ alalô ba amô yani vibinj. Ba intu natip ek nôm takatu ba hadum alalô leŋvinjkupik lôk dahôlôŋiŋ habitak lelaik

* 6:9: 2Ko 4:10 * 6:13: 1Ko 4:14 * 6:14: Ep 5:11 * 6:16: 1Ko 3:16 * 6:17:

ALK 18:4 * 6:18: Jer 31:9

ek nayô uŋlôv ba nambitak
mabuŋ lôk mathen anôŋ.

*Avômalô Kolin ele
kapôlônij liliŋ ba Pol lamavi*

² Nodate kapôlômim ek
yêlô. Yêlô miŋ adum kam-
bom lôk abuliŋ anyôla lôk
asau i ami.

³ Miŋ yahanaŋ abô êŋ ek
yasaj mólô ami. Mi. Bôk ya-
hanaŋ nena mólô ma yenaj
avômalô mólô. Ba intu mólô
Ômô ma yahamô. Mólô oma
ma yahama aêŋ iyom.

⁴ Yahayala avanôŋ nena
mólô avômalô mavi ba ya-
habam mólô. Alalâaniŋ
malaiŋ lomaloma hamô
ma doŋtom yaleŋmavi hamô
yakapôlôŋ siŋ aleba yaleŋ
halôk biŋ.

⁵ *Yêlô ayô Masedonia ma
malaiŋ lomaloma hapôm
yêlô aleba hik yêlô sesoŋ.
Ibuliŋ yêlô lôbôlôŋ lôk ik
vovak hadêŋ yêlô ma yêlô
leŋiŋhiki hathak malaiŋ
lomaloma vi havinj.

⁶ Ma doŋtom Wapômbêŋ atu
ba hêv avômalô leŋiŋmalaiŋ
thêvô, hêv Titi ba hayô.

⁷ Yani hanaj hadêŋ ya nena
mólô lemhekam bêŋ anôŋ
hathak malaiŋ lomaloma ba
mólô vovaj ek alalô napesaŋ
malaiŋ takêŋ imbiŋ i. Titi
halanjô mólônim abô êŋ ma
hêv yani thêvô. Ba intu
Wapômbêŋ hêv yani hayô ek
ya ba hêv ya thêvô aêŋ iyom
ba yaleŋmavi anêŋ dôeŋ.

⁸ *Bôk yahato kypy ba
hêv malaiŋ hadêŋ mólô. Ma

doŋtom yada ma malaiŋ mi.
Alikaknena. Yahêv malaiŋ
atu ba hamô vauna ma
yaleŋmalaiŋ aêŋ iyom.

⁹ Ma doŋtom lêk yaleŋmavi
anôŋ. Ma yenaj kypy hêv
malaiŋ hadêŋ mólô ba intu
hadum yaleŋmavi e? Mi.
Wapômbêŋ intu hadum ba
hêv malaiŋ takêŋ hadêŋ mólô
ba intu ole kapôlômim liliŋ.
Aêŋ ba abô takatu ba yêlô
anaŋ miŋ habulinj mólô ami.
Ba intu hadum yaleŋmavi.

¹⁰ *Wapômbêŋ hêv malaiŋ
hadêŋ avômalô ek nede
kapôlônij liliŋ ek neja bulu-
biŋ. Êŋ ma miŋ malaiŋ bêŋ
ami. Ma doŋtom malaiŋ pik
hathak hadum anêŋ ku nena
hik avômalô vônô.

¹¹ Odanô! Mólônim malaiŋ
halêm anêŋ Wapômbêŋ ba hik
mólô thô nena mólô vovaj ek
notak auk kambom lôk udum
ek uŋgwik mólôda thô nena
mólô ma kambom mi. Mólô
lemimmanij lôk ôkô ma vo-
vaj ek ôngô ya ek napesaŋ
malaiŋ êŋ ek nanêm malaiŋ
êndêŋ ôpatu ba hadum kam-
bom êŋ. Avanôŋ! Mólô udum
aêŋ ba intu hik thô nena mólô
kambom mi.

¹² Aêŋ ba kypy atu ba
bôk yahato ma miŋ yahato
ek imbuliŋ ôpatu ba hamaj
yenaj ku loŋ siŋ lôk nêm
yada liŋ ami. Mi. Yahato
ek mólô numin Wapômbêŋ
ma ek injik mólôda thô nena
mólô lemimhavinj yêlô bêŋ
anôŋ.

¹³ Ma nôm takêŋ hadum ba

* 7:5: 2Ko 2:13

* 7:8: 2Ko 2:4

* 7:10: Mat 27:3-5; Hib 12:16-17

havatho yêlô kapôlôhijin lon.

Ba môlô ôév Titi thêvô ba yani lamavi bêj anôj ba intu yêlô lenjinjnavi bêj anôj aêj iyom.

¹⁴ Yahabam môlô ba yahanaj hadêj yani nena môlô ma avômalô mavi. Ba lêk udum mavi ba miñ ôév mama hadêj ya ami. Mi. Abô nômbêj atu ba yêlô anañ hadêj môlô, êj ma avanôj ba yêlôanij abô mavi atu ba anañ hathak môlô hadêj Titi, ma abô êj hik anôj mavi aêj iyom.

¹⁵ Môlô ôkô ba olowaliñ ma owa yani thô lôk olañô anêj abô. Hayê aêj ba lahavinj môlô bêj anôj.

¹⁶ Lêk yahayala avanôj nena môlô ma avômalô mavi ba intu yaleñnavi anôj.

8

Numbitak avômalô wapôm

¹ *Aiyanj thêlô, yêlô lenjinjnaviñ môlô noyala wapôm atu ba Wapômbêj hêv hadêj avômalô êvhavinj takatu ba êmô plovins Masedonia.

² Thêlô ewa malaiñ bêj anôj ba êv i sêkêya. Ma doñtom leñinjnavi bêj anôj ba hayô siñ ba halelope ma iniñ malaiñ êv i sêkêya anêj anôj ma wapôm ba êv bêj anôj hatôm da.

³ Yahanaj avanôj biñ nena êv iniñ nômkama aleba miñ hatôm ami. Êj ma thêlô êv doho havinj. Thêlôda iniñ auk ma miñ anyôla hanaj hadêj i ami.

⁴ Thêlô elaj hadêj yêlô nena, "Yêlô vovanj ek nandum ku imbiñ avômalô vi ek nanêm Wapômbêj anêj avômalô mathej sa. Ba intu nundum mavi êndêj yêlô ba notak yêlô ek nandum ku êj."

⁵ Ma yêlô ason kambom! Avômalô takêj iniñ ku mój ma êv i hadêj Wapômbêj vêm ma esopa Wapômbêj anêj auk ba êv i hadêj yêlô havinj.

⁶ Aêj ba yêlô apôviñ Titi nena, "Nu Kolin ma undum anêm ku wapôm atu ba lêk habitak yôv endeba anêj dan am."

⁷ *Môlô avômalô vuliñ biñ ba udum unim ku mavi ba hêv liñsiñ. Ôêvhavinj ba onaj abô batôj oyan lôk oyala auk ma ôpôviñ ek nundum ku lôk lemimhavinj yêlô. Aêj ba intu nônêm lêlê esak ku wapôm atu ba hêv liñsiñ aêj iyom.

⁸ Ya miñ hatôm anyô bêj te ek yanañ nena, "Undum aêj" ami. Mi. Ma doñtom yahayê avômalô takatu ba êv i sêkêya leñinjhiñ ek nêñem avômalô vi sa. Ba intu yaleñhavinj yançê nena môlônim lemimhavinj êj ma avanôj hatôm thêlô iniñ mena mi e?

⁹ *Ma môlô oyala Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj wapôm. Yani lôkmañgiñ. Ma doñtom yani habitak hatôm anyô hêv i sêkêya ek nêñem môlô sa ek batu numbitak lôkmañgiñ.

¹⁰ Môlô ma avômalô mavi ba yenañ auk ma aëntêk. Sondabêj yançê wakbôk ma môlô ômôj ek ôév unim da.

* **8:1:** Lom 15:26; 2Ko 9:1-2 * **8:7:** 1Ko 16:1-2 * **8:9:** Mat 8:20; Plp 2:6-7

Ma miŋ ôēv oyan ami. Mi. Kapôlômim hik am ba ôēv.

¹¹ Aēŋ ba valuseleŋ vithê la takatu ba ôpôm ma nônêm vi ek nundum ku esak ek mólônim kapôlômim lôk unim ku imbitak doŋtom iyom.

¹² *Nônêm lôk kapôlômim, êŋ ma mavi. Ba miŋ lemimbi nena nônêm nômkama sapêŋ êtôm da êndêŋ Wapômbêŋ ami. Nônêm êtôm vithêla takatu ba ôpôm ma tem indum Wapômbêŋ lamavi.

¹³ Yêlôaniŋ auk nena miŋ nôdêlêk am ba nônêm nômkama lôkthô ek nêm avômalô vi sa ma mólô mi ami. Mi. Nômbi sam esopa avômalô iniŋ bôk lo loŋ êmô.

¹⁴ Ma lêk mólônim bêŋ anôŋ hamô ba intu nônêm thêlô sa. Yakô emben yam ma tem iniŋ bêŋ anôŋ ma tem nêñem mólô sa aêŋ iyom. Êŋ ma lôkthô tem êtôm doŋtom.

¹⁵ Hatôm bôk eto nena, "Opalê atu ba hawa bêŋ anôŋ ma tem miŋ êpôm bêŋ anôŋ ami, ma opalê atu ba hawa auviŋna ma tem miŋ nêm yak ami." *Etak Ijip 16:18*

Pol hêv Titi lôk anyô doho ba i Kolin

¹⁶⁻¹⁷ Yêlô anaŋ hik Titi linj ek êsôk ek mólô ba yani lamavi ba halôk ek êsôk. Ma miŋ yêlô alôk yani la ek êsôk ami. Mi. Yanida lahavinj ba hapôviŋ ek êsôk. Wapômbêŋ hêv yenaj auk hadêŋ Titi ba lahiki hathak mólô. Aēŋ

ba yahêv yaleŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ.

¹⁸ Tem yêlô nanêm anyô yaŋ imbiŋ yani. Ôpêŋ ma avômalô êvhaviŋ êyê nena anyô hadum Wapômbêŋ anêŋ ku mavi ba ebam yani.

¹⁹ Ba intu avômalô êvhaviŋ elam ôpêŋ ek ni imbiŋ yêlô ek nêm da wapôm atu ek Wapômbêŋ enja athêŋ lôkmaŋgiŋ lôk injik thô nena yêlô leŋiŋhaviŋ nanêm thêlô sa.

²⁰ Yêlô akô ek avômalô netatale yêlô esak da wapôm atu ba yêlô ayabiŋ. Ba intu yêlô apesan ku êŋ mavi

²¹ ek Anyô Bêŋ lôk avômalô sapêŋ nêgê nena yêlô adum ku êŋ thêthôŋ.

²² Ba intu yêlô êv anyô te haviŋ ba hathôk. Yani hik i thô nena lamavi ek nêm ku lomaloma sa lôbôlôŋ. Bôk hayê nena mólô ma avômalô mavi ba intu hapôviŋ ek êsôk.

²³ Titi ma yenaj anyô mólô atu ba hadum ku havinj ya hamô mólô malêvôŋ. Ma aiyanj takêŋ ma avômalô êvhaviŋ iniŋ nê ku takatu ba êv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ Kilisi.

²⁴ *Aēŋ ba uŋgwik am thô êndêŋ nê êntêk nena mólô ma avômalô lemimhavinj avômalô vi. Ba intu yêlô abam mólô. Ma tem avômalô êvhaviŋ lodôŋlodôŋ lôkthô nêgê nena yêlôaniŋ abô ma avanôŋ.

9

Kolin êv da ek nêm

* 8:12: Mak 12:43-44 * 8:24: 2Ko 7:13-14

Wapômbêj anêj avômalô sa

¹ *Môlô bôk ovaloŋ ku da takatu ba ôev ek nêm Wapômbêj anêj avômalô matheŋ sa. Ma doŋtom yaleŋhavinj yanaŋ abô doho imbiŋ.

² Yahayala nena mólô lemimhavinj nônêm i sa. Ba yahabam mólô hadêj avômalô Masedonia nena sondabêj yanj wakbôk atu ma mólô avômalô Akaia kapôlômim hakak am ek nônêm da. Ba intu avômalô Masedonia doho elanjô ba elom eveŋ ek nindum aêŋ.

³ Aêŋ ba yahêv aiyaŋ doho ba êthôk êtôm atu ba yêlô abam mólô ek miŋ imbitak êtôm aboyaŋ ami ma êtôm ku ek mólô nopesaŋ am êtôm atu ba yahanaj.

⁴ Sêbôk ma yahabam mólô ba yakô ŋê Masedonia doho nêlêm imbiŋ yêlô ba nêgê nena miŋ ôpôpêk am ami êŋ ma tem ya mama ma mólô ma tem noja mama bêj anôj lôk.

⁵ Aêŋ ba yahanaj hik aiyaŋ takatu liŋ ek nêmôj nêsôk nêgê mólô ek nêpôpêk da takatu ba bôk mólô ubutinj abô ek nônêm ek batu da êŋ imbitak êtôm da wapôm ma miŋ da paloŋ ami.

⁶ *Lemimbi nôm êntêk. Opalê atu ba havatho yanjvêk auviŋna ma tem enja dokte. Ma opalê atu ba havatho bêj anôj ma tem enja limamôk.

⁷ Wapômbêj lamavi hathak ôpatu ba hêv i lôk lavidoŋ. Ba

intu avômalô tomtom nêñem malêla êtôm iniŋ leŋiŋhavij. Ma miŋ nêpôlik ami. Ma anyô yanj miŋ êndôk anyô yanj la ek nêm ami.

⁸ Wapômbêj anêj wapôm tem indum ba anêm nômkama tem imbitak bêj anôj êtôm wak nômbêj intu ek anêm ku lomaloma indilup mavi.

⁹ Hatôm bôk eto nena, "Yani hathak hapaliv anêj wapôm hadêj ŋê nômkama mi takatu ba êmô lôbôlôbô, ma anêj thêthôj hêk wak nômbêj intu sapêŋ."

Kapya Ŷeŋ 112:9

¹⁰ *Wapômbêj hêv yanjvêk ek nembatho ma polom ek nejanj. Ma tem nêm yanjvêk bêj anôj ek indum mólô numbitak thêthôj êtôm yanjvêk atu ba hêv lijsiŋ.

¹¹ *Yani tem indum ba mólô numbitak lôkmaŋgij ek nundum wapôm lôbôlôj ek yêlô nanêm da êntêk êndêj avômalô ma tem nêñem iniŋ leŋiŋmavi êndêj Wapômbêj.

¹² Ku takatu ba mólô udum ma miŋ ôev Wapômbêj anêj avômalô matheŋ iyom sa ami. Mi. Thêlô enaj iniŋ leŋiŋmavi bêj hadêj Wapômbêj aleba leŋiŋmavi takêŋ hayô sin ba halelope.

¹³ Ma da êŋ hik mólônim wapôm thô ek avômalô nêgê nena ôevhavinj Kilisi ba osopa anêj Abô Mavi ba udum wapôm hadêj thêlô lôk avômalô vi havinj. Êŋ ma tem nêmbô Wapômbêj.

* **9:1:** 2Ko 8:1-7 * **9:6:** Snd 11:24-25
4:15

* **9:10:** Ais 55:10 * **9:11:** 2Ko 1:11;

¹⁴ Ma thêlô tem nêgê Wapômbêj anêj wapôm takatu ba hêv hadêj mólô ba hayô sinj ba halelope ma tem leñinjiki ba neteñ mek ek mólô.

¹⁵ Nanêm leñijmavi êndêj Wapômbêj esak anêj wapôm takatu ba hêv hadêj alalô aleba hik alalôaniñ auk vônô.

10

Pol hêv yanida kisi

¹*Ya Pol yahasopa Kilisi ôpatu ba hatauvij i ba hamô malinjyaô. Ma yaleñ hik ya ek mólô ba yahanañ nena avômalô enañ nena yahamô havinj mólô ma ya anyô kupik. Ma dojtom enañ nena yahamô daim ma yahakôk haveñ ek yambitak anyô bêj.

²*Ma doho enañ nena yêlô asopa auk pik. Yakô tem yasôk êtôm anyô bêj ba yasan i la. Ba intu yahanañ hik mólô liñ lôklokwañ ek nope-sañ abô êj vêmam ka yasôk nena mi ma tem yasôk êtôm anyô bêj.

³ Yêlô amô pik ma dojtom miñ ik vovak hatôm avômalô ethak idum ami.

⁴*Ma yêlô awa Wapômbêj anêj lôklokwañ ek abuliñ nômkama pik takatu ba lôklokwañ ba nômkama vovak takatu ba yêlô ik vovak hathak ma miñ nômkama pik êntek ami.

⁵ Abô ebam i lôk êkôki takatu ba haminj Wapômbêj anêj auk loj sinj intu yêlô avak pesa. Ma yêlô ato auk

lokbañ takêj ek imbitak thêthôj ênjêk Wapômbêj ma.

⁶ Ba intu node kapôlômim liliñ yapıñ ek yêlô athôk ma nanêm vovaj êndêj nê takatu ba leñondôj kôtôj iyom. Ma miñ ole kapôlômim liliñ ami ma ku êj tem mi.

⁷ Mólô othak ôyê nômkama hêk viyainj iyom. Ma ôpatu ba habam yani nena Kilisi anêj, nodanô! Yêlô ma Kilisi anêj haviñ.

⁸*Yahabam yada bêj anôj nena Anyô Bêj hêv athêj bêj hadêj yêlô ek nambatho mólô loj lôklokwañ ma miñ nambulij mólô ami. Ba intu miñ ya mama ami.

⁹⁻¹⁰ Avômalô enañ nena ya-hato kapya hatôm anyô bêj lôk yamaleñ thêlêv ba ya-hathanj avômalô. Lôk enañ nena yahalêm ma thêlô eyê ya hatôm anyô kupik lôk yenañ abô ma volonjna. Nodanô! Mólô miñ nosoñ nena yahato kapya yanj atu ek indum mólô nôkô ami. Mi.

¹¹ Mólô opalêla takatu ba osoñ nena ya anyô kupik, ma nodek lemôndôj ba nodanô! Malêla takatu ba mólô osam hêk yêlôaniñ kapya, nôm takêj iyom intu tem yêlô nasopa.

¹² Hatôm yambam yada êtôm nê mavi takatu ba ebam thêlôda? Yanañ nena ya anyô lôkauk hatôm thêlô e? Alikaknena! Ya mi. Nê molo ethak idum aej! Thêlô ethak eyê iniñ ku ba ebam nena thêlôniñ ku lêk habitak mavi.

¹³ *Yêlô abam yêlôaniŋ athêŋ hathak ku takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ yêlô iyom. Ba môlô ma ômô ku êŋ kapô. Ma vi atu ba miŋ hêv ami ma miŋ abam yêlôda ba anaŋ abô mayaliv ami.

¹⁴ Ma avômalô doho enaŋ nena yêlô abam i hathak ku takatu ba miŋ yêlôaniŋ ami. Mi. Yêlô ma ñê môŋ anôŋ ek ayô ek môlô havin Kilisi anêŋ Abô Mavi.

¹⁵ Ba intu yêlô miŋ abam yêlôaniŋ athêŋ hathak ku takatu ba anyô vi idum ami. Yakô môlônim ôêvhavin tem indumbak ma yêlôaniŋ ku tem ni embeŋ môlônim loŋ sapêŋ

¹⁶ ek yêlô nanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi embeŋ luvulu. Aêŋ ba tem yêlô nabam yêlôaniŋ athêŋ esak ku kapô takatu ba anyô yan hadum ami.

¹⁷⁻¹⁸ *Ôpatu ba Anyô Bêŋ habam yani intu tem Anyô Bêŋ imbi binôŋ esak. Ma ôpatu ba habam yanida intu tem athêŋ mi. Hatôm bôk eto nena,

“Opalêla takatu ba êbôî ma nêmbôî esak Anyô Bêŋ iyom.” *Jelemaia 9:24*

11

Pol miŋ kêdôŋwaga abôyaŋ ami

¹ Yahanaŋ abô molo ma donjom nômô malinyaô vêmam.

* **10:13:** Lom 12:3 * **10:17-18:** 1Ko 1:31; 4:4 * **11:2:** Ep 5:26-27 * **11:3:** Stt 3:4,13 * **11:4:** Gal 1:8-9 * **11:5:** 1Ko 15:10; 2Ko 12:11 * **11:6:** 1Ko 2:1,13
* **11:7:** 1Ko 9:18 * **11:8:** Plp 4:15,18

² *Yaleŋdaŋ hathak môlô hatôm atu ba Wapômbêŋ ladaŋ hathak alalô. Yahape-saŋ abô ek noja anyô donjom iyom intu Kilisi ba yahadum ek môlô kapôlômim ênjêk mabunj êtôm avi muk atu ba lêk êlôk la yôv ma donjom miŋ elom ami denaŋ.

³ *Ma yakô avômalô doho nimbuliŋ môlônim auk endeba nôndô abô takatu ba ovak havin Kilisi hatôm sêbôk atu ba umya havuŋ abô ba hasau Ewa.

⁴ *Nê takêŋ êlêm enaŋ ba môlô osopa Yisu yanda ma miŋ Yisu atu ba yêlô bôk anaŋ hathak ami. Ma owa dahô yanđa ma miŋ yan atu ba sêbôk ba môlô owa ami. Ma osopa abô yanđa ma miŋ abô mavi sêbôk ba môlô osopa ami. Aisê ka owa ñê êŋ thô?

⁵ *Môlô osoŋ nena kêdôŋwaga takatu ba olam nena “aposel lôkmangin” êmô vuliŋ ek ya e? Mi. Miŋ yahamô thêlô vibinj ami.

⁶ *Ya anyô yavenjôlêk malaiŋ ba yahanaŋ abô thôthô. Ma donjom yenaŋ auk hamô ba bôk yahik lôkthô thô hadêŋ môlô ba oyala yôv.

⁷ *Yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô ma donjom yahadô vuli ek yatauvinj ya ma yanêm môlô liŋ. Èŋ ma kambom e?

⁸ *Nodanjô! Ya ma hatôm anyô vani ba yahawa ñê êvhavin vi iniŋ valuselen ek

batu yandum ku yanêm môlô sa esak.

⁹ *Yahamô haviŋ môlô ba yahêv yak hathak nômkama ma doŋtom miŋ yahêv malain hadêŋ môlô ami. Aiyaŋ doho êlêm anêŋ Masedonia ba êv ya sa. Wak takêŋ ma yahadô yanêm malaiŋ lomaloma êndêŋ môlô ba tem miŋ yatak auk êŋ ami.

¹⁰ Kilisi anêŋ abô ma avanôŋ. Ma yenaŋ abô aêŋ iyom ba intu yahabam ya hathak nôm takêŋ. Môlô avômalô plovins Akaia miŋ hatôm numin ya loŋ siŋ ami.

¹¹ Miŋ yaleŋhaviŋ môlô ami ba intu yahadum aêŋ e? Wapômbêŋ intu hayala.

¹²⁻¹⁵ Sadan hêv i liliŋ hatôm aŋela lôk deda. Ma anêŋ njê ku ele i liliŋ hatôm njê thêthôŋ aêŋ iyom ba ibitak aposel oyaŋ ma esau môlô nena thêlô ma Kilisi anêŋ aposel. Êŋ ma Sadan da anêŋ kobom ba hathak hadum aêŋ ba intu miŋ noson kakapuk ami. Aêŋ ba tem yandum êtôm aësêbôk ba yahadum ek miŋ yanja vuli esak Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba yahanaŋ ami ek yadabêŋ njê takêŋ iniŋ auk kisi. Thêlô idum ek nenaŋ nena, "Yêlô ma aposel hatôm Pol" ba intu idum ek yanja injik môlô liŋ esak vuli. Êŋ ma tem thêlô nênm̄ iniŋ athêŋ liŋ esak iniŋ ku. Njê takêŋ iniŋ lôkmala anêŋ dan tem êtôm iniŋ ku kambom takatu ba idum.

Pol hadum ku aposel ba hawa malaiŋ lomaloma

¹⁶ Bôk yahanaŋ yôv nena miŋ lemimimbi nena ya ma anyô molo te ami. Ma doŋtom tem yanaŋ abô molo ba yambam ya êtôm kêdôŋwaga abôyaŋ takêŋ ba intu nodanô bônôŋ êtôm atu ba othak udum hadêŋ njê molo vi.

¹⁷ Yahasopa auk molo ba yahabam ya ma miŋ yahasopa Anyô Bêŋ anêŋ abô ami.

¹⁸ Ma kêdôŋwaga abôyaŋ ethak ebam i hatôm avômalô pik ethak idum. Aêŋ ba intu tem yambam ya.

¹⁹ Môlô othak ômô labalina haviŋ njê auk molo. Êŋ ma môlô njê lôkauk e?

²⁰ Odanô! Njê êŋ êyê môlô nena ôvathek lôk ibulinj môlô ma êv vovaŋ lôk êv thêlôda liŋ ma epetav môlô malemim dan. Ma doŋtom môlô miŋ ôpôlik ami!

²¹ *Betha ya anyô vau lôk miŋ yahadum hatôm thêlô ami ba intu ôpôlik hathak ya? Ai! Lék ya mama.

Njê takêŋ miŋ êkô ami ma êv iniŋ athêŋ liŋ ba intu tem yandum êtôm anyô auk molo ek yambam yada aêŋ iyom.

²²⁻²³ *Thêlô ma Hiblu e? Mena Islael e? Mena Ablaham anêŋ limi e? Ma thêlô ma Kilisi anêŋ njê ku e? Ma ya? Ya ma bêŋ anôŋ lôk ek thêlô. Aêŋ ba ya hatôm anyô molo ba tem yambam ya da. Bôk yahadum ku bêŋ anôŋ lôk yahamô koladôŋ ma ik ya hathak yak lôkmaŋgiŋ lôk

* **11:9:** 2Ko 12:13; Plp 4:15,18

* **11:21:** Plp 3:4

* **11:22-23:** Ap 16:23; Plp 3:5

idum ek nijik ya vônô lôbôlôj hamôj ek i.

²⁴ *Avômalô Islael bôk ik ya bôlôj bâheñvi hathak yak lôkmângiñ hatôm 39.*

²⁵ *Ik ya hathak okdiba hatôm bôlôj lô ma ik ya hathak valu bôlôj te. Ma yahathak yenj ba yaha ma kakalu lôk damak ba yenj kambom hatôm bôlôj lô. Ma yahamô ñgwêk malêvôj hatôm bôlôvôj yañ ma wak daluk yañ.

²⁶ *Yaha ba yahalêm lôbôlôj ba ñanjô lôk ñê vani ma yada yenañ avômalô lôk ñê loñ buyanç ma avômalô malak bêjbêj lôk loñ oyanç ma ñgwêk kambom lôk ñê esau nena yenañ aiyañ lôkthô idum ek nimbuliñ ya.

²⁷ Yahadum ku malaiñ lôk vovanik bêj ba miñ yahêk ami. Yahathakmuniñ lôk yahama kisi ma yaha yaleñ oyanç. Ya nômkama mi ba yahasimbak.

²⁸ Ma malaiñ te haviñ nena yaleñ hik ya wak nômbêj intu hathak avômalô êvhavinj lôkthô.

²⁹ Nê takatu ba lêk vau, êj ma ya lêk vau aej iyom. Ma anyôla havôv anyô yanç ek indum kambom, êj ma yakapôlôj hathanç hatôm atum.

³⁰ Lemimhavinj yambam ya aej ba intu tem yambam ya esak yenañ ku vaunena

* **11:24:** Lo 25:3 * **11:24:** Islael inin abô balabun hananç nena nijik anyô esak yak lôkmângiñ êj êtôm bôlôj 40 êj ma tem anyô ema. Ma 39 ma tem anyô êmô lôkmala. Ba intu evali Pol hatôm 39 iyom.

Ap 9:23; 14:5 * **11:32:** Ap 9:23-25

takatu ba bôk yahadum iyom.

³¹ Wapômbêj alalôaniñ Anyô Bêj Yisu anêj lambô atu ba nêmbô wak nômbêj intu sapêj hayala nena miñ yahananç abôyanç ami.

³² *Aletas hatôm kiñ ma yahamô Damaskas. Ma kiñ anêj anyô bêj te hananç hadêj ñê vovak takatu ba eyabiñ loñ êj ek nebalonç ya.

³³ Ma doñtom etak ya halôk vak sam bêj te ba êlêlô ya halôk unyak lôk abyân ba yahasôv ma miñ evalonç ya ami.

12

Pol hayê wêj

¹ Abô êntek miñ hatôm nêm avômalô sa mavî ami. Ma doñtom tem yambam ya esak lonjbô esak wêj lôk auk takatu ba Anyô Bêj hik thô hadêj ya.

² Yahayala anyô atu ba hêvhavij Kilisi. Sondabêj 14 hale ba hi ma ewa yani ba i malak leñ te lô. Ewa ôpêj lôk liñkupik mena injo, êj ma yahathôj. Wapômbêj da hayala.

³ Yahayala nena anyô êj ewa lôk liñkupik mena mi, êj ma yahathôj ma Wapômbêj iyom intu hayala

⁴ ba ewa yani ba i malak leñ elam nena “Paladais”. Yani halançô abô loñ kapô loma-loma ba ik yani kisi ek miñ enañ bêj ami.

* **11:25:** Ap 16:22; 14:19 * **11:26:**

⁵ Anyô anêj aêj ma tem yambam yani. Ma dojtom yada ma tem yambam yenañ ku vaunena takatu.

Nômla hatôm yak lôkmañgiñ havatho Pol

⁶⁻⁷ *Wapômbêj bôk hêv ku lôk abô ma auk lôkmañgiñ hadêj ya yôv. Aêj ba yahadum ek yambam yada esak auk êj, êj ma yanañ abô avanôj iyom ba miñ ya anyô auk voloñ ami. Ma yakô avômalô nesoñ nena ya anyô lôkmañgiñ ba miñ ya anyô oyañ hatôm njê vi ami. Aêj ba hêv Sadan anêj njê ku ba i ibi yaleñviñkupik hathak yak lôkmañgiñ ba hêv malainj hadêj ya ek miñ yançê ya danj ami.

⁸ Yahalan hadêj Wapômbêj hatôm bôlôj lô ek nêm vê enjêk ya.

⁹ *Ma dojtom hanaj hadêj ya, "Yenaj lôklokwañ hik i thô hadêj waklavôj o vau lôk yenañ wapôm ma hatôm ek o." Aêj ba yaleñmavi ek yambam yenañ ku vaunena takatu ek injik Kilisi anêj lôklokwañ thô.

¹⁰ Ya anyô vau ma dojtom lêk ya anyô lôklokwañ. Ba intu yahasopa Kilisi vançgwam ma yaleñmavi nena ya anyô vau lôk enañ abôma hathak ya ma yahadum ku lôk vovanik lôk êv vovanj lôk malainj lomaloma hadêj ya.

Pol hathô avômalô Kolin ba haya

* **12:6-7:** Jop 2:6 * **12:9:** Plp 4:11-13

* **12:13:** 2Ko 11:9

¹¹ *Môlôda udum ba yahabam yada ba intu lêk yahabitak anyô molo. Ya anyô oyañ ma dojtom miñ ya anyô oyañ anôj ek aposel lôkmañgiñ takatu ami. Thêlô êlêm ek môlô ma môlô ôêv yak ba miñ onaj yenañ ku anêj lavôj mavi hadêj i ami.

¹² *Wapômbêj hamiñ lôklokwañ havinj ya ba intu hik yenañ ku thô nena ya ma aposel te. Ma hêv avômalô sa ek neyala yanida mavi hathak lavôñiñ lôk nômbithi ma ku lôklokwañ lomaloma ma miñ ya popabuk ami. Ma môlô bôk ôyê nôm takêj yôv.

¹³ *Aisê ba môlô onaj nena yakapôlôj hagiap hathak môlô ma yaleñhavinj avômalô êvhavinj vi? Sêbôk ba yahamô havinj môlô ma yahadô yanêm malainj êndêj môlô ba intu miñ yahawa môlônim da hatôm yahadum hadêj avômalô êvhavinj vi ami. Ma môlô lemmaniñ eka? Kikaknena! Notak kapôlômim ek ya.

¹⁴ Odanô! Lêk bôlôj te lô ba tem yasôk ek môlô. Miñ yaleñhavinj môlô nônêm nômkama êndêj ya ami. Yaleñhavinj môlôda. Avômena miñ isup valuseleñ ek nêñêm lami sa ami. Mi. Lami isup valuseleñ ek nêñêm nali sa. Ba intu tem miñ yanêm môlô malainj ek yasup môlônim da ek nêm ya sa ami.

¹⁵ Aêj ba yaleñmavi anôj ek yanêm yenañ nômkama lôkthô

* **12:11:** 2Ko 11:5 * **12:12:** Lom 15:19

êndêj môlô ma yanêm yada imbiŋ aēj iyom. Yalen̄haviŋ môlô bēj anōj ma yakô ek môlô nôndô ya.

¹⁶ Avômalô enaŋ nena yahamô haviŋ i ba miŋ yahêv malaiŋ ami. Ma dontom elam ya nena anyô yahasau avômalô lôk yahanaŋ abô yan.

¹⁷ Aisê! Nê ku takatu ba yahêv hathôk ma doho ibulinj môlô e?

¹⁸ *Yahapôviŋ Titi ek êsôk ek môlô ma yahêv alalôaniŋ aiyaj te haviŋ. Ma Titi habulij môlô e? Mi. Titi hathak hasopa yaveŋgwam iyom ma yaianiŋ auk ma dontom.

¹⁹ Môlô olanjô abô takatu ba osoj nena yêlôda êv i kisi e? Mi. Yêlô ma Kilisi anêj avômalô ba amin Wapômbêj ma ba anaj abô êntêk. Aiyaj thêlô, nômkama lôkthô atu ba yêlô adum ek embatho môlô lonj.

²⁰ Yahakô ek yasôk ma tem miŋ yaleŋmavi ek môlô ami ma môlô tem miŋ lemimmavi ek ya aēj ami. Yahakô ek abô lôkthanjo ma leŋdaj lôk lenjaŋa, lôk ovak am vose hi lodôŋlodôj, abôma lôk onaj abôyaŋ hathak anyô yan ma otatale am lôk ôyê am daŋ lôk ôthô avômalô ba i mayaliv.

²¹ *Yahakô ek yasôk esak lonjô ma yenaŋ Wapômbêj tem indum ba ya mama esak môlônim kambom takatu. Ma tem yakapôlôj malaiŋ bêj anōj esak njê takatu ba miŋ

ele kapôlôŋij liliŋ hathak inij lelaik lôk thethaŋak ma sek waliliŋ takatu ba idum ami.

13

Kolin neyabij inij êvhaviŋ

¹ *Bôk yahathôk bôlôŋ ju yôv ma êntêk yahathôk ma tem bôlôŋ te lô. Lemimimbi esak abô êntêk,
“Ju mena lô la enaŋ anyô te anêj kambom bêj, êj
ma abô avanôŋ.” *Lo 19:15*

²⁻³ Sêbôk atu ba yahathôk bôlôŋ yan ma yahêv abô lôklinjyak hadêj môlô. Ma lêk yahamô haviŋ môlô ami, ma dontom yahanaŋ hathak lonjô nena môlô lemimhaviŋ ôŋgô nena yada yenaŋ abô mena Kilisi anêj abô. Ba intu tem yasôk esak lonjô ek yangê nena avômalô takatu ba idum kambom lôk avômalô kambom vi ma tem miŋ yatak i ek nêšôv ami. Kilisi ma miŋ anyô vau ami. Mi. Anyô lôklokwaŋ kambom ba tem eyabiŋ môlô dedauŋ mavi.

⁴ *Avanôŋ, yani hatôm anyô vauna te ba ik yani hathak a. Ma dontom hamô lôkmala hathak Wapômbêj anêj lôklinjyak. Yêlô ma vaunena aēj iyom ma dontom hathak Wapômbêj anêj lôklokwaŋ ba intu yêlô amô lôkmala haviŋ yani ek nanêm môlô sa.

⁵ *Nôsôam ba noya ek ôŋgô nena unim ôêvhaviŋ hamô mena mi e? Nutitij amda ek

* **12:18:** 2Ko 8:6,16-18 * **12:21:** 2Ko 13:2 * **13:1:** Mat 18:16; 1Ti 5:19 * **13:4:**

noyala nena intu ômô havinj Yisu Kilisi mena bôk ôêv yak yôv. Injo. Yakô mi la.

⁶ Yalenjhaviñ môlô nutitiñ yêlô ma tem ôngô nena miñ bôk aêv yak ami.

⁷ Ba yêlô miñ aêv yak ami ba avômalô êyê yêlô hatôm aposel, êj ma nôm oyañ. Mena enañ nena yêlô aêv yak ba yêlô ñê vau ba miñ aposel ami, êj ma nôm oyañ aêj iyom. Ma doñtom nômbêj ma nundum nômkama lôkthô thêthôj iyom. Ma yahanañ hik Wapômbêj liñ ek miñ môlô nundum kambom la ami.

⁸ Yêlô miñ hatôm nandum nômla eso abô avanôj ami. Mi. Nambatho abô avanôj lonj iyom.

⁹ Môlô lôklokwañ ma yêlô vau, êj ma yêlô leñijmavi. Yêlô atenj mek ek môlô nope-sañ unim kambom takêj ba numbitak mavi esak lonjbô.

¹⁰ *Anyô Bêj hêv ku lôk athêj êj hadêj ya ek yato môlô ek numbitak thêthôj ma miñ yambi môlô ni ami. Aêj ba miñ yahamô haviñ môlô ami ba intu yahato abô takêntêk ek waklavôj atu ba yahathôk ma tem yanja yenañ lôklokwañ ek yapesañ môlônim auk. Ma miñ yanêm vovarj êndêj môlô ami.

Pol hanañ anêj lamavi

¹¹ Aiyanj thêlô, lêk yôv. Ba lemimmavi ma nopesañ malaiñ sapêj. Nobatho am lonj esak abô ni ba êlêm ma noja auk doñtom lôk nômô

yôhôk ma Wapômbêj anêj lahaviñ lôk anêj labali êmô imbiñ môlô.

¹² Ma nokam môlôviyanj esak kobom yôhôk matheñ.

Nê matheñ lôkthô êv iniñ leñijmavi haviñ.

¹³ Alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj wapôm lôk Wapômbêj anêj lahaviñ ma Lovak Matheñ anêj lamavi êmô imbiñ môlô lôkthô.

Kapyatatu ba Pol hato hi Galesia Abô môj

Pol hato abô êntêk hi hadêj avômalô êvhaviñ takatu ba êmô plovins Galesia. Bôk hamô haviñ thêlô ba hanan Wapômbêj anêj Abô Mavi bêj hadêj thêlô ba intu êvhaviñ Yisu (Ap 16:6; 18:23). Thêlô bêj anôj ma miñ njê Israel ami ma njê loj buyan.

Havenj Yam ma njê Israel doho êlêm ma enaç hadêj thêlô ek nebalonj Mose anêj abô balabunj loj lôk nengothe inij kupik êtôm njê Israel ek nimbitak thêthôj ênjêk Wapômbêj ma. Pol halanô abô êj, ma hato kypyatatu ba êvhaviñ Yisu Kilisi ma Wapômbêj halam i nena njê thêthôj. Ma njê takatu ba esopa balabunj iyom miñ hatôm nimbitak thêthôj ami.

Hato hadêj 53 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya ma aposel Pol. Avômalô la miñ elam ya ek yandum ku êntêk ami lôk miñ anyôla hêv ku êntêk hadêj ya ami. Yisu Kilisi lo Kamik Wapômbêj thai da êv ku êntêk hadêj ya, ôpatu ba hik Yisu Kilisi liñ hêk njama.

² Ya lôk aiyañ thêlô aêv kypyatatu ba êntêk hadêj môlô avômalô ôdôj takatu ba

ôêvhaviñ ômô malak lôj nenanena anêj plovins Galesia.

³ Alalôaniñ Kamik Wapômbêj lôk Anyô Bêj Yisu Kilisi nêñem inij wapôm lôk labali êndêj môlô.

⁴ *Alalôaniñ Kamik Wapômbêj anêj lahavinj ba Kilisi hêv yanida ek nêm alalô sa ek nêm kambom vê lôk epole kambom bôlôj êntêk anêj yak takatu ba havalonj alalô loj vê.

⁵ Aêj ba nambô Kamik Wapômbêj anêj athêj lôkmanjinj êtôm wak nômbêj intu sapêj. Avanôj!

Abô Mavi ma dojtom iyom

⁶ Ya kapôlôj hasoñ kam-bom nena ketheñ oyañ ma môlô ôvôliñ dômim hadêj ôpatu ba bôk halam môlô hathak Yisu Kilisi anêj wapôm ma lêk môlô osopa abô yanđa.

⁷ *Ma dojtom abô êj ma miñ Wapômbêj anêj abô ami. Yakô anyô doho lêk nendela môlônim auk ba nindum ek ninduvinj Kilisi anêj Abô Mavi.

⁸ *Odanô! Yêlôda anañ abô yanđa mena aŋela la anêj malak len hanan abô yanđa hadêj môlô ba miñ hatôm Abô Mavi sêbôk ba yêlô anañ hadêj môlô ami, êj ma tem yandam Wapômbêj ek imbuliñ ôpêj.

⁹ Bôk yêlô anañ hadêj môlô yôv ma lêk yahanañ hathak lonjbô. Anyô late hanan Abô Mavi hadêj môlô ba miñ

hatôm atu ba bôk owa anêj yêlô ami, êj ma tem yandam Wapômbêj ek imbulin ôpêj.

¹⁰ *Ba yahanaŋ abô êj ek yandôk avômalô leŋiŋ lôk Wapômbêj la e? Mena yahadum ek avômalô nêgê ya nena mavi e? Yahanaŋ abô êj ba hatôm sêbôk atu ba yahadum ku ek avômalô nêgê ba nebam ya, êj ma ya miŋ Kilisi anêj anyô ku te ami.

Pol hanan̄ anêj ku lavôj

¹¹⁻¹²*Aiyâŋ thêlô, yalen̄havîŋ môlô noyala nena Abô Mavi atu ba yahanaŋ hadêj môlô, êj ma Yisu Kilisi da hik thô hadêj ya. Ma miŋ anyôla hanan̄ mena yahawa hêk anyôla anêj auk lôk miŋ anyôla hadôj ya hathak abô êj ami. Milôk.

¹³*Môlô bôk olaŋô hathak yenaŋ bôk lo lon̄ sêbôk ba yahasopa Islael iniŋ abô balabuŋ, ba yahêv vovaj bêŋ hadêj Wapômbêj anêj avômalô êvhavîŋ ba yahabuŋ i.

¹⁴*Ma ya lôklokwan̄ ek yasopa bumalô iniŋ bôk lo lon̄ ba yahatitiŋ Mose anêj balabuŋ aleba yenaŋ auk hamôj ek apenena muk Islael vi iniŋ.

¹⁵⁻¹⁷*Ma donjtom Wapômbêj da hadum ba hik nakadun thô hadêj ya ek yanaŋ Abô Mavi esak nakadun bêŋ êndêj avômalô lon̄ buyaŋ. Sêbôk ba yahamin̄ wakatik

kapô denaŋ, ma bôk habi baŋ hayô hêk ya lôk halam ya yôv hathak anêj wapôm. Ba intu yaha Alebia vêm ma yahavôhalêm Damaskas hathak lonjbô. Miŋ yahanaŋ hik anyôla liŋ lôk yaha Jelusalem ek yangê aposel takatu ba ibitak êmôj ek ya ami.

¹⁸ *Sondabêj lokwaŋlô hale ba hi, êj ma yaha daku Jelusalem ek yanaŋ abô imbiŋ Pita. Ma yahamô havin̄ yani hatôm wak laumiŋ ba labaheŋvi.

¹⁹ Ma donjtom miŋ yahayê aposel vi ami ma yahayê Jems iyom, Yisu yaŋ molok.

²⁰ Ba intu abô êntêk ba yahato hadêj môlô, ma yahanaŋ abô avanôj hamin̄ Wapômbêj ma. Ma miŋ abôyaŋ ami.

²¹*Vêm ma yaha plovins Silia lo Silisia.

²² Ma avômalô ôdôŋ takatu ba êvhavîŋ Yisu Kilisi êmô Ju-dia êthôŋ ya palin̄.

²³ Thêlô elan̄ô abô takatu ba avômalô vi enaŋ hathak ya iyom nena, “Sêbôk ma ôpêj hêv vovaj hadêj alalô ba habulin̄ abô êvhavîŋ. Ma donjtom lêk hanan̄ abô êj bêŋ.”

²⁴ Ma avômalô takêŋ êyê yenaŋ ku ba êbô Wapômbêj anêj athêŋ.

2

Aposel êlôk hathak Pol anêj ku

* **1:10:** 1Te 2:4 * **1:11-12:** Mat 16:17 * **1:13:** Ap 8:3 * **1:14:** Ap 22:3

* **1:15-17:** Ais 49:1; Gal 2:7 * **1:18:** Ap 9:26-27 * **1:21:** Ap 9:30 * **2:1-2:**

Ap 15:2

¹⁻² *Sondabêj hatôm 14 hale ba hi yôv ma Wapômbêj miñ hik anêj lahavinj thô ek yana Jelusalem. Aêj ba yahavôha daku hathak lonjbô. Ma Banabas hi havinj ya ma yahawa Titi havinj. Ma yahalam avômalô êvhavinj iniñ ñê bêjbêj ba yêlô amô unyak kapô ma yahanaj yenaj ku lavônj hathak Wapômbêj anêj Abô Mavi atu ba yahêv hadêj avômalô loj buyanj ek yêlô sapêj kapôlônjinj dontom ek ku êj injik anôj.

³ Nê bêjbêj takêj elanjô yenaj abô ba lenijmavi hathak ma miñ enaj nena yêlô nañgothe Titi anyô Glik atu anêj kupik ami.

⁴ *Ku êj anêj ôdôj nena sêbôk ba aiyanj doho atu ba esopa abô yañda ivuñ iniñ auk ma ibitak êyô yêlô kapô ba êlêm ek neyala yêlôaniñ auk esak Yisu Kilisi lôk aisê ba balabuñ neñgothe kupik miñ havalonj alalô loj hathak lonjbô ami. Yakô iniñ auk êj embalonj alalô loj ba namô balabuñ vibinj esak lonjbô.

⁵ Ma yêlô miñ alôk hathak ñê êj iniñ auk neñgothe Titi anêj kupik ami, ma milôk ek Abô Mavi êj anêj anôj injik imiñ mólô.

⁶ Ma dontom ñê bêjbêj takêj miñ eyabinj yenaj auk ami. Môlôda obam thêlô nena ñê bêjbêj ma dontom Wapômbêj miñ hayê nômkama takatu ba hêk loj yaiñ ami. Aêj ba yada yenaj auk nena thêlô ma ñê bêjbêj,

êj ma nôm oyañ.

⁷ *Nê bêjbêj takêj êyê nena Wapômbêj bôk hêv ku yanañ anêj Abô Mavi bêj êndêj avômalô loj buyanj hatôm hêv ku hadêj Pita ek enaj êndêj avômalô Islael.

⁸ Wapômbêj hêv lôklokwañ êj hadêj Pita ek indum ku aposel êmô avômalô Islael malêvôj. Ma hêv lôklokwañ hadêj ya aej iyom ek yandum ku aposel êmô avômalô loj buyanj malêvôj.

⁹ Jems lo Pita ma Jon ñê takatu ba mólô ôyê hatôm ñê bêjbêj, thêlô takêj êyê nena Wapômbêj hêv anêj wapôm ek yandum ku êj imbinj. Ba intu ekam yai lôk Banabas ma ewa yai hatôm iniñ iviyanj ek nandum ku êmô avômalô loj buyanj malêvôj ma thêlôda nindum ku nêmô avômalô Islael malêvôj.

¹⁰ *Ma thêlô êv abô dontom iyom hadêj yai ek nanêm avômalô sawa takatu ba êvhavinj sa. Ku êj bôk halinj ya bô ba hapôvinj ya ek yandum.

Pol hanaj Pita anêj kam-bom bêj

¹¹ Sêbôk atu ba yahamô Antiok ma Pita hayô ba yai amô vêm ma hadum kam-bom te. Yahayê ma yahathaj yani nena,

¹² *“O ma anyô hothak hoaj nôm havinj avômalô loj buyanj takatu ba miñ engothe iniñ kupik ami ma êvhavinj Yisu Kilisi. Ma dontom Jems anêj ñê ku takatu ba

* **2:4:** Gal 1:7; 5:1,13 * **2:7:** Ap 22:21

* **2:10:** Ap 11:29-30 * **2:12:** Ap 11:3

evalon auk neŋgothe kupik loŋ êyô, ma hôkô ba hôpôlik lôk hôvôlin dômim ek avômalô loŋ buyan takêŋ.

¹³ Ma anêm auk lôkbaŋ êŋ havôv avômalô êvhaviŋ vi anêŋ Isael aleba havôv Banabas haviŋ."

¹⁴ Yahayê nena lêk etak Abô Mavi anêŋ loŋjôndê ba even mayaliv, êŋ ma yahamîŋ piklêvôŋ ma yahanaŋ Pita bêŋ nena, "O ma anyô Isael te ma doŋtom lêk hôyô loŋ êntêk môt ma hotak avômalô Isael iniŋ kobom ba hoaŋ nôm mayaliv havij avômalô loŋ buyan. Ma doŋtom lêk huik auk êŋ liliŋ ba hudum ek osopa Mose anêŋ balabuŋ esak loŋbô ba hôpôlik hathak avômalô loŋ buyan takêŋ. Aisê, hudum ek ôpôviŋ avômalô loŋ buyan ek nesopa Mose anêŋ abô balabuŋ e?"

Ôpatu ba hêvhaviŋ Yisu ma anyô thêthôŋ

¹⁵ Yêlôaniŋ wakatik lo wakamik ma avômalô Isael ba yêlô ma miŋ abitak anêŋ avômalô loŋ buyan takatu ba elam nena ñê daluk ami.

¹⁶ *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hêvhaviŋ Yisu Kilisi, ma Wapômbêŋ halam yani nena anyô thêthôŋ. Ma ôpatu ba hasopa Mose anêŋ abô balabuŋ, yani ma mi. Ma yêlô bôk abitak thêthôŋ hatôm avômalô loŋ buyan hathak ale kapôlôŋiŋ liliŋ ba aêvhaviŋ Yisu Kilisi. Ma miŋ hathak abô balabuŋ ami

ek malê nena abô balabuŋ miŋ hatôm indum ba anyôla imbitak thêthôŋ ami.

¹⁷ Ma doŋtom anyôla hanaj nena balabuŋ ma nôm oyaŋ ma êvhaviŋ iyom intu nôm anôŋ ba hadum mayaliv, êŋ ma avômalô tem nêgê Kilisi êtôm kambom anêŋ alan. Èŋ ma auk lokbaŋ anôŋ!

¹⁸ Yahavôlin yadômiŋ ek abô balabuŋ ma doŋtom haveŋ yam ma yahik auk êŋ liliŋ ba yahayê nena balabuŋ ma lêk nômbêŋ ba yahasopa. Èŋ ma hik thô nena ya ma anyô yahabuliŋ abô balabuŋ.

¹⁹ Lôk abô balabuŋ êŋ hik ya vônô ek batu yamô lôkmala imbiŋ Wapômbêŋ.

²⁰ *Bôk ik yai lôk Kilisi vônô hathak alovalaŋaŋsiŋ. Yada ma miŋ yahamô lôkmala hathak loŋbô ami. Ma doŋtom Kilisi da lêk hamô lôkmala hamô yakapôlôŋ. Lôkmala êŋ intu hamô yaleŋviŋkupik hatôm yahêvhaviŋ Wapômbêŋ Nakadun, ôpatu ba lahavin ya ba hêv i ek nêm ya sa.

²¹ Avômalô doho enaŋ nena yahanaŋ abôma hathak abô balabuŋ lôk yahavôlin yadômiŋ hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ wapôm. Ma doŋtom miŋ yahadum aêŋ ami. Abô balabuŋ hadum ba alalô abitak thêthôŋ hêk Wapômbêŋ ma, êŋ ma Kilisi anêŋ ñama lêk habitak hatôm nôm oyan.

3

* **2:16:** Ap 15:10-11; Lom 3:20-28; Gal 3:11

* **2:20:** Gal 1:4

*Kobom nasopa balabuŋ lôk
êvhaviŋ*

¹ Galesia môlô avômalô molo. Ya bôk yahik Yisu Kilisi thô hadêj môlô yôv hatôm lêk môlô ôyê êthôkwêj haminj alovalanjanjsin ba opalê intu halela môlônim auk?

² Yalenjhaviŋ yandanô môlônim auk. Môlô bôk osopa balabuŋ ba owa Lovak Mathenj? Mena olanjô Abô Mavi lôk ôêvhaviŋ ba intu owa Lovak Mathenj êj?

³ Môlô molo e? Lovak Mathenj bôk hadum ku ba bôk ôêvhaviŋ yôv. Ma dojtom môlô osoŋ nena miŋ ôyô uŋlôv ami denaj ba intu owa lôklokwaŋ hêk balabuŋ ek uŋgwik ku êj daŋ siŋ e?

⁴ Aêj ba malaiŋ takatu ba bôk ôpôm hêk ôêvhaviŋ êj ma nôm oyan e? Yakô anôj êj la.

⁵ Môlô othak osopa abô balabuŋ ba intu Wapômbêj hêv Lovak Mathenj lôk hadum nômbithi hêk môlô malêvôj e? Mi. Hêv hathak olanjô Abô Mavi ba ôêvhaviŋ.

⁶ Môlô lemimimbi esak Ablaham. Bôk eto nena, "Ablaham hêvhaviŋ Wapômbêj anêj abô ba intu halam yani nena anyô thêthôj." *Môj Anôj 15:6*

⁷ Ba intu noyala nena ñê takatu ba êvhaviŋ iyom intu Wapômbêj hayê thêlô hatôm Ablaham nali.

⁸ *Wapômbêj anêj kypy hanaŋ nena avômalô loŋ buyaŋ tem nêñemimbiŋ ba Wapômbêj endam i nena ñê

thêthôj hatôm bôk hanaŋ Abô Mavi êj bêj hadêj Ablaham nena,

"Esak o iyom ma avômalô lodôjlodôj anêj loŋ buyaŋ tem neja mek mavi." *Môj Anôj 12:3*

⁹ Ablaham ma ôpatu ba bôk hêvhaviŋ ba intu Wapômbêj hadum mavi hadêj yani. Ma avômalô takatu ba êvhaviŋ ma tem indum mavi êndêj i êtôm bôk hadum hadêj Ablaham.

¹⁰ *Avômalô takatu ba esoj nena esopa balabuŋ ma tem nimbitak thêthôj ênjék Wapômbêj ma lêk êmô malaiŋ bêj kapô yôv. Hatôm bôk eto nena,

"Avômalô takatu ba êv yak hathak abô balabuŋ bute lôk miŋ esopa balabuŋ takatu ba bôk eto hêk kypy balabuŋ dedauŋ mavi ami ma lêk êmô malaiŋ bêj kapô yôv." *Lo 27:26*

¹¹ *Ma buyaŋ hanaŋ nena, "Avômalô takatu ba êvhaviŋ intu ibitak thêthôj ba tem neja lôkmala."

Habakuk 2:4

Aêj ba auk êntêk lêk habitak yaiŋ yôv nena abô balabuŋ miŋ hatôm indum ba avômalô nimbitak thêthôj ami. Milôk.

¹² Ma bôk eto hathak abô balabuŋ nena,

"Anyô hasopa abô balabuŋ sapêj, êj ma balabuŋ hadum ba ôpêj tem enja lôkmala." *Wôk Plis 18:5*

* **3:8:** Stt 18:18; 22:18; Lom 4:3,16

* **3:10:** Lo 27:26

* **3:11:** Gal 2:16

Aēj ba êvhavij miñ hamô balabuñ êj kapô ami.

13 *Lôk eto abô buyaŋ nena,
“Wapômbêj tem imbuliŋ ñê
takatu ba êthôkwêj
hamiŋ alovalaŋjanſiŋ.”
Lo 21:23

Ma Wapômbêj habuliŋ Kilisi
ba intu hêv alalô vuli hêk balabuñ anêj vovanj

14 ek avômalô loŋ buyaŋ tem
nênêmimbiŋ Yisu Kilisi imbiŋ
ba neja Lovak Matheŋ atu ba
bôk habutinj abô hathak ek
thêlô neja mek mavi takatu
ba Wapômbêj bôk hêv hadêj
Ablaham lôk anêj nali.

Wapômbêj anêj tabô lôk balabuñ

15 Aiyanj thêlô, môlô lêk
oyala alalôaniŋ kobom katô.
Avak tabô ma hatôm nanêm
vê, e? Mena hatôm nambak
tabô yanj imbiŋ e?

16 *Wapômbêj bôk havak
abô havinj Ablaham lôk anêj
su lukmuk yôv. Ma miñ
hanaŋ hathak su lukmuk
lôkthô ami. Hanaŋ hathak
doŋtom iyom. Su lukmuk êj
intu Kilisi.

17 *Aēj ba Wapômbêj havak
tabô havinj Ablaham. Ma
sondabêj hatôm 430 hale ba
hi ma abô balabuñ hayô. Ba
intu balabuñ atu ba haveŋ
yam miñ hatôm edabêj
Wapômbêj anêj abô atu vê
ami. Bôk havak yôv havinj
Ablaham ba lôklokwaŋ ba miñ
hatôm nêm vê ami.

18 *Wapômbêj hêv anêj
wapôm ba havak tabô ba hêv
anêj lamavi hadêj Ablaham
ma miñ hêv hathak balabuñ
ami. Ba intu balabuñ ha-
vatho lamavi êj loŋ, êj ma
tem nêm tabô êj vê.

19 *Ma hêv balabuñ eka?
Avômalô idum kambom ba
intu hêv balabuñ halêm ek
injik inij kambom thô endeba
Kilisi imbitak am, Abla-
ham anêj su lukmuk atu ba
Wapômbêj havak abô hathak
ek êlêm. Aŋela êv hadêj
Mose ma Mose hi hêv hadêj
avômalô.

20 Mose hamiŋ malêvônj ek
avômalô Islael ma Wapômbêj.
Ma doŋtom Wapômbêj ma
doŋtom iyom ma yanida intu
havak abô havinj Ablaham,
ma miñ hêv hadêj anyôla yaŋ
ba hi hêv ami.

21 *Abô balabuñ lôk evak
tabô evaki vose e? Mi.
Balabuñ hatôm nêm lôkmala,
êj ma tem nambitak thêthôj
esak balabuñ.

22 Ma doŋtom mi.
Wapômbêj anêj abô hanaŋ
nena avômalô pik sapêŋ idum
kambom ba hatôm êmô kol-
ladôj te ek injik inij kambom
thô endeba nede kapôlôŋij
liliŋ ba nênêmimbiŋ Yisu
Kilisi ek neja leŋiŋmavi sêbôk
ba Wapômbêj havak abô
hathak.

23 *Sêbôk ma alalô miñ
aêvhavij ami ba intu abô
balabuñ hatôm alaŋ ek injik

* 3:13: Lo 27:26; Lom 8:3 * 3:16: Stt 12:7; 13:15; 24:7 * 3:17: Kis 12:40

* 3:18: Lom 4:14 * 3:19: Ap 7:38; Lom 5:20 * 3:21: Lom 8:2-4 * 3:23:

Gal 4:3 * 3:24: Lom 10:4

Kilisi thô êndêj alalô endeba nanêmimbiŋ yani am.

²⁴* Abô balabuŋ ma hatôm kamik atu ba hayabiŋ alalô ek nanêmimbiŋ Kilisi endeba nambitak thêthôj am.

²⁵ Ma loŋjondê êvhaviŋ lêk hayô yôv ba intu abô balabuŋ miŋ hayabiŋ alalô hathak loŋbô ami.

Nê êvhaviŋ intu Wapômbêj nali

²⁶⁻²⁷* Môlô ôêvhaviŋ Yisu Kilisi ba intu ithik môlô ma Kilisi ma hatôm kwêv atu ba ik hathak môlô ba môlô lôk Kilisi lêk ubitak doŋtom. Ba intu lêk ubitak Wapômbêj nali.

²⁸* Aêj ba môlô ma lêk ôdôj te iyom. Ma miŋ nosoŋ nena môlô ma njê Israel mena njê Glik la ami. Lôk miŋ nosoŋ nena môlô ma njê udum ku hamô alaŋ vibiŋ mena môlô njê lôk alaŋsi mi ami. Ma miŋ nosoŋ nena môlô anyô mena avi ami. Milôk.

²⁹* Môlô ma Kilisi anêj ba intu môlô ma Ablaham anêj limi takatu ba tem noja leŋiŋmavi takatu ba Wapômbêj bôk havak abô yôv ek nêm êndêj yani.

4

¹ Yenaj abô ma aêntêk. Okna te lambô anêj nômkama ma nakaduŋ anêj ma doŋtom tem miŋ enja kethenj ami. Yani ma alaŋ ma doŋtom okna denaj ba intu tem êmô

* 3:26-27: Jon 1:12; Lom 6:3 * 3:28: Lom 10:12 * 3:29: Lom 4:13 * 4:3:
Kol 2:20 * 4:4: Jon 1:12-14; Lom 1:3 abô Alam ba anêj ôdôj nena 'kamik'.

êtôm ôpatu ba hadum ku hamô alaŋ vibiŋ vêmam.

² Yani hamô njê takatu ba eyabiŋ yani vibiŋ ma miŋ hatôm enja anêj nômkama sapêj ami endeba êyô waklavôŋ atu ba lambô hatak am.

³* Ma yêlô Israel ma aêj iyom. Yêlô ma hatôm okna atu ba balabuŋ havalon loŋdenaj

⁴* endeba Wapômbêj etak anêj waklavôŋ atu ba nêm Nakaduŋ êlêm am. Avi havathu yani ba habitak anyô ba hamô balabuŋ vibiŋ

⁵ ek nêm yêlô avômena seka takatu ba amô balabuŋ vibiŋ vê ek nambitak Wapômbêj anêj nali anôŋ.

⁶* Ma môlô avômalô loŋ buyan lêk ubitak Wapômbêj anêj nali haviŋ. Ba intu Wapômbêj hêv Nakaduŋ anêj Lovak Matheŋ halêm hamô alalôaniŋ kapôlôŋjîŋ lôk Lovak Matheŋ êj hadum ba alalô alam kaek nena, "Aba wakamik."*

⁷ Aêj ba môlô ma nali ma miŋ hatôm njê idum ku hamô alaŋsi vibiŋ hathak loŋbô ami. Ba intu Wapômbêj hadum ba tem noja nômkama mavi êtôm nali ethak ewa.

Pol lamalaiŋ ek avômalô Galesia

⁸ Sêbôk atu ba miŋ oyala Wapômbêj ami, êj ma njôkba hamô hatôm môlônim

* 3:29: Lom 4:13 * 4:3:
* 4:6: Lom 8:15-17 * 4:6: "Aba" êj ma

alanj. Ngôkba takêj ma miñ wapômbêj anôj ami.

9-10 *Ma lêk môlô osopa Wapômbêj. Ma dojtom Wapômbêj da anêj ku nena bôk havôv môlô vê ba lêk ubitak yani anêj ma miñ môlôda unim auk ami. Ma aisê ka môlô osopa Mose anêj balabuñ hathak lonjôbô? Ayôj lukmuk lôk ku kapô lôk sondabêj inij balabuñ ma êntêk osopa denaç. Ku takêj ma pulusikna lôk vaunena ma dojtom havôv môlô halehi bumalô inij auk pik hathak lonjôbô. Ba lemidhavij nôm takêj imbitak môlônim alanj esak lonjôbô e? Môlôda.

11 Yalenj hik ya hathak môlô. Yakô ku taksêbôk ba yahadum ma lêk hêv yak ba miñ hik anôj ami.

12 Aiyanj thêlô, bôk yahabitak hatôm môlô ma yahatak avômalô Islael inij balabuñ. Ba intu yahalañ hadêj môlô ek numbitak êtôm ya. Sêbôk ma miñ ôdô ya ami.

13 Môlô oyala nena yahapôm lijin ma yahathôk ba yahanañ Wapômbêj anêj Abô Mavi môtj anôj hadêj môlô.

14 Lijin êj hêv malainj hadêj môlô ma dojtom owa ya thô hatôm owa Wapômbêj anêj ajiela te mena Yisu Kilisi da la thô. Ma miñ ôvôliñ dômim lôk ôpôlik hathak ya ami.

15 Yahayala katô nena môlô hatôm nômbi malemim

daluk vê ba nônêm êndêj ya. Lemimmavi êj lêk hasôv ba hi êsê?

16 Yahanañ abô avanôj hadêj môlô ma ôpôlik hathak ya eka?

17 Nê takêj maleñjiklik ek môlô nôpôlik esak ya ma lemidimbij i. Ma miñ idum aej ek môlô nôpôm nômla mavi ênjêk i ami.

18 Avômalô ethak êv leñjimavi hadêj nê lonj buyaç, êj ma mavi. Ma dojtom miñ yahamô haviñ môlô ami, ma aisê ka môlô uluviñ ku êj ma ôêv lemidimavi hadêj nê auk kambom takêj?

19 Yenaj avômena anôj, ya hatôm avi atu ba hawa vovanj hathak lonjôbô ek embathu endeba Kilisi êmô môlô kapôlômim am.

20 Môlônim auk halinj ya ba intu yaleñhavij yasôk yamô imbiñ môlô ek yatak abô lôklokwañ ma yanañ abô labali iyom.

Abô lonj kapô hathak Sela lo Haga

21 Môlô takatu ba udum ek nômô Mose anêj abô balabuñ vibij ma yahadum ek yanañ injik môlô liñ nena, “Môlô oyala abô balabuñ anêj lonjondê anêj dañ sapêj e?”

22 *Eto nena Ablaham habi okna ju vê. Ma yanavi Sala da havathu yañ, yani ma alanj mi. Ma avi ku Haga havathu yañ, yani ma avi lôk alanj.

23 *Ma Haga havathu nakaduŋ hathak ŋê pik iniŋ lonjôndê. Ma Sala ma havathu hathak Wapômbêŋ bôk havak abô haviŋ Ablaham yôv.

24-25 Avi ju êntêk ma abô loŋ kapô hathak ik tabô lokwanju thô. Tabô yaŋ ma evak hêk dum Sainai hamô loŋ Alebia kapô. Haga ma hatôm tabô atu ba havathu nali ba idum ku êmô alaŋsi vibinj. Ma avômalô Islael takatu ba êmô Jelusalem, thêlô êmô balabuŋ vibinj hatôm ŋê lôk alaŋsi takêŋ. Aêŋ ba tabô êŋ ma Haga ma Haga êŋ ma malak Jelusalem bôlôŋ êntêk.

26 *Ma tabô yaŋ ma avi atu ba alaŋ mi, êŋ ma Jelusalem atu ba hamô malak leŋ ma yani miŋ hadum ku hamô alaŋ vibinj ami. Yani ma alalôaniŋ wakatik.

27 Hatôm bôk eto nena,
“O avi yamu, miŋ howa
avômena ami,
ômô lôk lemmavi.
Ma o avi atu ba miŋ howa
vovalj ek ombathu
avômena ami,
nêm yeŋ lôk lemmavi lôk
lêlô,
ek malê nena o avi yamu, na-
lumi lêk bêŋ anôŋ
hamônj ek avi lôk anyô
atu.” *Aisaia 54:1*

28 *Aiyâŋ thêlô, Wapômbêŋ havak abô ba Aisak habitak. Ma mólô lêk ubitak aêŋ iyom.

29 *Ma okna yaŋ atu ba habitak hathak ŋê pik iniŋ lonjôndê hêv vovanj hadêŋ yanj atu ba evathu hathak Lovak Mathenj. Lêk êntêk aêŋ iyom.

30 Ma donjom Wapômbêŋ anêŋ kapyâ hanajaisê?
“Nakaduŋ yaŋ atu ba talêbô
ma alaŋ mi tem enja
lambô anêŋ nômkama.

Ma yaŋ atu ba talêbô hamô
alaŋ vibinj ma mi.
Ba intu nêm avi êŋ lôk anêŋ
nakaduŋ vê.” *Môŋ Anôŋ 21:10*

31 Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, alalô
ma avi alaŋ atu anêŋ nali. Ma
miŋ avi lôk alaŋsi anêŋ nali
ami.

5

*Kilisi hêv alalô vê hêk bal-
abuŋ*

¹ Kilisi hêv alalô vê hêk balabuŋ ek balabuŋ miŋ eyabinj alalô ami. Aêŋ ba numiŋ lôklokwaŋ ek balabuŋ miŋ imbitak alalôaniŋ alaŋ esak lonjbô ami.

² Nodanô! Ya Pol yahanaŋ hadêŋ mólô nena noŋgothe unim kupik, êŋ ma Kilisi anêŋ ku tem imbitak êtôm nôm oyaŋ.

³ Ma yahanaŋ hathak lonjbô nena opalêla takatu ba eŋgothe iniŋ kupik, ma balabuŋ anêŋ ku miŋ hama ami ma lôkmala denaŋ ek nesopa lôkthô.

⁴ Aêŋ ba ôpatu ba hasopa balabuŋ ek imbitak thêthôŋ, êŋ ma hatôm hadabêŋ yanida kisi hêk Kilisi anêŋ wapôm. Lôk hêv yanida vê hêk Kilisi.

⁵ Ma donjom Lovak Mathenj hadum ba alalô aêvhavinj ba apôviŋ thêthôŋ atu ba aêv maleñiŋ hathak ek êlêm.

* 4:26: Hib 12:22; ALK 21:2,10

* 4:28: Stt 15:4-5; Lom 9:7

* 4:29: Stt 21:9

6 *Eŋgothe kupik mena miŋ engothe kupik ami ma alalô takatu ba aêvhaviŋ Yisu Kilisi ayê nena nôm oyan. Êvhaviŋ ma nômbêŋ ba hik anêŋ anôŋ ma leŋiŋhaviŋ avômalô vi.

7 Sêbôk ma môlô olanvíŋ mavi. Ma opalê intu lêk hathale môlô thô ba ôev yak hathak abô avanôŋ?

8 Auk êŋ miŋ halêm anêŋ ôpatu ba halam môlô ami.

9 *Yis dokte iyom hatôm idum polom isinj bêŋ.

10 *Ma dontom yahayala nena môlô ma Anyô Bêŋ anêŋ avômalô ba tem miŋ nobaloŋ auk yaŋ ami. Ma opalê atu ba habulinj môlônim auk tem enja anêŋ vuli.

11 Aiyanj thêlô, avômalô doho eson nena yahavatho auk neŋgothe kupik loŋ hatôm sêbôk ba yahasopa abô balabuŋ. Ma dontom yahavatho auk neŋgothe kupik loŋ, êŋ ma tem miŋ avômalô takêŋ nesaŋ ya ami. Lôk yahalôk ek neŋgothe kupik, êŋ ma yahêv alovalaŋaŋsinj atu ba avômalô êpôlik hathak vê.

12 Ma ñê takatu ba ibulinj môlônim auk, êŋ ma mavi ek neŋgothe iniŋ kupik lôk nimbi thalôk vê imbiŋ!

13 *Yenanj aiyanj thêlô, Wapômbêŋ halam môlô ba hapole môlô vê hêk abô balabuŋ anêŋ ku. Balabuŋ miŋ hayabiŋ môlô hathak loŋbô ami ba intu miŋ nodenu

kapôlômim bô esak loŋbô ami. Mi. Lemimimbiŋ avômalô vi ba nônmî i sa.

14 *Balabuŋ sapêŋ anêŋ ôdôŋ ma dontom iyom nena, "Lemimbiŋ anyô yaŋ êtôm lemhaviŋ oda." *Wok Plis 19:18*

15 Môlô hatôm avuŋ yatap ba othaŋ am mayaliv ba intu noyabiŋ am. Yakô môlôda numbulinj am.

Lovak Matheŋ anêŋ loŋôndê

16 Yahanaj nena nosopa Lovak Matheŋ ek lemvimkupik anêŋ thethaŋak miŋ imbi alak imij môlô ami.

17 *Kapôlôŋiŋ bô hapôlik ek Lovak Matheŋ anêŋ auk ma Lovak Matheŋ hapôlik ek kapôlôŋiŋ bô anêŋ thethaŋak. Nôm ju êŋ ethak ik i aleba môlô miŋ hatôm nundum ku mavi takatu ba môlô lemimhaviŋ ek nundum ami.

18 Ma dontom môlô lêk osopa Lovak Matheŋ anêŋ abô ba intu miŋ ômô abô balabuŋ vibinj ami.

19 *Kapôlôŋiŋ bô anêŋ bôk lo loŋ atu ba havôv avômalô ma aêntêk. Sek waliliŋ lôk anyô lo avi maleŋiŋkilik ek i ma kobom mama lomaloma

20 lôk êv yeŋ hadêŋ ñgôkba lôk êbôk siniŋ ma ik vovak ba leŋiŋmaniŋ lôk kapôlôŋiŋ kambom ba ethanj i ma leŋiŋdaŋ ba idum paloŋ lôk enaŋ abô lôk vovak ek nembak i vose.

* 5:6: 1Ko 7:19; Gal 6:15 * 5:9: 1Ko 5:6 * 5:10: 2Ko 11:15; Gal 1:7 * 5:13: 1Pi 2:16 * 5:14: Lom 13:9 * 5:17: Lom 7:15-23 * 5:19: 1Ko 6:9-10

²¹ Ma maleñiñkilik hathak nômkama lôk inum waiñ ba molo ma êbôi ba elam kaêk mayaliv lôk idum kambom lomaloma haviñ. Nôm takêj bôk yahanañ hadêj môlô yôv, ma lêk yahanañ hathak loñbô nena avômalô takatu ba idum aêj tem miñ hatôm nimbitak nêyô Wapômbêj anêj loñ lôkliñyak kapô ami. Mi anôj.

²² Ma doñtom Lovak Mathenj anêj bôk lo loñ atu ba hik anôj ma aêntêk. Leniñhavinj i lôk leñiñmavi haviñ i ma êmô yôhôkna lôk êmô malinyaô ma êv avômalô vi sa lôk idum mavi hadêj i ma êmô batôj oyan

²³ lôk etauvinj i ma ipuki loñ. Ma balabunj la miñ hêk kobom takêntêk êj loñ siñ ami.

²⁴ *Ma Yisu Kilisi anêj avômalô bôk ik kapôlônij bô lôk thethañak takatu ba habi alak hamij i vônô hathak alovalajanjsinj.

²⁵ Lovak Mathenj lêk hayabinj alalô ba intu nasopa vanjgwam.

²⁶ *Ma miñ alalô nambôi lôk nambi anyô yan la ek injik vovak ma leñiñdanj ami.

6

Kobom mavi anêj ôdôj

¹ *Aiyanj thêlô, môlônim anyô hêvhaviñ te hadum kambom, êj ma môlô takatu ba osopa Lovak Mathenj nonañ abô yaô ek nôbôv yani

êmbôlêm esak loñbô. Ma oyabiñ o ek miñ êmbôv o ami.

² *Nônêm avômalô takatu ba ewa malaiñ sa. Èj ma hatôm hosopa Kilisi anêj balabunj.

³ Alalô lôkthô ma ñê athêj mi. Ba intu anyô te hasoñ nena yani anyô lôk athêj bêj, êj ma hasau yanida.

⁴ Anyô tomtom nêsôi ba neya ek leñiñmavi esak iniñ kobom ma miñ netatale anyô vi ami.

⁵ *Aêj ba môlôda tomtom noja unim vak atu ba Wapômbêj hêv hadêj o.

⁶ *Ma nuñgwik anêm nômkama mavi sam êndêj kêdôjwaga takatu ba êdôj môlô hathak Wapômbêj anêj abô.

⁷ *Nôm alêla takatu ba ovatho halôk unim ku intu tem nodav. Ba intu miñ nosoñ nena hatôm nosau Wapômbêj esak nômla ami. Mi anôj.

⁸ Ma ôpatu ba hapaliv kapôlônij bô anêj vêk ma tem enja anêj anôj ma ñama. Ma ôpatu ba hapaliv Lovak Mathenj anêj vêk ma tem enja anêj anôj ma lôkmala atu ba êmô êtôm wak nômbêj intu sapêj.

⁹ Alalô nandum ku lôklokwañ ma miñ natak ku takêj ami ek naja anêj anôj mavi êndêj anêj waklavôj. Ba intu alalô miñ kapôlônij egiap ek nandum mavi lomaloma ami.

* **5:24:** Lom 6:6; Kol 3:5 * **5:26:** Plp 2:3 * **6:1:** Mat 18:15 * **6:2:** Lom 15:1

* **6:5:** Lom 14:12 * **6:6:** 1Ko 9:11,14 * **6:7:** Lom 8:13

¹⁰ Aēj ba alalô napôpêk i ek nandum kobom mavi êndêj avômalô sapêj. Ma nandum kobom êj mathalalej êndêj ôdôj takatu ba êvhaviñ.

Abô anêj dan

¹¹ Môlô ôyê abô anêj dan êntêk ba eto bêjbêj ma yahato hathak yada yabahej.

¹² Nê takêj êkô ek neja vovanj esak Kilisi anêj alovalaŋsañ. Ba intu eyanda môlô ek nongothe unim kupik ek thêlô nêmbôi esak nômkama takatu ba hamô yañ iyom.

¹³ Nê takatu ba êlôk hathak auk nejgothe kupik, ma thêlôda miñ esopa balabuñ lôkthô ami. Ma dontom idum ek môlô nongothe kupik ek avômalô vi nêgê ba nêñem athêj lôkmaŋgiñ êndêj i.

¹⁴ Ma Yisu Kilisi hama hathak alovalaŋsañ. Ba intu hik auk pik vônô aleba yahathôj auk êj paliñ. Ma hik ya vônô aleba auk pik hathôj ya paliñ aêj iyom. Aêj ba yada tem yambôya esak alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj alovalaŋsañ iyom.

¹⁵ *Ejgothe kupik mena miñ ejgothe kupik ami, êj ma nôm oyañ. Nômbêj ma alalô lêk abitak avômalô lûkmuk.

¹⁶ Yôhôk lôk nanêm kapôlôŋiñ ni êndêj avômalô takatu ba esopa abô êj, thêlô ma Wapômbêj anêj avômalô Israel anôj.

¹⁷ *Ma yôv. Pôpô takatu ba yahawa hathak Yisu hêk

yaleñviŋkupik ma hatôm. Ba intu notak nôm takêj ek miñ nêm malaiñ êndêj ya esak lonjbô ami.

¹⁸ Aiyanj thêlô, Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj wapôm eyabinj môlônim dahôlômim. Avanôj.

* **6:15:** Gal 5:6; 2Ko 5:17 * **6:17:** 2Ko 4:10

Kapya atu ba Pol hato hi Epesus Abô môŋ

Pol hato kapya êntêk hadêj avômalô Epesus. Epesus ma malak lôk athêj bêj. Pollo Silas bôk i lomalak lomalak ek enaŋ Wapômbêj anêj Abô Mavi bêj hadêj avômalô aleba êyô Epesus haviŋ (Ap 18:18-21; 19:1-41). Haveŋ yam ma Pol hi hamô Epesus hathak loŋbô ba hamô hatôm sondabêj lô. Vêm ma hatak Epesus ba hi ma hato kapya êntêk.

Hato ek embatho inin êvhaviŋ loŋ. Ma miŋ hato ek enaŋ inin kambom bêj ami. Hadôŋ thêlô hathak Wapômbêj anêj wapôm lomaloma. Ma hik êvhaviŋ anêj loŋôndê mavi thô hadêj i.

Pol hamô koladôŋ ma hato kapya êntêk hadêj 60 AD la.

Pol hêv lamavi

¹*Ya Pol, Yisu Kilisi anêj aposel hathak Wapômbêj da anêj lahaviŋ. Yahato kapya êntêk hadêj avômalô mathenj anêj Epesus takatu ba êvhaviŋ ba esopa Yisu Kilisi.

²Alalôanij Kamik Wapômbêj lôk Anyô Bêj Yisu Kilisi nêñem inin wapôm lôk labali êndêj môlô.

* **1:1:** Ap 18:19-21; 19:1

* **1:7:** Ep 2:7; Kol 1:14

* **1:3:** Ep 2:6

* **1:9:** Lom 16:25

Wapômbêj hêv nôm mavi lomaloma hadêj alalô hathak Kilisi

³*Alalô nambô Wapômbêj, alalôaniŋ Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj Lambô. Yani bôk hêv Lovak Matheŋ anêj mek mavi hathak nômkama lomaloma anêj malak leŋ yôv hadêj alalô takatu ba aminj havinj Kilisi.

⁴*Sêbôk atu ba miŋ hapeſan pik ami denaŋ ma halam alalô takatu ba amô haviŋ Kilisi ek nambitak matheŋ lôk kambom mi ênjêk yani ma.

⁵*Ma lahaviŋ alalô ba intu hathak anêj lamavi lôk anêj auk ma bôk habi sêk yôv ek nambitak anêj nali esak Yisu Kilisi. Hadum aêŋ

⁶ek avômalô nêmbô anêj wapôm lôkmaŋgiŋ. Yani haŋgasô anêj wapôm êŋ oyan biŋ ek alalô takatu ba aminj haviŋ Nakaduŋ, anêj biŋdaluk anôŋ.

⁷*Yani hawa alalô vê hathak Kilisi anêj thalaleŋ ba hale alalôaniŋ kambom liliŋ hathak anêj wapôm anêj sam valaluk.

⁸Ma haŋgasô anêj wapôm takatu ba hayô abôlêk siŋ ba halelope hayô hamô alalô lôk hêv auk bêj ek nayala nômkama lomaloma sapêŋ.

⁹*Sêbôk ma yani kapô mavi ba havak auk loŋ kapô hathak Kilisi. Ma lêk hik anêj auk êŋ thô hadêj alalô.

* **1:4:** Jon 15:16 * **1:5:** Jon 1:12

* **1:10:** Kol 1:16,20

10 *Auk êj ma auk isup nômkama takatu ba hamô pik lo lej esak dojtom ba nêmô Kilisi vibinj. Nôm êj tem imbitak êndêj anêj waklavôj.

11 *Nômkama takatu ba Wapômbêj lahabi nimbitak ma lôkthô tem nimbitak aej. Ma bôsêbôk ma lahabi nena tem enja yêlô njê Islael ba habutinj anêj sêk hayô hêk yêlô. Ba intu hathak Kilisi yani hawa yêlô hatôm anêj sam.

12 Yani hadum aej ek yêlô njê mój takatu ba aev maleñinj ek Kilisi nabam anêj athêj lôkmañginj.

13 Ma havenj yam ma môlô olañô abô avanônj aej iyom. Abô ej ma Abô Mavi atu ba nêm môlô bulubinj. Môlô olañô ba ôêvhavij, ej ma Wapômbêj habutinj anêj sêk hayô hêk môlô. Sêk ej ma Lovak Mathenj atu ba Wapômbêj bôk havak abô yôv ek nêm êlêm.

14 *Wapômbêj hêv Lovak Mathenj hadêj alalô hatôm nôm mavi atu ba havak abô ek nêm anêj dahô, ek waklavôj ej ma tem nêm anêj avômalô vê ênjek kambom lomaloma. Ba intu nabam anêj athêj lôkmañginj esak lej.

Pol hatej mek ek avômalô Epesus

15 Yahalañô abô takêj hathak môlô ôêvhavij Anyô Bêj Yisu Kilisi lôklokwañ lôk

* 1:11: Lom 8:28-29 * 1:14: 2Ko 1:22 * 1:17: Kol 1:9 * 1:19: Kol 1:11

* 1:20: Sng 110:1; 2Ko 13:4; Kol 2:12 * 1:21: Kol 1:16; 2:10 * 1:22: Sng 8:6

leminhaviñ avômalô mathej lôkthô. Aej ba

16 yahanañ yaleñmavi velevèle hadêj Wapômbêj hathak môlô halôk yenañmek.

17 *Yahatej mek lôbôlônj ek Wapômbêj nêm anêj Lovak Mathej êndêj môlô ek nêm auk mavi lôk injik abô lôk kup thô êndêj môlô ek noyalala yani katô anôj. Yani ma alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj Lambô lôkmañginj.

18 Ma yahatej mek ek Wapômbêj nêm deda mavi êndôk môlô kapôlômim ek noyalala nômbêj atu ba halam môlô ek nônêm malemim esak. Nôm takêj ma wapôm lôkmañginj anôj ek anêj avômalô mathej neja embej yam.

19 *Ma yahatej ek môlô noyalala anêj lôklokwañ anôj biñ atu ba hathak hadum ku ek hêv alalô takatu ba aêvhavij yani sa. Lôklokwañ ej iyom intu

20 *bôk hik Kilisi liñ hêk njama hathak ba hadô yani hamô Wapômbêj banj vianôj anêj lej.

21 *Loj ej ma Kilisi hamô vulinj anôj ek njôkba lôk njôk bêj lomaloma ma ajebla bêj lôk lôklokwañ sapêj ma njê lôk athêj bêj lôkthô takatu ba tem nêmô êndêj lêk ma embej yam imbiñ.

22 *Wapômbêj hatak nômkama lôkthô hamô Kilisi anêj lôklokwañ vibinj ma hêv

* 1:11: Lom 8:28-29 * 1:14: 2Ko 1:22 * 1:17: Kol 1:9 * 1:19: Kol 1:11

* 1:20: Sng 110:1; 2Ko 13:4; Kol 2:12 * 1:21: Kol 1:16; 2:10 * 1:22: Sng 8:6

yani ek imbitak nômkama sapêŋ anêŋ alaŋ ek nêm anêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ yani sa.

23 *Avômalô êvhaviŋ ma hatôm yanida liŋkupik. Yani hamô thêlô kapô lôk nômkama sapêŋ kapô ba hayô abôlêk siŋ.

2

Wapômbêŋ hêv lôkmala hadêŋ alalô ñê ñama

1 *Sêbôk ma môlô ovalaki abô balabuŋ ba udum kambom lomaloma ba intu môlô kapôlômim bôk hama yôv.

2 *Bôk olanô pik anêŋ auk ba osopa ñgôk Sadan̄ anêŋ abô. Yani ma anyô bêŋ ek ñgôk takatu ba êmô pik vulin̄. Ma lêk hadum ku haviŋ avômalô takatu ba ibi leŋjôndôŋ siŋ ek nedanô Wapômbêŋ anêŋ abô.

3 *Bôk alalô lôkthô amô hatôm thêlô ba asopa kapôlôŋiŋ bô anêŋ thethanjak lôk anêŋ auk. Alalô lôk avômalô takatu ba evathu hamô pik ayabiŋ Wapômbêŋ anêŋ lamanin̄ iyom.

4-5 *Ba intu kambom takatu ba bôk adum ma bôk hik alalôaniŋ kapôlôŋiŋ vônô yôv. Ma doŋtom Wapômbêŋ anyô hêv kapô lôk lahaviŋ alalô bêŋ anôŋ ba hêv lôkmala hadêŋ alalô haviŋ Kilisi. Avanôŋ biŋ nena Wapômbêŋ hêv alalô bulubin̄ hathak anêŋ wapôm.

* **1:23:** Lom 12:5; Ep 4:10,15; Kol 1:18

3:3 * **2:3:** Kol 3:6 * **2:4-5:** Lom 6:11-13

2Ti 1:9 * **2:10:** Tit 2:14 * **2:12:** Lom 9:4; Kol 1:21

6 *Ma hik alalô liŋ haviŋ Kilisi ba hadô alalô amô malak leŋ haviŋ yani. Alalô amô haviŋ Yisu Kilisi ba intu hadum nôm takêŋ aêŋ.

7 Yani hadum nôm mavi takêŋ ek alalô hathak Yisu Kilisi ek wak nômbêŋ atu ba tem imbitak embeŋ yam ma yani hatôm injik anêŋ wapôm anôŋ biŋ atu thô.

8 Avanôŋ, Wapômbêŋ anêŋ wapôm hêv môlô bulubin̄ hathak unim ôêvhaviŋ. Hêv oyaŋ biŋ ba miŋ udum nômlate ek owa bulubin̄ êŋ ami.

9 *Ma miŋ hayê môlô unim ku ba hêv ami. Ba intu miŋ hatôm anyôla embam yanida ami.

10 *Mi, alalô takatu ba amô haviŋ Yisu Kilisi ma Wapômbêŋ da ban̄ hapesan̄ lukmuk ek nandum ku mavi takatu ba bôk hapôpêk yôv ek nandum.

Kilisi hadum avômalô Israel lôk avômalô loŋ buyaŋ ibitak doŋtom

11 Aêŋ ba môlô ñê loŋ buyaŋ lemimimbi nena bôk ômô viyain̄ ek avômalô Israel. Thêlô ethak elam môlô nena, “Ñê miŋ engothe kupik ami”. Ma elam thêlôda nena, “Ñê engothe kupik”. Ku êŋ ma ku baheŋin̄ iyom.

12 *Môlô bôk ômô daimbô ek Kilisi ma môlô miŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô hatôm Israel ami. Ma tabô takatu ba Wapômbêŋ bôk

* **2:1:** Kol 1:21; 2:13 * **2:2:** Kol 3:7; Tit

* **2:6:** Kol 2:12 * **2:9:** 1Ko 1:29-31;

havak haviŋ Islael ma miŋ hathak mólô ami. Ma mólô miŋ ôev malemim ek nôm mavi la ami lôk ômô pik oyan ma Wapômbêŋ mi.

¹³ *Sébôk ma mólô ômô daimbô ek Wapômbêŋ, ma dontom lêk ômô haviŋ Yisu Kilisi ba intu Wapômbêŋ hawa mólô halêm bidoŋ oyan ek yani hathak Kilisi anêŋ thalaleŋ.

¹⁴ *Kilisi da ma alalôanîŋ yôhôk ba hadum ek yêlô Islael lôk mólô avômalô lon buyaŋ nambitak ôdôŋ dontom. Sébôk ma alalô apôlik hathak i ba hatôm badêŋ hayaŋ thêlô lôk alalô kisi, ma dontom lêk Kilisi hamô badêŋ êŋ lu.

¹⁵ *Badêŋ êŋ ma Islael iniŋ abô balabuŋ lomaloma. Ma Kilisi hama ba hapole abô takêŋ vê ek indum ôdôŋ ju êŋ nimbitak ôdôŋ lukmuk dontom nêmô yani kapô. Hadum aêŋ ba intu yôhôk habitak.

¹⁶ *Ma ôdôŋ ju êŋ ma yani hakapo i hathak dontom ek nimbitak kupik dontom hathak ik yani vônô hathak a ek indum yôhôk imbiŋ ôdôŋ lukmuk êŋ ma Wapômbêŋ. Aêŋ ba intu Yisu hik alalôanîŋ apôlik êŋ vônô hathak a.

¹⁷ *Yani halêm ba hanan abô yôhôk hadêŋ mólô takatu ba ômô daimbô lôk yêlô takatu ba amô bidoŋ.

¹⁸ Aêŋ ba hathak Kilisi anêŋ

ku ma Lovak Matheŋ dontom iyom hapesaŋ loŋjôndê ek mólô lôk yêlô ana bidoŋ ek Kamikbêŋ.

Alalô ma Anyô Bêŋ anêŋ unyak matheŋ

¹⁹ *Aêŋ ba sêbôk ma mólô ôtôm avômalô takatu ba etak iniŋ loŋ ba i buyaŋ ma pik mi. Ma dontom lêk mólô ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak anêŋ avômalô haviŋ avômalô matheŋ sapêŋ. Ma mólô ômô Wapômbêŋ anêŋ unyak loŋ.

²⁰ *Alalô nê aêvhaviŋ hatôm unyak atu ba Wapômbêŋ halav. Aposel lo plopet êtôm unyak êŋ anêŋ bum ma Yisu Kilisi da ma hatôm landin.

²¹ *Anyô Bêŋ Kilisi hagêgê unyak êŋ lôkthô loŋ ba hadum ba halumbak bêŋ ba habitak unyak matheŋ ek yanida.

²² *Ma Kilisi halav unyak êŋ hathak mólô avômalô loŋ buyaŋ haviŋ. Halav mólô hathak dontom haviŋ anêŋ avômalô lôkthô hatôm unyak matheŋ ek Wapômbêŋ êmô esak anêŋ Lovak Matheŋ.

3

Pol hik Wapômbêŋ anêŋ auk loŋ kapô thô hadêŋ nê loŋ buyaŋ

¹ *Wapômbêŋ hadum nôm mavi takêŋ ba intu ya Pol yahathak yahalek yavenjôŋ lêlô hadêŋ Kamikbêŋ. Ma yahamô koladôŋ ek malê nena

* **2:13:** Kol 1:20 * **2:14:** 1Ko 12:13

1:20,22 * **2:17:** Ais 57:19 * **2:19:** Ep 3:6 * **2:20:** 1Ko 3:11 * **2:21:** 1Ko 3:16 * **2:22:** 1Pi 2:5 * **3:1:** Plp 1:7,13

yahadum Yisu Kilisi anêj ku ek yahêv mólô ñê loj buyan sa.

² *Mólô bôk olanô yôv nena Wapômbêj hêv anêj wapôm hadêj ya ba hêv ku yanêm mólô sa.

³ *Ma hik anêj auk loj kapô êj thô hadêj ya hatôm atu ba bôk yahato abô dokte hathak yôv hêk kypyâ êntêk.

⁴ Osam abô êj, ma tem noyal a yenañ auk esak auk loj kapô takatu ba hathak Kilisi.

⁵ Wapômbêj miñ bôk hik auk loj kapô takêj thô hadêj avômalô bôsêbôk ami. Ma dontom lêk Wapômbêj hik nôm takêj thô hadêj anêj plopet lôk aposel mathej hathak Lovak Mathej.

⁶ *Ma auk loj kapô êj ma aêntêk. Hathak Abô Mavi ma mólô avômalô loj buyan takatu ba ômô havinj Yisu Kilisi ma tem Wapômbêj imbi sam dontom êndêj mólô êtôm sam atu ba habi hadêj yêlô avômalô Israel. Ma mólô lêk ubitak kupik dontom havinj yêlô Israel. Ma mólô lôk yêlô Israel tem naja nôm takatu ba Wapômbêj bôk havak abô hathak imbinj i.

⁷ *Hathak anêj lôklokwanj ma Wapômbêj hêv anêj wapôm hadêj ya ek yambitak Abô Mavi êj anêj anyô ku.

⁸ *Ya ma yaôna lôk ek Wapômbêj anêj avômalô mathej lôkthô, ma dontom hêv anêj wapôm hadêj ya ek yanañ anêj Abô Mavi esak

Kilisi anêj nômkama kêkêlô êndêj mólô ñê loj buyanj. Nômkama takêj halôk ba hi bomañ ba miñ hatôm anyôla eyala anêj ôdôj ami.

⁹ Ma yani hêv ya ek yançik auk loj kapô êj thô êlêm yaij ek avômalô sapêj nêgê. Wapômbêj atu ba hapesaj pik lo lej bôk havuñ auk loj kapô êj hadêj môtj anôj aleba lêk ma hik thô.

¹⁰ Yani hadum aêj ek ñjôk bêj ma ajebla lôk athêj anêj lej sapêj nêgê nena yani lêk hakapo avômalô loj buyanj lôk Israel ba ibitak avômalô êvhavij dontom. Ek batu neyala anêj auk kêkêlô lôkmanjinj takêj.

¹¹ Wapômbêj hadum aêj ek hasopa anêj auk atu ba bôk lahabî hadêj môtj anôj. Ma hathak alalôanij Anyô Bêj Yisu Kilisi ma nôm takêj lêk hik anôj.

¹² *Alalô aêvhavij Kilisi ba amô havinj yani ba intu miñ akô ek ana bidonj ek Wapômbêj ami. Mi, ayala avanôj biñ nena yani lamavi ek alalô.

¹³ Aej ba mólô miñ kapôlômim malainj esak vovanj takatu ba yahawa hathak mólô ami. Mi, mólô ma nômbêj hêk Wapômbêj ma ba intu yahawa vovanj takêj.

Pol hatej mek

¹⁴ Yaleñhabi nôm takatu ba Wapômbêj hadum ba

* 3:2: Kol 1:25 * 3:3: Ep 1:9-10; Kol 1:26 * 3:6: Ep 2:13,16-19 * 3:7: Kol 1:25 * 3:8: 1Ko 15:9-10 * 3:12: Jon 14:6; Lom 5:2

yahathak yahalek yaveñdôj lêlô hadêj Kamikbêj.

15 Yani bôk hapesan avômalô pik lo lej ba hêv athêj hadêj thêlô lôkthô.

16 Yahatej mek ek nômkama lôkthô anêj alanj lôkmañgiñ nena nêm Lovak Mathej êndôk mólô kapôlômim ek embatho mólô loj esak yanida anêj lôklokwañ bêj

17 *ek Kilisi enja loj êmô mólô kapôlômim esak unim ôêvhaviñ. Ma yahatej mek nena Wapômbêj anêj lahavinj ma indum ba numiñ lôklokwañ êtôm a anêj ñgalôk halôk pik ba havalonj loj

18 ek mólô lôk ñê mathej lôkthô hatôm noyala nena Kilisi anêj lahavinj ma bêj anôj ba anêj daim hathak bomaj ma halôk bomaj ba hi ma anêj vova ma hi ba hi iyom.

19 Kilisi anêj lahavinj ma hi bomaj ba miñ hatôm anyôla eyala anêj dañ ami. Ma dontom yahatej mek ek Wapômbêj injik lahavinj êj thô êndêj mólô ek anêj nômkama mavi lôkthô atu ba hamô yanida kapô ma êmbôlô mólô kapôlômim siñ.

20 Wapômbêj anêj lôklokwañ hathak hadum ku hamô alalô kapôlônij. Ma hathak lôklokwañ êj ma yani hatôm indum nômkama takatu ba alalô anañ lo leniñhabi hathak. Ma malêla takatu ba alalô miñ hatôm leniñimbi ami ma yani hatôm indum nôm takêj imbiñ.

21 Aêj ba alalô takatu ba aêvhaviñ nabam Wapômbêj lôkmañgiñ esak Yisu Kilisi anêj athêj ni ba ni êtôm wak nômbêj intu sapêj. Avanôj.

4

Avômalô êvhaviñ ma Kilisi anêj lijkupik

1 *Aêj ba ya Pol, ôpatu ba hamô koladôj hathak Anyô Bêj anêj athêj, yahasoj mólô lokwañ ek nômô êtôm atu ba Wapômbêj halam mólô ek nômô aêj.

2 *Ba intu notauviñ am anôj biñ ma nômô labalina imbiñ avômalô. Nômô malinjyaô ma malainj takatu ba mólôviyañ êv hadêj mólô ma noja lôk lemimmavi iyom esak unim lemimhaviñ.

3 *Lovak Mathej hatak kapôlônij dontom halôk alalô ba nubuvi am esak yak nômô yôhôk êj.

4 Kilisi anêj lijkupik ma dontom, ma Lovak Mathej ma dontom aêj iyom. Ma Wapômbêj halam alalô sapêj ek nanêm malej ek nôm dontom iyom.

5 Ma Anyô Bêj ma dontom, ma êvhaviñ ma dontom aêj iyom, ma ithik ñañ ma dontom aêj havinj.

6 *Ma Wapômbêj dontom ma Kamikbêj dontom aêj iyom. Yani habibôm hayô hêk alalô lôkthô vôv ma hadum ku hathak alalô lôkthô ma hamô alalô lôkthô kapôlônij.

* 3:17: Jon 14:23; Kol 1:23; 2:7 * 4:1: Kol 1:10 * 4:2: Kol 3:12-13 * 4:3: Kol 3:14-15 * 4:6: 1Ko 12:6 * 4:7: Lom 12:3,6

7 *Ma Kilisi habi anêj wapôm sam hadêj alalô tomtom hatôm yanida anêj lahavinj.

8 Hatôm Wapômbêj anêj karya bôk hanañ nena,

“Yani hamô anêj nê vovak lu, ma halom i hatôm nê ku koladôj ba ethak vulinj ba i,

ma hik anêj wapôm sam hadêj anêj avômalô.”

Karya Yej 68:18

9 *Ma abô atu ba enañ nena, “ethak vulinj ba i” hik thô nena yani bôk halôk ba halêm pik.

10 Ma ôpatu ba halôk ba halêm, yanida intu hathak ba hi leñ lôkthô anêj vulinj ek êmbôlô nômkama sapêj ba êyô siñ.

11 *Ma yanida intu habi anêj wapôm sam ba doho ibitak aposel, ma doho plopet, ma doho nê enañ Abô Mavi hadêj nê daluk, ma doho ñasakiñ, ma doho kêdôñwaga êdôj avômalô hathak Wapômbêj anêj abô.

12 Yani habi anêj wapôm sam hadêj avômalô takêj ek nêpôpêk Wapômbêj anêj avômalô mathej sapêj ek nindum ku nêñêm avômalô sa ek embatho Kilisi anêj liñkupik loñ ek imbitak lôklokwañ.

13 *Ku takêj lôkthô tem ni ba ni endeba alalôanij aêvhavinj lôk auk esak Wapômbêj Nakaduñ imbitak bêj lôk indum ek alalô sapêj nambitak kapôlôñij dontom. Êj ma tem

alalô nambitak êtôm anyô talanj te atu ba halumbak ba anêj daim êtôm Kilisi da.

14 Êj ma tem miñ namô êtôm avômena esak loñbô ami. Ma nê takatu ba êdôj abôyañ lôk êbôlêm loñjondê ek nesau alalô ek nimbulinj alalôanij aêvhavinj ma tem miñ hatôm nêyôkwiñ alalôanij aêvhavinj ni ba êlêm êtôm lovak hayuv baselak vuak lôk ñgwêk hik ami.

15 *Mi, alalô leñjimbiñ avômalô ba nanañ abô avanôj iyom êndêj i. Adum aêj ma tem nandumbak ba nambitak êtôm Kilisi da. Yani ma avômalô êvhavinj sapêj iniñ wakadôk.

16 Yani havalonj leñviñkupik lôbôlôbô sapêj ba hagêgê loñ hathak dontom. Bu tomtom da idum iniñ ku ba idum leñviñkupik takêj halumbak bêj lôk lôklokwañ ma leñjinhavinj i.

Nosopa loñjondê lukmuk

17 *Aej ba yenañ abô te hêk ek yanañ imbiñ mólô. Ma yahanañ hathak Anyô Bêj anêj athêj nena miñ nômô êtôm nê daluk ethak êmô aej esak loñbô ami. Mi, iniñ auk ma nôm oyañ.

18 Lôk iniñ eyala nômkama ma hatôm êmô momajiniñ bêj kapô denaç. Thêlônij auk ma thekthek lôk iniñ auk mavi mi ba intu êmô daimbô ek Wapômbêj anêj lôkmala.

19 Thêlô kapôlôñij halôk binj hathak kambom ba intu

* 4:9: Jon 3:13 * 4:11: 1Ko 12:28

* 4:13: Kol 1:28 * 4:15: Kol 1:18; 2:19

* 4:17: Lom 1:21; 1Pi 1:14

êv i vidonj ek nesopa iniŋ thethanjak ma miŋ mama ami. Lôk maleŋiŋkilik ek nindum nôm lôŋgôlônj lomaloma ni ba ni.

²⁰ Ma donjom sêbôk atu ba ôêvhavij Kilisi ma êdôŋ môlô hathak lonjôndê yanđa.

²¹ Ma olanjô abô hathak yani ba ôêvhavij yani ma êdôŋ môlô hathak abô avanôŋ takatu ba hêk Yisu kapô.

²² *Ba êdôŋ aêntêk. Kapôlômim bô hathak havôv môlô ek osopa thethanjak lomaloma takatu ba hasau môlô ek imbuliŋ môlô. Ba intu notak kapôlômim bô takatu ba osopa

²³ *ek Wapômbêŋ indum môlônim auk imbitak lukmuk anôŋ.

²⁴ *Ma noja kapôlômim lukmuk takatu ba Wapômbêŋ hapesaŋ ek numbitak êtôm yanida esak anêŋ matheŋ lôk thêthôŋ anôŋ.

²⁵ *Aêŋ ba notak abôyaŋ. Alalô tomtom bôk abitak hatôm leŋviŋkupik donjom yôv ba intu nonaŋ abô avanôŋ imbiŋjam.

²⁶ *Môlô lemimmanij ma noyabiŋ am ek miŋ nundum kambom ami. Wak haminj denaŋ ma nopesaŋ unim lemmaniŋ êŋ ma miŋ noyabiŋ endeba wak êndôk jalôm ami

²⁷ ek batu miŋ node lon ek Sadaŋ imbitak êyô ba êlêm

ami.

²⁸ Môlô te anyô vani ma etak anêŋ vani. Ma indum ku mavi esak baŋ ek êpôm nôm. Êŋ ma yani hatôm nêm avômalô vi atu ba nômkama mi sa.

²⁹ *Oyabiŋ vembôlêk esak abô kambom. Onaŋ abô mavi iyom ek embatho môlôviyanj loŋ ek nêm i sa lôk nêm Wapômbêŋ anêŋ wapôm êndêŋ avômalô takatu ba elanjô.

³⁰ *Miŋ undum Wapômbêŋ anêŋ Lovak Matheŋ kapô malaiŋ ami. Lemimimbi nena Lovak Matheŋ ma Wapômbêŋ anêŋ sêk atu ba bôk habutiŋ havinj o endeba yani enja o lôk avômalô takatu ba hêv i vuli hêk kambom anêŋ ku êndêŋ waklavôŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ.

³¹ *Môlô notak kobom ômô lôkthaŋgo lôk lemimmanij ketheŋ lôk lemimjaŋa ba olam kaék lôklala ma othaŋ anyô vi hathak abô kambom. Avanôŋ biŋ, notak kapôlômim kambom lomaloma takatu ba lemimhabî hathak anyô yanj.

³² *Ma miŋ nundum aêŋ ami. Mi, nundum mavi êndêŋ môlôviyanj lôk nônenm kapôlômim êndêŋ i. Ma otak kapôlôm ek ôpatu ba hadum kambom hadêŋ o êtôm Wapômbêŋ bôk hatak kapô hathak môlônim kambom hathak Kilisi anêŋ athêŋ.

* **4:22:** Lom 8:13; Kol 3:9 * **4:23:** Lom 12:2 * **4:24:** Stt 1:26; Kol 3:10 * **4:25:** Sek 8:16; Kol 3:8-9 * **4:26:** Sng 4:4; Jem 1:19-20 * **4:29:** Kol 4:6 * **4:30:** Ais 63:10; Ep 1:13-14; 1Te 5:19 * **4:31:** Kol 3:8 * **4:32:** Mat 6:14; 18:22-35; Kol 3:12-13

5

Nômô êtôm deda anêj avômena

¹ *Môlô ma Wapômbêj anêj avômena ba lahavinj môlô bêj anôj ba intu nosopa vanjgwam.

² *Ma nômô lôk lemimimbiŋ avômalô vi êtôm Kilisi bôk lahavinj alalô ba hêv ida ek hêv alalô sa. Yani hêv anêj lôkmala hadêj Wapômbêj hatôm da atu ba ôv vasiŋ mavi anôj.

³ Môlô nômô daimbô ek sek waliliŋ lôk kobom lelaik lomaloma ma notak malemimkilik. Môlô ma Wapômbêj anêj avômalô mathenj ba kobom takêj ma miŋ mavi ek môlô ami.

⁴ Ma miŋ nonaŋ abô kambom mena abô lokbanj lôk abô sop esak nôm mama ami. Abô takêj ma kambom ek môlô ba notak ma nonaŋ lemimmavi iyom êndêj Wapômbêj.

⁵ *Odaŋô, abô avanôj ma aêntêk. Wapômbêj tem miŋ enja ñê takatu ba ethak idum sek waliliŋ lôk idum kobom lelaik lomaloma ma malenjinkilik thô ami. Malenjinkilik ma hatôm êv yen hadêj ñgôk. Ñê takêj tem miŋ nêmô Wapômbêj lo Kilisi inij lonj lôklinyak kapô ami.

⁶ *Wapômbêj anêj lamanij hathak hapôm ñê lenjondôj kôtôj takatu ba idum nôm takêj. Ba intu

oyabiŋ o ek anyôla miŋ esau o esak abô oyaŋ oyaŋ ami.

⁷ Aêj ba oyabiŋ o ek miŋ ombeŋ imbiŋ i ami.

⁸ *Sêbôk ma môlô hatôm momaŋiniŋ, ma doŋtom lêk ma Anyô Bêj hadum ba môlô hatôm deda. Ba intu nômô êtôm deda anêj avômena.

⁹ Deda anêj anôj ma aêntêk. Alalô nandum mavi lomaloma ba nasopa lonjondê thêthôj ma nabaloŋ nôm avanôj lon

¹⁰ lôk nambôlêm malêla takatu ba Anyô Bêj lamavi hathak.

¹¹ Ma avômalô takatu ba idum momaŋiniŋ anêj ku, ma miŋ undum ku êj dokte imbiŋ i ami. Ku êj ma anêj anôj mi ba miŋ undum ami. Mi, nunjwîk kambom êj thô ni yaiŋ ek avômalô lôkthô nêgê.

¹² Nôm mama bêj ek nenaŋ abô esak ñê leŋjondôj kôtôj inij kambom takatu ba idum hamô lonj kapô.

¹³ *Ma doŋtom deda habi hayô hêk nôm takêj, êj ma hik thô nena nôm takêj ma kambom anôj

¹⁴ *ek malê nena deda habi hayô hêk ma nômkama sapêŋ habitak yaiŋ. Ba intu nôm takêj tem imbitak deda imbiŋ hatôm abô atu ba hananj nena,

“Môlô takatu ba ôék sôm, numbiyô ênjêk ñama. Ma Kilisi tem imbi êyôngêk môlô êtôm deda.”

* 5:1: Mat 5:48 * 5:2: Kis 29:18; Hib 10:10 * 5:5: 1Ko 6:9-10; Kol 3:5 * 5:6:

Lom 1:18; Kol 2:4,8 * 5:8: Jon 12:36; Ep 2:13; Kol 1:13; 1Pi 2:9 * 5:13: Jon

3:20-21 * 5:14: Ais 26:19; Lom 13:11 * 5:15: Kol 4:5

15 *Aēj ba noyabiŋ am ek nōmō ētōm ḥē lōkauk ma miŋ ētōm ḥē auk mi ami.

16 Kambom lomaloma lēk habitak lōklokwaŋ ba intu nobatho am loŋ lōklokwaŋ esak mavī lomaloma. Yakō wakma ḫē ni oyaŋ.

17 Ba intu numiŋ lōklokwaŋ ek nōpōm Anyō Bēj anēj la-haviŋ. Ma miŋ nōmō ētōm ḥē auk thōjōthōj ami.

18 *Lōk miŋ nondo molo esak waiŋ atu ba tem im-buliŋ mōlō ami. Mi, notak Lovak Matheŋ ek ēmō mōlō kapōlōmim siŋ.

19 *Ēj ma tem nōnēm yeŋ imbiŋjam wak nōmbēj intu, yeŋ takatu ba hēk capya yeŋ lōk ebam Wapōmbēj anēj athēj ma yeŋ atu ba matheŋ. Nōnēm yeŋ takēj lōk kapōlōmim ni ēndēj Anyō Bēj.

20 *Wak nōmbēj intu sapēj ma nōnēm lemimmavi ēndēj Kamik Wapōmbēj esak nōmkama sapēj esak alalōaniŋ Anyō Bēj Yisu Kilisi anēj athēj.

Anyō lo avi ewa i iniŋ abō

21 *Mōlō othak ôyē Kilisi anēj athēj nena matheŋ ba intu nōmō mōlōviyaŋ vibinj.

22 *Mōlō avi takatu ba bōk owa anyō yōv ma nōmō vōnimi vibinj ētōm atu ba ômō Anyō Bēj vibinj

23 *ek malē nena yamalō hamō vuliŋ ek yanavi hatōm

atu ba Kilisi hamō vuliŋ ek avōmalō ēvhaviŋ lōkthō. Kilisi ma avōmalō ôdōj ēvhaviŋ iniŋ wakadōk ma avōmalō ôdōj ēvhaviŋ ma Kilisi anēj liŋkupik. Yanida intu hēv i bulubinj.

24 Avōmalō ēvhaviŋ ethak ēmō Kilisi vibinj ma aēj iyom ma yanavi ēmō yamalō vibinj esak nōmkama lōkthō.

25 *Ma mōlō anyō, lemimbiŋ vōnimi ētōm Kilisi la-haviŋ avōmalō ôdōj ēvhaviŋ ba hēv anēj lōkmala ek hēv i sa.

26 *Yani hadum aēj ek avōmalō ôdōj ēvhaviŋ nimbitak ētōm avi muk te atu ba palumbak mavi lōk liŋsiŋ mavi ma lelaik lo pōpō mi ma ēmō matheŋ ma kambom mi. Ēj ma Kilisi tem endom avi ēj ēndēj yanida.

27 *Yani hadum aēj ek avōmalō ôdōj ēvhaviŋ nimbitak ētōm avi muk te atu ba palumbak mavi lōk liŋsiŋ mavi ma lelaik lo pōpō mi ma ēmō matheŋ ma kambom mi. Ēj ma Kilisi tem endom avi ēj ēndēj yanida.

28 Aēj iyom mōlō anyō lemimbiŋ vōnimi ētōm atu ba lemimhaviŋ lemvimkupik. Ôpatu ba lahaviŋ yanavi ma hatōm lahaviŋ yanida.

29 Anyō late miŋ hapōlik hathak yanida liŋkupik ami. Mi anōj, havakōj ba hayabiŋ mavi hatōm Kilisi hadum hadēj avōmalō ēvhaviŋ

30 ek malē nena alalō tom-tom ma hatōm anēj liŋkupik anēj lōbōlōbō.

* 5:18: Luk 21:34 * 5:19: Kol 3:16 * 5:20: Kol 3:17 * 5:21: 1Pi 5:5 * 5:22: Kol 3:18; 1Pi 3:1 * 5:23: 1Ko 11:3; Ep 1:22 * 5:25: Kol 3:19; 1Pi 3:7 * 5:26: Tit 3:5 * 5:27: 2Ko 11:2; Kol 1:22 *

31 *Hatôm Wapômbêj anêj karya hanaç nena,
“Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak dontom imbiç yanavi ek thai nimbitak êtôm kupik dontom iyom.” *Môj Anôj 2:24*

32 *Abô êj ma abô lôk kup anôj biç. Ma dontom yahaya la nena hanaç hathak Kilisi lôk avômalô êvhavinj.

33 Ba intu môlô anyô tomtom lemimbiç vônimi êtôm oda lemhavinj oda. Ma môlô avi nônêm athêj bêj êndêj vônimi.

6

Avômena lôk lami iniç abô

1 *Avômena, môlô ma Anyô Bêj anêj ba intu nosopa lemami lo lemtami iniç abô. Èj ma mavi.

2 *Wapômbêj anêj tabô balabuñ laumiñ takatu bute hanaç nena, “Nodovak lemami lo lemtami.” Abô balabuñ êntêk êj ma balabuñ möj atu ba Wapômbêj habutin abô hathak ba hanaç,

3 “Udum aej ma tem nômô mavi êmô pik sawa daim.”

4 *Ma yahanaç hadêj môlô avômena iniç lami nena noyabiñ nalumi mavi lôk noto i ma nôndôj i êtôm Anyô Bêj

* 5:32: ALK 19:7 * 6:1: Kol 3:20 * 6:2: Lo 5:16 * 6:4: Sng 78:4; Snd 22:6; Kol 3:21 * 6:5: Kol 3:22-23; Tit 2:9-10; 1Pi 2:18 * 6:5: Nê takatu ba inij alan êmô ma anêj ôdôj aëntêk. Gavman anêj abô majaj hanaç nena thêlô miç hatôm netak inij ku lôk alaçsi ami. Doho ma bôk ik vovak ba êv yak ba nê lovak hathak vovak ewa i hatôm inij nê ku. Ma doho ma êv vuli. Ma doho miç êwê inij viyanj ami. Ma doho ma lami ma inij alaçsi êmô ba intu nali ibitak aej. * 6:8: 2Ko 5:10; Kol 3:24-25 * 6:9: Lom 2:11; Kol 4:1

anêj lahavinj. Ma miç nondela iniç auk ba nundum i lejînja ami.

Alaçsi lôk iniç nê ku iniç abô

5 *Môlô nê takatu ba unim alaç êmô* nosopa unim alaç takatu ba êmô pik iniç abô. Nônêm athêj bêj êndêj i ma nômô thêlô vibij. Nundum aej lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi da anêj ku.

6 Ma miç nundum unim alaç anêj ku mavi êndêj wak takatu ba êmô haviñ môlô iyom ami. Mi, nundum unim ku mavi wak nômbêj intu sapêj, êndêj wakma atu ba êmô mena miç êmô ami. Wapômbêj lahavinj nundum ku êj lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi môlônim alaç anêj ku.

7 Nundum unim ku lôk lemimimbiç êtôm udum Anyô Bêj anêj ku ma miç anyô iniç ku ami.

8 *Lemimimbi nena Anyô Bêj tem nêm vuli êndêj avômalô tomtom esak inij ku mavi takatu ba idum, nê êmô alaçsi vibij lôk nê takatu ba idum ida inij ku haviñ.

9 *Ma môlô alaç takatu ba oyabiñ unim nê ku, noyabiñ i mavi. Miç onaj abô takatu ba indum thêlô nêkô ami. Lemimimbi nena môlô lôk

thêlô unim Alaŋ ma dojtom iyom hamô malak leŋ. Yani tem indum abô ma miŋ hathak lahabî avômalô iniŋ athêŋ lôk ku ami. Mi, hathak hadum kobom dojtom hadêŋ avômalô lôkthô ba intu noyabiŋ am.

Noba Wapômbêŋ anêŋ nômkama vovak

10 Éntêk ma yenaŋ abô anêŋ dan̄ ba nodanô katô. Numiŋ lôklokwaŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ lôklinyak bêŋ.

11 *Sadan̄ anêŋ auk loŋ kapô hadum ek esau môlô ba intu noba Wapômbêŋ anêŋ nômkama vovak sapêŋ êndôk am ma numbiyô numiŋ ek uŋgwik vovak.

12 *Alalô ik vovak hadêŋ ñgôkba lôk ñgôk lôk athêŋ ma ñgôk takatu ba eyabiŋ pik anêŋ momanjiniŋ lôk ñgôk bo- manj takatu ba êmô leŋ. Ma miŋ alalô ik vovak hadêŋ ñe pik ami.

13 Aêŋ ba noba Wapômbêŋ anêŋ nômkama vovak sapêŋ ek waklavôŋ kambom êŋ hayô, ma tem numiŋ lôklokwaŋ ba uŋgwik vovak mavi endeba anêŋ dan̄ ma tem numiŋ denaŋ.

14 *Numiŋ lôklokwaŋ ba nobaloŋ abô avanôŋ loŋ êtôm bokŋôp vovak atu ba ovak hayô hêk lemimmalim. Ma nobaŋinj Kobom thêthôŋ êtôm moko bôbôŋinj.

* 6:11: Lom 13:12; 2Ko 10:4 * 6:12: 1Pi 5:8-9 * 6:14: Ais 11:5; 59:17; 1Te 5:8 * 6:15: Lom 10:15 * 6:17: Hib 4:12 * 6:18: Luk 18:1; Kol 4:2; 1Te 5:17

* 6:19: Kol 4:3-4; 2Te 3:1 * 6:20: 2Ko 5:20; Plm 9 * 6:21: Ap 20:4; Kol 4:7-8; 2Ti 4:12

15 *Ma nôpôpêk am ek nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi takatu ba hêv labali. Udum aêŋ, ma hatôm uik vemimkapô bokŋôp ek vovak.

16 Lôk nobaloŋ unim ôvêhviŋ loŋ êtôm moko ek uŋgwik ñgôk kambom atu anêŋ kôm lôk atum sapêŋ vökê.

17 *Ma noja bulubinj atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ môlô êtôm kulun thekthek. Lôk noja Lovak Matheŋ anêŋ biŋ vovak, eŋ ma Wapômbêŋ anêŋ Abô.

18 *Ma noteŋ mek ek nômkama lôkthô êtôm wak sapêŋ esak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ ba nonaŋ injik yani liŋ ek nêm môlô sa. Lôk nômô lêlê ma noteŋ mek lôk lemimvidonj ek avômalô matheŋ lôkthô.

19 *Ma noteŋ mek ek ya imbiŋ ek Wapômbêŋ nêm abô êndêŋ ya ek yançik Abô Mavi anêŋ auk loŋ kapô thô ma miŋ yakô ami.

20 *Lêk ma yahamô koladôŋ hathak yahawa Wapômbêŋ anêŋ abôlêk ba yahananj Abô Mavi eŋ. Aêŋ ba noteŋ mek ek yandum yenaŋ ku dedauŋ mavi ba yanaŋ abô eŋ bêŋ ma miŋ yakô ami.

Abô anêŋ daŋ lôk mek

21 *Tikikus tem enaŋ êndêŋ môlô esak malêla takatu ba

hapôm ya ek noyala nena ya-hamô aisê. Yani ma aiyanj anôj te ba hadum Anyô Bêj anêj ku dedauj mavi.

²² Ma yahêv yani ba hathôk ek ênjê môlô ba enaç esak malêla takatu ba hapôm yêlô ek indum môlô lemimmavi.

²³ Alalôaniç Kamik Wapômbêj lo Anyô Bêj Yisu Kilisi nêñem yôhôk êndêj môlô yenaç aiyanj sapêj ma nindum ek môlô lemimimbiñ am lôk unim ôêvhavij imbitak lôklokwañ.

²⁴ Wapômbêj anêj wapôm êmô imbiñ môlô lôk avômalô nômbêj atu ba lemimhavij alalôaniç Anyô Bêj Yisu Kilisi êtôm wak nômbêj intu sapêj.

Kapyा atu ba Pol hato hi Pilipai Abô mōŋ

Pol bôk hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ avômalô Pilipai (Ap 16:11-40). Ba intu ethak êv yani sa ek indum anêŋ ku enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô bêŋ embeŋ loŋ luvuluvu. Ma haveŋ yam ma Pol hamô koladôŋ anêŋ Lom. Ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Pilipai elanô nena yani hamô koladôŋ ma êv yani sa hathak loŋbô. Ba intu Pol hato kypyä êntêk ek hanaŋ anêŋ lamavi bêŋ hadêŋ i. Lôk hanaŋ hathak lêk yani aisê lôk hanaŋ ek embatho iniŋ êvhaviŋ loŋ ek nimiŋ lôklokwaŋ. Yani hanaŋ haviŋ ek thêlô nesopa Yisu vanjgwam lôk nebaloŋ auk donjtom. Ma hanaŋ nena Timoti lo Epaploditus ma ñê mavi luvi. Ma hanaŋ lôklokwaŋ ek thêlô neyabin i esak kêdôŋwaga abôyaŋ.

Pilipai ma malak lôk athêŋ bêŋ ba hamô plovins Masedonia kapô.

Hato kypyä êntêk hadêŋ 61 AD la.

¹* Pollo Timoti, yai ma Yisu Kilisi anêŋ ñê ku ba ato kypyä êntêk hadêŋ avômalô mathen takatu ba êvhaviŋ Yisu Kilisi anêŋ Pilipai lôk ñê takatu ba eyabin i lôk ñê takatu ba

idum ku êv avômalô êvhaviŋ sa.

² Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi inin wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô.

Pol hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ

³ Wak nômbêŋ intu ma yaleŋhabi môlô ba yahanaŋ yaleŋmavi hadêŋ Wapômbêŋ hathak môlô.

⁴⁻⁵ Sêbôk ba môlônim ôêvhaviŋ hadêŋ mōŋ aleba lêk, ma môlô ovatho ya loŋ hathak ku yanaŋ Abô Mavi bêŋ ba intu yaleŋmavi ba yahateŋ mek hathak môlô wak nômbêŋ intu sapêŋ.

⁶* Ma yahayala nena sêbôk ma Wapômbêŋ hadum anêŋ ku mavi ba hatak halôk môlô kapôlômim ma tem indum ku êŋ endeba êyô Yisu Kilisi anêŋ waklavôŋ ma tem injik ku êŋ anêŋ daŋ sinj.

⁷ Yahamô koladôŋ mena yahamô yaiŋ ma yahêv Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi bulubiŋ lôk yahik Abô Mavi êŋ thô, ma môlô sapêŋ owa Wapômbêŋ anêŋ wapôm haviŋ ya. Ba intu môlô ma hatôm yenaŋ avômalô vuliŋ biŋ. Aêŋ ba yenaŋ auk atu ba yaleŋhabi hathak môlô ma thêthôŋ hatôm mek atu ba yahateŋ ek môlô.

⁸ Ma Wapômbêŋ hayala nena Yisu Kilisi lahiki bêŋ anôŋ hathak môlô ma lêk yaleŋ hik ya hathak môlô bêŋ anôŋ aêŋ iyom.

* 1:1: Ap 16:12-40 * 1:6: 1Ko 1:8

⁹ Yahaten̄ mek aēntēk nena mōlōnim lemimhavīj indumbak ni ba ni ek noyala auk anōj ba nutitīj mavi lo kambom.

¹⁰*ek noyala lojōndē atu ba mavi anōj ek Kilisi anēj waklavōj ma tem nōmō mabūj anōj ek mīj épōm mōlōnim kambom la ami.

¹¹ Yisu da tem indum ba thēthōj injik anōj êmō mōlō kapôlōmim sīj ek avômalô nēgē ba nebam Wapômbēj anēj athēj lôkman̄gīj.

*Pol anēj malaīj havatho
Abô Mavi loj*

¹² Aiyan thêlô, yaleñhavīj mōlō noyala katô nena malaīj takatu ba hapôm ya intu hadum ba Wapômbēj anēj Abô Mavi habitak bēj hêk avômalô loj êntēk malêvōj.

¹³*Aêj ba ñē vovak takatu ba eyabiñ anyô bēj mōj anēj unyak lôk avômalô takatu ba êmō loj êntēk intu eyala nena etak ya halôk koladōj ek malê nena yahasopa Kilisi.

¹⁴ Ma Anyô Bēj anēj avômalô êvhavīj bēj anōj imīj lôklokwāj ek enāj Wapômbēj anēj abô ma mīj êkô ami.

¹⁵ Avômalô doho leñiñdañ hathak ya ba enāj Kilisi anēj abô ek nebam thêlôda ek nembak i vose ni lodôjlodôj. Ma dontom avômalô vi enāj Kilisi anēj abô lôk leñiñmavi havīj ya.

¹⁶ Thêlô eyala nena Wapômbēj hatak ya ek

yanêm anēj Abô Mavi bulubij ba intu yahamô koladôj. Aêj ba thêlô evatho yenāj ku loj hathak leñiñhavīj ya.

¹⁷ Ma avômalô ôdôj yāj enāj Yisu anēj abô ma dontom ivūj inij auk nembak avômalô vose ni lodôjlodôj hêk kapôlôjij. Yahamô koladôj ba intu thêlô esoj nena tem nêñem malaīj bêj êndêj ya.

¹⁸ Hatôm. Avômalô ivūj inij auk ba enāj abô hathak Kilisi mena enāj abô avanôj, êj ma nōm oyāj. Ku bêj hamôj ma enāj abô hathak Kilisi. Ba intu yaleñmavi anōj. Avanôj! Yaleñmavi!

¹⁹*Yahayala nena mōlō otej mek ek ya ma Yisu Kilisi anēj Lovak Mathej tem nêm ya sa, aêj ba tem injik ya thô lôk yanja bulubij.

²⁰ Yahamô lôkmala mena yahama ma ya vovāj ba yahêvhavīj nena tem yaminj êtôm anyô ñê ek avômalô nêgê ya lôk nêmbô Kilisi êtôm sêbôk atu ba yahadum aleba lêk.

²¹*Yahamô lôkmala, êj ma yahamô havīj Yisu. Ma yahama, êj ma tem yamô mavi aêj iyom.

²² Yahamô lôkmala, êj ma tem yandav ku êj anêj anōj la. Ba intu yasopa lojōndê yāj sê? Injo.

²³*Aêj ba auk ju êj havôv ya. Yahamô havīj Kilisi, êj ma mavi anōj hamôj ek nômkama sapêj ba intu yahapôvij ek yana.

²⁴ Ma doñtom yahamô lôkmala, êñ ma mavi anôñ ek môlô.

²⁵ Aêñ ba yahayala katô nena tem yamô imbiñ môlô ma miñ yana ami ek môlô nundumbak ba lemimmavi esak unim ôêvhavinj

²⁶ ek môlô nômbôam esak Yisu Kilisi ek malê nena yahamô haviñ môlô hathak lonjbô.

²⁷ *Yenan auk bêñ doñtom iyom nena môlô nômô batôñ oyañ êtôm ñê esopa Yisu Kilisi anêñ Abô Mavi. Aêñ ba yahathôk mena yahamô daim ek môlô ma tem yandañô nena môlô umiñ lôklokwañ hathak kapôlômim doñtom lôk uik vovak hathak dahôlômim doñtom iyom ek nobatho Wapômbêj anêñ Abô Mavi loñ ek avômalô nêñemimbiñ

²⁸ lôk miñ oka hathak ñê takatu ba êpôlik ek môlô ami. Êñ ma hik thô nena Wapômbêj tem nêm môlô bulubij ma imbuliñ ñê takêñ.

²⁹ *Wapômbêj hêv anêñ wapôm hadêñ môlô ba ôêvhavinj. Ma hêv wapôm noja vovaj esak Kilisi aêñ iyom. Ba intu malaiñ takêñ lêk hapôm môlô.

³⁰ Ma yada yahik vovak hathak malaiñ aêñ iyom hatôm atu ba môlô ôyê loolanjô.

2

Avômalô êvhavinj netauvinj i

* **1:27:** Ep 4:1; 1Te 2:12 * **1:29:** Ap 16:19-40 * **2:3:** Gal 5:26 * **2:4:** 1Ko 10:24 * **2:6-7:** Jon 1:1-2,14; 17:5; 2Ko 8:9 * **2:8:** Hib 5:8; 12:2

¹ Aêñ ba nodajô. Kilisi havatho môlônim kapôlômim lon lôk lahavinj môlô ba hêv thêvô hadêñ môlô. Ma môlô ômô haviñ Lovak Mathej ma Wapômbêj hêv kapô lôk lahiki hathak môlô.

² Ba intu môlô sapêñ noja auk doñtom iyom lôk lemimimbiñ am ma nômô kapôlômim doñtom ek nundum ku doñtom iyom ek yaleñmavi êmbôlô yakapôlônj sinj.

³ *Ma môlô tomtom notauvinj am ba ôñgô anyô vi nena bêñ ek môlô. Ma miñ nundum paloñ ba nobam amda ami.

⁴ *Ma miñ lemimimbi môlôda iyom ami. Mi. Lemimimbiñ avômalô vi imbiñ.

Yisu Kilisi hatauvinj i ma Wapômbêj hêv yani lij

⁵ Ma môlô nobaloñ auk doñtom atu ba Yisu Kilisi havalonj aêntêk.

⁶⁻⁷ *Yanida ma Wapômbêj ma doñtom yani hatauvinj i aleba yaôna lôk ba hatôm ôpatu ba hamô alañ vibij ma habitak hatôm anyô pik. Ma miñ lahabi lôklokwañ ek embaloñ anêñ loñ atu ba êtôm Wapômbêj ami.

⁸ *Avômalô êyê yani hatôm anyô anôñ, ma hatauvinj i ba hasopa Wapômbêj anêñ abô aleba hama

hathak a hatôm anyô kambom anôŋ.

9 *Ba intu Wapômbêŋ hadô yani hamô vuliŋ anôŋ ek nômkama sapêŋ lôk hêv athêŋ te atu ba hamôŋ ek athêŋ lôkthô hadêŋ yani

10 *ek avômalô takatu ba êmô len lo pik ma pik kapô lôkthô tem nedanô anêŋ athêŋ ma nedek veñiñdôŋ lêlô êndêŋ yani.

11 *Ma thêlô sapêŋ tem nenaŋ ende veñiñbôlêk nena, "Yisu Kilisi ma Anyô Bêŋ"

ba lôkmaŋgiŋ ni êndêŋ Kamik Wapômbêŋ.

Namô êtôm pik anêŋ deda

12-13 Aêŋ ba yenaŋ aiyan lôkma anôŋ thêlô, môlô nôkô ba nodowaliŋ ba nundum ku ek môlônim bulubiŋ ni êyô anêŋ danj. Wapômbêŋ da hik môlô kapôlômim liŋ ba hêv lôklokwaŋ hadêŋ môlô ek nundum ku takatu ba yani lahavinj. Sêbôk ba yahamô havinj môlô ma môlô osopa yenaŋ abô. Ma lêk yahatak môlô ma nosopa yenaŋ abô takêŋ dedauŋ mavi aêŋ iyom.

14 Ma nôm takatu ba môlô udum ma miŋ kapôlômim diñdiŋ lôk nôkôkam esak ami

15 *ek numbitak mabuŋ lôk anyôla miŋ hatôm enaŋ môlô bêŋ ami. Ma tem môlô nômô êtôm Wapômbêŋ anêŋ nali mavi êmô avômalô lokbaŋ

takatu ba idum kambom lomaloma malêvôŋ êtôm vuliŋ hêv deda hadêŋ leŋ.

16 *Ma môlô nobaloŋ abô lôkmala loŋ ek waklavôŋ Kilisi hale halêm hathak loŋbô ma tem yambôya esak môlô ek injik thô nena lêk yenaj ku hik anôŋ ma miŋ yahalaŋviŋ oyaŋ ami.

17 Môlô ma avômalô ôvêhaviŋ ba ôvê môlôda hatôm da hadêŋ Wapômbêŋ. Betha ik ya vônô ma tem yambitak êtôm waiŋ atu ba eŋgasô halôk da. Êŋ ma tem yambôya ba yalenjnavi imbiŋ môlô sapêŋ.

18 *Ma môlô aêŋ iyom tem nôbôam ba lemimmavi imbiŋ ya.

Timoti lo Epaploditus

19 Anyô Bêŋ Yisu anêŋ lahavinj, êŋ ma tem yanêm Timoti ba êsôk ek môlô kethenj. Ma halehalêm ma tem enaŋ êndêŋ ya esak môlô ek nêm thêvô êndêŋ ya.

20 Anyô late miŋ hamô havinj ya ba anêŋ auk hatôm Timoti ami ma Timoti iyom. Yani lahiki hathak môlô ba hadum ku lomaloma ek eyabinj môlô mavi anôŋ.

21 *Ma dojtom avômalô vi ethak leniŋhiki hathak inij leniŋhavinj ma miŋ lenhabî hathak Yisu Kilisi anêŋ lahavinj ami.

22 Ma môlôda oyala nena Timoti bôk hik yanida thô ba hêv ya sa hathak ku hanaj

* 2:9: Ap 2:33; Ep 1:20-21; Hib 1:3-4

* 2:10: Lom 14:11 * 2:11: Lom 10:9

* 2:15: Dan 12:3 * 2:16: Plp 1:10; 1Te 2:19 * 2:18: Plp 3:1; 4:4 * 2:21: 2Ti 4:10

Abô Mavi bêj hatôm amena hathak hêv lambô sa.

²³ Aêj ba yahêv yamaleñ ek yançê nena malê intu tem êpôm ya vêm ka yanêm yani ba êsôk kethenj ek ênjê môlô.

²⁴ Ma dontom yahêvhavij nena yada tem yasôk kethenj ek yançê môlô imbiñ.

²⁵⁻²⁶ *Môlô bôk ôêv Epaploditus halêm hadêj ya ek nêm ya sa. Yani hatôm yenañ aiyanj atu ba yai adum ku vovak havinj i. Ma dontom yani lamalainj lôk lahiki hathak môlô ek malê nena môlô bôk olanjô abô hathak yani hapôm lijinj. Ba intu tem yanêm ôpêj imbiñ ba êsôk ek môlô.

²⁷ Avanôj, yani bôk hapôm lijinj ba hadum ek ema, ma dontom Wapômbêj hêv la ek yani. Ma miñ hêv la ek yani iyom ami. Mi. Hêv la ek ya havij ek malê nena hadô malaiñ bêj anôj êpôm ya.

²⁸ Aêj ba yahapôvij ek yanêm yani ba êsôk ek môlô ônjô yani esak lojbjô ek lemimmavi ma tem yakapôlônj êndôk biñ.

²⁹⁻³⁰ Ba intu noja yani thô esak Anyô Bêj anêj athêj lôk lemimmavi anôj. Yani habobo ema esak Kilisi anêj ku ma miñ havaloj anêj lôkmala loj ami ek hêv ya sa ek malê nena môlô ômô loj buyañ ba miñ hatôm ami. Aêj ba nônêm athêj bêj êndêj njê takatu ba êtôm yani.

3

* **2:25-26:** Plp 4:18 * **3:3:** Lom 2:29
23:6; 2Ko 11:22 * **3:6:** Ap 8:3

Yisu ma thêthôj anêj ôdôj

¹ Aiyanj thêlô, yenañ abô lêk habobo êyô anêj dañ. Ma alalô ma Anyô Bêj anêj avômalô ba intu yahanañ nena lemimmavi. Yahato abô takêj hadêj môlô hathak lojbjô ma miñ yakapôlônj hagiap ami ek yanêm môlô sa.

² Môlô noyabinj am ek njê takatu ba idum kambom hatôm avuñ yatap ba engothe anyô lejnjkupik mayaliv ek nimbitak êtôm Wapômbêj anêj nali.

³ *Alalô ma njê takatu ba Wapômbêj anêj Lovak Mathej hêv lôklokwañ ek nanêm yenj. Alalô ma njê takatu ba abôi hathak Yisu Kilisi iyom ma miñ aêvhavij lejnjkupik ininj nômkama ami. Ba intu alalô ma hatôm njê takatu ba bôk aengothe kupik anôj.

⁴ *Odanô, yahamôj ek njê takatu ba êbôi hathak nômkama lejnjkupik. Ba intu nômkama lejnjkupik hatôm nêm alalô sa, ênj ma tem yada yamô mavi anôj.

⁵ *Wak bahejvi ba lahavulô ma engothe yenañ kupik. Ya ma anyô Islael ba yahabitak anêj Benjamin anêj lukmuk. Yahanañ abô Hiblu palapa hatôm wakatik lo wakamik. Ya ma Palisi te ba yahasopa Palisi ininj abô majanj mavi anôj.

⁶ *Ma ya vovanj ek yasopa Wapômbêj aleba yahabulinj yanida anêj avômalô êvhavij

* **3:4:** 2Ko 11:21 * **3:5:** Luk 1:59; Ap

bêŋ anôŋ. Ma ya anyô thêthôŋ anôŋ ba miŋ yahabulinj balabuŋ la ami.

7 *Ma donptom yahayê nôm mavi takêŋ nena nôm oyanj ek yahasopa Kilisi.

8 Avanôŋ! Yahayê nômkama mavimavi takatu ba hamô pik nena nôm oyanj havinj. Nôm mavi anêŋ dôeŋ ma yambitak yenaŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ anyô. Ba intu yahavolîŋ yadomij hadêŋ nômkama pik mavi takêŋ ba yahayê hatôm siŋusik ek yanja Yisu Kilisi

9 *ba yamô imbiŋ yani. Yahêvhavinj Kilisi iyom ba intu Wapômbêŋ hadum ba yahabitak anyô thêthôŋ. Ma miŋ yada yenaŋ ku yahasopa balabuŋ ba yahabitak anyô thêthôŋ ami.

10 *Yalenjhavinj yayala Kilisi avanôŋ lôk Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ atu ba hadum ba Yisu haviyô hathak lonjbô. Ma yalenjhavinj yanja anêŋ malaiŋ lomaloma ek yama imbiŋ yani

11 ek yapôm lonjôndê atu ba tem yambiyô esak lonjbô ênjêk ñama.

Nadaŋviŋ lôklokwaŋ

12 *Miŋ noson nena lêk yahayala Kilisi katô anôŋ ba yenaŋ ku lêk hayô anêŋ danj ami. Mi. Kilisi bôk havalon ya lonj ba yahalaŋviŋ ek yamabalon nôm takatu ba Kilisi havalon lonj ek nêm êndêŋ ya.

* **3:7:** Mat 13:44-46 * **3:9:** Lom 3:21-22 * **3:10:** Lom 6:3-5; 8:17 * **3:12:** 1Ti 6:12,19 * **3:14:** 1Ko 9:24 * **3:15:** 1Ko 2:6 * **3:17:** 1Ko 4:16 * **3:19:** Lom 16:18 * **3:20:** Ep 2:6,19

13 Aiyanj thêlô, miŋ yahavalon nôm êŋ ami denaŋ. Aêŋ ba yahapôviŋ ba yahathôŋ nômkama bô palinj ma yahato yabaheŋ ek yanja nômkama takatu ba hamô uŋlôv.

14 *Yahalaŋviŋ lôklokwaŋ ek yayô uŋlôv ek yanja vuli atu ba Wapômbêŋ tem endam ya ek yamô imbiŋ yani êmô malak leŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ ek malê nena yahêvhavinj Yisu Kilisi.

15 *Aêŋ ba alalô vi ma njê talanj ba nabalon auk êŋ lonj. Ma donptom môlô doho owa auk yanđa, êŋ ma tem Wapômbêŋ injik auk thêthôŋ thô êndêŋ môlô.

16 Aêŋ ba alalô nasopa auk takatu ba bôk avalon yôv. Êŋ ma nômbêŋ.

17 *Aiyanj thêlô, môlô kapôlômim donptom ba nosopa yavenjgwam. Ma avômalô vi atu ba esopa yêlô venejgwam, nutitiŋ njê takêŋ iniŋ bôk lo lonj ba nosopa.

18 Bôk yahanaŋ lôbôlôŋ ma lêk yahanaŋ hathak lonjbô lôk yamaleŋ thôk nena avômalô bêŋ anôŋ lêk ik vovak hathak Kilisi anêŋ a.

19 *Thêlônij Anyô Bêŋ ma thethaŋjak. Thêlô ethak idum kambom lomaloma takatu ba hêv mama, ma donptom êbôi hathak. Ma thêlô ethak lenjihabi nôm pik iyom. Ku takêŋ anêŋ anôŋ tem imbulinj i.

20 *Ma donjtom alalôaniј malak ôdôj ma hamô malak lej ba intu alalô ayabiј ek Anyô Bêj Yisu Kilisi endelêm ek nêm alalô bulubiј.

21 *Ôpêj tem enja anêj lôklokwaј ek injik alalôaniј kupik pulusikna liliј ba nambitak êtôm yanida anêj kupik lôkmangiј. Hathak lôklokwaј êj ma yani tem êndô nômkama sapêj êmô yani vibiј.

4

1 *Aêj ba yenaј aiyan lôkma anôj, nosopa yenaј abô takêj ba numiј lôklokwaј esak Anyô Bêj anêj athêj. Môlô ma hatôm yenaј kuluј kêkêlô atu ba yahawa hatôm ku anêj vuli. Ba yahêk lêlê ek yangê môlô yenaј avômalô takatu ba yaleñmavi hathak.

Pol hik lojôndê auk mavi thô

2 Yuodia lo Sintike, mamu ma avi ôêvhaviј Anyô Bêj. Ba intu yahanaј hik mamu liј nena notak auk ôkôkam ma nobalonj kapôlômim donjtom iyom.

3 *Aêj ba yenaј aiyan atu ba humiј lôklokwaј hathak ku êntêk êj haviј ya, yahanaј hadêj o nena nêm avi ju êntêk êj sa. Thai ethak idum ku lôklokwaј haviј ya ek enaј Abô Mavi haviј Klemen lôk yenaј njê ku vi atu ba yêlô adum ku haviј i. Nê

takêj iniј athêj hêk kapya lôkmala.

4 Môlô ma Anyô Bêj anêj avômalô ba lemimmavi wak nômbêj intu sapêj. Aêj ba yanaј esak lojôbô nena lemimmavi.

5 *Yaleñhaviј avômalô lôkthô nêgê môlô nena avômalô ômô malinjaô. Anyô Bêj anêj endelêm lêk habobo.

6 *Ma wak nômbêj intu notej mek ba nonaj lemimmavi êndêj Wapômbêj lôk nonaj injik yani liј esak môlônim lemimhaviј. Ma miј kapôlômim daluk ami.

7 *Môlô ma avômalô ôêvhaviј Yisu Kilisi ba intu Wapômbêj anêj labali atu ba hayô siј ba halelope tem eyabiј môlônim auk lôk kapôlômim.

8 Aiyan thêlô, yenaј abô lêk habobo anêj daј. Aêj ba nobalonj kobom takêntêk êj loj. Kobom avanôj lôk nômô batôj oyaј ma nômô thêthôj lôk nômô mabuј lôk bôk lo loj nundum avômalô kapôlônij mavi esak lôk malemimkilik esak nosopa auk mavi. Kobom takêntêk intu hadum ba avômalô sapêj êyê nena mavi ba leñijmavi anôj.

9 *Nôm takatu ba yahik thô lôk yahanaј ba môlô olanô lôk ôyê yahadum intu nosopa. Ma Wapômbêj anyô yôhôk anêj ôdôj da tem êmô imbiј môlô.

* 3:21: 1Ko 15:28,42-53 * 4:1: 1Te 2:19-20 * 4:3: Luk 10:20 * 4:5: Hib

10:25; Jem 5:8-9 * 4:6: Mat 6:25-34; Kol 4:2 * 4:7: Ais 26:3; Jon 14:27; Kol 3:15

* 4:9: Lom 16:20

*Pol hêv lamavi hadêj
avômalô Pilipai*

¹⁰ Yalenj mavi anôj hathak Anyô Bêj. Lék ma mólôda uik unim auk liñ ba ôêv ya sa. Yahayala nena sêbôk ma mólô lemimhabi ya, ma doñtom lonjôndê atu ba nônêm ya sa ma mi.

¹¹ Malêla takatu ba hapôm ya, êj ma yalenj mavi iyom. Auk êj intu yahayala ba miñ nosoñ nena ya nômkama mi ba intu yahanañ abô êntêk ami.

¹² Ya anyô lôkmañgiñ mena ya anyô thavuthinj, yalenjviyak mena yahama kisi, ya anyô nômkama bêj mena ya anyô nômkama mi, auk takêj bôk hapôm ya lôbôlôj ba yahayala katô anôj ba intu miñ nômbêj ami.

¹³ *Kilisi anêj lôklokwañ iyom intu havalorj ya lonj ba hêv malaiñ takêntêk vê hêk yea.

¹⁴ Ma doñtom malaiñ takatu ba hapôm ya ma mólô lék udum kobom mavi ba lemimhikam hathak ya ba ôêv ya sa.

¹⁵ *Yalenj habi mój anôj sêbôk atu ba yahanañ Abô Mavi bêj hadêj mólô avômalô Pilipai. Vêm ma yahatak mólônim plovins Masedonia ba yaha ma mólô Pilipai iyom ôêv da ek hêv ya sa ma ñê êvhavinj ôdôj yan miñ idum aej ami. Mólôda intu oyala ku ej.

¹⁶ Ma yahamô Tesalonaika ma mólô ôêv ya sa vêm ma

mólô ôêv ya sa hathak lonjbô.

¹⁷ Ma doñtom miñ yamaleñkilik hathak mólônim da lomaloma ami. Mi Yamaleñkilik hathak ku atu ba halumbak ba hadum Wapômbêj lamavi anôj hadêj mólô.

¹⁸ Mólônim da takatu ba Epaploditus hêv hadêj ya ma lék hayô abôlêk siñ ba halelope ba intu miñ lemimmalaiñ ami. Da takêj ma hatôm da ôv mavi ba Wapômbêj hawa lôk lamavi.

¹⁹ Ma yenañ Wapômbêj tem eyabiñ mólô esak anêj lôkmañgiñ atu ba hamô Yisu Kilisi kapô.

²⁰ Aej ba nanêm alalôaniñ Kamik Wapômbêj anêj athêj lôkmañgiñ esak lenj êtôm wak nômbêj intu sapêj. Avanôj.

*Pol hanaj waklêvôj hadêj
avômalô Pilipai*

²¹ Nônêm yalenj mavi êndêj avômalô mathen lôkthô esak Yisu Kilisi anêj athêj. Ma ñê êvhavinj takatu ba êmô havinj ya êv iniñ leñiñmavi hadêj mólô havinj.

²² Avômalô mathen lôkthô êv iniñ leñiñmavi hadêj mólô. Ma ñê takatu ba idum ku hamô Sisa anêj unyak êpôvîn ek nêñêm leñiñmavi êndêj mólô imbiñ.

²³ Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj wapôm eyabiñ mólô dahôlômim.

* 4:13: 2Ko 12:10 * 4:15: 2Ko 11:9

Kapya atu ba Pol hato hi Kolosi Abô mōŋ

Pol hato kapya êntêk hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Kolosi. Pol miŋ bôk hi Kolosi ami. Ma donjtom Epaplas bôk hamô Epesus ba halanô Pol anêŋ abô ba hêvhaviŋ. Êŋ ma hawa Abô Mavi êŋ ba hi hanan bêŋ hadêŋ avômalô Kolosi.

Kêdôŋwaga abôyaŋ êv auk lokbaŋ hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Kolosi. Ba intu Pol hato ek epesaj iniŋ auk lôk embatho iniŋ êvhaviŋ loŋ.

Hamô koladôŋ ma hato kapya êntêk hadêŋ 60 AD la.

Pol hanan anêŋ lamavi

¹ Ya Pol, Yisu Kilisi anêŋ aposel hathak Wapômbêŋ da anêŋ lahaviŋ lôk alalôaniŋ aiyan Timoti, yai ato kapya êntêk

² hadêŋ avômalô mathen takatu ba êmô majan anêŋ Kolosi. Môlô ma yêlôaniŋ aiyan takatu ba ômô havin Kilisi.

Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ anêŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô.

Mek leñijmavi hathak avômalô Kolosi

³* Yêlô ateŋ mek ma athak anaŋ leñijmavi wak nômbêŋ intu hathak môlô hadêŋ Wapômbêŋ, alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Lambô

⁴⁻⁵* ek malê nena bôk alanjô nena môlô ôev malemim ek nôm mavi takatu ba Wapômbêŋ bôk hapôpêk yôv ek môlô hêk malak leŋ. Môlô bôk olanô abô hathak nôm mavi takêŋ yôv halôk Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi atu ba avanôŋ. Aêŋ ba yêlô alanjô nena môlô ôevhaviŋ Yisu Kilisi lôklokwaŋ ba lemimhaviŋ avômalô mathen lôkthô.

⁶ Abô Mavi êŋ bôk halêm ek môlô ma lêk hik anôŋ ba hêv liŋsiŋ haveŋ pik lôkthô. Hatôm atu ba bôk hadum hadêŋ môlô hadêŋ wak atu ba olanô lôk oyala abô avanôŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ wapôm aleba lêk.

⁷* Epaplas bôk hadôŋ môlô hathak abô êŋ yôv. Yani ma yêlôaniŋ aiyan ba hadum ku haviŋ yêlô ma yêlô leñijhaviŋ yani. Yani ma Kilisi anêŋ anyô ku majan te ek hêv môlô sa.

⁸ Ma bôk hanan hadêŋ yêlô hathak môlônim lemimhaviŋ takatu ba Lovak Mathen hêv.

⁹* Waklavôŋ abô êŋ hayô ek yêlô ma miŋ atak mek ek môlô ami. Ma athak ateŋ mek ek Wapômbêŋ anêŋ Lovak Mathen nêm auk lomaloma êndêŋ môlô ek noyala Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ katô.

¹⁰ Yêlô ateŋ mek êŋ ek môlô nômô êtôm Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ ek indum yani lamavi esak nômbêŋ atu ba môlô udum. Êŋ ma tem unim

* **1:3:** Ep 1:15-16 * **1:4-5:** Ep 1:15; 1Pi 1:4 * **1:7:** Kol 4:12; Plm 23 * **1:9:** Ep 1:16-17

ku mavi lomaloma injik anôj lôk auk hathak Wapômbêj tem indumbak bêj.

¹¹ *Ma embatho môlô lonj esak lôklokwaŋ lôkthô atu ba halêm anêj yanida anêj lôklokwaŋ lôkmanginj ek malainj la hapôm môlô, ma numij lôklokwaŋ lôk nômô malinjyaô.

¹² *Ma nômbôam ba nônêm lemimmavi êndêj Kamikbêj. Yani hêv athêj hadêj môlô ek noja unim sam imbiŋ avômalô matheŋ takatu ba êmô anêj loŋ deda.

¹³ *Yani hawa alalô vê hêk momanjinij anêj lôklokwaŋ ba hadô alalô hamô Namalô anêj loŋ lôklinyak kapô. Yani lahavinj Namalô êj ba

¹⁴ *Namalô êj iyom intu hêv alalâniŋ kambom vê ba halate alalô hale yaiŋ.

Kilisi hamô nômkama lôkthô vuliŋ

¹⁵ *Kilisi hawa Wapômbêj atu ba anyôla miŋ hatôm ênjê ami anêj dahô. Yani ma Wapômbêj nakaduŋ môj ba hamô vuliŋ ek nômkama lôkthô atu ba Wapômbêj hapesaŋ.

¹⁶ Hathak Kilisi ma Wapômbêj hapesaŋ nômkama lôkthô anêj leŋ lo pik, vi ma hatôm nagê ma vi ma miŋ hatôm nagê ami hatôm anjela lôk iniŋ avaka ma iniŋ ñê bêjbêj lôk lôklokwaŋ takatu ba hêk kapô. Hapesaŋ

nômkama lôkthô hathak Kilisi ek nêm athêj bêj êndêj yani.

¹⁷ *Kilisi hamô hamôŋ vêm ka nômkama lôkthô habitak. Ma havalonj nômkama lôkthô lonj ba intu êmô tiŋiŋ.

¹⁸ *Yani bôk hadum ba avômalô ôdôŋ êvhaviŋ lôkthô ibitak ba intu hamô hatôm avômalô êvhaviŋ lôkthô iniŋ wakadôk. Ma thêlô ma yani liŋkupik. Yani ma anyô môj atu ba haviyô anêj ñama ek avômalô ñama lôkthô ba intu hamô vuliŋ ek nômkama lôkthô.

¹⁹ *Wapômbêj lamavi ek anêj auk lôkmala lôkthô hamô Namalô kapô.

²⁰ *Hathak Kilisi Wapômbêj hapôpêk lonjondê ek etauiŋ nômkama sapêŋ anêj leŋ lo pik ek nêmô labali imbiŋ yani. Hadum nôm êj hathak Kilisi anêj thalaleŋ atu ba haŋgasô hathak a.

²¹ *Sêbôk ma môlô ômô daimbô ek Wapômbêj. Ba udum kambom lomaloma ba intu unim auk hapôlik hathak yani.

²² *Ma dontom lêk hathak Kilisi anêj ñama liŋkupik, hatauviaŋ môlô ek nômô labali imbiŋ yani lôk matheŋ ma mabuŋ lôk kambom mi ênjêk yani ma.

²³ Aej ba nobaloŋ unim ôvhaviŋ loŋ ba numij lôklokwaŋ ek miŋ nupu ami. Ma nônêm malemim ek nôm mavi takatu ba Abô Mavi hik

* **1:11:** Ep 1:19; 3:16 * **1:12:** Ep 1:11,18 * **1:13:** Luk 22:53; Ep 2:2 * **1:14:** Ep 1:7 * **1:15:** Jon 1:18; 2Ko 4:4 * **1:17:** Jon 1:1; 8:58 * **1:18:** Ap 26:23; Ep 1:22-23; ALK 1:5 * **1:19:** Kol 2:9 * **1:20:** Ep 1:10 * **1:21:** Lom 5:10; Ep 2:12
* **1:22:** Lom 5:10; Ep 5:27

thô ma mij notak ami, êj ma tem nôpôm mek mavi takêj. Môlô bôk olañô Abô Mavi êj yôv. Ma bôk enaç bêj hadêj avômalô pik luvuluvu. Ya Pol intu, Abô Mavi êj anêj anyô ku.

Pol hêv avômalô mathen sa

²⁴ Ma lêk yaleñmavi hathak vovanj takatu ba hapôm ya ek nêm môlô sa. Kilisi bôk hawa vovanj vi, aej ba anêj avômalô êvhaviñ tem neja vovanj êj vi imbiñ. Thêlô ma yani liñkupik ma vovanj êntêk ba yahawa hêv Kilisi anêj liñkupik sa ek vovanj sapêj atu ba Kilisi hawa ni êyô anêj danj.

²⁵ *Wapômbêj hêv ku hadêj ya ba yahabitak avômalô êvhaviñ iniñ anyô ku ek yanaç anêj abô lôkthô bêj êndêj môlô avômalô lon buyanj.

²⁶ *Abô êj ma abô lôk kup ba bôk havuñi hêk lon kapô ek avômalô bôsêbôk bôlada halêm ba halêm. Ma doñtom lêk hik thô halêm yainj ek anêj avômalô mathenj.

²⁷ Wapômbêj lahavinj thêlô neyala abô lôk kup êj. Ma abô lôk kup êj ma abô lôkmañgiñ anôj atu ba habitak ek nêm môlô avômalô lon buyanj sa hatôm hêv avômalô Islael sa. Ma abô lôk kup êj ma aëntêk. Kilisi hamô môlô ñê lon buyanj kapô ba intu ôev malemim ek nômô Kilisi anêj lôkmañgiñ kapô.

* **1:25:** Ep 3:2,7-8
* **2:3:** 1Ko 1:24,30

²⁸ Aej ba intu yêlô anaç Kilisi bêj hadêj avômalô sapêj. Yêlô adôj lôk anaç abô lôklokwañ hathak auk mavi sapêj ek thêlô lôkthô nimbitak ñê mabuñ anôj imbiñ Kilisi ek ini nêmô Wapômbêj ma.

²⁹ *Ba intu yahadum ku bêj lôk vovanik hathak Kilisi anêj lôklokwañ atu ba hadum ku bêj hamô yakapôlôj.

2

¹ Yalenhaviñ môlô noyalala nena yahadum ku lôk vovanik bêj ek môlô lôk avômalô Laodisia lôk avômalô êvhaviñ lôkthô atu ba mij bôk eyê ya ami.

² Yahadum ku êj ek yambatho môlô lôkthô kapôlômim lon ek nosak doñtom lôk lemimbiñ am ek noja auk lôkmañgiñ sapêj ek noyala Wapômbêj anêj auk atu ba havuñi katô. Auk êj ma Kilisi da.

³ *Ma auk lôkmañgiñ lôk auk bêj sapêj havuñi hamô yani kapô hatôm payenj mavi ek nêm alalô sa.

⁴ *Yahanaç abô takêj ek anyôla mij êmbôv môlônim auk esak abô lêlêyanj mavi la ba esau môlô ami.

⁵ *Miç yahamô havinj môlô ami, ma doñtom yadahôlôj hamô havinj môlô. Ma yahayê môlô ômô thêthôj mavi ba ôevhaviñ Kilisi lôklokwañ ba intu yaleñmavi anôj.

Lôkmala lukmuk

* **1:26:** Lom 16:25-26; Ep 3:5,9
* **2:4:** Lom 16:18
* **2:5:** 1Ko 5:3

6 Bôk owa Yisu Kilisi hatôm unim Anyô Bêj yôv. Ba intu nômô imbiŋ yani aęŋ iyom.

7 *Numiŋ lôklokwaŋ êtôm alokwaŋ lôk ŋgalôk ma nodav unim ôêvhaviŋ êyômô yani ek unim ôêvhaviŋ imbitak lôklokwaŋ êtôm atu ba bôk êdôŋ môlô. Ma nônêm lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ êtôm ŋaŋ hasôv halôk bôŋ.

8 Noyabiŋ am dedauŋ mavi ek avômalô vi miŋ nesau môlô esak auk pik lôk abô takatu ba hayovak oyaŋ ami. Ôêvhaviŋ iniŋ abô ma hatôm etak o halôk kola kapô. Thêlô ewa auk takêŋ halêm anêŋ auk bô lôk ŋgôk takatu ba eyabiŋ pik ma miŋ Kilisi ami

9 *ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ auk lôkmala sapêŋ hamô Kilisi liŋkupik kapô.

10 *Yani hamô vuliŋ ek lôklokwaŋ lôk athêŋ bêj lôkthô. Môlô ômô haviŋ yani ba intu Wapômbêŋ hêv anêŋ lôkmala hadêŋ môlô ba lôkmala êŋ intu han̄gasô hayô môlô vôv.

11 *Ma tabô engothe kupik hik anôŋ haminj môlô takatu ba ôêvhaviŋ Kilisi. Miŋ engothe kupik hathak bâheŋiŋ ami. Mi, Kilisi da hadum ku hêk môlô kapôlômim ba hadabêŋ môlônim kapôlômim bô vê.

12 *Ba uthik ŋaŋ ma Wapômbêŋ halav môlô haviŋ Kilisi. Ma hathak unim

* 2:7: Ep 3:17 * 2:9: Jon 1:14,16

* 2:12: Lom 6:4 * 2:13: Ep 2:1,4-5

* 2:14: Lom 14:1-13 * 2:15: Ep 2:14-16; 1Pi 2:24

* 2:16: Lom 2:29 * 2:17: Hib 8:5

ôêvhaviŋ Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ atu ba hik Kilisi liŋ ma hik môlô liŋ haviŋ.

13 *Sêbôk atu ba Kilisi miŋ han̄gothe kapôlômim bô vê ami denaŋ, ma kapôlômim bô eŋ havalonj môlô lonj ba udum kambom lomaloma lôk ômô hatôm ŋê ŋama. Eŋ ma Wapômbêŋ hêv unim kambom sapêŋ vê ba hadum ba ômô lôkmala haviŋ Kilisi.

14 *Sêbôk ma alalô leŋinjôndôŋ kôtôŋ ba abulij abô balabuŋ ba intu tem injik i liliŋ ba nêm vovanj êndêŋ alalô. Ma doňtom Wapômbêŋ haminj abô balabuŋ anêŋ vovanj takêŋ lonj siŋ ba hik lonj hathak a haviŋ Kilisi.

15 Ma hathak Kilisi anêŋ ŋama hathak a, ma Wapômbêŋ hamô ŋgôk bêŋbêŋ lôk ŋgôk lôk athêŋ lu ba hêv iniŋ nômkama vovak vê. Vêm ma halom thêlô ba hi hadôhaminj avômalô malenjing ma hêv mama bêj hadêŋ thêlô.

Abô hathak ŋê pik iniŋ balabuŋ

16 *Aęŋ ba ŋê doho etatale môlô hathak nôm takatu ba oaj lo unum ma waklavôŋ ôêv yeŋ lo waklavôŋ ayôŋ lukmuk ma waklavôŋ Sabat, eŋ ma miŋ nodanjô iniŋ abô ami.*

17 *Nôm takêŋ lôkthô ma yaona ma hatôm dahô atu ba halêm hamoj ek alalô nagê

* 2:10: Ep 1:21-22 * 2:11: Lom 2:29

* 2:14: Ep 2:14-16; 1Pi 2:24 * 2:16: Lom

* 2:17: Hib 8:5

* 2:18: 'Sabat' ma abô Hiblu ma anêŋ ôdôŋ nena, 'Waklavôŋ neja lovak.'

vêmam ka miŋ nôm anôŋ emben̄ yam. Ma nôm anôŋ êŋ ma Kilisi da.

¹⁸ Avômalô doho esopa inin̄ auk bô ba ebam i oyaŋ hathak inin̄ kobom êv yeŋ. Thêlô enaŋ nena thêlô etauviŋ i ba esopa inin̄ niavin̄ takatu ba êyê ba intu êv yeŋ hathak anjela. Miŋ notak i ek ne-tatale mólô ba nêñêm unim vuli mavi vê ami.

¹⁹ *Nê êŋ miŋ evaloŋ Kilisi atu ba hatôm lenvíŋkupik anêŋ wakadôk loŋ ami. Lenvíŋkupik êŋ ma ñê êvhaviŋ Kilisi. Ma hathak hayabiŋ lenvíŋkupik êŋ lôkthô dedauŋ mavi ek nimbitak lôklokwaŋ ba nedahalin̄ i mavi ma nindumbak esak lôklokwaŋ atu ba Wapômbêŋ hêv.

²⁰ *Mólô bôk oma yôv haviŋ Kilisi ba intu ñgôk takatu ba eyabiŋ pik êntêk ma miŋ eyabiŋ mólô ami. Ma osopa pik anêŋ balabuŋ hatôm pik hayabiŋ mólô denaŋ eka?

²¹ Pik anêŋ balabuŋ hanan̄ nena, “Miŋ ombaloŋ ami! Miŋ nongwan̄ ami! Miŋ ôsôm ami!”

²² *Balabuŋ takêŋ halêm anêŋ avômalô pik inin̄ auk lôk inin̄ abô takatu ba êdôŋ ba enaŋ hathak nôm takatu ba aŋ lo anum iyom vêm ma mi.

²³ Nê takatu ba êdôŋ balabuŋ takêŋ eson̄ nena balabuŋ êŋ ma auk mavi ek nêñêm avômalô sa ek nêñêm yeŋ lôk nêñêm vovaj êndêŋ lenvíŋkupik ek indum

Wapômbêŋ lamavi. Ma doŋtom mi, balabuŋ takêŋ miŋ hatôm nêm avômalô sa ek netak inin̄ thethaŋak ami.

3

Alalô aviyô ba awa lôkmala haviŋ Kilisi

¹ *Aêŋ ba Wapômbêŋ bôk hik mólô liŋ haviŋ Kilisi ba ômô lôkmala. Ma lêk Kilisi hamô Wapômbêŋ baŋ vianôŋ hamô malak leŋ. Ba intu nômô lêlê esak nômkama malak leŋ iyom.

² *Ma nôñêm auk esak nômkama vuliŋ, ma miŋ nômkama pik ami.

³ Mólô bôk oma yôv ba unim lôkmala hakopak hamô haviŋ Kilisi atu ba hadahalin̄ haviŋ Wapômbêŋ.

⁴ Kilisi ma mólônim lôkmala ba anêŋ waklavôŋ endelêm ma tem nôlêm yaiŋ imbiŋ yani lôk anêŋ lôkmaŋgiŋ.

⁵ *Aêŋ ba uŋgwik kambom pik sapêŋ atu ba hamô mólô kapôlômim vônô: sek waliliŋ lôk auk lôŋgôlôŋ ma thethaŋak lôk leŋiŋhaviŋ kambom lôk maleŋiŋkilik hathak nômkama. Maleŋkilik ma hatôm êv yeŋ hathak ñgôk.

⁶ Avômalô lenôndôŋ kôtôŋ intu ethak idum nôm takêŋ ba intu tem nêpôm Wapômbêŋ anêŋ lamanan̄.

⁷ Sêbôk ma mólô ômô aêŋ ba osopa loŋôndê kambom takêntêk haviŋ.

* **2:19:** Ep 2:21; 4:16 * **2:20:** Gal 4:3,9; 1Ti 4:3 * **2:22:** Mat 15:9 * **3:1:** Mak 12:36; 16:19; Ep 1:20 * **3:2:** Mat 6:33 * **3:5:** Lom 6:6,11; Ep 4:19; 5:3-6 * **3:8:** Ep 4:25-29; 5:4

⁸* Ma dojtom lêk ma notak kambom sapêŋ atu ba hamîŋ môlô kapôlômim aêntêk: lemimmanij lôk lemimnjaŋ ma kapôlômim kambom lôk onaŋ abôma hathak avômalô vi lôk onaŋ abô kambom.

⁹* Môlô bôk otak kapôlômim bô lôk anêŋ kambom loma-loma yôv. Ba intu miŋ nonaŋ abôyaŋ êndêŋ môlôviyaŋ ami.

¹⁰* Ma lêk owa kapôlômim lukmuk. Ma wak nômbêŋ intu ma Wapômbêŋ atu ba hapesaŋ kapôlômim lukmuk êŋ hadum ek imbitak êtôm yanida anêŋ dahô ek noyala yani mavi anôŋ.

¹¹* Ba intu avômalô takatu ba bôk ewa kapôlônij lukmuk yôv, lôkthô ma êtôm dojtom iyom. Avômalô Islael lôk avômalô lon buyaŋ, ma vi atu ba engothe kupik lôk vi atu ba miŋ engothe ami, ma vi atu ba njê kamun lôk vi atu ba alonaŋ anôŋ, ma vi atu ba êmô alaŋsi vibiŋ lôk vi atu ba idum ida iniŋ ku, lôkthô êtôm dojtom iyom. Kilisi intu bêŋ ek nômbêŋ takêŋ lôkthô ba hamô haviŋ alalô sapêŋ.

¹²* Wapômbêŋ lahaviŋ môlô ba bôk habi baŋ hayô hêk môlô ek numbitak anêŋ avômalô matheŋ. Ba intu numbuliv am siŋ esak kobom leŋiŋhiki hatôm vovaŋ halin anyô lôk nundum mavi êndêŋ anyô yaŋ ma notauiŋ am ba nômô labalina lôk malinŋyaô.

* **3:9:** Ep 4:22,25 * **3:10:** Ep 4:24 * **3:11:** Gal 3:28 * **3:12:** 1Pi 2:9 * **3:13:** Ep 4:2,32 * **3:14:** Lom 13:8-10 * **3:15:** 1Ko 12:27; Ep 4:4; Plp 4:7 * **3:16:** Ep 5:19 * **3:17:** 1Ko 10:31; Ep 5:20 * **3:18:** Ep 5:22

¹³* Ma anyô te hawa auk lokbaŋ hathak yaŋ ma em-balonj kapô lonj. Ma malem thêlêv hathak anyô yaŋ ma otak anêm kapôlôm kambom êŋ. Anyô Bêŋ bôk hêv anêm kambom vê yôv, ba intu undum aêŋ iyom.

¹⁴* Ma ôkôk leŋiŋhaviŋ êyôŋgêk nôm takêŋ vôv. Leŋiŋhaviŋ havalonj lôkthô lonj majanj anôŋ.

¹⁵* Môlô lôkthô bôk othak dojtom ba ubitak Kilisi anêŋ liŋkupik dojtom ba halam môlô ek nômô yôhôk imbiŋjam. Ba intu notak Kilisi anêŋ yôhôk ek eyabiŋ môlô kapôlômim. Ma nônmêm lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ.

¹⁶* Nômbôlô Kilisi anêŋ abô êmô kapôlômim siŋ ek nôndôŋ lôk uŋgwik auk mavi sapêŋ thô imbiŋ am. Nônmêm yen atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya yen lôk yen matheŋ lôk yen atu ba Lovak Matheŋ hêv ek nônmêm lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ êndôk kapôlômim.

¹⁷* Nômkama lôkthô atu ba môlô udum ba onaŋ ma nundum lôkthô esak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ. Ma hathak yani ma nônmêm lemimmavi êndêŋ Kamik Wapômbêŋ.

Pol anêŋ abô hadêŋ ñê matheŋ lodôŋlodôŋ

¹⁸* Môlô avi lôk anyô, nômô unim anyô vibiŋ. Êŋ ma mavi

ek avi atu ba hasopa Anyô Bêj.

¹⁹ *Ma môlô anyô, lemim-imbiŋ vônimi ma miŋ nosaŋ i ami.

²⁰ *Ma môlô avômena, nôwê lemami lo lemtami iniŋ abô sapêŋ vibiŋ. Nôm êŋ hadum Anyô Bêj lamavi.

²¹ *Ma môlô lami miŋ nosaŋ i kakapuk ami, êŋ ma tem undum nalumi maleŋiŋ tiyamtiyam.

*Pol anêŋ abô hanaj hadêŋ
ŋê ku lôk anêŋ alaŋsi*

²² *Ma môlô vi atu ba lôk alaŋsi, nôwê unim alaŋ iniŋ abô sapêŋ vibiŋ. Ma unim alaŋ hamô mena mi la, ma nundum iniŋ ku dedauŋ mavi. Ma miŋ nundum unim ku mavi êndêŋ wak takatu ba yani hamô ek nêm lamavi êndêŋ yani iyom ami. Mi, nôkô ek Anyô Bêj ba nundum unim ku sapêŋ lôk kapôlômim.

²³ Ba intu ku alêla takatu ba udum ma nundum lôk kapôlômim êtôm udum Anyô Bêj anêŋ ku ma miŋ ŋê pik iniŋ ami.

²⁴ Êŋ ma oyala nena ku takatu ba udum ek unim anyô bêŋ, êŋ ma Anyô Bêj Kilisi anêŋ ku ba lemimimbi nena tem injik ku anêŋ vuli sam êndêŋ môlô.

²⁵ *Ma doŋtom opalêla takatu ba idum kambom ma tem neja kambom êŋ anêŋ vuli viyaŋ. Wapômbêŋ

hathak hadum aêŋ hadêŋ avômalô lôkthô ba miŋ lahabi iniŋ athêŋ ami.

4

¹ *Ma môlô alaŋsi takatu ba unim ŋê ku êmô, noyala nena unim Anyô Bêj doŋtom aêŋ iyom hamô malak leŋ. Ba intu nundum kobom thêthôŋ lôk mavi êndêŋ i.

*Pol hapôvinj thêlô ek neteŋ
mek*

² *Môlô nônenê lêlê ba noteŋ mek lemimvidoj lôk nônenê lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ.

³ *Ma noteŋ mek ek yêlô imbiŋ ek Wapômbêŋ nêm balanj vê ek yêlô nananj anêŋ abô hathak Kilisi atu ba havunji êlêm yaiŋ. Abô êŋ intu lêk yahamô koladôŋ hathak.

⁴ Ba intu noteŋ mek ek yanaŋ abô êŋ ni yaiŋ êtôm Wapômbêŋ anêŋ lahavinj ek avômalô sapêŋ neyala.

⁵ *Ômô haviŋ ŋê takatu ba miŋ êvhavinj ami, ma nombeŋ lôk auk mavi wak nômbêŋ intu ma nômbôlêm loŋjondê atu ba nuŋgwik Kilisi thô êndêŋ i.

⁶ *Undum ek anêm abô sapêŋ ida yôhôkna êtôm nôm lôk ŋgwêk ek oyala loŋjondê ôwê avômalô tomtom iniŋ abô viyaŋ mavi.

*Pol hêv Tikikus lo Onesim-
iba i Kolosi*

⁷ *Alalôaniŋ aiyanj anôŋ Tikikus tem enaŋ êndêŋ môlô

* **3:19:** Ep 5:25 * **3:20:** Ep 6:1 * **3:21:** Ep 6:4 * **3:22:** Ep 6:5-8 * **3:25:**

Lom 2:11 * **4:1:** Ep 6:9 * **4:2:** Ep 6:18; Plp 4:6 * **4:3:** Lom 15:30; Ep 6:19

* **4:5:** Ep 5:15-16 * **4:6:** Ep 4:29; 1Pi 3:15 * **4:7:** Ep 6:21

esak malêla takatu ba hapôm ya. Yani ma anyô ku majau te ba hathak hadum Anyô Bêj anêj ku haviñ ya.

⁸ *Yahêv yani hathôk hathak ôdôj êntêk ek enaŋ nena lêk yêlô amô aisê ek indum môlô kapôlômim mavi.

⁹*Ma yahêv alalôaniŋ aiyan anôj Onesimi hathôk haviñ Tikikus. Yani ma môlôda te atu ba hamîn majau. Thai tem nenaŋ esak nôm takatu ba habitak loŋ êntêk.

Pol hêv thêlônij leŋiŋmavi hadêj avômalô Kolosi

¹⁰*Alistakas atu ba hamô koladôj haviñ ya hêv anêj lamavi hadêj môlô. Ma Mak, Balabas anêj naha hêv anêj lamavi hadêj môlô haviñ. Mak hathôk ek môlô ma nosopa abô takatu ba bôk yahanaŋ ba noja yani thô.

¹¹ Ma Yisu ôpatu ba elam nena Jastas hêv anêj lamavi haviñ. Anyô lô êntêk êv ya thêvô bêj anôj. Thêlô êj ma ñê Israel ba idum ku enaŋ abô hathak Wapômbêj anêj loŋ lôkliŋyak haviñ ya. Israel miŋ bêj anôj êmô haviñ ya ami. Mi, thêlô lô êntêk iyom.

¹²*Epaplas, ma môlôda te, hêv anêj lamavi hadêj môlô. Yani ma Yisu Kilisi anêj anyô ku ba hathak havalon môlô loŋ lôklokwaŋ hathak mek ek môlô numiŋ êtôm ñê talan̄

ek noyala Wapômbêj anêj lahaviñ katô.

¹³ Yahanaŋ avanôj biŋ nena yani hathak hadum ku bêj hathak môlô lôk avômalô Laodisia lo Hielapolis.

¹⁴*Alalôaniŋ aiyan anôj dokta Luk lôk Dimas êv iniŋ leŋiŋmavi hadêj môlô haviñ.

¹⁵Nônêm yenaj yaleŋmavi êndêj aiyan thêlô anêj Laodisia lôk Nimpa ma ñê êvhaviñ takatu ba êv yeŋ êmô anêj unyak.

¹⁶Môlô te hasam kapya êntêk hadêj môlô yôv, ma nônêm ni êndêj avômalô êvhaviñ anêj Laodisia ek nesam imbiŋ. Ma kapya atu ba yahato ek Laodisia, thêlô nindum aej iyom ek môlô nosam.

¹⁷*Ma nonaŋ êndêj Alkipus nena, “Ku atu ba Wapômbêj hêv hadêj o, ma undum ku eŋ dedauŋ mavi.”

¹⁸*Ya Pol, hathak yada yabaheŋ ma yahato yaleŋmavi êntêk hadêj môlô.* Yahamô koladôj ba intu lemimimbi ya. Wapômbêj anêj wapôm êmô imbiŋ môlô.

* **4:8:** Ep 6:22 * **4:9:** Plm 10-12 * **4:10:** Ap 12:12; 13:13; 15:37-39; 2Ti 4:11

* **4:12:** Kol 1:7; Plm 23 * **4:14:** Plm 24 * **4:17:** Plm 2 * **4:18:** 1Ko 16:21

* **4:18:** Anyô yan hêv Pol sa ba hato anêj abô halôk kapya. Ma Pol da hato anêj lamavi iyom hathak yanida banj. Nôngô Lom 16:22.

Kapya mōj atu ba Pol hato hi Tesalonaika Abô mōj

Tesalonaika ma malak bēj hamô ηgwêk daej. Avômalô lonj êj ma hatôm 200,000. Plovins Masedonia iniñ gavman êmô Tesalonaika ba eyabiñ plovins.

Pol bôk hawa Abô Mavi ba hi Tesalonaika, ma dojtom ñê Israel doho leñijmaniñ. Ba intu hasôv ba hi Belia vêm ma hi Atens vêm ma hi Kolin (Ap 17-18). Yani hayô lonj êj ma hato kapya êntek hadêj avômalô Tesalonaika. Yani bôk hamô haviñ avômalô Tesalonaika sawa bidoñ ma hatak i ketheñ ba hi ba intu hato ek embatho iniñ êvhaviñ lonj ek nimiñ lôklokwañ esak malaiñ. Ma hato abô hathak Wapômbêj anêj lahaviñ takatu ba nêmô lo nembeñ esak lôk malêla takatu ba tem êpôm ñê êvhaviñ takatu ba bôk ema hadêj waklavôj atu ba Yisu miñ halêm pik ami denaç.

Êntek ma Pol anêj kapya mōj atu ba hato hi ek thêlô hadêj 51 AD la.

Pol hêv lamavi

1 *Ya Pol ma Silas lo Timoti ato kapya êntek hadêj môlô avômalô ôêvhaviñ takatu ba ômô haviñ Kamik Wapômbêj lo Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj Tesalonaika.

Wapôm lôk labali êmô imbiñ môlô.

*Pollamavi hathak avômalô
Tesalonaika iniñ êvhaviñ*

2 Wak nômbêj intu sapêj ma yêlô aêv leñijmavi hadêj Wapômbêj hathak môlô sapêj ba atenj mek ek môlô ma miñ atak ami.

3 *Yêlô amô alalôaniñ Kamik Wapômbêj thohavloma ba leñijhabi môlônim ôêvhaviñ anêj ku lôk leminhaviñ avômalô ba ôêv i sa lôk ôêv malemim ek alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj waklavôj endelêm ba umiñ lôklokwañ.

4 Aiyan thêlô, Wapômbêj lahaviñ môlô ba yêlô ayala nena bôk halam môlô yôv ek numbitak yani anêj

5 *ek malê nena mōj anôj ma yêlô aêv Abô Mavi hadêj môlô ma miñ halêm hatôm abô oyañ ami. Mi, halêm haviñ lôklinyak lôk Lovak Matheñ ma kapôlôhijñ anôj. Ma môlô oyala kobom takatu ba yêlô bôk adum amô môlô malêvôj ek hêv môlô sa.

6 *Wak êj ma môlô ôpôm malaiñ lomaloma, ma dojtom owa abô takatu thô lôk kapôlômim mavi atu ba halêm anêj Lovak Matheñ. Uдум aej ba intu osopa yêlô lôk Anyô Bêj veñingwam.

7 Êj ma hatôm môlô uik lonjondê mavi thô hadêj avômalô êvhaviñ sapêj anêj plovins Masedonia lo Akaia.

8 Ma anêj môlô ma Anyô Bêj anêj abô hi yaij ba halan̄ hatôm lavuak hêk Masedonia lo Akaia. Ma donjom miñ hamô loj êj iyom ami. Mi, avômalô pik sapêj elanjô abô hathak môlônim ôvêhavij Wapômbêj. Aêj ba yêlô a loj buyaŋ ma thêlô bôk elanjô yôv.

9 Ma enaŋ nena môlô owa yêlô thô mavi anôj ba otak unim ŋgôk ma ole am lilij ek udum Wapômbêj avanôj atu ba hamô lôkmala anêj ku.

10 Lôk oyabiŋ anêj Nakaduj atu ba bôk hik lij hêk ŋama. Yisu tem êlêm anêj lej ek nêm alalô vê ênjek waklavôj lamanj atu ba tem imbitak embeŋ yam.

2

Pol anêj ku takatu ba bôk hadum hêk Tesalonaika

1 Aiyan̄ thêlô, môlô oyala nena yêlô bôk ayô amô havin̄ môlô ma miñ aêv yak ami. Mi, ku êj hik anôj.

2 *Ma môlô oyala nena yêlô bôk awa vovaŋ lôk mama hêk Pilipai. Vêm ma yêlô atak Pilipai ba a môlônim loj ma Wapômbêj havatho yêlô loj ba hêv yêlô sa ek miñ nakô esak ŋê lôklokwaŋ takatu ba imiñ yêlô loj siŋ ami. Aêj ba intu anaŋ Wapômbêj anêj Abô Mavi hadêj môlô.

3 Abô takatu ba yêlô ason̄ môlô lokwaŋ miñ halêm anêj auk lokbaŋ lôk auk lôŋgôlôŋ ma adum ek nasau môlô ami.

4 *Mi anôj. Wapômbêj bôk hayê yêlô nena hatôm ba intu hatak ku nanaŋ anêj Abô Mavi bêj halôk yêlô bahenjîn̄. Aêj ba yêlô miñ anaŋ abô ek indum avômalô leŋiŋmavi ami. Mi, yêlô adum ek indum Wapômbêj atu ba hatitin̄ yêlô kapô mavi.

5 Môlô oyala nena yêlô miñ anaŋ abô ek nadôk môlô lemim mena nasau môlô ek naja môlônim nômlate ami. Mi anôj, Wapômbêj da hamô ba hayê yêlô.

6 Ba intu miñ adum ek môlô mena avômalô la nebam yêlô ami.

7 Yêlô ma Kilisi anêj aposel ba intu hatôm nateŋ môlô ek nônêm yêlô sa. Ma donjom dô, yêlô bôk amô labali mavi havin̄ môlô hatôm avi te hayabiŋ anêj nali.

8 Sêbôk ma yêlô leŋiŋhavin̄ môlô bêj anôj ba intu yêlô leŋiŋmavi ba aêv Wapômbêj anêj Abô Mavi hadêj môlô lôk yêlô aêv yêlôda havin̄ ek malê nena yêlô leŋiŋhavin̄ môlô bêj anôj.

9 *Aiyan̄ thêlô, lemimimbi ku takatu ba yêlô bôk adum amô havin̄ môlô. Yêlô amô ek anaŋ Wapômbêj anêj Abô Mavi, ma donjom wak lo bôlôvôj ma adum ku bêj havin̄ ek napôm nôm nanjan̄ ek nêm leŋviŋkupik sa. Yêlô adum aêj ek miñ nanêm malain̄ te êndêj môlô ami.

10 Môlô lôk Wapômbêj oyala nena yêlô bôk adum kobom mathen̄ lôk thêthôj

* 2:2: Ap 16:19-24; 17:1-9 * 2:4: Gal 1:10 * 2:9: Ap 20:34

ma kambom mi hêk avômalô maleñij hadêj môtô avômalô takatu ba ôêvhaviñ.

11 *Ma môtô oyala nena yêlô bôk adum hadêj môtô tomtom hatôm lambô hayabiñ nali.

12 Ba asoñ môtô lokwañ lôk athô môtô ba aya ma aêv auk mavi ek nômô êtôm Wapômbêj anêj lahaviñ. Yani ma ôpatu ba halam môtô ek nômô anêj loj lôkliñyak lôk lôkmañgiñ kapô.

13 *Ma yêlô athak anañ leñiñmavi hadêj Wapômbêj hatôm wak nômbêj intu hathak yêlô bôk anañ Wapômbêj anêj abô hadêj môtô ba olanô ba ôêvhaviñ nena abô êj ma Wapômbêj da anêj abô, ma miñ nosoñ nena anyô late anêj abô ami. Mi, abô êj ma halêm anêj Wapômbêj ba hadum ku hamô môtô ñê ôêvhaviñ kapôlômim.

14 *Aiyaj thêlô, môtô bôk owa vovan̄ hatôm Wapômbêj anêj avômalô anêj Islael takatu ba êvhaviñ Yisu Kilisi. Môtô da unim avômalô bôk êv vovan̄ hadêj môtô hatôm avômalô Islael bôk êv hadêj iniñ avômalô takatu ba êvhaviñ Yisu.

15 *Avômalô Islael êj bôk ik Anyô Bêj Yisu lôk plopet pôpônô ma êv yêlô vê havin̄. Wapômbêj miñ lamavi hathak thêlô ami, ma thêlô ethak êpôlik ek avômalô pik sapêj

* 2:11: Ap 20:31
13:45,50; 14:2,5,19

* 2:13: 2Te 2:13
* 2:19: Plp 2:15-16; 4:1; 2Te 1:4

16 ba idum ek nimiñ yêlô loj siñ ek miñ nanañ Wapômbêj anêj abô êndêj ñê loj buyan̄ ek Wapômbêj nêm thêlô bulubiñ ami. Ba intu thêlônij kambom hathak halumbak ba Wapômbêj anêj lamanij lêk hayô hamô i yôv.

Pol lahiki ek ênjê avômalô Tesalonaika

17 Aiyan̄ thêlô, bôk êv yêlô vê hêk môtô vauna ba abitak hatôm avômalô baloñ, ma doñtom yêlô kapôlôñij hamô havin̄ môtô denañ. Ba intu yêlô leñiñhiki bêj anôñ ek nagê môtô, lôk adum lôklokwañ ek nasôk esak lonjbô.

18 Yêlôaniñ auk lôklokwañ ek nasôk nagê môtô ma ya Pol yahadum lôbôlôj ek yasôk, ma doñtom Sadan̄ hamiñ yêlô loj siñ.

19 *Malê te intu tem indum yêlô maleñij mavi lôk leñiñmavi lôk êtôm kuluñ kékêlô atu ba nêm athêj bêj êndêj yêlô ênjêk Anyô Bêj Yisu thohavloma êndêj waklavôj endelêm? Môtô iyom!

20 Avanôj, môtô ma yêlôaniñ lôkmañgiñ lôk leñiñmavi anôñ.

3

Pol hêv Timoti hi Tesalonaika

1 *Bôk yêlô leñiñmalaiñ hathak môtô ba miñ hatôm nayabiñ sawa daim ami. Ba

* 2:14: Ap 17:5 * 2:15: Ap 9:23,29;
* 3:1: Ap 17:15

intu yêlô leñijhabi nena yai iyom namô Atens

² *ma nanêm Timoti êsôk. Yani ma yêlôanij aiyan ba yêlô lôkthô ma Wapômbêj anêj ñê ku havin i ek anañ Kilisi anêj Abô Mavi bêj. Yêlô êv yani ek embatho môlô loj lôk êsô môlô lin esak unim ôêvhavinj

³ *ek malainj lomaloma miñ imbulinj môlô ami. Môlô bôk oyala yôv nena Wapômbêj bôk hatak malainj takêj ek êpôm alalô takatu ba aêvhavinj.

⁴ Sêbôk atu ba yêlô amô havin môlô ma anañ lôbôlôj nena tem alalô naja malainj lomaloma. Ma môlô oyala nena nôm takêj lêk habitak yôv.

⁵ Ba intu miñ hatôm yêlô namô sawa daim ami ba yahêv Timoti hathôk ek ênjê môlônim ôêvhavinj. Yakô ek anyô halôk avômalô leñij atu* esau môlô ba yêlôanij ku takatu ba adum hathak môlô tem imbitak êtôm nôm oyanj.

Timoti hêv Pol thêvô hathak Tesalonaika inij êvhavinj

⁶ *Ma lêk Timoti hatak môlô ba halêm hathak lonjbô ma hawa abô mavi hathak môlônim ôêvhavinj lôk lemimhavinj. Yani hanan nena môlô othak lemimhabî yêlô lôk lemimmavi. Ma lemimhavinj lôklokwañ ek ônjgo yêlô ma yêlô aej iyom.

* **3:2:** Ap 16:1-3 * **3:3:** 2Ti 3:12 * **3:5:** Anyô êj ma Sadanj. * **3:6:** Ap 18:5
 * **3:7:** 2Te 1:4 * **3:11:** 2Te 2:16-17

⁷ *Ba intu aiyan thêlô, môlônim ôêvhavinj hêv yêlô thêvô hathak malainj lôk vovaj lomaloma takatu ba hapôm yêlô.

⁸ Èj ma yêlô ayala nena môlô uminj lôklokwañ hathak Wapômbêj ba intu hadum yêlô amô lôkmala hathak lonjbô.

⁹ Ma yêlô abôi ba leñijmavi anêj dôêj hathak môlô hêk Wapômbêj ma ba intu miñ hatôm nabam leñijmavi êj katô êndêj Wapômbêj ami.

¹⁰ Wak lo bôlôvôj ma yêlô atenj mek lôklokwañ ek nasôk nagê môlô lôk nanêm môlô sa esak nôm takatu ba mi de-nañ ek unim ôêvhavinj injik lôkanôj.

Pol hatej mek hathak avômalô Tesalonaika

¹¹ *Alalôanij Kamik Wapômbêj da lôk alalôanij Anyô Bêj Yisu tem nepesaj lonjondê thêthôj te ek yêlô nasôk nagê môlô.

¹² Ma Anyô Bêj indum ek môlô lemimimbij avômalô êvhavinj lôk avômalô sapêj bêj anôj êtôm yêlô adum hadêj môlô.

¹³ Ma yani embatho môlô kapôlômim loj ek môlô nômô mathej ma kambom mi ênjêk alalôanij Kamik Wapômbêj ma êndêj wak atu ba alalôanij Anyô Bêj Yisu endelêm imbiñ anêj ñê mathej.

4*Nasopa Wapômbêj anêj la-haviñ*

¹ Yôv, aiyan thêlô, yêlô bôk adôj mólô hathak Wapômbêj anêj lojôndê nômô lo nombej ek nundum yani lamavi ma lêk osopa yôv. Ma yêlô asoñ mólô lokwañ hathak Anyô Bêj Yisu anêj athêj nena nosopa lojôndê êj mathalaleñ.

² Mólô oyala abô takatu ba yêlô bôk aêv hadêj mólô hathak Anyô Bêj Yisu anêj lôklokwañ yôv.

³ *Entêk ma Wapômbêj anêj lahaviñ nena mólô numbitak mathenj ba notak sek waliliñ.

⁴ *Yani lahaviñ mólô tom-tom noyabiñ unim kupik êtôm Wapômbêj anêj ek avômalô lôkthô nebam.

⁵ Miñ thethañak êmbôv o inaj ñê daluk ami. Thêlô miñ eyala Wapômbêj ami.

⁶ Ma miñ mólô nosau mólôviyañ ba nundum sek esak vêni ami. Yêlô bôk anañ lôklokwañ hadêj mólô yôv nena Wapômbêj tem nêm vovañ viyanj esak nôm takêj lôkthô.

⁷ *Wapômbêj miñ halam alalô ek namô lelaik ami. Mi, halam alalô ek namô mathenj.

⁸ *Aêj ba ôpatu ba hadô abô entêk ma hadô Wapômbêj atu ba hêv anêj Lovak Mathenj hadêj mólô. Ma miñ hadô anyô iyom iniñ abô ami.

* **4:3:** 1Te 5:23; 1Pi 1:16

* **4:4:** 1Ko 6:13

Luk 10:16; 2Ko 1:22

* **4:9:** Jon 13:34

15:3-4,12

Alalô leñijimbij avômalô

⁹ *Wapômbêj bôk hadôj mólô yôv hathak kobom leñijimbij mólôviyañ ba intu yêlô miñ hatôm nato abô esak kobom êj ami.

¹⁰ Mólô bôk udum aêj hadêj mólôviyañ takatu ba êmô malak nenanena anêj plovins Masedonia kapô. Ma dojtom aiyan thêlô, yêlô asoñ mólô lokwañ ek nundum aêj mathalaleñ.

¹¹ *Ma nundum ek nômô labalina lôk noyabiñ amda unim ku. Ma nundum ku ek nônêm am sa êtôm atu ba yêlô bôk anañ hadêj mólô yôv.

¹² Nundum aêj ek miñ nônêm malaiñ êndêj anyô yañ ek eyabiñ mólô ami, lôk ñê takatu ba miñ êvhaviñ ami tem nêgê mólônim kobom nena mavi anôj.

Waklavôj Yisu endelêm

¹³ Aiyan thêlô, yêlô leñijhavinj mólô noyala katô esak malêla takatu ba tem épôm ñê êvhaviñ takatu ba bôk ema yôv. Yakô mólô kapôlômim malaiñ êtôm ñê daluk takatu ba miñ êv maleñijñ ek nimbiyô esak lojôbô ami.

¹⁴ *Alalô êvhaviñ nena Yisu hama ba haviyô hathak lojôbô. Ba intu alalô aêvhaviñ nena ñê êvhaviñ Yisu takatu ba bôk ema yôv ma tem Wapômbêj injik i liñ êtôm hik Yisu liñ ba nimbiyô esak lojôbô ba nêlêm imbiñ Yisu.

* **4:7:** Hib 12:14; 1Pi 1:15-16

* **4:8:**

* **4:11:** Ep 4:28

* **4:14:** Lom 14:9; 1Ko

¹⁵*Èntêk ma Anyô Bêj Yisu da anêj abô takatu ba lêk yêlô anaŋ. Alalô takatu ba amô lôkmala denaŋ ma Anyô Bêj anêj waklavôŋ endelêm hayô ma tem miŋ ana namôŋ ek ayômalô takatu ba bôk ema yôv ami.

¹⁶ Mi, Anyô Bêj da tem êndôk anêj leŋ lôk kaêk ma anjela bêj atu tem endam ma Wapômbêj anêj lavuak tem niyuv. Èŋ ma ñê ñama takatu ba bôk êvhaviŋ Kilisi tem nimbiyô môŋ.

¹⁷ Èŋ ma Wapômbêj tem isup alalô takatu ba amô lôkmala denaŋ lôk ñê ñama takatu ba êvhaviŋ ek napôm Anyô Bêj êndôk buliv. Ma tem namô imbiŋ yani wak nômbêj intu sapêŋ.

¹⁸ Aêŋ ba nônêm am da thêvô esak abô èntêk.

5

Nôpôpêk am ek Anyô Bêj anêj endelêm

¹ Aiyan thêlô, yêlô miŋ hatôm nato abô êndêŋ môlô esak wak lo ayôŋ alê intu ba Anyô Bêj tem endelêm esak loŋbô ami.

²*Mi. Môlô bôk oyala yôv nena Anyô Bêj anêj waklavôŋ ma tem êlêm êtôm anyô vani halêm hadêŋ bôlôvôŋ.

³*Avômalô tem nenan nena, “Alalô lêk amô mavi ma malaiŋ mi.” Èŋ ma kethen oyaŋ ma malaiŋ bêj tem

imbuliŋ thêlô êtôm vovaj hapôm avi lôk lasabeŋ ek embathu. Ba tem miŋ nêšôv ami.

⁴ Ma doŋtom, aiyan thêlô, môlô miŋ ômô momanjiniŋ ek waklavôŋ êŋ indum môlô noboloba êtôm anyô vani te ami.

⁵*Mi, alalô sapêŋ ma wak lo deda iniŋ avômena ma miŋ bôlôvôŋ lo momanjiniŋ iniŋ ami.

⁶ Ba intu napuki loŋ ba namô lêlê ma miŋ naŋgêk êtôm avômalô vi ami.

⁷ Ma vi atu ba êk sôm, ma êk hadêŋ bôlôvôŋ. Ma vi atu ba inum waiŋ ba elo molo, ma elo molo hadêŋ bôlôvôŋ.

⁸*Ma doŋtom alalô ma wak anêj ba intu napuki loŋ. Ma alalôaniŋ aêvhaviŋ lôk leŋiŋhaviŋ tem êtôm moko biŋdaluk. Ma nanêm maleŋ ek waklavôŋ Wapômbêj nêm alalô bulubin tem êtôm akôk kuluŋ vovak.

⁹ Wapômbêj hatak alalô ek nêm alalô bulubin esak alalôaniŋ Anyô Bêj Yisu Kilisi ma miŋ hatak alalô ek naja anêj lamaniŋ ami. Mi.

¹⁰*Yani hama ek alalô ba intu alalô amô lôkmala mena ama ma hatôm amô lôkmala havinj yani.

¹¹ Aêŋ ba nônêm amda thêvô lôk nobatho am loŋ êtôm intu othak udum.

Nê êvhaviŋ iniŋ loŋôndê ne-sopa

* **4:15:** 1Ko 15:51-52 * **5:2:** Mat 24:42-43; 2Pi 3:10; ALK 3:3 * **5:3:** Mat 24:39; Luk 21:34-35 * **5:5:** Lom 13:12 * **5:8:** Ais 59:17; Ep 6:14,17 * **5:10:** Lom 14:8-9; 1Te 4:14

¹² Aiyan thêlô, yêlô anaŋ ek môlô nodovak ñê takatu ba idum ku bêŋ hathak môlô lôk eyabinj môlô hathak Anyô Bêŋ anêŋ ku lôk ik auk mavi thô hadêŋ môlô ek notak kobom kambom.

¹³ Ma lemimimbiŋ i ba nônêm athêŋ bêŋ êndêŋ ñê takêŋ esak iniŋ ku. Ma nômô yôhôk mavi imbiŋ am.

¹⁴* Aêŋ ba aiyan thêlô, yêlô asoŋ môlô lokwaŋ ek nonaŋ lôklokwaŋ êndêŋ ñê ku mi ek nindum ku lôk nônêm ñê takatu ba êkô thêvô ma nônêm ñê vau hathak êvhavinj sa. Ma nômô malinjyaô imbiŋ avômalô sapêŋ.

¹⁵* Noyabiŋ am ek wak nômbêŋ intu ma nundum mavi imbiŋ am lôk avômalô sapêŋ. Ma môlô te miŋ injik anyô yaŋ anêŋ kambom liliŋ ami. Mi.

¹⁶* Wak nômbêŋ intu sapêŋ ma lemimmavi.

¹⁷ Lôk noteŋ mek ma miŋ notak ami.

¹⁸* Ma nônêm lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ esak malêla takatu ba habitak. Wapômbêŋ anêŋ lahavinj nena môlô takatu ba ômô havinj Yisu Kilisi nundum aêŋ.

¹⁹* Ma miŋ numiŋ Lovak Mathenj anêŋ ku loŋ siŋ ami.

²⁰ Lôk miŋ nôndô abô plopet takatu ba Lovak Mathenj hêv hadêŋ môlô ami.

²¹* Noyawê nômkama sapêŋ ma nobaloŋ nôm takatu ba

mavi loŋ.

²² Ma nobasiŋ am ek kam-bom lomaloma sapêŋ.

²³* Wapômbêŋ da ma yôhôk anêŋ ôdôŋ ba tem indum môlô numbitak mathenj anôŋ lôk eyabinj unim dahôlômim lôk auk ma kupik dedauŋ mavi ek kambom mi êndêŋ waklavôŋ atu ba alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi endelêm.

²⁴ Ôpatu ba halam môlô hathak hasopa anêŋ abô ba tem indum aêŋ ek abô takêŋ injik anôŋ.

²⁵* Aiyan thêlô, noteŋ mek ek yêlô.

²⁶ Ma nokam môlôviyaŋ esak kobom yôhôk mathenj.

²⁷ Yahanaŋ lôklokwaŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ nena nosam kapya êntêk êndêŋ môlôviyaŋ lôkthô.

²⁸ Alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô sapêŋ.

* 5:14: 2Te 3:6,11 * 5:15: Lom 12:17; 1Pi 3:9 * 5:16: Plp 4:4 * 5:18: Ep 5:20 * 5:19: Ep 4:30 * 5:21: 1Jon 4:1 * 5:23: 2Te 3:13 * 5:25: Kol 4:3; 2Te 3:1

Kapya yanj atu ba Pol hato hi Tesalonaika Abô mōŋ

Hatôm ayôn bahenji ba lahavute la atu ba Pol hamô Kolin ma hato kapya yanj haveñ yam êntêk hadêñ avômalô Tesalonaika. Pol hato ek embatho iniñ êvhaviñ loñ ma hanaj abô doho haviñ ek epesanj iniñ auk esak waklavôj atu ba tem Yisu endelêm.

Hato hadêñ 51 mena 52 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol ma Silas lo Timoti, yêlô ato kapya êntêk hadêñ môlô avômalô ôêvhaviñ takatu ba ômô haviñ alalôaniñ Kamik Wapômbêj lo Anyô Bêj Yisu Kilisi anêñ Tesalonaika.

² *Kamik Wapômbêj lo Anyô Bêj Yisu Kilisi iniñ wapôm lôk labali êmô imbiñ môlô.

Avômalô Tesalonaika miñ êvak hathak malaiñ ami

³ Aiyan thêlô, yêlô athak aêv leñiñmavi hadêñ Wapômbêj hathak môlô hatôm wak nômbêj intu sapêj. Èj ma mavi ek malê nena môlônim ôêvhaviñ halumbak hi ba hi ma môlô tomtom unim lemihaviñ môlôviyañ habitak bêj.

⁴ *Ba intu yêlô abam môlô hadêñ avômalô êvhaviñ anêñ luvuluvu. Ba anañ nena avômalô ibuliñ môlô ba owa malaiñ lomaloma, ma dojtom ôêvhaviñ Yisu ba umiñ lôklokwañ denañ.

Wapômbêj tem indum abô

⁵ Nôm takêñ hik thô nena Wapômbêj anêñ hadum abô ma thêthôj iyom ba tem enañ nena môlô hatôm nômô yani anêñ loñ lôklinyak kapô atu ba lêk owa malaiñ hathak.

⁶ *Avanôj, Wapômbêj tem indum abô thêthôj ba nêm malaiñ êndêñ ñê takatu ba êv malaiñ hadêñ môlô.

⁷ *Ma nêm lovak êndêñ môlô takatu ba owa malaiñ lôk yêlô imbiñ êndêñ waklavôj atu ba Anyô Bêj Yisu lôk anêñ aŋela lôklokwañ netak leñ ba nêlêm yaiñ lôk atum dahalanj.

⁸ *Ma nêm vovañ viyanj êndêñ ñê takatu ba êthôj Wapômbêj lôk ñê takatu ba miñ esopa alalôaniñ Anyô Bêj Yisu anêñ Abô Mavi ami.

⁹ *Vovañ bêj tem imbuliñ ñê takêñ êtôm wak nômbêj intu sapêj ba tem nêmô daimbô ênjêk Anyô Bêj ma lôk anêñ lôklokwañ lôkmanjiginj.

¹⁰ *Nôm takêñ tem imbitak êndêñ waklavôj yani endelêm ek anêñ avômalô matheñ takatu ba êvhaviñ nêmô anêñ athêñ lôk nebam yani. Ma môlô aêñ iyom ek

* **1:2:** Lom 1:7 * **1:4:** 2Ko 7:4; 1Te 2:19 * **1:6:** Lom 12:19 * **1:7:** 1Te 3:13
* **1:8:** Ais 66:15 * **1:9:** Ais 2:10 * **1:10:** Kol 3:4

malê nena môlô ôêvhavinj yêlôanij abô haviñ.

Etej mek ek avômalô Tesa-lonaika

¹¹ *Ba intu yêlô atej mek wak nômbêj intu ek môlô nena alalôanij Wapômbêj indum ek môlô nômô êtôm atu ba yani bôk halam môlô ek nômô aej, lôk nêm lôklokwañ êndêj môlô ek nundum nôm mavi takatu ba leminhavinj nundum lôk nundum ôêvhavinj anêj ku sapêj.

¹² Ma yahatej mek takêj ek Anyô Bêj Yisu enja athêj bêj esak môlô ma môlô noja athêj bêj esak yani esak alalôanij Wapômbêj lôk Anyô Bêj Yisu Kilisi inij wapôm.

2

*Anyô lêndôj kôtôj atu tem
êyô*

¹ Aiyanj thêlô, yêlôanij abô te hêk ek nanañ êndêj môlô esak alalôanij Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj endelêm ba isup alalô esak dontom ek napôm yani.

² Anyô late hasau nena Anyô Bêj anêj waklavôj lêk halêm yôv, ej ma miñ nosoñ kakapuk ba unim auk endowaliñ kethej ami. Anyô late hanañ nena Lovak Mathej hêv abô ej mena yêlô ato abô ej halôk kypyä ma miñ nônêmimbij thêlô ami.

³ *Lôk miñ notak thêlô ek nesau môlô ami. Mi,

waklavôj ej tem imbitak em-bej yam ek waklavôj êvôliñ dômij hadêj Wapômbêj lôk anyô lêndôj kôtôj anêj waklavôj êlêm yainj. Yani ma anyô pik atu ba tem Wapômbêj imbuliñ.

⁴ *Yani tem nêm ida liñ ba êpôlik ek Wapômbêj lôk nômkama sapêj takatu ba avômalô elam nena mathej. Ma tem ni êyô êmô Wapômbêj anêj unyak mathej kapô ba enañ nena yanida ma Wapômbêj.

⁵ Bôk yahamô haviñ môlô ma yahananj nôm takêj yôv. Lemim hêv siñ e?

⁶ Ma lêk oyala nôm atu ba havalon yani loj ba hayabinj waklavôj atu ba Wapômbêj hatak ek ende yainj.

⁷ Kobom lejôndôj kôtôj lêk hadum anêj ku menajna hamô kapô. Tem indum aej endeba Wapômbêj nêm anyô atu ba hamij loj siñ vê am.

⁸ *Ej ma anyô lêndôj kôtôj ej tem ende yainj. Vêm ma tem Anyô Bêj Yisu endelêm ma anêj abôlêk auk tem injik ôpêj vônô lôk anêj deda lôkmañgiñ injik ôpêj anêj lôklokwañ pesa.

⁹ *Anyô lêndôj kôtôj ej tem êlêm lôk lôklokwañ bêj ek indum Sadaj anêj ku lôk lavôjij ma nômbithi oyan lomaloma.

¹⁰ Tem indum kambom lomaloma ek esau avômalô takatu ba evenj lojôndê ñama ek malê nena thêlô miñ

* **1:11:** Kol 1:9; 1Te 1:2-3 * **2:3:** 1Ti 4:1; 1Jon 2:18; 4:3 * **2:4:** Ese 28:2; Dan 11:36 * **2:8:** Ais 11:4; ALK 19:15 * **2:9:** ALK 13:11-13

êvhaviŋ abô avanôŋ takatu ba hatôm nêm i bulubiŋ ami.

¹¹ Ba intu Wapômbêŋ tem nêm auk lokbaŋ lôkliŋyak ek esau thêlô ek nênmimbiŋ abôyaŋ takatu.

¹² Aêŋ ba avômalô takatu ba miŋ êvhaviŋ abô avanôŋ ami ma leŋiŋmavi hathak iniŋ kambom ma Wapômbêŋ tem enaŋ iniŋ kambom bêŋ.

Numiŋ lôklokwaŋ

¹³ *Aiyan thêlô takatu ba Anyô Bêŋ lahaviŋ, yêlô athak aêv leŋiŋmavi wak nômbêŋ intu hadêŋ Wapômbêŋ hathak môlô. Êŋ ma mavi ek malê nena môŋ anôŋ ma yani hatak môlô ek nêm môlô bulubiŋ. Ma hêv môlô bulubiŋ hathak môlônim ôêvhaviŋ abô avanôŋ lôk Lovak Matheŋ anêŋ ku takatu ba hadum ek môlô numbitak matheŋ.

¹⁴ Yani halam môlô hathak Abô Mavi atu ba yêlô anaŋ ek alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ lôkmaŋgiŋ imbi êyô môlô vôv.

¹⁵ Ba intu aiyan thêlô, numiŋ lôklokwaŋ ba nobalon abô avanôŋ takatu ba yêlô ato lo anaŋ hadêŋ môlô loŋ.

Pol anêŋ mek

¹⁶⁻¹⁷ Alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu da lo Kamik Wapômbêŋ nênmôlô thêvô ma nem-batho môlô loŋ esak nômkama mavi nômbêŋ atu ba môlô udum lo onaŋ. Wapômbêŋ lahaviŋ alalô ba hathak anêŋ wapôm ma hêv alalô thêvô atu ba tem miŋ nêm yak ami lôk havak abô hathak nôm

mavi takatu ba nanêm maleŋ esak.

3

*Noteŋ mek êndêŋ Wapômbêŋ
ek nêm yêlô sa*

¹ Ma aiyan thêlô, noteŋ mek ek Wapômbêŋ nêm yêlô sa ek Anyô Bêŋ anêŋ abô ni pik sapêŋ kethen ek enja athêŋ bêŋ êtôm atu ba bôk udum.

² Ma noteŋ mek ek Wapômbêŋ nêm yêlô vê ênjêk njê sek lôk njê kambom ek malê nena avômalô vi miŋ êvhaviŋ ami denaŋ.

³ Ma dontom Anyô Bêŋ ha-sopa anêŋ abô iyom ba tem embatho môlô loŋ ma eyabiŋ môlô ek njôk kambom atu.

⁴ *Hathak Anyô Bêŋ anêŋ lôklokwaŋ ma yêlô ayala avanôŋ nena abô takatu ba anaŋ, ma môlô lêk udum ba tem nundum ni thêthô.

⁵ Anyô Bêŋ injik môlônim kapôlômim liŋ ek noyala Wapômbêŋ anêŋ kobom lahaviŋ lôk Kilisi anêŋ kobom hamîŋ lôklokwaŋ hathak malaiŋ lomaloma.

*Avômalô lôkthô nindum iniŋ
ku*

⁶ *Aiyan thêlô, yêlô anaŋ lôklokwaŋ hadêŋ môlô hathak alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ athêŋ nena nômô daim ek môlôviyaŋ takatu ba êmô ku mi ba miŋ esopa abô takatu ba yêlô êv hadêŋ môlô ami.

* **2:13:** Ep 1:4; 2Te 1:3

* **3:4:** 2Ko 7:16; Gal 5:10

* **3:6:** Lom 16:17

* **3:7:**

⁷*Môlô oyala nena mavi ek nosopa yêlô veñinqwam. Ma sêbôk atu ba yêlô amô havin' môlô, ma miñ amô ku mi ami.

⁸*Mi, yêlô adum ku lôklokwañ bôlôvôj ba wak ek miñ nanêm malain' êndêj môlô ek noyabiñ yêlô ami. Lôk yêlô miñ añ anyôla anêj nôm oyan' ami.

⁹*Yêlô hatôm nanañ ek môlô nônêm yêlô sa esak nôm. Ma doñtom yêlô miñ bôk adum aëj ami ek aŋgik lonjondê thô êndêj môlô.

¹⁰Sêbôk ba yêlô amô havin' môlô ma aëv abô êntêk hadêj môlô nena, "Anyô te miñ hadum ku ami ma miñ enjañ nôm ami."

¹¹*Ma doñtom yêlô alaŋô nena môlô vi ôek vau ma ku mi ma olom oveñ lounyak ba ôev vemimbôlêk yakyak hathak avômalô vi.

¹²*Ma hathak Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj athêj, yêlô anañ lôklokwañ hadêj avômalô anêj aëj ek nêmô malinjyaô ba nindum ida iniñ ku ek nejañ nôm.

¹³*Ma aiyañ thêlô, miñ môlô vau ek nundum nôm takatu ba mavi ami.

¹⁴Anyô late miñ hasopa yêlôaniñ abô takatu ba ato ami, êj ma ôngô ôpêj katô. Ma nômô daim ek yani ek yani mama esak kobom êj.

¹⁵*Ma doñtom miñ nôngô yani êtôm anyô atu ba hik vovak havin' o ami. Mi, onañ abô imbin' yani êtôm

mamuyañ ek nêm auk mavi êndêj yani.

Abô anêj dañ

¹⁶Anyô Bêj ma yôhôk anêj ôdôj ba tem nêm yôhôk êndêj môlô esak nômkama sapêj êtôm wak nômbêj intu. Anyô Bêj êmô imbiñ môlô sapêj.

¹⁷Ya Pol yahathak yahato abô dañ êntêk iyom hathak yada yabahej hêk kapya takatu ba yahanañ ba eto ek hik thô nena kapya takêj halêm anêj ya.

¹⁸Alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj wapôm êmô imbiñ môlô lôkthô.

* 3:8: 1Te 2:9

* 3:9: 1Ko 9:4; 1Te 1:6

* 3:11: 1Ti 5:13

* 3:12: 1Te 4:11

* 3:13: Gal 6:9

* 3:15: 1Te 5:14

Kapya mōj atu ba Pol hato hadēj Timoti Abô mōj

Pol hato kapya ênték hadēj Timoti. Timoti ma anyô Listlate (Ap 16:1). Lambô ma anyô Glik te ma talêbô ma avi Islael. Pol lo Silas bôk i enaŋ Wapômbêj anêj Abô Mavi evenj ma ewa Timoti havinj (Ap 16:1-4). Vêm ma Pol hi hamô Epesus hatôm sondabêj lô ba hananj Wapômbêj anêj Abô Mavi ma Timoti hamô ba hadum ku êj havinj (Ap 19:1-22). Havenj yam ma Pol hatak Timoti ek eyabinj avômalô êvhavinj anêj Epesus ma hi plovins Masedonia. Ma Pol hayê nena tem êmô loŋ êj sawa daim ba intu hato kapya ênték ek nêm Timoti sa. Hato hathak loŋôndê eyabinj njê êvhavinj lôk kobom nênm̄ yenj êndêj Wapômbêj lôk eyabinj i esak kêdônjwaga abôyaŋ.

Hato hadêj 64 AD la.

¹ Ya Pol, Yisu Kilisi anêj aposel yahato kapya ênték. Wapômbêj anyô hêv alalô bulubiŋ lôk Yisu Kilisi ôpatu ba alalô aêv maleñinj, thai enaŋ abô ba yahabitak Yisu Kilisi anêj aposel.

² *Hadêj o Timoti yenaj okna anôj atu ba hôêvhavinj.

Kamik Wapômbêj lôk Yisu Kilisi alalôaniŋ Anyô Bêj ininj

wapôm lôk kapôlônjij ma labali êmô imbiŋ o.

Naŋgik abôyaŋ pesa

³ Sêbôk atu ba yaha plovins Masedonia ma yahasonj o lokwaŋ nena ômô Epesus ek onaŋ êndêj njê takatu ba êdôj avômalô hathak êvhavinj anêj ôdôj yanj nena netak ininj ku êj.

⁴ *Ma miŋ thêlô nimbi kukuthinj abôyaŋ bô lôk nekatuŋ limi bôbô takatu ba êthôj paliŋ ami. Nôm takêj hadum ba avômalô lenjinhabui ma miŋ hêv thêlô sa ek nênmimbiŋ Wapômbêj anêj auk ami.

⁵ Yahanaŋ abô takêj ek alalôaniŋ kapôlônjij ênjêk mabuŋ lôk nasôi ba naya lôk nanêmimbiŋ avanôj ek lenjinjimbij avômalô vi.

⁶ Avômalô doho lêk etak auk takêj ba idum mayaliv hatôm abô anêj ôdôj mi.

⁷ Thêlô miŋ eyala abô takatu ba enaŋ hathak ami ba leñinjavinj nimbitak êtôm anyô êv auk hathak abô balabuŋ ba idum hatôm thêlôda njê lôkauk.

⁸ *Ma dontom alalô ayala nena anyôla miŋ halela abô balabuŋ ami, êj ma nôm mavi anôj.

⁹ Ma bôk ayala yôv nena balabuŋ ma miŋ eto ek njê thêthôj ami. Mi. Eto ek njê takatu ba miŋ esopa Wapômbêj anêj abô ami lôk njê leñôndôj kôtôj lôk njê miŋ êvhavinj ami lôk njê kambom

* **1:2:** Ap 16:1-3; Tit 1:4

* **1:4:** 1Ti 4:7; Tit 1:14

* **1:8:** Lom 7:12,16

lomaloma lôk ñê miñ mathenj ami lôk ñê ibulinj Wapômbêj lôk ñê ik lami lo taluvi vônô lôk ñê ik anyô vônô.

¹⁰ Ma eto ek ñê idum sek haviñ anyô yañ yanavi lôk anyô da idum i ma avi da idum i, lôk ñê ewa anyô vi vani hatôm iniñ ñê ku lôk ñê enañ abôyan êmô lon idum abô. Eto balabuñ êñ ek kambom takêñ lôk nôm lada takatu ba miñ esopa auk thêthôñ ami.

¹¹ Auk thêthôñ êñ ma abô mavi atu ba hik Wapômbêj atu ba ida hamô mavi anêñ lôkmañgiñ thô ma bôk hêv hadêñ ya ek yayabiñ.

Pol hêv lamavi hadêñ Wapômbêj

¹²*Yisu Kilisi hêv lôklokwañ hadêñ ya ba hayala yenañ ku mavi. Ba intu hêv ya ek yandum anêñ ku. Aêñ ba intu yahêv yaleñmavi hadêñ Yisu Kilisi alalôaniñ Anyô Bêñ.

¹³*Sêbôk atu ba miñ yahêvhaviñ ami ba yahasonj nena yahadum mavi ba yahanañ abôma hathak Wapômbêj lôk yahêv vovanj hadêñ anêñ avômalô ma ya anyô yaleñjaña. Ma dojtom Wapômbêj hêv kapô ek ya.

¹⁴ Anyô Bêñ ma anyô wapôm ba hangasô êvhaviñ lôk leñiñmavi atu ba yahapôm hêk Yisu Kilisi aleba anêñ danj mi.

¹⁵*Êntêk ma abô avanôñ bijñ ba avômalô sapêñ

nênêmimbiñ. Yisu Kilisi halôk pik ba halêm ek nêm avômalô kambom bulubinj. Ma yada ma anyô ôvathhek anôñ.

¹⁶ Ba intu Wapômbêj hêv kapô ek ya anyô ôvathhek kambom êñ ek yani injik Yisu Kilisi anêñ malinjyaô atu ba anêñ danj mi thô ek avômalô nêgê ba nênêmimbiñ ma neja lôkmala atu ba nêmô wak nômbêj intu sapêñ.

¹⁷ Wapômbêj ma kiñ hatôm wak nômbêj intu sapêñ ba ida hamô lôkmala. Ma avômalô miñ hatôm nêgê ami. Yanida ma Wapômbêj. Aêñ ba nanêm athêñ lôkmañgiñ êndêñ Wapômbêj wak nômbêj intu sapêñ. Avanôñ.

Timoti injik vovak lôklokwañ esak kobom kam-bom

¹⁸ Timoti yenañ okna, sêbôk ma plopet enañ abô hathak o. Yahavatho thêlônij abô lonj hathak ku takatu ba bôk yahêv hadêñ o yôv. Lemimbi abô takêñ ek nunjgwik vovak mavi atu.

¹⁹ Ombalon hôêvhaviñ lonj lôk ôsô o ba oya. Doho bôk êpôlik hathak auk êñ ba iniñ êvhaviñ hatôm yenj hamô ôthôm lôk lovak bêñ ba hamô yenj vose.

²⁰*Himeneus lo Aleksanda bôk idum aêñ ba yahêv i hadêñ Sadan ek thai neja auk ek miñ thai nenañ abôma esak Wapômbêj ami.

* **1:12:** Ap 9:15; 1Ko 15:9-10; Gal 1:15-16
* **1:20:** 1Ko 5:5; 2Ti 4:14-15

* **1:13:** Ap 8:3; 9:1-5 * **1:15:** Luk

2

Nateŋ mek ek nêm avômalô vi sa

¹ Aêŋ ba nodanjô! Môlô noteŋ mek bêŋ anôŋ ba nonaj mólônim lemimhavinj bêŋ lôk nônêm lemimmavi esak avômalô sapêŋ. Ma nonaj injik Wapômbêŋ liŋ ek nêm avômalô takatu ba leñijmalaiŋ sa. Ma noteŋ mek ek

² kiŋ lôk ñê bêŋbêŋ takatu imbiŋ ek alalô namô labali mavi lôk namô malinjyaô ek alalô nasopa Wapômbêŋ ba namô yani vibinj.

³ Mek takêntêk ma mavi ba tem indum alalôaniŋ Wapômbêŋ anyô hêv alalô bulubiŋ lamavi.

⁴ Yani lahavinj avômalô lôkthô neyala abô avanôŋ ek nêm thêlô bulubiŋ aêntêk nena

⁵ Wapômbêŋ ma doŋtom. Ma Yisu Kilisi iyom intu anyô yôhôk ek embak avômalô lonj imbiŋ Wapômbêŋ.

⁶ *Ma Wapômbêŋ bôk hatak anêŋ waklavôŋ te yôv ba intu hêv Yisu Kilisi êŋ ek nêm avômalô vuli lôk injik thô nena Wapômbêŋ lahavinj nêm avômalô sapêŋ bulubiŋ.

⁷ *Yisu habi banj hayô hêk ya ek yandum ku aposel ek yanaŋ abô mavi êntêk bêŋ. Ya anyô yahêv auk hathak êvhavinj anôŋ hadêŋ ñê daluk. Yahananj avanôŋ biŋ. Ma miŋ yahananj abôyaŋ ami.

⁸ Ba yalenjhaviŋ anyô sapêŋ netak leñijŋaŋa lôk abô êkôki lôk nimbitak matheŋ ma nêñem baheŋiŋ liŋ ba netenj mek.

Avi iniŋ kobom nindum

⁹ *Ma yalenjhaviŋ avi nijik kwêv mavi lôk nipuk sôp mavi lôk nepesaŋ i mavi êtôm atu ba miŋ êbôî ami. Ma miŋ nibutiŋ leñijkadôk detaim lôk nebanu kômkôm gol lôk kômkôm kêkêlô esak leñijkupik ma nijik kwêv lo sôp lôkmangiŋ ami.

¹⁰ *Thêlô leñijimbi auk ek nindum mavi lomaloma. Êŋ ma iniŋ kwêv lo sôp. Avi takatu ba elanjô Wapômbêŋ anêŋ abô ba esopa ethak idum aêŋ.

¹¹ Môlô othak doŋtom ek nônêm yen, êŋ ma avi nêmô anyô vibinj iyom ba nêmô bônôŋ ek neja auk.

¹²⁻¹³ *Wapômbêŋ hapesaŋ Adam hamôj ma Ewa haveŋ yam. Ba intu miŋ yahatak avi ek nêñem auk mena nêmôŋ ek anyô ami. Thêlô nêmô bônôŋ iyom.

¹⁴ *Ma Sadaj miŋ hasau Adam ami. Yani hasau Ewa ba habitak avi lêndôŋ kôtôŋ.

¹⁵ Ma doŋtom avi te tem em-bathu amena ba avi takatu ba êvhavinj ba êmô matheŋ ma leñijhavinj lôk eyabinj i mavi ma tem neja bulubiŋ.

3

Avaka iniŋ abô

* **2:6:** Gal 1:4 * **2:7:** Ap 9:15; Gal 2:7-8; 2Ti 1:11 * **2:9:** 1Pi 3:3-5 * **2:10:** 1Ti 5:10 * **2:12-13:** 1Ko 14:34; Stt 2:7,21-22; 1Ko 11:8-9 * **2:14:** Stt 3:1-6; 2Ko 11:3
* **3:1:** Ap 20:28

¹ *Êntêk ma abô avanôŋ. Anyôla anêŋ auk nena imbitak avaka, êŋ ma mavi.

² *Ma avômalô nêgê ôpêŋ nena anyô thêthôŋ vêmam ka nendam ek imbitak anyô bêŋ. Ma êmô tiŋinj imbiŋ yanavi. Yani anyô auk mavi lôk haptuki loŋ ma hamô batôŋ oyan lôk hawa avômalô thô ma hadôŋ avômalô mavi.

³ Yani miŋ inum wainj ba endo molo lôk lamaninj ba injik vovak ami. Yani êmô yôhôk ma miŋ laimbiŋ valuseleŋ ami.

⁴ Yani eyabiŋ yanavi lôk nali mavi ma êndôŋ nali ek nesopa anêŋ abô ba nêmô yani vibinj.

⁵ Anyô miŋ hayabiŋ yanavi lo nali mavi ami ma miŋ hatôm eyabiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhavinj mavi ami.

⁶⁻⁷ *Anyô kambom te hiki lilinj ba habitak mavi ma miŋ enja athêŋ bêŋ ba indum ku te ketheŋ ami endeba ñê daluk nêgê imbiŋ nena yani anyô mavi am. Yakô tem yani êmbôi ba enja mama ba êndôk Sadaŋ anêŋ lek ba nêm yak imbiŋ Sadaŋ êndêŋ waklavôŋ indum abô.

Nê êv avômalô sa iniŋ abô

⁸ Ma ñê takatu ba idum ku ba êv avômalô êvhavinj sa ma nêmô thêthôŋ êtôm avaka. Thêlô nenaŋ abô avanôŋ iyom. Ma miŋ ninum wainj bêŋ anôŋ lôk netanjanji esak

avômalô vi iniŋ valuseleŋ ami.

⁹ Thêlô nêsôi ba neya ma nênéimbij nômkama nômbêŋ atu ba Wapômbêŋ hik thô ma nebalonj loŋ lôklokwaŋ.

¹⁰ Nutitiŋ iniŋ ku nena thêthôŋ vêmam ka nônêm ku nônêm avômalô sa êndêŋ i.

¹¹ *Ma vêŋi ma thêthôŋ êtôm thêlôda. Ma miŋ nenaŋ abô kambom esak avômalô vi ami. Ma nipuki loŋ esak auk mayaliv. Ma miŋ nenaŋ abôyaŋ lôk neja vani ami.

¹² Ma nêmô tiŋinj imbiŋ vêŋi ba neyabiŋ vêŋi lôk nali ma iniŋ nômkama sapêŋ mavi.

¹³ Ma idum ku mavi ma avômalô tem nebam i ma miŋ hatôm nêkô ek nenaŋ iniŋ abô bêŋ esak iniŋ hêvhavinj Yisu Kilisi ami.

Wapômbêŋ hik anêŋ thêthôŋ thô

¹⁴⁻¹⁵ Yalenjhavinj yaŋgê o ketheŋ oyanj. Ma donjom yahakô ek nômla embalonj ya loŋ. Ba intu yahato abô êntêk ek oyala Wapômbêŋ anêŋ auk esak yani anêŋ avômalô iniŋ kobom. Yani ma Wapômbêŋ lôkmala. Wapômbêŋ anêŋ thalaleŋ ma avômalô takatu ba êvhavinj. Avômalô takêŋ ma hatôm unyak landinj lôk þum vumak takatu ba havalonj Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ loŋ.

¹⁶ *Avanôŋ! Êntêk êŋ ma nômbêŋ. Wapômbêŋ hik anêŋ thêthôŋ thô aêntêk.

* **3:2:** Tit 1:6-9 * **3:6-7:** 2Ko 8:21
1:14; Kol 1:23

* **3:11:** Tit 2:3 * **3:16:** Mak 16:19; Jon

Yani hawa liŋkupik pik ba halêm pik,
 ma Lovak Matheŋ hik yani thô,
 ba aŋela êyê yani,
 ma anyô enaŋ yani bêŋ hadêŋ nê pik lôkthô,
 ba nê pik elanô ba êvhaviŋ yani,
 ma Wapômbêŋ hawa yani ba hi hadô hamô anêŋ loŋ lôkmajgiŋ anôŋ.

4

Kêdôŋwaga abôyaŋ

¹ Lovak Matheŋ hanaj avanôŋ bij nena habobo pik lo leŋ anêŋ daŋ ma avômalô doho tem nêmboliŋ dômiŋ esak iniŋ êvhaviŋ Wapômbêŋ ba nesopa ŋgôk takatu ba even ek esau avômalô lôk elanô auk takatu ba halêm anêŋ ŋgôk.

² Ma avômalô takatu ba ethak esopa ŋgôk iniŋ abô lôk êv auk hadêŋ avômalô ba enaŋ abô mavi aleba avômalô esor nena thêlô ma avômalô thêthôŋ. Ma doŋtom thêlô ma nê abôyaŋ. Thêlô êthôi ba eya ma doŋtom idum kambom thêthô aleba iniŋ auk mavi bôk habitak hatôm atum la. Thêlô hatôm bok mathanô ba miŋ leŋiŋmalaiŋ ami.

³ *Thêlô itip ek avômalô miŋ neja i lôk nejaŋ nôm lomaloma ami. Ma doŋtom Wapômbêŋ hapesaŋ nôm takêŋ ek avômalô takatu ba êvhaviŋ lôk eyala abô avanôŋ

ma neja ek nêñem leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ.

⁴⁻⁵ Howa Wapômbêŋ anêŋ nôm takêŋ ba hoten mek lôk lemmavi êŋ ma nôm takêŋ tem imbitak mavi. Anêŋ lemmavi lôk Wapômbêŋ anêŋ abô hadum nôm êŋ habitak mavi. Aêŋ ba nômkama sapêŋ atu ba Wapômbêŋ hapesaŋ ma mavi. Ba intu miŋ utip ek nômlate ami.

Yisu anêŋ anyô ku mavi

⁶ Onaŋ abô takêŋ katô êndêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô. Ma noŋgwaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô avanôŋ lôk osopa anêŋ auk mavi takatu ba bôk holaŋô yôv. Êŋ ma avômalô tem nêgê nena o ma Yisu Kilisi anêŋ anyô ku mavi.

⁷⁻⁸ *Miŋ onja kukuthinj abôyaŋ ba onaŋ lôk miŋ ondaŋô avôdôŋnena iniŋ auk thôrjôthôŋ ami. Ôpatu ba hadum ku lomaloma ek nêm lôklokwaŋ êndêŋ liŋkupik tem êmô mavi dokte. Ma doŋtom ôpatu ba hadum ku hasopa Wapômbêŋ, yani tem êmô mavi anôŋ. Wapômbêŋ habutinj abô ek nêm avômalô sa êmô pik êntêk. Ba ema ma tem nêm i sa aêŋ iyom. Aêŋ ba nundum Wapômbêŋ anêŋ ku ek nosopa yani.

⁹ *Êntêk ma abô lôklokwaŋ anôŋ ba avômalô sapêŋ nêñemimbiŋ.

¹⁰ *Alalô lêk aêv maleŋiŋ hadêŋ Wapômbêŋ. Yani ma Wapômbêŋ atu ba hamô

* **4:3:** Stt 9:3; Lom 14:6; 1Ko 10:30-31

* **4:7-8:** 1Ti 1:4 * **4:10:** 1Ti 2:3-4

lôkmala ba hêv avômalô sapêj bulubiñ. Ba intu yêlô adum ku lôk vovanik ek nanêm avômalô sapêj sa ek ôpatu ba hêvhaviñ ma tem enja bulubiñ êj.

¹¹ Timoti yahanañ hadêj o nena ôndôj avômalô esak nôm takêntêk lôk osoñ i lok-waj ek nesopa.

¹² *O ma anyô muk. Ba onañ abô mavi iyom lôk undum thêthôj ma lemimbij avômalô lôk ônêmimbiñ Wapômbêj ma ômô mabuñ ek avômalô nêgê o ba nesopa vemgwam. Êj ma avômalô miñ hatôm nêpôlik esak o ami.

¹³ Osam Wapômbêj anêj abô êndêj avômalô wak nômbêj intu sapêj lôk onañ anêj abô bêj lôk nêm auk êndêj thêlô endeba êtôm wakma atu ba yahayô.

¹⁴ *Plopet enaç abô hathak wapôm takatu ba Wapômbêj hêv ma avaka etak bahenij hayô hêk o ma miñ ômbi wapôm êj thô ami.

¹⁵ Osopa abô êntêk katô oyan ba nêm anêm auk lôkthô ek undum ku êntêk ek avômalô lôkthô nêgê nena anêm hôvhaviñ halumbak.

¹⁶ Oyabiñ nôm takatu ba hudum lôk auk takatu ba hôev hadêj avômalô katô. Ma osopa Wapômbêj lôk onaç anêj abô wak nômbêj intu sapêj. Êj ma tem odanêm o bulubiñ lôk avômalô takatu ba elanô anêm abô.

5

Noyabiñ ñê êvhaviñ mavi

¹ Onañ abô yaô êndêj anyô bêj atu ba hadum kambom inaç honaç hadêj lemambô. Ma miñ osaç yani ami. Undum mavi êndêj ñê muk inaç hudum hadêj mamuyañ molok.

² Ma avi bêjbêj ma undum aej iyom êtôm hudum hadêj lemtambô. Ma onja auk mabuñ esak avi muk inaç hudum hadêj livômi.

Opalê eyabiñ avi tôp

³ Avi tôp takatu ba iniñ avômalô mi ma oyabiñ thêlô mavi.

⁴ Ma dojtom avi tôp te anêj nali lôk limi êmô, êj ma iniñ ku môj anôj ma nindum thêthôj ek neyabiñ yani êtôm lami lôk limi bôk idum hadêj i ek nêwê mavi taksêbôk viyaiñ. Êj ma tem indum Wapômbêj lamavi. Ba intu nundum aej ma miñ nonaç esak abô iyom ami.

⁵ Avi tôp takatu ba iniñ thalaleñ mi ethak êv maleñij hadêj Wapômbêj bôlôvôj ba wak ma enaç hiç yani liñ ek nêm thêlô sa.

⁶ Ma avi tôp takatu ba êbôlêm nôm pik mavimavi lôk idum sek mayaliv, êj ma iniñ leñviñkupik ma lôkmala ma dojtom iniñ dahô bôk hama yôv.

⁷ Ma ôndôj avômalô esak auk takêj ek anyô te miñ hatôm enaç nena thêlô ma avômalô kambom ami.

* **4:12:** Tit 2:15 * **4:14:** 2Ti 1:6

⁸ Ôpatu ba miŋ hayabiŋ anêŋ ôdôŋ katô ami êŋ ma anyô kambom. Ma ôpatu ba miŋ hayabiŋ anêŋ thalaleŋ katô ami, êŋ ma hatôm havôliŋ dôm ek anêŋ hêvhaviŋ. Yani ma kambom anôŋ ek njê daluk.

⁹⁻¹⁰ Avi tôp takatu ba iniŋ sondabêŋ bôk hatôm 60 ba havôhi ma sêbôk ma êk haviŋ vêŋi iyom ba eyabiŋ iniŋ avômena lôk ewa avômalô loŋ buyaŋ thô ba ithik avômalô mathenj veŋiŋ lôk êv avômalô ewa malaiŋ sa lôk idum ku mavi lomaloma wak nômbêŋ intu sapêŋ, êŋ ma oto iniŋ athêŋ êndôk kypyä.

¹¹ Ma miŋ oto avi tôp muk iniŋ athêŋ êndôk kypyä êntêk ami. Thêlônij thethaŋak tem imbitak bêŋ ba leŋinjimbiŋ neja anyô

¹² ma tem nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ Kilisi ba nepole abô takatu ba bôk ekakyôv. Êŋ ma tem nindum abô.

¹³ *Ba avi tôp muk takêŋ ida ethak êmô oyaŋ ba elom evenj lomalak. Nôm êŋ ma kambom. Lôk enaŋ abô kambom hathak avômalô lôk êv veŋiŋbôlêk yakyak hathak avômalô lôk enaŋ avômalô iniŋ abô loŋ kapô bêŋ. Êŋ ma kambom anôŋ.

¹⁴⁻¹⁵ Doho bôk êvôliŋ dômiŋ hadêŋ Yisu ba esopa Sadanj. Aêŋ ba yahanaŋ hadêŋ avi tôp muk ek neja anyô ba nem-bathu avômena ba neyabiŋ unyak ek njê takatu ba êpôlik

hathak alalô tem miŋ nenaŋ abô kambom esak alalô ami ma mi.

¹⁶ Aêŋ ba ôdôŋ la iniŋ avi tôp te hamô, ma iniŋ avi nêñêm yani sa ek miŋ nêñêm malaiŋ êndêŋ avômalô êvhaviŋ vi ami. Ma avi tôp takatu ba iniŋ avômalô mi ma avômalô êvhaviŋ nêñêm i sa.

Nê bêŋbêŋ iniŋ abô

¹⁷⁻¹⁸ *Wapômbêŋ anêŋ abô hanaŋ nena,
“Bokmaŋkao atu ba hêv môlô
sa ma miŋ numiŋ yani
loŋ siŋ ek enjaŋ nôm
ami.” *Lo 25:4*

Ma abô yaŋ haviŋ nena, “Anyô ku enja anêŋ vuli.” Ba intu nôñêm vuli mavi êndêŋ avaka takatu ba eyabiŋ avômalô êvhaviŋ mavi. Ma avaka takatu ba enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô lôk êv auk mavi, ma nôñêm iniŋ vuli êmôŋ.

¹⁹⁻²¹ *Timoti, Wapômbêŋ lo Yisu Kilisi lôk anjela mathenj lêk êyê o. Aêŋ ba yahanaŋ abô lôklokwaŋ hadêŋ o nena anyô te iyom hanaŋ avaka te anêŋ kambom ma miŋ ondaŋô ami. Ju mena lô la enaŋ ma ondaŋô nena abô êŋ avanôŋ mena abôyaŋ. Ma onaŋ ôpêŋ anêŋ kambom bêŋ êndêŋ avômalô ek lôkthô atu ba elanô ma nêkô. Undum aêŋ êndêŋ avaka takatu ba idum kambom. Ma anêm anyô môlô te hatôm anyô bêŋ ba hadum kambom ma osopa abô êŋ iyom.

* **5:13:** 2Te 3:11 * **5:17-18:** Mat 10:10; Luk 10:7; 1Ko 9:9 * **5:19-21:** 2Ko 13:1;
Ep 5:11

²² Ma miŋ ômbi bahem êyômô anyô te ketheŋ ek imbitak nê êvhavinj iniŋ anyô bêŋ ami. Nôngô am. Yakô anêŋ malaiŋ imbitak ba nêm malaiŋ êndêŋ o. Ba dô. Ma ômô mabuŋ.

²³ Timoti, o ma anyô lemnavinj unum ɳaŋ iyom. Ma doŋtom lemvovanj ba hôpôm lijiŋ bêŋ anôŋ. Ba intu unum wainj dokte imbiŋ.

²⁴ Anyô doho idum kambom ba iniŋ kambom hik i thô hamôŋ ba avômalô êyê nena tem neja vovanj êndêŋ waklavônj idum abô. Ma doho idum kambom ba iniŋ kambom hamij kapô ba avômalô êthôŋ aleba waklavônj idum abô hayô ma iniŋ kambom takêŋ tem injik i thô.

²⁵ Kobom mavi ma aêŋ iyom. Kobom mavi vi hamij yaŋ ma vi hêk lorj kapô. Ma doŋtom waklavônj idum abô ma kobom mavi takêŋ tem miŋ imbuŋi ami.

6

Nê ku nêmô alaŋsi vibinj

¹ *Avômalô takatu ba iniŋ alaŋ hamô ma nindum mavi êndêŋ i ek miŋ avômalô nenaŋ abô kambom esak yêlôaniŋ abô lôk Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ami.

² *Ma anyô ku te lôk anêŋ alaŋ thai esopa Wapômbêŋ, ma ôpêŋ miŋ indum kambom êndêŋ anêŋ alaŋ ba enaŋ nena, “Alai ma nê loyaŋ. Ba

miŋ yamô o vibinj ami.” Miŋ onaŋ aêŋ ami. Anyô ku êŋ laimbiŋ anêŋ alaŋ êtôm anyô loyaŋ ba nêm yani sa êtôm Wapômbêŋ anêŋ avômalô te. Aêŋ ba indum ku mavi êmôŋ ek ku mavi sapêŋ. Nuŋgwik auk êŋ thô êndêŋ avômalô ba onaŋ lôklokwaŋ ek nesopa.

*Avômalô takatu ba
leŋinjnavinj valuselenj*

³ *Anyô te hik auk lokbaŋ thô ma miŋ hanaj abô hathak Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ abô avanôŋ lôk auk thêthôŋ ami,

⁴ ôpêŋ habôi ba hasoŋ nena yani anyô lôk auk bêŋ. Nê êŋ ma kêdôŋwaga abôyan ba êthôŋ iniŋ kambom palinj. Lelaik hamô iniŋ auk aleba enaŋ abô lôk vovak hathak auk lomaloma ba leŋinjdaŋ lôk êpêŋ vovak ma enaŋ abô kambom. Thêlô esoŋ nena anyô yan hawa auk êŋ ek indum kambom êndêŋ i la.

⁵ *Wak nômbêŋ intu ma thêlôda idum ba êpôlik hathak thêlôda. Ma Sadaj hawa Wapômbêŋ anêŋ abô vani hêk i lôk habulinj iniŋ auk. Thêlô esoŋ nena thêlô êmô thêthôŋ ba tem thêlô neja valuselenj bêŋ anôŋ.

⁶ *Opatu ba hasopa Wapômbêŋ ma miŋ makilik lôk la hiki hathak nômkama pik ami, yani tem êmô mavi.

⁷ *Alalô alêm pik êntêk oyan. Ba ama ma tem ana oyan aêŋ iyom.

* **6:1:** Ep 6:5 * **6:2:** Plm 16 * **6:3:** Gal 1:6-9

* **6:6:** Plp 4:11-12; 1Ti 4:8; Hib 13:5

* **6:7:** Jop 1:21

* **6:5:** 2Ti 3:8; 4:4; Tit 1:14

⁸ Ba intu alalô miŋ maleŋjikilik esak nômkama pik andô. Ma alalôaniŋ nôm lôk sôp iyom hamô êŋ ma hatôm ek alalô.

⁹ Ma avômalô leŋiŋ hiki ek neja valu lôk nômkama bêŋ anôŋ, ma tem auk êŋ êndôk thêlô leŋiŋ lôk êmbôv thêlô ek ini nesak gwasilim. Iniŋ auk thethaŋjak êŋ habulin i aleba hamô leŋviŋkupik lôk dahôlôŋiŋ sesoŋ ba mi.

¹⁰ *Avanôŋ! Leŋiŋhavinj valuseleŋ ma kambom sapêŋ anêŋ vêk. Avômalô doho iniŋ auk hathak valuseleŋ habi thethaŋjak ba hadum thêlô etak Wapômbêŋ. Êŋ ma hatôm biŋ havatho thêlôda biŋ daluk lu ba malaiŋ bêŋ.

Loŋôndê nasopa

¹¹ *Ma doŋtom o ma Wapômbêŋ anêŋ anyô. Ôsôv ba nu ek nôm kam-bom takêŋ. Undum nôm takatu ba Wapômbêŋ lamavi hathak. Ômô thêthôŋ. Osopa Wapômbêŋ anêŋ abô ba nêmimbiŋ yani. Lemimbiŋ avômalô. Ombatho o loŋ lôk ômô labali. Ma ondanvíŋ embeŋ abô nômbêŋ êŋ yam.

¹² *Ma vovak êvhavinj êntêk ma nôm mavi. Êŋ ma nuŋgwik vovak endeba onja lôkmala atu ba Wapômbêŋ halam o yôv hathak. Honaŋ anêm hôvhavinj ba avômalô bêŋ anôŋ bôk êyê o yôv.

¹³ *Timoti, Wapômbêŋ atu ba hêv lôkmala hadêŋ nômkama nômbêŋ êntêk thai lôk Yisu Kilisi atu ba hadum abô ba hanaj avanôŋ hadêŋ Pontius Pailat ma lêk thai êyê o. Aêŋ ba yahanaŋ abô lôklokwaŋ hadêŋ o nena

¹⁴ osopa abô êŋ ma miŋ undum tombenj ek anyôla etatale o ami. Undum ku êŋ endeба Yisu Kilisi alalôaniŋ Anyô Bêŋ endelêm.

¹⁵ *Wapômbêŋ hadum ba waklavôŋ atu ba Yisu endelêm tem imbitak. Yanida ma alanj ba yanida hamô mavi. Yani ma Kiŋ iniŋ Kiŋ ma njê bêŋbêŋ iniŋ Anyô Bêŋ.

¹⁶ Yanida tem miŋ ema ami. Yani hamô deda atu ba miŋ hatôm anyô te ni ebobo ami. Anyô te miŋ bôk hayê yani ami. Nê pik iniŋ lôklokwaŋ mi ba intu miŋ hatôm nêgê Wapômbêŋ ami. Nênêm athêŋ bêŋ êndêŋ yani iyom. Anêŋ lôklokwaŋ da hamô ba tem êmô aêŋ. Avanôŋ.

Nê lôk valuseleŋ bêŋ iniŋ abô

¹⁷ *Nonaj êndêŋ njê valuseleŋ bêŋ takatu ba êmô pik nena, “Nônêm malemim êndêŋ Wapômbêŋ. Yani anyô wapôm mavi ba intu hêv nômkama nômbêŋ êntêk ek alalô leŋiŋmavi. Ma miŋ nômbôam esak lôk miŋ nônêm malemim êndêŋ valuseleŋ lôk nômkama takatu ba tem nêm yak ami.”

* **6:10:** Ep 5:5 * **6:11:** 2Ti 2:22 * **6:12:** 1Ko 9:25-26; 2Ti 4:7 * **6:13:** Jon 18:36-37 * **6:15:** ALK 17:14 * **6:17:** Luk 12:20-21 * **6:18-19:** Mat 6:20

18-19 *Ma onaŋ êndêŋ i ek
nisup nômkama mavi lôkthô
esak doŋtom. Lôk nindum
mavi lomaloma bêŋ anôŋ
ba nêm lin siŋ. Lôk nindum
wapôm lôk nêpôpêk iniŋ
nômkama ek nimbi sam. Nôm
takêŋ ma lôkmala anêŋ ôdôŋ
atu ba tem imbitak embenj
yam ek neja lôkmala anôŋ.

Timoti eyabiŋ anêŋ ku

20 Timoti oyabiŋ o ek ku
takatu ba êv hadêŋ o. Ômbôlinj
dômim esak abô mayaliv lôk
auk lokbaŋ takatu ba elam
nena “auk thêthôŋ”. Êŋ ma
abôyaŋ.

21 *Ma avômalô doho esopa
auk lokbaŋ êŋ ba evenj may-
aliv aleba iniŋ êvhaviŋ mi.

Wapômbêŋ anêŋ wapôm
êmô imbinj o.

* **6:21:** 1Ti 1:6; 2Ti 2:18

Kapyा yaŋ atu ba Pol hato hadēŋ Timoti Abô mōŋ

Pol hamô koladôŋ anêŋ Lom ma hato kypyâ êntêk hadêŋ Timoti. Pol lahabi nena tem yani ema. Ma anêŋ ñê molo bêŋ anôŋ etak yani ba i. Luk iyom intu hamô haviŋ Pol ba intu yani kapô malaiŋ ba lahavinj Timoti ni Lom ek thêlô nêmô. Ba intu hato kypyâ êntêk. Malaiŋ lomaloma hapôm ñê êvhaviŋ ba intu hananj abô ek embatho Timoti loŋ ek imiŋ lôklokwaŋ. Ma hananj ek Timoti eyabinj Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ba enaŋ abô êŋ thêthôŋ iyom.

Hato kypyâ êntêk hadêŋ 66 AD la.

¹ Ya Pol yahato kypyâ êntêk. Wapômbêŋ lahavinj yambitak Yisu Kilisi anêŋ aposel ek yanaŋ abô êntêk bêŋ ek alalô nasopa Yisu Kilisi ba naja lôkmala atu ba Anyô Bêŋ bôk hakak abô hathak yôv.

² *Hadêŋ o Timoti yenaŋ okna anôŋ. Wapôm lôk lahiki ma labali anêŋ Kamik Wapômbêŋ lo Yisu Kilisi alalôaniŋ Anyô Bêŋ.

*Alalô miŋ mama ek
Wapômbêŋ anêŋ abô ami*

³ *Yahayala hêk yakapôlôŋ nena miŋ yahadum

* 1:2: Ap 16:1; 1Ti 1:2 * 1:3: Ap 23:1

Lom 8:15 * 1:9: Ep 2:8-9; Tit 3:5

Wapômbêŋ anêŋ ku tombeŋ ami. Wapômbêŋ êŋ ma bumalô thêlô iniŋ Wapômbêŋ atu ba esopa. Bôlôvôŋ lo wak ma yahananj yaleŋmavi lôk yahatenj mek hadêŋ yani hathak o.

⁴ Sêbôk ba yahatak o ma malem thôk hêv yak ba lêk yaleŋhabi malem thôk êŋ. Ma lêk yalenj hik ya kambom ek yaŋgê o ek itu auk êŋ vônô ek yaleŋmavi.

⁵ *Yaleŋhabi anêm hôêvhaviŋ anôŋ. Èvhaviŋ êŋ intu hamô haviŋ lemtambô Yunis lo libum Lois. Ba lêk yahayê êvhaviŋ êŋ intu hamô haviŋ o aêŋ iyom.

⁶ *Ba intu yahananj hathak lonjôbô ek undum wapôm takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o êtôm huyuv atum ek esaŋ bêŋ. Sêbôk ba yahatak yabaheŋ hayô hêk o ma Wapômbêŋ hêv lôkliŋyak ek undum ku êŋ.

⁷ *Ma Wapômbêŋ hêv dahô lôkliŋyak lôk dahô leŋinjaviŋ avômalô lôk dahô hapôviŋ anyô ek nindum mavi. Ma miŋ hêv dahô atu ba indum anyô ba nêkô ami.

⁸ Yahanaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ ba intu yahamô koladôŋ. Ma Wapômbêŋ bôk hik malaiŋ sam ba hêv anêm ek onja ma anêŋ lôklokwaŋ tem nêm o sa. Aêŋ ba miŋ o mama ek onaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ ami. Lôk miŋ o mama ek ya ami.

* 1:5: Ap 16:1 * 1:6: 1Ti 4:14 * 1:7:

⁹*Yani ma anyô wapôm ba lahavinj nêm avômalô sa. Ma hêv alalô bulubinj ba halam nena mathenj. Miñ alalô adum nômlate mavi ami. Mi anôñ. Anêñ wapôm êñ hamô havinj Yisu Kilisi hadêñ sêbôk atu ba môñ anôñ ba hêv hadêñ alalô.

¹⁰*Ma lêk hik anêñ wapôm êñ thô hathak hêv Yisu Kilisi, ôpatu ba hêv alalô bulubinj. Ôpêñ intu habulinj ñama ma hatak deda hayô hamô Wapômbêñ anêñ Abô Mavi ek alalô naja lôkmala atu ba hamô wak nômbêñ intu sapêñ.

¹¹*Ma habi banj hayô hêk ya ba hêv ya hatôm aposel ek yanañ Abô Mavi êntêk lôk yanêm auk esak Abô Mavi êñ.

¹²Aêñ ba yahawa malainj takêntêk ma doñtom ya miñ mama ami ek malê nena yahayala ôpatu ba yahêvhavij. Yahayala katô nena tem eyabiñ ya lôk yenañ ku mavi endeba êyô waklavôñ nindum abô.

¹³Abô takatu ba bôk holanjô anêñ ya ma osopa. Êñ ma auk thêthôñ. Ba hosopa abô êntêk ma Yisu Kilisi tem nêm o sa ek ônêmimbiñ Wapômbêñ lôk lemimbiñ avômalô.

¹⁴*Ma oyabiñ nôm mavi takatu ba Wapômbêñ hêv hadêñ o hathak Lovak Mathenj ôpatu ba hamô havinj alalô.

¹⁵Hoyala nena Pigelus lo Helmogenes lôk avômalô

nômbêñ atu ba êmô plovins Esia bôk êdô ya.

¹⁶⁻¹⁷ Yahamô koladôñ ma Onesipolus miñ mama hathak yenañ malainj êñ ami. Yani hayô Lom ma habôlêm ya lôklokwañ haveñ aleba hapôm ya ma hêv ya thêvô. Aêñ ba Anyô Bêñ nêm kapô ek Onesipolus lôk anêñ thalaleñ.

¹⁸ Ma Anyô Bêñ nêm lahiki êndêñ yani êndêñ waklavôñ nindum abô. Hoyala lonjondê mavi bêñ anôñ atu ba yani hêv ya sa hamô Epesus.

2

Timoti ma Yisu anêñ anyô vovak

¹Aêñ ba Timoti yenañ okna umiñ lôklokwañ esak wapôm takatu ba halêm anêñ Yisu Kilisi.

²O lôk avômalô doho bôk olanjô abô nômbêñ atu ba bôk yahanañ yôv. Aêñ ba nômbôlêm anyô mavi doho ek neyabiñ abô êntêk lôk nêndôñ anyô vi ek miñ abô êntêk nêm yak ami.

³*Ma umiñ lôklokwañ imbiñ yêlô êtôm Yisu Kilisi anêñ anyô vovak mavi.

⁴Anyô vovak miñ hatak anêñ auk ek indum ku malaklêvôñ ami. Yani hapseañ i ek injik vovak ek indum ñê vovak laik môñ leñiñmavi.

⁵*Ôpatu ba hayabiñ i mavi ba halanjiñ tem lovak ba enja anêñ vuli êmôj aêñ iyom.

⁶ Ma ôpatu ba hadum ku kapô lôk vovanik tem êmôj ek enja anêñ anôñ.

* **1:10:** Hib 2:14 * **1:11:** 1Ti 2:7 * **1:14:** 1Ti 6:20 * **2:3:** 2Ti 1:8 * **2:5:** 2Ti 4:8

7 Aēj ba lemimbi abô takatu ek batu Anyô Bêj nêm auk êndêj o.

8 *Lemimbi Yisu Kilisi Devit anêj lim atu ba bôk hik linj haviyô hathak lonjbô. Abô êj ma Wapômbêj anêj Abô Mavi atu ba yahanañ bêj.

9 *Aêj ba intu yahawa malainj. Avanôj! Ekak ya lonj hatôm ñê vani. Ma doñtom anyô te hatôm ekak Wapômbêj anêj abô lonj ami.

10 Ba intu yahamij lôklokwañ ba yahawa malainj lomaloma ek yanêm avômalô takatu ba Wapômbêj bôk habi bañ hayô hêk i yôv sa ek Yisu Kilisi nêm alalô bulubinj ek naja lôkmala lôk namô Wapômbêj anêj lôkmanginj kapô wak nômbêj intu sapêj.

11 *Entêk ma abô avanôj.
Alalô bôk ama haviñ yani ba tem alalô namô aêj iyom imbiñ yani.

12 *Alalô awa malainj lôk vovanj ba amij lôklokwañ êj ma tem nayabinj ku imbiñ yani.

Ma alalô athôj yani palij ma tem êsôj alalô palij aêj iyom.

13 *Ma anêj abô miñ hatôm yani etak ami. Ba intu alalô avak abô ek nasopa yani ma doñtom aêv yak, êj ma yani tem esopa anêj abô takatu ba habutij.

Timoti imbitak Wapômbêj anêj anyô ku anôj

14 *Wapômbêj lêk hayê o ba onaj lôbôlôj ek avômalô miñ nêkôki esak auk lomaloma ami. Dô. Tem imbulinj thêlô ma nêm i sa ami.

15 *Undum ku lôklokwañ lôk ôndôj Wapômbêj anêj abô avanôj thêthôj. Ma Wapômbêj tem ênjê anêm ku êj ma enaj nena hudum ku mavi. Ba tem miñ o mama ami.

16 *Avômalô takatu ba esopa abô mayaliv evenj lokbañ aleba ibitak kambom anôj. Êj ma otak abô lôk auk mayaliv takatu ba miñ hasopa Wapômbêj anêj abô ami.

17 *Auk êj ma hatôm palê hatêtô anyô liñkupik sapêj. Nôngô Himeneus lo Piletus.

18 Thai bôk evenj daim ek Wapômbêj anêj abô avanôj ma êdôj avômalô ba esau nena alalô leñvíñkupik tem miñ imbiyô esak lonjbô ami ba intu ibuliñ avômalô doho inij êvhavij.

19 *Ma doñtom Wapômbêj anêj unyak landij lôklokwañ kambom ba miñ hatôm êngôli ami. Ma habutij sêk nena, “Anyô Bêj hayala anêj avômalô” ma “Nê takatu ba elam Anyô Bêj anêj athêj ba esopa ma nêmbôlij dômiñ esak kambom.”

20 Ma unyak bêj te ma anêj uñ gol doho lôk seleva

* **2:8:** Lom 1:3; 1Ko 15:4 * **2:9:** Ep 3:1,13; Plp 1:12-14 * **2:11:** 2Ko 4:11
 * **2:12:** Mat 10:33 * **2:13:** Lom 3:3-4; Tit 1:2 * **2:14:** 1Ti 6:4; Tit 3:9 * **2:15:**
 1Ti 4:6 * **2:16:** 1Ti 4:7 * **2:17:** 1Ti 1:20 * **2:19:** Nam 16:5; Ais 52:11; Jon 10:14; 1Ko 8:3

doho lôk uŋ adaluk doho lôk uŋ anôŋ doho hamô unyak kapô. Doho ma etak nôm mavi halôk ma doho ma etak yavoyav halôk.

²¹ Aêŋ ba anyô te habi lelaik thô ba hathik i ba habitak mabuŋ ma hatôm uŋ mavi atu ba Wapômbêŋ hadum ba habitak matheŋ ba hamô ek Wapômbêŋ nêm ku mavi lomaloma êndêŋ yani.

²² *Ba intu ôsôv ênjêk ñgôk anêŋ thethanjak takatu ba hamô anyô muk kapôlônij. Ma ondaŋvíŋ endom loŋôndê thêthôŋ lôk ônêmimbiŋ Wapômbêŋ lôk lemimbiŋ avômalô lôk osopa auk yôhôk. Môlô takatu ba olam Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ ba osopa yani ma yani bôk hathik môlônim kapôlômim yôv ba nosopa kobom thêthôŋ takêntêk.

²³ *Oyala nena abô mayaliv lomaloma hadum ba avômalô ik vovak ba ômbôliŋ dômiŋ ek abô thôŋôthôŋ takêŋ.

²⁴ Anyô Bêŋ anêŋ anyô ku ma êmô labali imbiŋ avômalô lôkthô lôk anêŋ auk ma thêthôŋ ek êndôŋ avômalô katô. Lôk êmô malinjyaô ma miŋ injik vovak ami.

²⁵ Ma yani miŋ lamaninj kethenj esak avômalô takatu ba miŋ elanjô anêŋ abô ami ma êndôŋ thêlô esak abô labali. Injo Wapômbêŋ tem nêm i sa ek nedé kapôlônij liliŋ ek nesopa auk avanôŋ mena mi la.

²⁶ Ma ewa auk mavi hathak lonjô ma tem nêsôv ênjêk

Sadan anêŋ gwasilim, ôpatu ba havôv thêlô ek nindum anêŋ ku.

3

Pik lo leŋ anêŋ daŋ

¹ *Odaŋô! Waklavôŋ pik lo leŋ anêŋ daŋ ma tem malainj lomaloma imbitak.

² Avômalô tem leŋinjimbiŋ thêlôda lôk leŋinjimbiŋ valuse- lenj ma nêmbôi lôk nêgê i daŋ ma nenaŋ abôma lôk leŋinjôndôŋ kôtôŋ êndêŋ taluvi lo lami. Ma tem miŋ leŋinjnavi esak nôm takatu ba anyô vi êv hadêŋ i ami lôk êpôlik hathak kobom matheŋ

³ ma leŋinjhavíŋ mi lôk miŋ etak kapôlônij kambom ami. Ma tem nenaŋ abô kambom esak avômalô vi lôk nipuki loŋ ami ma nimbitak nê maleŋin thêlêv lôk nêpôlik esak kobom mavi.

⁴ Ma tem thêlô nimbulinj inij nê môlô ma nindum nômkama mayaliv ma thêlôda tem nênm inij athêŋ linj ba nindum nômkama takatu ba indum thêlô leŋinjnavi ma kobom leŋinjhavíŋ Wapômbêŋ ma êdô.

⁵ *Avômalô takêŋ tem nindum thêthôŋ êtôm nê esopa Wapômbêŋ ma donjom thêlô bôk etak Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ba intu nômbôliŋ dômiŋ êndêŋ i.

⁶ Ma anyô takêŋ ethak êyêyê hathak bôbôŋinj ba êyô unyak ma êyê avi takatu ba inij auk mayaliv ma ewa inij auk. Avi takêŋ bôk idum

kambom bēj anōj ba êmô lôk kapôlônīj malaīj. Ma thêlônij thethañak lomaloma hayabīj i ba êbôlêm auk lukmuk wak nômbêj intu sapêj.

⁷ Avi takêj elanôj ñê êj inij abô lôbôlôj ba mīj êpôm Wapômbêj anêj abô avanôj ek nêm thêlô sa ami.

⁸ *Nê êj bôk êvôlīj dômīj hathak Wapômbêj anêj abô avanôj hatôm Janes lo Jambles bôk êvôlīj dômīj hadêj Mose. Sadañ habulīj thêlô inij auk aleba ibitak kambom anôj ba êvhavīj ami ba intu Wapômbêj hadô thêlô.

⁹ Ma ñê êj inij kambom takêj tem imbitak yaīj ba avômalô tem nêgê êtôm bôk êyê Janes lo Jambles inij auk kambom. Ba intu auk êj tem mīj imbitak bêj ami.

Timotio mbalonj Wapômbêj anêj abô loj lôklokwaŋ

¹⁰ Ma dojtom o Timoti hoyala yenañ auk lôk yenañ bôk lo loj takatu ba yahadôj lôkthô katô ma auk takatu ba hamô havīj ya lôk yaleñhavīj avômalô ma yahêvhavīj ba yahamij lôklokwaŋ lôk miñ yahasôv ami.

¹¹ *Ma vovaj lomaloma lôk malaīj hapôm ya halôk Antiock lo Aikoniam ma Listla. Ma Anyô Bêj hêv ya bulubinj ek nôm kambom takêj.

¹² *Avanôj! Avômalô lôkthô atu ba lenjñhavīj nêñemimbīj Yisu Kilisi ba

esopa Wapômbêj tem nêpôm vovaj takêj imbīj.

¹³ Ma ñê lôk ñgôk lôk ñê takatu ba esau avômalô tem nindum inīj auk kambom takêj endeba imbitak kambom anôj. Bôk esau thêlôda yôv ba tem nesau avômalô vi imbīj.

¹⁴⁻¹⁵ Ma dojtom Timoti hoyala kêdôjwaga takatu ba bôk êv o auk ba hoyala nena o ma okna ba Wapômbêj anêj abô matheñ hik auk thô hadêj o aleba lêk. Abô êj hik avômalô līj ek neja auk mavi ek nêñemimbīj Yisu Kilisi ma tem yani nêm thêlô bulubinj. Bôk howa auk hathak nôm takêj ba intu hoyala katô nena abô avanôj. Ba om-balona j auk êj loj.

¹⁶ *Wapômbêj anêj abô lôkthô ma hayuv halêm yaīj ba bôk eto halôk kapya ek êndôj avômalô lôk hêv avômalô sa hathak auk lok-baŋ. Ma hik lojôndê nepesanj i thô ek nimbitak thêthôj

¹⁷ ek Wapômbêj anêj avômalô neja nômkama ek nindum ku mavi.

4

Timotio enaj Wapômbêj anêj abô

¹ Timoti, Wapômbêj lo Yisu Kilisi elanôj yenañ abô. Yani tem indum abô esak avômalô lôkmala lôk ñê ñama. Yani tem êlêm ek eyabinj alalô. Aej ba yahanañ lôklokwaŋ hadêj o nena

* **3:8:** Kis 7:11 * **3:11:** Ap 13:14-52; 14:5,8-20 * **3:12:** Mat 16:24; Jon 15:20;
Ap 14:22 * **3:16:** Lom 15:4

² onaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô. Miŋ oyabin waklavôŋ mavi iyom ami. Onaŋ iyom. Nuŋwik avômalô iniŋ kambom thô ma onaŋ ek netak. Osan thêlô ek nesopa Wapômbêŋ anêŋ abô. Ombatho avômalô loŋ ma ômô malinyaô lôk ôndôŋ avômalô katô oyan.

³*Yakô wak te ma avômalô tem nimbi leŋôndôŋ siŋ ek nedanô Wapômbêŋ anêŋ auk thêthôŋ. Thêlô tem veŋiŋ thethaŋak ba nêmbôlêm kêdôŋwaga vi ek nenaŋ abô takatu ba indum thêlô leniŋmavi.

⁴ Thêlô tem nede dômiŋ liliŋ êndêŋ abô avanôŋ ma nembeŋ mayaliv ba nesopa kukuthiŋ oyan.

⁵ Ma doŋtom o Timoti ma onja auk katô esak ku nômbêŋ atu ba hudum. Tem malaiŋ lôk vovanj êpôm o. Èŋ ma umiŋ lôklokwaŋ. Onaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi lôk undum Wapômbêŋ anêŋ ku lôkthô atu ba hêv hadêŋ o.

Pol hadum ek ema

⁶*Timoti, yenaŋ thalaleŋ lêk hanŋasô hatôm waiŋ atu ba hanŋasô halôk da. Ma wakma èŋ lêk hayô ek yana. Ba intu undum ku nômbêŋ èŋ.

⁷*Lêk yahik vovak mavi yôv ba yahalanjiŋ aleba hayô anêŋ daŋ. Ma yahavalon yenaŋ yahêvhaviŋ loŋ denaŋ.

⁸*Ba intu Wapômbêŋ lêk havalon vuli mavi te loŋ ek

ya aêntêk. Waklavôŋ nindum abô ma Anyô Bêŋ atu ba hanaŋ abô avanôŋ hathak avômalô tem enaŋ nena ya anyô thêthôŋ. Ba tem enaŋ êndêŋ ya iyom ami. Mi. Avômalô lôkthô atu ba êpôvinj waklavôŋ yani endelêm ma tem enaŋ aêŋ êndêŋ i imbiŋ.

Timoti êlêm ketheŋ ek Pol

⁹⁻¹⁰*Dima lahavinj nômkama pik êntêk. Èŋ ma yani bôk hathak ya ba hi Tesalonaika. Ma Klesens bôk hi plovins Galesia ma Titi bôk hi Dalmesia. Ba intu ôpôpêk o ba ôlêm ketheŋ êndêŋ ya.

¹¹Luk iyom hamô haviŋ ya. Ma Mak hathak hêv ya sa hathak yenaŋ ku ba intu ondom yani êlêm êndêŋ ya.

¹²Ma Tikikus ma yahêv yani hi Epesus.

¹³*Yahatak yenaŋ kwêv hamô Tloas ba hamô Kapus anêŋ unyak ba onja ba êlêm. Ma onja yenaŋ kapyä lôkthô. Ma ya vovanj ek kapyä ali atu ba epesanj hathak boksipsip kupik.

¹⁴*Aleksanda ma anyô hadum ku hapesaŋ nômkama hathak aeŋ thekthek ba bôk hadum kambom bêŋ hadêŋ ya. Anyô Bêŋ tem indum aêŋ êndêŋ yani esak nôm atu ba hadum.

¹⁵Yani hik vovak lôklokwaŋ hathak yêlôaniŋ abô. Ba intu oda oyabin o mavi esak yani imbiŋ.

* **4:3:** 1Ti 4:1 * **4:6:** Plp 2:17 * **4:7:** 1Ti 6:12 * **4:8:** 1Ko 9:24-25 * **4:9-10:**

¹⁶ Yahadum abô môj ma doho miŋ êv ya sa ami. Thêlô sapêŋ etak ya. Ma yaleŋhavinj nena thêlô miŋ nindum abô esak nôm êj ami.

¹⁷ Ma doŋtom Anyô Bêŋ haminj ya dôminj ba hêv ya lôklokwaŋ ek yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô takêŋ bêŋ êndêŋ njê daluk ek thêlô nedanjô. Yaleŋhabi nena ya lêk yahamô alim kambom te abôlêk. Ma doŋtom Anyô Bêŋ hêv ya sa.

¹⁸ Anyô Bêŋ tem nêm ya bulubinj ênjêk ŋgôk iniŋ vovak lomaloma. Nômlate miŋ hatôm imbulinj ya ami endeba enja ya vê ni anêŋ lonj lôkliŋyak atu ba hamô malak leŋ am. Nêñêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ yani iyom wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

¹⁹ *Nêm yaŋsinj mavi lôk lôkbôk mavi êndêŋ Plisila lo Akwila ma Onesipolus lôk anêŋ avômalô.

²⁰ *Elastus hamô Kolin. Tlopimas hapôm lijiŋ ma yahadô yani hêk Miletus.

²¹ Ômbôlêm anêm lonjôndê ek ôlêm lonj êntêk êmôŋ vêmam ka beleŋ simbak. Źubulus, Pudens, Linus, Klodia lôk iviyanj sapêŋ enaŋ yaŋsinj mavi lôk lôkbôk mavi hadêŋ o.

²² Anyô Bêŋ eyabiŋ o dahôlôm lôk anêŋ wapôm êmô imbiŋ o.

* **4:19:** Ap 18:2; 2Ti 1:16-17

* **4:20:** Ap 19:22; 20:4; Lom 16:23

Kapyatutabahadēj

Titi Abô mōj

Lom êv Pol vê hêk koladôj (Ap 28), êj ma thai lôk Titi i ŋgavithôm Klit lôbôlôbô ba enaŋ Wapômbêj anêj Abô Mavi bêj hadêj thêlô. Vêm ma Pol hanaj ek Titi indum ku êj endeba anêj dan lôk etak avaka êtôm malak lôkthô ma hatak Klit ba hi loŋ buyaŋ. Titi hadum ku êj denaŋ, ma Pol hato kypyatutabahadêj yani. Hato ek embatho Titi loŋ esak anêj ku lôk nêm auk ek êmbôv njê takatu ba êvölinj dômiŋ hathak abô anôj ek nêbônêlêm ma nêm auk esak êvhaviŋ lôk iniŋ ku ma eyabiŋ i esak kêdôŋwaga abôyaŋ.

Hato kypyatutabahadêj 64 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol, Wapômbêj anêj anyô ku ma Yisu Kilisi anêj aposel, yahato kypyatutabahadêj. Yisu Kilisi hêv ya ek yanaŋ anêj abô bêj ma yambatho njê takatu ba bôk habi banj hayô hêk i iniŋ êvhaviŋ loŋ. Lôk yanêm auk ek neyala abô avanôŋ atu ba halom avômalô ek nêmô êtôm Wapômbêj anêj lahaviŋ

² *ek nênêm maleŋinj esak neja lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj. Môj anôj ma Wapômbêj bôk

havak abô yôv nena tem nêm êndêj i ba miŋ hatôm esau ami.

³ Alalôaniŋ bulubinj Wapômbêj bôk hatak waklavôŋ te yôv ba hatak ku halôk yabaheŋ lôk hanaj lôklokwaŋ ek yanaŋ anêj Abô Mavi bêj êndêj avômalô ek batu Abô Mavi êj êlêm yaiŋ.

⁴ *Yahato hadêj o Titi, yenaŋ okna anôj hathak alaianinj aêvhaviŋ.

Kamik Wapômbêj lo alalôaniŋ Bulubinj Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ o.

Titi endam avaka ek neyabiŋ avômalô êvhaviŋ lodôŋlodôŋ

⁵ Bôk yahatak o hamô Klit ek undum ku takatu ba hêk denaŋ lôk otak avaka doho anêj lomalak êtôm atu ba bôk yahanaj hadêj o.

⁶ *Otak i êtôm aêntêk. Anyô atu ba abô mi hêk avômalô maleŋinj ma hamô tiŋinj haviŋ yanavi. Ma anêj nali êvhaviŋ ba avômalô miŋ enaŋ abô hathak iniŋ maleŋ thanjô lôk leŋôndôŋ kôtôŋ ami.

⁷ Nê takatu ba eyabiŋ avômalô êvhaviŋ idum Wapômbêj da anêj ku ba intu thêlô abô mi ênjêk avômalô maleŋinj. Ma miŋ thêlô nesoŋ nena thêlô ma njê bêj ek avômalô vi ami, lôk miŋ leŋinjmaniŋ ketheŋ ami, ma miŋ ninum wainj ba molo ami, lôk miŋ maleŋinj thêlêv ami, ma miŋ netanjantji esak

avômalô vi iniŋ valuseleŋ ami.

⁸ Mi. Neja avômalô thô lôk leŋinjimbiŋ kobom atu ba mavi ma nipuk i loŋ lôk nêmô thêthôŋ lôk matheŋ ma neyabiŋ i mavi.

⁹ Ma nebalonj abô avanôŋ biŋ atu ba bôk êdôŋ loŋ lôklokwaŋ ek nêndôŋ avômalô esak auk thêthôŋ ek nem-batho iniŋ êvhaviŋ loŋ lôk nijik avômalô leŋôndôŋ kôtôŋ iniŋ auk lokbaŋ thô ek netak.

*Nê leŋôndôŋ kôtôŋ bêŋ anôŋ
êmô Klit*

¹⁰* Otak avaka anêŋ aêŋ ek neyabiŋ avômalô êvhaviŋ ek nimiŋ loŋ siŋ ek ñê nômbêŋ atu ba ibi leŋôndôŋ siŋ anêŋ Klit. Thêlô ma ñê enaŋ abô mayaliv ba esau avômalô. Nê Islael takatu ba evalonj kobom neŋgothe kupik vê ethak êmôŋ ek kobom êŋ.

¹¹* Nê takêŋ ma onaŋ ek nêmô bônôŋ ba miŋ otak i ek nêndôŋ avômalô ami. Thêlô leŋinjhaviŋ valuseleŋ ba intu êdôŋ avômalô hathak auk lokbaŋ ba ibulinj ñê êvhaviŋ lodôŋlodôŋ iniŋ auk.

¹² Thêlô iniŋ anyô lôkauk te hanaŋ hathak thêlôda aêntêk, “Avômalô Klit sapêŋ ma ñê abôyaŋ lôk êtôm bok ŋgalewaŋ ba êk ku mi ma eyaŋ nôm hatôm bok iyom.”

¹³* Abô êŋ ma avanôŋ. Ba intu osaŋ i lôklokwaŋ ek iniŋ êvhaviŋ imbitak mavi

¹⁴* ma netak Islael iniŋ kukuthiŋ oyaŋ oyaŋ lôk miŋ nesopa ñê takatu ba êvôliŋ dômiŋ hathak abô avanôŋ iniŋ abô majan ami.

¹⁵ Avômalô takatu ba iniŋ kapôlôŋiŋ mabuŋ hêk Wapômbêŋ ma, ma nôm eyaŋ lôk nômkama lôkthô ma mabuŋ aêŋ iyom. Ma doŋtom avômalô takatu ba miŋ êvhaviŋ ami lôk iniŋ kapôlôŋiŋ lelaik ma nômlate miŋ mabuŋ ami. Aêŋ ba iniŋ auk lôk kapôlôŋiŋ lelaik kambom.

¹⁶* Thêlô enaŋ nena eyala Wapômbêŋ, ma doŋtom iniŋ bôk lo loŋ hik thô nena êthôŋ yani palinj. Thêlô leŋinjôndôŋ kôtôŋ ba miŋ hatôm nindum nômla mavi te ami lôk êtôm nôm ôvathek hêk Wapômbêŋ ma.

2

*Ondôŋ kobom mavi êndêŋ
avômalô êvhaviŋ lodôŋlodôŋ*

¹ Oda miŋ ôtôm thêlô ami. Ma ôndôŋ avômalô ek nesopa Wapômbêŋ anêŋ auk thêthôŋ.

² Ôndôŋ anyô bojnena ek nipuki loŋ esak auk mayaliv ma nêmô batôŋ oyaŋ lôk neyabiŋ i dedauŋ mavi. Ma iniŋ êvhaviŋ lôk leŋinjhaviŋ avômalô embothonj mavi. Ma nimiŋ lôklokwaŋ esak malaiŋ.

³* Ma aêŋ iyom ma ôndôŋ avôdôŋnena imbiŋ ek nêmô matheŋ êtôm Wapômbêŋ anêŋ lahavinj. Ma miŋ nenaŋ abôma esak avômalô vi ami ma miŋ netak wainj ek eyabinj

* **1:10:** 1Ti 4:7 * **1:11:** 2Ti 3:5-6; 1Pi 5:2 * **1:13:** 2Ti 4:2 * **1:14:** 1Ti 4:7

* **1:16:** 1Jon 1:6; 2:4 * **2:3:** 1Ti 3:11

iniŋ auk ami. Mi, ôndôj thêlô ek neja auk mavi

⁴ ek nêndôj avi muk ek leñijimbiŋ vêŋi lôk nali,

⁵*ma nipuk i loŋ lôk nêmô mabuŋ, ma nindum iniŋ ku neyabiŋ iniŋ avômalô mavi lôk nêñem leñijhaviŋ êndêŋ avômalô ma nedovak vêŋi iniŋ abô vibiŋ. Idum aêŋ ma tem miŋ hatôm anyôla enaŋ abôma esak Wapômbêŋ anêŋ abô ami.

⁶ Ma anyô muk ma osoŋ i lokwaŋ aêŋ iyom ek nipuki loŋ.

⁷*Ma oda ôtôm lavôŋiŋ mavi esak nômkama sapêŋ ek apenena nêgê ba nesopa vemgwam. Ôndôj avômalô lôk malemdôj esak abô takatu ba halêm anêŋ o kapôlôm.

⁸*Ma onaŋ abô thêthôj mavi iyom ek avômalô miŋ hatôm nêpôm anêm abô anêŋ kambom te ami. Undum aêŋ ek avômalô takatu ba êpôlik hathak anêm abô ma tem mama ba miŋ hatôm nenan abô kambom te esak alalô ami.

⁹*Ma ñê takatu ba êmô alaŋsi vibiŋ* ma osoŋ i lokwaŋ ek nêmô iniŋ alaŋ vibiŋ esak nômkama sapêŋ ek nindum thêlô leñijmavi. Ma miŋ nêwê abô viyan ami.

¹⁰Lôk miŋ neja iniŋ nômla vani ami. Mi, nindum nômkama sapêŋ thêthôj ek inijk thô nena iniŋ ku ma mavi

ek iniŋ alaŋsi nêñemimbiŋ thêlô. Idum aêŋ ma tem alalôaniŋ Wapômbêŋ atu ba hêv alalô bulubinj anêŋ abô imbitak lêlêyaŋ mavi ênjêk avômalô maleŋinj.

Wapômbêŋ anêŋ wapôm hik alalô liŋ ek nasopa anêŋ lonjôndê ek nayabiŋ Kilisi

¹¹ Alalô nasopa kobom mavi takêŋ ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ wapôm bôk halêm yaiŋ yôv ba hawa bulubinj halêm ek avômalô sapêŋ nêñemimbiŋ.

¹²*Ma wapôm êŋ hadôj alalô ek natak kobom avôliŋ dômiŋ ek Wapômbêŋ lôk pik anêŋ thethaŋak ma napuki loŋ lôk namô thêthôj ba nesopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ êndêŋ waklavôj êntêk.

¹³ Ma alalô nasopa lonjôndê êŋ ba nanêm maleŋinj ek mek mavi atu ba tem êlêm. Mek mavi êŋ ma waklavôj atu ba Yisu Kilisi anêŋ deda lôkmaŋinj êlêm yaiŋ. Yani ma Anyô Bêŋ Wapômbêŋ, alalôaniŋ bulubinj.

¹⁴*Yani hêv yanida halêm ba hama hathak alalô ek nêm alalô vê ênjêk kambom lomaloma lôk havôkwij alalô ek nambitak yanida anêŋ avômalô takatu ba êk lêlê ek nandum ku mavi.

¹⁵*Ba intu onja abô takêntêk anêŋ ôdôj sa êndêŋ avômalô êvhaviŋ. Lôk osoŋ i lokwaŋ ek nesopa ma avômalô leñijôndôj kôtôŋ ma

* **2:5:** Ep 5:22 * **2:7:** 1Ti 4:12 * **2:8:** 1Pi 2:15 * **2:9:** 1Ti 6:1 * **2:9:** 'Nê takatu ba êmô alaŋsi vibiŋ' ma hathak abô Inglis ma 'slave'. Nôŋô Epesus 6:5.
*** 2:12:** 1Jon 2:16 * **2:14:** Kis 19:5; Lo 7:6; Ese 37:23; Gal 1:4; 1Pi 2:9 * **2:15:** 1Ti 4:12

osan̄ i. Onan̄ abô takēj esak Wapōmbēj anēj lôklokwaŋ. Ma miŋ otak anyôla atu ba hoyabiŋ i ek enaŋ nena anêm abô ma nôm oyaŋ ami.

3

Nundum malêla takatu ba mavi

¹*Nun̄gwik avômalô iniŋ auk liŋ esak lon̄bô ek nedovak gavman lôk iniŋ ñê bêŋbêŋ ba nesopa iniŋ abô. Lôk nêpôpêk i ek nindum ku mavi lomaloma.

² Ma miŋ nenan̄ abô kambom esak anyô vi lôk miŋ nêkôki ami. Mi, netauvin̄ i dedauŋ ba nêmô yôhôkna imbiŋ avômalô sapêŋ.

³*Ek malê nena sêbôk ma alalô thôŋôthôŋ hatôm thêlô. Alalô leŋjôndôŋ kôtôŋ lôk êvhavin̄ abôyaŋ ba atak Wapōmbēj anēj lon̄jôndê ma amô thethaŋak lôk alak lomaloma vibin̄. Ma amô lôk leŋjîdaŋ ba awa auk kambom hathak anyô vi. Alalô apôlik ek i ma thêlô êpôlik ek alalô.

⁴ Ma doŋtom lêk ma Wapōmbêj, ôpatu ba hêv alalô bulubin̄, hik anēj kobom mavi lôk anēj lahavin̄ thô hadêŋ alalô.

⁵*Yani hêv alalô bulubin̄ hathak yanida anēj lahiki. Ma miŋ hathak alalôaniŋ ku thêthôŋ ami. Mi, havôkwiniŋ alalôaniŋ kambom ma hadum ba alalô abitak lukmuk hathak Lovak Matheŋ

ba hêv lôkmala lukmuk hadêŋ alalô.

⁶*Hathak ôpatu ba hêv alalô bulubin̄, Yisu Kilisi, ma Wapōmbêj haŋgasô anēj Lovak Matheŋ bêŋ anôŋ hayô hamô alalô.

⁷ Yani habi anēj wapôm sam ba halam alalô nena avômalô thêthôŋ. Ba intu alalô awa athêŋ ek naja lôkmala atu ba tem namô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma lêk aêv maleŋiŋ ek nôm êŋ.

⁸ Abô takēj ma avanôŋ biŋ. Ba intu yaleŋhavin̄ ombatho i lon̄ lôklokwaŋ ek nesopa abô takēj sapêŋ ek vi atu ba bôk êvhavin̄ Wapōmbêj yôv ma neyabin̄ i ek nindum ku mavi thêthô. Abô takēj ma mavi anôŋ ba tem nêm avômalô lôkthô sa.

⁹*Nômô daim ek auk molo takatu ba avômalô êkôki hathak lôk ekatun̄ Islael iniŋ limi bôbô iniŋ athêŋ ma abô lôkthaŋgo ma ethaŋ i hathak Mose anēj balabuŋ. Nôm takēj ma nôm oyaŋ ba miŋ hatôm nêm anyôla sa ami.

¹⁰*Anyôla havak avômalô vose hi lodôŋlodôŋ ma onaŋ bôlôŋ ju êndêŋ ôpêŋ nena etak auk êŋ. Ma mi ma otak yani ba nu.

¹¹Alalô ayala nena avômalô anêŋ aêŋ iniŋ auk ma lokbaŋ ba idum kambom thêthô. Ba intu iniŋ bôk lo lon̄ takēj da hik thêlô thô nena ñê idum kambom.

Abô anêŋ daŋ

* 3:1: Lom 13:1-7; 1Pi 2:13-14

* 3:3: 1Ko 6:9-11; Ep 2:1-2; 5:8

* 3:5: 2Ti 1:9;

Hib 10:22 * 3:6: Ap 2:17-18

* 3:9: 2Ti 2:14,16

* 3:10: Mat 18:15-17

Ep 6:21-22; Kol 4:7-8

¹² *Tem yanêm Altema mena Tikikus la ba êsôk, êŋ ma o lôklokwaŋ ek nu Nikopolis ek ôpôm ya. Yenanj auk nena tem yana yamô Nikopolis êndêŋ waklavôŋ belenj simbak.

¹³ *Sena, anyô lôkauk hathak abô majanj, lo Apolo etak môlô ba i buyanj, ma noyabiŋ i esak nômkama takatu ba thai mi ek nêm thai sa.

¹⁴ *Ôndôŋ alaianij avômalô ek nindum ku mayi ni thêthô lôk nêñêm avômalô vi atu ba êv yak hathak nômkama sa ek inij êvhaviŋ injik anôŋ.

¹⁵ Avômalô takatu ba êmô haviŋ ya êv inij leñinjnavi hadêŋ o. Ma nêm yenanj aêŋ êndêŋ ñê êvhaviŋ takatu ba leñinjhaviŋ yêlô.

Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô lôkthô.

* **3:13:** Ap 18:24; 1Ko 3:5-6 * **3:14:** Ep 4:28

Kapya atu ba Pol hato hadêŋ Pilemon Abô môŋ

Pilemon ma anyô hêvhaviŋ te anêŋ Kolosi. Yani ma alaŋ ek nê doho atu ba êmô yani vibiŋ ba idum anêŋ ku. Ma anêŋ anyô ku êŋ te ma Onesimi. Yani hawa Pilemon anêŋ nômla doho vani ba hasôv ba hi. Lom iniŋ balabuŋ hanan̄ nena ôpatu ba hamô alaŋ vibiŋ hatak anêŋ ku ba hasôv ba hi, êŋ ma anêŋ alaŋ hatôm injik yani vônô. Haveŋ yam ma Onesimi hapôm Pol hamô koladôŋ ma halan̄ô Abô Mavi ba hêvhaviŋ. Ba intu Pol hato abô hadêŋ Pilemon nena Onesimi ma lêk anyô hêvhaviŋ ba nêm anêŋ kambom vê.

Hatôm 60 AD la ma Pol hamô koladôŋ ba hato kapya ju êntêk, yaŋ ma Pilemon ma yaŋ hi Kolosi.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol, yahamô koladôŋ hathak Yisu Kilisi. Yai lôk alalôaniŋ aiyâŋ Timoti ato kapya êntêk hadêŋ o, Pilemon. O ma yaiyanîŋ aiyâŋ anôŋ atu ba alalô adum ku doŋtom êntêk haviŋ i.

²*Lôk ato hadêŋ livôŋ Apia lo Alkipus haviŋ. Yani ma Wapômbêŋ anêŋ anyô vovak te atu ba hamîŋ haviŋ yai. Ma yai ato hadêŋ avômalô êvhaviŋ

takatu ba ethak êv yen̄ hamô anêm unyak kapô haviŋ.

³ Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk labali êmô imbiŋ môlô sapêŋ.

Pol hanan̄ lamavi hathak Pilemon anêŋ ku

⁴⁻⁵ Yahalaŋô hathak anêm lemhaviŋ avômalô matheŋ sapêŋ lôk anêm hôvhaviŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu. Ba intu mek sapêŋ atu ba yahateŋ ma yaleŋhabi o ba yahanaŋ yaleŋmavi hadêŋ yenâŋ Wapômbêŋ.

⁶ Hôvhaviŋ Wapômbêŋ ba intu o anyô wapôm. Ma yahateŋ mek ek anêm wapôm êŋ injik anôŋ ba Wapômbêŋ nêm auk mavi êndêŋ o ek oyala nômkama mayi lôkthô atu ba alalô awa halêm anêŋ Kilisi.

⁷ *Aiyâŋ, abô hathak hôthô avômalô matheŋ iniŋ kapôlôŋin liŋ hayô ek ya. Ba intu anêm kobom lemhaviŋ êŋ hêv ya thêvô lôk yaleŋmavi bêŋ anôŋ.

Pol hanan̄ ek Pilemon ênjê Onesimi êtôm yaŋ anôŋ

⁸Aêŋ ba yahadum ek yanaŋ injik anêm lemhaviŋ liŋ ek undum nômlate êtôm atu ba oda lemhaviŋ undum. Nôm êŋ ma thêthôŋ mavi ba intu ya hatôm yanaŋ lôklokwaŋ ek undum aêŋ esak Kilisi anêŋ athêŋ.

⁹ Ma doŋtom hathak leŋhaviŋ êŋ iyom intu yahanaŋ hik o liŋ. Ya ma anyô

* **1:2:** Kol 4:17; 2Ti 2:3 * **1:7:** 2Ko 7:4

bon Pol atu ba lêk yahamô koladôj hathak Yisu Kilisi,

¹⁰ *yahanaŋ hik o linj hathak yenaŋ okna Onesimi ek nunjwik anêm lemhabiŋ thô êndêj yani. Yahamô koladôj ma yani hêvhaviŋ ba intu habitak yenaŋ okna.

¹¹ Sêbôk ma yani miŋ hatôm nêm o sa ami. Ma dontom lêk habitak anyô mavi ek nêm alai luvi sa.*

¹² Lêk yahêv yani hatôm yabiŋdaluk anôj hathôk ek o hathak lonjbô.

¹³ Yahamô koladôj hathak Abô Mavi ba intu yaleŋmavi ek yani enja anêm loŋ ba êmô imbiŋ ya ek nêm ya sa.

¹⁴ Ma dontom yahadô yapôviŋ o ek undum malêla takatu ba mavi. Ba intu miŋ hatôm yandum nômlate atu ba miŋ honaŋ ami ek undum ku mavi êtôm atu oda lemhabiŋ undum.

¹⁵ Betha Onesimi hatak o vauna ek nêmimbiŋ Yisu Kilisi vêm ba havôhathôk hathak lonjbô ma tem êmô imbiŋ o wak nômbêj intu sapêj la.

¹⁶ *Yani hathôk ek o ma onja yani êtôm mamuyaŋ anôj ma miŋ êtôm o alanj ek yani esak lonjbô ami. Yaleŋhaviŋ yani bêj anôj. Ma dontom yani ma anêm mamuyaŋ lôk o ma alanj ek yani haviŋ ba intu tem lemimbiŋ yani bêj anôj êmôj ek ya.

¹⁷ Aêj ba lemhabi nena alai ma ñê ku te iyom, êj ma onja

* **1:10:** 1Ko 4:15; Kol 4:9

* **1:16:** 1Ti 6:2 * **1:22:** Plp 1:25; 2:24

Onesimi thô êtôm intu howa ya thô.

¹⁸ Yani hadum nômla kam-bom hadêj o mena hawa anêm nômla, êj ma otak êndôk yabahej.

¹⁹ Ya Pol yada yahato hathak yabahej nena tem yanêm vuli êj viyaŋ êndêj o. Ma dontom lemimbi nena bôk yahik lonjôndê nêmô lôkmala thô hadêj o ba anêm vuli viyaŋ hêk haviŋ ya denaj.

²⁰ Avanôj, aiyan, yaleŋhaviŋ onja Onesimi thô esak Anyô Bêj anêj athêj. Èj ma hatôm hôthô yakapôlôj linj hathak Kilisi.

²¹ Yahato kapya êntêk hadêj o ba yahêvhaviŋ nena tem ondovak yenaŋ abô vibij ma onja Onesimi lôk lemmavi bêj anôj êmôj ek abô nômbêj atu ba lêk yahato.

²² *Nômla yan nena opesaŋ loŋ êmô anêm unyak kapô ek ya. Yaleŋhabi nena tem Wapômbêj endanjô môlônim mek ma nêm ya vê ênjêk koladôj ba yambô yasôk esak lonjbô.

Pol anêj kapya anêj daŋ

²³ *Epaplas ôpatu ba hamô koladôj haviŋ ya hathak Yisu Kilisi, yani hêv anêj lamavi hadêj o.

²⁴ *Ma Mak, Alistakas, Dima lo Luk, yêlô ñê ku te iyom, thêlô êv iniŋ leŋiŋmavi haviŋ.

* **1:11:** Onesimi anêj athêj anêj ôdôj nena, "Hêv sa"

* **1:23:** Kol 1:7 * **1:24:** Kol 4:10-14

25 Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj
wapôm embaloj môlô sapêj
kapôlômim loj.

Kapya hi hadēj avômalô **Hiblu** **Abô mōj**

Ôpatu ba hato kapya êntêk miñ hato anêj athêj ami. Ma hadêj 200 AD ma avômalô ñaj inij avaka te anêj athêj nena Teetulian hato nena Banabas hato kapya êntêk. Ma lêk doho enaj nena Apolo hato ma doho enaj nena Silas hato. Ma thêlô lôkthô enaj nena ôpatu ba hato kapya êntêk ma hato hasopa Wapômbêj anêj lahavinj.

Ôpatu ba hato ma anyô Israel te atu ba hêvhaviñ Yisu. Hato hadêj avômalô Israel takatu ba êvhaviñ Yisu. Kapya êntêk hik thô nena Yisu ma bêj ek Israel inij plopet lôk anjela ma Mose lôk ñê êbôk da. Ma hik thô havij nena Yisu ma anyô malêvôj ek Wapômbêj lôk alalô ma anêj athêj ma bêj ek Alon anêj lôk Israel inij ñê êbôk da sapêj. Lôk hanaj ek ñê bôk êvhaviñ nimiñ lôklokwañ ma miñ nendeni nesopa Israel inij kobom bô ami. Yakô vovaj êpôm i êtôm sêbôk ba hapôm avômalô Israel halôk loj thiliv.

Hato kapya êntêk hadêj 68 AD la.

*Wapômbêj
hamôj ek anjela*

Nakaduj

* **1:2:** Jon 1:3 * **1:3:** Jon 14:9; Kol 1:20; Hib 8:1 * **1:4:** Plp 2:9 * **1:5:** 1Sto 17:13; Ap 13:33 * **1:6:** Lom 8:29

¹ Sêbôk bôlada ma Wapômbêj hanaj abô hadêj alalôaniñ bumalô lôbôlôj hathak lavônjñ lomaloma hale plopet veñiñbôlêk.

² *Ma lêk êntêk ma pik lo lenj anêj danj lêk habobo ba yani hawa Nakaduj abôlêk ba hanaj abô hadêj alalô. Wapômbêj habi banj hayô hêk yani ma hêv nômkama sapêj lôk hapesañ nômkama sapêj hathak yani iyom.

³ *Yani hik Lambô anêj deda lôkmañgiñ thô ma alalô ayê yani hatôm ayê Lambô da. Ma yani havatho avômalô lôk nômkama sapêj loj aleba ilumbak mavi hathak anêj abô anêj lôklokwañ. Yani havôkwiñ alalôaniñ lelaik lôkthô vê ma halôk hamô Wapômbêj Lôkmañgiñ anêj banj vianôj hamô malak lej.

⁴ *Aêj ba yani hamô vulij ek anjela ma athêj atu ba êv hadêj yani ma bêj aêj iyom.

⁵ *Ma abô atu ba Anyô Bêj bôk hanaj hadêj Yisu ma miñ hanaj hadêj anjela te ami. Mi. Hanaj hadêj Yisu iyom nena,

“O ma yenaj okna,
ma lêk êntêk ma ya-
habitak lemambô.”
Kapya Yenj 2:7

Lôk hanaj nena,
“Ya anêm lemambô,
ma o ma yenaj okna.” 2
Samuel 7:14

⁶ *Ma Wapômbêj hêv namalô bôp halôk ba halêm pik ma hanaj abô bute havij nena,

“Wapômbêj anêj aŋela lôkthô
nêñêm yej êndêj
yani.” *Lo 32:43*

7 Ma hanaŋ hathak aŋela
nena,

“Anyô Bêj hapesaŋ anêj
aŋela hatôm lovak
ma anêj ñê ku takêj ma
hatôm atum dahalaŋ.”
Kapya Yej 104:4

8 Ma doŋtom hanaŋ hathak
Nakaduŋ nena,

“Wapômbêj, oda tem ômô
anêm loŋ lôkliŋyak wak
nômbêj intu sapêj,
ma tem oyabiŋ avômalô
esak kobom thêthôj
iyom.

9 Lemhaviŋ auk thêthôj ma
hôpôlik ek auk lokbaŋ.

Ba intu Wapômbêj anêm
Anyô Bêj halam o
ba haŋgasô anêj nôm
lêŋlêj hayô hamô o
ek onja athêj bêj ek
indum lemmavi.

Ma aŋela lôk avômalô miŋ
êmôŋ ek o ami.” *Kapya
Yej 45:6-7*

10 Ma abô yaŋ hanaŋ nena,

“Sêbôk ba mōj anôŋ ma O
Anyô Bêj da holav pik
anêj landiŋ,

ma leŋlêvôŋ ma oda
anêm ku hopesaŋ
hathak bahem.

11 Lôkthô tem ititip êtôm sôp
ba mi.

Ma o iyom intu tem ômô
thêthô.

12 Tem unduŋunduŋ pik êtôm
kwêv daim,

ma tem ômbi sôp bô atu
thô ma nuŋgwik luk-
muk.

Ma oda tem ômô aêj,
ma anêm sondabêj anêj
daŋ ma mi.” *Kapya
Yej 102:25-27*

13 Ma Wapômbêj bôk hanaŋ
hadêj Nakaduŋ nena,

“Ômô yabahen vianôŋ en-
deba yatak ñê takatu
ba ik vovak hadêj o
nêmô vemkapô vibin
am.” *Kapya Yej 110:1*

Ma miŋ bôk hanaŋ abô êj
hadêj aŋela te ami ma mi.

14 *Aŋela ma êtôm ñgôk
yôhôk ek nindum Wapômbêj
anêj ku ek nêñêm ñê takatu
ba tem neja bulubiŋ sa.

2

Nodaŋô katô ba nosopa!

1 Aêj ba alalô nadanô nôm
takatu ba bôk alaŋô yôv ek
miŋ natôm yej atu ba lovak
hayuv vôkê ami.

2 *Ma abô takatu ba hale
anêj aŋela veŋiŋbôlêk ba
enaŋ intu bôk hik anôŋ yôv.
Sêbôk ma avômalô miŋ elanô
abô êj ami ba leŋjôndôŋ kôtôŋ
ba bôk ewa iniŋ vuli kambom
êj yôv.

3 *Ma lêk Anyô Bêj da halôk
ba halêm pik ba hanaŋ bêj
nena tem alalô naja bulu-
biŋ. Ma avômalô bôk elanô
ba esopa ma alalô ayê nena
abô avanôŋ. Aêj ba anyô te
havôliŋ dôm hadêj alalôaniŋ
bulubiŋ bêj atu ma ôpêŋ miŋ

* 1:14: Sng 34:7; 91:11 * 2:2: Gal 3:19 * 2:3: Hib 10:29; 12:25 * 2:4: Mak 16:20; 1Ko 12:4,11

hatôm êsôv ênjêk vovaj êj ami ma mi.

⁴* Ma Wapômbêj da hadum lavônjîj lo nômbithi ma ku lôkmañgij lomaloma. Ma hêv Lovak Mathej ek injik nôm mayi lomaloma sam êndêj avômalô hatôm Anyô Bêj anêj lahavinj ek injik thô nena abô avanôj.

Yisu hatôm alalô ñê pik

⁵ Yêlô anaŋ hathak pik lukmuk atu ba tem êlêm. Ma Wapômbêj miŋ hatak aŋela ek neyabiŋ pik lukmuk êj ami.

⁶ Bôk hanaŋ hêk kapya nena,
“Yêlô avômalô pik ma nôm oyaŋ.

Ma doŋtom O Wapômbêj ma hothak lemhabi yêlô
lôk lemhabinj ba hoyabinj anyô anêj nakadunj mavi.

⁷ Ma hotak yani hamô aŋela vibinj vauna,
ma hopesaŋ yani hatôm anyô bêj ba hôeŋ athêj bêj lôk deda lôkmañgij hadêj yani,

⁸ ma hotak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibinj.” *Kapya Yen 8:4-6*

Wapômbêj hatak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibinj. Ba nômlate miŋ hamô vulinj ek yani ami. Ma doŋtom miŋ hayabiŋ nômkama sapêj ami denaŋ.

⁹* Ma hadum ba Yisu intu yaâna lôk ek aŋela vauna ek Wapômbêj nêm anêj wapôm

êndêj alalô esak yani anêj ñama. Yani hawa vovanj ba hama ek nêm avômalô lôkthô sa. Ma lêk hawa athêj bêj lôk deda lôkmañgij.

¹⁰ Ma Wapômbêj hapesaŋ nômkama lôkthô ba hêv lôkmala hadêj sapêj. Yani hadum anêj ku thêthôŋ ba Yisu habitak anyô vovak laik môj anôj ek enja vovanj ek nêm avômalô lôkthô bulubinj ek endom avômalô ba ini ek neja lôkmala lôkmañgij. Aêj ba Yisu anêj ku êj bôk hayô uŋlôv yôv.

¹¹* Ba intu Yisu atu ba hadum ba avômalô ibitak mathej ma yani lôk avômalô takêj lêk ibitak ôdôŋ doŋtom. Aêj ba yani miŋ mama ek endam i nena iviyaŋ lo livi ami

¹² ma hanaŋ nena,
“Tem yandam anêm athêj êndêj yenaŋ aiyaŋ thêlô,
ma tem yambô anêm athêj êmô avômalô êvhavinj malêvôŋ.”
Kapya Yen 22:22

¹³ Ma abô yaŋ hanaŋ nena,
“Tem yanêmimbiŋ Wapômbêj.”
Aisaia 8:17
Ma abô te hanaŋ nena,
“Yêlô lôk avômena takatu ba Wapômbêj bôk hêv yôv hadêj ya êntêk.”
Aisaia 8:18

¹⁴⁻¹⁵* Avômena takêj ma inij leŋviŋkupik lôk thalaleŋ hamô. Ba thêlô êkô ek nema ba êmô hatôm ñê ekak veŋinj lo bahenjîj lusu wak nômbêj intu sapêj. Aêj ba Yisu êntêk

habitak hatôm thêlôda ek ema ek imbulinj Sadan, ôpatu ba havalonj ñama anêj lôklokwaŋ lôk epole yak êrj vê ênjek avômalô.

¹⁶ Ma miŋ hêv aŋela sa ami. Mi. Hêv Ablaham anêj limi sa.

¹⁷ Ba intu Wapômbêj hapesaŋ Yisu êntêk êŋ hatôm iviyaŋ anôŋ ek imbitak êtôm avômalô iniŋ anyô bêŋ habôk da. Yani lahiki ba havalonj anêj ku loŋ ek indum Wapômbêj anêj ku ek nêm avômalô iniŋ kambom vê.

¹⁸ Ma Sadan êŋ bôk halôk yani la ba hawa vovanj. Aêŋ ba tem nêm avômalô takatu ba Sadan halôk leŋinj sa aêŋ iyom.

3

Yisu ma bêŋ ek Mose

¹ *Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, môlô ma ayômalô takatu ba Wapômbêj bôk halam yôv ek nômô imbiŋ yani êmô malak leŋ ba intu môlô ma mathenj. Ma môlô lemimimbi Yisu atu ba Wapômbêj hêv hatôm alalôaniŋ aposel lôk anyô bêŋ habôk da, ôpatu ba alalô anaŋ iniŋ êvhaviŋ bêŋ hathak.

²*Yani ma anyô ku anôŋ ba hadum ku takatu ba êv hadêŋ yani ek indum êtôm atu ba Mose bôk hadum ku hathak Wapômbêj anêj avômalô.

³⁻⁴ Unyak atu ba anyô halav. Ma anyô ma bêŋ ek unyak êŋ. Ma Wapômbêj da hapesaŋ nômkama sapêŋ.

Aêŋ ba Wapômbêj ma bêŋ ek nômkama sapêŋ. Ma Yisu êntêk intu bêŋ ek Mose aêŋ iyom.

⁵*Mose thai lôk Yisu ma njê ku anôŋ. Ma Mose ma hatôm anyô ku ba hayabinj Wapômbêj anêj avômalô ba hanaŋ anêj abô atu ba tem imbitak embeŋ yam.

⁶ Ma doŋtom Yisu êntêk intu nakaduŋ ba hayabinj Wapômbêj anêj avômalô hatôm unyak alanj. Aêŋ ba alalô nabaloŋ iniŋ aêvhaviŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma alalô namiŋ êtôm anyô njê ba nanêm maleŋinj, êŋ ma tem nambitak êtôm Wapômbêj anêj avômalô.

Abô lôklokwaŋ hathak njê takatu ba miŋ êvhaviŋ ami

⁷*Ba intu Lovak Matheŋ hanaŋ,

“Lêk êntêk holajô Wapômbêj abôlêk,

⁸*ma miŋ ôpôlik êtôm sêbôk ba libumi êmô loŋ thiliŋ ba êvôliŋ dômiŋ ek yani ma elaj mathalaleŋ

⁹ lôk ethanj yani aleba hanaŋ nena,

‘Sondabêj 40 ma bôk ya-hadum ku lomaloma ba thêlô êyê yôv.

¹⁰ Ba intu yaleŋmaniŋ hathak thêlô njê bôlôŋ yaŋ sêbôk atu.

Ba yahananj, “Thêlô kapôlôŋ hi mayaliv wak nômbêj intu sapêŋ

* **3:1:** Hib 4:14; 7:26 * **3:2:** Nam 12:7; Hib 3:5 * **3:5:** Hib 3:2; Nam 12:7; Lo 18:15-19 * **3:7:** Sng 95:7-11 * **3:8:** Kis 17:7; Nam 20:2-5

ba miŋ eyala yenanj
loŋjôndê ami."

11 *Êj ma yaleŋmanij ba ya-
havak balabuŋ nena,
“Thêlô miŋ hatôm nim-
bitak nêyô yenanj
bamtu ami.”” *Kapyá
Yeŋ 95:7-11*

12 Aiyan thêlô, ôŋgô katô.
Môlô miŋ nobalonj kambom
loŋ ba notak unim ôvhaviŋ
ba nômboliŋ dômim êndêŋ
Wapômbêŋ lôkmala ami.

13 Lovak Mathenj bôk
hanaŋ yôv nena “lêk êntêk”.
Ma lêk êntêk ma lêk êntêk êj
ba wak êj miŋ bôk hale ba
hi ami denaŋ. Ba intu môlô
nôsôam ba noya wak nômbêŋ
intu ek kambom miŋ esau
môlô ek lemimôndôŋ kôtôŋ
ami.

14 Ma alalô nabalonj
alalâniŋ aêvhaviŋ môŋ loŋ
endeba pik lo leŋ anêŋ
danj, êj ma tem injik thô
nena alalô abitak Kilisi anêŋ
avômalô.

15 *Lêk yahanaŋ Lovak
Mathenj anêŋ abô atu,
“Lêk êntêk holaŋô Wapômbêŋ
abôlêk,
ma miŋ ôpôlik êtôm sêbôk
ba libumi êvôliŋ dômiŋ
ek yani ami.” *Kapyá
Yeŋ 95:7-8*

16 *Nê alêla takatu ba bôk
elaŋô ba êvôliŋ dômiŋ? Nê
takatu ba Mose hawa i vê hêk
Ijip!

17 *Nê alêla takatu ba
Wapômbêŋ lamanij ek i
hatôm sondabêŋ 40? Nê

takatu ba idum kambom ba
iniŋ kupik hêv yak hêk loŋ
thiliv!

18 Nê alêla takatu ba
Wapômbêŋ havak balabuŋ
ek thêlô miŋ nimbitak nêyô
anêŋ bamtu ami? Nê takatu
ba miŋ elanjô abô ami!

19 Ba intu alalô ayê nena
njê takêŋ ma thêlônij êvhaviŋ
mi. Êj ma miŋ hatôm nêyô
Wapômbêŋ anêŋ bamtu ami.

4

Wapômbêŋ anêŋ bamtu

1 Wapômbêŋ bôk habutinj
abô ek avômalô nimbitak
nêyô anêŋ bamtu kapô ba
ini. Ma miŋ bôk hapole vê
ami. Aêŋ ba alalô nayabiŋ i
ek Wapômbêŋ miŋ ênjê nena
alalô te intu haminj yaiŋ ami.

2 Ma avômalô doho bôk
enaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô
Mavi hadêŋ alalô hatôm atu
ba bôk enaŋ hadêŋ avômalô
bôsêbôk. Ma dojtom thêlô
miŋ êvhaviŋ ami. Ba intu abô
takatu ba thêlô elanjô ma miŋ
hêv thêlô sa ami.

3-4 *Wapômbêŋ hapesanj
pik lo leŋ aleba anêŋ danj
ma hawa lovak aleba lêk
êntêk. Ma hêk Wapômbêŋ
anêŋ kypyá bute ma hanaŋ
hathak wak te bahanjvi ba
lahavuju nena,

“Wak te bahanjvi ba lahavuju
êj ma Wapômbêŋ
hawa lovak hathak
anêŋ ku takatu ba
hadum.” *Môŋ Anôŋ 2:2*

Ba alalô takatu ba aêvhaviŋ
lêk ayô bamtu êj havinj hatôm

* 3:11: Nam 14:21-23 * 3:15: Hib 3:7-8 * 3:16: Nam 14:1-35 * 3:17: 1Ko
10:10 * 4:3-4: Hib 3:11

Wapômbêj bôk hanaj yôv nena,
“Yalejmaniñ ba yahavak balabuj nena,

‘Thêlô miñ hatôm nimbitak nêyô yenañ bamtu ami.’” *Kapyä Yej* 95:11

5 *Avanôñ! Wapômbêj bôk hanaj abô atu yôv nena,
“Thêlô miñ hatôm nimbitak nêyô yenañ bamtu ami.”

6 Avômalô takêj bôk elanjô Abô Mavi ma doñtom miñ esopa ami. Ba intu miñ bôk ibitak êyô bamtu êj ami. Ma doñtom avômalô doho tem nimbitak nêyô loj lovak êj.

7 Aej ba Wapômbêj hatak wak yan ba halam nena “Lék êntêk”. Josua bôk hama bô ma Wapômbêj hêv abô hadêj Devit ba hanaj,

“Lék Êntêk holanjô Wapômbêj abôlêk,
ma miñ ôpôlik ami.”

Kapyä Yej 95:7-8

8 *Josua miñ bôk hêv lovak hadêj avômalô takêj ami ba intu Wapômbêj hanaj hathak wak yan ek nêm lovak êndêj alalô.

9 Aej ba sonda leñijmavil lêk hayô yôv ek Wapômbêj anêj avômalô nêmô anêj bamtu.

10 *Ma opalê atu ba habitak hayô Wapômbêj anêj bamtu êj ma yani hawa lovak hathak anêj ku hatôm atu ba Wapômbêj hadum aej iyom.

11 Aej ba alalô mathalaleñ ek nambitak nayô bamtu êj

ek miñ anyôla esopa limi iniñ veñiñgwam leñôndôj kôtôj ba nêñem yak ami.

12 *Wapômbêj anêj abô ma lôkmala ba lôklokwañ bomaj. Ba anêj ma, ma ma bomaj hamôj ek biñ vovak atu ba ma hêk luvi ek edabêj dahô lôk lôkmala ma lokwañ lôk tabilôk kisi. Ma hatitiñ anêm auk lôk kapôlôm ba hayala katô anôj.

13 Nômlate hamô pik êntêk êj miñ hatôm imbuñ i ênjêk Wapômbêj ma ami. Nôm takatu ba havuñ i, lôkthô tem nimbitak yaiñ ba nimiñ oyan ek nindum abô esak yani.

Yisu ma anyô bêj habôk da

14 *Alalôaniñ anyô bêj habôk da bôk hathak ba hi malak leñ. Yani êj intu Yisu, Wapômbêj anêj namalô. Ba intu êvhaviñ atu ba alalô anañ bêj ma nabaloñ loj lôklokwañ.

15 Alalôaniñ anyô bêj habôk da bôk êlôk la lôbôlôj ek indum kambom lo maloma hatôm êntêk ba alalô. Yani ma kambom mi. Ma doñtom lahiki hathak alalôaniñ kambom.

16 *Ba intu alalô ana bidon ek Wapômbêj ma miñ nakô ami. Ma awa malaiñ ma tem nêm kapô ek alalô ba napôm wapôm atu ba hêv ek nêm alalô sa.

5

1 Sêbôk aleba lêk ma Wapômbêj da hathak halam

* 4:5: Sng 95:11 * 4:8: Lo 31:7; Jos 22:4 * 4:10: Hib 4:4 * 4:12: Ep 6:17;

ALK 1:16; 19:13-15 * 4:14: Hib 3:1; 10:23 * 4:16: Hib 10:19

anyô pik te ek imbitak anyô bêj habôk da. Hatak yani ek imin malêvôj ek avômalô pik lôk Wapômbêj. Ba intu habôk avômalô iniç da êv lenjinjavî hadêj Wapômbêj lôk da êv iniç kambom vê.

² Thêlô ma ñê pik ba eyala nena alalô sapêj ma hatôm doñtom iyom ba vau hakalabu alalô siñ. Aêj ba intu thêlô lenjinjhiki hathak alalô atu ba auk mi lôk avej mayaliv.

³* Yanida ma anyô hadum kambom hatôm alalô sapêj. Ba intu yani hathak habôk da ek yanida anêj kambom lôk habôk da hathak avômalô lôkthô iniç kambom.

⁴* Ma anyô te miñ hawa ku lôk athêj êj hatôm yanida anêj lahavinj ami. Mi. Wapômbêj da endam êtôm atu ba halam Alon am.

⁵ Ma Kilisi aêj iyom. Yani miñ hawa athêj anyô bêj habôk da hathak yanida anêj lahavinj ami. Mi. Wapômbêj hanaj hadêj yani nena,

“O ma yenañ okna,

lêk êntêk ma yahabitak lemambô.” *Kapyâ Yej 2:7*

⁶* Ma hanaj hêk buyanj aëntêk,

“O ma anyô ômbôk da êtôm wak nômbêj intu sapêj êtôm Melkisedek.” *Kapyâ Yej 110:4*

⁷* Yisu hamô pik ma hatej mek hadêj Wapômbêj atu ba

hatôm enja yani vê ênjêk ñama ba hanaj hik ôpêj liñ lôklala lôk mathôk bêj. Yani hamô Wapômbêj vibinj ba intu halanjô anêj abô.

⁸* Ondañô! Yani ma Wapômbêj nakadun. Ma doñtom hawa vovañ ek êndôj yani ek esopa lambô.

⁹ Ôpêj hadôj yani ba hadum anêj ku aleba hayô ujlôv ba intu hadum ba avômalô takatu ba esopa yani ewa bulubinj.

¹⁰ Ma Wapômbêj halam yani ek imbitak êtôm anyô bêj habôk da êtôm Melkisedek.

Miñ notak unim ôêvhaviñ ami

¹¹ Abô bêj anôj hêk ek nanañ. Ma doñtom môlô lêk vau ba unim auk ma thôjôthôj. Aêj ba malaiñ ek nanañ abô êj anêj ôdôj bêj.

¹²* Môlô bôk oyalôv yôv ma doñtom miñ ubitak kêtôjwaga ami denaj! Ba anyô yanj êlêm ek êndôj môlô esak lonjbô êtôm ñê daluk esak Wapômbêj anêj abô. Môlô unum sum denaj ba miñ hatôm oñgwañ nôm atu ba thektheñ ami.

¹³ Ôpatu ba hanum sum denaj, ôpêj hatôm amena ba hathôj nôm thêthôj palin.

¹⁴ Ma doñtom nôm thektheñ êj ma avômalô bêj iniç nôm. Wak nômbêj intu ma thêlôda nêndôj i ek neyala mavi lo kambom.

* **5:3:** Wkp 9:7; 16:6 * **5:4:** Kis 28:1

* **5:8:** Plp 2:6-8 * **5:12:** 1Ko 3:1-3

* **5:6:** Hib 6:20; 7:1 * **5:7:** Mat 26:36-46

6

¹⁻² Abô takêntêk hathak nênmimbij ma avômena inij auk ba môlô bôk oyala auk takêj yôv. Yahanan̄ hathak nede kapôlônij liliñ ek nôm takatu ba injik alalô vônô, nisik ñaj, lôk netak bahej êyô ênjêk avômalô, ma ñê ñama tem nimbiyô lôk waklavôj nedanô abô. Alalô natak auk avômena takêntêk ma naja avômalô bêj inij auk.

³ Ma Wapômbêj hêv alalô sa ek nambitak avômalô bêj, êj ma tem nambitak aêj.

⁴⁻⁶ *Ba ñê takatu ba bôk êyê deda lôk eyaç nôm mavi anêj malak lej ma ewa Lovak Mathej lôk ewa Wapômbêj anêj Abô Mavi lôk lôklokwaç atu ba tem êlêm êndêj waklavôj êj, thêlô êj te hawa nôm takêj lôkthô vêm ma hatak anêj hêvhavij. Alikakna! Ôpêj habulinj yanida ba hamij piklêvôj ma hanaj abôma hathak Yisu ek nijik yani vônô esak a esak lojbô. Ba intu miç hatôm êmbôv yani ek ende kapô liliñ esak lojbô ami. Mi anôj!

⁷ Ma pik takatu ba ôthôm hik halôk anêj nôm lôk ya ma halumbak mavi ek ñê takatu ba idum ku êj, pik êj tem enja Wapômbêj anêj mek mavi.

⁸ *Ma doñtom pik atu ba kapanjik lôk sôkôsôk ibitak ma tem miç nêm avômalô sa ami. Ma pik êj ma Wapômbêj tem

esaç ba embej yam ma tem êmbôk esak atum.

⁹ Aiyan̄ thêlô, yêlô athaç môlô. Ma doñtom yêlô ayala nena nôm mavi lomaloma tem êpôm môlô. Avanôj! Tem noja nôm yaç atu ba mavi anôj, êj ma bulubij.

¹⁰ *Ma môlô bôk ôev anêj avômalô mathej sa ba êntêk udum aêj ômô. Êj ma hik thô nena môlô lemimhavij yani. Wapômbêj ma thêthôj ba tem miç lapalinj môlônim ku takêj ami.

¹¹ Ma yêlô leñihavij môlô nundum ku lôklokwaç aêj endeba anêj daç ek lôkmala atu ba ôev malemim êj ma tem noja.

¹² Miç nôngwêk vau ami. Malemkilik esak avômalô vi atu ba êvhavij ba imij lôklokwaç. Thêlô tem neja nômkama takatu ba Wapômbêj habutiñ abô hathak.

Abô atu ba havak ma miç hatôm epole vê ami

¹³ Ma Wapômbêj halam anêj athêj ba habutiñ abô haviñ Ablaham. Athêj la miç bêj ek yani ami. Aêj ba intu havak abô hathak

¹⁴ ba hanaj,

“Avanôj! Tem yanêm mek mavi êndêj o ek anêm libumi nimbitak bêj anôj.” *Môj Anôj 22:17*

¹⁵ Ablaham hayabiñ ba hamô maliñyaô sawa daim vêm ka miç hapôm anêj abô atu ba habutiñ anêj anôj.

* **6:4-6:** Mat 10:22; 12:31; Hib 10:26-27; 1Jon 5:16 * **6:8:** Stt 3:17-18; Mat 13:7,22

* **6:10:** Hib 10:32-34

16 Anyô te havak abô hathak anyô yaŋ atu ba anêŋ athêŋ bêŋ ek yani ma injik abô êŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma miŋ anyôla imbulav nena abô êŋ ma abôyaŋ ami.

17 Wapômbêŋ bôk habutinj abô haviŋ anêŋ avômalô yôv. Ma lahavinj thêlô neyala katô nena tem miŋ injik anêŋ auk liliŋ ami. Ba intu havak abô ek injik abô êŋ anêŋ anôŋ thô.

18 *Ma bôk havak abô ba habutinj yôv ba tem miŋ enaŋ abôyaŋ ami. Ma nôm ju êŋ havatho alalô loŋ ba hik thô nena tem miŋ injik anêŋ auk liliŋ lôk epole abô êŋ vê ami ek alalô takatu ba alanviŋ hadêŋ yani ek naja bulubiŋ ma tem naja nôm takatu ba aêv malenjiŋ hathak.

19 *Alalôaniŋ bulubiŋ êŋ hatôm yen anêŋ anga ek alalô dahôlôŋ imiŋ lôklokwaŋ ba miŋ hatôm endowaliŋ ami. Ma bulubiŋ êŋ iyom intu habitak hayô loŋ matheŋ atu ba sôp hamîŋ loŋ siŋ.

20 Yisu intu ba hamôŋ ek alalô ba habitak hayô unyak kapô êŋ ba hi ek nêm alalô sa. Yani lêk habitak hatôm anyô bêŋ habôk da wak nômbêŋ intu sapêŋ hatôm Melkisedek.

7

Melkisedek ma bêŋ ek ñê Livai

1 *Melkisedek êŋ ma Selem inij kiŋ ma Wapômbêŋ Lôkmangiŋ anêŋ anyô habôk da. Ablaham hik vovak

hadêŋ kiŋ doho ba hamô i lu ma havôhi. Ma Melkisedek hapôm ba hêv mek hadêŋ yani.

2 Ablaham hawa nômkama vovak ba habi sam hi ôdôŋ laumiŋ ba hêv ôdôŋ te hadêŋ yani. Yani anêŋ athêŋ anêŋ ôdôŋ nena “Anyô Thêthôŋ”. Anêŋ athêŋ yaŋ nena “Selem inij Kiŋ” ba anêŋ ôdôŋ nena “Kiŋ Yôhôk”.

3 Yani anêŋ lambô lo talêbô mi ma miŋ ekatuŋ anêŋ limi ami. Miŋ eyala anêŋ waklavôŋ evathu lôk hama ami. Yani hatôm Wapômbêŋ nakaduŋ atu ba habôk da wak nômbêŋ intu sapêŋ.

4 Odaŋô! Melkisedek êŋ ma anyô lôk athêŋ bêŋ. Ablaham ma avômalô Isael inij lim, anyô lôk athêŋ bêŋ aêŋ iyom. Ma havak nômkama takatu ba hik vovak ba hawa vose hi ôdôŋ laumiŋ ba hêv ôdôŋ te hadêŋ Melkisedek.

5 *Ma abô balabuŋ hanaj nena avômalô Isael nêñem inij nômkama takatu ba evak vose hi ôdôŋ laumiŋ ba nêñem ôdôŋ te êndêŋ ñê êbôk da. Ñê êbôk da takêŋ ma Livai anêŋ limi. Thêlô lôkthô ma avômalô Isael ba ñê lôk iviyang. Thêlô ma Ablaham anêŋ limi.

6 Yani ma miŋ Livai anêŋ thalaleŋ te ami. Ma donjom hawa nômkama ôdôŋ laumiŋ takatu te ba hêv mek hadêŋ Ablaham atu ba Wapômbêŋ habutinj abô haviŋ yani.

7 Alalô lôkthô ayala nena

* 6:18: Nam 23:19 * 6:19: Wkp 16:2-3

* 7:1: Stt 14:17-20 * 7:5: Nam 18:21

anyô lôk athêj bêj hêv mek hadêj anyô lôk athêj yaô.

⁸ Nê ôdôj ju atu ba ewa nômkama ôdôj laumiñ anêj ôdôj te. Nê êbôk da takêj ma ôdôj yañ êlêm anêj Livai anêj ba bôk ema. Ma yañ ma Melkisedek ba Wapômbêj anêj abô hanañ nena yani miñ hama ami.

⁹⁻¹⁰ Auk yañ ma aêntêk. Yani hapôm Ablaham ma hayê nena Livai haminj Ablaham kapô denañ. Ba intu Ablaham lo Livai êj ewa nôm ôdôj ali êj ba êv hadêj yani. Aêj ba ôpatu ba hathak hawa nôm ôdôj êj, lêk yani hêv hadêj anyô yañ.

Da lukmuk anêj lôklokwañ ma bêj ek da bô

¹¹ Wapômbêj hêv abô balabuñ hadêj avômalô. Ma hanañ hadêj Livai anêj thalaleñ nena thêlô nimbitak njê êbôk da. Ma dontom thêlô miñ idum Wapômbêj anêj ku ba êyô anêj uñlôv ami. Aêj ba Wapômbêj hêv anyô habôk da lukmuk. Anyô lukmuk atu ba habôk da ma hatôm Melkisedek. Yani miñ hatôm Alon lôk njê Livai ami.

¹² Ma ôpatu ba habôk da lukmuk ma yañda ek njê êbôk da vi. Ba intu abô balabuñ lukmuk habitak.

¹³ Abô balabuñ hanañ nena njê êbôk da takêj ibitak anêj ôdôj te iyom iniñ thalaleñ. Ma anyô habôk da lukmuk êntêk ma miñ habitak anêj

njê êbôk da bô takatu iniñ thalaleñ te ami. Mi. Ôpêj anêj thalaleñ miñ ethak idum ku êmô loj êbôk da êj ami.

¹⁴ *Alalô lôkthô ayala nena alalôaniñ Anyô Bêj ma habitak anêj Juda anêj thalaleñ. Ma Mose bôk hanañ nena Livai anêj thalaleñ ma tem nimbitak njê êbôk da ma Juda ma mi.

¹⁵⁻¹⁷ *Avanôj! Alalô ayê katô nena anyô êntêk êj habôk da ma yañda. Wapômbêj hanañ,

“O ma anyô hôbôk da hatôm wak nômbêj intu sapêj hatôm Melkisedek.” *Kapyä Yen 110:4*

Ôpêj habôk da hatôm Melkisedek ma dontom miñ habitak anêj njê êbôk da iniñ thalaleñ hatôm abô balabuñ hanañ ami. Mi. Anêj lôklokwañ ma bêj ba anyôla miñ hatôm imbuliñ yani ami. Aêj ba ôpêj ma anyô lukmuk ek habôk da.

¹⁸⁻¹⁹ *Abô balabuñ môj ma anêj lôklinyak mi ba miñ hatôm injik ku anêj danj siñ ami. Ba intu Wapômbêj hêv abô balabuñ êj vê. Ma hêv nôm mavi anôj yañ ba hawa balabuñ bô êj anêj loj. Ma alalô aêv maleñinj hadêj nôm lukmuk êj ek ana bidon ek Wapômbêj.

²⁰ Ma Wapômbêj hêv ku nêmbôk da hadêj Livai anêj

* **7:14:** Ais 11:1; Mat 2:6; ALK 5:5

* **7:15-17:** Hib 5:6 * **7:18-19:** Lom 3:30;

7:7-8; 8:3; Gal 3:21; Hib 10:1 * **7:21:** Hib 5:6

thalaleŋ. Ma don̄tom havak abô hathak anyô yaŋ.

²¹ *Avanôŋ! Wapômbêŋ havak abô havinj ôpêŋ ek imbitak anyô habôk da ba hanaj,

“Anyô Bêŋ bôk havak abô ma miŋ hatôm injik anêŋ auk liliŋ ami,

‘O ma anyô hôbôk da wak nômbêŋ intu sapêŋ.’”

Kapya Yeŋ 110:4

²² *Ba intu Yisu ma hatôm Wapômbêŋ anêŋ tabô lukmuk atu ba mavi anôŋ ba hamôŋ ek tabô bô.

²³ Sêbôk ma njê êbôk da ema ma yaŋ habitak hawa lonj ek indum ku ba intu njê êbôk da bêŋ anôŋ.

²⁴⁻²⁵ *Ma don̄tom Yisu hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ek enaŋ injik Wapômbêŋ linj ek nêm avômalô sa ba hik ku anêŋ danj siŋ. Aêŋ ba hêv bulubiŋ hadêŋ avômalô takatu ba êvhavinj yani ek ini êndêŋ Wapômbêŋ. Ma anêŋ ku êmbôk da intu anêŋ danj mi.

²⁶ Avanôŋ. Anyô bêŋ habôk da atu tem nêm alalô sa. Yani ma matheŋ ma kambom lo lelaik mi ma hamô seka ek njê kambom lôk hamô vuliŋ anôŋ ek nômkama nômbêŋ intu sapêŋ.

²⁷ *Yisu hêv i hatôm da ek nêm kambom vê. Da êŋ ma da lôkthô anêŋ danj. Nê bêŋ êbôk da vi ma wak nômbêŋ intu ma êbôk da ek nêm thêlôda inij kambom vê vêm ka nêmbôk avômalô inij da nênêm inij

kambom vê embeŋ yam. Ma Yisu êŋ ma miŋ hatôm njê êbôk da takêŋ ami.

²⁸ Abô balabuŋ halam njê voloŋ ek nimbitak njê bêŋ êbôk da. Ma don̄tom abô atu ba havak haveŋ yam ma halam nakaduŋ ba hadum ku êŋ aleba hayô uŋjlov ek êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

8

Yisu ma tabô lukmuk

¹ Abô takatu ba lêk yêlô anaŋ yôv anêŋ ôdôŋ ma aêntêk. Alalôanij anyô bêŋ habôk da te hamô. Yani bôk hamô Wapômbêŋ Lôkmaŋgiŋ anêŋ lonj yôv hamô baŋ vianôŋ anêŋ malak lenj.

² Yani hadum ku hamô unyak matheŋ, êŋ ma malak yeŋ anôŋ atu ba Anyô Bêŋ da halav ma miŋ anyô elav ami.

³ Anyô bêŋ habôk da tom̄tom ma elam thêlô ek nênêm da leŋiŋmavi lôk da atu ba ik alim ba êbôk. Ba intu yani hadum aêŋ iyom.

⁴ Nê êbôk da êmô pik ma êbôk hatôm balabuŋ hanaj. Ma Yisu êntêk atu ba hamô pik ma habitak anêŋ njê ôdôŋ yaŋda ba intu miŋ hatôm indum ku êmbôk da êŋ ami.

⁵ *Ma njê êbôk da takêŋ idum inij ku êmô malak yeŋ. Ma unyak êŋ hik malak leŋ anêŋ dahô thô. Ba intu Mose halav malak yeŋ ma Anyô Bêŋ hanaj abô lôkliŋyak hadêŋ yani nena, “Ondav katô. Opesaj nômkama lôkthô

* 7:22: Hib 8:6; 12:24 * 7:24-25: Lom 8:34 * 7:27: Hib 5:3 * 8:5: Kis 25:40; Kol 2:17; Hib 9:23

êtôm dahô atu ba yahik thô hadêj o halôk dumlolê.”

⁶*Ma dontom hêv ku hadêj Yisu ek imbitak tabô lukmuk ba hamô vuliŋ ek ɳê êbôk da iniŋ ku. Ma havak tabô lukmuk êŋ ba anêŋ abô hamô vuliŋ ek tabô bô. Aêŋ ba tabô bô anêŋ lôklokwaŋ yaôna lôk ek tabô lukmuk ma Yisu êŋ anêŋ ku anêŋ lôklokwaŋ ma hamôŋ ek ɳê êbôk da iniŋ ku.

Tabô lukmuk ma bêŋ ek tabô bô

⁷ Abô tabô bô anêŋ kambom mi, êŋ ma tem Wapômbêj nêm tabô lukmuk ami.

⁸ Ma Wapômbêj hapôm kambom hêk tabô bô ba intu hanan,

“Anyô Bêŋ hanan, ‘Wak te tem êlêm ek yambak tabô lukmuk imbiŋ avômalô Islael lo Juda.’*

⁹ Sêbôk ma yahavak tabô haviŋ thêlônij limi

ma yahavalon thêlô bahenjîŋ ba yahadadi thêlô vê hêk Ijip.

Thêlô minj êwê yenaŋ abô tabô vibinj ami ba yahavoliŋ yadômiŋ hadêj thêlô.

Aêŋ ba intu tabô lukmuk êntêk ma tem minj êtôm tabô bô ami.

Ya Anyô Bêŋ yahanan aêŋ.

¹⁰ Wak êŋ ma tem yambak tabô imbiŋ avômalô Islael aêntêk.

Tem yato yenaŋ abô balabunj ênjêk thêlônij auk

lôk yato ênjêk thêlô kapôlôŋiŋ.

Ma tem yambitak thêlônij Wapômbêj ma thêlô tem nimbitak yenaŋ avômalô.

Ya Anyô Bêŋ yahanan aêŋ.

¹¹⁻¹² Yahêv thêlônij kambom vê
ma tem minj yalenjimbi thêlônij kambom esak loŋbô ami.

Aêŋ ba ku mi ek anyô yanj êndôŋ yanj mena iviyaŋ la ba enaŋ, “Oyala Anyô Bêŋ”

ek malê nena lôkthô tem neyala ya, ɳê athêŋ mi lôk ɳê athêŋ bêŋ.”
Jelemaia 31:31-34

¹³ Wapômbêj halam abô tabô êntêk êŋ nena “lukmuk”. Aêŋ ba tabô bô lêk pulusikna ba mi. Ma nôm atu ba lêk hayalôv ba hatak anêŋ lôkliŋyak, nôm êŋ tem nêm yak ba ni.

9

Malakyen atu ba hamô pik

¹*Tabô bô atu lôk anêŋ abô majan hathak nênenêm yenj lôk anêŋ unyak matheŋ bôk hamô pik êntêk yôv.

² Ma elav malak yenj te. Anêŋ kapô môŋ ma êdô atum lam lôk balê polom matheŋ hamô. Loŋ êŋ ma elam nena Loŋ Matheŋ.

³*Ma kapô yanj atu ba sôp hayan kisi ma elam nena Loŋ Matheŋ Anôŋ Biŋ.

* **8:6:** Hib 7:22 * **8:8:** Islael lo Juda thai ma ôdôŋ te iyom. Ma dontom evak i vose hi ôdôŋ ju ba intu elam nena “Islael lo Juda”. * **9:1:** Kis 25:23-26:30 * **9:3:** Kis 26:31-33

⁴*Ma kapô matheŋ anôj êj ma alapa êmbôk kamuj ôv mavi lôk alapa evak tabô atu ba ik siŋ hathak gol êdô hamô loŋ êj. Ma alapa tabô êj anêŋ kapô ma êdô tase gol atu ba mana hamô kapô lôk Alon anêŋ kôm atu ba havuak ma valu abô tabô.

⁵*Alapa anêŋ vôv ma arjela ju imin ba Wapômbêj anêŋ deda lôkmaŋgiŋ habi hayô hêk i. Ma anêŋ ŋgabôm ma loŋ thalaleŋ hamô ek nêm avômalô iniŋ kambom vuli. Wakma lêk mi ba miŋ hatôm yanaj limamôk ami.

⁶*Nômkama sapêŋ lêk hapesaŋ i yôv, ma ŋê êbôk da ibitak êyô unyak kapô matheŋ ek nindum iniŋ ku wak nômbêj intu sapêŋ.

⁷*Ma Loŋ Matheŋ Anôj Biŋ êj ma sonda bêŋ tomtom anêŋ wak te iyom ma anyô bêŋ habôk da hawa alim thalaleŋ ba hi hayô ma hêv da êj ek nêm avômalô takatu ba idum kambom ba leŋiŋpalin lôk yanida anêŋ kambom vê. Ma thalaleŋ mi ma ku êj mi.

⁸ Ma Lovak Matheŋ hadôŋ alalô nena kapô matheŋ êj êntêk hamô denaŋ ba avômalô miŋ hatôm nimbitak néyô Loŋ Matheŋ Anôj Biŋ êj ba ini ami.

⁹*Êntêk ma abô dahô ek êdôŋ avômalô bôlôŋ êntêk. Nê êbôk da ethak êv da lôk nômkama leŋiŋmavi. Ma da takêŋ miŋ hêv alalô thêvô

hathak kambom takatu ba adum ami.

¹⁰ Da takêntêk ma nôm leŋviŋkupik iyom, eyaŋ nôm mena inum ŋaŋ mena ithik i ek nêm lelaik vê. Ma donjom loŋôndê lukmuk tem êlêm ek êsô loŋôndê bô êj pôŋêj.

Kilisi anêŋ thalaleŋ hatôm da

¹¹ Ma donjom Kilisi halêm ba hadum anyô bêŋ habôk da anêŋ ku ba hadum nôm mavi habitak. Yani habitak hayô malak yeŋ atu ba thêthôŋ anôj ba hamô vuliŋ ek malak yeŋ takatu ba hamô pik êntêk lôkthô. Unyak êj miŋ ŋê pik elav lôk miŋ nôm pik ami.

¹² Yani miŋ hawa bokmememe lôk bokmaŋkao nakaduŋ iniŋ thalaleŋ ba habitak hayô Loŋ Matheŋ Anôj Biŋ êj ami. Mi anôj. Yanida hawa anêŋ thalaleŋ ba habitak hayô Loŋ Matheŋ Anôj Biŋ êj bôlôŋ donjom iyom ek epole kambom takatu ba havalon alalô loŋ vê ek miŋ embalon alalô loŋ esak loŋbô wak nômbêj intu ami.

¹³*Ma ewa bokmememe lôk bokmaŋkao malô iniŋ thalaleŋ ma bokmaŋkao tiŋ atu ba êbôk ba kabukla ma epaliv hayô hamô ŋê lôŋgôlôŋ ek nimbitak matheŋ ek nêmô mabuŋ anôj. Ma donjom nôm êj ma hapesaŋ avômalô leŋviŋkupik iyom ek nênenêm yeŋ.

* **9:4:** Kis 16:33; 25:10-16; 30:1-6; Nam 17:8-11; Lo 10:3-5 * **9:5:** Kis 25:18-22

* **9:6:** Nam 18:2-6 * **9:7:** Wkp 16:2-34 * **9:9:** Hib 10:1-2 * **9:13:** Wkp

16:15-16; Nam 19:9,17-19; Hib 10:4 * **9:14:** 1Pi 1:18-19

¹⁴* Ma Kilisi anêj thalalej ma hamôj ek alim iniñ thalalej ba hik ku êj anêj dañ sinj. Lovak Mathej atu ba hamô hatôm wak nômbêj intu sapêj havatho yani lon ba intu hêv ida hatôm da atu ba kambom mi ek Wapômbêj. Yani havôkwiñ alalôaniñ kapôlôniñ ma hawa nôm takatu ba tem injik alalô vônô vê ek alalô nanêm yen êndêj Wapômbêj atu ba hamô lôkmala.

Thalalej havatho tabô lukmuk loj

¹⁵ Tabô bô bôk hayabiñ avômalô takatu ba idum kambom ma Kilisi hama ek hapole thêlônij kambom takêj vê. Aêj ba yani hatôm alalôaniñ anyô mólô atu ba havak tabô lukmuk ek avômalô pik takatu ba Wapômbêj halam ma tem neja lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj êtôm atu ba Wapômbêj bôk havak abô hathak.

¹⁶ Avômalô ethak ik alim ek hik thô nena thêlô evak tabô ek miñ nema ami.

¹⁷ Alim hama êj ma tabô haminj lôklokwañ. Ma alim hama ami, êj ma tabô êj anêj lôklokwañ mi.

¹⁸ Aêj ba thalalej hangasô ek nêm lôklokwañ ek embatho tabô lukmuk lôk tabô bô lonj.

¹⁹* Mose hasam abô balabuñ lôkthô hadêj avômalô vêm ma hawa bokmañkao map iniñ thalalej haviñ yanj lôk boksipsip kasa anêj

vuluk haviñ alokwañ isop thañañ ma hasoñ halôk thalalej ma hapaliv hathak kapyâ tabô lôk avômalô.

²⁰ Ma hananj, "Wapômbêj havak tabô ba thalalej êj hêv lôklokwañ ba hananj nena nosopa."

²¹* Ma Mose hapaliv alim thalalej hayô hamô malak yeñ lôk anêj nômkama êv yen sapêj.

²²* Ma abô balabuñ hananj nena thalalej tem isik nômkama sapêj ba nimbitak mabuñ. Ma thalalej mi, ma miñ hatôm nêñêm kambom vê ami.

Kilisi hêv da bôlôj te iyom

²³* Nômkama pik hik nôm malak leñ thô ba intu ñê êbôk da êv da takêj ek nômkama malak yeñ lôkthô imbitak mabuñ. Ma nômkama malak leñ ma nêñêm da ek imbitak mabuñ aêj iyom. Da êj hamôj ek da yañ êntêk ek êmbôkwiñ nômkama malak leñ.

²⁴ Aêj ba Kilisi habitak hayô malak leñ ba hi haminj Wapômbêj ma ek nêm alalô sa. Ma miñ habitak hayô unyak mathej atu ba epesañ hathak bahenj atu ba loj anônj anêj dahô oyanj iyom ami.

²⁵ Ma ôpêj miñ hatôm anyô bêj habôk da ba habitak hayô Loj Mathenj Anônj Biñ lôbôlôj hadêj sondabêj lôkthô haviñ thalalej atu ba miñ yanida anêj ami.

* 9:19: Kis 24:6-8 * 9:21: Wkp 8:15,19

10:1 * 9:26: Hib 10:10

* 9:22: Wkp 17:11 * 9:23: Hib 8:5;

²⁶ *Mi! Sêbôk atu ba pik habitak aleba lêk ma Kilisi hawa vovaŋ lôbôlôŋ e? Ai! Mi! Wak lêk ma hatôm wak lôkthô anêŋ daŋ ma pik lo leŋ anêŋ daŋ ba yani halêm hêv yanida hatôm da ek imbuliŋ kambom lôkthô.

²⁷ Alalô avômalô pik ama bôlôŋ doŋtom iyom vêm ma tem alalô nandum abô.

²⁸ Ma Wapômbêŋ hêv Kilisi êntêk êŋ hatôm da bôlôŋ te aêŋ iyom ek nêm avômalô lôkthô inij kambom vê. Ma avômalô takatu ba eyabiŋ yani ma tem endelêm esak lonjbô ek nêm i bulubiŋ. Ma hêv avômalô inij kambom vê, ku êŋ bôk yôv ba ôpêŋ tem miŋ indum ku êŋ esak lonjbô ami.

10

Kilisi da hêv i hatôm da

¹ Aêŋ ba abô balabuŋ ma abô dahô hathak nôm mavi lomaloma takatu ba tem imbitak. Nômkama takatu ba tem imbitak embeŋ yam ma nôm anôŋ. Ma balabuŋ tem miŋ injik ku anêŋ daŋ sinj ba isik avômalô takatu ba êlêm ek nênenêm yeŋ inij kambom lôkthô vê ami. Avanôŋ. Da êv lôbôlôŋ hadêŋ sondabêŋ lôkthô miŋ hatôm indum ku êŋ ami.

² Ma da takêŋ hik ku danj sinj, êŋ ma ñê êbôk da tem netak inij ku êv da. Ma hathik avômalô takatu ba êv yeŋ ba ibitak mabuŋ, êŋ ma tem thêlô leñiŋmalaiŋ esak inij kambom esak lonjbô ami.

* **10:3-4:** Hib 9:13 * **10:10:** Hib 9:12

³⁻⁴ *Ma bokmaŋkao malô lôk bokmeme inij thalaleŋ êntêk êŋ miŋ hathak hêv kambom vê ami. Mi anôŋ. Aêŋ ba sondabêŋ nômbêŋ intu ma ethak êv da takêŋ ek avômalô lenjimbi inij kambom.

⁵ Aêŋ ba Kilisi halôk ba halêm pik ma hanaj, “Alim lôk ya lomaloma atu ba êbôk hatôm da ma miŋ hatôm anêm lemhavenj ami, aêŋ ba bôk hopesaŋ yaleŋviŋkupik yôv.

⁶ Da êbôk hathak atum lôk kambom anêŋ da miŋ lemmavi ami.

⁷ Êŋ ma yahanaj, ‘Ya êntêk. Bôk eto hêk kapya hathak ya nena yahalêm ek yandum O Wapômbêŋ anêm lemhavenj.’” Kapya Yen 40:6-8

⁸ Abô balabuŋ hanaj nena nênenêm da, ma doŋtom Yisu hanaj, “Alim lôk ya lomaloma takatu ba êbôk hatôm da lôk da êbôk hathak atum lôk kambom anêŋ da ma miŋ lemhavenj lôk lemmavi ami.”

⁹ Vêm ma yani hanaj, “Ya êntêk. Yahalêm ek yandum anêm lemhavenj.” Yani hatak nôm lukmuk ek enja yanj bô anêŋ loŋ.

¹⁰ *Ma hasopa Wapômbêŋ anêŋ lahavij ba hêv anêŋ liŋkupik hatôm da ek indum alalô nambitak matheŋ ba hik ku êŋ anêŋ daŋ sinj.

¹¹ *Nê êbôk da imin wak nômbêŋ intu ek nindum inij

* **10:11:** Kis 29:38

ku nêmbôk da. Thêlô êbôk da êj lôbôlôj. Ma dojtom inij da êj miñ hathak hêv kambom vê ami. Mi anôj.

¹² Ma anyô yañ atu ba hadum anêj ku habôk da ma habôk bôlôj dojtom iyom ma da êj hadum ku hamô hatôm wak nômbêj intu sapêj ek hêv kambom vê. Vêm ma hi hamô Wapômbêj bañ vianôj

¹³ *ma hayabiñ waklavôj atu ba netak njê ik vovak hadêj yani nêmô yani vakapô vibij am.

¹⁴ Yani hêv da bôlôj dojtom iyom. Ba intu hadum ba avômalô ibitak mathenj ba lêk êyô ujłôv atu ba nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj.

¹⁵ Ma Lovak Mathenj hathak hanaj hadêj alalô hathak nôm êj nena,

¹⁶ * “Anyô Bêj hanaj nena, ‘Wak êj ma tem yambak tabô imbiñ thêlô nena, ‘Tem yatak yenañ abô balabuñ êndôk thêlô kapôlônjîj lôk yato enjek inij auk.” ’’
Jelemaia 31:33

¹⁷ Êj ma hanaj, “Thêlônij kambom lôk ibulin abô balabuñ ma tem miñ yalenimbi esak lonjôbô ami.” *Jelemaia 31:34*

¹⁸ Aêj ba nôm takatu ba bôk êv vê, êj ma tem miñ nêmbôk kambom anêj da esak lonjôbô ami.

Alôana bidoj ek Wapômbêj

* **10:13:** Sng 110:1 * **10:16:** Hib 8:10

* **10:22:** Wkp 8:30; Ese 36:25; Ep 5:26

¹⁹ *Aiyanj thêlô, avanôj! Nômla miñ havalonj alalô loj ek nayô Loj Mathenj Anôj Biñ kapô ba ana ami. Ma Yisu anêj thalaleñ

²⁰ *hadabêj sôp êj kisi ba habitak hatôm alalôaniñ lojondê lôkmala lukmuk atu ba hêv linjkupik hatôm da ek ku êj.

²¹ Ba yani ma alalôaniñ anyô habôk da mavi anôj atu ba hayabiñ Wapômbêj anêj avômalô.

²² *Ma yani hapaliv thalaleñ halôk alalô kapôlônjîj ba hêv alalôaniñ leñijmalaiñ vê. Ma alalôaniñ leñijnkupik ma bôk ithik hathak ñaj mabunj. Aêj ba alalô nanêm kapôlônjîj lôk nabalonj alalôaniñ aêvhavij loj lôklokwañ ek alalô ana bidoj ek Wapômbêj.

²³ Ôpatu ba havak abô êj ma miñ hanaj abôyañ ami. Ba intu bôk alalô aêv maleñij hadêj aêvhavij atu ba anañ hi yainj lôklokwañ. Ma alalô nabalonj aêvhavij êj loj ma miñ nande lelalilij ami.

²⁴ Lôk nangik alalôaniñ auk liñ ma nambatho i loj esak kobom leñijimbiñ i ma nandum mavi lomaloma.

²⁵ *Avômalô vi êdô anêj ne-sak dojtom. Ma alalô ma miñ nandum aêj ami ma nasôi ba naya ek malê nena waklavôj lêk habobo.

Alalô miñ nandô Wapômbêj ami

* **10:19:** Hib 4:16 * **10:20:** Mat 27:51

* **10:25:** Hib 3:13 * **10:26:** Hib 6:4-8

26 *Ôpatu ba hayala Wapômbêj anêj abô anôj ma donjom hêv anêj auk ek indum kambom lôbôlôj, êj ma kambom anêj da bôk hale ba hi yôv.

27 *Ba intu ôpêj hakô ba hayabiñ ek indum abô lôk êndôk atum dahalan atu ba tem imbuliñ ñê takatu ba leñiñmaniñ hathak Wapômbêj.

28 *Sêbôk ba anyô te havôlinj dôm ek Mose anêj abô balabuñ ba anyô ju la êpôm ba enañ yani bêj, ôpêj ma ik vônô ba avômalô la miñ kapôlôj malaiñ hathak ôpêj ami.

29-30 *Aêj ba lemhabi aisê? Alalô bôk ayala yani atu ba hananj,

“Nijik anyô leñkadôk linj, êj ma yenañ ku ba tem yandum.” *Lo 32:35*

Ma abô yañ hananj nena,
“Anyô Bêj tem indum abô ek
anêj avômalô.” *Lo 32:36*

Ba intu ôpatu ba havak Wapômbêj Nakaduñ pesa ma hayê thalaleñ tabô atu ba hadum yani habitak matheñ hatôm nôm oyañ ba hananj abôma hathak Lovak Matheñ anêj wapôm, êj ma tem enja anêj vuli atu ba kambom anôj ek ñê takatu ba evak Mose anêj balabuñ pesa.

31 Alikakna. Hôêv yak halôk Wapômbêj Lôkmala banj ba havalonj o, êj ma malaiñ bo-maj.

Alalôaniñ êvhaviñ imiñ lôklokwañ

32 Lemimimbi sêbôk ba owa deda. Ma uik vovak bêj ba owa vovañ ma donjom umiñ lôklokwañ.

33 Wak doho ma etak môlô umiñ piklêvôj ba ethañ môlô ma ik môlô. Ma wak doho ma othak umiñ yani lonj siñ ek hôêv yani thêvô.

34 *Ma môlô lemimhikam hathak thêlô takatu ba êmô koladôj. O kambom mi ma sôp bidonj ewa anêm nômkama oyañ. Ma hoyala nena anêm nômkama mavi takatu ba anêj danj mi êntêk hovalonj lonj denanj. Aêj ba lemimmavi.

35 Anêm payen mavi tem êpôm o. Ba intu miñ ôkô ba ômbi anêm hôêvhaviñ ni ami.

36 Ma umiñ lôklokwañ ba undum Wapômbêj anêj la-havinj ek onja nôm takatu ba yani bôk havak abô yôv havinj avômalô takatu ba êvhaviñ.

37 Kasana iyom,
“Yani atu ba halêm ma tem êlêm ma tem miñ esau ami.

38 Ma ñê thêthôj ida êvhaviñ wak nômbêj intu sapêj.

Ma ôpatu ba havôlinj dôm ma tem miñ yaleñmavi esak yani ami.”

Habakuk 2:3-4

39 Yôv. Alalô miñ hatôm ñê takatu ba êdô Wapômbêj ba tem nêpôm malaiñ ami. Mi. Alalô ma avômalô aêvhaviñ ba tem Wapômbêj nêm alalô bu-lubiñ.

* **10:27:** Ais 26:11
11:27-29; Sng 135:14

* **10:28:** Lo 17:6; 19:15
* **10:34:** Mat 5:11-12; 6:20

* **10:29-30:** Mat 12:30-32; 1Ko

11

Êvhaviŋ anēŋ vuli

¹* Anyô hêv ma ek nômlate ba miŋ hayê ami ma dojtom hayala katô nena tem enja, ôpêŋ ma anyô hêvhaviŋ.

² Bumalô thêlô idum aêŋ ba intu Wapômbêŋ hanaj abô mavi hathak thêlô.

³* Alalô êvhaviŋ ba intu ayala nena sêbôk ma Wapômbêŋ hanaj abô ba hapesan nômkama lôkthô. Ma miŋ hawa nômla ba hapesan nômkama hathak ami. Mi, hanaj hathak abôlêk iyom ma nômbêŋ êŋ habitak.

⁴* Abel hêvhaviŋ ba hêv da mavi hadêŋ Wapômbêŋ ba hamôŋ ek Kain anêŋ da. Yani hêvhaviŋ ba Wapômbêŋ hanaj abô mavi hathak anêŋ da ba hanaj, "O anyô thêthôŋ anôŋ." Yani hama ma dojtom anêŋ hêvhaviŋ êntêk hanaj abô hadêŋ alalô denaj.

⁵* Ma Inok, yani hêvhaviŋ ba Wapômbêŋ hawa yani lôk linjupik ba miŋ hama ami. Ba intu miŋ êpôm yani ami ek malê nena Wapômbêŋ hawa yani vê. Avanôŋ. Enaŋ nena Anyô Bêŋ lamavi bêŋ anôŋ hathak yani ba intu hawa vê.

⁶ Ôpatu ba miŋ hêvhaviŋ ami tem miŋ nêm lamavi êndêŋ Wapômbêŋ ami. Ma opalê atu ba halêm ek yani ma nêmimbiŋ nôm lokwanju êntêk. Wapômbêŋ da hamô aêŋ ma ôpatu ba habôlêm

Wapômbêŋ tem êpôm vuli mavi anôŋ.

⁷* Ma Noa hêvhaviŋ. Ba Wapômbêŋ hanaj hathak nôm takatu ba miŋ bôk habitak ami denaj. Ma hakô ba halanjô Wapômbêŋ ba hapesan yeŋ te ek nêm anêŋ thalaleŋ sa. Ma anêŋ hêvhaviŋ hik avômalô inij kambom thô ma hadum ba yani habitak thêthôŋ anôŋ.

⁸* Ma Ablaham hêvhaviŋ ba Wapômbêŋ halam yani, "Nu lonj atu ba tem yanêm êndêŋ o ek oyabinj." Ma halanjô Wapômbêŋ anêŋ abô ba hi ma dojtom miŋ hayala lonj êŋ ami.

⁹⁻¹⁰* Ablaham hapôvin ek ni pik atu ba Wapômbêŋ halav unyak lôk landiŋ lôklokwaŋ hatôm anêŋ auk. Ma Wapômbêŋ bôk havak abô nena Ablaham lôk limi takatu ba tem neja lonj mavi êŋ. Ba intu ôpêŋ hêvhaviŋ ba hi hatôm anyô lonj buyaŋ ma halav unyak kudum halôk hatôm bôk ba Aisak lo Jekop elav.

¹¹* Yani hêvhaviŋ ba Sala avi yamu atu ba bôk hayalôv. Ma dojtom hayala nena Wapômbêŋ tem indum nôm atu ba yani havak. Aêŋ ba hawa lôklokwaŋ ba hêv amena hadêŋ Sala.

¹²* Ma yani ma anyô dojtom iyom ba bôk anyô boŋ lôk hatôm anyô ñama. Ma dojtom limi ibitak bêŋ

* **11:1:** 2Ko 5:7 * **11:3:** Stt 1:1; Sng 33:6; Jon 1:3 * **11:4:** Stt 4:3-10 * **11:5:** Stt 5:21-24 * **11:7:** Stt 6:13-7:1 * **11:8:** Stt 12:1-5 * **11:9-10:** Stt 35:12 * **11:11:** Stt 18:11-14; 21:2; Lom 4:19 * **11:12:** Stt 15:5; 22:17

anôj hatôm vuliј lejsawa lôk thathe 旳gwêk danj.

¹³ *Ma avômalô takêntêk êvhaviј ba êmô aleba ema. Ma miј thêlô eyê nôm takatu ba Wapômbêj bôk havak haviј i ami. Mi. Thêlô lejniјmavi iyom ba eyabiј nôm takatu ba lêk eyê ma doњtom hêk daimbô denaј. Ma thêlô eyala katô nena thêlô hatôm 旳e lonj buyan ba pik êntêk ma miј thêlônij ami.

¹⁴ Ma avômalô takatu ba enaј aej hik thô nena êbôlêm pik buyan ek êtôm thêlôda iniј lonj.

¹⁵ Ma avômalô takêntêk miј lejniјhiki hathak pik takatu ba thêlô etak lôk lejniјhiki ek nendeni esak lonbô ami. Mi.

¹⁶ Thêlô lejniјhiki hathak lonj lukmuk mavi êj, malak lenj atu ba Wapômbêj hapesanj malak lôj êj ek thêlô. Ba intu miј mama ek endam i nena anêj avômalô ami.

¹⁷⁻¹⁸*Avanôj biј! Ablaham ma ôpatu ba Wapômbêj bôk habutiј abô haviј yani ba hanaj nena,

“Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak.” *Môj Anôj 21:12*

Ma doњtom saê hayô ma Ablaham hêvhaviј ba hadum ek nêm nakaduј doњtom atu êtôm da.

¹⁹ *Yani anêj auk nena, “Wapômbêj hatôm injik yani liј imbiyô ênjêk 旳ama.” Ba

intu havayuјij nakaduј laselo hathak biј ba hatôm hama ma doњtom Wapômbêj hik yani liј ba hêv hadêj lambô hathak lonbô.

²⁰ *Ma Aisak hêvhaviј aej iyom ba intu yani hêv mek hadêj Jekop lo Isau hathak nôm takatu tem imbitak embej yam.

²¹ *Ma Jekop hêvhaviј ba hadum ek ema ma habi i lonj hathak anêj kôm ba hamij ma hêv mek hathak Josep nali lôk hêv yen.

²² *Ma Josep hêvhaviј ba habobo ema ma hanaj hadêj avômalô Israel ek waklavôj atu ba etak Ijip ma neja anêj lokwaј imbiј.

²³ *Ma Mose talêbô lo lambô êvhaviј ba talêbô havathu yani ma eyê nena okna vuliј biј ba ivuј yani hatôm ayôj lô ma miј êkô ek kinj anêj abô balabuј ami.

²⁴ Yani halumbak ma hêvhaviј ba hadô nendam yani nena Pelo nalavi anêj nakaduј ba hanaj,

²⁵ “Yaleњhaviј yamô imbiј Wapômbêj anêj avômalô ek yanja malainj. Ma yahapôlik hathak lejnijmavi atu ba halêm anêj kambom anêj ba hamô wak doho iyom.”

²⁶ Avanôj. Yani ma hadahalinj vuli mavi atu ba tem enja embej yam. Ba anêj auk nena, “Ya ma Mesia anêj avômalô te ba avômalô enaј abô kambom hathak ya, êj

* **11:13:** Stt 23:4; 1Sto 29:15; Sng 39:12; 1Pi 2:11

* **11:17-18:** Stt 22:1-14

* **11:19:** Lom 4:17

* **11:20:** Stt 27:27-29,39-40

* **11:21:** Stt 47:31-48:20

* **11:22:** Stt 50:24-25; Kis 13:19

* **11:23:** Kis 1:22; 2:2

ma nôm mavi anôj hamô vuliŋ ek Ijip inir nômkama mavi lôkthô."

²⁷ Yani hêvhavij ba hatak Ijip ma miŋ hakô ek kiŋ anêj lanjaŋa ami. Ma hawa malain ma dontom hayê ôpatu ba hamô lon kapô ba hamin lôklokwaŋ.

²⁸ *Yani hêvhavij ba hayabiŋ waklavôŋ Hale ba Hi ma hapaliv thalaleŋ ek arjela atu ba hik amena môŋ vônô miŋ injik avômalô Islael inir bôp vônô ami.

²⁹ *Ma avômalô êvhavij ba ibup êyô ŋgwêk elam nena "Thalaleŋ" hatôm pik moma. Ma dontom Ijip êlêm ek nindum aej, ma ŋgwêk hayô i vôv ba halok i vônô.

³⁰ *Thêlô êvhavij ba êwê lawê malak lôŋ Jeliko hatôm wak bahenji ba lahavuju ma badêj hanjôli.

³¹ *Ma avi sek waliliŋ Lahap hêvhavij ba hawa ŋê êyê lon vani thô ba intu miŋ hama haviŋ ŋê lenjôndôŋ kôtôŋ ami.

³² *Bêŋ anôj hêk ek yanaŋ ma dontom wakma halanjvjn. Ba tem miŋ yanaŋ esak Gidion lo Balak ma Samson lo Jepta ma Devit lo Samuel ma plopet lôkthô ami.

³³ *Thêlô bôk êvhavij ba ik vovak ba ewa kiŋ vi inir lon lôk idum thêthôŋ ba ewa nôm takatu ba bôk havak abô

hathak yôv. Ma thêlô ik avuŋ laion abôlêk siŋ

³⁴ *ma ik atum dahalaŋ vônô. Ma idum ek nem-batho thêlô esak biŋ vovak ma dontom êv yak. Thêlô ma vaunena ma dontom ibitak lôklokwaŋ ma ik vovak lôklokwaŋ ba ilupuniŋ ŋê lon buyaŋ ba i.

³⁵ *Ma avi vi atu ba nali ema ma iviyô hêk ŋama ba êmô haviŋ taluvi hathak lonjôbô. Ma avômalô vi ma ibuliŋ i kambom anôj ma dontom evaloŋ iniŋ êvhavij lon ek tem nijik i liŋ esak lonjôbô ba nêmô mavi.

³⁶ *Doho ma enaŋ abôma lôk ik hathak yak wabenj maŋgiŋ. Ma vi ma ekak lon ba êdô i hamô koladôj.

³⁷ *Ma doho ma ik hathak valu ma doho ma engothe hathak sege hi buju ma doho ma ik vônô hathak biŋ vovak. Ma thêlôniŋ kwêv lo sôp ma boksipsip kupik lôk bok-meme kupik ba miŋ mavi ek nipuk lo nijik ami. Thêlô un-yak lo nômkama mi ma ewa vovaj bêŋ lôk idum kambom lomaloma hadêj i.

³⁸ Thêlô takêj ewa athêj bêŋ ek avômalô pik. Thêlôniŋ lon nêmô mi ba intu evenj mayaliv haveŋ lon thiliv lo dumlolê ma valu abyaj lo pik abyaj.

³⁹ Thêlô miŋ bôk ewa nôm atu ba Wapômbêj havak abô

* **11:28:** Kis 12:21-30 * **11:29:** Kis 14:21-31 * **11:30:** Jos 6:12-21 * **11:31:** Jos 2:1-21; 6:21-25; Jem 2:25 * **11:32:** Het 4:6-5:31; 6:11-8:32 * **11:33:** Dan 6:1-27 * **11:34:** Dan 3:23-27 * **11:35:** 1Kin 17:17-24; 2Kin 4:25-37 * **11:36:** 1Kin 22:26-27; Jer 20:2; 37:15; 38:6 * **11:37:** 2Sto 24:21

hathak ami. Ma doñtom avômalô takêj êvhaviŋ ba intu Wapômbêj hanaj abô mavi hathak inij ku.

⁴⁰ Ma alalô avômalô bôlôj êntêk ma Wapômbêj bôk hêv nôm mavi êj hadêj alalô ek endom alalô lôk avômalô bôsêbôk lôkthô ba ana nayô lonj mavi atu.

12

Wapômbêj hêv malaiŋ ek êndôj alalô

¹ *Môlô olaŋô e? Avômalô bôsêbôk takatu ma ekalabu alalô siŋ ba evatho alalô lonj. Ba intu nambi nômkama kambom takatu ba hatôm gwasilim havalonj alalô lonj ni. Ma nadanjiŋ ni êyô anêj danj ma miŋ natak ami.

² Alalô nagê Yisu iyom. Yani miŋ makilik ek nôm mavi lôk hakô ek alovalanjaŋsiŋ ma miŋ lahiki hathak mama ami. Ma yani hamôj ek alalô ba intu hik anêj ku lôkthô anêj danj siŋ ek nanêmimbiŋ. Ma hi hamô Wapômbêj baŋ vianôj hamô anêj lonj hayabiŋ pik lo leŋ.

³ Nê kambom ibuliŋ yani bêj anôj. Aêj ba alalô leniŋimbi yani ek miŋ nambitak vau lôk kapôlôŋiŋ malaiŋ ba natak yani ami.

⁴ Môlô uik vovak hathak nôm kambom, ma doñtom môlônim thalaleŋ miŋ haŋgasô ami.

⁵⁻⁶ *Wapômbêj havatho nali lonj hathak abô êntêk nena,

"Yenaj okna, ya Wapômbêj yahêv malaiŋ hadêj avômalô takatu ba yaleŋhaviŋ

lôk yahavali avômalô takatu ba yahawa i hatôm yenaj avômena.

Ma wakma atu ba hik o thô ba hêv malaiŋ, ma miŋ lemimbi nena nôm yaõna ami.

Ma hudum kambom ba yani hathaj o, ma miŋ lem-malaiŋ ami." *Gutpela Sindaun 3:11-12*

Bôk lempaliŋ abô êj e?

⁷ *Lami ethak êv malaiŋ hadêj nali ek êndôj. Ma Wapômbêj hadum aej iyom hathak alalô hatôm nali ek namiŋ lôklokwaŋ esak auk thêthôj.

⁸ Ma aej iyom ma avômena neja malaiŋ ek nindumbak lôk auk. Malaiŋ êj miŋ hapôm o ami, êj ma o hatôm amena lonj sawa.

⁹ Alalôaniŋ wakamik pik hathak hêv malaiŋ ek êdôj alalô ba alaŋô anêj abô. Ma Wapômbêj ma dahôlôŋiŋ anêj alaŋ. Ba intu namô yani vibiŋ ek naja lôkmala.

¹⁰ Ma alalôaniŋ wakamik hêv malaiŋ lomaloma ek êndôj alalô bidouŋna hatôm inij auk takatu ba êyê nena mavi. Ma doñtom Wapômbêj hêv malaiŋ ek imbi anêj matheŋ anôj sam êndêj alalô.

¹¹ *Howa malaiŋ lôk vovaj bêj ba intu miŋ lem-mavi ami. Ma doñtom malaiŋ

* **12:1:** 1Ko 9:24-25

* **12:5-6:** Jop 5:17; ALK 3:19

* **12:7:** Lo 8:5

* **12:11:**

takēj tem injik anēj anōj mavi êtôm aêntêk, thêthôj lôk malinjyaô.

12 *Aêj ba noto bahemim lo vemim takatu ba havuvij ba thotho.

13 *Ombej lojôndê thêthôj ek avômalô veñvuij nimbitak mavi ma miñ nêñêm yak ami.

*Alalô miñ nambôlij dômiñ
ek Wapômbêj ami*

14 Môlô lôkthô nundum ku lôklokwañ ek numbitak yôhôk lôk matheiñ. Mathen mi, ma miñ hatôm anyôla ênjê Anyô Bêj ami.

15 Noyabin am ek anyôla miñ êmbôlij dôm ek Wapômbêj anêj wapôm ami. Ma nôngô katô ek livuk maniñ kambom te miñ indumbak ek imbulij avômalô ba nimbitak lelaik ami.

16 *Nôngô ek anyôla miñ indum sek waliliñ ami mena lapaliñ Wapômbêj êtôm Isau ami. Yani ma okna môj ek eyabin lambô anêj nômkama lôkthô ma doñtom hêv nôm takêj vuli hathak nôm belev te.

17 *Hoyala nena malê habitak. Yani lahavin lambô enaç abô mavi lôk nêm anêj nômkama êndêj yani, ma doñtom hadô ba hêv yani vê. Ma halaj ek enja nôm takêj ma doñtom miñ hatôm injik anêj kambom liliñ ami.

* 12:12: Ais 35:3 * 12:13: Snd 4:26
27:30-40 * 12:18: Kis 19:16-20; Lo 4:11-12
Lo 5:22-27 * 12:21: Lo 9:19

18 *Lemimimbi dum Sainai. Môlô ôlêm ek Wapômbêj hatôm sêbôk ba môlô ôyô dum Sainai e? Mi. Sainai ma hamô pik ba avômalô bôsêbôk êyê dumlolê êj hatôm atum hathañ ba momañiniñ hatôm bôlôvôj, maputup bomañ lôk kakalu lôk damak.

19-20 *Thêlô elanô lavuak halaj lôk abô habitak. Ba êkô kambom ba enaç, "Ai! Sêbôk atu ba enaç nena, 'Malêla takatu ba hasôm dumlolê êntêk, alim yaônena mena anyô, ma tem nitu vônô esak valu.' " Êj ma enaç hadêj Mose nena miñ enaç abô êndêj i ami.

21 *Thêlô êyê nôm takêj ba êkô kambom ma Mose hanaç, "Ya lêk yahakô kambom ba yahalowalinj havin." Lêk ôlêm ek Wapômbêj ma miñ hatôm aêsebôk ami. Sêbôk ma yañda ma lêk ma yañda.

22 Lêk môlô ôlêm ôyô dumlolê Saion ba ubitak ôyô Wapômbêj lôkmala anêj malak lôj, Jelusalem atu ba hamô malak lej. Ma lêk môlô ôlêm ôyô havin anjela lubuñlubuñ takatu ba ethak doñtom ba ekaksa lôk lenijmavi.

23 Ma môlô lêk ôyô ek avômalô êvhavinj takatu ba ibitak hatôm avômalô ôdôj môj ba iniñ athêj bôk eto yôv hêk malak lej. Ma lêk ôyô ek Wapômbêj atu ba

* 12:16: Stt 25:29-34 * 12:17: Stt
* 12:19-20: Kis 19:12-13; 20:18-21;

avômalô idum abô hathak lôk
nê thêthôj iniç dahô atu ba
Wapômbêj bôk hapesaç yôv
aleba êyô unjlôv.

²⁴ *Môlô ôyô ek Yisu, anyô
môlô atu ba hapesaç abô
tabô lukmuk lôk môlô ôlêm
ek thalaleñ atu ba epaliv ba
hanaç abô mavi anôj ba
hamô vuliç ek Abel anêj
thalaleñ.

²⁵ *Noyabin am! Miñ
lemôndôj kôtôj ek nodanôj
Wapômbêj atu ba hanaç abô
ami. Sêbôk ma hanaç abô
hamô pik. Ma avômalô êdô
anêj nedanôj ba miñ hatôm
nêsôv ami. Ma doñtom lêk
ma hanaç abô hadêj alalô
hamô leñ, loj mavi anôj atu
ba hamô vuliç ek pik êntêk.
Ba intu alalô adô, êj ma miñ
hatôm násôv ami.

²⁶ Sêbôk atu ma anêj abô
bôk hayôkwiç pik yôv halôk
dum Sainai. Ma lêk habutin
abô ba hanaç nena,

“Tem êyôkwiç pik esak lonjbô
lôk leñ imbiç.” *Hagai*
2:6

²⁷ Ba hanaç, “Tem yayôkwiç
pik esak lonjbô.” Abô êj anêj
ôdôj nena tem nêm nômkama
takatu ba yani hapesaç
vê. Nôm takêj tem êyôkwiç
lôkthô ek nômkama vi atu ba
miñ hatôm yani êyôkwiç ami,
êj ma tem nêmô.

²⁸⁻²⁹ *Ba alalô tem naja loj
êj, loj atu ba miñ hatôm
nêyôkwiç ami. Ma alalôanij
Wapômbêj ma hatôm atum
ek esaç nômkama sapêj. Ba

intu nanêm leñijmavi êndêj
yani lôk nanêm yej ma nakô
lôk nanêm i ni namô yani
vibinj.

13

Abô anêj daç

¹ Môlô nobaloj auk
lemimimbij môlôviyaç loj
lôklokwaç.

² *Ma noja avômalô loj
buyaç thô. Avômalô doho bôk
idum aej ba ewa ajebla thô ma
doñtom êthôj palinj.

³ Ma lemimimbi nê takatu
ba êmô koladôj ba nônêm i
sa. Onja iniç malaiç êtôm
atu ba oda hômô haviç i. Ma
lemimimbi vi atu ba ewa vo
vanj. Onja iniç vovanj êtôm
atu ba thêlô ewa.

⁴ *Avômalô takatu ba ewa i
ma avômalô lôkthô miñ nêgê
nena nôm oyanj ami. Ma
Wapômbêj tem indum abô
esak nê takatu ba idum sek
haviç anyô yaç yanavi lôk nê
takatu ba idum sek waliliç.
Ba intu nê takatu ba ewa i
miñ nimbuliç iniç loj êk ami.

⁵ *Miñ malemkilik li
mamôk esak valuseleñ ami.
Wapômbêj bôk hanaç,
“Tem miñ yatak o

lôk yambi o ni ami.” *Lo*
31:6

Ba intu onaj, “Yenaj
nômkama sapêj ma hatôm ba
yaleñmavi”.

⁶ Aej ba alalô abitak avômalô
nê ba anaj nena,
“Anyô Bêj hêv yêlô sa
ba tem miñ nakô ami.

* **12:24:** Stt 4:10; Hib 8:6 * **12:25:** Hib 2:1-3; 10:26-29 * **12:28-29:** Lo 4:24; 9:3

* **13:2:** Stt 18:1-8; 19:1-3; Lom 12:13 * **13:4:** Ep 5:5 * **13:5:** Lo 31:6,8; Jos 1:5

Ma opalê hatôm indum malê esak yêlô?" Kapyä Yeñ 118:6-7

7 *Lemimimbi ñê bêj takatu ba eyabin mólô lôk enaŋ Wapômbêj anêj abô hadêj mólô. Ma ônjô ininj bôk lo loj lôk ininj êvhavinj ba nosopa veñinqwam.

8 Yisu Kilisi da hatôm wakbôk ma lêk êntêk ma wak nômbêj intu sapêj.

9 *Ba intu miŋ nosopa auk thôjôthôj lomaloma ami. Nê doho enaŋ auk mavi nena Wapômbêj anêj wapôm tem embatho alalôaniŋ kapôlôhijŋ loj. Ma dojtom esau nena nôm takatu ba êbôk hatôm da ma hêv ñê eyan sa, ma dojtom miŋ hêv thêlô sa dokte ami.

10 Avômalô takatu ba idum ku êmô malak yeŋ bô ininj athêŋ mi ek nindum ku nêmô alalôaniŋ loj êbôk da.

11 *Alim anêj thalaleŋ ma anyô bêj habôk da hawa ba habitak hayô Loj Mathenj Anôj Biŋ hatôm kambom lomaloma ininj da. Ma dojtom ininj leñinqupik êbôk hêk malak lôj viyainj atu. Ma miŋ eyan ami.

12 *Aêj ba Yisu hawa vovanj hêk malak lôj viyainj ek indum avômalô nimbitak mathenj hathak yanida anêj thalaleŋ.

13 *Aêj ba alôana ek yani êndôk malak lôj êj viyainj ek

naja anêj mama atu ba bôk yani hawa.

14 *Pik êntêk ma tem êmô vauna. Ma dojtom alalô ayabinj malak lôj atu ba tem êlêm ba êmô êtôm wak nômbêj intu sapêj.

15 *Yisu hêv i hatôm da. Ba intu alalô nandam anêj athêŋ ba nanêm yeŋ êndêŋ Wapômbêj wak nômbêj intu sapêj. Ba alalôaniŋ ku nanêm yeŋ hêk alalô veñinqbôlêk ek nanêm êtôm alalôaniŋ da ni êndêŋ Wapômbêj.

16 *Ba alalô ma avômalô wapôm ba nandum mavi êndêŋ avômalô vi, êj ma Wapômbêj lamavi hathak da mavi êj. Ba intu alalô miŋ leñinqpalij wapôm êj ami.

17 *Môlônim ñê bêjbeŋ idum ku eyabin mólô dahôlômim ma ñê êj tem nenaŋ ininj ku lavôj êndêŋ Wapômbêj. Ba intu nodajô ininj abô ba nodovak vibinj ek thêlô nindum ininj ku lôk leñinqmavi ma miŋ leñinqmalainj ami. Malaiŋ êj tem miŋ nêm mólô sa ami.

18 *Yêlô kapôlôhijŋ miŋ hananj yêlô bêj ami ba intu yêlô ayala nena yêlô leñinqhavinj namô batôŋ oyaŋ.

19 Yahananj lôklokwaŋ ek mólô noteŋ mek ek yasôk kethenj.

20 *Wapômbêj bôk hawa alalôaniŋ Anyô Bêj Yisu, bok-sipsip anêj alaŋ anôj vê hêk

* **13:7:** 1Ko 4:16 * **13:9:** Lom 14:17

19:17 * **13:13:** Hib 12:2 * **13:14:** Hib 11:10,16; 12:22 * **13:15:** Sng 50:14,23

* **13:16:** Plp 4:18 * **13:17:** 1Te 5:12 * **13:18:** Ap 24:16; 2Ko 1:12 * **13:20:**

Jer 32:40; Ese 37:26; 1Pi 2:25

ŋama hathak thalaleŋ tabô
atu ba anêŋ dan mi. Ma
Wapômbêŋ labali anêŋ ôdôŋ

²¹ nêm môlô auk mavi lôk
lôklokwaŋ ek nundum malêla
takatu ba yani lahavinj ma in-
dum ku êmô alalô esak Yisû
Kilisi ek indum yani lamavi.
Athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ yani
êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.
Avanôŋ.

²² Aiyan thêlô, yahato
kapyâ bidonja iyom. Aêŋ ba
yahanaŋ lôklokwaŋ ek môlô
nodaŋô yenaŋ abô katô ek
yambatho môlô loŋ.

²³ Odaŋô! Alalôaniŋ aiyan
Timoti bôk hale yaiŋ yôv. Ba
yani hayô ketherê ma tem
yambinj yani ba yasôk.

²⁴ Nônêm yêlôaniŋ leŋiŋmavi
êndêŋ môlônim ŋê bêŋbêŋ
lôk Wapômbêŋ anêŋ avômalô
mathenj sapêŋ. Avômalô Itali
êv iniŋ leŋiŋmavi haviŋ.

²⁵ Wapômbêŋ anêŋ wapôm
êmô imbiŋ môlô lôkthô.

Jems anēŋ kapyā Abō mōŋ

Jems ma Yisu anēŋ yan molok. Yani hato hadēŋ avômalô Islael takatu ba êvhaviŋ Yisu ba êmô pik luvuluvu. Yani lahaviŋ iniŋ êvhaviŋ imbitak lôklokwaŋ ba hadōŋ thêlô ek neyabin i esak malêla takatu ba enaŋ. Ma hik thô nena êvhaviŋ anôŋ ma anēŋ ku hêk haviŋ. Ma hanan nena miŋ onaŋ abôma esak avômalô vi ami. Ma hadōŋ i nena mek ma nôm lôklokwaŋ anôŋ.

Hato kypyā êntêk hadēŋ 50 mena 61 AD la. Ma 62 AD ma ik yani vônô.

Jems anēŋ lamavi

¹*Ya Jems, Wapômbêŋ lo Anyô Bêŋ Yisu Kilisi iniŋ anyô ku. Yahato kypyā êntêk hi ek avômalô Islael ôdôŋ laumîŋ ba lahavuju takatu ba êsôv mayaliv ba i êmô luvuluvu anêŋ pik bêŋ êntêk lôkthô. Waklêvôŋ mavi!

Malaiŋ havatho ôêvhaviŋ loŋ

²*Aiyâŋ thêlô, malaiŋ lo-
maloma hapôm mólô, êŋ ma
lemimimbi nena nôm takêŋ
ma nôm leñiŋmavi iyom.

³*Môlô oyala nena
malaiŋ takêŋ hasôm mólônim
ôêvhaviŋ ba hadum ek numiŋ
lôklokwaŋ.

⁴ Ma numiŋ lôklokwaŋ
endeba ku êŋ injik anôŋ
ba numbitak êtôm ñê talaŋ
ba nundum nômkama sapêŋ
thêthôŋ iyom ek nômla yan
miŋ ênjêk ami.

⁵*Môlô te hêv yak hathak
auk, êŋ ma eteŋ Wapômbêŋ
ma tem nêm. Yani hathak
habi anêŋ wapôm sam hadêŋ
avômalô lôkthô ma miŋ
hatatale i ami.

⁶ Yani atu ba hateŋ ma
nêmimbiŋ iyom ma miŋ anêŋ
auk mayaliv ami. Anyô auk
mayaliv ma hatôm ñgwêk
budum ba lovak hayuv hi ba
halêm.

⁷ Anyô anêŋ aêŋ miŋ laimbi
nena tem enja nômlate êlêm
anêŋ Anyô Bêŋ anêŋ ami.

⁸ Yani ma anyô auk ju ba
hadum nômkama sapêŋ may-
aliv.

Nê valu mi lôk ñê valu bêŋ

⁹Aiyâŋ mena livôŋ la atu
ba athêŋ mi hathak nômkama
pik ma êmô lôk lamavi.
Wapômbêŋ hayê thêlô hatôm
ñê lôk athêŋ bêŋ.

¹⁰*Ma ñê lôk athêŋ
bêŋ hathak nômkama pik
ma nêmô lôk leñiŋmavi.
Wapômbêŋ hayê thêlô hatôm
ñê athêŋ mi ba tem nêñem
yak êtôm kamuŋ anêŋ vuak
hêv yak.

¹¹ Wak hapup ba habi
lôklokwaŋ ba habôk kamuŋ
ba iniŋ vuak lôk lêlêyaŋ mavi
hakapok. Ma aêŋ iyom ñê lôk
valu bêŋ idum iniŋ ku denaŋ

* **1:1:** Mat 13:55; Ap 15:13; Gal 1:19; 1Pi 1:1 * **1:2:** Lom 5:3-5 * **1:3:** 1Pi 1:7

* **1:5:** Snd 2:3-6 * **1:10:** Ais 40:6-7

ba ema ma iniñ nômkama tem egeleloñ.

Wapômbêj miñ halôk anyô leñ ek nindum kambom ami

12 Nê takatu ba imiñ lôklokwañ hathak malaiñ ma Wapômbêj lêk lamavi hathak i. Thêlô lovak ba tem neja lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêj êtôm iniñ vuli. Wapômbêj bôk habutin abô ek nêm êndêj ñê takatu ba leñijhavij yani.

13 Kambomlate miñ hatôm êndôk Wapômbêj la ek indum kambom ami. Ma yani miñ halôk anyôla la ek indum kambom ami. Ba intu nômlate halôk lem ek undum kambom ma miñ onañ nena, "Wapômbêj halôk yaleñ ami."

14 Mi. Alalôanij thethañak ma hatôm etak alim halôk lôm ek nêbôv alim esak ba hakôk alalô leñij ek nandum kambom.

15 Ma thethañak êj halumbak bêj ba anêj anôj ma kambom. Ma kambom êj anêj palumbak lôkthô ma ñama.

16 Yenaj aiyan lôkma anôj, noyabiñ am ek anyôla miñ esau mólô ami.

17 Wapôm lôk nôm mavi anôj sapêj ma halôk ba halêm anêj leñ. Kamik Bêj atu ba hapesañ deda leñ sapêj hêv wapôm mavi takêj. Wak lo bôlôvôj iniñ deda hathak habitak yanđa yanđa, ma dontom Wapômbêj da

hamô aêj iyom hatôm wak nômbêj intu sapêj.

18 *Yani anêj lahavinj ba intu alalô abitak anêj nali hathak abô avanôj. Hadum aêj ek alalô nambitak êtôm anêj nôm môt anôj ek nômkama vi atu ba hapesañ havij.

Nodañô ba nosopa

19 Yenaj aiyan lôkma anôj, mólô nodañô katô. Anyôla hanañ nômla ma nômô tiñij ba nodañô bônôj ma miñ lemimmanij ba nonañ viyan kethenj ami.

20 *Avômalô iniñ leñijmaniñ miñ hatôm eto avômalô ba nimbatak thêthôj êtôm Wapômbêj anêj lahavinj ami.

21 *Aêj ba notak nôm lóngôlôj lôk kambom nômbêj êj. Ma nômô yaô ba nobaloñ Wapômbêj anêj abô atu ba havatho halôk mólô loj. Abô êj ma hatôm nêm mólô bulubiñ.

22 *Ma mólô nodañô abô êj ba nundum anêj ku imbiñ. Olanjô oyañ, êj ma hatôm osau amda.

23 Anyôla te halañô Wapômbêj anêj abô ba miñ hasopa ami ma hatôm ôpatu ba hayê thohavloma halôk liyali.

24 Ma hatak liyali ba hi ma kethenj oyañ ma lapalinj nena yanida ma aisê.

25 *Ma dontom ôpatu ba hatitiñ balabuñ mabuñ êj ma miñ lapalinj ami ma

* 1:18: Jon 1:13 * 1:20: Sav 7:9 * 1:21: Kol 3:8; 1Pi 2:1 * 1:22: Mat 7:26;
Lom 2:13 * 1:25: Lom 8:2; Jem 2:12

indum êtôm atu ba hanaŋ, êŋ ma Wapômbêŋ tem nêm mek ek anêŋ ku sapêŋ. Balabuŋ mabuŋ êŋ hêv alalô vê hêk kambom anêŋ lôklokwaŋ.

²⁶* Anyôla hanan̄ nena ha-sopa Wapômbêŋ ma dojtom miŋ hayabiŋ abôlêk ami, êŋ ma hasau yanida ba nômkama sapêŋ atu ba hadum ek esopa Wapômbêŋ ma nôm oyaŋ.

²⁷ Lemhaviŋ osopa Kamik Wapômbêŋ ek ênje môlô êtôm nôm mabuŋ thêthê mavi, êŋ ma nundum aêntêk. Noyabiŋ avômena bilak lôk avi tôp esak inij malaiŋ. Ma noyabiŋ amda ek pik malim miŋ esak môlô ami.

2

Noyabiŋ avômalô sapêŋ esak auk dojtom

¹* Yenâŋ aiyan̄ thêlô, alalô aêvhaviŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi, yani ma deda lôkmaŋgiŋ anôŋ. Ba intu noyabiŋ avômalô sapêŋ esak auk dojtom ma miŋ nônmêŋ nê lôk athêŋ bêŋ liŋ ma nosale nê lôk athêŋ mi thô ami.

² Odaŋô. Anyôla halêm hêv yen̄ haviŋ môlô ba hik kwêv mabuŋ anôŋ lôk mote gol. Ma anyô siv lôk nômkama mabô habitak hayô haviŋ.

³ Êŋ ma môlô ôev athêŋ bêŋ hadêŋ anyô lôk kwêv mabuŋ ba onaŋ, “Ôlêm ômô loŋ mavi êntêk.” Ma onaŋ hadêŋ anyô siv nena, “Umiŋ loŋ intu” mena “Ôndôk ômô biŋ.”

⁴ Môlô udum aêŋ ma hatôm ovak avômalô vose hi ôdôŋ ju ba udum abô lokbaŋ hathak i.

⁵* Yenâŋ aiyan̄ lôkma anôŋ, nodanô katô. Avômalô takatu ba avômalô pik êyê nena nê siv ma Wapômbêŋ bôk hatak i yôv ek nimbitak nê lôkmaŋgiŋ hathak inij êvhaviŋ ba tem nêm athêŋ bêŋ êndêŋ i ek nêmô anêŋ loŋ lôklinyak êtôm bôk habutiŋ abô ek nêm êndêŋ nê takatu ba leñiŋhaviŋ yani. Aêŋ e?

⁶ Ma dojtom ôpôlik ek nê siv. Ma opalê hathak hêv malaiŋ hadêŋ môlô ba havôv môlô hi loŋ idum abô? Nê siv e? Mi, nê valu bêŋ iyom.

⁷ Ma thêlô êŋ iyom intu enâŋ abôma hathak unim alaŋ Kilisi ba ibulin̄ anêŋ athêŋ mavi.

⁸* Ma alalôaniŋ kiŋ Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ te hanan̄ hêk anêŋ kapyâ nena, “Lemimbîŋ avômalô êtôm atu ba lemhaviŋ oda”. Udum aêŋ ma mavi.

⁹* Ma dojtom ôev nê lôk athêŋ bêŋ liŋ ma ôpôlik hathak nê athêŋ mi, êŋ ma udum kambom ba balabuŋ hik thô nena môlô ma nê ômô abô balabuŋ lu.

¹⁰* Ma ôpatu ba hayabiŋ balabuŋ sapêŋ ma dojtom hêv yak hathak bute, êŋ ma habulin̄ abô balabuŋ lôkthô.

¹¹* Ôpatu ba hanan̄ nena, “Miŋ undum sek imbiŋ anyô

* **1:26:** Sng 141:3 * **2:1:** Ap 10:34; Jem 2:9 * **2:5:** 1Ko 1:26-28 * **2:8:** Mat 19:19; Gal 5:14 * **2:9:** Lo 1:17 * **2:10:** Wkp 19:37; Nam 20:7-12,24; Mat 5:19

* **2:11:** Kis 20:13-14; Lom 13:9

yan yanavi ami" lôk hanaj haviñ nena "Minj nuñgwik anyô vônô ami." Ba intu miñ hudum sek haviñ anyô yan yanavi ami ma doñtom huik anyô vônô, êj ma hômô abô balabuñ lu.

12 *Aêj ba malêla takatu ba udum lo onañ ma lemidimbi nena Wapômbêj tem indum abô esak balabuñ takatu ba hêv alalô vê hêk kambom anêj lôklokwañ.

13 *Ma miñ hôêv kapôlôm ek avômalô vi ami, êj ma waklavôj nindum abô ma Wapômbêj tem miñ nêm kapô ek o ami. Ma doñtom hôêv kapôlôm ek avômalô vi, êj ma tem Wapômbêj nêm kapô ba nêm môlô vê ênjêk lonj nindum abô.

Êvhaviñ anêj ku mi, êj ma ñama

14 Yenaj aiyan thêlô, anyô te hanaj nena yani ma anyô hêvhaviñ ma doñtom miñ hadum mavi ami, êj ma mavi e? Mi. Êvhaviñ anêj aêj tem nêm yani bulubinj e? Mi.

15 *Aiyan te mena livôñ late nôm lôk sôp mi ba hêv i sêkêya.

16 Ma môlô te hanaj hadêj yani nena, "Nu lôk lemmavi, upuk sôp lôk noñgwañ nôm." Ma doñtom miñ hôêv yani sa ami, êj ma mavi aisê?

17 Ma aêj iyom ma êvhaviñ atu ba hêv wavo ma ku mi, êj ma ñama.

18 *Ma doñtom anyô late hanaj nena, "Avômalô vi

* 2:12: Gal 6:2; Jem 1:25; 1Pi 2:16

* 2:18: Gal 5:6 * 2:21: Stt 22:9-12

2Sto 20:7; Ais 41:8

idum ku ma vi êvhaviñ iyom, ma luvi ma hatôm." Ma doñtom yahanañ nena, "Ya miñ hatôm yançê êvhaviñ atu ba ku mi ami. Ba intu tem yançik yenañ yahêvhaviñ thô esak yenañ ku."

19 Môlô ôêvhaviñ nena Wapômbêj doñtom iyom hamô ba intu osoñ nena unim ôêvhaviñ ma anêj ku mi ma hatôm e? Auk êj ma auk mavi, ma doñtom miñ osoñ nena auk êj intu mavi ek o ami. Mi, ñgôk eyala auk êj haviñ, ma doñtom thêlô ma Wapômbêj anêj ñê kambom ba intu êkô ba elowalinj.

20 Môlô ñê auk thôjôthôj, lemidimbi noyañ nena êvhaviñ atu ba hêv wavo ma anêj ku mi, êj ma nôm oyan e?

21 *Lemimidimbi alalôaniñ bumalô Ablaham. Yani bôk hêv nakaduñ Aisak hatôm da hayô hêk loñ êbôk da. Yani hadum ku êj ba intu Wapômbêj hanaj nena yani ma anyô thêthôj, aêj e?

22 *Intu êj, Ablaham anêj hêvhaviñ lôk anêj ku idum ku haviñ i. Ma anêj ku hadum ba anêj hêvhaviñ hik anôj.

23 *Êj ma habitak hatôm Wapômbêj anêj kapyä hanaj, "Ablaham hêvhaviñ Wapômbêj ba intu hayê yani nena anyô thêthôj." Ma halam yani nena anêj anyô môlô.

24 Aêj ba oyala nena ôpatu ba hêvhaviñ lôk hadum anêj

* 2:13: Mat 5:7; 18:32-35

* 2:22: Hib 11:17-18

* 2:15: 1Jon 3:17

* 2:23: Stt 15:6;

ku haviŋ ma Wapômbêŋ halam yani nena anyô thêthôŋ. Ma miŋ hanan abô êŋ hathak ôpatu ba hêvhavin iyom ma anêŋ ku mi ami.

²⁵ *Ma lemimimbi avi sek waliliŋ Lahap imbiŋ. Yani ma aęŋ iyom. Hawa Islael iniŋ ńe eyê loŋ vani ba hêv i sa ek elom buyaŋ ba i. Yani hadum ku êŋ ba intu Wapômbêŋ halam yani nena avi thêthôŋ.

²⁶ Kupik atu ba auk lôkmala miŋ hamô ami, êŋ ma ńama. Ma êvhavin atu ba anêŋ ku mi ma ńama aęŋ iyom.

3

Oyabiŋ vembôlêk mavi

¹ Aiyan thêlô, alalô nayala nena Wapômbêŋ tem indum abô lôklokwaŋ ek yêlô atu ba adôŋ avômalô hathak êvhavin. Ba intu miŋ mólô bêŋ anôŋ nundum ek numbitak ńe êdôŋ avômalô ami.

² Alalô lôkthô athak avak i silili ba adum kambom lomaloma. Anyôla miŋ havak i silili hathak anêŋ abô ami, êŋ ma yani mabuŋ anôŋ ba hatôm eyabin liŋkupik sapêŋ.

³ Odaŋô. Avômalô ethak etak nôm yaônate hapalanariŋ hêk bokhos abôlêk ek êvôŋ hamô yak ma bok bêŋ êŋ hasopa iniŋ leniŋhavin.

⁴ Ma nômla yan ma yeŋ ńgwêk. Yeŋ ńgwêk ma nômbêŋ ma lovak bêŋ hayuv ma hathak hasisun yeŋ êŋ ba hi. Ma doŋtom nôm yaôna anôŋ

te hêk dômlokwaŋ ek havusin hi loŋ atu ba alaŋ lahavin ni.

⁵ Ma aęŋ iyom veŋbôlêk ma nôm yaôna ek leŋviŋkupik. Ma doŋtom hatôm indum ku bêŋ lomaloma.

Lemimimbi nena atum yaôna hatôm esan ba êmbôk kamunj bêŋ anôŋ.

⁶ *Ma veŋbôlêk ma hatôm atum. Veŋbôlêk êŋ ma hayô siŋ hathak kambom lomaloma ba halumbak bêŋ ba hadum leŋviŋkupik sapêŋ habitak lelaik. Atum êŋ halêm anêŋ loŋ atum da hamô ba intu hatôm esan alalôaniŋ lôkmala sapêŋ, lêk êntêk êŋ endeba eyô anêŋ danj.

⁷ Avômalô ethak ewa menak lo umya ma alim ńgwêk lôk alim lomaloma ba eyabin ba êmô tiŋj.

⁸ *Ma doŋtom anyô late miŋ hatôm eyabin abôlêk ek ênjêk tiŋj ami. Mi, kambom hapipiyap hêk abôlêk ba hatôm sinij habôk avômalô vônô.

⁹ Alalô êv yeŋ hathak veŋiŋbôlêk hadêŋ alalôaniŋ Kamik Anyô Bêŋ. Ma veŋiŋbôlêk doŋtom êŋ iyom intu hanan ek Wapômbêŋ imbuliŋ avômalô takatu ba yani hapesan i hatôm yanida.

¹⁰ Veŋiŋbôlêk doŋtom êŋ iyom intu habô Wapômbêŋ lôk hanan abôma haviŋ. Aiyan thêlô, êŋ ma kambom anôŋ.

¹¹ Njan lôk ńgwêk hatôm nede valu abyat te e? Mi

* **2:25:** Jos 2:1-21; Hib 11:31

* **3:6:** Mat 12:36-37; 15:11,18-19

* **3:8:** Lom 3:13

anôj.

¹² Aiyâñ thêlô, ñgwêk miñ hatôm nêm ñaŋ mavi êndêj alalô ami. Ma ñgôbêj miñ hatôm injik êtôm sabo ami. Ma yak te miñ hatôm injik êtôm ñgôbêj ami. Mi anôj.

Auk mavi halêm anêj Wapômbêj

¹³ Môlô opalê atu ba lôkauk bêj ba hayala Wapômbêj anêj lahaviñ? Injik anêj auk mavi êj thô esak anêj kobom thêthôj lôk ku takatu ba hadum ba hamô malinjyô.

¹⁴ Ma doñtom lemidañ hathak athêj bêj hêk kapôlôm ba hudum ek osale anyô vi thô ba ômôj, êj ma miñ ômbô o ba onaŋ nena hosopa abô avanôj ami. Êj ma honaŋ abôyaŋ ba hubulinj abô avanôj.

¹⁵ Auk êj ma auk pik lôk kapôlôj bô ba halêm anêj Sadaj. Ma miñ halêm anêj lej ami.

¹⁶ Loŋ atu ba kobom ethale anyô vi thô lôk lenđaŋ hathak athêj bêj hêk, êj ma tem ôpôm nena nômkama sapêj hamô mayaliv ma kambom lomaloma hêk haviñ.

¹⁷ Ma doñtom auk atu ba halêm anêj lej ma mabuŋ anôj. Auk êj hadum ek avômalô nêm yôhôk imbiŋ i lôk netauvij i ma nêwê abô vibij, ma nêñem kapôlôjij lôk nindum ku mavi lomaloma, ma nindum kobom doñtom êndêj avômalô lôkthô

ma nesopa thêlôda iniŋ abô sapêj.

¹⁸ *Avômalô yôhôk takatu ba ethak idum ek avômalô nêm yôhôk imbiŋ i ma hatôm evatho iniŋ yanvêk ba hik anôj, êj ma kobom thêthôj mavi lomaloma.

4

Anyô lahaviñ nômkama pik ma hatôm hik vovak hadêj Wapômbêj

¹ *Malê te hadum ba môlô lemimjaŋa ba uik vovak haviñ am? Nôm takêj halêm anêj unim thethaŋak takatu ba ibisôk ek nundum kambom lomaloma e? Intu êj.

² Môlô lemimhaviñ nômlate atu ba mi hêk môlô. Ba intu môlô malemimkilik hathak nôm êj ba uik anyô vônô ma doñtom miñ owa ami. Êj ma hadum môlô lemimjaŋa ba uik vovak hathak. Môlô miñ onaŋ hik Wapômbêj liŋ ami ba intu miñ owa ami.

³ Ma onaŋ hik yani liŋ hathak nômlate ma miñ othak owa ami eka? Unim auk ma lokbaŋ ba lemimhaviñ noja ek injik unim thethaŋak vônô iyom. Ba intu yani havasiŋ nôm êj ek môlô.

⁴ *Môlô ma hatôm avômalô takatu ba idum sek waliliŋ ba êpôlik ek Wapômbêj ma evaloŋ nômkama pik majan. Odanjô! Opalêla takatu ba leñihavinj nômkama pik ma pik anêj ñê môlô ba hatôm ik vovak hadêj Wapômbêj.

* **3:18:** Mat 5:9; Hib 12:11 * **4:1:** Lom 7:23 * **4:4:** Lom 8:7; 1Jon 2:15

5 Wapômbêj anêj abô te bôk hanaj nena, "Wapômbêj madaluk ladañ hathak auk lôkmala atu ba hêv hadêj alalô." Hoson nena abô êj ma nôm oyan e? Mi anôj!

6 *Ma Wapômbêj lahavinj nêm alalô sa ba intu habi anêj wapôm sam bêj anôj hadêj alalô. Hatôm anêj karya hanaj nena,
"Wapômbêj havasiñ ek njê êbôi ma hêv wapôm ek njê etauiñ i." Gutpela Sindaun 3:34

7 *Aêj ba nodovak Wapômbêj. Ma nobasin am ek Sadanj, êj ma tem yani etak mólô ba êsôv.

8 *Ma unu bidoj ek Wapômbêj ma tem yani êlêm bidoj ek mólô. Ma mólô njê takatu ba udum kambom, nusik bahemim ek nundum mavi. Ma mólô njê auk ju, notak auk yanj ek unim kapôlômim imbitak mabun mavi.

9 Ma lemimimbi mólônim kambom ba nodaj lôk lemimmalainj. Ma miñ nomalik lôk lemmavi ami. Mi, kapôlômim malainj ba nodaj asêj malêj.

10 *Notauviñ am ênjêk Anyô Bêj ma, ma tem êsô mólô liñ.

Miñ nonaj abôma esak anyô vi ami

11 Aiyan thêlô, miñ nonaj abôma esak mólôviyañ ami. Mólô takatu ba onaj abôma hathak mólôviyañ mena otatale mólôviyañ, êj ma

hatôm onaj abôma lo otatale abô balabuñ. Ma otatale abô balabuñ, êj ma miñ osopa abô balabuñ êj ami. Mi, ubitak hatôm abô balabuñ anêj alanj.

12 *Ma doñtom abô balabuñ anêj alanj ma doñtom iyom. Yani êj iyom hatôm indum abô ek anêj mavi nêmô ma anêj kambom nembini. O opalê ba honaj avômalô iniñ kambom bêj?

Miñ nobam amda ami

13 *Odanô katô! Môlô takatu ba onaj, "Yaô mena yamuñ la ma tem yêlô ana malak bêj te ek nandum ku valu êtôm sondabêj te êmô lonj êj ek napôm valuselen bêj."

14 *Aisê ka onaj aej? Oyala nôm atu ba tem imbitak e? Mi, ôthôj nôm atu ba tem imbitak êndêj yamuñ! Ma mólônim lôkmala ma hatôm atum yova atu ba hamô dokte iyom ma tem mi.

15 Aej ba mavi ek mólô nonaj aëntêk, "Anyô Bêj anêj lahavinj, êj ma tem yêlô namô lôkmala ba nandum nôm takatu ba leñijhabi ek nandum."

16 Ma doñtom mólô othak ôbôam ba obam am. Êj ma kambom.

17 *Aej ba opalê atu ba hayala kobom mavi ma doñtom miñ hadum ami, êj ma hadum kambom.

* 4:6: 1Pi 5:5 * 4:7: Ep 6:12 * 4:8: Ais 1:16; Sek 1:3; Mal 3:7 * 4:10: Jop 5:11; 1Pi 5:6 * 4:12: Lom 2:1; 14:4 * 4:13: Luk 12:18-20 * 4:14: Sng 39:5,11; Snd 27:1 * 4:17: Luk 12:47

5

Nê lôk nômkama bêj nôkô ek am

¹ Môlô avômalô lôk nômkama bêj, odanô katô! Malaiñ lomaloma tem êpôm môlô ba intu nodan̄ asêñ malêj.

²*Môlônim nômkama sapêj lêk hapalê ma didu lêk edabêj unim kwêv lo sôp ba hatitip

³ ma da lêk hathañ unim gol lo seleva. Ma da êj tem imbitak êtôm atum ek esaj môlô lemvimkupik lôk injik môlônim kambom thô. Waklavôj pik lo leñ anêj dan lêk habobo, ma dontom ôvôlô nômkama denaj.

⁴*Lemimimbi esak unim ñê ku takatu ba idum ku êmô unim ku kapô. Miñ ôv i vuli hatôm iniñ ku ami ba iniñ asêñ hi hapôm Anyô Bêj Lôklokwañ Lôkthô Anêj Ôdôj ba lêk halanô yôv.

⁵*Môlô ômô pik ma osopa unim lemimhavij lôk thethañak ba oaq nôm bêj hatôm etak bok halôk balam lukmuk ba êthôj iniñ waklavôj nijik i vônô lêk habobo.

⁶Môlô othak udum abô ek nijik ñê thêthôj vônô ma miñ êwê kambom êj viyan ami.

Ôpôm malaiñ ma nômô malinjyaô

⁷*Aej ba aiyañ thêlô, nômô malinjyaô ma noyabinj Anyô Bêj anêj endelêm.

* 5:2: Mat 6:19 * 5:4: Lo 24:14-15

5:24 * 5:8: Lom 13:11-12; 1Pi 4:7 *

* 5:12: Mat 5:34-37

Lemimimbi ñê takatu ba evatho nômkama halôk ku kapô. Thêlô êmô malinjyaô ba eyabinj ôthôm lo wak ek nindum iniñ ku vêmam. Ej ma tem nôm indumbak ba injik anôj mavi.

⁸*Ma nômô malinjyaô aej iyom ma nobatho kapôlômim lonj. Anyô Bêj anêj waklavôj endelêm lêk habobo.

⁹Aiyañ thêlô, miñ kapôlôj diñdiñ esak am ami ek Anyô Bêj miñ indum abô esak môlô ami. Odanô, balabuñ anêj alañ lêk hamiñ unyak abôlêk yôv ek nundum abô!

¹⁰Aiyañ thêlô, lemimimbi plopet taksêbôk ba enañ abô hathak Anyô Bêj anêj athêj. Ewa vovanj ma dontom êmô malinjyaô.

¹¹*Ma avômalô takatu ba ewa malaiñ ba imij lôklokwañ ma ayala nena thêlô ewa Wapômbêj anêj mek mavi. Ma bôk olanô Jop anêj kukuthiñ e? Hawa malaiñ bêj ma dontom hamiñ lôklokwañ. Anyô Bêj ma anyô lahiki lôk kapô malaiñ hathak anêj avômalô ba intu haveñ yam ma hadum mavi hadêj yani.

Miñ alalô nanañ avanôj biñ dake ami

¹²*Aiyañ thêlô, nômbêj ma aëntêk. Miñ nonañ nena avanôj biñ dake esak leñ lo pik mena nômla ek embatho unim abô lonj ami. Mi, hudum aej, ej ma yakô osau

* 5:5: Luk 16:25 * 5:7: Lo 11:14; Jer

5:11: Kis 34:6; Jop 1:21-22; 2:10; Sng 103:8

ba tem Anyô Bêŋ nêm vovanj êndêŋ o. Ba intu honaŋ nena tem undum nômlate, êŋ ma undum êtôm atu ba honaŋ. Ma hôdô ek undum, êŋ ma onaŋ nena mi ek miŋ undum ami.

Nê êvhaviŋ iniŋ mek ma lôklokwaŋ

¹³ Malaiŋ la hapôm môlô te, êŋ ma eteŋ mek. Ma môlô te lamavi, êŋ ma nêm yen ek êmbô Wapômbêŋ.

¹⁴ *Ma môlô te hapôm liŋj, êŋ ma endam avômalô êvhaviŋ iniŋ avaka ek neteŋ mek êyô yani vôv lôk nisik esak nôm lêŋlêŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ.

¹⁵ *Ma iniŋ mek atu ba eteŋ lôk êvhaviŋ ma tem indum ôpêŋ mavi ma Anyô Bêŋ tem êsô yani liŋ. Ma bôk hadum kambom la, êŋ ma tem Anyô Bêŋ nêm anêŋ kambom êŋ vê.

¹⁶ Ba intu môlô tomtom nonaŋ unim kambom bêŋ imbiŋ am ma noteŋ mek esak am ek numbitak mavi. Anyô thêthôŋ anêŋ mek ma lôklokwaŋ ba tem injik anôŋ.

¹⁷ *Lemimbi plopet Elia. Yani ma anyô hatôm alalô. Lavidonj ba hateŋ mek ek miŋ ôthôm injik ami, êŋ ma ôthôm miŋ hik ami hatôm sondabêŋ lô ma wata te.

¹⁸ *Vêm ma hateŋ mek hathak lonjbô ma ôthôm hik ba nômkama pik hik anôŋ mavi.

Ôpatu ba hêv yak ma noja yani esak lonjbô

¹⁹ *Yenaŋ aiyaŋ thêlô, môlô te hêv yak hathak abô avanôŋ ba môlô te hawa ôpêŋ hatup,

²⁰ *êŋ ma lemimimbi nena, “Ôpatu ba hêv anyô hadum kambom te anêŋ auk sa ek hatak anêŋ kambom, êŋ ma hêv ôpêŋ vê hêk ŋama ma haluviŋ anêŋ kambom bêŋ anôŋ.”

* **5:14:** Mak 6:13 * **5:15:** Mat 17:18-20 * **5:17:** 1Kin 17:1; 18:1 * **5:18:** 1Kin 18:42-45 * **5:19:** Gal 6:1 * **5:20:** Snd 10:12; 1Pi 4:8

Pita anêŋ kapyâ môŋ Abô môŋ

Pita ma Yisu anêŋ aposel laumiŋ ba lahavuju takatu te. Hato kypyâ êntêk ek embatho ñê êvhaviŋ takatu ba avômalô vi êv malaiŋ lomaloma hadêŋ i lonj. Ma hato ek injik lonôndê atu ba Wapômbêŋ lahavij ñê êvhavij nesopa. Hato ek avômalô Israel lôk avômalô lonj buyan havinj.

Hato kypyâ êntêk hadêŋ 64 AD la.

Pita anêŋ lamavi

¹ Ya Pita, Yisu Kilisi anêŋ aposel, yahato kypyâ êntêk hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba êsôv mayaliv ba i êmô lonj luvuluvu anêŋ Pontus lo Galesia ma Kapadosia lo Esia ma Bitinia.

²* Wakamik Wapômbêŋ bôk hayala môlô lôkthô ba bôk halam môlô yôv. Ma Lovak Matheŋ hadum ba ubitak matheŋ ma bôk hapaliv Yisu anêŋ thalaleŋ ek nosopa Wapômbêŋ. Ma wapôm lôk labali êmbôlô môlô kapôlômim sinj.

Alalô aêv maleñij ek naja bulubinj

³ Nambô Wapômbêŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ Lambô Wapômbêŋ. Yani hêv kapô ek alalô bêŋ anôŋ ba

hik Yisu Kilisi liŋ hêk ñama ek embathu alalô esak loŋbô ek namiŋ lôklokwaŋ ba nanêm maleñij

⁴* ek naja lôkmala atu ba ñama lôk lelaik mi ba miŋ hatôm ekapok ami. Ma yani hayabiŋ lôkmala êŋ hamô malak lenj.

⁵* Alalô aêvhaviŋ ba intu anêŋ lôklokwaŋ hakalabu alalô siŋ ek nêm alalô bulubinj endeba pik lo leŋ anêŋ daŋ ma avômalô sapêŋ tem nêgê.

⁶⁻⁷* Aêŋ ba môlô lemimmavi anêŋ dôenj. Gol ma pulusikna ba tem mi. Ma atum hathaŋ gol êŋ ek injik anôŋ thô. Ba êvhaviŋ anêŋ mavi hamôŋ ek gol. Ba intu malaiŋ lomaloma hamô vauna ba hadum ek injik unim ôêvhaviŋ anêŋ anôŋ thô ek Yisu endelêm ma tem nêm môlô athêŋ bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ ma nêm môlô liŋ.

⁸⁻⁹* Môlô lemimhaviŋ Yisu ba ôêvhaviŋ yani ma dontom miŋ bôk ôyê yani ami. Ma lêk owa êvhaviŋ anêŋ anôŋ ma bulubinj atu ba Wapômbêŋ tem nêm êndêŋ môlô. Ba intu lêk môlô lemimmavi anôŋ ba ôbôam.

¹⁰* Sêbôk ma plopet enaj abô hathak wapôm atu ba tem êlêm êndêŋ môlô. Ma bulubinj êŋ, ma thêlô leñinjhabi lôklokwaŋ lôk êbôlêm auk hathak.

¹¹* Ma Kilisi anêŋ Lovak Matheŋ atu ba hamô thêlônij

* **1:2:** Lom 8:29; 2Te 2:13 * **1:4:** Kol 1:12

17:3; Sek 13:9; Mal 3:3; Jem 1:2-3; 1Pi 5:10

Mat 13:16-17 * **1:11:** Sng 22; Ais 53; Luk 24:26-27

* **1:5:** Jon 10:28; 17:11 * **1:6-7:** Snd

* **1:8-9:** Jon 20:29; 2Ko 5:7

* **1:10:**

kapôlôhij hik auk thô hadêj i ba hanaj hathak vovan takatu ba tem Kilisi enja vêm ka enja athêj lôkmañgiñ embej yam. Ma plopet êbôlêm auk hathak wak alête intu nôm êj tem imbitak ba imbitak aise?

¹² Ma hik abô takêj thô hadêj plopet nena ku taksêbôk bôlada idum ma miñ idum ek nêm thêlôda iyom sa ami. Mi. Nêm alalô lôkthô sa. Ma doñtom lêk hêv Lovak Mathej anêj lej ba halêm ek enaç Wapômbêj anêj Abô Mavi takêj lôkthô bêj êndêj mólô. Ma aŋela vovan ek neja auk takêntêk imbiñ.

Nômô mathej

¹³ Ba intu nôpôpêk am lôk nupuk am lonj ma malem endahaliñ Yisu Kilisi anêj waklavôj atu ba tem endelêm ek noja wapôm atu ba tem nêm êndêj mólô.

¹⁴⁻¹⁶ *Môlô nômô êtôm avômena takatu ba ethak esopa abô hatôm bôk eto nena,

"Ya mathej. Ba intu nômô mathej." *Wok Plis 11:44-45*

Yani ma mathej. Aej ba mólô nômô mathej êtôm yani atu ba halam mólô. Ma miñ nosopa thethaŋak êtôm sêbôk atu ba mólô ñê auk mi ami.

¹⁷ *Pik êntêk ma hatôm unyak kudum iyom ba unim unyak anôj ma hamô buyan. Aej ba ôpatu ba olam nena Wakamik intu nômô tiñij

êmô yani vibij ek malê nena yani hathak hatitiñ avômalô lôkthô inij ku ba miñ hathale njê lonj buyan thô ma hêv anêj avômalô liñ ami. Mi.

¹⁸⁻¹⁹ *Libumi inij bôk lo lonj sêbôk ba esopa ma miñ hik anôj mavi ami. Ma doñtom lêk oyala nena Wapômbêj hapole mólô vê hathak Kilisi anêj thalalej atu ba anêj vuli bêj ba hatôm boksipsip atu ba anêj kambom lo palê mi lôk miñ hapole mólô hathak nôm pulusikna hatôm seleva lo gol ami.

²⁰ *Sêbôk atu ba epesaj pik ma Wapômbêj halam Kilisi. Ma doñtom lêk pik lo lej anêj dañ ba Wapômbêj bôk hik yani thô yôv ek nêm mólô sa.

²¹ *Yani iyom intu hik Kilisi liñ hêk ñama ba hêv athêj lôkmañgiñ hadêj yani ek mólô nônêmimbiñ lôk nônêm malemim êndêj Wapômbêj. Aej ba Kilisi intu hadum ba mólô ôêvhavij Wapômbêj.

²²⁻²⁵ *Môlô bôk osopa Wapômbêj anêj abô avanôj lôk ôvôkwiñ am yôv. Ma lêk mólô leminhavinj mólôviyanj katô anôj. Ma Wapômbêj anêj abô anêj lôkmala hamô ba tem êmô wak nômbêj intu sapêj. Ma hadum ku ba havathu mólô hathak lonjbô. Ma anêj vêk atu ba mólô upup habitak miñ vêk ñama ami ma mi anôj. Yaŋ vêk ej intu ida hamô lôkmala wak

* **1:14-16:** Wkp 19:2; 20:7; Mat 5:48; Lom 12:2; Ep 2:3; 4:17-18 * **1:17:** Lom 2:11; ALK 2:23 * **1:18-19:** Ap 20:28; Hib 9:12-14 * **1:20:** Ep 1:4; 2Ti 1:9-10 * **1:21:** Jon 14:6; Lom 5:1-2 * **1:22-25:** Ais 40:6-8; Jon 13:34; Lom 12:10

nômbêj intu sapêj hatôm bôk eto nena,
 “Anyô lôkthô ma hatôm kavik dahô,
 ma iniç lôkmañgiñ ma hatôm thiliñ vuak;
 kavik dahô hakapok
 ma thiliñ vuak êv yak
 ma doñtom Anyô Bêj anêj abô tem ida êmô aêj wak nômbêj intu sapêj.” *Aisaia 40:6-8*
 Aêj ba lemimimbiñ am lôk nônêm kapôlômim êndêj am.
 Ma abô êj iyom intu bôk anañ hadêj môlô yôv.

2

1 *Ba intu nônêm nôm lomaloma takêntêk vê. Siniñ, abôyañ, iluviñ auk kambom hathak auk thêthôj, leñdañ, lôk etatale anyô yañ.

2-3 *Môlô bôk osaê Anyô Bêj anêj va nena vasiñ. Aêj ba nupipiyap ek nunum sum atu ba mabuñ anôj halêm anêj Wapômbêj hatôm amena lukmuk atu ba evathu ek môlô nundumbak esak bulubiñ.

Alalô ma hatôm valu lôkmala ek nedav unyak mathej

4-5 *Yani ma valu lôkmala atu ba avômalô êpôlik hathak. Ma doñtom yani ma Wapômbêj anêj payen anôj atu ba halam. Ma môlô hatôm valu lôkmala êj havinj ba nôlêm êndêj yani ek endav anêj unyak mathej êj esak môlô. Ba lêk ubitak anêj

nê êbôk da mathej ek nôbôk anêj da. Da takêj ma Yisu Kilisi anêj ku ba Wapômbêj hawa lôk lamavi.

6 *Hatôm bôk eto halôk Wapômbêj anêj kapya aêntêk, “Ôngô. Bôk yahadô valu lôklokwañ te hamô Saion ba tem embalonj unyak lonj.

Yada yahatak hatôm payen anôj.

Ma ôpatu ba hêvhaviñ yani ma tem miñ nêñem mama êndêj yani ami. Mi anôj.” *Aisaia 28:16*

7 *Aêj ba môlô vi lêk ôêvhaviñ ba ôyê valu êj hatôm payen anôj. Ma vi miñ êvhaviñ ami ba intu Wapômbêj anêj abô hanaj nena, “Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landiñ anôj.” *Kapya Yen 118:22*

8 *Ma abô yañ hanaj nena, “Valu yaôna te ek ende anyô liliñ ba imbi i pôjêñ lôk valu bêj te ek nembak sisilimbiñ ba nêñem yak.” *Aisaia 8:14*

Nê takatu ba êdô Wapômbêj anêj abô ma tem indum ba thêlô nêñem yak.

9 *Ma doñtom môlô ma avômalô takatu ba bôk Wapômbêj halam yôv. Môlô ma kiñ anêj nê êbôk da lôk avômalô ôdôj mathej. Yani bôk halam môlô ba otak momañiniñ ba ôlêm umiñ anêj

* 2:1: Ep 4:22; Jem 1:21 * 2:2-3: Sng 34:8 * 2:4-5: Ep 2:21-22; ALK 1:6 * 2:6: Ais 28:16; Ep 2:20 * 2:7: Sng 118:22 * 2:8: Ais 8:14 * 2:9: Lo 7:6; 14:2; Ais 9:2; Ap 26:18; Ep 5:8

deda lôkmañgiñ anôj kapô. Aêj ba mólô ma Wapômbêj anêj avômalô takatu ek nonaŋ anêj nômkama mavi takatu ba hadum lôkthô bêj.

¹⁰*Sêbôk ma mólô avômalô paliŋ. Ma donjom lêk ma mólô ma Wapômbêj anêj avômalô. Sêbôk ma miŋ hêv kapô hadêj mólô ami. Ma donjom lêk hêv kapô.

Alalô namô thêthôj

¹¹*Aiyan thêlô, mólô ma hatôm njê loŋ buyan lôk njê takatu ba etak iniŋ loŋ. Ba intu yahalaŋ ek notak thethaŋak takatu ba hik vovak hadêj dahôlômim.

¹²*Nômô batôŋ oyan ek njê daluk eson nena mólô njê lemimmanij ba ethaŋ mólô, êŋ ma tem nêgê mólônim ku mavi atu ba udum mä nebam Wapômbêj anêj athêj êndêj anêj waklavôŋ endelêm.

Nômô njê bêjbêj vibij

¹³⁻¹⁵*Wapômbêj lahavinj mólô nundum mavi êndêj avômalô takatu ba miŋ ewa auk mavi ami ek thêlô nesaŋ veŋiŋbôlêk siŋ. Aêj ba nômô gavman iniŋ njê bêjbêj sapêŋ vibij êtôm atu ba Anyô Bêj anêj lahavinj. Nômô kiŋ vibij. Yani hamôŋ ek eyabiŋ avômalô lôkthô. Ma nômô kiŋ anêj njê ku takatu ba hêv ek nênêm malaiŋ êndêj avômalô takatu ba idum kambom ma nêmbô avômalô takatu ba idum mavi.

* **2:10:** Hos 2:23 * **2:11:** Gal 5:17,24

1Pi 3:16 * **2:17:** Lom 12:10 * **2:18:** Ep 6:5

16:24; Jon 13:15 * **2:22:** Ais 53:9 * **2:23:** Ais 53:7; 1Pi 3:9

¹⁶Môlô ma hatôm avômalô takatu ba bôk epole yôv. Ma donjom mólô ma Wapômbêj anêj njê ku. Ba intu miŋ nunduvinj am esak auk nundum kambom ami.

¹⁷*Nômô tiŋiŋ imbiŋ avômalô sapêŋ. Lemimbiŋ Wapômbêj anêj avômalô. Thêlô ma mólôviyaŋ. Ma nôkô ek Wapômbêj ba nônêm athêj bêj êndêj kiŋ.

¹⁸*Ma mólô njê takatu ba udum ku hamô anyô yaŋ vibij nosopa unim njê bêjbêj iniŋ abô. Vi ma yôhôk ma vi ma leniŋŋaŋa ma donjom nômô thêlô vibij.

¹⁹Ba intu ôyê nena êv vovanj oyan hadêj mólô takatu ba osopa Wapômbêj, êŋ ma numiŋ lôklokwaŋ ma tem Wapômbêj lamavi esak mólô.

²⁰*Ma mólô udum kam-bom ba iķ mólô ba umiŋ lôklokwaŋ ma tem nebam mólô e? Mi. Udum mavi ba owa vovanj oyan, êŋ ma tem Wapômbêj lamavi êndêj mólô.

²¹*Kilisi hawa vovanj ek nêm mólô sa. Ma aêj iyom ma Wapômbêj halam mólô ba hapesaŋ loŋjondê ek nosopa Kilisi vaŋgwam.

²²*“Yani miŋ hadum kam-bom lôk miŋ hanaj abôyaŋ te ami.” *Aisia 53:9*

²³*Ma thêlô enaŋ abôma hathak yani ma donjom yani

* **2:12:** Mat 5:16 * **2:13-15:** Tit 3:1;

* **2:20:** 1Pi 3:14,17 * **2:21:** Mat

16:23; Ais 53:7; 1Pi 3:9

miŋ hanaj viyan ami. Èv vovaŋ hadēŋ yani ma doŋtom miŋ hadum nōmla ek hawē kambom èŋ viyan ami. Mi. Yani hēv ida hi hadēŋ ôpatu ba hadum abô thêthôŋ anôŋ iyom ek indum anêŋ abô.

²⁴ *Yanida liŋkupik hawa alalôaniŋ kambom hathak alovalaŋaŋsiŋ ek alalô nambôliŋ dômiŋ esak kam- bom ma namô thêthôŋ iyom. Ma anêŋ bêlêma hadum o mavi.

²⁵*Sêbôk ma môlô hatôm bok- sipsip mathanâŋ ma lêk ôvô ôlêm unim alaŋ lôk ôpatu ba hayabiŋ môlô.

3

Nê ewa i iniŋ abô

¹⁻² *Ma môlô avi nômô mayaô ba nômô unim anyô vibinj ek yani ênjê nena hosopa Wapômbêŋ ba hômô mathenj. Ku èŋ tem êmbôv yamalô atu ba hapôlik hathak Wapômbêŋ endelêm esopa yani.

³ *Miŋ nubutinj lemkadôk ñauŋ lôk notak mote gol lo- maloma lôk noba sôp kékêlô lomaloma ek numbitak êtôm vulinj bij am.

⁴ Mi. Môlô kapôlômim indum môlô êtôm vulinj bij. Avi yôhôk labalinena iniŋ sôp takêŋ tem miŋ nema ami ma Wapômbêŋ hayê hatôm nômlate anêŋ vuli bêŋ.

⁵ Sêbôk ma avi mathenj takêŋ èv maleŋiŋ hadêŋ

Wapômbêŋ ba êmô iniŋ anyô vibinj. Èŋ ma loŋôndê êŋ hadum thêlô ibitak vulinj bij

⁶ *hatôm Sala. Yani halanâŋ yamalô ba halam yani nena anyô bêŋ. Aêŋ ba nômô batôŋ oyaŋ lôk miŋ nôkô ek malainj ami, èŋ ma tem numbitak Sala nali.

⁷ *Ma anyô aêŋ iyom. Avi iniŋ lôklokwaŋ ma vauna ek anêm ba intu onja auk mavi ba ômô mavi imbiŋ vônim ek Wapômbêŋ endanâŋ anêm mek. Mamu luvi tem noja Wapômbêŋ anêŋ wapôm doŋtom atu ba nômô lôkmala. Ba intu undum mavi êndêŋ vônim.

Nômô yôhôk imbiŋ am

⁸ Yôv. Môlô lôkthô nômô esak auk doŋtom imbiŋ am. Ma môlô te hawa malainj ma nônmêŋ yani thêvô. Ma lemim- imbiŋ am êtôm môlôviyaŋ. Lôk lemid injik am esak ñê takatu ba ewa malainj ma nômô malinjâô.

⁹ Wapômbêŋ bôk halam o. Ba intu anyôla habulinj o mena hanaj abôma hathak o ma miŋ nuŋgwik kambom èŋ liliŋ ami ek onja nôm mavi embeŋ yam.

¹⁰⁻¹² *Wapômbêŋ hanaj, “Anyô Bêŋ ma hayê ñê thêthôŋ

ma lêndôŋ hakyav ek endanâŋ thêlônij mek.

Ma doŋtom mathêlêv hathak ôpatu ba hadum kam- bom.

* **2:24:** Ais 53:5-6; Lom 6:11 * **2:25:** Ese 34:5-6; Mat 9:36; Jon 10:14; Hib 13:20-21

* **3:1-2:** Ep 5:22 * **3:3:** 1Ti 2:9 * **3:6:** Stt 18:12 * **3:7:** Ep 5:25 * **3:10-12:**

Sng 34:12-16

Aêj ba opalê atu ba lahavinj
 anêj lôkmala êmô
 mavi,
 ma eyabinj dahalañ esak abô
 kambom
 ma abôlêk kupik esak abôyanj.
 Ma nêm i liliñ esak kambom
 ma indum mavi.
 Ma endanvinj esak êmbôlêm
 auk êmô yôhôk.” *Kapya
 Yeñ 34:12-16*

*Avômalô mavi atu ba ewa
 vovaj*

¹³ Nôpôviñ am ek nundum
 mavi, êj ma opalê hatôm im-
 buliñ môlô? Mi.

¹⁴ *Ma doñtom howa
 malaiñ hathak mavi takatu
 ba hudum ma Wapômbêj
 tem lamavi esak o. Ba intu
 “miñ ôkô lôk lemmalainj
 esak ñê kambom takêj
 ami.” *Aisaia 8:12*

¹⁵ Ma undum ek kapôlôm êmô
 Anyô Bêj Kilisi vibinj. Ma
 ôpôpêk oda wak nômbêj intu
 ek anyôla hanañ hik o liñ ma
 onañ bêj esak nôm takatu ba
 hôy malem hathak.

¹⁶ *Ma ômô malinjyaô ba
 onañ abô êj ma miñ otatale
 avômalô vi ami. Ma ôsô o ba
 oya ek anyôla hanañ abôma
 hathak o mena hathanj o
 hathak hosopa Kilisi, êj ma
 tem yanida mama.

¹⁷ Wapômbêj lahavinj onja vo-
 vanj ba intu hudum mavi ba
 howa vovanj, êj ma mavi
 anôj. Ma doñtom hudum
 kambom ba howa vovanj, êj
 ma miñ mavi ami.

¹⁸ Kilisi hawa vovanj bôlôj
 te iyom ek injik kambom

anêj ku vônô. Anyô thêthôj
 hêv avômalô kambom sa
 ek endom i ba ini êndêj
 Wapômbêj. Ik yani vônô
 hamô pik ma Lovak Mathej
 hêv lôkmala hadêj yani.

¹⁹ Vêm ma hi hanañ
 Wapômbêj anêj abô hadêj
 ñgôk takatu ba êmô koladôj.

²⁰ *Sêbôk ma miñ thêlô
 elanjô Wapômbêj anêj abô
 ami. Yani hanañ hadêj Noa
 ek epesaj yeñ. Ma hamô
 malinjyaô ba hayabiñ ek
 thêlô nedanjô anêj abô. Ma
 doñtom naju hatôm bahenví
 ba lahavulô iyom elanjô ba
 intu ñañ hêv i bulubiñ.

²¹ Ma ñañ êj ma hatôm
 lavôñiñ ek Ôpatu hathik
 ñañ tem enja bulubiñ aêj
 iyom. Ma ñañ êj miñ hathik
 leñviñkupik anêj lelaik vê
 ami. Mi. Ôpêj hathô ida
 ba haya ek havak abô haviñ
 Wapômbêj. Êj ma hatôm
 Yisu anêj haviyô hêv ôpêj
 bulubiñ.

²² Yisu intu bôk hi malak
 len ba hamô Wapômbêj banj
 vi anôj. Ma añela lôk nôm
 lôklokwañ ma iniñ lôklinjyak
 sapêj êmô yani vibinj.

4

*Ôpôpêk o ek osopa
 Wapômbêj*

¹ *Kilisi hawa vovanj hamô
 pik. Ba intu ôpôpêk oda ma
 onja auk êj iyom. Ôpatu ba
 hawa vovanj bôk hatak kam-
 bom yôv ba

* **3:14:** Ais 8:12-13; Mat 5:10; 1Pi 2:20; 4:14 * **3:16:** 1Pi 2:12 * **3:20:** Stt 6:1-7:24

* **4:1:** Lom 6:2,7

² hathak hasopa Wapômbêj anêj lahavinj iyom. Ma miñ hathak hasopa avômalô pik iniñ thethanjak lomaloma aleba hama ami.

³*Sêbôk ma osopa ñê daluk iniñ auk takêntêk, thethanjak lomaloma lôk inum wainj ba molo ma sek waliliñ lôk ibi anyô leñinj hathak auk mayaliv ma kobom mama takatu ba êv yen hadêj ñgôkba. Bôk udum lôbôlôj ba hatôm.

⁴ Ma miñ hôpôviñ o ba hôsôv halôk lôv daim bomanj atu havinj thêlô ami ba intu thêlô esoñ kambom ba etatale o.

⁵ Ma donjtom tem nindum abô esak yani atu ba lêk hapôpêk i yôv ek endanjô ñê lôkmala lôk ñê ñama iniñ abô.

⁶ Aej ba intu bôk enaç Wapômbêj anêj abô hadêj ñê takatu ba bôk ema yôv. Thêlô bôk ema hatôm avômalô pik lôkthô ma donjtom Lovak Mathej hatôm nêm lôkmala êndêj i ek thêlô nêmô lôkmala imbiñ Wapômbêj.

⁷*Nômkama lôkthô anêj danj lêk habobo. Aej ba ôpôpêk o esak auk mavi lomaloma lôk upuk o lonj ek otej mek.

⁸*Lenjinjhavinj i hathak havuliv kambom bêj anôj sinj. Ba intu ôpôviñ o esak kobom lenjhavinj i. Eñ ma nômbêj.

⁹*Ma noja avômalô êvhavinj thô ma miñ nosa i ami.

¹⁰*Wapômbêj habi anêj wapôm sam hadêj avômalô tomtom. Ba noyabinj wapôm takêj ek nundum ku esak ek nêm avômalô vi sa.

¹¹ Ma anyôla hanaj Wapômbêj anêj abô ma enaç katô ma miñ endela ami. Ma anyôla hêv avômalô sa ma indum esak Wapômbêj anêj lôklokwañ takatu ba hêv hadêj yani ek nebam Wapômbêj anêj athêj esak Yisu Kilisi anêj ku. Athêj bêj lôk lôkmañginj ma yanida anêj wak nômbêj intu sapêj. Avanôj.

Avômalô êvhavinj takatu ba ewa vovanj

¹² Aiyanj thêlô miñ nosoñ kambom ba nonaç nena, “Aisê ba malaiñ hapôm ya?” Môlô owa vovanj hatôm atum hathanj môlô ek injik am thô.

¹³*Howa vovanj hatôm Kilisi ma ômbô o ek waklavôj atu ba Wapômbêj hik anêj deda lôkmañginj thô ma tem môlô nômbô am bêj anôj.

¹⁴*Môlô ma Kilisi anêj avômalô ba Wapômbêj anêj Lovak Mathej lôkmañginj lêk hayô hamô môlô. Ba intu anyôla hatatale am, ma Wapômbêj lêk lamavi hathak môlô.

¹⁵ Ma huik anyô vônô mena howa vani mena hudum kambom lomaloma mena howa ku anêj ôv oyanj hathak o ba howa vovanj bêj, eñ ma miñ mavi ami.

* **4:3:** Ep 2:2-3 * **4:7:** Lom 13:11-12 * **4:8:** 1Pi 1:22 * **4:9:** Hib 13:2 * **4:10:** Lom 12:6-8 * **4:13:** Ap 5:41; Jem 1:2; 1Pi 1:6-7 * **4:14:** 1Pi 2:20

¹⁶ Ma o anyô hôêvhaviñ Kilisi ba howa vovaj miñ o mama ami. Ômbô Wapômbêj esak athêñ mavi atu ba howa.

¹⁷ Ma lêk waklavôj hayô ek Wapômbêj anêñ avômalô nindum abô. Alalô atu ba aêvhaviñ tem ana êmôj ek nandum abô. Ma vi atu ba miñ esopa Wapômbêj anêñ Abô Mavi ami, kikaknena. Vuli alê intu tem neja?

¹⁸ “Aêntu malaiñ ek ñê thêthôj neja bulubij, ma malê te tem êpôm ñê daluk lôk ñê idum kambom?” *Gutpela Sindaun 11:31*

¹⁹ Ba intu Wapômbêj hadum ek anyôla hawa malaiñ ma ôpêj nêm ida êndêj Wapômbêj ba indum mavi iyom. Yani hapesañ nômkama lôkthô ba intu tem eyabinj alalô dedauñ mavi.

5

Abô ek avaka

¹ Ya Pita avaka hatôm mólô vi atu ba alalô anañ Kilisi anêñ vovaj bêj. Kasana ma Wapômbêj tem injik anêñ deda lôkmañgiñ thô ma alalô lôkthô tem naja iniñ sam wapôm tomtom. Ba intu yahanañ hadêj avaka takatu ba êmô haviñ mólô

²* nena noyabinj Wapômbêj anêñ avômalô takatu ba bôk êv hadêj mólô hatôm boksipsip anêñ alañ hayabinj anêñ bok. Wapômbêj lahaviñ nena nônêm lêlê esak anêñ ku

* **5:2:** Jon 21:15-17; Ap 20:28 * **5:3:** 2Ko 1:24; Plp 3:17; Tit 2:7 * **5:5:** Snd 3:34;
Ep 5:21; Jem 4:6 * **5:6:** Mat 23:12; Luk 14:11; Jem 4:10 * **5:7:** Mat 6:25-30
* **5:8:** 1Te 5:6 * **5:9:** Ep 6:11-13; Jem 4:7

takatu ba lahaviñ nundum. Miñ mólô popabuk ami. Ma nôpôviñ am esak ku êj. Ma miñ nôkôkam esak valuseleñ ami. Mi.

³ *Ômô malinjyaô ek avômalô nêgê ba nesopa vemgwam. Ma miñ ombam o esak ñê atu ba êmô o vibij ami.

⁴ Ma Alan Bêj hayô ma tem onja kuluñ lôkmañgiñ atu ba tem miñ imbitak yaôna ami.

Noba kwêv nômô malinjyaô

⁵ *Ma anyô muk nômô ñê bêjbjêj vibij aej iyom. Ma avômalô lôkthô neba kwêv nêmô malinjyaô.

“Wapômbêj havôlij dôm ek ñê ebam i, ma dontom hêv anêñ wapôm hadêj ñê êmô malinjyaô.” *Gutpela Sindaun 3:34*

⁶ *Aej ba nômô malinjyaô êmô yani bañ lôklokwañ vibij ek anêñ waklavôj ma tem nêm mólô liñ.

⁷*Wapômbêj lahiki hathak mólô ba intu nônêm unim malaiñ lôkthô ni êndêj yani.

Ujgwik vovak lôklokwañ

⁸ *Nupuk am loj ba nôjgwêk lêlê. Ôpatu ba lamaniñ ek mólô ma Sadaj atu ba kapôjôjô inañ avuñ laion ba habôlêm mólô haveñ ek esañ ba enjañ lêvôkê.

⁹*Hoyala nena vovanj êj intu lêk hapôm mólôviñañ anêñ pik êntêk ba intu

nobaloŋ unim ôêvhaviŋ loŋ
ma uŋgwik vovak lôklokwaŋ
esak yani.

¹⁰ Ma tem noja vovaŋ bidoŋ oyaŋ. Ma Wapômbêŋ ôpatu ba hêv môlô wapôm ba halam môlô hathak Kilisi ek nômô anêŋ lôkmaŋgiŋ atu ba tem êmô wak nômbêŋ intu sapêŋ, yani tem epesaŋ môlô esak loŋbô ba nêm lôklokwaŋ ma embatho môlô loŋ lôk indum môlô numiŋ majan êtôm landinj havalon unyak loŋ.

¹¹ Wapômbêŋ ma lôkmaŋgiŋ hatôm wak nômbêŋ intu êŋ sapêŋ. Avanôŋ.

Abô anêŋ daŋ

¹²* Silas, ôpatu ba hêv ya sa bêŋ anôŋ ba yahayê hatôm yenaŋ aiyaŋ hato yenaŋ auk lôkthô halôk kapya bidoŋ êntêk. Yahananj lôklokwaŋ hadêŋ môlô nena auk nômbêŋ êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm avanôŋ ek yambatho môlô loŋ. Ba intu numiŋ lôklokwaŋ.

¹³* Avi atu ba hamô Babilon ma bôk elam yani yôv haviŋ môlô, yani lôk yenaŋ okna Mak êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô.

¹⁴ Nokam am tomtom esak kobom leŋhaviŋ i. Yôhôk êmô imbiŋ môlô atu ba ômô haviŋ Kilisi.

* **5:12:** Ap 12:2,25; 13:13; 15:22,37-40 * **5:13:** Ap 12:2; 2Ti 4:11

Pita anêj kapyा yan Abô môj

Aposel Pita hato kypyā êntêk. Yani havatho ñê êvhaviñ loj ek nêmô mathenj. Ma hananj ek nindum ku ek neyala Kilisi mavi. Hato ek neyabinj i esak kêdôñwaga abôyañ takatu ba êmô avômalô êvhaviñ kapô. Lôk hato nena Kilisi tem endelêm ba leñijimbi nôm êj ba nêmô thêthôj.

Hato kypyā êntêk hadêj 67 AD la.

Pita hêv lamavi

¹ Ya Saimon Pita, Yisu Kilisi anêj anyô ku ma aposel atu yahato kypyā êntêk hadêj avômalô takatu ba bôk êvhaviñ yôv. Ma alalôaniñ Wapômbêj da lôk Yisu Kilisi atu ba êv môlô bulubiñ intu thêthôj. Ba yêlôaniñ êvhaviñ ma anêj vuli bêj hatôm môlônim ôêvhaviñ.

² Bôk oyala Wapômbêj lo alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi ba wapôm lo labali êmbôlô môlô kapôlômim siñ.

Lojôndê nindumbak mavi

³ Yani ma lôkmañgiñ anêj ôdôj ba hamô batôj oyanj ba halam alalô. Anêj lôklokwañ ma halêm anêj Wapômbêj ba hêv nômkama lôkthô hadêj alalô ek nasopa anêj lahavinj ba namô lôkmala.

⁴ Ba intu habutiñ abô ba abô êj ma lôkmañgiñ ba anêj

vuli ma bêj ek epole alalô vê ênjêk pik anêj palê ôvathhek atu ba halêm anêj thethañjak ek nambitak êtôm Wapômbêj da.

⁵ Ba intu ôpôviñ o esak êvhaviñ ek ômbôlô nôm takêntêk, ômô batôj oyanj lôk onja auk katô

⁶ *ma upuk o loj lôk umiñ lôklokwañ lôk osopa Wapômbêj anêj lahavinj

⁷ lôk undum mavi êndêj mamuyanj ma lemimbij avômalô

⁸ ek nôm takêntêk indumbak ni ba ni ek indum ku endeba injik anôj ek onja auk katô esak alalôaniñ Anyô Bêj Yisu Kilisi.

⁹ Anyôla hêv yak hathak nôm takêntêk ma hatôm anyô mabapu lôk mapusip ba bôk êvôkwiñ anêj kambom yôv ma doñtom lapalinj.

¹⁰ Aêj ba aiyanj thêlô nôpôviñ am ek nundum nôm takêj ek injik thô nena Wapômbêj bôk halam môlô ba habi banj hayô hêk môlô ba tem miñ nônêm yak ami. Milôk.

¹¹ Ma Anyô Bêj Yisu Kilisi alalôaniñ bulubiñ tem êmbôlô môlô esak anêj wapôm ba enja môlô thô ek numbitak nôyô anêj loj lôklinjyak atu ba anêj dañ mi.

Nodanjô Wapômbêj anêj abô avanôj

¹² Môlô bôk oyala nôm takêj sapêj ba bôk olañj Wapômbêj anêj abô avanôj ba ôêv haviñ lôklokwañ. Ma doñtom yahavatho môlô loj

* **1:6:** Gal 5:22-23

lôbôlôj hathak abô êj ek miñ
môlô lemimpaliñ ami.

¹³⁻¹⁴ *Kasana ma yenañ
unyak kudum tem neja vê
hatôm alalôaniñ Anyô Bêj
Yisu Kilisi hik thô hadêj
ya. Ba intu yahamô unyak
kudum êntêk ek yandum
yenañ ku katô ek yançik
môlônim auk liñ iyom.

¹⁵ Ma yaleñvidoj ek
waklavôj atu ba yaha ma
tem môlô lemimimbi esak
abô nômbêj atu ba bôk
yahanañ.

¹⁶ *Yêlô bôk ayê anêj
lôkmañgiñ hathak yêlô
maleñgiñ ba intu anañ hadêj
môlô nena alalôaniñ Anyô
Bêj Yisu anêj lôklokwañ ma
bêj anôj ba tem endelêm
esak loñbô. Ba yêlô miñ abi
môlô lemim hathak kukuthinj
êntêk ami.

¹⁷ *Yani hawa deda lôk
athêj lôkmañgiñ halêm anêj
Kamik Wapômbêj. Ma kaêk
te halam yani hêk Deda
Lôkmañgiñ ba hanaj nena,
“Opêntêk ma yenañ okna
atu ba yaleñhavinj videdauñ.
Ma ya kapôlôj mavi hathak
yani.”

¹⁸ Yêlô amô dumlolê mathenj
havinj yani ma alanô abô êj
halêm anêj leñ.

¹⁹ Ma yêlô ayala nena
plopet inij abô ma avanôj
ba intu nodanô abô êj katô
ba nosopa endeba wak ipup
lôk vuliñ lôkbôk imbi êndôk
môlô kapôlômim. Abô êj ma

hatôm wak hapup ba habi
deda halôk loj momanjiniñ ek
nômô mavi.

²⁰⁻²¹ *Ba auk bêj atu ba
noyala ma aêntêk. Miñ anyô
da inij auk ba enañ abô
plopet ami. Mi Lovak
Mathenj hadum ku ba hêv
Wapômbêj anêj abô ba enañ
bêj. Ba plopet inij abô ma
miñ thêlôda inij auk ami. Mi.

2

*Wapômbêj tem imbuliñ
kêdôjwaga abôyañ*

¹ *Ma dojtom kêdôjwaga
abôyañ doho tem nêmô môlô
malêvôj êtôm plopet abôyañ
doho bôk êmô avômalô
bôsêbôk malêvôj. Ma tem
nimbi môlô lemim liñ esak
auk lokbañ ba nimbuliñ
môlônim ôêvhavij. Ma inij
auk êj tem indumbak en-
deba nêpôlik esak alanj atu
ba bôk hêv i vuli yôv. Aêj ba
kasana ma Wapômbêj tem
imbuliñ i.

² Ma avômalô bêj anôj
tem nesopa inij auk ba
nindum sek lôk mama loma-
loma endeba avômalô daluk
nêgê ba nenañ abôma esak
Wapômbêj anêj abô avanôj.

³ Thêlô maleñkilik ek
neja nômkama bêj anôj.
Ba tem nenañ abôyañ lôk
nimbi môlô lemim ek neja
môlônim valuselenj. Sêbôk ma
Wapômbêj hanaj nena tem
thêlô nema ba yani miñ hêk
sôm ami. Ba intu tem imbuliñ
thêlô. Avanôj.

* **1:13-14:** Jon 21:18-19; 2Ko 5:1 * **1:16:** Mat 17:1-5 * **1:17:** Mat 17:5; Mak 9:7;
Luk 9:35 * **1:20-21:** 2Ti 3:16; 1Pi 1:11-12 * **2:1:** Mat 24:11; Jut 4 * **2:4:** Jut 6

⁴ *Ma anêŋ aŋela idum kambom ba hatak i halôk lonj atum ba havaloŋ i lonj hamô lôv momanjiniŋ endeba nindum abô am. Ma miŋ hêv thêlô vê ba i oyaŋ ami.

⁵ *Ma avômalô bôsêbôk takatu ba bôk êdô Wapômbêŋ ma hêv ŋaŋbô ba habulinj i ma miŋ hêv thêlô vê ba i oyaŋ ami. Mi. Hêv Noa ôpatu ba hanaŋ abô thêthôŋ lôk avômalô baheŋvi ba lahavulô iyom bulubinj.

⁶ *Ma hanaŋ ba atum hathaŋ Sodom lo Gomola ba kabukla ba ema ek avômalô nêgê nena avômalô takatu ba miŋ esopa Wapômbêŋ ami tem neja malainj.

⁷⁻⁸ *Ma Lot anyô thêthôŋ atu ba hamô haviŋ avômalô takatu ba êvôliŋ dômiŋ ek Wapômbêŋ anêŋ abô ma hayê lôk halanjô thêlôninj thethaŋak lo kambom lomaloma. Ba yani lamalainj lôk lahiki bêŋ ba Wapômbêŋ hêv yani iyom bulubinj.

⁹ Anyô Bêŋ bôk hadum nôm takêŋ yôv. Ba intu tem nêm avômalô takatu ba esopa yani bulubinj esak malainj lomaloma. Ma embalonj nê leŋjondôŋ kôtôŋ sapêŋ lonj ba neja vovaj êmô endeba waklavôŋ nindum abô.

¹⁰*Avanôŋ biŋ. Nê êŋ esopa leŋviŋkupik anêŋ thethaŋak lelaik lomaloma ba êpôlik hathak nê bêŋbêŋ iniŋ abô ma tem neja vovaj bêŋ ek avômalô vi. Nê takêŋ êv ida

liŋ lôk leŋjondôŋ kôtôŋ. Ma miŋ êkô ek nenaŋ abôma esak aŋela lôk athêŋ takatu ba êmô malak leŋ ami.

¹¹ *Aŋela ma iniŋ lôklokwaŋ bêŋ ba hamôŋ. Ma dontom miŋ êmô Wapômbêŋ anêŋ lonj hadum abô ba etatale nê lôkmaŋgiŋ takêŋ ami. Mi.

¹² *Ma dontom kêdôŋwaga abôyaŋ takêŋ ethak enaŋ abôma hathak auk takatu ba miŋ eyala ami. Thêlô hatôm alim lomaloma takatu ba iniŋ auk mi ba evalonj i lonj ek nijik i vônô ma thêlô intu tem mi aêŋ iyom.

¹³ Thêlô êv vovaj hadêŋ avômalô vi ma Anyô Bêŋ tem injik vovaj êŋ liliŋ. Waklêvôŋ biŋ ma thêlô miŋ mama ami ma leŋiŋmavi hathak nindum iniŋ thethaŋak lomaloma. Thêlô eyaŋ nôm haviŋ môlô ba leŋiŋmavi hathak iniŋ kambom ma dontom thêlô ma hatôm nôm palê lôk lelaik.

¹⁴ Ma thêlô maleŋiŋkilik ba idum sek haviŋ avi wak nômbêŋ intu ma miŋ etak ami. Ma êvôv avômalô takatu ba iniŋ êvhaviŋ pulusikna ek nesopa i. Thêlô bôk êdôŋ i yôv hathak auk nêbôv valuselenj lôk nômkama mavi ênjêk avômalô vi. Wapômbêŋ bôk hanaŋ yôv nena tem imbulinj i.

¹⁵ *Ma thêlô bôk etak lonjondê thêthôŋ ba evenj mayaliv ba esopa Beo nakadunj Balam, ôpatu ba lahavij kambom anêŋ vuli.

* **2:5:** Stt 6:5-8:19; 2Pi 3:6; Hib 11:7; 1Pi 3:20
Stt 19:1-16 * **2:10:** Jut 7-8,16 * **2:11:** Jut 9

* **2:6:** Stt 19:24; Jut 7 * **2:7-8:**
* **2:12:** Jut 10 * **2:15:** Nam

¹⁶ *Ma bok doŋki abôlêk putup ma doŋtom hanaj abô hatôm anyô ba hayanda plopet Balam êŋ ek nêm anêŋ auk molo atu vê.

¹⁷ *Thêlô ma hatôm ŋajma, ma doŋtom hamoma. Wak hêk sawa daim ba thêlô ma hatôm buliv lelaik ba avômalô leniŋmavi. Ma doŋtom lovak hayuv vökê. Aêŋ ba Wapômbêŋ bôk hapesan loŋ momaŋinj kambom anôŋ ek thêlô.

¹⁸ Thêlô ebam i hathak abô takatu ba anêŋ anôŋ mi. Ma avômalô êvhavij lukmuk takatu ba bôk etak njê daluk inij auk ba ik kapôlôŋij liliŋ, ma doŋtom ibi thêlô leniŋ hathak pik anêŋ thethanjak lomaloma ba êvôv i hatup.

¹⁹ Thêlô ibutinj abô ba enaŋ nena, "Yêlô tem napole môlônim yak vê." Ma doŋtom bumalô bôbô bôk eto abô hathak njê takêŋ nena, "Thêlôda inij alaŋ hamô ba alaŋ êŋ ma kambom takatu ba havalon i loŋ ek imbulinj i."

²⁰ *Opalêla takatu ba bôk eyala Anyô Bêŋ Yisu Kilisi alalôaniŋ bulubinj ba êsôv hêk lelaik pik êntêk ba i vêm ma idum hathak lonjbô aleba evalon i, êŋ ma tem nêmô kambom anôŋ ek bôsêbôk.

²¹ *Avômalô takatu ba êthôŋj lonjondê thêthôŋj paliŋ tem nêmô mavi ek avômalô takatu ba eyala Wapômbêŋ anêŋ abô matheŋ takatu ba hêv hadêŋ i ma doŋtom êvôlinj dômiŋ.

* **2:16:** Nam 22:28-35
12:47-48

* **2:17:** Jut 12-13
* **3:2:** Jut 17

²² Abô bute bôk hanaj avanôŋj hathak i nena, "Avuŋ te hamotêŋ ma havôhi hanaj anêŋ moteŋ hathak lonjbô." *Gutpela Sindaun 26:11*
Ma buyan hanaj nena, "Bok te hathik i ba mabuŋ mavi ma hathak havôhi hik tu-mutum hathak lonjbô."

3

Kapya êntêk anêŋ ôdôŋ

¹ Aiyan thêlô, yenaŋ kapya yaŋ sêbôk lôk yaŋ êntêk ma yahato luvi hathôk ek môlô ek yaŋgik môlônim auk linj esak auk mabuŋ.

² *Yalenjhavij nena abô môj taksêbôk ba plopet matheŋ enaŋ lôk abô majan takatu ba Anyô Bêŋ Yisu Kilisi alalôaniŋ bulubinj bôk hêv ba yêlô môlônim aposel anaŋ hadêŋ môlô ma nobaloŋ loŋ.

Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ

³ *Odaŋjô katô. Pik lo leŋ anêŋ daŋ ma njê abôma tem nêlêm néyô ek môlô ba nesopa ida inij thethanjak ba nenan abôma lomaloma nena,

⁴ * "Bôk ibutinj abô yôv nena Kilisi tem endelêm. Ma alalôaniŋ kamik aposel bôk ema yôv. Ma anêŋ anôŋ êsê? Ôŋgô. Môj anôŋ sêbôk ba Wapômbêŋ hapesan pik êntêk aleba lêk ma nôm êŋ miŋ habitak ami."

⁵ *Thêlô bôk etak abô taksêbôk ba Wapômbêŋ

* **2:20:** Mat 12:45
* **2:21:** Luk 24:48
* **3:3:** 1Ti 4:1; Jut 18
* **3:4:** Mat 24:48
* **3:5:** Stt 1:6-9

hanaŋ ba leŋ habitak. Ma hawa ŋaŋ ba hapesaŋ pik ma hasuŋ ŋaŋ ba pik moma habitak hêk.

⁶ *Vêm ma hawa ŋaŋ êŋ ba hasuŋ hayô pik vôv ba habulinj nômkama sapêŋ.

⁷ Ma abô êŋ ma Wapômbêŋ da hanaŋ ba bôk hatak wak te yôv ek êmbôk pik lo leŋ êntêk. Ma hayabiŋ waklavôŋ nin-dum abô ek imbulinj avômalô takatu ba miŋ esopa yani ami.

⁸ *Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, miŋ lemimpaliŋ abô êntêk ba tem yanaŋ ami. Anyô Bêŋ hayê sondabêŋ 1,000 ma hatôm wak te iyom ma wak te iyom ma hatôm sondabêŋ 1,000.

⁹ *Ba intu Anyô Bêŋ hamô malinjyaô ek alalô nande kapôlônij liliŋ ek miŋ nanêm yak ami. Lôk miŋ hapôviŋ abô takatu ba habutiŋ ami haleba avômalô esoŋ nena yani hasau la.

¹⁰ *Ma waklavôŋ atu ba Yisu endelêm ma tem êtôm anyô vani. Ma diŋdiŋ bêŋ tem indili leŋ ba nômkama takatu ba hamô leŋ tem imbulinj ba atum esaŋ. Ma pik lôk anêŋ nômkama sapêŋ tem ende liliŋ ba êmô oyaŋ.

¹¹⁻¹² Ma nômkama lôkthô tem imbulinj aêŋ iyom. Aêŋ ba tem umbitak anyô aisê? Ba intu oyabiŋ Wapômbêŋ anêŋ waklavôŋ endelêm ba ômô matheŋ ma osopa Wapômbêŋ anêŋ abô ek

* **3:6:** Stt 7:11; 2Pi 2:5

* **3:8:** Sng 90:4

24:29,35; Luk 12:39; 1Te 5:2

* **3:13:** Als 65:17; 66:22; ALK 21:1,27

2:4 * **3:17:** Mak 13:33; 1Ko 10:12

waklavôŋ êŋ êlêm kethenj. Wak êŋ ma tem atum esaŋ leŋ ba nôm takêŋ tem vovanj indiŋ i ba nipulusik.

¹³ *Ma doŋtom Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô yôv ba intu alalô nayabiŋ len lo pik luk-muk atu ba tem imbitak êtôm njê thêthôŋ iniŋ lonj.

Abô anêŋ day

¹⁴ Aiyaŋ thêlô, môlô lêk oyabiŋ nôm takêŋ ba intu nôpôviŋ am ek Wapômbêŋ ênjê nena môlô njê mabuŋ lôk lelaik mi ek nômô labali imbiŋ yani.

¹⁵ *Lemimbi abô êntêk. Anyô Bêŋ hamô malinjyaô ek avômalô nedanô anêŋ abô ek nêm i bulubiŋ. Wapômbêŋ bôk hêv auk êŋ hadêŋ alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ Pol ba intu hato abô hadêŋ alalô.

¹⁶ Yani hato hathak nôm takêŋ lôkthô halôk anêŋ kapyâ. Vi ma auk lôkmaŋgiŋ ba malaiŋ ek avômalô neyala. Ma avômalô doho iniŋ auk ma pulusikna lôk mayaliv ba iluviŋ Pol anêŋ abô hatôm bôk iluviŋ Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba eto ba intu tem neja malaiŋ.

¹⁷ *Aiyaŋ thêlô, môlôda bôk oyala auk takêntêk. Aêŋ ba noyabiŋ am ek njê kambom takatu ba iniŋ auk ma lok-baŋ ek miŋ nêbôv môlô vê ênjêk pik thekthek êntêk ba lêk umiŋ ami.

¹⁸ Ma nundumbak esak wapôm lôk auk mavi hathak

* **3:9:** Hab 2:3; 1Ti 2:4

* **3:10:** Mat

* **3:15:** Lom

Anyô Bêŋ Yisu Kilisi alalôaniŋ
bulubiŋ. Nanêm yani liŋ
êndêŋ êntêk ma wak nômbêŋ
intu sapêŋ. Avanôŋ.

Jon anêŋ kapyá mōŋ Abô mōŋ

Sebedi namalô aposel Jon hato kypyá ênték hadêŋ avômalô êvhavij. Kêdôŋwaga abôyaŋ bôk êlêm ba enaŋ nena dahôlôj ma nôm mavi ma kupik ma kambom ba thai ma nôm lokwanju. Ba enaŋ nena Kilisi anêŋ dahô iyom intu halêm anêŋ leŋ ma anêŋ kupik ma miŋ Kilisi ami. Ma enaŋ nena kupik hatôm idum kambom ma dahô ma mabuŋ mavi denaŋ. Jon halanjô abôyaŋ êŋ ba intu hato kypyá ênték ek thêlô neyabiŋ i esak abôyaŋ takêŋ.

Hato kypyá ênték hadêŋ 85 lo 95 AD malêvôŋ doho la.

Abô lôkmala halêm yaiŋ

¹ *Yêlô ato hathak Abô atu ba hêv lôkmala ba hêk hadêŋ sêbôk atu ba mōŋ anôŋ. Yêlô bôk alanjô lôk ayê hathak maleŋiŋ lôk atitiŋ ba bahenjîŋ hasôm havij.

² *Lôkmala êŋ bôk habitak yaiŋ ba yêlô ayê ba ik lorj ba intu anaŋ abô hathak lôkmala atu ba nêmô wak nômbêŋ intu sapêŋ bêŋ hadêŋ mólô. Bôk hamô havij Lambô vêm ma hik i thô hadêŋ yêlô.

³ Nômkama takatu ba yêlô bôk ayê lôk alanjô yôv ma lêk anaŋ bêŋ hadêŋ mólô ek nômô esak dontom imbiŋ

yêlô. Avanôŋ bij nena alalô lêk amô hathak dontom havij Lambô lo Namalô Yisu Kilisi.

⁴ *Yêlô ato abô takêntêk ek alalô lôkthô leŋiŋmavi bêŋ anôŋ êmô kapôlôŋjîŋ siŋ.

Alalô nambeŋ Wapômbêŋ anêŋ deda kapô

⁵ *Abô takatu ba bôk alanjô anêŋ yani, ênték yêlô anaŋ bêŋ hadêŋ mólô nena Wapômbêŋ ma deda ba momaŋiniŋ la miŋ hamô havij yani ami. Mi.

⁶ *Alalô anaŋ nena amô hathak dontom havij yani ma dontom aveŋ momaŋiniŋ denaŋ, êŋ ma anaŋ abôyaŋ ba miŋ asopa abô avanôŋ ami.

⁷ Ma dontom alalô aveŋ deda kapô hatôm yani hamô deda kapô, êŋ ma alalô amô hathak dontom havij i. Ma Namalô Yisu anêŋ thalaleŋ hathak havôkwij alalôaniŋ kambom lôkthô vê.

⁸ *Alalô anaŋ nena kambom miŋ hamô alalô kapôlôŋjîŋ ami, êŋ ma asau alalôda ba abô avanôŋ miŋ hamîŋ alalô kapôlôŋjîŋ ami.

⁹ Alalô anaŋ alalôaniŋ kambom bêŋ ma yani ma anyô thêthôŋ ba abô takatu ba hanaj ma tem indum ba injik anôŋ ba intu tem nêm kambom takêŋ vê ma êmbôkwij alalôaniŋ lelaik lôkthô.

¹⁰ Aêŋ ba alalô anaŋ nena miŋ bôk adum kambom te ami, êŋ ma adum yani hatôm

* **1:1:** Jon 1:1

* **1:2:** Jon 1:14

* **1:4:** Jon 16:24

* **1:5:** 1Ti 6:16; Jem 1:17

* **1:6:** 1Jon 2:4

* **1:8:** Sng 32:5; Snd 28:13

anyô abôyaŋ ba anêŋ abô miŋ
hamiŋ alalô kapôlôŋiŋ ami.

2

Yisu, anyô hêv alalô thêvô

¹ *Yenanj avômena, yahato abô takêntêk hadêŋ môlô ek miŋ nundum kambom ami. Ma anyôla hadum kambom, êŋ ma alalôaniŋ anyô hêv alalô thêvô hamô ba hathak hanaj abô haviŋ Lambô ek hêv alalô bulubinj. Yani ma Yisu Kilisi ôpatu ba thêthôŋ anôŋj.

² *Yani hêv i hatôm da ek alalôaniŋ kambom anêŋ malaiŋ miŋ êpôm alalô ami. Ma yani miŋ hadum ku êŋ ek nêm alalô iyom sa ami. Mi, hadum ek nêm avômalô pik sapêŋ sa.

³ Alalô asopa anêŋ abô balabuŋ, êŋ ma hik thô nena ayala yani.

⁴ Anyôla hanaj nena, “Yahayala Wapômbêŋ” ma donjtom miŋ hasopa anêŋ abô balabuŋ ami, êŋ ma anyô abôyaŋ ba abô avanôŋ miŋ hamiŋ ôpêŋ kapô ami.

⁵ *Ma donjtom anyôla hasopa Wapômbêŋ anêŋ abô, êŋ ma avanôŋ biŋ nena Wapômbêŋ anêŋ lahavinj hik anôŋ hamiŋ yani kapô. Aêŋ ba intu ayala nena alalô amô haviŋ yani.

⁶ Anyôla hanaj nena, “Ya-hamô haviŋ Wapômbêŋ”, êŋ ma esopa Yisu vanjgwam.

Balabuŋ leŋimbij iviyanj

⁷*Aiyan thêlô, balabuŋ atu ba yahato hadêŋ môlô ma miŋ balabuŋ lukmuk ami. Mi, balabuŋ bô ba bôk hamô haviŋ môlô môŋj anôŋ. Balabuŋ bô êŋ ma abô atu ba bôk olanjô yôv.

⁸*Ma donjtom balabuŋ bô êŋ ma hatôm balabuŋ lukmuk haviŋ ek malê nena hik anôŋ hamiŋ yani lôk môlô ba momaŋiniŋ lêk hale ba hi ma deda anôŋ lêk habi hayô yôv.

⁹*Opalê atu ba hanaj nena hamô deda kapô ma donjtom hapôlik ek iviyanj, êŋ ma hamô momaŋiniŋ denaŋ.

¹⁰*Ma opalê atu ba lahavinj iviyanj hamô deda kapô ba nômlate miŋ hamô yani kapô ek indum yani nêm yak ami.

¹¹*Ma donjtom opalê atu ba hapôlik ek iviyanj ma yani hamô momaŋiniŋ kapô ba momaŋiniŋ habulinj yani madaluk ba intu hasimô haveŋ ba miŋ hayala lonj atu ba hi ami.

¹² Avômena, hathak yani anêŋ athêŋ bôk hêv môlônim kambom vê yôv ba intu yahato hadêŋ môlô.

¹³Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba hamô hadêŋ môŋj anôŋ yôv ba intu yahato hadêŋ môlô.

Anyô muk, môlô bôk lovvak ba ômô Sadaŋ atu lu yôv ba intu yahato hadêŋ môlô.

Avômena, bôk oyala Lemambô

* **2:1:** Hib 7:25-26

* **2:2:** Jon 1:29; Kol 1:20; 1Jon 4:10

* **2:5:** Jon 14:21,23

* **2:7:** Jon 13:34; 2Jon 5-6

* **2:8:** Jon 1:9; Lom 13:12

* **2:9:** 1Jon 4:20

Lom 14:13

* **2:11:** Jon 12:35

* **2:10:**

yôv ba intu yahato hadêj môlô.

14 Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba hamô hadêj môj anôj yôv ba intu yahato hadêj môlô.

Anyô muk, môlô othak umiñ lôklokwañ lôk ovaloñ Wapômbêj anêj abô loñ ba intu lovak ba ômô Sadan atu lu yôv. Aêj ba intu yahato hadêj môlô.

Miñ lemimbiñ nômkama pik ami

15 *Miñ lemimbiñ kobom pik lôk anêj nômkama ami. Ôpatu ba lahaviñ kobom pik ma miñ lahaviñ Lambô ami.

16 *Pik anêj nômkama sapêj lôk anêj alak lôk maleñkilik lôk habôi hathak anêj nômkama miñ halêm anêj Lambô ami. Mi, pik anêj.

17 *Pik lôk anêj alak lêk hadum ek nêm yak, ma doñtom ôpatu ba hasopa Wapômbêj anêj lahaviñ tem êmô wak nômbêj intu sapêj.

Anyô hapôlik ek Kilisi

18 *Yenaj avômena, waklavôj pik lo leñ anêj dañ lêk habobo. Ma môlô bôk olañô nena anyô hapôlik ek Kilisi atu tem êlêm. Ma lêk bêj anôj êlêm yôv. Ba intu ayala nena waklavôj pik lo leñ anêj dañ lêk habobo.

19 *Bôk thêlô êmô haviñ alalô ma doñtom lêk etak ba

* **2:15:** Lom 8:7 * **2:16:** Lom 13:14

2Jon 7 * **2:19:** Ap 20:30 * **2:20:** 1Ko 2:15; 2Ko 1:21; 2Jon 2
2Jon 7 * **2:23:** Jon 5:23; 1Jon 4:15; 5:1

i. Thêlô miñ alalôaniñ te ami. Thêlô ma alalôaniñ ma tem miñ netak alalô ami. Ma doñtom etak alalô ma hik thô nena thêlô ma miñ alalôaniñ te ami.

20 *Ma doñtom Anyô Matheñ Yisu bôk hêv Lovak Matheñ hadêj môlô yôv ba intu môlô lôkthô oyala abô avanôj.

21 Miñ yahakô nena môlô ôthôj abô avanôj palin ba yahato abô takêntêk hadêj môlô ami. Mi, môlô bôk oyala yôv ma abôyañ miñ hamô abô avanôj kapô ami. Ba intu yahato hadêj môlô.

22 *Opalê intu anyô abôyañ? Ôpatu ba hanaj nena Yisu ma miñ Mesaya ami. Yani êj intu anyô hapôlik ek Kilisi ma havôliñ dôm hadêj Lambô lo Nakaduñ.

23 *Ôpatu ba havôliñ dôm hadêj Nakaduñ miñ hamô haviñ Lambô ami. Ma doñtom ôpatu ba hanaj anêj hêvhaviñ Nakaduñ bêj, êj ma hamô haviñ Lambô aej iyom.

24 Noyabin am ek abô takatu ba bôk olañô hadêj môj anôj ma nobaloñ loñ lôklokwañ. Abô êj hamô haviñ môlô, êj ma tem nômô imbiñ Nakaduñ lo Lambô aej iyom.

25 Ma yani bôk havak abô yôv haviñ alalô nena tem nêm lôkmala atu ba nêmô

* **2:17:** Mat 7:21 * **2:18:** Mat 24:5,24;

* **2:22:** 1Jon 4:3;

wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ alalô.

²⁶ Yahato abô takêntêk hadêŋ mólô hathak nê takatu ba idum ek nesau mólô.

²⁷ *Kilisi bôk hêv Lovak Mathen hadêŋ mólô ba hamô havinj mólô denaj. Ma Lovak Mathen êŋ hathak hadôŋ mólô hathak nômkama lôkthô ma anêŋ abô ma avanôŋ iyom ma abôyanj mi. Aêŋ ba miŋ notak anyôla ek êndôŋ mólô esak lonjbô ami. Mi, nosopa auk takatu ba Lovak Mathen hadôŋ mólô nena nômô Yisu kapô.

²⁸ Yenaj avômena, nômô imbiŋ yani thêthô ek waklavôŋ yani hale halêm ma tem numinj lôklokwaŋ ma mama mi ênjek yani ma.

²⁹*Mólô bôk oyala yôv nena yani ma anyô thêthôŋ lôk oyala havinj nena opalêla takatu ba êmô thêthôŋ ma bôk ibitak Wapômbêŋ nali yôv.

3

Alalô ma Wapômbêŋ nali

¹*Kamik Bêŋ lahaviŋ alalô bomaj anôŋ ba intu halam alalô nena anêŋ nali. Avanôŋ biŋ nena alalô ma anêŋ nali. Ma avômalô pik miŋ bôk eyala yani ami ba intu miŋ eyala alalô ami.

²*Aiyaj thêlô, alalô ma lêk Wapômbêŋ anêŋ nali. Ma embenj yam ka tem alalô nambitak aisê? Injo, Wapômbêŋ miŋ hik thô ami denaj ba intu athôŋ palij.

* **2:27:** Jon 16:13 * **2:29:** 1Jon 3:10

* **3:5:** Jon 1:29; 1Pi 2:22-24; 1Jon 2:2

Ma dontom waklavôŋ yani endelêm ma tem alalô nagê anêŋ lôkmaŋgiŋ thô êtôm atu ba yani hamô. Ba intu nayala nena alalô tem nambitak êtôm yanida.

³ Avômalô sapêŋ atu ba êv maleŋiŋ ek yani ethak epe- saŋ kapôlônjiŋ ek nimbitak mabuŋ mavi êtôm yani atu ba mabuŋ mavi.

⁴ Nê takatu ba idum kambom thêthô ma êvôliŋ dômiŋ ek abô balabuŋ. Avanôŋ, kambom anêŋ ôdôŋ nena êvôliŋ dômiŋ hathak abô balabuŋ.

⁵*Mólô oyala nena Kilisi halêm pik ek nêm alalôaniŋ kambom vê, ma yanida ma kambom mi.

⁶ Ôpatu ba hamô havinj yani miŋ hadum kambom thêthô ami. Ma ôpatu ba hadum kambom thêthô miŋ bôk hayê lo hayala yani ami.

⁷ Yenaj avômena, noyabinj am ek anyôla miŋ esau mólô ami. Ôpatu ba hadum kobom thêthôŋ, yani ma thêthôŋ hatôm Kilisi atu ba thêthôŋ.

⁸*Sadaŋ bôk hadum kambom hadêŋ môŋ anôŋ ba halêm. Ba intu ôpatu ba hadum kambom thêthô, êŋ ma Sadaŋ anêŋ. Ba intu Wapômbêŋ Nakaduŋ halêm pik ek imbuliŋ Sadaŋ anêŋ ku.

⁹*Ôpatu ba bôk habitak Wapômbêŋ nakaduŋ yôv miŋ hadum kambom thêthô ami ek malê nena Wapômbêŋ

* **3:1:** Jon 1:12-13; 16:3 * **3:2:** 2Ko 3:18

* **3:8:** Jon 8:44 * **3:9:** 1Jon 5:18

anêj yanvêk hamij yani kapô. Yani bôk habitak Wapômbêj nakaduñ yôv ba intu miñ hatôm indum kambom thêthô ami.

¹⁰ Ba intu yêlô ayala nena Wapômbêj anêj nali ma opalêla ma Sadan anêj ma opalêla. Nê takatu ba miñ idum kobom thêthôj ami lôk miñ leñijhaviñ iviyanj ami, thêlô ma miñ Wapômbêj anêj nali ami.

Lemimbiñ mólôviyanj

¹¹ *Abô atu ba bôk mólô olañô môj anôj yôv nena mólô lemimimbiñ mólôviyanj.

¹² *Ma miñ nosopa Kain ami. Yani ma ñgôk kambom atu anêj ba hik yan molok vônô. Ma hik eka? Ek malê nena hathak hadum kambom ma yan molok hathak hadum mavi.

¹³ *Aêj ba aiyanj thêlô, avômalô pik êpôlik ek mólô ma miñ nosoñ ami.

¹⁴ *Alalô leñijhaviñ iviyanj, êj ma hik thô nena bôk atak ñama ma lêk awa lôkmala yôv. Ma doñtom ôpatu ba miñ lahavinj iviyanj ami ma ñama havalonj yani loj denaç.

¹⁵ *Nê takatu ba êpôlik hathak iviyanj ma hatôm ñê ik anyô vônô. Ma mólô oyala nena ñê ik anyô vônô tem miñ nêmô lôkmala êtôm wak nômbêj intu sapêj ami.

¹⁶ *Yisu hêv anêj lôkmala ek alalô ba intu ayala leñijhaviñ

anêj ôdôj. Ma natak alalôaniñ lôkmala aêj iyom ek nanêm alalôaniñ iviyanj sa.

¹⁷ *Ma opalêla takatu ba inij nômkama hamô ba êyê iviyanj nômkama mi ba êv i sêkêya ma miñ leñhiki hathak i ami, êj ma Wapômbêj anêj lahavinj miñ hamô havinj i ami.

¹⁸ *Yenañ avômena, miñ lemimbiñ avômalô esak abô lôk veñbôlêk iyom ami. Mi, nuñgwik thô esak kobom avanôj nena nônêm i sa.

¹⁹⁻²⁰ Kobom êj hik thô nena abô avanôj hamô havinj alalô. Ma doñtom kapôlôñij malaiñ hathak alalôaniñ kambom, êj ma leñimbi nena Wapômbêj hayala nômkama sapêj ba anêj lahiki hamôj ek alalô kapôlôñij. Ba intu umiñ thohavloma ma kapôlômim ênjêk yaô.

²¹ *Aêj ba aiyanj thêlô, alalô kapôlôñij miñ hanaj alalô bêj ami, êj ma hatôm amiñ lôklokwañ ma kô mi hêk Wapômbêj ma.

²² Ma malêla takatu ba alalô ateñ yani ek nêm, ma tem nêm iyom ek malê nena alalô asopa anêj abô balabuñ lôk adum nôm takatu ba hadum yani lamavi.

²³ *Ma anêj abô balabuñ hanaj nena nônêmimbiñ anêj Nakaduñ Yisu Kilisi anêj athêj lôk lemimimbiñ mólôviyanj êtôm atu ba hanaj.

²⁴ *Ôpatu ba hasopa

* **3:11:** Jon 13:34 * **3:12:** Stt 4:8

* **3:15:** ALK 21:8 * **3:16:** Jon 13:1; Gal 1:4

2:15-16 * **3:21:** Hib 4:16 * **3:23:** Jon 6:29; 13:34

* **3:13:** Jon 5:18-19 * **3:14:** Jon 5:24

* **3:17:** Lo 15:7 * **3:18:** Jem

* **3:24:** 1Jon 4:13

Wapômbêj anêj abô balabun ma hamô haviñ yani ma yani hamô haviñ ôpêj. Ma Lovak Matheñ atu ba Wapômbêj hêv hadêj alalô intu hik thô nena Wapômbêj hamô haviñ alalô.

4

Noyawê ba ôngô nena halêm anêj êsê

¹ *Aiyar thêlô, ñê plopet abôyañ bêj anôñ bôk i pik mayaliv. Ba intu miñ nônêmimbiñ ñê takatu ba enañ nena Lovak Matheñ hêv abô hadêj i ami. Mi, noyawê katô ba ôngô nena iniñ abô halêm anêj Wapômbêj anêj Lovak Matheñ mena mi e?

² *Ma tem noyala abô takatu ba halêm anêj Wapômbêj anêj Lovak Matheñ ma aëntêk. Ôpatu ba hanaj anêj hêvhaviñ bêj nena, "Yisu Kilisi bôk habitak anyô anôñ" ma Lovak Matheñ hêv abô êj hadêj ôpêj.

³ *Ma dojtom ôpatu ba miñ hanaj anêj hêvhaviñ Yisu bêj aëj ami, ôpêj anêj abô miñ halêm anêj Wapômbêj ami. Mi, halêm anêj ôpatu ba hapôlik hathak Kilisi atu. Môlô bôk olanô nena anyô hapôlik ek Kilisi êj tem êlêm ma lêk anêj auk hamô pik yôv.

⁴ *Ma dojtom yenañ avômena, môlô ma Wapômbêj anêj ba ôpatu ba hamô haviñ

môlô ma bêj ek ôpatu ba hamô pik. Ba intu môlô bôk ômô ñê takêj lu yôv.

⁵ *Thêlô ma pik anêj ba intu enañ pik anêj abô ba avômalô pik elanô.

⁶ Ma dojtom alalô ma Wapômbêj anêj ba avômalô takatu ba eyala Wapômbêj elanô alalôaniñ abô. Ma dojtom avômalô takatu ba miñ Wapômbêj anêj ami miñ elanô alalôaniñ abô ami. Ma aëj iyom, alalô tem nayala Lovak Matheñ anêj abô avanôñ lôk auk pik anêj abôyañ.

Wapômbêj ma lejhaviñ anêj ôdôj

⁷ Aiyar thêlô, lejhaviñ halêm anêj Wapômbêj ba intu môlô lemimibiñ am. Avômalô takatu ba lejhaviñ hamô haviñ i, thêlô ma Wapômbêj anêj nali ba eyala yani.

⁸ Wapômbêj ma lejhaviñ anêj ôdôj ba intu opalêla takatu ba lejhaviñ mi hêk i ma miñ eyala Wapômbêj ami.

⁹ *Wapômbêj anêj Nakadun dojtom iyom ba hêv halêm pik ek alalô namô lôkmala esak yani. Kobom êj hik thô nena yani lahavinj alalô bêj anôñ.

¹⁰ *Miñ osoñ nena lejhaviñ anôñ ma alalôaniñ lejhaviñ Wapômbêj. Mi, lejhaviñ anôñ ma aëntêk. Wapômbêj lahavinj alalô

* **4:1:** Mat 7:15; 1Te 5:21; 1Jon 2:18; 2Jon 7

* **4:2:** 1Ko 12:3

* **4:3:** 1Jon 2:18

* **4:4:** Mat 12:29; 1Jon 5:4-5

* **4:5:** Jon 8:47; 15:19

* **4:9:** Jon 3:16 * **4:10:**

Lom 5:8-10; 1Jon 2:2

ba hêv Nakaduŋ ba hama ek alalôaniŋ kambom anêŋ malaiŋ miŋ êpôm alalô ami.

¹¹ Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ bôk lahavinj alalô bêŋ anôŋ ba intu mavi ek môlô lemimimbiŋ môlôviyan aêŋ iyom.

¹² *Anyô te miŋ bôk hayê Wapômbêŋ ami. Ma doŋtom alalô leŋiŋhavinj i ma Wapômbêŋ hamô havinj alalô ma anêŋ lahavinj êŋ hik anôŋ haminj alalô.

¹³*Wapômbêŋ bôk hêv anêŋ Lovak Matheŋ yôv hadêŋ alalô ba intu nayala nena lêk amô havinj yani ma yani hamô havinj alalô.

¹⁴ Ma yêlô bôk ayê hathak maleŋinj ba lêk anaŋ bêŋ nena Lambô bôk hêv Nakaduŋ halêm ek nêm avômalô pik bulubinj.

¹⁵ Opalêla takatu ba enaŋ iniŋ êvhavinj bêŋ nena, "Yisu ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ", êŋ ma Wapômbêŋ hamô havinj thêlô ma thêlô êmô havinj Wapômbêŋ.

¹⁶ Ba intu alalô ayala lôk aêvhavinj nena Wapômbêŋ lahavinj alalô.

Wapômbêŋ ma leŋiŋhavinj anêŋ ôdôŋ ba intu opalêla takatu ba leŋiŋhavinj hamô havinj i ma êmô havinj Wapômbêŋ ma Wapômbêŋ hamô havinj i.

¹⁷ Alalô amô aêŋ, êŋ ma leŋiŋhavinj hik anôŋ haminj alalô ba intu tem alalô namiŋ lôklokwaŋ ma kô mi êndêŋ iyom.

* 4:12: Jon 1:18

* 4:13: 2Ko 1:22; 1Jon 3:24

1Jon 4:15

waklavôŋ Wapômbêŋ indum abô. Pik êntêk ma asopa lonjôndê thêthôŋ hatôm yani bôk hasopa yôv ba intu tem miŋ nakô ami.

¹⁸ Wapômbêŋ lahavinj alalô ba intu miŋ nakô ami. Anêŋ lahavinj ma mabuŋ anôŋ ba intu hêv kô vê. Ma opalê atu hakô ek waklavôŋ nindum abô hik thô nena leŋiŋhavinj miŋ hik anôŋ haminj yani ami.

¹⁹ Wapômbêŋ lahavinj alalô hamôŋ ba intu leŋiŋhavinj hamô havinj alalô.

²⁰ Anyôla atu ba miŋ lahavinj iviyanj atu ba hayê i ami, êŋ ma miŋ hatôm laimbiŋ Wapômbêŋ atu ba miŋ hayê ami. Ba intu anyôla hanaj nena, "Yaleŋhavinj Wapômbêŋ" ma doŋtom hapôlik ek iviyanj, ôpêŋ ma anyô abôyanj.

²¹*Wapômbêŋ bôk hêv abô balabuŋ yôv hadêŋ alalô nena, "Opalêla takatu ba leŋiŋhavinj Wapômbêŋ ma leŋiŋimbiŋ iviyanj imbiŋ."

5

Êvhavinj *Wapômbêŋ* *Nakaduŋ*

¹ *Avômalô takatu ba êvhavinj nena Yisu ma Mesaya bôk ibitak Wapômbêŋ nali yôv. Ma avômalô takatu ba leŋiŋhavinj Lambô ma ethak leŋiŋhavinj anêŋ nali aêŋ iyom.

² Alalô leŋiŋhavinj Wapômbêŋ lôk asopa anêŋ balabuŋ,

* 4:21: Mak 12:29-31

* 5:1:

êj ma hik thô nena alalô leñijhaviñ Wapômbêj nali haviñ.

³ *Alalô leñijhaviñ Wapômbêj, êj ma athak asopa anêj abô balabuñ. Ma anêj balabuñ miñ malaiñ ek nasopa ami

⁴ ek malê nena Wapômbêj anêj nali sapêj ik vovak ba êmô pik anêj lôklokwañ lu hathak êvhaviñ.

⁵ Ma avômalô takatu ba ik vovak haviñ pik anêj lôklokwañ ba êmô lu ma opalêla? Thêlô ma avômalô takatu ba êvhaviñ nena Yisu ma Wapômbêj Nakaduñ.

Lavôñij atu ba hik Yisu thô

⁶ *Ma Yisu Kilisi halêm pik ba anêj hathik ñaj lo anêj thalaleñ hañgasô hik yani thô. Miñ ñaj iyom ami. Mi, ñaj lo thalaleñ. Ma Lovak Mathenj atu ba hanaj abô avanôj iyom hik yani thô haviñ.

⁷ Aêj ba intu nôm lokwañlô hik yani thô aëntêk,

⁸ *Lovak Mathenj lo ñaj ma thalaleñ. Ma thêlô lô êj êlôk hathak auk doñtom iyom.*

⁹ *Alalô athak êvhaviñ ñê pik takatu ba ik nômla thô iniñ abô. Ma Wapômbêj anêj abô ma hamô vuliñ ek malê nena halêm anêj Wapômbêj da. Ma yani hik Nakaduñ thô hathak nôm lô êntêk.

¹⁰ *Opalêla takatu ba êvhaviñ Wapômbêj Nakaduñ

eyala hêk kapôlôñij nena abô takêj ma avanôj. Ma doñtom avômalô takatu ba miñ êvhaviñ Wapômbêj ami ma idum ba yani habitak hatôm anyô abôyañ ek malê nena miñ êvhaviñ abô takatu ba hanaj hathak Nakaduñ ami.

¹¹ Ma abô takatu ba Wapômbêj hêv hadêj alalô ma aëntêk. Hêv alalô lôkmala namô wak nômbêj intu sapêj. Ma lôkmala êj anêj ôdôj ma Nakaduñ.

¹² *Ópatu ba hamô haviñ Nakaduñ ma hawa lôkmala êj. Ma doñtom opalêla takatu ba miñ êmô haviñ Wapômbêj Nakaduñ ami ma miñ ewa lôkmala êj ami.

Lêk awa lôkmala yôv

¹³ *Yahato abô takêntêk hadêj môlô takatu ba ôvhaviñ Wapômbêj Nakaduñ anêj athêj ek noyala nena lêk owa lôkmala atu ba nômô wak nômbêj intu sapêj yôv.

¹⁴ *Ma alalô atej yani hathak nômlate hatôm yani anêj lahaviñ, êj ma tem endañô. Ba intu miñ nakô nena tem miñ endañô alalôaniñ abô ami. Mi, tem endañô.

¹⁵ Alalô ayala nena yani hathak halanjô alalôaniñ apetenak. Ba malêla takatu ba anañ hik yani liñ ma nayala katô nena yani tem nêm.

¹⁶⁻¹⁷ Ma kobom lokbañ sapêj ma kambom iyom. Kambom vi tem miñ endom

* **5:3:** Jon 14:15,23-24 * **5:6:** Jon 1:29-34 * **5:8:** Jon 15:26 * **5:8:** Mose anêj balabuñ hanaj nena anyô ju mena lô la enaj abô te ma avanôj (Lo 19:15).

* **5:9:** Jon 5:32-37 * **5:10:** Jon 5:36-40 * **5:12:** Jon 3:36 * **5:13:** Jon 20:31

* **5:14:** Jon 14:13-14; 1Jon 3:21-22

anyô ni loŋ atum ami. Ba høyê mólôviyaŋ idum kambom êŋ, ma noteŋ mek ma Wapômbêŋ tem nêm thêlô lôkmala. Ma doŋtom kambom vi halom anyô hi loŋ atum ba miŋ yahanaŋ ek noteŋ mek esak thêlô êŋ ami.*

Abô anêŋ daŋ

¹⁸ *Alalô ayala nena avômalô takatu ba bôk ibitak Wapômbêŋ nali miŋ idum kambom thêthô ami. Mi, Wapômbêŋ Nakaduŋ hayabin thêlô ba ŋgôk kambom atu miŋ hatôm êsôm thêlô ami.

¹⁹ Alalô ayala nena alalô ma Wapômbêŋ anêŋ, ma doŋtom pik sapêŋ ma êmô ŋgôk kambom atu anêŋ lôklinyak kapô.

²⁰ Alalô ayala nena Wapômbêŋ Nakaduŋ bôk halêm yôv ba hêv auk hadêŋ alalô ek alalô hatôm nayala Wapômbêŋ ôpatu ba avanôŋ. Ma alalô amô havinj yani atu ba avanôŋ lôk Nakaduŋ Yisu Kilisi. Yani ma Wapômbêŋ anôŋ biŋ lôk lôkmala atu ba nêmô wak nômbêŋ intu sapêŋ.

²¹ Yenaj avômena, nômô daim ek malêla takatu ba hawa Wapômbêŋ anêŋ lonj.

* **5:16-17:** Nôŋgô Mak 3:29 ma Matyu 12:31 lôk Hiblu 6:4-6 lo 10:29-31. * **5:18:**
1Jon 3:9

Jon anêŋ kapyä yan Abô mōŋ

Aposel Jon hato kypyä ênték. Nê lôkauk enaŋ nena hato hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ malak te. Waklavôŋ êŋ ma kêdôŋwaga ewa Yisu anêŋ Abô Mavi ba i luvuluvu ma avômalô êvhaviŋ eyabiŋ thêlô. Ma dojtom kêdôŋwaga abôyaŋ even haviŋ ba intu Jon hato ek thêlô neyabiŋ nê takatu ba esopa Yisu anêŋ abô avanôŋ iyom.

Hato kypyä ênték hadêŋ 85 lo 95 AD malêvôŋ doho la.

Jon hêv lamavi

¹ Ya Biŋsu Jon ba yahato abô ênték hadêŋ o avi atu ba Wapômbêŋ bôk halam yôv lôk nalumi.* Yalenhaviŋ mólô hathak abô avanôŋ ba miŋ ya iyom ami. Mi, avômalô takatu ba eyala abô avanôŋ êŋ haviŋ.

² Abô avanôŋ êŋ hamô alalô kapôlôŋiŋ ba tem êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba intu yêlô leŋiŋhaviŋ mólô.

³ Kamik Wapômbêŋ lo Namalô Yisu Kilisi iniŋ wapôm lôk leŋiŋhiki ma labali êmô imbiŋ alalô takatu ba amô abô avanôŋ lôk leŋiŋhaviŋ kapô.

Nobaloŋ abô avanôŋ loŋ

* **1:1:** Nê lôkauk doho enaŋ nena, “Avi lôk nali êŋ ma abô lôk kup ma anêŋ ôdôŋ nena avômalô êvhaviŋ anêŋ unyak matheŋ te. Ma yan lôk nali (2 Jon 13) ma hatôm unyak matheŋ yan.” * **1:4:** 3Jon 3 * **1:5:** 1Jon 2:7 * **1:7:** 1Jon 4:1-3

⁴ *Yahapôm nalumi doho atu ba esopa abô avanôŋ hatôm atu ba Wakamik bôk havak haviŋ alalô ba intu yaleŋmavi anôŋ.

⁵ *Livôŋ, lêk yahathô o lok-wan nena alalô leŋiŋimbiŋ i. Balabuŋ ênték ba yahato ma miŋ lukmuk ami. Mi, mōŋ anôŋ ma bôk alalô awa yôv.

⁶ Ma leŋiŋhaviŋ anêŋ ôdôŋ ma aênték nena alalô nasopa Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ. Ma abô balabuŋ êŋ ma mólô bôk olaŋô hadêŋ mōŋ anôŋ nena nombeŋ imbiŋ leŋiŋhaviŋ.

⁷ *Kêdôŋwaga abôyaŋ bêŋ anôŋ bôk i pik mayaliv ek nesau avômalô. Thêlô miŋ êvhaviŋ nena Yisu bôk habitak anyô ba halêm pik ami. Anyô anêŋ aêŋ ma anyô abôyaŋ lôk anyô hapôlik ek Kilisi.

⁸ Noyabiŋ am ek miŋ nônêm yak esak vuli takatu ba alalô adum ku hathak ek naja ami. Êŋ ma tem noja unim vuli mavi lôkthô.

⁹ Ôpatu ba hawa auk yanđa ba miŋ havalon Kilisi anêŋ abô loŋ ami ma miŋ hamô haviŋ Lambô ami. Ma dojtom ôpatu ba havalon Kilisi anêŋ abô loŋ hamô haviŋ Lambô lo Namalô.

¹⁰ Anyôla hayô ek mólô ba miŋ hawa abô êŋ ami, êŋ ma miŋ nônêm lemimmavi lôk noja yani thô ba unu unim unyak ami.

¹¹ Hôêv lemmavi hadêj yani, êj ma hudum ku kambom êj havinj yani.

¹² Abô bêj anôj hêk ek yanañ êndêj môlô, ma donjom yahadô ek yato êndôk kapyâ. Yaleñhabi yasôk ek alalô nanañ abô imbiñ i ek alalô leñijmavi bêj anôj.

¹³ Mamuyañ atu ba Wapômbêj bôk halam yôv anêj nali* êv leñijmavi hadêj môlô.

* **1:13:** Hatôm unyak mathej yañ anêj avômalô êvhavinj. Nôñgô 2 Jon 1.

Jon

anêŋ kypyä te lô Abô môŋ

Aposel Jon hato kypyä êntêk hadêŋ Gaius. Diotlepes ma avômalô êvhaviŋ anêŋ malak te iniŋ avaka. Ma yani hadô ek enja kêdôŋwaga takatu ba Jon hêv i ba i lonj êŋ thô. Ma doŋtom Gaius hawa i thô ba intu Jon hato hadêŋ yani ek indum yani lamavi.

Hato kypyä êntêk hadêŋ 85 lo 95 AD malêvôŋ doho la.

Jon hêv lamavi hadêŋ Gaius

¹*Ya Biŋsu Jon ba yahato kypyä êntêk hadêŋ o yenaŋ aiyaŋ Gaius. Yaleŋhaviŋ o hathak abô avanôŋ.

² Aiyaŋ, yahateŋ mek ek lemvimkupik lôk anêm ku lôkthô imbitak mavi êtôm anêm hôvhaviŋ hamô mavi.

³*Aiyaŋ doho êvô êlêm ba enaŋ nena hosopa abô avanôŋ dedauŋ mavi hathak nômkama sapêŋ atu ba hudum ba intu yaleŋmavi anôŋ.

⁴ Yahalanô nena yenaŋ avômena esopa abô avanôŋ atu, êŋ ma hadum yaleŋmavi anêŋ dôeŋ.

Gaius hadum kobom mavi

⁵ Aiyaŋ, hoyabinj kêdôŋwaga abô avanôŋ takatu ba êlêm anêŋ lonj buyaŋ ma thêlô ma

ŋê masôm ek o, êŋ ma hudum nôm mavi anôŋ.

⁶*Thêlô bôk enaŋ hathak anêm lemhabinj atu bêŋ hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ lonj êŋ yôv. Ba êthôk hathak lonjbô ma mavi ek undum aêŋ ba nêm thêlô sa êtôm Wapômbêŋ da anêŋ lahabinj ek ini buyaŋ.

⁷*Hathak athêŋ êŋ, ma thêlô i ma miŋ ewa nômlate anêŋ ŋê daluk ami.

⁸ Ba intu mavi ek nanêm ŋê takêŋ sa ek alalô nambitak ŋê ku imbiŋ thêlô esak abô avanôŋ.

Diotlepes hadum kambom

⁹Bôk yahato kypyä hi avômalô ôdôŋ êvhaviŋ yôv hathak nôm takatu, ma doŋtom Diotlepes miŋ hathak halaŋô yêlôaniŋ abô ami. Mi, lahabinj imbitak anyô bêŋ.

¹⁰Aêŋ ba yahathôk ma tem yanaŋ anêŋ kambom êŋ bêŋ. Yani hathak hanaj abô kambom takatu ba ôdôŋ mi hathak yêlô. Ma hadum kambom bêŋ yaŋ haviŋ nena hadô ek enja kêdôŋwaga abô avanôŋ takatu ba êlêm thô. Ma haminj lonj siŋ ek avômalô takatu ba leŋiŋhaviŋ neja i thô lôk hadum ek nêm i vê ênjêk avômalô ôdôŋ êvhaviŋ.

Demitlius hadum mavi

¹¹*Aiyaŋ, miŋ undum ek osopa ŋê kambom veŋiŋgwam ami. Mi, osopa mavi iyom. Ôpatu ba hadum mavi ma Wapômbêŋ anêŋ.

* **1:1:** Ap 19:29; Lom 16:23 * **1:3:** 2Jon 4 * **1:6:** Tit 3:13 * **1:7:** 1Ko 9:11-12

* **1:11:** 1Jon 3:6-10

Ma ôpatu ba hadum kambom
ma miŋ bôk hayê Wapômbêŋ
ami.

¹² Avômalô lôkthô enaŋ abô
mavi hathak Demitlius ma
abô avanôŋ hik loŋ haviŋ.
Ma yêlô anaŋ aêŋ iyom ma
hoyala nena yêlôaniŋ abô ma
avanôŋ.

Abô anêŋ daŋ

¹³ *Abô bêŋ anôŋ hêk ek
yato êndêŋ o, ma doŋtom ya-
hadô ek yato.

¹⁴ Yalenjhavinŋ yasôk yançgê
o kethenj oyaŋ ek alai nanaŋ
abô imbiŋ i.

¹⁵ Yôhôk êmô imbiŋ o.
Anêm avômalô môlô êv iniŋ
leniŋmavi hathôk ek o. Ma
nêm yalenjmavi êndêŋ yenaŋ
avômalô môlô tomtom atu ba
êmô haviŋ o.

Jut

anēŋ kapyā

Abō mōŋ

Yisu yan molok Jut hato kypyā êntēk. Abō Glik ma elam nena Judas (Matyu 13:55; Mak 6:3). Hato ek nyē êvhaviŋ neyabiŋ i esak kēdōŋwaga abōyan takatu ba ekopak êmō thēlō malēvōŋ. Kēdōŋwaga abōyaŋ enan nena avōmalō êvhaviŋ hatōm nindum kambom ek malē nena Wapōmbēŋ anēŋ lahiki ma bēŋ anōŋ ba intu avōmalō êvhaviŋ idum kambom ma tem miŋ nēm vovaj êndēŋ i ami.

Hato kypyā eŋ hadēŋ 65 AD la.

Jut hēv lamavi

¹ *Ya Jut, Yisu Kilisi anēŋ anyō ku ma Jems anēŋ yan molok. Yahato kypyā êntēk ek mōlō takatu ba bōk halam yōv ek nōmō Kamik Wapōmbēŋ anēŋ lahaviŋ kapō lōk Kilisi eyabiŋ mōlō.

² Wapōmbēŋ anēŋ kapō lōk labali ma lahaviŋ êmō imbiŋ mōlō bēŋ anōŋ.

Noyabiŋ am ek kēdōŋwaga abōyaŋ

³ Aiyaŋ thēlō, ya vovaj ek yato abō esak Wapōmbēŋ anēŋ bulubiŋ atu ba bōk hapōm alalō yōv. Ma dojtom lēk malaiŋ bēŋ te habitak. Ba intu yahato ek yason mōlō

* **1:1:** Mat 13:55 * **1:4:** Gal 2:4; 2Pi 2:1

2Pi 2:4 * **1:7:** Stt 19:1-25; 2Pi 2:6,10

lokwaŋ ek numiŋ lōklokwaŋ ba nobaloŋ abō avanōŋ takatu ba alalō aēvhaviŋ lon. Wapōmbēŋ bōk hēv abō avanōŋ eŋ yōv hadēŋ anēŋ avōmalō matheŋ ek neyabiŋ katō.

⁴ *Malaiŋ eŋ ma aēntēk. Nē abōyan doho lēk eyenak ba ekopak êmō mōlō kapō. Thēlō êpōlik ek alalōaniŋ Wapōmbēŋ. Ma ethalamuniŋ anēŋ wapōm ek nindum sek waliliŋ lomaloma esak. Ma êvōliŋ dōmiŋ ek alalōaniŋ Avaka atu Anyō Bēŋ, Yisu Kilisi. Bōsēbōk ma eto abō hathak vovaj takatu ba tem êpōm thēlō.

⁵ *Abō takēntēk ba tem yanaŋ ma bōk olaŋō yōv. Ma dojtom tem yanaŋ esak lonjōbō ek lemimimbi katō. Sēbōk ma Anyō Bēŋ hēv anēŋ avōmalō bulubiŋ ba hawa i vē hēk Ijip. Ma dojtom vēm ma hik takatu ba miŋ êvhaviŋ ami pōpōnō.

⁶ *Ma lemimimbi aŋela taksēbōk atu ba etak iniŋ lon ba i mayaliv ma miŋ êmō iniŋ lon lōkliniyak tiŋiŋ ami. Ba intu Wapōmbēŋ bōk hakak i lon hathak yak atu ba miŋ hatōm itip ami. Ma hadō i hamō lon momanjiniŋ bēŋ kapō ek neyabiŋ waklavōŋ bēŋ nindum abō.

⁷ *Ma aēŋ iyom, bōk Sodom lo Gomola ma malak vi takatu ba êmō habobo êv i ek idum sek waliliŋ lōk ethak i mayaliv. Eŋ ma Wapōmbēŋ

* **1:5:** Kis 12:51; Nam 14:29-30 * **1:6:**

habôk malak takêj hathak atum ba hik vovaj atum atu ba tem êpôm ñê kambom thô hadêj alalô ek miñ nasopa veñinqwam ami. Atum êj tem esaj êtôm wak nômbêj intu sapêj.

⁸ Ma dojtom lêk ma ñê abôyañ takêj idum kambom takêj aej iyom. Thêlô esopa inij niavij ba idum inij leñvinqupik habitak lôngôlôj lôk êdô nêwê Anyô Bêj lôk ñê bênbêj vibij ma esokwan anjela lôk athêj anêj lej.

⁹ *Ma dojtom Maikel, anjela lôk athêj bêj atu, miñ hadum aej ami. Mi, sêbôk ba thai lôk Sadañ êkôki hathak Mose liñkupik ma Maikel miñ hasokwan Sadañ ba hanan anêj kambom bêj ami. Mi. Yani hanan nena, “Anyô Bêj da tem esaj o.”

¹⁰ *Ma dojtom lêk ñê abôyañ takêj esokwan nômkama takatu ba miñ eyala ami. Hatôm alim bomaj, thêlô eyala leñvinqupik anêj thethañak iyom ba nôm takêj habulinj thêlô.

¹¹ *Kikaknena, malaiñ bêj tem êpôm i! Thêlô esopa Kain atu ba hik yañ molok vônô vanjqwam lôk esopa Balam anêj kambom lahavinj vuli ba havôv avômalô ek nindum kambom. Lôk êtôm Kola atu ba kapô hagiap ek Wapômbêj ba intu tem nema êtôm yani.

¹² *Môlô othak dojtom ek ongwañ nôm lemimhavinj

am, êj ma ñê takêj lêk êtôm nôm lelaik hamô môlô malêvôj. Esoj nena nôm êj ma nôm oyañ ba miñ leñinjhabi Wapômbêj ami. Ma leñinjhabi thêlôda iyom ba eyañ ma leñinjalij avômalô vi. Thêlô miñ ik anôj ami hatôm buliv atu ba lovak hayuv vökê ba miñ ôthôm hik ami. Thêlô êtôm alokwañ takatu ba miñ hik anôj hadêj anêj waklavôj ami ba intu elav ôdôj thô, êj ma hatôm ñama hapôm i bôlôj ju.

¹³ Thêlô hatôm ñgwêk belej lokwañ ba inij kambom hatôm ñgwêk budum hanjôli ba anêj wapôk thapuk hik inij mama thô. Ma êtôm vulij atu ba i mayaliv. Wapômbêj bôk hapesaj bôlôvôj momanjiniñ kambom bomaj bêj te ek thêlô nêmô aej êtôm wak nômbêj intu sapêj.

¹⁴ *Inok ma Adam anêj lim ôdôj te baheñvi ba lahavuju. Bôk hanan abô plopet hathak ñê abôyañ takatu ba lêk ibitak nena, “Odanô! Anyô Bêj tem êlêm imbiñ anêj anjela mathenj lubuñlubuñ

¹⁵ ek endañô avômalô sapêj inij abô. Ma avômalô takatu ba miñ esopa Wapômbêj ami ma tem nêm inij vuli viyanj êndêj i esak inij kambom takatu ba idum lôk êpôlik hathak yani ba enañ abô lôklala.”

¹⁶ Thêlô ethak kapôlôñij diñdinj lôk etha avômalô vi.

* **1:9:** Dan 10:13,21; 12:1; Sek 3:2; 2Pi 2:11; ALK 12:7 * **1:10:** 2Pi 2:12 * **1:11:** Stt 4:7-8; Nam 16:1-35; 2Pi 2:15; 1Jon 3:12 * **1:12:** 2Pi 2:13,17 * **1:14:** Stt 5:18,21-24

Ma esopa iniŋ auk thethaŋak.
Ma êv ida liŋ lôk ebam
avômalô vi ek thêlô leŋiŋmavi
esak i ma nêñem nômkama
êndêŋ i.

Numiŋ lôklokwaŋ

¹⁷ O aiyan thêlô, lemimimbi
abô takatu ba alalôaniŋ Anyô
Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ apisel
bôk enaŋ

¹⁸ *hadêŋ mólô nena,
“Waklavôŋ lôkthô anêŋ
daŋ ma tem avômalô vi
nimbi Wapômbêŋ lôk anêŋ
avômalô liliŋ lôk nesopa iniŋ
thethaŋak ma nêpôlik ek
Wapômbêŋ.”

¹⁹ Abô êŋ hanan̄ hathak ñê
abôyaŋ takatu ba evak mólô
vose hi lodôŋlodôŋ. Lovak
Mathen̄ miŋ hamô haviŋ i
ami ba intu esopa auk pik
iyom.

²⁰ *O aiyan thêlô, nodav
unim lôkmala esak unim
ôévhavin̄ atu ba mathen̄ anôŋ.
Lôk noteŋ mek esak Lovak
Mathen̄ anêŋ lôklokwaŋ.

²¹ Nômô Wapômbêŋ anêŋ
lahavin̄ kapô lôk noyabiŋ
alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi
anêŋ lahiki atu ba tem nêm
lôkmala atu ba tem êmô êtôm
wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ
mólô.

²² Lemim injik am esak
avômalô vi atu kapôlôŋiŋ ju.

²³ *Ma vi atu ba ebobo loŋ
atum ma nôbôv i vê kethen̄ ek
nêm i bulubiŋ. Ma vi atu ba
lelaik hathak iniŋ kambom,
kapôlômim ek i lôk nôkô esak

iniŋ lelaik ek miŋ esale mólô
thô ami.

*Alalô nambô Wapômbêŋ
anêŋ athêŋ*

²⁴⁻²⁵ *Hathak alalôaniŋ
Anyô Bêŋ Yisu Kilisi ma
nambô Wapômbêŋ donjtom
atu ba hêv alalô bulubin̄.
Yani hatôm eyabiŋ o mavi
ek miŋ nêm yak ami. Ma
tem enja mólô takatu ba
kambom mi ba etak mólô nu-
miŋ Wapômbêŋ thohavloma
anêŋ deda lôkmaŋgiŋ kapô
lôk lemimmavi bêŋ anôŋ.
Alalô nanêm deda lôkmaŋgiŋ
lôk athêŋ lôkmaŋgiŋ ma
lôklokwaŋ lôk lôklinyak ni
êndêŋ yani. Yanida intu
hamô aêŋ hadêŋ sêbôk ma lêk
ma wak nômbêŋ intu sapêŋ!
Avanôŋ.

Yisu hik Auk Loj Kapô thô hadêj Jon Abô môj

Aposel Jon hato karya êntêk hadêj avômalô êvhaviñ takatu ba Lom iniñ gavman lôk avômalô vi êv malaiñ hadêj i. Hato hathak wêñ takatu ba Wapômbêj hik thô hadêj yani ek injik malêla takatu ba tem imbitak kethen thô. Karya êntêk ma auk loj kapô bêj anôj hêk kapô.

Hato ek embatho avômalô êvhaviñ loj ek nimij lôklokwañ endeba êyô waklavôj Yisu endelêm. Yisu halehalêm, êj ma Sadañ lôk anêj avômalô takatu ba esopa yani tem nêpôm malaiñ bêj. Ma avômalô êvhaviñ tem nêmô mavi imbiñ Yisu êtôm wak nômbêj intu sapêj.

Hato karya êntêk hadêj 95 AD la.

Abô môj

¹ * Auk loj kapô êntêk ma Wapômbêj hêv hadêj Yisu Kilisi ek injik thô êndêj anêj avômalô ku esak nôm takatu ba tem imbitak kethen. Yisu hêv anêj ajiela ba hi hanaj ba hik thô hadêj anêj anyô ku Jon.

² Ma Jon hayê Wapômbêj anêj abô lôk abô avanôj takatu ba Yisu hanaj ma hanaj lôkthô bêj.

* **1:1:** ALK 22:6 * **1:3:** ALK 22:7,10

Sng 89:27; Kol 1:18 * **1:6:** 1Pi 2:9; ALK 5:10; 20:6 * **1:7:** Dan 7:13; Sek 12:10; Mat 24:30; Jon 19:34-37; 1Te 4:17

³ * Ma ôpatu ba hasam abô plopet êntêk ma êmô lôk lamavi. Ma ôpatu ba halanô ba hasopa ma êmô lôk lamavi ek malê nena waklavôj lêk habobo.

Jon hato abô hadêj avômalô êvhaviñ ôdôj baheñvi ba lahavuju

⁴ * Ya Jon yahato karya êntêk hi hadêj avômalô êvhaviñ anêj malak baheñvi ba lahavuju takatu ba êmô plovins Esia. Anyô Bêj atu ba lêk hamô ma bôk hamô ba tem êlêm, yani anêj wapôm lôk labali êmô imbiñ mólô. Ma lovak mathenj baheñvi ba lahavuju atu ba êmô Anyô Bêj atu anêj loj hayabinj avômalô anêj wapôm lôk yôhôk êmô imbiñ mólô.

⁵ * Ma Yisu Kilisi atu ba hamij lôklokwañ hathak Wapômbêj anêj abô anêj wapôm lôk labali êmô imbiñ mólô aej iyom. Yani anyô haviyô môj hêk ñama lôk hayabinj kiñ pik sapêj.

Yani lahavinj alalô ba anêj thalalej hapole alalô vê hêk alalôaniñ kambom.

⁶ * Ma yani hatak alalô ek nambitak ñê nambôk da êmô Kamik Wapômbêj anêj loj lôklinjyak kapô. Nanêm athêj lôkmañgiñ lôk lôklokwañ êndêj yani êtôm wak nômbêj intu sapêj. Avanôj.

⁷ * Ôngô! Yani hamô buliv kapô ba halêm ba tem avômalô sapêj nêgê yani.

* **1:4:** Kis 3:14-15; ALK 3:1; 4:5 * **1:5:**

Avômalô takatu ba bôk ibi yani lôk avômalô pik sapêj tem nêgê yani ba nedan asêj malêj. Avanôj, tem imbitak aêj.

⁸ *Anyô Bêj Wapômbêj hanaj nena, "Ya anyô môj anôj lôk havej yam haviñ. Bôk yahamô ma lêk yahamô ma tem yasôk. Lôklinyak sapêj ma ya iyom yenañ."

Jon hayê Yisu

⁹ Ya Jon môlônim aiyanj. Wapômbêj hayabiñ alalô sapêj hamô anêj loj lôklinyak kapô ba alalô athak awa malainj lomaloma ba amiñ lôklokwañ hathak Yisu. Yahamô ñgavithôm anêj Patmos hathak yahanañ Wapômbêj anêj abô lôk yahanañ abô hathak Yisu.

¹⁰ Hadêj Anyô Bêj anêj waklavôj ma Lovak Matheñ anêj lôklokwañ hawa ya. Ma yahalañô kaék bêj hatôm lavuak halañ havej ya yam

¹¹ ba hanaj, "Oto nôm takatu ba hôyê êndôk kapya ba nêm êndêj avômalô êvhaviñ ôdôj baheñvi ba lahavuju takatu. Oto ni Epesus lo Smelna ma Pelgamum lo Taiataila ma Saldis lo Piladelpia ma Laodisia."

¹² Ma yahik ya liliñ ek yançê kaék atu ba elam hadêj ya, êj ma yahayê atum lam gol baheñvi ba lahavuju haminj.

¹³ *Ma yahayê anyô hamô atum lam takêj malêvôj ba

hatôm anyô te nakadunj. Yani hik kwêv daim ba hayô va luvi ma havañginj sôp gol te hawê havej bôm kabum.

¹⁴ *Ma anêj wakadôk ñauj ma thapuk anôj hatôm boksip vuluk lôk hatôm buliv thapuk anôj. Ma anêj madaluk ma hatôm atum da-halanj.

¹⁵ Ma anêj vakapô ma hatôm aeñ mayav mabuñ mavi atu ba êbôk hamô atum ba habi kêdêkêdê. Ma anêj abô anêj pôk ma diñdinj hatôm ñañ bêj halanj.

¹⁶ *Yani havaloñ vulinj baheñvi ba lahavuju hamô yani banj vianôj. Ma biñ vovak daim te ba ma hêk luvi hale yani abôlêk. Ma yani thohavloma ma hatôm wak habi mathalaleñ kambom.

¹⁷ *Yahayê yani ma yahêv yak halôk hêk yani va hatôm anyô ñama. Ma yani hatak banj vianôj hayô hêk ya ma hanaj, "Miñ ôkô ami. Ya anyô môj ba havej yam haviñ.

¹⁸ Ya ma ôpatu ba hamô lôkmala. Bôk yahama ma donjom lêk yahamô lôkmala hatôm wak nômbêj intu sapêj. Ma yahavaloj ñama lôk anêj loj iniñ vovaleñ.

¹⁹ Oto nôm takatu ba hôyê. Nôm takatu vi lêk hamô ma vi tem imbitak embenj yam.

²⁰ Êntêk ma abô loj kapô hathak vulinj baheñvi ba lahavuju takatu ba hôyê hamô yabaheñ vianôj lôk atum lam gol baheñvi ba

* **1:8:** ALK 21:6; 22:13 * **1:13:** Dan 7:13; 10:5 * **1:14:** Ese 43:2; Dan 7:9; 10:6; ALK 2:18; 19:12 * **1:16:** Hib 4:12; ALK 2:12; 19:15 * **1:17:** Ais 44:6; 48:12; ALK 2:8; 22:13

lahavuju. Anêj ôdôj ma aêntêk: vulij bâheñvi ba lahavuju takêj ma anjela bâheñvi ba lahavuju takatu ba eyabin avômalô êvhaviñ ôdôj bâheñvi ba lahavuju takatu. Ma atum lam gol bâheñvi ba lahavuju takatu ma avômalô êvhaviñ ôdôj bâheñvi ba lahavuju.”

2

Abô hi Epesus

¹ *Ma ôpêj hanañ hadêj ya nena, “Oto abô ni êndêj anjela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêj Epesus aêntêk:

Abô êntêk halêm anêj ôpatu ba havaloj vulij bâheñvi ba lahavuju hamô bañ vianôj ma haveñ atum lam gol bâheñvi ba lahavuju malêvôj. Ba hanañ nena:

² *Yahayala môlônim bôk lo loj lôk unim ku takatu ba udum ba umiñ lôklokwañ. Ma ôpôlik hathak ñê kambom. Ma bôk olañj ñê takatu ba esau nena thêlô ma aposel ba oyala nena thêlô ma ñê abôyañ.

³ Ma ovaloñ yenañ athêj lonj ba malaiñ lomaloma hapôm môlô ma dojtom umiñ lôklokwañ lôk lemimvidonj ma miñ vau ami.

⁴ Ma dojtom môlônim kambom te hamô ba yahadô. Môlô miñ lemimhavinj ya hatôm môj sêbôk ami.

* **2:1:** ALK 1:16

* **2:2:** 1Jon 4:1

* **2:5:** ALK 3:3

* **2:9:** 2Ko 11:14-15; ALK 3:9

⁵ *Aêj ba lemimimbi kobom mavi sêbôk ma tem ôngô nena môlô lêk ôêv yak bêj anôj. Aêj ba node kapôlômim liliñ ek nosopa lonjôndê mavi sêbôk atu. Ma mi ma tem yasôk ek yanêm môlônim atum lam vê.

⁶ Ma dojtom môlô othak udum nôm mavi te nena môlô ôpôlik hathak avômalô takatu ba esopa Nikolas anêj kobom hatôm atu ba yahapôlik aêj iyom.

⁷ *Opalê atu ba lôk lêndôj ma endañjô abô takatu ba Lovak Matheñ hanañ hadêj avômalô ôdôj takatu ba êvhaviñ. Nê takatu ba lenjînvidonj ba miñ êv yak ami ma tem yatak thêlô ek nejañ alokwaj va atu ba hêv lôkmala hamô Wapômbêj anêj loj mavi anôj kapô.”

Abô hi Smelna

⁸ Ma ôpêj hanañ hathak lonjbô nena, “Oto abô ni êndêj anjela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêj Smelna aêntêk:

Abô êntêk halêm anêj ôpatu ba hamôj ba haveñ Yam ma bôk hama ba haviyô hathak lonjbô. Ma yani hanañ aêntêk:

⁹ *Yahayala malaiñ lomaloma hapôm môlô ba ômô thavuthinj, ma dojtom môlô ma ñê lôk nômkama bêj hêk Wapômbêj ma. Ma yahayala abô kambom takatu ba avômalô vi enañ hathak môlô. Thêlô esau nena thêlô ma

* **2:7:** Stt 2:9; ALK 22:2,19

Wapômbêj anêj avômalô Israel ma doñtom mi. Thêlô ma Sadaj anêj avômalô.

10 *Miŋ mólô nôkô esak malaiŋ takatu ba tem êpôm mólô ketheŋ ami. Odanô! Sadaj tem indum ek avômalô netak mólô doho êndôk koladôj ek nesaê mólô. Ma mólô noja malaiŋ êtôm wak laumiŋ. Numiŋ lôklokwaŋ endeba noma ma tem yanêm lôkmala atu ba nêmô êtôm wak nômbêj intu sapêŋ anêj kuluŋ gol êndêj mólô.

11 *Opalê atu ba lôk lêndôj ma endanô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêj avômalô ôdôj takatu ba êvhaviŋ. Nê takatu ba leŋinvidoj ba miŋ êv yak ami ma tem miŋ neja malaiŋ esak ɣama atu ba haveŋ yam ami.”

Abô hi Pelgamum

12 Ma ôpêŋ hanaŋ hathak lonjbô nena, “Oto abô ni êndêj anjela atu ba hayabin avômalô êvhaviŋ anêj Pelgamum aêntêk:

Abô êntêk halêm anêj ôpatu ba havalon biŋ vovak ba ma hêk luvi. Hanaŋ aêntêk:

13 Yahayala loŋ atu ba mólô ômô. Loŋ êj ma Sadaj da hamô ba hayabin, ma doñtom mólô ômô loŋ êj ba ovalon yenaŋ athêŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma hadêj waklavôŋ atu ba ik Antipas vônô hêk mólônim malak ma mólô miŋ otak unim ôvhaviŋ

ya ami. Yani hêvhaviŋ ya bêŋ anôŋ ba hanaŋ yenaŋ abô bêŋ hêk Sadaj anêj loŋ.

14 *Ma doñtom mólônim kambom doho hêk ba yahadô. Mólô doho osopa plopet bô Balam anêj abô. Sêbôk ma yani hêv auk hadêj Moap iniŋ kiŋ Balak ek êndôk avômalô Israel leŋinj ek nindum kambom ba nejaŋ nôm takatu ba bôk hêv hadêj Ʉgôk lôk nindum sek waliliŋ.

15 Aêj iyom ma mólô doho osopa Nikolas anêj abô.

16 Aêj ba node kapôlômim liliŋ. Mi ma tem yasôk ketheŋ oyaŋ ba yaŋik vovak esak yenaŋ biŋ vovak atu ba hale yaveŋbôlêk êndêj mólô takatu ba miŋ ole am liliŋ ami.

17 *Opalê atu ba lôk lêndôj ma endanô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêj avômalô ôdôj takatu ba êvhaviŋ. Nê takatu ba leŋinvidoj ba miŋ êv yak ami ma tem yanêm nôm ‘mana’ êndêj thêlô hatôm bôk yahêv hadêj Israel êmô loŋ thiliv. Mana êj ma lêk hamô loŋ kapô. Ma tem yanêm thêlô valu thapuk te lôk athêŋ lukmuk atu ba eto hathak. Anyôla miŋ hayala athêŋ lukmuk êj ami ma ôpatu ba hawa iyom intu hayala.”

Abô hi Taiataila

18 *Ma ôpêŋ hanaŋ hathak lonjbô nena, “Oto abô ni êndêj

* **2:10:** 2Ti 4:8; Jem 1:12 * **2:11:** ALK 20:14; 21:8 * **2:14:** Nam 22:1-25:2; 31:16; 2Pi 2:15 * **2:17:** Kis 16:4,14-15,33-34; Ais 62:2; Jon 6:48-50 * **2:18:** ALK 1:14-15

anjela atu ba hayabij avômalô êvhaviñ anêj Taiataila aêntêk:

Abô êntêk halêm anêj Wapômbêj anêj Nakaduj atu ba madaluk hatôm atum dahalañ ma vakapô hatôm aeñ mayav atu ba habi kêtêkêdê. Hanañ aêntêk:

19 Yahayala môlônim kobom. Yahayala môlônim lemimhavinj lôk ôêvhaviñ ma ôêv avômalô sa ba umiñ lôklokwañ iyom. Hadêj môj ma môlô udum ku dokte, ma dojtom lêk môlô udum ku bêj.

20 *Ma dojtom môlônim kambom te hêk ba yahadô. Avi te hatôm Jesebel hamô haviñ môlô. Yani hasau nena yani ma avi plopet te, ma dojtom yani anêj abô halom yenañ ñê ku ek nindum sek waliliñ lôk nejañ nôm takatu ba êv da hadêj ñgôk. Yani hadum kambom takêj, ma dojtom môlô miñ ôêv yani vê ami!

21 Yahêv waklavôj ek yani ende kapô liliñ ba etak anêj sek waliliñ, ma dojtom mi. Yani hadô.

22 Odañô! Tem yanêm lijiñ bêj êndêj yani lôk yanêm malaiñ bêj êndêj ñê takatu ba idum sek havij yani ba miñ ele kapôlôjij liliñ ami.

23 *Ma tem yañik yani anêj avômena pôpôñô. Aêj ba avômalô ôdôj êvhaviñ lôkthô tem neyala nena ya ôpatu ba yahayê avômalô kapôlôjij

lôk iniñ auk. Ba tem yanêm vuli êndêj môlô tomtom êtôm nôm takatu ba udum.

24 Ma dojtom lêk yahêv ku dojtom iyom hadêj môlô vi anêj Taiataila atu ba miñ osopa yani anêj abô ami. Lôk miñ oyala nôm atu ba elam nena, ‘Sadañ anêj auk loj kapô’ ami. Ku êj ma

25 *nobaloñ unim auk loj endeba yatup am.

26 Nê takatu ba leñiñvidoj ba miñ êv yak ami ma idum yenañ yaleñhavinj aleba hayô anêj danj, ma tem yanêm athêj bêj êndêj thêlô ek neyabiñ avômalô pik lôkthô.

27 *Thêlô tem neja kôm aeñ ek neyabiñ avômalô pik lôklokwañ ba nimbi thêlô ba nipup nenanena êtôm uñ anôj. Wakamik bôk hêv athêj bêj hadêj ya ba tem yandum aêj iyom êndêj thêlô.

28 *Ma tem yanêm vuliñ lôkbôk êndêj thêlô imbiñ.

29 Opalê atu ba lôk lêndôj ma endañô abô takatu ba Lovak Mathej hanañ hadêj avômalô ôdôj takatu ba êvhaviñ.”

3

Abô hi Saldis

1 *Ma ôpêj hanañ hathak lojbô nena, “Oto abô ni êndêj anjela atu ba hayabij avômalô êvhaviñ anêj Saldis aêntêk:

Abô êntêk halêm anêj ôpatu ba hayabij

* 2:20: 1Kin 16:31; 2Kin 9:22 * 2:23: Sng 7:9; Jer 17:10; ALK 20:12-13 * 2:25: ALK 3:11 * 2:27: Sng 2:9 * 2:28: ALK 22:16 * 3:1: ALK 1:4,16

Wapômbêj anêj lovak mathej bahanjvi ba la-havuju ma havalonj vulinj bahanjvi ba lahavuju. Ma yani hanaj aêntêk: Yahayala mólônim kobom. Avômalô eson nena mólô ômô lókmala. Ma donjom mi, mólô bôk oma yôv.

² Numbiyô! Mólônim ôvhavinj lêk habobo ema ba intu nobatho am loj ek malê nena mólônim ku ma volonj oyanj hêk yenaç Wapômbêj ma.

³ *Lemimimbi abô takatu ba bôk olanô ba ovalonj. Ma node kapôlômim liliñ ba nodovak abô êj vibij. Mólô miñ oviyô ami, ma tem yasôk êtôm anyô vani ba mólô noboloba.

⁴ *Ma donjom mólô naju iyom anêj Saldis intu unim sôp mabuñ denaç. Unim kobom ma mavi ba intu embej yam ma hatôm noba sôp thapuk ba nombej imbiñ ya.

⁵ *Nê takatu ba leñjividoñ ba miñ êv yak ami tem nipuk sôp thapuk êtôm thêlô. Tem miñ yanêm thêlônij athêj vê ênjék kappya lókmala ami ma mi. Tem yanaç êndêj Wapômbêj lôk anêj aŋela nena, 'Thêlô êj ma yenaç.'

⁶ Opalê atu ba lôk lêndôj ma endanô abô takatu ba Lovak Mathej hanaj hadêj avômalô ôdôj takatu ba êvhavinj."

* **3:3:** Mat 24:43-44; 1Te 5:2; ALK 2:5; 16:15
Mat 10:32; Luk 12:8 * **3:7:** Ais 22:22
60:14; ALK 2:9 * **3:10:** Luk 21:19; 2Ti 2:12

Abô hi Piladelpia

⁷ *Ma ôpêj hanaj hathak lonjbô nena, "Oto abô ni êndêj aŋela atu ba hayabinj avômalô êvhavinj anêj Piladelpia aêntêk:

Abô êntêk halêm anêj ôpatu ba mathej ma hanaj abô avanôj iyom. Yani hayabinj Jelusalem lukmuk anêj badêj abôlêk anêj vovalenj hatôm Devit bôk hayabinj Jelusalem bô anêj. Yani hik vê ma miñ hatôm anyôla injik siñ ami. Ma yani hik siñ ma miñ hatôm anyôla injik vê ami. Yani hanaj aêntêk:

⁸ *Yahayala mólônim kobom. Odanjô. Yahik unyak abôlêk te vê ek mólô ma miñ hatôm anyôla injik siñ ami. Yahayala nena anêm lólokwañ ma yaôna, ma donjom mólô osopa yenaç abô ba miñ ôvöliñ dômim hathak yenaç athêj ami.

⁹ *Sadaç anêj avômalô takatu ba enaç nena thêlô ma Wapômbêj anêj avômalô Islael, ma donjom mi, thêlô enaç abôyanj iyom. Tem yandom thêlô ba nêlêm ek nedê venjindôj lêlô êndêj mólô ma neyala nena yalenhavinj mólô.

¹⁰ *Mólô othak osopa yenaç abô balabuñ lôk umiñ lólokwañ. Ba intu tem yayabinj mólô mavi êndêj waklavöj malaiñ atu ba tem esaê avômalô pik bêj êntêk lôkthô.

* **3:4:** Jut 23 * **3:5:** Kis 32:32-33;

* **3:8:** 1Ko 16:9 * **3:9:** Ais 45:14; 49:23;

11 Tem yasôk ketheñ. Nobalonj unim nômkama anôj loj lôklokwañ ek anyô yan miñ enja môlônim vuli ami.

12 *Nê takatu ba leñijvidonj ba miñ êv yak ami tem yatak thêlô ek nimbitak êtôm yenañ Wapômbêj anêj unyak matheñ anêj landinj. Thêlô tem miñ netak ami. Ma tem yato yenañ Wapômbêj anêj athêj lôk Wapômbêj anêj malak lôj anêj athêj nena Jelusalem lukmuk êyôngêk thêlô. Malak êj tem yenañ Wapômbêj nêm anêj lej ba êndôk ba êlêm. Ma tem yato yenañ athêj lukmuk êyôngêk thêlô imbiñ.

13 Opalê atu ba lôk lêndôj ma endanô abô takatu ba Lovak Matheñ hanaj hadêj avômalô ôdôj takatu ba êvhaviñ."

Abô hi Laodisia

14 Ma ôpêj hanaj hathak loñbô nena, "Oto abô ni êndêj añela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêj Laodisia aëntêk:

Abô êntêk ma halêm anêj ôpatu ba anêj athêj nena Avanôj Biñ. Yani ma anyô hamiñ lôklokwañ ek hik Wapômbêj anêj nôm avanôj thô. Ma yani pik lo lej sapêj anêj alañ. Ba hanaj nena:

15 *Yahayala nôm takatu ba môlô othak udum ba môlô miñ vovaj mena thilibun la

ami. Yaleñhavij môlô vovaj mena thilibun la ma donjom mi.

16 Môlô vovaj dokte ma thilibunj dokte iyom ba yahadô. Ba intu tem yambululup môlô vê ende yaveñbôlêk.

17 *Môlô othak onañ nena, 'Ya anyô valuseleñ bêj ma ya anyô lôkmañgiñ ba yada hatôm.' Ma donjom môlô ôthôj palij nena môlô kapôlômim daluk kambom! Alikaknena, môlô avômalô thavuthinj ma malemim pusip ba ômô kôlôlôj.

18 *Yahanañ ek môlô nônêm vuli yenañ gol atu ba êbôk hamô atum ba mayi ek numbitak lôkmañgiñ. Ma nônêm vuli sôp thapuk ek nupuk ek miñ mama esak lemvimpopam ami. Ma nônêm vuli yak thôk ek êndôk malemim daluk ek ônjôgô tak.

19 *Takatu ba yaleñhavij i ma yahayanda thêlô ma yahêv vovaj hadêj i ek nedanô abô. Aej ba môlô nôngwêk lêlê ek node kapôlômim liliñ.

20 *Odanô. Yahamiñ unyak abôlêk ba yahapididinj. Ma ôpatu ba halanô ya ba hik unyak abôlêk vê, ma tem yayô kapô ba yana ek yaŋgañ nôm imbiñ yani ma enjañ nôm imbiñ ya.

21 Nê takatu ba leñijvidonj ba miñ êv yak ami tem yatak i nêmô yenañ loj

* 3:12: Ais 62:2; 65:15; ALK 14:1; 21:2

1Ko 4:8

* 3:18: Ais 55:1

* 3:19: 1Ko 11:32; Hib 12:6; ALK 2:5

* 3:15: Lom 12:11 * 3:17: Luk 12:21;

14:23

* 3:20: Jon

yahayabin avômalô imbiŋ ya, hatôm ya bôk lovak yôv ma yahamô haviŋ Wakamik hamô anêŋ loŋ hayabîŋ avômalô.

²² Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endanô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaj hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ."

4

Anyô Bêŋ lôk anêŋ loŋ hayabîŋ avômalô

¹* Vêm ma yahayê hathak loŋbô ma unyak abôlêk anêŋ malak leŋ ida bôk hakyav ba haminj. Ma veŋbôlêk atu ba bôk yahalaŋô hatôm lavuak hanaj hadêŋ ya, "Osak ba ôlêm ek yaŋgik nôm takatu ba tem imbitak embeŋ yam thô êndêŋ o."

²* Ketheŋ oyaŋ ma Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ hawa ya ba yahayê Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabîŋ avômalô hamô malak leŋ ba anyô te hayô hamô.

³* Ma ôpêŋ anêŋ kupik habi kêdêkêdê hatôm valu te anêŋ athêŋ nena jaspa lôk valu thalaleŋ te anêŋ athêŋ nena konilian. Ma oktheŋulij te hawê haveŋ Anyô Bêŋ êŋ anêŋ loŋ hayabîŋ avômalô ba habi deda hatôm valu saŋgek atu ba elam nena emelal.

⁴* Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabîŋ avômalô hamô ma avaka hatôm 24 iniŋ loŋ êmô eyabîŋ avômalô hawê haveŋ

ba hathaj siŋ. Ma iniŋ sôp ma thapuk ma kinj iniŋ kuluŋ epesaj hathak gol hamô leŋinjkadôk.

⁵* Damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala halêm anêŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabîŋ avômalô. Ma Anyô Bêŋ anêŋ loŋ vima ma atum lam baheŋvi ba lahavuju hathaj hamô. Ma atum takêŋ ma Wapômbêŋ anêŋ lovak matheŋ baheŋvi ba lahavuju.

⁶* Ma Anyô Bêŋ anêŋ loŋ êŋ vima ma nômlate hatôm ŋgwêk hêk ma mabuŋ mavi anôŋ hatôm liyali.

Ma yahayê nôm lôkmala ayova êmô malêvôŋ ba êwê eveŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ. Nôm lôkmala ayova atu ba êmô ma maleŋdaluk hêk leŋvinjkupik lôkthô, hêk maleŋ ba dômiŋ haviŋ.

⁷* Nôm lôkmala môŋ ma hatôm avuŋ laion, ma yaŋ haveŋ yam hatôm bokmaŋkao malô. Ma te lu thohavloma hatôm anyô. Ma te ayova hatôm menak jeŋ hayovak haveŋ.

⁸* Nôm lôkmala ayova takêŋ tomtom iniŋ banik baheŋvi ba lahavute ma maleŋiŋ hêk leŋvinjkupik lôkthô viyain ba vikapô. Wak lo bôlôvôŋ sapêŋ ma eñaŋ nena,

"Matheŋ, matheŋ, matheŋ.
Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Anôŋ
ma anyô matheŋ."

Yani bôk hamô, ma lêk hamô,
ma tem êsôk."

* **4:1:** ALK 1:1,10 * **4:2:** Ais 6:1 * **4:3:** Ese 1:28 * **4:4:** ALK 3:18 * **4:5:**
Ese 1:13; Sek 4:2; ALK 1:4; 8:5; 11:19; 16:18 * **4:6:** Ese 1:5-10,22; 10:14 * **4:7:**
Ese 1:10; 10:14 * **4:8:** Ais 6:2,3; Ese 1:18; 10:12

9 Nôm lôkmala takêj ethak êv athêj lôkmaŋgiŋ hadêj yani lôk enaŋ nena yani ma Anyô Bêj lôk êv leŋiŋmavi hadêj ôpatu ba hamô Anyô Bêj anêj loŋ hayabiŋ avômalô ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêj intu sapêŋ. Thêlô idum aêj,

10 *êj ma avaka 24 takatu êv yak êlôk êk Anyô Bêj atu ba hamô anêj loŋ hayabiŋ avômalô ma, ma êv yeŋ hadêj ôpatu ba hamô hatôm wak nômbêj intu sapêŋ. Thêlô etak iniŋ kuluŋ gol halôk hamô Anyô Bêj anêj loŋ hayabiŋ avômalô ma enaŋ,

11 “Anyô Bêj iyom intu yêlôaniŋ Wapômbêŋ.

O iyom hatôm onja deda lôkmaŋgiŋ lôk athêj bêj ma lôklokwaŋ ek malê nena o iyom hopesaŋ nômkama lôkthô.

Ma nômkama lôkthô habitak ba hamô ek malê nena oda lemhavinj.”

5

Boksipsip Nakaduj hawa kapya

1 *Ma yahayê ôpatu ba hamô anêj loŋ hayabiŋ avômalô. Ma havalonj kapya lôku bêj te hêk banj vianôŋ. Ba eto abô hêk vi ba vi. Ma ik siŋ hathak nôm tôktôk bâheŋvi ba lahavuju.

* 4:10: ALK 19:4

* 5:1: Ais 29:11; Ese 2:9-10

22:16 * 5:6: Sek 4:10; Jon 1:36; ALK 13:8

2 Ma yahayê aŋela lôklokwaŋ te halam kaék bêj, “Opalê te hatôm nêm nôm tôktôk vê ba ekak kapya êntêk?”

3 Ma doŋtom anyôla te anêj leŋ mena pik mena pik kapô la miŋ hatôm ekak kapya êj ba ênjê kapô ami.

4 Ba intu yahalaŋ ba yahalaŋ ek malê nena miŋ êpôm anyô late ek ekak kapya êj ba ênjê kapô ami.

5 *Ma doŋtom avaka takatu te hanaŋ hadêj ya, “Asenj dô. Nôŋgô avuŋ laion atu ba habitak anêj ôdôŋ Juda. Êj ma su lukmuk atu ba habiluk anêj Devit. Bôk hik vovak ba hamô lu ba intu hatôm nêm nôm tôktôk bâheŋvi ba lahavuju takêj vê ma ekak kapya êj.”

6 *Ma yahayê Boksipsip Nakaduj te hamiŋ ba anêj pôpô hêk inaŋ bôk ik vônô. Yani hamiŋ Anyô Bêj anêj loŋ hayabiŋ avômalô ba hamiŋ malêvôŋ ek nôm lôkmala ayova atu lôk avaka takatu. Anêj yakik bâheŋvi ba lahavuju* ma madaluk bâheŋvi ba lahavuju. Madaluk takêj ma Wapômbêŋ anêj lovak mathenj bâheŋvi ba lahavuju atu ba bôk hêv hi pik lôkthô.

7 Ma Boksipsip Nakaduj hi hawa kapya hêk ôpatu ba hamô anêj loŋ hayabiŋ avômalô banj vianôŋ.

8 *Yani hawa kapya yôv ma

* 5:5: Stt 49:9; Ais 11:1,10; ALK

* 5:6: Yakik bâheŋvi ba lahavuju êj

hik thô nena yani ma anyô lôklokwaŋ kambom.

* 5:8: Sng 141:2; ALK 8:3-4

nôm lôkmala ayova atu lôk avaka 24 takatu êv yak halôk biŋ hêk Boksipsip Nakaduŋ ma. Tomtom ewa yeŋ gita ma uŋ gol yaôna lôk kamuŋ êbôk ba ôv mavi hamô kapô ba hayô abôlêk siŋ. Atum yova lôk ôv mavi êŋ ma avômalô mathen̄ inin̄ mek.

⁹* Ma thêlô êv yeŋ lukmuk te aêntêk,
“O iyom hatôm onja karya

ba okak ma nêm nôm tôktôk vê ek malê nena bôk ik o vônô ba hathak anêm thalaleŋ ma hôēv avômalô vuli. Oda hôēv avômalô ôdôŋ lomaloma lôk abô lomaloma ma leŋviŋkupik lomaloma lôk pik lomaloma sapêŋ vuli ek hôēv hadêŋ Wapômbêŋ.

¹⁰* Hudum thêlô ibitak alalôaniŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô takatu ba nêmô anêŋ loŋ lôklinyak kapô lôk nin-dum anêŋ ku nêmbôk da. Ma tem nêtôm kiŋ ba neyabin̄ avômalô pik.”

Thêlô êv yeŋ hadêŋ Boksipsip Nakaduŋ

¹¹* Ma yahayê hathak loŋbô ma yahalan̄o anjela lubuŋlubuŋ ba dumsêlê mi. Thêlô êwê lawê Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabin̄ avômalô lôk nôm lôkmala ayova atu ma avaka takatu.

¹² Ma elam lôklala bêŋ aêntêk,

“Boksipsip Nakaduŋ atu ba iki vônô ma yani hatôm enja lôklokwaŋ bêŋ lôk nômkama bêŋ lôk auk bêŋ lôk lôklinyak bêŋ lôk athêŋ bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ lôk leŋiŋmavi bêŋ.”

¹³ Ma yahalan̄o nôm lôkmala lôkthô anêŋ malak leŋ lo leŋlêvôŋ ma pik lo pik kapô ma ɻgwêk lo ɻgwêk kapô sapêŋ êv yeŋ aêntêk,

“Anyô Bêŋ atu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ thai neja leŋiŋmavi bêŋ lôk athêŋ bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ lôk lôklokwaŋ bêŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.”

¹⁴ Ma nôm lôkmala ayova atu enaŋ, “Avanôŋ biŋ”. Ma avaka takatu êv yak halôk biŋ ma êv yeŋ.

6

Boksipsip Nakaduŋ hakyav karya anêŋ nôm tôktôk vê

¹* Ma yahayê Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôm tôktôk te mōŋ vê. Ma yahalan̄o nôm lôkmala ayova takatu te halam kaék hatôm kakalu ba hanaj, “Olêm yain̄ ek nu pik.”

²* Eŋ ma yahayê bokhos thapuk te ma anyô te hayô hamô ba havalon̄ lunak lok-waŋ. Ma êv kiŋ inin̄ kuluŋ hadêŋ yani. Ma hawa anêŋ

* 5:9: Sng 33:3; 40:3; 96:1; 98:1 * 5:10: Kis 19:6; Ais 61:6; ALK 1:6; 20:6 * 5:11: Dan 7:10; Hib 12:22 * 6:1: ALK 4:6; 5:1 * 6:2: Sek 1:8; 6:1-6

bok ma hi pik hatôm anyô vovak laik te ek injik vovak ba êmô vovak sapêj lu.

³ Yôv ma Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôm tôktôk te ju ma nôm lôkmala te ju hanaj, “Ôlêm yainj ek nu pik.”

⁴ Ma bokhos thalalej te hale yainj. Ma êv athêj hadêj ôpatu ba hayô hamô ek ni pik ba nêm avômalô pik sapêj iniŋ kapôlônij mavî vê ek ni-jik i vônô mayaliv. Ma êv biŋ vovak bêj te hadêj yani.

⁵ Vêm ma hakyav nôm tôktôk te lô vê ma yahalanô nôm lôkmala te lô hanaj, “Ôlêm yainj ek nu pik.” Ma yahayê bokhos longavu te ma ôpatu ba hayô hamô ma havalonj skel ek enja nôm anêj malaiŋ.

⁶ Ma yahalanô abô te halêm anêj nôm lôkmala ayova atu malêvôj ba hanaj, “Nu undum ba bôm bêj imbitak pik. Anyô hadum ku wak daluk te ma anêj vuli dokte aêntêk: wit êtôm kilo dontom mena bali êtôm kilo lokwaŋlô. Ma dontom miŋ umbuliŋ alokwaj lêŋlêŋ lôk yak wainj ami.”

⁷ Yani hakyav nôm tôktôk te ayova vê ma yahalanô nôm lôkmala te ayova hanaj, “Ôlêm yainj ek nu pik.”

⁸ *Ma yahayê bokhos mayav hatôm ñê ñama iniŋ kupik. Ma ôpatu ba hayô hamô ma anêj athêj nena, “Nama” ma “Ñê Ñama Iniŋ Lon” havenj yani yam. Ma êv

athêj hadêj thai ek ini pik ba nijik ñê pik ôdôj te ayova vônô esak biŋ vovak lôk bôm bêj ma lijiŋ bêj lôk alim kamuŋ kambom lomaloma.

⁹ Boksipsip hakyav nôm tôktôk te bahenjvi vê ma yahayê ñê ñama dahôlônij hamô lonj êbôk da vibinj anêj malak lej. Thêlô ma ñê takatu ba bôk êvhavinj Wapômbêj ba enaj anêj abô bêj ba ik i pôpônô.

¹⁰ Ma elam lôklala nena, “Pik anêj alanj Wapômbêj, o ma anyô mathenj ma honaj abô avanôj iyom. Aŋge am ka tem nêm vuli viyanj êndêj avômalô pik takatu ba ik yêlô vônô?”

¹¹ *Êj ma hêv sôp thapuk daim tomtom hadêj i ma hanaj nena, “Nômô yaô dokte vêmam endeba nijik mólôviyaj takatu ba idum yenaŋ ku vônô imbiŋ am. Thêlô ik sapêj atu ba yahatak, êj ma tem yandum abô.”

¹² *Ma yahayê ma Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôm tôktôk te bahenjvi ba lahavute vê. Ma duvianj bêj te hêv ma wak habitak longavu hatôm sôp êkôk ek ñê ñama. Ma ayôŋ anêj lêlêyaj habitak thalalej.

¹³ *Ma vuliŋ lej êv yak halôk pik hatôm yaviŋ hayuv ba alokwaj va hagelelonj halôk pik.

¹⁴ *Ma lej havuvi i kethej

* **6:8:** Jer 15:1-3; Ese 5:12,17; 14:21
24:29; Ap 2:20; ALK 8:12; 11:13; 16:18

* **6:11:** ALK 7:9,13; 19:14 * **6:12:** Mat
* **6:13:** Ais 34:4 * **6:14:** ALK 16:20

oyañ hatôm ivuvi yêm. Ma dumlolê lôk ñgavithôm sapêj etak iniñ loj.

¹⁵ *Ma pik iniñ kiñ lôk iniñ ñê bêjbêj lôk ñê vovak laik lôk ñê lôk nômkama bêj lôk ñê lôklokwañ lôk ñê idum ku êmô alaŋsi vibij lôk ñê takatu ba alaŋsi mi, thêlô sapêj ekopak êmô lon abyaj lôk valu abyaj anêj dumlolê.

¹⁶ *Ma thêlô enaŋ hadêj dumlolê lôk valu nena, "Nôsô êyômô yêlô ba nubuŋ yêlô ênjêk Anyô Bêj atu ba hamô anêj loj hayabiñ avômalô maleŋ lôk Boksipsip Nakaduŋ anêj lamaniŋ.

¹⁷ *Thai iniñ waklavôŋ leŋinjmanij bêj atu lêk halêm ba opalê te hatôm iminj loj siŋ am? Milôk."

7

Ekavu Wapômbêj anêj lêlêyaŋ hayô hêk Israel hatôm 144,000

¹ *Vêm ma yahayê aŋela ayova iminj pik êntêk êj anêj saŋjanêj ôdôj daŋ ayova. Thêlô iminj pik ayova atu iniñ lovak siŋ ek lovak miŋ iyuv embeŋ pik mena ñgwêk mena alokwaj ami.

² Ma yahayê aŋela yaŋ haviyô anêj loj wak hathak ma hawa Wapômbêj Lôkmala anêj tinde nekavu lêlêyaŋ esak ba halêm. Ma halam kaék lôklokwañ hi ek aŋela ayova atu ba ewa athêj ek

nimbuliŋ pik lo ñgwêk. Ba hanaŋ nena,

³ *"Miŋ numbuliŋ pik lo ñgwêk ma alokwaj ami endeba yêlô nakavu lêlêyaŋ êyôŋgêk alalôaniŋ Wapômbêj anêj ñê ku luvôŋiŋ am."

⁴ *Ma yahalaŋô ekatuŋ ñê takatu ba ekavu lêlêyaŋ hayôhêk i ma hatôm 144,000 anêj Israel anêj ôdôj laumiŋ ba lahavuju takatu.

⁵ Aêj ba Juda anêj ôdôj hatôm 12,000. Ma Luben anêj 12,000. Ma Gat anêj 12,000.

⁶ Ma Asel anêj 12,000. Ma Naptali anêj 12,000. Ma Manasa anêj 12,000.

⁷ Ma Simeon anêj 12,000. Ma Livai anêj 12,000. Ma Isaka anêj 12,000.

⁸ Ma Sebulun anêj 12,000. Ma Josep anêj 12,000. Ma Benjamin anêj 12,000. Thêlô lôkthô ma ekavu lêlêyaŋ êj iyom.

Avômalô lubuŋlubuŋ lôk kwêv thapuk

⁹ Vêm ma yahayê hathak loŋbô ma avômalô lubuŋlubuŋ anêj pik loma-loma lôk ôdôj lomaloma lôk leŋviŋkupik lomaloma lôk abô lomaloma sapêj iminj Anyô Bêj anêj loj hayabiñ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ ma. Miŋ hatôm nekatuŋ i ami. Thêlô ik kwêv daim thapuk lôk evaloŋ nôkyalô thaŋaŋ hamô baheŋiŋ.

* **6:15:** Ais 2:10,19,21 * **6:16:** Luk 23:30 * **6:17:** Jol 2:11; Mal 3:2 * **7:1:** Jer 49:36; Dan 7:2 * **7:3:** Ese 9:4,6; ALK 9:4 * **7:4:** ALK 14:1,3 * **7:10:** ALK 5:6-7

10 *Ma elam kaêk lôklokwaŋ ba enaŋ, “Wapômbêŋ intu hamô Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ iyom intu êv avômalô bulubiŋ.”

11 Ma aŋela takêŋ lôkthô imiŋ êwê evenj Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk avaka takatu lôk nôm lôkmala ayova atu. Ma thêlô êv yak halôk maleŋinj hêk Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ma êv yenj hadêŋ Wapômbêŋ.

12 *Ba enaŋ, “Avanôŋ. Leŋmavi bêŋ lôk deda lôkmaŋgiŋ lôk auk bêŋ lôk mavi anôŋ lôk athêŋ bêŋ lôk lôklokwaŋ lôk lôklinyak ni êndêŋ alalôaniŋ Wapômbêŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.”

13 Ma avaka takatu te hanaj hik ya liŋ nena, “Nê lôk sôp thapuk takéntêk ma njê alêla ba êlêm anêŋ êsê?”

14 *Ma yahanaŋ hadêŋ yani, “Yenaj anyô bêŋ, oda hoyala.” Ma yani hanaj hadêŋ ya, “Thêlô ma njê takatu ba bôk etak Malainj Bêŋ ba ithik iniŋ kwêv halôk Boksipsip Nakaduŋ anêŋ thalaleŋ ba intu iniŋ kwêv ma habitak thapuk.

15 Aêŋ ba thêlô imiŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba idum anêŋ ku wak ba bôlôvôŋ imiŋ anêŋ unyak mathenj. Ma ôpatu ba hamô Anyô Bêŋ anêŋ loŋ êŋ tem imbi anêŋ unyak êyôŋgêk

thêlô vôv

16 *ek thêlô miŋ nema kisi ami ma miŋ nesakmuniŋ ami lôk wak miŋ esanj i ami ma vovanj la miŋ êmbôk i ami.

17 *Boksipsip Nakaduŋ atu ba hamij Anyô Bêŋ anêŋ loŋ malêvôŋ tem imbitak thêlônij alaŋ ma tem endom thêlô ba ni ɳaŋ lôkmala anêŋ loŋ. Ma tem Wapômbêŋ esav thêlô maleŋinj thôk vê.”

8

Nôm tôktôk bahenjvi ba lahavuju

1 Yôv ma Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôm tôktôk bahenjvi ba lahavuju takatu te vê ma malak leŋ lêk taktinj hatôm wakma te vi.

2 Vêm ma yahayê aŋela bahenjvi ba lahavuju takatu ba imiŋ Wapômbêŋ ma. Ma êv lavuak bahenjvi ba lahavuju hadêŋ thêlô.

3 *Ma aŋela yanj halêm hamij loŋ êbôk da ba havalonj uŋ yaônate atu ba epesan hathak gol ek nêmbôk nôm ôv mavi êndôk. Ma nôm ôv mavi bêŋ anôŋ êv hadêŋ yani ek yani etak êyômô avômalô matheŋ iniŋ mek takatu ba hamô loŋ êbôk da epesan hathak gol ba hamô habobo Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô.

4 Ma nôm ôv mavi takatu anêŋ yova havij avômalô matheŋ iniŋ mek hatak aŋela êŋ baŋ ba hi daku ek Wapômbêŋ.

* 7:12: ALK 5:12 * 7:14: Dan 12:1; Mat 24:21 * 7:16: Ais 49:10 * 7:17: Sng 23:2; Ais 25:8; ALK 21:4 * 8:3: Kis 30:1-3; ALK 5:8 * 8:5: Kis 19:16-19; Wkp 16:12; ALK 11:19; 16:18

⁵* Ma aŋela havalaoŋ uŋ yaô êŋ ba hawa atum êbôk da halôk kapô ma habi halôk pik. Èŋ ma kakalu lôk damak bêŋ hik mayaliv ma duviaŋ bêŋ hayôkwiŋ.

Lavuak bahen̄vi ba la-havuju

⁶ Ma aŋela bahen̄vi ba lahavuju takatu ewa inij lavuak bahen̄vi ba lahavuju ba epesaŋ i ek niyuv.

⁷* Aŋela mōŋ hayuv anêŋ ba halaŋ. Èŋ ma ôthôm valokwaŋ hatôm ais lôk atum hathak doŋtom haviŋ thalaleŋ ba ibi halôk pik ma atum hathaŋ pik ôdôŋ te lô ma alokwaŋ lôk kamuŋ buêŋ lôkthô.

⁸ Ma aŋela te ju hayuv anêŋ ba halaŋ ma nômlate hatôm atum hathaŋ dumlolê bêŋ te ba ibi halôk ɻgwêk. Ma ɻgwêk ôdôŋ te lô habitak thalaleŋ.

⁹ Ma nômkama lôkmala takatu ba êmô ɻgwêk buêŋ lôkthô ema, ma yeŋ loŋ èŋ lôkthô kambom.

¹⁰⁻¹¹* Ma aŋela te lô hayuv anêŋ ba halaŋ ma vuliŋ bêŋ te hêv yak anêŋ leŋ ba hathaŋ inaj atum abin̄. Ma hêv yak halôk ɻŋaj lôk kasukthôm ôdôŋ te lô. Vuliŋ èŋ anêŋ athêŋ nena 'Maniŋ' ba intu ɻŋaj sapêŋ anêŋ ôdôŋ te lô habitak maniŋ kambom anôŋ. Ma avômalô bêŋ anôŋ inum ɻŋaj èŋ ba ema ek malê nena ɻŋaj lêk habitak maniŋ kambom.

* **8:7:** Kis 9:23-26; Ese 38:22; Jol 2:30
ALK 6:12-13 * **8:13:** ALK 9:12; 11:14
10:12-15; Jol 2:2,10 * **9:4:** ALK 7:3

¹²* Ma aŋela te ayova hayuv anêŋ ba halaŋ ma wak anêŋ deda ôdôŋ te lô lôk ayôŋ anêŋ deda ôdôŋ te lô lôk vuliŋ ôdôŋ te lô miŋ ibi deda ami. Wak lo bôlôvôŋ anêŋ ôdôŋ te lô mo-majiniŋ bêŋ hêk.

¹³* Ma yahayê hamiŋ ma yahalaŋô menak jeŋ hayovak haveŋ lenjêvôŋ ma halam kaék, "Malaiŋ, malaiŋ, malaiŋ tem êpôm avômalô pik ek malê nena aŋela lokwaŋlo eyabiŋ denaŋ ba tem niyuv inij lavuak kethen̄."

9

Aŋela te bahen̄vi hayuv lavuak

¹* Ma aŋela te bahen̄vi hayuv anêŋ lavuak. Ma yahayê vuliŋ te hêv yak anêŋ leŋ ba habup pik. Ma êv ku neyabiŋ Viv atu anêŋ abôlêk anêŋ vovaleŋ hadêŋ vuliŋ èŋ.

²* Ma hakyav Viv abôlêk vê ma atum yova bêŋ habitak anêŋ Viv abyaū êŋ ba hatôm atum dahaya bêŋ te. Ma Viv anêŋ yova hava wak lo leŋ loŋ siŋ ba habitak mo-majiniŋ kambom.

³ Ma atum yova êŋ habitak lôk kôm sopek ba halôk pik. Ba êv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô hatôm daŋgaviŋ pik anêŋ lôklokwaŋ.

⁴* Ma enaŋ hadêŋ thêlô nena, "Min̄ numbulin̄ kamuŋ lomaloma lo alokwaŋ ami. Ma numbulin̄ ñê takatu ba

* **8:10-11:** Jer 9:15 * **8:12:** Ese 32:7;
* **9:1:** ALK 20:1 * **9:2:** Stt 19:28; Kis

Wapômbêj anêj lélêyañ miñ hayôhêk thêlô luvôñij ami.”

⁵ Miñ êv thêlô ek nijik anyô vônô ami, ma nêñêm vovanj bêj iyom êtôm ayôj baheñvi. Ba inij vovanj êj hatôm dañgaviñ layuk habi anyô ba vovanj kambom.

⁶ *Wak takêj ma avômalô idum ek nema ma doñtom ñama hêv i vê hêk thêlô. Ba miñ ema ami.

⁷ *Ma kôm takêj êpôpêk i hatôm bokhos ba epesanj i ek nijik vovak. Thêlôniñ maleñinj hatôm anyô ma leñinqadôk ma êkôk nômlate hatôm kuluñ kiñ ba epesanj hathak gol.

⁸ *Ma thêlôniñ leñinqadôk ñauñ hatôm avi inij ma venijbôlêk yakik hatôm avuñ laion abôlêk yakik.

⁹ *Ma thêlôniñ bôbôñij hatôm moko epesanj hathak aenj. Ma thêlôniñ banik pôk ba diñdin bêj hatôm yeñ vovak takatu ba bokhos êvôv.

¹⁰ Ma inij leñyuk ma hatôm dañgaviñ ba inij lôklokwañ hamô leñyuk takêj ba ibi anyô hathak ma tem nêñêm vovanj bêj êndêj i êtôm ayôj baheñvi.

¹¹ Ma inij kiñ te hayabiñ thêlô ba yani ma Viv anêj anjela. Anêj athêj hathak abô Hiblu nena, “Abadon” ma hathak abô Glik nena, “Apolon”. Ma athêj êj anêj ôdôj nena “Anyô Habulinj Nômkama Sapêj”.

¹² Malaiñ môj hale ba hi,

* **9:6:** Jop 3:21; Jer 8:3 * **9:7:** Jol 2:4

ma doñtom malaiñ ju tem embeñ yam.

Anjela te baheñvi ba lahavute hayuv laviuk

¹³ Ma anjela ali baheñvi ba lahavute hayuv anêj laviuk ba halañ ma yahalañô abô te halêm anêj loj êbôk da anêj sajanêj dañ ayova. Loj êbôk da êj epesanj hathak gol ba hamiñ Wapômbêj ma.

¹⁴ Abô êj hanañ hadêj anjela ali baheñvi ba lahavute atu ba hawa laviuk nena, “Opole anjela ayova takatu ba bôk ekak i loj ba êmô ñañ bêj Ypletis vê ek ini.”

¹⁵ Èj ma epole anjela ayova êj ek nijik avômalô pik ôdôj te lô pôpôñô. Wapômbêj bôk hakak i loj ek neyabiñ sondabêj lôk ayôj ma wakma atu ba lêk habitak ek nindum inij ku êj.

¹⁶ Yahalañô ñê vovak takatu ba êyô êmô bokhos ma lubuñlubuñ hatôm 200 milion.

¹⁷ Èntêk ma nôm takatu ba yahatulak ba yahayê nena bokhos lôk ñê takatu ba êyô êmô bokhos takêj. Thêlôniñ moko bôbôñij anêj lélêyañ hatôm atum ba bôsôk lôk mayav hatôm solpa. Ma bokhos takêj inij leñinqadôk hatôm avuñ laion inij leñinqadôk. Ma atum lôk atum yova ma valu vovanj solpa hale venijbôlêk kapô ba hi.

¹⁸ Nôm malaiñ lô êj hale venijbôlêk ba hik avômalô ôdôj te lô lôkthô vônô.

* **9:8:** Jol 1:6 * **9:9:** Jol 2:5

19 Bokhos iniŋ lôklokwaŋ ma hamô veŋjibôlêk lôk leŋyuk. Thêlôniŋ leŋyuk ma hatôm umya ma umya takêŋ iniŋ leŋiŋkadôk ethak êv vovaŋ hadêŋ avômalô.

20* Ma avômalô nômbêŋ atu ba malaiŋ lô êŋ miŋ hik i vônô ami ma evaloŋ iniŋ kambom lomaloma takatu loŋ. Thêlô êv yeŋ hadêŋ ñgôk takatu ba epesaŋ hathak gol lo seleva ma aeŋ mayav lôk valu ma alokwaŋ. Ngôk takêŋ ma miŋ hatôm nêgê tak lo nedanô abô ma nembeŋ ami.

21 Lôk miŋ etak iniŋ kobom ik anyô vônô lôk êbôk sinij ma idum sek waliliŋ lôk iniŋ vani ami.

10

Anjela lôk kypyaya ônate

1 Ma yahayê anjela lôklokwaŋ yaŋ halôk ba halêm anêŋ leŋ. Ba havuliv i hathak buliv lôk oktheŋuliŋ hêk wakadôk. Ma thohavloma hatôm wak. Ma va luvi hatôm atum hathaŋ hamô alokwaŋ daim.

2 Ma yani havaloiŋ kypyaya yaônate ba hakak hêk banj. Ma havakselap ba va vianôŋ hayô haminj ñgwêk ma vikeŋ haminj pik.

3 Ma yani halam kaêk hatôm laion te halanj. Yani halam, êŋ ma kakalu bahenji ba lahavuju enaj abô.

4* Yahalaŋô kakalu bahenji ba lahavuju enaj abô, êŋ ma yahadum ek yato. Ma

dontom yahalaŋô abô halêm anêŋ leŋ nena, "Miŋ oto kakalu iniŋ abô êŋ ami ma ênjêk oda anêm auk iyom."

5*Êŋ ma anjela atu ba hamiŋ ñgwêk lo pik hêv banj vianôŋ hathak leŋ.

6 Ma havak balabuŋ hathak ôpatu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba hapesaŋ pik lo leŋ ma ñgwêk lôk nômkama sapêŋ anêŋ athêŋ. Ba hananj nena, "Wakma lêk habobo anêŋ daŋ.

7* Anjela te bahenji ba lahavuju hayuv anêŋ lavuak, êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ abô lôk kup tem anêŋ daŋ êtôm bôk ba hananj hadêŋ anêŋ ñê ku plopet."

8 Ma yahalaŋô abô atu ba halêm anêŋ leŋ hathak lonjbô nena, "Nu ek anjela atu ba hayô hamiŋ ñgwêk lo pik ek onja kypyaya atu ba bôk ekak hêk banj."

9*Êŋ ma yaha hadêŋ anjela êŋ ma yahananj ek nêm kypyaya yaôna êŋ êlêm. Ma hananj hadêŋ ya nena, "Onja ba nongwanj. Tem vasiŋ mavi êtôm bio thôk êmô vembôlêk, ma dontom tem eyelaŋ lemsoam ba maniŋ kambom."

10Êŋ ma yahawa kypyaya yaôna êŋ ba yahaŋ ba hamô yaverjibôlêk ma vasiŋ mavi hatôm bio thôk. Ma dontom yahatôkweŋ ma yaleŋsoam maniŋ kambom.

* **9:20:** Sng 115:4-7; 135:15-18; Dan 5:23; ALK 16:9,11 * **10:4:** Dan 12:4,9

* **10:5:** Lo 32:40; Dan 12:7 * **10:7:** Amo 3:7 * **10:9:** Ese 2:8-3:3

11 Vêm ma yani hanan̄ hadēj ya, “Nu onaŋ abô plopet esak nôm takatu ba tem êpôm avômalô kupik lomaloma lôk pik lomaloma lôk abô lomaloma lôk iniŋ kiŋ sapêŋ esak lonjbô.”

11

Wapômbêŋ anêŋ anyô ju atu ba enaŋ anêŋ abô

1 *Ma aŋela te hêv kôm êv dôŋ nômkama hathak hadêj ya. Ma hanan̄, “Nu otak ênjêk Wapômbêŋ anêŋ unyak mathen̄ lôk loŋ êbôk da lôk avômalô takatu ba êmô kapô ek nôŋgô nena anêŋ daim vithê.

2 *Ma doŋtom miŋ otak ênjêk unyak mathen̄ anêŋ piklêvôŋ ami ek malê nena loŋ êŋ ma Wapômbêŋ hêv hadêj ñê loŋ buyaŋ. Thêlô tem nembak unyak mathen̄ Jelusalem pesa êtôm ayôŋ 42.

3 Ma tem yanêm yenaŋ anyô ju ba thai neba kwêv kapôlôŋiŋ malain̄ ma neja yenaŋ abô ba ini nenaŋ bêŋ êtôm wak 1,260.”

4 *Anyô ju êŋ êtôm alokwaŋ oliv ju atu lôk atum lam ju atu ba imin̄ pik anêŋ alaŋ thohavloma.

5 *Ma anyôla hadum ek injik thai, êŋ ma tem atum ende thaivenjibôlêk ba esaŋ ôpêŋ vônô. Avanôŋ biŋ, avômalô takatu ba idum ek nimbulin̄ thai tem nema aêŋ iyom.

* 11:1: Ese 40:3; Sek 2:1-2

* 11:5: 2Sml 22:9; Sng 97:3

Dan 7:21; ALK 12:17; 13:7; 17:8

* 11:12: 2Kin 2:11

6 *Anyô ju êŋ enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô, êŋ ma thai iniŋ lôklokwaŋ hêk ek nenaŋ ba ôthôm mi lôk ñaŋ imbitak thalaleŋ ma malain̄ lomaloma imbitak pik êtôm thai iniŋ leŋiŋhaviŋ.

7 *Thai idum ku enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô yôŋ ma alim bomaj atu ba hathak halêm anêŋ Viv atu kapô tem êyô ba injik vovak êndêŋ thai ba embak thai pesa ba nema.

8 *Ma thai iniŋ kupik tem ênjêk malak bêŋ anêŋ lonjondê bêŋ. Malak lôŋ êŋ anêŋ athêŋ kapô ma Sodom lo Ijip, loŋ êŋ bôk ik iniŋ Anyô Bêŋ vônô hathak alovalaŋaŋsiŋ.

9 Ma avômalô leŋiŋkupik lomaloma lôk ôdôŋ lomaloma lôk abô lomaloma lôk pik lomaloma sapêŋ tem nêlêm nêgê anyô ju êŋ iniŋ kupik hêk lonjondê êtôm wak daluk lô ma wata te imbiŋ. Êtôm bôk enaŋ nena miŋ hatôm nedav i ami.

10 Ma avômalô pik tem leŋiŋmavi lôk lêlô ma nênlêm nômkama êndêŋ i ek malê nena plopet ju atu ba êv malain̄ hadêj thêlô lêk ema.

11 *Ma doŋtom wak lô lôk wak te viyaŋ haviŋ hale ba hi, ma Wapômbêŋ hayuv auk lôkmala halôk thai ba thai iviyô imin̄. Ma avômalô êyê thai ba êkô kambom.

12 *Ma kaék lôklokwaŋ anêŋ leŋ hanan̄ hadêj thai, “Nosak

* 11:2: Luk 21:24; ALK 13:5

* 11:6: Kis 7:17-20; 1Sml 4:8; 1Kin 17:1

* 11:8: Luk 13:34

* 11:11: Ese 37:5,10

ba nôlêm.” Èj ma thai ethak ba ilej ma buliv hava thai siñ ba njê takatu ba bôk ik vovak hadêj thai imiñ ba êyê.

¹³ *Ketheñ oyañ ma duviañ bêj te hayô ba habulinj malak lônj ôdônj te laumiñj ba hik avômalô hatôm 7,000 vônô. Ma avômalô vi atu ba êmô lôkmala êkô kambom ba êv athêj lôkmañgij hadêj Wapômbêj anêj lej.

¹⁴ *Malainj te ju hale ba hi yôv. Ma malainj te lô tem êyô ketheñ.

Añjela te bahenjvi ba lahavuju hayuv lavuak

¹⁵ *Ma añjela te bahenjvi ba lahavuju hayuv anêj lavuak ba halañ ma kaêk bêj anôj halêm anêj lej ba elam aëntêk, “Pik lêk hamô Anyô Bêj lôk anêj Kilisi bahenjñ ma Anyô Bêj tem eyabiñ wak nômbêj intu sapêj.”

¹⁶ Ma avaka 24 takatu ba êmô iniñ loj eyabiñ avômalô hamô Wapômbêj thohavloma êkôm ba maleñ halôk ma êv yen hadêj Wapômbêj.

¹⁷ Ma enañ,
“Anyô Bêj Wapômbêj
Lôklokwañ Anôj,
lêk hômô ma sêbôk oda hômô
aêj.

Mavi anôj ek lêk hoyabiñ
nômkama sapêj hathak
anêm lôklokwañ.

¹⁸ *Avômalô daluk leniñ maniñ
ek o,

ma dojtom anêm lemmaniñ lêk hayô.

Anêm waklavôj hayô ek undum abô ek avômalô njama.

Èj ma tem nêm iniñ vuli mavi êndêj anêm njê ku plopet lôk anêm avômalô matheñ takatu ba elanjô anêm abô, avômalô bêj lôk avômalô yaô.

Wakma hayô ek nimbulinj avômalô takatu ba ibuliñ pik.”

¹⁹ *Ma Wapômbêj anêj unyak matheñ atu ba hamô lej anêj abôlêk hakyav ba ya-hayê alapa tabô hamô unyak matheñ êj kapô. Ma damak hêv lôk pôk lôk kakalu bêj lôk duviañ lôk ôthôm valokwañ hatôm ais hêv yak halôk.

12

Avi lo Wa bomañ

¹ Ma lavôjij bêj te havova hêk lej: avi te hamô ma wak hawê haveñ yani hatôm sôp ma hatak vakapô luvi hayô haminj ayôj. Ma vulinj laumiñj ba lahavuju haminj wakadôk hatôm kiñ iniñ kuluñ.

² *Yani hasabej ba halañ ek embathu.

³ *Ma lavôjij yañ habitak lej: Wa thalalej bomañ bêj te ba anêj wakadôk bahenjvi ba lahavuju ma wakadôk lôkthô ma kiñ iniñ kuluñ

* **11:13:** ALK 6:12; 16:18 * **11:14:** ALK 9:12 * **11:15:** Kis 15:18; Sng 10:16;
Dan 2:44; 7:14 * **11:18:** Sng 110:5; 115:13; Lom 2:5; ALK 20:11-13 * **11:19:**
Hib 9:4; ALK 8:5; 15:5; 16:21 * **12:2:** Mai 4:10 * **12:3:** Dan 7:7 * **12:4:** Dan
8:10

hamô. Ma wakadôk yakik hatôm laumiñ hamô.

⁴ *Ma layuk havali vulinj ôdôñ te lô ba havalonj ba habi halêm pik. Ma Wa bomañ bêj atu hamîn avi atu ba hapesanj i ek embathu anêj thohavloma ek havathu ma enjan amena ên̄ kethen̄ oyanj.

⁵ *Ên̄ ma avi ên̄ havathu namalô atu ba tem eyabinj avômalô pik sapêj lôklokwanj esak yani banj malainj. Aêj ba kethen̄ oyanj ma ewa yani ba i daku Wapômbêj atu ba hamô anêj lonj hayabinj avômalô.

⁶ Ma avi ên̄ hasôv ba hi lonj thiliv atu ba Wapômbêj bôk hapesanj yôv ek eyabinj yani êtôm wak 1,260.

⁷ *Ma vovak bêj hêk malak lej ba Maikel lôk anêj anjela ik vovak hadêj Wa bomañ bêj atu. Ma Wa atu lôk anêj anjela iminj viyanj ba ik vovak ên̄.

⁸ Ma Wa anêj lôklokwanj miñ hatôm ami. Ba intu miñ hatôm êmô malak lej esak lonjbô ami.

⁹ *Aêj ba êv Wa bomañ bêj ên̄ lôk anêj anjela vê hêk malak lej ba ekaliv i êlêm pik. Yani ma umya bôsêbôk ba elam nena Ngôk Bêj ma Sadaj. Yani hathak hasau avômalô pik sapêj.

¹⁰ *Ma yahalanjô kaêk te anêj lej ba hanaj, "Lêk ma alalôaniñ Wapômbêj hêv alalô bulubinj ma anêj lôklokwanj habitak yaiñ ba

yani hamô hatôm kiñ. Ma anêj Kilisi hadum ku athêj bêj ek malê nena anjela lêk ibi ôpatu ba hanaj aiyanj thêlô bêj hamô Wapômbêj thohavloma bôlôvôj lo wak halôk pik.

¹¹ Thêlô êmô yani lu hathak Boksipsip Nakadunj anêj thalaleñ lôk Wapômbêj anêj abô takatu ba thêlô enaj. Thêlô iminj lôklokwanj ba miñ êkô ek avômalô nijik thêlô vônô ami.

¹² *Aêj ba môlô avômalô lej lemimmavi. Ma dontom malainj ek pik lo ŋgwêk ek malê nena Sadaj lêk halôk ba hathôk ek môlô. Yani lamaniñ kambom ek malê nena yani hayala nena anêj waklavôj lêk bidonj."

¹³ Wa bomañ bêj atu hayala nena lêk ibi yani halêm pik ba halupuninj avi atu ba havathu okna atu.

¹⁴ *Ma dontom Wapômbêj hêv menak jej bok anêj banik luvi hadêj avi ên̄ ek yani eyovak ba ni lonj atu ba bôk epesaj yôv ek neyabinj yani êtôm sondabêj lô ma wata te imbiñ ek miñ Wa imbuliñ yani ami.

¹⁵ Ma Wa havululup ɳaŋ ba hatôm ɳaŋ bêj te habitak yani abôlêk ba haveñ avi ên̄ yam ek enja yani ba ni.

¹⁶ Ma dontom pik hêv avi ên̄ sa ba hakyav abôlêk ba hanum ɳaŋ ên̄ sapêj.

¹⁷ *Ên̄ ma Wa lamaniñ kambom hathak avi ên̄ ba hi ek

* **12:5:** Sng 2:9; Ais 7:14; 66:7; ALK 19:15

10:18; 22:31; ALK 20:2

* **12:14:** Dan 7:25; 12:7

* **12:7:** Jut 9

* **12:10:** Jop 1:9-11; Sek 3:1

* **12:17:** ALK 11:7

* **12:9:** Stt 3:1,14; Luk

* **12:12:** Ais 44:23; 49:13

injik vovak êndêj avi êj anêj avômena vi. Thêlô ma ñê takatu ba esopa Wapômbêj anêj abô balabuñ lôk enaj inij êvhavinj atu hathak Yisu bêj.

¹⁸ Ma Wa haminj ñgwêk anêj thathe dañ.

13

Alim bomañ anêj ñgwêk

¹ *Ma yahayê alim bomañ te habitak ñgwêk. Yani wakadôk baheñvi ba la-havuju ba anêj yakik laumiñ haminj wakadôk. Ma kin inij kuluñ laumiñ hamô anêj yakik. Ma wakadôk takatu ma eto abôma hathak Wapômbêj nena, "Yada ma Wapômbêj".

² *Ma alim bomañ atu ba yahayê hatôm avuñ nyau bomañ bêj te ma va hatôm avuñ bea va ma abôlêk ma hatôm avuñ laion te abôlêk. Ma Wa bomañ bêj atu hêv anêj lôklokwañ lôk anêj loñ hayabinj avômalô lôk athêj bêj hadêj alim bomañ êj.

³ *Ma yahayê wakadôk te inaj bôk ik vônô ba pôpô bêj te hêk ma donjom bôk hayôv. Ba intu avômalô pik sapêj esoj kambom ba esopa yani.

⁴ Ma thêlô êv yeñ hadêj Wa bomañ bêj atu ek malê nena yani hêv anêj athêj bêj hadêj alim bomañ êj. Ma thêlô êv yeñ hadêj alim bomañ êj ba enaj, "Opalê

hatôm alim bomañ êntêk ma hatôm injik vovak êndêj yani? Mi anôj."

⁵ *Wapômbêj hatak alim bomañ êj ek êmbôi ba enaj abômapopak esak yani lôk eyabinj avômalô êtôm ayôj 42.*

⁶ Ma alim bomañ êj hanaj abô kambom hathak Wapômbêj da lôk anêj athêj lôk anêj unyak matheñ lôk ñê takatu ba êmô malak leñ.

⁷ *Ma Wapômbêj hatak yani ek injik vovak êndêj anêj avômalô matheñ ba nêñem yak. Ma enja athêj ek eyabinj avômalô ôdôñ lomaloma lôk leñviñkupik lomaloma lôk abô lomaloma ma pik lomaloma sapêj.

⁸ *Ma avômalô pik lôkthô atu ba inij athêj miñ hêk kapya lôkmala ami hadêj sêbôk ba miñ Wapômbêj hapesañ pik lo leñ ami denaj ma tem nêñem yeñ êndêj alim bomañ êj. Kapya lôkmala êj ma Boksipsip Nakaduñ atu ba bôk ik vônô anêj kapya.

⁹ Opalê atu ba lôk lêndôj ma endanô abô êntêk.

¹⁰ *Wapômbêj hatak anyô te ek ni koladôj ma tem yani ni koladôj. Wapômbêj hatak anyô te ek nijik yani vônô esak biñ vovak ma tem nijik yani vônô esak biñ vovak. Ba nôm êj habitak ma avômalô matheñ lôkthô nimij

* **13:1:** ALK 12:3; 17:3,7-12 * **13:2:** Dan 7:4-6 * **13:3:** ALK 17:8 * **13:5:** Dan 7:8,25; 11:36; ALK 11:2 * **13:5:** Ayôj 42 ma hatôm wak 1,260 (12:6) ma hatôm sondabêj lô ma wata te (12:14). * **13:7:** ALK 11:7 * **13:8:** Sng 69:28; ALK 17:8; 20:12,15; 21:27 * **13:10:** Jer 15:2; 43:11; ALK 14:12

lôklokwaŋ ma nebaloŋ iniŋ êvhaviŋ loŋ majaŋ.

Alim bomaj anêŋ pik

¹¹ Ma yahayê alim bomaj yaŋ habitak anêŋ pik kapô ba halêm yaiŋ. Ma anêŋ yakik lokwanju hatôm boksipnakaduŋ. Ma dontom hanaj abô hatôm Wa bomaj bêŋ atu.

¹² Yani hawa alim bomaj môŋ anêŋ lôklokwaŋ ek indum anêŋ ku. Yani hadum ba avômalô pik sapêŋ êv yeŋ hadêŋ alim bomaj môŋ atu ba bôk ik vônô ma dontom anêŋ palê bôk hayôv.

¹³* Ma yani hadum lavôŋiŋ lôkmaŋgiŋ lomaloma ba bêŋ te ma atum hathan̄ ba hêv yak anêŋ leŋ ba halêm pik ba avômalô sapêŋ êyê.

¹⁴ Ma etak yani ek indum lavôŋiŋ takêŋ esak alim bomaj yaŋ môŋ anêŋ athêŋ ba esau avômalô pik. Yani hanaj ek avômalô nepesaŋ alim bomaj môŋ anêŋ dahô te ek nêñêm athêŋ bêŋ êndêŋ ôpatu ba bôk ik vônô hathak biŋ vovak ma dontom hamô lôkmala denaŋ.

¹⁵ Ma etak yani ek iyuv auk êndôk alim bomaj môŋ anêŋ dahô ek dahô êŋ enaŋ abô. Ma avômalô takatu ba miŋ êv yeŋ hadêŋ dahô êŋ ami, ma tem nijik thêlô vônô.

¹⁶* Ma yani hapôviŋ avômalô lôkthô ek neja lêlêyaŋ ênjk̄ baheŋiŋ vianôŋ mena ênjk̄ luvôŋiŋ. Avômalô athêŋ

bêŋ lôk athêŋ mi ma ñê valu bêŋ lôk ñê valu mi ma ñê takatu ba êmô alaŋsi vibin lôk ñê takatu ba alaŋsi mi lôkthô neja lêlêyaŋ êŋ.

¹⁷ Avômalô takatu ba lêlêyaŋ mi miŋ hatôm nêñêm vuli nômkama lôk nêñêm iniŋ nômkama ek anyô vi nêñêm vuli ami. Lêlêyaŋ êŋ ma alim bomaj anêŋ athêŋ ma anêŋ athêŋ anêŋ lavôŋ.

¹⁸ Lêlêyaŋ êŋ anêŋ ôdôŋ ma hamô kapô anôŋ. O anyô lôkauk bêŋ, êŋ ma undum ku ek oyala alim bomaj atu anêŋ lêlêyaŋ êŋ anêŋ ôdôŋ. Lêlêyaŋ êŋ ma anyô te anêŋ lêlêyaŋ. Ma ôpêŋ anêŋ lêlêyaŋ êŋ ma hatôm 666.

14

Boksipsip Nakaduŋ lôk anêŋ avômalô

¹ Ma yahayê hathak loŋbô ma Boksipsip Nakaduŋ atu hamaj dum Saion ma avômalô hatôm 144,000 imiŋ haviŋ yani. Ma anêŋ athêŋ lôk Lambô anêŋ athêŋ bôk eto yôv hêk thêlôniŋ luvôŋiŋ.

²* Ma yahalaŋô thêlôniŋ kaék halêm anêŋ leŋ hatôm ñambô diŋdiŋ ma hatôm kakalu bêŋ hêv yak. Kaék êŋ ma hatôm avômalô êv yeŋ gitâ.

³* Thêlô êv yeŋ lukmuk te hêk Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô lôk hêk nôm lôkmala ayova lôk avaka takatu maleŋiŋ. Anyôla miŋ hatôm eyala yeŋ êŋ ami, ma

* **13:13:** 1Kin 18:24-39; Mat 24:24; ALK 19:20 * **13:16:** ALK 14:9-11; 16:2; 20:4

* **14:2:** ALK 1:15; 19:6 * **14:3:** Ais 42:10; ALK 5:9; 7:4

avômalô 144,000 takatu ba bôk Anyô Bêj hêv vuli i yôv hêk pik iyom intu eyala.

⁴ Thêlô ma ñê takatu ba miñ bôk eyov avi ami ek malê nena thêlô itip majañ. Thêlô esopa Boksipsip Nakaduñ haven loj nômbêj atu ba yani hi. Wapômbêj hêv thêlô vuli hêk avômalô pik malêvôj ma thêlô ibitak hatôm da môj ek Wapômbêj lôk Boksipsip Nakaduñ.

⁵ Abôyan te miñ hale thêlô veninqôlêk ami lôk kambom mi hêk Wapômbêj ma.

Añela lokwañlô iniñ abô

⁶ Ma yahayê añela yan hayovak haven leñlêvôj. Yani havalon Abô Mavi atu ba hamô hatôm wak nômbêj intu sapêj ek enaç êndêj avômalô anêj pik lomaloma lôk ôdôj lomaloma ma abô lomaloma lôk leñviñkupik lomaloma sapêj.

⁷ Ma yani halam kaêk nena, “Nôkô Wapômbêj ma nônêm athêj lôkmañgiñ êndêj yani ek malê nena waklavôj nindum abô lêk hayô. Nônêm yej êndêj yani atu ba hapesan pik lo leñ ma ñgwêk lo ñaç sapêj.”

⁸ *Yôv ma añela te ju hayô ma hananç, “Hêv yak, hêv yak. Malak lôk athêj bêj Babilon hêv yak. Yani bôk hadum ba avômalô pik lôkthô inum anêj waiñ lôklokwañ ba elo molo ba idum sek lomaloma.”

⁹*Ma añela te lô haven thai Yam hayô ma halam lôklala aêntêk, “Anyô late hêv yej hathak alim bomaj atu lôk anêj dahô atu ba epesaj ma hawa anêj lêlêyañ hêk uvôv mena banj,

¹⁰*êj ma tem yani inum Wapômbêj anêj lamanij êtôm wainj. Wainj êj ma daluk ba manij bomaj. Ôpatu ba hanum ma tem enja vovanj bêj ênjêk añela lôk Boksipsip Nakaduñ malenij ba atum valu solpa tem esañ yani.

¹¹*Ma atum atu ba hêv vovanj hadêj thêlô anêj yova tem esak ba ni wak nômbêj intu sapêj. Thêlô takatu ba êv yej hadêj alim bomaj lôk anêj dahô atu ba epesaj ba ewa anêj athêj anêj lêlêyañ tem miñ neja lovak dokte ami.”

¹²*Aêj ba avômalô matheñ takatu ba esopa Wapômbêj anêj abô balabun lôk êvhavij Yisu ma nebalonj iniñ êvhavij lon ba nimiñ lôklokwañ.

¹³ Ma yahalañô abô te anêj leñ hananç, “Oto aêntêk, ‘Lêk ba hi ma ñê takatu ba esopa Yisu ba ema tem nêmô mavi.’” Ma Lovak Matheñ hik abô êj loj havinj nena, “Avanôj, thêlônij kobom mavi tem ni imbinj thêlô ba intu tem neja lovak esak iniñ ku malainj.”

Ewa pik anêj nôm anôj

* **14:8:** Ais 21:9; Jer 51:7-8; ALK 17:2; 18:2,3

19:24; Sng 75:8; Ais 51:17,22; Jer 25:15-16; Ese 38:22; ALK 16:19; 20:10

Ais 34:10 * **14:12:** ALK 13:10 * **14:14:** Dan 7:13

* **14:9:** ALK 13:12-17 * **14:10:** Stt

* **14:11:**

¹⁴*Yahamô ma yahayê anyô te hayô hamô buliv thapuk. Yani hatôm anyô te nakaduñ. Yani hakôk kuluñ gol ma havalon biñ kamuñ te ba ma kambom.

¹⁵ Ma anjela yan hale yain anêj unyak mathenj atu ma halam kaêk hadêj ôpatu ba hamô buliv ba hanaj, “Onja anêm biñ kamuñ ba onde nôm esak ek malê nena waklavôj neja nôm anêj anôj lêk hayô.”

¹⁶ Èj ma ôpatu ba hamô buliv hivali anêj biñ halôk pik ba hadabêj pik anêj nôm anôj lôkthô ba hasup hathak dojtom ba hawa.

¹⁷ Ma anjela yan hale unyak mathenj atu ba hamô malak lej ba hawa biñ kamuñ ba ma kambom hatôm anyô hamôj hawa.

¹⁸*Ma anjela yan atu ba hayabinj atum êbôk da hale yanj ba halam kaêk bêj hadêj anjela havalon biñ lôk ma atu nena, “Onja anêm biñ ba odabêj yak waiñ anêj mañgayak takatu ba hamô pik ek malê nena anêj anôj bôk hayôk yôv ba usup esak dojtom.”

¹⁹ Èj ma yani hivali anêj biñ hayô pik ma hasup yak waiñ anôj hathak dojtom ba hatak halôk loj evak waiñ anôj pesa ek neja anêj thôk. Loj èj ma Wapômbêj anêj loj lamaniñ.

²⁰*Hamô malak bêj viyainj ma evak yak waiñ anôj pesa

hamô loj evak pesa ba halom ba hale abyaj. Ma avômalô inij thalalej hanjasô halôk pik ba hasuñ aleba hayô bokhos abôlêk ma anêj bêj ma hatôm 300 kilomita.

15

Malainj anêj dañ

¹ Ma yahayê nômbithi bêj yan hêk lej ba yahasoj kambom. Nôm êj ma aêntêk: anjela bahenjvi ba lahavuju evalonj nôm malainj anêj dañ bahenjvi ba lahavuju ek malê nena Wapômbêj anêj lamaniñ lêk anêj dañ.

² Ma yahayê nômlate hatôm ñgwêk ba thêthê mavi hatôm liyali ba eyelanj havinj atum. Ma ñê takatu ba leñijvidonj ba miñ etak inij êvhavinj ami ba intu êmô alim bomaj lôk anêj dahô atu ba epesaj lôk anêj athêj anêj lêlêyan lu, thêlô imij ñgwêk dañ ba ewa yej gita atu ba Wapômbêj hêv hadêj thêlô.

³*Ma êv Wapômbêj anêj anyô ku Mose lôk Boksipsip Nakaduñ inij yej ba êv nena, “Anyô Bêj Wapômbêj Lôklokwañ Lôkthô anêj Ôdôj,

hudum ku bêj ba intu yêlô asoj kambom.

Anêm kobom ma thêthôj ma avanôj.

O ma kinj atu ba hoyabinj nômkama sapêj hadêj môj anôj ba hi hayô wak nômbêj intu sapêj.

* **14:18:** Jol 3:13 * **14:20:** Ais 63:3; ALK 19:15 * **15:3:** Kis 15:1; Sng 111:2;

139:14; 145:17 * **15:4:** Sng 86:9; Jer 10:6-7

16

*Ajela eŋgasô malaiŋ hatôm
baheŋvi ba lahavuju halôk pik*

4 *O iyom ma mathen̄, aēŋ ba avômalô lôkthô nêmbo anêm athen̄ ba nêkô ek o.

Avômalô sapêŋ êyê anêm ku ma thêthôŋ ba intu thêlô tem nêlêm ek nênlêm yen̄ êndêŋ o.”

5 *Vêm ma yahayê hathak lonbô ma malak yen̄ anêŋ lon matheŋ anôŋ anêŋ leŋ hakyav. Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ atu ba hêv hadêŋ Mose hêk lon̄ êy.

6 Ma ajela baheŋvi ba lahavuju takatu ba ewa malaiŋ baheŋvi ba lahavuju takatu êlêm anêŋ unyak matheŋ kapô ba ele yain̄. Thêlô iniŋ sôp ma thapuk ba mabuŋ mavi ba habi kédékêdê ma evan̄giŋ bokŋôp gol hawê lawê iniŋ bôm kabum.

7 Ma nôm lôkmala ayova takatu te hêv kabum gol baheŋvi ba lahavuju hadêŋ ajela baheŋvi ba lahavuju takatu. Kabum takêŋ ma Wapômbêŋ atu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ anêŋ lamanin̄ halôk ba hayô abôlêk siŋ.

8 *Ma Wapômbêŋ anêŋ lôkmangiŋ lôk anêŋ lôklokwaŋ anêŋ yova hava unyak matheŋ kapô siŋ ba anyô late miŋ hatôm imbitak êyô unyak matheŋ êŋ kapô ami endeba ajela baheŋvi ba lahavuju takatu iniŋ malaiŋ baheŋvi ba lahavuju takatu ende êndôk am.

1 Ma yahalaŋô kaêk halêm anêŋ unyak matheŋ ba hanaŋ hadêŋ ajela baheŋvi ba lahavuju takatu aêntêk, “Unu noŋgasô Wapômbêŋ anêŋ lamanin̄ atu ba hamô kabum baheŋvi ba lahavuju êndôk pik.”

2 *Ajela mōŋ hi ma hanjasô anêŋ kabum halôk pik ba habitak palê bêŋ ba vovan̄ kambom ba hatêtô ayômalô takatu ba ewa alim bomaj anêŋ lêlêyaŋ lôk êv yen̄ hadêŋ anêŋ dahô atu ba epesaŋ.

3 *Ma ajela te ju hi hanjasô anêŋ kabum halôk ŋgwêk ba habitak hatôm anyô ɣama iniŋ thôk mandalin̄. Ma nômkama takatu ba êmô ŋgwêk lôkthô ema.

4 Ma ajela te lô hanjasô anêŋ kabum halôk ɣaŋ bêŋbêŋ lôk ɣaŋ yaônena sapêŋ ba lôkthô ibitak thalaleŋ.

5 Ma yahalaŋô ajela atu ba hayabiŋ ɣaŋ sapêŋ hanaŋ, “O Anyô Mathen̄, lêk hômô ba bôk hômô. O ma anyô thêthôŋ ba intu anêm hudum abô ma thêthôŋ.

6 Thêlô bôk engasô avômalô matheŋ lôk plopet iniŋ thalaleŋ, ba intu hôvê thalaleŋ ek thêlô ninum êtôm iniŋ kam-bom anêŋ viyan̄.”

* 15:5: Kis 38:21 * 15:8: 1Kiŋ 8:10-11; 2Sto 5:13-14; Ais 6:4 * 16:2: Kis 9:10;
ALK 13:12-17 * 16:3: Kis 7:17-21 * 16:7: Sng 19:9; ALK 15:3

⁷ *Ma yahalañô abô te halêm anêj loj êbôk da ba hanaj nena,

“Intu êj, O Anyô Bêj Wapômbêj Lôklokwañ Lôkthô anêj Ôdôj, ba holanô abô ba hôêv vovanj viyanj, êj ma thêthôj anôj.”

⁸ Ma anjela te ayova hanjasô anêj kabum halôk wak ma Wapômbêj hatak wak ek imbi lôklokwañ ba êmbôk avômalô êtôm atum hathaj i.

⁹ *Êj ma wak hathaj avômalô ba êyôk bubulik ba esokwañ Wapômbêj ek malê nena yani ma malainj nômbêj êj anêj ôdôj. Ma dojtom thêlô miñ ele kapôlôhij liliñ ba êv athêj lôkmañgiñ hadêj yani ami.

¹⁰ *Ma anjela te baheñvi hanjasô anêj kabum halôk alim bomañ anêj loj hayabiñ avômalô ba momañiniñ bêj hayô anêj loj lôklinyak. Êj ma avômalô ethaj dahalañiñ ek malê nena vovanj kambom.

¹¹ Ma thêlô esokwanj Wapômbêj lej hathak vovanj lo palê, ma dojtom miñ ele kapôlôhij liliñ ba esopa Wapômbêj ami.

¹² *Ma anjela te baheñvi ba lahavute hanjasô anêj kabum halôk ñaj bêj Yupiteris ba ñaj êj hamoma ek epesaj lonjondê ek kiñ takatu

ba tem nêlêm anêj loj wak hathak.

¹³ *Êj ma yahayê ñgôk lelaik lokwañlô hatôm kôkwêk êlêm ele Wa bomañ bêj atu abôlêk lôk alim bomañ atu abôlêk ma plopet abôyañ atu abôlêk.

¹⁴ *Thêlô ma ñgôk ba idum lavôñij lomaloma. Thêlô i ek nisup kiñ sapêj esak dojtom ek nijik vovak. Vovak êj tem imbitak êndêj Wapômbêj Lôklokwañ Anôj anêj waklavôj bêj.

¹⁵ *“Odañô! Tem yasôk ketheñ êtôm anyô vani. Ôpatu ba hêv lêlê ba anêj sôp hamô haviñ yani ma tem êmô mavi ek malê nena tem yani miñ embeñ kôlôlôj ba mama ami.”

¹⁶ *Êj ma ñgôk lô atu isup kiñ sapêj ethak dojtom halôk lonj te atu ba elam hathak abô Hiblu nena Amagedonj.

¹⁷ Ma anjela te baheñvi ba lahavuju hanjasô anêj kabum halôk lej lêvôj ba kaek bêj te halêm hale unyak matheñ anêj loj hayabiñ avômalô nena, “Lêk yôv!”

¹⁸ *Êj ma damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala hayô hamô ba hayô hamô. Ma duviañ bêj te hayô ba miñ bôk aej habitak pik ami ek malê nena duviañ êj ma hayôkwiñ lôklokwañ kambom anôj.

¹⁹ *Ma malak bêj Babilon hapup hi ôdôj lô ma avômalô lodôjlodôj iniñ malak bêjbêj

* **16:9:** ALK 9:20-21

* **16:10:** Kis 10:22; Ais 8:21-22

* **16:12:** Ais 11:15

* **16:14:** ALK 19:19

* **16:15:** Mat 24:43-44; ALK 3:3

* **16:16:** Sek 12:11

* **16:18:** ALK 4:5; 8:5

* **16:19:** ALK 14:10

êv yak. Wapômbêj lahabi malak bêj Babilon anêj sek ba intu hêv waij lajanja kambom hadêj yani.

20 *Ma n̄gavithôm lôk dum-lolê sapêj i ba mi.

21 *Ma ôthôm valokwaŋ hatôm ais halôk anêj leŋ ba hik avômalô. Ôthôm ais êj anêj malaij ma hatôm 50 kilo. Ba intu avômalô esokwaŋ Wapômbêj hathak nôm malaij êj ek malê nena nôm êj ma malaij bomaj.

17

Avi lôk athêj hathak sek waliliŋ hawa vuli kambom

1 *Ma aŋela bahenjvi ba lahavuju takatu ba ewa kabum malaij bahenjvi ba lahavuju te halêm hadêj ya ma hanaŋ, “Ôlêm, tem yançik avi lôk athêj hathak sek waliliŋ anêj vovanj atu ba tem enja anêj vuli thô êndêj o. Yani hayô hamô ŋaj bêj anôj vôv.

2 *Kiŋ pik ethak idum sek havinj yani ma avômalô pik inum anêj yak waij sek havinj ba ibitak molo.”

3 *Vêm ma Lovak Mathenj hakôk ya liŋ ba aŋela êj hawa ya ba hi loj thiliv. Ma yahayê avi te hayô hamô alim bomaj thalaleŋ te. Abôma lomaloma hathak Wapômbêj hatêtô alim êj liŋkupik sapêj

ma anêj wakadôk ma bahenjvi ba lahavuju ma yakik laumiŋ.

4 *Ma avi êj hapuk sôp bôsôk lôk thalaleŋ hatôm nê valu bêj ma evançij nôm kédékêdê epesaŋ hathak gol lôk valu kékêlô lôk kômkkôm. Yani havalonj tase gol ma nôm ôvathek lomaloma lôk anêj sek waliliŋ anêj lôŋgôlôŋ halôk ba hayô siŋ.

5 Athêj loj kapô te ma eto hêk uvôv nena,
“Malak lôk athêj bêj Babilon,
avi sek waliliŋ iniŋ talêbô,
ma kobom ôvathek pik
sapêj iniŋ talêbô.”

6 *Ma yahayê avi êj hanum nê matheŋ lôk nê takatu ba enaŋ abô avanôj hathak Yisu iniŋ thalaleŋ ba intu halo molo hatôm hanum waij bêj anôj.

Yahayê yani ba yahasonj kambom.

7 *Êj ma aŋela hanaŋ hadêj ya aéntêk, “Aisê ka hosoj kambom? Tem yanaŋ avi êj lôk alim bomaj lôk wakadôk bahenjvi ba lahavuju lôk yakik laumiŋ takatu ba hawa yani anêj ôdôj bêj êndêj o.

8 *Alim bomaj atu ba hôyê ma bôk hamô ma lêk miŋ hamô ami ma tem etak Viv atu ba ni ek nimbuliŋ yani. Avômalô pik takatu ba iniŋ athêj miŋ hamô kapya lôkmala hadêj sêbôk atu ba Wapômbêj miŋ hapesaŋ pik

* **16:20:** ALK 6:14 * **16:21:** Kis 9:23-24; ALK 11:19 * **17:1:** Jer 51:12-13

* **17:2:** Ais 23:17; Jer 51:7; ALK 14:8 * **17:3:** ALK 13:1 * **17:4:** Jer 51:7; ALK

18:16 * **17:6:** ALK 18:24; 19:2 * **17:7:** ALK 13:1 * **17:8:** Dan 12:1; ALK 11:7;

13:7

ami denaŋ, thêlô tem nêgê alim bomaŋ êŋ ba nesoŋ kambom ek malê nena yani bôk hama yôv.

⁹ “Nê lôkauk ma tem neyala nôm êŋ anêŋ ôdôŋ ma aêntêk: Wakadôk bahenví ba lahavuju êŋ ma hatôm dum bahenví ba lahavuju atu ba avi êŋ hayô hamô loŋ.

¹⁰ Ma anêŋ ôdôŋ yaŋ nena kiŋ bahenví ba lahavuju, ba bahenví bôk êv yak yôv, ma te êntêk hamô, ma te ma miŋ habitak ami denaŋ. Yani habitak ma tem êmô bidorjna iyom.

¹¹ Ma alim bomaŋ atu ba bôk hamô ma lêk mi, yanida hatôm kiŋ te bahenví ba lahavulô. Yani habitak anêŋ kiŋ bahenví ba lahavuju takatu iniŋ. Ba tem ni ek nimbuliŋ yani.

¹² * “Yakik laumiŋ takatu ba høyê ma kiŋ laumiŋ. Thêlô miŋ bôk ewa iniŋ athêŋ ami denaŋ, ma doŋtom thêlô tem neja athêŋ êtôm kiŋ imbiŋ alim bomaŋ êtôm wak te iyom.

¹³ Thêlô tem iniŋ auk doŋtom ma nênêm iniŋ lôklokwaŋ lôk iniŋ athêŋ êndêŋ alim bomaŋ.

¹⁴ Thêlô tem nijik vovak êndêŋ Boksipsip Nakaduŋ, ma Boksipsip Nakaduŋ tem êmô thêlô lu ek malê nena yani ma ñê bêŋbêŋ iniŋ Anyô Bêŋ ma kiŋ iniŋ Kiŋ. Ma ñê takatu ba bôk halam lôk hatak i yôv ba êvhaviŋ yani

dedaŋ tem nêmô imbiŋ yani.”

¹⁵ Ma aŋela atu hanaj hadêŋ ya aêntêk, “Naŋ atu ba høyê ma avi sek waliliŋ hayô hamô ma hatôm avômalô lodôŋlodôŋ lôk avômalô lubuŋlubuŋ lôk pik sapêŋ lôk abô sapêŋ.

¹⁶ *Yakik laumiŋ lôk alim bomaŋ atu ba høyê, thêlô tem leŋinŋaŋa esak avi sek atu ma tem nimbuliŋ yani ba imiŋ kôlôlôŋ. Thêlô tem nejaŋ anêŋ vathiap ma nêmbôk yani esak atum.

¹⁷ Nôm êŋ habitak ek malê nena Wapômbêŋ da hatak anêŋ auk êŋ halôk thêlô kapôlôŋiŋ ek thêlô iniŋ auk doŋtom ba nênêm iniŋ loŋ lôklinyak êndêŋ alim bomaŋ ek nindum anêŋ ku atu ba yani lahavij endeba Wapômbêŋ anêŋ abô sapêŋ injik anôŋ am.

¹⁸ Ma avi atu ba høyê ma malak lôk athêŋ bêŋ atu ba hayabiŋ kiŋ pik lôkthô.”

18

Babilon hêv yak

¹ Yôv ma yahayê aŋela yaŋ halôk ba halêm anêŋ malak leŋ ba anêŋ lôklokwaŋ bêŋ anôŋ ma anêŋ deda habi hayôhêk pik lôkthô.

² *Ma yani halam kaék lôklala ba hanaj,
“Hêv yak, hêv yak, malak lôk athêŋ bêŋ Babilon hêv yak.

* **17:12:** Dan 7:7,24 * **17:16:** ALK 18:8
ALK 14:8

* **18:2:** Ais 13:21; 34:11-14; Jer 50:39;

Lon êj lêk ñgathiniŋ ba avômalô lêk mi ba ñgôk lelaik lôk menak kambom lomaloma iyom êmô lon êj.

³ Ek malê nena Babilon ma hatôm avi sek te ba avômalô pik lôkthô inum anêj waiŋ lôklokwaŋ ba elo molo ba idum sek lomaloma.

Ma kiŋ pik lôkthô ethak idum sek haviŋ yani.

Avi êj hathak hêv iniŋ nômkama mavi bêj anôj vuli wak nômbêj intu sapêŋ ba intu pik iniŋ ñê eyabiŋ nômkama ibitak ñê lôk athêj bêj hathak valuselenj."

⁴ *Ma yahalanjô kaék yan halêm anêj leŋ ba hanaj, "Yenaj avômalô, notak lon intu ma nôlêm yaiŋ ek miŋ nosopa anêj kobom kambom lôk noja anêj malaiŋ ami.

⁵ *Ek malê nena anêj sek lêk hatôm dumlolê daim te ba hi leŋ ba Wapômbêj miŋ lapaliŋ anêj kam-bom êj ami.

⁶ *Nônêm malaiŋ êndêŋ yani êtôm atu ba bôk hêv hadêŋ avômalô vi, lôk nokapo vi êyômô lon imbiŋ.

Ma waiŋ lôklokwaŋ atu ba bôk haŋgasô ek avômalô inum,

ma nokapo vi êyômô lon imbiŋ ek inum.

⁷ *Yani bôk habam i ba hamô lôk lamavi hathak anêj nômkama bêj anôj, êj ma nônêm vovan lôk malaiŋ êtôm sêbôk atu ba yani habam i.

Hatôm intu hanaj halôk yanida kapô nena,

'Ya kwin ba yahamô lon neyabiŋ avômalô. Ya miŋ avi tôp ami ma miŋ hatôm yandaŋ asêj malêj êtôm avi tôp ami ma mi.'

⁸ *Aêj ba malaiŋ bêj lomaloma tem êpôm yani kethenj oyan.

Anyô Bêj Wapômbêj atu ba hadum abô ek yani ma lôklokwaŋ. Ba intu ñama lôk asêj ma bôm bêj tem êpôm yani ma atum tem esaŋ yani ba kabukla."

⁹ * "Ma kiŋ pik takatu ba bôk idum sek haviŋ yani lôk êyô êmô anêj nômkama bêj anôj lon tem nêgê anêj atum yova ba nedaj asêj malêj esak yani.

¹⁰ Thêlô êkô hathak yani anêj vovan ba imiŋ daim ba elanj,

" 'Ai, ai, malak lôk athêj bêj Babilon, o ma malak lôklokwaŋ.

Ma kethenj oyan ma anêm sek anêj vovan lêk hapôm o.'

* **18:4:** Ais 48:20; Jer 50:8; 51:6,45; 2Ko 6:17

* **18:6:** Sng 137:8; Jer 50:15,29; 2Te 1:6

* **18:9:** Ese 26:17; 27:30-35 * **18:11:** Ese 27:36

* **18:5:** Stt 18:20-21; Jer 51:9

* **18:7:** Ais 47:7-9

* **18:8:** ALK 17:16

11 * “Ma pik anêj ñê eyabinj nômkama nêñêm vuli elanj asêj malêj bêj hathak yani ek malê nena anyô late miñ hêv vuli thêlônij nômkama hathak lonjbô ami.

12 * Thêlônij nômkama ma gol lo seleva ma valu vuli bêj lôk gwasuñ ñgwêk ma sôp kêkêlô lôk sôp bôsôk ma sôp thalaleñ lôk sôp mavi anôj havij lôk alokwañ ôv mavi lomaloma lôk nômkama lomaloma epesaj hathak bok elepanj yakik lo alokwañ valuseleñ bêj lôk aeñ ma aeñ mayav lôk valu kêdêkêdê bêjbêj atu ba ethak elav unyak mavi hathak

13 lôk kamuñ vasiñ mavi ma nôm ôv mavi ma nôm êbôk ba ôv mavi lôk nôm ôv mavi epesaj hathak alokwañ thôk lôk yak waij lôk nôm lêjleñ lo plawa êbôk polom lôk wit eyaj ma bokmanjkao ma boksipsip ma bokhos lôk iniñ yenj pik takatu ba êvôv lôk ñê takatu ba êdô hamô ek nêñêm i vuli, thêlô ma ñê lôk dahôlonyij.

14 “Ma ñê eyabinj nômkama nêñêm vuli takêj tem nenañ nena, ‘Babilon, nôm takatu ba lemhavinj lêk êv i vê hêk o. Anêm nômkama mavi mavi lôk nômkama kêkêlô lôkthô lêk mi ba miñ hatôm ôpôm i esak lonjbô ami.’

15 * “Ma ñê takatu ba ewa valu bêj hathak nômkama takatu ba Babilon êv vuli ma tem nêkô ek anêj vovanj ba

* 18:12: Ese 27:12-13,22 * 18:15: Ese 27:31,36 * 18:16: ALK 17:4 * 18:17: Ais 23:14; Ese 27:27-29 * 18:18: Ese 27:32 * 18:20: Lo 32:43; Ais 44:23; Jer 51:48 * 18:21: Jer 51:63-64; Ese 26:21

nimiñ daim

16 * ma nedaj asêj malêj nena,

“‘Ai, ai, malak lôk athêj bêj, bôk ik kwêv kêkêlô mavi, bôsôk lo thalaleñ,

ma ik lêlêyanj gol lôk valu mavi ma kômkôm hathak o,

17 * ma dontom nômkama kêkêlô bêj êj lêk mi ketheñ oyañ!’

“Ma ñê bêj yenj ñgwêk sapêj lôk ñê ethak yenj lôk ñê idum ku hamô yenj lôk ñê sapêj atu ba idum ku valuseleñ hamô ñgwêk tem nimiñ daim.

18 * Ma nêgê anêj atum yova ba nedaj nena, ‘Malak alê yañ hatôm Babilon? Ma mi.’

19 Thêlô ibi pik anêj vonjovanj hayô hamô lenjnadôk ba elanj asêj malêj nena,

“‘Ai, ai malak lôk athêj bêj. Yêlô atu ba awa yenj ñgwêk bôk avôv valu bêj hêk yani hathak anêj nômkama.

Ai, ketheñ oyañ ma lêk ñgathiniñ.’

20 * Nê lenj, lemimmavi esak malainj atu ba hapôm yani!

Avômalô mathenj lôk aposel ma plopet, lemimmavi anôj.

Yani bôk habulinj môlô ba intu

Wapômbêj hêv vovanj êj viyanj hadêj yani.”

21 *Ma aŋela lôklokwaŋ te hêv valu lôŋgôlôn bomaj te liŋ ba habi halôk ŋgwêk ba hanaj,

“Malak lôk athêŋ bêŋ Babilon, tem nimbi o lôk lenijmanij aêŋ iyom ba miŋ hatôm nêpôm o esak loŋbô ami.

22 *Yen beleŋ lôk yen gita lo abiŋ ma lavuak tem miŋ hatôm nedaj esak loŋbô êmô o ami.

Lôk ŋê takatu ba epesaj nômkama hatôm nêmô esak loŋbô ami.

Ma valu êpôpêk nôm ma tem miŋ pôk esak loŋbô ami.

23 *Atum lam te tem miŋ esanj deda esak loŋbô ami.

Anyô lo avi tem miŋ neja i esak loŋbô ami.

Anêm ŋê ewa nômkama ek êv vuli bôk ewa athêŋ bêŋ hêk avômalô pik maleŋinj.

Oda hosau avômalô pik sapêŋ hathak anêm aloyak.

24 *Plopet lôk avômalô matheŋ ma avômalô pik nômbêŋ atu ba bôk ik vônô, êŋ ma oda hoŋgasô inij thalaleŋ. Ba intu malaiŋ êŋ hapôm o.”

19

Avômalô leŋ êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ

* 18:22: Ais 24:8; Ese 26:13 * 18:23: Jer 7:34; 16:9; 25:10 * 18:24: Jer 51:49;
ALK 17:6 * 19:2: Lo 32:43; ALK 6:10 * 19:6: ALK 14:2

1 Yôv ma yahalaŋô kaêk te hatôm avômalô bêŋ anôŋ voŋvoŋ anêŋ leŋ ba enaj, “Aleluya!

Alalôaniŋ Wapômbêŋ iyom hatôm nêm avômalô bulubiŋ, ma yani ma lôklokwaŋ lôk athêŋ lôkmaŋgiŋ anêŋ alan.

2 *Ek malê nena yani halajô abô ba anêŋ abô ma avanôŋ ma thêthôŋ.

Yani hêv vovaj hadêŋ avi sek waliliŋ atu ba hasau avômalô pik ek nindum kambom lomaloma, ma hik anêŋ ŋê ku leŋkadôk linj.”

3 Hathak loŋbô ma thêlô enaj, “Aleluya!

Anêŋ atum yova hathak ba hi wak nômbêŋ intu sapêŋ.”

4 Ma avaka 24 takatu lôk nôm lôkmala ayova atu êv yak halôk biŋ ma êv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ atu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. Ba enaj, “Avanôŋ. Aleluya!”

5 Ma abô halêm anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba hanaj, “Môlô atu ba Wapômbêŋ anêŋ ŋê ku

lôk ŋê takatu ba ôkô ek yani, ma ŋê athêŋ yaô lôk athêŋ bêŋ, môlô lôkthô nômbô alalôaniŋ Wapômbêŋ.”

6 *Ma yahalaŋô voŋvonj bêŋ
hatôm avômalô lubuŋlubuŋ
hatôm ḥan̄j bêŋ halaŋ ba pôk
ma hatôm kakalu lôklokwaŋ
hik hamin̄ ba halam,
“Aleluya,

lêk alalôaniŋ Anyô Bêŋ
Wapômbêŋ Lôklokwaŋ
hayabiŋ nômkama
lôkthô!

7 *Boksipsip Nakaduŋ anêŋ
waklavôŋ enja avi lêk
halêm
ba yanavi lêk hapôpêk i
yôv.

Ba intu alalô nambôi ba
leŋiŋmavi ma nanêm
athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ
yani.

8 Sôp kêkêlô thapuk mabuŋ
mavi bôk êv yôv hadêŋ
avi êŋ ek ipuk.”

Sôp kêkêlô thapuk anêŋ ôdôŋ
nena avômalô matheŋ inin̄ ku
mavi.

9 *Ma anjela hanan̄ hadêŋ ya
nena, “Oto aêntêk: Nê takatu
ba bôk elam i yôv ek nêyô ne-
jan̄ Boksipsip Nakaduŋ anêŋ
waklavôŋ enja avi anêŋ nôm
nêmô lôk leŋiŋmavi.” Vêm
ma hanan̄ hadêŋ ya nena,
“Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ
abô avanôŋ.”

10 *Ma yahêv yak hêk yani
valuvi ek yanêm yeŋ êndêŋ
yani. Ma doŋtom yani hanan̄
hadêŋ ya, “Dô! Ya anyô
ku hatôm o lôk môlôviyaŋ
takatu ba ovalon̄ abô atu ba
Yisu hanan̄ bêŋ. Wapômbêŋ
hathak hêv abô hadêŋ plopet

ek nenaŋ abô avanôŋ esak
Yisu. Ba intu nêm yeŋ êndêŋ
Wapômbêŋ iyom.”

Anyô hayô hamô bokhos thapuk

11 *Ma yahayê leŋ hakyav
ba bokhos thapuk te hamiŋ.
Ma ôpatu ba hayô hamô ba
elam nena “Anyô Hasopa
Anêŋ Abô” ma “Anyô Abô
Avanôŋ”. Yani hathak hadum
abô ba hik vovak thêthôŋ
iyom.

12 *Yani madaluk hatôm
atum dahalaŋ, ma anêŋ
wakadôk ma kiŋ inin̄ kuluŋ
bêŋ anôŋ hamô. Athêŋ te
eto hêk yani ba anyô te miŋ
hayala ami, ma yanida iyom
hayala.

13 *Yani hik kwêv daim
te atu ba esoŋ halôk tha-
laŋ. Yani anêŋ athêŋ nena,
“Wapômbêŋ Anêŋ Abô”.

14 Ma ñê vovak anêŋ leŋ
ipuk sôp thapuk mabuŋ mavi
kêkêlô ba ethak bokhos tha-
puk ba esopa yani even̄ yam.

15 *Ma biŋ vovak ma te
hale yani abôlêk ek injik
vovak êndêŋ avômalô pik.
Yani tem eyabiŋ thêlô esak
anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ kôm
aeŋ. Yani tem embak avômalô
êtôm evak waiŋ anôŋ pesa
ek malê nena Wapômbêŋ
Lôklokwaŋ laŋaŋa kambom.

16 *Ma anêŋ kwêv daim
anêŋ vavuŋ ma eto athêŋ
hayôhêk aêntêk, “Kiŋ inin̄ Kiŋ
ma ñê bêŋbêŋ inin̄ Anyô Bêŋ.”

* 19:7: Ais 61:10; ALK 21:2 * 19:9: Mat 22:2 * 19:10: Ap 10:25-26; ALK 22:8-9

* 19:11: Sng 96:13; Ais 11:4; ALK 1:5; 6:2 * 19:12: Dan 10:6; ALK 1:14; 2:17

* 19:13: Ais 63:1-3; Jon 1:1,14 * 19:15: Sng 2:9; ALK 1:16; 14:20 * 19:16: ALK
17:14

¹⁷ *Ma yahayê aŋela te haminj wak ba halam kaék lôklala ba hanaj hadêŋ menak nômbêŋ atu ba eyovak evenj leŋlêvôŋ nena, "Wapômbêŋ hapôpêk nômbêŋ ba nôlêm nosak doŋtom."

¹⁸ ek ongwaŋ kiŋ lôk ñê vovak laik ma ñê lôklokwaŋ lo bokhos lôk ñê takatu ba êyômô lôk avômalô lôkthô inij vathiap. Ma ongwaŋ ñê takatu ba êmô alaŋsi vibinj lôk ñê takatu ba alaŋsi mi ma ñê bêŋbêŋ lôk ñê yaônena inij vathiap."

¹⁹ Ma yahayê alim bomaj atu lôk pik inij kiŋ lôk inij ñê vovak ethak doŋtom ek ni-jik vovak êndêŋ bokhos anêŋ alaŋ lôk anêŋ ñê vovak.

²⁰ *Ma evaloŋ alim bomaj lôk plopet abôyaŋ. Plopet abôyaŋ bôk hadum lavôŋij hathak alim bomaj anêŋ lahavinj ba hasau avômalô takatu ba ewa alim bomaj anêŋ lêlêyaŋ ba êv yeŋ hathak anêŋ dahô atu ba epesaŋ. Èŋ ma ibi plopet abôyaŋ lôk alim bomaj halôk atum kasukthôm atu ba hathanj hathak atum valu solpa.

²¹ Ma ik ñê vovak vi atu ba êmô denaŋ vônô hathak biŋ vovak atu ba hale ôpatu ba hayô hamô bokhos abôlêk. Ma menak sapêŋ eyanj inij vathiap ba leŋiŋviyak.

20

Sadaŋ hamô koladôŋ

* **19:17:** Ese 39:17-20

* **20:2-3:** Stt 3:1; ALK 12:9

* **19:20:** ALK 13:12-17; 20:10

* **20:4:** Dan 7:9,22,27; 1Ko 6:2; ALK 13:17

hatôm sondabêŋ 1,000

¹ *Ma yahayê aŋela te halôk anêŋ malak leŋ ba halêm. Yani hawa Viv abôlêk atu anêŋ vovaleŋ lôk havaloŋ yak seŋ bêŋ te hêk yani baŋ.

²⁻³ *Ma havaloŋ Wa bomaŋ bêŋ atu loŋ. Wa êŋ ma umya bôsêbôk atu ba anêŋ athêŋ nena Sadaŋ, yani ma ñgôk inij anyô bêŋ. Ba hakak va lo baŋ loŋ ba habi halôk Viv atu ma hik abôlêk sinj ma hakak loŋ ba hamô hatôm sondabêŋ 1,000 ek miŋ yani esau avômalô pik esak loŋbô ami endeba êtôm sondabêŋ 1,000 atu anêŋ danj am. Vêm ma Wapômbêŋ tem nêm yani ende yaiŋ ba êmô bidorŋna iyom.

⁴ *Ma yahayê ñê bêŋbêŋ inij loŋ eyabiŋ avômalô lôk ñê takatu ba êmô loŋ êŋ ba Wapômbêŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek nedanjô abô. Ma yahayê avômalô dahôlôŋij takatu bôk enaŋ abô hathak Yisu lôk evaloŋ Wapômbêŋ anêŋ abô loŋ ba intu edabêŋ leŋselo kisi. Thêlô miŋ êv yeŋ hathak alim bomaj lôk anêŋ dahô atu ba epesaŋ lôk miŋ ewa anêŋ lêlêyaŋ hêk luvôŋij lôk bâheŋiŋ ami. Ma thêlô iviyô ba ewa lôkmala hathak loŋbô ba eyabiŋ pik havinj Kilisi hatôm sondabêŋ 1,000.

⁵ Waklavôŋ êŋ ma avômalô iviyô ba ewa lôkmala anêŋ môŋ. Ma ñê ñama vi ma

tem miŋ nimbiyô ami denan endeba sondabêŋ 1,000 atu anêŋ daŋ am.

6 *Nê takatu ba iviyô ba ewa lôkmala hamôŋ tem nêmô mavi lôk nêmô mathen. Nama haveŋ yam miŋ hatôm imbuliŋ thêlô dokte ami, milôk. Ma tem nimbitak Wapômbêŋ lo Kilisi iniŋ nê êbôk da ba neyabiŋ pik imbiŋ Kilisi êtôm sondabêŋ 1,000.

Sadan hêv yak

7 Sondabêŋ 1,000 anêŋ daŋ, ma tem nedate koladôŋ abôlêk vê ek Sadan ende yaiŋ.

8 *Ma yani tem ni pik sapêŋ ek esau avômalô lodôŋlodôŋ ek isup i esak doŋtom ek nijik vovak. Thêlô hatôm thathe ŋgwêk ba thêlônîŋ athêŋ nena Gok lo Magok.

9 *Ma Sadan lôk anêŋ nê vovak i pik sapêŋ ba ekalabu avômalô mathen hêk malak atu ba Wapômbêŋ lahavinj sinj. Ma doŋtom atum halôk anêŋ leŋ ba hathanj i thô.

10 *Êŋ ma ibi Sadan atu ba bôk hasau avômalô halôk kasukthôm atu ba hathanj hathak atum valu solpa. Lonj êŋ bôk ibi alim bomaj lôk plopet abôyaŋ halôk yôv. Thêlô tem neja vovaj êtôm wak lo bôlôvôŋ nômbêŋ intu sapêŋ.

Anyô Bêŋ hadum abô

11 Ma yahayê Anyô Bêŋ hayô hamô anêŋ balê kinj

thapuk mavi atu ba hathak hamô ek hayabiŋ avômalô pik sapêŋ. Ma pik lo leŋ êsôv ek yani ba i. Ba ininj loŋ mi.

12 *Ma yahayê nê ŋama sapêŋ, nê lôk athêŋ bêŋ lôk nê athêŋ mi, imiŋ habobo Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. Ma ekyav kapya doho vê. Ma ewa kapya yaŋda ba ekyav haviŋ ba kapya êŋ ma kapya lôkmala. Ma Anyô Bêŋ hadum abô hathak nê ŋama hathak ininj kobom takatu ba bôk eto hêk kapya doho atu lêk ekyav hamôŋ.

13 *Ma ŋgwêk hêv nê ŋama takatu ba êmô yani kapô ba i. Ma Nama lôk Nama ininj loŋ thai êv nê ŋama takatu ba êmô thai kapô ba i. Ma sapêŋ i ek Anyô Bêŋ indum abô esak thêlônîŋ kobom takatu ba bôk idum.

14 Ma Wapômbêŋ habi kobom Nama lôk Nama ininj loŋ halôk atum atu ba hathanj hêk hatôm kasukthôm. Atum kasukthôm êŋ ma ŋama haveŋ yam.

15 Avômalô takatu ba miŋ êpôm ininj athêŋ hêk kapya lôkmala atu ami ma ibi thêlô halôk atum kasukthôm êŋ.

21

Jelusalem lukmuk

1 *Ma yahayê pik lo leŋ bô ele i liliŋ ma pik lo leŋ lukmuk ibitak êk. Ma ŋgwêk mi haviŋ.

* **20:6:** ALK 1:6 * **20:8:** Ese 38:2,9,15-16 * **20:9:** 2Kiŋ 1:10 * **20:10:** Sng 11:6; ALK 19:20; 21:8 * **20:12:** Dan 7:9-10; Mat 25:31-46; Ap 17:31; 2Ko 5:10; ALK 13:8 * **20:13:** Lom 2:6; 1Pi 1:17; ALK 2:23; 22:12 * **21:1:** Ais 65:17; 2Pi 3:13
* **21:2:** Ais 52:1; 61:10; Hib 11:16; 12:22; ALK 3:12

² *Ma yahayê unyak mathej Jelusalem lukmuk halêm anêj Wapômbêj anêj lej ba epesaj yani hatôm avi hik nômkama mavi ek enja anyô.

³ *Ma yahalanô abô bêj halêm anêj Anyô Bêj anêj lon hayabiñ avômalô ba hanaj nena, "Lêk Wapômbêj hamô haviñ avômalô ba tem yani êmô imbiñ thêlô. Tem thêlô nimbitak yani anêj avômalô ma Wapômbêj da tem êmô imbiñ thêlô ba imbitak thêlônij Wapômbêj.

⁴ *Yani tem esav thêlô malenij thôk sapêj vê. Ba ñama lo asêj malêj ma kapôlônjîj malaiñ lôk vovanj tem miñ êmô ami ma mi ek malê nena kobom bô takêj lêk hi ba mi."

⁵ *Ma ôpatu ba hamô lon hayabiñ avômalô hanaj nena, "Ondanô! Yahapesan nômkama sapêj habitak lukmuk!" Êj ma yani hanaj nena, "Abô êntêk ma abô avanôj ek avômalô nêñemimbiñ ba intu oto êndôk kypyâ."

⁶ *Ma yani hanaj hadêj ya, "Lêk yôv! Ya anyô môj lôk havej yam haviñ. Môj anôj ma yahamô ma nômkama sapêj anêj danj ma tem yamô aej iyom. Avômalô lôkthô atu ba ethakmunij ma tem yanêm ñanj atu ba hêv lôkmala

anêj onaç ek ninum ma anêj vuli mi.

⁷ *Ôpatu ba lavidonj ba miñ hêv yak ami ma tem enja nômkama takêntêk. Lôk tem yambitak anêj Wapômbêj ma yani imbitak yenaç okna.

⁸ *Ma dontom ñê êkô ba etak inirj êvhaviñ lôk ñê êvhaviñ ami ma ñê idum sek ôvathek anôj lôk ñê ik anyô vônô lôk ñê idum sek walilij ma ñê sinij ma ñê êvhaviñ ñgôk lôk ñê abôyanj, thêlô sapêj tem ini atum kasukthôm atu ba hathaç hathak valu vovaç solpa. Êj ma ñama yanj havej yam."

⁹ Ma aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu ba bôk ewa kabum malaiñ bêj anêj danj baheŋvi balahavuju takatu te halêm hanaj hadêj ya nena, "Ôlêm ek yançik avi lukmuk atu ba Boksipsip Nakadunj tem enja thô êndêj o."

¹⁰ *Êj ma Lovak Mathej hakôk ya liñ ba aŋela atu hawa ya ba hi dumlolê daim bêj te ma hik unyak mathej Jelusalem atu ba hamô haviñ Wapômbêj halôk ba halêm thô hadêj ya.

¹¹ *Malak eñ habi Wapômbêj anêj deda lôkmaŋgiñ lon. Ma habi kêdêkêdê hatôm valu mavi anôj te anêj athêj nena jaspa ba mabuñ anôj hatôm liyali.

* **21:3:** Wkp 26:11-12; Ese 37:27; Sek 2:10; 2Ko 6:16 * **21:4:** Ais 35:10; 65:19; ALK 7:17

* **21:5:** 2Ko 5:17

* **21:6:** Ais 55:1; Jer 2:13; Jon 7:37; ALK 1:8,17; 22:17

* **21:7:** 2Sml 7:14; 1Sto 17:13; Sng 89:26-27 * **21:8:** Mat 25:41; ALK 20:15; 22:15

* **21:10:** Ese 40:2 * **21:11:** Ais 60:1-2,19 * **21:12:** Ese 48:30-35

¹² *Ma anêj badêj ma lôklokwaŋ ba daim kambom lôk abôlêk laumiŋ ba la-havuju. Ma aŋela laumiŋ ba lahavuju eyabinj badêj abôlêk tomtom. Ma Islael iniŋ ôdôŋ laumiŋ ba lahavuju iniŋ athêj eto hêk badêj abôlêk takêŋ tomtom.

¹³ Badêj abôlêk lokwaŋlô hêk loŋ wak hathak, ma lô hêk loŋ wak halôk ma lô hêk vi ba vi.

¹⁴ Ma badêj anêj landiŋ ma valu laumiŋ ba lahavuju hamiŋ ba Boksipsip Nakaduŋ anêj aposel laumiŋ ba lahavuju iniŋ athêj hayôhêk.

¹⁵ *Ma aŋela atu ba hanaj abô havin ya hawa kôm êv dôŋ epesaj hathak golek nêm dôŋ ek malak anêj daim lôk anêj badêj lôk anêj abôlêk.

¹⁶ Ma malak êŋ anêj daim lôk bidoŋ hatôm doŋtom iyom. Ma aŋela hawa anêj kôm ba hêv dôŋ hathak malak anêj daim ba bidoŋ ba tibum sapêŋ ma lôkthô hatôm 12,000 stadia.*

¹⁷ Ma aŋela hêv dôŋ hathak malak anêj badêj ba anêj valaluk ma hatôm 144 kubit. Dôŋ êŋ ma aŋela anêj ma doŋtom anyô iniŋ dôŋ ma aêŋ iyom.*

¹⁸ *Malak anêj badêj epe-saj hathak valu anêj athêj jaspa, ma malak lôkthô epe-saj hathak gol atu ba mabuŋ anôŋ hatôm liyali.

¹⁹ Ma malak anêj badêj landiŋ ma valu bêŋbêj ba

epesaj hathak valu lêlêyaŋ mavi mavi. Valu môŋ ma thalaleŋ mabômabô ba anêj athêj nena jaspa, ma valu haveŋ yam ma bôsôk ba anêj athêj nena sapaia, ma valu te lô ma lêlêyaŋ thapuk ba anêj athêj nena aget, ma valu te ayova ma sanjek ba anêj athêj nena emelal,

²⁰ ma valu te baheŋvi anêj lêlêyaŋ ma thalaleŋ ba anêj athêj nena sadonikis, ma valu baheŋvi ba lahvute ma thalaleŋ ba anêj athêj nena konilian, ma valu baheŋvi ba lahavuju ma mayav ba anêj athêj nena klisolait, ma valu baheŋvi ba lahvulô ma bôsôk ba anêj athêj nena belil, ma valu baheŋvi ba lahavuva ma thalaleŋ hayavônô ba anêj athêj nena topas, ma valu laumiŋ ma thapuk ba anêj athêj nena klisoples, ma valu laumiŋ ba lahvute ma bôsôk ba anêj athêj nena haiasin ma valu laumiŋ ba lahavuju ma bôsôk mabô ba anêj athêj nena ametis. Thêlô epesaj badêj anêj landiŋ hathak valu mavi takêŋ.

²¹ Ma badêj abôlêk laumiŋ ba lahavuju tomtom ma epe-saj hathak gwasuŋ thapuk dôŋdôŋ mavi te anêj ñgwêk. Ma malak anêj loŋjondê ma epesaj hathak gol mabuŋ hatôm liyali thapuk anôŋ.

²² Ma Anyô Bêŋ Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô anêj Ôdôŋ lôk Boksipsip Nakaduŋ

* **21:15:** Ese 40:3; ALK 11:1 * **21:16:** 12,000 stadia ma hatôm 2,200 kilomita.

* **21:17:** 144 kubit ma hatôm 65 mita.

* **21:18:** Ais 54:11-12

thaida intu loj êj anêj unyak mathej ba intu miñ yahayê unyak mathej yan ami.

²³ *Ma malak êj ma Wapômbêj anêj deda lôkmañgiñ habi hayô hêk ma Boksipsip Nakaduñ hatôm anêj atum lam. Aêj ba intu wak lo ayôj miñ ibi ami.

²⁴ *Avômalô pik sapêj tem nembej malak êj anêj deda. Ma pik iniñ kiñ lôkthô tem neja iniñ athêj lôkmañgiñ ba ini loj êj.

²⁵ *Bôlôvôj tem ênjêk loj êj ami ba intu badêj abôlêk tem abyaj iyom.

²⁶ Ma avômalô sapêj iniñ nômkama lôkmañgiñ loma-loma lôk athêj bêj tem neja ba ini loj êj.

²⁷ *Ma dojtom nôm lelaik lôk ñê idum kobom ôvathék lôk ñê enaç abôyañ miñ hatôm nêyô malak êj kapô ami. Mi, ñê takatu ba iniñ athêj hêk Boksipsip Nakaduñ anêj kypy lôkmala iyom hatôm nêyô malak êj.

22

Naç lôk alokwaj atu êv lôkmala

¹ *Êj ma ajeila hik naç atu ba hêv lôkmala thô hadêj ya. Naç êj ma mabuñ hatôm liyali ma anêj onaç hêk Wapômbêj lo Boksipsip Nakaduñ iniñ loj eyabiñ avômalô.

* **21:23:** Ais 60:19-20; ALK 22:5

* **21:27:** Ais 52:1; Ese 44:9; 1Ko 6:9-10

47:12; Jol 3:18; Sek 14:8

5:10; 20:6; 21:23,25

² *Ma naç êj halaj hasopa malak êj anêj lojôndê bêj malêvôj. Naç êj anêj dañ luvi ma alokwañ atu ba hêv lôkmala hamiñ ba hik anêj va hatôm ayôj lôkthô. Sondabêj te ma hik anôj hatôm bôlôj laumin ba lahavuju. Ma anêj naç hathak hadum avômalô lodôjlodôj sapêj iniñ lijiñ mavî.

³ Ma malaiñ atu ba bôk hapôm pik sapêj hadêj bôsêbôk ba Adam lo Ewa idum kambom ba êv yak ma tem miñ imbitak esak lojôbô ami.

Wapômbêj lôk Boksipsip Nakaduñ iniñ loj eyabiñ avômalô hamô loj êj ba anêj ñê ku tem nênêm yej êndêj yani.

⁴ *Tem thêlô nêgê yani thohavloma lôk anêj athêj ênjêk thêlô luvôjij.

⁵ *Bôlôvôj mi hêk loj êj ek malê nena Anyô Bêj Wapômbêj da hamô hatôm thêlônij deda. Aêj ba atum lam lôk wak iniñ ku mi. Ma wak nômbêj intu sapêj ma avômalô loj êj tem nêmô êtôm kiñ ba neyabiñ loj êj.

Yisu tem êlêm kethenj

⁶ *Ma ajeila hanaj hadêj ya, "Abô takêntêk ma abô avanôj ek nênêmimbiñ. Ma Anyô Bêj Wapômbêj atu ba hêv anêj Lovak Mathej hadêj anêj plopet, yani hêv anêj ajeila ek injik nôm atu ba

* **21:24:** Ais 60:3,5

*

22:1: Ese 47:1

22:2: Stt 2:9; Ese

22:4: Mat 5:8; ALK 3:12

22:5: Dan 7:18,27; ALK

22:6: ALK 1:1

22:6: ALK 1:1

tem imbitak kethen thô êndêj anêj avômalô ku.”

⁷ *Ma Yisu hanaj nena, “Odañô! Tem yasôk kethen. Ba ôpatu ba hêvhavij abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk êj, yani êj êmô mavi.”

⁸ *Ya ma Jon atu ba yahalañô lôk yahayê nôm takêntêk. Ma yahalañô lôk yahayê yôv, ma yahêv yak halôk hêk aŋela atu ba hik nôm takêj thô hadêj ya valuvi ek yanêm yenj êndêj yani.

⁹ Ma dojtom yani hanaj hadêj ya, “Dô! Ya anyô ku havij o lôk môlôviyanj plopet lôk avômalô lôkthô atu ba esopa kapya êntêk anêj abô. Nêm yenj êndêj Wapômbêj iyom.”

¹⁰ Ma yani hanaj hadêj ya nena, “Waklavôj lêk habobo ba miŋ umbuŋ abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk ênjêk loj kapô ami.

¹¹ *Ôpatu ba hadum kam-bom, yani tem indum kam-bom thêthô. Ma ôpatu ba hadum kobom lelaik, yani tem indum kobom lelaik thêthô. Ma ôpatu ba hadum kobom thêthôj, yani tem indum kobom thêthôj thêthô. Ma ôpatu ba hamô mathenj, yani tem êmô mathenj thêthô.”

¹² *Ma Yisu hanaj nena, “Odañô! Tem yasôk kethen ba yanêm vuli viyanj êndêj avômalô sapêj êtôm nôm takatu ba idum.

¹³ *Ya anyô môj ba anyô havej yam havij. Môj anôj ma yahamô ma nômkama sapêj anêj daŋ ma tem yamô aej iyom. Ya ma nômkama sapêj anêj ôdôj lôk nômkama sapêj anêj daŋ.

¹⁴ *Nê takatu ba ithik inij sôp ma nêmô mavi ek malê nena thêlô hatôm nejanj alokwaŋ atu ba hêv lôkmala anêj va ma nimbitak nêyô malak anêj badêj abôlêk ba ini kapô.

¹⁵ Ma dojtom njê takatu ba inij kobom hatôm avuŋ lôk njê sinij lôk njê sek lôk njê ik anyô vônô lôk njê êvhavij njôk lôk njê leŋinjhavij nenaŋ abôyanj ba idum hi thêthô, thêlô sapêj tem nêmô malak ej anêj badêj viyaiŋ.

¹⁶ *“Ya ma Yisu. Yahêv yenaj aŋela ek nêm abô êntêk êndêj môlô ek avômalô ôdôj takatu ba êvhavij. Ya ma Devit anêj ôdôj anêj su lukmuk lôk anêj lim. Ya ma vuliŋ damiŋ atu ba habi deda bêj.”

¹⁷ *Ma Lovak Mathej lôk Boksipsip Nakaduj anêj avi lukmuk atu ba tem thai neja i enaj nena, “Ôlêm.”

Ma avômalô takatu ba elanô abô êntêk ma lôkthô enaj nena, “Ôlêm.”

Opalêla takatu ba ethak-muninj ma nêlêm. Ma thêlô leŋinjhavij ninum ɳaŋ atu ba hêv lôkmala ma nêlêm ninum

* **22:7:** ALK 1:3 * **22:8:** ALK 19:10 * **22:11:** Dan 12:10 * **22:12:** Ais 40:10;
Jer 17:10; ALK 2:23 * **22:13:** Ais 44:6; ALK 1:8,17; 21:6 * **22:14:** Stt 2:9; 3:22
* **22:16:** Nam 24:17; Ais 11:1,10; Lom 1:3; ALK 2:28; 5:5 * **22:17:** Ais 55:1; ALK 21:6

ŋaj lôkmala atu ba anêŋ vuli mi.

Jon hanaŋ abô balabuŋ

18 *Yahanan̄ lôklokwaŋ hadêŋ avômalô lôkthô atu ba elan̄ô abô plopet takatu ba hêk kypyä êntêk nena anyô te hatak abô yanđa hayôhêk kypyä êntêk loŋ, ma tem Wapômbêŋ nêm malain̄ atu ba hêk kypyä êntêk viyan̄ êndêŋ yani.

19 Ma aêŋ iyom ma anyôla hêv abô plopet bute vê hêk

kypyä êntêk, ma Wapômbêŋ tem nêm yani vê ênjêk alokwâŋ atu ba hêv lôkmala anêŋ va lôk unyak matheŋ atu ba enaŋ hêk kypyä êntêk.

20 *Yisu da hik abô takêŋ loŋ nena, “Avanôŋ biŋ, tem yasôk kethen̄.”

Anyô Bêŋ Yisu ôlêm!
Avanôŋ.

21 Anyô Bêŋ Yisu anêŋ wapôm êmô imbiŋ avômalô matheŋ lôkthô. Avanôŋ.

* 22:18: Lo 4:2; 12:32 * 22:20: Mat 24:30-31; 1Ko 16:22